

FRANCI STRLE
TOMŠIČEVA BRIGADA
1943

KNJIŽNICA NOV IN POS 5/III

CIP - katalogizacija v knjigi
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
940.541.46(497.12)"1943"
Tomšičeva brigada / Franci Strle. - Ljubljana : Naša
obramba, 198D-. - (Knjižnica NOV in POS ; 5)
0014337792
3. - 1989
0014338304

FRANCI STRLE

TOMŠIČEVA BRIGADA

19 4 3

LJUBLJANA 1989
ZALOŽILA RK ZRVS SLOVENIJE
obramba

UVODNA BESEDA

O svoji vestnosti pri odkrivanju in prikazovanju resnice sem pisal že v uvodnih besedah k prvim dvem knjigam o Tomšičevi brigadi. Načelom, ki so me vodila tedaj, ni česa dodajati. Kljub temu bi rad posebej poudaril, da sem tudi med nastajanjem te knjige pisal samo resnico, ne da bi karkoli olepševal ali opuščal. Zanimal me je zlasti človek. Zakaj se je tako iznajdljivo, vztrajno in junaško bojeval? Zakaj je tako potrpežljivo prenašal vsakršne vojne napore in nadloge, od neskončnih nočnih pohodov po dežju, močvirju in globokem snegu do pomanjkanja obleke in obutve, ves čas neprespan in večkrat lačen kakor sit? Zakaj ni klonil? In če je klonil ali je še sploh imel kaj moči in upanja, da se bo še lahko bojeval naprej? To me je zanimalo, na ta vprašanja odgovarjam, od tod izhaja sporočilo, ki ga med vrsticami prinaša ta knjiga.

Da seje naš človek kot slovenski partizan zares iznajdljivo, vztrajno in junaško bojeval, ni nobenega dvoma. Tega ne izpričuje samo Tomšičeva brigada, ki je veljala za elitno, saj je šlo le za prvo med najboljšimi, ne pa za osamljeno izjemo. Pri tem je treba vedeti, da se je morala ta brigada bojevati pretežno s sovražniki, ki so bili številčno in oborožitevno nekajkrat močnejši od njenih bataljonov, za nameček pa so boji potekali na ozemlju, kije bilo prekrížano z dobrimi cestami, na katerih je prišla do veljave vsa sovražnikova tehnična premoč, in ob magistralni železniški progi, kije bila za obstoj nemške fronte v Italiji življenjskega pomena. Na tem bojišču je Tomšičeva brigada dosegla kar nekaj uspehov, za katere v jugoslovanskih razsežnostih ni mogoče najti enakovredne primerjave. Vzemimo samo štiridnevno zasedbo dvotirne železniške proge Ljubljana-Trst, njeno temeljito razdejanje in bitko, ki jo je to izzvalo, kar je nemške vojaške prevoze zadržalo za dvanajst dni, zavzetje in razstrelitev močno branjenega Štampetovega mostu 14. oktobra 1943, ki ga Nemci do 28. oktobra še niso obnovili, in srdite obrambne boje na Goljaku, v Leskovi dolini in na Milanovem vrhu med veliko nemško ofenzivo, ko je Tomšičeva brigada uničila kar devet oklepnih vozil, med njimi en 35-tonski tank, in enajst drugih motornih vozil. Podobne uspehe so pozneje dosegle ali celo ponovile še mnoge druge slovenske partizanske brigade. To pomeni, da se slovenski partizani nimamo česa sramovati, najmanj pa svojega velikega deleža za

obnovitev Jugoslavije. Govorjenje, da so nam svobodo izbojevali drugi, je popolnoma neutemeljeno in pomeni le beden poskus, kako najti opravičilo za omejevanje gospodarske in vsakršne druge suverenosti slovenskega naroda.

Prav v tej ugotovitvi je treba iskati nagib slovenskega človeka za njegov tako trdoživ in dolgotrajen boj. Pri tem ni bilo odločilno samo spoznanje, da tudi Slovence čaka narodna smrt kakor Žide, ampak je bila odločilna predvsem zavest, da smo si naposled (prvič v zgodovini) ustvarili svojo vojsko, ki soji v materinem jeziku poveljevali slovenski oficiji. V tem je pomen slovenskega partizanstva in Tomšičeve brigade za zdajšnje in prihodnje čase, kajti vojaška samozavest bo slovenskemu narodu še dolgo potrebna. In to ne zato, da bi vsiljeval svojo voljo drugim, temveč da bo lahko kljuboval nadvladi in pokroviteljstvu, obenem pa gradil sožitje z drugimi narodi na enakopravnih temeljih.

Živimo v času, ki ni ravno prizanesljiv do preteklosti, ki ne podira samo tabujev, ampak zanika tudi vrednote ali tepta po njih. Zavaljo tega kaže odgovoriti tudi na vprašanje, kdo je odločilno vplival na to, da so slovenski ljudje v sebi zbrali toliko moči in samozvesti, ki jim še dandanes omogoča pokočno držo. Nedvomno je bila to prav Komunistična stranka Slovenije, ki seje s čebinskim manifestom zavezala, da bo interesom slovenskega naroda podredila vse svoje moči. Ta knjiga vsebuje nešteto potrdil, daje to zares storila. Še več, prinaša tudi obilico pričevanj, kako so komunisti umirali za svobodo ali z lastnim zgledom spodbujali neustrašenost pri soborcih, kako so v svoje vrste sprejemali le tiste, ki so se posebej izkazali s svojo hrabrostjo, pravičnostjo in človečnostjo. Izjeme, ki sem jih opisal in obsodil, so le dodaten dokaz, da pri pisanju nisem zasledoval nikakih strankarskih teženj, ampak da so bila zame odločilna samo dejstva.

O izdajstvu ne bom ponavljal svojih misli iz prejšnje knjige. V tej bo mogoče spoznati zakonitosti tega narodnega zla, kam vodi in kako se končuje. Predvsem o tem, da so belogardisti ob propadu italijanske vojske zgubili vso moč, da med ljudstvom niso uživali tako rekoč nobene podpore, pa tudi o partizanski lahkovernosti, da bodo belogardisti nazadnje vendarle spoznali svojo stranpot in da bodo oprali svoje pregrehe z nadaljnjim zvestim bojem v enotah NOV in PO Slovenije. Toda izkazalo se je, da so bili partizani preveč prizanesljivi in mehkega srca. To se jimje kmalu kruto maščevalo. Potemtakem ni čudno, če po nemški ofenzivi in ob koncu vojne niso poznali nobene milosti več, temveč le še sovraštvo, maščevanje in prezir. Nedvomno grozljiv opomin novim rodovom, da ne kaže nikoli jemati orožja iz okupatorjevih rok in z njim streljali v hrbet svojim rojakom.

To je nekaj poudarkov iz množice spoznanj, vojaških izkušenj in vodil za življenje, ki sem jih imel pred očmi med oblikovanjem snovi za to

knjigo. Moja dolžnost je bila, da ji vdahnem potrebno preglednost in privlačen slog. Pri tem sem moral vložiti tolikšen in tak umski napor, da imam mirno vest in da ne dvomim v uspeh.

Seveda pa ta snov ni bila že vnaprej dana, ampak sem se moral do nje večinoma šele dokopati ali pa jo dopolniti. Gradivo, ki sem ga prevzel od Staneta Škrabarja-Braškarja in Mihaela Butare-Aleksa, in gradivo, ki gaje bilo mogoče najti brez težav po arhivskih in bibliografskih virih, je bilo preskopo in pomanjkljivo. V njem so bile pogosto praznine celo o najpomembnejših dogodkih na brigadni bojni poti. Vse to je bilo treba dodatno ali na novo raziskati ob uporabi spominskih virov, s poizvedbami ali primerjalnimi prijemi, o čemer sem natančneje pisal že v uvodni besedi k prvi knjigi (v prvem in drugem odstavku na str. 7). Ker pa so tedanje in poznejše pojasnilo prezrli celo nekateri zgodovinarji, se mi zdi nujno, da poglobitve navedbe vsaj na kratko ponovim.

Že leta 1973 sem začel iskati borce z dobrim spominom in jih zasliševati. Sprva sem njihove pripovedi snemal na magnetofonski trak, kar pa se ni obneslo najbolje, ker se je marsikateri ustrašil mikrofona in kakšno kočljivo podrobnost zmolčal, ali pa se je na dolgo in široko razgovoril o stvareh, ki niso bile bistvene. Zato sem jih začel zasliševati z uporabo beležnice. Bistvo te metode je, da se vnaprej izčrpno pripravim na pogovor z vsakim borcem, ga nato pozorno poslušam in si zapisujem datume, imena in druge stvarne podatke, takoj po pogovoru pa njegovo pripovedovanje natančno obnovim in natipkam. S tem pa delo seveda še ni končano. Sledijo preverjanja po listinah, koledarjih, na Hidrometeorološkem zavodu SR Slovenije in v brigadni kartoteki ter pisne in telefonične poizvedbe na krajevnih uradih ali pri osebah, na katere se je zaslišani skliceval.

Posebno učinkovita oblika preverjanja in bogatenja zbranih podatkov so ogledi bojnih prizorišč na terenu. Tam se brž izkaže, kdo ima zares dober spomin, poleg tega je tam mogoče primerjati izpovedi preživelih borcev z materialnimi dokazi (ostanki zgradb, utrd, taborišč, spominska znamenja itd) in s pričevanji domačinov, ki so navadno zelo natančna. Poudariti pa je treba, da so taki ogledi izvedbeno izredno zahtevni, naporni in tudi dragi. Brez razumevanja, pomoči in požrtvovalnosti mojih soborcev tega ne bi bilo mogoče opraviti. Zato se posebej zahvaljujem zlasti Stanislavu Babniku-Miču, Jožetu Bambiču-Jožku, Bernardu Bizjaku-Kosti, Jožetu Boldanu-Silnemu, Mihaelu Butari-Aleksu, Viktorju Cvelbarju-Stanetu, dr. inž. Janezu Deklevi, Lojzetu Dolničarju, Janezu Erbežniku-Gorencu, Maksu Gorenščku, Antonu Gregoriču-Jakcu, Janezu Gršiču-Ivanu, Tonetu Ileniču, Janezu Janežiču-Orjaku, Antonu Klobučarju-Šnajderju, Avgustu Koprivnikarju-Jazonu, Janezu Kramariču, Karlu Kumšetu-Tomažu, Janku Lebnu-

Zmagu, Francu Osredkaiju-Grilcu, Rafaelu Martinčiču, Tonetu Papiču-Miru, Jožetu Pečnikarju-Levu, Francu Smrajcu-Miklavžu, Lojzetu Uršiču, Antonu Veliščku-Zoranu in Ivanu Zoretu-Jerneju, ki so poleg že pokojnih Antona Dragarja-Cirila, Franca Grudna-Švejka in Jožeta Lepina-Risa najprizadevneje in najpogosteje sodelovali pri ogledih. Takisto se zahvaljujem vodstvu gozdnih obratov v Leskovi dolini in na Mašunu, izrecno gozdarjem Ivanu Sterletu-Jemejevčevemu, Miru Štembergerju in Ivanu Česniku ter poznavalcu prezidanske okolice Antonu Žagarju-Kramarju, ki so nam kazali pota po nepreglednih in težko dostopnih snežniških gozdovih.

Prav izsledki, ki sem jih zbral na terenu, so mi bili navadno spodbuda ali kažipot, da sem potem še vztrajneje brskal po arhivih in iskal za te potankosti tudi pisne potrditve. Pri delu v arhivih se človek pogosto počuti, kakor da bi iskal iglo v senu, zato brez pomoči arhivskih in znanstvenih delavcev, ki natančneje poznajo vsebino posameznih arhivskih skladov, ne more upati na uspeh. Tudi pri njih sem užival splošno razumevanje in z njihovo pomočjo mi je uspelo najti nekatere listine, ki doslej še niso dobile prostora u zgodovinopisnih delih. V arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani so mi največ pomagali Vinko Vrabec, prof. Nada Kobal, Marjeta Adamič in mag. Boris Mlakar, ki mi je dal na voljo tudi nekatere svoje izsledke, v zgodovinskem arhivu CK ZKS zlasti prof. Anton Avsec in Tomaž Potočnik, za arhiv in bibliografijo VOS Drago Vresnik, v arhivu Hidrometeorološkega zavoda SR Slovenije pa prof. Dušan Košir. Pregledal sem tudi muzejske arhive v Postojni, Ložu, Kočevju, Novem mestu, Metliki, Celju in Slovenjem Gradcu, kjer pa nisem našel gradiva za to knjigo.

Kljub temeljitim izvirnim raziskavam sem se moral nasloniti tudi na dela prof. Janka Jarca, Anke Vidovič-Miklavčič, Velimira Kraševca-Igorja, Iva Pirkoviča, Karla Grabeljška-Gabra, Stanka Petelina-Vojka, Ladislava Kiahte in dr. Metoda Mikuža, izdatneje pa zlasti na Frančka Sajeta, Milana Gučka, Lada Ambrožiča-Novljana in dr. Toneta Ferenca, ki mi je pomagal razjasniti tudi nekatere finese o razbitih italijanskih divizijah pri Stalingradu.

Kako obsežno je bilo vse to in drugo delo, pričajo podatki, da sem za to knjigo in 24 poglavij naslednje uporabil 8 dnevnikov, 13 daljših spominskih spisov, 16 prepisov magnetofonskih posnetkov, 218 beležk o zaslišanjih, 36 pisnih izjav ali izpovedi, ki so jih prispevali Mihael Butara-Aleks in odbor Prešernove brigade, 29 izpiskov iz knjig drugih piscev, 71 pisem in krajevnih poizvedb, 29 historiatov borbe ter 89 zapisnikov o ogledih prizorišč pomembnejših bojev, bitk ali napadov na utrjene postojanke, kijih strokovno označujemo za rekonstrukcije.

Svojevvrsten kazalec o obsežnosti in temeljitosti tega dela so tudi opombe o virih; tehje po številu 636, po obsegu pa za 174.269 tiskovnih znakov ali za 5,80 avtorske pole. Ko se že dotikam virov, naj še pojasnim, kako si sledijo! Pod vsako številčno označbo je vpisanih več virov, ki si sledijo večinoma po zvrsteh in v takem vrstnem redu, kot so bili uporabljeni, vsak vir ali več istovrstnih virov pa ločuje podpičje. Ob tem moram pojasniti še, kaj se skriva za pojmom historiati borbe. To so spominski zapisi v srbohrvaščini, ki so jih morali o NOB pisati oficiji in podoficirji JA leta 1946. Hrani jih Vojno istorijski institut v Beogradu. Tiste, ki zadevajo Tomšičevo brigado, je odbral Stane Škrabar-Braškar, jaz pa sem jih zaradi boljšega pregleda razvrstil po zaporednih številkah. Njihova vrednost je v tem, ker gre za zelo zgodnje spominske zapise.

Med navajanjem virov se pogosto sklicujem tudi na kartoteko Tomšičeve brigade ali na pregled njenih padlih, ranjenih in ujetih borcev, kije bil računalniško izpisan na njeni podlagi. Poudariti moram, daje ta kartoteka zelo izpopolnjena, predvsem pa natančna. Največ zaslug za njeno zanesljivost in Junkcionalnost imajo Albert Topolšek-Igor, Jana Strojan in Vojko Dolinšek, ki se do potankosti ravna po mojih strokovnih napotkih. Spričevalo njihove vestnosti in požrtvovalnosti bo predvsem seznam borcev Tomšičeve brigade, ki bo natisnjen ob koncu besednega dela v 4. knjigi.

Nobenega dvoma ni, da so me med raziskavami zanimale predvsem nadrobnosti, s katerimi bom lahko pristno, nazorno in prepričljivo upodobil življenje v Tomšičevi brigadi. Enaka načela so me vodila pri zbiranju slikovnega gradiva. Fotografija naj bo dodaten dokaz, da seje nekaj zares dogodilo in da so partizani, ki jih opisujem, resnično živeli, predvsem pa kakšni so bili po zunanosti, saj to zanima vsakega bralca. Vrh tega naj bo fotografsko gradivo izraz spoštovanja do padlih ali hudo ranjenih, saj tolišnega žrtvovanja ni mogoče poplačati z nikakršnimi gmotnimi dobrinami. Da potešimo svojo vest, nam ostane le, da jim izkažemo zaslužene časti.

Razume se, da sem s takimi izhodišči še dodatno otežil svojo nalogo. Po načrtu bi moral zbrati kar 327 fotografij, kar pa mi ni uspelo. Zbral sem le 213 fotografij, od tega 42 dokumentarnih, 30 takih, s katerimi sem prikazal pomembnejše poveljnike in tiste partizane, ki so se v bojih posebej izkazali, in 131 fotografij padlih borcev. Vseh padlih tomšičevcev v obravnavanem obdobju je bilo 292, vendar za mnoge sploh ni bilo mogoče ugotoviti svojcev, zato doseženega uspeha ne gre omalovaževati. Večino dokumentarnih fotografij sem našel v ljubljanskem Muzeju ljudske revolucije. To velja tudi za dobršno število poveljnikov. Fotografije padlih sem dobil na posodo večinoma pri sorod-

nikih, nekaj iz fotografskih zbirk Tehniškega muzeja železarne Jesenice, Muzeja v Novem mestu, Belokranjskega muzeja v Metliki, Muzeja ljudske revolucije za Notranjsko v Ložu in Osnovne šole spomenika NOB v Cerknem, precej več pa pri občinskih odborih ZZB NOV v Ribnici, v Črnomlju in na Vrhniki, kjer imajo vzorno urejene fotografske zbirke padlih partizanov s svojih območij. V tej zvezi se moram zahvaliti zlasti Mariji Stariha iz Črnomlja, Francu Pasetti z Vrhnike in Vinku Kersniču iz Ribnice, ki mi je dal na voljo tudi vrsto drugih podatkov, ter Mariči Kisovec in Ludviku Burniku, ki sta poškodovane fotografije polepšala.

Glede skic velja vse isto kot pri prejšnji knjigi, le daje bilo precej težav z osnovami, ker so tri posegle tudi na hrvaško ozemlje. Ob razumevanju pristojnih geodetskih uprav, predvsem pa ob pomoči Republiške geodetske uprave smo vse te ovire premagali, tako daje Severin Nemec-Teklo lahko skice pravočasno in uspešno izdelal. So zelo nazorne, natančne in privlačne.

Tudi besedilo za to knjigo je nastalo s pomočjo računalnika, vendar sem moral prejšnjo aparaturo ISKRADATA 1680-10 sredi dela zamenjati s sodobnejšim sistemom XT. Z njim je bilo napisanih nadaljnjih 19 poglavij, nato pa opravljena tudi celotna elektronska obdelava besedil s korekturami in imenskim kazalom vred. Zadevna tehnična dela je opravil sin dipl inž. Vojko Strle, kije avtor tudi vseh dodatnih računalniških programov.

Besedilo je bilo končano konec junija, potrjeno za tisk pa

19. decembra 1988. Med nastajanjem so ga brali Anica Bezeljak in člani komisije za zgodovino Tomšičeve brigade. V njenem imenu so celotno besedilo prebrali Mihael Butara-Aleks, Viktor Cvelbar-Stane, Ivan Dolničar-Janošek, Lojze Dolničar in Janez Kramarič, deloma pa Vlado Mišica-Miha, Miloš Rutar-Ružo in Ivo Jamnikar. Za njimi sta to naredila uradna recenzenta Lado Ambrožič-Novljan in dr. Milan Ževart, naposled pa tudi lektorica Alenka Logar Pleško in korektor Srečko Mrak. Vsem se za pripombe in izboljšave lepo zahvaljujem.

Izid tako zajetne in zahtevne knjige v sedanjih neustaljenih gospodarskih razmerah pomeni nemajhen podvig. K temu so odločilno pripomogli: odbora skupnosti borcev 1. SPUB Tone Tomšič in 14. udarne divizije, generali Lado Ambrožič-Novljan, Miha Petrič-Stevo, Mihael Butara-Aleks in Ivan Dolničar-Janošek, mecen mednarodno podjetje Slovenijales v Ljubljani in založnica Naša obramba. Iskrena hvala vsem!

V Ljubljani, 3. avgusta 1989

Franci Strle

USTANOVITEV PRVIH DVEH SLOVENSKIH DIVIZIJ IN POTEK ŽUŽEMBERSKE OPERACIJE

Vojaške priprave na zlom fašistične Italije

V začetku leta 1943 je bila vojaška moč fašistične osi Rim-Berlin že bistveno načeta. Če je poraz v bitki pri El Alameinu od 23. oktobra do 4. novembra 1942 razgrete nacistične veljake hudo streznil, saj je z angloameriškim izkrcajem v severozahodni Afriki zgovorno obetal, da bo nemškoitalijansko afriška armada prej ali slej popolnoma uničena, potem je katastrofalni poraz nemške vojske in njenih vazalov med bitko pri Stalingradu od 19. novembra 1942 do 2. februarja 1943 deloval kot mrzla prha. Nemško vrhovno poveljstvo je sicer še gojilo upanje, da bo z novo veliko ofenzivo pri Kursku spet prevzelo strateško pobudo in bojno srečo obrnilo v svoj prid, toda to upanje je bilo zelo varljivo, ker ni upoštevalo resnične in naraščajoče premoči Rdeče armade. Sploh pa kaže, da te nove ofenzive ni narekovalo resnično upanje za uspeh, ampak predvsem Hitlerjeva potreba, da pri svojih vazalih za vsako ceno popravi omajano vojskovalno vnemo.¹

Poraz na vzhodni fronti je Italijane še huje prizadel kakor Nemce. Že ob začetku druge etape sovjetske ofenzive (od 16. do 31. decembra 1942) je bilo razbitih pet elitnih italijanskih divizij in ena brigada črnih srajc. Od italijanske 8. armade, ki so jo sestavljale pehotne divizije celare PADA, Coseria, Cuneense, Julia, Pasubio, Ravenna, Sforcesco, Torino, Tridentina in Vicenza ter konjeniška brigada Barbo, so se aprila 1943 v okolico Padove vmili le še bedni ostanki (z manj kakor četrtno vojakov in oficirjev),* tako malodušni in naveličani vojne, da

* Povsem uničene so bile divizije celare (hitra) PADA (Principe Duca d' Aosta), Coseria, Ravenna, Sforcesco, Torino in Vicenza ter konjeniška brigada Barbo. Vmili so se ostanki divizij Cuneense, Julia, Pasubio in Tridentina, ki so jih v njihovih okoliših za novačenje dopolnili z vojaki enot teritorialne obrambe, v divizijo Sforcesco so preimenovali dotedanjo 157. pehotno divizijo Novara, v divizijo Torino pa pehotno divizijo Veneto v Gorici, vendar (če sklepamo po diviziji Sforcesco) vseeno niso dosegle niti polovice predvidene številčne moči (Zbornik VI, knjiga 5, dok. 206 od str. 615 do 619; pojasnilo dr. Toneta Ferenca z dne 29. maja 1989).

so jih morale oblasti strogo osamiti od drugih vojaških enot in prebivalstva. Na libijskem in tunizijskem ozemlju razmere niso bile nič boljše. Po poročilu z dne 17. novembra 1942 je bil 10. italijanski armadni zbor zajet, od 20. armadnega zbora je ostal samo en okrepljen polk brez tankov, od 21. armadnega zbora pa sta ostala le dva divizionarna topništva in poldrugi bataljon pehote, ki so jih vključili v preostali 30. armadni zbor. Vse te strahotne izgube so pokazale, da italijanska vojska sploh ni bila primerno tehnično opremljena, niti za vojskovanje v afriški puščavi, še mnogo manj pa za uničujočo stepsko zimo v Rusiji. Poleg tega spoznanja, kije prevzelo zlasti vojaške vrhove, sta bila na tleh ne le italijansko gospodarstvo, marveč tudi socialna blaginja. Zaradi kroničnega pomanjkanja surovin je italijanska industrija namreč obratovala s pogostimi daljšimi prekinitvami, prebivalstvu pa je primanjkovalo najnujnejših življenjskih potrebščin, vse to pa je napovedovalo delavske nemire in revolucionarne spremembe. Teh so se v vojaških in denarnih vrhovih najbolj bali. Nejevoljo množic so hoteli zaježiti z odstranitvijo Benita Mussolinija in osovraženih simbolov fašistične vladavine, vse drugo pa naj bi ostalo po starem.²

Zarota proti Mussoliniju in priprave za vojaški udar, ki naj bi ga izpeljala maršala Rodolfo Graziani in Pietro Badoglio po dogovoru s kraljem in sveto stolico, vodstvu slovenskega osvobodilnega gibanja niso ostale prikrite. Varnostno-obveščevalni službi VOS OF je uspelo prodreti v generalštab italijanske vojske in ustanoviti obveščevalni center VOS v Rimu. Le-ta jo je s pomočjo obveščevalcev v Rimu ter v Milanu, Bologni, Padovi, Parmi, Vidmu (Udinah) in Vicenzi zalagal s poročili o namerah italijanskih vojaških krogov in političnih struj, ki so pripravljale padec fašizma, kmalu zatem pa Italijo pripeljale do kapitulacije. Še posebno spretna in prodoma obveščevalka je bila Uka Devetak-Katra (pozneje Marta ali Marta I) iz Tolmina, ki ji je zakonska zveza z italijanskim generalom Riccardom Bignamijem odprla pot do najbolj zaupnih skrivnosti njegovih prijateljev.

Poročilo like Devetak-Katre o nameravanem državnem udaru, ki naj bi na krmilu italijanske vlade ustoličil maršala Pietra Badoglia in pripeljal do premirja z Anglijo, je Glavnemu poveljstvu NOV in PO Slovenije že 1. marca 1943 posredoval štab Severnoprimskega odreda. Po načrtu bi moralo do udara priti na dan, ko bo dokončno premagana nemška in italijanska armada v Tunisu. To pa se 12. maja ni zgodilo, pač očitno zaradi pomanjkanja vsakršne udarnosti zarotniških krogov, kakor izhaja iz poročila Katre, ki ga navaja pokrajinski komite KPS za Primorsko v pismu CK KP Slovenije z dne 18. maja 1943. Toda ob tem znamenita obveščevalka dodaja, da položaj za udar v vojaških vrhovih dozoreva vse bolj, ter s povzemanjem zagotovil

Graziana in Badoglia napoveduje, da do fašističnega zloma zanesljivo mora priti najpozneje do jeseni, češ da razvoj ne bo čakal do novembra. Da je popoln zlom neizbežen, je Uka Devetak-Katra navedla spet 20. maja 1943, ko je razen pomanjkljivih italijanskih priprav na angloameriško invazijo* s skopimi potezami opisala tudi malodušje in korupcijo v fašistični stranki ter Mussolinijevo nemoč in bojazen pred nadaljnjimi dogodki.³

Da se v italijanskih vojaških vrhovih zares nekaj pripravlja, se je dalo razbrati tudi iz ravnanja generala Guida Ceruttija, kije s pomočjo karabinjerskih marešalov Antonia Mocerina in Giuseppa Sinisija skušal utreti pot za pogajanja s slovenskim partizanskim vodstvom. O tem je študentka Andreja Ipavec-Petja 26. aprila 1943 na Trški gori poročala članu izvršnega odbora OF Bogdanu Osolniku, ta pa naprej Glavnemu poveljstvu NOV in PO Slovenije. Komandant Ivan Maček-Matija je menil, da utegnejo biti pogajanja koristna, ker bodo med Italijane vnesla razdor. Do prvih pogajanj je prišlo 9. maja 1943 v Brezoviškem gozdu. Italijansko stran je zastopal marešalo Antonio Mocerino, namestnik poveljnika 37. mešanega oddelka karabinjerjev divizije Isonzo, ki se je skozi Veliko Bučno vas pripeljal z oklepnim avtomobilom, potem pa odšel peš še kake tri kilometre v gozd. S partizanske strani sta na pogajanja prišla Bogdan Osolnik in Jože Borštnar, politični komisar Cankarjeve brigade. Tolmačila je Andreja Ipavec-Petja.

Marešalo Mocerino je v Ceruttijevem imenu najprej predlagal ustavitev sovražnosti, vendar sta Osolnik in Borštnar odgovorila, da se o tem ni mogoče pogovarjati, dokler bodo Italijani v naših krajih okupatorji. Strinjala pa sta se s Ceruttijevimi predlogi: 1. da bodo partizani in Italijani zamenjavali ujetnike, 2. da naj ranjeni italijanski ujetniki pri partizanih uživajo tako zdravniško nego, kakršno nudijo Italijani ujetim partizanskim ranjencem, le-te naj bi tudi zamenjavali, in 3. pozneje naj pride do sestanka z generalom Guidom Ceruttijem, komandantom pehote v diviziji Isonzo.

Do novih pogajanj je prišlo 30. maja 1943 pri Dolenjem Kamenju s posredovanjem Vilme Potočar. Tokrat se je z italijanske strani pogajanj udeležil marešalo Giuseppe Siniši, poveljnik 38. odseka teritorialnih karabinjerjev v Novem mestu, v spremstvu prevajalke in osebne tajnice Slave G., ki seje nad Veliko Bučno vas pripeljal s tremi

*Ta obsežni odlomek iz Katrinega temeljitega poročila je slovensko partizansko vodstvo poslalo Direktorju, kot so šifrirano imenovali sovjetsko obveščevalno službo. Posredovalo gaje tudi predstavniku angleške vojaške misije majorju Williamu Jonesu (Milan Gombač: Nekaj podatkov o obveščevalni dejavnosti Varnostno-obveščevalne službe v inozemstvu. Varnost 1982/2, str. 143).

oklepniki. Partizansko stran so zastopali Bogdan Osolnik, Franc Pirkovič-Čort, politični komisar Gubčeve brigade, in Stane Potočar-Lazar, namestnik komandanta Gubčeve, gozdne vrhove nad prizoriščem pogajanj pa je z eno partizansko četo zavaroval Franc Rojšek-Jaka.

Ta pogajanja niso prinesla nobenega napredka, ker je Siniši nastopil preveč oholo in zahteval partizansko vdajo. Bolj strpni in spoštljivi so bili italijanski pogajalci 12. in 13. junija v Straži* do Pera Popivode, Dušana Majcna-Nedeljka in Franca Kreseta-Čobana, ki pa so se šli pogajat sami, brez dovoljenja in vednosti glavnega poveljstva.⁴

Obvestila Devetakove in pomenljiva pogajalska tipanja so se ujemala z radijskimi vestmi zavezniških postaj, ki jih je v Bazi 20 lovil in stenografsko zapisoval inž. Stane Krašovec-Albin. Vse to je napovedovalo, da je na vidiku prelomen razplet, na katerega se mora slovenska partizanska vojska dobro pripraviti. Na CK KPS so ta spoznanja skrbno razčlenjevali in se zedinili, da bo treba poveljevanje in dotedanjo vojaško ureditev temeljito spremeniti. Prve spremembe v Glavnem poveljstvu NOV in PO Slovenije je Boris Kidrič-Peter napovedal na seji izvršnega odbora OF 20. maja 1943. Najprej je sam odstopil s položaja političnega komisarja glavnega poveljstva. Obenem je predlagal, naj ga na tej dolžnosti zamenja njegov dotedanji namestnik Boris Kraigher-Janez, tega pa na položaju namestnika političnega komisarja glavnega poveljstva Ivan Kaučič-Nande. Pomočniki političnega komisarja, ki so zastopali tri ustanovne skupine,** naj se odpravijo, uvede pa naj se položaj načelnika štaba, ki ga bo prevzel dotedanji komandant Dolenjske operativne cone Milovan Šaranovič. Komandant glavnega poveljstva je ostal še naprej Ivan Maček-Matija, njegov namestnik pa Jaka Avšič-Branko Hrast, ki se je tedaj mudil na Primorskem. Ta štab pa je imel še vedno bolj politično-organizacijski kot operativno-vojaški značaj. O tem, kako ga vojaško preurediti in kaj bi bilo treba še ukreniti, naj bi določili po obisku Edvarda Kardelja-Krištofa v Glavnem štabu NOV in PO Hrvatske.⁵

Kardelj je odšel na Hrvaško 7. junija 1943. Na to pot sta ga spremila Janek Šubic in Dana Mišigoj. Tam si je ogledal delovanje divizijskih štabov in Glavnega štaba NOV in PO Hrvatske ter o tem 18. junija

*Ta pogajanja so opisana v knjigi Tomšičeva brigada 2 od str. 780 do 782.

**Te dolžnosti so od 1. oktobra 1942 do 20. maja 1943 opravljali: Jože Brilej-Bolko Brezar za komuniste, Lojze Vrhovec-Slavko Grum za sokole in Štefan Pavšič-Jurij Dobravec za krščanske socialiste (Glej opombo pod črto v knjigi Tomšičeva brigada 2 na str. 254!).

zapisal: »Tu sem prišel do prepričanja, da naše cone nimajo nobenega smisla . . . Predlagal sem Titu, da bi tudi v Sloveniji pristopili k formiranju divizij namesto dosedanjih con. Po mojem mnenju bi bilo v Sloveniji potrebno voditi kurz na to, da se iz 5., 6. in 4. brigade formira 2. divizija, a iz 1., 2. in 3. brigade 1. divizija . . .« V nadaljevanju svojega pisma je predlagal, naj se po izkušnjah hrvaškega glavnega štaba organizira tudi Glavni štab NOV in PO Slovenije, ki naj ima poleg ožjega štaba tri oddelke, vsak izmed njih pa po več odsekov. Prvi ali operativni oddelek naj bi imel operativni odsek, vojaško-kadrovski odsek, inženirijski odsek in odsek za zveze. Drugi ali organizacijski oddelek naj bi imel intendanturo ali ekonomski odsek, sanitetni odsek, tehnični odsek, odsek za vojaške oblasti v zaledju ter odsek za statistiko in propagando. Tretji ali obveščevalni oddelek pa naj bi imel dva odseka: obveščevalnega in protiobveščevalnega. Poleg tega naj bi imel tudi politični komisar svoj strokovni aparat.

S Hrvaškega se je Kardelj vrnil čez Kolpo 8. julija. Njegovo spremstvo iz Levstikovega bataljona je pripeljalo za Tomšičevo in Gubčevo brigado prva dva topa, ki sta na Bojancih vzbudila veliko navdušenje. Od tu se je Kardelj podvzival v kočevske gozdove in že naslednjega dne prišel v Bazo 20. Tam so 10. julija 1943 prestregli vest, da so se Angleži in Amerikanci izkrkali na Siciliji. Začela se je zavezniška invazija na italijansko kopno, kije obetala, da bo do zloma fašistične vladavine v Italiji prišlo hitreje, kot so govorila zadnja poročila like Devetak-Katre. S tem so Kardeljeve vojaške razčlembe ob vrnitvi dobile prepričljivo potrditev, njegovi predlogi za preureditev poveljevanja v slovenski partizanski vojski pa pečat nujnosti.

Najprej sta se Edvard Kardelj-Krištof in Boris Kidrič-Peter sporazumela z Ivanom Mačkom-Matijem, da mora komandant Glavnega štaba NOV in PO Slovenije postati izkušen in legendaren vojaški poveljnik. Takega človeka sta našla v osebi slovitega španskega borca Franca Rozmana-Staneta, dotedanjega komandanta 4. operativne cone. To imenovanje je izvršni odbor OF potrdil 13. julija, Rozman pa je svojo dolžnost prevzel 15. julija, medtem ko je Kardelj to imenovanje posredoval v potrditev vrhovnemu komandantu NOV in POJ Josipu Brozu-Titu šele 4. avgusta 1943. Na tej seji so določili tudi nekatere načelnike oddelkov in vodje odsekov glavnega štaba, čeprav so natančno preureditev sklenili izpeljati šele potem, ko jo bo na Hrvaškem še enkrat preučil politični komisar glavnega poveljstva Boris Kraigher-Janez, kar pa se je zavleklo vse do srede avgusta.*

* Boris Kraigher-Janez je v Glavni štab NOV in PO Hrvatske odšel šele 8. avgusta, tja pa je prispel 14. avgusta 1943. To je mogoče sklepati na podlagi njegovega in Rozmanovega poročila sekretariatu CK KPJ z dne 8. avgusta (Zbornik

Glavni štab NOV in POS je postopno dobil: operacijski oddelek, ki mu je do 1. avgusta 1943 načeloval Dušan Kveder-Tomaž (ko je postal načelnik glavnega štaba), pozneje (od 28. oktobra 1943 dalje) pa Dušan Majcen-Nedeljko, organizacijski oddelek, ki gaje od 5. avgusta do 18. septembra 1943 vodil Lado Ambrožič-Novljan, vojno-kadrovski oddelek, katerega načelnik je bil Lojze Vrhovec-Slavko Grum, sodni oddelek, ki mu je načeloval Zoran Polič, in sanitetni oddelek, ki gaje vodil dr. Rudolf Obračunč-Cedrik, razen tega pa tudi: obveščevalni odsek, ki gaje vodil Niko Majcen, za povezavo z Vamostno-obveščevalno službo pa je skrbel dr. Vito Kraigher, odsek za propagando in statistiko, ki gaje vodil Ignac Koprivec, odsek za zveze, tega je vodil Franci Kolar, ekonomski odsek, ki gaje vodil Josip Draksler-Povh, in končno še odsek za zvezo z angleško vojaško misijo, ki gaje vodil dr. Evgenij Ravnihar-Gregor. Razen tega je začela pri glavnem štabu že konec julija 1943 delovati vojaška šola za vzgojo partizanskih oficirjev. Njen komandant je postal Jože Malnarič-Križevski, politični komisar pa Konrad Wenigerholz-Milko Goršič. Tako se je Glavni štab NOV in PO Slovenije pripravil za neposredno vodenje podrejenih enot, ki so že preraščale iz partizanske v redno armado.⁶

Toda 13. julija 1943 je bil storjen še en ukrep za povečanje bojne učinkovitosti slovenske partizanske vojske: Glavni štab NOV in PO Slovenije je na podlagi Titove brzojavne odredbe z dne 27. junija 1943 izdal odlok, da se na ozemlju Slovenije ustanovita 1. in 2. slovenska divizija NOV in PO Jugoslavije. Podpisala sta ga v. d. političnega komisarja Boris Kraigher in komandant Ivan Maček. Po prvotnem sklepu naj bi vsako divizijo sestavljale tri brigade po 600 do 800 partizanov, vendar se pri tem niso držali Kardeljevega pisnega predloga z dne 18. junija, ker bi bili diviziji sicer bojno preveč neizenačeni. Kot vemo je Kardelj zapisal, naj bi 1. divizijo sestavljale 1. (Tomšičeva), 2. (Gubčeva) in 3. (Cankarjeva) brigada, ki so bile najstarejše, najjudarnejše in najbolj izkušene, 2. divizijo pa 5. (Gregorčičeva), 6. (Gradnikova) in 4. (Šercerjeva) brigada, ki so imele znatno krajšo bojno pot, poleg tega pa zlasti brigadi s Primorskega nista imeli dovolj bojnih izkušenj in sposobnih vojaških poveljnikov. Zato so v glavnem štabu sklenili: naj v 2. slovensko divizijo, kije 8. avgusta dobila ime 15. divizija NOV in POJ, pridejo 4. (Gubčeva, ta je do takrat nosila

VI, knjiga 6, dok. 52 na str. 132, 133 in 134), Kardeljevih brzobjav, ki so izhajale iz tega poročila, z dne 14. avgusta (prepisi v zgodovinskem arhivu CK ZKS), predvsem pa na podlagi njegovega pisma z dne 15. avgusta 1943 Francu Leskošku (Zbornik II, knjiga 10, dok. 85 na strani 210), kjer je med drugim zapisal: »Janezov Janez je prišel in je odgovor predan po radio zvezi. Upam, da ste v redu prejeli. Ne vem, čemu ste to stvar tako zavlačevali, da se je Janez 6 dni potikal, predno je prišel do nas, dasi imate na razpolago radio«.

številko dve), 5. (Cankarjeva, kije dotlej Imela številko tri) ter na novo ustanovljena 6. štajerska brigada, poznejša 6. SNOUB Slavka Šlandra, ki pa je bila ustanovljena šele 6. avgusta 1943, v 1. slovensko divizijo, kije potem dobila ime Štirinajsta, pa so prišle 1. (Tomšičeva), 2. (Šercejjeva, kateri so prvotno številko štiri spremenili v dve) in 3. (Gradnikova, ki soji prejšnjo številko šest spremenili v tri). Malo pozneje, ko so Gubčevi, Cankarjevi, Šerčerjev! in Gradnikovi brigadi že zamenjali številke, je bila v 14. divizijo NOV in POJ vključena tudi Gorenjska brigada, ustanovljena 12. julija 1943 s številko osem (poznejša 7, SNOUB Franceta Prešerna).

Pomembnejše od razvrščanja prvih brigad je bilo imenovanje obeh divizijskih štabov. Ta dva sta v primerjavi s conskimi štabi, ki so bili vezani na določeno ozemlje, in z operativnimi štabi, ki so imeli le začasni značaj, pomenila velik napredek pri poveljevanju. Divizijska štaba sta postala stalni poveljstvi podrejenih enot. Zato sta morala neprestano skrbeti za uspešno vodenje vojaških operacij pa tudi za vsestranski kakovosten razvoj brigad in posebnih enot za učinkovito tehnično podporo v boju. Le-te so imeli na razpolago, da so lahko manevrirali na bojišču, obenem pa s hitrim premeščanjem krepili moč brigad v najugodnejši smeri. Poroštvo za dosego takih lastnosti je dajala osebnostna sestava na novo imenovanih divizijskih poveljstev. Komandant 1. slovenske oziroma 14. divizije NOV in POJ je postal Mirko Bračič, dotedanji komandant 3. ali Alpske cone, njegov namestnik Ivan Lokovšek-Jan, dotlej komandant Tomšičeve brigade, načelnik štaba Pero Popivoda, pred tem komandant 2. ali Gorenjske operativne cone, politični komisar te divizije je postal Jože Brilej-Bolko, pŕed tem politični komisar taiste operativne cone, njegov namestnik pa Janez Hribar-Tone Pogačnik, dotedanji politični komisar Šercejjeve brigade.

Ustanovitev obeh divizij je bila objavljena 15. julija 1943 na posvetu s štabi prvih štirih slovenskih brigad na Mavrlenu. Tega dne sta začela delovati tudi oba divizijska štaba, štab 15. divizije že v popolni, štab 14. divizije pa le v polovični sestavi. Tudi brigade so bile v obe diviziji razdeljene samo deloma. Vendar je glavni štab že dan pred tem, 14. julija 1943, napisal ukaze, da morajo brigade s Primorskega, Gorenjskega in Štajerskega nemudoma priti na ozemlje Ljubljanske pokrajine.* To je utemeljil s potrebo, da to vojsko »notranje utrdi in

* Edvard Kardelj-Bevc je v svojem poročilu Titu z dne 4. avgusta 1943 zapisal, da sta zunaj divizij ostali dve brigadi, ki sta v opombi pod črto označeni kot 5. (Gregorčičeva) in 8. (Gorenjska), češ da bo iz teh dveh brigad ln še ene nove pozneje ustanovljena 3. slovenska divizija. Toda ta njegova navedba je docela navzkriž z navodilom CK KP Slovenije z dne 14. julija 1943, ki pokrajinskemu

pripravi za težje borbe«, ob tem pa je bila povsem očitna njegova namera, da hoče imeti pri roki dovolj številno, močno in bojevito partizansko vojsko za obračun z belogardisti in za razorožitev laških divizij ob zlomu fašistične Italije.⁷

Preureditev glavnega poveljstva in ustanovitev prvih dveh slovenskih divizij sta bila dva temeljna ukrepa med pričakovanjem zloma fašistične Italije. Resje bilo potrebnega še precej časa, preden sta bili diviziji zbrani na svojih strateških izhodiščih, kar pa vodstva slovenskega osvobodilnega gibanja ni motilo. Ker je prejelo natančno obvestilo, kdaj bodo v Rimu izpeljali prevrat proti Mussoliniju, je sklenilo s širokopoteznim zamahom Italijanom in belogardistom zadati tak udarec, da se bo zrušil ves sistem belogardističnih postojank v dolini gornje Krke in na njenih obrobjih. Pri tem je računalo, da je bojni duh italijanske vojske zaradi invazije na Sicilijo že usodno načet, zanašalo pa se je tudi na pet topov (enega gorskega in štiri protitankovske), ki so jih premogle prve štiri brigade, združene v dve diviziji. . .⁸

Drugi ukrepi za dosego strateških prednosti

Za trajne vojaške uspehe so bili potrebni še drugi, predvsem politični ukrepi. Šlo je za splet najrazličnejših dejavnosti, katerih namen je bil, da bi volja po osvoboditvi in združitvi prevzela vsakega poštenega Slovenca ter da bi spodkopala tla pod nogami narodnih izdajalcev ali nasprotnikov družbene preobrazbe. In nazadnje, šlo je tudi za zavarovanje slovenskih narodnih koristi. Vodstvo slovenskega osvobodilnega gibanja se namreč ni vdajalo utvaram, da se bo z državnim udarom v Rimu primorskim Slovencem obrnilo kaj na bolje, saj je imelo v rokah poročila obveščevalke like Devetak-Katre, da večina Badoglievih privržencev namerava za vsako ceno braniti krivično rapalsko mejo.⁹ Zato je morala Osvobodilna fronta izrabiti vsa sredstva, da italijansko vojsko razkroji od znotraj, potem pa ji pobere orožje in tako doseže dodatne strateške prednosti za slovensko narodnoosvobodilno vojsko.

Osvobodilno gibanje je bilo v uspešnem prodoru že od pomladi, ko je po strahotnem laškem porazu v Jelenovem žlebu postalo očitno, da je italijanska vojska proti partizanskim udarnim brigadam tako rekoč brez moči. Odtlej skoraj ni bilo belogardistične ali laške postojanke,

komiteju KPS za Gorenjsko izrecno naroča, da mora brigada (Gorenjska) »tako, ko bo formirana, priti na naš teritorij, in bo priključena diviziji« (Zbornik II, knjiga 10, dok. 61 na str. 119, in Zbornik VI, knjiga 6, dok. 43 na str. 108).

kjer aktivisti OF ne bi imeli zaupnika, mnogokje pa so obstajala celo prava zarotniška jedra, ki so med belo gardo sejala nezadovoljstvo in odpor proti hlapčevanju italijanskim okupatorjem. Znotraj bodeče žice in sovražnikovih utrdb so bili vse pogostejše raztreseni letaki, ki so italijanskim vojakom prikazovali nesmiselnost vojne in prelivanja krvi, obenem pa prepričljivo napovedovali skorajšnji, neizbežni zlom Mussolinijeve vojne pustolovščine.

Po drugi strani pa so aktivisti OF delovali vse bolj javno, obenem pa med prebivalstvom ustvarjali množično podlago za partizanski boj. Napredovalo je zlasti delo med ženskami in mladino. Zmeraj večje bilo odborov SPŽZ in odborov ZSM, razen tega je osvobodilna misel začela uspešno prodirati tudi med tako imenovano sredino.* Tej usmeritvi je izvršni odbor OF posvečal še posebno pozornost. Stalno in izrecno je poudarjal, da je treba ločevati omahljive sredince od njihovih organizatorjev, ki so le potuhnjeni privrženci bele garde, ter sredinsko razpoložene ljudi od sredine, ki hoče biti politični činitelj. Vztrajal je, da je treba iskati stike in se pogovarjati tudi z omahljivimi ljudmi iz vrhov uradne sredine in da se ne sme šteti vseh omahljivcev iz meščanskih in kulturnih krogov za zagrizene sredince. Prav tako je naročal, da je treba takoj navezati stike z jugoslovanskimi oficirji, ki so prišli iz internacije v Gonarsu. V imenu izvršnega odbora OF in Glavnega štaba NOV in PO Slovenije jim je treba dati poročstvo, da ne bo »storilo osvobodilno gibanje nikomur ničesar žalega, kdor ne bo podpiral okupatorjev in domačih izdajalcev«, obenem pa jih seznanimi z uradno izjavo Vrhovnega štaba NOV in POJ, da bo sleherni oficir, ki se bo udeležil partizanskega gibanja, ohranil svoj čin in dobil položaj, ki bo ustrezal njegovim sposobnostim.

Ker je bilo pričakovati, da se bodo začeli svetovni dogodki v kratkem odvijati z veliko naglico, je izvršni odbor OF že 14. junija 1943 z okrožnico naročal, da je treba odbore OF - od terenskih do okrožnih - znova razviti v organe ljudske oblasti, ne glede na to, ali gre za osvobojeno (za ozemlje, ki ga vojaško kontroliramo mi) ali za okupirano ozemlje (za tisto, ki ga kontrolira okupator).¹⁰

Izredno pomemben za partizane je bil 27. junij 1943, ko je h Glavnemu štabu NOV in PO Slovenije prišlo angleško vojaško odposlanstvo na čelu s kanadskim majorjem Williamom Jonesom.** Ta mož,

*S pojmom sredina je Boris Kidrič označeval tisti meščanski sloj, kije hotel ostati nevtralen, ki ni bil niti za OF niti za belo gardo.

** Poleg majorja Jonesa sta bila v odposlanstvu tudi dva narednika: tolmač in poročevalec Alexander Simich in radiotelegrafist Frank Pavletič. Za njimi je 4. julija 1943 prišel iz Korduna čez Kolpo še Vučko Vučkovič-Pero, strokovnjak za spuščanje opreme iz letal s padali (William Jones: Twelve months with Tito's

ki je imel oster pogled ter kmečko asketski in poduhovljen obraz in ki je bil po mnenju Kidriča že rojen za vojaka, je postal takoj ob prihodu iskren prijatelj partizanov. Najprej in nemudoma je poskrbel, da je slovenska partizanska vojska dobila prve štiri protitankovske topove, precej streliva za puške in mitraljeze ter velike količine odličnega razstreliva in vseh drugih pripomočkov za miniranje. Na prošnjo izvršnega odbora OF je že 3. julija 1943 napisal posebno izjavo, ki so jo v obliki letaka hitro razmnožili, potem pa razposlali v Ljubljano in druge okupirane kraje, kjer je zlasti med sredinci zbudila zelo ugoden odmev, med okupatorjevimi sodelavci pa hudo poparjenost. Poleg tega je s stvarnimi poročili nadrejenemu poveljstvu v Kairu dosegel, daje radio London že 15. julija 1943 pozval vse »tiste, ki na kakršen koli način sodelujejo z okupatorjem, da pretrgajo svoje stike z njim in se po možnosti priključijo patriotskim oddelkom«.

Izjava majorja Jonesa in nedvoumna poteza radia London sta več kakor prepričljivo podprli oba odloka o pogojni amnestiji, ki ju je izvršni odbor OF razglasil 14. in 15. junija 1943. Z njima je belogardistom in plavogardistom, pa tudi njihovim voditeljem, ki bodo spreviedeli svojo zablodo in zares prenehali z borbo proti NOV in OF, zagotovil življenje, obenem pa se zavezal, da bo o njihovem delovanju proti slovenskemu narodu razpravljalo redno sodišče šele po končani vojni.¹¹

Kako so Italijani naveličani vojne, so pokazale zavezniške vojaške operacije na Siciliji, kjer so že po nekaj dneh razpadle 206., 207., 208., 213. in 202. obalna divizija ter 18. obalna brigada, popolnoma razbiti pa sta bili pehotna divizija Livorno in še ena obalna brigada. Samo v ameriško ujetništvo je prišlo 100.000 italijanskih vojakov, veliko jih je zbežalo domov ali v hribe. Do 17. junija 1943 so zavezniki zavzeli kar štiri petine otoka ter močno zdesetkali tudi pehotne divizije Aosta, Asieta in Napoli; njihove malodušne ostanke so morali umakniti z otoka. Italijanske 6. armade ni bilo več, na Siciliji so se vojskovale samo še tri nemške divizije. Mussoliniju so se usodno zamajala tla pod nogami. Vendar pa kaže, da so razmere za državni prevrat v Rimu popolnoma dozorele šele po katastrofalnem neuspehu nemške ofenzive pri Kursku, ki jo je Rdeča armada popolnoma razbila, obenem pa prešla v veliko nasprotno ofenzivo: že 12. julija v smeri proti mestu Orel, 23. julija 1943 pa tudi proti Belgorodu in Harkovu. Komaj dva dni kasneje, 25. julija 1943, so poklicali Benita Mussolinija h kralju, kjer je moral odstopiti s položaja predsednika italijanske vlade, ob izhodu iz kraljevske palače pa so ga aretirali in ga internirali na Gran

partisans - po prevodu Katje Špur, Ljubljana 1962, str. 13 in 67, kartoteka v faze. 18/IV - 4 v arhivu IZDG in Tomšičeva brigada 2, str. 814).

Sasso. Hkrati je kralj za predsednika italijanske vlade imenoval maršala Pietra Badoglia. Vse seje torej odigralo po scenariju, kije bil VOS in slovenskemu partizanskemu vodstvu znan že od 1. marca 1943.¹²

Vodstvo slovenskega osvobodilnega gibanja je prevrat v Rimu ocenjevalo trezno in zadržano, saj je dobro vedelo, kakšen je njegov namen: da bi se namreč italijanski imperializem poceni izvlekel iz vojne avanture. Zavedalo pa se je tudi, da bodo Italijane zamenjali Nemci, kar bo osvobodilni boj na Slovenskem še huje zaostriilo. Vendar pa je pričakovalo, da bo Mussolinijev padec povzročil splošno razsulo predvsem med belogardisti, ki so bili med ljudstvom že popolnoma razkrinkani kot italijanski hlapci, saj zanje ni bilo več nobene politične poti iz slepe ulice narodnega izdajstva. Toda general Gastone Gambara je trdno zategnil vajeti, da 11. armadni zbor in njegove pomagače ne bi zajelo malodušje. Svojim vojakom je skušal vcepiti strah pred grozečo usodo v sovražnem okolju, nato pa v razglasu vojakom zapisal: »Sovražnika ne predstavljajo samo Anglosaksonci, temveč tudi vsi tisti, ki bi hoteli izkoristiti v našo škodo kritični trenutek, ki ga preživljamo. Na tej balkanski zemlji moramo braniti ne le neke interese, ampak tudi naš prestiž. Spomnimo se, da vsak izmed nas tukaj predstavlja Italijo. Nobena notranja kriza ne more zmanjšati visokega ugleda civilizacije, kije povezan s tem imenom . . .«

Kljub Gambarovi trdovratnosti je Boris Kidrič-Peter 29. in 31. julija naročal aktivistom OF, da se je treba intenzivno povezovati z italijanskim vojaštvom in mu svetovati, naj začne odhajati domov ali pa se priključevati partizanom, da je treba stopiti v stik z italijansko vojsko in dobiti od nje orožje, daje treba stopnjevat propagandno delo med italijansko vojsko in prav tako med belo gardo. Še bolj natančen je bil 30. julija v okrožnici okrožnim komitejem KPS, ko je zapisal: »Čim več stikov in zvez z italijanskimi vojaki, oficirji in podoficirji, potom katerih bomo vnašali demoralizacijo v italijanske vrste, vodili pregovore z njimi o predaji orožja nam! Potom tistih, ki bodo pokazali razumevanje za delo med vojaki, pa organizirati v italijanski vojski odbore za mir. Ravno tako moramo posvetiti vso pozornost razkroju bele garde . . . Sedaj je zadnji čas, da uvidijo, da so na napačni poti in da jim damo poslednjo možnost, da popravijo svojo narodno sramoto. Izdati letake, povezati se s poedinci in potom njih vplivati, da se predajo ali pa da oddajo orožje nam in gredo domov . . . » V okrožnici z dne 2. avgusta 1943 pa je veleval, da sta pred okrožnimi komiteji KPS predvsem dve nalogi: 1. Predvsem je treba točno zasledovati razkroj be-ga in organiziranje plave garde, in 2. Zasledovati Italijane v odnosih do belih in plavih in narobe.¹³

Na te strune so bila uglasena pogajanja z generalom Guldom Ceruttijem pri Srebrničah.

Pobudo za prvi neposredni stik je dal sam Cerutti s pomočjo trgovske pomočnice Martine Petrič iz Novega mesta, do snidenja pa je prišlo 23. julija 1943, dva dni pred Mussolinijevim padcem v gozdu pri gradu Srebrniče. Partizansko stran so zastopali: Dušan Kveder-Tomaž, načelnik operativnega oddelka Glavnega štaba NOV in PO Slovenije, Bogdan Osolnik-Jug Bogdan, član izvršnega odbora OF, in inž. Stane Krašovec-Albin kot prevajalec, italijansko pa osebno general Guido Cerutti, komandant pehote v diviziji Isonzo, v spremstvu dveh karabinjerskih častnikov. General Cerutti je predlagal premije, toda partizanski pogajalci so ta predlog takoj odbili. Obenem so poudarili, da lahko pride do prenehanja sovražnosti samo v dveh primerih: če se začne italijanska vojska bojevati proti Nemcem na strani partizanov in pod njihovim poveljstvom ali pa če se umakne s slovenskega ozemlja in orožje izroči partizanom. Skratka Italijanom so postavili prav take pogoje, kot jih je 14. avgusta 1943 sestavil vrhovni komandant Josip Broz-Tito in velel uradno sporočiti angleškemu poveljstvu v Kairo, to pa je Ceruttiju zaprlo sapo, tako da pogajanja niso dala nobenega rezultata.

Do drugega sestanka s Ceruttijem je prišlo po dopisu Glavnega štaba NOV in PO Slovenije z dne 4. avgusta 1943 in pismu Williama Jonesa. Njegovo veljavo je bilo treba izrabiti za psihični učinek na italijansko stran, ki si je od Angležev obetala več razumevanja kakor od partizanov. Za prizorišče pogajanj so spet izbrali gozd pri gradu Srebrniče, za dan sestanka pa določili 12. avgust 1943.

General Guido Cerutti se je pripeljal na pogovore v spremstvu kapetana Fernanda di Furie, poveljnika divizijskih, in kapetana Luigija Marotte, poveljnika teritorialnih karabinjerjev, točno ob določenem času. Partizanski pogajalci Dušan Kveder-Tomaž, Bogdan Osolnik-Jug Bogdan in inž. Stane Krašovec-Albin so ob navzočnosti majorja Williama Jonesa narekovali generalu Ceruttiju osem točk, v katerih so ugotavljali, daje Italija že premagana država, da se mora v svojem interesu odtrgati od Nemcev in da mora čimprej zapustiti zasedeno slovensko ozemlje ter orožje oddati partizanom, ki so edini predstavniki zavezniških armad v tem delu sveta. Toda Cerutti, »ki se je Nemcev še huje bal, kot jih je sovražil, se je prav po italijansko napihnil in izjavil, da rajši umrje za drago Italijo«, kakor pristane na take pogoje. Tedaj pa je vzrožil tudi major William Jones, od katerega je Cerutti pričakoval potuho, in jedko vprašal: »Kako pa vi govorite s partizani? Danes je padla Sicilija, jutri bo Rim, Italija je premagana, partizani pa so del zavezniške vojske . . .« Za nameček se je potem še

glasno zakrohotal in pritlikavega generala ošvrknil s prezirljivim pogledom. Cerutti je bil ves popaijen. Izreči ni mogel več nobene besede. Zato so si pogajalci segli v roke in se razšli.

Opisana pogajanja z generalom Guidom Ceruttijem sicer res niso prinesla nobenih oprijemljivih prednosti za partizane, vendar je njihov pomen v tem, ker so dala Italijanom razločno vedeti, da se bo morala njihova vojska prej ali slej vdati slovenskim partizanom, to pa se je obrestovalo pozneje.¹⁴

Podoben namen, med sovražnike zasejati občutek negotovosti in brezizhodnosti, so imeli novi razglasi o pogojni amnestiji. Že pet dni po padcu Mussolinijeve vlade, 31. julija, sta predsednik Josip Vidmar in tajnik Boris Kidrič v imenu izvršnega odbora OF podpisala in dala razširiti nov razglas zaslepljenim Slovencem, v katerem sta se izrecno sklicevala na londonski radio in majorja Williama Jonesa, ki je belogardistom poslal že drugo poslanico, da odložijo orožje in se pridružijo partizanskim brigadam. Ob tem sta poudarila in belogardiste rotila, da je prestop v partizanske vrste »za vas edini izhod«. Potem je pogojno amnestijo 6. avgusta 1943 razglasil tudi Glavni štab NOV in PO Slovenije. To listino sta podpisala politični komisar Boris Kraigher in komandant Franc Rozman, ki sta med drugim belogardistom nedvoumno izjavila:

»1. Nikomur, ki bo izročil orožje NOV in PO Slovenije, se ne bo ničesar zgodilo. Svobodno bo lahko odšel na svoj dom.

2. Odprta so vrata v našo vojsko vsem, ki so uvideli prevaro in hočejo popraviti greh, ki so ga zakrivali nad slovenskim narodom, ko so stopili v vrste bele garde - s tem, da primejo za orožje in gredo v boj za dokončno osvoboditev in združitev slovenskega naroda pod vodstvom NOV in PO Slovenije.«

Vsi ti razglasi so precej pospešili malodušje in notranji razkroj v beli gardi. Zlasti v okolici Novega mesta so se začeli pobegi belogardistov in njihovi prestopi na partizansko stran. Tako je okrožni komite KPS za Novo mesto 7. avgusta poročal, daje iz Bele Cerkve dezertiralo 60, iz Otočca pa 15 belogardistov, 15. avgusta 1943 pa, da bo z orožjem k partizanom prestopilo 12 belih iz Šentjerneja. Nekaj na las podobnega se je obetalo tudi v Borovniškem kotu, na splošno pa razkroj med belogardisti še ni prišel tako daleč. Popolnoma pa jih je minila prejšnja napadalna vnema, po drugi strani pa jim Italijani niso zaupali niti toliko kot na začetku. Položaj je bil tak, da so navadni belogardisti skoraj javno izražali pripravljenost, da se ob zlomu italijanske vojske vdajo partizanom, toda organizatorji bele izdaje, poveljniki in tisti s krvavimi rokami so se pripravljali za prestop med piavo gardo, kakor

so partizani imenovali slovenske privržence Draže Mihailoviča. Teh sicer ni bilo veliko, vsega okoli 200, bili pa so silno nevarni, ker so se prikazovali kot zavezniki Angležev.¹⁵

Razglase o pogojni amnestiji za zaslepljene Slovence je pospremil tudi zanimiv pravni ukrep: 5. avgusta 1943 je Glavni štab NOV in POS izdal Odlok o postavitvi brigadnih in odrednih vojaških sodišč, ki sodijo za dobo osvobodilne borbe vsem civilnim in vojaškim osebam za vsa, v posebnem pravilniku navedena kazniva dejanja, sestavljena pa so iz treh članov in treh namestnikov ter tožilca in njegovega namestnika. Kmalu zatem, 30. avgusta, je predpisal še Navodilo št. 1 vsem brigadnim in odrednim vojaškim sodiščem. Ti listini sta bili potrebni ne samo zato, da se v partizanski vojski enotno uredi vojaško sodstvo, kakršnega mora imeti vsaka sodobna armada, marveč tudi zato, ker je bilo pričakovati, da bodo v partizanske roke kmalu prišli mnogi razvpiti zločinci in zakrknjeni organizatorji narodnega izdajstva.¹⁶

Poleg opisanih upravnih, propagandnih in drugih ukrepov ter političnih navodil je Boris Kidrič-Peter aktiviste OF opozarjal tudi na nevarnost pred nemškim vdorom v Ljubljano in druge kraje na Slovenskem, ki so bili pod italijansko zasedbo. Menil je, da utegnejo Nemci ob zasedbi Ljubljane uprizoriti nad Slovenci hud pokol. Strah pred Nemci je treba potemtakem izrabiti za uspešno novačenje novih partizanskih borcev. »Naš kurz je,« je poudajal Kidrič 31. julija 1943, »da pred vdorom v Ljubljano prevzamemo oblast in Ljubljano držimo toliko časa, da evakuiramo vse za orožje sposobne moške.« Napovedal je, da bo Italija kapitulirala in nadaljeval: »Zato je treba stopiti v stik z italijansko vojsko in dobiti od nje orožje. Doseči je treba najtesnejše sodelovanje med terenskimi odbori in Narodno zaščito, začeti je treba pripravljati in izvajati mobilizacijo.« Dne 2. avgusta pa je izvršni odbor OF izrecno odredil, da morajo vsi okrožni odbori OF s pomočjo Narodne zaščite in okrožnih komisij VOS takoj začeti z novačenjem, in to predvsem v krajih, ki so še pod italijansko okupacijo . . .

Ob vsem tem pa je Kidrič dopuščal precejšnje možnosti, da Nemci ne bodo mogli takoj vojaško obvladati vse Slovenije in da bo narodnoosvobodilna vojska osvobodila večji del Ljubljanske pokrajine. »Tudi na to situacijo moramo biti pripravljeni,« je zavzeto poudajal, »da bomo znali takoj utrditi narodno oblast in maksimalno utrditi osvobojeno ozemlje . . .«,¹⁷

In nasploh je vodstvo slovenskega osvobodilnega gibanja menilo, da čaka Osvobodilno fronto nov veličasten polet, ki ga je treba stopnjevati v totalni odpor proti okupatorju. Zato je bilo treba utrditi stik med izvršnim odborom OF in vrhovnim plenumom OF. Ker je

izvršni odbor OF prišel do prepričanja, da je slovenski politični in vojaški položaj tako zelo dozorel in da stoji pred tako važnimi dogodki in odločitvami, pri katerih je sodelovanje in soodločanje vrhovnega plenuma OF neizogibno potrebno, je začel že 21. julija 1943 poimensko vabiti nekatere člane plenuma iz Ljubljane. Sklenil je tudi, naj pridejo iz Ljubljane v roške gozdove vidnejši kulturni delavci: pisatelji in pesniki ter likovni, gledališki in glasbeni umetniki. Ti ljudje naj bi partizanstvu ustvarili še večjo veljavo med ljudstvom ter vsestransko razgibali množice za nezadržen osvobodilni polet.¹⁸

Našteti dogodki ter opisani ukrepi ali navodila vodstva slovenskega osvobodilnega gibanja na razmere in bojevitost v Tomšičevi brigadi pravzaprav niso imeli neposrednega vpliva. Izjema je bil odlok o postavitvi vojaških sodišč. Ne smemo pa pozabiti, da so bili tudi partizani po brigadah aktivisti OF. Zato so morali biti stalno na tekočem z dogodki na domačih in tujih tleh, predvsem pa poučeni o tem, kako bo treba ukrepati ob zlomu Italije. O tem so jih na političnih urah nenehno poučevali in seznanjali politični komisarji, s tem pa tudi stalno krepili njihovega bojnega duha. Kako odločni, bojaželjni ter vojaško izurjeni so bili borci Tomšičeve in drugih treh brigad, pa se je izkazalo med hudimi boji v Žužemberku in v njegovi okolici. Počitek na Bojancih je šel h koncu, izpeljati je bilo treba samo še nekaj priprav . . .

Priprave, premiki in spopadi okoli Toplic

Pred ustanovitvijo divizij so bile prve štiri slovenske brigade razdeljene v dve operativni skupini.

V prvi sta bili Cankarjeva in Šercerjeva brigada, ki sta imeli nalogo vdreti 5. junija 1943 čez Savo na Moravsko in od tam na Štajersko, kar pa se jima ni posrečilo. Po vrnitvi na italijansko stran sta se nato 10. junija pri Smrjenah zapletli z Gambarovimi bataljoni v srdite boje, ki so se potem vlekli prek Ilove gore in Hrastovega Dola polnih devet dni. Iz hude italijanske hajke sta se izmuznili šele 19. junija, potem pa do 24. junija 1943 dosegli Belo krajino. Nato sta med 28. junijem in 12. julijem 1943 izvrševali važno nalogo na Gorjancih, kjer sta uničevali italijansko pregradno črto* iz bunkerjev in bodeče žice, vmes

* Mišljena je pregrada, ki naj bi ločila slovenske partizane od hrvaških. General Gastone Gambara je menil namreč, da se moč štirih slovenskih partizanskih brigad napaja in obnavlja predvsem s hrvaškega ozemlja ter da jim ne bo mogoče zadati odločilnega poraza vse dotlej, dokler jih ne bo čisto osamil oziroma jim preprečil vsakršno pomoč s Hrvaškega.

pa vpadali prek Krke na nemško zasedbeno ozemlje ter tam pri kočevskih Nemcih plenili hrano in živino.

V drugi operativni skupini sta bili Tomšičeva in Gubčeva brigada, ki sta imeli nalogo prikriti vdor prek Save ter nase pritegniti Nemce in Italijane. To jima je kar preveč uspelo, saj sta se 6. junija pri Gabrovki in Razborah znašli v nevarnih italijanskih kleščah. Iz njih sta se dokaj srečno izvili, toda laški bataljoni so jima bili s presledki za petami vse do 25. junija 1943, ko jih je presenetil boleči nasprotni udarec pri Rajhenavu. Ob hudi lakoti sta nato brigadi do konca junija le prišli v obljubljeni deželni ter na jugozahodnih obrobjih Bele krajine našli možnosti za počitek in prehranjevanje. Vendar to ni bil samo počitek: dobili sta nalogo, da na Kolpi prevzameta zavezniško vojaško pomoč s prvimi topovi, velikimi količinami razstreliva in drugih bojnih sredstev, nato pa varujeta prevoz teh dragocenih tovorov do obrobij Kočevskega Roga.¹⁹

Iz sestave obeh operativnih skupin, njunih julijskih nalog in razmestitve je razvidno, da so bile prve štiri brigade dotlej razvrščene popolnoma drugače, kot je velevala odredba o njihovi vključitvi v 14. in 15. divizijo NOV in POJ. To pa pomeni, daje veljalo brigade najprej zbrati, potem pa jih na novo razvrstiti: Tomšičevo in Šercerjevo v Štirinajsto, Gubčevo in Cankarjevo pa v Petnajsto divizijo. Po drugi strani je bilo treba obe diviziji oskrbeti s topovi in razstrelivom, sestaviti topovske posadke in jih izuriti za natančno streljanje, obenem pa ustanoviti minerske oddelke ter jih dobro naučiti miniranja.

Kmalu po 13. juliju 1943 je imel svoj minerski oddelek že vsak bataljon Tomšičeve brigade. Dodelili so jih spremstvenim ali težkim vodom. Obenem so se začeli pospešeni minerski tečaji, na katerih so se izbrani partizani spoznavali z angleškim plastičnim razstrelivom, trenutnimi in tempirnimi vžigalniki, hitrogorečimi in počasnimi zažigalnimi vrvicami, protitankovskimi minami, ki so jim rekli žabice, in podobnim. Kmalu za tem, 16. julija, so si brigade vrnile mitralješka in minometna orožja s posadkami vred, ki so jih morale zamenjati 3. junija 1943. Tomšičeva brigada je dobila nazaj lahki minomet nemškega izvora in nekaj puškomitraljezov zbrojevka, Cankarjevi pa je morala vrniti težki minomet 81 mm in italijanske težke mitraljeze. Tega dne seje v 3. bataljon Tomšičeve spet vrnil nasmejani Anton Rus z Gorenjih Dobravic, ki so ga šteli med velike junake. Vsi so se ga silno razveselili, žalostni so bili le tisti, ki jih je 3. junija zamenjava opeharila za natančne mavzerice, kajti te so ostale v Cankarjevi brigadi za zmeraj.²⁰

Za prevzem topov, streliva, razstreliva in druge bojne opreme ter za njihov varen prevoz od Kolpe do obrobij Kočevskega Roga sta - kot

rečeno - skrbeli Tomšičeva in Gubčeva brigada. Predvsem Gubčeva je svoje bataljone od Mavrlena prek Tanče Gore in Stare Lipe pa vse do Zapudja razvrstila tako, da je ustvarila pravo zaščitno verigo, ki je segala do Vukovcev ob Kolpi, kjer jo je oklepal 3. bataljon Tomšičeve brigade. Ob njej je potekal živahen partizanski promet v obe smeri, pretežno seveda od Vukovcev proti Mavrienu. Po tej poti so od Kolpe prepeljali nadaljnje tri protitankovske topove ter vse naslednje pošiljke orožja, streliva in razstreliva, ki so ga Britanci odvrgli na Kordunu za slovensko partizansko vojsko.

Kakor vemo že iz prejšnje knjige, sta šla prva dva topa - en gorski in en protitankovski - čez Kolpo 8. julija z brodom blizu Žuničev pri Preloki. Prevoz je zavaroval 4. bataljon Tomšičeve in ju tudi prevzel. Gorskega so obdržali v Tomšičevi, protitankovski top pa so še isto noč spravili do Zapudja ter ga izročili Gubčevi brigadi. Novo pošiljko topov, granat in razstreliva je iz Korduna do Bosiljevega spremila 3. četa 3. bataljona Tomšičeve, čez Kolpo pri Vukovcih pa so jih prepeljali popoldne 18. julija 1943. Po ta »material« je še isti večer prišel 1. bataljon Gubčeve brigade, kije dva protitankovska topa pripeljal 20. julija do Mavrlena. Naslednji dan, 21. julija 1943, so topova in razstrelivo plastik preizkusili na Miklarjih. Streljali so v debele kamnite zidove požganih hiš in izkazalo se je, da so granate z lahkoto prebile več kot pol metra debelo zidovje, niso pa ga porušile. Ta preizkus je odredil Lado Ambrožič-Novljan, kije tistikrat že vedel za nameravani napad na močno utrjeni Žužemberk.²¹

Tomšičevi brigadi so po proslavi prve obletnice ustanovitve v Perini dragi ostali za počitek na Bojancih samo še trije dnevi. Čete so jih izrabile za izmenično kopanje v Kolpi pri Preloki ter za vojaške vaje in politične ure. Premiki so se začeli 19. julija 1943, ko so v Vukovcih izpeljali še eno od poveljniških sprememb: politični komisar 3. bataljona dr. Milan Dolenc-Milan Medved je moral oditi na enako dolžnost v Gubčevo brigado, od tam pa je na njegov dotedanji položaj prišel politični komisar Zdravko Terpin.

19. julija je naravnost proti Tanči gori odrinil 1. bataljon, ki je s seboj na treh mulah tovoril gorski top s 30-timi granatami in šrapneli, 2. in 4. bataljon pa sta odšla proti jugozahodu. Premaknila sta se v vasici Hrast pri Vinici in Perudino, kjer sta prebila dan. Zvečer je 2. odšel naproti 3. bataljonu, da je od njega lahko prevzel še en protitankovski top. Z njim sta bataljona nadaljevala pot čez Zapudje proti Tanči Gori, kamor sta pripešala 20. julija in se spet sešla s prvim. Od tu dalje so bataljoni potovali ločeno (glej skico št. 1 na str.73). Najprej je šel na pot 1. bataljon, kije krenil mimo Mavrlena po cesti do Bukove gore, od tam pa po kratkem počitku prek Sredgore

in Planine nad Semičem do Srednje vasi pri Črmošnjicah, kjer se je ustavil za en dan. Za njim je odšel četrti z brigadnim štabom čez Mavrlen do vasi Rodine, potem čez Vinsko goro in Konjski hrib na Kleč, od tam pa naprej do Brezja in skozi Srednjo vas do zbirališča v Poljanah pri Podturnu. Tja sta prispela zarana 22. julija. Zadnji je iz Tanče Gore 21. julija odšel 2. bataljon po isti poti do Rodin, od tam pa je odrinil 22. julija 1943 ob šestih zjutraj ter že zvečer dosegel zbirališče v Poljanah.²²

Na zbirališče v Poljanah pri Podturnu so se od vseh strani zgrinjali bataljoni štirih brigad, da bi se tam uvrstili v prvi dve slovenski partizanski diviziji in da bi dokončali priprave za veliki napad na Žužemberk. Gubčeva in Šercerje va brigada sta šli na pot zadnji in sta do Poljan prišli za Tomšičevo, medtem ko se je Cankarjeva brigada v okolišu Poljan pri Podturnu mudila že od 17. julija. Njena naloga je bila, da zbirališče zavaruje z vseh strani, zato je prav ona prestregla prve laške ogledniške sunke. Le-te je izpeljal posebni bataljon črnih srajc št. 3, ki je bil začasno nastanjen v Gorenji Straži.* Prva dva ogledniška sunka sta bila namenjena Dolenjskim Toplicam, ki jih je na grebenu Cvibljia (kota 293) varoval 1. bataljon Cankarjeve brigade.

Italijani so napadli prvič 18. julija iz Vavte vasi. Partizane so presenetili in posrečilo se jim je vdreti v Dolenjske Toplice. Cankarjevci pa so se hitro znašli ter udarili po vsiljivcih, ki so imeli dva mrtva in tri ranjene. Lahom boj ni obetal nič dobrega, zato so se že po dveh urah obstreljevanja umaknili nazaj v Vavto vas. Sunek pa so 19. julija ponovili. Spet jim je uspelo vdreti v Dolenjske Toplice, kjer so zažgali občinsko pisarno in še eno hišo, obenem pa naropali nekaj govedi, svinj in kokoši. Tokrat so partizanske zasede obšli in se nekaznovano vrnili v svoje oporišče. Menda so potem prav zato dva dni mirovali.²³

Tretji spopad so izzvali partizani. Takoj po prihodu na zbirališče v Poljanah pri Podturnu je 1. bataljon Tomšičeve brigade dobil zapoved, naj slepilno napade utrdbe na železniški postaji Bircna vas in razruši nedokončani bunker pri prehodu na Puhlicah, ki so ga italijanski

* Posebni bataljon št. 3 je tačas skupaj z 2. bataljonom 23. pehotnega polka in s 117. bataljonom črnih srajc divizije Isonzo spadal v bojno skupino konzula (polkovnika) Antonia Pelazzija, kije imela nalogo, da med 15. in 19. julijem 1943 z vzhodne strani obkoli in prečeše okoliš Pečke in Tople Rebri, kjer naj bi se po zanesljivih vesteh zadrževalo partizansko glavno poveljstvo. KTopli Rebri in Pečki od zahoda je sočasno pritiskala bojna skupina polkovnika Umberta Morandija, skoraj enake moči. Vanjo so spadali 2. in 3. bataljon 52. pehotnega polka divizije Cacciatori delle Alpi in bataljon fašistične bojne skupine 21. Aprile. Ta prizadevna hajka pa je tekla v prazno, kajti o partizanih, še manj pa o kakem njihovem poveljstvu, ni bilo nikjer nobenih sledov (Zbornik VI, knjiga 6, dok. 142 in 143 od str. 333 do 339).

inženirci gradili med Birčno vasjo in močnim bunkerjem ob čuvajnici št. 21 pod Rasnom. Ob progi proti Uršnim selom in Semiču so Italijani hoteli namreč zgostiti utrdbe, zato so med bunkerji, ki so jih bili zgradili in branili že od prejšnjega leta, zidali še nove in močnejše. Za partizane bi bil novi veliki bunker na Puhlicah, kjer so imeli najkrajši in najpomembnejši prehod čez progo proti Gorjancem, posebno nevaren. Zato tega niso smeli dopustiti. V zasedo k Šmihelu pri Novem mestu je šla 3. četa, prvi dve četi 1. bataljona Tomšičeve pa sta slepilno napadli utrdbe na postaji v Birčni vasi ter se spravili nad bunker na Puhlicah, ki mu je manjkala le še krovna plošča. Podrli so ga s krampi in macolami. Sabotažna akcija je lepo uspela. Poleg tega so partizani v hiši cestarja Kovačiča na robu Birčne vasi presenetili in ujeli tudi enega italijanskega vojaka, ki si je tam iskal spolne utehe.²⁴

Opisano partizansko predrznost je nameraval general Gastone Gambara kaznovati brez odlašanja. Zato je posebni bataljon št. 3, okrepljen s četo garnizije v Gorenji Straži, dobil povelje, naj takoj ob zori pohiti čez Vavto vas in se skozi gozdove mimo Staje (kota 263) prikrade h Gorenji Sušici, partizanom za hrbet. Nakana, da bi jih prestregel ob umiku, pa se ni posrečila. Partizanov je bilo namreč mnogo več, kakor je računal Gambara, pa tudi budni so bili.

Posebni bataljon št. 3 je odšel negotovi usodi nasproti 22. julija 1943 ob petih zjutraj. Toda komaj je prišel 800 metrov iz Vavte vasi, so iz zasede po belogardistih in arditih že zasikale krogle iz mavzeric, da so si morali hitro poiskati zaklone. Tudi potem, ko so pregnali partizansko zasedo z minometnim ognjem, so lahko le počasi napredovali. Vso pot so jih srdito obstreljevale s puškomitraljezi in puškami partizanske patrulje, ki pa jim ni bilo mogoče priti do živega, ker so se vešče skrivale za drevesi. Le s skrajnimi previdnostnimi ukrepi so mogli ardit preprečiti hude izgube in vdreti v Drganja sela. Komaj pa so dosegli večje hiše na začetku vasi, so jih vnovič obsuli partizanski rafali. Z belogardisti se je udarila četa iz 1. bataljona Tomšičeve, ki je med vračanjem od Birčne vasi nosila hrano in tako slučajno trčila ob sovražnike. Ker se je četa znašla brez kritja, je kakšnih 50 belogardistov pohitelo po gozdu z desne strani, da bi partizane obkolili. Pri tem so ujeli hudo ranjenega partizana, mu odvzeli puško ter ga umorili. To pa je bilo tudi vse, kajti takrat je z grebena Reber (kota 317) po belih usekal 4. bataljon Tomšičeve, jurišal, jim vpadel v bok in jih pognal v paničen beg že s prvim navalom. Umikali so se po poti mimo nabožnega znamenja Pri križu. Tudi ardit so morali urno nabrusiti pete, potem pa so začeli za tolažbo nabijati z minometom 81 mm okoli hiš na Rebri po domnevnih partizanskih položajih.

Do Dolenje Sušice ardit niso prišli, ker so si prej opekli prste. Silno previdno, počasi in po ovinkih so se umikali skozi gozdove. To pa jim ni veliko pomagalo. Na križišču gozdne steze, zahodno od Rebri (kota 230), je predhodnica posebnega bataljona št. 3, ki so jo sestavljali belogardisti, okoli trinajstih spet zašla v zasedo čete partizanov. Tudi ti so skočili na juriš že po prvih rafalih ter združenim arditom in belogardistom zaprli pot za umik, pri tem pa sta jo skupila dva belogardista. Ni jim kazalo drugega kakor prebiti se proti Vavti vasi. Prek mostu na Krki v Straži so se umaknili že ob štirinajstih.

Po Dakijevi navedbi je 4. bataljon Tomšičeve 22. julija med spopadom pri Drganjih selih ubil štiri belogardiste, pet pa jih je ranil. Belogardisti so dokazano smrtno ranili enega borca 1. bataljona Tomšičeve brigade, medtem ko so se njihovi gospodarji Italijani tolažili z domnevo, daje pri Drganjih selih padlo kar 10 borcev Tomšičeve brigade, dvakrat toliko pa naj bi jih bilo ranjenih. Drugega jim tako ni ostalo, kajti dobili so tak nauk, da si niso upali šariti okoli Dolenjskih Toplic, k enodnevnemu zatišju pa so pripomogla tudi pogajanja z generalom Ceruttijem. Kakor rečeno, je do njih prišlo 23. julija pri gradu Srebrniče, širše zavaroval pa jih je 4. bataljon Tomšičeve brigade, kije bil na položajih po gozdnem grebenu med vasmi Prapreče in Potok pri Gorenji Straži.²⁵

Tako so Italijani ostali brez oči in ušes prav na dan 23. julija 1943, ko se je v ozki dolini od Občic do Poljan kar trlo partizanov. Štiri brigade so se tukaj razvrstile: Tomšičeva in Šercerjeva v 14., Gubčeva in Cankarjeva brigada pa v 15. divizijo. Obenem so si razdelile dodatne količine razstreliva in streliva za mavzerice, ki ga je najbolj primanjkovalo. Tega so dobili pred dnevi s Korduna. Načrtno in vešče so se pripravljali zlasti minerji in topničarji. Ivan Lokovšek-Jan in Janez Hribar-Tone Pogačnik sta odredila ustanovitev topniške baterije v 14. diviziji. Taje 23. julija dobila en top 75 mm in en protitankovski top. Komandir baterije je postal Franc Bombač-Zorko, njegov namestnik je bil Boris Bitenc-Bojan, politični komisar Janez Kenk-Ivo, njegov namestnik Tone Tumher, merilec pri topu 75 mm pa Ivan Grizon-Ivo. Vsa posadka seje dobro izurila in nestrpno čakala, da bo pokazala svoje znanje.

V Gubčevi in Cankarjevi brigadi so sestavili več bombaških skupin, priskrbeli so si lestve, krampe, žage in sekire, med najbolj nenavadna orožja pa so spadale dolge prekle z otepi slame ali grudami plastičnega razstreliva na vrhu. Z vsemi temi pripomočki in v pisanih oblačilih so se partizani štirih brigad razvrstili za velik mimohod skozi Poljane. Korakali so strumno, čeprav slabo obuti ali celo bos, na čelu bataljonov in čet so igrali harmonikarji. Hoteli so pokazati svojo neomajno

borbeno voljo Glavnemu štabu NOV in PO Slovenije, političnim voditeljem in gostom. Na majhnem, zasilno postavljenem odru v Poljanah, so jih pričakali novi komandant Franc Rozman-Stane, načelnik štaba Milovan Šaranovič ter politični komisar Boris Kraigher-Janez, poleg njih pa še Edvard Kardelj-Krištof, Boris Kidrič-Peter in Ivan Maček-Matija ter kanadski major William Jones. Bila je še vrsta drugih častnikov in tudi nekaj domačinov, še posebej predanih partizanski stvari. Na vse so urejeni bataljoni štirih brigad naredili nepopisen vtis.²⁶

Opisani mimohod v Poljanah pa je le kronal vrsto različnih priprav za nameravani bojni podvig. Že od dopoldneva je potekal posvet s poveljniki obeh divizij in z brigadnimi štabi. Na njem so bile razdeljene naloge za napad na močno utijeno italijansko in belogardistično postojanko v Žužemberku, kjer naj bi bilo po podatkih partizanskih obveščevalcev 300 italijanskih vojakov in 110 belogardistov z več topovi in minometi.* Nastanjeni so bili v dveh obrambnih vozliščih. V prvo, ki je bilo v samem Žužemberku, so spadala trdno grajena poslopja: sodnija, žužemberški grad in zdravstveni dom, ki so jih dodatno utrdili, obdali z bunkerji in okopi na vseh možnih prehodih. Vse obrambne točke so povezali s podzemnimi prehodi, grad pa obdali z ovirami iz bodeče žice. Drugo vozlišče je bilo še teže dostopno in še huje utijeno. Zanj so izbrali mogočno cerkev z dvema zvonikoma in kamnitim obzidjem ter trdno, na novo zgrajeno župnišče pri Zafari, visoko nad trgom. Od tod je bilo mogoče obvladovati ves Žužemberk in vso bližnjo okolico. Vse to sta ugotovila Milovan Šaranovič in Rado Pehaček, ki sta opravila poveljniško ogledovanje čisto od blizu. Menila sta, da bo Žužemberk trd oreh . . .

Sicer pa je bila sovražnikova postojanka v Žužemberku dokaj osamljena, kajti okoliške posadke v Zagradcu, Selih pri Šumberku in Dobrniču so bile šibke. Iz večjih garnizij v Trebnjem in Novem mestu so bile poti dolge, dostopi pa težavni, zato bi bilo z malo domiselnosti mogoče preprečiti pravočasno pomoč.

Najtežjo nalogo sta dobili brigadi 15. divizije: Gubčeva bi morala zavzeti sam trg Žužemberk, Cankarjeva pa utijeno Zafaro, s tem daje morala 4. bataljon poslati v zasedo k Staremu Logu; njima za podporo sta bili dodeljeni tudi obe topniški bateriji, baterija 15. divizije z dvema

*Po pregledu razvstitve z dne 15. februarja 1943 so imeli Italijani v Žužemberku naslednje enote: 1. in 2. četo 98. bataljona CCNN (fašisti), 1. vod 1. čete XIV minometnega bataljona, oddelek (squadro) 2. voda 98. mitralješke čete, vod kraljevih karabinjerjev in enoto MVAC (belogardiste), kar bi zneslo približno 400 Italijanov in 110 belogardistov (Franček Saje: Belogardizem 1953 na str. 468 in it. fase. 696a./III v arhivu IZDG).

protitankovskima, baterija iz 14. divizije pa z enim protitankovskim topom 47 mm in enim topom 75 mm. Napad bi se moral začeti 24. julija 1943 ob 22 uri in 30 minut.

Brigadi 14. divizije in Zapadno-dolenjski odred so dobili sabotažne, slepilne in varovalne naloge: Tomšičeva bi morala s 4. bataljonom preprečiti italijansko pomoč po cesti ob Krki pri Soteski, z 2. bataljonom pa po cesti iz Mirne Peči: Šercejeva bi morala z 2. bataljonom zavrniti laško pomoč iz Trebnjega, s 3. bataljonom preprečiti prihod italijanske pomoči iz Zagradca, s 4. bataljonom najprej slepilno napasti novo postojanko v Dobrniču, nato pa skupaj z udarno skupino ZDO braniti dostope ob grebenu Lisec po cesti skozi Dobravo (glej skico št. 2 na str. 73). Za rezervo sta bila odrejena 1. bataljon Tomšičeve in 1. bataljon Šerčerjeve brigade. Ker pa divizijska štaba še nista bila sposobna za vodenje tako zahtevne operacije, je bil za napad na Žužemberk obnovljen prejšnji štab Dolenjske operativne cone s komandantom Lodom Ambrožičem-Novljanom, njegov namestnik je bil Dušan Majcen-Nedeljko, politični komisar Viktor Avbelj-Rudi* in načelnik štaba Rado Pehaček.²⁷

Naloge so bile razdeljene, posebne enote izurjene, vsi drugi borci pa polni bojevitosti in navdušenja. Italijanom in njihovim belim hlapcem se še sanjalo ni, kaj se pripravlja. Kljub temu so proti vznožju Pogorelca izstrelili nekaj granat, ki so zapiskale prek Poljan in se razletele na nasprotnem pobočju. To se je okoli Podturna pogosto dogajalo, zato topovsko streljanje na slepo ni nikogar vznemirjalo. Partizani so povečerjali in so čakali le še na trdo temo, da odidejo čez Krko, ki pa so jo morali prebresti, da s hojo po lesenem mostu pri Gorenjem Polju ne bi delali hrupa. Najprej sta šli čez reko Gubčeva in Cankarjeva, sledila jima je Šercejeva, Tomšičeva brigada pa je bila zadnja. Partizani so jo prebredli na plitvini med Dolenjim Poljem in Rumanjo vasjo, nato pa se zagrizli v strmine proti Kulovim selom in Prelogam (glej skico št. 1 na str. 73). S sabo so imeli štiri tope - tako je zapisal kronist Nande Sedej.

Šercejeva brigada je pešačila vse do Ajdovca, 1. in 2. bataljon Tomšičeve sta se ustavila v vasi Brezova reber, 4. bataljon Tomšičeve se je s Cankaijevo in Gubčevo brigado povzpел do Velikega Lipovca, bataljoni Cankaijeve in Gubčeve brigade pa so pohod nadaljevali do Srednjega in Malega Lipovca. Tam so se enote skrbno prikriale, straže pa so strogo pazile, da čez dan ni mogel noben človek zapustiti vasi.

*V Spisku ranjencev, fase. 369/III v arhivu IZDG, je za političnega komisarja Dolenjske operativne cone vpisan Stanko Strgar. Viktor Avbelj-Rudi je 22. julija 1987 izjavil, daje s tem izmišljenim Imenom vpisal neki bolničar njega. To je zvedel slučajno, kajti ranjen tistikrat ni bil.

Bataljonski štabi in četni poveljniki so natančno pretresali dobljene naloge ter se posvetovali, kako napadati in kaj storiti, da bo uspeh popoln. Proti večeru, ob devetnajstih so se partizani vseh enot zbrali na zavetnem travniku pri Malem Lipovcu. Komandant bojne skupine Lado Ambrožič-Novljan je borce kratko in prepričljivo nagovoril. Za njim je partizane navduševal načelnik Glavnega štaba NOV in PO Slovenije Milovan Šaranovič, nazadnje pa je zastavil besedo tudi Edvard Kardelj-Krištof, ki je prikazal vojaški in politični položaj v svetovnem merilu, obenem pa prepričljivo utemeljil pomen akcije, ki naj bi se začela, ko bi se stemnilo.²⁸

S Kardeljevim govorom so dobili topničarji in mineiji ter bombaši, mitraljezci in navadni partizani še zadnjo spodbudo za veliki napad na Žužemberk, ki je venomer buril skomine nekaterih političnih zanesenjakov . . .

Prvi dan širokopotezne bitke za Žužemberk

Najprej so šle v akcijo tiste enote, ki so imele nalogo: z napadi na prometne naprave daleč stran od Žužemberka zмести sovražnikovo poveljevanje, potem pa zasesti vse možne dostope in preprečiti vdor italijanske pomoči do napadene postojanke.

Najpomembnejša je bila akcija 2. bataljona Tomšičeve brigade, ki bi moral razrušiti železniško progo in brzojavno napeljavo od Mirne Peči proti Trebnjemu, obenem pa zaseči večje količine hrane in drugega blaga. Toda odsek, ki mu je bil dodeljen za rušenje, so Italijani močno zavarovali z mnogimi in na gosto razpostavljenimi bunkeiji. Kljub temu je miner Janez Tratnik-Johan progo razstrelil na petih krajih, Italijani pa so o sabotaži poročali le pri kilometru 84,700. Osebjem za popravilo proge jo je moglo obnoviti že 25. julija 1943 do petnajstih. Tudi na brzojavni napeljavi ni bilo večje škode. Za nameček so pri tem izgubili tudi enega borca. To je bil mladi Matevž Erbežnik, kije splezal na telegrafski drog, da bi presekali žice, tam pa gaje zadel potuhnjeni Italijan z rafalom v trebuh. Erbežnik je trpel strahotne muke, preden je umrl. Ko so ga na Ajdovcu pokopali, mu je manjkalo le še poldrugi mesec do šestnajstega leta. Več sreče so imeli partizani pri zasežbi v Mimi Peči, od koder so prinesli precej moke, riža in sladkorja v sipi. Po vsem tem se je 2. bataljon Tomšičeve zbral na Ostrem vrhu (kota 523) nad Globodolom, od koder so imele čete najbližje poti za udar proti Jordankalu ali proti Škratovici, odvisno od tega, katero smer bi izbral sovražnik.²⁹

Glavnina 1. bataljona Tomšičeve brigade je dobila nalogo, da izpelje obsežno zasežbo v Prečni in onesposobi železniško progo Novo mesto-Straža, nato pa zavrne morebitne italijanske sile, ki bi pritiskale po cesti od Novega mesta skozi Luknjo. Akcija na progi je odlično uspela. Minerski vod 1. bataljona je razstrelil železniški most čez potok Prečno, 5 kilometrov stran od Novega mesta. Ves promet je bil ustavljen, Italijani so ga lahko zasilno obnovili šele 25. julija do sedemnajstih. Še hujše vznemirjenje Italijanov v Novem mestu je povzročila predrzna nabavna akcija 1. bataljona Tomšičeve brigade, kije vdrl v Prečno in tam izpraznil dobro založeno trgovino Ivana Seglačka. Za odvzeto hrano in drugo blago je dobil potrdilo, ki ga je s tajnim imenom Stane Krt podpisal politični komisar Tomšičeve brigade Stane Dobovičnik. Obilen plen so partizani odpeljali k Brezovi Rebri, potem pa zasedli odlične položaje nad Luknjo. Od tu so opazovalnice 1. bataljona zaman oprezale proti Novemu mestu: Italijani se po cesti v to smer niso niti pokazali.³⁰

Smer od Straže skozi Sotesko je imel na skrbi 4. bataljon Tomšičeve brigade. Pri vasici Drenje pod Plešivico (kota 594), kjer se cesta najbolj približa Krki, jo je zaminiral, potem pa jo še globoko prekopal na dveh krajih. Poleg tega je prekinil električne in telefonske zveze, in sicer tako, daje drogove z visoko napetostjo podrl prek telefonske napeljave in povzročil kratke stike, deloma pa je telefonske drogove tudi posekal. Ko je bilo to delo opravljeno, sta se po pobočju proti Gerovemu vrhu (kota 535) razvrstili in utrdili 1. in 2. četa, 3. četa pa seje razvrstila in utrdila na gozdnem jeziku zraven ceste nad Gabrfem pri Soteski, kjer je zdaj žitni silos (glej skico št. 2 na str. 74). Partizani so s teh položajev Italijane v Soteski in Straži tako držali v šahu, da ni mogel noben priti niti skozi vrata.

Smer iz Kočevja po cesti skozi Stari Log sta blizu Smuke prekopali in zaminirali dve četi 4. bataljona Cankarjeve brigade, borci pa so se razvrstili v zasede.³¹

Cesto od Krke in Zagradca proti Žužemberku pri Rebrcah je dobro prekopal in zasekal 3. bataljon Šercerjeve brigade, nato pa se utrdil nad cesto in po pobočju od Valične vasi do Zavrha, eno mitralješko desetino pa je razvrstil v zasedo med Kutno in Volčjo Jamo, da bi obvladala dostope od postojanke Sela pri Šumberku proti Cviblju in Zafari. Najbolj težavno in pomembno nalogo je dobil 2. bataljon Šercerjeve brigade: zasesti je moral položaje Grmada-Vrhtrebnje in od tam krotiti močno italijansko garnizijo v Trebnjem, da ne bi mogla pohiteti na pomoč proti Dobrniču in Žužemberku (glej skico št. 2 na str. 74). Tudi ta bataljon je dobil ukaz, naj spotoma opravi rušilno akcijo na železniški progi, in zato je razstrelil most pri Kamnem Potoku.

Za rušenje železnic in slepitev sovražnika sta poskrbela zlasti oba odreda. Zapadno-dolenjski odred je železniško progo Trebnje-Mokronog prekinil na dveh krajih, pri kilometru 5,700 in pri kilometru 7,200, njegova udarna skupina pa je na poti k Šerčerjev! brigadi razdrla tudi tire pri Ponikvah. Po progi od Novega mesta proti Semiču je razgrajal Vzhodno-dolenjski odred. Tire je razstrelil na dveh krajih, poldrug kilometer od Birčne vasi proti Uršnim selom in potem dva kilometra stran od Uršnih sel proti Rožnemu Dolu. Na progo skozi Sela pri Otovcu ter na progo od postaje Gradac proti Metliki so se spravili minerji 3. bataljona Tomšičeve brigade pod vodstvom Janeza Povšeta-Janka in tire domiselno razstrelili na dveh mestih.³²

Napadi na železniško progo so bili res tako številni in na tako različnih krajih, da bi to moralo zмести italijanska poveljstva. Toda k zmedi je največ pripomogel sam general Gastone Gambaro, ki je imel svoje načrte. Bil je kakor šahist, ki razmišlja samo o svojih potezah, nasprotnikove nakane pa zanemarja. In prav to je šlo še kako na roke partizanom.

Enote Gubčeve in Cankarjeve brigade so se za napad razvile natančno po načrtu. Gubčeva seje pred Zafaro razdelila na dve koloni. V prvi je bil ves 1. bataljon, en vod 2. bataljona ter dve četi in en vod 3. bataljona. Taje odšla čez Cvibelj, da bi naselje Žužemberk oklenila in vdrla od zahoda proti sodniji. V drugi sta bili dve četi 2. bataljona in en vod 3. bataljona. Ta kolona seje spustila ob Mačkinem hribu na cesto Dvor-Žužemberk, da bi slikoviti trg oklenila z vzhoda in napadla belogardiste v zdravstvenem domu. Vsaki koloni napadalcev je bil dodeljen po en protitankovski top. Cankarjeva je polkrožno obkolila cerkev z župniščem na Zafari, in to tako, da se je 1. bataljon razvil za napad od vasi Zafara z vzhoda, 2. bataljon je pritisnil iz gozda Krušen vrh s severa, 3. bataljon od Cviblja z zahoda, 4. bataljon je bil v rezervi, z dvema četama pa v zasedi na cesti Kočevje-Stari Log-Dvor na Smuki (glej skico št. 2 na str. 74). Cankarjeva je dobila za podporo topniško baterijo 14. divizije z enim gorskim topom 75 mm in enim protitankovskim topom 47 mm, za poglobitev morebitnega začetnega uspeha pa tudi 1. bataljon Šerčerjeve brigade, ki je bil na voljo pri Cviblju.³³

Napad seje začel natančno ob zapovedani uri, prvi streli pa so padli 24. julija 1943 ob dvaindvajsetih in petintrideset minut. Na dostopih k močno utrjeni Zafari so si največ obetali od napada z vzhoda, kjer je bilo nekaj kritja za tremi hišami. Napadalci iz Cankarjeve so čakali na izhodiščnih položajih, da pred utrdkami ugasnejo luči. Skupina borcev Gubčeve brigade bi morala namreč poprej ob Krki zavzeti električni transformator in ga onesposobiti. To bi se moralo zgoditi ob triindvaj-

setih, ker pa je ta ura že minila, so bili vsi nestrpni. Po četrtturni zamudi seje končno le razlegel močan pok, nato so ugasnile vse luči. Tedaj so skušali minerei narediti vrzeli v žičnih ovirah, kar pa jim ni takoj uspelo, ker so bili še neizkušeni. Medtem so fašisti od novega župnišča po dostopih napadalcev iz kritja za tremi hišami na Zafari nabijali s težkim minometom in ranili več partizanov. Da bi se izognili žrtvam, so minerei uporabili dolg drog z grudo razstreliva na osti, ki so ga skušali potisniti k zidu, da bi ga razstrelili. Poskus miniranja je podprl tudi protitankovski top. Toda fašisti so uganili, kaj se jim obeta, zato so ob dveh po polnoči minerce pregnali z ročnimi bombami. Med akcijo je bil hudo ranjen tudi komandant 1. bataljona Dušan Švara-Dule. In nato se je razstrelivo po nesreči še vnelo, buhnilo z oranžnim plamenom in spuhnelo v nič. Upanja v uspeh napada pri Zafari tisto noč ni bilo več.

Pri napadu s Cviblja so največ računali na gorski top 75 mm, ki pa je sprva tolkel navzdol po žužemberškem gradu. Prva granata je bila previsoka. Kakor iz tal se je pri topu znašel komandant Tomšičeve brigade Stanko Semič-Daki in okaral Ivana Grižona-Iva, da ne strelja pravilno. Daki je nato pomeril sam, in to tako, daje pogledal kar skozi cev, ter izstrelil nekaj granat, prav kmalu pa je prišlo sporočilo, da granate zadevajo prenizko in spet je bil kriv Grižon. Ko seje Daki malo izkašljaj in odšel, so bili topovski streli precej natančni. Še posebno potem, ko so topovsko cev obrnili proti utrdbam na Zafari. Utihiilo je prvo mitralješko gnezdo. Protitankovski top pa je medtem utišal še dva sosednja bunkerja.³⁴

Mnogo uspešneje je napad potekal spodaj ob Krki, v samem Žužemberku.

Čete Gubčeve brigade, ki so napadale od zahoda, so medtem že dosegle prve uspehe. Tretja četa 1. bataljona je prodrla po dobrem kritju med cesto in Krko do žužemberške posojilnice. Tam so imeli laški oficirji stanovanja, vendar so bila ob zavzetju poslopja že prazna, kajti tik pred tem so stekli v utrdbe. Četi pa seje s tem odprla pot do utrjene sodnije, ki jo je oklenila z južne strani. Prva četa z vodom druge je napredovala po cesti ter spotoma zavzela bunker pred Mlakarjevo gostilno, tako daje imela potem tudi ona prosto pot do utrjene sodnije. Ob podpori protitankovskega topa, kije streljal čisto od blizu, je začela sodno poslopje napadati od zahoda. Kljub izgubam so topničarji zelo natančno streljali, Italijani pa topa niso mogli utišati. Medtem so se pripravili bombaši in minerji. Po prvih neuspešnih poskusih jim je uspelo na steno sodne zgradbe prisloniti močno plastično mino in okoli štirih zjutraj je odjeknil silen grom. V hipu se je podrli vsa zahodna stran sodnije s prezidki vred, drugo zidovje je bilo hudo načeto in

razmajano, vse je bilo v prahu od ometa. Mnogi italijanski vojaki so bili pokopani pod ruševinami ali popolnoma mrti, en karabinjer pa je zblaznel. Žal partizani niso takoj izkoristili učinka mine, da bi zavzeli ruševine, potem pa jih je zaustavil svit.

Slabše se je godilo napadalcem na zdravstveni dom. Obkolili sta ga dve četi 3. bataljona Gubčeve in ga začeli napadati. Bil je na samem in na planem, ni pa bil obdan z bodečo žico. Belogardistom je uspelo z mino zažgati bližnji kozolec. Hipoma je bila vsa okolica razsvetljena kakor podnevi, zato so izdajalci lahko natančno merili in ranili devet partizanov. Trdna volja napadalcev za uspeh je popustila. Četi sta se nekoliko odmaknili od zgradbe. Ker so belogardisti menili, da zdravstveni dom le ni dovolj utrjen, so zatišje brž izrabili in se zatekli v grad k Italijanom, ne da bi partizani to opazili.³⁵

Tudi napad z vzhoda je potekal uspešno. Tod sta pritiskali dve četi drugega in en vod tretjega bataljona Gubčeve. V naletu so sledili razbitim belogardističnim patruljam in zavzeli brez večjih težav dva bunkerja ob vhodu v Žužemberk. Zasedli so tudi belogardistično kuhinjo ter Smoletovo in Vehovčevo hišo. Potem so partizani z bombami pregnali sovražnike tudi iz bunkerjev ob cerkvi. Tako jim je bila odprta pot h gradu, ki pa je bil zares domiselno in vsestransko utrjen. Približati se mu niso mogli in partizanski napad se je ustavil. Več kakor zanimivo pa je bilo, da se borci Gubčeve brigade čez dan niso umaknili iz Žužemberka. Ostali so po hišah, se veselili in čakali, da napoči noč, ki ni sovražnikom obetala nič dobrega.³⁶

Ob istem času kakor trg Žužemberk in Zafaro nad njim so partizani napadli tudi postojanko v Dobrniču, kjer je vedrilo kakih 300 sovražnikov, od tega 96 belogardistov. Ta napad naj bi sovražnike privezal na njihove utrdbe, da ne bi silili proti Žužemberku. To slepilno nalogo je prevzel 4. bataljon Šercejve brigade. Med vdorom v Dobrnič je njegova kolona naletela na belogardističnega stražarja, kije ustrelil z razdalje treh metrov, potem pa zbežal. S tem strelom je v roko laže ranil komandirja voda 3. čete. Bataljon je potem vso noč žgečkal medsebojno pobratene sovražnike, obenem pa s prisilnim nakupom zbiral hrano, ne da bi imel pri tem kake nevšečnosti. Ob svitu se je z bogatim plenom umaknil na vzhodno pobočje Lisca, da bi od tam preprečil vsakršen vdor proti Žužemberku.³⁷

Ko se je 25. julija 1943 zazoril dan, so začeli Italijani s pomočjo slovenskih belih hlapcev mrzlično tipati ves predel od Krke do Temenice, letalski ogledniki pa so iskali položaje partizanov na vsem ozemlju od Trebnjega do Tople Rebri in Smuke, da bi poiskali kako pot, po kateri bi se dalo poceni in z malo vojaštva priti na pomoč nevarno napadeni garniziji v Žužemberku. Kajti general Gastone

Gambara je svojo vojsko potreboval drugod. Ne da bi kaj sumil o naklepih štirih slovenskih partizanskih brigad, je pripravil širokopotezen napad na Gorjance. Za to hajko je zbral 15 pehotnih bataljonov, 5 tankovskih čet, 11 topniških baterij in dva voda topov ter odred ustašev, vrhu tega pa je imel na voljo še vso 13. ustaško bojno (bataljon) in nemške obmejne enote, da bi zaprle mejno črto. Vse to številno vojaštvo, tanke in topove je ukazal pognati v napad zarana 25. julija, prav na dan, ko je bil partizanski napad na Žužemberk že v polnem teku.

Po začetih premikih je moral Gambara iz bojnih skupin, ki so bile določene za hajko na Gorjance, izločiti in odposlati v Trebnje 117. bataljon črnih srajc in 2. bataljon 23. pehotnega polka, po en vod tankov in oklepnih avtomobilov ter 7. baterijo 3. divizion 6. topniškega polka, nato pa dodatno zbobnati še dva bataljona. Vse to je enote za hajkanje Gorjancev bistveno oslabilo. In tako so Gambarovi načrti propadli, kajti ta hajka na Gorjance Italijanom ni prinesla prav nobenega uspeha.³⁸

Ladu Ambrožiču-Novljanu, komandantu operativnega štaba, je že zarana postalo jasno, da Italijani proti Žužemberku ne bodo pritisnili od Novega mesta, saj njihove postojanke pred položaji Tomšičeve brigade v Soteski, Straži, Prečni in Mimi Peči niso dobile nobenih okrepitev. Čutiti pa je bilo premike v Trebnjem. To je dalo slutiti, da bo morala najhujši udarec italijanskih reševalnih skupin na poti k Žužemberku prestreči Šercerjeva brigada. Zato je Novljan sklenil, naj se njen 1. bataljon, ki v rezervi Cankarjeve sploh ni posegel v bitko, vrne pod poveljstvo štaba Šercerjeve brigade, da bi tako vsaj nekoliko okrepil varovalne položaje pri Liscu. Istočasno je k svojemu poveljniškemu položaju pri Cvibljju poklical ves 1. bataljon Tomšičeve, kije pri Luknji in na Brezovi Rebri zaman pričakoval Italijane. Razen tega je velel postaviti na cesto od Cviblja proti Dobravi protitankovski top, in to pri prvem ostrem ovinku.³⁹

Obveščevalna služba 11. armadnega zbora je imela v rokah trden dokaz, da se na hribovitem zemljišču od Srobotnika proti Ajdovcu zadržuje Tomšičeva brigada, ki so jo Italijani imeli za elitno. Pri tem so celo pretiravali glede njene številčne moči, saj so menili, da šteje najmanj 800 borcev. Zato jim ni dišalo, da bi se spoprijeli z njo. Poleg tega je narava pri Soteski in Jordankalu oblikovala take položaje, ki so bili kakor nalašč ustvarjeni za nepremagljive zasede. O tem so se Italijani prepričali že navsezgodaj.

Iz Straže proti Meniški vasi je odšla na ogledniški obhod močnejša bojna patrolja, kije previdno vohljala proti Gabrjam pri Soteski. Ko so se laški vojaki temu kraju preveč približali, so se s pobočja Kulovih

sel (kota 597) vanje zaprašili svinčeni sršeni. Morali so se prilepiti ob zemljo, ob prvem zatišju pa jo ucvreti nazaj za vame zidove v Gorenji Straži. Kmalu so od tam zaprhutale težke mine, ki so začele klestiti po gabrih, grmovju in kamnitih grobljah nad vasico Gabrje. Toda partizani 3. čete 4. bataljona Tomšičeve so si izbrali ali skopali dobre zaklone, tako da jim mine niso mogle do živega. Le njihov komandir Janez Kramarič jo je malo skupil. Dva železna drobca sta se mu zadrila v levo nadlaket, čisto blizu komolca. Krvavel ni veliko, vendar mu je bolničarka velela, naj odide na Veliki Lipovec, da bo tam dobil injekcijo proti tetanusu.⁴⁰

Več uspeha so imeli belogardisti iz Mirne Peči, ki so jih z vestmi o partizanih zalagale njihove družine iz Golobinjeka. V to vas je prišel le malo kateri partizan, da ne bi bil izdan že po nekaj minutah. In če ni bil dovolj previden, se je slabo končalo zanj. To je izkusila patrolja 2. bataljona Tomšičeve, ki ji je poveljeval komandir voda Jože Kumer-Zorko, domačin iz Mirne Peči. Ta je svoje tovariše povedel k neki zidanici, kjer pa so jih presenetili belogardisti na čelu s kaplanom Šinkajem. Vodnika Zorka so takoj ubili in mu vzeli puško, enega borca iz Bele krajine ujeli ter ga zabodli, enega s Primorskega pa huje ranili v ramo.

Ko je komandir Miran Šubic-Janez, ki je bil z 2. četo tam blizu v zasedi, zaslišal streljanje in kričanje, seje odločil za juriš, da bi rešili napadene soborce. Beli zločinci so morali bežati, pri tem pa so imeli enega ranjenega. Po njihovem begu so partizani lahko pregledali prizorišče spopada. Brž so našli nezvestnega Belokranjca, ki je bil kar devetkrat zaboden, ga obvezali, pobrali in odnesli. Koje spet prišel k zavesti, je izpovedal, da ga je oklal duhovnik z belokoščenim ovrtnikom, za katerega so vedeli, da se piše Anton Šinkar. Bali so se, da bo njihov tovariš umrl. K sreči je zabodeni Belokranjec kmalu ozdravel, ranjeni Primorec pa je izgubil roko.⁴¹

Tisto dopoldne italijanska pehota še ni nikjer nastopila z večjo močjo, pač pa je Gambara poslal v boj letalstvo. Bilo je jasno vreme, za letala kakor nalašč. V trgu Žužemberk niso mogla uspešno bombardirati napadalcev, ker so se piloti bali, da bodo bombe zadele tudi italijanske utrdbe. Poleg zažigalnih in rušilnih bomb so za obkoljene Italijane odmetavala tudi hrano in strelivo, pri tem pa je nekaj streliva prišlo v roke borcem Gubčeve brigade. Pogorelo je nekaj hiš, v gorenjem Žužemberku Zajčeva, ki je bila krita s slamo. Na dvorišču so domači našli še devet zažigalnih bomb, na Zajčev vrt pa je padla tudi vreča s hrano za italijansko posadko na sejmišču. Vendar partizani letalskega napada niso nemočno gledali, marveč so po bombnikih streljali s puškomitraljezi. Po italijanskih poročilih sodeč je bilo

zadetih in laže poškodovanih več letal, en letalski podoficir radiotelegrafist pa je bil laže ranjen.

Letala so oprezala nad vsemi okoliškimi vasmi in dostopi v Žužemberk. Na cestnem klancu nad vasico Preska pri Dobrniču so zalotila minerce Šercejve brigade, ki so prikrivali mine proti tankom. Med napadom je bil ubit en pomožni minerec.

Okoli Zafare so letala bombardirala domnevne partizanske položaje, predvsem gozd Krušen vrh. Žrtve teh napadov so bile kmetije po okoliških vaseh, kjer je pogorelo več gospodarskih poslopij, na Velikem Lipovcu pa so letala presenetila tudi borce 4. bataljona Tomšičeve, ki so čakali v rezervi. Bombniki so to vas napadli okoli enajstih, prav takrat, ko je tamkaj iskal zdravniško pomoč ranjeni komandir Janez Kramarič. Odvrgli so več bomb, ki so padle na severozahodni rob vasi. Ena je padla zraven vodnjaka, kjer je prala partizanka Irma Vidrih-Slovenka. Taje ubila Belokranjca Ivana, ranila pa politdelegatko Lidijo Puhar-Lajdi in Zoro Saksida-Vojko. Druga bomba je raztreščila Mikletov kozolec, tretja pa razcefrala debelo jablano, da so jo morali posekati. Ta bomba je padla točno na Vladimira Komarova, po očetu Rusa iz Bednja, kije ležal na hrbtu pod jablano in bral knjigo, da gaje čisto razneslo. Od njega je ostala le ena noga pod kolenom ter nekaj koščkov mesa in pljuč. Njegove ostanke je pokopal brat Anton. To je naredil z neverjetno mirnostjo ter brez solza in javkanja. Poleg Komarova sta bila ranjena še dva partizana, Anton Križan iz Prilozja huje v desno nogo in roko, Anton Tašič iz Boginje vasi pa nekaj laže. O tretjem ubitem partizanu ni nobenih podatkov. Druge bombe so padle na njive poleg Mikletovega sadovnjaka in niso povzročile kakšne večje škode, le po hišah so popokale vse šipe.⁴²

S padlimi in ranjenimi zaradi letalskih bomb na Velikem Lipovcu je bilo konec izgub Tomšičeve brigade pri zavarovanju napada na Žužemberk, kajti italijansko poveljstvo je spoznalo, da ne kaže siliti skozi njene položaje. Na udaru je bila Šerčerjeva brigada, ki je z 2. bataljonom ogrožala izhode iz Trebnjega.

Ta bataljon je zasedel položaje pod vasjo Vrhtrebnje, nad njo in proti Repčam, udarna skupina ZDO, kije štela 55 izbranih borcev, pa je prevzela obrambo levega krila do Grmade. Da bi se znebilo pritiska na Trebnje in si zagotovilo neovirano pot proti Dobrniču, je italijansko poveljstvo sklenilo napasti in pregnati te partizanske enote. Italijani so odšli v boj 25. Julija ob pol enajstih. Bilo jih je vsaj 500, imeli so 45 mul s težkim orožjem in razvili so močne pobočnice. Po njihovi predhodnici so udarili prvi partizanski rafali okoli dvanajstih. Pehota se je ustavila, toda nabijati so začeli težki minometi in topovi. Z

zažigalnimi granatami so upepelili skoraj vso vas Vrhtrebnje, partizane pod vasjo pa so zasuli zlasti s šrapneli, zaradi katerih je bilo največ ranjenih. Da bi se izognilo šrapnelom, granatam in minam, je bataljonsko poveljstvo sklenilo: 2. četo umakniti izpod vasi in braniti samo greben Trebni vrh (kota 581). Žal je med to rokado samovoljno odšla s položajev na Grmadi udarna skupina ZDO. Zato so Lahi prišli do sape in na osamljeni 2. bataljon Šercejeve so začeli jurišati kakor nori. Bili so odbiti, potem pa so jih partizani naskočili in pognali navzdol (glej skico št. 2 na str. 74).

Pri slepilnih in varovalnih akcijah 2. bataljona Tomšičeve brigade sta padla borec Matevž Erbežnik iz Kozarij (levo) in vodnik Jože Kumer-Zorko iz Mirne Peči (sredina), med italijanskim bombardiranjem Velikega Lipovca pa je bil ubit partizan Vladimir Komarov iz Bednja (desno)

Razbesnel se je srdit spopad. Naskokom Italijanov so sledili juriši partizanov in tako je valovil boj vse popoldne. Malo pred šestnajsto uro so bili Lahi že blizu tega, da zlomijo partizansko obrambo. Partizani 2. in 3. čete so se začeli umikati, takrat pa je poraz preprečil komandir Vinko Simončič-Gašper. Ta je z levim krilom 1. čete udaril sovražnikom v bok in ogrozil laški top, ki je streljal po partizanskih okopih z razdalje slabih 200 metrov. Italijanska pehota se je morala umakniti z velikimi izgubami. Še zadnjič so Italijani jurišali le zato, da so lahko pobrali svoje mrtve in ranjene. Po obvestilih iz Trebnjega so imeli 36 mrtvih in 27 ranjenih, poveljstvo divizije Isonzo pa je uradno priznalo 6 mrtvih, od tega dva oficirja, in 16 ranjenih, od teh prav tako dva oficirja. Tudi izgube 2. bataljona Šercejeve brigade niso bile majhne. Padla sta Stanko Bavec iz Iga vasi in Janez Lapajne s Čekovnika, hudo ranjeni Marko Bukovec je umrl potem na Ajdovcu, poleg tega je bilo še 5 huje (med njimi komandir 2. čete Stane Kamnikar) in 14 laže ranjenih.⁴³

Kljub hudim izgubam je fašistični konzul Antonio Pelazzi le dosegel svoj namen: 2. bataljon Šercerjeve brigade je pri Grmadi in na Trebnem vrhu (kota 581) toliko zaposlil, da je s tankovsko četo in 117. bataljonom črnih srajc neovirano prišel do Dobrniča. Partizani 4. bataljona Šercerjeve brigade so opazili, daje 11 tankov prodrlo do Dobrniča že okoli enajstih. Ob tem so minerei onespobili en tritonski tank. Fašistična pehota s kakšnimi 400 vojaki in večjim številom mul je Dobrnič dosegla šele ob štirinajstih. Partizanski mitraljezi so Dobrnič ves čas držali v šahu, tako da se izza hiš ni bilo mogoče ganiti, zato so črnosrajčniki mirovali ter zbirali pogum. Zanašali so se predvsem na tanke. Prvič so z njimi skušali prodreti proti Dobravi ob devetnajstih, vendar so bili zavrjeni. Drugič so poskusili srečo ob dvajsetih in trideset minut, a jim spet ni uspelo.⁴⁴

Edini uspeh tega nasilnega ogledovanja je bilo spoznanje, daje pač Pelazzijeva bojna skupina prešibka za preboj partizanskih zased proti Žužemberku. S tem pa se je srdita bitka za strateški obrambni vozle ob Krki prevesila v drugi dan . . .

Tomšičeva v senci uspehov Gubčeve in Šercerjeve

Dne 25. julija 1943 je bila nedelja. Čez dan partizani niso nasakovali niti utrjene Zafare niti utrdb v Žužemberku, čeprav se iz njega niso umaknili. Zasedli so hiše, ki so bile najbliže sovražnikovim trdnjavam, in se pripravljali na ponovitev napada. V Žužemberku jim italijanski bombniki niso mogli do živega, ker so se zatekli v močne kleti. Četudi so letala zažgala nekaj hiš, Gubčeva brigada med letalskimi napadi ni imela nikakršnih izgub. Izgube pa so jim povzročili italijanski minometi. Ena od težkih min je padla med skupino partizanov pred Pehanjevo gostilno. Ubila je komandirja 1. čete 1. bataljona Gubčeve in dva bombaša, huje ranila pa kar štiri partizanske častnike iz štaba Dolenjske operativne cone: Rada Pehačka, načelnika štaba, Dušana Majcna-Nedeljka, namestnika komandanta,* ter Cirila Pangersiča, komandirja, in Silva Trešnika, politdelegata zaščitne čete štaba Dolenjske operativne cone. Z nekaj več previdnosti bi se tem izgubam prav lahko izognili.⁴⁵

Precej bolje je za varnost poskrbel 1. bataljon Tomšičeve brigade. Po prihodu k Cvibljju je zasedel Meščev borštek, boršt pri Boncovem klancu, križišče pri Krivčevi ograji ter zaobljen greben na Krakarjevem,

Šele po tej nesreči sta bila v štab Dolenjske operativne cone pritegnj ena Ivan Lokovšek-Jan za načelnika štaba in Predrag Jevtič-Dragan za namestnika komandanta.

Janezkovem in Krivčevem hribu. Borci so si tam naredili okope in mitralješka gnezda. Bataljonski štab se je nastanil pri Zajčevih na Cvibljju. Tam je dobil nalogo za sodelovanje v nočnem napadu Gubčeve na Žužemberk ter jo skrbno preučil, obenem pa poskrbel, da so se komandirji, mitraljezci, bombaši in minerji nanjo dobro pripravili. Zamenjati so morali 3. bataljon Gubčeve brigade, ki prejšnjo noč ni mogel zavzeti zdravstvenega doma. Ta bataljon Gubčeve pa je dobil nalogo, da zavzame in očisti predel od Cviblja navzdol proti sejmišču ter s tem pretrga stike med sovražniki na Zafari in v Žužemberku, ki so medsebojne zveze še zmeraj vzdrževali.

Nov napad na utrdbe v Žužemberku' se je začel 25. julija ob enaindvajsetih. Prvi bataljon Tomšičeve je odšel v boj po stezi z zahodne strani Golega vrha (tam zdaj stoji spomenik), ki vodi na trg proti občinski hiši. Tam so imeli borci dobro kritje za Mavševim borštom ter robom Mavševe in Pltovarjeve doline. Brez večjih težav so prodrli v bližino trga. Spotoma so imeli nekaj prask z belogardističnimi stražami, ki so jih hitro pregnali. Tako so dosegli dostope k zdravstvenemu domu, ki pa so bili pod močnim zapornim ognjem italijanskih minometov. Med naskokom so mine laže ranile pet borcev, ki pa so kasneje vsi ozdraveli v enotah. Ker iz zgradbe ni bilo mitralješkega ognja, so zdravstveni dom hitro zavzeli in ga zažgali.

Borci 3. bataljona Gubčeve so s Cviblja prodirali navzdol mimo Zajčeve, Pltovarjeve, Malenške in Pruškove hiše (drugih hiš takrat še ni bilo), pri tem so takoj pod kapelico zasedli tudi Tončkovo hišo in njihovo kovačijo. Iz njiju so imeli pod ognjem bunker na vogalu zafarske cerkve, od koder so Italijani z mitraljezom obvladovali ves gornji del Žužemberka. Prav kmalu se jim je posrečilo očistiti sejmišče, potem pa zavzeti šolo, ki je tudi končala v plamenih.⁴⁶

Prvi bataljon Gubčeve je spet skušal zavzeti sodnijo, toda tisto noč je napadal brez podpore protitankovskega topa. Italijani so uredili in močno okrepili zaporni ogenj iz težkih minometov, tako da se je bilo razmajani zgradbi le težko približati. Kljub temu je minerju Ivanu Okrajšku uspelo med sodne stene potisniti novo plastično mino. Spet je grozno počilo in vsi so menili, da so sovražniki že pokopani. To pa so bile le pobožne želje, kajti neki belogardist je bil toliko priseben, da je mino pograbil in zagnal iz sodnije. Razpočila se je na prehodu zunaj nje in tam naredila dva metra široko jamo. Poslej partizani niso imeli več nobene prave zamisli, kako bi napad dokončali v svoj prid, samo še pozivali so branilce, naj se vdajo, češ da je Mussolini tako ali tako odstavljen.

Dve četi 2. bataljona Gubčeve sta zavzeli hiše blizu gradu, da bi od tam obvladali vhod. Mitraljezec Avgust Tavčar-Gustelj je laško

mitralješko gnezdo v gradu tako natančno obstreljeval, da gaje prisilil k molku, vodnik Stane Krištof-Gangster iz 1. čete pa je vodil napad na grad po vseh vojaških pravilih. Gradu ni bilo mogoče zavzeti niti po dveh napadih. Čeravno so vsakič prišli skoraj do vrat, vanj niso mogli vdreti. Tudi tukaj so se partizanski napadi končali z obleganjem in s pozivi, naj se Italijani vdajo, ker je Mussolini odstopil in so vojno izgubili.⁴⁷

Utrjeno Zafaro so partizani napadli nepričakovano ob enaindvajseti uri in petintrideset minut. Začeli so spet z vzhoda in s tremi topovi, z enim gorskim topom 75 mm in dvema protitankovskima topoma 47 mm. V polno so zadeli in porušili tri bunkerje, obenem pa razdejali sobe italijanskih oficirjev. Pri tem se je posebej izkazal topničar in dotedanji tomšičevec Franc Dovjak-Marjan Tramvajar, ki je dosegel odlične zadetke ter za nagrado dobil ročno uro.

Po topniški pripravi so trije bataljoni Cankarjeve brigade izpeljali silovit splošni napad. Prodrli so do žičnih ovir ter jih na več krajih presekali. Pod obzidjem so jih ustavile šele italijanske ročne bombe, ki jih je dopolnjeval navzkrižni ogenj iz avtomatskega orožja, da se ni dalo več naprej.

Prvi neuspeh jim ni vzel poguma. Čez čas so poskusili spet, pa so bili vnovič odbiti.

To zaletavanje v trdnjavo na Zafari so nestrpno in z vame razdalje opazovali Boris Kidrič-Peter, Edvard Kardelj-Krištof, Dušan Kveder-Tomaž in še nekateri politični voditelji. Bili so nezadovoljni, ker borci Cankarjeve brigade fašistom in belogardistom niso mogli do živega. Nejevolje je bilo konec šele tedaj, ko je blizu zažvižgalo nekaj slepih krogel. Potem je bilo vse tiho, opazovalci pa so se razlezli. Povsem miren je ostal samo major William Jones, kije zavzeto vzkliknil, da bi si upal s tako vojsko, kot je partizanska, začeti drugo fronto v Evropi. Borisu Kidriču je bila ta izjava še posebno pogodu. Menil je, da je znameniti Kanadčan rojen za vojaka, saj ni niti trenil z očesom, ko se je blizu njega razpočila italijanska mina.

Opolnoči je streljanje na Zafari utihnilo. Major Jones je zaslišal radijsko poročilo v italijansčini, da je fašistična vlada padla in da so diktatorja Benita Mussolinija zaprli. Slišalo se je vriskanje. Partizani so začeli z megafonom pozivati Italijane in belogardiste, naj se vdajo. Pravega odgovora pa ni bilo. Čez čas se je streljanje okrepilo in s majhnimi presledki nadaljevalo do jutra. Italijani se niso marali vdati. Streti jih niso mogli ne topovi ne zlom fašistične vladavine.

Medtem se je Kardelj premaknil v gozd, vzhodno od ceste Žužemberk-Dobmič. Šele od tu je z drugimi političnimi voditelji pohitel na

Kočevski Rog, kjer se je bilo treba dogovoriti o navodilih za nove naloge aktivistov OF in partizanske vojske ob laški kapitulaciji, ki jo je bilo treba pričakovati že v naslednjih dneh.⁴⁸

Drugo noč so partizani žužemberško garnizijo dobro zdelali, pričakovanega odločilnega udarca pa ji niso zadali. Postalo je očitno, da bodo za zmago potrebovali vsaj še eno noč, pri tem pa je bilo vprašljivo, ali bodo varovanja Šercejeve brigade čez dan vzdržala, kajti italijanska pomoč s tanki, topništvom in pehoto je bila v Dobrniču že od prejšnjega popoldneva, od Dobrniča do Žužemberka pa je bilo komaj slabih 10 kilometrov. Da enote Gubčeve brigade ne bi bile preveč izpostavljene izgubam ob morebitnem vdoru Pelazzijeve bojne skupine v Žužemberk, je komandant operativnega štaba Lado Ambrožič-Novljan odredil, naj se bataljoni Gubčeve zgodaj zjutraj umaknejo s trga in 26. julija podnevi Žužemberk oblegajo samo od daleč. Žal so se pri uresničevanju tega ukaza pojavila nesoglasja, zato sta 1. in 3. bataljon Gubčeve brigade pravi čas za umik zamudila. Umikati sta se začela ob petih, ko je bilo že svetlo. Prvi seje umikal ob Krki, kjer je bilo kar precej kritja, pa je imel samo enega mrtvega. Huje je bilo pri tretjem bataljonu, ki so ga opogumljeni sovražniki zalotili na planem in ubili štiri borce (glej skico št. 3 na str. 75).

Ihta, s katero so streljali na partizane, pa je bila slabo znamenje. Fašistični stotnik Raffaele Rosano je namreč spoznal, da je položaj italijanske postojanke v sodnji nevzdržen. Zaloge streliva so bile izčrpane, zveze z drugimi utrdбами prekinjene, poslopje pa zaradi razdejanja v nevarnosti, da se sesuje. Zato sodnije ni bilo več mogoče braniti. Toda sodna zgradba je bila ključnega pomena: če bo padla ta trdnjava, ne bo mogoče braniti niti utijene vile niti gradu. Torej je treba trg Žužemberk, ki je kazal podobo nekakšnega Stalingrada, popolnoma zapustiti in se umakniti za obzidje močnejše utijene Zafare. Tak je bil sklep stotnika Rosana. Ukazal je zaseči vozove in naložiti nanje vse, kar je bilo važnega za vojaško administracijo, tudi mrtvece in ranjence, nato pa se hitro zateči v utrjeno cerkveno zgradbo na Zafari. Gubčevci z desnega brega Krke so umik kmalu opazili in začeli streljati, toda njihovi mitraljezi so bili predaleč za dobre zadetke. So pa s tem zdramili svoje tovariše na Cviblju, ki so streljali bolj od blizu. Tako so morali Italijani in belogardisti vozove razkladati med svinčenkami. Pri tem delu sta bila dva vojaka ranjena. Z veliko težavo sta se privlekla v novo zavetje. Zblaznelega karabinjeja ter voz z osebnimi rečmi stotnika Rosana in nekaj nahrbtniki so borci Cankarjeve brigade zajeli.⁴⁹

Partizanske patrulje so brž ugotovile, da v trgu Žužemberk ni več sovražnikov. Vendar je veljalo najprej počakati, kako bo opravila

Šercejjeva brigada na bojni črti pri Dobrničju In proti Selam pri Šumberku. Da trdno obvlada položaj, je postalo jasno šele 26. julija 1943 v popoldanskih urah. Bataljoni Gubčeve brigade so dobili povelje, naj ob petnajstih vkorakajo v Žužemberk. Tako so doživeli sijajno zmago in dobili ogromen vojni plen. V napol podrti sodnji so našli precej hrane, tako tudi v gradu, še več blaga je bilo v trgovskih skladiščih in v usnjami. Samo usnja so odpeljali pet voz, živil in oblačil pa deset voz. Karavana s plenom je odrinila prek Dvora in Smuke v roške gozdove.⁵⁰

Drugi veliki uspeh je dosegla Šercejjeva brigada, dasi je okoli nje postajal položaj vse bolj napet in zapleten.

Italijanskemu poveljstvu je namreč že med prodiranjem proti Dobrničju postalo jasno, da konzul Antonio Pelazzi nima zadosti moči za samostojen prodor proti Žužemberku. Zato je v garnizijo Trebnje poklicalo še en organski bataljon iz divizije Cacciatori delle Alpi in en bataljon črnih srajc iz polkovne skupine 21. Aprile (tega so skrpali skupaj iz moštev 71., 1. in 4. bataljona fašistične milice). Iz prejšnje Pelazzijeve bojne skupine in teh okrepitev je sestavilo dve novi. Konzul Antonio Pelazzi je imel poslej v sestavi svoje bojne skupine 117. bataljon črnih srajc, dva voda tankov in vse topništvo ter organski bataljon divizije Cacciatori delle Alpi. Iz 2. bataljona 23. pehotnega polka, čete lahkih tankov in bataljona črnih srajc polkovne skupine 21. Aprile pa so ustanovili novo bojno skupino, ki ji je načeloval podpolkovnik Giovanni Canatta. Taje dobila nalogo, naj proti Žužemberku pritisne po slabi cesti skozi postojanko v Selih pri Šumberku, kamor je prispela pozno zvečer 26. julija.⁵¹

Z nastopom bojne skupine Canatta se Italijani niso odrekli prodoru po cesti od Dobrničja proti Žužemberku. Njihov načrt na dan 26. julija je bil: obvladati cesto Dobmič-Dobrava-Žužemberk, kajti le po njej so mogli hudo izčrpani in malodušni žužemberški posadki hitro in učinkovito pomagati. Zatorej velja pogledati, kaj vse so poskusili Italijani, da bi dosegli ta namen, in kaj so storili partizani, da bi preprečili njihove nakane.

Italijanom ni več dišalo, da bi se še bojevali z 2. bataljonom Šercejjeve brigade na Grmadi in Trebnem vrhu (kota 581). Razjedala jih je skrb, kako onemogočiti partizanska varovanja ob vznožju grebena Lisca (kota 565). Na teh položajih je bil 4. bataljon Šercejjeve, ki se je dobro pripravil na boj. To še posebej velja za minerce Cveta Poljaka, Milivoja Dubroviča-Rada in Jožka Mateliča, ki so izdelali posebne plastične mine proti tankom, jih premišljeno vkopali na klancu pri Preski in jih spretno prikrili. Z desne strani ceste v hribastem gozdu, ki ima oznako kota 293, je bila za obrambo

razvrščena udarna skupina ZDO s 55 partizani (glej skico št. 4 na str. 76).

Italijani so se iz Dobrniča odpravili ob devetih. Njihovo predhodnico je sestavljalo sedem tankov. Spredaj je vozil velik tank, metalec plamena, za njim je šlo petero majhnih, na koncu pa je bil še en metalec plamena. Ko so se oklepniki zvrstili v kolono in s hudim ropotom odpeljali proti Preski, jim je sledila v gosjem redu še pehota z mulami, otovoijenimi s težkim orožjem in strelivom. Partizane, ki so napeto čakali na boj, je tiščalo k tlom soparno, nevihtno vreme. Živci so bili dvakrat napeti.

Čelni tankje bil že mimo Preske. Z gosenicami je zagrebel navkreber in kmalu pokukal na vrhu izza ovinka. Tisti hip in v pravem trenutku je sloviti minerec Cveto Poljak zavrtel ročico za magnetni vžig. Strahotno je zagrmelo, podvozje je razneslo in tank prevrnilo. Voznik, strelec in komandir tanka so bili mrtvi. Streljanje je začasno zamrlo z ene in druge strani, potem se je po partizanskih položajih usul topovski in minometni ogenj, toda partizani se niso dali. Z mitraljezi so učinkovito obsipali vojake v črnih srajcah, daje bilo v hipu pet ranjenih. Njihova pehota se je začela hitro umikati. V Dobrnič so jo odkurili tudi vsi tanki.

Prav kmalu so začeli nabijati italijanski težki topovi, nato so prileteli bombniki, ki so partizanske položaje bombardirali in mitraljirali. Med takimi izlivi italijanskega besa so mine iz Šerčerjeve brigade laže ranile dva borca in dva iz udarne skupine ZDO. Kljub tem udarom so se partizani hitro znašli in storili nekaj edinstvenega. Štab bataljona je sklical tiste, ki so se spoznali na mehaniko in orožje. Brž so iz kupole odvili brzostrelni top in pobrali 200 granat, po osem topovskih nabojev v vsakem šaržeju, ter sneli oba mitraljeza s kar 2000 naboji. Pri mrličih so zaplenili tudi dve pištoli in nekaj bomb. Pištoli sta dobila minerca Milivoj Dubrovič-Rado in Cveto Poljak, in to v zahvalo za hrabrost in domiselnost. Brzostrelni top pa so iznajdljivo pritrdili na premo kmečkega voza. Vsi so bili ponosni na veliko pridobitev.⁵²

Uničenje tanka-metalca plamena in zaplemba brzostrelnega topa ter dveh tankovskih mitraljezov pri Preski je bila druga partizanska zmaga tistega dne (26. julija). Borci štirih brigad so se ob tej novici veselili kakor otroci, Italijani so bili čisto poparjeni.

Pelazzijeva bojna skupina ta dan ni več tvegala napada in na bojni črti Šerčerjeve brigade je nastalo zatišje. Prišlo pa je že do prvega patroljnega spopada blizu Sel pri Šumberku z bojno skupino Canatta. Ranjen je bil en italijanski vojak.

Iz Trebnjega so sovražniki spet odšli, niso pa napadli 2. bataljona Šercerjeve na Grmadi in Trebnem vrhu. Ustavili so se na robu gozda pod pobočjem in previdno mirovali. Tudi niso več poskušali priti do Dobrniča. Pobudo je prevzel 2. bataljon, kije začel popoldne izzivalno obstreljevati Italijane v Dobrniču, zvečer pa je tja poslal eno četo, kije sovražnike v tem kraju slepilno napadla.⁵³

V primerjavi z imenitnima zmagama Gubčeve in Šercerjeve so bili uspehi 2. in 4. bataljona Tomšičeve brigade komaj omembe vredni, čeravno je bilo na njunih položajih precej zanimivo.

Na položajih 4. bataljona je 26. julija 1943 prišlo do krajšega spopada le pri 3. četi nad Gabrjem. Izzvala gaje enota iz garnizije v Straži, kije bila dodeljena za varovanje poštnih delavcev, da bi lahko popravili telefonsko napeljavo. Italijanski vojaki pa so se razbežali že po prvih rafalih. In telefonisti sploh niso mogli blizu, da bi lahko kaj popravili. Pri obstreljevanju ni nikogar zadelo, niti na eni niti na drugi strani.

Nekaj zelo zanimivega se je pripetilo pri 1. in 2. četi na položajih nad gradom Soteska. Popoldne je prišla od Prelog neka ženska s cekarjem in brezbrizno koračila proti gradu. Ko so jo partizani zaustavili, je rekla, da gre v Novo mesto po nakupih. Bataljonski komandant Jože Jerman Je to priložnost izrabil, vzel list papirja in napisal kra tko pismo za italijanskega poveljnika v gradu. V njem je pisalo, da Italijani ne smejo iz gradu in da ne smejo streljati na partizane, kajti sicer bodo grad napadli. Če pa bo italijanska posadka v gradu mirna, je zagotovil, da jo partizani ne bodo napadli. Spomnil je tudi na Mussolinija in spremenjeni položaj, v katerem se znašla italijanska vojska po njegovem padcu, češ naj Italijani v gradu predlog sprejmejo in tihi dogovor spoštujejo. Ženska je pismo odnesla v grad ter ga izročila komandantu, kar so partizani skrbno opazovali skozi daljnogled. Takoj so opazili, da so se vsi Italijani zamaknili za zidove in tudi straž ni bilo več zunaj gradu. Proti večeru, med vračanjem iz Novega mesta proti domu je ženska povedala, da je bil italijanski komandant iskreno vesel partizanskega pisma. Na obrazu se mu je razlezel nasmeh in takoj je sklical oficirje, da jim sporoči, naj se obnašajo razumno.⁵⁴

Nedvomno gre prav temu dogodku pripisati, da 4. bataljon ni imel z italijansko posadko v gradu Soteska niti praske.

Tudi 2. bataljon Tomšičeve na položajih pod Ostrim vrhom ni imel nobenega pravega opravka. Belogardisti iz Mirne Peči so še naprej tipali proti Globodolu in Škratovici, nikjer pa si niso upali odločneje udariti. Prihajalo je le do prask, obstreljevanj in kvantaških zmerjanj.

ki pa belogardistom niso mogla odpreti poti proti obleganemu Žužemberku.⁵⁵

Tako je minil drugi dan srdite bitke za Žužemberk, ki je prinesel nekaj stvarnih obetov, da bodo štiri brigade vendarle zavzele to utijeno gnezdo . . .

Delni uspeh na Zafari, prodor Canatte in umik

Tretjo noč napada na Žužemberk so imeli bataljoni Gubčeve in Cankarjeve brigade opraviti samo še s sovražniki na Zafari, ki so jo partizani popolnoma obkolili. Dotedanja izhodišča za napad so obdržali le bataljoni Cankarjeve brigade, s tem da je bil 3. bataljon okrepljen s 1. in 3. četo 1. bataljona Gubčeve brigade, ki sta zasedli položaje pri Cvibljju. Hudo in neugodno strmino z južne strani Zafare je zasedel 2. bataljon Gubčeve, tretji je prešel v rezervo, medtem ko je 2. četa 1. bataljona Gubčeve iz Žužemberka odvažala plen in ranjence (glej skico št. 5 na str. 77).

Partizani so na novo razvrstili tudi topništvo. To noč so imeli na voljo vse štiri topove, tri protitankovske ter enega gorskega. Da bi se obvarovali italijanskih težkih min, so jih skrbno in domiselno prikrili. Enega od topov so postavili celo na poseben oder v cerkvi sv. Floijana na Cvibljju, tako da je lahko streljal skozi lino. Pod ognjem so imeli močne bunkerje in glavni vhod v veliko farno cerkev na Zafari. Na to stran, k Cvibljju, so sklenili prenesti tudi težišče napada.⁵⁶

Partizanski napad so okoli dvaindvajsetih naznanili streli iz protitankovskih topov, ki so bili že poprej točno namerjeni. V polno so zadeli bunkerje in nastanišča, žrtev med branilci pa ni bilo, ker so se ti že prej umaknili z vseh izpostavljenih točk. Hkrati so začeli tolči partizanski minometi kalibra 81 in 45 mm, gorski top pa je obkoljeno posadko na Zafari zasipal s šrapneli in granatami. Prav ta top, njegove granate in šrapneli so med branilci povzročili največ izgub. Medtem so si bili partizani naredili precej široke vrzeli skozi žične ovire in začeli jurišati. Toda Italijani in belogardisti so pohiteli v prevrtane utrdbe, brž ko se je poleg topovski ogenj, obenem pa so partizanska izhodišča za hišami na Zafari, v gozdu Krušen vrh in na Cvibljju zasuli s težkimi minami. Tako so splošen partizanski naskok zadržali ali celo odbili.

Še največji uspeh je dosegla 3. četa 1. bataljona Gubčeve brigade. Pred njo so se sovražniki umaknili od bodeče žice in iz bunkerjev v prvi obrambni črti. Toda Italijani so medtem zažgali farovski hlev, da je bilo svetlo kakor podnevi. Partizanom se je posrečilo vdreti vanj, odvezati vso dekanovo živino, jo pognati ven in jo odpeljati. Njihov

nadaljnji prodor se je ustavil ravno zaradi svetlobe, pri tem je imela četa enega mrtvega.

Ob večji svetlobi so bili streli partizanskih topov precej natančni. Znotraj postojanke se je vnelo tudi vojaško nastanišče, za njim pa še cerkev. Zaradi neznosne vročine so morali branilci opustiti velik bunker, zgrajen na severni strani utrdb. Požar so morali črnosrajčniki in domačini gasiti kljub hudemu streljanju partizanov, zaradi katerega so imeli hude izgube. Razen tega je v polno zadela tudi ena partizanska mina, kalibra 81 mm, kije branilce zelo prizadela, saj je bilo precej mrtvih in ranjenih, oslabila pa je tudi njihovo voljo za nadaljnji odpor. Italijani in njihovi slovenski hlapci so bili v hudi stiski. Bilo je polno mrtvih in ranjenih. Ti so ležali na tleh v cerkvi, med njimi je bil tudi belogardist Jože Mrvar, ki mu je partizanska krogla prevrtala prsi.⁵⁷

Partizani so bili čisto blizu popolne zmage. Da je njihov napad zastal, je bila največ kriva nezgoda pri gorskem topu 75 mm na Cviblju. Ker so ga preveč polnili s smodnikom, je popustila razpoka na zapiraču, ki so jo bili menda zavarili partizani na Hrvaškem, tako da je zadek cevi odneslo. Ranjenih je bilo pet topničarjev, med njimi huje komandir baterije Franc Bombač-Zorko, Alojz Igličar-Marko in Jože Repina-Miloš, ki je ranam podlegel čez tri dni, nekoliko laže je bil ranjen mladi topničar Viljem Gril, kurir Ivan Lamovšek-Runo pa je oglušel.* Poleg tega pa top ni bil več uporaben. Kolikšen je bil njegov rušilni učinek, najzgovorneje dokazuje poročilo stotnika Raffaeleja Rosana, ki za hude izgube med branilci krivi predvsem šrapnele in granate iz tega topa.

Namerilec Ivan Grižon-Ivo in njegovi tovariši, ki so se še zmeraj šteli za tomšičevce, so na žužemberški grad in v utrdbi na Zafari izstrelili 24 šrapnelov in granat. Ostalo jih je samo še šest. Te granate je Grižon s poškodovanim topom vred odpeljal v Dolenjske Toplice in vse skupaj izročil predstavnikom Glavnega štaba NOV in PO Slovenije. Tega topa 14. divizija potem ni več uporabljala, pač pa je namesto njega dobila še enega protitankovca.⁵⁸

Z obupnimi napori so branilci požar omejili in partizanske napade odbili. Ko je gorenje pojenjalo, so Italijani in njihovi beli hlapci spet zasedli opuščene bunkerje in divje streljanje je trajalo do jutra, ko so

* Upam, da sem s temi in drugimi podatki dovolj prepričljivo zavrnil zmoto iz knjige Gubčeva brigada, str. 266, kjer je v oklepaju zapisano, da takega topa partizani niso imeli, in iz knjige Cankarjeva brigada, str. 210, kjer je gorski top 75 mm v opombi pod črto zamolčan, kljub temu, da sem tak popravek izrecno zahteval. Opozoriti moram tudi na napako v knjigi Tomšičeva brigada 2, kjer je na str. 802 in 803 pomotoma navedeno, daje Jože Repina-Miloš padel 29. junija 1943 (tam je objavljena tudi njegova fotografija).

se slišali samo še posamezni streli. Črnosrajčniki in belogardisti so porabili že skoraj vse strelivo. Žužemberška posadka seje pripravljala na zadnje, kar ji je še ostalo, na boj z bajoneti (glej skico št. 5 na str. 77).

Škoda, da partizani za to stisko niso vedeli. Zaslutil jo je le Marko Stepan, komandir voda v 3. četi 1. bataljona Tomšičeve. Ta četa je bila zjutraj 27. julija 1943 v zasedi proti Dobrniču, približno poldrug kilometer stran od cerkve na Zafari, ki jo je držala trdno v šahu Cankarjeva brigada. Komandir te čete je bil Ivan Žibert-Gašper, njegov namestnik Franc Pakar-Vid, politični komisar pa Bernard Bizjak-Kosta. Po cesti od Dobrave je v zasedo pripeljal kmet s senenim vozom. Konji so seno tako težko vlekli, da so kar kopali. Na prigovarjanje Marka Stepana so voz ustavili in ga preiskali. Pod senom so našli en mitraljez, veliko streliva zanj in za minomete. Tako seje 3. četa dobro dodatno oborožila. Kmeta, kije tihotapil orožje in strelivo belogardistom na Zafaro, so prijeli in močno zastraženega poslali v štab.⁵⁹

Tistega jutra so borci Tomšičeve brigade botrovali še eni nenavadni prigodi. Vod 2. čete 2. bataljona, katerega komandirje bil Lojze Uršič, je odšel v zasedo na cesto Dobmič-Trebnje. Partizani so se prikrili v gozdu pod Vavpškim hribom (kota 386), čisto blizu ceste med Podliscem in Kužnikom. Iz Dobrniča seje slišal nenavaden hrup. Kmalu so od tam prikorakali Italijani in belogardisti v trostopih. Pred sabo so nosili simbole svojega nezadovoljstva: fotografiji Benita Mussolinija in kralja Petra Karadordeviča, počez premazani z govnom. Čisto v slogu laške kulture so si dajali duška s kvantaškimi gesli, vse dokler niso po njih usekali dobro merjeni partizanski streli in rafali. Tam je bilo veliko, vrišča in precej mrtvih. Tedaj so govorili, da je padlo 17 italijanskih vojakov.

Takoj po napadu seje Uršičev vod umaknil k 2. bataljonu Šercerjeve brigade na Trebni vrh (kota 581).⁶⁰

Ta bataljon Šercerjeve brigade je pridno vznemirjal vojaške okrepitve, ki so prihajale v Trebnje. Že zgodaj zjutraj sta dve četi obstreljevali vlak pri Trebnjem. Isto je naredila 2. četa okoli devetih, 1. četa pa je trikrat napadla Dobrnič in s Cerja nad njim obstreljevala Italijane, ki so prodirali proti Preski. Sovražniki so poskušali bataljon pregnati s topovi. Granate so nabijale po položajih pri Repčah, seveda brez uspeha, blizu pa se laški vojaki niso upali. Kazalo je, da pehoto potrebujejo drugod.⁶¹

Italijansko poveljstvo z generalom Gambaro na čelu se je z zaskrbljenostjo zavedelo obupa, ki je prevzel obkoljeno posadko na Zafari, kajti vedelo je, da bo podlegla, če ne bo brž dobila izdatne pomoči. Da pa bi proti prvim štirim slovenskim brigadam doseglo

premoč, je moralo prezgodaj končati hajko na Goijancih, ki so jih Italijanski bataljoni začeli zapuščati brez razumnega reda že 27. julija sredi dneva. Doumelo je tudi, daje zemljišče na jugovzhodnem pobočju Lisca, pod Sv. Križem (kota 428) in pri koti 293 za partizanska varovanja kakor nalašč, zato je ukazalo, da je treba težišče bojnega posega nemudoma prenesti na smer od Sel pri Šumberku proti Orlaki in Kutni. Tam so bili obrambni položaji partizanov manj ugodni, predvsem pa redkeje in šibkeje zasedeni, kar so belogardistični ogledniki natančno ugotovili. Vendar teh obrambnih položajev ne bi bilo mogoče prebiti brez istočasnega močnega pritiska z vseh drugih strani, predvsem pa od Dobrniča. Pelazzijevi bojni skupini je pripadla poglobitna motilna naloga, ki naj bi preslepila partizansko poveljevanje, da položaje pri Orlaki, Kutni in Volčji Jami ne bi moglo pravočasno in zadostno okrepiti. Tej nakani so šle na roko partizanske kurirske zveze, ki so bile prepočasne in premalo zanesljive, saj so pogosto povzročale celo nesporazume.

Italijanske razbremenilne operacije so se začele usklajeno in ob siloviti podpori letalstva, ki je po oblačnem in nevihtnem vremenu dočakalo spet kristalno čist dan.

Pred varovanji 4. bataljona Tomšičeve so bili sovražniki še vedno previdni. Italijanski vojaki v gradu Soteska so se držali tihega sporazuma, pa se iz grajskega zidovja sploh niso ganili. Tudi vojaki iz postojanke v Straži niso hoteli ničesar tvegati. Omejili so se na ogledni obhod proti Meniški vasi, kjer so bili zaradi velike daljave vami pred partizanskimi mitraljezi. Toda kakor hitro so zašli proti Krki in Gabiju, so se znašli v hudem mitralješkem ognju. Proti partizanom so streljali samo od daleč, na slepo in zato, ker jim je bilo to ob odhodu izrecno zabičano. Sicer pa so se skrbno pazili izgub.

Sovražniki iz postojanke v Mimi Peči so nastopili z vsemi razpoložljivimi močmi. Posebno prizadevni so bili belogardisti, ki so pritiskali proti Škratovici in Globodolu, kjer naj bi se spopadli z močnimi partizanskimi enotami. V resnici je šlo samo za en patroljni spopad in za poseg le ene partizanske desetine, kije udarila po belih. In jih nekaj pobila.⁶²

Huje je pritisnil konzul Antonio Pelazzi, kije poveljeval 117. bataljonu črnih srajc, enemu popolnemu bataljonu divizije Cacciatori delle Alpi, bateriji topov 75/15 mm in dvema vodoma tankov. Naštete enote je razdelil na tri kolone: osrednja naj bi ob pomoči šestih tankov prodirala čelno proti Preski in Sv. Križu, desna naokoli čez Železno, da bi skozi Železenski boršt udarila 4. bataljonu Šercejve brigade v levi bok in zavzela vrh Lisca (kota 565), leva kolona pa je prodirala proti Revi, da bi zavzela koto 293. Italijani so napadli 27. julija 1943

ob desetih, a so povsod trčili na urejen in trdovraten odpor. Zapletli so se v srdite boje. Napadali so počasi, previdno in zaman. Edini uspeh so dosegli na odseku pri koti 293, ki bi jo morala braniti udarna skupina ZDO, ta pa je bojišče zapustila, ne da bi o umiku obvestila štab 4. bataljona Šercejjeve, ki mu je bila operativno podrejena.* Italijanom se je trmasto upiralo le sedem osamljenih partizanov iz 3. čete, ki pa kote 293 niso mogli obdržati.

Zdaj Je bil desni bok obrambne črte odprt, rezervnih enot za posredovanje pa ni bilo, kajti 1. bataljon je moral nastopiti proti Volčji Jami, da bi zadržal bojno skupino Canatta. Zato se je moral 4. bataljon umakniti. Komandant Lado Mavsar-Ronko ga je razvrstil na nove položaje. Ti so potekali nad neko jaso. Tam so se borci skrbno prikrili in dolgo mirovali, dokler se na piano ni nateplo veliko čeladarjev. Partizani so natančno pomerili in na povelje ustrelili vsak v svojo živo tarčo. Pri tem napadu iz zasede naj bi Italijani po lastnem priznanju imeli samo 3 mrtve in 4 ranjene. To pa je malo verjetno, kajti ta poraz je učinkoval kot šok. Pelazzi svoje vojske ni mogel spraviti naprej proti Žužemberku; vsa njegova bojna skupina se je zvečer vrnila v Dobrnič.⁶³

Nevarneje so se razmere zapletle na položajih pri Orlaki, Kutni in Volčji Jami, kamor Je napredovala laška bojna skupina Canatta. Zaseda 3. bataljona Šercejjeve, ki so bili že pred tem okrepili na eno popolno četo, navala zaradi velike premoči ni vzdržala in se je morala umakniti. Sporočilo, da proti Kutni prodira dvanajst tankov in približno tisoč mož pehote, je dobil štab Šercejjeve brigade šele 27. julija ob pol enajstih. Takoj je v tisto smer napotil dve četi

1. bataljona, da sovražnikovo kolono pričakata in napadeta. Hkrati je komandantu 3. bataljona poslal ukaz, naj bataljonsko glavnino premakne na drugo stran Brezovega vrha k Orlaki. Toda izkazalo se je, daje komandant Jaka Rihar to naredil že po lastni uvidevnosti. Ko je prišel kurir s poveljem brigadnega komandanta Jožeta Klanjška-Vasje, mu je vedel povedati le to, da mora oditi s 3. bataljonom čez

*Kako je moglo priti do tega spodrsaljaja, še vedno ni pojasnjeno. Velimir Kraševac-Igor v svoji knjigi Dolenjski puntaiji, Ljubljana 1985, na str. 287, umik opravičuje z navedbo Naceta Majcna (dal jo je dne 8. februarja 1982), takratnega političnega komisarja ZDO, češ da so komandanta ZDO Alojza Hostnika-Jova popoldne 26. julija 1943, ko je skupina ZDO počivala v Koritah, klicali v štab Dolenjske operativne cone, kjer da so mu naročili, naj se vrne nazaj na operaUvno območje ZDO. Tam naj takoj nabavi živino za brigade, ki bodo v naslednjih dneh prišle na vzhodno stran železniške proge Trebnje-Novo mesto. Toda ta navedba Je glede na razmere okoli Dobrniča neverjetna. Sicer pa je udarna skupina ZDO nekaj podobnega storila tudi dan pred tem na položajih pri Grmadi, ko je pustila na cedilu 2. bataljon Šercejjeve brigade. Tudi če bi Alojz Hostnik-Jovo zares dobil tak nalog, bojnih položajev na koti 293 ne bi smel zapustiti brez vednosti štaba 4. bataljona Šercejjeve brigade.

hrib, pa se je vrnil k Zavrhu, od koder je prišel komaj malo pred tem. Tako so si belogardisti in Italijani odprli pot mimo Orlake in partizani 3. bataljona Šercejve so lahko samo milo gledali, saj so bili predaleč in prepozni, da bi lahko prodor preprečili (glej skico št. 6 na str. 78). Nesporazum pri prenosu povelja je usodno vplival na nadaljnji potek bitke, kajti belogardisti in Italijani so lahko skozi Orlako obšli dobro branjen in z minami zavarovan cestni odsek med vasema Riple in Kutna, nato pa z napadi v bok prisilili k umiku partizansko varovalno zasedo.⁶⁴

Razbesnel se je srdit boj. Posredovali sta dve četi 1. bataljona Šercejve in skupaj s četo 3. bataljona, ki se je umaknila iz zasede pri Kutni, oblikovali novo obrambno črto med vasema Vrtače in Reber. Potekala je po gozdu nad vasico Hrib do nabožnega znamenja nad vasjo Zalisec. Toda slabost te bojne črte je bila, da na levem krilu ni imela varnega naslona in da je bila tam ranljiva za udarec z boka. Tako se je belogardistom in Italijanom kmalu posrečilo levo krilo zaporne črte zapogniti ter partizane pregnati vzhodno od ceste. Komandant

1. bataljona Šercejve brigade Jože Merlak-Milan Pišler, kije medtem v boj poslal tudi tretjo četo, je mogel poslej sovražnike tolči samo bočno. Bataljon je razvrstil na gozdno obrobje med kotama 352 in 308, h koti 352 pa velel postaviti tudi protitankovski top. Vendar to ni imelo pravega haska, kajti namerilci še niso bili večji bočnega streljanja na premične cilje. Tanki, ki so dotlej vseskozi oklevali in čakali, da jim je pehota zagotovila razminirane poti, so tedaj dobili krila. Naprej so hiteli brez varstva pehote. Le-to so partizani zelo uspešno zadrževali in ji prizadejali pet mrtvih in šest ranjenih. Na partizanski strani je bil huje ranjen samo Leopold Stare iz 2. čete 1. bataljona Šercejve brigade.

Nekaj po štirinajsti uri so tanki vdrli na Cvibelj. Laški tankisti so začeli z mitraljezi divje streljati v Grčarjevo klet na Dolenjem Cviblju, kamor so se bili zatekli domačini. Ranili so štirinajstletnega Domineta Grčarja, šestdesetletnemu Jožetu Hrenu pa prestrelili suknjič pod pazduho. Streljati so nehali šele potem, ko je na gank planila njegova hčerka Marija z belo ruto. Kmalu zatem se je začelo zmagoslavje v obleganih utrdbah na Zafari, kjer so tanke pričakali z velikim olajšanjem.⁶⁵

Partizani s Cviblja in okoliških položajev so se umaknili pravočasno in brez izgub, kar še posebej velja za 1. bataljon Tomšičeve. Na Cankarjevo, ki se je umikala iz gozda Krušnji vrh in z Gornje Zafare, so opogumljeni Italijani in njihovi domači hlapci streljali z velike daljave, zato ni bilo hujših izgub. Pač pa se je v hudem precepu znašel 2. bataljon Gubčeve brigade na južnem, hudo strmem pobočju Zafare,

kl ni pravočasno sprejel povelja za umik (glej skico št. 6 na str. 78). Zaradi tega kratkega stika se je moral deloma umikati po planem. Stotnik Raffaele Rosano je poročal, da je ob tem padlo sedmero partizanov. Odlično pa se je znašel in veliko hrabrost je izpričal vod partizanov iz 3. bataljona Gubčeve, ki je pod poveljstvom Viktoija Omerze dodatno zaminiral in zažgal žužemberško sodnijo. To je naredil zadnji hip, ko so bili laški tanki že na vhodu v trg.

Boji pri Zaliscu so poenjajali ob sedemnajstih. Takrat so se začele v razdejani Žužemberk zgrinjati tudi italijanske pehotne kolone, ki pa so trg popolnoma zasedle šele zvečer.⁶⁶

S prodorom bojne skupine Canatta v Žužemberk seje srdita bitka za ta utrjeni kraj sicer stišala, toda operacije še niso bile končane. Italijani so morali popolnoma osvojiti, očistiti in zavarovati tudi cesto Žužemberk-Dobmič-Trebnje, kajti samo po njej so mogli odpeljati ranjence, ki jih je bilo najmanj 50, obenem pa izčrpano žužemberško garnizijo oskrbeti s strelivom in drugimi potrebščinami. To potezo so nameravali izpeljati 28. julija. Razume se, da so partizani hoteli to preprečiti.

Od treh bataljonov Tomšičeve brigade seje tega dne bojeval samo prvi, kije pri Podlipi dobil v precep sovražnikovo kolono. Daki navaja, da so Italijani na bojišču pustili štiri mrtve in dva ranjena, dva belogardista pa sta bila ujeta. Iz 1. bataljona je bil ranjen samo en borec, v manjši praski onstran Ajdovca pa tudi puškomitraljezec Lojze Klančar-Kovač.

Vsa teža motilnih napadov je pripadla bataljonu Šercejeve, ki pa niso imeli sreče. Njen 1. bataljon je odšel iz Podlipe, da bi ob desetih zasedel položaje pri koti 293 nad vasjo Korita, ki jih je prejšnjega dne branil 4. bataljon, prišel pa je prepozno, kajti tam so bili že Italijani. Nekaj podobnega seje dogodilo 4. bataljonu, ki bi moral zasesti cesto med Cvibljem in Dobravo pri Dobrniču, pa so se tudi tam že zasedrili Italijani. Poskušal jih je pregnati, vendar mu to ni uspelo. Zavaroval je le dostope proti Podlipi. Tretji bataljon je bil razdvojen še od prejšnjega dne in se še ni zbral.

Najmanj sreče je imel 2. bataljon Šercejeve. Prek noči je skušal z dvema četama zavarovati miniranje proge pri Trebnjem, ki pa se ji minerei niso mogli niti približati, tako temeljito je bila zastražena. Posredno škodilo pa mu je tudi hudo vreme. Zaradi silovite nevihte so morali partizani položaje na prostem zapustiti in se zateči pod streho v domačije na Gornji Vrh pri Dobrniču. Zagotovo pa so za to nadrob-nost izvedeli belogardisti in ob dvaindvajsetih so to vasico zasule granate italijanskega težkega topništva. Ena je treščila v lopo med

speče borce. Pri tem so bili štirje partizani ubiti ter dva huje in trije laže ranjeni.⁶⁷

S temi partizanskimi izgubami je bila sklenjena bitka za Žužemberk, ki sodi med največje In najsrditejše bitke slovenske partizanske vojske sploh. Pred nami je še, da pogledamo, kaj je prinesla eni In drugi strani ter s kolikšnimi izgubami je bilo treba plačati vojaško slavo.

Nedvomno so partizani dosegli izreden uspeh. Italijane in belogardiste so pregnali iz trga Žužemberk, kije bil med vsemi sovražnikovimi postojankami v Ljubljanski pokrajini najmočnejše utijen. Utrdbe na Zafari so občutno načeli in tudi ta trdnjava Je bila tik pred padcem. Sovražnikove bojne skupine, ki so bile po številu vojaštva in moči njegovega orožja nekajkrat močnejše od bataljonov Šercejve brigade, so uspešno zadrževali skoraj tri dni ter tako njim kot tudi žužemberški garniziji prizadejali hude izgube. Te uspehe velja v precejšnji meri pripisati novemu orožju, in to učinkovitemu plastičnemu razstrelivu precej bolj kakor topovom, ki niso popolnoma opravičili velikih pričakovanj slovenskega političnega vodstva. Da pa so bile brigade kar tri dni popoln gospodar širše okolice Žužemberka, seje treba zahvaliti zlasti operativnemu presenečenju. Napad na Žužemberk je namreč laške bataljone zalotil nepripravljene in zapletene v hajko na Gorjancih, prav to pa je bil poglavitni zadržek, da so bili med prodorom proti Žužemberku počasni in nemočni. Posebej poudariti velja še to, da padec Mussolinija ni bistveno vplival na bojni duh italijanske vojske in tako ta dogodek ni opravičil Kardeljevih pričakovanj.

Poglejmo zdaj še, kako so ta spoznanja oprta na podatke o Izgubah z obeh strani!

O izgubah Italijanov In belogardistov so ohranjeni na videz točni, toda različni In pomanjkljivi podatki. Poveljstvo divizije Isonzo je 28. julija 1943 poročalo o 26 mrtvih in 54 ranjenih. Od tega je pripisalo bojni skupini Pelazzi 9 mrtvih In 22 ranjenih, bojni skupini Canatta 5 mrtvih In 7 ranjenih, žužemberški posadki pa 12 mrtvih in 25 ranjenih. To slednje pa se križa s poročilom stotnika Rosana, ki za žužemberško posadko navaja 15 mrtvih in 34 ranjenih. Razen tega so pri tem izpuščene tudi izgube mlmopeških belogardistov, ki so imeli po Italijanskem viru gotovo vsaj enega ranjenega, manjka pa tudi en zblazneli in zajeti karabinjer iz Žužemberka. Pravilni seštevek je torej: 29 mrtvih, 63 ranjenih in en ujet, skupaj onespoblenih 93 sovražnikov. Pripomniti pa je treba, da belogardisti za žužemberško garnizijo navajajo precej večje številke, in to: 51 mrtvih In 47 ranjenih Italijanov ter 6 mrtvih belogardistov, kar bi bilo skupaj 142 mrtvih in ranjenih.⁶⁸

K temu pa je treba prišteti še dva uničena oklepnika ter en brzostrelni top in tri mitraljeze, ki so jih zaplenili partizani.

O partizanskih izgubah obstajajo arhivski viri le za Gubčevo in Šercejjevo brigado, ki tudi niso povsem točni, za Tomšičevo, Cankarjevo, topniški bateriji, ZDO in štab Dolenjske operativne cone pa jih je treba upoštevati po drugih virih.

Za Gubčevo navaja Lado Ambrožič 13 mrtvih, 6 pogrešanih in 20 ranjenih, toda kartoteka njenih borcev izkazuje 32 ranjenih, kar pomeni, daje imela 13 mrtvih, 6 pogrešanih in 32 ranjenih, od tega enega padlega komandija in enega ranjenega komandirja (Bogomir Gaberc-Huso) ter eno ranjeno politično komisarko čete (Olgo Červan). Iz Šercerjeve je med 25. do 28. julijem 1943 padlo 8 (med njimi namestnik komandija čete Marko Bukovec), ranjenih pa je bilo 16 partizanov (med njimi komandir čete Stane Kamnikar). Najbolj nepopolni so podatki o izgubah Cankarjeve brigade, ki so bile največje. V povojnem pregledu izgub je zapisanih 12 mrtvih in 20 ranjenih, v brigadni kartoteki pa 10 mrtvih in 16 ranjenih, vendar je samo od hudo ranjenih izpuščenih kar 26 partizanov. Pravilno število za Cankarjevo je torej 12 mrtvih in 42 ranjenih partizanov (med njimi Dušan Švara-Dule, komandant 1. bataljona, Franc Stadler-Pepe in Stane Oberstar-Milko, oba namestnika bataljonskih komandantov, Franjo Jež-Riko, operativni oficir 2. bataljona, Vladimir Pirc, komandir 2. čete 2. bataljona in Ivan Vanberger, brigadni bolničar). Tomšičeva brigada je pretrpela 5 mrtvih in 14 ranjenih (od tega Janez Kramarič, komandir 3. čete 4. bataljona), topniška baterija 14. divizije 1 mrtvega in 4 ranjene (med njimi komandir baterije Franc Bombač-Zorko), udarna skupina ZDO 2 laže ranjena in štab Dolenjske operativne cone 4 hudo ranjene (Rado Pehaček, Dušan Majcen-Nedeljko, Ciril Pangersič in Silvo Teršnik).⁶⁹

Če upoštevamo samo dokazane izgube, so imeli partizani med bitko za Žužemberk 39 mrtvih, 6 pogrešanih in 114 ranjenih. Vseh za boj onesposobljenih je bilo potemtakem 159 partizanov.* Če te izgube primerjamo z onimi, ki so jih pretrpeli belogardisti in Italijani, ugotovimo, da so bile partizanske izgube v prvem primeru za 70,96, v drugem pa še vedno za 11,97 odstotka večje od sovražnikovih.

* Edvard Kocbek v Listini 1982 na str. 186 (prav gotovo na podlagi zadevnega uradnega poročila) navaja okoli 150 mrtvih in ranjenih. Dr. Adolf Medvešček-Šumskl, ki je imel previjališče v Zgornji Zafari, je poročal (Zbornik dokumentov in podatkov sanitetne službe v narodnoosvobodilni vojni na Slovenskem 1941-1945 /1982/ na str. 82), daje bilo iz Cankarjeve brigade 35 ranjenih, od teh sta dva umrla, iz Gubčeve 23 ranjenih, iz štaba Dolenjske operativne cone 3 ranjeni, iz Šercerjeve 4 ranjeni in iz topniške baterije 14. divizije 6 ranjenih borcev, skupaj

Te številke pomenijo, da so prve štiri slovenske brigade v bitki za Žužemberk drago plačale dokaz svoje bojevitosti. Toda samo za tak dokaz, kakšnih drugih prednosti namreč niso dosegle, pa Žužemberka ni veljalo napadati. Račun, da se bo s padcem te trdnjave zrušil ves sovražnikov obrambni sistem v Suhi krajini, je bil nestvaren. Veliko večjo strateško prednost bi partizani dosegli, če bi štiri brigade napadle kako manjšo postojanko in jo popolnoma obvladale, se pravi zavzele in uničile, za kar so se zavzemali Milovan Šaranovič, Lado Ambrožič-Novljan in štabi brigad, vendar jih s političnega vrha niso poslušali. . .

Neuspešni napad Šercerjeve na Sela pri Šumberku

Po posredovanju bojne skupine Canatta sta se Gubčeva in Cankarjeva brigada umaknili od Žužemberka proti severozahodu. Trije bataljoni Gubčeve so se razvrstili od Rebri prek Križa do Orlake in Kitnega Vrha, Cankarjeva pa je postopoma zasedla položaje okoli Lučarjevega Kala, Hrastovega Dola, Rdečega Kala in Sada, samo njen 1. bataljon je z ranjenimi partizani odšel do Ajdovca in tam prevzel še ranjence Šercerjeve ter vse skup prepeljal čez Dvor do Kočevskega Roga. Na zaobljenem hribovju od Velikega Lipovca in Podlipe prek Brezove Rebri, Ajdovca in Kala do Trebnega vrha so se začasno zadrževali samo še trije bataljoni Tomšičeve in štiri bataljoni Šercerjeve s topničarji obeh divizij, ki pa so tedaj že dobili zapoved za premik proti Selam pri Šumberku. Za partizanske namere pa italijanski general Gastone Gambarara* ni vedel. Ker je moral ustaviti hajko brez haska na Gorjancih in je imel svoje bataljone že pri roki, je nameraval potolči vsaj štiri brigade okoli Ajdovca.

68 ranjenih, pripominja pa, da to število velja le za one ranjence, ki so šli prek njegovega previjališča.

Po tem, kar je ukrenilo poveljstvo divizije Isonzo pred napadom na Žužemberk in brž po njem, je mogoče ugotoviti, da italijanska obveščevalna služba sploh ni bila na tekočem, kje se gibajo štiri brigade in na kaj se pripravljajo. To pa pomeni, da sovražniki partizanov niso uživali nobene širše opore med prebivalstvom. Belogardiste in s tem tudi Italijane so podpirali le njihovi najbližji sorodniki, pa še ti ne vsi. Toda taki ovađuhi so bili privržencem OF dobro znani in zato že vnaprej vsestransko osamljeni. Razume pa se, da so se bali tudi strogih kazni, saj za vohune tudi partizani niso poznali milosti, samo njim pa se je obetala zmaga. Seveda pa zagrizenih belogardistov tudi stroge kazni niso odvrnile od izdajstva. Kadar so se partizanski štabi naselili v takih hišah ali v njihovi bližini, so bila italijanska poveljstva o tem nemudoma obveščena, o čemer se bomo lahko prepričali prav kmalu.

Novo hajko je poveljstvo divizije Isonzo ukazalo 28. julija 1943 in zanjo določilo deset pehotnih bataljonov, razvrščenih v pet bojnih in eno pomožno skupino. Bojnima skupinama Canatta in Pelazzi, katerih sestavo že poznamo, je ukazalo naj trdno zapreta cesto Trebnje-Dobmič-Dobrava-Žužemberk in preprečita vsak poskus umika partizanov proti zahodu. Bojna skupina Mancini bi morala delovati na črti od Velikega Lipovca do Dobrave. Najpomembnejša naloga je pripadla bojnima skupinama Di Pumpo (sestavljala sta jo posebna bataljona št. 1 in 2 ter vod topov 65/17 mm - tej je poveljeval kapetan Emilio Di Pumpo, komandant posebnega bat. št. 1), ki bi morala prečesati predel vse od Luknje prek Brezove Rebri do Ajdovca in Dobrniča, in Morandi (sestavljala stajo 1. bataljon 23. pehotnega polka in posebni bataljon št. 3 z vodom gorskih topov 65/17 mm - tej pa je poveljeval polkovnik Umberto Morandi), ki bi morala očistiti zemljišče severno od tod, torej od proge proti Dobrniču. Mimopeška garnizija, kije štela 180 Italijanov in 81 belogardistov, pa bi morala udariti na Kal.

Ta hajka pa ni prinesla sadov, ker je spet tekla v prazno. Tomšičeva, za njo pa tudi Šercejjeva brigada z obema topniškima baterijama, sta zvečer 28. julija odšli z Ajdovca čez Kal, Vrh, Vrhtrebnje, Grmado do Luže, 29. julija podnevi prešle cesto nad Knežjo vasjo in pot nadaljevale prek Male vasi in Krušnega Vrha do Babne Gore, ne da bi kje trčile ob sovražnike. Obroč za novo hajko so namreč Italijani takrat šele zapirali. Komaj četrt ure po prehodu Šercejjeve čez cesto pri križišču za Malo vas sta iz trebanjske strani pripeljala dva tanka in en oklepni tovornjak, vendar so zavili proti Luži, od koder sta brigadi prišli, ne pa za njima proti Mali vasi. Kakor za tolažbo so čez čas zapiskale topovske granate, ki pa so padale daleč stran.

Do prvega spopada je prišlo ob trinajstih v gozdnem jeziku blizu Zupančiča pod Sv. Križem (kota 428), kamor je šla v zasedo 2. četa 1. bataljona Tomšičeve. Udarila se je s pobočnico večje italijanske kolone. Srdit boj je trajal tri ure. Že ob koncu je bil hudo ranjen vodnik Rudi Müller-Mile.* Blizu njega je padla mina in ga obrizgala.

Opisani premiki obeh partizanskih divizij so bili povezani s poveljem za napad na sovražnikovo postojanko v Selih pri Šumberku, kjer se je utrdilo 150 belogardistov in vod Italijanov. Napasti bi morala Šercejjeva brigada s 1. in 4. bataljonom, in sicer še isti večer, Gubčeva bi morala napad zavarovati proti Žužemberku in Zagradcu, Cankarjeva proti Stični in Radohovi vasi, Tomšičeva pa proti Trebnjemu in Dobrniču. Toda štab Dolenjske operativne cone je moral napad odložiti za 24 ur, ker so nekateri bataljoni zamudili.⁷⁰

* Rudi Müller-Mile je bil v brigadi od ustanovitve do 29. julija 1943. Velikokrat se je izkazal zlasti kot bombaš. Njegova fotografija je objavljena v knjigi Tomšičeva brigada 2 na str. 435 desno.

Napad na Sela pri Šumberku je bil načrtovan že prej. Toda potem ko napad na Žužemberk ni prinesel pričakovanih sadov, je želelo glavno poveljstvo, za katerim se je skrival CK KPS, z uničenjem te postojanke v tem delu Suhe krajine vsaj nekoliko popraviti razmere v korist osvobodilnega gibanja. Žal je sovražnike spet podcenjevalo. Poveljstvo Dolenjske operativne cone nad poveljem za te operacije ni bilo navdušeno, ker se je zavedalo, da je postojanka v Selih pri Šumberku približno tako močno utrjena kakor Zafara. Okoli nje sicer res ni bilo kamnitega obzidja, temveč so prevladovale utrdbe poljskega tipa, izdelane iz lesa in zemlje, take pa so bile še bolj odporne proti protitankovskim topovom. Dopolnjevale so jih žične ovire s pločevinkami in starim posodjem, da bi ja povzročale hrup. Za branilce posebej ugodno je bilo, daje bila bližnja okolica postojanke dosegljiva za zaporni topovski ogenj kar s treh strani: iz Zagradca, od Sv. Roka pri Radohovi vasi in iz Trebnjega.

Prvi in četrti bataljon Šercejjeve brigade bi se morala za napad razviti s pohoda, da bi belogardiste presenetila. Vendar je presenečenje zaradi prestavitve napada propadlo. Nadomestiti so ga skušali z vsestransko in načrtno pripravo, ki je obsegala tudi poveljniško ogledovanje, tega pa v Šercejjevi dotlej niso poznali.

Belogardisti so partizane začutili že zelo zgodaj. Partizani so si namreč morali nabaviti hrano. S položajev 2. bataljona Tomšičeve pri Kozjeku so šli ponjo Edvard Podlogar-Vili, Martin Jožef in Franc Puterle-Cure, vsi trije v brigadi od ustanovitve. Nameravali sojo dobiti v zaselku Log (pri koti 351), kjer pa je Martin Jožef opazil belogardiste, vendar mu tovariša tega nista verjela. Brž ko je intendantska patrulja stopila iz gozda na piano, so izdajalski vojščaki sprožili rafal in Martina Jožefa zadeli v koleno leve noge. Pobral ga je četni politični komisar Edvard Podlogar-Vili in ga odnesel na varno.

Podobnih prask je bilo še več, zato so se belogardisti na obrambo temeljito pripravili ter na pomoč poklicali italijansko težko topništvo, ki je čez dan 30. julija izračunalo vse prvine za natančen zaporni ogenj, s popravki poskusnega streljanja vred. Nočni napadi Cankarjeve brigade na železniško progo od Radohove vasi do Šentlovrenca jih od tega niso mogli odvrniti. Vrh tega so Italijani poskušali s pomočjo nasilnega ogledovanja ugotoviti razvrstitev partizanskih varovanj. Popoldne so prišli po cesti mimo Male vasi in se obrnili proti Selcam. Napasti jih je šla 2. četa 2. bataljona Tomšičeve brigade. Zapletla se je v srdit boj, ki je zahteval smrt partizana Ceneta. Kakšne izgube so pretrpeli Italijani, pa ni znano.⁷¹

Italijani so bili v prednosti zaradi izurjenosti topniških posadk, predvsem pa zavoljo dragocenih obvestil belogardističnih vohunov, ki

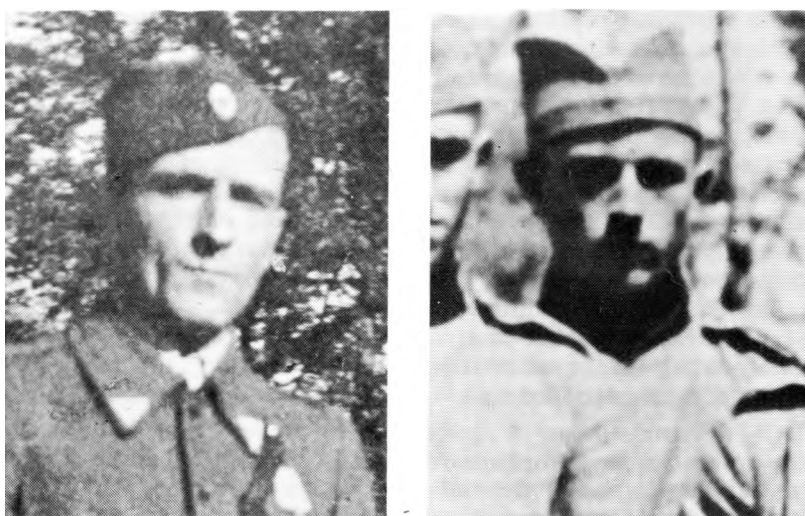
so bili v bližini Sel pri Šumberku posebej prizadevni. Ne prej in ne pozneje niso slovenski partizanski vojski prizadejali tolikšne škode. Ker so točno vedeli, pri kateri hiši v Gorenjem Podšumberku se zadržuje štab Dolenjske operativne cone, so zadeli v polno. Ena izmed laških topovskih granat, izstreljenih iz Radohove vasi, je priletela med partizanske poveljnike, ki so pred hišo preučevali položaj po karti specialki in z daljnogledom opazovali boj Tomšičeve brigade z Italijani pri Knežji vasi. Takoj sta bila mrtva Predrag Jevtič-Dragan, prvi komandant 15. divizije, in Ivan Kaučič-Nande, namestnik političnega komisarja glavnega štaba, Milovan Šaranovič, načelnik Glavnega štaba NOV in POS, je izdihnil med prenosom proti Rogu, hudo ranjen je bil tudi Ivan Lokovšek-Jan, namestnik komandanta 14. divizije, le Viktor Avbelj-Rudi, politični komisar 15. divizije, je po čudnem naključju ostal nepoškodovan.⁷²

Ob devetnajstih se je zgodila še ena podobna nesreča. Ko so komandant Šercejve brigade Jože Klanjšek-Vasja, njegov namestnik Tone Vidmar-Luka in Pavel Golob, ki je bil vodnik v topniški bateriji 15. divizije, iskali položaj za protitankovski top, je mednje usekala težka mina. Hudo je ranila vse tri poveljnike pa še dva topničarja povrh, enemu je odtrgala roko, drugemu pa stisnila prsni koš.

Toda pravo gojje se je začelo ob dvaindvajsetih, potem ko so napadalci zadeli ob žične ovire in preproste alarmne naprave. Kakor da so bliski na temačnem nebu naznanili pravi sodni dan: topovske granate so udrihale s petih strani, po zavetnih dostopih so padale težke in lahke mine, vsakega partizanskega mitraljezca so tolkli najmanj s tremi minometnimi ali mitralješkimi orožji. Ponekod so partizani sicer presekali žične ovire, toda skozi nje niso prišli. Bombaši pa so dosegli le en uspeh: zažgali so listnjak v zunanjem obrambnem obroču. Toda ta je zagorel s tolikšnim plamenom, daje bilo svetlo kakor podnevi in so belogardisti lahko dobro pomerili vsakega partizana, teh pa se je proti žičnim oviram razlezlo kakor vrabcev. Naskoki bombašev so se zlomili, še preden so prestopili bodečo žico; na vseh dostopih k utrdbam so se valjali v krvi. Ranam sta podlegla partizana Karel Nebec-Polak z Lavrice* in Milan Manfreda s Klanca pri Tolminu. Hudo ranjenih je bilo še trinajst partizanov, med njimi komandant 3. bataljona Jaka Rihar ter politični komisar 1. bataljona Dušan Gorkič in namestnik komandanta istega bataljona Rudolf Hribemik-Svarun.

Zavoljo tolikih izgub med poveljniki bataljoni Šercejve niso bili več sposobni, da bi pripravili nov napad. Malo pred pol peto so se umaknili na izhodiščne položaje, potem pa postojanko v Selih pri

*Tega poznamo iz Dakijeve proletarske udarne patrulje in Proletarske udarne čete. Glej knjigo Tomšičeva brigada 1, str. 241, kjer je njegova fotografija!

Brata Martin (levo) in Rudolf Jožef (desno) iz Herinje vasi ki sta bila v Tomšičevi brigadi od ustanovitve. Martin je bil hudo ranjen 30. July a 1943 blizu Sel pri Šumberku, Rudolf pa Je padel 23. marca 1944 v bitki pri Rakitovcu

Šumberku oblegali le od daleč. Čez dan je vladala grobna tišina. Šele zvečer je priletel italijanski bombnik, kije brez uspeha bombardiral in mitraljiral položaje napadalcev.⁷³

Čez dan 31. julija je vladalo zatišje tudi na zavarovalnih položajih Tomšičeve in Gubčeve brigade. Pa vendar so se Italijani le zbali za oblegano postojanko. Ker je spadala v operativni prostor divizije Cacciatori delle Alpi, se je najprej predramilo njeno poveljstvo. Za prodor proti Selam pri Šumberku je določilo 2. in 3. bataljon 52. pehotnega polka, ki sta izbrala pot od Stične ob Višnjici čez Kompolje in mimo Lučarjevega Kala proti Rdečemu Kalu, vendar nista prišla daleč. Zato je bilo treba pozno popoldne pognati v boj še 1. bataljon 51. pehotnega polka in 4. bataljon črnih srajc, ki sta odšla iz Radohove vasi čez Dob proti Rdečemu Kalu in Sadu, da bi od vzhoda udarila na obrambno črto Cankarjeve brigade. Deli njenih bataljonov so tudi v noči na 31. julij rušili železniško progo med Šentlovrencem in Radohovo vasjo (samo njen 1. bataljon jo je razstrelil na dveh krajih in pognal v zrak en mostič), obenem pa so s streli in mitralješkimi rafali slepilno napadli sovražnike v Radohovi vasi, v Šentvidu pri Stični, pri Sv. Roku in v Selih pri Šentpavlu. Toda ob svitu so brž zasedli že poprej izbrane položaje po grebenu od Lučarjevega Kala mimo Hrastovega Dola, okoli Malih Pec in Rdečega Kala ter mimo Sada do Namrovca in Velikih Dol.

Gibanje Italijanskih bataljonov so partizanske zasede močno In učinkovito ovirale, tako da niso mogli priti nikamor. Do večera se je pobočnici 4. bataljona čmih srajc le posrečilo, da so se pritihotapili na hribček nad vasjo Sad, od tam pa je fašiste pregnala 3. četa z nagonским jurišem. Italijanski vojaki se niso mogli nikjer vkliniti v partizansko razvrstitev, čeprav so to večkrat poskušali. Pri tem je padel en oficir, en podoficir in dva vojaka pa so bili ranjeni. Primorani so bili prenočiti na prostem pred Rdečim in Lučaijevim Kalom. Ponoči so pri Sadu kar petkrat poskušali pregnati 2. bataljon Cankaijeve, toda bili so vselej odbiti.⁷⁴

Šercejeva brigada zvečer ni ponovila napada na postojanko Sela pri Šumberku, kar je bilo več kot presenetljivo. Vzroka za tako ravnanje pa ne gre iskati samo v hudih izgubah pri prvem napadu, marveč predvsem v povelju Glavnega štaba NOV in PO Slovenije. Taje 31. julija 1943 divizijama odredil nova operativna območja in nove naloge, katerih težišče so bili napadi na železniške proge. Vendar iz pričevanja Dušana Gorkiča izhaja, da so bili nadaljnji napadi na utrdbe v Selih pri Šumberku ustavljeni še pred tem sklepom, kar pomeni, da so bile vzrok za odpoved prevelike žrtve. Povelje za premik brigad na nova operacijska območja tega dne najbrž še ni doseglo položajev pri Selih pri Šumberku, zato je štab Dolenjske operativne cone vztrajal pri obleganju postojanke.⁷⁵ Toda to oklevanje je pri italijanskem poveljstvu zbudilo vtis, da se partizani uničenju njihove policijske postaje v Selih pri Šumberku niso odrekli, zato je hotelo do nje odpreti preskrbovalne poti za vsako ceno. S to potezo je izzvalo eno najhujših bitk . . .

Drago plačani zmagi pri Sadu in Krušnem Vrh

Prava bitka se je razbesnela na nedeljo, 1. avgusta 1943. Zarana tega dne je italijansko poveljstvo začelo usklajeno in širokopotezno napadalno akcijo. Poleg že naštetih štirih bataljonov iz divizije Cacciatori delle Alpi, ki so pritiskali na Cankaijevo brigado, je pognalo v napad tudi bojno skupino Pelazzi iz Trebnja, ki so jo sestavljali 117. udarni bataljon čmih srajc, posebna bataljona št. 1 in 2 ter vod topov 75/13 mm. Ti trije bataljoni so imeli opraviti z glavnino Tomšičeve brigade, podpirala pa sta jih še težko topništvo in letalstvo.

Spet se je obetala bitka z mnogo močnejšimi sovražniki, o čemer govorijo več kakor prepričljivo podatki. V štirih bataljonih Cankaijeve je bilo 557 partizanov in 24 partizank, oboroženih pa je bilo samo 357 (imeli so le 333 pušk, 17 puškomitraljezov in štiri težke mitraljeze), proti sebi pa so imeli štiri polno oborožene italijanske bataljone z več

kot 2000 možmi, z najmanj 200 avtomatskimi orožji, 48 minometi in 16 topovi. Trije bataljoni Tomšičeve brigade so šteli približno 405 moških in 30 žensk, od tega jih je bilo oboroženih samo 335 (premogli so le 285 pušk, 11 puškomitraljezov in 9 težkih mitraljezov), proti sebi pa so imeli en popolni bataljon črnih srajc in dva posebna bataljona s kakšnimi 1100 vojaki, 110 avtomatskimi orožji, 24 minometi in z dvema topovoma za neposredno podporo. Se pravi, da je šlo za štiriinpolkratno številčno premoč, italijanske premoči v orožju pa sploh ni mogoče primerjati.⁷⁶

Partizani so zasedli vse ključne točke ter se vsestransko zavarovali pred presenečenji. Iz 4. bataljona Tomšičeve, ki seje zadrževal v vasi Babna Gora in okoli nje, je še pred svitom odšla obveščevalna patrulja. Obveščevalec Ludvik Bradeško-Iztok in politdelegat Franc Lesica-Grča sta jo povedla mimo Krušnega Vrha in Korenitke na razgledno točko pri Veliki Loki, da bi tam opazovala cesto in železnico. Še važnejšo nalogo je dobil Ivan Žibert-Gašper, komandir 3. čete 1. bataljona, ki je moral svoje borce razpostaviti v zasedo na robu gozda pri Knežji vasi. Tako ali podobno so ukrepali tudi v Cankarjevi brigadi. Čete je bilo treba razumno razvrstiti in skrbno prikriti. Janez Majnik-Džems, komandant njenega 2. bataljona, je še pred svitom odredil, naj se čete umaknejo s planjave nad vasjo Sad nekoliko više na rob gozda, kjer so se partizani dobro utrdili, obenem pa mitraljeze postavili tako, da so lahko tolkli vse možne dostope.⁷⁷

Do spopadov s prednjimi stražami je okoli Sada prihajalo že od jutra, ob devetih pa so italijanski vojaki začeli lezti pred skrite partizanske puške. Ko so prišli čisto blizu, je komandant Janez Majnik-Džems pomignil za ogenj. Usula seje svinčena ploha rafalov in točno merjenih strellov. Laški vojaki so popadali ali zbežali brez odpora. Zavladala je popolno tišina, toda kaj kmalu so se oglasile havbice iz Radohove vasi. Granate so treskale ob robu gozda in zadevale sila natančno. Že čez nekaj hipov je bilo veliko borcev mrtvih in še več ranjenih. Džems je moral ukazati, naj se bojna črta pomakne globlje v gozd proti vrhu grebena. Od tam pa ni bilo pregleda za natančno streljanje, zato so se borci pripravili za nasprotni napad. Povelje zanj so dobili v trenutku, ko se je na planem pred robom gozda prikazal nov napadalni val fašistov in belogardistov. Partizani so se robu gozda približali potihoma, nato pa planili naprej z glasnim vpitjem: hura, juriš. Sovražniki česa takega niso pričakovali, zato so se zdrznili in zbežali. Na boljših položajih so se ustavili, obrnili in začeli streljati, to pa partizanov kljub izgubam in pomanjkanju streliva ni ustavilo. Ob pomoči drugih dveh bataljonov, ki sta pritiskala na krila, so neustrašeno jurišali naprej in zlomili tudi zadnji, neurejeni odpor, potem pa pobirali odvržene puške in strelivo.

Plen je bil znaten, italijanske izgube pa velike. Poveljstvo divizije Cacciatori delle Alpi je priznalo 9 mrtvih, od teh enega oficirja in enega belogardista, in 19 ranjenih, od tega samo tri belogardiste, ki pa so poročali o 15 ranjenih 'fantih' ter o 30 do 40 ranjenih italijanskih vojakih. Cankarjevci so zaplenili 8 pušk, 7 kratkih min za minomet 81 mm, 20.000 nabojev in 5 mul. Pa tudi Cankarjeva brigada je imela hude izgube, največ zaradi topništva, ki je zvečer še enkrat zadelo v polno. Na bojišču je padlo 8 borcev, 3 so umrli med prenosom in so bili pokopani v Mačkovcu nad Dvorom, še trije so umrli v postojankah SCVPB, 14 hudo ranjenih pa je ozdravelo. Med boji pri Sadu in Lučarjevem Kalu je Cankarjeva imela torej 14 mrtvih in 14 hudo ranjenih, med slednjimi sta bila dva četna komandirja (Ante Jurič in Zdravko Firm) ter en namestnik komandirja (Franc Turner-Kostja). Te izgube so bile sicer hude, a približno enake italijanskim. Kljub izenačenosti izgub pa velja cankarjevce le šteti za zmagovalce. Ne samo zavoljo vojnega plena, ampak zlasti zategadelj, ker so bili Italijani in njihovi pomagači trdno prikovani na izhodiščne položaje kar dva dni.⁷⁸

Za razliko od Cankarjeve, ki je imela opraviti z neprimerno močnejšimi sovražniki (in je bila zato tudi manevrsko utesnjena), je bilo bojno ravnanje Tomšičeve brigade mnogo bolj razgibano in taktično izvirno. Vse kaže, da so k temu precej pripomogli sami Italijani, ki so poskušali partizane zmeraj potolči na zapornih črtah, namesto da bi jih porazili v neposrednem boju. Zategadelj je konzul Antonio Pelazzi s 117. udarnim bataljonom črnih srajc in posebnim bataljonom št. 2 spet zgradil bojno črto vzdolž ceste Dobmič-Dobrava-Žužemberk, v boj proti Krušnemu Vrhu pa pogнал posebni bataljon št. 1 in belogardiste.

Ta bataljon se je najprej spopadel s 3. četo 1. bataljona Tomšičeve, kije bila v zasedi pri cestnem križišču zahodno od Knežje vasi. Ardite je precej časa uspešno zadrževal rumenolasi puškomitraljezec Tine, ki so ga Italijani zaobšli in mu udarili v hrbet, potem pa je med umikom padel. Ranjen je bil, tokrat že drugič, Ivan Stankovič-Stanki iz Drašičev. Sovražnikom nasproti je pohitela 3. četa 2. bataljona. Skušala jih je zadržati na golem Medvedovem in Frfolovem hribu, ker pa so medtem čez Korenitko in Krušni Vrh že dosegli Brenke, se je morala četa skozi Roženpelj in Kamenje umakniti proti Kozjeku. Italijani in belogardisti so se brez težav razlezli po vseh vaseh in začeli graditi utrdbe. V Gorenjem Kamenju so si zgradili en bunker zraven Metlečevega kozolca, enega na Ulčarjevem vrtu, enega pa pri Ulčarjevi domačiji. Medtem je glavnina sovražnikov pritisnila od Krušnega Vrha prek gozdnega grebena Hribje proti Babni Gori, kjer je naletela na 4. bataljon Tomšičeve.⁷⁹

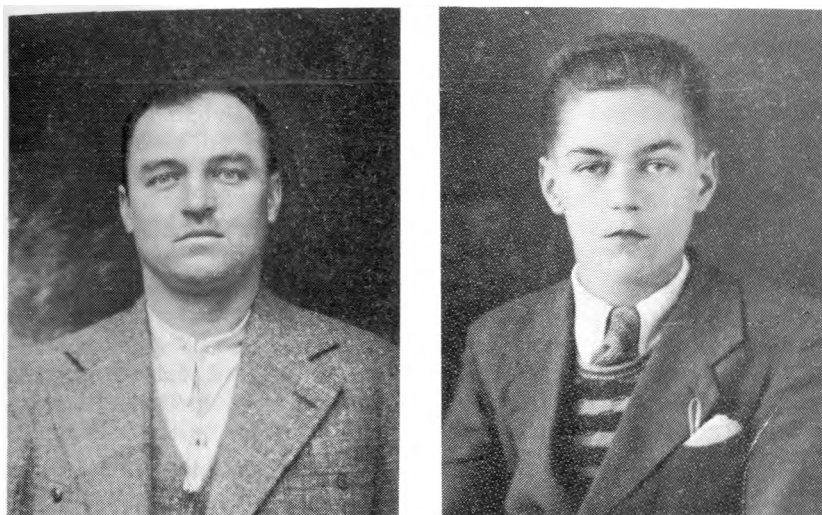
Videti je, da si je italijansko poveljstvo od tega prodora obetalo še največ, zato ga je podprlo s silovitim letalskim in topniškim bombardiranjem. Pod ognjem težkega topništva so bila domnevna obrambna vozlišča 4. bataljona, zlasti pa ugotovljena mitralješka gnezda. Ena izmed topovskih salv se je raztreščila okoli težkega mitraljeza flat, s katerim je strokovnjaško ravnal šestinštiridesetletni mehanik Anton Muravec iz Idrije, stregel pa mu je njegov sedemnajstletni sin Anton. Mitralješka posadka je bila onesposobljena. Namerilca Antona Muravca je raztrgalo, da je izdihnil, še preden je utegnil uzreti bolničarko, njegov sin Anton Muravec pa je obležal ves krvav in nezavesten, da mu ni nihče več prisojal življenja. V tem nevarnem trenutku se je spet izkazal vodnik Ludvik Vider-Ludve, ki je takoj usposobil zasuti težki mitraljez, potem pa z njim vžgal na Italijane, ki so se že bili pognali izza zaklonov.

Za kratek čas so topovi utihnili, potem pa so granate spet začele padati na partizanske položaje. Polnih zadetkov sicer ni bilo več, vendar se četam 4. bataljona ni obetalo nič dobrega. Stanko Semič-Daki je spoznal, da bo treba Italijane pregnati z Babne Gore in višin na Hribju. V nasprotni udar proti Babni Gori je usmeril še glavnino 1. bataljona, najbolj uspešna pa je bila pomoč 2. bataljona Gubčeve brigade, ki je popoldne pohitel skozi Grajski boršt in na sovražnike udaril z boka od Spaje in mimo Sv. Jerneja. Nenadnega juriša Italijani niso vzdržali. Pognali so se v nori beg navzdol proti Selcam. Tam so se zabili v poslopja ter prešli v obrambo. Gubčevci so zaplenili eno puško in 300 nabojev za težko bredo, izgub* v tem boju pa niso imeli.⁸⁰

Po umiku Italijanov v Selce je Tomšičeva brigada preuredila svoje položaje. Štab se je nastanil v Zaletelovih dolinkah, kjer je bil varen pred topovi. Prvi bataljon se je razvrstil od Babne Gore, kjer je bila 1. četa, po precej globokem poševnem kolovozu skozi Selško bukovje (tam je bila 2. četa) in Dolge doline, nato pa po gozdu pod Kozjekom, kjer je bila 3. četa. Med tema četama, na razglednem gričku ob Dolgih dolinah, je bil razvrščen Kotajev težkomitralješki vod. V redek gozd Križmanco, ki se v presledkih položno spušča proti vzhodu, se je premaknila 3. četa, 1. in 2. četa 4. bataljona pa sta ostali v rezervi (glej skico št. 7 na str. 79).

Od Križmance naprej proti Železenskemu borštu, kjer ni bilo sklenjenega gozda, so se prikrile čete 2. bataljona. V gabrovem gozdičku je počivala 2. četa, v sosednjem, še manjšem borštu pa vod 1. čete. Partizani so čakali povelja za juriš, da bi z njim preprečili

*Anton Kamnik, namestnik komandanta 3. bataljona Gubčeve brigade, kije bil sprejet v SCVPB 1. avgusta 1943 (Spisek ranjencev, fase. 369/III v arhivu IZDG), je bil ranjen očitno nekje drugje.

Anton Muravec starejši (levo), ki je padel 1. avgusta 1943, in njegov sin Anton Muravec (desno), ki je bil takrat hudo ranjen, padel pa je v letu 1944 kot borec Gubčeve brigade. Za padlega Janeza Pezzo iz Dolenje vasi pri Senožečah nismo mogli dobiti fotografke

morebitni italijanski udar na desno krilo. Po nekaj posamičnih topovskih streljih v okolico so Italijani zasuli tisti boršt s salvo težkih granat, ki so vod 1. čete zdesetkale. Med ubitimi je bil tudi Janez Pezza iz Dolenje vasi pri Senožečah, med huje ranjenimi pa politdelegat Cveto Sedevčič-Marco in Srečko Cibic. Takrat je zasulo bataljonskega komandanta Franca Bernata-Čaklo in namestnika brlgadnega političnega komisaija Matevža Haceta, ki pa sta se iz zemlje izkopala brez vsakršne rane.⁸¹

Na podoben način so skušali Italijani razbiti bojno črto 2. čete 1. bataljona, ki se je vlekla po mladem, negovanem hrastovem gozdu. Pred njim je bila planjava, široka kakšnih 300 metrov, na nasprotni strani pa podoben hrastov gozd, v katerem so bili fašisti. Italijansko topništvo je prenašalo ogenj od sprednjega roba gozdiča na zadnji rob, in to večkrat, borci pa so se vsakič pravočasno premaknili, enkrat nazaj pa spet naprej in podobno. Po topniški pripravi se je pognala v naskok fašistična pehota, ki so jo spustili na razdaljo 20 do 30 metrov, nato pa udarili s strelnim ognjem in bombami. Puškomitraljezec Ivan Jereb-Maks je tako streljal, da je bila cev njegove zbrojevke čisto razbeljena. Sam tega ni opazil. Daje treba zamenjati cev, gaje zadnji hip opozoril Mihael Butara-Aleks in tako je njegovo orožje še naprej sejalo svinec, grozo in strah. Fašisti so se brezglavo zasukali in bežali,

partizani pa so jih podili skozi prejšnje fašistične izhodiščne položaje v hrastovem gozdu, nato pa še več sto metrov naprej.

Italijani so poskušali s topovi in minometi pregnati tudi Kotajev težkomitralješki vod z razglednega položaja ob Dolgih dolinah. Vsi borci tega voda z vodnikom Martinom Kotarjem vred, med njimi tudi bolničarka Regina Kosar-Irena, so bili obrizgani od železja, Jožetu Prazniku-Janezu, Elinemu iz Metnaja, pa je odprlo prsni koš, da se mu je videlo utripanje srca. Dva granatna drobca je dobil v levo roko Franc Osredkar-Grilc. Kakih dvesto metrov više, pri Skentjakovih na Kozjeku so partizani kuhali. Kuhinja je bila za laške topničarje zelo privlačen cilj in kmalu je tudi tam zatreskalo. Ena izmed granat je zadela kotel z enolončnico. V največji nevarnosti so bili puškomitraljezci. Iz 1. bataljona sta bila huje ranjena še dva: iz 2. čete bralcem že znani Ivan Miglič, Nacetov iz Metnaja, iz 1. čete pa Jože Turšič-Branko iz Loža. Tam je bila hudo ranjena tudi bolničarka Ana Radoš-Anča.

Od zemlje in krvi obrizgani partizani so brž spoznali, da imajo Italijani nekje blizu topniškega opazovalca, ki natančno usmerja streljanje topov, saj je bilo to razločno slišati. Po skrbnem opazovanju italijanskih položajev ga je zagledal Franc Osredkar-Grilc. Nevami Italijan je bil skrit na drevesu blizu gospodarskega poslopja v Gorenjem Kamenju. To je kmalu potrdil tudi brigadni komandant Stanko Semič-Daki, ki sije tisto drevo ogledal skozi daljnogled. Grilcu je velel, naj skuša Italijana zadeti. Čeprav je bilo skoraj 500 metrov daleč, je Grilc dolgo italijansko puško naslonil, natančno pomeril in pritisknil. Po strelu se je Lah skotalil po vejah in telebnil na tla.⁸²

Na partizanski strani je bilo še nekaj ostrostrelcev. Eden je smrtno zadel italijanskega vojaka v bunkerju na Ulčarjevem vrtu. Taki posamični zadetki pa partizanov niso mogli rešiti iz nevzdržnega položaja, saj so bili še naprej izpostavljeni ognju iz italijanskih težkih topov. Zato je Stanko Semič-Daki sklenil: z deli 1. bataljona in 3. četo 4. bataljona okrepiti pritisk na italijanske položaje v Selcah, Roženplju in obeh Kamenjah, s 1. in 2. četo 4. bataljona pa Italijane zaobiti mimo Babne Gore ter jim skozi goščave Hribja udariti za hrbet (glej skico št. 7 na str. 79).

V ta drzni in tvegani napad sta četi popeljala komandirja Milan Našič in Karel Kumše-Tomaž, od štaba 4. bataljona sta jim hitela ob strani komandant Jože Jerman in njegov namestnik Jože Avsec-Čapajev, od brigadnega štaba pa sam Stanko Semič-Daki. To je bila za navadne borce sijajna spodbuda. Ob polglasnih ukazih so izoblikovali napadalni klin, nato pa prihuljeno spešili skozi goščavo čez Hribje proti višinski točki 413 in vasi Krušni Vrh. Od gozdnega roba na Hribju je bilo kakšnih 250 metrov goličave, ki jo je zastiralo

sadno drevje. Partizani so začeli streljati in kričati juriš takoj po izstopu iz gozda. Italijanski kuharji, ki so na dvorišču pri Juijevih skubill kokoši in se gnetli okoli ognja, so gorske kotle jadrno prevrnili, zlili iz njih črno kavo in ušli. Partizani so jurišali iz Štehanske hoste čez Ulce, brez odpora zavzeli Krušni Vrh, od tam pa so pohiteli skozi Urbečevo hosto ter udarili čez Brenke navzdol proti Roženplju. Ta naskok je zahteval eno samo izgubo: v nogo je bil huje ranjen namestnik političnega komisarja 1. čete Franc Kobau-Marjan.⁸³

Medtem je italijansko topništvo še kar naprej udrihalo ter razmetavalo gozdna tla. Tudi laški usmerjevalec topovskega ognja je še kričal v telefon: »Tenente Rico, quattro salve . . .« Pa se je ton kmalu spremenil. Četni politični komisar Mihael Butara-Aleks ga je takole zaznal: »Tenente Rico, quattro . . . ajuto, ajuto,« potem je vse utihnilo. Janez Gršič-Ivan pa si je zapomnil takle klic italijanskega vojaka: »Signor tenente, il capitano e morto . . .«

Našičevi in Kumšetovi borci so dobili v precep Italijane in belogardiste na Medvedovem in Frfolovem hribu, kjer jih je tudi največ padlo. Začel se je divji beg, kajti takrat so se pgnali na juriš z nasprotne strani še borci 3. čete 4. bataljona pa tudi ves 1. bataljon (glej skico št. 7 na str. 79). Tone Ilenič in Jože Štojs sta ujela italijanskega puškomitraljezca v čeladi z lahko bredo, ki je po pogovoru z Giovannijem Cuccujem-Ivom sklenil ostati pri partizanih, rekoč daje v Italiji revolucija in bo v Tomšičevi brigadi bolj varen. Razen njega so borci 4. bataljona ujeli še enega Italijana. Tudi ta je bil v čeladi in seje rad pustil sleči, samo da so ga spustili.

Med jurišem skozi Gorenje Kamenje je padel en partizan na njivah pod Ulčarjevim vrtom. To pa borcev 1. bataljona ni moglo ustaviti. Prav brž so obvladali vso okolico. Medtem je pritekla k njim še mula s težkim mitraljezom fiat, vrh tega so zaplenili tudi en lahki minomet.

Čeprav so se belogardisti pgnali v nasprotni napad, da bi spet zavzeli Urbečo hosto, je bila bitka končana. Ob tem sunku so imeli samo toliko sreče, da so z bombami laže ranili Toneta Ileniča in Jožeta Štojsa ter zaplenili nahrbtnik politdelegata Janka Lebna-Zmaga.⁸⁴

Poslej so imeli borci Tomšičeve brigade mir do noči, ki ni bila več daleč. Italijanski topovi so sicer še nabijali, vendar zgolj na slepo. Vsi so si oddahnili, samo brigadni zdravnik dr. Stanko Pirc-Lojze je imel polne roke dela do noči. Iz stoterih ran je pobiral minske in granatne drobce, njegov pomočnik Albin Polk-Fajfa pa je ranjence obvezoval in jim dajal Injekcije proti tetanusu. Poleg njiju so imeli veliko dela tudi intendant, ki so morali zbrati precej živine za bolnišnice v roških gozdovih. Toda borci 1. in 4. bataljona so slavili tudi pomembno

zmago, ki jim je prinesla dvojne avtomatskih orožij, en lahki minomet in veliko streliva.

Poveljstvo divizije Isonzo je iz te bitke priznalo le tri mrtve, dva ranjena in enega pogrešanega. Očitno je štelo samo izgube organskih enot, prideljenih pa ne. Zato izgub Tomšičeve brigade in bojne skupine Pelazzi ne moremo primerjati, kljub temu pa je treba poudariti, da so partizani svojo zmago drago plačali, saj je dokazano, da je imela Tomšičeva najmanj 5 mrtvih in 17 huje ranjenih. Koliko je bilo laže ranjenih, pa ni mogoče reči. Najbrž jih je bilo veliko, saj pregled številčnega stanja z dne 1. avgusta 1943 izkazuje kar 80 ranjencev, ki so se zdravili v brigadni sestavi.⁸⁵

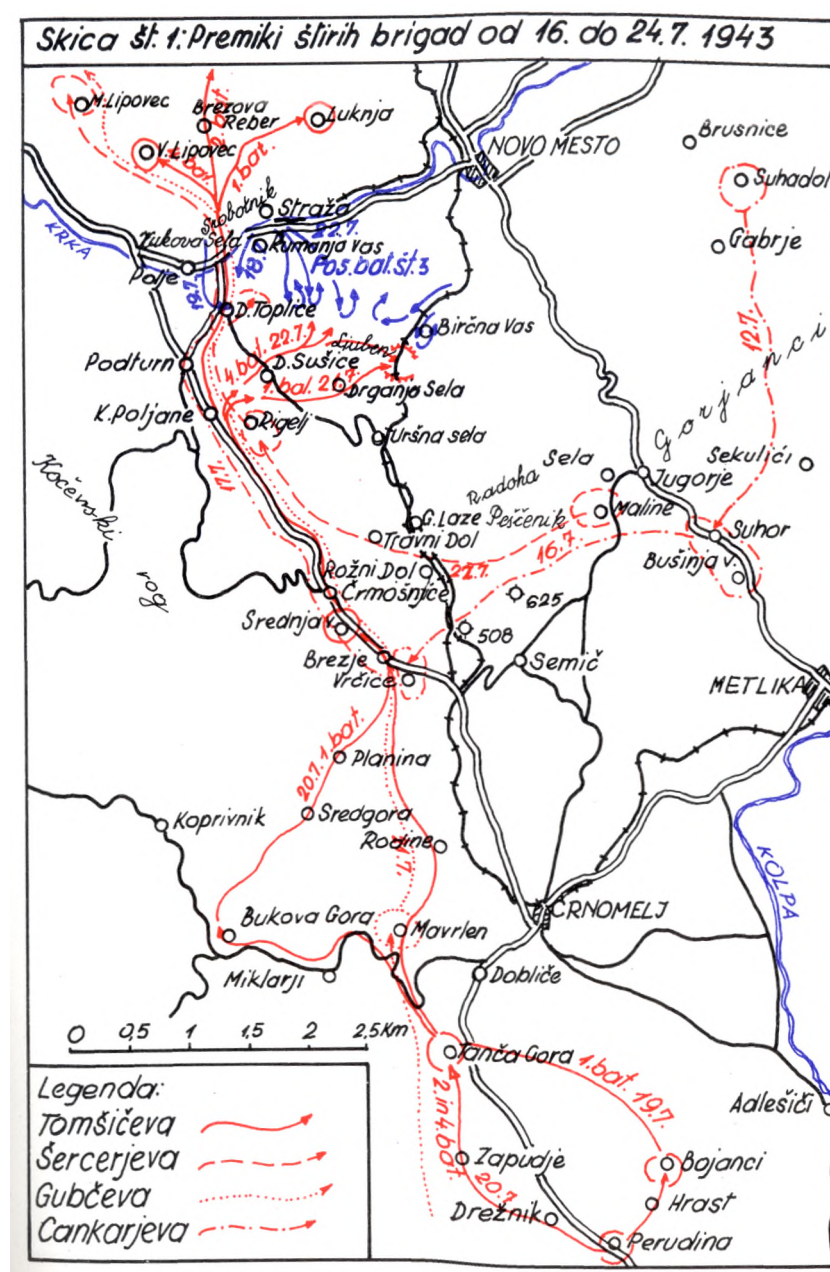
Bitki pri Sadu ter okoli Babne Gore, Selc in Krušnega Vrha sta pokazali, da je moč štirih brigad v domiselnem manevru in v neustrašenem jurišu. Glede bojev za utrjene postojanke in bojev na nepomičnih bojnih črtah pa je bila premoč kajpak še vedno na italijanski strani, saj je v Ljubljanski pokrajini premogla kar tri topniške polke in dve bombniški eskadrilji, da vsega drugega ne naštevamo. Med velikim napadom na Žužemberk in Sela pri Šumberku pa brigade niso imele izbire, ampak so morale ubirati frontalne oblike boja, ki so bolj ustrezale tehnično mnogokrat močnejšim sovražnikom. To ugotovitev potrjujejo partizanske izgube ne le v bitki za Žužemberk, ampak tudi v bitki okoli Sel pri Šumberku, zato jih je treba natančneje naštet in razčleniti.

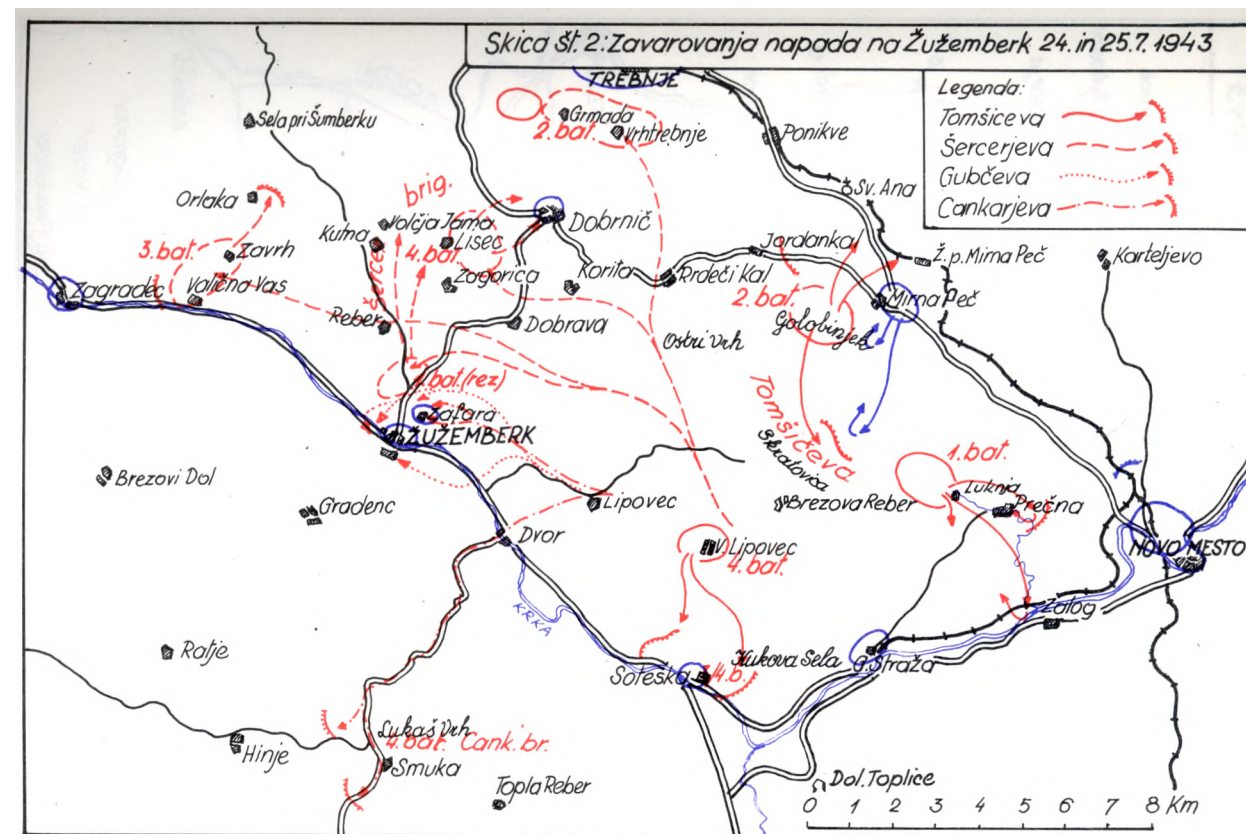
Najhujše izgube je pretrpelo poveljstvo napada, in sicer 3 mrtve in 1 hudo ranjenega, topniška baterija 14. divizije 2 hudo ranjena, topniška baterija 15. divizije 1 ranjenega, Šercerjeva brigada 2 mrtva in 13 huje ranjenih, Gubčeva 1 ranjenega, Cankarjeva 14 mrtvih in 14 hudo ranjenih, Tomšičeva brigada pa 5 mrtvih in 17 huje ranjenih. Skupaj 24 mrtvih in 49 huje ranjenih. Še zgovornejši so podatki za celotno žužemberško operacijo v času od 24. julija do 1. avgusta 1943, ki pokažejo, da je bilo na partizanski strani 63 mrtvih, 6 pogrešanih in 163 huje ranjenih, skupaj onespobljanih kar 232, se pravi kar za poldrug partizanski bataljon tedanje številčne moči. Napadi na Žužemberk, Dobrnič in Sela pri Šumberku so zahtevali preveč žrtev, obenem pa so pokazali, da brigade kljub protitankovskim topovom še zmeraj ne morejo razbijati debelih trdnjavijskih zidov. Razen tega je zlom italijanskega fašizma narekoval, da je treba vojaško pozornost štirih brigad usmeriti drugam, kar so v glavnem štabu NOV in PO Slovenije in v izvršnem odboru OF popolnoma utemeljeno spoznali.⁸⁶

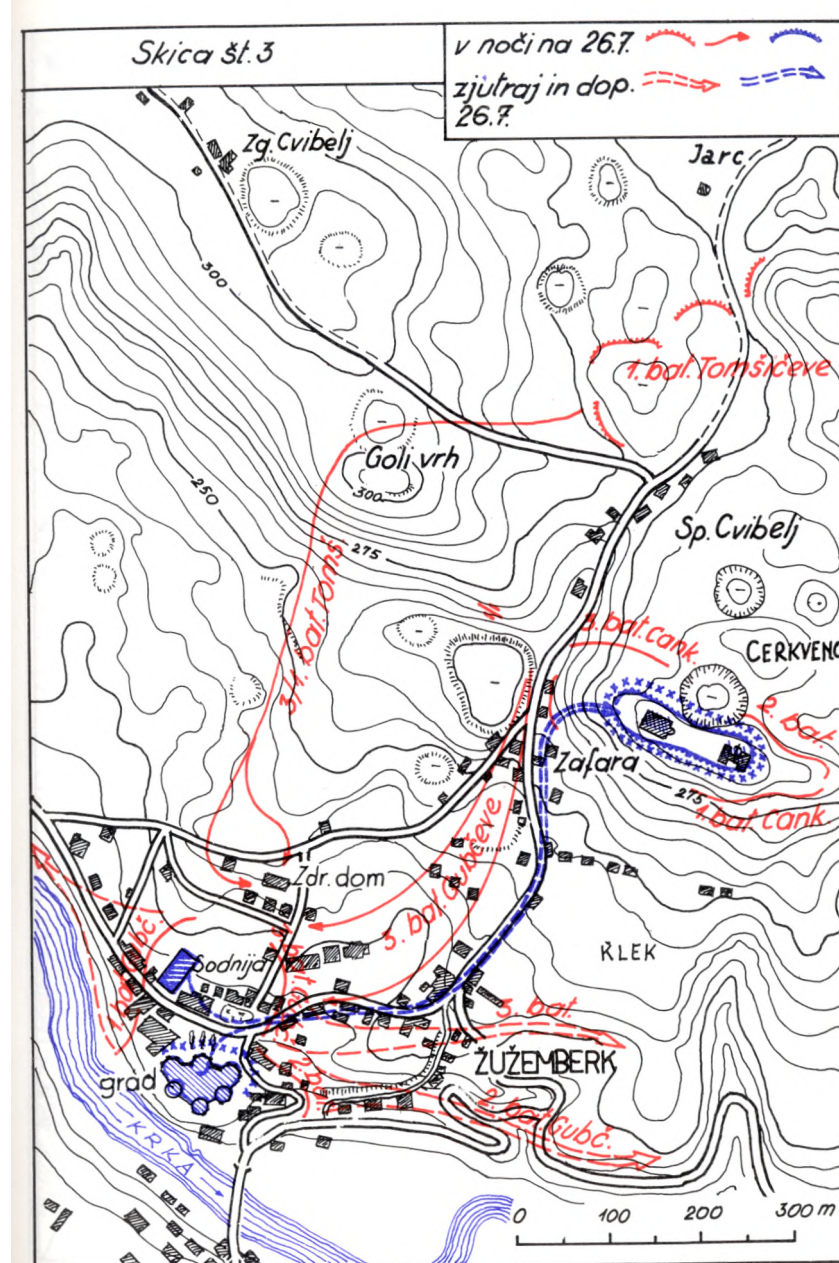
Zvečer 1. avgusta 1943 ni bilo več nobenega dvoma: štiri brigade so morale kar najhitreje oditi na svoja nova operacijska območja, kjer naj bi se združile v dve popolni diviziji. Vrhcu tega je bilo treba poskrbeti

za hudo ranjene in jih prenesti v roške bolnišnice. Sploh pa za zadrževanje okoli Šumberka ni bilo prav nobenega razloga več. In zato so brigade odšle na pot že zgodaj, kmalu po prvem mraku. Cesto Dobmič-Dobrava-Žužemberk so prešle brez bojov, kljub temu je bilo treba hoditi vse do svita. Pohod se je upočasnil predvsem zaradi nošenja ranjencev pa tudi zaradi vodenja številnih govedi. Zjutraj 2. avgusta so se enote takole nastanile: Gubčeva v okolišu Malega Lipovca, Cankarjeva v okolišu Ajdovca, Šercejeva na Velikem Lipovcu in Tomšičeva brigada na Brezovi Rebri. Šele tisto jutro (bil je ponedeljek, 2. avgusta), ko so se belogardisti prepričali, da partizanskih brigad ni več v okolici grebena Lisec, je sedem italijanskih bataljonov začelo svoj zmagoslavni pohod proti Selam pri Šumberku.

S tem so bili skupni boji in premiki prvih štirih slovenskih brigad sklenjeni, že 5. avgusta 1943 pa je bil dokončno razpuščen tudi štab Dolenjske operativne cone. Na Slovenskem se je pričelo obdobje divizij ...⁸⁷

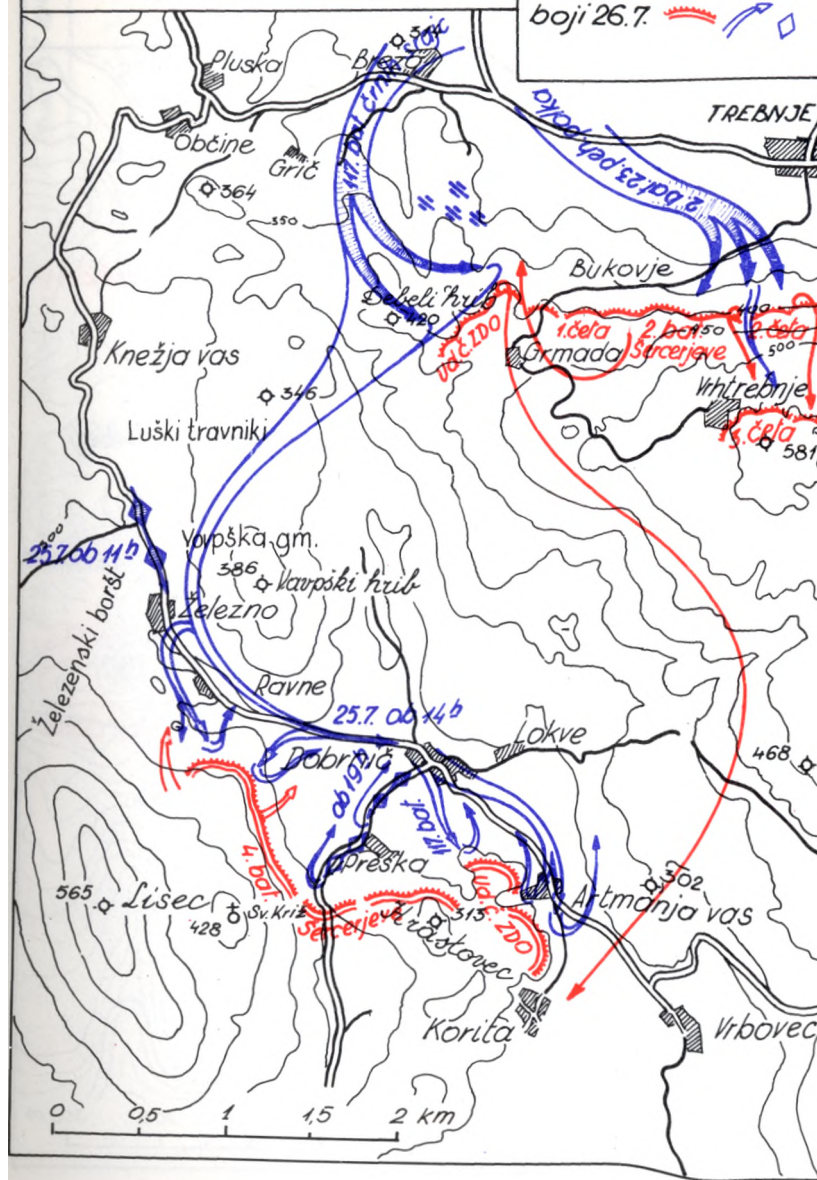

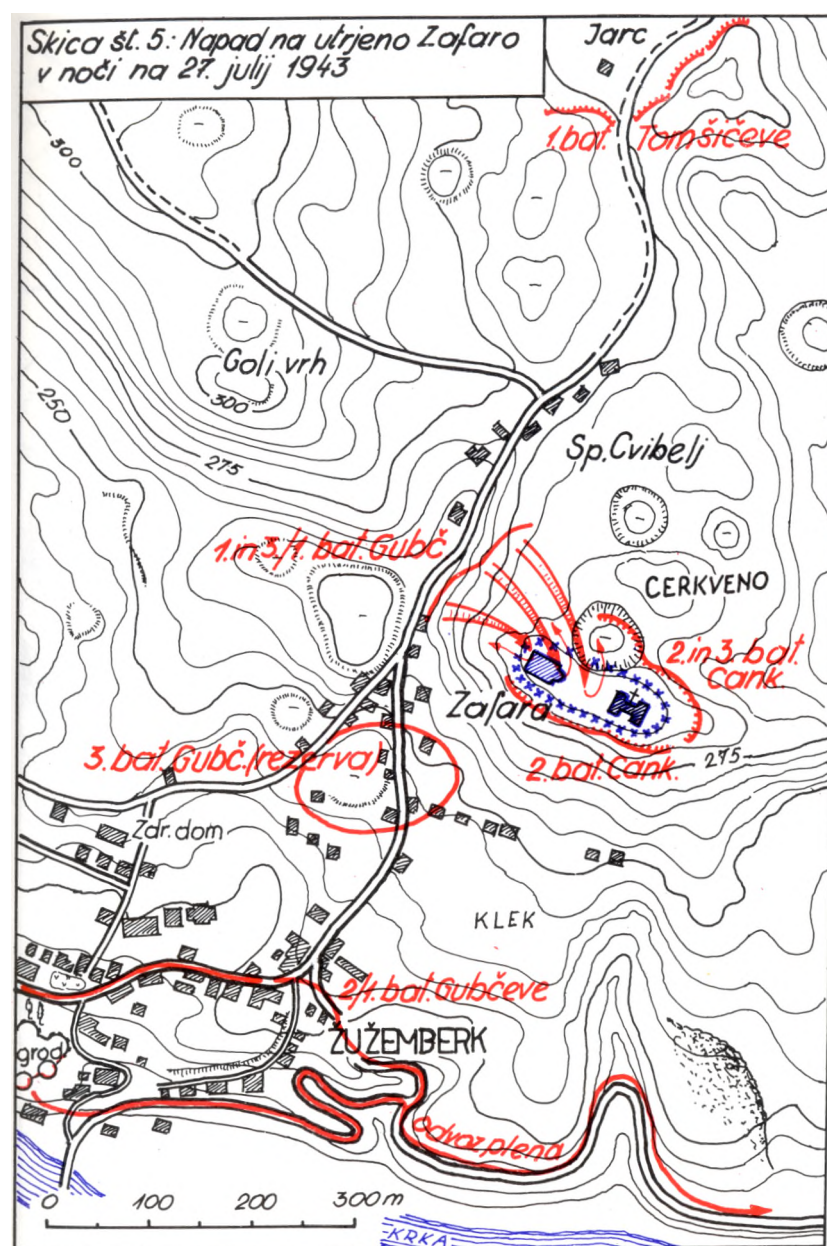

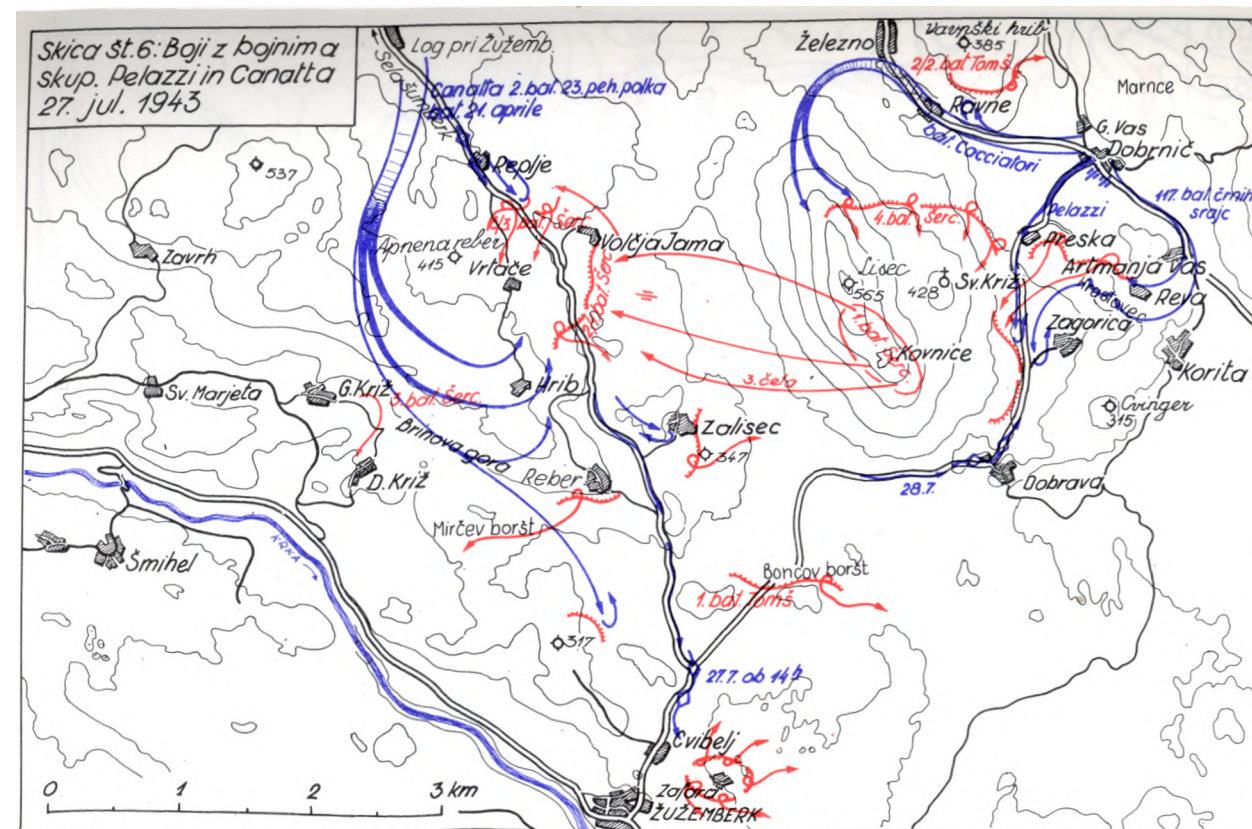

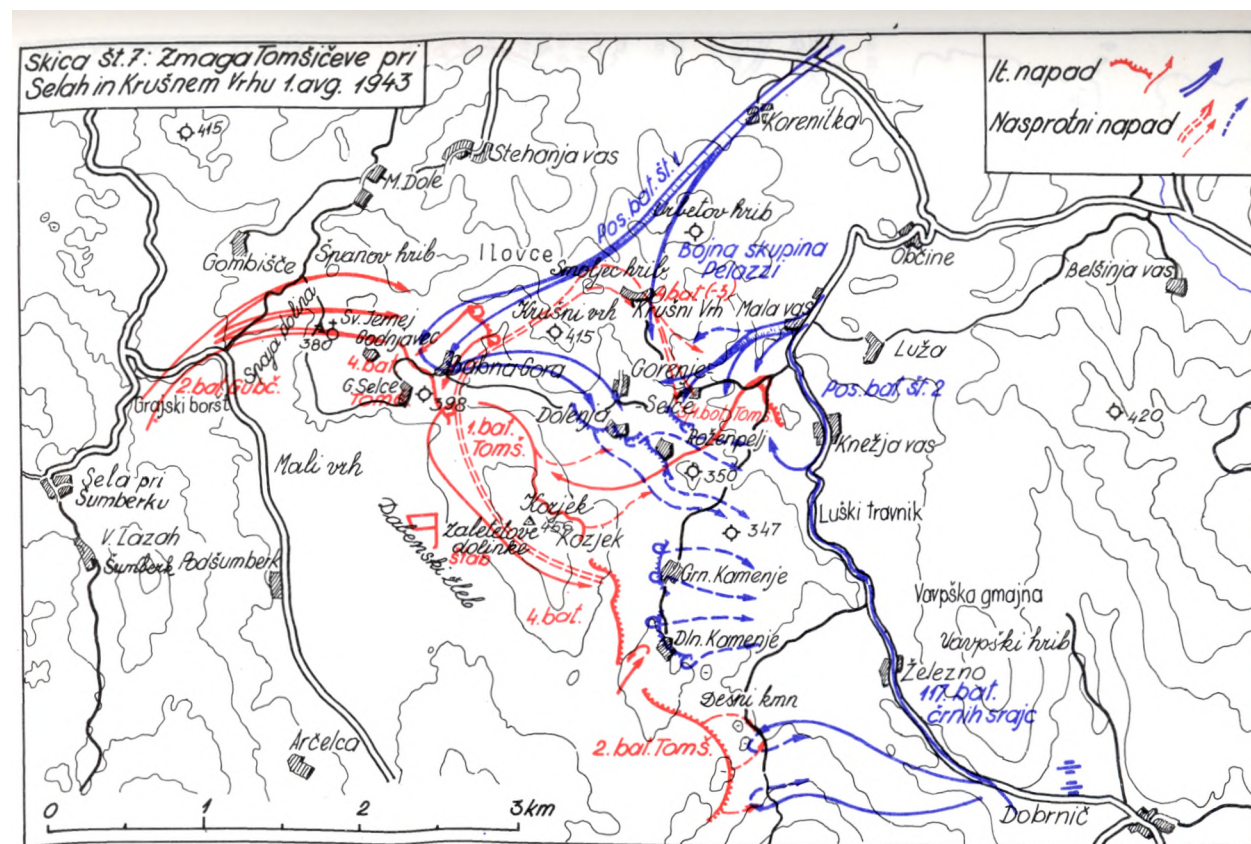
Skica št. 4 [t. poskusi za prodor
do Žužemberka 25. in 26. jul. 1943

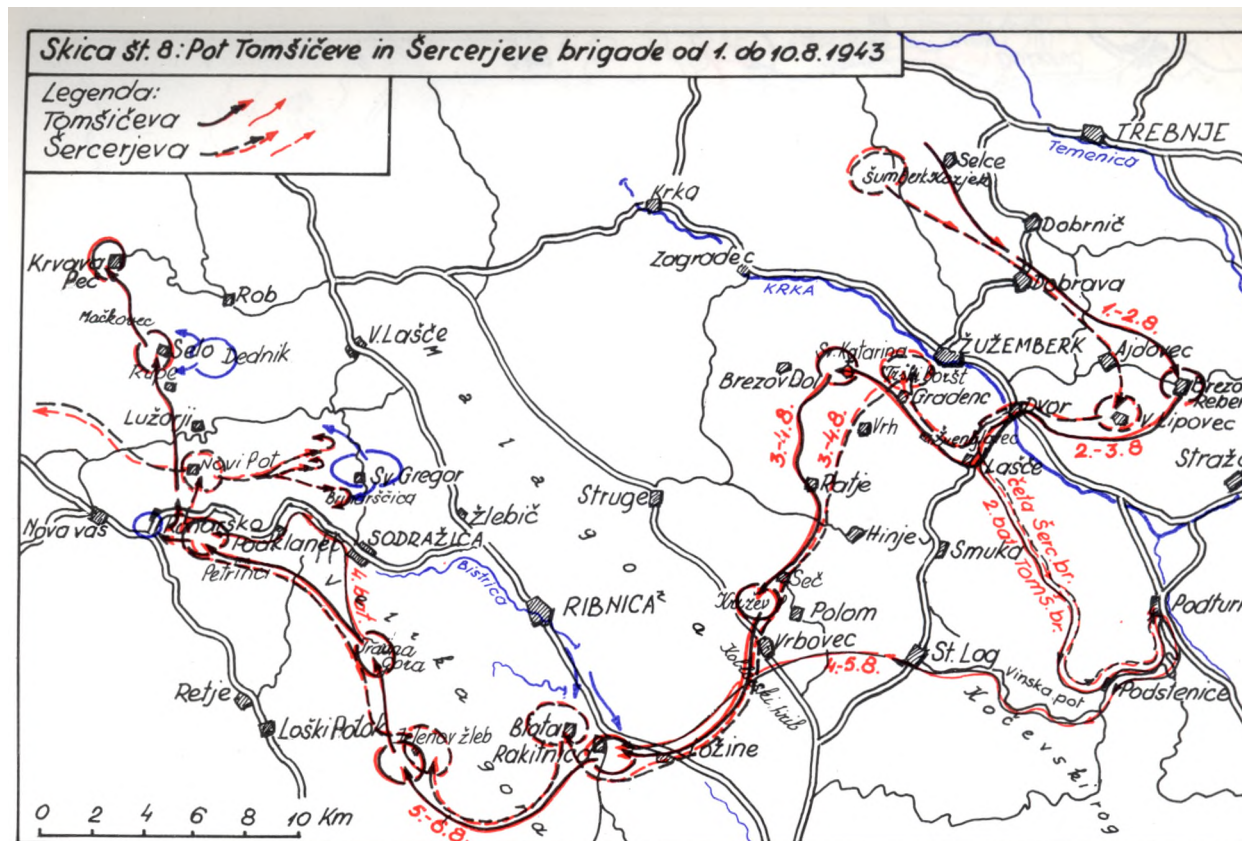
boji 25.7.
boji 26.7.

Opombe o virih

¹ Drugi svetski rat, Beograd 1964, zlasti od str. 152 do 170, od 23 do 59 in od 315 do 329 z opombo na str. 315.

² Ista knjiga, zlasti str. 25, 28, 46 do 48, 152, 159, 198, 463, 464 in 479; Guido Quazza: Gli Italiani sul fronte Russo, Bari 1982, zlasti str. 249 in 250 ter od 276 do 290; Zbomlk dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni Jugoslovanskih narodov, del VI, knjiga 5 (v nadaljevanju Zbornik VI/5), dok. 206 od str. 616 do 619.

³ Milan Gombač: Ob obletnici VOS OF, Varnost 1981 /8-9, in Nekaj podatkov o obveščevalni dejavnosti Vamostno-obveščevalne službe v inozemstvu. Varnost 1982/2, od str. 139 do 148; Jože Vidic: Žena generala Bignamija - partizanska obveščevalka. Nedeljski dnevnik z dne 9. marca 1969 in Zločin priLenartu, Ljubljana 1974 (drugi ponatis), od str. 460 do 468; Zbornik VI/5, dok. 73 na str. 189 in 190.

⁴ Ivo Pirkovič: Diplomacija v gozdu, TT št. 22 z dne 30. maja 1957 in št. 23 z dne 6. junija 1957; Janko Jarc: Partizanski Rog 1977 (druga dopolnjena izdaja) na str. 132 in 133; Edvard Kocbek: Listina 1982, str. 72, 73 in 74.

⁵ Tone Fajfar: Odločitev 1981 (ponatis), str. 281 in 282; Ivan Maček-Matija: Spomini, Ljubljana 1981, str. 196; Franček Saje: Ustanovitev novih brigad in prvih divizij. Borec 1953/6-7 na str. 180.

⁶ Ivan Maček-Matija, ista knjiga na str. 199; Franček Saje, isti sestavek na str. 180 in 181; Zbornik II/9, dok. 282 na str. 389, 390 in 391; Zbornik 11/10. dok. 61 na str. 118; Zbornik VI/7, dok. 7 na str. 17 in dok. 78 na str. 134; spisek ranjencev, fase. 369/III v arhivu IZDG; Lado Ambrožič-Novljan po izjavi z dne 13. februarja 1987; Edvard Kocbek, ista knjiga na str. 141, 142, 145, 146 in 151; Tomšičeva brigada 2 na str. 813.

⁷ Zbornik VI/6, dok. 39 z opombo 2 na str. 101 ter dok. 40, 41, 42 in 43 od str. 102 do 109; Zbornik 11/9, dok. 282 na str. 390 in dok. 300 na str. 422, Zbornik 11/10, dok. 61 na str. ,118 in 119; Franček Saje, isti sestavek v Borcu 1953/11 na str. 337 in 338; Stanko Petelin: Gradnikova brigada, Ljubljana 1966, str. 14, in Prešernova brigada. Ljubljana 1980 (ponatis), zlasti str. 12. 36 in 48; Lado Ambrožič-Novljan: Gubčeva brigada na str. 250. Cankarjeva brigada na str. 211 in Petnajsta divizija. Ljubljana 1983.str. 12 in 13; dnevnik Nika Šiliha na str. 16 (prepis), fase. 336/1 v arhivu IZDG.

⁸ Tone Fajfar, ista knjiga na str. 343; Lado Ambrožič-Novljan: Gubčeva brigada 1972. str. 251 in 252.

⁹ Zbornik VI/5. dok. 73 na str. 189; Milan Gombač kot malo prej.

¹⁰ Prof. dr. Metod Mikuž: Pregled zgodovine NOB v Sloveniji II 1951 (v nadaljevanju Metod Mikuž: Pregled II). zlasti str. 256. 258. 261. 266. 257. 259. 260 in 267.

¹¹ Dnevnik Nika Šiliha, prav tam; Tone Fajfar, ista knjiga na str. 308; Edvard Kocbek, ista knjiga na str. 116, 121, 128, 144 in 151; Metod Mikuž, ista knjiga, str. 261 in 262; Franček Saje: Belogardizem 1952 (druga, dopolnjena izdaja), str. 583; fase. MVAC 111-A/I - 2 št. 61125 in 61126 v arhivu IZDG.

¹² Drugi svetski rat, Beograd 1964. zlasti str. 469. 474. 475, 478, 481, 484, od 330 do 341 ter 479, 480 in 498; Zbornik VI/5, dok. 73 na str. 189.

¹³ Metod Mikuž, ista knjiga na str. 268 in 269; Zbornik VI/6, dok. 156 na str. 368 in 369; okrožnici CK KPS z dne 30. julija in 2. avgusta 1943, arh. št. 2978 in 2979 v zgod. arhivu CK ZKS.

¹⁴ Pismo Franca Leškoška z dne 27. avgusta 1943 Kardelju, arh. št. 1171 v zgodovinskem arhivu CK ZKS; Anton Ilenič: Spomini na 4. bataljon 1. SNOUB7T z dne 1. marca 1982, (rokopis) str. 9; Edvard Kocbek: Listina, str. 197, 211 in 212; Zbornik 11/10. dok. 83 na str. 208; Ivo Pirkovič: Diplomacija v gozdu. TT št. 25 z dne 20. junija do št. 27. z dne 4. julija 1957; William Jones: Dvanajst mesecev s Titovimi partizani (prevod Katje Špur). Ljubljana 1962. str. 137.

¹⁵ Metod Mikuž, ista knjiga, str. 266 in 269; Franček Saje: Belogardizem 1952 (druga, dopolnjena izdaja), str. 582. 583 in 584; Zbomlk VI/6. dok. 51 na str. 129. 130 in 131. in dok. 172 na str. 405; poročila OK KPS Novo mesto in OK KPS Cerknica v zgodovinskem arhivu CK ZKS.

¹⁶ Dr. Makso Šnuderl: Dokumenti o razvoju ljudske oblasti v Sloveniji, Ljubljana 1949, str. 73, 76 in 77.

¹⁷ Metod Mikuž, prav tam, na str. 268, 269 in 270: okrožnica CK KPS z dne 30. julija 1943 kot malo prej.

¹⁸ Metod Mikuž, prav tam, zlasti na str. 267: Edvard Kocbek, ista knjiga na str. 158; Tone Fajfar, ista knjiga na str. 356 in 358: Zvone Kržišnik: Patrulja zvestobe. Ljubljana 1984, zlasti str. 11.

¹⁹ Lado Ambrožič-Novljan: Gubčeva brigada, od str. 226 do 244, in Cankarjeva brigada, od str. 185 do 210; Milan Guček: Šerčerjeva brigada I, od str. 226 do 269; Tomsičeva brigada 2, Ljubljana 1986, od str. 730 do 818; Zbornik VI/6, dok. 71 na str. 189 in dok. 72 od str. 193 do 197; Zbornik II/10, dok. 16 na str. 29.

²⁰ Dnevnik Nika Šiliha, str. 17 prepisa: Franci Strle, lastni spomini.

²¹ Dnevnik Nika Šiliha, str. 14, 17 in 18 prepisa, in dnevnik dr. Milana Dolenca, str. 24 prepisa, fase. 336/1 v arhivu IZDG; Lado Ambrožič-Novljan: Gubčeva brigada na str. 249 in pojasnilo z dne 13. februarja 1987; Tomsičeva brigada 2 na str. 813 in 818.

²² Dnevnika Nika Šiliha in dr. Milana Dolenca, prav tam; dnevnik Nandeta Sedeja od 14. do 22. Julija 1943 in dnevnik Ludvika Bradeška na str. 25 in 26 v zgodovinskem arhivu CK ZKS; Bernard Bizjak-Kosta po beležki z 30. septembra 1983; Ivan Grizon-Ivo po beležki z dne 22. junija 1984; fase. 18/111 - 1 v arhivu IZDG.

²³ Dnevnik Nika Šiliha, prav tam; dnevnik Toneta Vidmajja v Zborniku VI/6. dok. 72 na str. 198; dnevnik Lojzeta Colariča, fase. 189/a - 3 v arhivu IZDG; Lado Ambrožič-Novljan: Cankarjeva brigada, str. 214.

²⁴ Bernard Bizjak-Kosta, prav tam; Stane Erjavec po zapisu z dne 10. Julija 1987.

²⁵ Zbornik VI/6, dok. 149 na str. 350 in 351, notiziario giornaliero 380, it. fase. 394a/VI - 1 v arhivu IZDG; Stanko Semič-Daki: Najboljši so padli 2, Ljubljana 1971, str. 181 in 182; Anton Ilenič kot malo prej: poizvedbe z dne 29. marca 1988.

²⁶ Janez Kenk-Ivo po beležkah z dne 31. oktobra 1975 in 5. februarja 1983; Tone Tumher po beležki z dne 4. julija 1984; Ivan Grizon-Ivo kot malo prej; spisek ranjencev v fase. 369/III v arhivu IZDG; William Jones, ista knjiga, od str. 128 do 130; in Edvard Kocbek: Listina na str. 170.

²⁷ William Jones, prav tam na str. 127; dnevnik Nika Šiliha kot malo prej; Lado Ambrožič-Novljan: Petnajsta divizija, str. 23. 24 in 31; Silvo Grgič-Šimen: O žrtvah Cankarjeve pri napadu na Zafaro, TV-15 št. 13 z dne 2. aprila 1987; Velimir Kraševac-Igor: Dolenjski puntarji. Ljubljana 1985 na str. 281; Bernard Bizjak-Kosta po že omenjeni beležki.

²⁸ William Jones, ista knjiga na str. 130; dnevniki Nandeta Sedeja. Ludvika Bradeška-Iztoka. Nika Šiliha in Toneta Vidmarja kot malo prej; Lado Ambrožič-Novljan: Gubčeva brigada na str. 256 in Cankarjeva brigada na str. 214 in 215; Anton Ilenič, ustni vir.

²⁹ Dnevnik Nandeta Sedeja kot malo prej; Zbornik VI/6, dok. 64 na str. 161 in dok. 152 na str. 362; Vinko Toni-Cene po beležki z dne 7. februarja 1978; Jože Slovec po beležki z dne 12. julija 1983; Ladislav Ferfolja-Lado po beležki z dne 11. novembra 1985; Janez Erbežnik, pojasnilo z dne 16. februarja 1987.

³⁰ Zbornik VI/6, prav tam; NEZGODE železniške direkcije Ljubljana, vpis 825; notiziario giornaliero 384 in 385, it. fase. 694a/VI - 1 v arhivu IZDG; Janez Janežič-Orjak, prepis magnetofonskega zapisa z dne 10. oktobra 1974 na str. 13; Mihael Butara-Aleks po zapisniku z dne 12. julija 1985.

³¹ Dnevnik Ludvika Bradeška-Iztoka; Anton Ilenič kot malo prej. str. 26 in 10; Janez Kramarič po beležki z dne 23. maja 1985; Zbornik VI/6. dok. 155 na str. 367; SŰvo Grgič-Šimen kot malo prej.

³² Zbornik VI/6. dok. 50 na str. 124 in dok. 152 na str. 362; NEZGODE 1940-1944. vpisi št. 818. 822. 824 in 829.

³³ Lado Ambrožič-Novljan: Gubčeva brigada, str. 256 in 258, in Cankarjeva brigada, str. 216. 813 in 814; spisek ranjencev kot malo prej; Zbornik VI/6, dok. 50 na str. 124; Ivan Grizon-Ivo in Janez Kenk-Ivo po že omenjenih beležkah; Ivan Lamovšek-Runo po zapisih z dne 7. In 19. februarja 1987.

³⁴ William Jones, ista knjiga na str. 132 in 133; Lado Ambrožič-Novljan: Cankarjeva brigada na str. 218; poročilo Raffaeleja Rosana v Zborniku VI/6. dok. 164 na str. 385; Janez Kenk-Ivo in Ivan Grizon-Ivo po že omenjenih beležkah.

³⁵ Lado Ambrožič-Novljan: Gubčeva brigada, str. 258 in 259; Raffaele Rosano, prav tam; Vesti št. 61013 z dne 29. julija in št. 61154 z dne 21. avgusta 1943. fase. 110-B/III v arhivu IZDG; poizvedbe z dne 29. marca 1988.

³⁶ Lado Ambrožič-Novljan. prav tam na str. 260, 261 in 262; Raffaele Rosano in Vesti št. 61154 kot malo prej.

³⁷ Zbornik VI/6, dok. 50 na str. 124 in dok. 72 na str. 198; notiziario giornaliero 384, it. fase. 694a/VI - 1 v arhivu IZDG; Milan Guček: Šerčerjeva brigada na str. 277; Tomsičeva brigada 2 na str. 702.

³⁸ Isti Zbornik, dok. 150 in dok. 151 od str. 352 do 360 in dok. 154 na str. 365; notiziario giornaliero 383. fase. 694a/VI - 1 v arhivu IZDG.

³⁹ Zbornik VI/6. dok. 50 na str. 124. Bernard Bizjak-Kosta po že omenjeni beležki In zapisniku z dne 17. Julija 1985; William Jones kot malo prej.

⁴⁰ Notiziario giornaliero št. 384, prav tam. Zbornik VI/6. dok. 153 na str. 363; Janez Kramarič po že omenjeni beležki.

⁴¹ Zbornik VI/6, dok. 152 na str. 362; notiziario giornaliero 384 kot malo prej; Stanko Semč-Daki: Najboljši so padli 2, str. 183; Lojze Eijavec-Pastir po beležkah z dne 6. in 7. aprila 1979: pregled padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade.

⁴² William Jones, prav tam na str. 134; Milan Guček: Šerčerje va brigada 1 na str. 280; zapisnika o ogledu z dne 17. in 12. julija 1985; Irma Vida Vidrlh-Slovenka po beležki z dne 28. maja 1983; Janez Kramarič po že omenjeni beležki; Anton Križan po pismu z dne 24. februarja 1987; Lidija Puhar-Lajdi. por. Dobrovolje, pojasnilo z dne 19. februarja 1987; notiziario giornaliero 383 in 385 kot malo prej; pregled padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade.

⁴³ Zbornik VI/6, dok. 50 na str. 124, 125, 126 in 129 ter dok. 152 na str. 361; Milan Guček, ista knjiga, str. 278 in 279; fase. 369/III v arhivu IZDG; Velimir Kraševac-Igor. ista knjiga na str. 283 in 284.

⁴⁴ Isti Zbornik in prav tam.

⁴⁵ Lado Ambrožič-Novljan: Gubčeva brigada na str. 263; Raffaele Rosano po že omenjenem poročilu; dnevnik Nika Šiliha kot malo prej; spisek ranjencev, fase. 369/III v arhivu IZDG; poizvedbe z dne 29. marca 1988.

⁴⁶ Bernard Bizjak-Kosta po beležki z dne 30. septembra 1983 in dodatnih pojasnilih z dne 23. februarja 1987; zapisnik o ogledu z dne 17. Julija 1985; Raffaele Rosano, prav tam na str. 385; Vesti št. 61013 z dne 29. julija 1943. fase. 110-B/III v arhivu IZDG.

⁴⁷ Dnevnik Nika Šiliha in poročilo Raffaeleja Rosana, prav tam; Lado Ambrožič-Novljan: Gubčeva brigada na str. 264 in 270 (opomba).

⁴⁸ Poročilo Raffaeleja Rosana in že omenjene Vesti, prav tam; William Jones, ista knjiga na str. 135; Lado Ambrožič-Novljan po opombah z dne 1. decembra 1988; Franc Mavec-Boris po beležki z dne 19. maja 1984; Ivo Pirkovič: Diplomacija v gozdu. TT št. 24 z dne 13. junija 1957; Tone Fajfar, ista knjiga na str. 343; Edvard Kocbek: Listina na str. 179 in 180.

⁴⁹ Lado Ambrožič-Novljan: Gubčeva brigada na str. 264; dnevnik Nika Šiliha; poročilo Raffaeleja Rosana, isti Zbornik na str. 386 in 387; notiziario giornaliero 384. fase. 694a/VI - 1. in Vesti št. 61151 z dne 21. avgusta 1943, prav tam.

⁵⁰ Dnevnik Nika Šiliha in pravkar omenjene Vesti št. 61155.

⁵¹ Isti Zbornik, dok. 153 na str. 363 in dok. 164 na str. 388, s popravkom napake v priimku po personalnih podatkih, it. fase. 694a/VI - 1. 696/1 in 696a/III v arhivu IZDG; Milan Guček, ista knjiga na str. 283.

⁵² Milan Guček, ista knjiga na str. 281 in 282; Velimir Kraševac-Igor. ista knjiga na str. 284. 285 in 286; isti Zbornik, dok. 50 na str. 126 in 127, dok. 72 na str. 199 in dok. 153 na str. 363.

⁵³ Isti Zbornik, dok. 50 in 153, prav tam.

⁵⁴ Isti Zbornik, dok. 153 na str. 363; Anton Ilenič po že omenjenih spominih na str. 10.

⁵⁵ Isti Zbornik, prav tam; dnevnik Nandeta Sedeja.

⁵⁶ Dnevnik Nika Šiliha; Lado Ambrožič-Novljan: Gubčeva brigada, str. 266 in 267, in Cankaijeva brigada, str. 222 in 223; Vesti št. 61155 z dne 21. avgusta 1943 kot malo prej.

⁵⁷ Prav tam, potem pa še Raffaele Rosano po že omenjenem poročilu na str. 387 in 388; Marija Mrvar po zapisniku z dne 17. julija 1985.

⁵⁸ Ivan Grižon-Ivo in Ivan Lamovšek-Runo po že omenjenih beležkah in pojasnilih: Viljem Gril po historiatu borbe št. 44; spisek ranjencev, fase. 369/III v arhivu IZDG.

⁵⁹ Raffaele Rosano, prav tam; Marko Stepan po beležki z dne 21. oktobra 1985.

⁶⁰ Pričevanje Lojzeta Uršiča po beležki z dne 8. Julija 1983 in dnevnik Nandeta Sedeja.

⁶¹ Že omenjena dok. 50 in 72 na str. 127 in 199 v istem Zborniku.

⁶² Lado Ambrožič-Novljan, isti knjigi in prav tam; pregled padavin za leto 1943 iz opazovalnice v Trebnjem na Hidrometeorološkem zavodu SRS: isti Zbornik, dok. 154 na str. 364 in 365; že omenjeni dnevnik Nandeta Sedeja.

⁶³ Že omenjeni dok. 50, 72 in 154 na str. 127, 199 in 365 v istem Zborniku; Milan Guček, ista knjiga na str. 283 in 284.

⁶⁴ Isti Zbornik, dok. 50 na str. 126; Kucler Vinko-Vine. ustna izjava z dne 26. februarja 1987.

⁶⁵ Dok. 50 in 154 v istem Zborniku; Lado Ambrožič-Novljan. prav tam; zapisnik o ogledu z dne 17. julija 1985.

⁶⁶ Raffaele Rosano, prav tam; pravkar omenjeni zapisnik: Lado Ambrožič-Novljan: Gubčeva brigada na str. 269 in 270 (opomba).

⁶⁷ Že omenjeni Zbornik, dok. 50 in 72 na str. 127, 128 in 199; Stanko Semč-Daki: Najboljši so padli 2 na str. 185; Milan Guček, ista knjiga na str. 285.

⁶⁸ Isti Zbornik, dok. 152 na str. 362. dok. 154 na str. 365 in 366 ter dok. 164 na str. 389; Vesti št. 61013 in 61154 z dne 29. julija in 21. avgusta 1943.

⁶⁹ Lado Ambrožič-Novljan: Gubčeva brigada na str. 271 in podatki iz kartoteke z dne 24. februarja 1987; Zbornik VI/6, dok. 50 na str. 129 (dopolnjeno iz seznama v knjigi Milana Gučka: Šercejjeva brigada 1 na str. 521) in dok. 152 na str. 362; Silvo Grgič-Simen po pismu z dne 20. februarja 1987 in spisek ranjencev, fase. 369/III v arhivu IZDG; zapisnik o ogledu z dne 12. julija 1985; Janez Kramarič po beležki z dne 23. maja 1985; pričevanji Bernarda Bizjaka-Kosta z dne 23. in Ivana Lamovška-Runa z dne

7. februarja 1987; Velimir Kraševac-Igor: Dolenjski puntarji na str. 286; Silvo Grgič-Šimen: V bojih za Žužemberk in Zafaro. TV-15 št. 14 z dne 9. aprila 1987.

⁷⁰ Lado Ambrožič-Novljan: Cankarjeva brigada str. 225. 226 in 227; dnevniki Nika Šiliha. Nandeta Sedeja in Ludvika Bradeška-Iztoka. prav tam; Rudi Müller-Mile po beležki z dne 18. in 28. februarja 1978; Zbornik VI/6, dok. 155 na str. 367, dok. 50 na str. 128 in dok. 72 na str. 199; Tomsičeva brigada 2 na str. 702.

⁷¹ Lado Ambrožič-Novljan. prav tam in opombe z dne 1. decembra 1988; dnevnik Nandeta Sedeja; Martin Jožef po beležki z dne 6. avgusta 1981; dnevnik Lojzeta Colariča, fase. 189/A - 3 v arhivu IZDG; Milan Guček, ista knjiga od str. 286 do 289.

⁷² Lado Ambrožič-Novljan. prav tam, in Petnajsta divizija 1983, str. 38 in 39; isti Zbornik, dok. 62 na str. 156.

⁷³ Milan Guček, ista knjiga na str. 288. 289. 290 in 521 ; spisek ranjencev, fase. 369/III v arhivu IZDG; Zbornik VI, knjiga 6, dok. 50 na str. 128 in 129, dok. 72 na str. 199 in dok. 160 na str. 377.

⁷⁴ Dnevnik Nika Šiliha, Nandeta Sedeja in Lojzeta Colariča, prav tam; isti Zbornik, dok. 157 na str. 370; Vesti št. 61022 z dne 2. in št. 61024 z dne 3. avgusta 1943. fase. MVAC 110-B; odlomek spominov Ivana (Janeza) Majnika-Džemsa. fase. 189/A -1 v arhivu IZDG; Lado Ambrožič-Novljan. prav tam.

⁷⁵ Edvard Kocbek: Listina, str. 186, in Dušan Gorkič po izjavi z dne 12. marca 1987.

⁷⁶ Isti Zbornik, dok. 157 na str. 370, dok. 161 na str. 378 in 379 ter dok. 66 na str. 174 in 175.

⁷⁷ Ivan Žibert-Gašper po beležki z dne 19. junija 1978; dnevnik Ludvika Bradeška-Iztoka in spominski odlomek Janeza Majnika-Džemsa kot malo prej.

⁷⁸ Janez Majnik-Džems in Lojze Colarič ter zapis o izgubah, fase. 189/A - I, spisek ranjencev, fase. 369/III, in Vesti št. 61024 z dne 3. avgusta 1943, fase. 110-B/III v arhivu IZDG; že omenjeni Zbornik, dok. 157 na str. 370, dok. 158 na str. 375 in deloma dok. 64 na str. 162; mrliška matična knjiga župnije Dvor po beležki z dne 4. maja 1983.

⁷⁹ Isti Zbornik, dok. 161 na str. 378; Ivan Žibert-Gašper po že omenjeni beležki; dnevnik Nandeta Sedeja; zapisnik o ogledu z dne 12. julija 1985.

⁸⁰ Karel Kumše-Tomaž. prepis magnetofonskega zapisa z dne 22. maja 1976. str. 7, dnevnik Ludvika Bradeška-Iztoka. pregled padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomsičeve brigade ter isti Zbomik, dok. 55 na str. 138 in 139.

⁸¹ Zapisnik o ogledu z dne 12. julija 1985; Mirko Malnarič po beležki z dne 10. Januarja 1978; Zora Suša-Sava po beležki z dne 6. junija 1984; fase. 369/UI v arhivu IZDG; Matevž Hace: Komisarjevi zapiski 1 (1957) na str. 117.

⁸² Jože Slovenc po beležki z dne 12. julija in Jože Papič-Luka po beležki z dne 11. oktobra 1983, Ivan Jereb-Maks po beležki z dne 14. maja 1984; Janez Gršič-Ivan po beležki z dne 17. junija 1985; fase. 369/III v arhivu IZDG; Franc Osredkar-Grlic po že omenjenem zapisniku in beležki z dne 30. julija 1978; Leopold šegina: Belokranjica Anča v partizanih. TV-15 št 13 z dne 24. marca 1964.

⁸³ Janez Kramarič po že omenjeni beležki; Albert Stegovec-Milan po beležki z dne 27. maja 1983; Karla Kobau, življenjepis o padlem možu Francu z dne 24. maja 1950; Anton Ilenič. Spomini na 4. bataljon z dne 1. marca 1982; že omenjeni zapisnik o ogledu.

⁸⁴ Isto. dnevnik Ludvika Bradeška-Iztoka na str. 26; Matevž Hace. ista knjiga in ista stran; Janez Gršič-Ivan in Albert Stegovec-Milan po že omenjenih beležkah.

⁸⁵ Tone Ilenič. prav tam; isti Zbornik, dok. 161 na str. 379 in dok. 66 na str. 174; poročilo osrednje gospodarske komisije, fase. 435/1 v arhivu IZDG.

⁸⁶ Edvard Kocbek, ista knjiga na str. 190 in 191.

⁸⁷ Dnevnik Nika Šiliha. Nandeta Sedeja in Ludvika Bradeška-Iztoka: isti Zbornik, dok. 161 na str. 378 in 379; Lado Ambrožič-Novljan: Gubčeva brigada na str. 277 in Cankarjeva brigada na str. 230.

OPERACIJE V SESTAVI 14. DIVIZIJE NA NOTRANJSKEM DO RAZOROŽITVE ITALIJANSKE VOJSKE IN UNIČENJA BELE GARDE

Pohod od Brezove Rebri čez Suho krajino do Benet

Čez dan 2. avgusta 1943 še ni nič kazalo, da bo Tomšičeva brigada morala oditi čez Krko. Njeni borci so počivali, deloma pa tudi poslušali vojaški in politični pouk. Brigadni zdravnik dr. Stanko Pirc-Lojze je pregledoval ranjence in jih skupaj z bolničarji pripravljaj za prenos v roške gozdove. Obveščevalca Ludvik Bradeško-Iztok in Karel Čeme-Žan sta dobila nalogo, da morata nemudoma oditi na ogledovanje proti Repčam, kjer naj bi ob pomoči skrivnih obveščevalcev iz Trebnjega skicirala tloris železniške proge Trebnje-Mima Peč-Novo mesto. Na njem je bilo treba posebej označiti mostove in signalne naprave, poleg tega pa tudi italijanske bunkeje z natančnimi razdaljami med njimi. To je kazalo, da se Tomšičeva brigada pripravlja za nov napad proti dolenjski železnici. Toda zvečer je odpotovala popolnoma v nasprotno smer. Spustila se je mimo Velikega Lipovca k Dvoru, tam po mostu prešla Krko in se povzpela do Lašč.

Na Laščah nad Dvorom je 2. bataljon zavil levo proti Topli Rebri. Dobil je nalogo, da proti Podstenicah prepelje ranjence ter odžene 12 glav govedi, ki jih je Tomšičeva brigada nabrala za njihovo prehrano. Ker pa iz 2. bataljona ni nihče vedel za javko, je z ranjenci odšel tudi namestnik političnega komisarja 4. bataljona Milan Remih, ki je na vse pretege iskal priložnost, da se za vselej znebi te dolžnosti.* Z njegovo pomočjo so prišli do Podstenic že 3. avgusta ob dvanajstih ter sprejemnemu osebju SCVPB izročili ranjene tovariše, osrednji gospodarski komisiji pa živino. Nato so pohod nadaljevali, se spustili navzdol proti Podturnu ter odšli počivat v Poljane.

Skoraj enako pot je prehodila četa Šercejeve brigade, kije v Stare Žage prepeljala zaplenjeni brzostrelni top, da bi ga tam partizanski orožarji pritrdili na premo osebne avtomobila, podobno kot na lafeto.

* Milan Remih ni imel veselja za politične dolžnosti. Prej in pozneje je bil namestnik četrtega komandirja.

Medtem sta 1. in 4. bataljon Tomšičeve z Lašč zavila desno ter skozi Žvenglovec in Gradenc do jutra prispela na Pleševico in v bližnje gozdove, kjer sta si privoščila enodneveni počitek. Šercejeva brigada se je s pratežem in štabom nastanila v vasi Gradenc, njeni štirje bataljoni pa so dobili zavetje v Trškem borštu. Vreme je bilo lepo in suho. Dan so preživeli brez nadlog, že s prvim mrakom pa so odšli dalje skozi Vrh pri Hinjah in Ratje proti Polomu (glej skico št. 8 na str. 80). Tudi 4. avgusta 1943 so enote prebile na prostem, v zavetju gozda na pobočju Križnega vrha (kota 578), čeprav je bliskanje obetalo nevihto.¹

Prehod Tomšičeve in Šerčerjeve brigade prek Suhe krajine je med hinjskimi in ambruškimi belogardisti prebudil paničen strah, ki se jih je polotil že marca. Ustrašili so se in verjeli so, da bosta brigadi napadli Hinje, Žvirče in Ambrus, vse obenem. Ta bojazen je bila toliko hujša, ker so vedeli, da imajo partizani topove, kakršnih spomladi še niso premogli. Zato so nekateri že iskali stike z aktivisti OF, ki so si po vaseh spet pridobivali zanesljive zaupnike. Eno izmed takšnih zvez je nehote prekinila Tomšičeva brigada, ki je v Polomu naletela na Ignacija Papeža in ga vključila v svoje bojne vrste.

Strah, da bosta brigadi napadli Hinje, Žvirče in Ambrus je bil sicer velik, vendar prazen.² Jedro 14. divizije, ki sta ga sestavljali Tomšičeva in Šerčerjeva brigada, je moralo namreč kar najhitreje doseči Notranjsko, da bi z napadi na železniško progo Ljubljana-Trst ter z napadi na vzporedne cestne povezave oviralo prevoze nemških divizij v Italijo, zlasti pa preprečilo Italijanom, da bi ob nenadnem umiku odnesli s seboj orožje, ki gaje slovenska partizanska vojska več kakor nujno potrebovala. Pričakovati je bilo, da Italija lahko kapitulira vsak hip, zato tolikšna naglica. Če pa do italijanskega zloma še ne bi prišlo prav kmalu, potem bi okrepljeni partizanski napadi na železnice Italijane prisilili, da za zavarovanje prog pritegnejo glavnino svojega vojaštva, ki bi ga morali pobrati s podeželja, to pa bi omogočilo obračun z belo gardo in nastanek novega osvobojenega ozemlja.

Druga, prvi vzporedna in enakovredna naloga je bila: 14. divizijo kar najhitreje izpopolniti še z dvema brigadama in po tej poti doseči potrebno vojaško moč, da bi ta divizija ob zlomu Italije lahko v celoti odigrala svoje zgodovinsko poslanstvo. Ob tem je treba poudariti, da je usmeritev slovenskih partizanskih brigad in odredov na dvoje, troje ali več operacijskih območij hkrati močno otežila zbiranje italijanskega vojaštva, kajti to vojaštvo je lahko samo v frontalnih bojih, predvsem na kakšnem utesnjenem ozemlju, povsem izrabilo svojo velikansko tehnično premoč.³

Opisano strateško usmeritev, ki je bila najbolj pronicljiva, daljnovidna in daljnosežna, kar jih je dotlej načrtovalo slovensko par-

tizansko vodstvo, je Glavni štab NOV in PO Slovenije ponudil v odobritev izvršnemu odboru OF v soboto, 31. julija 1943. Z njo je požel popolno odobravanje ter jo začel nemudoma uresničevati. Čeravno je taisti izvršilni odbor OF 2. avgusta začel omahovati, češ naj bi vojaških sil ne cepili, temveč naj ostanejo strnjene na dosedanjem sektorju Muljava-Krka-Žužemberk, se glavni štab ni pustil omajati, ampak je vztrajal: da mora 15. divizija napadati železniško povezavo od Ljubljane proti Novemu mestu oziroma med Zidanim mostom in Ljubljano, 14. divizija pa železniško progo od Ljubljane proti Trstu. S Primorskega, Gorenjskega in Štajerskega je 2. avgusta 1943 poklical še tri brigade: Gradnikovo in Gorenjsko (Prešernovo) v sestavo Štirinajste, Štajersko (Šlandrovo) pa v sestavo Petnajste divizije NOV in POJ. Kako prav je ukrepal, seje deloma izkazalo že čez dva dni, do konca pa ob kapitulaciji Italije.

To je bila vsa resnica o tem, zakaj se jedro 14. divizije ni pustilo zaplesti v obrobne in nepomembne, toda krvave napade na Hinje, Žvirče in Ambrus.* Hitelo je naprej in tja, kjer se bo odločalo o ključnih vprašanjih nadaljnjega narodnoosvobodilnega boja na Slovenskem. Še tisti večer sta dva bataljona Tomšičeve in vsa Šerčerjeva brigada obšli greben Male gore ter pri Ložinah prešli kočevsko železniško progo, nato pa pod Ložinskim vrhom in Strmcem (koti 927 in 662) prispeli v Rakitnico in Blate.⁴

General Gastone Gambara se je ravno tega najbolj bal, saj je bil prav tistikrat spet grdo opeharjen. Prve štiri slovenske partizanske udarne brigade je hotel potolči, ne glede na resnične možnosti. V posebni brzjavki poveljstvom divizij Cacciatori delle Alpi in Isonzo je zapisal: »Moj odločni namen je, goniti partizanske enote, tepene pri Žužemberku in Selih pri Šumberku do Hrvatske ali na Gorjance, da uničimo njihove ostanke ... in dokazati, da se vsaka njihova iniciativa konča vselej z neuspehom ...«To Gambarovo samozadovoljstvo naj bi potrdila nova hajka v trikotu Žužemberk-Trebnje-Novo mesto. Zanj je uporabil kar štiri bojne skupine z osmimi bataljoni ter posadne enote iz Mirne Peči, Straže in Dobrniča, začela pa seje zarana 4. avgusta 1943. Toda to je bilo natanko poldrugi dan za tistim, ko sta Tomšičeva in Šerčerjeva brigada odšli čez Krko proti Veliki gori, in nekaj ur po tistem, ko sta se Gubčeva in Cankarjeva brigada premaknili čez progo Trebnje-Mima Peč-Novo mesto k Trebelnemu. Osem laških bataljonov je torej spet hajkalo v prazno.

* Opis uničenja belogardistične postojanke v Žvirčah v knjigi Stanka Semiča-Dakija Najboljši so padli 2 na str. 185, ki naj bi jo Tomšičeva brigada zavzela 3. avgusta 1943, je premaknjen z dne 18. marca 1943, ko je to zares naredila (glej opis v knjigi Tomšičeva brigada 2 na str. 568).

Nenaden prihod jedra 14. divizije v Rakitnico in Blate ni mogel ostati prikrit, saj so intendant Tomšičeve in Šercerjeve brigade že prvo noč obiskali belogardistične domove, kjer so se obilno založili z živežem. Med maloštevilnimi belimi izdajalci in njihovimi privrženci v Dolenji vasi je zavladal hud preplah. K temu je prispeval zlasti mladoletni borec Kastelic iz Rožnega Dola, ki se je priplazil do Italijanskega bunkerja v Ribnici in vanj vrgel bombo. Belogardistična posadka je trepetala za svoj obstanek in župniku Karlu Škulju ni mogla zagotoviti nikakršnega varstva, zato se je s pregrehami proti partizanstvu obremenjeni dušni pastir nemudoma umaknil na varno. Prihoda obeh brigad k Veliki gori pa se je najhuje ustrašil general Gastone Gambara. Menil je, da se partizani načrtno bližajo Ljubljani, in to tako, da se ena bojna skupina bojuje v osrednji Dolenjski, druga pa se potihem zbira na Veliki gori, da bi čez Mokre in Barje vdrla v Ljubljano.⁵

V Poljanah pri Podturnu seje medtem 2. bataljon Tomšičeve dobro spočil, četa Šercerjeve brigade pa je v Starih Žagah tudi opravila svojo nalogo. Treba se je bilo le še oskrbeti z živežem, ki so ga 4. avgusta popoldne nakupili v Dolenjih Sušicah. Potem so odrinili na dolgo pot po Vinski cesti skozi roške gozdove, čez Stari Log pa vse do Poloma, kjer so jedil in dobili cigarete. Iz te požgane vasi so pohod nadaljevali ob štirih zjutraj, prešli greben Male gore, južno od Lipovca kočevsko progo in cesto Ribnica-Kočevje, že 5. avgusta 1943 zjutraj pa prispeli v Rakitnico, kjer so dohiteli matično in Šercerjevo brigado. Bili so tako utrujeni, da so kar popadali na tla. Popoldne jih je pri počitku zmotilo zavijanje in treskanje topovskih granat, ki so padale čisto blizu vasi.

Šercerjeva in Tomšičeva brigada sta iz Rakitnice in Blat odšli še isti večer. Ubirali sta prav isto pot kot Cankarjeva in Gubčeva brigada pred dobrimi štirimi meseci, ko sta dosegli svojo največjo zmago. Po napor-nem vzpenjanju sta pripešali k Vodnjaku, nato pa nadaljevali pot po Rudeževi cesti vse do Jelenovega žleba. Pohod je trajal vso noč. Toda partizanska zaščitnica je že pri Vodnjaku opazila, da ji sledijo Italijani iz Ribnice. Z njimi se je spoprijel 4. bataljon Tomšičeve. Boj je divjal čisto na blizu približno tri ure, nakar so partizani italijanske vojake pognali navzdol proti Rakitnici.

Vreme Je bilo deževno. Najbrž je prav to zamotilo nekatere borce, da so bili 6. avgusta čez dan premalo previdni. Letal se niso nadejali. Toda general Gastone Gambara je bil besen zaradi neuspeha svojih bataljonov pri Ajdovcu. Ker se ni mogel maščevati drugače, je v napad pognal bombnike, ki so partizane v Jelenovem žlebu opazili, jih bombardirali in mitraljirali. Pri tem je bil smrtno zadet Polde Zima iz Šercerjeve brigade, Anton Perenič-Tone iz 1. bataljona Tomšičeve pa

hudo ranjen v glavo. Poškodovane je Imel male možgane in je bil večinoma v nezavesti. Zvečer so ga nesli s seboj na Travno goro, kjer so ga skrili v gozdu,* pri njem za varstvo pa pustili bolničarko Marijo Groznik iz Šercerjeve, kije bila tako ožuljena, da ni mogla nadaljevati pohoda, brigadi pa sta morali takoj oditi naprej.⁶

Tisti večer seje 1. bataljonu Tomšičeve priključila tudi partizanka Micka Fajdiga iz Sodražice, ki so jo premestili iz Šercerjeve brigade, ker je dobro poznala pot. To se je zgodilo na Košenicah pri Pastirčku na Travni gori. Bataljon je vodila navzdol in skozi Dolgo dolino, na njenem dnu so prečkali cesto Sodražica-Loški Potok, nato pa so zavili čez Dolge njive, Mali griček in Okroglinek na staro cesto Sodražica-Boncar-Nova vas. Na desni pri Šeničevih, le 150 metrov stran, so bili zabunkani karabinjerji, ki pa partizanske kolone niso slišali. Taje pot nadaljevala skozi Žimarice in po stari cesti čez klanec Boncar. Vrh klanca so zavili levo v Benete, kjer jih je na hlodih pred hišo že čakal brigadni komandant Stanko Semič-Daki.

Pohod je trajal vso noč, končal pa seje 7. avgusta 1943 ob prvih sončnih žarkih. Za prvim sta v Benete prispela še 2. in 4. bataljon Tomšičeve, Šercerjeva brigada pa je šla s Travne gore mimo Kročal, Benet in Runarskega še naprej do vasi Kotel (glej skico št. 8 na str. 80).

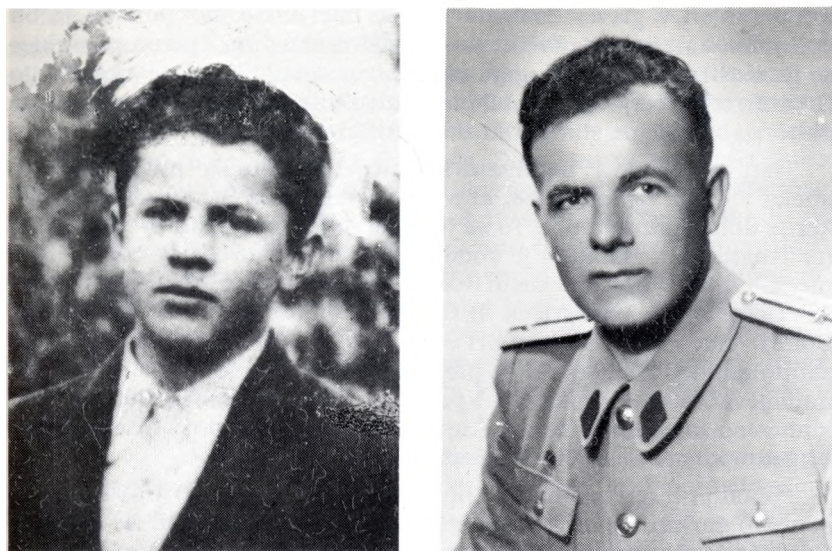
Četrty bataljon Tomšičeve brigade je spotoma opravil odkup hrane v vaseh Globel, Potok in Podklanec. Nabrali so tri vozove hrane ter nekaj obleke in čevljev. Ker seje odkup zavlekel, je prišlo pri Globeli tudi do manjšega spopada. Streljala je laška patrulja iz Sodražice, ki je šla po cesti proti Loškemu Potoku, vendar je takoj zbežala, ko so se partizani pognali proti njej. Žrtev ni bilo niti na eni niti na drugi strani.

Medtem je v Benetah vse oživel. Še zlasti pri Micnikovih, kjer se je nastanil štab 1. bataljona, je bila prava veselica. Vaščanom je ostal v spominu zlasti bataljonski komandant Franc Bobnar-Gedžo, ki je venomer igral na harmoniko, tudi popoldne, ko so začele okoli vasi treskati italijanske težke mine.

Štab brigade seje nastanil pri Turkovih. Tam je Daki dobil poročila obveščevalcev, da je na Runarsko prišlo v zasedo kakih 150 laških vojakov in belogardistov z Blok. Zasedli so runarski zvonik, se začeli vkopavati in utrjevati. Okope in mitralješka gnezda so gradili iz lesa, kamenja in zemlje. Ob tem se je Daki krepko pridušil, češ da jim bo Tomšičeva že dala vetra.

Iz brigadnega štaba v Benetah sta se za kratek čas ločila namestnik političnega komisarja Matevž Hace-Matevž Plehan in brigadni inten-

* Hudo ranjenega Antona Pereniča-Toneta, kočevskega rudaija, so prenesli v zdravniško oskrbo šele 18. avgusta, umrl pa je 7. septembra 1943.

Vilko Sterle-Radi iz Viševka (levo), eden prvih partizanov iz Loške doline (udeležil se je napada na Verd 2. februarja 1942), in Tone Žagar-Poljec iz Babnega Polja (desno), intendant Tomšičeve brigade. Radi je padel neznano kje, najbrž 29. septembra 1943 v Rakovem Škocjanu, Poljec pa je bil ujet kot divizijski intendant 6. novembra 1943. Iz ujetništva na Koroškem je pobegnil k partizanom na Svinjsko planino in je vojno preživel.

dant Tone Žagar-Poljec. Hace je šel na obisk k ženi Tereziji, kije delala v ciklostilni tehniki pri Dolenjih Poljanah nad Vrhniko pri Ložu, Žagar pa k domačim v Babno Polje. Spremljala sta ju Vilko Sterle-Radi iz Viševka in Andrej Mlakar, Lohnetov iz Knežje Njive. Za tehniko niso vedeli, bila je dobro skrita. Toda Lohnetov Andrej je vedel, kam osebje hodi po vodo. Tja je šel na prežo. Imel je srečo in že prvega dne, 8. avgusta 1943, je dobil zvezo s tehniko.⁷

Tistega dne pozno zvečer se je z Bloške planote zaslišalo treskanje bomb in regljanje mitraljezov. Matevž Hace in trije njegovi tovariši so dobro vedeli, da so se udarili z Italijani in njihovimi pomagači trije bataljoni Tomšičeve brigade. Toda brigada je premogla še en bataljon, kije imel številko tri. Kaj počne in kje se zadržuje, pa je vedel samo Hace . . .

Dejavnost 3. bataljona v Vukovcih in na Mavrlenu

Po dnevniškem zapisu Edvarda Kocbeka za 31. julij 1943 je glavni štab sklenil slovensko partizansko vojsko razdeliti na tri dele: prva divizija naj bi operirala na železnici Ljubljana-Trst, druga na železnici Novo mesto-Ljubljana, ena brigada pa naj bi ostala v Beli krajini. Toda za tako razdelitev je partizanskih brigad zmanjkalo. Najti je bilo treba drugačno rešitev in tako se je zgodilo, da je 3. bataljon Tomšičeve brigade ostal v Beli krajini. Iz Vukovcev se je moral po tej odredbi premakniti na Mavrlen. Od tam naj bi tudi poslej varoval preskrbovalne poti iz Korduna prek Kolpe do Žumberka in Kočevskega Roga,⁸ obenem pa skupaj z Levstikovim udarnim bataljonom in Vzhodno-dolenjskim odredom ustvarjal vojaško moč, ki je ustrezala moči brigade.* Toda ob tej ugotovitvi se velja najprej seznaniti, do kdaj je 3. bataljon Tomšičeve brigade ostal v Vukovcih in kaj je tam počel.

Po prevzemu protitankovskih topov, streliva in razstreliva, kar je 18. julija 1943 spravila čez Kolpo 3. četa, je odrinil v Kordun bojni del 1. čete. Ta enota je bila na poti šest dni, iz Korduna pa je pripeljala 6 voz streliva, razstreliva in orožja, med drugim 2 lahka mitraljeza nemškega izvora (Šarec, model 1934) in 12 nemških pušk (mavzerk). Med vračanjem se je po prehodu čez most na Dobri pri Trošmariji spopadla s hrvaškimi četniki in jih pregnala iz zasede. Četniki so streljali na veliko daljavo, zato niso zadeli nobenega od partizanov.

Takoj po vrnitvi 1. čete je iz Vukovcev 25. julija 1943 spet odšla v Kordun 3. četa 3. bataljona Tomšičeve brigade. Vrnila se je do 31. julija. Med vračanjem je četa zopet zašla v mitralješki ogenj hrvaških četnikov, ki so stalno nadzorovali odsek ceste po soteski od

⁸0 številčni In oborožitveni moči teh treh enot obstajajo zelo natančni podatki, In to: Levstikov udarni bataljon je imel vsaj 130 partizanov, ki so od oborožitve premogli 9 puškomitraljezov, 1 brzostrelko, 120 pušk in 11 revolverjev ter 152 ročnih bomb (poročili Levstikovega udarnega bataljona z dne 15. in 21. avgusta 1943, fase. 8/II v arhivu IZDG In izjava inž. Janeza Perovška-Pelka z dne 1. aprila 1987); v 3. bataljonu Tomšičeve brigade je bilo (prisotnih v četah) najmanj 145 borcev in bork, ki so imeli 1 lahki minomet, 2 mitraljeza, 6 puškomitraljezov, 97 pušk in 12 revolverjev ter 282 bomb (podatki izpeljani iz brigadnih); Vzhodno-dolenjski odred pa je imel prisotnih v enotah 308 partizanov, ki so od oborožitve imeli 6 puškomitraljezov, 220 pušk in 21 revolverjev (Zbornik VI, knjiga 6, dok. 66 na str. 174 in 175). Se pravi prisotnih v vseh treh enotah najmanj 583 partizanov (in partizank), ki so imeli 1 lahki minomet, 2 težka mitraljeza, 21 puškomitraljezov, 1 brzostrelko, 437 pušk, 44 revolverjev in najmanj 434 ročnih bomb, kar je v tedanjem času v resnici ustrezalo moči ene od slovenskih partizanskih brigad.

mostu čez Dobro v Trošmariji proti Bosiljevu, ki pa je z vpregami ni bilo mogoče obiti. Partizani so bili tega že vajeni in četnikom niso pustili blizu. Tako je tudi ta pošiljka prispela do Bosiljevega in čez Kolpo do Vukovcev neokrnjena. Na vozovih je bilo nekaj orožja (2 Šarca in 11 nemških mavzeric), protipehotnih in protitankovskih min ter veliko raztreleva.⁹

Medtem je življenje v vasi Vukovci teklo po ustaljenem tiru. Od 22. do 24. julija je bilo deževno, 25. in 27. julija 1943 pa sta razsajali nevihti. Padlo je kar 199 milimetrov padavin. Tako vreme je bilo zlasti nadležno za patrulje, zasede in straže, kajti partizani so bili slabo oblečeni.

V Vukovcih je bilo 11 hiš, vsi vaščani pa so bili na strani partizanov. Štab bataljona je bil pri Belčevih, komanda 1. čete 3. bataljona Tomšičeve pri Flajniku, bataljonska kuhinja pa pod napuščem Flajnikovega hleva. Vas so partizani varovali s stražami na treh krajih, s krožno patruljo, z manjšo zasedo pri Kovačjem gradu na poti od Vinice ter s puškomitralješko zasedo na grebenu Razvaje nad vasjo Damelj proti fašistični postojanki Sinji Vrh.

Hrane je bilo dovolj in bila je okusna. Kuhaiji so jo delili trikrat na dan. Bilo pa je tisto leto veliko os, ki so med jedjo oblegale menažke, se utapljale v hrani ter silile v usta, oči in lase, skratka, bile so prava nadloga.

Po četah je tekel redni vojaški in politični pouk. Borci so se vadili tudi za nastope na mitingih. Silno prizadeven kulturni delavec je bil Rihard Romih-Riki, namestnik političnega komisarja 1. čete. Vodil je skrbno izbran in uglajen moški pevski zbor, ki gaje nenehno priganjal na vaje. Izbral in slušno preizkušal je tudi recitatorje. Skupaj z Radom Čenčičem-Mitjem sta pripravila zelo uspešen miting, pri katerem sta sodelovali tudi obe domači dekleti, Ljubica in Danica Flajnik. Osrednja točka tega mitinga je bila igrice o vročerkvem črnosrajčniku, ki ob zvokih kitare zaman prepeva podoknico. Parodija je bila ubrana na melodijo »O sole mio . . .«, besedilo pa seje začenjalo: »Aprire okno mi o Micka moja, ti 'maš komunista, niente fašista . . .« Kalabreški pevec s kitaro in črnim cofom na glavi, ki ga je igral Riki, je milo prepeval svoje ljubezensko vabilo, dokler mu Ljubica Flajnik ni zlila škafa vode na glavo. Šala je vžgala, da so se partizani in vaščani nasmejali do solz.

V času od 18. do 31. julija okoli Vukovcev ni bilo spopadov. Italijani so zaznali navzočnost partizanov le v noči na 25. julij 1943, in to v vaseh Špehaiji in Hrib (sedaj Breg pri Sinjem Vrh, kota 350). Na delu je bila nesporno katera izmed čet 3. bataljona Tomšičeve, kije zbiralala hrano. O nenavadno izzivalnem početju pa so poročali črnosrajčniki

iz Predgrada. Tam je skupina partizanov 1. avgusta ponoči na ves glas prepevala revolucionarne pesmi, med drugim tudi internacionalo.

Med bivanjem v Vukovcih 3. bataljon Tomšičeve še ni načrtno novačil, vendar je v tistem času kljub temu pridobil tri novince: Ivan Videtič iz Stare Lipe je prišel 8. julija, Mirko Vlahovič iz Vinice 10. in Edo Hutar iz Rožnega Dola 28. julija 1943. Vsi trije še niso imeli 18 let.¹⁰

Datuma o tem, kdaj se je 3. bataljon premaknil iz Vukovcev na Mavrlen, kajpak nimamo, brez dvoma pa je bil 1. avgusta že v tej vinorodni vasi, kajti v noči na 2. avgust 1943 so Italijani poročali, da so na železnici med Otovcem in Semičem preprečili sabotažne napade na tire.

Zaradi premika iz Vukovcev na Mavrlen se vojaške naloge 3. bataljona niso kaj prida spremenile: še naprej je moral skrbeti za vame prevoze iz Korduna čez Kolpo do Kočevskega Roga ali do Gorjancev ter v nasprotni smeri, vendar je bil kraj za njegovo nastanišče izbran tako, daje lahko uspešno varoval jugovzhodna obrobja roških gozdov, kjer je bilo skritih veliko partizanskih bolnišnic in vodilnih ustanov osvobodilnega gibanja, hkrati pa napadal belokranjsko železniško progo.

Bataljonsko nastanišče na Mavrlenu so partizani zavarovali s tremi stražarskimi trojkami. Prva straža je bila ob poti, ki pripelje z Dobličke Gore mimo Vidošev, in to pri stari hruški, druga straža pri zadnji hiši na zgornji strani Mavrlena, koder pripelje pot od Miklarjev in Ovčjaka, tretja straža, okrepljena s puškomitraljezom, pa je bila pri polleseni zidanici ob poti, ki vodi iz Stražnjega Vrha. Bila je tudi opazovalnica, ki so jo partizani imeli na strehi velike lesene in z rdečo opeko krite zgradbe. Od tam so čez dan z daljnogledom opazovali Črnomelj, ceste in poti, ki vodijo vanj, ter železniški promet. Ponoči je bila na nogah tudi krožna patrulja. Poleg tega je imel bataljon še stalno mitralješko zasedo na razgledni točki blizu kote 739, kije imela na očeh italijansko postojanko v Koprivniku.¹¹

Ob prihodu na Mavrlen je imel 3. bataljon Tomšičeve brigade že dobro izurjene minerce. Izbral in vzgojil jih je vodnik Janez Povše-Janko. To so bili sami izkušeni borci: Anton Drečnik-Zvone z Vinjega vrha, Lojze Konda-Slavo iz Črešnjevca, Ciril Čibej iz Gorenje Trebuše, Lojze Jaklavič-Ciril iz Gorenje Lokvice, Nikola Marinič iz Božakovega in Jože Šturm iz Cegla, pozneje tudi Ivan Čerin-Jan. V bataljonskem štabu so začeli nemudoma načrtovati in pripravljati napade na železnico. Za neuspešen napad pri Otovškem mostu že vemo. Toda 3. avgusta so minerji odrinili daleč tja na drugi konec Bele krajine, spremljal pa jih je 3. vod 1. čete pod poveljstvom Viktorja Cvelbarja-

Del štaba 3. bataljona Tomšičeve na Mavrlenu 8. avgusta 1943. Od leve proti desni so: bataljonski politični komisar Zdravko Terpin, politični komisar 1. čete Rado Čenčič-Mitja, bataljonski komandant Rudi Vidrgar-Brane, bataljonska bolničarka Ančka Zajc, por. Tavčar (sedita), bataljonski zobotehnik Alojz Vrhovec-Sergej in bataljonski mesar Venčeslav Rode-Nande (sedil). Namestnik političnega komisarja Franc Žugel-Zvone. Je bil takrat na tečaju, namestnik komandanta Rafael Martinčič pa na poti v Kordun.

Staneta. Z Mavri ena so odšli mimo Nakla in čez Konjski hrib do Vrčic, od tam ponoči mimo Semeniča in čez Pleš, da so železniško progo prešli nad Semiškim predorom, potem pa mimo Osojnika in Jugorja na Gorenjo Lokvico, kjer so se pri partizanskih ljudeh dobro podprli in počakali noč. V tej vasi so minerji na čelu z Antonom Drečnikom-Zvonetom pripravili mine, zvečer 4. avgusta 1943 pa so pohiteli čez Grabrovec in Svržake k Dacarjem.

Njihov cilj je bil 15 metrov dolg železniški most čez Obrh, ki so ga Italijani varovali z dvema bunkerjema. Minerji so se k njemu priplazili ob potoku in po vodi, medtem pa so partizani 3. voda italijanske posadke v obeh bunkerjih slepilno napadli, da so minerji lahko nemoteno opravili svoje delo. Kmalu sta odjeknila dva močna treska. Mostje vrglo z nosilcev, tako da je visel le še na eni strani, proga pri kilometru 30,6 je bila hudo poškodovana.

Med umikom z vzhodne strani Metlike je diverzantska skupina izbrala drugo pot. Med Dobravicami in Krivoglaviciami je šla čez progo ter z mitralješkim ognjem napadla laške vojake v bunkerjih. Zaradi tega sta bila na postaji Gradac zadržana vlaka M5 in 9285. Medtem so minerji 5. avgusta razstrelili progo še na dveh krajih, tirnici sta bili uničeni pri 1,3 kilometru od Gradca v dolžini 15 cm, pri 2-gem kilometru od Gradca pa v dolžini 19 cm. Miner Anton Drečnik-Zvone pa je podtaknil tri tempirane plastične mine, ki jih je vojaška straža našla, vendar kaže, da ukana ni uspela.

Sabotažna skupina se je nato umaknila mimo Geršičev, prešla Lahinjo, našla gostoljubje v obkolpskih vaseh, potem pa se mimo Pavičičev (Zastave) in Tribuč vrnila na Mavrlen. Toda mirovala ni. Že čez tri dni, 10. avgusta 1943 ponoči, so minerei pretrgali tirnice v Selih pri Otovcu.¹²

Nekako v istem času je odšla na pot tudi glavnina 2. čete. Štela je 32 izbranih in dobro oboroženih partizanov. Poveljevala sta jim komandir Dušan Remih-Duško in politični komisar Bogdan Struna-Jan, od bataljonskega štaba pa je šel z njimi namestnik komandanta Rafael Martinčič. Dobili so nalogo, da gredo nemudoma čez Vukovce, Kolpo in Bosiljevo v Kordun po še en protitankovski top in razstrelivo. Ko so prešli Kolpo in dosegli Bosiljevo, jim je tamkajšnji partizanski poveljnik dal v okrepitev še eno četo hrvaških partizanov. Odšli so prek Dobre, prešli močno branjeno železniško progo Ogulin-Generalski Stol, nazadnje pa še Mrežnico. Blizu Korane so prevzeli protitankovski top in voziček z granatami, dva težka minometa, nekaj drugega orožja, streliva in razstreliva pa so naložili še na štiri voze.

Ob vračanju iz Korduna pri prehodu železniške proge ni bilo spopadov, ker so progo varovali hrvaški domobranci, ki so morali po sili nositi puške. Toda blizu Trošmarije so prevoz kar dvakrat napadli četniki. Te četnike, partizanske dezerterje, so hrvaški partizani dobro poznali. Med obstreljevanjem, kije potekalo na precejšnjo daljavo, so se med sabo klicali po imenih, izzivali in zmerjali, kar se je Rafaelu Martinčiču zdelo kar zabavno. No, pomembno je bilo, da so četnike zavrnil zlahka in brez izgub.¹³

Po vrnitvi čez Kolpo v Vukovce si je morala četa najprej nabaviti hrano. V Sečjem selu, čisto blizu Vinice, je zasegla telico, ki pa je med potjo proti Učakovcem zdivjala. Tekla je naravnost proti laškim bunkerjem, partizani pa so jo lovili in streljali nanjo. Po hudih mukah so jo le ujeli in pripeljali v Vukovce. Toda to je izzvalo Italijane, da so v partizansko vas poslali nekega nakupovalca živine z Vinice, ki pa ga straža ni pridržala. Za njim je pozno popoldne - bilo je 16. avgusta 1943 - z bataljonskega štaba na Mavrlenu prihitel posebni častniški

sel. To je bil politdelegat 3. voda 1. čete Alfred Žorž-Jovo, partizan od začetka septembra 1941. Prinesel je nujno povelje, da je treba protitankovski top nemudoma prepeljati na Mavrlen. Potem je Jovo posedel še kakšni dve uri v četnem poveljstvu pri Belčevih. Nenadoma je pritekla 14-letna Marica Simčič, po domače Ravidičeva. Rafaelu Martinčiču je zadihana povedala, da so vas obkolili Italijani. Ko se je Martinčič začudil, češ da to ni mogoče, ker so okoli vasi straže in zasede, je deklica povedala, da so straže in zasede zbežale na drugo stran Kolpe.

Italijane je opazil pastir Matija Kobe. Umo je stekel do odbornice SPŽZ Marije Simčičeve, Vukovci 14, rekoč da gre neka vojska, najbrž Italijani. Simčičeva je hčerko Marico poslala v poveljstvo k Belčevim, sama pa je pohitela do Kovačjega gradu k straži, ki pa je bila precej brezskrbna in nebudna, pa Lahov ni pravočasno opazila. Ko jih je nanje opozorila Ravidičeva, so bili sovražniki že čisto blizu in straža je zbežala proti Kolpi in čez njo, ne da bi streljala.

Ko se je Rafael Martinčič zavedel kritičnega položaja, je vprašal komandirja Duška Remiha, koliko ljudi ima pri roki. Taje odvrnil, da samo 16. Nato mu je Martinčič ukazal: »Razvrsti jih v strelce po 30 metrov narazen in juriš na Italijane! Ali se prebijemo ali poginemo ...« Duško je borce naglo popeljal v boj, Martinčič pa je začel kričati na vse grlo: »Tomšičeva brigada na desno v strelce, Gubčeva brigada na levo v strelce! Obkoljuj! Juriš!«

Italijani so se zmedli, ker odpora niso pričakovali, in nasedli Martinčičevi prevari. Mislili so, da so zares trčili na obe brigadi. Zastali so, se zasukali in se spustili v divji beg proti zaselku Kovačji grad in proti Učakovcem, kajti medtem so začeli po sovražnikih streljati tudi partizani z desnega brega Kolpe. Tako so pregnali Italijane, ki so izgubili nekaj pušk in streliva. Ti so si od strahu opomogli šele pri Učakovcih. Da bi Remihove jurišače zadržali, so začeli tolči s težkimi minometi. Nesreča za partizane je bila v tem, ker so jih mine presenetile ob skalnatem robu na Malešiki košenici. Tam je dobil šop železja v glavo in život politdelegat Alfred Žorž-Jovo, političnemu komisarju Bogdanu Struni-Janu* pa je železna luščina odtrgala kos zadnjice. Najhuje je mina ranila partizana Franceta Slaviča, mitralješki rafal pa po prstih leve roke še Franca Žuglja-Borisa.¹⁴

Na dan, ko se je 2. četa vračala iz Korduna čez Mrežnico, je štab 3. bataljona Tomšičeve na Mavrlenu dobil posebno važno nalogo. Na

*Fotografiji politdelegata Alfreda Žorža-Jova in političnega komisarja Bogdana Strune-Jana sta objavljeni v knjigi Tomšičeva brigada 1 na str. 424 levo in 425 desno.

noge je moral spraviti vse, kar je moglo hoditi, za varovanje nastanišča so ostale le straže in patrulje. Glavnina 1. in 3. čete s partizani iz 2. čete, ki niso imeli strelnega orožja, je morala 13. avgusta 1943 nemudoma oditi proti severu. Po najhujši pripeki so hiteli mimo Rodin in čez Konjski hrib. Do mraka so dosegli Vrčice, nato so se spustili mimo Črmošnjic in pot nadaljevali skozi Seč in Dobindol do Malega Podljubna. Tam so počivali čez dan, zvečer 14. avgusta pa so se odpravili k Marofu ob Krki, kjer se je začel nenavaden vrvež. Že ob poti pri Srebrničah so naleteli na ves Levstikov udarni bataljon in na množico konjskih in volovskih vpreg, v strugi temačne reke pa so zagledali dva čolna, ki soju upravljali borci Šalijeve enote.

Borci 3. bataljona Tomšičeve so postavili zasedo na cesti pri Brodu proti Drski, eno četo pa so čolnaji prepeljali čez reko v zasedo h Grobljam. Vsi prosti partizani so morali na levi breg reke, kjer so uzrli obrise treh osebnih in dveh velikih tovornih vagonov, ki jih je bilo treba razložiti. Šlo je za opremo in instrumentarij za 15 poljskih bolnišnic, pa še za obveze, zdravila, razno opremo, obutev in papir v skupni teži 50 ton. Vse to so zbrali ulični in matični odbori OF v Ljubljani. Za skladiščenje, prevoz na glavno ljubljansko železniško postajo in nakladanje so poskrbeli člani centralne tehnike, za prevoz do Novega mesta in Grobelj pa je poskrbela organizacija OF na železnici.

Ko so partizani na čelu z Ivanom Mavrovičem-Ivanovim vagone prevzeli, so jih morali najprej na roke potisniti še približno en kilometer proti Straži. Nato se je začelo razkladanje, ki bi ga bilo treba opraviti vsaj do petih, kajti premikalna skupina bi morala prazne vagone potegniti s proge najpozneje do pol šestih zjutraj. To je bila silno težavna naloga. Blago je bilo namreč v vrečah, zavojih in zabojih, od katerih so mnogi tehtali celo do 100 kilogramov. Bremena je bilo treba prenašati na rokah 150 ali 200 metrov daleč, jih tam spravljati v čolne, prepeljati čez reko in potem še naložiti na kmečke vozove. Toda partizani so bili pridni in vsega vajeni, zato je razkladanje potekalo brez zastojev ali kakšnih drugih nevšečnosti. Kljub temu se je delo zavleklo in partizane ob Krki je zalotil dan. Pripetila se jim je tudi ta nesreča, da jim je v Krko s čolna zdrknila ena bala papirja. Za belogardiste je bila najdba uničenega papirja v kalni Krki še en dokaz, da so partizani dobili veliko pošiljko dragocenega blaga. Ker so bili spet speljani na led, je njihova propaganda natolcevala, da so partizani pošiljko dobili od Italijanov.

Na desnem bregu Krke blizu vasi Potok so partizanom pomagali tudi aktivisti OF in člani Narodne zaščite iz okoliških vasi ali pa celo čisto navadni kmetje. Vsega so naložili 116 kmečkih voz, nakar se je začela neskončna karavana pomikati proti Sušicam in Podturnu. Ta

odsek poti je proti Vavti vasi zavaroval Levstikov udarni bataljon. Od Podturna so preobložene vprege zapeljali po Červanovl cesti do Podstenic, kjer so dragocene tovore razložili. Kar je bilo sanitetnih potrebsčin in zdravil, so jih znesli v opuščeno bolniško postojanko Jelenžleb in jih tamkaj uskladiščili. Vse to delo je bilo končano 17. avgusta 1943. Medtem se je 3. bataljon Tomšičeve brigade že vrnil na Mavrlen.¹⁵

Tja se je vrnila tudi 2. četa iz Vukovcev. In tako je ves bataljon zvedel za kruto smrt politdelegata Alfreda Žorža-Jova. Po četah je zavladala splošna žalost, v bataljonskem štabu pa so poveljstvo 2. čete ostro prijeli zavoljo nebudnosti. Ker je Bogdan Struna-Jan obležal hudo ranjen, je bil za novega političnega komisarja 2. čete imenovan Ivan Dolničar-Janošek.

Toda za žalovanje ni bilo časa. Namestnik komandirja 1. čete Viktor Cvelbar-Stane je moral s četno glavnino že navsezgodaj 17. avgusta oditi v zasedo na cesto Vinica-Sinji Vrh, in sicer čisto blizu Vinice. Po Cvelbarjevi izjavi je bilo tam Italijanov kot listja. Zaseda se je morala umakniti proti Vukovcem. Šele blizu Kolpe je nudila močnejši odpor, ranjenih ali padlih pa k sreči ni imela.¹⁶

Obetalo se ni nič dobrega. Toda za žalostno in slabo novico je prišla tudi vesela. Prinesel jo je partizan Ivan Mrmolja, doma iz Sel pri Črničah: italijanska posadka se je 17. avgusta 1943 umaknila iz Koprivnika. V to znamenito kočevsko vasje že zvečer pohitela kulturniška skupina 1. čete in priredila lep miting, kije ljudi v Koprivniku zelo navdušil. Starejše ženske in dekleta, moških razen starcev in otrok v vasi tako ni bilo, so partizane pogostile s krompirjem in odlično gobovo omako.

Tistega dne je partizane razveselil tudi priljubljeni Ivan Kovačič-Efenka, ki je še do nedavnega poveljeval 3. bataljonu. Vsi so vedeli, da je namestnik brigadnega komandanta, vendar je obiskal svoje nekdanje borce na Mavrlenu zgolj zasebno. Potoval je namreč v višjo oficirsko šolo pri Glavnem štabu NOV in POH, ki je bila v Plaškem. Skupaj z njim sta šla v to šolo tudi Jože Mirtič-Zidar iz Šercerjeve in neki Ljubo iz Gubčeve brigade. Ker je bil Ivan Mrmolja že dvakrat v Kordunu, gaje Efenka vzel na to pot za spremstvo, in to skupaj s še enim kurirjem.¹⁷

Ivan Kovačič-Efenka je pripovedoval o hudih bojih brigadne glavnine na Blokah, izrekel pa je tudi nekatere preroške misli o skorajšnjem italijanskem propadu . . .

V globinski zasedi od Runarskega do Krvave Peči

Brž ko so letalski ogledniki potrdili, daje na Travni gori navzoča množica partizanov, je general Gastone Gambara na Bloke pognal štiri popolne laške bataljone. Dobili so ukaz, naj jedro 14. divizije prestrežejo, ga še pred prihodom do Iške zapletejo v frontalne boje in potolčejo. Ob dva izmed teh bataljonov je že 8. avgusta 1943 ob zori trčila Šercejeva brigada, ki je zbiral hrano v Hudem Koncu pri Sv. Gregorju ter v Brinovščici, Črncu in Zadnikih.* Italijani so na kraju spopada pustili dva mrtva vojaka, štirje in ena mula pa so bili ranjeni. To je povzročilo tolikšno zmedo, da so partizani oba bataljona pognali v beg. Kljub temu uspehu si je Šerčerjeva poiskala trdno oporo na hribovju okoli Mikunce, začasna nastanišča pa po vaseh Kotel in Novi Pot, kjer so bile njene enote na položajih in pripravljene na vse.

Italijansko poveljstvo je menilo, da ima v kleščah celotno partizansko bojno skupino. Skušalo jo je potihem obkoliti in že opoldne so v Kotel priletele prve topovske granate. In to kar s treh strani. Ker se borci Šerčerjeve brigade niso dali izzvati, ampak so čakali temo, so morali napasti Italijani. Njihov napad pa se je začel šele malo pred mrakom. Napredovali so v strelcih in zelo previdno, s pravcato ihto pa so uporabljali minomete in topove, ki pa so nabijali v prazno. A če bi se tako nadaljevalo, kdo ve, kako bi se končalo. K sreči je sovražnike prehitela noč, zato je Šerčerjeva lahko neopazno in brez žrtev zapustila svoje položaje, da bi se po skrivnih poteh izvila iz neljubega objema. Toda italijanski alpski lovci soji bili za petami kakor lovski psi. Sledili soji tudi po temi in le čakali na priložnost, da bi jo napadli.¹⁸

Italijani pa niso vedeli, da imajo za hrbtom tri bataljone Tomšičeve brigade. Ko je komandant Stanko Semič-Daki opazil, da so se sovražniki spravili na Šerčerjevo brigado, ki je varovala topniško baterijo 14. divizije, je proti Naredom takoj napotil 3. četo 1. bataljona, da sovražnikom udari v hrbet. Napad se je lepo posrečil. Italijani so bili tako presenečeni, da so se razbežali. Upirali so se le redko kje, a to je bilo dovolj, da stajo hudo skupila vodnik Ladislav Štefančič-Edi iz Ljubljane in Anton Malešič-Franc iz Bele krajine.

Daki je tudi sklenil, da bo zvečer napadel italijansko in belogardistično zasedo v vasi Runarsko (glej skico št. 9 na str. 113). Računal je, da bo s to potezo Šerčerjevo brigado še dodatno razbremenil, če pa bi

* Partizani so zasegli 7 glav govedi, 5 konj, 3 prašiče ter veliko živeža in obleke (Vesti št. 61080 z dne 12. avgusta 1943, fase. MVAC 111-A v arhivu IZDG).

mu uspelo sovražnike pregnati iz vasi, bi svojim bataljonom tudi izdatno skrajšal načrtovani nočni pohod.

V napad na Runarsko je usmeril 1. in 2. četo 1. bataljona pod poveljstvom Franca Bobnarja-Gedža. Na izhodiščne položaje k runarski cerkvi je enote iz Benet vodila Sodražanka Micka Fajdiga. Partizani so prišli po polju za cerkvijo, kjer je rasla skoraj zrela rž, niso pa vedeli, kje točno so skriti sovražniki. Slabo je bilo to, da so trčili ravno ob belogardiste, ki so bili bolj čuječi in bolj privrženi laškim koristim od samih Italijanov. Splošno streljanje se je razvnelo okoli dvaindvajsetih. Sovražniki so napadalce najprej osvetlili z žarometom, samo hip zatem pa sprožili mitraljeze. Že prvi rafal je bil smrtno zadel partizana Franca Štravsca iz Gribelj - ta je ostal na njivi z ržjo. Roman Stubelj z Gradišča pri Renčah je bil hudo ranjen v glavo, Stojko Ferletič iz Mirna pri Gorici pa v komolec desne roke. Ta dva in Micko Fajdiga, ki je dobila strel skozi ramo, so obvezali za Bofonovo hišo. Poleg naštetih je bila ranjena tudi bolničarka Francka Podgoršek-Petra. V glavo so jo zadeli drobci ročne bombe.

Partizani in belogardisti so si bili tako blizu, da so ročne bombe z ene in druge strani letele predaleč. Vendar so partizanski bombaši en bunker le zadeli. V njem sta bila ubita dva vojaka italijanskih obmejnih straž. Sicer pa streljanje ni poenajalo do jutra, čeravno so partizani že zdavnaj odšli po svojih poteh. Ob pol šestih so Italijani dobili pomoč v ljudeh in strelivu. Šele tedaj so se pomirili.¹⁹

Kaže, da se je boj Tomšičeve brigade s sovražnikovo zasedo na Runarskem razvlekel precej čez polnoč, saj je okrožni komite KPS Cerknica poročal, daje brigada nadaljevala pot po šestumi borbi. Od Bofona je odšla čez Godičevo in Zakraj proti Rutam. A njen boj pri Runarskem ni bil brez pomena, kljub temu da zasede ni pregnala. Ko so namreč bataljoni iz divizije Cacciatori delle Alpi začutili, da imajo tudi za hrbtom močno partizansko enoto, so takoj opustili zasledovanje Šercerjeve brigade in se umaknili na izhodiščne položaje, kjer so se začeli mrzlično pripravljati za krožno obrambo. S tem pa so odprli pot tudi trem bataljonom Tomšičeve, ki so 9. avgusta 1943 ob sedmih že prišli v Boštetje in Vrh, kjer sta se ustavila 4. bataljon in brigadni štab, prvi bataljon se je nastanil na Selu, drugi pa v Rupah (glej skici št. 8 na str. 80 in št. 9 na str. 113). Tisto jutro seje priključil 1. bataljonu tudi minerski vod, ki ga le vodil Franc Lesar iz Raven na Blokah.²⁰

Šercerjeva brigada je potovala previdno in počasi. Po temi je prišla samo skozi Ravnik in mimo Ravnic do redkega borovega gozdička nad Iško. Tam se je morala ustaviti, ker se je pričelo daniti. Dišalo je po Italijanih, zato so prvi, tretji in četrti bataljon zasedli položaje okoli

Resja (kota 820), drugi bataljon je ostal v rezervi, obenem pa varoval top. Neugodne položaje je bilo treba braniti brez misli na umik, kajti za hrbtom so imeli prepadne strmine Iške, ki so bile primerne le za gamse.

Ogledniške patrulje so kmalu potrdile, da so sovražniki res čisto blizu. Tista, ki je šla proti Sv. Trojici (zdaj Šivče), je padla v zasedo. Tudi od Sv. Urha pri Zavrhu, kjer je vodila pot proti Rakitniški planoti, je po patrulji zaregljal rafal, kije bil očitno znak za splošen laški napad. Začelo se je streljanje od vseh strani. Po njem se je dalo sklepati, da imajo sovražniki namen Šercejovo brigado vreči v Iško. Kmalu po prvih streljih so prileteli trije bombniki. Bombe so orale plitvo zemljo, vejevje so klestili rafali z dumdumkami, vmes pa so treskale granate in težke mine, kakor da se je odprl pekel.

Italijanski vojaki so se plazili bliže in čakali na znak z raketo, kdaj bo konec letalske in topniške priprave, da se bodo pognali v naskok. Toda Šercejeva brigada je zdržala. Po vsakem sovražnikovem jurišu je sledil nasprotni juriš., da so partizani povrnili svoje prejšnje položaje. Tako seje nadaljevalo ves dan. Italijani so popoldne partizane že trdno stisnili. Tega seje ovedel John Denvir-Frenk, komandant 2. bataljona, kije bil po rodu Novozelandec. Prišel je na odrešilno misel. Četi, kije bila v rezervi, je zapovedal, naj se prodirajočim Lahom splazi za hrbet in jih napade od zadaj. Ukana seje posrečila. Streli, ročne bombe in kričanje na juriš izza hrbta so sovražnike čisto zmedli, da so zbežali iz zasilnih okopov. Umikati so se začeli tudi tisti, ki so partizane tako rekoč že lovili za suknjiče. S tem je italijanski napadalni pritisk splahnel. Poslej so laški vojaki jurišali le še zato, da so lahko pobrali svoje mrtve in ranjene . . .²¹

Nič bolje se 9. avgusta 1943 ni godilo bataljonom Tomšičeve brigade. En bataljon divizije Cacciatori delle Alpi je prišel z Roba na Dedniški vrh (kota 834) že prejšnji večer. Vojaki so se vkopali in pripravili na krožno obrambo. Mitralješka gnezda so skopali na vsakih pet do deset metrov, zaklone so izdelali tudi za gorski top, s katerim so lahko streljali naravnost, in za šest težkih minometov. Druga dva bataljona, ki sta imela slabe izkušnje že s Šerčerjevo brigado, sta bojazljivo pritiskala od jugovzhoda, prvi od Novega pota, drugi pa od Karlovice mimo Lužarjev ter po Lužarski dolini proti Naredom. Velikolaškimi belogardistom seje zdelo, da so partizani čisto obkoljeni in da jim ostane samo še pogin. To pa so bile kajpak zgolj pobožne želje, saj niso vedeli, da bodo imeli Italijani opravka z bojevitimi enotami Tomšičeve brigade.

Do prvega spopada je prišlo kmalu po sedmi uri. Že zjutraj so šli trije italijanski vojaki z Dedniškega vrha po vodo v Dedniško korito.

Tam jih je v zasedi pričakal partizan s puškomitraljezom in vse tri pokosil. Takoj zatem so začeli Italijani streljati z minometi, to pa je bil znak za preplah, nakar so enote Tomšičeve brigade nemudoma zasedle obrambne položaje. Strelna razvrstitev 4. bataljona je bila na desnem krilu naslonjena na Betonkin hrib (vzhodno obrobje vasice Vrh). Tamkaj, pri Betonkini lipi je bil težki mitraljez fiat, na levem krilu pa seje bojna črta vlekla do Izbera. Razmejitev s položaji 1. bataljona je tekla po cesti, ki pelje iz Rup v vas Dednik, razvrstitev njegovih čet pa je bila naslonjena predvsem na vasico Selo. Težko brede so postavili pri Prusnikovi apnici. Pozneje seje obrambna črta 1. bataljona precej razvlekla in je po robu grebena tekla proti Podgozdu in Mačkovcu (glej skico št. 9 na str. 113). Drugi bataljon je bil sprva še v rezervi.²²

Italijani so skušali najprej vdreti skozi vas Dednik proti Rupam. Po cesti do laza na Križišču je prišlo kakih 40 alpincev. Na te je z mitraljezi udaril 1. bataljon. Koliko je bilo zadetih, ni znano, toda po tej poti alpinci potem niso več tvegali napada. Dobro so vedeli, da bodo v manevrskem boju poraženi, zato so se čvrsto oklepali okopov računajoč, da bodo od tod izrabili svojo veliko tehnično premoč. Začeli so nabijati z gorskim topom in s težkimi minometi, s tem pa so se popolnoma odkrili. Partizanski poveljniki so poslej točno vedeli, kje so, koliko jih je in kaj nameravajo. Zato je brigadni komandant Stanko Semič-Daki ukazal, da mora 2. bataljon nemudoma odhiteti dalje do Krvave Peči, da bi tam zasedel ključne položaje za varen prehod na Mokre, obenem pa preprečil morebiten prodor sovražnikov s tiste strani.²³

Medtem se je okoli položajev 4. in 1. bataljona začel pravi pekel. Italijani z Dedniškega vrha so streljali z osmimi težkimi minometi in z gorskim topom. Ker so se partizani dobro krili ob zidovih hiš in v drugih zaklonih okoli domačij, tako da jim mine in granate niso mogle do živga, so Italijani sklenili domačije zažgati z zažigalnimi minami. Med drugim so jih namerili tudi na Ložanovo hišo v Boštetjah, kjer se je začasno nastanil brigadni štab z Dakijem. Ena mina je zadela streho blizu dimnika, razbila nekaj strešnikov in poškodovala dva špirovca. Veliko škodo pa je naredila zažigalna mina, ki je zadela gospodarsko poslopje, kjer je pogorelo seno, še neomlačeno žito in večina kmečkega orodja. Gospodar Zadnik je uspel rešiti samo slamoreznico, en kmečki voz in nekaj orodja. Še huje je bilo drugod. Na Vrhju so pogorele vse štiri hiše z gospodarskimi poslopji vred, v Rupah dve (Ruparjeva in Lazarjeva), na Selu pa ena.

Toda italijanski alpski lovci so pridno obdelovali zlasti partizanska mitralješka gnezda. Na Selu je težka mina treščila zraven težke brede pri Prusnikovi apnici. Engelbert Drgan in še en partizan sta bila mrtva.

dva pa hudo ranjena. Ves ošibran od železja in dobesedno razmesarjen je bil osemnajstletni borec Perica, doma iz okolice Šentjerneja, ki se mu je mina razletela med nogami. Ta je ranam podlegel drugi dan na Gorenjih Otavah.

Malo pred tem je prignal živino s paše trinajstletni France Kraševac. Ko so začele frfotati mine, sta on in še neki partizan skočila v Prusnikovo drvarnico. Prva mina je padla precej za hišo, druga pred njo, tretja pa tik za njo ob steni. Tisti partizan je dobil železje v prsi, France pa v desno stegno. Oba so odnesli navzdol v Iško, kjer je dečku košček železa odstranila bolničarka 2. bataljona Šerčerjeve brigade in ga obvezala.*

Pravi dvoboj se je razvnel med težkim mitraljezom 3. čete 4. bataljona, kije bil na gričku pri Betonkini lipi, in laškim topom. Italijani so proti mitraljezu izstrelili pet granat, vendar ga niso zadeli. Komandir Janez Kramarič je namerilcu velel, naj se umakne za 50 metrov v desno na rob gozda, nakar je italijanski top prenehal streljati. Pač pa so sovražniki začeli streljati z dvema minometoma 81 mm. Merili so na bližnjo hišo. Prva mina je bila prekratka, druga predolga, tretja pa je padla zraven hiše. Nato so izstrelili še dvakrat po dve mini. Ranjeni so bili trije borci, en partizan pa je bil ubit pod Kolenčevo hišo v zaselku Vrh. Tam blizu je mina laže ranila v nogo brigadnega kurirja Rafaela Čoža.

Da bi se borci 1. bataljona obvarovali pred naleti težkih min, so zasedli sam rob soteske, ki ga je bilo skoraj nemogoče zadeti. Mine so večinoma letele čez in treskale v Iški, ali pa so brizgale železje in prst več metrov pred zakloni, kar pa ni bilo nevarno. Toda malo pred poldnem so prihrumeli italijanski bombniki. Bili so štirje in robove Iške so obletavali kot nori. Stresali so na ducate bomb in strigli po grmovju z letalskimi mitraljezi. Bombe so večinoma padale v prazno, ker so partizani že vedeli, da je treba predvsem mirovati. Toda pri Boštetjah je bombnik zalotil na planem brata Vinka in Franceta Miheliča-Iskro iz Rovt pri Podnartu in ju zasul z bombami. France Mihelič-Iskra je bil smrtno ranjen, odtrgalo mu je skoraj pol glave.

*Med prevozom proti Bercetovi bolnišnici Je kola z ranjencema napadel italijanski bombnik, konji so se splašili, voz se je prevrnil in deček France Kraševac je obležal v soteski, odkoder se je drugi dan z muko privlekel do doma. Prišel je v roke laškim vojakom, ki so ga odpeljali v Velike Lašče. Tam so ga zasliševali, kdo gaje obvezal. Rekel je, da so to naredili italijanski vojaki, pa so mu dokazali, da imajo Italijani povoje iz bele gaze, tisti, s katerim je bil obvezan on, pa je bil iz rumene angleške gaze. Potem se je izgovoril, da pač ne ve natančno, kdo ga je obvezal, da pa je bil tisti prav tako oblečen kakor njihovi vojaki (France Kraševac po beležki z dne 22. julija 1985).

Nekaj podobnega je doživel Maks Gorenšček. Ko se je vmil s posebno zaupne poti, brigadnega štaba v Boš te tj ah ni bilo več. Naokoli je gorelo, ob poti pa je sedel zvit vodja obveščevalnega centra. To je bil Jože Repič-Miha, ki so ga ranili drobci mine.²⁴

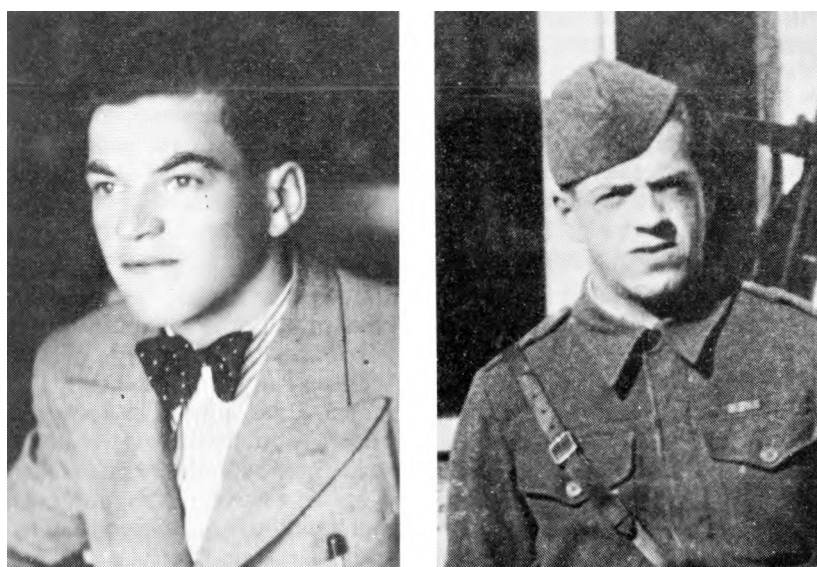
Tudi Italijani in belogardisti z Roba, ki bi morali zasesti požgano Krvavo Peč, niso marali ničesar tvegati. Ustavili so se na Čelu (kota 740), ki mu domačini pravijo tudi Purkarški grič, se tam dobro utrdili in prihuljeno oprezali. Menili so, da bodo vse drugo namesto njih opravili bombniki.

Drugi bataljon Tomšičeve brigade je dosegel Krvavo Peč že 9. avgusta 1943 sredi dopoldneva. Vod 3. čete s puškomitraljezom se je ustavil pri cerkvi sv. Lenarta (kota 806), glavnina 3. in vsa 2. četa sta se spravili v Krvavo Peč pod nastreške, cela 1. četa pa je zasedla položaje po obrobju Zajagodišča. Puškomitraljezec Janez Erbežnik-Gorenc se je spravil v Rihtarjevo apnico, kjer je bil dober zaklon in od koder je imel lep pregled (glej skico št. 9 na str. 113). Tistikrat so se v bataljon vključili Anton Debeljak, Ivan Perhaj-Gorenc in Karel Šajn, trije prostovoljci iz Malih Lašč, ki so pred odhodom v NOV spodžagali 21 telefonskih drogov.

Dopoldne se ni zgodilo nič posebnega. Toda okoli dvanajstih so Italijani začeli riniti od Roba. Partizani so jih nameravali spustiti po globeli med Zajagodiščem in cerkvijo sv. Lenarta, da bi jih tam potolkli, vendar se sovražniki niso pustili zvabiti v past. Raje so pazljivo opazovali in prizadevno sporočali, kje so partizanska obrambna vozlišča, vse dokler niso prileteli štirje bombniki, ki so napadli v dveh naletih. Mitraljirali so in metali lahke protipehotne bombe, ki so jih partizani šaljivo krstili za pirovske steklenice.

Najbolj srdito so pikirali na cerkev sv. Lenarta. Bombe so treskale povsod okoli posvečene zgradbe, da so svetniki padali z oltarja, toda cerkve ni zadela nobena. Več uspeha so imeli laški letalci na Zajagodišču. Ena od bomb je padla na sredo Rihtarjeve apnice, kjer si je našla zaklon Erbežnikova mitralješka trojka. En borec je bil mrtev, Janez Erbežnik-Gorenc jo je skupil v stopalo in v stegno leve noge, Lojze Ferkov-Jaka pa tudi v nogo, vsi pa so bili obrizgani od apna. Toda od Purkarškega griča so začele leteti tudi italijanske težke mine. Ena je priletela blizu Nika Obradoviča in ga ranila v desno roko.²⁵

Tačas se je bojni hrup v Rutah nekoliko stišal. Kazalo je, kakor da so bili italijanski alpinci zadovoljni z gorjem, ki so ga povzročili prebivalcem Boštetij, Vrha, Rup in Sela. Niso pa mogli biti zadovoljni borci Tomšičeve brigade. Edina pot, ki je vodila skozi ta naselja dalje proti Mačkovcu, je bila tu in tam izpostavljena neposrednemu ognju

Brata France Mihelič-Iskra (levo), ki je padel 9. avgusta 1943 v Boštetjah, in Vinko Mihelič (desno), ki je dobil med pohodom na Štajersko hude ozeblino

italijanskega gorskega topa in težkih mitraljezov z Dedniškega vrha, da minometov niti ne omenjamo. To bi bilo nevarno zlasti za premike s tovornimi živalmi, ki so nosile težka orožja in kuharsko kramo. Tudi sicer partizanom položajni boj ni niti malo ustrezal, ker je v njem prihajala do izraza sovražnikova tehnična premoč. Zato je Stanko Semič-Daki sklenil, da bo skušal alpince pregnati z Dedniškega vrha.

Komandir 3. čete 4. bataljona Janez Kramarič je dobil v popoldanskih urah nalogo, da povede svoje partizane Italijanom za hrbet, 1. in 2. četa pa naj bi proti sovražnikom pritiskali čelno mimo vasi Dednik, da bi pritegnili njihovo pozornost. Četa se je spustila od Vrha mimo Banov proti grapi Kobilji curek, od tam pa se priplazila v gozd Repnik, ki pokriva vzhodno pobočje Dedniškega vrha (kota 834). Kramaričevi borci so prišli na sam gozdni rob in so imeli italijanske položaje kakih 40 do 50 metrov pred sabo. Sovražnikovi okopi so bili na vsakih pet do deset metrov. Ravno so pripravili bombe, da bodo naskočili, ko je šel eden od Italijanov na potrebo. Imeli so ga na muhi, toda niso marali streljati nanj, ker so se hoteli še bolj približati, da bi lahko zagnali bombe. Koje ta vojak prišel nazaj k okopom in se spustil v pogovor z drugimi alpinci, so Lahji Kramaričeve borci na robu gozda opazili, nakar je začelo kar vreti iz njihovih mitraljezov. Napadalce so

prikovali k tlom, zato seje morala 3. četa hitro umakniti, ne da bi kaj opravila (glej isto skico).

Tedaj se je vsa pozornost Italijanov obrnila na vzhod. Vsa njihova orožja so začela nažigati v grapo Kobilji curek, kar še posebej velja za težke in lahke minomete. Treskalo in grmelo je kot na sodni dan. Belogardisti v Velikih Laščah so se veselili, daje v tokavi Kobilji curek vse polno razmesarjenih partizanov, toda od Kramaričevih borcev ni nihče dobil niti praske. Korist od tolikega hrupa so imeli le partizanski konjarji, ki so svoje živali brez izgub popeljali proti Podgozdu.²⁶

Vsi preživeli udeleženci te bitke so si edini, da sta se 1. in 4. bataljon umaknila z Vrha, Rup in Sela že sredi popoldneva. Domnevajo, da so bila razlog za ta nenadni umik poročila o tem, da z Roba proti Mačkovcu prodirajo nove italijanske kolone. Naj bo tako ali drugače, boj z laško globinskoasedo se je končal. Čete 1. in 4. bataljona z brigadnim štabom in pratežem so se ob robu Mačkovca in mimo Podgozda spustile navzdol v sotesko Iške, kjer so se sešle z 2. bataljonom Šercerjeve, kije imel nalogo, da spravi v varno oskrbo ranjence matične brigade iz bojov pri Resju. Drugi bataljon Tomšičeve je Krvavo Peč zapustil šele 9. avgusta 1943 proti mraku. Ubral je pot čez Stelnike, nato pa po stezi mimo skale Krokarice v Iško. Iz nje so trije bataljoni Tomšičeve brigade našli izhod na zahod.

Bitka z italijansko globinskoasedo od Runarskega do Krvave Peči je Tomšičevo brigado veljala osem mrtvih in najmanj dvanajst ranjenih. Italijani so priznali enega mrtvega in štiri ranjene.²⁷ Primerjava izgub govori, da se je Tomšičeva brigada znašla v zelo težavnem položaju. Toda poglavitno je bilo, da Italijani niso mogli preprečiti brigadama 14. divizije poti proti Mokrcu in Krimu, kaj šele da bi ju potolkli, kar si je general Gastone Gambara tako vroče želel.

Italijani iz divizije Cacciatori delle Alpi, ki so bili po oborožitvi in številu vojakov v velikanski premoči, so se resno zavedali, da bodo v manevrskem boju poraženi, zato proti enotam Tomšičeve brigade niso tvegali nobenega resnejšega napada. Zelo zanimivo je, da so se zasidrali na Dedniškem vrhu, ne pa recimo na Mačkovcu, kjer bi bili Tomšičevo brigado zares lahko spravili v precep in ji preprečili nadaljnjo pot. Več kakor očitno je, da se je italijanski poveljnik bal obsežnega gozdnega območja, ki omogoča mnoge možnosti za domiselne manevre. Da bi se izognil vsakršnim presenečenjem, se je zato rajši odločil za zasedbo Dedniškega vrha, kjer so bili položaji kakor nalašč ustvarjeni za krožno obrambo. Od tam je nameraval izrabiti oborožitveno premoč nad partizani. S tem je Tomšičevi brigadi zares prizadejal nekaj več izgub, ni pa mogel preprečiti izvedbe njenih načrtov.

O drugih dveh bataljonih iz te laške divizije pa tako ali tako ne kaže izgubljati besed, saj sta njuna poveljnika skrbno pazila, da s partizani ne bi prišlo do kakšnega bojnega stika. To pa pomeni, daje italijansko vojaštvo samo na videz ubogalo generala Gastona Gambaro, v resnici pa je naredilo vse, da ne bi nosilo svojih glav na prodaj . . .

Snidenje še z dvema brigadama In skupne akcije

Iz razbrazdanih grap Iške so bataljoni Tomšičeve brigade ubrali pot navkreber do Raven pri Zahribu, od tam čez Ščurkovo do Cajnarjev, od tam pa skozi Hruškarje in Koščake do Župenega. Neskončno dolga pot seje vlekla vso poletno noč. Pri Župenem so se enote Tomšičeve brigade razšle takole: 4. bataljon seje pomaknil v Pikovnik in Lanišče, 2. bataljon je šel v Križišče, 1. bataljon pa je našel zavetje v Dolenjih in Gorenjih Otavah, kjer je bil tudi brigadni štab (glej skico št. 11 na str. 115). Ker je bilo suho in toplo vreme, so čete počivale v bližnjih gozdovih.

Z nastopom mraka 9. avgusta so si pot proti zahodu izsilili tudi 1., 3. in 4. bataljon Šerčerje ve brigade, ki so se čez dan bojevali na Resju blizu Zavrha. Spotoma so pri belogardističnih družinah okoli Sv. Urha zasegli četvero govedi. Potem so hiteli naprej, kajti vede ali nevede so hodili v predhodnici Tomšičeve brigade.²⁸

Med nočnim pohodom proti Beču seje pripetilo nekaj, zaradi česar sta Tomšičeva in Šercejeva brigada še zlasti prišli v ta konec Notranjske. Pri Hruškajjih sta se srečali dve partizanski pohodni koloni, ki sta druga o drugi menili, da imata opravka z belogardisti. Po nekaj strelih in rafalih, ki so na srečo minili brez žrtev, je prišlo do besednega izzivanja, med katerim sta se obe strani hudovali na iste sovražnike. Po dogovorih na daljavo, ki pa niso razjasnili, za katere partizane gre, sta se poveljnika obeh kolon sporazumela, da se brez orožja snideta na sredi med položaji enih in drugih. In ko sta se zagledala od blizu, sta se spoznala: prvi je bil znani partizan Rudolf Hribernik-Svarun iz Šerčerjeve, drugi pa prav tako splošno znani junak Milan Tominec, kije poveljeval Gorenjski brigadi.

Po kakšnem naključju je prišlo do tega srečanja?

Za ukaz Glavnega štaba NOV in PO Slovenije z dne 2. avgusta 1943, naj nemudoma prideta na Notranjsko Gradnikova in Gorenjska brigada, že vemo. Po žirovski hajki so trije bataljoni Gorenjske pres-topili žične ovire in se do 6. avgusta zbrali na tej strani meje Ljubljanske pokrajine. Z njimi sta hodila politični komisar dr. Jože Brilej-Bolko in načelnik štaba 14. divizije Pero Popivoda. V naslednji

noči so prešli dvotirno železniško progo med Verdom in Logatcem, potem pa so dan prebili na Ljubljanskem vrhu. Od tam so v noči na 8. avgust 1943 pot nadaljevali mimo Padeža do Beča. Spotoma se jim je priključil 4. bataljon Gradnikove brigade, ki je nastal z ukinitvijo Gregorčičeve brigade. V njegovem varstvu je potoval komandant 14. divizije Mirko Bračič. Tudi ta bataljon je progo prekoračil iste noči kakor Gorenjci, le da jo je prešel čisto blizu železniške postaje Planina, od tam pa pot nadaljeval proti Padežu. No In proti jutru 10. avgusta 1943 so tl bataljoni trčili ob 1. bataljon Šercejjeve, tako pa so ujeli povezavo tudi s Tomšičevo brigado. Po snidenju so ostali v Župenem in na Beču, sredi njene razvrstitve, del Gorenjske brigade pa se je nastanil pri mlinih ob Otavščici. Že na večer 10. avgusta 1943 so odšli na prvo skupno akcijo.²⁹

O tem, kje se je nastanila Šercejjeva brigada, ni natančnih podatkov. Po enem izmed pričevanj kaže, daje prišla v Stražišče in Kožljek, kajti tam so si zapomnili protitankovski top, ki ga je imela s seboj. Od tam je zvečer odrinila v staro taborišče na Malenško pri Tolstem vrhu. Njen 2. bataljon je ostal v Iški, od koder bi moral spraviti ranjence iz Bercetove bolnišnice Krvavice na varno v roške gozdove.

A tedaj se je znašla na Pokojišču tudi glavnina Gradnikove brigade s prvim, drugim in tretjim bataljonom. Rapalsko mejo je prekoračila zvečer 9. avgusta 1943 pri Grčarevcu, se zadržala na večerji pri Kališarju, nato pa pri Brstu prešla železniško progo Ljubljana-Trst ter nadaljevala pot čez Požgano do Tolstega vrha (kota 803), kjer so se odločili za počitek. Do partizanske vasi Pokojščice, ki je dala za Tomšičevo in Šercejjevo brigado precej borcev, ni bilo več daleč, s pomočjo kurijev, ki so jih vodili naprej, pa jim ni bilo težko dobiti zveze s štabom in enotami 14. divizije.* Tako je 10. avgusta 1943 proti večeru prišlo do zbora vseh štirih brigad 14. divizije. Takrat so zvesti sodelavci OF iz okoliških vasi videli tudi prvi top.

Tomšičeva, Šercejjeva, Gradnikova in Gorenjska (Prešernova) so bile torej zbrane. Docela nebogljen in poveljniško šibek je bila Gorenjska brigada, kije pred dnevi prestala znano žlrovsko hajko, zato so ji 11. avgusta za namestnika brlgadnega komandanta dodelili Jožeta Lepina-Risa iz Tomšičeve. Tega dne je bil zbran tudi ožji štab

* Mihael Butara-Aleks trdi (izjava z dne 22. aprila 1987), da se je glavnina Gradnikove brigade spopadla s 1. bataljonom Tomšičeve, podobno kakor Gorenjska s Šercejjevo brigado, le da so se tokrat partizani med sabo mnogo hitreje prepoznali, in to predvsem po obnašanju z ene in druge strani. Matevž Hec pa piše (Komlšajevl zapiski 1 /1957/, str. 124 in 125), da so gradnikovci streljali nanj in na njegovega kurijja, ko se je zvečer vračal s partijskega sestanka v 1. bataljonu Tomšičeve brigade.

14. divizije. Sestavljali so ga: komandant Mirko Bračič, politični komisar dr. Jože Brilej-Bolko, njegov namestnik Janez Hribar-Tone Pogačnik in načelnik štaba Pero Popivoda. Zdaj so brigade lahko začele z načrtnimi in usklajenimi akcijami. Prva je stekla še tisto noč.³⁰

Najprej se je veljalo oskrbeti s hrano. Treba je bilo iti ponjo. A kam drugam kakor k belogardistom v Novake pri Rakitni. To nalogo so dobili: 2. in 4. bataljon Tomšičeve, 4. bataljon Gradnikove in 1. bataljon Gorenjske brigade. Na pot so odrinili čez Pikovnik in Novaško goro. Od tam so 20 minut po polnoči vdrli v Novake. Belogardistična posadka iz utrjene Tavčarjeve vile je divje streljala. Druga težava je bila v tem, ker seje večina privržencev bele garde umaknila za bodečo žico v glavno postojanko na Rakitno, tako da so imeli partizani veliko dela z odpiranjem vrat. Kljub temu so zasegli četrto govedo in pet prašičev ter nekaj žita in druge hrane.

Premoč partizanov je bila tolikšna, da Italijani in njihovi pomagači niso upali priti iz svojih utrdb za bodečo žico. Le od daleč so nabijali z lahкими minometi. Pri tem sta bila ranjena dva borca iz 1. bataljona Gorenjske brigade. Belogardisti so se hvalili, da so partizani v Novakih pustili dva mrtva, kar pa je malo verjetno. Vsaj za bataljona Tomšičeve je mogoče zapisati, da nista pretrpela nobenih izgub. Zasežba je bila končana že ob dveh po polnoči, vendar so bile enote na nogah vso noč.

Intendanti 1. bataljona Tomšičeve so šli tisto noč v drugo smer. Obiskali so Rudolfovo in tam zasegli pet glav živine. Na tej poti je imelo njihovo spremstvo manjši spopad pri Sv. Vidu (Žilcah).³¹

Belogardisti z Rakitne so že 10. avgusta ob desetih dobili zanesljivo vest, da je na Gorenjih Otavah veliko partizanov. Seveda so še svežo posredovali italijanski komandi. Ta je 11. avgusta 1943 poslala v napad bombnike, ki so izsledili taborišče 1. bataljona pri Kožljeških žagah in ga zasuli z bombami. Tam je bilo precej mrtvih in ranjenih. V brigadni kartoteki so podatki samo za tri hudo ranjene. Ti so bili Adolf Jakofčič, Janez Žunič in Antonija Trošt-Ljuba. Istega dne so laški bombniki napadli tudi borce Gorenjske brigade pri mlinih ob Otavščici.

H Kožlješkim žagam se je premaknil le 1. bataljon Tomšičeve z brigadnim štabom, in sicer zavoľo večje akcije na železniški progi Ljubljana-Trst, ki pa je na odseku med Planino in Rakekom ni bilo mogoče izpeljati. Vreme je obetalo nevihte, bliski so z žarečimi vitrami razsvetljevali zatemnjeno nebo. Edini dogodek, kije sprožil spominske zaznave, sta zaznamovala namestnik brigadnega političnega komisarja Matevž Hace-Matevž Plehan in iznajdljivi intendant Tone Žagar-Poljec, ki sta se s tridnevnega dopusta 12. avgusta vrnila v brigadni štab. S svojima spremljevalcema sta ga našla pri Kožljeških žagah. To je

postalo usodno za Andreja Mlakarja-Lohnetovega, ki je veljal za neprekosljivega poznavalca partizanskih poti po vsej Notranjski. Komandant Stanko Semič-Daki ga je že težko čakal, kajti Danilu Šoroviču je obljubil dobrega vodnika za pot Gradnikove brigade proti Loški dolini. Od Kožljeka jo je Andrej popeljal 14. avgusta proti Cajnarjem in Slivnici, s tem pa se je poslovil od Tomšičeve za zmeraj.³²

Podobno smolo na železnici kakor prvi sta imela tudi drugi in četrti bataljon, ki sta 11. avgusta odrinila k Ljubljanskemu vrhu. V načrtu je bila velika akcija na progovnem odseku od Verda do Logatca. Tam so minerei Tomšičeve nameravali pognati s tirov vlak z nemškim vojaštvom. Da je šlo za izredno pomembno nalogo, priča podatek, da se je partizanom 2. in 4. bataljona pridružil tudi brigadni komandant Daki.

Koje nastopil mrak, sta se bataljona podvzela po gozdnih poteh mimo Kladuškega griča do Kotla (kota 502). Od tam so čete pohitele k železniški progi in se po pobočju nad njo razvrstile v zasedo. Partizani so čakali, da bo vlak iztiril, nakar bi udarili po njem s strojnicami in bombami, vojaštvo pregnali, potem pa pobrali orožje, opremo in drugi plen. Vendar so čakali zaman. Kar trikrat je pod kolesi lokomotive počil le vžigalnik, hitrogoreča vrstica pa se ni vnela, da bi stroj pognalo s tirov. Kaže, da minerei še niso bili mojstri svojega poklica. Napad na vlake se ni posrečil. Za tolažbo jim ni ostalo ničesar drugega, kakor da razstrelijo samo tire. To so storili pri kilometrih 595 ter 596. Vsakič je mina odtrgala kos tirnice, kar je povzročilo enotirni promet za dve uri. Uspeh je bil zares pičel. Še dobro, da bataljona nista imela niti mrtvih niti ranjenih. Žal je bila ena izguba vseeno. Po prihodu na Ljubljanski vrh sije privoščil samovoljen dopust Franc Kozamernik s Hruševega, belogardisti pa so ga zasačili kmalu po prihodu domov. Torej je bil za svojo nesrečo sam kriv.

Hoja do proge in nazaj do Padeža je trajala ves dan in vso noč, za nameček pa je borca med počitkom v gozdu pri Padežu še neusmiljeno namakal dež. Nazaj v Križišče in Pikovnik so prišli zvečer 12. avgusta vsi premočeni. V teh naseljih sta bataljona ostala do 14. avgusta 1943. Tega dne je 2. bataljon v Križišču doživel topovsko in minometno obstreljevanje. To bombardiranje so po radiooddajni postaji uravnavali Italijani in belogardisti, ki so se iz Borovnice povzpeli čez Krimšček k Nalisniku, vendar brez škode ali izgub za partizansko stran, kar pa za Italijane ni mogoče reči. Eno izmed njihovih patrolj je potolkla 3. četa 1. bataljona.³³

Štab 14. divizije pa je vzporedno z nakazanim in propadlim napadom Tomšičeve na železnico načrtoval še eno pomembno akcijo, ki Jo je zaupal Šercerjevi brigadi. Ta bi morala iz taborišča na Malenškem pri Tolstem vrhu odriniti čez železniško progo in nato še

čez italijansko-nemško razmejitveno črto do samih Žirov, kjer naj bi vdrla v čevlarske delavnice, polne prvovrstne obutve in usnja, ki so ju po brigadah še kako potrebovali. Nazaj grede naj bi pomendrala tudi postojanko plave garde pri Sv. Treh kraljih in uničila postojanko 15-tih belogardistov v Smrečju.

Naloga je bila več kot zahtevna in pot dolga. V Šerčerjev! so se nanjo vsestransko pripravili. Da bi bila brigada čimbolj gibljiva, je v taborišču na Malenškem pustila ves pratež in vse partizane, ki naporne poti ne bi mogli izdržati. Vrh tega se je načelnik štaba Mile Kilibarda, ki je brigadi začasno poveljeval, obrnil po pomoč h komandantu Tomšičeve Stanku Semiču-Dakiju, da bi Šercejevo med pohodom do Žirov okrepil z enim bataljonom. A Daki na Notranjskem že tako ali tako ni imel vse brigade, zato mu ni mogel ustreči. Nazadnje sta se vendarle sporazumela, da bo dal Kilibardi na posodo štiri puškomitralješke četvorke, ki jih je moral prispevati 4. bataljon Tomšičeve. Tudi to so bili sami pogumni, sposobni in za dolge pohode pripravljeni borci, bilo jih je šestnajst, poveljeval pa jim je vodnik Anton Ilenič-Ilko.³⁴

V štabu Šerčerjeve so se zavedali, da morejo uspeti le, če bodo sovražnike presenetili, nenadoma prišli, nato pa brž odšli, zato so se odločili za presiljeni pohod. Zvečer 12. avgusta 1943 so v hitrem pohodu prešli železniško progo pri Štampetovem mostu ter spešili mimo belogardistične postojanke v Zaplani, potem pa skoraj noro hiteli po vojaški cesti proti Vranjim pečinam, kamor so prišli šele sredi dopoldneva. Te dirke pa nekateri neizkušeni partizani niso zmogli, zaostali so in postali plen belogardistov. S tem je bila Šercejeva brigada odkrita in presenečenja ni bilo več mogoče pričakovati. Po drugi strani so bili belogardisti in Italijani na nogah in pripravljeni na hajko še pred temi ujetimi, in sicer zaradi Avšičeve patrulje, ki so ji bili Nemci za petami po vsej Gorenjski. Poveljstvo divizije Cacciatori delle Alpi ji je pripravilo past ravno pri Vranjih pečinah, toda Jaka Avšič s svojo izbrano zaščito se ni dal speljati na led. Sovražnikom se je spretno izmuznil že dan pred tem, v past pa je zašla glavnina Šerčerjeve brigade.

Prvi streli so počili pri zasedi, ki je varovala dohode od Smrečja. Tam so sovražniki izginili, kakor da bi se pogreznili v zemljo. Toda kmalu je začelo pokati od vsepovsod. Okoli Vranjih pečin se je grmadilo italijansko vojaštvo skupaj z belogardisti. Brigadni štab ni upošteval opozoril obveščevalcev, ki so prinesli vest, da Italijani na bližnjem hribu postavljajo brzostrelni top in da se od tam dobro vidi dim iz brigadne kuhinje. Medtem so iz dolin začeli nabijati topovi, od blizu pa minometi in brzostrelni top. Granate iz tega topa, ki je nažigal s ceste kar naravnost v taborišče, so popolnoma razdejale brigadno kuhinjo, ki je bila postavljena v plitvi vrtači. Vendar od mitraljeških

četrtek iz 4. bataljona Tomšičeve, ki so kuhinjo varovale, ni bil nihče ranjen, kajti od nje so se pravočasno odmaknile in si našle dobre zaklone. Žal pa je ena od granat zadela Antona Rusa-Aleksa, komandirja 2. čete 3. bataljona Šerčijeve, ter mu odtrgala nogo. Umrl je čez trinajst dni na Mokrcu. Največ škode je naredila težka mina, kije zvrha treščila na smreko, pod katero se je krilo šest partizanov. Vsi so bili huje ranjeni, med njimi celo brigadni zdravnik dr. Karel Milavec-Tine. Že po nekaj urah je imela Šerčijeva brigada enega smrtno in deset hudo ranjenih. Mitralješke posadke iz Tomšičeve brigade niso imele nobenih izgub.

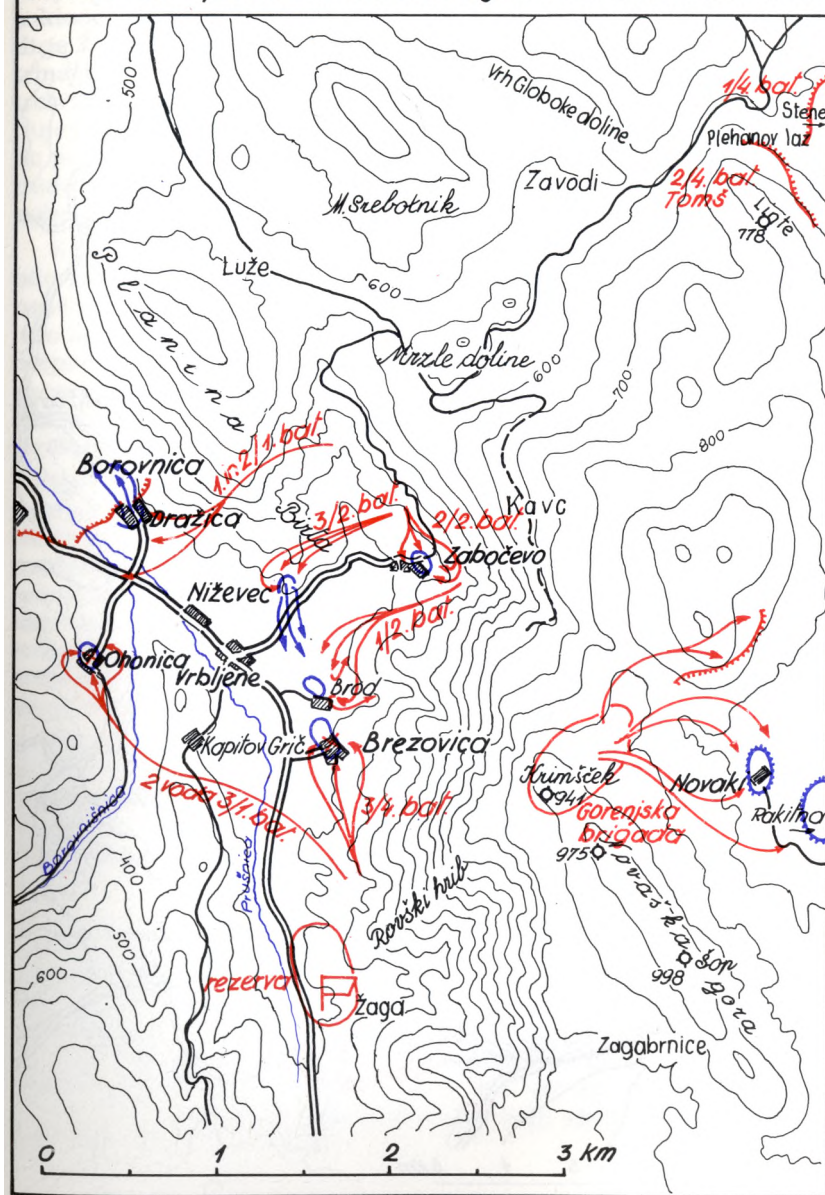
S čevlji iz Žirov pa ni bilo nič. Iz obkolitve pri Vranjih pečinah se je bilo treba umakniti. K sreči se je usul naliv, za njim pa se je okoli bojišča spustila gosta megla. Tako je Rudolf Hribemik-Svarun Šerčijevo lahko izvel iz obroča. Izbral je ozko lovsko stezo, speljano po prepadni in z goščavjem obraščeni strmini, kije bila nevarna predvsem za prenos ranjencev. Povsod naokoli so bile ceste in poti polne sovražnikov, toda partizani so se izmuznili pod njimi in med njimi brez strele, potem pa se za en dan potuhnili v težko dostopni goščavi.

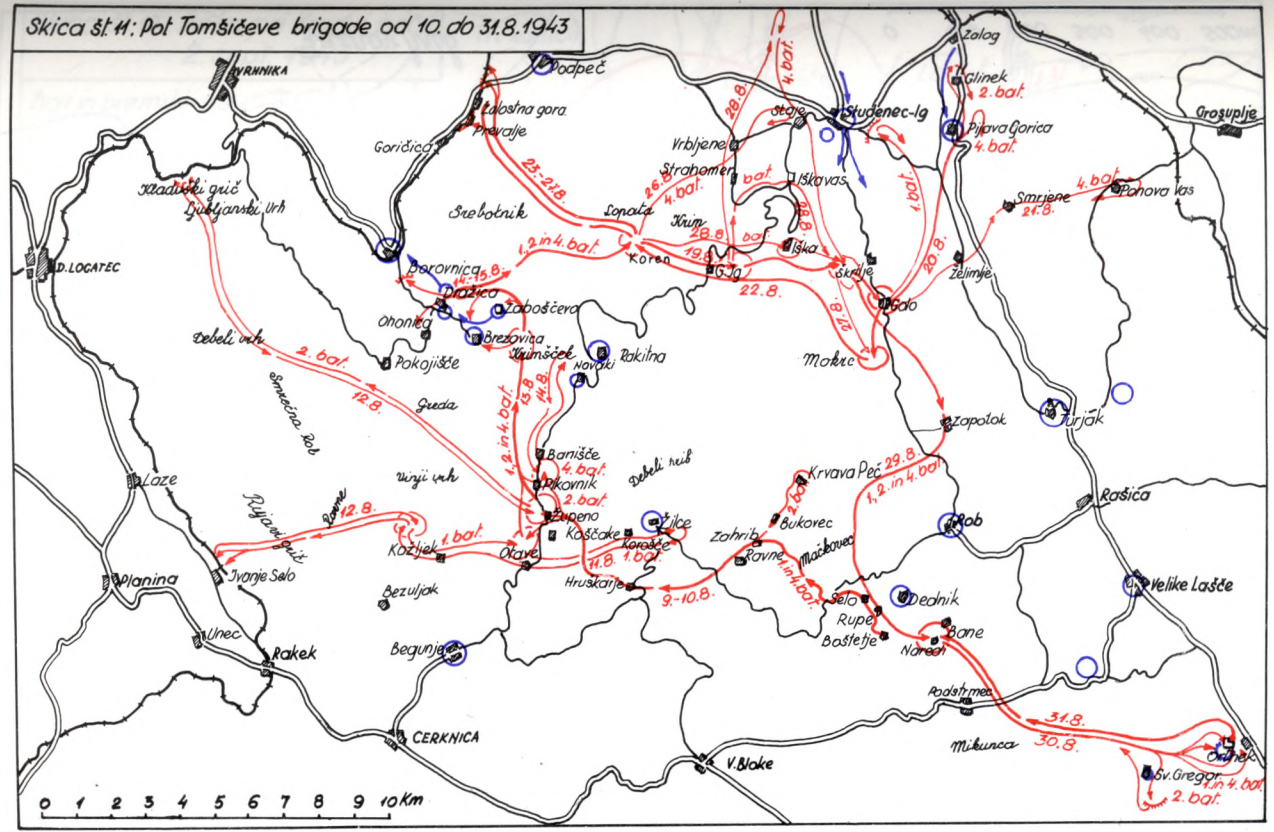
Mile Kilibarda je sklenil, da se brigada prebije nazaj čez progo, Svarun pa je izbral najbolj drzno pot: mimo Sv. Miklavža in Podčela, tik ob gostilni pri Šklebcu mimo zadnjih vrhniških hiš, potem pa urno navkreber čez glavno cesto proti prog. Spet so bili Italijani na nogah, tokrat zavaljo napadov Tomšičeve na belogardiste v Borovniškem kotu in zaradi iztirjenega vlaka pod Kotlom. Tam so progo osvetljevali močni reflektorji, okrog pa so regljali mitraljezi. Za prehod čez progo seje bilo treba sezuti in v presledkih med rafali potihem prehajati tire, ranjenci pa so se morali kar sami prekobaliti čez.

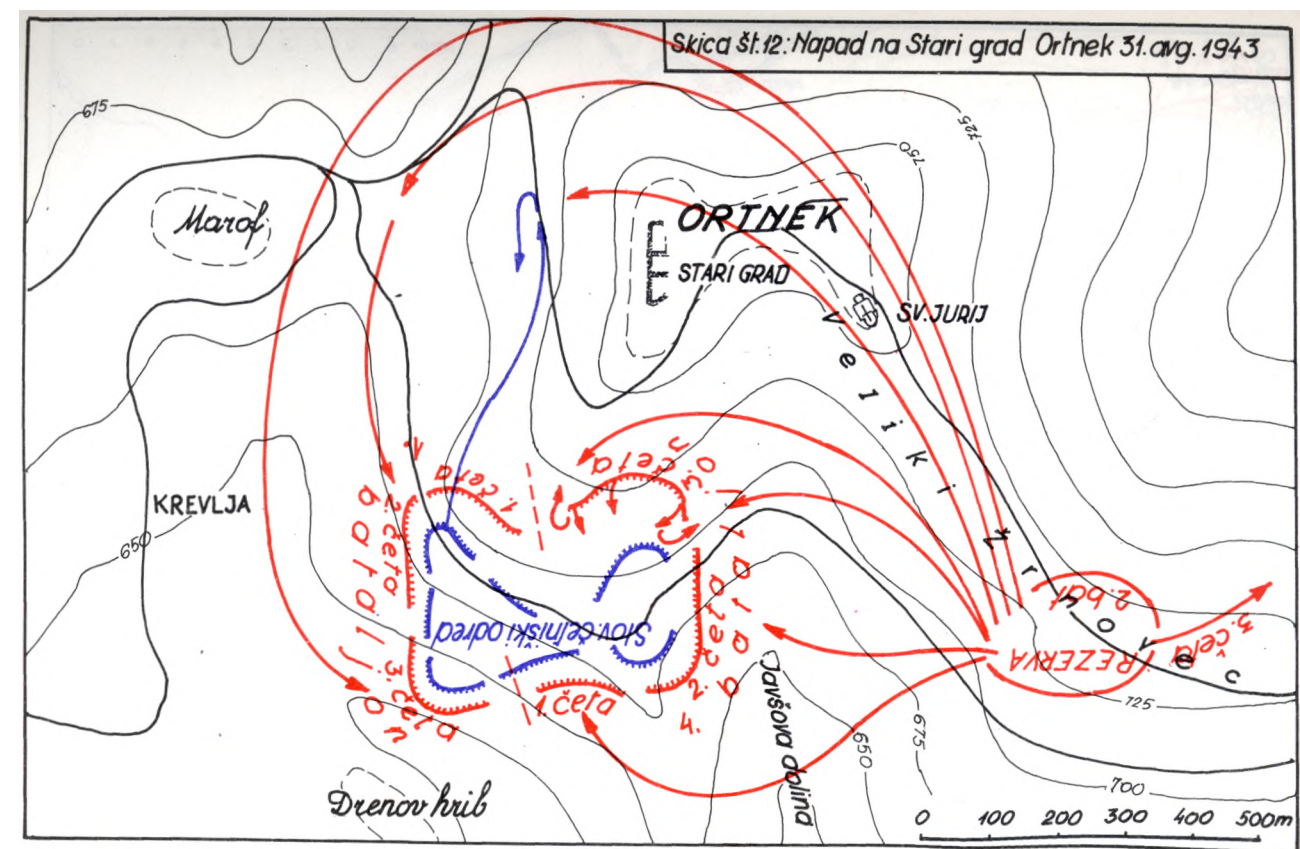
Vrnitev čez progo je kljub nenehnemu streljanju minila brez izgub in že 15. avgusta 1943 zjutraj je bila Šerčijeva brigada spet v taborišču na Malenškem. Od tam so mitralješke četvorke iz 4. bataljona Tomšičeve po nujnem počitku pospremile in varovale kolono z ranjenci do bolnišnične javke v Iški, potem pa se 17. avgusta vrnile v matično brigado pri Gorenjem Igu.³³

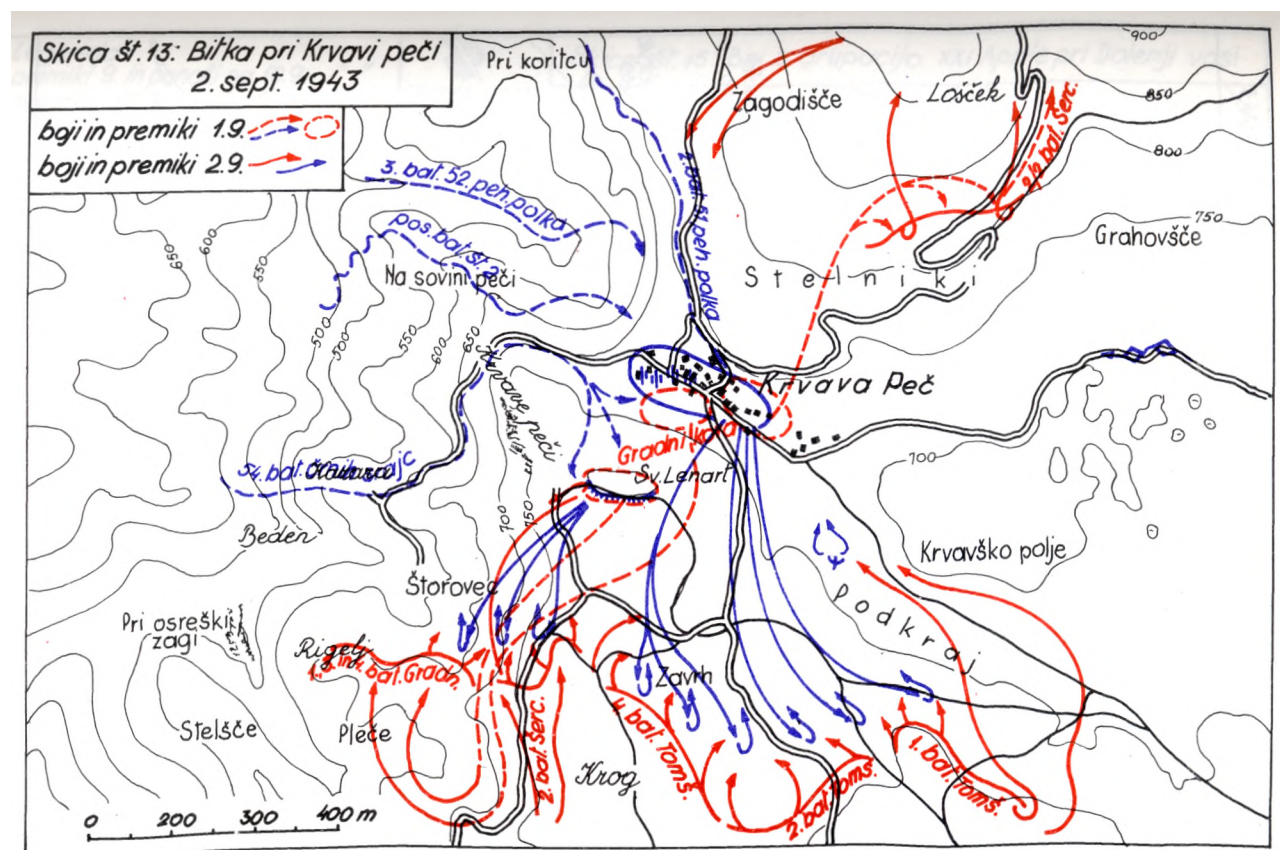
Od Beča in mlinov ob Otavščici je najprej odšla Gorenjska brigada. V noči na 13. avgust se je premaknila v splošno znano partizansko taborišče pod vrhom Lopate pri Krimu. Namestnik brigadnega komandanta Jože Lepin-Ris je popeljal v dolino z Lopate 2. in 3. bataljon, in sicer na prisilni nakup v Strahomer in k Mokarju v Črno vas. Tako so si borci Gorenjske lahko nekoliko opomogli od gladu in v brigadi je takoj zavladovalo boljše vzdušje. To je bilo več kot nujno, kajti štab divizije jo je nameraval uporabiti v prvi večji akciji, ki jo je medtem pripravil.³⁶

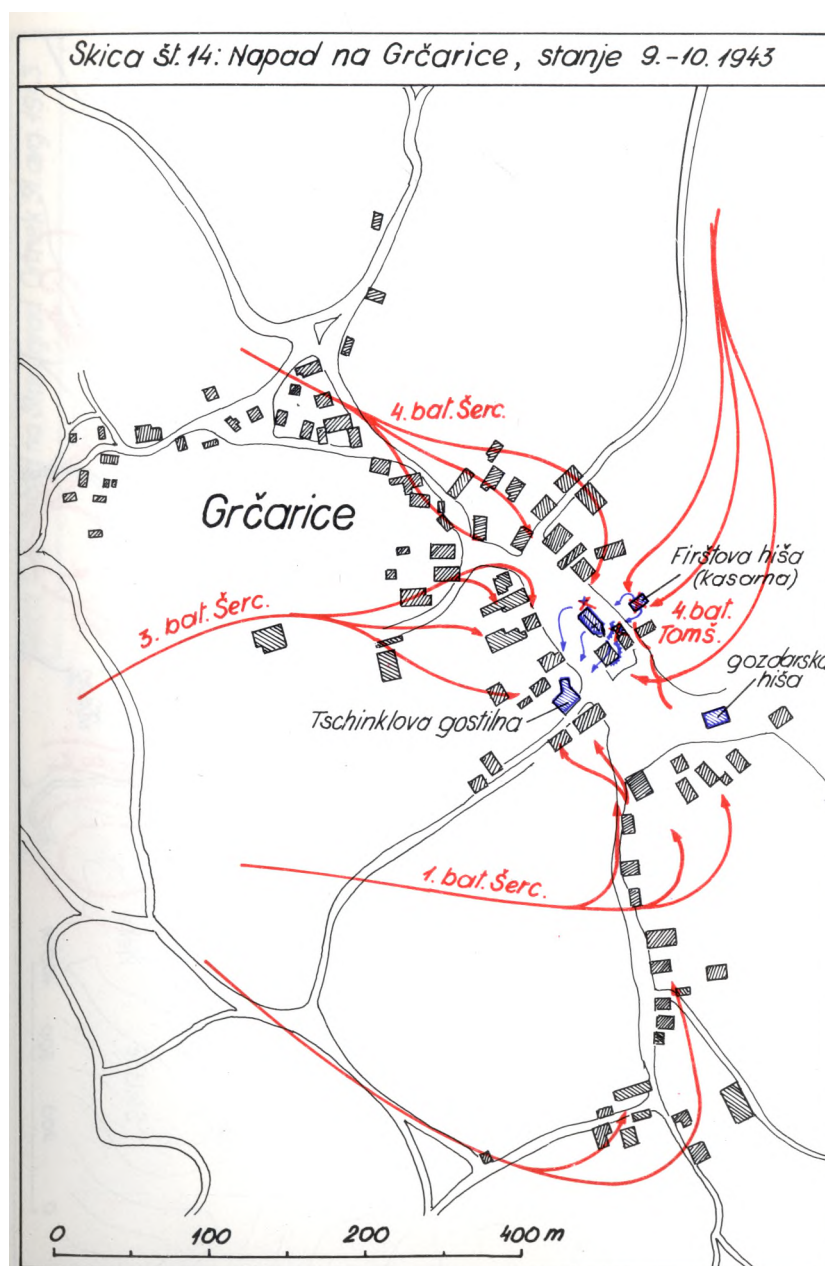
Skica št. 10: Napad Tomšičeve na belogardiste v Borovniškem kotu

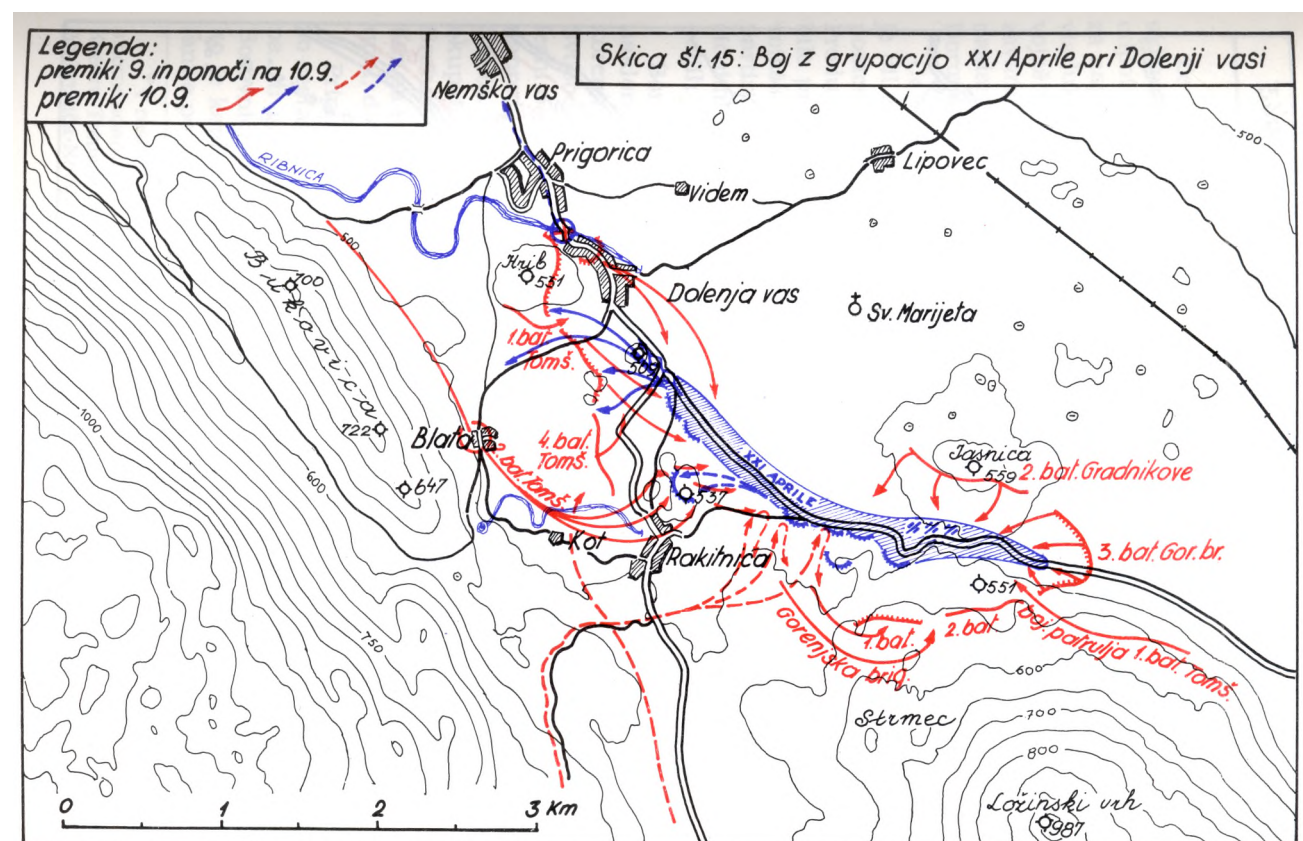

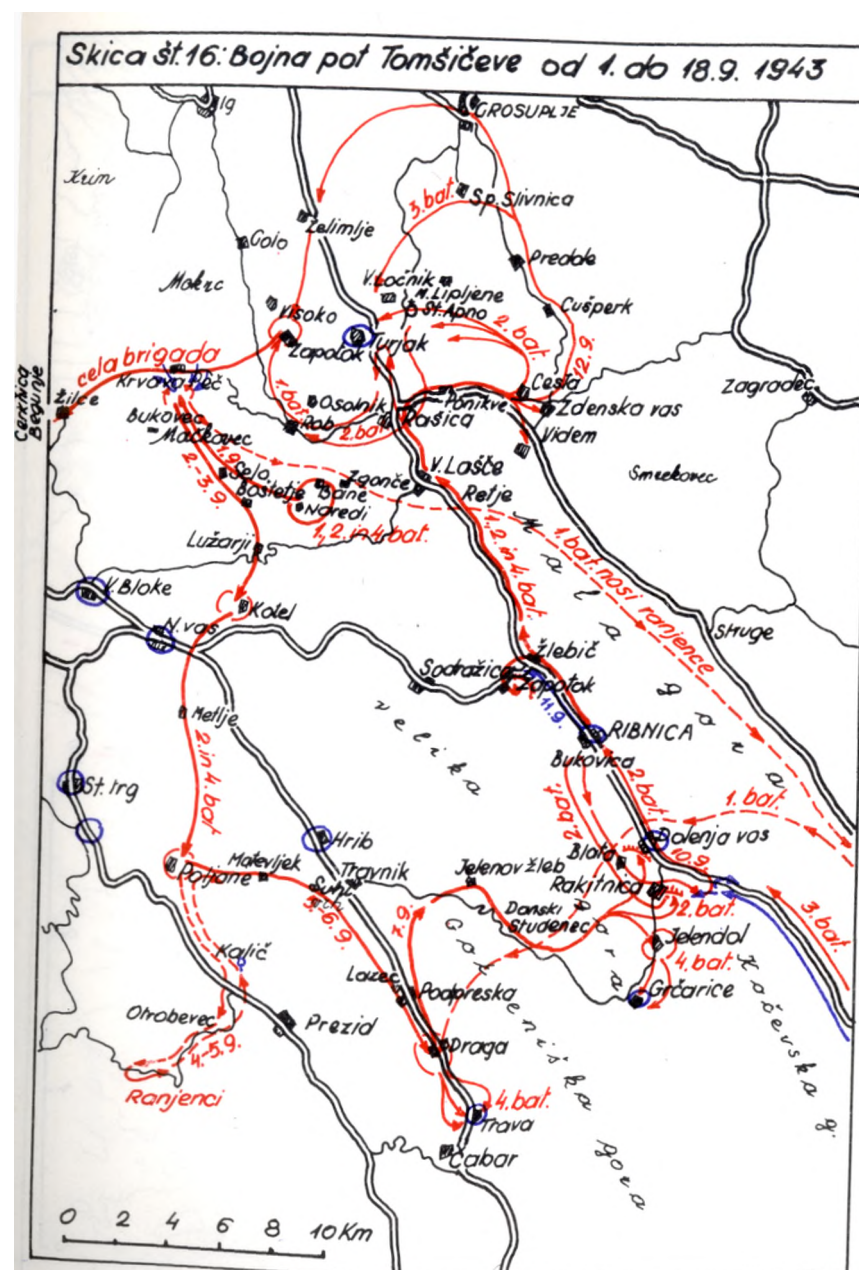

Hud udarec za belogardizem v Borovniškem kotu

Že 8. avgusta 1943 so v Glavnem štabu NOV In PO Slovenije sklenili, naj novi načelnik štaba Dušan Kveder-Tomaž nemudoma odpotuje v štab 14. divizije na Notranjsko,* da bi tam preučil možnosti za napad na Borovnico.³⁷ Seveda so imeli pri tem v mislih borovniški viadukt, kije bil za Italijane in Nemce ključnega pomena. Italijansko vojaštvo je položaje okoli viadukta močno utrdilo in ga sistematično zavarovalo. Pri širšem zavarovanju mostu so se italijanski strategji naslanjali predvsem na sklop manjših belogardističnih postojank v Borovniškem kotu, ki so opravljale vlogo njihovih prednjih straž.

Če so torej partizani hoteli občutno prizadeti železniški promet, ki je bil za Italijane in Nemce življenjskega pomena, so morali najprej pomesti z izdajalskimi vaškimi stražami v Niževcu, Zabočevem, na Produ, v Ohonici in v Brezovici pri Borovnici. Za uspešen napad so bile precejšnje možnosti, kajti ti belogardisti sploh niso bili čvrsto vojaško organizirani, nekateri izmed njih pa so bili celo povezani s partizani. Poleg tega te postojanke še niso bile premočno utrjene. Z žičnimi ovirami je bila obdana samo postojanka na Produ, o minskih poljih pa ni bilo nikakega sledu.

Borovnica in njena bližnja okolica belogardizmu nista bili nikoli naklonjeni. Socialistična misel je imela tod že stare in globoke korenine. Gojili in razširjali stajo predvsem delavski kulturni društvi Svoboda in Vzajemnost; njuna hrbtenica so bili mladi železničarji ali lesni delavci, organizirani v ZKM in KPS. Ta misel, kije imela značaj napredne zavesti, se je po zasedbi Italijanov prelila v Osvobodilno fronto. Prebivalstvo je bilo na njeni strani in je vsako sodelovanje z okupatorji tako rekoč javno obsojalo. Zaradi tega je imel kaplan Viktor Bratulič hude težave pri organiziranju bele garde v Borovniškem kotu. Ker pa so bile tamkajšnje vasi med krimsko ofenzivo zelo prizadete, je upal, da bo z lahkoto ustanovil belogardistično enoto.

Priprave za njen nastanek so se začele 14. septembra 1942. Najprej so sestavili seznam vseh moških, ki bi prišli v poštev, 25. septembra pa so ga poslali v odobritev italijanski komandi v Ljubljani in v Borovnici. Računali so, da bo posadka štela 70 do 80 ljudi, toda potem ko je kaplan Bratulič 27. septembra na prižnici oznanil, da morajo fantje po maši ostati pred cerkvijo, je bil odziv dokaj klavrn. Ko se je

*V resnici je na Notranjsko odšlo večje odposlanstvo glavnega štaba na čelu s komandantom Francem Rozmanom-Stanetom, v katerem sta bila poleg Dušana Kvedra-Tomaža še Rajko Tanaskovič in Lado Ambrožič-Novljan (pripomba Lada Ambrožiča-Novljana z dne 1. decembra 1988).

29. septembra pripeljal Iz Ljubljane komendant nove postojanke, je naštel samo 16 stalnih belogardističnih vojščakov ter 29 pripadnikov vaških straž, ki pa so bili razkropljeni po vaseh Niževce, Zabočevo in Brezovica.

Stalno posadko na Produ je razjedalo precejšnje malodušje, aktivisti OF so bili pridno na delu. Toda 14. decembra 1942 so v zemljanki nad Šumnikom postali žrtev izdajstva. Pri tem sta Anton Zalar-Žan in Ivan Demšar-Jemej padla, Viktor Kirn pa je bil ujet. S tem se je belogardistična vnema precej povečala in 27. januarja 1943 so izpeljali novo novačenje, tako da se je število vseh belogardistov v Borovniškem kotu povečalo na 93. Od tega se je pohodov proti partizanom in aktivistom OF udeleževalo kakšnih 48 belih legionarjev. Ti so 22. aprila v zasedi na Jelenicah pod Krimom pripomogli k zaplembi težkega minometa Tomšičeve brigade. Drugi so bili bolj ali manj samo za število, nekateri pa so se skrivoma sestajali z aktivisti OF.³⁸

Po podatkih, ki jih je preverila partizanska obveščevalna služba pred napadom, so imeli belogardisti po Borovniškem kotu naslednje postojanke: v Zabočevem 17 belogardistov, v Niževcu 5, v Brezovici pri Borovnici 15, v Ohonici 9, na Produ 45 in pri Prelovcu 3 belogardiste. Močnejše utijeni sta bili le postojanki na Produ in v Zabočevem. Pri vsaki sta bila po dva bunkerja, okna so bila predelana v strelne line, okoli glavne postojanke na Produ pa so bile tudi ovire iz bodeče žice. V Brezovici pri Borovnici so se vaški stražarji pravzaprav šele pripravljali, da postojanko utrdijo; en bunker in strelne line so že naredili. V Niževcu, Ohonici in pri Prelovcu pa postojank tako rekoč ni bilo, ampak so imeli vaški stražarji puške kar pri sebi doma.³⁹

Štab 14. divizije je uničenje naštetih postojank z laškimi pomagači zaupal Tomšičevi brigadi, ki je morala zagotoviti tudi vsa najpomembnejša varovanja, da bi akcija potekala nemoteno. V pomoč je dobila divizijsko protitankovsko baterijo in Gorenjsko brigado. Ta je dobila nalogo, da slepilno napade postojanki na Rakitni in v Novakih, po slepilnem napadu naredi čvrste zapore od Novaške gore čez Krimšček do Smrekovca, 2. bataljon pa pošlje v zasedo nad Gorenjo Brezovico. Posebno pomembna naloga je bila zaupana minercem 1. in 4. bataljona Tomšičeve, saj so morali na obeh straneh Borovnice razstreliti železniško progo, da bi tako preprečili hiter dovoz italijanskih okrepitev.

Poglavitno napadalno nalogo je dobil 2. bataljon Tomšičeve, ki je moral z vso drugo četo in samostojnim mitralješkim vodom obkoliti in napasti postojanko v Zabočevem, s 3. četo preiskati in očistiti belogardistične domove v Niževcu, nato pa pritisniti navzdol na najmočnejše utrjeno postojanko na Produ in jo napasti. Naloga 1. čete je bila, da

preseneti in polovi vaške stražarje v Ohonici, potem pa od zahoda pritisne tudi na osrednjo postojanko belogardistov na Produ. Za napad je bila določena tudi 3. četa 4. bataljona, kije dobila nalogo, da obkoli in razoroži vaško stražo v Brezovici. Najpomembnejšo varovalno nalogo je dobil 1. bataljon Tomšičeve, ki je moral vod 3. čete ter vso 1. in 2. četo postaviti v zasede proti Borovnici, pred tem pa je morala 2. četa na hitro preiskati belogardistične domove v Dražici. Glavnina 3. čete 1. bataljona je bila dodeljena v rezervo. Ostala je pri Brezoviški žagi, kjer sta našla streho tudi brigadni štab in previjališče (glej skico št. 10 na str. 114). Prva in druga četa 4. bataljona sta morali ostati v zasedah med Lintami (kota 790) in Slemenom (kota 649) vzdolž ceste z Gorenje Brezovice proti Rakitni, da bi varovanja Gorenjske brigade še dodatno okrepili.⁴⁰

Napad na vse naštete belogardistične postojanke bi se moral začeti 14. avgusta 1943 ob dvaindvajsetih, torej istočasno in s tem pridržkom, da bi partizani najprej razorožili vaške straže v Niževcu, Ohonici in Brezovici pri Borovnici, potem pa naskočili še postojanki v Zabočevem in na Produ, kjer so pričakovali večji odpor. Enote, ki so bile določene za napade in zasede proti Borovnici, so dobile za vodnike odlične poznavalce gozdnih poti, krajev in ljudi, in sicer iz vrst partizanov-domačinov oziroma aktivistov OF. Ta ukrep je omogočil, da so vse čete prišle na izhodišča za napad pravočasno in da so borci natančno vedeli, katero zgradbo bo treba napasti, katero hišo preiskati in koga prijeti.

Najugodnejše je akcija potekala v Brezovici in Ohonici, kjer so bili nekateri vaški stražarji povezani z aktivisti OF. Komandirju 3. čete 4. bataljona Janezu Kramariču je aktivist povedal, da se bodo belogardisti, ki so imeli postojanko pri Marinčkovih, v Brezovici 21, vdali takoj, ko bodo partizani začeli streljati. V resnici so jih partizani polovili brez strela. Ujeli so namreč stražarja, kije povedal, da njegovi pajdaši igrajo karte. Okoli kart so jih polovili še 11 in zaplenili 12 francoskih pušk. Nato so partizani izstrelili nekaj rafalov, da bi bilo videti, kakor da so se vrli legionarji vdali šele po hudem boju. Odvedli so jih k Brezoviški žagi, kjer so ujetnike po poučni pridigi izpustili in ni res, da bi ušli. Zajetja seje rešilo sedem vaških stražarjev, ki še niso bili nastopili službe v postojanki. Ti so se poskrili po svojih domovih, partizani pa tudi niso pokazali posebne vneme, da bi jih našli. Pač pa so razstrelili bunker ob Marinčkovi hiši, pri najbolj zagrizenih pobrali sedmero govedi in precej drugega živeža, izdajalskemu kaplanu pa tudi obleko.

V Ohonici so imeli vaški stražarji postojanko pri Makovcu (pišejo se Švigelj), bilo pa jih je 9 in so se vdali že na prvi poziv. Partizani

1. čete 2. bataljona Tomšičeve so jim pobrali samo puške, strelivo, bombe in vojaško opremo, razorožene pa so spustili domov, ne da bi jih kam vodili. Šlo jim je predvsem za to, da obkolijo in napadejo glavno postojanko na Produ. Pač pa so požgali hišo, ki jim je služila za postojanko.⁴¹

Uspešni so bili zlasti minerei. Dvotirno progo iz Ljubljane so prekinili 1,8 kilometra pred železniško postajo Preserje, in sicer na obeh tirih. Sproženi mini sta bili zelo močni, saj sta na vsakem tiru odtrgali po poldrag meter tirnice. Še uspešnejši so bili na progi med Verdom in Logatcem, kjer so popravni izpit naredili z odliko. Na zavoju pod Kotlom (kota 502), 5 kilometrov od Verda proti Logatcu, je navozil na mino vlak št. 844, kar je povzročilo velik trušč. Lokomotiva je iztirila z vsemi osmi, vagoni pa so zgrmeli na kup in dodatno poškodovali progo na obeh tirih, ki sta ju močni mini pretrgali v dolžini 80 centimetrov. Železničarji so imeli veliko dela, preden so progo usposobili za nadaljnji promet, kije stal kar 24 ur.⁴²

Tudi borci Gorenjske brigade so uspešno izpeljali slepilni napad proti Italijanom in belogardistom na Rakitni. To je bila zanje prva velika šola o tem, kako je treba varati sovražnikovo poveljevanje, da ne bi pravi čas spoznalo, kam je merjen glavni partizanski udarec. V to taktično umetnost sta jih uvajala dva prekaljena tomšičevca: Milan Tominec in Jože Lepin-Ris. Prevara seje posrečila, saj so raklški Lahi in njihovi hlapci drgetali že nekaj dni, kdaj bodo brigade napadle njihova gnezda. Izzvati se, da bi pritislili proti Krimščku in Smrekovcu, si niso upali. Le previdno so tipali in vohljali, tako da do bojov na položajih proti Rakitni sploh ni prišlo. Brez pravega dela sta ostali tudi Našičeva In Kumšetova četa iz 4. bataljona Tomšičeve.

Vod 3. čete 1. bataljona, ki mu je poveljeval Marko Stepan, je bil v zasedi ob vznožju Malega Trebelnika, čisto blizu poti, ki se iz Borovnice odcepi proti Pokojišču. Od tam do prvih hiš ni bilo niti sto metrov. Na vzhod, za nasipom proti Dražici je bila razvrščena 1. četa, od Dražlce proti koti 357 pa 2. četa 1. bataljona Tomšičeve. Ta četa je skušala obkoliti in poloviti belogardiste iz Dražice, ki pa so nekaj zaslutili in v zadnjem hipu pobegnili pod zavetje italijanskih utrdb okoli nekdanjega borovniškega viadukta. Partizanom so prepustili le nekaj oblek in precej živeža. To pa je bilo tudi nekaj, saj njihova glavna naloga ni bila lov na vaške stražaije, temveč varovanje velike akcije 2. bataljona.

Naštete enote 1. bataljona Tomšičeve pa so v zasedah čakale zaman. Italijani so svoje zveste hlapce lepo prepustili njihovi izdajalski usodi. Menili so, da je škoda vsake kaplje italijanske krvi, zato so se tiščali na varnem. Proti partizanskim zasedam so samo nabijali z mitraljezi in minometi. Že ob umiku je ena od težkih min padla na pot

zraven Marka Stepana. Vrglo ga je v robidovje, daje bil ves krvav. Vzelo mu je sapo in za nekaj časa je zgubil zavest, vendar ga železni drobci niso obrizgali po telesu.⁴³

Poskus 3. čete 2. bataljona, da bi presenetila belogardiste v Niževcu, jih razorožila in polovila, ni uspel. Ti so partizane zapazili izza okenskih zaves. Janez Suhadolnik-Špen se je skril pod skedenj v Niževcu, drugih pet belogardistov je zbežalo proti osrednji postojanki na Produ, ki je bila komaj 200 metrov stran. Med begom je bil zadet v hrbet le Franc Drašler starejši, kije potlej umrl. Za kazen, ker se niso vdali, so jim partizani vzeli četvero govedi in enega konja, poleg tega pa tudi precej živeža in nekaj obleke.

Medtem so partizani 3. in 1. čete 2. bataljona že obkolili osrednjo belogardistično postojanko, kije bila v gostilni pri Ivanovih na Produ. Tam je bila stalna posadka 45 belogardistov, iz Niževca so pribežali štirje zdravi in en ranjen, v sosednji hiši pa je bil še italijanski oficir za zvezo s štirimi vojaki, skupaj torej 53 za boj sposobnih sovražnikov, ki so se branili s puškami in tremi mitraljezi. Partizani so napadali s šestimi puškomitraljezi. Tolkli so po strelnih linah na poslopju in v bunkerje. Med najbolj vztrajnimi in drznimi je bil mitraljezec Franc Bogataj-Rajko, doma iz Žirov. Toda kmalu gaje dobil na muho eden izmed belogardistov in ga ranil, tako da seje moral umakniti z bojišča.

Možnosti za uspešen naskok po planem in čez bodečo žico so bile majhne. Partizani so lahko izrabili le kritje, ki sta jim ga dajala potok Prušnica in gospodarsko poslopje. Od drugod so sovražnike samo motili, resen napad pa so tvegali izza skednja in hleva. Nekaj po triindvajseti uri jim je uspelo podminirati stranski vhod v hišo italijanskega oficirja za zvezo, ki sojo branili štirje laški vojaki in en belogardist. Gotovo sta bila najmanj dva vojaka hudo ranjena, ker so ju belogardisti morali rešiti. Poleg tega so partizani zažgali tudi svinjak, vendar je belogardistom uspelo, da so požar zajezili in svojo postojanko ubranili, ob treh jutraj pa so se partizani umaknili.⁴⁴

Najbolj zagrizeno so partizani naskakovali v Zabočevem. Tam so obstajale vse možnosti, da postojanko zavzamejo, kajti poleg minercev so imeli na voljo tudi protitankovski top.

Med pohodom v napad je domačin-vodnik pripeljal 2. četo do nekega kozolca, kjer je borcem pojasnjeval, kako naj napadejo. Medtem je zavil vodnik Mirko Malnarič navzdol proti vrtovom, se na Laškarjevem vrtu ulegel za jablano in skrbno oprezoval. Toda nekdo gaje opazil in to takoj nesel na nos belemu poveljniku Filipu Rotu. Ta je svojim vojščakom ukazal, naj tega predrzneža zgrabijo ali pokončajo. Malnarič je nenadoma zaslišal pred sabo šepetanje in zagledal šestero belogardistov, ki so hodili bosi. Zaustavil jih je, ti pa so se vrgli na tla in začeli streljati, zato je Malnarič nanje vrgel bombo. Belogardisti so

brž skočili, Malnarič pa je dvakrat ustrelil in zadel v hrbet mladega Antona Pristavca, tedaj pa je mitraljezec Alojz Novina pod kozolcem že repetiral puškomitraljez. Drugi belogardisti so zbežali, zraven padlega pa je ostala puška (glej že omenjeno skico).

Tl streli so vznemirili vaške stražarje v bližnjem Niževcu, v Zabočevem pa izzvali splošno streljanje, in to že 14. avgusta 1943 nekaj pred dvaindvajseto uro.

V Zabočevem so si belogardisti omislili postojanko v stari, trdno grajeni Laškajevi hiši, ki so jo še dodatno utrdili. Okna so zazidali in jih preuredili v strelne line, vrh tega pa zgradili še dva bunkerja, prvega pred vhodom, drugega pa za hlevom, da so iz njega obvladovali pot in prehode med Kancevo in Zgončevo hišo. Z zazidanimi okni je bila utrjena tudi sosednja hiša, pred glavno utrdbo pa je rasla ogromna lipa.⁴⁵

Med zasedanjem izhodiščnih položajev za napad je bil ranjen Franc Gliha, doma iz Mačjega Dola pri Velikem Gabru. Jasno je bilo, da bo boj hud in neusmiljen. Kljub temu je komandant 2. bataljona Franc Bemat-Čakla belogardiste najprej pozval, naj se vdajo. Pa niso marali nič slišati, ampak so odgovorili s streli. Komandir 2. čete Šubic Miran-Janez je začel zbirati bombaše. Priglasili so se tudi Ivan Mežnar ter Ladislav in Slavko Ferfolja, novinci iz Novega mesta, vendar jih je bataljonski komandant Čakla zavrnil, češ da jih je škoda, ker so premalo izkušeni in bodo zagotovo padli. Medtem je Čakla spoznal, da bo treba najprej zavzeti novo Laškarjevo hišo. Ker pa stari Laškar ni hotel odpreti vrat, so na kljuko obesili mino iz plastika, da je vrata vrglo s tečajev. V tej hiši je bilo vsega, ogromno pšenice, drugega živeža, žganja in podobnega. Toda partizani iz Uršičevega voda so hiteli v zgornje prostore, da so si tam našli kritja za svoje mitraljeze. Z njimi so začeli nažigati v strelne line sosednje zgradbe.

Protitankovski top so najprej pripeljali na gornji konec, potem pa so ga prestavili. Belogardisti so jih izzivali, češ naj pokažejo, kje imajo tiste topove, ki so jim jih poslali Angleži. Takrat pa je usekalo: bunker pred glavnim vhodom je bil prevrtan. Poslej niso več izzivali, toda na nov poziv se vseeno niso hoteli vdati. Medtem so mladi topničarji orožje spet prestavili k vogalu Kanceve hiše, da bi uničili tudi bunker z gornje strani. V njem sta bila belogardista Jakob Svete-Zakoritarjev in Janez Kanc. Doživela sta pravo grozo, zakaj bunkerje zadela že prva granata, prebila prvo in zadnjo steno ter se globoko zarila v steno hleva. Bila sta vsa obrizgana z betonskimi drobci, Janez Kanc je dobil večjo rano na glavi in potem sta oba zbežala iz bunkerja. Eden je stekel odvezat živino, kije potem tekala po vasi, a se partizani niso zmenili zanjo.

Spet so partizani belogardiste pozvali na vdajo, toda brez uspeha. Poskušali so jih omajati s topovskimi streli v zid stare Laškaijeve hiše, kaže pa, da ga granate sploh niso mogle prebiti. Toda v postojanki je bil vseeno pravi pekel. Rafali partizanskih mitraljezov so reševali skozi puškamice in krušili omet, tako da se zaradi zadušljivega prahu ni dalo dihati. Stanko Semič-Daki je hotel s topom zadeti utijeno postojanko, toda strel je bil za kakih 50 metrov prekratek. Zadet je bil Anžičkov hlev, ki se je vžgal. V njem so začeli cviliti prašiči in frfotati kure. Ogenj je dal veliko svetlobe, kar je napad zelo oviralo, kajti beli so lahko dobro merili. Takrat je bil ranjen še Božo Kovač-Olio, eden od treh bratov partizanov.

Zdaj so partizani ves svoj up stavili na minerce, toda ti se vdolbinam v zgradbi niso mogli približati, kajti belogardisti so se prestavili h kletnim okencem in od tam preprečevali minercem, da bi se približali zidovom. Pa so se domislili, da bi se dalo potisniti močno mino k zidu s pomočjo preme od kmečkega voza. Poskusili so tako, vendar je premo zaneslo stran od zidu. Preostalo je le še napad z ročnimi bombami.

Bataljonski komandant Franc Bemata-Čakla je naročil svojemu kurirju Lojzetu Dolničarju, naj mu prinese ročne bombe. Pridušal se je: »Danes mora pasti postojanka ali pa bom padel jaz!«

Ko je dobil ducat bomb, se je Čakla odplazil proti bunkerju, ki je stal pred vrati stare Laškarjeve hiše, vendar do strelnih lin ni prišel. Belogardisti so ga opazili in prereševali.*

Čaklova smrt je med njegovimi borci izzvala veliko žalost, pri političnem komisarju Branku Karapandži-Matjažku pa celo bes. Krivdo za komandantovo smrt je pripisal Lojzetu Dolničarju in mu grozil z ustrelitvijo. S tem je bilo napada na Zabočevo konec. Partizani so Čaklovo truplo odnesli iz vasi in ga pokopali pri lokvi Župenca blizu griča Krasil.⁴⁶

S Čaklino smrtjo so se izgube Tomšičeve brigade ob napadu na belogardiste v Borovniškem kotu povzpele na dva mrtva in dva ranjena. Na nasprotni strani sta bila dva mrtva, troje huje in dvojje lažje ranjenih. Partizani so zaplenili 22 pušk in okoli 1500 nabojev, zajeli in izpustili pa 20 belogardistov.⁴⁷ Toda akcija s Čaklovo smrtjo še ni bila končana.

* O smrti komandanta Franca Bemata-Čakle se je ohranilo več različic: da je bil zadet, ko je hotel naravnati premo z minskim nabojem (Miran Šubic-Janež), ko je z daljnogledom od protitankovskega topa opazoval postojanko (Mirko Malnarič), med zadnjimi pogajanji za vdajo (Lojze Uršič), na kozolcu, kamor se je povzpel, da bi od tam opazoval postojanko (Ladislav Ferfolja-Lado) ter ob poskusu, da bi z bombo uničil belogardistični bunker (Matevž Hace: Komisarjevi zapiski 1 na str. 126 in 127).

Komandant Franc Bemat-Čakla je bil sposoben, priljubljen in splošno znan. Zavaljo njegove smrti je po brigadi zavladata huda žalost, brigadni štab pa je skrbelo, kje naj dobi ustrezno zamenjavo. Stanko Semič-Daki, ki je vedel, da se Jože Lepin-Ris med Gorenjci ne počuti dobro, je v divizijskem štabu izposloval, da je bil Ris brž odpoklican iz Gorenjske in takoj imenovan za komandanta 2. bataljona Tomšičeve.

Toda Daki je moral za namestnika komandanta Gorenjske brigade poslati novega človeka. Izbral je Milana Našiča, dotedanjega komandirja 1. čete 4. bataljona Tomšičeve, kije bil doma iz Tržiča. Namesto njega je poveljstvo nad to četo prevzel Franc Jakša. Ob tem pa je treba zapisati, da Milan Našič v Gorenjski brigadi ni imel sreče. Italijani in belogardisti iz Podpeči so 15. avgusta pritiskali proti Gorenji Brezovici. Nad Landovcem na pobočjih Lisca (kota 674) so se spopadli z zasedo 2. bataljona Gorenjske brigade, pri čemer so imeli dva mrtva. Toda to zasedo, potem pa tudi tisto nad Gorenjo Brezovico so s pobočnicami obšli, tako da se je razdivjal boj z nejasnimi položaji. To je postalo usodno za Milana Našiča, ki je že po prvih streljih odhitel k zasedi in pri Vrških naletel na Italijane. Ob spopadu je bil smrtno zadet v trebuh, tako da v Gorenjski brigadi ni preživel niti enega samega dne.*

Z udari v hrbet so Italijani in belogardisti obe zasedi 2. bataljona Gorenjske pregnali. To so poskusili tudi na pobočjih Slemenca, kjer je bila v zasedi 2. četa 4. bataljona Tomšičeve, vendar so bili gladko zavrženi.⁴⁸

Zaradi italijanske nemoči je postal položaj belogardistov v Borovniškem kotu brezupen. Obe postojanki, ki sta jim ostali, sta bili hudo načeti. Zlasti v Zabočevem so bile njihove utrdbe močno razmajane, branilci pa skoraj vsi ranjeni in za nadaljnji boj nesposobni. Že do jutra so zdržali le s skrajnimi napor, zato so 15. avgusta podnevi zbežali iz stare Laškaijeve hiše v Borovnico, z njimi vred pa tudi drugi prebivalci Zabočevega. Za ta beg so partizani hitro zvedeli. Mirko Bračič in Pero Popivoda sta sklenila, da se mora 2. bataljon Tomšičeve nemudoma vrniti v Zabočevo, tam do konca uničiti vse utrdbe, družine belogardistov, ki se niso hoteli vdati, pa kaznovati tako, da jim zaseže hrano in živino, hiše pa požge. Partizani so v noči na 16. avgust 1943 to tudi storili. Zasegli so ogromno hrane, 25 govedi in 14 prašičev, hiše pa požgali pri Janezovih, Antonovih, Kobetovih, Makovcovih, Šuštarjevih in Laškaijevih. Ob tem kazenskem ukrepu so v brigadni tehniki natisnili poseben letak z naslovom: Kar so iskali - to so dobili. Te letake

* Fotografija Milana Našiča je objavljena v knjigi Tomšičeva brigada 2 na str. 280 (levo).

so v Zabočevo odnesli Jaka Pristavec-Daki, Tomo Mavrič-Brajdič in Drago Turk ter jih raztresli okoli pogorišč.⁴⁹

Z vsem tem je Tomšičeva brigada belogardizmu v Borovniškem kotu zadala hud udarec, ki je politično ugodno odmeval po vsem Ljubljanskem baiju.

Bojni posegi na območju Krima in obrobju Barja

Zagrizeni belogardisti na Rakitni so se čutili opeharjene. Uničenje izdajalskih postojank v Borovniškem kotu tudi njim ni obetalo nič dobrega. Nenehoma so silili v svoje gospodarje Italijane, naj na Krim pošljejo dovolj vojaštva in opravijo s partizani, ki ogrožajo Rakitno. Poleg tega so venomer vohljali in tipali, da bi izvedeli za lego partizanskih taborišč.

Pratež Tomšičeve brigade se je premaknil v krimske gozdove že 14. avgusta zvečer, naslednjega dne sta se tam utaborila še 1. in 4. bataljon, samo 2. bataljon Tomšičeve je med vračanjem iz Zabočevega zabredel in taval okoli Krima še 16. avgusta. Nazadnje so pratež vendarle našli, tam pa jih je čakala okusna hrana, ki je premagala slabo voljo zaradi odvečne hoje.⁵⁰ A pomembnejše je bilo, da sta bili odslej blizu Krima združeni obe brigadi, Tomšičeva in Gorenjska, ki sta se dobro zavarovali na vse strani. Kaže tudi, da je bila njuna obveščevalna služba na tekočem o vseh namerah sovražnikov.

Do prvega spopada je prišlo 17. avgusta 1943 ob osmih, ko je v zasedo Tomšičeve brigade pri Vrških nad Gorenjo Brezovico zašla laška preskrbovalna kolona s strelivom in hrano, ki jo je varoval vod iz 51. pehotnega polka. Boj je trajal do dvanajstih, toda brez večje škode za eno ali drugo stran.⁵¹

Partizani so računali, da bodo to kolono spravili v precep pri Mesnicah pod Srednjim hribom (kota 836). Tam sta 1. in 3. četa 4. bataljona Tomšičeve naredili zasedo, ki je imela obliko konjske podkve in je bila obrnjena navzdol proti Gorenji Brezovici, odkoder bi morali Italijani 18. avgusta 1943 spremljati prevoz proti Rakitni. V tisto smer je bila obrnjena 2. četa, ki ji je poveljeval Karel Kumše-Tomaž. Ta je tisto zemljišče ter navade rakiških belogardistov dobro poznal, zato je svoje partizane razvrstil nekoliko drugače, kakor je bilo določeno po zapovedi. Zaradi tega je načelnik divizijskega štaba Pero Popivoda zašel med Italijane, ki pa so se spričo njegove uniforme zmedli, tako da jim je nekako ušel, potem pa previdnemu komandirju

grozil s pištolo.* Toda Kumšetova razvrstitev je bila pametna. Italijani njegovi četi niso mogli priti za hrbet, v čelnem naskoku pa so bili zavrtnjeni, tako da niso dosegli nobenega uspeha. Prav to pa je bilo najpomembnejše, kajti akcijo v Borovniškem kotu je bilo treba pripeljati do zmagovitega konca.

Ker so imeli sovražniki slabe izkušnje, sta belogardistična in laška posadka na Rakitni dobili ukaz, da pot zavarujeta tudi z rakiške strani. Janez Kramarič pravi, da je bilo tam Italijanov kot plev. Proti Krimu je pritiskala močna italijanska kolona. Komandant 4. bataljona Jože Jerman je poslal opazovalca na smreko, Italijani so prišli mimo in prodirali naprej, dokler niso trčili na partizansko strelsko vrsto. Boj je potekal čisto od blizu, tako da so laški minometi nabijali 50 metrov za partizanskimi strelci. Boj se je začel sicer nekoliko drugače, kot so načrtovali partizani, vendar so se ti hitro znašli. Že po prvih rafalih je bil en italijanski vojak ubit, en oficir in en vojak pa sta bila ranjena. Partizani so se pognali na juriš, nagnali Italijane v beg in jih gonili še kakšna dva kilometra proti Rakitni. Pri tem so zaplenili eno puško s strelivom. Partizanski opazovalec s smreke je izginil; ali so ga ujeli sovražniki ali pa je pobegnil iz brigade. Drugih izgub 4. bataljon Tomšičeve ni imel.

Ker so partizanski poveljniki spoznali, da imajo opraviti z močnejšimi sovražniki, so svoje položaje spremenili in okrepili. Od ceste so se nekoliko odmaknili in oblikovali polkrožno bojno črto, ki se je za Mesnicami vila po pobočju Srednjega hriba vse do pobočij Korena (kota 1005). Na položajih so se razvrstili vsi trije bataljoni Tomšičeve, na desnem krilu pa tudi vsa Gorenjska brigada, in se začeli utrjevati. Na spoju z Gorenjci je bila 2. četa 1. bataljona Tomšičeve s težko brezo, ki je zbujala veliko zanimanje. Neizkušeni partizani z Gorenjskega so menili, da gre za partizanski top, kar jim je prebrisani Martin Kotar prav rad potrdil, dodal je le, da ta top hitro strelja. Med Rotarjevimi šalami so tudi spoznali, kaj pomenijo zaporedni zamolki poki z italijanske strani. Kmalu je namreč povsod naokoli treskalo, da je po zraku frčala gozdna prst s koreninami vred.

Italijani in belogardisti si v naskok niso upali. Ker pa so dobili na pomoč posebni bataljon 51. pehotnega polka, so počasi in vztrajno pritiskali naprej, pridno streljali z minometi 81 mm, nabijali s težkimi

* Pero Popivoda je ob tisti priložnosti ustrahoval tudi komandirja Franca Jakša in Janeza Kramariča, ki pa sta se mu uprla ter proti njemu naperila puški. Moral je popustiti z izgovorom: »Ako ne poterate tih Talijana, obojicu ču streljati . . .« (Janez Kramarič po beležki z dne 23. maja 1985). Med nekaterimi borci Tomšičeve brigade prevladuje mnenje, da je Popivoda naštete komandirje zastraševal zato, ker seje nameraval spet sestati z Italijani, kar pa mu ni uspelo (Maks Gorenšček po izjavi z dne 27. Julija 1987).

topovi, z neba pa so partizanske položaje z bombami zasipala tudi letala. Minski drobci so ubili partizana Matija Štravs, hudo ranili pa Mirka Ušaja z Vitovelj. Vladimira Hledeta-Maksa in Jožeta Furjaniča, vendar to Tomšičeve brigade ni pregnalo s položajev pri Srednjem hribu. Nasprotno, njeni borci so sovražnike, med katerimi so bili tudi belogardisti s partizanskimi kapami, še dvakrat vrgli nazaj na izhodiščne položaje. Beli izdajalci so se sicer zanašali, da bosta partizanom v hrbet udarila še dva bataljona Italijanov iz Ljubljane mimo Tomišlja, pa tega niso dočakali. General Gambaro je te in druge bataljone potreboval za hajko v okolišu Tihaboja, Moravč in Zaplaza, da bi se maščeval za velik poraz pri Gomili, kjer je Cankarjeva brigada 13. avgusta 1943 uničila oklepni vlak z vso posadko vred.⁵²

Medtem so v štabu 14. divizije pripravili novo akcijo proti beli gardi. Poskrbeli so tudi za izboljšanje sanitetne službe v Gradnikovi in Gorenjski brigadi, in sicer tako, da so dr. Stanka Pirca-Lojzeta 17. avgusta 1943 imenovali za začasnega sanitetnega referenta 14. divizije, v Tomšičevo brigado pa je namesto njega prišel dr. Vlado Vojska-Vojko. Isto velja za intendanturo. Za novega divizijskega intendanta je bil imenovan Tone Žagar-Poljec, za intendanta Tomšičeve pa Jože Pevec-Riko.

Najprej je na izhodiščne položaje za načrtovani napad odšla Šerčerjeva s prvim, tretjim in četrtim bataljonom, in to že 17. avgusta, ko so na poti z Malenškega prešli sotesko Iške. Za njo so se 19. avgusta 1943 s Krima spustili še prvi, drugi in četrti bataljon Tomšičeve brigade ter skozi Iško vas odšli proti Golemu (glej skico št. 11 na str. 115).

Na območju Krima, pri Zupanci (kota 818) je ostala samo še Gorenjska brigada, ki je imela čez dva dni prvi samostojni boj z rakiškimi belogardisti. Dne 21. avgusta 1943 okoli dvanajstih je z Rakitne odšlo proti Ustju 24 belogardistov in 30 laških vojakov z vozmi, da bi zavarovali dovoz drv. Toda že po dveh kilometrih so zašli v zasedo, razvrščeno na obeh straneh ceste. Po prvih rafalih so partizani skušali sovražnike obkoliti, vendar so bili počasni ta preveč previdni. Belogardiste je rešilo gozdnato in skalnato zemljišče, deloma pa tudi minometni ogenj, ki ga Gorenjci še niso bili vajeni. Zato sojo sovražniki poceni odnesli. Imeli so samo enega ranjenega. Več sreče je imela zaseda 3. bataljona Gorenjske, ki je šel tisti večer po hrano. Menda je pri Tomišlju ubila dva, ranila pa pet belogardistov.

Na Golem sta Tomšičevo brigado pričakala divizijski štab ta komandant Glavnega štaba NOV in PO Slovenije Franc Rozman-Stane. To je pomenilo, da je na vidiku posebno pomembna naloga. In res, kmalu

so sklicali posvet z bataljonskimi poveljniki iz Tomšičeve in Šercejjeve brigade. Razdelili in razdelali so naloge za napad na belogardistično postojanko na Pijavi Gorici.⁵³

Belogardistična postojanka na Pijavi Gorici je nastala šele 4. junija 1943 in v njej je bilo sprva le 25 belogardistov, ki so bili pretežno Ižanci. Nastanili in utrdili so se v cerkvi, gasilskem domu in v Rolihovi hiši (v njej so imeli poveljstvo), poleg tega pa še pri Skubičevih in Bezlajevih. Vsa ta poslopja so obdali še z dvema bunkeijema in bodečo žico. Z novačenjem med interniranci, ki bi se radi rešili smrti zaradi gladu, seje posadka do 15. avgusta okrepila na 60 mož. Toda med njimi sta bila tudi Franc Dolenc in Alojz Bambič, dva skrivna sodelavca partizanov. Zlasti to zadnje je obetalo, da bo napad na Pijavo Gorico uspešen. Brž po prihodu Šercejjeve brigade na Golo in Škrilje sta Franc Dolenc in Alojz Bambič dobila nalogo, naj skrivaj odideta v Sušo nad Želimljem. Tam so ju pričakali partizanski poveljniki in mineiji. Prevezela sta dva nahrbtnika plastičnega razstreliva z drugimi pripomočki za miniranje, dobila pa tudi potreben pouk, da bi plastik lahko podtaknila v cerkveni zvonik in oba bunkeija.

Za napad na belogardiste na Pijavi Gorici so bili določeni: 1. in 4. bataljon Šercejjeve ter glavnina 4. bataljona Tomšičeve brigade, ki so jih okrepili s protitankovskim topom. Druge enote obeh brigad in 3. bataljon Gradnikove so odšle v zasede,* da bi preprečile prihod morebitne sovražnikove pomoči. Napad naj bi se začel 20. avgusta 1943 ob dvaindvajsetih.⁵⁴

Napad se je začel po načrtu in je lepo kazal. Oba skrivna partizanska sodelavca sta svoji zahtevni nalogi dobro opravila. Alojz Bambič je pognal v zrak bunker pri Rolihovi hiši, njegov tovariš Franc Dolenc pa bunker pri gasilskem domu, le plastična mina v zvoniku je zatajila. Medtem so napadalci zrinili v cerkev že vso belogardistično posadko, nekaj njenih vojščakov pa se je zateklo v klet gasilskega doma, ki pa ga je začel lizati plamen. Ob tem so prijeli tudi dva organizatorija belega izdajstva, tri belogardiste huje in dva laže ranili. Vendar jim je preglavice delala težka breza z zvonika, kije obvladovala

* Ohranila sta se dva pisna dokaza, daje pri napadu Šercejjeve na Pijavo Gorico sodelovala tudi Tomšičeva brigada, čeprav jo Milan Guček v knjigi Šercejjeva brigada ne omenja. Prvi dokaz je dnevnik Ludvika Bradeška-Iztoka, ki je o tej zadevi zapisal: »S Krima smo šli na Gorenje in Dolenje Golo, od koder smo napadli postojanko Pijava Gorica, kjer smo ujeli dva organizatorija bele garde. Eden je bil kaznovan z zaplenbo celotnega premoženja, a drugi na smrt.« Drugi je epidemiološka anketa (fase. 359/11 v arhivu IZDG), kjer je zapisano: »Od tukaj so šli 19. čez Iško vas, 20. so napadali Pijavo Gorico, 21. pa so bili na Golem, kjer so kapnice in studenec . . .«

vso okolico, še huje pa jih je oviral zaporni ogenj italijanskih težkih topov. V tem metežu je padel partizan Franc Modec-Luka z Rakeka. Bredo v zvoniku so skušali utišati s protitankovskim topom, vendar so zvonik samo načeli. Zažgali so še pet poslopij, potem pa jih je pregnal jutranji svit in ob štirih so se morali umakniti, ne da bi izdajalske vojščake primorali k vdaji.

Kaže, da je napad na Pijavo Gorico generala Gambaro mnogo huje prizadel, kakor so v štabu 14. divizije mogli pričakovati. Že 21. avgusta zgodaj zjutraj je bilo na Škofljici in po Barju vse polno vojakov, topov in tankov, ki so hiteli proti Igu, da bi partizane prestregli med umikom. To se je Italijanom deloma tudi posrečilo. Blizu Želimljega so tanki dohiteli 4. bataljon Šercerjeve brigade ter mu prizadejali tri mrtve.

Toda na poti od Iga proti Golemu niso imeli takega uspeha. Tam so jih partizani pričakali na dobrih položajih in Italijani s tanki niso kaj prida opravili, ker je čelni zapeljal na mino. Kar zasukalo gaje, drugi pa si mimo njega niso upali. S tem je bila ob sleherni pogum tudi pehota. Bataljoni Tomšičeve brigade sojo zlahka prepodili proti Barju. Le topništvo je nabijalo po mili volji in laški bombniki so vsiljivo obletavali partizanske položaje, se zaganjali navzdol in jih zasipali z malimi bombami. Pa so kmalu odnehali.

Proti bombnikom so naperili svoja orožja štirje mitraljezci in začeli spuščati rafale s prehitom. Najuspešnejši je bil Ciril Lovše-Čiro. Nenadoma je en bombnik savoia marchetti nenavadno zanihal in se obrnil od Golega proti Ljubljani. Borci 4. bataljona Tomšičeve so razločno videli, da si pomaga le z enim propelerjem. Nihal je in naglo izgubljal višino, dokler ni zasilno pristal blizu Črne vasi v blatu. Aktivisti OF so prinesli vest, da so ga Italijani morali razstaviti in po delih spraviti iz močvirja.⁵⁵

Tisti večer so bataljoni Tomšičeve brigade odšli po hrano skozi Želimlje in Smrjene v vasi onkraj Turjaške ceste. Ob tem so tudi novačili. To izrecno velja za 4. bataljon, kije šel v Ponovo vas. Tam se je dobro spoznal vodnik Ludvik Vider-Ludve, ki pa ni mogel veliko pomagati pri iskanju novih borcev. Ženske so partizanom raje stregle s poticami in drugimi dobrotami, vsi moški pa kakor da so se pogreznili v zemljo. Našli so le enega, pa še ta je, ko so se vračali proti Mokrcu, pobegnil.

Po vrnitvi na Golo in Škrilje so si lahko ogledali dve od petih protitankovskih pušk, ki so jih angleška letala spustila s padali blizu Ribnika v noči na 18. avgust. S poti na Kočevski Rog seje namreč vrnil 2. bataljon Šercerjeve brigade. Njegovi borci so prinesli precej obutve.

ki sojo partizani Levstikovega udarnega bataljona razložili 15. avgusta pri Grobljah ob Krki ter pripeljali z vozovi do Podstenic. Toda iznajdljivi partizani so se večinoma preobuli v nove čevlje, k Žagi na Mokrcu pa prinesli hudo ponošene. To je poveljnike zelo razburilo. Malo so jih potolažile le velike količine plastika,* dve protitankovski puški in še en protitankovski top 47 mm. Eno protitankovsko puško je dobil

1. bataljon Tomšičeve. Preizkusili sojo tisto popoldne na Golem. Pri tem so bili premalo pazljivi, pa seje zgodila nesreča. Nek partizan je bil zadet od strani skozi odprta usta; to poškodbe ni dosti zmanjšalo, vendar je rano kljub vsemu preživel.

Med bivanjem na Golem so rešili še nekaj kadrovskih vprašanj ter za politične in druge tečaje na Kočevskem Rogu izbrali nekaj obetavnih partizanov. Za politični tečaj so iz Tomšičeve brigade določili četna politična komisarja Mihaela Butaro-Aleksa in Jožeta Breznika-Gorkega, za pehotni oficirski tečaj Ivana Šketa-Trčka, Cirila Lovšeta-Čira in Antona Dremlja-Anteta, za topniški tečaj pa Janeza Erbežnika-Gorenca in Alojza Ivančiča-Vaneta.⁵⁶

Tomšičeva brigada je imela spet zadosti plastika, zato je 22. avgusta 1943 zvečer odrinila z Golega skozi Iško vas proti Krimu (glej skico št. 11 na str. 115), da bi bila bliže železniški progi Ljubljana-Trst. Pratež in brigadni štab sta se nastanila na požganem Gornjem Igu, čete pa so nemudoma odšle po svojih bojnih poteh. Nekatere so šle po hrano v barjanske vasi, h križiščem so se prikrile zasede in na nogah so bile številne patrolje. Toda vsi borci niso bili zadosti previdni. In tako seje pripetilo, daje ena izmed njih zašla v Strahomer. Komaj pa je patrolja prišla v vas, je bila že izdana, dva partizana sta bila ranjena, Feliks Tratnik-Felče iz Sore pa je bil ujet, nakar gaje belogardistično zagrizeni kmet pokončal z gnojnimi vilami. Tistega kmeta so potem ujeli in dokler ga brigadno vojaško sodišče ni obsodilo na smrt, ga je stražil Jože Smolec-Smreka.⁵⁷

Toda zločini izdajalske bratovščine so bili zaman. Vsak dan se je kaj zgodilo, kar je napovedovalo konec laškega gospodstva, povsod, tu pod temačnim Krimom ali tam daleč na sončnem pobočju Kočevskega Roga . . .

* Plastik je bilo posebno razstrelivo zelenkaste barve, ki seje dalo lepo gnesti. Namenjeno je bilo za uničevanje kovinskih delov (npr. za trganje tračnic) ali konstrukcij. Razstrelivo Nobel 808, kije bilo rumene barve, pa je bilo namenjeno za rušenje zgradb (pojasnilo Lado Ambrožič-Novljan)

Roman Stubelj z Gradišča nad Prvačino (levo), ki je bil smrtno ranjen pri Runarskem (umrl Je naslednjega dne v Rutah) in Feliks Tratnik-Felče iz Sore pri Medvodah (desno), ki ga je zagrizen belogardist pokončal 23. avgusta 1943 v Strahomeru. Za Antona Pereniča-Toneta iz Ribnice, ki je bil hudo ran/en od letalske bombe v Jelenovem žlebu 6. avgusta, za Franca Štravsca iz Gribelj, ki Je padel 8. avgusta med bojem s sovražnikovo zasedo na Runarskem, za Antona Malešiča-Franca, ki Je bil isti večer smrtno ranjen pri Naredih za Engelberta Drgana iz Železnikov pri Metliki, kije padel 9. avgusta 1943 na Selu pri Robu, in za Mati/a Štravsca, kije padel 18. avgusta pri Srednjem hribu, se fotografije niso ohranile

Dolžnosti, spopadi in krepitev 3. bataljona

Bližino italijanskega zloma so najbolj čutili borci 3. bataljona Tomšičeve brigade, ki je bival na Mavrlenu, komaj slabih devet kilometrov zračne razdalje od Črnomlja. Zlasti ob nedeljah so iz mesta prihajali na obisk mnogi sorodniki in prijatelji partizanov, prinašali novice in darila ter se v njihovi družbi veselili skorajšnje zmage, potem pa se spet vračali v Črnomelj. To so Italijani zagotovo vedeli, vendar so zamižali na obe očesi. Še več: na Mavrlen je hodil celo neki italijanski vojak iz Črnomlja, kije prinašal cigarete in poročila. Govoril je popolnoma odkrito, da bodo zmagali partizani in da si Italijani želijo oditi domov. Zlasti navdušen je bil Giuseppe Gionelli-Pepe iz Calavor-na. Taje 3. avgusta 1943 kar ostal na Mavrlenu in postal partizan 1. voda 3. čete.

Še posebej presenetljivo in pomenljivo je bilo, da so začeli Italijani na Kočevskem opuščati nekatere postojanke ter vojaštvo zbirati za žičnimi ovirami v Kočevju. Najprej so se 17. avgusta umaknili iz Koprivnika, 20. avgusta 1943 pa tudi iz vseh drugih postojank, celo iz Vimolja, kjer je bilo dotlej 500 vojakov z dvema topovoma in štirimi težkimi minometi.⁵⁸ Obveščevalna služba 3. bataljona Tomšičeve je bila o vsem tem na tekočem. Pri tem se je opirala predvsem na rajonski odbor OF Stari trg in Koprivnik ter njegovega obveščevalca Jožeta Laknerja. Komandant Rudi Vidrgar-Brane je sklenil nameravani italijanski umik pospešiti in črnosrajčnikom za odhodnico zagreniti spomin na kočevske kraje. To je hotel doseči z zasedo pri požgani vasi Römergrund.

Načrt za zasedo je bil takle: težkomitralješki vod se prikrije med razvaline požgane vasi Römergrund, tako da bo imel pod ognjem italijanski tovornjak od spredaj in čistino na južni strani ceste, 1. četa se prikrije po grmovju in v vrtačah pri studencu na severni strani ceste, čisto blizu vkopanih min, da bodo partizani lahko napadli tovornjak z bombami in strelnim orožjem, 3. četa pa zasede strmino nad cesto na vzhodnem robu Šibja, gozdnega grebena, ki se vleče od Mozlja mimo Rajndola do vrtov Römergrunda. Po cesti od Rajndola bi morali pripeljati dve vozili, najprej navaden tovorni avto, za njim pa oklepni tovornjak. Prvo vozilo bi ustavila mina, do konca uničili pa bi ga puškomitraljezci in bombaši 1. čete, z oklepnim tovornjakom pa bi opravili borci 3. čete, ki bi vanj z obcestne strmine nametali bomb. Znak za začetek napada bi bil tresk mine, prej se ni smelo oglasiti nobeno partizansko orožje.

Obe četi in težkomitralješki vodje 19. avgusta 1943 v Römergrund odpeljal rajonski obveščevalec Jože Lakner. Med zidovjem te požgane vasi se je ugnezdil namerilec Vladimir Badovinac s težko bredo, pri zasedi 1. čete pa so si največ obetali od Vilka Kosa-Zorana in njegove zbrojevke, s katero bi bilo treba tovornjak prerešetati od zadaj. Zoran in tako tudi njegovi soborci so si našli ali izdelali dobre zaklone, ki so jih domiselno prikrili z vejevjem. Tej osrednji zasedi se je pridružil bataljonski politični komisar Zdravko Terpin, bataljonski komandant Rudi Vidrgar-Brane pa je odšel naprej s 3. četo.⁵⁹

Medtem so za delo poprijeli tudi minerei. Na cestišču so zakopali štiri angleške mine, ki so jim partizani rekli žabice. Miniranje je nadzoroval vodnik Janez Povše-Janko, delali pa so Anton Drečnik-Zvone ter Lojze Konda-Slavo in Mavricij Štefanič-Mavriče. Jamice za mine je skopal Konda, povrh so dali deščico in jo skrbno pokrili s peskom, potem pa s smrekovimi vejami pometli ostanke in s cestnim

Skupina partizanov 1. čete 3. bataljona Tomšičeve na Mavrlenu. Od. leve proti desni so: Ignac Tratar-Nace, Ivan Mazi-Venceff (politdelegat), Tončka Hočevar (namestnica političnega komisaija čete), Vuko Kos-Zoran (puškomitraljezec), Boris Vukšinič, neznan borec, Francka Vesel por. Vršnik, in še en neznan borec

prahom vse lepo zabrisali. Tako je bilo vse pripravljeno za past, v katero bi se morali ujeti italijanski črnosrajčniki, ki so varovali in spremljali inženirce za popravilo telefonske napeljave. Ob času najhujše pripeke so partizani napenjali sluh in stiskali orožje.

Po dolgem čakanju se je le zaslišal hrup avtomobilskih motorjev. Odkriti tovornjak z laškimi inženirci je zdirjal mimo zased z vso hitrostjo. Najbrž je mine kar preskočil, namesto da bi jih sprožil in z njihovim treskom dal znak za partizanski napad. Orožja so molčala. Celo težka bređa, ki bi bila vozilo z rafali lahko ustavila, je ostala popolnoma nema, zamudili pa so tudi borci 3. čete. Oklepni tovornjak je odbrzel mimo strmine, ne da bi kaka bomba padla vanj. Že so partizani preklinjali, da so mine zanič, ko je vendarle zagrmelo. Težko

jekleno vozilo je privzdignilo in zaneslo v obcestni jarek, da se je nagnilo proč od napadalcev, obenem se je usulo iz njegovih lin po bližnjem grmovju, da ni bilo mogoče dvigniti niti glave.

V tistih prvih trenutkih ni nihče vedel, kaj je treba ukreniti, da bi oklepni tovornjak zavzeli in uničili. Edini, ki se je znašel, je bil bataljonski komisar Zdravko Terpin. Skoraj povsem brez kritja je začel metati ročne granate. Te so treskale ob oklep, tretja ali četrta bomba je padla celo za jeklene ščitnice med vojake, bila pa je napadna in brez hujšega učinka. Zdravko je zagrabil učinkovitejšo, nasekano kragujevko. Desetarju Lojzetu Kovačiču-Efendiju je ukazal, naj mu pomoli puškino kopito, da bi bombo aktiviral, tedaj pa je omahnil, prerešetan od laškega rafala.

Kmalu zatem seje oklepni tovornjak premaknil. Najprej za kakšen meter nazaj, nato pa počasi naprej vse do Vimolja, samo po treh kolesih. Partizani so gledali za njim z dolgimi nosovi, opeharjeni kot že dolgo ne. Toda nekaj uspeha je le bilo. General Gastone Gambaro je priznal sicer samo dva laže ranjena, toda aktivisti OF so po zanesljivih virih ugotovili šest ranjenih črnosrajčnikov, od tega dva tako hudo, da sta ponoči umrla.

Pa kaj bi s takimi vestmi! Partizani so imeli žalosti dovolj za nekaj dni. Nesrečnega komisarja Zdravka Terpina, predvojnega voditelja komunistične mladine v Rušah, kije bil že spomladi leta 1942 komandant bataljona v sloviti 2. grupi odredov, so zagrebli ob cerkvi na Svetlem Potoku. Še lopate niso imeli pri roki, tako da so morali plitek grob skopati z bajoneti in golimi rokami.⁶⁰

Partizansko življenje na Mavrlenu pa se ni menilo za nesreče posameznikov, v ospredju je bila narodova usoda. Prav 19. avgusta so partizani 1. čete doživeli razveseljiv dogodek. Iz Kočevja se jim je pridružil Dane Pilipovič, ki se je do Mavrlena pripeljal kar s tovornjakom. Sicer pa je v tej vasi vse teklo po ustaljenem redu, vendar z velikimi koraki.

Med potjo iz Like čez Vukovce in mimo Dragatuša sta v noči na 21. avgust prispela na Mavrlen dva pomembna gosta, Jože Rus-Andrej Hribar in Tone Fajfar-Gašper Jeraj. V štabu 3. bataljona Tomšičeve sta dobila prenočišče, hrano in zvezo s Črnomljem, od koder je Fajfar poklical na obisk svojega prijatelja kaplana Lojzeta Jožeta Žabkarja. Sestala sta se še tisto popoldne, potem pa sta Rus in Fajfar odšla proti Rogu.

V bataljonskem varstvu na Mavrlenu pa je delovala tudi osrednja gospodarska komisija, ki je zbiral zlasti živež, deloma pa tudi rjuhe za partizanske bolnišnice. Iz spiska živil, kije nastal 8. avgusta 1943,

Politični komisar 3. bataljona Tomšičeve Zdravko Terpin (levo), ki Je padel 19. avgusta 1943 pri vasi Rômergrund, in bataljonski komandant Rudi Vidrgar-Brane, ki Je bū hudo ranjen 31 dni pozneje (19. septembra) v Cerknici

se da razbrati, daje šlo za zelo velike količine, ki sojih belokranjski ljudje večinoma podarili.⁶¹

Karavane kmečkih voz s partizanskim spremstvom so se še zmeraj pomikale v obe smeri, od Kolpe proti Kočevskemu Rogu in Gojancem ali pa od tam proti Kolpi. Partizani z Žumberka so tiste dni na kmečkem vozu peljali razstavljen osebni avto in mnogo bencina, ki so ga zaplenili nekje pri Zagrebu. Povedali so, da je avto namenjen za Tita. Njegov prevoz do Kolpe in čeznjo je zavarovala 2. četa, kije šla spet v Kordun. Drugič je šla kolona v nasprotni smeri. Iz Korduna so vozili na Gorjance težki protitankovski mitraljez in štiri težke minomete z obilo streliva in min. Tretjič so iz Bosiljevega pripeljali hudo ranjenega komandanta, ki seje ponesrečil pri točenju razstreliva iz težke italijanske granate, toda do bolnišnične javke na Planini nad Semičem ni prišel, ker je prej izdihnil.

Sicer pa so borci 3. bataljona na Mavrlenu srečevali neštete znane partizanske obraze iz drugih treh bataljonov Tomšičeve brigade. Prihajali so iz bolnišnic na Kočevskem Rogu z zaceljenimi ranami. Pri odpuščanju ozdravelih se je partizansko zdravstvo namreč ravnalo po

načelu, da se mora vsak za boj sposoben partizan vrniti v svojo matično enoto, se pravi v tisto, Iz katere je prišel ranjen. Ravno to vodilo je ustvarjalo med partizani zelo ugodno vzdušje in veliko pripravljenost za nova žrtvovanja. Bivanje 3. bataljona na Mavrlenu pa je bilo ustvarjeno kot nalašč za uresničevanje tega načela. In tako se je avgusta 1943 začasno vključila v bataljon cela vrsta ozdravelih tovarišev, ki so potem ob prvi priložnosti spet postali borci svojih bataljonov ali čet. Točnih podatkov o tem ni, zanesljivo naštejemo lahko samo nekatere. Ti borci so: Ivan Miglič iz prvega, Cveto Sedevčič-Marko, Srečko Clbic in Severin Nemec-Teklo iz drugega ter Franc Smrajc-Miklavž Iz četrtega bataljona.⁶²

Tačas je po četah 3. bataljona na Mavrlenu tekkel napet vojaški pouk. Nekdanji orožnik Simon Tratenšek, komandir 1. čete, je vadil svoje borce zlasti boja na nož, razvijanja v strelce med nenadnimi spopadi ter načrtnega streljanja med primikanjem k sovražniku ali umikanjem. Uveljavil je vodilo, daje treba med pohodom ob nenadnem spopadu takoj skočiti naprej, kajti tedaj sovražnik še ni dovolj zbran in je zato mnogo lažje osvojiti prevladujoče položaje. Rudi Puhar-Razin pa je vodil tečaj za signaliste z rdečimi zastavicami. Med nazornim poukom so na tečajnike nekoč udarili italijanski topovi iz Črnomlja, vendar ni nikogar zadelo. Tečajniki so učno snov predelali do konca: naučili so se abecede.

Tudi politični pouk je bil na zgledni ravni. Še zlasti zanimiva so bila predavanja namestnika političnega komisarja Franca Žugla-Zvoneta, ki se je prav tedaj vrnil z višjega tečaja pri CK KPS na Rogu. Na teh političnih urah so bili vsi partizani natančno seznanjeni, kako morajo ravnati ob zlomu Italije z italijanskimi vojaki ali z belogardisti, nadrobno pa so bili poučeni tudi o načrtih slovenskih četnikov (plave garde) proti Osvobodilni fronti.⁶³

Vse tiste dni so bataljonski minerei pridno hodili na železniško progo med Semičem in Črnomljem. Posebno vnet in iznajdljiv je bil vodnik Janez Povše-Janko. Neko noč ga je pri miniranju manjšega mostu nad Otovcem presenetil osebni vlak, pa se je samo pritisnil k pragovom, takoj ko je vlak odpeljal dalje, pa je miniranje nadaljeval in nato mostič pogнал v zrak. Ob tem je zviti miner uspešno ukanil laško stražo. V nekaj grud plastika, ki jih je pritisnil ob rob tračnice, je zamesil tempime vžigalnike, od zunaj pa je v razstrelivo vtaknil še vžigalnik s prižgano, vendar ugaslo zažigalno vrvico. Med obhodom so italijanski vojalci našli dozdevno nerazpočene mine in jih odnesli v svoj bunker med Otovcem in Črnomljem ter jih položili k strelni lini. Kmalu potem je hudo usekalo. Dva vojaka sta bila mrtva ali bolje, hudo razmesarjena. Fotografijo njunih ostankov sta prinesla pokazat na

Bataljonska bolničarka Ančka Zajc, por. Tavčar (levo), in njen rojak Franc Smrajc-Miklavž (desno) na Mavrlenu 12. avgusta 1943.

Mavrlen Janko Gregorič In Pepi Kremesec, ko sta 24. avgusta 1943 zapustila Črnomelj In prostovoljno, z vso opremo pristopila v 1. četo 3. bataljona Tomšičeve brigade.

Toda izgube so bile tudi med minerei. Prav v noči na 25. avgust je bil ranjen miner Martin Kastelec.⁶⁴

Da kapitulacija Italije visi v zraku, je bilo očitno na vsakem koraku. Nekega večera sta namestnik komandirja 3. čete Jože Škufca-Martin in mitraljezec Anton Dragar-Ciril smuknila v Dobliče, da bi popila polič vina. V krčmi pa sta naletela na Italijane, ki so takoj dvignili roke. Lahko bi jim pobrala vse orožje, vendar jim je Martin, kdo ve zakaj, prizanesel in jim dovolil mimo oditi proti Črnomlju.

V kakšnem stanju je bojni duh Italijanov, seje razodelo 22. avgusta 1943, ko sta Iz Dragatuša na Mavrlen pribegnili sergente Umberto Vidari (Vidmar) in vojak Arnaldo Milinari, ki sta pripadala 73. polku divizije Lombardia. Okoli vratu sta nosila rdeči ruti In odločno sta izjavila, da vstopata v slovensko partizansko vojsko. Uvrščena sta bila v 2. četo 3. bataljona Tomšičeve. Poleg orožja, ki sta ga prinesla s seboj, sta dala še vrsto uporabnih obveščevalnih podatkov. Tako je bataljonski štab izvedel, kam, kdaj in kako hodijo italijanski vojaki po vodo. Zapovedal je, da jih je treba pričakati v zasedi in jim pobrati orožje.

V zasedo je odrinila 3. četa, ki ji je poveljeval Ignac Horvat-Imre. S pomočjo novinca Jožeta Brunskoleta iz Jelševnika in sergenteja Vidarija je svoje borce 26. avgusta 1943 popeljal v gozd Okljuk ob Dobličici.* Iz Kanižarice čez Dobličico v Okljuk je vodila ozka brv, po kateri so se hodili italijanski vojaki umivat na levi breg Dobličice, in sicer vsako jutro ob šestih. Ti vojaki so bili iz posadke, ki je stražila rudnik Kanižarica. Prišlo jih je šest s puškomitraljezom in Imre je ukazal, daje treba vse poloviti. Nesreča pa nikoli ne počiva in tako se je zgodilo, daje enega od Italijanov prišlo na potrebo. Taje zavl proti zasedi, zato so morali partizani skočiti prej, kot bi bilo najbolj prav. Komandir Ignac Horvat-Imre je zarohnel, planil in zgrabil puškomitraljeza, Vidari in Ivan Kamnikar-Matiček pa sta obvladala še dva vojaka.

Te vojake so dopoldne pripeljali na Mavrlen. Povabili so jih, naj prestopijo k partizanom, te ugodnosti pa seje poslužil le eden. Druga dva sta se morala sleči in sezuti. In prav smešno je bilo, ko sta po Mavrlenu skakala v samih spodnjih hlačah, vsa vesela, da so jima partizani podarili prostost. Toda od vsega najpomembnejši je bil plen v orožju. Imretova četa je bila močnejša za en puškomitraljez bređa, eno puško in dve pištoli.

Z lovom na italijanske vojake, ki so se hodili umivat v Dobličico, so poskusili še nekajkrat, toda le-ti se niso več pustili speljati na led. Po prvem uspehu sojih partizani čakali zaman.⁶⁵

Čete so med zbiranjem živeža tudi novačile. Do konca avgusta so po tej poti zbrale 12 novih borcev, ki so potem tudi ostali v bataljonu. Precej jih je sproti pobegnilo in to so storili tudi Poljanci, ki jih je nanovačila 2. četa. Takoj po prihodu na Mavrlen so izrabili nenadno italijansko kanonado iz Črnomlja in jo pobrisali proti domu. Vse kaže, da se je to zgodilo 29. avgusta 1943. V bataljonu so ostali samo Vekoslav Sladin ter Jože in Franc Fortun iz Damlja.

Prav množično pa je bilo novačenje prve dni septembra. Patrulje za novačenje so obhodile mnogo vasi, šle so celo onstran Metlike in do Kolpe. Posebno 7. in 8. septembra 1943 so pobrale še zadnje moške, pretežno starejše može ali pa celo mladoletnike iz Želebeja, Trnovca, Bušnje in Bereče vasi, obeh Lokvic, Dragomlje vasi, Ravnac, Hrasta, Cerovca, Malin, Škemljeveca in enega celo iz Krasinca. S tistimi, ki so iz Bojanje in Bereče vasi vstopili v bataljon 1. in 2. septembra, se jih je nabralo še 45. Tako se je 3. bataljon Tomšičeve brigade med

Ta gozd je dobil ime po razvalinah nekdanjega gradu Okljuk, vendar so ga po vojni posekali, zrigolali in spremenili v rodovitno polje (Janez in Tone Klobučar po zapisniku z dne 27. junija 1984).

Puškomitraljezec Franc Ločniškar-Sine (levo) z zbrojevko in politdelegat Jože Snoj-Piki (desno) z italijansko lahko bredo, kije bila zaplenjena 26. avgusta 1943 v Okljuku ob Dobličici

bivanjem na Mavrlenu, s prostovoljci in italijanskimi pribežniki vred, okreplil kar s 64 novimi borci.⁶⁶

Okrožni odbor OF za Belo krajino - sedež je imel blizu Mavrlena - je za nedeljo, 5. septembra 1943, načrtoval veliko zborovanje belokranjskih ljudi. Zato je na Mavrlen povabil predstavnike izvršnega odbora OF in še nekatere zastopnike osrednje partizanske politične oblasti. Popoldne 4. septembra so iz Baze 20 odrinili na pot: Edvard Kocbek-Pavle, Franjo Lubej-Drejče, Tone Fajfar-Gašper, Vlado Kozak-Štrajzelj ter Sergej Kraigher in Lidija Šentjunc-Joža, v glavnem štabu pa se jim je pridružil še dr. Metod Mikuž. Toda na poti jih je ujela huda nevihta, tako da so na Mavrlen prispeli premočeni do kože. Tudi v nedeljo je bilo deževno in zato so zborovanje preložili na mali šmaren.

Kljub dežju se je na Mavrlenu zbralo veliko aktivistov OF, ki so se prijetno razživali. Šestega septembra je deževje ponehalo, zato so dan izrabili za posvetovanje z aktivisti OF iz vse Bele krajine, 7. septembra pa so si ogledali enote 3. bataljona Tomšičeve, kar jih ni bilo na zavarovanjih po okolici. Tako so dočakali sredo in mali šmaren. Tega dne so se začele proti Mavrlenu zgrinjati velike množice iz vseh kotičkov Bele krajine. Prihajali so v trumah in na kmečkih vozeh. Že med potjo, posebno pa na edinstvenem mitingu, kije bil na prostem,

so ljudje izražali neomajno privrženost Osvobodilni fronti in se veselili skorajšnje zmage. Veliko navdušenje je s svojim ognjevitim govorom stopnjeval še Boris Kidrič-Peter, ki so ga borci 3. bataljona Tomšičeve takrat lahko prvič videli v svoji sredi.

Naselje Mavrlen je bilo skoraj prazno. Okoli njega so ostale samo straže, med hišami pa pratež. Čete so odšle na položaje. Zasedle so vse dostope, ki so vodili k Mavrlenu iz doline ali s Kočevskega. Toda Italijani - kakor da jih ni več na Slovenskem. Od nikoder ni bilo nobenega. Pač pa so pozno popoldne sprožili nekaj topovskih salv. Zadeli so nastanišče 1. čete, ki pa je bilo prazno, in bližnji hlev, kjer je granata ubila vola. To pa je bilo še zadnje gorje, ki so ga povzročili v Beli krajini.⁶⁷

Napadi na nemške vojaške prevoze pri Goričici

Po prihodu na Gornji Ig so minerei z bojnimi deli 1. in 4. bataljona Tomšičeve brigade takoj odšli naprej proti Prevalju in Žalostni gori. Nameravali so presenetiti laške straže v bunkerjih ob železniški postaji Preserje, zavzeti Preserski most in ga razstreliti. Določili so več bombaških skupin in mitraljeških trojk za podpiranje bombašev. V boj jih je popeljal brigadni komandant Stanko Semič-Daki, toda njegov zgled ni veliko pomagal. Bombaši so nekaj bunkerjev sicer zavzeli, v obeh velikih bunkerjih zraven Preserskega mostu pa so bili Italijani budni. Začeli so divje nabijati z mitraljezi, ki so strigli po barjanski ravnini dobro ped od tal, kmalu pa so dobili na pomoč iz Ljubljane še oklepni vlak. Partizanski bombaši in minerei so se morali umakniti, ne da bi opravili svojo poglobitno nalogo. Bombaški napadi pa niso minili brez izgub. Od partizanov sta bila dva huje ranjena, Italijani pa so imeli menda štiri mrtve in sedem ranjenih.

Nekaj več uspeha so imeli minerei, ki sta jih varovali dve četi 4. bataljona. V useku Krivica, 80 metrov stran od Dobrinove čuvajnice, jim je uspelo pod tire nastaviti mine iz plastika. Nanje je 23. avgusta 1943 malo pred drugo uro zavozil tovorni vlak št. 697, ki pa ni iztiril. Proga je bila kljub temu hudo poškodovana, ves promet pa ustavljen. Partizani so poskušali vlak opliniti, toda prehitel jih je oklepni vlak, kije pripeljal čez Preserski most ter takoj začel nabijati z vsem orožjem po dostopih od Prevalja proti ustavljenemu vlaku.⁶⁸

Ta napad na vlak, ki je dejansko spodletel, je bil za minerce in poveljnike izredno poučen. Spoznali so, da bodo popolnoma uspeli le, če bodo nastavili še močnejše mine in če jih bodo sprožili sami v najprimernejšem trenutku. Vrhu tega je postalo jasno, da morajo takoj

po iztirjenju vlaka razstreliti še progo za njim, da jih ob napadu ne bo mogel motiti oklepni vlak. Odločili so se, da bodo naslednjo noč progo v useku Krivice zaminirali kar s štirimi plastičnimi minami, in sicer natančno na istem kraju kot prejšnji večer, kajti Italijani tega zagotovo ne bodo pričakovali.

Obveščevalna služba Tomšičeve brigade je imela podatke, da bo 23. avgusta pozno zvečer z Jesenic prek Ljubljane in proti Trstu vozil nemški vojaški vlak. Ob navzočnosti Franca Rozmana-Staneta so v brigadnem štabu sklenili, da bodo Nemce dostojno pričakali. Za naskok na osebne in tovarne vagone so izbrali najpogumnejše in najbolj izkušene borce iz 1., 2. in 4. bataljona. V zasede nad progo so jih odpeljali sami stari borci iz bližnjih vasi: Anton Grdina-Ilija, Franc Mikuž-Volk, Jože Petelin in Anton Svete-Gustl, ki so v brigado prišli iz 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča in ki so okoli Prevalja poznali vsako stezo. Naloga napadalcev je bila, da po iztirjenju z bombami in v boju na nož pokončajo nemško vojaško spremstvo, ki je bilo v prvih štirih velikih osebnih vagonih, takoj za tendejem. Mine na poteg z žico je pripravil domiselni miner Janez Tratnik-Johan, nalogo, da jih sproži, pa je prevzel Sardinec Giovanni Cuccu-Ivo.

Vlak št. 697 je prevažal vzdrževalni oddelek nemške 24. tankovske divizije. Na njem je bilo približno 85 vojakov in oficijev, več obdelovalnih strojev, predvsem stružnic, dva tanka in 15 vojaških tovornjakov, spremenjenih v mehanične delavnice, za njimi pa še večja zaloga goriva in en vagon s piškoti. Vlak je sestavljalo 36 do konca obteženih vagonov, zato sta ga med vzpenjanjem od Preserja navzgor vlekli dve lokomotivi, tretja pa gaje potiskala od zadaj. Nemci so se zavarovali tudi pred miniranjem proge, in sicer tako, da je 20 minut pred vojaškim vlakom vozila lokomotiva, ki je pred sabo potiskala dva vagona gramoza. To so partizanski minerei vedeli, zato so jo spustili mimo, ko pa je ob 23,30 privozil nemški vojaški vlak, so mine sprožili.

Strašansko je zagrmelo, sledil je peklenski trušč. Prvo lokomotivo je odtrgalo, drugo pa vrglo počez, daje zagozdila vso širino useka, prvi potniški vagon je dvignilo s prednjimi osmi kvišku ter vsega zmečkalo, nadaljnjih pet vagonov je iztirilo. Pri tem so bili huje ranjeni trije železničarji: Alojz Kelvišar, Franc Kozjak in Ivan Cerkenik.⁶⁹

Partizani so iztirjeni vlak takoj napadli. Komandir 3. čete 1. bataljona Ivan Žibert-Gašper je naskočil od spredaj, pregnal z lokomotive Nemca z mitraljezom, enega ubil, druga dva pa primoral k vdaji. V osebne in druge vagone so začele leteti ročne bombe, po oknih so klestili mitralješki rafali. Nemški vojaki so iz njih skakali v samih pižamah in skušali urediti odpor izza nasipa z druge strani vlaka, ki

pa je bil neučinkovit. Osebnе vagone, ki so bili od znotraj obloženi z starimi železniškimi pragovi, je napadla 1. četa 2. bataljona. V naskok jo je popeljal namestnik bataljonskega komandanta Jože Jakič-Dušan, ki sije že čez nekaj hipov priboril prvo nemško brzostrelko. V drugi vagon se je prvi pognal Ladislav Ferfolja. Komaj je dobro stopil vanj, je za njegovim hrbtom že počilo. Streljal je brigadni komendant Stanko Semič-Daki in pihnil enega Nemca, potem pa začudenemu Ferfolji dejal: »Kaj ga nisi slišal, ko je repetiral?«

Osebnе vagone so zavzeli brez večjih težav ali žrtev. V njih so ujeli še šest Nemcev, med njimi majorja, komandanta vsega prevoza. Zvezali so jih z močno vrvjo. Politični komisar 1. čete Jože Slovinc-Kavboj je pri padlem Nemcu dobil pištolo in plašč. Med bojem ni nihče iz njegove čete dobil niti praske.

Iztirjeni tovorni vagoni so bili polni orožja. Napadli so jih partizani 2. čete 2. bataljona, ki ji je poveljeval Miran Šubic-Janez. Med naskokom se je posebej izkazal Janez Banovec-Tiger. Povzpел se je v prvi tovorni vagon in začel iz njega metati tovarišem orožje. Z nasprotne strani vagona pa je nemški vojak z brzostrelko začel kričati: »Halt, halt!« Vendar je bil Banovec tako zaverovan v svoje opravilo, da ga ni slišal. Nato je začel Nemec streljati z brzostrelko vanj, da mu je z rafali razcefral ves plašč in hlače, ki so bile preluknjane kakor rešeto. Banovec je bil od krogel ves ošvrkan in krvav, resnejše rane pa ni dobil. Medtem je tega Nemca nekdo ustrelil s puško.

Janez Banovec-Tiger je bil prvi partizan, ki gaje na vlaku zadelo nemško orožje. Nadaljnjih pet ranjenih: Ivan Žibert-Gašper, Alojzij Ferkov-Jakec, Stane Mihelčič-Mato, Polde Košorok-Bolte in neki Križaj iz Ljubljane jo je skupilo od italijanske bombe paradajzarice, ki jo je vrgel eden izmed partizanov. Padla je na odeje, zato se tistikrat ni sprožila, ko pa so potem partizani odeje metali iz vagona, seje skotalila na tla in treščila. Komandirju Ivanu Žibertu-Gašperju je odbila palec in zdrobila kazalec na levi nogi, dobil pa je še kakšnih dvajset ran po nogah, zato je moral za vselej zapustiti brigado. Za Žibertom je poveljstvo nad 3. četo 1. bataljona prevzel Franc Pakar-Vid.

Nemške krogle so ranile še Jožeta Jakofčiča in Karla Primšarja-Zmaga, tik pred umikom pa še Vida Predaliča-Krajca. Vanj je pomeril Nemec z nagnjene lokomotive in ga zadel v kost pod kolenom.⁷⁰

V bližini so imeli Italijani dva bunkerja. Prvi je bil nad Rožmanom blizu Dobrinove čuvajnice, drugi pa v Goričici pri Korbarjevi čuvajnici. Vendar so njihova orožja molčala, kakor da napadeni Nemci niso njihovi zavezniki. S partizani so se morali nemški vojaki otepati sami in brez upa, da jih bodo pregnali. Na pomoč jim je sicer prišel oklepni

Štirje Junaki neposredno po uničenju nemškega vojaškega vlaka pri Goričici z zaplenjenim orožjem. Od leve proti desni so: vodnik Jože Pečnikar-Lev, politični komisar 2. bataljona Janez Jezeršek-Sokol, brigadni komandant Stanko Semič-Daki in komandant 1. bataljona Franc Bobnar-Gedžo

vlak, ki pa ni mogel blizu, tako daje napadalce lahko obstreljeval samo od daleč. Tako so partizani lahko gospodarili po vlaku vse do štirih zjutraj. Z njega do vasi Prevalje so tovorili kot mravlje. Na vlaku so dobili zaboj, v katerem je bilo 25 popolnoma novih mavzeric, v drugem pa 6 novih brzostrelk MP z zložljivim kopitom, odnesli so 85 nahrbtnikov in vojaških odej, nekaj manj plaščev in oblek. Poleg tega je bolničarka Anča Radoš pri mrtvih in ranjenih Nemcih nabrala cel ducat ročnih ur, ki jih je nato razdelila med najhrabrejše borce, drugi partizani pa so zaplenili tudi 6 pištol. Toda najbolj so se partizani veselili ogromnih količin streliva. Ves ta plen so naložili na 25 kmečkih vpreg. Samo za zalogo keksov ni bilo več časa in možnosti. Žal so se prevarali tudi pri strelivu, kajti pravih bojnih nabojev za mavzerice je bilo le kakšnih 3000, vse drugo strelivo je bilo slepo, uporabno samo za vaje.

Najhujše preglavice so partizanom povzročali vagoni z obdelovalnimi stroji, tanki in tovornimi avtomobili. Sprva se nikakor niso mogli domisliti, kaj bi bilo treba storiti, da bi jih uničili. V oba tanka so metali ročne bombe in ju poskušali zažgati. Šele malo pred svitom so se spomnili na minerce. Ti so medtem z minami uničili priprežno

lokomotivo, nato pa razstrelili še motorje in topovske cevi obeh tankov. Tudi na vagonih s tovornjaki so poskusili vse mogoče, da bi jih zažgali, pa niso hoteli goreti. Šele po hudih mukah jim je uspelo ogenj zanetiti na treh krajih. Tisti trije vagoni so potem tudi pogoreli.⁷¹

Ob svitanju so se partizani umaknili po stezi na Kneje, severno od hriba Prevejk (kota 529). Vso pot jim je v ušesa od proge udarjal prasket ognja s pogostimi poki topovskega in drugega streliva, ki so ga bili zažgani tovorni avtomobili zvrhano polni. Po prihodu na gozdno pot so se začeli uvrščati za vpregami v dolgo karavano. Do tam so privedli še vseh osem ujetnikov. Toda ujeti nemški major si je med potjo zrahljal vezi, na vrhu pa izkoristil majhno nepazljivost stražarjev in se pognal po skalovitem svetu navzdol. Nanj je streljalo več partizanov, vendar ga noben ni zadel. Takoj za njim je skušal pobegniti zajeti poročnik, vendar ga je partizanski puškomitraljezec hipoma presekalo z rafalom, da se je zvalil pod škarp. Preostalih šest ujetih Nemcev so pripeljali na Gornji Ig, kamor so prispeli okoli osmih, še pred dežjem. Čez dan so ujetnike zaslišali. Ker so bili zagrizeni nacisti, so jih obsodili na smrt in ustrelili v Mačkovi dolinki.

Poveljstvo nemške policije je po italijanskem poročilu o napadu na vlak pri Goričici priznalo enega padlega, šest ranjenih in sedem pogrešanih nemških vojakov. Vprašanje je, če so s tem zajete vse nemške izgube, tudi tiste v zmečkanem potniškem vagonu. V vsakem primeru so imeli Nemci hude izgube, predvsem kar zadeva ljudi pa tudi orožje, strelivo, opremo in vojaška vozila. Na partizanski strani je bilo samo šest huje in troje laže ranjenih, žal pa so bili vsi sami stari borci.

Ponoči se je razvedrilo in 25. avgusta 1943 je bil topel in lep dan. Borci so počivali še vse do opoldne. Sredi dneva je Tomšičevo brigado na Gornjem Igu obiskalo odposlanstvo glavnega štaba, v katerem so bili poleg komandanta Franca Rozmana-Staneta še Dušan Kveder-Tomaž, Lado Ambrožič-Novljan in Rajko Tanaskovič. Proti večeru je brigadni komandant Stanko Semič-Dakl na senožeti blizu Gornjega Iga sklical zbor 1., 2. in 4. bataljona Tomšičeve brigade. Vsi udeleženci napada na nemški vlak so morali pred zborom položiti na kup zaplenjeno orožje, vojaško opremo in oblačila ter pokazati nahrbtnike. Nato je brigadni politični komisar Stane Dobovičnik-Krt prebral pohvalo vsem partizanom in njihovim poveljnikom, ki so se v boju z Nemci še posebej izkazali, nakar so pohvaljenim razdelili zaplenjene nemške obleke, plašče, odeje, nahrbtnike in nove mavzerice. In tako je bil z novo nemško uniformo nagrajen tudi puškomitraljezec Anton Pečnik-Tarzan, z novo mavzerico pa vodnik Tone Ilenič. Na podoben način so razdelili tudi brzostrelke, vendar tako, da so jih poleg Stanka Semiča-

Nemški oficirji, ki so bili ujeti 23. avgusta 1943 malo pred polnočjo v useku Krivica pri Goričici, dan pozneje pa ustreljeni na Gornjem Igu (foto: Jule Sočan-Tomaž Skala)

Daklja dobili bataljonski komandanti in njihovi namestniki. Dan ali dva pozneje pa je iz divizijskega štaba prišla odredba, da morajo brzostrelke poslati v glavni štab. S tem izgovorom sta do lepih nemških brzostrelk prišla tudi Mirko Bračič in dr. Jože Brilej-Bolko, kar je med borci povzročilo splošen odpor in hude kritike.⁷²

Na brigadnem zboru 25. avgusta 1943 so prebrali tudi povelje štaba 14. divizije za pomoč pri poveljniških kadrih, ki jih je morala Tomšičeva dati Gorenjski brigadi. Tedaj je iz 1., 2. in 4. bataljona Tomšičeve prešlo v Gorenjsko kar 24 prekaljenih borcev,* iz Šercejve pa sta prišla samo dva.

Zaradi tega je bilo treba v Tomšičevi brigadi za poveljnike ali politične komisarje imenovati nove tovariše. Tudi to so uredili na zboru

*Po nepopolnih podatkih so tedaj iz Tomšičeve v Gorenjsko brigado odšli: Lojze Herman iz 1. bataljona, Ivan Kambič, Branko Karapandža-Matjažek, Anton Likar-Kozlovski, Mirko Malnarič, Mirko Čepelnik, Vinko Mojšker-Jesen in Miran Šubic-Janez iz 2. bataljona, Jože Avsec-Čapajev, Ludvik Bradeško-Iztok in Stanko Petelin-Vojko iz 4. bataljona ter France Vreg-Mile in Marjan Grilc-Igor iz brigadnega štaba. Iz Šercejve v Gorenjsko brigado je šel takrat Rado Jakin, za drugega ne vemo. Tudi o tem, kakšne funkcije so dobili po premestitvi v Gorenjsko

25. avgusta 1943. Za političnega komisarja 2. bataljona je bil imenovan Janez Jezeršek-Sokol namesto Branka Karapandže-Matjažka, za namestnika komandanta 4. bataljona namesto Jožeta Avsca-Čapajeva Jože Zemljak-Domen, dotedanji namestnik komandirja 3. čete 4. bataljona, ki se je med napadi na vlake posebej izkazal, za novega komandirja 2. čete 2. bataljona pa je bil namesto Mirana Šubica-Janeza imenovan Bogdan Marčenko-Tiger.⁷³

Takoj po brigadnem zboru je bilo treba oditi po hrano. Intendanti so jo nameravali nabaviti s prisilnim nakupom v Iški Loki. Za varstvo in pomoč pri nabavi je bila določena 2. četa 4. bataljona, pridružil pa se ji je še 1. bataljon Gorenjske brigade. Celotni odpravi je poveljeval komandant 4. bataljona Tomšičeve brigade Jože Jerman.

Od Gornjega Iga so se spustili navzdol proti Baiju kar po gozdu, srečno prišli skozi Strahomer, potem pa previdno koračili naprej po poljski poti. Komandir Karel Kumše-Tomaž je razmere na Ižanskem dobro poznal, zato je naprej poslal ogledniško patroljo. Ta se je vrnila z vestjo, da v okolici diši po belogardistih, vendar česa natančnejšega ni vedela povedati. Zato je Kumše odredil, naj gre četa počasi naprej, pred njo v primerni razdalji pa patrolja predhodnica. Toda okoli triindvajsetih in že blizu Kota pri Igu so zaropotali mitraljezi, ki so jih imeli belogardisti postavljene deset metrov stran od ceste in namerjene meter nad zemljo.

Že prvi rafali so ranili puškomitraljezca Ignaca Kofola iz Dolenje Trebuše in kurirja Alberta Stegovca-Milana iz Erzelja, kije bil prestreljen skozi dimlje. Kumšetovi partizani so v hipu plegli ter užgali z vsem orožjem proti zasedi. Belogardisti so takoj zbežali v svoje utrdbe na Ižanski grad. Do živeža pa tisto noč 2. četa 4. bataljona Tomšičeve ni prišla. Njeni borci so imeli do jutra dovolj opravka s pripravo nosil, s prevozom in nošenjem obeh ranjencev do Gornjega Iga.

Ta dva ranjenca je na Gornjem Igu prevzela poveljniško izpopolnjena Gorenjska brigada ter ju 26. avgusta prenesla v Iško, kjer je počakala na še šest huje ranjenih borcev iz napada na Preserski most in napada na nemški vojaški prevoz pri Goričici. Po triurnem

brigado, imamo zelo pomanjkljive podatke. Zanesljivo vemo, da je bil France Vreg-Mile imenovan za vodjo propagandnega oddelka (vprašalna pola in biografija v zgod. arhivu CK ZKS), Ludvik Bradeško-Iztok za komandanta 1. bataljona (prepis dnevnika, prav tam) in Marjan Grilc-Igor za političnega komisarja 3. bataljona (Kdo je bil Igor?, Ljubljanski dnevnik z dne 15. decembra 1977). Po preverjenih podatkih je Mirko Čepelnik postal namestnik brigadnega komandanta, Branko Karapandža-Matjažek pa politični komisar 1. bataljona Gorenjske brigade.

Zbor 1., 2. in 4. bataljona Tomšičeve brigade 25. avgusta 1943 na senožeti pri Gornjem Igu ob delitvi plena iz nemškega vojaškega prevoza (foto: Jule Sočan-Tomaž Skala)

čakanju na te ranjence je nadaljevala pot proti Kočevskemu Rogu, tako da je še istega dne dospela v Krvavo Peč.⁷⁴

Ker je prehranjevalna akcija v Iški Loki propadla, so se v štabu Tomšičeve brigade toliko bolj razveselili vesti, daje na poti nov vlakovni prevoz, ki pelje nemškim divizijam v Italijo klavno živino, fižol in drugo blago. Čeravno seje obetala nevihta, sta 2. in 4. bataljon Tomšičeve nemudoma pohitela skozi gozdove proti Prevalju. Spremljal ju je brigadni komandant Stanko Semič-Daki, kot je naredil še vsakič dotlej.

Tokrat so tire zaminirali pred Ileršičevo čuvajnico, čeprav je bil tam tudi italijanski bunker. Jože Lepin-Ris, komandant 2. bataljona, ki se je na te reči dobro spoznal, bil je namreč železničar po poklicu, je minercem svetoval, naj mine ne sprožijo pod lokomotivo, marveč pod službenim vagonom. Ubogali so ga in tako tudi storili.

Nemški vojaški vlak je pripeljal 27. avgusta 1943 natančno ob dveh po polnoči in tedaj so pod službenim vagonom odjeknile tri močne plastične mine, ki so tire poškodovale v dolžini 40 metrov. Takoj po trušču vagonov, od teh so štiri iztirili, so partizani sprožili nekaj

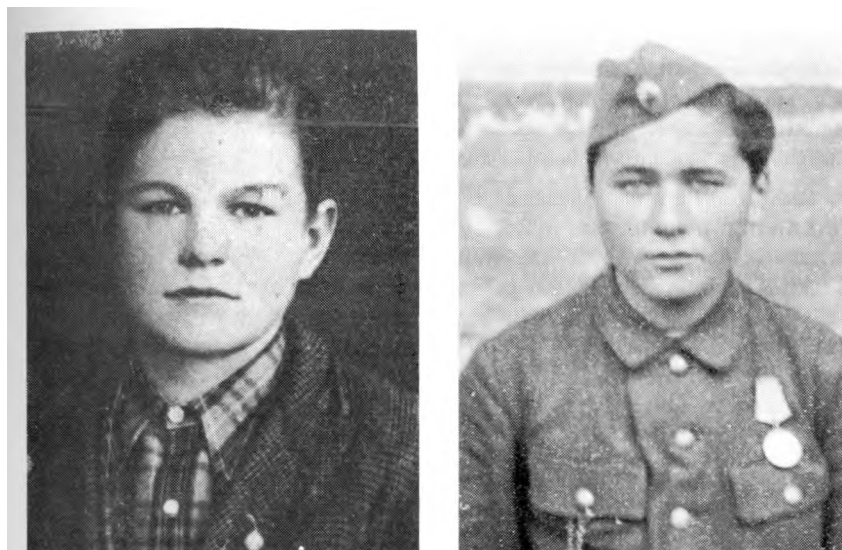
rafalov, toda z vlaka ni bilo nobenega odgovora. Tistih nekaj stražarjev, ki bi morali varovati nemško živino, je Izginilo kot kafr.

Med naskokom se je poškodovalo več partizanov zaradi padca. Na kraju, kjer je vlak iztiril, je bilo približno šest do osem metrov useka, to pa je prevaralo marsikaterega partizana, da je v temi zdrsnil čez skale. Tone Ilenič-Ilko je telebnil na levi bok in dobil izliv krvi v ledvice, toda pobral se je in pohitel v tovarne vagone. Politični komisar 3. čete 4. bataljona Stanislav Babnik-Mičo pa je med padcem udaril z glavo ob kamenje in omedlel. K zavesti je prišel šele potem, ko se je brigada že umaknila in ko se je že zdanilo.

Medtem se je Jože Lepin-Ris povzpел na lokomotivo, zgrabil prestrašenega Italijanskega kurjača, ga velel odvesti od vlaka in dobro zastražiti. Nato je poprijel za prestavo in stroj pripravil za vzvratno vožnjo, da so ga lahko odpeli. Tedaj je od nekod prihitel še Stanko Semič-Daki in želel, da bi se malo popeljala. Ris je stroj pognal naprej proti Borovniškemu viaduktu, približno poldrug kilometer daleč. Toda italijanski vojaki iz okoliških bunkerjev so nažigali po lokomotivi kakor za stavo. Ris, ki se je bal za Dakija bolj kot zase, je skušal zavreti, toda zavore niso prijele. Potem je stroj le ustavil, in to tako da gaje prestavil v vzvratno vožnjo in spustil paro.

Brigadnemu komandantu Dakiju je bila taka vožnja všeč, čeprav je bila lokomotiva vsa okleščena od svinca. Risu je predlagal, da bi se peljala še enkrat, temu pa kaj takega ni bilo treba dvakrat reči. In sta se spet zapeljala proti mostu ob divji glasbi italijanskih strojnic. Pa sta se vseeno vrnila. Medtem sta se domislila, da bi veljalo lokomotivo pognati v polnem diru na Borovniški viadukt, kajti zavoljo velike hitrosti in sredobežne sile bi na njem zagotovo iztirila ter podrla jekleni nadomestek. Nekje so staknili žilavo in dolgo oprt. Z njo je Ris potegnil pogonski vzvod in lokomotiva Borsig je zdrvela z najmanj 100 kilometri na uro proti viaduktu. Vsi so čakali, kdaj se bo začul strašen trušč. Toda lokomotiva ni prišla do mostu. Neki železničar je obrnil varnostno kretnico ter drvečo lokomotivo speljal na slepi tir pred razmajanim mostom. Tam je iztirila in izruvala 80 železniških pragov, končno pa se še prevrnila čez nasip.⁷⁵

Medtem so partizani 2. in 4. bataljona praznili vagone z živino in fižolom. Najhujše skrbi so jim povzročili težki voli, kajti bati se je bilo, da si bodo med skoki z vagonov polomili noge. Vsakega vola posebej so morali potisniti skozi vrata in res pravi čudež je bil, da se med skokom z vagona ni poškodoval noben od devetih volov. Nevarnost pa je bila tudi v tem, ker so morali pet volov nagnati pod nasip na spodnjo stran proge, potem pa jih goniti okoli italijanskih bunkerjev. Z mršavimi kravami, na vlaku je bilo tudi nekaj buš, je bilo znatno lažje.

Borec Mirko Ušaj (levo) z Visokega (Vitovlje), ki je bil ranjen 18. avgusta na pobočjih Korena (leto pozneje je bil smrtno ranjen kot borec Gregorčičeve brigade in je preminil 29. avgusta 1944 v snežniških partizanskih bolnišnicah) in Ignac Kofol iz Dolenje Trebuše (desno), kije bil 25. avgusta 1943 huje ranjen, pozneje pa še velikokrat (umrl je kmalu po vojni)

Tudi pri plenjenju fižola je šlo laže. Nosili so ga od Ileršičeve čuvajnice po stezi, ki se je vila v mrtvem kotu po nekakšnem žlebu, tako da kljub hudemu laškemu streljanju ni bil ranjen nobeden. Kdo je bil padli partizan, o katerem so poročali karabinjerji z Vrhnike, pa ni znano.

Borci 2. in 4. bataljona so popolnoma izpraznili vagon fižola in dva vagona živine, pri tem pa so morali šest krav iz enega vagona pustiti na nasipu, ker se je že bližal svit in ker je prišlo nepričakovano povelje za umik. Pač pa so pred umikom uspeli zažgati štiri vagone z bombažem in vato. Ti so pogoreli s tovorom vred.

Spet se je proti Gornjemu Igu pomikala dolga karavana. Partizani so bili veseli kljub nevihtnim nalivom. S seboj so vodili italijanskega kurjača Emanuela Sciettija iz Milana, kije vso pot tarnal in dokazoval, da ima šest nedoraslih otrok. Na Gornjem Igu so ga zaslišali glede vojaškega prometa po železnici, ga dobro nahranili z mesom in mu dali nekaj kilogramov govedine še za popotnjo, potem pa ga izpustili.⁷⁸

S tem so se končali napadi na nemške vojaške prevoze pri Goričici, ki so Tomšičevo brigado veljali enega mrtvega, štiri huje in tri laže

ranjene. Predvsem z osrednjim napadom v noči na 24. avgust 1943 je Nemcem prizadejala toliko izgub, da jih je nemško vojaško poveljstvo izkoristilo kot povod za vdor na italijansko zasedbeno ozemlje, za zasedbo železniške proge do Trsta in za zasedbo ključnih točk po vsej Italiji. To je izpeljalo 26. in 27. avgusta 1943.

Italijanski general Gastone Gambara je popenil od jeze in nemoči. Podrejenim poveljstvom je 24. avgusta ukazal, da morajo za hajko na Krim in Mokre odbrati kar največ svojih bataljonov. Poleg divizije Cacciatori delle Alpi in 11. polkovne skupine Guardia alla Frontiera sta morali to storiti še divizija Isonzo in jurišna polkovna skupina 21. Aprile, katerih operativna območja so bila daleč stran od Krima in Mokrca. Zbiranje teh bataljonov pa je teklo po italijansko in tako počasi, da treh bataljonov Tomšičeve okoli Gornjega Iga sploh ni motilo ali ogrozilo.

Medtem je dobil brigadni štab novo, posebno zaupno in pomembno nalogo, zato je svoje bataljone moral 28. avgusta zvečer popeljati čez Iško na Škrilje in Golo. To pot je 4. bataljon izrabil za nabavo hrane in novačenje v Črni vasi (glej skico št. 11 na str. 115). Na Ižanski cesti so njegove čete povzročile tak preplah, daje belogardistična posadka iz Črne vasi jadrno pobegnila na Galjevico. Zbiranje živeža, živine in novincev je potekalo popolnoma nemoteno. Uspeh je bil dober: pridobili so 12 novih borcev.⁷⁷

Napad na plavogardiste pri Starem gradu Ortnek

Na Škrilju in Golem je glavnina Tomšičeve brigade ostala le podnevi 29. avgusta. Vreme je bilo oblačno, sililo se je na dež. Zvečer so se bataljoni premaknili na drugo stran Kureščka, kjer se je 30. avgusta 1943 vnel kratek boj z Italijani, ki pa so jih partizani hitro prepodili.

Čete so se utaborile pri dveh betoniranih cisternah. Tam je bilo dovolj pitne vode in vode za kuhanje. Po enotah je potekal vojaški in politični pouk. Borce so natančno seznanili z namerami slovenskih četnikov, ki se jih je prijelo ime plava garda. Štab brigade je dobil zanesljive podatke, da se zadržujejo pri Starem gradu Ortnek in da so močno utrjeni. Zapoved štaba 14. divizije je velevala, da je treba plavogardiste napasti s pohoda in brez poveljniškega ogledovanja, ker jih drugače ni mogoče presenetiti. Zaradi tega so se bataljonski in četni poveljniki za napad lahko pripravili samo po karti. Pri tem so morali predvsem poskrbeti, da bi nočni pohod k Sv. Gregorju potekal hitro in brez zastojev.⁷⁸

Vsi poveljniki, od četnih do bataljonskih in brigadnega komandanta Stanka Semiča-Dakija, so se dobro zavedali, da se bo treba spoprijeti z zagriženimi in izurjenimi sovražniki. Vedeli so, da imajo pred sabo slovensko četniško jedro, sestavljeno iz oficirjev in podoficirjev nekdanje jugoslovanske vojske. Ob tej ugotovitvi pa velja vsaj na kratko pojasniti, kdaj je začelo to jedro nastajati in kakšne poti je ubiralo, da bi številčno okrepili četniško gibanje na Slovenskem.

Major Karel Novak, Mihailovičev pooblaščenec za Slovenijo, je prve dni februarja 1943 ponovno začel organizirati četniško ilegalo na Slovenskem. Pri tem se je ravnal po splošnem vzorcu Mihailovičeve redne jugoslovanske vojske, ki so jo sestavljali tako imenovani legalizirani odredi - ti so sklenili sporazume z Italijani, nedičevci, ustaši in Nemci - ter ilegalni odredi, ki so se zadrževali okoli njih in se oskrbovali z njihovo pomočjo. Toda z ilegalo je Karel Novak skušal rešiti slovensko četništvo nasploh. Prva ilegala s Štajerskim bataljonom se mu je potopila v belogardizmu, kjer so vse vodilne niti trdno držali slovenski klerofašisti. Obenem pa se je ta vojska zaradi svoje hlapčevske vneme do italijanskih okupatorjev tako razobličila pred slovenskim ljudstvom in pred mednarodno javnostjo, da z njenim prehodom na stran zahodnih zaveznikov ni bilo več mogoče računati. Torej je bilo treba zasnovati take četniške oddelke, ki vsaj na videz ne bi sodelovali z okupatorjem.

Pri teh prizadevanjih se je major Novak srečeval z mnogimi težavami in nasprotovanji. Pričakoval je namreč, da bo ljudi za svojo četniško vojsko novačil lahko zlasti med vaškimi stražami. Toda nad temi je ljubosumno bdela duhovščina Babnikovega kova, ki je nameravala četniškega voditelja Novaka celo umoriti. A nazadnje je major Karel Novak le dobil nekaj podpore zlasti pri delovnem odboru nekdanje Slovenske ljudske stranke. Tako je v soglasju s Slovensko zavezo, izdajalsko združbo vrhov nekdanjih meščanskih strank, lahko ustanovil četniško komando mesta Ljubljane. Potem je 6. februarja 1943 k belogardistični posadki na Zaplani poslal dvanajst svojih najzvestejših privrženecv, ki so se hranili pri belogardistih, bili oblečeni kot belogardisti in ki so govorili, da bodo osnovali belogardistični jurišni bataljon. Čez kakih 14 dni so se preselili na Šentjošt nad Horjulom, prve dni marca pa v župnišče pri Sv. Treh kraljih.

Prvi uspeh je major Karel Novak pričakoval med partizani na Primorskem. Čez nekdanjo rapalsko mejo je poslal 27 četnikov, ki naj bi zlepa, zgrda ali z zvijačo od partizanov privabljali k četnikom primorske ljudi. Vendar so jim primorski partizani hitro prišli na sled, tako da so morali četniki pribežati nazaj k Sv. Trem kraljem že po petih

dneh. Na tej poti so dobili tudi svoje pravo ime: dr. Aleš Bebler-Primož jih je krstil za piavo gardo.⁷⁹

Med pripravami za invazijo na Sicilijo so se Angleži poslužili tudi Novakovih plavogardistov. Blizu Sv. Treh kraljev so zvečer 17. marca 1943 s padali doskočili trije zavezniški obveščevalci slovenske narodnosti: Vencelj Ferjančič-Adam, Bogomir Kolar-Črtomir in Anton Božnar-Blaž. To je med plavogardisti zbudilo nemajhno samozavest in v drugi polovici marca seje 30 četnikov napotilo na propagandni pohod po Dolenjskem, toda njihova predhodnica je od Stične mimo Čateža in Klevevža do gradu Struge za vsak primer nosila partizanske kape. Predvsem zaradi tega seje ta pohod po enem mesecu končal še kar srečno.

Sredi maja je kapetan Berto Ilovar pripeljal v taborišče k Sv. Trem kraljem prvih 25 častnikov, ki so jih 23. aprila 1943 izpustili Italijani iz Gonarsa na željo majorja Novaka, pozneje pa še 10. Potem so po tej poti iz Rokodelskega doma v Ljubljani, kjer je Ilovar zbiral, novačil in odpremljal četnike, prihajale manjše skupine in posamezniki, v piavo gardo pa so stopali tudi nekateri belogardisti. Tako je Novakov četniški odred do junija 1943 narasel na 80 mož ter se razdelil na dolenjski, primorski, štajerski in gorenjski odred, do konca junija pa seje povečal na 100 mož.

S to vojsko je major Karel Novak 4. julija 1943 odrinil iz Smrečja pri Podlipi mimo Vrhnike proti Krimu, kajti italijanski general Gastone Gambara mu je v okolici Otočca pri Novem mestu določil prost ozemeljski pas, da bo tam lahko preganjal komuniste in partizane. Vse belogardistične postojanke pod Krimom so italijanski zvezni oficirji opozorili, da se bo po črti Ligojna-Drenov Grič-Blatna Brezovica ali Bevke pomikala skupina, na katero se ne sme streljati. Zaradi takega priporočila je šla Novakova vojska v Podpeči lahko kar skozi cestno zaporo. Ko pa so se 5. julija četniki začeli razmeščati v Iški vasi po hišah, sta se za njimi na motornih kolesih pripeljala dva italijanska oficirja in se sestala s komandantom odreda orožniškim majorjem Danilom Koprivico-Borutom.

Nekateri četniki, ki so se jim takrat prvič odprle oči, da njihovi poveljniki prikrito sodelujejo z okupatorji, so bili zaradi tega pohoda skozi italijanske postojanke in obiska italijanskih oficirjev močno vznemirjeni in nezadovoljni. In ravno to je bil poglobitni razlog, da je 19. julija 1943 iz odreda v Iški vasi pobegnilo devet oficirjev. Med četniki je zavladovalo tako malodušje, da si Koprivica ni upal nadaljevati pohoda na Dolenjsko. Da bi svojo vojsko pomiril, je major Karel Novak poslal v Iško vas dr. Branka Alujeviča in Rudolfa Žitnika, potem pa jih

je šel bodrit še sam. Medtem so skušali plavogardisti zaigrati tudi na sporazumevanje s partizani. Z njihovim zastopnikom Ivanom Eijavcem-Cenetom so se sestali dvakrat. Partizanom so ponujali sporazum o nenapadanju, toda terenec Cene je bil previden, kakor da bi vedel, da bodo ti stiki Osvobodilni fronti politično več škodili kot koristili.⁸⁰

Iz Iške vasi sta se vrnila gorenjski in primorski odred, ki sta štela vsak le po 15 mož. Preostalih 120 četnikov, ki so bili razdeljeni v štiri čete in mitralješki vod, pa je 23. julija odrinilo skozi Želimlje, čez Ilovo goro in Polževo do Metnaja, kamor so prišli čez dva dni. Iz Metnaja je 26. julija podporočnik Bogdan Zaplotnik popeljal deset mož proti Stični in Šentvidu pri Stični, da bi iz tamkajšnjih belogardističnih postojank nabral nekaj prebežnikov, ki bi jih moral pripeljati na Zaplaz, da bi se spet priključil h glavnini. To poslanstvo pa je bilo zaman, ker k plavogardistom ni maral prestopiti nobeden, tako da je Zaplotnikova skupina odšla čez Temeniško dolino na Zaplaz, toda tam o četniški glavnini ni bilo nobenega sledu.

Major Danilo Koprivica-Borut se je premislil in za četniško glavnino izbral bolj položno pot ob dolenski železnici. V noči na 27. julij je šel pri Šentlovrencu mimo italijanske zasede, ki pa ga ni ovirala. Zaradi tega je lahko že v eni sami noči prišel iz Metnaja mimo Trebnjega do Stana pod Debencem, kjer so četniki trčili z borci 2. in 3. čete ZDO. Prišlo je do pogajanj med namestnikom odrednega komandanta Vinkom Robkom na eni in Danilom Koprivico-Borutom na drugi strani, ki je skušal Robka prepričati, da so četniki s Titom dosegli soglasje o nadaljevanju skupnega boja proti okupatorjem. Tako so se potem partizani s četniki mimo razšli. Major Danilo Koprivica-Borut je četniško vojsko s Stana popeljal na Veselo goro pri Šentrupertu, kjer je ostala nadaljnjih sedem dni.

Vinko Robek in drugi partizani ZDO so se kmalu streznili od presenečenja, obenem pa so dobili tudi dodatna navodila, kako je treba ravnati s plavogardisti. Postali so bolj previdni in že po petih dneh so zajeli Zaplotnikovo četniško skupino. Ta je odšla z Zaplaza zvečer 27. julija, prešla mirensko progo in prišla k Trebelnemu, čez dan pa počivala blizu Zabukovja. Od tod je odšla za dva dni na Žalostno goro, 31. julija pa je po dolini Laknice odrinila proti Krki.

Med potjo sta te četnike srečala odredna intendanta Franc Jerič z ženo Perso in Jože Koračin-Činki. Po njunih obvestilih je Vinko Robek, namestnik komandanta ZDO, sestavil iz 2. in 3. čete udarno skupino z dvema puškomitraljezoma, 1. avgusta 1943 zarana pa pohitel za Zaplotnikovimi četniki. Ti so medtem prešli Zbure in dosegli Družinsko

vas, kjer se jim je pridružilo sedem pribežnikov iz belogardistične postojanke v Otočcu. Zaplotnikovi četniki pa so bili precej brezskrbni. Kako bi tudi ne bili, saj je bila belogardistična postojanka Bela Cerkev komaj za streljaj stran. Prav to pa jih je zavedlo. Sredi dneva in ravno med kosilom so jih presenetili partizani. Vseh 17 plavogardistov so ujeli brez strela, zaplenili pa en puškomitraljez, 16 pušk, 4 pištole in 30 bomb. Med ujetniki so bili tudi zločinci Jožko Jakoš, Alojz Širaj in Jože Stanovnik, ki jih je doletela smrtna kazen, vsi drugi so bili oproščeni. Trije izmed njih so takoj prostovoljno stopili v partizansko vojsko, med njimi tudi podporočnik Bogdan Zaplotnik. Pri vsem tem je bilo še zlasti pomembno tudi to, da so partizani dobili v roke listine, ki so nesporno dokazovale, da plava garda nastaja z vednostjo in pomočjo Italijanov.⁸¹

Plavogardistični poraz v Družinski vasi je vnesel strah in negotovost tudi v centralni četniški odred. Zlasti potem, ko so blizu začutili Gubčevo in Cankarjevo brigado, so ti četniki med 5. in 7. avgustom 1943 skrivoma zapustili Veselo goro in se brž premaknili na Otočec. A tudi tam niso imeli obstanka. Povsod na Dolenjskem jim je slabo kazalo. Belogardistom ni dišalo, da bi prestopali v četniško ilegalo, kajti v tem primeru bi se morali posloviti od svojih domov, posteljo zamenjati za gozdna tla, pa še ob italijansko plačo (8 lir na dan) bi bili. Zato so raje vedrili v zavetju Italijanov. Nobenih preobratov v belogardističnih postojankah na Dolenjskem in v Beli krajini ni bilo, poveljniške udare v Stopičah in Črnomlju pa so klerofašisti preprečili. Med bivanjem na Otočcu je k Novakovim četnikom neposredno prestopilo samo 16 belogardistov s poročnikom Milanom Kranjcem in kuratom Antonom Šinkarjem na čelu. Četniški stvari je slabo kazalo. Zato se je major Karel Novak odpravil na Sušak in v Gorski kotar. S tamkajšnjimi četniškimi komandanti se je sporazumel, da mu bodo poslali na pomoč nekaj sto četnikov.

Toda na Otočcu je plavogardistom gorelo pod nogami predvsem zaradi partizanov, ki so med ljudstvom uživali splošno podporo. Major Danilo Koprivica-Borut je dobro vedel, da znata Gubčeva in Cankarjeva brigada učinkovito uporabljati tudi od Angležev dobljene topove. To je Cankarjeva prepričljivo dokazala 13. avgusta pri Gomili ob napadu na laško vojaško spremstvo v dveh oklepnih vagonih, ki soju partizani z lahkoto uničili. Samo dva dni po tem dogodku, 15. avgusta 1943, je centralni četniški odred zapustil Otočec in mimo Novega mesta odšel do Dobrniča. Tam se je ločil ljubljanski odred ter zavil proti Ljubljani, četniška glavnina z orožniškim majorjem Danilom Koprivico-Borutom pa je šla čez Krko, potem pa mimo Smuke, skozi

Žvirče ter čez greben Male gore in mimo Lipovca 19. avgusta 1943 prispela v Rakitnico. Od tu so se plavogardisti premaknili na Veliki Žmovec (kota 765). Utaborili in utrdili so se pri Starem gradu Ortnek.⁸²

Plavogardistično taborišče pri Starem gradu Ortnek je bilo dokaj premišljeno izbrano. Omogočalo je kratek in prikrit dostop z železniške postaje Ortnek, kamor so prihajali iz Ljubljane z vlakom četniški novinci. Tudi poti za oskrbo z orožjem in hrano so bile kratke in skrite, iz globokega vodnjaka pri cerkvi sv. Jurija pa so se plavogardisti lahko oskrbovali s pitno vodo in vodo za kuhanje. Predvsem pa je bil Stari grad Ortnek zelo blizu italijanskih in belogardističnih postojank, tako da so Italijani iz Velikih Lašč in Ribnice svoje tajne zaveznike lahko podpirali z zapornim topovskim ognjem, iz Žlebiča in Sodražice pa so jim lahko dajali podporo tudi s težkimi minometi. Ob napadu na Stari grad Ortnek bi partizane utegnili ovirati zlasti belogardistična postojanka pri Sv. Gregorju, kije plavogardistom s 45 bojnikov služila za nekakšno prednjo stražo. Posebej pomembno pa je bilo, da bi daljši napad ali obleganje partizani težko tvegali, kajti ob morebitnem prihodu močnejše italijanske pomoči bi se znašli v nevarnem precepu.

Razvalina Starega gradu Ortnek je bila že sama po sebi trdnjava. Zidovi so bili preraščeni z gostim bršljanom, ki je dajal odlično kritje za opazovalce in ostrostrelce, okoli zidovja pa je bila precej visoka škarpa, ob kateri so rasli debeli macesni. Za to škarmo so si plavogardisti uredili mitralješka gnezda in okope. Od tod so lahko imeli pod ognjem vso bližnjo okolico, kije bila strma, z vzhodne in severne strani poraščena pretežno z iglavci, z zahodne le deloma pogozdena, z južne strani pa jo je obdajala tako strma goličava, da se je bilo mogoče kobacati po njej le po vseh štirih. Rahlo nakazane terase na tej strmini so ustvarjale slabe in varljive zaklone. Za mitralješko podporo napadalcev so bile majhne možnosti.

Na Starem gradu Ortnek je bilo tedaj blizu 170 slovenskih četnikov, ki so vsi prisegli zvestobo kralju Petru Karadordeviču. Bili so dobro oboroženi, vojaško izurjeni in zagrizeno privrženi prejšnjemu družbenemu redu. Z napadom nanje je Tomšičeva brigada dobila eno svojih najtežjih nalog.⁸³

Razvrstitev Tomšičeve brigade za napad na Stari grad Ortnek je po skopih listinah in pričevanjih mogoče obnoviti takole: Za neposredni napad so bile določene vse tri čete 1. bataljona ter 2. in 3. četa 4. bataljona, in to tako, da bi 1. četa 1. bataljona s komandirjem Vladimirom Kogojem-Mišom, 2. četa pod poveljstvom Franca Grebenca-Lada in 3. četa 1. bataljona pod vodstvom Franca Pakarja-Vida

plavogardiste obkolile in naskočile od jugozahoda, juga in jugovzhoda, 2. četa 4. bataljona pod poveljstvom Karla Kumšeta-Tomaža in 3. četa tega bataljona na čelu s komandirjem Janezom Kramaričem pa od severovzhoda, severa in zahoda. Vendar se je ta razvrstitev med prodiranjem v strelcih skozi gozd malo spremenila, tako da se je 1. četa 1. bataljona vklinila med 2. in 3. četo 4. bataljona. Zavarovanje od vzhoda je bilo prepuščeno 1. četi 4. bataljona s komandirjem Francem Jakšo, ki bi morala z zasedami in bojnimi patruljami preprečiti morebitno italijansko pomoč od Žlebiča ali od železniške postaje Ortnek. Od zahoda in severa bi moral napad zavarovati 2. bataljon, in sicer tako, da bi s 3. četo slepilno napadel belogardistično postojanko pri Sv. Gregorju, eno četo razvrstil v zasedo k Pustemu Hribu, z drugo pa zavaroval dostope od Male Slevice in Sodražice (glej skico št. 12 na str. 116).

Napad na plavogardiste pri Starem gradu Ortnek bi se moral začeti 31. avgusta 1943 nekaj pred zoro, tako da partizani ne bi čisto nič streljali, temveč bi se priplazili do zidovja in nametali čez bomb. Tako je med poveljniško pripravo za napad še na Mokrcu četnim komandirjem svetoval brigadni komandant Stanko Semič-Daki, to pa pomeni, da je resno računal s presenečenjem. Toda čete so morale poprej v strelcih prečesati vso gozdno okolico, kar pomeni, da partizani le niso zanesljivo vedeli, kje vse se plavogardisti zadržujejo.⁸⁴

Splošne razmere za napad na plavogardiste za partizane niso bile ugodne. Na vsej poti od Zapotoka je hudo deževalo. Borci so bili premočeni do kože, gozdne in poljske poti so bile razmehčane, kar je pohod oviralo in zavlačevalo. Zdi se tudi, da partizani niso imeli dobrih vodnikov. Zaradi tega je 2. četa 1. bataljona zašla v neko močvirje. Morali so iti po vodnika v vas, a se je upiral. Komandir Franc Grebenc-Lado mu je moral izstreliti kroglo mimo ušesa in mu zagroziti, da bo padel prvi, če borcev ne bo pripeljal do Starega gradu. Drugi del te čete, kije imel za vodnike terence in ki mu je poveljeval namestnik bataljonskega komandanta Štefan Pavšič-Jure, pa je naletel na plavogardistično obhodno patruljo. Rafal, ki gaje sprožil Ivan Jereb-Maks, jev ramo skozi ključnico zadel mladega in debelušnega četnika, ki so ga ujeli, mu dali prvo pomoč ter ga pustili pri neki hiši v Hudem koncu. Njegovo puško je dobil partizan Martin Košir. Žal pa so s tem računi o presenečenju propadli. Ta del čete je plavogardiste nato iskal v dolini na neki gozdni jasi, ki so Jo borci obkolili in napadli, vendar tam o četnikih ni bilo ne duha ne sluha.

Z belogardisti pri Sv. Gregorju ni bilo posebnih težav. Po manjših spopadih z njihovimi patruljami, so jih borci 3. čete 2. bataljona

pregnali iz vseh hiš in zasedli tudi župnišče, potem pa so vaške stražarje v utrjeni zgradbi držali v šahu, da si ni upal noben niti črhiniti.

Do razvalin Starega gradu Ortnek je prikrito prišla le 1. četa 1. bataljona, čeprav je tudi ona zamudila.* Njeni partizani so se ustavili pod velikansko skalo, ki je bila vsa prerasčena z bršljanom. Skušali so jo preplezati, pa ni šlo. Nad njimi so bili plavogardisti, ki so metali bombe, a te so letele daleč za partizanske hrbte, strelnega orožja pa tudi niso mogli koristno uporabiti, zato ta četa ni imela nobenih izgub.

Vse druge čete so zamudile, tako tudi 3. četa 1. bataljona, ki je napadala od vzhoda po gozdu. Vendar se na jurišno razdaljo ni mogla približati. Med pritiskanjem proti robu grebenaje bil hudo ranjen velik Primorec, ki se je pred tem vsakikrat izmikal nošenju ranjencev, zdaj se je zbal, da ga bodo tovariši pustili na bojišču, vendar tega niso storili. Pritoževali so se le zaradi strahotne teže. Blizu njega jo je skupil tudi puškomitraljezec, ki je bil tako lep človek, da so ga vsi občudovali.⁸⁵

Zelo uspešno je prodirala 2. četa 4. bataljona, ki je Stari grad obkolila od severa in postopoma pritiskala k robu grajskega dvorišča. Nekateri njeni partizani so bili od roba le še dvajset ali največ petdeset metrov. To jim je uspelo predvsem zaradi megle, ki je po deževju na gosto prekrila vso okolico.

Gosto meglo sta s pridom izrabili tudi 3. četa 4. bataljona pod poveljstvom Janeza Kramariča in 2. četa 1. bataljona na čelu s Francem Grebencem-Ladom. Ob devetih dopoldne so bile razvaline Starega gradu Ortnek obkoljene z vseh strani. Tedaj seje boj začel zares.

Kramaričevi borci so prodirali po strmi goličavi od zahoda in jugozahoda, deloma tudi ob robu gozda. To četo je pri napadu spodbujal namestnik komandanta 4. bataljona Jože Zemljak-Domen, povelje za juriš na grajske razvaline pa je dal osebno brigadni komandant Stanko Semič-Daki. Ta četa je imela najtežjo nalogo. Njeni borci so lezli navkreber k Staremu gradu kakor po strehi, zgoraj so se krohotali vsega siti četniki. Peli so razne srbske bojne pesmi in vzklikali kralju. A partizani jim niso ostali dolžni. Tudi oni so izzivali na boj in sovražnikom obetali vse najslabše. Ob tem so se začeli oglašati italijanski topovi iz Velikih Lašč in minometi iz Sodražice, ki pa borcev Tomšičeve brigade niso vznemirjali. Z belogardisti in

* Belogardisti so poročali (Vesti št. 61216 z dne 2. septembra 1943, MVAC fase. 111-A v arhivu IZDG), da so partizani napadli ob sedmih zjutraj (namesto pred zoro, kakor so nameravali) in daje boj trajal do dvanajstih.

Italijani, ki so pritiskali iz Sodražice proti Sv. Gregorju, seje spopadla partizanska zaseda pri Ograji, to pa je bilo precej daleč od Starega gradu.

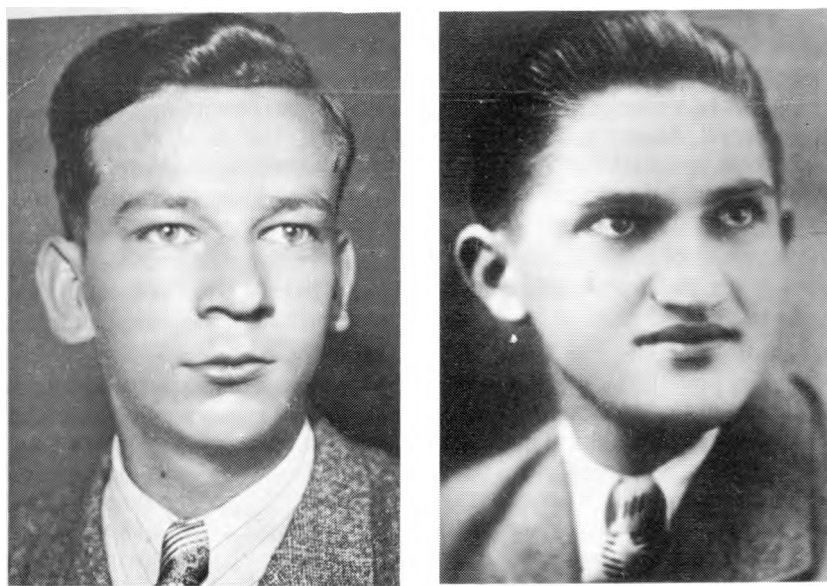
Strmo gozdno pobočje pri cerkvi sv. Jurija z manjšim delom še bolj strme goličave je pripadlo borcem 2. čete 1. bataljona. Če bi jim uspelo cerkvico zavzeti, bi četnikom slaba predla, kajti takrat bi lahko prišli do veljave partizanski puškomitraljezi, da bi podprli bombaše. A kaj, ko je imel strelno orožje le vsak tretji partizan. Pomena te cerkvice pa so se zavedali tudi plavogardisti, zato so napeli vse sile, da bi partizane zavrtili. Ob tem je bil namestnik četnega političnega komisarja Leopold Šegina hudo ranjen, medtem ko je namestnika bataljonskega komandanta Štefana Pavšiča-Jureta krogla oplazila samo povrh lobanje.⁸⁶

Dokler je bila megla, so partizani še upali, da bodo Stari grad zavzeli. Okoli enajstih pa seje megla nenadoma dvignila. Na tisti strmi goličavi so bili Kramaričevi borci kot na dlani, zato so postali lahek plen četniških strelcev. V nekaj minutah so bili smrtno zadeti: predvojni komunist in namestnik četnega političnega komisarja Ladislav Sajovic-Bizgec, namestnik komandirja Franc Kobau-Marjan, stara partizana Drago Flerin-Dane iz Domžal in Rudi Bergles-Benkotov z Repč ter partizanski novinec Franc Modic iz okolice Iga. Smrtno ranjen je bil tudi neznan partizan, kije umrl že po zajetju, v ujetništvo je padel hudo ranjeni borec Nace z Gorenjskega, hudo ranjen v roko pa je bil še namestnik bataljonskega komandanta Jože Zemljak-Domen.

Ko seje megla okoli Starega gradu povsem razkadila, seje na nebu za nameček prikazal še italijanski bombnik, ki je začel divje zavijati okoli Starega gradu. Neki puškomitraljezec, doma z Gorenjskega, ga je hotel sklatiti z rafalom, a seje spozabil, se med streljanjem nekoliko dvignil ter v tem trenutku dobil strel skozi prsi. Tudi on je obležal na bojišču.

Po tako hudih izgubah je Stanko Semič-Daki ukazal takojšen umik. Ko je kurir s tem ukazom prihitel k 2. četi 4. bataljona, je bil skozi dlan desne roke prestreljen še njen komandir Karel Kumše-Tomaž.

Dakijevemu povelju se je uprl načelnik divizijskega štaba Pero Popivoda. Ko je bilo v boju s plavogardisti okoli Starega gradu Ortnek že vse izgubljeno, je kar poskakoval od ihte, da je treba razvaline zavzeti, ne glede na žrtve. Dakija je žalil s strahopetcem, vendar ga ni mogel omajati. Bataljoni Tomšičeve so se kljub temu umaknili v Bane in Narede.⁸⁷

Predvojni komunist Ladislav Sajovic-Bizgec iz Šiške v Ljubljani (levo) in Drago Flerin-Dane iz Domžal (desno), ki sta padla ob napadu na piavo gardo pri Starem gradu Ortnek 31. avgusta 1943. Fotografija Franca Kobaua-Matjana. Je bila objavljena v knjigi Tomšičeva brigada 1 na str. 424 (desno), fotografija Rudija Berglesa-Benkotovega pa v knjigi Tomšičeva brigada 2 na str. 291 (levo)

Tomšičeva brigada je napad na slovenske četnike pri Starem gradu Ortnek drago plačala: imela je 6 mrtvih in 16 ranjenih.* Plavogardisti so bili samo ob enega bojevnika (ranjen, zajet in izpuščen) in ob eno puško. Partizani so bili torej poraženi. Ob tej ugotovitvi se zastavlja vprašanje, kaj je Tomšičeva brigada z napadom na Stari grad Ortnek sploh dosegla. Nekaj vendarle, in to ni bilo nepomembno: plavogardisti so zvečer 2. septembra 1943 zapustili Stari grad in odrinili proti Grčaricam.

* Stanko Semič-Daki navaja v svoji knjigi Najboljši so padli 2, str. 202, 12 mrtvih, Anton Ilenič v svojih spominih, str. 24, 12 mrtvih in 10 hudo ranjenih, Franc Petrič po historiatu borbe št. 72 z dne 16. novembra 1946 pa 10 mrtvih in 15 ranjenih. Nasprotno dr. Stanko Pirc v historiatu borbe št. 26 navaja samo 5 mrtvih in 3 ranjene. Italijani (Zbomik VI, knjiga 6, dok. 194 na str. 463) navajajo 5 mrtvih, najdenih na bojišču, drugih 15 mrtvih (partizanov) pa odpeljanih na voze. V mrliški matični knjigi župnije Sv. Gregor je za ta dan zapisanih 6 neznanih padlih partizanov. Sodim, da so bili na voze odpeljani samo ranjeni partizani.

Po prizadevanju Pera Poplvide se je moral Jože Lepin-Ris z 2. bataljonom Tomšičeve 1. septembra vrniti k Staremu gradu, da bi ponovil napad. Na tej poti mu je bil za vodnika električarski vajenec Franc Škender iz Velikih Lašč. Risovi partizani so potem čakali tam in preudajali, kako naj napadejo, a po kakšnih treh urah otipavanja in oklevanja je prišel kurir s poveljem, naj se umaknejo. Najbrž je tudi to pripomoglo, da so se plavogardisti umaknili s Starega gradu Ortnek. Prihuljeno so ga zapustili že naslednjo noč.⁸⁸

Delež Tomšičeve v srditi bitki pri Krvavi Peči

Štab 14. divizije je imel bojno pobudo še naprej v svojih rokah. Njegove poveljniške poteze so zbudale nenehno zapozneno dirko italijanskih bataljonov, kajti general Gastone Gambara sploh ni bil na tekočem s partizanskimi namerami. Skoraj zmeraj je ukazal prav tisto, kar je partizanskim načrtom ustrezalo kot naročeno. Nekaj podobnega se je zgodilo tudi 30. avgusta 1943: štab 14. divizije je zaukazal Šercerjevi in Gradnikovi brigadi, da začneta obleganje laškobelogardistične postojanke na Robu, Gambara pa je sprožil dolgo pripravljano hajko v pogorju Krima, da bi 14. divizijo pregnal od železniške proge Ljubljana-Trst.

Italijanska hajka, ki jo je poveljstvo 51. pehotnega polka divizije Cacciatori delle Alpi zastavilo z dvema bataljonoma iz Borovniškega kota, z dvema pa od Iške, je dva dni tekla povsem v prazno, saj v hribovitem prostoru med Ljubljanskim vrhom in Krimom z izjemo kurirjev in terencev tistikrat ni bilo nobenih partizanskih enot. Do spopada je prišlo le na Novaški gori 30. avgusta, toda udarili so se Italijani med sabo. Zaradi minometnega in mitralješkega ognja rakiške posadke je bilo ranjenih devet vojakov, od tega štirje tako hudo, da sta dva izmed njim umrla že na Rakitni. Zaradi tega so se belogardisti čutili ogrožene, nemočne in poparjene.

Še hujši občutek nemoči jih je obšel, ko sta Šercerjeva in Gradnikova brigada začeli oblegati utrjeno cerkev sv. Marije na Robu, kjer je za debelim zidovjem čemelo 60 belogardistov in 50 italijanskih vojakov. Orožja in streliva jim ni manjkalo, vendar so bili v skrbeh zaradi hrane in vode. Partizani so zasedli vse dohode proti Robu, po vaseh v Mišji dolini obiskovali izdajalske domove in izterjevali davek za službo laškim okupatorjem, v noči na 31. avgust 1943 pa zastraševalno napadli tudi belogardistično postojanko na Karlovi. V Velike Lašče ni bilo več nobene pošte. Sel, ki je odšel iz robarskega župnišča proti Laščam, je obležal prestreljen le sto metrov stran od bodeče žice. Podobno usodo je tisto dopoldne doživel beli stražar, kije

stopil iz bunkerja in z daljnogledom oprezal po okolici. Natančen partizanski strel mu je v hipu odpihnil pobožno dušo.⁸⁹

Obleganje Roba pa ni vznemirilo samo belogardistov, marveč tudi njihove gospodarje Italijane. General Luigi Maggiore Perni, začasni poveljnik divizije Cacciatori delle Alpi, je poveljniku 51. pehotnega polka 31. avgusta brzojavil, da so mu za hajko na območju Krma, Iške, Mokra in Želimeljščice še naprej na voljo 2. bataljon 51. pehotnega polka, 3. bataljon 52. pehotnega polka, 54. čmosrajčniški bataljon in posebni bataljon št. 2, s katerimi je treba iz teh krajev pregnati komunistične bandite. Podaljšana hajka naj bi trajala do 6. septembra, premiki naštetih bataljonov pa bi se morali začeti 1. septembra 1943.

Tako se je tudi zgodilo. Italijani so z Rakitne in Gorenje Brezovice odrinili še pred svitom 1. septembra. Čez Ustje so se spustili v Iško do Vrbice, od tam pa so pritiskali proti Krvavi Peči in Bukovcu. Bataljon Gradnikove brigade, ki je imel pri Sv. Lenartu (kota 805) odlične položaje, je bil premalo buden. Lahki so ga presenetili in brez boja vkorakali v Krvavo Peč. S tem je za partizane nastal precej težak položaj. Gradnikova brigada in Šercerjeva brigada sta bili razdvojeni. Na Repičnik in od tam k Malinjeku se je moral umakniti 2. bataljon Gradnikove. Odrezana je bila tudi 1. četa 2. bataljona Šercerjeve brigade, kije šla na Mokre po protitankovski top. Najhujša nevarnost je grozila 1. in 4. bataljonu Šercerjeve, ki sta še naprej oblegala Italijane in belogardiste na Robu, medtem ko sta se okrnjeni 2. in ves 3. bataljon Šercerjeve brigade zadrževala pri požgani vasi Selo za grebenom Mačkovec. Na Mačkovec so Italijani prepodili 1., 3. in 4. bataljon Gradnikove brigade. Opogumljeni italijanski vojaki pa se s tem niso zadovoljili, temveč so napadali naprej. Kanili so zavzeti ves greben Mačkovca.⁹⁰

Štab 14. divizije je hitro ukrepal, čeprav je številčno moč italijanskih bataljonov podcenjeval skoraj za polovico. Predvsem je hotel preprečiti, da Italijani ne bi prodrli proti Robu in s tem prekinili obleganje. Najprej sta Gradnikovi brigadi pohiteli na pomoč dve četi 2. bataljona Šercerjeve in 4. bataljon Tomšičeve brigade. Te enote so bojno črto na Mačkovcu zasedle že zvečer 1. septembra in so imele nekaj hujših spopadov že ponoči, predvsem pa jutraj. Za četrtim se je iz Banov proti Mačkovcu pomaknil še prvi bataljon Tomšičeve, kije bil sprva v rezervi, nazadnje, takoj po vrnitvi od Starega gradu Ortnek pa je moral - kar brez hrane in počitka - odhiteti proti Krvavi Peči še 2. bataljon Tomšičeve brigade pod poveljstvom Jožeta Lepina-Risa. Njegovi borci so na položaje prispeli zadnji hip, ko se je 2. septembra

1943 ob devetih že začel prvi večji italijanski naskok. V boj so morali poseči kar s pohoda (glej skico št. 13 na str. 117).

Partizani so držali greben Krog, ki se vleče pred Mačkovcem od Bukovca proti Uzmanom. Prvi dan se je na teh položajih tolkla samo Gradnikova brigada. Drugi dan, 2. septembra 1943 pa so bili partizanski bataljoni razvrščeni takole: bojno črto med Runcem in Iško pred Bukovcem je držala Gradnikova brigada s prvim, tretjim in četrtim bataljonom, nato sta bili dve četi drugega in popolni tretji bataljon Šercejeve, vzhodni del grebena Krog pa so držali drugi, četrti in prvi bataljon Tomšičeve brigade. Ključna točka obrambne razvrstitve je bila Vrh lazov. Tamkaj se je razvrstil 2. bataljon Tomšičeve. Italijanski bataljoni so se oklenili požgane Krvave Peči in prevladujoče vzpetine s cerkvico sv. Lenarta. Tam so si zgradili gosto verigo mitraljeških gnezd in okopov.⁹¹

Načrt štaba 14. divizije je bil: Italijanom preprečiti vdor proti Uzmanom in Robu, prikovati jih na Krvavo Peč in cerkev sv. Lenarta, jih izčrpati, potem pa stisniti in jih pognati v Iško. Toda tudi štab 51. pehotnega polka divizije Cacciatori delle Alpi je imel svoj načrt, razen tega pa je hotel obdržati pobudo, zato so Italijani napadli prvi.

Sprva so italijanski vojaki uspešno prodirali. Pregnali so partizanske prednje straže in naskočili proti vrhu grebena Krog, toda tam so naleteli na žilav odpor. Naprej se ni dalo, potem pa so jih partizani začeli potiskati nazaj. Pri tem je bila najbolj vztrajna 2. četa 2. bataljona Šercejeve brigade, ki se je z arditi in belogardisti spoprijela čisto od blizu. Tam je dobil kroglo v srce namestnik komandirja Lojze Gruden-Paver. Belogardisti so ga takoj sezuli, mu pobrali osebne dragocenosti in torbico. Njegovi borci so se medtem otresli strahu in spet napadli. Ob pomoči 3. čete so sovražnike pregnali od padlega in se spet pripravili, da bi prestregli nov naskok sovražnikov.

Partizane so v nasprotni napad silili predvsem topovski in minometalski izstrelki, ki so klestili drevesa tik za njihovimi hrbti. Zato so opuščali položaje na vrhu grebena in se pomikali navzdol, na vsega nekaj metrov od sovražnika. Tam jim granate in mine niso mogle do živega, do veljave pa so prišle partizanske ročne bombe. Sicer pa so sovražniki imeli ogromno premoč v vseh oborožitvenih zvrsteh. Po tem kako so se oglašali, so partizani našteli, da proti njim strelja več kot 50 težkih mitraljezov in najmanj 100 puškomitraljezov ter okoli 15 minometov, med njimi 8 težkih. Prvotno oceno o sovražnikovi številčni moči je štab 14. divizije zvečal na 1500 mož, vendar je sovražnike še vedno podcenjeval za kakšnih 300 vojakov. Ugnati tolikšno množico pa niso bile mačje solze.

Težak izhodiščni položaj za nasprotni napad je imel zlasti 3. bataljon Šercerjeve, pred katerim je bila goličava. Prav zato je štab 14. divizije odredil, naj napadejo krilni bataljoni, od zahodne strani 1. bataljon Gradnikove, z Vrha lazov pa 2. in 4. bataljon Tomšičeve, da bi dobili Italijane v klešče. Napad se je popolnoma posrečil. Partizani so ardite in črnosrajčnike pognali iz gozda na planjavo ter jih potisnili v obrambo. K temu uspehu je precej pripomogel tudi 2. bataljon Gradnikove brigade, ki je italijanske vojake s pobočij Repičnika obstreljeval v hrbet.⁹²

Toda Italijani se z neuspehom niso pomirili. Nad partizane so priklicali topovski ogenj iz Velikih Lašč in bombnike, ki so prihrumeli kmalu po deveti uri. Po grebenu Krog se je razbesnel pravi pekel. Letalske bombe so udrihale v svežnjih in raztrosih, topovske granate so v ozadju ruvale in klestile drevesa, povsod drugod pa so partizanski odpor mehčale mine iz težkih in lahkih minometov. Ko se jim je zdelo, da so partizanski položaji dovolj načeti z razstrelilnimi sredstvi, se je italijanska pehota spet pognala proti Mačkovcu. Partizanske puške in bombe so čakale, da bodo sovražniki prišli dovolj blizu, potem je zaprasketalo, vmes seje slišal kak mitralješki rafal: gospodarji gozdov so planili v boj moža proti možu. Takega boja Italijani niso zdržali, zato so spet nabrusili pete. To seje do enajstih ponovilo še nekajkrat.

Bojna črta seje stalno premikala. Samo tako so se partizani lahko obvarovali pretiranih izgub zaradi topovskih granat, letalskih bomb in min. Vendar so krvni davek zahtevali tudi juriši in boji moža proti možu. Četni komandir Karel Kumše-Tomaž je videl, kako je nekemu partizanu 4. bataljona Tomšičeve topovska granata med jurišem odpihnila glavo, toda potem je tekel brez nje še kakšnih deset metrov. Neki partizan iz 1. čete 4. bataljona pa je dobil strel v želodec. Zaradi neznosnih bolečin se je zaletaval z glavo ob smreko, dokler ni prišel zdravnik dr. Stanko Pirc-Lojze in mu pomagal z morfijem. Tam in takrat je padel tudi Janez Klepec iz Krasinca.

Največ izgub je imela 3. četa 2. bataljona Tomšičeve. Njene položaje so zasule letalske bombe. Ena je padla puškomitraljezcu Antonu Fimaiju-Rajku med noge in mu odtrgala obe, ob njem jo je hudo staknil tudi Mirko Lokar. Namestnik komandirja Ivan Zore-Jemej je skočil po bolničarko Marijo Majeršič-Dunjo, da je Rajku nogi nad krvavečimi štrclji prevezala z gumijasto cevjo. Žal mu je s tem podaljšala življenje samo za devet dni. Medtem so italijanski vojaki vnovič pritiskali. S težko brezo so se ugnezdili le dvajset metrov pred četne položaje. S temi Lahi je hotel obračunati četni komandir Lojze Zajc, doma iz Mirne Peči. V kritju starega štora seje priplazil na domet ročne bombe, potem pa je moral pogledati še, kam naj jo vrže. A ko je

za hip dvignil glavo, mu jo je čez sredo preklal italijanski rafal. Ivan Zore-Jemej je bil ves iz sebe. Z Rudolfom Jožefom sta se splazila do mrtvega junaka in ga plazeč se izvlekla iz nevarnega položaja. S tem nista rešila le njegovega trupla, ampak tudi puško in torbico s četrnim seznamom, seznam članov KPS in s podatki o oborožitvi. Namesto Lojzeta Zajca je komandir 3. čete 2. bataljona postal Jakob Pajsar-Runo.

Že čez nekaj trenutkov so italijanski bombniki znova odvrgli bombe. Padale so okoli dreves, kakor da bi otresal hruške. Tedaj je zadelo tudi Ivana Zoreta-Jemeja in starega partizana Alojza Ferkova-Jako iz Spodnje Hrušice. Jerneju se je bombni drobec zaril nad levo prsno bradavico, vendar je bil predroban, da bi dosegel srce.⁹³

Okoli poldne je na položaje 1. čete 2. bataljona Tomšičeve prišel brigadni komandant Stanko Semič-Daki in ukazal, naj se njeni borci splazijo prek čistine Italijanom za hrbet. Na tisti planjavi je bila zelo visoka trava, zato je ta taktična poteza popolnoma uspela. Italijanske vojake so presenetili, nekaj jih je obležalo, nekaj zbežalo. Tedaj je šest partizanov prepodilo kar 40 italijanskih vojakov. Pobrli so plen, nato pa se hitro umaknili. Že čez nekaj trenutkov so sovražniki zasuli opuščeni položaj s težkimi minami, ki jih je padlo več kakor sto, vendar vse v prazno.

Ta udarec je sovražnike zmedel tudi drugod in partizani so Italijane povsod potisnili iz gozda, nato pa se lotili njihovih okopov in mitraljeških gnezd na vzpetini s cerkvico sv. Lenarta. Borci 3. čete 1. bataljona Tomšičeve so med nasprotnim napadom zaplenili precej min, ki so jih nato po zraku vračali Lahom za dober tek. Bombaši Šercejjeve brigade so utišali več bunkerjev iz kamenja in zemlje. Štabu 14. divizije pa to ni bilo dovolj. Zahteval je, da je treba Italijane od cerkvice prepoditi, in to ne glede na žrtve. Ta tvegani ukaz bi moral uresničiti okrnjeni 2. bataljon Šercejjeve, ki mu je poveljeval John Denvir-Frenk z Nove Zelandije. Toda Frenkovi partizani so se zaman zaletavali, da bi osvojili ogromno skalo, s katere so sovražniki obvladovali vso okolico. Nazadnje, ko je bil grdo ranjen tudi Novozelanec Frenk, so vendarle morali odnehati. Precej izgub ob nasprotnih, zlasti pa ob letalskih napadih je imela tudi Gradnikova brigada. Samo ta dan je imela več hudo ranjenih - med njimi je bil celo brigadni politični komisar in nekdanji tomšičevec Franc Tavčar-Rok - ter dva mrtva, komandant njenega 1. bataljona Jože Štih-Marko pa je bil smrtno ranjen.

Borci 2. bataljona Tomšičeve so medtem lazili po bojišču in iskali padle Italijane, da bi pri njih našli kaj suhe hrane ali pijače. Pri tem so nabrali tudi nekaj pušk.⁹⁴

Komandir 3. čete 2. bataljona Lojze Zajc iz Mime Peči (levo), kijejunaško padel pri Krvavi Peči, in njegov brat Anton (desno), ki je padel 1. marca 1944 pri Otočcu (oba sta bila v Tomšičevi brigadi od ustanovitve). Za puškomitraljezca Antona Fimcuja-Rajka iz Mime Peči kije bil pri Krvavi Peči smrtno ranjen, nismo mogli ugotoviti sorodnikov.

Italijanski vojaki niso bili v zadregi za hrano. Opoldne so si vzeli čas za obed in še za popoldanski počitek povrhu. Očitno so čakali na okrepitve. Med tem so do Roba prodrli sovražniki iz Velikih Lašč ter tja prestavili tudi vod topništva. Zvoljo tega sta morala 1. in 4. bataljon Šercejjeve obleganje Roba opustiti. Ko so se Italijani spočili in okrepčali, so okoli petnajstih spet poskusili. Začeli so z letalsko, topniško in minometno pripravo.

Bombniki so napadali predvsem partizane v zaledju. Promet z Mačkovca mimo Sela in Rup proti šoli v Mohorjah, kjer je imel dr. Stanko Pirc-Lojze previjališče, je bil precejšen. Partizani, ki so nosili ranjence, so morali biti zelo previdni, da jih letala ne bi zalotila brez kritja. Bombe so padale tudi okoli šole. Ena je prav za šolskim zidom hudo ranila eno od bolničark: odtrgalo ji je kos zadnjice. Sicer pa so letala odmetavala bombe tudi na slepo. Zaradi njih je 2. septembra 1943 pogorela vasica Zgonče.

Še huje je bilo na položajih. Od Vrha lazov proti Uzmanom seje ob naletu bombnikov zgodila prav nenavadna nesreča. Neki borec iz Bele krajine, pomočnik mitraljezca pri Ivanu Jerebu-Maksu, kije strastno

prebiral knjige, sije z zanimivo knjigo tešil živce tudi na položajih pri Krvavi Peči. Ko so prihrumeli bombniki, seje potegnil pod drevo, pri tem se mu je spodvila francoska bomba sifonarica in se sprožila. Razneslo gaje, knjigo pa odneslo visoko v zrak.

Po grebenu Krog, na Tolstem vrhu, Runcah in Malinjeku seje spet vse lomilo. Jože Slovenec-Kavboj, politični komisar 1. čete 2. bataljona Tomšičeve, je razločno slišal mino, ki je priletela v drevesno krošnjo, se odbijala od veje na vejo, nato pa usekala poldrug meter od njega. Rešil gaje nahrbtnik. Dobil je le nekaj krvavih prask po hrbtu in nekaj železnih drobcev po nogah, ki mu jih je s pinceto izvlekla četna bolničarka Stanislava Birk-Marta. Italijanska mina je ranila tudi bataljonskega komandanta Jožeta Lepina-Risa. Dobil je nekaj železja v glavo. Namesto Risa je moral začasno poveljstvo nad 2. bataljonom prevzeti Jože Jakič-Dušan, a medtem je bil ranjen tudi bataljonski politični komisar Janez Jezeršek-Sokol.

Med bombardiranjem so bili huje ranjeni še Janez Tratnik-Johan, vodnik minerskega voda v 2. bataljonu, borec Jože Novak-Maks ter nekdanja italijanska vojaka Angelo in Mario iz 1. čete 1. bataljona, nekoliko laže pa puškomitraljezec Anton Pečnik-Tarzan iz 2. čete 4. bataljona.⁹⁵

Ko se je italijanska pehota pognala v naskok, pa ni prišla daleč. Partizanski strelji in rafali so laške vojake brž ustavili, potem pa so morali Italijani tako bežati, da so odmetavali puške, strelivo in nahrbtnike. Partizani so jih spet potisnili na piano in za okope okoli Sv. Lenarta. Potem so se sovražniki pomirili in do večera je ostal položaj nespremenjen. O pač, pozno popoldne je vendarle prišlo do majhne spremembe. Skupina Gorenjcev pod vodstvom Jožka Gracclja-Darka seje priplazila do velikega laškega bunkeija pod Sv. Lenartom in vanj nametala bomb, potem pa se je brez izgub vrnila na položaje Šercejve brigade z zaplenjenim orožjem.

Čeprav je boj trajal vse do noči, se je vendarle tako stišal, da ni nobeni strani obetal ničesar več.

General Luigi Maggiore Perni se je prepričal, da pri Krvavi Peči ne bo pobral slave. Poročal je o 8 mrtvih ter o 16 huje in 24 laže ranjenih vojakih, en Italijan in en plavogardist pa sta bila ujeta. Italijanski bataljoni so torej pretrpeli hude izgube, dosegli pa niso nič. Da so bili Italijani med bitko pri Krvavi Peči poraženi, najzgovorneje priča ihta, s katero je italijanski general Gastone Gambaro ozmerjal podrejene poveljnike, ki da so zaman trgali hlače in si bistrili um po vojaških šolah. Menil je, da se jih sploh ne splača primejati z neukim Dakijem, Klanjškom in drugimi partizanskimi komandanti, ki so dotlej vihteli lopato, ampak bi jih bilo treba zamenjati z navadnimi kaplarji.

Kakorkoli že, general Perni je moral čakati na okrepitve, da bi se nato Italijani še lahko spustili v kakšen napad. Od Ljubljane po železnici proti Velikim Laščam so se peljali: četa arditov prvega divizion, pehotno topništvo, vod tankov in vod oklepnih avtomobilov ter štiri oklepni tovornjaki. Do Lašč so prišli ob devetnajstih, šele pozno ponoči pa so prodrli h Krvavi Peči, da bi s strelivom in drugimi potrebščinami založili štiri izdelane laške bataljone.

Štirim bataljonom divizije Cacciatori delle Alpi pri Krvavi Peči sta z Rakeka in Velikih Blok hitela na pomoč dva bataljona 11. polkovne skupine Guardia alla Frontiera, ki pa sta zaporno črto od Lepega vrha čez Vrhe (kota 814) do Sv. Ožbalta (kota 796) dosegla šele 2. septembra 1943 malo pred polnočjo. Partizanski ogledniki so zaznali okrepitve tudi od Sv. Vida (Žile), Grahovega in Roba. Štab 14. divizije je doumel, da njegovim enotam grozi past. Zato je odstopil od prvotne namere, da bi v noči na 3. september 1943 Italijane pri Krvavi Peči pregnali ali uničili. Odločil se je za umik in nagel premik do vasi Kotel (glej skico št. 16 na str. 120), ki je potekal hitro in brez vsakršnih spopadov, končan pa je bil še pred dežjem.

Prvo skupino ranjencev je odnesel 1. bataljon Tomšičeve, ki je odrinil na pot še pred mrakom. Prevel je ranjence, ki jih je bilo 14, med njimi je bil tudi Franc Tavčar-Rok. Borci Tomšičeve so jih morali nositi daleč naokrog za italijanskimi položaji. Železniško progo so prešli pri vasi Retje, potem pa zavili proti Mali gori. Vse druge ranjence so enote vzele s seboj, najhuje ranjene pa sta pozneje odnesla 1. in 3. bataljon Gradnikove brigade, ki sta po prehodu kočevske proge na Mali gori prevzela tudi ranjence od 1. bataljona Tomšičeve ter vse skupaj odnesla proti Kočevskemu Rogu.⁹⁶

Tako se je končala bitka pri Krvavi Peči, ena najsrditejših, kar jih pomnijo borci Tomšičeve, Šercejve in Gradnikove brigade, in zadnja velika bitka z Italijani na slovenskih tleh. Tomšičeva je imela v njej največji delež, ne le zaradi bojne spretnosti, bojevitosti in neomajnosti njenih borcev, ampak tudi zaradi izgub. Imela je najmanj štiri mrtve,* pet huje in sedem laže ranjenih, kar je bilo več od polovice izgub treh brigad 14. divizije. Vsak vojak pa dobro ve, da so prav podatki o mrtvih in ranjenih najzgovornejše pričevalo o silovitosti kake bitke in o bojni vrednosti enote,** kije v njej nosila poglavitno breme.

*Anton Ilenič v svojih spominih na str. 22 navaja, da je imela Tomšičeva brigada pri Krvavi Peči zaradi letalskih bomb pet mrtvih, ki so jih zakopali pod hrasti za vasjo Selo. Tudi komandant Stanko Semič-Daki v knjigi Najboljši so padli 2, str. 199, za Tomšičevo navaja 7 mrtvih in 15 ranjenih.

** Mišljene so samo bitke, ko so pogoji za vse sodelujoče enote enaki. Drugače je seveda ob presenečenjih, ki so bila posledica izdaje, malomarnosti pri varovanju nastanišč ali hudih poveljniških napak.

V deževju čez Bloke in dogodki okoli Drage

V vasi Kotel ni bilo strehe za tako veliko partizansko vojsko. Po hišah so dobili nastanišča le ranjenci in štabi, ob hlevih in pod skednji pa pratež s kuhinjami. Bataljoni so morali iti večinoma na položaje, kajti bilo bi nevarno, če bi ostali vsi na kupu. Posebne nevarnosti za letalski napad sicer ni bilo, ker so se nad vasjo kopičili nizki oblaki, kmalu pa je začelo tudi močno deževati. O 4. bataljonu Tomšičeve brigade vemo, da se je 3. septembra 1943 čez dan zadrževal na hribu nad vasjo Kotel pod milim nebom, kjer je borce neusmiljeno namakal dež. Poleg tega so jih začutili še Italijani z zapore pri Lužarjih in jih začeli obmetavati s težkimi minami. Pri tem je bil en partizan ubit, Franc Žitnik iz Črne vasi pa huje ranjen. Tudi v Gradnikovi brigadi je bil ranjen en borec.

Italijani so pritiskali čez Mikunco in Novi Pot, pa tudi od Runarskega. Drugod so krepili globinske zapore ob cestah na vse strani, k zasedam so postavili tanke in oklepne avtomobile, topništvo pa je nabijalo od Sodražice in od drugod. K sreči pa topovski streli niso bili natančni. Razvneli so se manjši boji, v katerih so imeli Italijani štiri ranjene vojake.⁹⁷

Položaji okoli Kotla so bili neugodni in nevarni. Partizani so imeli tudi precej ranjencev, ki so jih morali spraviti v bolniško oskrbo, zato je bilo treba vas z mrakom zapustiti. Dež je bil v takih okoliščinah njihov zaveznik.

Ali so se tri brigade izmuznile po isti poti ali ločeno, ni natančno znano. Za Tomšičevo brigado vemo, da je najprej odšla do Velikega Vrha. Na tej poti jo je vodil sam brigadni komandant Stanko Semič-Daki, ki je tod poznal vsako stezo, na Velikem Vrhu pa so dvignili s postelje še sposobnejšega vodnika. Taje dolgo brigadno kolono prepeljal mimo Nove vasi do Metulj, ne da bi kje trčila ob sovražnike (glej skico št. 16 na str. 120). V Metuljah so partizani našli malo strehe, spretni brigadni intendant Jože Pevec-Riko pa je hitro uredil, da so vaške gospodinje pripravile toplo jed. Proti jutru je bilo treba iti naprej v gozdove, kjer je lilo kakor iz škafa. Tega in takega trpljenja sta se naveličala novinca Rajko Škafar in Lojze Rozman iz Črne vasi. Zarila sta se v seno, se potuhnili, nato pa se šla vdat belogardistom v Novo vas.

Iz Metulj je Tomšičeva nadaljevala pohod skozi Koroščevko in mimo Kolačnika pa čez Uršli laz do Zgornjih Poljan, kjer so bile požgane vse tri domačije. Streho sta imela le cerkev sv. Andreja in betoniran

svinjak. V cerkev so spravili ranjence, od teh jih je osem ponoči umrlo, brigadni štab pa seje nastanil v svinjaku. Bataljoni so morali ostati v gozdu. Tam so zakurili ognje, da bi se posušili, vendar so se samo pogreli, kajti nevihta je besnela še ves dan in vso noč. Oglašali so se tudi italijanski topovi iz Starega trga, ki so usmerjali granate na vsak dim v gozdu.

Deževje je prenehalo šele 5. septembra ob trinajstih. Padalo je nepretrgoma 36 ur. Medtem so izbrane čete laže ranjene spravile do Otrobovca in jih na javki izročile za bolnišnico Ute, ki si jo je saniteta Tomšičeve zagotovila že spomladi. Pri Otrobovcu se je ločila glavnina 1. čete 4. bataljona, približno 24 partizanov, ki so šli po sol v neko vas, južno od Ilirske Bistrice.

Od tistih, ki so nosili ali spremljali ranjence, pa tudi od tistih, ki so se greli pri ognjih nad Zgornjimi Poljanami, se ni nihče popolnoma posušil. Vsi premraženi in mokri so 5. septembra proti večeru odšli proti človeškim bivališčem. Čez Volčji hrib in Matevljek so se napotili v Dragarsko dolino, toda med potjo so se morali ogibati poplavam in se pehati po brezpotjih čez Suhi vrh (glej skico št. 16), tako da so v Drago prišli s šestumo zamudo in na smrt utrujeni.⁹⁸

V Dragi so borci 1. in 2. bataljona počivali dva dni in eno noč ter si nabrali novih moči. Toda za kuharje in štabe ni bilo počitka. Tudi 4. bataljon Tomšičeve je počival samo na pol. Med bivanjem v Dragi so ustanovili pionirsko četo Tomšičeve brigade, ki je dobila nalogo zasekavati in prekopavati ceste. Politični komisar te čete je postal Jože Slovinc; in ker je bil ranjen, bi se pri tej četi laže pozdravil. Po ukazu štaba 14. divizije je bilo še nekaj drugih sprememb. Iz brigadnega štaba se je poslovil načelnik Franjo Rustja-Čanči, ki je bil imenovan za načelnika štaba Gradnikove brigade, za novega načelnika štaba Tomšičeve pa je prišel mornariški častnik Janez Tomšič. Iz štaba 1. bataljona Tomšičeve je moral oditi politični komisar Vladimir Knežević-Volodja, ki je postal komandant 1. bataljona Gradnikove brigade, za novega političnega komisarja 1. bataljona Tomšičeve pa je bil imenovan Zvone Slak-Tilen.

Štab 14. divizije seje nastanil pri Gradnikovi brigadi v Podpreski, Šercejjeva brigada pa je bila deloma v Lazcu, deloma pa v Podpreski. Pri štabu 14. divizije se je še vedno zadrževal komandant Glavnega štaba NOV in PO Slovenije Franc Rozman-Stane, 6. septembra 1943 pa je z Golega v Podpresko prispel tudi Boris Kraigher-Janez, ki gaje pospremil 2. bataljon Gradnikove. Tako sta se znašla pri štabu Štirinajste oba najodgovornejša moža iz najvišjega vojaškega vodstva slovenskih partizanov. Na vrsti so bili zaupni posveti z brigadnimi in

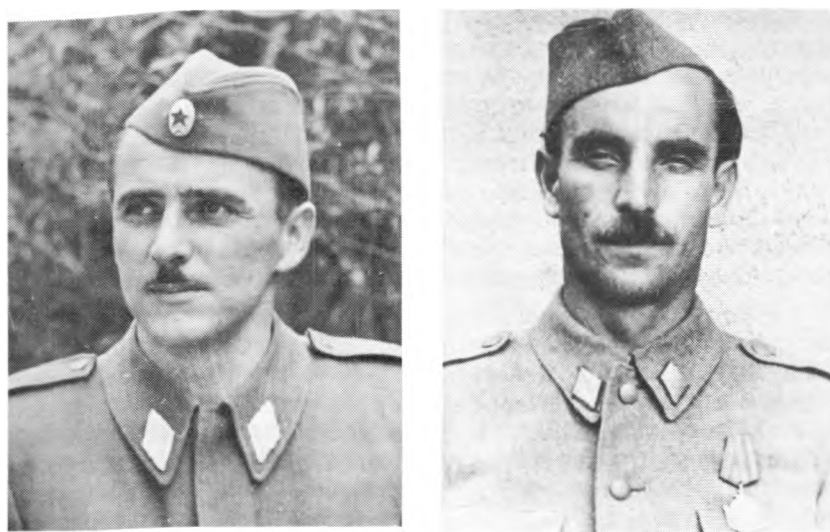
bataljonskimi poveljniki, to pa je pomenilo, da bodo brigade dobile novo, posebno pomembno nalogo.⁹⁹

O kapitulaciji Italije, ki je bila podpisana v Sirakuzi 3. septembra 1943, niso partizani še ničesar vedeli, čeravno so že povsod čutili, da visi v zraku. Toda to je 6. septembra že vedel general Gastone Gambara. Prav tega dne je poslal nujno brzojavko poveljstvom divizije Isonzo in Lombardia, in sicer kar iz Rima. Z njo je velel, naj se divizija Lombardia takoj umakne z območja Karlovca, da bi lahko zamenjala divizijo Isonzo, le-ta pa naj se pripravi za nujne premike v okolišu Trebnjega. Kam in s kakšnimi sredstvi naj bi se pomaknila divizija Isonzo iz Trebnjega, iz te brzojavke ni razvidno, toda več kakor vejjetno je, da Italijani te divizije niso nameravali prevažati po železnici, kajti Nemci so jo od Ljubljane proti Trstu zasedli že pred enajstimi dnevi. To pa pomeni, da so italijanska poveljstva že izbrala poglavitne poti za umik ter poskrbela za dodatno zavarovanje vseh ključnih točk. Ena od takih ključnih točk je bila tudi laška postojanka v Travi nad Čabrom.

Okrožni odbor OF Ribnica-Velike Lašče je štabu 14. divizije že 20. avgusta 1943 poslal obvestilo, da v osamljeni italijanski postojanki na Travi prevladuje tako hudo malodušje, da bi se pol italijanskih vojakov takoj vdalo. Zaradi suše je v vasi zmanjkalo vode in Italijani so jo morali dovažati iz Čabra. To poročilo je spodbudilo zapoved, da je treba Travo napasti in s tem Italijane primorati k vdaji. Vendar so se razmere do 6. septembra bistveno spremenile. Vode ni več manjkalo, temveč jo je bilo celo preveč. Partizanom se še sanjalo ni o najnovejšem Gambarovem ukazu, poleg tega pa ne smemo pozabiti na komandanta Tomšičeve brigade Stanka Semiča-Dakija, ki seje vedno držal načela, da poskusiti ni greh. Od tod do zapovedi, naj 3. in 2. četa 4. bataljona napadeta laške vojake v Travi, ni minilo dolgo časa.¹⁰⁰

Ključni položaj vasice Trava so spoznali že v starih časih. Predvsem zaradi obrambe pred Turki so Avstrijci v njej zgradili obmejno vojašnico, ki so jo oblasti najprej spremenile v ubožnico, leta 1898 pa v osnovno šolo. Partizani so šolo požgali 23. julija 1942, naslednjega dne, 23. julija, pa tudi močno grajeno taborsko cerkev, da se vanju ne bi mogli naseliti Italijani. Vendar so se Italijani 23. Julija 1942 kljub temu ugnezдили v vasi. Nastanili so se kar po hišah, vas pa močno utrdili. Okoli nje so zgradili 18 bunkejev poljskega tipa, od katerih sta dva tičala v obzidju taborske cerkve (kota 783), eden je bil na šolskem dvorišču, eden za šolo, drugi pa po vrtovih okoli Trave, ki je imela tedaj 39 hišnih števil.

V zapovedi za napad na Travo je bilo rečeno, da je v vasi le 80 Italijanov, kijih bodo partizani zlahka polovili.

Franjo Rustja-Čanči (levo), ki je bil načelnik brigadnega štaba od 16. Julija do 7. septembra 1943, in Janez Tomšič (desno), ki je bil načelnik štaba Tomšičeve brigade od 7. septembra do 24. novembra 1943

Razvrstitev za napad je bila preprosta: od zahoda, z gozdnih pobočij hriba Kot (kota 1004) bo prek Traten pritiskala 3. četa, od vzhoda, od Glavice (kota 828) čez Zmideš ograje, Kuharjev rigl in Gartelc pa bo napadala 2. četa, medtem ko je napad proti Čabru očitno zavarovala

1. četa 4. bataljona. Napad bi se moral začeti 6. septembra 1943, ko bi se dobro zanočilo.

Borci 2. čete 4. bataljona Tomšičeve brigade so se plazili po kamnitem zemljišču in se taborskemu zidu približali na kakih petnajst metrov. Vendar so jih Italijani pričakali pripravljeni. Politdelegat Janko Leben-Zmago je zaslišal repetiranje mitraljeza in hip nato seje usul hud mitralješki ogenj. Sovražniki so začeli nažigati od vsepovsod. Rafal je prerešetal nekega partizana s Primorskega, ki gaje politdelegat Zmago privlekel do zaklona, vendar je medtem preminil. V 2. četi je bilo še nekaj laže ranjenih, v 3. četi pa sta bila huje ranjena dva borca, očitno Leopold Babič-Polde iz Radatovičev in Jože Cerkovnik iz Stare Fužine.

Italijani so pokazali zobe, zato napad ni trajal več kakor tričetrt ure. Drugi dan, ko je bilo že prepozno, so partizanski obveščevalci poročali, da je bilo v vasi Trava 300 italijanskih vojakov. Poleg stalne posadke je tam prenočevala tudi enota, ki je bila na pohodu.¹⁰¹

Napad na Travo je bil tak dogodek, kakršnih se ljudje neradi spominjajo. Toda 6. septembra so se pri partizanih 4. bataljona pojavili tudi znaki nenavadne bolezni: glavobol, mrzlica, driska, slab apetit, splošna slabost in vročina do 41,5 stopinje Celzija. Že v Podpreski, med potjo v Drago je omagal Štefan Bajt-Grozni, po prihodu v Drago pa so zboleli še: Franc Smrajc-Miklavž, Janez Rozman, Franc Jakša, Miroslav Rebolj-Slavko, Jože Jerman in Franc Markelj. Sprva temu nihče ni pridajal večje pozornosti, kajti menili so, da dvodnevno deževje ne more ostati brez posledic za zdravje, nekateri pa so za težave krivili močnik iz koruzne moke, kije imela duh po petroleju.¹⁰²

Italijani v Travi so se potuhnili. Tudi z drugih strani jih ni bilo čutiti, ne njih ne belogardistov. Pač pa so partizanske patrulje onstran Goteniške gore zaznale nekakšno kraljevo vojsko. Patrulja Šercejve brigade, ki ji je načeloval puškomitraljezec Franc Kržišnik-Ris, je tam naletela na šest oboroženih in čudno oblečenih ljudi ter se spopadla z njimi. Trije oficirji nekdanje Jugoslovanske vojske so šarili celo na obrobju Loške doline nad Dolenjimi Poljanami, o čemer je aktivistu Lojzetu Mlakaiju-Ljubu poročal neki starejši kosec iz Vrhnike pri Ložu.

Vamostno-obveščevalna služba OF je imela o kraljevi vojski še bolj natančne podatke. Štabu 14. divizije sta jih posredovala komandant Franc Rozman-Stane in politični komisar Glavnega štaba NOV in PO Slovenije Boris Kraigher-Janez. Vedela sta povedati, da so se plavogardisti, med katerimi je 50 aktivnih in rezervnih oficirjev prejšnje jugoslovanske vojske, po umiku od Starega gradu Ortnek nastanili in utrdili v Grčaricah, kjer imajo celo tečaj za podoficirje in kjer čakajo na prihod nekaj sto liških četnikov, da bi se z njimi združili v nekakšno 503. četniško brigado.

Obveščevalci 14. divizije so medtem zbrali še mnoge dodatne podatke. Posebno domisel in uspešen je bil vodja obveščevalnega centra Šercetjeve brigade Franc Plevel-Joki, ki se je ob pomoči partizana, domačina iz teh krajev, priplazil na razgledno točko, komaj 200 korakov od Grčaric. Oglednika sta tam prežдела ves 5. in 6. september 1943 ter si vse natančno zapisala.

Že prvi dan sta ugotovila, da so se plavogardisti utrdili v veliki in trdno grajeni gozdarski hiši, kije bila na rahli vzpetini onstran vasi, in da pospešeno utrjujejo gostilno, kije imela napis Tschinkel. Odkrila sta štiri mitralješka gnezda, en položaj za minomet in šest stražarskih mest, nista pa vedela, da so utrjeni tudi v Firštovi hiši, imenovani kasarna, kjer so imeli nekoč svojo postajo orožniki, za njimi pa karabinjerji. Drugi dan malo po deveti uri sta opazovala zbor plavih, posvečen rojstnemu dnevu kralja Petra 2. Karadordeviča.

Obveščevalec Joki je naštel, da je bilo pred cerkvijo v Grčaricah kakšnih 150 četnikov, oboroženih z mavzericami ter lahкими in težkimi italijanskimi mitraljezi.

Popoldne se je od Rakitnice pripeljalo na dveh lojtmih vozeh še kakšnih 50 oboroženih in neoboroženih četnikov, ki so jih preizkušeni plavogardisti hrupno pozdravljali.

Orožniški major Danilo Koprljca-Borut je četnike razdelil v štiri bataljone: 1. in 2. sta zasedla poslopje gozdne uprave, 3. in 4. bataljon pa sta se nastanila v gostilni Tschinkel in v njenem prizidku. V gostilni je bilo tudi četniško poveljstvo.

Obveščevalec Franc Plevel-Joki in njegov spremljevalec sta videla dovolj. Z nočjo sta zapustila skrivno opazovalnico in se podvzela v Podpresko. A tistega dne se je v štabu 14. divizije oglasil tudi namestnik komandanta Šerčerjeve Tone Vidmar-Luka, ki je prav takrat prišel iz bolnišnice. Divizijskemu komandantu Mirku Bračiču je moral opisati februarški napad na Grčarice, ki je spodletel prav Šerčerjevi brigadi. Brž je doumel, da se zdaj kaj takega ne sme zgoditi.¹⁰³

Še pred tem je Bračič ukazal, naj na Mokre odrine preostali del 2. bataljona Šerčerjeve ter s četo, ki je ostala tam, takoj pripelje protitankovski top. Brez tega topa si uspešnega napada na plavogardiste v Grčaricah ni bilo mogoče zamisliti.

Načrt za napad je v štabu 14. divizije že dozorel. Napadla naj bi Šerčjeva brigada s 1., 3. in 4. bataljonom, Tomšičeva bi morala s

1. in 2. bataljonom preprečiti italijansko pomoč od Ribnice ali od Kočevja, 4. bataljon pa naj bi dala v divizijsko rezervo za okrepitev napada s severovzhodne strani, medtem ko bi morala Gradnikova brigada s 4. bataljonom zavarovati napad proti Kočevski Reki, z

2. bataljonom pa proti Loškemu Potoku. Ta načrt je bil pred bataljonske štabe in četna poveljstva razgrnjen 7. septembra 1943 v Podpreski. Zanimiva je bila zlasti obrazložitev dobljene naloge, ki jo je Mirko Bračič utemeljil takole: »Tovariši! Med plavogardisti v Grčaricah je 50 oflcijev bivše jugoslovanske vojske, od katerih je vsak od njih sposoben voditi bataljon. Če teh oflcijev ne bomo uničili, bomo imeli v kratkem proti sebi 50 bataljonov. Zato Grčarice morajo pasti, ne glede na žrtve . . .«

Sedmega septembra ob štirinajstih so bataljoni odšli skozi Jelenov žleb proti Grčaricam, kjer je bilo treba plavogardiste hitro in temeljito obkoliti. Komendant Franc Bobnar-Gedžo je 1. bataljon Tomšičeve popeljal proti Dolenji vasi, da bi zasedel Hrib (kota 532) in Homec (kota

508) ter se tam dobro utrdil, Jože Lepin-Ris pa je 2. bataljon Tomšičeve nastanil v Rakitnici, in sicer tako, da je z eno četo zasedel osamelec Vrh (kota 528), z eno četo pa greben proti Jasnici. Četrty bataljon Tomšičeve je ostal na žagi v Jelendolu (glej skico št. 16). Pri njem so bili ranjenci in bolniki, ki jih Je bilo vse več. Med potjo iz Drage v Jelendol so zboleli Ciril Sebanc, Miha Jakovčič, Jože Korošec-Oblanov in Janez Sodja, že v Dragi pa je zbolel tudi bataljonski komandant Jože Jerman,¹⁰⁴ kar je brigadni štab najbolj skrbelo. Toda vsi so mislili le na plavogardiste v Grčaricah, ki jim je bilo treba vrniti tisto, kar je Tomšičeva zamudila pri Starem gradu Ortnek . . .

Napad na Grčarice in bitka pri Dolenji vasi

Povsod okoli Ribnice so bili sledovi poplav, ob poteh in okoli vasi je bilo še polno vode. Kljub temu so trije bataljoni Tomšičeve brigade zasedli svoje položaje 7. septembra 1943, že kmalu po prvem mraku. Kopasti Hrib nad Dolenjo vasjo in njegov jugovzhodni privesek Homec ob cesti proti Rakitnici sta zasedli 1. in 2. četa 1. bataljona pod poveljstvom Vladimira Kogoja-Miša in Franca Grebenca-Lada, 3. četa pa se je spustila v Prigorico na prisilni odkup. Na osamelec Vrh nad Rakitnico seje spravila 2. četa 2. bataljona, ki ji je poveljeval Bogdan Marčenko-Tiger. Te enote so se skrbno prikrile.

Intendanti so s po eno četo odrinili nabirat živila proti Goriči vasi. Tam so pri kapelici naleteli ob neko vojsko in se spopadli. Oboji so mislili, da imajo pred sabo belogardiste, pa so užgali. Toda v Goriči vasi je med potjo iz Makoš proti Veliki gori zbiral hrano 1. bataljon Gorenjske brigade, ki pa ni imela divizijskih razpoznavnih znakov. Prav zato je prišlo do nesreče. Laže prestreljen nad kolenom je bil bataljonski komandant Ludvik Bradeško-Iztok, ki je bil iz Tomšičeve v Gorenjsko prestavljen šele pred trinajstimi dnevi.

Ta pripetljaj je samo še en dokaz, da so bili v noči na 8. september 1943 plavogardisti v Grčaricah že obkoljeni in da so bili za obračun z njimi od tega dne dalje na voljo tudi trije bataljoni Gorenjske brigade.¹⁰⁵

Partizani so hoteli Grčarice najprej temeljito obkoliti in izpeljati Poveljniško ogledovanje, zato so svoje namere skrbno prikrivali, kar Pa jim ni povsem uspelo. Že med približevanjem k Jelendolu so naleteli na tri plavogardiste, ki so se lenobno cijazili na lojtmem vozu. Ne da bi se kateri kaj dosti upiral, so jih hitro polovili, jim pobrali puške, nato pa jih izročili obveščevalcem. Čeprav je ob tem padlo nekaj strellov, je Stanko Semič-Daki vseeno velel, da se morajo zasede

potuhniti, dokler ne dobijo drugačnega povelja. Tudi z zasekami je bilo treba še počakati. Toda ta okoliščina je šla v prid četniškemu kapetanu Vojiču, ki je nekaj zavohal in se je s 50 plavogardisti umaknil do belogardistov in Italijanov v Dolenjo vas. Tam je zatrjeval, da imajo četniki v Grčaricah dva vagona streliva, da jih je 200 in da imajo tudi orožja in hrane dovolj in lahko vzdržijo tudi en mesec. V bistvu je kapetan Vojič ponižno prosil za pomoč, a belogardistov in Italijanov v Dolenji vasi je bilo premalo, da bi lahko kaj pomagali, poveljstvo 52. pehotnega polka v Ribnici pa tudi ni kazalo pretirane vneme, da bi kaj storilo. Na ogled proti Rakitnici je poslalo močnejšo ogledniško enoto, ki pa jo je 1. bataljon Tomšičeve zavrnil brez težav.

Tačas so partizanske enote že dobile zapoved, naj vse poti h Grčaricam popolnoma zapro. Tudi Pionirska četa Tomšičeve brigade je šla takoj na delo. Močno je zasekala cesto od Jelendola proti Grčaricam.

Medtem je prišel do besede 1. bataljon Tomšičeve. V njegovoasedo pred vasico Blate sta pripeljala kmeta, ki sta vozila vino v sodih, cigarete in še mnoge druge dobrrote. Ko jima je poveljnik zasede zastavil pot, sta se izgovarjala, da vino, hrano in tobak vozita za Tomšičevo brigado. Pod nos sta mu pomolila prepustnico, ki naj bi jo podpisal Franc Bobnar-Gedžo, komandant 1. bataljona Tomšičeve, nista pa računala, da stoji pred njima ravno on. Hitro sta bila ob tovor, konje in prostost, partizani pa so kmalu vino raznašali kar v škafih.

Na položajih Tomšičeve brigade je bilo kar zabavno. Še bolj bi bilo, če se čudna bolezen v 4. bataljonu ne bi naglo širila. Tako pa so na žagi v Jelendolu 8. septembra zboleli še: France Kovač, Jože Malina, Stanislav Babnik-Mičo, Lojze Terčič, Alojzij Kren, Jože Bajuk, Frančiška Miklavc-Fani, Anica Škarja-Špela, Andrej Hodalin-Anže, France Pintar-Frenk, Anton Muravec (mlajši), Anton Zevnik-Viktor in France Kocjančič. Takih bolnikov je bilo že 27, od tega bataljonski komandant in namestnik bataljonskega komisarja, dva politična komisarja čet in en komandir čete ter ena bataljonska in ena četna bolničarka. Zaradi tega ni bil zaskrbljen samo dr. Stanko Pirc-Lojze, ampak tudi brigadni komandant Daki.¹⁰⁶

Čez dan 8. septembra je v Grčaricah in okoli njih vladalo zatišje. Le sem in tja je padel kak rafal. Plavogardisti so se zavedali, da okoli vasi prežijo partizanski mitraljezi. To je že zjutraj odkrila patrulja pod vodstvom Franca Miheliča-Balanta, ki je med potjo proti Gotenici zagledala partizanskoasedo z mitraljezom, toda zaseda je spala. Balant se je hitro vmil v Grčarice, kjer je major Danilo Koprivica-Borut ukazal preplah in strogo pripravljenost, proti Gotenici pa poslal novo

patruljo s četnikom Maijanom Končanom-Sevejem na čelu. Toda medtem se je zaseda šerčerjevcev zdramila in Končanove četnike Je prestregel rafal, takoj ko so se pokazali iz vasi. Pa so jo poceni odnesli, le eden od četnikov je dobil v glavo kamniti okršek.

Pod partizanskim ognjem je bil tudi vodnjak poleg gozdarske hiše. Ob nevarnem tveganju so četniški kuharji odnesli iz njega samo še eno vedro vode. Da so do Tschinkljeve gostilne privlekli kotel z zadnjim toplim obrokom, pa je moral drug kuhar prikazati že višek umetnosti v plazenju. In ko je hotel pot od četniškega štaba do gozdarske hiše potem preteči četniški kurir Mirko Mam, ga je podrl dobro merjen partizanski strel.

Proti večeru 8. septembra so Italijani iz Ribnice še enkrat poskusili predreti varovanja Tomšičeve brigade pri Dolenji vasi, vendar so bili spet zavrnjeni. Prileteli so tudi laški bombniki, ki so krožili nad okoliškimi vasm, nad Jelenovim žlebom in nad Travno goro. Kaže, da so tam izsledili Gorenjsko brigado, zato so okolico Lenčka napadli z bombami in mitraljezi. Ta napad je povzročil precejšnjo škodo brigadnemu pratežu, bilo pa je tudi nekaj ranjenih.

Trije bataljoni Šerčerjeve brigade so napadli šele z nočjo. Po strelnih linah so silovito nabijali partizanski mitraljezi in s tem ščitili naskok čet, ki so se spustile z obrobni višin ter osvajale poslopje za poslopjem. Iz hiš in hlevov ni bilo nobenega odpora, kajti tam ni bilo četnikov, kljub temu pa je Šerčerjeva le imela nekaj žrtev zaradi strelav iz utrjenih zgradb. Četniški komandant je medtem ukazal, naj se branilci umaknejo iz prizidka Tschinkljeve gostilne, njegovo zidovje pa je velel zaminirati.

Še posebno pomembno je bilo, da so partizani uspeli zasesti močno grajeno Jaklitschevo hišo, kije stala nasproti Tschinkljeve gostilne na drugi strani ceste. V njej je našel varen zaklon štab Šerčerjeve brigade. Od nje so se skušali priplaziti njeni minerei do plavogardistične trdnjave in jo razstreliti, kar pa jim kljub domiselnosti ni uspelo.¹⁰⁷

Tudi polovica 4. bataljona Tomšičeve, ki je zapirala izhode iz Grčaric pri Pajniču, je čez dan napadala le slepilno, zvečer pa se je pomaknila h koti 548 ter od tam pritislila proti Firštovi hiši, cerkvi in župnišču (glej skico št. 14 na str. 118).

V cerkvenem stolpu so imeli četniki opazovalnico z mitraljezom, pri Firštovi hiši in blizu cerkve pa bunkerja z mitraljezi, zato Jih je bilo treba od tam izriniti, ne glede na žrtve. Že v prvem naskoku so zavzeli bunker. Do zore 9. septembra se jim je posrečilo četnike pregnati tudi iz zvonika: nekaj po zaslugi Jožeta Merlaka-Milana Pišlerja, komandanta 1. bataljona Šerčerjeve brigade, kije po opozorilu Alojza Jelen-

ca-Helidorja sprožil dobro merjeni strel v četniškega opazovalca, zlasti pa po zaslugi odličnega namerilca lahkega minometa iz 4. bataljona Tomšičeve, ki je z minami zadel in zažgal zvonik. Ogenj je plavogardiste pregnal tudi iz okopov okoli zvonika, nakar so se morali umakniti tudi iz Firštove hiše. Njihov bojni duh je splahnel tudi zato, ker je tisto jutro ranjen obležal komandant Danilo Koprivica-Borut. Vendar so bile žrtve tudi na partizanski strani. Pri naskoku na bunker pri cerkvi, župnišče in Firštovo hišo sta iz 4. bataljona Tomšičeve padla Anton Muc-Tone iz Zemlja in Mirko Vrhovec-Planinko z Vrhovcev v Ljubljani. Od ranjenih je znan le neki Mihelič, vendar jih je bilo več.

Med napadom 4. bataljona Tomšičeve na cerkev in župnišče v Grčaricah so se pokazali novi primeri okužbe z nevarno boleznijo. Na položajih so zboleli Julka Kovač-Tjaša, Jože Hočevvar, Ludvik Bergles in komandir Janez Kramarič, ki je dobil visoko temperaturo. Zaradi vročine mu je udarila kri iz nosu in so mu jo komaj ustavili. Imel je drisko in hud glavobol, odpovedale so mu mišice in ni videl nič pred sabo.¹⁰⁸

V zasedah 1. in 2. bataljona Tomšičeve brigade na vzpetinah okoli Dolenje vasi ni bilo čez noč nobenih spopadov. Druga četa 2. bataljona je zvečer zapustila položaje na osamelcu Vrh (kota 258) ter odšla po živež v Bukovico in Dane. Četno poveljstvo je v Danah poslušalo radio in tako so v Tomšičevi brigadi izvedeli za kapitulacijo Italije. S tem je ta novica prišla do štaba 14. divizije in do komandanta glavnega štaba Franca Rozmana-Staneta, ki se je še zmeraj zadrževal pri divizijskem štabu. Odredil je, naj Tomšičeva poskuša zavzeti Ribnico. V brigadnem štabu so to nalogo zaupali 2. bataljonu Tomšičeve, ki mu je poveljeval Jože Lepin-Ris; ukazali so mu, naj nemudoma odrine čez Bukovico in Zaluže v Ribnico.

Zavoljo tega je moral 2. bataljon zarana 9. septembra 1943 oditi iz Rakitnice v Bukovico. Od tam je v gosjem redu zavil k opekami na Mlaki, ko pa je prišel na goličavo, so italijanski vojaki vžgali po njem. Očitno so streljali le za svarilo, kajti če bi bili pravilno merili, bi bili bataljonu zlahka povzročili hude izgube. Torej so partizane le zavrnil, da so se vrnili do prvih hiš v Bukovici. Od tod sta skušala bataljonski komandant Jože Lepin-Ris in politični komisar Janez Jezeršek-Sokol dobiti stik z italijanskim poveljstvom v Ribnici. To jima je uspelo s pomočjo šestnajstletne Vande Škodnik, ki je bila pripravljena s partizanskim pismom oditi k italijanskemu polkovniku.

Pismo je narekoval politični komisar Janez Jezeršek-Sokol, Severin Nemec-Teklo pa ga je prevedel v italijanščino in prav lepo napisal. Komandanta 52. pehotnega polka divizije Cacciatori delie Alpi je vabilo na sestanek glede natančnejšega dogovora o izpolnitvi določil

italijanske kapitulacije na slovenskih tleh. Dijakinji Vandi Škodnik je Ris naročil, da mora pismo izročiti italijanskemu komandantu osebno. To nalogo je spretno opravila. Italijanski polkovnik Umberto Scalcino jo je prijazno sprejel, potem pa hitro napisal odgovor. V njem se je opravičil, ker ne more oditi iz Ribnice ter partizanskega komandanta povabil na pogovor v Ribnico, pri tem pa mu zagotovil popolno varnost.

Vanda je kot posredovalni sel še enkrat pohitela v Bukovico, vendar je 2. bataljon Tomšičeve brigade komaj ujela za rep, saj gaje brigadni štab klical drugam.¹⁰⁹

Otipljive znake italijanskega zloma so najprej začutili na položajih 1. bataljona Tomšičeve nad Dolenjo vasjo. Tamkajšnji italijanski poveljnik je dobil 9. septembra 1943 ob devetih po telefonu naročilo, naj se vojaki in karabinjerji takoj umaknejo v Ribnico. Prav takrat so se čete 1. bataljona Tomšičeve razvile za napad in začele postojanko v Dolenji vasi obstreljevati s treh strani, to pa je italijanski umik le še pospešilo. Ker pa je dolenjevaškim belogardistom in Vojičevim plavogardistom brez laškega varuštva slabo kazalo, so se tudi oni pognali v divji dir proti Ribnici. Iz zvonika so oddali le nekaj strellov. Že ob pol desetih je bila vsa Dolenja vas v rokah partizanov, ki so v opuščenih utrdbah nabrali celo nekaj pušk, predvsem pa veliko streliva in precej bomb. Takoj so priredili miting, na katerem so povabili k partizanom vse za boj sposobne domačine, patrulje pa so začele nemudoma zbirati novince po vaseh vse do Hrovače. Najpomembnejše od vsega pa je bilo, da so se čete 1. bataljona Tomšičeve brigade bolje razvrstile in svoje položaje dodatno utrdile.

Brigadni komandant Stanko Semič-Daki je še pred tem ukazal, naj komandant 1. bataljona Franc Bobnar-Gedžo sestavi ogledniško patruljo, oboroženo kar s štirimi puškomitraljezi. Njeno vodstvo sta prevzela komandir in politični komisar 2. čete, to sta bila Franc Grebenc-Lado in Anton Svete-Gustl. Daki jima je zapovedal, naj previdno odrinejo proti Kočevju in takoj poročajo, če bo od tam prihajala kakšna večja italijanska kolona.¹¹⁰

V Grčaricah 9. septembra 1943 zjutraj še niso ničesar vedeli o italijanski kapitulaciji. Ob zori se je boj stišal, sovražniki so le še prežali eden na drugega. Toda tisto jutro je 2. bataljon Sercejeve do štaba 14. divizije v Jelenovem žlebu le privlekel težko pričakovani protitankovski top z Mokrca.* S tem topom so napadli četnike že sredi dneva. Usidrali so ga pri gasilskem domu, od koder se je dobro videlo

*Ivan Grižon-Ivo (po beležki z dne 22. junija 1984), eden prvih topničarjev 14. divizije, odločno trdi, da so takrat z Mokrca pripeljali dva protitankovska topa, enega, s katerim je razpolagala Sercejeva, in enega, ki gaje uporabljala Tomšičeva brigada, učinek pri streljanju na utrdbe pa je bil slab, ker so imeli samo nekaj granat, ki so se razpočile znotraj bunkerjev.

utrjeno Tschinkljevo gostilno. Tudi plavogardisti so ga opazili, vendar ga je vodstvo branilcev podcenjevalo. Domišljavi oficirji so se partizanom celo rogali, češ kaj da bodo naredili s tem psom.

A so se ga vseeno bali. Proti njemu so usmerili mitralješke rafale, zato ga je moral leže nameriti sam bataljonski komandant Jože Merlak-Milan Pišler. Prva granata je zadela previsoko, toda naslednje so usekale, kamor je bilo treba.

Tudi pri streljanju na gozdarsko hišo so šle prve granate mimo, potem pa je granata zadela, debeli zid gladko prebila in navrtala še nasprotno steno. Okruški so ranili več branilcev. Četniku Sandiju Prešernu je kamen zlomil stegnenico, plavogardističnemu mitraljezcu Vladu Žnidaršiču pa je prebilo žilo odvodnico na nogi, daje izkrvavel, preden so ga obvezali. Eden naslednjih zadetkov je v Tschinkljevi hiši utišal radijsko oddajno postajo, katera lih le povezovala s Kairom in liškimi četniki.

Takrat je med navadnimi četniki že prevladalo malodušje, pa so predlagali vdajo, vendar jim je Pavle Vošnar-Vidmar zagrozil z naperjeno pištolo. Trdno je bil prepričan, da bodo prišli na pomoč četniki iz Like. Pa se je varal. Namesto obljubljenih 600 liških četnikov Jih je tisto jutro pri mlinarju Greglju prešlo Kolpo samo 200, ko pa so pri Muha vasi, Škrilju in Rogatem hribu zvedeli, da so Grčarice obkoljene od treh partizanskih brigad, sojo z velikim pospeškom popihali nazaj čez Kolpo. S tem so se razblinili vsi upi njihovih slovenskih pobratimov v Grčaricah.

Proti večeru so za italijansko kapitulacijo zvedeli tudi v Šercerjev! brigadi, zato napadalci niso marali tvegati življenj. Sklenili so le stisniti obroč okoli Grčaric in paziti, da se iz njih ne bi izmuznil nihče. Po tej odločitvi se je pripetila samo še ena nesreča: docela po neprevidnosti Je bil hujše ranjen Jože Klanjšek-Vasja, komandant Šercerjeve brigade.¹¹¹

Silno zanimivo se je začela zadeva razpletati in zapletati na položajih pri Dolenji vasi. Obveščevalna patrolja, ki je šla proti Jasnici in Kočevju, je najprej poročala, da so italijanski bunkerji ob progi pri Koblarjih prazni, potem pa še, da se proti Jasnici in Dolenji vasi pomika kakšnih 2000 italijanskih vojakov,* ki imajo v predhodnici oklepnike, za oklepniki pa belogardiste.

V resnici je moralo biti Italijanov približno 3000. To vojaštvo je namreč pripadalo čmosrajčniškipolkovni skupini 21. Aprile, kije 1.maja 1943 štela 3067 vojakov in oficirjev, od tega 415 na dopustu (glej prof. dr. Metod Mikuž: Pregled zgodovine NOB v Sloveniji II, str. 289), priključili pa so se jim tudi karabinjerji, finančaji in enote za zaščito železniške proge.

Zato je komandant Franc Bobnar-Gedžo ukazal, naj se čete 1. bataljona Tomšičeve brigade močno utrdijo na Homcu (kota 508) in pri prvih hišah v Dolenji vasi. Medtem so minerei vstavili mine pod cestni most čez potok Ribnico in potem samo še čakali, kdaj ga bodo razstrelili. Okoli trinajstih sta se od Kočevja pripeljala dva Italijana na motornih kolesih, ki so ju sredi Dolenje vasi razorožili kurirji štabne patrulje. Komandant Stanko Semič-Daki je oba napotil nazaj proti koloni polkovne skupine 21. Aprile z naročilom, da morajo italijanski vojaki odložiti orožje. Tega pa črnosrajčniki niso upoštevali, temveč so okrepili predhodnico in razvili pobočnice, potem pa pot nadaljevali. Daki je bil o vsem tem na tekočem. Minercem je ukazal, naj cestni most razstrelijo.

Ko se je kolona črnosrajčnikov približala Dolenji vasi, so partizanski mitraljezci izstrelili kratke rafale, s katerimi so premagane sovražnike pozvali k vdaji. Nekaj Italijanov se je res vdalo, večinoma pa so opozorilo sprejeli samo na videz, hkrati pa so začeli iskati in delati zaklone ter pripravljati topništvo. Dva italijanska polkovnika na čelu kolone sta sicer bila za vdajo, vendar so ju belogardisti vneto prepričevali, da se ni treba bati partizanov, ki jih je le kakih 60 in jih bodo hitro pregnali. Tako je poročala patrulja, ki je šla med črnosrajčnike, da jim sporoči pogoje za vdajo. Komaj se je vrnila, so belogardisti in Italijani že napadli. Belogardisti so jurišali po planem, Vendar jih je 1. bataljon Tomšičeve zavrnil in tam jih je precej obležalo. Napadli so tudi oklepniki. Ker prek mostu niso mogli, saj ga ni bilo več, so skušali potočno strugo preiti mimo njega, a je že prvi obtičal v blatu.¹¹²

Ti dogodki so bili povod, da je moral 2. bataljon Tomšičeve nemudoma zapustiti Bukovico In se vrniti v Rakitnico. Žal pa so medtem črnosrajčniki že prišli na osamelec Vrh (kota 528) in se tam dobro utrdili. Poskus, da bi enote 2. bataljona te položaje spet zasedle, pa se ni posrečil. To je bilo slabo, kajti od tam so Italijani lahko usmerjali svoje minomete.

Daki se je z zaplenjenim motorjem odpeljal v Jelendol, kjer je bil brigadni štab. Kmalu je tja iz Jelenovega žleba prihitel še komandant glavnega štaba Franc Rozman-Stane s komandantom 14. divizije Mirkom Bračičem. Dakiju sta ukazala, da mora Italijane pred Dolenjo vasjo zadržati, ne glede na žrtve. Naročila sta mu tudi, naj nemudoma pošlje posebno patruljo po Gorenjsko brigado na Travno goro. Za to nalogo je Daki izbral politdelegata Franceta Grudna-Švejka, domačina in starega partizana. Švejk je dobil za varstvo dva borca in odhiteli so čez Blate in Zadolje do Dan, od tam so se povzpeli po Štrikih na Ostri

vrh in od tam k Lenčku na Travno goro. Partizanski stražar v klobuku je ušel, vendar gaje Švejk dohitel. Kmalu zatem je bil v štabnem šotoru pred Dušanom Švaro-Duletom ter mu izročil nujno povelje. Potem je Gorenjsko brigado popeljal skozi Jelenov žleb in mimo Vodnjaka proti Rakitnici.

Podoben nujni ukaz je v Jelenovem žlebu dobil tudi 2. bataljon Gradnikove brigade, ki je prispel v Rakitnico še pred Gorenjsko. Komandant Mirko Bračič ni prizanesel niti 4. bataljonu Tomšičeve brigade, čeprav je zaradi nevarne bolezni ostal že skoraj povsem brez poveljnikov. Nujno povelje je mogel prevzeti le bataljonski politični komisar Filip Mohorič-Martin, naročalo pa je, da mora 4. bataljon dosežene položaje zraven cerkve v Grčaricah izročiti Šercejevi brigadi, potem pa oditi k Dolenji vasi.¹¹³

Tačas so se sovražnosti pri Dolenji vasi nadaljevale, med bojem je prihajalo tudi do presledkov. Italijani so pritisnili, pa spet popustili, da so lahko poslali parlamentarce. Tomšičevi brigadi so ponujali težko oborožitev, o popolni razorožitvi pa niso hoteli nič slišati. Partizanom so šle prekinitve na roko, saj je čas delal zanje. Ponoči so bile vse partizanske enote zbrane za odločilni obračun.

Po malem so se tolkli vso noč, čeprav so bili tudi poskusi pogajanj. Štab Tomšičeve brigade je ponoči črnosrajčnike vnovič pozval k vdaji, pogoje oziroma zahteve je predložil pismeno. To pismo je odnesel Sardinec Giovanni Cuccu-Ivo, toda fašisti so ga prepoznali in ga začeli zmerjati z dezerterjem. Kapitulacijo so trdovratno zavračali, čeprav se jim je slabo pisalo. Gorenjska brigada je namreč že ponoči zasedla greben pod Strmcem, od kote 492 proti koti 497, in sicer tako, da je bil najbliže Rakitnici prvi, v sredini drugi, najbliže Jasnici pa tretji bataljon, 2. bataljon Gradnikove brigade pa je zadnji del italijanske kolone celo obšel ter zasedel obrobje Jasnice, tako da so bili Italijani skoraj povsem obkoljeni (glej skico št. 15 na str. 119). Ob bataljonu Gradnikove se je znašla tudi patrolja iz 1. bataljona Tomšičeve s štirimi puškomitraljezi, ki stajo vodila Franc Grebenc-Lado in Anton Svete-Gustl. Udarcem laških pobočnic se Je izmaknila, zdaj pa je prežala, da napade na najbolj ranljivem koncu.¹¹⁴

Gorenjska brigada je napadla že ponoči, in sicer okoli polnoči ali enih. Toda Italijani so si skopali odlična mitralješka in strelska gnezda, predvsem pa so bili zelo budni. Premike po gošči in njivah s koruzo so na daleč slišali, poleg tega so poskrbeli za preračunan zaporni ogenj. Ko so se Gorenjci preveč približali, je začelo vreti iz stoterih cevi, 1. bataljon Gorenjske pa je dobil rafale v hrbet tudi z osamelca Vrh,

kl bl ga morala zavzeti Tomšičeva brigada. Zato so se morali napadalci umakniti, obenem pa je komandant Dušan Švara-Dule ukazal, naj se čez Jasnico Italijanom za hrbet premakne še 3. bataljon Gorenjske brigade.¹¹⁵

Proti jutru seje začela usedati gosta megla. Za ta dan je imela vsaka stran svoje načrte, obe pa sta se hoteli okoristiti z meglo. Italijani so se nazadnje le odločili za pehotni napad, nameravali pa so zavzeti vzpetini Homec in Hrib ter Dolenjo vas. Partizani so spoznali, da morajo dobiti v roke okoliške vrhove, torej tudi osamelec Vrh (kota 528), kar je bilo prevladujočega pomena. To težavno nalogo je divizijski štab zaupal 2. bataljonu Tomšičeve brigade pod poveljstvom Jožeta Lepina-Risa (glej skico št. 15 kot malo prej).

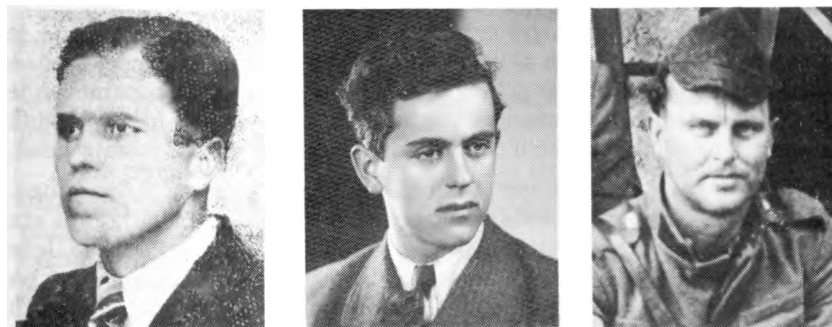
Najprej so napadli Italijani, v začetku brez podpore težkih orožij, zato so čete 1. bataljona nad Dolenjo vasjo presenetili. Navalili so z bajoneti na puškah in so partizanske prednje straže potisnili skoraj 500 metrov daleč. Zaradi izredno goste megle je bil položaj popolnoma nejasen. Po italijanskem vpitju je kazalo, da imajo pot proti Ribnici odprto, ravno to pa je črnosrajčnike na osamelcu Vrh uspavalo. Gosto meglo pa so izrabili tudi borci 2. bataljona Tomšičeve in se črnosrajčnikom tako približali, da so se hipoma znašli med njihovimi mitralješkimi gnezdi in okopi. Med Italijane sta prva skočila komandir 1. čete Jože Boldan-Silni in politični komisar Ivan Božič-Jovo. Iz njunih in drugih partizanskih grl so vreli klici: »Non sparare! Non sparare!«

In potem so te klice začeli ponavljati tudi črnosrajčniki. Na osamelcu Vrh (kota 528) je bilo utrjenih kakih 200 Italijanov in 17 belogardistov. Čisto na blizu je streljal samo eden in ta je zadel v glavo politdelegata Petra Dobrajca-Klepca, ki so mu rekli tudi Prvi partizan.* Partizani so se pomešali med Italijane in se začeli z njimi pogovarjati o vdaji, pri tem so se izkazali zlasti primorski Slovenci, ki jih je bilo v 2. bataljonu precej. Ko so belogardisti to videli, sojo na tihem pobrisali proti Sv. Marjeti in Vidmu v Ribnico.

Le malo pred tem so začeli Italijani uporabljati tudi težke minomete, s katerimi so tolkli zvečine po partizanskem zaledju, deloma tudi po položajih 4. bataljona, ki pa je imel globoke in dobre zaklone. Mine so v Rakitnici ranile več partizanov, med njimi Zoro Suša-Savo, Lojzeta Verbiča, Jožeta Novaka (iz Dobrniča) in njihovega vodnega poveljnika.¹¹⁶

*Stanko Semič-Dakl v knjigi Najboljši so padli 2 na strani 212 navaja, da so pri zavzetju Vrha padli trije borci, en borec pa je ves prerešetan umiral.

Vse to pa ni dosti pomagalo. Čete 1. bataljona Tomšičeve so se namreč hitro znašle in se pognale v nasprotni napad, pri tem so jih podprli tudi vsi zdravi partizani 4. bataljona Tomšičeve. Borci obeh bataljonov so začeli Italijane potiskati tja, od koder so prišli. Kmalu so imeli partizani prejšnje položaje nad Dolenjo vasjo in v njej spet trdno v svojih rokah. Vendar se s tem niso zadovoljili. Komandir Franc Pakar-Vid se je s 3. četo Italijanom obesil na rep in njegovi borci so se hipoma znašli na cesti med italijanskimi tovornjaki. Vpadli so med italijanski pratež, kjer sta bila tudi dva topa. Komandir Pakar je nekemu italijanskemu oficirju odvzel pištolo. Ker se je skliceval na mednarodno vojno pravo, ga je Pakar zavrnil: »Saj se še niste vdali, zato nimate pravice sklicevati se na mednarodno vojno pravo ...»

Borec Anton Muc-Tone iz Zemlja (levo), ki je padel ob napadu na Grčarice 9. septembra, politdelegat Peter Dobrajc-Klepec (sredina), ki je padel 10. septembra 1943 ob zavzetju osamelca Vrh, in obveščevalec Ljubo Antončič (desno), ki so ga tisto popoldne zahrbtno ubili belogardisti na Bregu pri Ribnici. Za padlega Mirka Vrhovca-Planinka nismo mogli dobiti fotografa.

Med bojem so partizani črnosrajčnike razdvajali po skupinah, jih obkoljevali in razoroževali, vmes pa so tekla tudi pogajanja. Med nasprotnim napadom so bili ranjeni Janez Pezdirc iz Gradca, Jože Rus-Vrbčev iz Dola in Stanko Sinčič-Sine z Ježice. Vojaki so orožje izročali povečini brez odpora. Borci 2. čete 1. bataljona so se na cestnem nasipu znašli ob italijanskih oskrbnih vozilih, kjer so se stiskale žene italijanskih oficirjev. Tam so zasegli tovornjake z obutvijo. Mladi Anton Velišček-Zoran se je nemudoma preobul v nove škornje. Tudi vodnik Marko Stepan iz 3. čete se je preoblekel in preobul.

Po zavzetju osamelca Vrh je 1. četa 2. bataljona prodirala navzdol proti cesti. V neki zavetni gozdni kotanji je naletela na italijansko

ambulanto z mnogimi ranjenci. Italijanski oficirje takoj dvignil belo zastavo, politični komisar Ivan Božič-Jovo in komandir Jože Boldan-Silni pa sta ujetnikom pobrala pištole, puške in drugo orožje. Od italijanskega zdravnika so partizani izvedeli, da so črnosrajčniki imeli kakšnih 50 mrtvih.

Posebno pomembno poslanstvo je opravila okrepljena patrulja 2. čete 1. bataljona Tomšičeve, kije s štirimi puškomitraljezi pritisnila od Jasnice in krila borce 2. bataljona Gradnikove. Ti so črnosrajčnike razoroževali od zadnjega konca kolone, bili pa so najbolj blizu italijanskim havbicam. Tam je razoroževanje potekalo na sploh bolj gladko, ker so bili tam večinoma navadni italijanski vojaki, brez oficirjev in fašistov. Ti so se namreč pomaknili naprej k tankom in oklepnim vozilom.¹¹⁷

Od Jasnice oziroma od vzhodnega in zadnjega konca kolone je pritisnil tudi 3. bataljon Gorenjske brigade, kjer je na precej močan odpor naletela 3. četa, ki ji je poveljeval Rado Jakin. Zelo pametno je bilo, ker so partizani Gorenjske tiste italijanske vojake, ki so se vdali in izročili orožje, takoj ločili od drugih in jih odvedli daleč nazaj v gozd.

Vendar ni potekalo vse tako gladko, kakor se zdi dandanes. Razorožitvi so se upirali zlasti posamezni oficirji ali fašisti, zato sta imela 2. in 3. bataljon Gorenjske brigade hude izgube. Padli so Jože Podlipnik-Žimčev, Matevž Križnar in Leopold Paulus-Bedanc, več pa je bilo ranjenih, posebno hudo puškomitraljezec Jože Razinger-Rudi s Planine pod Golico. A partizani so prodirali dalje. Med vozila so vdrli tudi borci 1. bataljona Gorenjske. Gorenjci so osvajali tovornjak za tovornjakom. Italijanski vojaki niso več dajali pravega odpora. Obupno seje upirala samo belogardistična mitralješka trojka, ki seje prikrila za kolesi havbice, vendar je puškomitraljezec Henrik Drol-Živo prišel do živega tudi njej. Belogardisti so se upirali tudi z bližnjega griča.*

Nekaj po osmi uri, ko se je megla dvignila, je nad kolono priletelo manjše italijansko letalo ter s pomočjo nekakšnega zmaja odvrгло zaupno pismo. V njem je general Gastone Gambara pozival italijanske vojake, naj ostanejo združeni in obdržijo orožje ter se z njim umaknejo proti Reki, toda takrat je bila usoda polkovne skupine 21. Aprile že zapečatena.¹¹⁸

Stanko Petelin v knjigi Prešernova brigada (1980) na str. 87 je ta grič zamenjal s prevladujočo koto 528 (Vrh), ki pa jo je zavzel 2. bataljon Tomšičeve brigade. Navedba, da seje odpor na osamelcu Vrh nehal šele potem, ko so naši (Prešernove!) namerili proti njemu topove, je smešna, saj so bili topovi brez udarnih igel, kar so Italijani dobro vedeli. Petelin za to trditev tudi ne navaja vira, to pa utegne pomeniti, da celo sam ni verjel taki zgodbi.

Polkovna skupina 21. Aprile je bila res že premagana, toda popolnoma razorožena še ni bila. Načelnik štaba 14. divizije Pero Popivoda je v takih okoliščinah sklenil z višjimi italijanskimi častniki dogovor, ki je določal, da bodo čmosrajčniški topniški oficirji partizanom pomagali premagati plavogardiste v Grčaricah, vendar dokler tega ne bodo opravili, italijansko vojaštvo ne sme nadaljevati poti proti Ribnici. Sestanek z italijanskimi oflciji je bil v Jelendolu, udeležil se gaje tudi divizijski komandant Mirko Bračič. Tedaj so še vztrajali, da njihova vojska obdrži en del orožja. Izgovarjali so se, da ga potrebujejo za boj proti Nemcem.

Kmalu zatem so partizani mimo 3. čete 1. bataljona Tomšičeve odpeljali proti Grčaricam dve havbici.* Pred njima sta jahala na konjih namestnik političnega komisarja 14. divizije Janez Hribar-Tone Pogačnik in komandir 1. čete 2. bataljona Tomšičeve brigade Jože Boldan-Silni, ki mu je sledil vod partizanov iz njegove čete, topove pa je spremljala tudi mitralješka desetina iz Gorenjske brigade s puškomitraljezcem Henrikom Drolom-Živom.

Toda pred Grčaricami, od koder bi bilo treba streljati na plavogardistični trdnjavi, je Tone Vidmar-Luka razjajen zaklel. Ugotovil je namreč, da havbici nimata udarnih igel. Italijanske oficirje je hotel takoj postreliti, toda namestnik komandirja baterije je povedal, kam so jih odvrgli. Jožeta Boldana-Silnega in tistega poročnika so z motornim kolesom prepeljali nazaj do Jasnice, kjer so prav kmalu našli obe udarni igli. Potem je šlo vse kot po maslu. Italijanski oficirji so zadevali kot za stavo In že ob štirinajstih so se morali plavogardisti vdati. Prilezli so iz ruševin beli od ometa kakor mlinajji.¹⁹

Tako je bilo 10. septembra 1943 slovenske četniške vojske konec za zmeraj. Po emigrantskih virih so partizani zajeli 171 plavogardlstov (partizani so jih našli samo 126), mrtvih jih je bilo 11, ranjenih pa 17. Šerčerjev! brigadi je padlo v roke 30 puškomitraljezov, 4 težke brede, 4 težki in 5 lahkih minometov, 3 brzostrelke, 300 mavzeric ter 100 italijanskih in francoskih pušk, ogromno streliva, vojaške opreme in hrane. Hude izgube je imela tudi partizanska stran. Iz Šerčerjeve je

*Navedba Velimira Kraševca-Igoija v knjigi Dolenjski puntarji (1985) na str. 312, daje takrat »komandant odreda (ZDO) Alojz Hostnik-Jovo pripeljal iz Kočevske Reke dva poljska topa in tako okrepil partizanski napad s težkim orožjem«, je neresnična in nesmiselna, saj so 73. pehotni polk, glavna 137. legije črnosrajčnikov in 1. divizion 57. topniškega polka divizije Lombardia, bataljon 23. polkovne skupine GaF in tankovska četa 31. motoriziranega polka odložili orožje pri Kočevski Reki šele naslednji dan, 11. septembra 1943, o čemer več pozneje.

padlo 11 borcev, ranjenih pa je bilo 18. Iz 4. bataljona Tomšičeve sta bila dva mrtva, več pa je bilo ranjenih, da bolnikov ne štejemo, ki so bili tudi plavogardistično maslo.

Partizani Šercejve so ujete plavogardiste zvezali z močno žico in jih odvedli v Dolenjo vas, kjer so jih izročili Gorenjski brigadi, ki jih je zaprla za zidove tamkajšnje osnovne šole ter jih dobro zastražila, naslednjega dne pa pospremila do kočevskih zaporov.

In črnosrajčniki?

Ves dan jih je pestila precejšnja pripeka, bili so žejni in lačni. Do popoldneva jih je minila vsaka volja za boj. V Dolenji vasi so pred partizani 1. čete 2. bataljona in 1. čete 4. bataljona Tomšičeve pa tudi pred deli Gorenjske brigade odvrgli še zadnje puške in mitraljeze. Partizani so jim pustili samo še reševalna vozila, s katerimi so lahko odpeljali številne ranjence.¹²⁰

Še sklep in pomen opisanih zmag!

Tomšičeva brigada je z boji pri Dolenji vasi, ki so trajali skoraj dvajset ur, ter z deležem 4. bataljona pri zavzetju utrdb okoli cerkve v Grčaricah, enakovredno stopila ob bok Šerčerjevi brigadi. Tej je z uničenjem slovenskega četniškega jedra pripadlo največ bojne slave. Toda bitka s čmosrajčniško polkovno skupino 21. Aprile pri Dolenji vasi, ki jo je ob pomoči treh bataljonov Gorenjske in 2. bataljona Gradnikove brigade odločila v partizansko korist, je bila na slovenskih tleh edini primer, ko so morali Italijani pristati na razorožitev pod ognjem. Poslej se niso upirali nikjer več, to pa je bilo strateškega pomena. Ob tem je treba opozoriti zlasti na vzorno usklajevanje bojnih posegov med poveljstvi Tomšičeve, Gorenjske in 2. bataljona Gradnikove brigade, ki priča, daje slovenska partizanska vojska takrat že dosegla visoko stopnjo vojaške urejenosti in učinkovitosti.

Da pa je Tomšičeva brigada tudi v resnici največ prispevala k tej zmagi brigad 14. divizije, je mogoče spoznati po dveh njenih ključnih posegih, in to: njen 1. bataljon je čmosrajčniško polkovno skupino 21. Aprile ustavil pred Dolenjo vasjo ter jo prikoval na neugodnih položajih, potem pa ob pomoči delov 4. bataljona zavrnil vsak poskus Italijanov, da bi si izsilili prost prehod proti Ribnici, njen 2. bataljon pa je z njemu lastnim jurišem zavzel položaje na osamelcu Vrh (kota 528), ki so bili prevladujočega pomena, s tem pa je bila zagotovljena tudi popolna partizanska zmaga . . .

Vkorakanje 3. bataljona ▼ Črnomelj in Kočevje

Novico o kapitulaciji Italije so najprej zvedeli v štabu 3. bataljona Tomšičeve na Mavrlenu. Že zvečer 8. septembra 1943 jo je prinesel neki železničar, ki je z bataljonskim štabom že prej vzdrževal stike ter prinašal obveščevalna poročila. Obenem je tudi sporočil, da poveljstvo črnomaljske garnizije išče stik s partizani. S to pošto je moral administrator Rudi Puhar-Razin odhiteti v Stare Žage do Borisa Kidriča-Petra.

V štabu na Mavrlenu so pričakovali, da bo Razin od Kidriča prinesel natančna navodila, kaj in kako naj ravnajo. Ker Razina in navodil ni bilo, so sklenili, naj k italijanskemu poveljstvu v Črnomelj odide obveščevalec Leopold Skol-Polde. V imenu Stanka Semiča-Dakija so mu napisali posebno pogajalsko pooblastilo; da bi mu zagotovili tudi potrebno vojaško veljavo, so ga razglasili za brigadnega operativnega oficirja, po činu poročnika nekdanje jugoslovanske vojske. Polde je dobil za spremstvo dva partizana, vsi trije pa so se preoblekli v zaplenjene nemške uniforme s partizanskimi znamenji. Taki so prišli do zahodnih črnomaljskih zapornic, od tam jih je straža spremila k pribočniku komandanta 73. pehotnega polka. Pojasnili so mu namen obiska in pogoje o brezpogojni izročitvi orožja, nakar je pribočnik o tem poročal polkovniku Fabiu Besti, ki pa jih ni hotel sprejeti. Na odgovor so morali čakati skoraj eno uro, nato jim je pribočnik sporočil, da se komandant Besta s činom polkovnika ne more pogovarjati s poročnikom, ampak samo z Dakijem, da Italijani niso pripravljeni odložiti orožja in da bodo prihodnje jutro zapustili Črnomelj z vsem orožjem in odšli proti Kočevju. Dodal je, da ne nameravajo napasti partizanov, vendar bi bilo v njihovem interesu, da jim zagotovijo prosto pot za umik v Italijo.¹²¹

Obveščevalec Skol je moral oditi z dolgim nosom. Polkovnik Fabio Besta pa je sklenil izrečene besede nekoliko omiliti, zato je na Mavrlen poslal topniškega majorja, ki je vojakom na Gričku ves avgust dajal napačne elemente, da granate ne bi mogle zadeti nastanišč 3. bataljona Tomšičeve. Ta italijanski major je štab 3. bataljona povabil na pogajanja v Črnomelj, uredil pa je tudi, da so bili črnomaljski belogardisti zastraženi.

Na pogovore z Italijani sta odšla bataljonski komandant Rudi Vidrgar-Brane in v. d. bataljonskega političnega komisarja Franc Žugel-Zvone, najbrž pa tudi sekretar okrožnega odbora OF za Belo krajino Ivan Novak-Očka. Spustili so se do Svibnika, kjer jih je čakal

osebni avto polkovnika Beste ter jih odpeljal na pogajanja v šolo. To seje zgodilo 9. septembra 1943 ob petnajstih.

Med pogovori je italijansko poveljstvo zahtevalo prost odhod svojega vojaštva iz Črnomlja proti Kočevju, v zamenjavo pa je bilo pripravljeno partizanom izročiti oblast v mestu, presežke orožja, utrdbe in skladišča. Pogajalci Brane, Zvone in Očka tedaj še niso imeli navodil glavnega štaba o razoroževanju Italijanov; vodilo jim je bila le zdrava pamet, ki je velevala, da je najpomembnejše, da Italijane spravijo iz utrjenih gnezd na piano. In zato so sklenili dogovor, da bo 3. bataljon Tomšičeve okrog osemnajstih vkorakal v Črnomelj, prihodnjega dne zarana pa dal umikajočim se Italijanom za spremstvo proti Kočevju eno četo v predhodnico.¹²²

Ko seje po Črnomlju razvedelo, da so partizani v mestu, seje pred šolo zbralo veliko ljudi. Dekleta so partizane pričakala in komandanta Braneta zasula s cvetjem. Poljubovala so ga, da se jih je komaj otepal. Potem je pred navdušeno množico spregovoril Franc Žugel-Zvone, ki je v jedrnatem govoru poudaril, da so belo gardo ustvarili duhovniki, ob koncu pa je napovedal skorajšnji slovesen prihod partizanov v mesto.

Takoj po končanih pogajanjih je komandant Rudi Vidrgar-Brane poslal na Mavrlen nekega motorista s poveljem, naj ves bataljon razen prateža, straž in dežurnega nemudoma pride v Črnomelj, sam pa seje na motornem kolesu odpeljal v Dragatuš in naprej proti Vinici. V Dragatušu je videl belogardiste iz tamkajšnje posadke, ki so pod nadzorstvom italijanskih vojakov spravljali iz prvega nadstropja nekakšne zaboje in drugo kramo. Očitno je bilo, da so belogardisti še vedno samo hlapci italijanskih okupatorjev in da ne predstavljajo nikakršne organizirane vojaške moči. To je bilo čutiti že med pogovori v Črnomlju, ko seje želel z bataljonskim štabom pogajati komandant bele garde v Črnomlju Franc Verderber,* pa mu Italijani sploh niso pustili blizu.

Na poti z Mavrlena proti Črnomlju je 3. bataljon Tomšičeve nekemu kmetu zaplenil sod vina, zato ker gaje nameraval prodati Italijanom. Ivan Kamnikar-Matiček, namestnik komandirja 3. čete, je zahteval, da

*Po izjavi Franca Žugla-Zvoneta iz leta 1970 je pogovor med njim in Verderberjem potekal nekako takole:

»Italijani bodo odšli, kaj bo pa z nami?« je ternal Verderber.

»Kaj bo z vami? Bili ste z Italijani, pa še odidite z njimi,« mu je odvrnil Franc Žugel-Zvone.

»Z Italijani pa ne.«

se to vino razdeli. Ker so bili borci zelo žejni, se jih je nekoliko prišlo. Potem so odšli dalje in pred mestom čakali do mraka, da Italijani ne bi videli, kako malo jih je in kako slabo so oboroženi.

Do zapornic pri Svibniku je najprej prišla močnejša patrolja predhodnica. Italijanski vojaki so partizane pričakali stoje pred bunkerjem in začeli klicati: »EMva partigiani! Avanti, avanti!«

Potem so se Italijani hoteli poljubovati in bratiti, vendar so bili partizani resni in so te vojake takoj razorožili. Tisti hip se je pri zapornicah znašel pribočnik polkovnika Fabia Beste in partizane vljudno povabil na sprejem. Ponudili so jim liker, Besti pa je bil oster postopek partizanske predhodnice tako všeč, daje vsakemu borcu iz patrolje izročil pištolo. Ob osemnajstih so v Črnomelj vkorakale vse tri čete 3. bataljona Tomšičeve ter spremstveni vod. Od spredaj sta korakala pevska zbor 1. in 3. čete. Pela sta partizanske pesmi, ljudje so noreli od veselja in jih zasipali s cvetjem.¹²³

Tisto noč niso zatisnili očesa ne Italijani ne partizani. V Črnomlju so se vso noč zbirale italijanske enote iz postojank po Beli krajini, sicer pa so vojaki slavili konec vojne. Zvečine so se napili. V mesto so prišli tudi fašisti iz Metlike, ki so bili nevarni, o izročitvi orožja in tanket niso hoteli nič slišati. Ob njih so iskali zaslonbe metliški belogardisti, ki jih je bilo le kakšnih 20, po polnoči so se jim pridružili tudi semiški, ki jih je bilo po številu nekaj več.

Partizani so imeli drugačne skrbi. Od Italijanov so morali prevzeti težke topove na Gričku, skladišča ter odvečno orožje in opremo. Mnogi so se preobuli in preoblekli, brez orožja ni bilo po četah nikogar več. V bataljonskem štabu so bili zaposleni in zaskrbljeni. Že po odhodu bataljona v Črnomelj se je iz glavnega štaba vrnil Rudi Puhar-Razin. Prinesel je nujno povelje, da mora 3. bataljon Tomšičeve zasesti Kočevje. Ta naloga se je skladala z dogovorom, id gaje bataljonski štab sklenil s poveljstvom 73. pehotnega polka. Zato je komandant Rudi Vidrgar-Brane odredil, da bo Italijanom v predhodnici odrinila proti Kočevju 1. četa in z njo namestnik bataljonskega komandanta Rafael Martinčič, ki je dobil nalogo, da s četo zasede Kočevje.

»Če nočete z Italijani, pa pojdite k Nemcem.«

»K Nemcem tudi ne maramo.«

»No, če ne marate z Italijani ali k Nemcem, pa pojdite z nami proti Nemcem...« Franc Verderber in z njim še 122 belogardistov iz Bele krajine je izbralo to zadnjo možnost. Čez dva dni so se pri Kočevski Reki priglasili v partizanske enote. Verderber je padel kot partizan na Gorenjskem in njegovo ime je vklesano na spominski plošči padlih partizanov ljubljanske univerze.

Precej vznemirjenja je povzročila vest o liških četnikih, ki so prekorali Kolpo pri mlinarju Greglju pod Fedrengom. Sporočil jo je obveščevalec Jože Lakner iz rajonskega odbora OF Stari trg in Koprivnik. Položaj je bil nejasen, bataljonskemu štabu je tudi primanjkovalo enot, kajti 2. četa je še pred tem dobila zapoved, da mora razorožiti fašiste na Sinjem Vrhju, obenem pa zasesti tudi Dragatuš in Vinico. V Dragatušu ni bilo več Italijanov, na Sinjem Vrhju pa je bilo blizu 30 fašistov, ki jih je četa razorožila brez odpora, nato pa je odšla v Vinico. Tam je ščitila most čez Kolpo in razoroževala Italijane, ki so prihajali s hrvaške strani.

Bataljonski obveščevalec Leopold Skol-Polde je dobil nalogo, da se prebije do brigadnega štaba proti Kočevju in Dolenji vasi z važnim in zaupnim poročilom. V Črnomlju si je priskrbel obleko italijanskega poročnika ter se z motornim kolesom odpeljal proti Kočevju, kmalu našel brigadno glavnino pri Dolenji vasi in pismo izročil Gorazdu Škoporcu-Borutu, vodji obveščevalnega centra 14. divizije.

Ponoči so v Črnomlju ustanovili operativni štab, v katerem sta bila poleg Ivana Novaka-Očka še komandant Rudi Vidrgar-Brane in v. d. bataljonskega političnega komisarja Franc Žugel-Zvone. Za varstvo in druge nujne naloge v mestu ali okolici so si zadržali 3. četo 3. bataljona Tomšičeve brigade.¹²⁴

Zarana 10. septembra 1943 so iz Črnomlja odrinili vsi štirje bataljoni 73. pehotnega polka, deli 74. pehotnega polka, 1. divizion 57. topniškega polka in skoraj vsa 137. legija milice (črnosrajčniki) divizije Lombardja, tankovska četa 31. motoriziranega polka, en bataljon 23. polkovne skupine Guardia alla Frontiera (obmejne straže) in razne manjše enote, zlasti karabinjerji in flnancarji. Vsi ti Italijani so bili oboroženi. V predhodnici so imeli dve tanketi in četo z brzostrelkami.* Na ovinku pri Vidoših jih je ob osmih pričakala 1. četa 3. bataljona Tomšičeve, kije bila dodeljena italijanski koloni v predhodnico. Nekaj njenih borcev je zlezlo na obe tanketi in se odpeljalo po cesti mimo Bukove Gore proti Kočevju. V zaščitnici (na koncu

*Ni res, da bi vso italijansko vojsko razorožil en bataljon Vzhodnodolenjskega odreda, kot piše v knjigi Rudija Vogriča: Boj Belokranjcev (1973) na str. 286 in 287. Ta netočnost izvira iz sestavka F. Sajeta (Osvoboditev Dolenjske in Notranjske ob italijanski kapitulaciji. Dolenjski list št. 85 z dne 4. septembra 1953) in Je našla prostor tudi v knjigi dr. Toneta Ferencja: Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna borba v Sloveniji 1943 (1967) na str. 144 do 146, ki za 3. bataljon Tomšičeve na Mavrlenu očitno sploh ni vedel. Toda Rudi Vogrič bi za to moral vedeti, saj Je njegova knjiga izšla devetnajst let po objavi mojega sestavka Tomšičevci na Mavrlenu (Borec 1954/7 na str. 275, 276 in 277) in dve leti po objavi še natančnejšega sestavka Tretji bataljon Tomšičeve v Črnomlju in Kočevju (Naša obramba 1971/10, str. 28 in 29).

italijanske kolone) pa je odšel z Mavrlena spremstveni (težki mitraljezi, minomet in minerei) vod 3. bataljona Tomšičeve brigade.

Z Italijani je odšla tudi večina belogardistov iz Črnomlja, deloma tudi iz Dragatuša, Metlike in Semiča, drugi so se zgubili na domove. V italijanskem varstvu sta se proti Kočevju umikala tudi dva dušebrižnika, dekan Pavlin Bitnar iz Črnomlja in župnik Andrej Ilc iz Podzemlja.

Komandant Rudi Vidrgar-Brane in v. d. političnega komisaija Franc Žugel-Zvone sta se odpeljala za 2. četo čez Draga tuš proti Vinici in Predgradu, da bi onemogočila belogardiste v Poljanski dolini ob Kolpi. Medtem je 2. četa razorožila skupino kakih 300 črnosrajčnikov, ki so prišli s Hrvaškega čez viniški most in pri Vinici odložili orožje. Francu Žuglu-Zvonetu je ta dogodek ostal v spominu še posebej zaradi teatraličnega vedenja njihovega poveljnika, ki je odloženemu orožju salutiral in se po južnjaško razjokal. Poleg tega je četa polovila nekaj belogardistov, njeni borci pa so varovali tudi odvoz živeža iz skladišč v Črnomlju na Mavrlen, kar je trajalo skoraj dva dni.¹²⁵

Med spremljanjem italijanske kolone od Vidošev do Mozlja so se pripetili trije vznemirljivi dogodki.

Najprej je prišlo do panike med italijanskimi oficirji pri Bukovi Gori. Na križišču, kjer ena cesta zavije proti Koprivniku, seje predhodnica ustavila. Treba se je bilo odločiti, po kateri cesti naj nadaljuje pot. Italijanski oficirji so stopili skupaj v krog in začeli so pregledovati karto specialko, vojaki so posedli k počitku. Toda Aleksander Bevc-Bobo, partizanski dolgin z dolgo francosko puško, je postal radoveden, kaj premagani možje počno. Stopil je k njim in se izza njihovih hrbtov spognil prek njihovih glav, da jim je skoraj zakril sonce, ob tem pa se je malo poigral s petelinom dolge puške. Nenadoma je počilo nad ušesi italijanskih oficirjev, ki so planili na vse strani, da bi si poiskali zaklone.

Druga prigoda je bila bolj žalostna. Italijanski tankisti so se namreč napili likerja. Ena izmed tanket,* na kateri sta sedela partizana Pepi Kremesec in Janko Gregorič, je na cesti od Knežje Lipe proti Rajndolu zavozila čez škarpo ter zgrmela v globoko in strmo vrtačo. Oba partizana sta še pravočasno skočila z nje, tako da sta jo odnesla le z buškami, Janko Gregorič si je za nameček razparal tudi nove hlače, pijanemu laškemu vozniku pa je odtrgalo in zmečkalo glavo.

Do najhujše panike je prišlo ponoči pred Rajndolom. Nekdo je prinesel neresnično vest, da so Nemci že vdrli v Belo krajino in da

*Tanketa je bila majhen tank (4 tone), brez kupole, oborožen samo z dvocevnim mitraljezom.

Italijanski tanketi nod. Mavrlenom. Na prvi sedijo (od leve proti desni) Rafael Martinčič, namestnik komandanta, Janez Klobučar, vodnik 2. voda 1. čete, Viktor Cvelbar-Stane, namestnik komandirja 1. čete 3. bataljona Tomšičeve, stojipa borec iste čete Janko Gregorič

umikajočim se Italijanom sledijo mimo Mavrlena. Oficirji so z avtomobili hitro pobegnili naprej, vojaki pa so sami od sebe odvrgli orožje, ki ga je zasegla zaščitnica 3. bataljona Tomšičeve in se dobro oborožila. S puškomitraljezi in lahкими minometi seje tu dan pozneje oborožila še 3. četa, toda orožja je ostalo tudi za druge enote.¹²⁸

10. septembra 1943 sredi popoldneva je italijanska kolona dosegla Mozelj, kjer seje ustavila, da se odpočije in prenoči. Polkovnik Fabio Besta seje namestniku komandanta 3. bataljona Rafaelu Martinčiču, komandirju Simonu Tratenšku in političnemu komisarju 1. čete Radu Čenčiču-Mitji ganjeno zahvalil in jim za spremstvo do Mozlja ponudil veliko denarja v lirah, ki pa so ga vljudno odklonili. Nato je 1. četa 3. bataljona Tomšičeve odšla v Kočevje, kamor je prispela ob šestnajstih. Toda pred njo so v mesto prišli manjši deli Zapadno-dolenjskega odreda. V njem je že delovala tudi partizanska komanda mesta. S to komando sta se nemudoma povezala Rafael Martinčič in Rado Čenčič-Mitja.

Medtem se je 1. četa dodatno oborožila s puškomitraljezi in pištolami. Štefan Gnezda-Zvonko iz Gornje Kanomlje si je izbral puškomitraljez grškega izvora, puškomitraljezec Franc Gartner iz Rudnega, Aleksander Bevc-Bobo z Debenca, kije dobil italijanski lahki minomet, in še mnogi drugi pa so si nabrali tudi pištole. Ker se je 1. četa 3. bataljona Tomšičeve na Mavrlenu malo pred tem izpopolnila z novinci, je takrat imela tri vode, vsak vod po tri desetine, vsaka desetina pa je štela 11 ali 12 borcev. Vsega je bilo v četi najmanj 106 partizanov, od tega dve ženski.

Šele na komandi mesta Kočevje je Rafael Martinčič dobil v roke natančno povelje Glavnega štaba NOV in PO Slovenije, ki je med drugim določalo, da imajo Italijani na izbiri dve možnosti: prvič, da preidejo na stran narodnoosvobodilne vojske Slovenije in se pod njenim poveljstvom začno bojevati proti Nemcem, drugič pa, da orožje in vojaško opremo izročijo partizanom in zapustijo slovensko ozemlje, kajti v nasprotnem primeru partizani ne bodo mogli spoštovati prenehanja sovražnosti. Za partizane ugodni so bili tudi pozivi radia London, ki so italijanske enote opozarjali, da se morajo vdati najbližji zavezniški vojski. Rafael Martinčič je odredil, naj 1. četa prenoči v Livoldu, ki se mu Italijani ne bi smeli ogniti.¹²⁷ Toda četa je prenočevala le nekoliko predaleč od križišča, zato sta Martinčič in Čenčič zarana

II. septembra 1943 šele od komande mesta Kočevje izvedela, daje italijanska kolona ob treh ponoči skrivoma nadaljevala pohod, deloma celo po bližnjici čez Črni Potok in naprej proti Kočevski Reki. Baje jih je skušala tam razorožiti 1. četa ZDO, vendar brez uspeha.

Na voljo sta dobila motorno kolo s čolničkom, ki ga je vozil bataljonski mesar Slavko Rode-Nande, za prevajalca je prisedel politdelegat Ivan Kosmač iz Labinj, nakar so vsi štirje odbrzeli proti Kočevski Reki. Tam so poiskali polkovnika Fabia Besto in ga seznanili s poveljem Glavnega štaba NOV in PO Slovenije. Ukazali so mu, da morajo vsi italijanski vojaki odložiti orožje, ker jih čaka v zasedi vsa 14. divizija in jih bo napadla, če se ne vdajo.* Italijani so začeli odlagati orožje, 6300 kraljevih vojakov se je vdalo brez odpora, zataknilo pa se je pri fašistih. Njihov poveljnik je potegnil pištolo, nek drug fašist pa je namenoma vrgel ob tla brzostrelko, da bi se sprožila in ubila političnega komisarja Rada Čenčiča-Mitja, v resnici pa so bili ranjeni trije kraljevi vojaki. Tedaj je na stran partizanov stopil polkovnik Fabio Besta, kije zagrozil, da bodo fašiste napadli in zmleli njegovi vojaki, če se ne bodo vdali slovenskim partizanom.

Medtem je Simon Tratenšek, komandir 1. čete 3. bataljona Tomšičeve, na komandi mesta Kočevje dobil dovolj tovarnjakov, s katerimi so se proti Kočevski Reki odpeljali vsi njegovi borci. Ko je 1. četa na tovarnjakih prehitevala italijansko kolono in seje pripeljala nekje do njene sredine, so vojaki iz divizije Lombardia že začeli odmetavati orožje. Skupaj seje vdalo 9600 italijanskih vojakov, 145 fašistov in 180 belogardistov. To seje zgodilo 11. septembra 1943 okoli osmih zjutraj.

Italijanski vojaki iz predhodnice so brzostrelke izročili prav tistim partizanskim borcem, ki sojih spoznali med pohodom od Črnomlja do Mozlja, tako daje to orožje dobil najmanj vsak drugi partizan 1. čete, pištole pa so imeli vsi do zadnjega.¹²⁸

* Navedba, da je polkovnik Fabio Besta pristal na razorožitev šele po posredovanju komandanta ZDO Alojza Hostnika-Jova in sekretarja okrožnega komiteja KPS za Kočevje Jožeta Kopitarja-Gregorja, ki jo Velimir Kraševac-Igor povzema v svoji knjigi Dolenjski puntarji na str. 320 po pričevanju pokojnega Naceta Majcna, je sporna in malo verjetna. Rafael Martinčič in Rado Čenčič-Mitja, ki sta ob izidu knjige še oba živel, stajo odločno zanikala. Ta navedba, podobno kakor izmislek, daje komandant ZDO Alojz Hostnik-Jovo pripeljal dva poljska topa iz Kočevske Reke v Grčarice že opoldne 10. septembra 1943, se pravi takrat, ko je bila italijanska kolona iz Črnomlja šele nekje pri Knežji Lipi, je samo še en flokaz več o tem, da med pisanjem poročila v štabu ZDO 12. septembra 1943 (Zbornik VT/7, dok. 33 na str. 57) niso bili posebno tankovestni glede zgodovinske resnice. Tudi navedba na isti strani, da seje kmalu popoldne (10. septembra 1943) 'komandantu odreda Alojzu Hostniku javila 1. četa 3. bataljona Tomšičeve brigade,' ne bo držala. Za navezovanje stikov z druglml poveljstvi in političnimi Organizacijami je bil pooblaščen namestnik komandanta Rafael Martinčič, ta pa *e v štabu ZDO zagotovo ni oglašil, kajti če bi se tam zares javil, potem bi štab ZDO moral vedeti, da četa ni prišla iz Dolenje vasi (pri Ribnici), kot piše v poročilu ZDO (isti Zbornik, dok. 19 na str. 35), ampak z Mavrlena v Bell krajini.

Za 1. četo 3. bataljona Tomšičeve je iz Grčaric v Kočevsko Reko prispela Šercejjeva brigada s tremi bataljoni. Italijanski polkovnik Fabio Besta se je prav nje najhuje ustrašil. Spoznal je, da besede Rafaela Martinčiča in Rada Čenčiča-Mitje niso le prazne grožnje, marveč kruta resničnost. Zato je moral pristati na razorožitev.

Šercejjeva brigada sije iz oborožitve divizije Lombardia vzela šest tankov, štiri havbice, pa še toliko tovornjakov, da se je popolnoma motorizirala. Na teh tovornjaki se je njen 3. bataljon odpeljal po cesti čez Borovec, mimo Medvedjeka in skozi Drago v Travo, Čabar in Prezid, 1. in 4. bataljon pa sta v Dragi zavila na desno in zasedla Loški Potok. Šele od Šerčerjeve je zapuščino divizije Lombardia pri Kočevski Reki prevzela 1. četa ZDO, ki je dobila nalogo, da orožje zastraži in pospravi.¹²⁹

Popoldne se je 1. četa 3. bataljona Tomšičeve s tovornjaki vrnila iz Kočevske Reke ter se ustavila v Dolgi vasi. Tam so borci skakali s tovornjakov, udarjajoč z viška s kopiti ob tla. Pri tem se je samodejno sprožilo več strelav iz brzostrelk, zato pač ker so se zaklepi ob udarcu zanihali, potisnili naboj v cev in sprožili udarno iglo, kar je slaba lastnost tega orožja. K sreči so strelali švigali mimo glav in ramen, tako da ni bil nihče ranjen ali ubit. Nesreča pa se je pripetila Rafaelu Martinčiču, namestniku komandanta 3. bataljona. Skočil je tako nerodno, da si je izpahnil nogo v gležnju. Morali so ga prepeljati v bolnišnico. Ta poškodba je bila vzrok, da ni mogel napisati poročila o razorožitvi Italijanov pri Kočevski Reki. To je naredil komandant ZDO Alojz Hostnik-Jovo, vendar tako, daje razorožitev te italijanske kolone pripisal sebi oziroma Zapadno-dolenjskemu odredu.

Proti večeru so v Dolgo vas pripešali še 2. in 3. četa ter spremstveni vod in pratež 3. bataljona Tomšičeve. Zlasti borci 2. in 3. čete so bili strahotno utrujeni, saj so iz Bele krajine prišli brez oddiha. Komandant Rudi Vidrgar-Brane je zaukazal zbor. Ob tej priložnosti so se čete preuredile. Vodniki, politdelegati, člani četnih komand ter bataljonski obveščevalec so dobili brzostrelke in pištole, če jih še niso imeli, pištole so dobili tudi merilci minometov in mitraljezci. To je komandant Brane naredil tako, daje brzostrelke in pištole pobral navadnim borcem 1. čete.

S tem je bil 3. bataljon Tomšičeve pripravljen za nadaljnje boje. Štel je najmanj 360 borcev, imel pa je 32 lahkih in težkih mitraljezov ter en težki in 6 lahkih minometov. Glavni štab NOV in PO Slovenije gaje že 10. septembra 1943 izločil iz svoje pristojnosti in ga vrnil v brigadno sestavo, s priporočilom, naj bi se zadrževal v okolici Kočevja. A v Dolgi vasi je bil njegovim borcem namenjen le še dan počitka.

Toda medtem je v Kočevju prišlo še do enega važnega dogodka. Popoldne 11. septembra sta se iz Soteske čez Dvor, Smuko in Stari Log do Kočevja prebila Ivan Maček-Matija in Stane Kavčič-Duro s spremljevalci Jankom Mehletom, Ivanom Hrovatom-Žanom in Franjom Kačaijem-Boštjanom. Po zapletih in zaostritvah jima je ob pomoči komande mesta Kočevje in enot ZDO 12. septembra 1943 vendarle uspelo pripraviti k vdaji tudi generala Guida Ceruttija. Tako je morala na cesti pri Starem Logu in Kleču orožje položiti tudi glavnina divizije Isonzo. Poslej so imeli partizani na skrbi samo še belogardiste.¹³⁰

Osvoboditev Ribnice in pohod do Velikih Lašč

Po vdaji polkovne skupine 21. Aprile pri Dolenji vasi so bila Tomšičevi brigadi odprta vrata v Ribnico, toda osvoboditi jo je bilo treba brez prelivanja krvi.

To sta hotela najprej doseči načelnik štaba Pero Popivoda in politični komisar 14. divizije dr. Jože Brilej-Bolko. Nekaj pred deseto sta se odpeljala na poveljstvo 52. pehotnega polka divizije Cacciatori delle Alpi v Ribnico. Tam sta se Popivoda in Brilej pogovarjala približno četrť ure, prej in potlej navdušeno pozdravljena od Ribničanov. Uspeha sicer ni bilo, vendar sta s tem utrla pot številnejšemu partizanskemu odposlanstvu.

V novem odposlanstvu sta bila komandant 14. divizije Mirko Bračič in komandant Gradnikove brigade Danilo Šorovič, za prevajalca pa Jože Cotič-Iztok, politični komisar 3. bataljona Gradnikove brigade. Iz Dolenje vasi so se odpeljali ob pol dvanajstih, v ribniško meščansko šolo, kjer je bilo poveljstvo 52. pehotnega polka, pa so prišli okoli poldneva. Sprejel jih je italijanski polkovnik Umberto Scalcino. Na pogajanjaje želelo priti tudi zastopstvo ribniških belogardistov, vendar je moralo po nalogu polkovnika Scalcina osramočeno počakati na hodniku.

Komandant 14. divizije Mirko Bračič je polkovnika Scalcina seznanil s pogoji za prenehanje sovražnosti. Zahteval je, da se italijanske enote z belogardisti in četniki podredijo štabu 14. divizije in pod njegovim poveljstvom bojujejo proti Nemcem, ali pa, da Italijani, podobno kakor polkovna skupina 21. Aprile iz Kočevja, 14. diviziji izročijo vse težko in avtomatično orožje ter razorožijo in zastražijo belogardiste, potem pa bodo lahko svobodno odšli proti domu. Polkovnik Umberto Scalcino, komandant 52. pehotnega polka, sprva ni hotel slišati o vdaji in izročitvi belogardistov, nakar je Bračič prekinil

Drugi bataljon Tomšičeve brigade ob vkorakanju v Ribnico pred italijanskimi zapornicami 10. septembra 1943. Na konju ob koloni je komandir 1. čete Jože Boldan-Silni

pogajanja in zagrozil s partizanskim napadom. A Scalcino je kmalu spoznal, da se njegovi vojaki ne marajo bojevati, zato se je premislil in v Dolenjo vas poslal sla na motornem kolesu, kije prinesel sporočilo, da dva partizanska bataljona ob šestnajstih in 30 minut lahko vkorakata v Ribnico. Hkrati je od ribniških belogardistov zahteval, da do šestnajstih in trideset minut zapustijo Ribnico ali pa jih bo razorožil in izročil partizanom. Predlagal jim je, naj se umaknejo skozi zapornice pri železniški postaji, za primer, če bi streljali na partizane, pa jih je posvaril, da je svojim vojakom že ukazal, naj streljajo na belogardiste.¹³¹

Po tem sporočilu sta 2. in 1. bataljon Tomšičeve brigade dobila nalogo, da vkorakata v Ribnico. Spredaj so šli tanki in oklepni avtomobili, ki jih je Tomšičeva brigada odvzela polkovni skupini 21. Aprile, za njimi pa 2. bataljon Tomšičeve v gosjem redu. Na čelu kolone pešakov je hodil vodnik Jože Pečnikar-Lev, prvi pa je skozi mestne zapornice prijahal namestnik komandanta 2. bataljona Jože Jakič-

Dušan. Italijanski vojak je zmagovalcem spoštljivo dvignil zapornice. Borci 1. bataljona Tomšičeve in 2. bataljona Gradnikove brigade pa so v Ribnico že korakali v koloni po dva in dva.

To se je zgodilo 10. septembra 1943 ob sedemnajstih. Borci 2. bataljona Tomšičeve so od Italijanov v Ribnici brez zapletov prevzeli bunkerje in druge utrdbe. Tačas so borci 1. bataljona Tomšičeve in 2. bataljona Gradnikove brigade zakorakali kar med oborožene Italijane. Množica Ribničanov je stala v špalirju na pločnikih. Mnogi ljudje so skakali iz špalirja, se s partizani rokovali in jih krasili s cvetjem. Te časti je bil deležen tudi terenski politični delavec Matija Maležič-Ciril, ki je v rodno mesto prišel ob boku Zvoneta Slaka-Tilna, političnega komisarja 1. bataljona Tomšičeve brigade.

Vse to se je dogajalo brez zapletov. Do spopada je prišlo samo na Bregu, kjer je partizanski tank ustavil plavogardistični tovornjak, s katerim je Rudolf Žitnik nameraval priti v Grčarice. Njega in njegove pajdaše je legitimiral brigadni obveščevalec Ljubo Antončič. Toda bil je premalo pozoren in v hipu je postal žrtev zavratnega strela. Nato so plavogardisti skočili iz vozila in jo popihali proti Mali gori. Jože Pečnikar-Lev, kije bil z močnejšo patroljo v bližini, je hitel za zločinci, vendar jih ni mogel dohiteti.¹³²

Italijani so še zmeraj vztrajali, da partizanom izroče samo težko in odvečno orožje, z lahko oborožitvijo pa so hoteli oditi proti domu. Iz Ribnice so nameravali odriniti zgodaj zjutraj 11. septembra. Partizanom se ni mudilo. Ob prihodu v Ribnico so imeli dovolj orožja, zato so začeli takoj novačiti. Od zasedbe Dolenje vasi do odhoda Italijanov iz Ribnice so nabrali 133 novincev, ki so jih takoj oborožili in vključili v 1. in 2. bataljon Tomšičeve. Čete so se precej okrepile, vsaka seje povečala kar za 22 novih borcev. Brigadni komandant Stanko Semič-Daki je ukazal, naj ponoči zasedejo položaje od Vinic čez Zapotok do Gorenjih Lazov in se tam dobro utrdijo, da bodo lahko obvladale križišče pri Žlebiču, kjer so čakala tudi oklepna vozila, kajti italijansko vojaštvo je bilo treba prisiliti, da bo odložilo orožje.

Tako se je tudi zgodilo. Zjutraj 11. septembra 1943 sta 1. in 2. bataljon Tomšičeve brigade pri Žlebiču popolnoma razorožila več kot 2000 italijanskih vojakov. Pobrala sta jim vse orožje, vozila in odvečno opremo, le oficirji so smeli obdržati pištole. Zgodilo se je podobno kakor prejšnji večer z vojaštvom polkovne skupine 21. Aprile pri Dolenji vasi.¹³³

Za orožje in vojaštvo polkovne skupine 21. Aprile je skrbel 4. bataljon Tomšičeve brigade. Orožje, strelivo in vojaško opremo so zvozili in uskladiščili na žagi v Jelendolu. Tam je poveljeval Karel Kumše-Tomaž,

Pogreb predvojnega komunista ljuba Antončiča 11. septembra 1943 na ribniškem pokopališču. Drugi od leve proti desni Je Anton Svete-Gustl, sedmi (v sredini) Zvone Slak-Tilen, deveti (govori) Gorazd Škoporec-Borut, načelnik obveščevalnega centra 14. divizije (foto Jule Sočan-Tomaž Skala)

v roko ranjeni komandir 2. čete 4. bataljona, ki se mu rana še ni zacelila. Komandant divizije Mirko Bračić mu je naročil, naj nanovačene ljudi oboroži in opremi tako, da bo na vsakih osem do deset strelcev prišel en puškomitraljez, potem pa jih po sto pošlje v vsako brigado 14. divizije. Tem novim borcem je bilo treba posredovati tudi najnujnejše vojaško znanje. Za to je skrbel Janez Janežič, namestnik komandirja 1. čete 1. bataljona, in morda še kdo.

Tudi vojaštvo polkovne skupine 21. Aprile so usmerili proti Jelen-dolu, kjer so priredili velik miting. Italijanske vojake je nagovoril Pero Popivoda, kije dobro znal italijansko. Orisal jim je mednarodni položaj in povabil prostovoljce za vstop v NOV in PO Slovenije, kjer se bodo lahko bojevali proti Nemcem, ki so se jih Italijani bolj bali kakor partizanov. Priglasilo se je le manjše število vojakov. Od njih so si partizani obetali predvsem koristi pri ravnanju z minometnimi orožji.

Tistim vojakom, ki se ne bi želeli bojevati na strani NOV in PO Slovenije, pa je Pero Popivoda obljubil partizansko spremstvo do nekdanje rapalske meje pri Mašunu. Toda predno so se zvrstili v kolono po dva in dva, je prišel ukaz, da jim je treba natančno pregledati prtljago. Ta ukrep je bil zelo pameten, kajti borci 1. čete 4. bataljona

Tomšičeve brigade so pri pregledu nahrbtnikov in kovčkov našli skrite pištole, ročne bombe in fašistične nože. To orožje so črnosrajčniki skrivali tudi po žepih, en fašist pa je bombo skril celo v košate lase pod vojaško čepico. Tistikrat so se s pištolami oborožili vsi stari borci 4. bataljona.

Glavnina 1. čete 4. bataljona Tomšičeve pod vodstvom Antona Gregoriča-Jakca je to razoroženo italijansko vojaštvo pospremila v predhodnici skozi Ribnico, Sodražico in čez Boncar do Studenca na Blokah. Tam so partizani dobili poročilo, da so se pri Fari v Novi vasi zbrali belogardisti iz Loškega Potoka in Bloške planote, zato so nadaljnje spremljanje laških vojakov opustili. Odklonili so tudi belogardističnega sla, ki jim je prišel ponujat pogajanja. Proti večeru 11. septembra 1943 se je ta del 4. bataljona vrnil v Ribnico.¹³⁴

Medtem se je v Ribnico premaknil ves 4. bataljon Tomšičeve brigade. Zbujal je zaskrbljenost in obup. Na položajih v Dolenji vasi in okoli nje so nevarno zboleli Rudolf Lešnjak, Ivan Končan, Vinko Gril in Janko Leben-Zmago, v Ribnici pa je prvi zbolel Jože Smolec-Smreka. Dotlej jih je brez moči in upanja obležalo že 37, a bolezen se je še naprej širila. Vsakič se je začelo z omotico in glavobolom, ki soju spremljali driska, bruhanje in krči v želodcu, na koncu pa celo izguba zavesti. Politdelegat Janko Leben-Zmago je brez zavesti obležal na položajih pri Dolenji vasi, prebudil pa se je v barakah. Od tam so okužence prepeljali v Ribniški grad in jih strogo osamili. Vsi znaki so kazali, da gre za trebušni tifus. Baje je tak sum potrdila tudi obdukcija enega od umrlih, možnosti za bakteriološko analizo pa na žalost ni bilo. Stroga osamitev je bila nujen ukrep za preprečitev širjenja bolezni, post, dieta in kostno oglje pa edina zdravila. To se je zgodilo prav takrat, ko so partizani prvikrat dobili priložnost, da bi se lahko do sitega najedli in se srečali z domačimi. Politdelegat France Gruden-Švejk, ribniški partizan od 14. aprila 1942, ni smel do domačih, čeprav jih je gledal iz gradu.

Seveda so morali v strogo osamo tudi oni partizani, ki sploh niso zboleli. Ravno to je bilo najhujše zlo, kajti Tomšičeva brigada je bila ob 4. bataljon z več kot sto starimi partizani prav takrat, ko je krvavo potrebovala vsakega borca. Obračun z belogardisti se ji je namreč šele obetal.¹³⁵

Sicer pa je bilo bivanje v Ribnici za borce Tomšičeve brigade nepozabno doživetje. Čeprav so bili večino noči nenehno na nogah, še vedno brez nujnega sna, jih je vendarle prevevala tiha sreča prve svobode in zadoščenja za prestano trpljenje. Nekateri so se vedli sproščeno kakor otroci. Ranjenca Ivan Zore-JemeJ in Franc Bogataj-Rajko sta prišepala iz Jelendola v Ribnico prepričana, da je laškim

Motorizacija Tomšičeve brigade 12. septembra 1943 na pohodu iz Ribnice proti Velikim Laščam in Turjaku

liram odklenkalo za zmeraj. Ker sta imela še nekaj tega denarja, sta nakupila vse polno sladkarij, ki sta jih potem vneto delila ribniškim otročajem.

Najraje so partizani segali po avtomatičnem orožju. Zlasti partizani s Primorskega, ki so dolgo zaman hlepeli po strelnem orožju, so si zavzeto izbirali puškomitraljeze. Med temi srečneži sta bila mladince Severin Nemec-Teklo iz Volčje Drage in Anton Velišček-Zoran iz Zapotoka ob reki Idriji. Spet drugi so posegali po motornih vozilih. Tako je Jože Mede-Janez iz Jurke vasi dobil v Ribnici zastarel tovornjak fiat, kije imel prestave še z zunanje strani, Ivan Pipan-Božo iz Dragočajne pa je v Ribnici našel tanketo, jo zagnal in se jo naučil voziti. Podobno se je za tankista priučil tudi študent Dušan Kerševan-Iztok iz Kleč pri Ljubljani, vendar je bilo takih primerov še nešteto. V tank za mitraljezca je bil odrejen tudi Lojze Dolničar, ker pa je dobil na nogi zastrupitev, je moral v bolnišnico. V eno od tanket sta se spravila Jože Kadunc-Pepc za šoferja in Leopold Goljat-Kovač za mitraljezca, Maksu Gorenščku pa je Daki ukazal, naj sestavi avtočeto,

v katero so prišli poleg oklepnih vozil tudi osebni avtomobili, tovornjaki in ambulantna vozila.

Tomšičeva brigada je zaplenila še več drugih motornih vozil. V njenem okviru se je začel oblikovati 5. bataljon, kije imel v svoji sestavi tanke, tankete, oklepne avtomobile in topove. Njena ognjena moč se je zelo povečala.¹³⁶

Izkušeni partizani so dobro vedeli, da bo bivanja Tomšičeve brigade v Ribnici kmalu konec, da jih čakajo novi pohodi in boji. Tisti, ki so jih novi čevlji ožulili na poti iz Dolenje vasi, so po Ribnici začeli zbirati kolesa, da bi si olajšali pot.

Že 11. septembra, brž po razorožitvi 52. pehotnega polka, so brigade 14. divizije dobile nove naloge. Komandant Glavnega štaba NOV in POS Franc Rozman-Stane je prvotno ukazal, naj Tomšičeva z Gradnikovo brigado odrine čez Bloke proti Trstu ter spotoma udari po belogardistih. Toda komandant brigade Stanko Semič-Daki je ob tej nalogi začutil nevarnost pred skušnjava, da bi moral v domačih krajih poravnati račune z izdajalci, ki jih je dobro poznal, kar bi potem zlobneži izrabili za obrekovanje, da je on moril. Zato je prosil za

Tank Tomšičeve brigade. Na desni stoji komandir avtočete Maks Gorenšek

Nastajajoča Kolesarska četa 1. bataljona Tomšičeve brigade 12. septembra 1943 na dvorišču Kropčeve hiše v Velikih Laščah. Prvi od desne je začasni komandir Martin Kotar, zraven njega (razoglav) puškomitraljezec Anton Velišček-Zoran

drugačno nalogo. Komandant Stane je upošteval Dakijeve zasebne razloge ter Tomšičevi odredil smer proti Turjaku oziroma Ljubljani, Šercejeva brigada pa je z Gradnikovo odšla nad belogardiste v Novi vasi in Pudobu. Pohod se je začel na nedeljo, 12. septembra 1943.

Prvi in drugi bataljon Tomšičeve sta iz Ribnice proti Laščam odrinila že ob devetih (glej skico št. 16). Na čelu so bili tanki in oklepni avtomobili, za njimi pehota na tovornjaki in peš, pa topovi in pratež.* Sprva je bilo vse pomešano; nekateri borci so bili na tovornjaki, drugi na kolesih, večinoma pa peš. Zato je Daki ukazal, naj se kolesarji uredijo v četo, za njenega komandirja pa je določil vodnika Martina Kotarja. Tako urejeni so se pomaknili v predhodnico, takoj za tanki.

Pohod iz Ribnice do Velikih Lašč so olajšali in pospešili tovornjaki, ki so pešake prevažali po etapah vsaj del poti. Jože Mede-Janez jih je naložil dvakrat, tretjič pa je prod Turjaku prepeljal havbico. Povedati je treba še to, da 1. in 2. bataljon proti Velikim Laščam nista potovala

* Stanko Semlič-Dakl navaja (Najboljši so padli 3 /1972/ na str. 5 in 6), da je Tomšičeva brigada takrat premogla dva tanka, dva oklepna avtomobila, dva topa 105 mm in deset tovornjakov za hitre prevoze pehote in streliva ter za oskrbovanje.

v strnjeni koloni. Vasi levo in desno od ceste so pregledovale močne patrulje, ki so zbirale nove borce. Te so partizani takoj oboroževali in jih vključevali v svoje enote. Poleg uničenja bele garde je bila prav to njihova poglavitna naloga.

Prvi se je v Velike Lašče z motornim kolesom pripeljal Maks Gorenšček. Belogardisti so takrat že zapuščali trg. Glavnina je bežala proti Turjaku, manjša skupina pa nameravala zasesti cerkev sv. Roka. Za njim je privozila tanketa, ki jo je šofiral Ivan Pipan-Božo. Lašče je našel brez belogardistov. S takim poročilom se je vmil do brigadne glavnine, ki jo je dobil pri Ortneku, nakar je Daki ukazal pohod pospešiti. Toda tankovska predhodnica je pri Dolnjih Retjah trčila ob belogardistično patruljo, ki jo je začel s tankovskim mitraljezom obstreljevati sam Stanko Semič-Daki. Ko se je predhodnica začela spuščati proti Laščam, so borci opazili, da so se belogardisti ugnezdili pri cerkvi sv. Roka nad vasico Srobotnik. Za boj se je razvil 2. bataljon, toda belogardisti so panično zbežali proti Turjaku, nekaj pa so jih partizani ujeli. Ta spopad je Tomšičevo brigado nekoliko zadržal, zato je v Velike Lašče prikorakala še ob trinajstih. Prvi so se v trg pripeljali partizanski kolesarji. Po prihodu v Lašče se je sestalo brigadno vojaško sodišče, da bi sodilo zajetim belogardistom, ki so imeli krvave roke. Kmalu zatem so jih ustrelili za pokopališkim zidom.

Kolesarska četa (pravzaprav vod) se je v Laščah nastanila pri Kropčevih. Tam je popoldne nastala tudi znamenita fotografija, na kateri je 17 partizanskih kolesarjev. Iz Velikih Lašč je četa odrinila brž po malici in je še pred sedemnajsto dosegla Zdensko vas. Po poti in tam so zbrali še več koles, kolesarska četa pa se je povečala in preuredila v dva voda. Poslej je imela tri zbrojevke in eno lahko brečo ter lahki minomet italijanskega izvora. Tedaj je bil za njenega komandirja imenovan Franc Grebenc-Lado, vodnika sta bila Martin Kotar in Niko Obradovič, politdelegata pa Anton Klobučar-Šnajder in Ivan Lesar. Četa se je še naprej večala in je dosegla 50 ljudi. Za četrto bolničarko je prišla partizanka Nela, od drugih so znani puškomitraljezec Anton Velišček-Zoran in borec Jože Papič-Luka ter petero novincev (Viktor in Peter Grča, Janez Picek, Janez Česarek ter Janez Pirker iz Ribnice).

Po prihodu v Velike Lašče je bil ustanovljen protitankovski oddelek Tomšičeve brigade, ki je štel šest ljudi in s katerim je razpolagal brigadni štab. Vodja oddelka je čez nekaj dni postal Lojze Kožar-Slavc.¹³⁷

Namere izdajalcev in prvi boji okoli Turjaka

Pred nadaljevanjem opisovanja bojne dejavnosti Tomšičeve brigade v okolici Turjaka je treba bralce seznaniti, zakaj so se belogardisti zbrali v tej srednjeveški trdnjavi, od kod so se natepli in kako so se razvrstili, da bi se uprli slovenski partizanski vojski.

Odločitev, da se na Turjaku zbero vaške straže iz bližnje in daljnje okolice, je bila posledica docela zgrešenih domnev belogardističnega vodstva, da se bodo Angloameričani izkrcali v Istri. Za tak primer so hoteli slovenski klerofašisti imeti že vnaprej pripravljeno belo četniško jedro, ki ne bi bilo pod vplivom majorja Karla Novaka, Mihailovičevega pooblaščenca za Slovenijo, in ki bi služilo za krinko, pod katero naj bi se ob laški kapitulaciji zbrala Italijanom vdano služeča bela vojska iz vaških straž ter se še zadnji hip prelevila v Jugoslovansko vojsko na Slovenskem. O tem so se zedinili predstavniki Slovenske zaveze, Slovenske ljudske stranke, vaških straž (MVAC) in vseh treh legij (Slovenske, Sokolske in Narodne legije) 13. avgusta 1943 pri Milošu Staretu v navzočnosti majorja Karla Novaka, ki je sicer ugovarjal, vendar je bil brez moči. Sklenili so, naj se v teku desetih dni na Orlah ustanovi ilegalni beli četniški odred, ki bo imel 400 mož. Za organizatorja te bele ilegale so določili kaplana Franca Malovrha-Breznika, za poveljnika pa kapetana Albina Cerkvénika-Triglava.

Baza teh belih četnikov je bila pri posadki MVAC na Orlah. Nadeli so si ime Slovenski planinski odred. Sprva so se delili na Gorenjski odred, ki mu je poveljeval Viktor Berlot-Samo, in Krimski odred, ki mu je poveljeval dr. Branko Jan. Za glavnega intendanta je bil kaplan Andrej Križman, pri nastajanju odreda pa so pomagali še dr. Albin Šmajd, Miloš Stare in kaplan Henrik Goričan. Vsi ti pa niso mogli uresničiti dobljene naloge, kajti namesto 400 bojnikov v desetih dneh so uspeli zbrati samo 60 mož, in sicer komaj do kapitulacije Italije (v 28 dneh).

Vzroke za slab odziv v beli četniški odred je treba iskati v prepričanju klerikalne večine na čelu z Žebotovimi stražarji, ki so zahtevali, da morajo vaške straže pri nemških okupatorjih opravljati enako službo kakor pod Italijani, češ da utegne biti igračkanje z ilegalo »spričo prihoda Nemcev v našo pokrajino še bolj nevarno ... in da nas zaradi tega lahko doleti katastrofa, za katero pa potem nihče ne bo hotel odgovarjati . . .« Skratka, slovenski klerofašisti so igrali na dve karti, kajti še pred tem so kvislinško MVAC preimenovali v nekakšne policijske čete javne varnosti, ki so s klerofašistično ilegalo tvorile »sestavni del slovenske narodne vojske«. Njihov poveljnik Ernest Peter-

lin-Arko je za primer nemškega vdora ukazal, naj v postojanki ostane samo ena desetina ali 10 odstotkov moštva najstarejših letnikov, »ki naj se nemškim oblastem javijo kot krajevna varnostna straža oz. prostovoljna žandarmerija«, večina mlajših vaških stražarjev pa naj odide v gozd in se zadržuje blizu postojanke.

Podpolkovnik Ernest Peterlin-Arko, dr. Albin Šmajd in kaplan Andrej Križman so vse belogardistične postojanke razdelili na 19 bataljonov, ki so jih označili z velikimi črkami, ter imenovali njihove poveljnike. Ob kapitulaciji Italije so jih prekrstili v »slovenske goščarje«. Iz njih so na papirju ustanovili pet večjih oddelkov ali brigad, ki naj bi čakale na izkrcaje zaveznikov.¹³⁸

. Beli Slovenski planinski odred je prišel do veljave ob zlomu italijanske vojske. Med potjo z Orl se je 7. septembra zjutraj v vasi Vino srečal z Novakovim Ljubljanskim četniškim odredom, ki je varoval radiotelegrafista Antona Božnarja-Blaža, nato pa se je premaknil na Drenik pri Pijavi Gorici. Tja je tistega dne prišel Rudolf Žitnik in Novakove četnike napotil proti Grčaricam kar po železnici, klerofašističnemu četniškemu odredu pa je prepustil vse orožje in radijsko oddajno postajo z radiotelegrafistom Antonom Božnarjem-Blažom, ki je vzdrževal zvezo s Kairom, kar je bila za bele četnike pomembna pridobitev. Z Drenika je 9. septembra 1943 Slovenski planinski odred odšel v bližnjo vas Gradišče, kjer je kapetan Albin Cerkvenik-Triglav izvedel za kapitulacijo Italije, nakar je svoje vojsčake popeljal v grad Turjak. Tam se je začel beli odred hitro množiti. K temu so največ pripomogli Nemci, ki so 9. septembra vsaj delno razorožili tudi belo gardo. V strahu pred njimi so se na Turjak umaknili belogardisti iz ljubljanske okolice, zlasti iz Ljubljane-Polja, Sv. Urha, Bizovika, Rudnika, Podpeči, Tomišlja, Iga in Pijave Gorice, še pred njimi pa so se Slovenskemu planinskemu odredu pridružili tudi belogardisti iz bližnjega Škocjana in Šentjurja (Podtabora).

Čez dan 10. septembra 1943 seje nabralo nekaj čez 400 mož, ki so v turjaški grad na veliko vlačili orožje, zaloge streliva, vojaške opreme in hrane. Pri tem so od okoliških kmetov nasilno jemali konje in vozove. Tistega dne zjutraj so se sestali beli poveljniki in razpravljali, kaj ukreniti in kakšen naj bo odnos do partizanov. Na tem posvetuje Viktor Berlot-Samo vztrajal, daje treba nemudoma zasesti Kurešček, Zapotok in Četež. Zato je že popoldne 10. septembra odšla s Turjaka skupina skoraj 300 belih, ki so v Zapotoku zasedli šolo in nekaj hiš. Nov posvet so imeli beli poveljniki 11. septembra okoli poldne. Na njem so sklenili, da bodo v Zapotok prepeljali 30 voz vojaškega materiala, kar so storili takoj popoldne. Tedaj so v Zapotok poslali tudi večino belogardistov, ki so tisti dan prispeli v turjaški grad, nekaj pa jih je tja odšlo zarana 12. septembra 1943.

Tako je kapetan Albin Cerkenik-Triglav beli četniški odred 11. septembra 1943 lahko preuredil v Slovensko planinsko brigado Triglav. Poleg štaba in komandne čete je imela Štajerski bataljon Kobanski, Gorenjski bataljon Peričnik, Koroški bataljon Dobrač, topniški divizion Vega in četo metalcev min Bacač. Bataljonom so poveljevali Viktor Berlot-Samo, dr. Branko Jan in Milko Pirih-Skalar, topniškemu divizionu pa prof. Janez Grum. V Zapotoku se je zbralo več nekdanjih oflcijev, ki so menili, da si mora brigada zadržati vso svobodo manevra, zato je bila belogardistična brigada Triglav partizanom še posebno nevarna.

Belogardistično poveljstvo sije obetalo velik dotok belih vojščakov na Tuijak, zato je nameravalo ustanoviti še planinske brigade Krim, Nanos in Gojanci. Vendar je 12. septembra moglo v Planinsko brigado Krim prekrstiti samo še turjaško posadko, ki ji je poveljeval kaplan Franc Malovrh-Breznik. Vanjo so prišli zlasti tisti belogardisti, ki so v turjaški grad pribežali pred Tomšičevo, Cankarjevo ter nastajajočima Levstikovo in 9. brigado. V domnevni brigadi Krim so prevladali klerofašistični gorečneži, ki so želeli turjaški grad spremeniti v slovenski Alcazar, ravno to pa je šlo na roko partizanskim brigadam, ki so tedaj že imele na voljo tudi težko topništvo.¹³⁹

Da je belogardistična brigada Triglav vojaško bolj urejena in nevarnejša od belogardistov, ki so kot brigada Krim ostali v turjaškem gradu, se je izkazalo prav kmalu.

Dober streljaj od Kureščka, v vasi Golo so se 10. septembra 1943 začeli zbirati partizanski prostovoljci iz Ljubljane. Nalogo, da uredi vse potrebno za prevzem novincev in za zavarovanje Golega, je že 6. septembra v Podpreski dobil politični komisar Šercerjeve brigade Janko Rudolf, ki so mu v pomoč dodelili ves 2. bataljon pod poveljstvom Rudolfa Hribemika-Svaruna. Toda ta bataljon je zaradi prevoza protitankovskega topa v Grčarice nekoliko zamudil. Prvo skupino 75 novincev so zjutraj 10. septembra pripeljali barjanski politični delavci, potem pa so prihajale nove in nove skupine, tako da se jih je do opoldne 12. septembra zbralo že več kakor 600. Janko Rudolf je ob pomoči političnih delavcev poskrbel za njihovo nastanitev in prehrano, obenem pa je moral skrbeti za zbiranje in odvoz odvrženega orožja z Iga, Iške in njune okolice. Novince so deloma sproti oboroževali, dopoldne 11. septembra 1943, kmalu po prihodu Rudolfa Hribemika-Svaruna, pa sta jih z Jankom Rudolfom začasno razvrstila v dva bataljona in določilačasne poveljnike.

Ta ukrep je bil nujen, kajti partizansko vodstvo na Golem je 11. septembra 1943 v dopoldanskih urah dobilo obvestilo, da belogardisti in njihovi plavi pobratimi prevažajo orožje, strelivo in hrano s Turjaka v Zapotok in da so tam zakopali tudi dva topa. Ob štirinajstih

In trideset minut je s Kureščka do vrtov na Golem prišla patrolja plavogardistov, ki je pozvala partizanske novince iz Ljubljane, naj pristopijo v jugoslovansko vojsko. Vsiljivcem se je po robu postavil sekretar turjaškega rajona Jože Hočevvar, nekdanji borec

1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča, ki je plavogardistom velel, naj odložijo orožje. Ti so odgovorili s streli in Jožeta Hočevaija smrtno zadeli, dva novince pa ranili. Toda hudo ranjen je bil tudi en plavogardist.

Takrat na Golem še ni bilo 2. bataljona Šercerjeve brigade, da bi obračunal s plavogardisti, novinci pa se niso znašli, zato so plavogardiste lahko pregnali iz bližine šele potem, ko so se bojno uredili in izpeljali obkoljevalni manever. Kmalu zatem je 2. bataljon Šercerjeve vendarle prišel na Golo in brž razposlal svoje patrolje na vse strani. Ker se je ob popoldanskem spopadu izkazalo, da enote iz samih novincev ne bodo dobre, so se Janko Rudolf in člani bataljonskega štaba dogovorili in sklenili, iz 2. bataljona Šercerjeve in novincev začasno ustanoviti brigado, katere komandant je bil Rudolf Hribernik Svarun, politični komisar pa Janko Rudolf. Moštvo so razdelili na dva bataljona. Komandant 1. bataljona je postal Lado Fajdiga, politični komisar pa Zvone Čeme, komandant 2. bataljona je postal Stane Kamnikar-Rado, za političnega komisarja pa je bil imenovan Filip Avsec-Mitja. Tako je nastala Ljubljanska brigada, kije pozneje dobila številko 10. Na novo ustanovljeni 2. bataljon je takoj zasedel položaje pod Lomnikom (kota 1005) in Repičnikom (kota 920), daje po potrebi lahko obstreljeval Kurešček (koto 826), kjer seje zasidral 1. bataljon belogardistične brigade Triglav pod poveljstvom poročnika Viktorja Berlota-Sama.

Do 12. septembra 1943 ob štirinajsti uri se je nastajajoča Ljubljanska brigada že toliko okrepila, da je Janko Rudolf lahko belogardistom v Zapotoku poslal poziv na vdajo, obenem pa je za štab 14. divizije napisal poročilo o stanju na vzhodnem pobočju Mokrc ter ga prosil, naj na to območje pošlje za okrepitev vsaj dva bataljona. Toda tačas je bil štab 14. divizije še vedno v Ribnici, Tomšičeva brigada pa je na poti Iz Ribnice zavzela šele Velike Lašče, od koder so belogardisti brez boja zbežali proti Turjaku.¹⁴⁰

Brigadni komandant Stanko Semič-Daki je sklenil, da bo takoj udaril za bežečimi belogardisti. Za njimi proti Turjaku je poslal oba tanka, oklepne avtomobile in del 1. bataljona na tovornjakih, ki so se jim na kolesih pridružili tudi štirje Turjačani: Edvard Podlogar-Vili, brata Janez Kožar-Prajer in Lojze Kožar-Slavc ter Franc Purkart-Čop. Na predhodnico Tomšičeve brigade so belogardisti začeli streljati, še preden je dosegla Raščico, skušali pa so jo ustaviti tudi tako, da so

zaminirali most čez potok z istim imenom. Toda miniranje je bilo nestrokovno, zato so oklepna vozila cestni most lahko prešla in nadaljevala pot. Pod njihovo zaščito je 1. bataljon brž zavzel vas Raščico in tam belogardistom zaplenil voz s strelivom, 2. bataljon pa je najprej pregnal belogardiste, ki so na cesto valili kamenje, potem pa z 2. četo med prodiranjem proti Laporju zaplenil težki mitraljez znamke hočkins.

Belogardisti so se usidrali pri Cerovcu in Lapoiu ter se krčevito upirali. Do najhujšega spopada je prišlo na stari cesti pri Ogričevem klancu na pol poti do Turjaka, kjer so belogardisti iz zasede napadli dva tovarnjaka iz 1. bataljona Tomšičeve. Tam je nekaj partizanov padlo, nekaj pa je bilo ranjenih, vendar so imeli mrtve tudi belogardisti. Boj je trajal dobro uro in je bil zelo nenavaden, kajti partizani in belogardisti so se med seboj čisto pomešali. Ni se vedelo, kje in kdo je kateri. Ker je kazalo, da jih s te strani ne bo mogoče pregnati navzlic brigadni ognjeni premoči, je Daki odredil, naj jih glavnina 2. bataljona zaobide čez Male Lašče proti Ponikvam (glej skico št. 17 na str. 289).

Ta taktična poteza se je lepo posrečila. Že okoli petnajstih je 2. bataljon vdrl v Dobropoljsko kotlino, ne da bi se kje resno spoprijel z belogardisti, ki so iz Vidma-Dobropolja zbežali proti Staremu Apnu. Bataljonski komandant Jože Lepin-Ris je z glavnino nemudoma pohitel za belogardisti, del enot pa je poslal novačiti nove borce, ki so jih nabrale 20. Medtem sta 1. in 2. četa vpadli v Staro Apno, kjer sta belogardiste srdito napadli. V tem spopadu je bil en belogardist mrtev, eden ranjen, trije so se vdali, drugi pa so se prebili v grad Turjak. Druga četa je tekla za njimi, toda beli so tako bežali, da so partizanom kazali samo podplate.

Ob šestnajstih seje spopadla tudi bojna patrulja 1. čete, kije štela 20 borcev, in sicer v vasi Mali Lipljeni. Napadla jih je patrulja 15 belogardistov. Partizani so boj sprejeli in v boju ranili dva belogardista. Toda kmalu zatem je s cerkvenega zvonika na Železnici (kota 509) začela tolči belogardistična težka bređa. Partizani so se znašli v neugodnem položaju, eden je bil tudi huje ranjen, zato so se umaknili iz vasi na rob gozda, kjer so počakali na okrepitve.¹⁴¹

Podobno seje z belogardistično patruljo spoprijela 1. četa 1. bataljona in jo nagnala v beg. Še več delaje imela 3. četa 1. bataljona, ki je čistila gmajno od Raščice proti Cerovcu (kota 592) in Smrečju. V tem predelu je 1. bataljon opravil z mnogimi belogardističnimi prednjimi stražami in patruljami. Belogardiste je povsod potisnil proti turjaškemu gradu. Pri tem je pretrpel precejšnje izgube: kar šest mrtvih.

Jože Boldan-Silni, komandir 1. čete 2. bataljona Tomšičeve, je dobil ukaz, da nemudoma, še tisti večer odide proti Šentjurju in tam napade belogardistično postojanko. Koje zgodaj zjutraj 13. septembra prišel do tamkajšnje šole, kjer je bila postojanka, so izdajalski vojščaki že bežali iz nje. Partizani so jih začeli loviti po njivah. Še zlasti bi radi ujeli razvpitega zagrizenca Danila Capudra, ki pa jim je ušel na belem konju.

Oba bataljona Tomšičeve sta čvrsto obvladala položaj in vse bolj ožila obroč okoli Turjaka (glej skico št. 17). Poleg tega je bil tedaj na poti iz Kočevja tudi prvi del 3. bataljona. Brigadni tovarnjaki so 1. četo prepeljali do vasi Cesta pri Predstrugah še pred mrakom 12. septembra, 2. četo ponoči, 3. četo 3. bataljona pa šele dopoldne 13. septembra 1943. Njena bolničarka Albinca Mali bi bila morala ostati v Kočevju pri poškodovanem namestniku komandanta Rafaelu Martinčiču, vendar se je temu uprla in dosegla, da so tudi njo prepeljali k Predstrugam. Pač pa je v Kočevju ostal komandir 2. čete Duško Remih, ki je dobil pljučnico. Med boji okoli Turjaka je 2. četi 3. bataljona poveljeval njegov brat Milan.

Odslej je bil brigadnemu štabu na voljo tudi številčno najmočnejši bataljon, zato je belogardistom slabo kazalo. Mnoge belogardistične zasede so brez boja ter v hudi paniki zapuščale položaje, predvsem okoli Gradeža in obeh Ločnikov. Zgodaj zjutraj 13. septembra je odšel v napad ves 2. bataljon in bele izdajalce pognal vse do turjaškega gradu. Ko so njegovi partizani prišli v bližino Turjaka, so bili okrog njega že borci 1. bataljona, ki so prejšnji večer obvladali belogardistično zasedo pri Ogrinčevem klancu in belogardiste pregnali v turjaški grad.

Tomšičevci so stiskali obroč okoli Turjaka. To se jim je povsem posrečilo na severovzhodni strani gradu, kjer so držali pod ognjem ovinkasto cesto od grajske pristave do Podturjaka. Steze od gradu do mlinarja Anžička in od tam proti Prazniku pa še niso presekali.

Tudi ta dan so bili boji zelo hudi. Beli so poizkušali z izpadi, na partizane so udarjali zlasti belogardisti in četniki, ki so zaostali in se šele prebijali v grad, vso možnost manevra pa je imela predvsem zapotoška skupina, tako imenovana brigada Triglav. Sredi dneva se je do turjaških grajskih vrat s tanketo prebil Franc Bobnar-Gedžo, komandant 1. bataljona Tomšičeve, in belogardiste pozval na vdajo. Vozil je Jože Kadunc-Pepc, doma iz Šmarja pri Grosupljem. Pot do grajskih vrat je vodila po robu strmega brega, tanketi pa je bil napoti tudi onespособljen top. Glavna ovira, da tanketa ni mogla priti do vrat, pa je bil lesen, trhel mostič pred vhodom. Zato sta se Gedžo in Pepc

vrnila brez uspeha, nakar je v tanketo prisedel še brigadni komandant Stanko Semič-Daki, pa tudi on ni ničesar opravil. Belogardisti so jeli tanketo obmetavati z ročnimi bombami in grozila Je nevarnost, da jo uničijo. Na bencinske steklenice pa se niso spomnili, zato se je partizanskemu tankistu posrečilo, da se je tudi drugič srečno vrnil mimo nevarnih grajskih sten.¹⁴²

Dopoldne 13. septembra 1943 je komandant Stanko Semič-Daki uresničil svojo zamisel o obkrožitvi Turjaka z ljubljanske strani. Brž ko je bil 3. bataljon zbran v vasi Cesta, se je 1. četa spet vkrcala na tovornjake ter se skozi Zdensko vas in čez Čušperški klanec odpeljala proti Spodnji Slivnici, da bi mimo Ponove vasi prišla na Veliki Ločnik. Toda pri gradu Boštanj so na tovornjake pomotoma vžgali borci Cankarjeve brigade, ki so bili prejšnjega dne obkolili Čapudrove belogardiste v gradu, vendar so se le-ti zjutraj 13. septembra po megli izmuznili proti Ljubljani, najbolj zagrizeni pa so se prebili v turjaški grad. Žrtev k sreči ni bilo, dogodek Je pomemben samo zaradi potrditve datuma, ki dokazuje, daje 3. bataljon Tomšičeve brigade tega dne že dosegel položaje pri Velikem Ločniku (glej skico št. 17).

Ob prihodu v vas je od Sv. Ahaca odjeknil strel. En vod je nemudoma prečesal pobočje Gore (kota 748), toda belogardistov ni zasledil. Ob prihodu 3. bataljona je brigadni komandant Stanko Semič-Daki na ovinku stare ceste pri Kovačevem kamnolomu (zdaj Podgura) že postavljal top, da bi z njim streljal na turjaški grad, vendar so ga od tam pregnali belogardistični mitraljezi. Uspešno pa je grad obstreljeval Franc Dovjak-Marjan Tramvajar s težkim minometom.

Po cesti čez Čušperški klanec se je tistega dne odpeljala tudi Kolesarska četa 1. bataljona, le da je pri Ponovi vasi zavila proti Grosuplju, da bi na Škofljici zavarovala prevoz topov po obhodni poti čez Šmarje, Škofljico in Pijavo Gorico do Turjaka. Iz Škofljice je ta četa odhitela v Želimlje.

Ta prevoz se je popolnoma posrečil. Že pred sedemnajsto uro sta začeli turjaški grad bombardirati dve havbici Tomšičeve, ki pa belogardistične trdnjave nista ogrozili. Daki je hitro doumel, da za obvladanje turjaškega zidovja potrebuje topove močnejšega kalibra. Odredil je patroljo, ki naj odide ponje v Novo mesto. Te Dakijeve račune pa je prekrizal štab 14. divizije, kije ukazal, naj Tomšičeva napol obkoljeni Turjak prepusti Gorenjski brigadi. Z nalogo, da uredi prevzem položajev, je na položaje tomšičevcev prišel Mirko Čepelnik, tedanji namestnik komandanta Gorenjske brigade. Stanko Semič-Daki je bil

kar vesel takega ukaza, zakaj 1. bataljon Tomšičeve je imel tega dne (13. septembra 1943) spet tri mrtve.

Tomšičeva se je okoli Tuijaka bojevala skoraj poldrugi dan, imela pa je devet mrtvih.* Zvečer 13. septembra 1943 je v gozdu pri Smrečju pokopala svoje padle, dosežene položaje okoli turjaškega gradu pa prepustila Gorenjski brigadi.¹⁴³

Klavrni konec belogardistične brigade Triglav

Ni znano, kdaj je poročilo Janka Rudolfa o razmerah okoli Zapotoka prispelo do štaba 14. divizije ter zakaj je le-ta po njem ukrepal šele 14. septembra. Po pričevanjih komandantov 3. bataljona Rudija Vidrgaija-Braneta in 2. bataljona Tomšičeve Jožeta Lepina-Risa je znano samo to, da je zapoved za uničenje belogardistične brigade Triglav v okolici Zapotoka dobila Tomšičeva brigada.

Po predaji izbojevanih položajev okoli Tuijaka Gorenjski brigadi, pozno zvečer 13. septembra, je bil Tomšičevi namenjen dan počitka. Njen 1. bataljon se je napotil počivat k Taborski jami, 3. bataljon je bil v rezervi na Velikem Ločniku, kjer je tudi počival, 2. bataljon pa se je prek Starega Apna in Ponikev vrnil na Jakičevo in Raščico. Tam je počival, novačil in čakal do prihodnjega večera. Njegove patrulje so hodile po nove borce celo v vasi onstran Roba, ena pa je šla ponje tudi na nasprotno stran, in to kar v Kompolje.¹⁴⁴

Vse kaže, da je 14. septembra dopoldne v štabu 14. divizije že dozorel načrt za udarec proti belogardistični brigadi Triglav v Zapotoku. Po njem bi moral 1. bataljon Tomšičeve brigade oditi na Pijavo Gorico in v Želimlje, da bi belogardistom zaprl edino mogočo in verjetno pot za umik proti Ljubljani, 3. bataljon bi moral mimo Velikega Osolnika in čez Laze udariti v Zapotok, tam belogardiste napasti in razbiti, 2. bataljon Tomšičeve pa bi moral pritisniti skozi Rob k Centam in Osredku, da bi bele obkolil tudi s te strani in jim prekrizal morebitne načrte za umik proti Krvavi Peči in Blokam (glej skico št. 18 na str. 290).

V dneh med 12. in 14. septembrom 1943 se je izkazalo, da se belogardistična brigada Triglav ne bo mogla obdržati na vzhodnih obrobjih Mokrca. Postalo je očitno, da se Ljubljanska brigada na

Podatke o padlih povzemam po ustni Izjavi Stanka Semiča-Dakija iz leta 1970 (glej F. Strle, Obkolitev in obleganje Tuijaka, Naša obramba 1971/11 na str. 38, 39 in 41), v kartoteki borcev Tomšičeve brigade je od padlih na Turjaku vpisan le Slavko Prelesnik iz Reteč, o ranjenih ni nobenih podatkov.

Golem hitro krepil in izpopolnjuje. Njene enote so s položajem ob vznožju Lomnika in Repičnika stalno obstreljevale in nadlegovale belogardiste na Kureščku in v Zapo toku, s patruljami pa tudi bele na Osredku. Rudolf Hribernik-Svarun je postavil težki minomet in navzlic manjkajočim namerilnim napravam streljal na bele četnike. Pozneje so ugotovili, da so te mine padale precej točno in da so belim povzročile tudi nekaj žrtev. Zaradi teh min so morali beli četniški oficirji v Zapotoku prekiniti vojaški posvet. Ko so se pozno popoldne spet zbrali, so začeli razpravljati o umiku proti Trstu ali proti Polhograjskim Dolomitom, kajti partizanski poziv za vdajo je med njimi povzročil hudo vznemirjenje.

Ob tem se je kapetan Albin Cerkvenik-Triglav dobro zavedal, da grozi polom zlasti brigadi Krim v turjaškem gradu, ki je bila od 13. septembra dalje že trdno obkoljena. Ves 13. in 14. september je njenemu poveljniku Francu Malovrhu-Brezniku pošiljal opozorila in pozive, naj se brigada Krim prebije iz gradu, skupaj ali pa po skupinah, a njegove patrulje se niso mogle več prebiti na Turjak. Da bi pobratimom s Turjaka olajšal preboj, je 3. bataljonu Dobrač 13. septembra ukazal, naj se pomakne čez Četež proti Praznikom ta zasede Veliki Osolnik, kar pa je ta uresničil šele 14. septembra po prvem mraku, in sicer tako, da je mitralješko četo Glina pustil na Osredku, s strelskima četama Zilja in Drava pa seje nastanil po hišah in v cerkvi na Velikem Osolniku. Ti četi in bataljonski štab so šteli 138 mož.

Popolnoma razumljivo je, da obveščevalna služba 14. divizije tega ni mogla vedeti. To pa je bilo usodno za napad 3. bataljona Tomšičeve, kije potekal drugače, kot je bilo načrtovano.¹⁴⁵

Tretji bataljon je odšel z Velikega Ločnika 14. septembra šele potem, ko se je dodobra stemnilo. Njegovi partizani so šli mimo položajev Gorenjske brigade pri Turjaku po stari cesti v strogi tišini in v razmiku po pet metrov, z zvezdnatega neba pa jih je obsevala rahla mesečina. Kaditi je bilo prepovedano. Pri Smrečju so zavili na desno, da bi po bližnjici skozi gozd dosegli Mali Osolnik in prišli na zavito cesto, ki iz Kneja vodi proti Velikemu Osolniku. V predhodnici je bila 3. četa, ki ji je poveljeval Ignac Horvat-Imre, za njo je šel spremstveni vod, potem 2. in v zaščitnici 1. četa. Ob čisti mesečini je bilo lepo videti goli hribček Velikega Osolnika, na katerem se je bleščala cerkev sv. Lovrenca. Takrat seje ura bližala triindvajseti.*

* Politdelegat Ivan Čerin-Jan in partizan Ivan Bratanič sta v historiatih borbe št. 61 in 82 zapisala, da seje spopad začel ob dvaindvajsetih, nasprotno pa sta belogardistična poveljnika Milko Pirih-Skalar in Aleksander Škulj pri zaslišanjih (Vesti št. 61349 in 61385) navedla poznejši čas - tričetrt na eno po polnoči.

Na dostopu v strnjeno vas je predhodnico 3. čete zaustavil beli stražar. Belogardisti so imeli mitralješko zasedo tudi pri cerkvi. Rudi Vidrgar-Brane, komandant 3. bataljona Tomšičeve, je te bele vojščake pri cerkvi dobro videl. Zavpil je: »Kdo je gori?«

»Kdo pa je doli?« je bil odgovor.

»Partizani. Tretji bataljon Tomšičeve brigade . . .«

Belogardisti so odgovorili z rafalom, to pa je zapečatilo njihovo usodo. Potem so se usuli strelj še iz vasi. Beli vojaki so spali po hlevih in v senikih, ena čuječa skupina pa je bila pri cerkvi. Pokalo je z vsake strehe. Predhodnica 3. čete, ki jo je vodil Jože Kolenc, namestnik četnega komandijja, seje takoj pognala v vas, dajo v naskoku zasede. Branetovo povelje za Juriš je samo potrdilo, da ravna pravilno. Ker med hišami, skednji in pod drevjem ni bilo mesečine, ni bilo nikjer pravega odpora. Pa vendar je Jože Brunskole dobil v nahrbtnik cel rafal, njegov soborec Gorenc pa je bil zadet v čelo, ko je meril izza drevesa. Tudi puškomitraljezec Alojz Živic-Floijan je dobil mimo riti cel rafal in le malo Je manjkalo, da mu ni razcefralo hlač. Tistega legista je pokončal Floijanov pomočnik, doma iz Črnomlja. Med rafali in ob partizanskem vpitju so se legionarji umikali proti cerkvi, od tam pa so po njih iz strahu nabijali celo puškomitraljezi njihovih tovarišev. Med njimi je nastala popolna zmeda.

Belogardistični oflcijji so spali pri Gradišaiju. Komandant Milko Pirih-Skalar je pobegnil zadnji hip, vendar se ni mogel ali hotel pridružiti svojim vojščakom pri cerkvi, umaknil se je kar po svoje. Medtem je njegovega namestnika Aleksandra Škulja zgrabil za vrat Jože Kolenc, namestnik komandijja 3. čete, ter ga izročil v varstvo Francu Banovcu. Toda temu je kmalu ušel.

Po temi je 3. četa jadrno osvajala hišo za hišo. Videlo se je samo takrat, ko je počila bomba. In tako je Anica Mohar-Smilka ob neki drvarnici zagledala dva borca. Pognala se je k njima, da bodo trije, hkrati Je skočil tudi puškomitraljezec Jože Klepec. Toda tista dva sta bila belogardista, kar je spoznal mitraljezec in vžgal, enega ranil, drugega je ujela Smilka ter ga zvezala s pasom. Politdelegat Jože Snoj-Piki je pri nekem skednju naletel na belega puškomitraljezca Jožeta Pajsaija in njegovega pomočnika Maksa Jamnika. Ko je vprašal, kdo je tam, je dobil odgovor, da je jugoslovanska vojska. »Razkuri!« je zavpil in ne zaman. Ob njem je bil puškomitraljezec Franc Ločniškar-Sine, ki je z zbrojevko pokosil oba vojaka zlagane jugoslovanske vojske.

Ni minilo niti četrt ure in 3. četa je zavzela vso vas. Pri tem je zasegla vse rezervno strelivo in vse, kar spada k pratežu, tudi nekaj mul. Še

Franc Staudohar iz Obrha pri Dragatušu (levo) in Stanko Križan z Otoka (sredina). Za Mika Jakofčiča iz Cerkvišča, kije tudi daroval življenje za zmago na Velikem Osolniku, se fotografija ni ohranila

posebej pomembno je bilo, da je zaplenila vso zalogo min za lahki minomet, beli namerilec je odnesel le orožje s tremi minami. V boju med hišami so bili ubiti trije belogardisti, šest pa je bilo ujetih. Iz 3. čete sta padla dva, Franc Staudohar iz Obrha pri Dragatušu in neki Lojze Iz Mirne na Dolenjskem.¹⁴⁶

Ob prvih belogardističnih rafalih od cerkve se je v najbolj neugodnem položaju znašla 2. četa. Mula s težkim mitraljezom seje splašila. Namerilec Anton Dragar-Ciril je kar porezal jermene, daje lahko snel glavo težke brede, pomočnik Janez Starešinič pa je rešil podstavek. Bredo sta brž postavila In Ciril je z rafali ošvrkal navzgor po položajih belih, toda dobil je takoj odgovor. Od teh rafalov je bil iz 2. čete zadet v glavo Stanko Križan, ki je umrl v Kočevju čez dva dni.

Od hiš na Velikem Osolniku je 3. četa tačas navalila proti cerkvi, a Je morala popustiti, ker je bilo svetlo kakor podnevi, belogardistični odpor pa že urejen. Komandir Ignac Horvat-Imre seje odločil, da bo v cerkev poslal poziv za vdajo. Nesel naj bi ga belogardist, ki gaje ujela Smilka, toda ta se je uprl, češ naj ga raje ustrelijo. Ko so silili vanj, zakaj tega noče narediti, je izdaval, da je beli komandant zagrozil vsakemu, ki bi se vdal partizanom, da bo živemu rezal jermene s hrbta.

Medtem je Imre dobil ukaz, naj s četo obkoli ravan pri cerkvi po južni strani.

V neugodnem položaju se je znašla tudi 1. četa, ki je prišla do osamljene Suštejeve hiše, toda za brežino nad cesto je imela dobro kritje. Ob povelju za juriš pa so njeni borci le kričali. Nobenemu ni prišlo na pamet, da bi se pognal izza zaklona proti cerkvi, saj je bilo bolj strmo kakor po strehi, svetlo pa kakor podnevi. Bell bi juriš lahko zavrnili ne le z rafali in bombami, temveč celo s kopiti. Puškomitraljezec Vilko Kos-Zoran je na bele pri cerkvi spustil rafal iz zbrojevke, potem pa se mu je orožje zaskočilo. V šaržeiju je bil pomešan naboj za težko bredo. To je povzročilo hudo okvaro v ležišču naboja, za nameček pa je bila strojnica še brez nadomestne cevi.

Medtem ko si je Zoran dajal opravka, da bi puškomitraljez spet osposobil, se je na položajih 1. čete pojavila bolničarka Albinca Mali iz 3. čete, ki je tedaj nadomestovala bataljonsko bolničarko Ančko Zajc. »Juriš, juriš!« je začela vpiti, toda brž je završalo in sredi ceste pred osvetljeno Suštejevo hišo se je s treskom razletela mina, ki je Albinci grdo razmesarila lice, še huje pa v život ranila komandirja 1. čete Simona Tratenška. Za njim je poveljstvo prevzel Viktor Cvelbar-Stane, kije 1. četo takoj popeljal in raztegnil proti vzhodu in jugu, da se je povezala s 3. četo. S tem je bil okoli belogardistov na Velikem Osolniku obroč popolnoma sklenjen (glej skico št. 18 na str. 290). Takrat, bilo je 15. septembra 1943 okoli enih po polnoči, so njeni borci uzrli v Zapotoku velik plamen.¹⁴⁷

Kaj se je zgodilo?

Tudi 2. bataljon Tomšičeve, ki je prodiral po dolini skozi Rob, od tam pa z enim krakom po grapi Sušice na Matajčji hrib, z drugim pa mimo Tretjaka, je pri Bavdku na Osredku prestregel prve rafale 14. septembra okoli triindvajsetih. Kako je potekal boj, ni natančno znano, vendar so beli četniki okoli Zapotoka ta pritisk hitro začutili. Vznemiril jih je tudi požar v Krogarjevi hišici, ki sta ga zanetili zapotoški skojevki Marija Ganoni-Nada in Dana Hribar-Zdenka, da bi uničili skladišče streliva. Nastal je hud preplah. Bell četniki so naglo pobrali šila in kopita, spotoma zažgali tudi zaloge streliva, vojne opreme in hrane v Hribarčkovi, Pavlikovi in Jesihovi hiši, potem pa se panično zaprašili proti Visokemu in navzdol po zdrtem in strmem kolovozu do Trnja ob Želimeljščici. Ko so partizani 2. bataljona Tomšičeve prišli do Zapotoka, tam ni bilo več belih četnikov, za sabo so pustili le sledi, ki so pričale, da so se jim izmaknili tik pred nosom (glej skico št. 18 na str. 290).

Emigrantski pisci zatrjujejo, da je bil ta umik načrtovan in da je povelje za umik dobil tudi Milko Pirih-Skalar, komandant 3. bataljona

Dve podobi Albince Mail, por. Hočevar, kije bila razglašena za narodnega heroja. Prva (levo) Je nastala dopoldne 13. septembra 1943 v Kočevju, dva dni pred bojem na Velikem Osolniku, na drugi (desno) pa Je Albinca že invalid z značilno zarastlino na licu

Dobrač na Velikem Osolniku. Prinesel naj bi mu ga belogardistični kurir Salko Elsakovič, in to tik pred spopadom s partizani. Nekaj podobnega sta na zaslišanju izpovedala tudi komandant Milko Pirih-Skalar in Aleksander Škulj, ki pa sta pravo resnico skrbno prikrila, in to tako, da sta prihod kurirja Salka prestavila na čas po polnoči.¹⁴⁸

Naj bo že tako ali drugače, ostanek belogardistične brigade Triglav je v dolini Želimeljščice čakala nova past.

Kakor je znano iz prejšnjega poglavja, je do Želimlja prva prišla Kolesarska četa 1. bataljona, in sicer 13. septembra 1943 popoldne. Po stari cesti od Škofljice je zavila na desno in pod Pijavskim gricem (kota 375) zapeljala mimo Rogovile do župnišča v Želimlju. Partizani so kolesa odložili pod farovškim kozolcem, ki ga zdaj ni več, sami pa so se nastanili v Kramarjevi hiši in na Farovškem. Stražo, okrepljeno s puškomitraljezom, so postavili pri Vreščajevi kapelici, pomožna straža pa je bila z ljubljanske strani želimeljskega farovža. Naslednji večer, 14. septembra 1943 malo pred dvaindvajseto, je v Želimlje pripešala še 1. četa 1. bataljona pod poveljstvom Janeza Janežiča-Oijaka. Z njo sta bila tudi bataljonski politični komisar Zvone Slak-Tilen in namestnik bataljonskega komandanta Štefan Pavšič-Jure.

Borci 1. čete so se komaj dobro nastanili In zaspali, bilo je kako uro po polnoči 15. septembra 1943, ko so od Trnja prišli oboroženi ljudje, ki so se izdajali za partizane. Poznali so vse komandante bataljonov v Tomšičevi brigadi, zato je prepoznavanje trajalo zelo dolgo. Le zaradi tega, ker je njihova kolona pohod nadaljevala ob Žellmeljščici in ne po poti mimo njih, so borci 1. bataljona Tomšičeve začeli streljati. Obe četi sta hitro stekli na položaje, Kolesarska četa se je razvila od Farovškega griča do njiv na Dulah, 1. četa se je razvrstila ob robu vasi nasproti Želimeljščice, puškomitralješka trojka z Maksom Drobničem pa se je povzpela celo v želimeljski zvonik in od tam nabijala po belih četnikih (glej skico št. 18).

Politični komisar Zvone Slak-Tilen in namestnik komandanta 1. bataljona Štefan Pavšič-Jure sta bila še budna in sta takoj po prvih streljih stopila po cesti proti izhodu iz vasi. Tam sta naletela na bele četnike tako nenadoma in v taki bližini, da ni bilo časa za ogenj. Močan četnik je Jureta zgrabil za vrat in za roke. Začela sta se ruvati. Pritekel Je še en četnik, na Jureta nameril pištolo in pritisnil. Pa je le šklocnilo. Jure je izrabil hipec nepazljivosti svojega nasprotnika, da je lahko pritisnil na petelina in z brzostrelko pokosil oba četnika po nogah. Ko se je ozrl nazaj, je videl, da se en četnik ruva tudi s Tilnom, in sprožil še vanj. Pri tem je bil rahlo zadet tudi Tilen. Krogla ga je oplazila po trebuhu. Tako se je srečno končal dramatični spopad z bočno četniško patruljo, ki bi bila prav lahko uničila polovico bataljonskega štaba.

Huje se je končalo za stražarja Jožeta Andoljška iz Goriče vasi. Zaradi neizkušenosti je nasedel prevari belih četnikov in pri kapelici obležal mrtev. Med nadaljnjim spopadom sta padla še Franc Rus iz Nemške vasi pri Ribnici in Ivan Hrovat s Ceste pri Predstrugah, huje ranjena pa sta bila borec Alojz Nigerl, pribežnik s Štajerskega, ki je živel v Hrovači, in namestnik četnega komisaija Anton Kastelic-Knof.¹⁴⁹

Beli četniki so se utrdili v Kramajjevi trgovini in od tam žgali s težkim mitraljezom. Politdelegat Anton Klobučar-Šnajder je tja izstrelil šest min iz lahkega minometa in eno okno zadel. Zjutraj so v tisti hiši zajeli tri belogardiste. Še ponoči sta 1. in Kolesarska četa navalili proti močviji ob Žellmeljščici in četniško kolono razbili na dva dela. Nekatere skupine belih četnikov so se umikale nazaj proti Sarskemu, večina pa se je razbežala po strmini proti Tuijaški cesti in Pijavi Gorici.

Hud boj je trajal do svita. Proti jutru je Kolesarski in 1. četi prihitela na pomoč 2. četa, kije na bele četnike udarila od Pijave Gorice, 3. četa 1. bataljona pa Je boj zamudila in je mogla poseči samo še v preganjanje in v lovljenje belogardistov po Ljubljanskem barju. Lov se je začel ob prvem svitu, po megli. Kolesarska in 1. četa sta dobili osem

ujetnikov, eden Izmed njih je bil duhovnik s pištolo, talarjem in hostijami v kovčku, drugi, še pomembnejši pa radiotelegrafist Anton Božnar-Blaž. Zaplenili sta tudi dve radijski oddajni postaji, dva topa, več mitraljezov In mul. Blizu Želimlja je partizanom 1. bataljona prišel v roke celo Aleksander Škulj, kije bil zajet že na Velikem Osolniku, od koder pa je pobegnil. Nihče ni vedel, kakšnega tiča imajo v rokah. Pet ujetih belogardistov pa je brigadno vojaško sodišče obsodilo na smrt. Oprostilo je mizarja Toneta Čampo iz Velikih Poljan, ki pa je prosil, naj ustrelijo še njega. In tako seje tudi zgodilo.¹⁵⁰

Jože Andoljšek iz Goriče vasi (levo) in Franc Rus iz Nemške vasi (sredina), ki sta padla, in Alojz Nigler iz Slovenske vasi (desno), kije bil v Želimlju hudo ranjen. Nigler Je bil med nemško ofenzivo ujet in Je v ujetništvu umrl že decembra 1943. Za padlega Ivana Hrovata s Ceste obljubljene fotografije nismo dobili

Položaji za 1. četo 3. bataljona na vzhodnem pobočju golega hriba Veliki Osolnik so bill zelo ugodni. Tam je zemljišče manj strmo in prepasano s terasami, zato so borci lahko preskakovali z brežine na brežino In v dobrem kritju ožili obroč. Potem, ko se je mesec skril za Mokre, je 1. četa naskočila in na obrobju planjave zavzela belogardistično mitralješko gnezdo. Pri tem so bombe na veliko letele z obeh strani, partizani pa so metali na belogardiste tudi kamenje in se na debelo krohotali, kajti beli so mislili, da padajo prave bombe. Toda žal naskok le ni minil brez žrtev. Padel je partizan Miko Jakofčič tz Cerkvišča, huje ranjen pa je bil Miko Čemaž iz Zlij pri Vinici.

Tudi 3. četa je počasi ožila obroč v smeri proti cerkvi. Obojim je začelo primanjkovati streliva, toda belogardisti so se čutili še močne. Partizane so izzivali in sramotili na različne načine, ti pa so jim Izzive vračali. Medtem je del belogardistov vpadel 3. četi v hrbet in nastal je precej kočljiv položaj. K sreči tedaj beli iz cerkve niso poskusili z izpadom, medtem pa je Imre udar izza hrbta učinkovito zavrnil, nakar

seje pritisk proti cerkvi nadaljeval. Mitraljezec Mavricij Štefanič-Mavriče je s pomočnikom Nikom Mariničem iz Božakovega streljal na mitralješko gnezdo belih pri cerkvi, Vlado Badovinac pa je s težko bredo obdeloval lino v zvoniku, od koder mu je beli puškomitraljezec zagrizeno vračal. Dvoboj je dolgo trajal brez odločitve. Potem pa je Badovinac le našel rešitev. Težko bredo je natančno nameril na lino in jo učvrstil, potem pa se zamaknil, da je lino opazoval le iz varnega zaklona. Ko je beli spet stegnil vrat, da bo z rafalom ošvrkal svojega nasprotnika, je Badovinac pritisnil na sprožilec. Po tistem z zvonika nibllo več čuti rafalov.¹⁵¹

Vse to je kazalo na trdo stvarnost, kije belogardistično poveljstvo v cerkvi pripeljala na pomisel za izpad. Na juriš so belogardisti skočili v ranem jutru pod zaščito megle. Skoraj ves njihov naval je bil usmejen proti prvi četi, proti tretji in drugi so očitno udarili le zaradi kamuflaže. Toda bili so povsod odbiti, čeprav so 1. četo nekoliko presenetili. Na spoju med 1. in 3. četo je preboj proti Kneju uspel le šestim belogardistom (glej skico št. 18), to pa predvsem zavoljo megle.

Glavnino belega klina je z rafali zavrnil puškomitraljezec Vili Kos-Zoran. V krvi so obležali zagrizeni belogardisti Jože Resman, Vinko Menoni in Jože Gajzan. Medtem so se partizani 1. in 3. čete pognali v nasprotni napad in belogardiste potisnili prav do cerkve. Pa so se ji preveč približali, kajti tedaj je izza zidu nenadoma priletela ročna bomba. Huje ranjena sta búa puškomitraljezca Mavricij Štefanič-Mavriče v koleno in v golen, Jožetu Klepcu pa je razmesarilo podplat. Minski drobci pa so ranili začasno četno bolničarko Valerijo Kobal-Zmago in partizanko Milko Žvokelj.

Beli so se še zmeraj zagrizeno bojevali. Posebno glasen je bil Ivan Habič, imenovan Bizoviški vrag. Spravil se je v zvonik in od tam vpil ter nažigal. Toda komandir Ignac Horvat-Imre je proti zvonovom nameril lahki minomet. Mina je udarila naravnost v lino, da so zadoneli zvonovi. Ves matast se je Bizoviški vrag znašel pred cerkvijo, tam pa gaje v glavo z zbrojevko zadel še Franc Ločniškar-Sine. Tedaj so imeli belogardisti med oflcijji že tri ranjene, vrh tega seje od Kneja navzgor Po cesti slišalo hrumenje partizanskega oklepnega avtomobila. Šele tedaj, bilo je okoli desete ure, so se beli vdali. Na zvoniku seje prikazala bela zastava in tudi skozi cerkvena vrata so potisnili nekakšno plenico napreklji. Nato so prihajali ven eden za drugim in vsak je pri vratih odvrigel puško.

Cerkev sv. Lovrenca je bila znotraj vsa ponesnažena. V njej so ležali beli ranjenci, med njimi je bil tudi razvpiti Bizoviški vrag. Koje Franc Zugel-Zvone stopil k njemu, mu je Habič izročil pištolo rekoč: »Podam^{se}. Nato je Ivan Habič-Bizoviški vrag poklical še Smilko, ležal je

pred oltarjem in vse je bilo krvavo, zadet je bil skozi usta. Bizoviški vrag, ki se je predstavil za Lojzeta iz Dobrunj, si je snel velik pečatni prstan in ga hotel izročiti hrabri partizanki s kitami. Toda Smilka ga je vrgla po cerkvi, saj je vedela, da ima opravka s klavcem, ki je dragoceni prstan lahko dobil le pri eni od svojih žrtev.¹⁵²

Na Osredku pri Bavdku so belogardisti izobesili belo rjuho že eno uro prej, ob devetih, vendar so 2. bataljonu Tomšičeve ušli. Pri Bavdku so pustili eno težko brečo, veliko streliva in opreme, šest težkih bred pri kamniti Malarjevi ograji; med begom prek hriba Hrušice so z listjem zakrili en težki minomet, odvrgli pa so tudi veliko pušk. Bežali so skozi grapo Granjevci ter pod vasico Laze. Kako so bežali od Laz, ni znano, toda prišli so v roke Ljubljanski brigadi, ki jih je zajela 37, od tega je njeno vojaško sodišče štiri obsodilo na smrt.

S tem je bil na Velikem Osolniku in Osredku uničen elitni belogardistični bataljon. Med bojem je na Velikem Osolniku padlo osem, ujetih je bilo šest, hudo ranjeni pa so bili trije, samo sedmim belogardistom pa je uspelo zbežati. Med vdajo je dvignilo roke 116 belogardistov. 3. bataljon Tomšičeve je zaplenil enajst puškomitraljezov, težko brečo, lahki minomet ter puške in pištole, pa še šest mul povrhu. Partizanska stran je imela štiri mrtve, tri hudo ranjene in dve lažje ranjeni tovarišici. Med bojem je bila žrtev tudi med civilisti. Belogardisti, ki so streljali od cerkve, so zadeli skozi noge na postelji Pavlo Gradišar, mater dveh otrok, katere mož je bil v internaciji; do jutra je izkrmavela.

Belogardisti na Velikem Osolniku so se srčno borili. Bili so poraženi, ker so pričakovali pomoč, ker so usodno špekulirali, da bodo vojno preživel ob strani okupatorja, nato pa se prelevili v osvoboditelje. Zaradi tega niso bili dovolj izurjeni za boj na odprtem zemljišču in so se venomer zatekali v zavetje utrjenih cerkva. In prav zato so se tudi prepozno odločili za izpad. Vse drugače izurjeni so bili partizani Tomšičeve brigade, ki so skušali sovražniku že takoj na začetku zadati bliskovit udarec. Na Velikem Osolniku je bil tak udarec zavzele vasi, pri čemer so belogardisti ostali brez dodatnih količin streliva. Tudi obkolitev so partizani izpeljali mojstrsko, si odlično iskali kritja in bele nepopustljivo stiskali. K temu je zlasti pripomoglo tudi to, ker so bili izurjeni za nočno vojskovanje.

Kmalu po zmagi sta na Veliki Osolnik prišla komandant Stanko Semič-Daki in namestnik političnega komisarja Tomšičeve brigade Matevž Hace. Nato se je sestalo brigadno vojaško sodišče, ki je 24 ujetih belogardistov spoznalo za krive zločinov, zato so bili obsojeni na smrt in ustreljeni. Na podoben način je moral umreti razvpiti Ivan Hablč-Blzoviški vrag, pa čeprav so ga partizanske bolničarke že ob-

vezale in pripravile za odvoz v bolnišnico, saj mu ljudstvo ni zama dalo hudičevega imena. Vsem drugim ujetim je brigadno vojaško sodišče krivdo širokogrudno spregledalo ali pa sploh ni vedelo zanjo. Tako Je bilo med partizane 3. bataljona vključenih celo nekaj klavcev z Urha, kar Je imelo kmalu hude posledice.¹⁵³

Nič bolje se ni godilo preostali belogardistični brigadi Triglav, ki se je skušala 15. septembra 1943 rešiti ob vznožju Mokrc in po Baiju. Čakal Jo je neslaven konec, kije izpričal vso bedo narodnega izdajstva.

Kolona belih četnikov seje umikala ob Želimeljščici in na Škofljico, tam pa je zadela ob Cankarjevo brigado. Med spopadom je namestnik brigadnega komandanta Janez Majnik-Džems zaplenil belogardistični top, blizu Lavrice pa jih je Cankarjeva brigada obstreljevala in preganjala z oklepnim avtomobilom. Toda beli so se umikali tudi proti Igu In Črni vasi. Po Barju vse do Mokarja so Jih z oklepniki in kolesi zasledovale, napadale in preganjale enote 1. bataljona Tomšičeve brigade ter polovile še 30 belih vojščakov. Čeprav so Nemci oklepnik Tomšičeve brigade na Ižanski cesti pričakali s tankom in protitankovskim topom ter ga zadeli z eno granato, seje vseeno srečno vrnil na Ig.

Le slabi polovici pripadnikov Slovenske planinske brigade Triglav seje uspelo prebiti do nemške stražarnice na Ižanski cesti, vendar so jim tam Nemci pobrali vse orožje, nato pa jih popeljali po ljubljanskih ulicah v vojašnice med zasramovanjem Ljubljančanov, ki so dajali duška svojemu gnevu proti izrodnom slovenskega naroda.¹⁵⁴ Konec belogardistične brigade Triglav je bil zares več kakor klavm . . .

Zanimivosti pri obleganju in zavzetju Turjaka

Na Notranjskem je belogardistična stvar propadla na vsej črti. Navsezgodaj 13. septembra 1943 so se vdali belogardisti iz Loškega Potoka in Blok pri Fari v Novi vasi. K temu so jih prisilili 1., 3. in 4. bataljon Šercerjeve ob pomoči 2. in 4. bataljona Gradnikove brigade. Za zmago je bilo dovolj že nekaj topovskih strellov.

Šercerjeva brigada se je potem odpeljala čez Bloško Polico in Lož do Pudoba, kjer so se belogardisti iz Loške doline vdali že po nekaj rafalih še isti večer. Trdovratno so se upirali le v močno utrjenem gasilskem domu na nasprotni strani vasi, kjer jim je poveljeval razvpiti Franc Kremžar-Cezar, toda kazalo jim ni drugega kakor beg. Zgodaj zjutraj 14. septembra se jih je 15 izmuznilo po gosti megli čez Obrh in Šmaraško goro na Javornike, od teh jih je Kremžar 13 pripeljal v službo k Nemcem na Rakek.

Medtem sta 2. in 4. bataljon Gradnikove brigade pritisnila čez Velike Bloke in Cajnarje ter v noči na 14. september prišla do Begunj pri Cerknici, kjer se je skupaj s cerkniškimi utrdilo kakšnih 210 belogardistov. Bili so precej trd oreh in bataljona Gradnikove brigade sta jih premagala šele 15. septembra 1943 ob štirinajstih po srditem topovskem obstreljevanju z dvema topoma in ob nastopu dveh tankov, ki jih Je Gradnikovi poslala na pomoč Tomšičeva brigada.¹⁵⁵

Belogardisti so se obdržali samo še na Turjaku. Toda tam so bili po neslavnem koncu belogardistične brigade Triglav zapisani skorajšnjemu propadu. V precepu jih je držala Gorenjska brigada. Tej je štab 14. divizije dodelil v pomoč 3. bataljon Gradnikove, ki seje dan prej vrnil iz Novega mesta in Uršnih sel. Da pa bi si zagotovil zadostno premoč in preprečil vsakršna presenečenja, je 13. septembra iz Ribnice poklical tudi zdravi del 4. bataljona Tomšičeve. To so bili partizani dveh vodov 1. čete, ki so se z novinci namnožili na 128 partizanov, razdeljenih na tri čete. Ta bataljon je bil sprva v Zdenski vasi, od tam seje po enem dnevu premaknil v Predstruge, kjer je varoval progo in železniške naprave ter pošiljal patrulje.¹⁵⁶

Obleganje in zavzetje gradu Turjak je s stališča vojaške vede zelo poučno, zanimivo pa tudi za povprečnega bralca, poleg tega kaže dosedanje opise dopolniti z novimi izsledki. Stanko Petelin-Vojko seje pri opisu te operacije namreč preveč oprl na emigrantske vire,* spregledal pa Je pristne in tehtne spomine dveh Turjačanov, partizanov Janeza in Lojzeta Kožarja. Zaradi tega je treba v tem poglavju opozoriti še na nekatere partizanske ukrepe in prednosti, ki so oblegane belogardiste v turjaškem gradu pripeljali v brezizhoden položaj.

Petelinje zapisal, da »je Gorenjska brigada 13. septembra prodrla prav pred grajsko obzidje, ne da bi naletela na kak resnejši odpor«, ni pa navedel, da sta dostope h gradu očistila in zavzela 1. in 2. bataljon Tomšičeve, in to vsaj šestnajst ur pred prihodom Gorenjske brigade.

Predhodnica Gorenjske brigade, ki jo je sestavljala 1. četa 2. bataljona, je dopoldne 13. septembra 1943 na cesti od Raščice proti Turjaku zares še naletela na manjšo belogardistično zasedo, ki se je prikrila v Mursovki pri Kovačevem kozolcu. Te belogardiste so partizani opazili, poskakali s tovarnjakov, se razvili v strelce in začeli prodirati proti Mursovki. A kmalu so naleteli na odpor. Gorenjci bi bili belogardiste zlahka prepodili, če le-ti ne bi imeli težkega minometa, s katerim so nabijali po partizanskih položajih in tako ustavili napadalce. Ena izmed min je zadela heznanega partizana v glavo in mu jo raznesla. Koje predhodnica dobila pomoč, pa so okrepitve dobili tudi belogardisti, ki so tisto dopoldne izpeljali še zadnji nasprotni

*Glej knjigo Prešernova brigada (ponatis 1980), zlasti od str. 97 do 117!

napad iz pomanjkljivo obkoljenega gradu. Mnogi borci Gorenjske brigade, ki so imeli prvič puško v rokah, so se v tem spopadu zmedli. In se začeli umikati. Popoldne ob štirinajstih so se spet uredili in začeli od Rašice pritiskati proti Turjaku, pri čemer sta jim pomagala dva oklepnika, seveda pa tudi 1. in 2. bataljon Tomšičeve, ki sta na sovražnikov klin udarila bočno, mu ogrozila zvezo z glavnino v gradu in tako belogardiste prisila k umiku v trdnjavo. Med bojem so imeli belogardisti štiri mrtve, še več pa ranjenih, 1. bataljon Tomšičeve pa tri mrtve.¹⁵⁷

Stanko Petelin prav gotovo ni vedel, da seje štab Gorenjske brigade med napadom na grad zadrževal pri Antonu Šušteršiču-Kovaču na Turjaku. In da je imel komandant Dušan Švara-Dule na voljo štiri svetovalce iz nekdanjega Dakijevega 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča. To so bili: Janez Kožar-Prajer, ki je bil imenovan za političnega komisarja Manevrskega bataljona že 16. avgusta 1942, Edvard Podlogar-Vili, kije bil četni politični komisar že od 16. maja 1942, Lojze Kožar-Slavc, kije bil izkušen puškomitraljezec in komandir VOS, in Franc Purkart-Čop, Prajerjev kurir.* Te štiri Turjačane, preizkušene partizane, je za to nalogo odbral sam dr. Jože Brilej-Bolko, politični komisar 14. divizije. Kmalu seje pokazalo, kako pametno je ravnal.

Okoli gradu je bilo treba zelo pazljivo postaviti zasede, da belogardisti ne bi mogli iz gradu in da ne bi ušli. Položaje za zasede treh bataljonov Gorenjske in 3. bataljona Gradnikove, so večidel izbrali že naštetih domačinov, kar pa ni bilo lahko. Proti turjaškemu gradu zemljišče precej visi, tam so hiše, nad hišami pa goličava. Iz gradu je vse to videti kakor na dlani, od drugod pa bi bilo težko priti do gradu. In še nekaj! Zlasti v Gorenjski brigadi je bilo največ novincev, mladih fantov, ki so malo pred tem šele prišli k partizanom. Ko so zagledali pred sabo velikansko obzidje turjaškega gradu, se je začutila med njimi bojazen, češ kaj če bodo morali v naskok na to obzidje. Naši štirje Turjačani so brez kakšnega navodila pojasnjevali tem borcem, da je njihova največja naloga, da preprečijo, da iz gradu ne bo nihče ušel.

Tak izbor položajev je imel še to prednost, daje Gorenjska brigada grad lahko oblegala z najmanjšim številom partizanov, da je imel obkolitveni obroč kar najmanjši obseg. In da so bili vsi mogoči izstopi od gradu pod učinkovitim mltralješkim ognjem. Te položaje je pregledal brigadni komandant Dušan Švara-Dule in dal vsem starešinam potrebna navodila.

¹⁵⁷Fotografije naštetih turjaških prvorcev so objavljene v knjigi Tomšičeva brigada 1 (uvodni del), in sicer: Janeza Kožarja-Prajeja na str. 410 levo, Edvarda Podlogarja-Vilija na str. 446 levo, Lojzeta Kožarja-Slavca in Franca Purkarta-Čopa (Čopka) pa na str. 428.

Kljub temu pa se je prvo noč kakim tridesetim zagrizenim belogardistom vendarle posrečil preboj iz gradu. Izpeljali so ga takole: Belogardisti so metali skozi okna ročne bombe, zlasti na južni strani. Te so padale čez rob ograje navzdol v strmino. Partizanski komandir, ki je pazil na ta odsek, je svojo četo brž umaknil niže, da ne bi bila v dometu ročnih bomb. Toda s tem je obkolutveni obroč razširil in razredčil. Belogardisti so premik opazovali iz grajske kapelice. Ko so ugotovili, kje so nastale vrzeli, so se skozi grajska vrata priplazili do lip, se spustili naravnost navzdol in odšli skozi dolino Želimeljščice.¹⁵⁸

Prvi poziv na pogovore za vdajo je Dušan Švara-Dule v imenu štaba Gorenjske brigade poslal v turjaški grad 14. septembra 1943. Pismo je nesla v grad Marija Janc. Toda takrat so se belogardisti čutili še tako močne, da so pogajanja gladko zavrnili. V odgovoru, ki ga je podpisal Franc Malovrh-Breznik, poveljnik planinske brigade Krim, so navajali, da so redna slovenska vojska, in se sklicevali na svoje zveze s Kairom, partizanom pa so predlagali premirje.

Drugo pismo so partizani dali Franciški Škulj iz Kokav, kije prosila, naj jo partizani spustijo v grad, da bo pregovorila svojega moža za vdajo. Odgovor na ta poziv sta podpisala Franc Žuraj in dr. Ludvik Kožuh, ki sta pribila, da se ne vdajo in da bodo kmalu dobili pomoč iz Ljubljane.

Poslej so partizani pozive na vdajo opustili, začeli pa so napadati. Skozi okna vrhnjih prostorov, ki so razmeroma velika, so pošiljali mine in topovske granate. Belogardisti so se najbolj bali lahkih minometov, ki so zelo natančno zadevali. Nemudoma so morali zadelati okna in jih spremeniti v strelne line, za kar so uporabili vse mogoče: kamenje, drva, vreče z žitom, moko in celo makarone. In zares, kmalu so postale partizanske mine in granate neučinkovite, iz oken, kamor so priletele, se je samo pokadilo. Lahke mine namreč niso imele prebojne moči, topovske granate pa ne zadostnega zaleta, da bi zadelana okna prebile.

To je belogardistom vzbudilo samozavest. Začeli so izzivalno peti nabožne pesmi in koračnice nekdanjih »kranjskih Janezov«, ki so nekoč služili avstrijskemu cesarju, igrali so na harmoniko in partizane dražili z žaljivimi vzdevki. Bahali so se, da ležijo na žimnicah in da partizani spijo po jarkih kakor Cigani. Kričali so tudi, da slavnega gradu niso premagali niti Turki niti Francozi in da si bodo na njem tudi partizani polomili zobe.¹⁵⁹

Že drugi dan obleganja (14. septembra 1943) sta se Edvard Podlogar-Vili in Janez Kožar-Prajer domislila, da bi bilo dobro belogardistom v gradu zapreti vodo. Vodovod je bil speljan tako, daje voda tekla iz studenca, kije bil za hribom na višji legi. Kje naj bi bil ventil, skozi katerega je bila voda napeljana v grad, pa turjaška partizana nista

natančno vedela, samo slutila sta, kje bi lahko bil. Treba ga je bilo najti, In to pri belem dnevu, belogardistom na očeh, kajti od gradu do vodovodne trase ni bilo za kritje niti bilke. S seboj sta vzela kurija Franca Purkarta-Čopa in začela sta se plaziti po obcestnem jarku, vsak s svoje strani. Kmalu sta jašek z ventilom našla, od ceste pa je bil oddaljen kakšne štiri metre. Do njega seje pognal kurir Franc Purkart-Čop, odkril pokrov betoniranega jaška, zaprl ventil in se hitro umaknil v zaklon. Belogardisti iz gradu nanj niso streljali, ker niso vedeli, kaj počne.

Odvzem vode je bil za belogardiste v turjaškem gradu prvi in najhujši udarec, hujši od topništva. Tisti dan so dobili vodo še Iz grajskega vodnjaka, kije sredi grajskega dvorišča deloval na kolo. A dvorišče z vodnjakom so začeli partizani načrtno obdelovati s težkim minometom od stare šole. Namerilec je bil Sardinec Giovanni Cuccu-Ivo, borec 2. čete 1. bataljona Tomšičeve, kije streljanje z minometom 81 mm uravnaval tako, da so na dvorišče vsako minuto padle dve ali tri mine. In te so razdejale tudi škripec za dviganje vode. Tretji dan obleganja (15. septembra) so si belogardisti vodo še delili, In to komaj dva deci na osebo, četrti dan (16. septembra) pa jo je zmanjkalo. Od takrat dalje so morali makarone kuhati v vinu.¹⁶⁰

Belogardistično poveljstvo v turjaškem gradu je računalo, da ima hrane v zalogi za nekaj mesecev, nekateri belogardisti pa to trdijo še dandanes. Toda v svojih računih so se zmotili. Partizana Janez in Lojze Kožar sta dokazala, da zbiranje hrane v turjaškem gradu ni bilo izpeljano s potrebnim premislekom, da so belogardisti to delo opravili s prehudo naglico. Mislili so, da iz italijanskih skladišč na Hinjah, v Vidmu-Dobrepolju in v Šentjurju vozijo vreče z rižem, v resnici pa so vlečali ječmen, oves in koruzo, ki sojih bili Italijani namenili za mule in konje, ne pa za ljudi. Podobno je bilo z maslom iz Šentjurja, kajti od masla je bil samo zabojček, v njem pa je bilo navadno milo, s katerim se ni dalo zabeliti hrane.

To pomeni, da v gradu vseeno ne bi imeli kaj kuhati, tudi če jim partizani ne bi bili zaprli vode, in da med obleganci ni vladala le žeja, ampak tudi lakota. V grajski kuhinji so kuhali samo prve dni, pozneje so delili le še marmelado, medtem ko so bile šunke, salame In sir samo za poveljnike. V kletih so imeli precej vina In nekaj žganja. Sprva je bila zanj precejšnja gneča, proti koncu pa so ga dobivali samo mitral-jezci pri strelnih linah, drugi so zevali od žeje, bistro in dobro turjaško vodo pa so ves čas pili samo partizani. Večino oblegancev je zajela otopelost in brezbržnost. Pobožne pridige so kaj malo pomagale, za boj so bili samo najbolj zagrizeni in s krvjo omadeževani, ki so se upravičeno bali ljudske sodbe.

Povsem drugačna prehrana je bila pri partizanih. Hrano so kuhali v Velikih Laščah, potem pa jo v vojaških kotličih vozili na položaje, kjer sojo zaradi varnosti delili večinoma ponoči.¹⁶¹

Partizanski težki minometi so imeli nalogo grad razbijati od zgoraj navzdol, zlasti pa so obstreljevali grajsko dvorišče, kar je bilo še posebno pomembno. S tem so partizani med drugim onemogočili belogardistični težki minomet. Le od tam bi namreč belogardisti lahko prišli do živega neposrednemu partizanskemu zaledju in njihovim težkim minometom. Tako pa z njimi niso mogli natančno meriti in njihove mine so letele daleč v dolino. Razen tega grajskih zidov ni bilo mogoče prebiti z orožjem, ki so ga partizani imeli na voljo prve dni. Tretjega dne so partizani že dobili močnejše topove, s katerimi so lahko obstreljevali vrhnje nadstropje, kjer zidovi niso bili tako debeli kakor zdolaj. Vse to je brž vplivalo na bojni duh belih, ki je vidno plahnel.

V četrtek, 16. septembra, seje pred grajskim vhodom spet pojavil partizanski tank in med branilci povzročil hud preplah. Tega dne so partizanski topovi grad prvič temeljito zatresli, dasi se stene še niso vdale. Ponoči zažgati so skušali napadalci grad menda zato, ker niso vejeli v moč topništva. V gasilsko brizgalno so natočili dva soda bencina, cevi pa speljali vse do gradu. Toda nihče se ni spomnil, da bi bilo treba cevi najprej prepojit z vodo. Ko so potem brizgalno pognali v tek, so cevi posrkale skoraj ves bencin, kljub temu pa ga je malo pljusnilo tudi na grajsko streho. Vnela se je hiša pod grajskim obzidjem, kmalu potem pa tudi grajsko ostrešje. Zaradi požara so morali belogardisti izprazniti sedem sob v gornjem nadstropju, v gradu pa je zavladala huda panika, kajti izkazalo seje, da v njem ni nobenih pripomočkov za gašenje.¹⁶²

Še pred požarom, 16. septembra, sije položaje 3. bataljona Gradnikove in treh bataljonov Gorenjske brigade okoli turjaškega gradu ogledal Franc Rozman-Stane, komandant Glavnega štaba NOV in PO Slovenije. S komandantom Gorenjske Dušanom Švaro-Duletom sta izdelala načrt za zavzetje gradu. Po Stanetovem povelju so čez dva dni k Turjaku pripeljali havbici, kalibra 149 in 105 mm, ki soju našli pri Vimolju in v Gotenici na Kočevskem,* granate pa so dobili deloma tudi z Mokrca, kamor jih je z Iga prepeljala Ljubljanska brigada. S tem je bilo na partizanski strani že vse pripravljeno za končni obračun na Turjaku. Vendar je komandant Franc Rozman-Stane ob vrnitvi v Duletov štab pri Kovaču predlagal, da bi obkoljene belogardiste vseeno

* Borivoj Lah-Boris v knjigi Prva slovenska artilerijska brigada (1975) na str. 32 navaja, da je havbico 149 mm iz Šentjerneja k Turjaku pripeljal podporočnik prejšnje jugoslovanske vojske Stanko Prodnik, po nadomestne dele zanjo pa je moral odiU v Črnomelj, daje orožje usposobil za streljanje.

še enkrat pozvali na vdajo. Medtem so v Velike Lašče z Mašuna prispeli Franc Leskošek-Luka, Ivan Maček-Matija, Vladimir Zečevič, Janez Hribar-Tone Pogačnik in Pero Popivoda. Tudi oni so bili mnenja, naj bi skušali bele le pregovoriti k vdaji.

Ta pogajanja so bila dopoldne 17. septembra 1943 v gostilni Murn pri turjaškem gradu, pripravil pa jih je njen lastnik Jože Ahec, ki je z belim poveljstvom v gradu navezal potrebne stike. Z njegovim posredovanjem so se sporazumeli za premirje, ki naj velja ves čas pogajanj.

V partizanskem zastopstvu so bili sami najvišji poveljniki: komandant glavnega štaba Franc Rozman-Stane, politični komisar 14. divizije Jože Brilej-Bolko, njegov namestnik Janez Hribar-Tone Pogačnik, načelnik divizijskega štaba Pero Popivoda in komandant Gorenjske brigade Dušan Švara-Dule. V imenu belogardistov se je hotel pogajati nekdanji vellkolaški župan Ivan Patemost, vendar partizanska stran s civilisti ni marala imeti nobenega opravka. Po dolgem čakanju je končno le prišlo še belogardistično zastopstvo, ki so ga sestavljali Franc Žuraj, Anton Perne, Franci Horvat in Jože Miklič. Gostitelj Jože Ahec je obojim ponudil Šilce odlične slivovke, potem pa jim natočil še dobrega vina. Toda vse je bilo zaman. Belogardistični poveljniki so borcem za svobodo predlagali sporazum o medsebojnem nenapadanju, brezpogojno vdajo pa so spet gladko zavrnil. Pri tem so za izgovor izrabili nekaj strel, ki so s partizanske strani padli med premirjem. Da bi izpričal dobro voljo, je komandant Dušan Švara-Dule premirje podaljšal še za dve uri. S tem je dal belogardistom čas za premislek.¹⁶³

To premirje je koristilo predvsem partizanom, ki so med tem zamenjali utrujene enote s spočitimi, odnesli ranjence in borce oskrbeli s hrano. Zamenjali so predvsem tiste borce, ki so okrog gradu vztrajali že štiri dni in štiri noči, med temi je bil tudi ves 3. bataljon Gradnikove, kije moral oditi v sestavo matične brigade proti Cerknici.

Konec premirja je naznanil petnajstletni Konjevčev Tonček, v matični knjigi vpisan kot Anton Levstik,* ki so ga belogardisti na silo odvedli v grad, ob izteku premirja pa so ga uporabili za parlamentarca.

*V operacijskem dnevniku Prešernove brigade (Zbornik VI, knjiga 7, dok. 288 na str. 525) je ta dogodek znanamovan z navedbo: »Predal se je belogardist Anton Levstik iz Turjaka.« Taka označba pa je zmotna in krivična. Konjevčev Tonček je izhajal iz napredne in partizanom naklonjene družine. Njegov oče Anton Levstik je bil udeleženec oktobrske revolucije in je v predvojnem času veliko pripomogel k revolucionarni usmeritvi Turjačanov (Edvard Podlogar z dne 15. aprila 1965 in 27. junija 1977, glej Tomšičeva brigada 1 na str. 65), njegov sin Anton Levstik-Tonček, o katerem je beseda, pa je padel kot partizanski kurir leta 1944 pri Sekiriščah (Franci Strle: Partizanski volk samotar, 1975, str. 225).

Koje koračil od gradu, je že od daleč vpil: »Kar streljajte, saj se ne bodo vdali!«

Konjevčev Tonček je izpovedal, da med belogardisti v gradu prevladujejo glad, žeja, obup in strah, vojščaki se gnetejo po hodnikih, iz greznice in stranišč se je razlila smrdljiva brozga. Povedal je tudi to, da so imeli belogardisti dotlej v gradu šest mrtvih in trideset ranjenih.

Malodušje je prišlo do izraza tudi pri branilcih gradu, saj niso več tako natanko merili kakor prve dni. Streljali so sicer še, vendar Je kazalo, da tiščijo glave v zaklone. Pričelo jim je primanjkovati streliva, delovale so le še njihove težke strojnice. Na ta dan so partizani že lahko prišli po cigarete v gostilno k Murnu, in to celo sredi belega dne. Kajpak so morali itd naokoli, za pokopališčem.¹⁶⁴

Že vse od torka so poskušali iz gradu pobegniti mnogi beli obupanci, toda partizanski mitraljezci so vse zavrnil. Pobegov se je bilo tudi samo belogardistično vodstvo, saj je upravičeno računalo, da lahko pride do razsula. Zato je ukazalo zastražiti ali zadelati vse izhode iz gradu. Tako so obkoljeni belogardisti na Turjaku izgubili vsak stik z zunanjim svetom. Svojega prvega sla za vodstvo v Ljubljano so uspeli dobiti šele v soboto, 18. septembra 1943. Tojebila Ana Gorjup iz Malih Lipljen. V grad se ji je uspelo prikrasti z izgovorom, da ima v njem brata, ki ga hoče na vsak način pregovoriti, naj se vrne domov. Ko pa je prišla v grad, se je tam sestala s kaplanom Ivanom Lavrihom, ki ji je naročil, naj odide v Ljubljano in sporoči, da so vse vodne cevi presekane in da zato nimajo več nobene vode. Nujno prosijo za pomoč, ker so partizani grad obkolili z vseh strani.

Ana Gorjup je s to pošto prišla v Ljubljano šele v nedeljo, 19. septembra ob osmih. Tam je dobila listek s tolažbo, pomoči pa ni bilo nobene. Nemci so tisto soboto sicer izpeljali manjši ogledniški sunek proti Lavrici, vendar Jih je tam prestregla in zavrnila Levstikova brigada, ki je pri Škofljici in Lavrici zamenjala Cankarjevo brigado.

Tistikrat je bila usoda belogardistov v turjaškem gradu že zapečaten. Gorenjska brigada se je pripravljala na zadnji udar. Po poveljstvih so se vrstili sestanki in vsaka enota je dobila natančno nalogo. Za naskok je bil določen 2. bataljon, ki se je opremil z lestvami, vrvmi, plastičnimi minami in bombami. Toda najprej Je bilo treba debelo grajsko zidovje odpreti. S pomočjo domačinov Janeza Kožaija-Prajeja in Edvarda Podlogaija-Vilija so skrbno določili, kam morata streljati obe težki havbici. To je bila obnovljena stena lutrovske kapele, ki je bila komaj en meter debela in oprta z najmanj prezidki. Samo to steno je bilo mogoče prebiti in še to le s 60-kilogramskimi granatami. Manjši topovi, kalibra 75 mm - bilo jih je pet ali šest - naj bi tolkli po odpornih točkah. Brezpogojno je bilo treba onemogočiti težko bredo v

desnem stolpu, da bi se jurišni oddelki lahko približali grajskim zidovom.¹⁶⁵

Topniška priprava seje začela v nedeljo, 19. septembra, ob šestih zjutraj, trajala pa je štiri ure. Topničarji so izstrelili na stotine granat, ves grad je bil v dimu. Prav kmalu so natančno zadeli mitralješko gnezdo v desnem stolpu in belogardistično težko bredo utišali za zmeraj. Toda odločilni so bili predvsem natančni zadetki havbice, kalibra 149 mm. S streli je vrtala luknjo v zid, ki gaje prebila s sedmo granato. Potem so topničarji pomerili na rob luknje, kajti treba jo je bilo razširiti, predvsem pa znižati. Po nadaljnjih 32-tih granatah je popustila vsa stena in se podrla. V gradu je nastal vrišč. Ko se je razkadilo, je v lutrovski kapeli zazijala velika luknja. Nato so začeli skozi nastalo odprtino vsi topovi hitro streljati, 2. bataljon Gorenjske z novim komandantom Mirkom Malnaričem in političnim komisarjem Stankom Petelinom-Vojkom pa se je pomaknil h gradu. Jurišne skupine so hotele vdreti vanj, vendar niso mogle, ker lestve niso dosegle odprtine.

Vrzel v zidu je bilo treba še znižati. Sklenili so, da bodo jurišniki vdrli v grad po novi salvi 40-tih granat. Težka havbica je bila tudi tokrat uspešna. Odprtino je bistveno znižala. Takoj po štirideseti granati so partizani pristavili lestve, vrgli vrvi in naskočili grajski zid. Pri vzpenjanju jih je s topičem varoval tomšičevce Dušan Kerševan-Iztok iz sedemtonskega tanka, in sicer tako uspešno, da pri vdoru v grad ni padel nobeden, ranjen pa je bil samo en partizan. Jurišna skupina je skušala priti čim višje. Nekateri borci so se povzpeli v gornje prostore, nekateri celo na streho, od koder so obvladovali premike belogardistov po spodnjih prostorih in omogočili, da sta v grad prišli še dve četi.

V turjaškem gradu seje začel hud boj, v katerem so odločale ročne bombe in puškomitraljezi. Partizani so se prebijali od sobe do sobe, z vrhnjih prostorov in s podstrešja vrtali luknje v strop, da so skozi spuščali bombe in plastične mine, zagrizeno pa so se spopadali tudi po grajskih hodnikih. Belogardistične bombe so ranile tako rekoč vse s komandantom Mirkom Malnaričem vred, padla pa sta Ivan Matevž in Anton Kordiš, medtem ko je bil Branko Pretnar-Akim smrtno zadet še na poti k previjališču.¹⁶⁶

Po enournem srditem boju je napadalcem uspelo zavzeti desni stolp, kjer se je vdalo 72 belogardistov. Tudi drugod po gradu so se vdale manjše skupine. Tistikrat pa je za partizane nastal zelo kritičen položaj. Neka skupina belogardistov seje skušala prebiti iz gradu. Ker skozi založena glavna vrata niso mogli, so si skušali narediti pot z mino skozi levi stolp, niso pa vedeli, da je tam skladišče streliva. Ob strašnem tresku so se vdrla tla stare grajske ječe, zrušil se je strop,

Posnetek turjaškega gradu, ki nazorno kaže učinek partizanske težke havbice. V sredini (puščica od z dolaj) se lepo vidi porušen zid lutrovske kapele, z leve (puščica od strani) pa desni stolp, ki so ga partizani zavzeli že pri prvem naskoku

strelivo pa je gorelo in treskalo. Tako je bil zaprt izhod tudi partizanom. Kazalo je, da bodo belogardisti potisnili napadalce iz gradu.

Toda blizu grajskega zidovja je stal brigadni komandant Dušan Švara-Dule, kije hladnokrvno ukrepal. Ukazal je prinesiti lestve in jih zvezati drugo za drugo, potem pa so jih prislonili ob desni stolp. Po njih so se najprej spustili ujeti belogardisti in nato še partizani. Tedaj so beli začeli metati ročne bombe tudi skozi spodnje line. Onemogočili so jih tako, da so mineiji na čelu z Antonom Betonom-Bojanom v odprtine potiskali plastične mine na dolgih drogovi. V line je nažigal s topičem tudi tankist Dušan Kerševan-Iztok. Tako so borci 2. bataljona Gorenjske spet prišli na zidovje, kmalu zatem pa so s puškomitraljezi obvladali tudi grajsko dvorišče. Med belogardisti je zavladal obup.

V splošni zmedbi se je skušala neka skupina vendarle prebiti skozi glavna vrata po strmini navzdol. Toda od tam so zadrdrali partizanski rafali in belogardisti so zbežali nazaj v grad. Samo eden se je skrtil v grmovje, ta je partizanom tudi edini ušel. Po tem neuspehu so belogardisti izobesili belo zastavo in začeli iz gradu prihajati z dvignjenimi

rokami. Partizani so jim takoj zvezali roke ter jih navezovali po dva in dva na močno seneno vrv.

Kazalo je, daje odpora že konec. A med pregledovanjem gradu je v eni izmed kleti prišlo do hudega spopada, ki pa so ga partizani hitro odločili v svojo korist. Nekaj pa ni bilo v redu: belih voditeljev ni bilo nikjer, hoteli so se prikriti. Vendar so bili partizani vztrajni in nazadnje so se belogardistični poveljniki Franc Žuraj, Anton Perne, Franci Horvat, Jože Miklič In dr. Ludvik Kožuh le morali pokazati na čelu premagane vojske. Še zmeraj pa so manjkali duhovniki, za katere so vedeli rešeni jetniki iz vrst terenskih političnih delavcev, kurirjev in drugih partizanskih privržencev. Po temeljitem in vztrajnem iskanju so jih nazadnje le našli: zazidani so bili v delu vinske kleti, toda sveži zid se je le preveč razlikoval od srednjeveškega, in na končuje moralo 22 duhovnikov le prilesti na svetlo.¹⁶⁷

V nedeljo, 19. septembra 1943, ob štirinajstih in trideset minut je bilo vse končano. Zajetih je bilo 695 belih vojščakov, med njimi kar 26 duhovnikov in bogoslovcev. S tem je bilo konec slovenske kvislinške vojske, ki je več kot leto dni hlapčevala italijanskim okupatorjem. Od 6046 mož v avgustu 1943 se jih je uspelo pod nemško okrilje prebiti le 1694 ali dobra četrtnina.

Dolg sprevod zvezanih ujetnikov, pred katerim sta ropotala dva tanka Tomšičeve brigade, Je kmalu po šestnajsti uri odrinil proti Velikim Laščam. Tam so premagano izdajalsko vojsko spravili na varno v velik silos pri železniški postaji, zastražil pa jih je 4. bataljon Tomšičeve brigade, kije dobil nalogo, da ujete belogardiste pospremi do Kočevja.

Gorenjsko brigado, kije prav tiste dni dobila častno ime po pesniku Francetu Prešernu, je čakala že nova naloga. Brez odlašanja se je morala pripraviti na dolgo in naporno pot. Še prej pa so njeni borci, poveljniki in politični komisarji dobili zaslužen priznanje, ki sta jim ga v posebnih dnevnih poveljih izrekla štab 14. divizije in Glavni štab NOV in PO Slovenije.

Z zavzetjem turjaškega gradu je Prešernova brigada dosegla svojo največjo zmago pa tudi največjo zmago slovenske partizanske vojske nad belogardisti sploh. Grad Turjak so oblegali in zavzeli pretežno Gorenjci, čeprav je bilo med njimi mnogo novincev. Oboji so se tolkli kakor levi. Ves čas boj za Turjak ni bilo niti enega pobega s položajev in niti en borec ni zaprosil, da bi ga zamenjali, čeprav so se bojevali v zelo težavnih okoliščinah in brez spanca. Resje bila brigada še mlada,

Ujeti belogardisti na Tuijaku 19. septembra 1943 pred Moškovo hišo na Tutjaku. Partizani so jih privezali ob opasilnico, ki se dobro vidi

toda v bojih za Tuijak se je prekalila v eno najboljših slovenskih partizanskih brigad.¹⁶⁸

Ob vsem tem pa je treba poudariti naslednje: obleganje in zavzetje Turjaka. Je bila združena, divizijska operacija, pri kateri so kot svetovalci odigrali nadvse pomembno vlogo štirje znameniti Turjačani. Poleg njih nekaj podobnega velja tudi za prve partizanske topničarje, tankiste in 3. bataljon Gradnikove brigade. In ne samo oni, tudi trije bataljoni Tomšičeve brigade so z uvodnimi boji okoli Turjaka in uničenjem belogardistične brigade Triglav na Velikem Osolniku, na Osredku in pri Želimlju bistveno pripomogli k veliki zmagi Prešernove brigade . . .

Opombe o virih

¹ Dnevnika Ludvika Bradeška-Iztoka In Nandeta Sedeja v zgodovinskem arhivu CK ZKS: poročilo z dne 8. avgusta 1943. fase. 435/1 v arhivu IZDG; Milan Remih, prepis magnetofonskega zapisa z dne 8. septembra 1976 na str. 13 In 14; Milan Guček: Šercejeva brigada 1 na str. 293 In 294: letni pregled padavin v Hidrometeorološkem zavodu SRS.

² Notiziario giornaliero 393, It. fase. 694a/VI -1. Vesti St. 61029 z dne 4. avgusta, fase. MVAC 111 -A/I, In poročilo podokrožja OF Suha krajina z dne 10. avgusta 1943. fase. 435/1 v arhivu IZDG.

³ Zbornik VI. knjiga 6 (v nadaljevanju Zbornik VI/6). dok. 52 na str. 133 In dok. 62 na str. 153.

⁴ Edvard Kocbek, prav tam. na str. 186 In 191: dnevnik Ludvika Bradeška-Iztoka.

⁵ Prof. dr. Metod Mikuž: Pregled zgodovine NOB v Sloveniji II (v nadaljevanju Metod Mikuž: Pregled II) na str. 298: Zbornik VI/6, dok. 163 od 381 do 383 In dok. 55 na str. 139: Maks Vldmar-LJubo po beležki z dne 22. junija 1981: dnevnika Nika Šiliha in Lojzeta Colariča: Lado Ambrožič-Novljan: Gubčeva brigada na str. 280 in 281 in Cankajeva brigada na str. 232 in 233: Vesti št. 61033 in 61044, fase. MVAC 111-A v arhivu IZDG.

⁶ Dnevnik Nandeta Sedeja kot malo prej: Anton Pečnik po historiatu borbe št. 27: Milan Guček, ista knjiga na str. 294 In 521 : Marija Groznik: Z ranjencem na TYavni gori. Spomini na partizanska leta V. 1961. zlasti str. 97: karton za Antona Pereniča.

⁷ Dnevnika Nandeta Sedeja In Ludvika Bradeška-Iztoka: Micka Fajdiga, por. Mihailovič, po sporočilu z dne 25. septembra 1984. zapisnik o ogledu z dne 8. novembra 1984: Andrej Mlakar-Lohnetov po beležki z dne 27. septembra 1981 In Tone Žagar-Poljec po beležki z dne 31. oktobra 1988.

⁸ Edvard Kocbek, ista knjiga na str. 186: Franci Strle: V Kordun, Borec 1952/8 na str. 248. in Tomšičeve! na Mavrlenu. Borec 1954/7 na str. 275.

⁹ Franci Strle: V Kordun; Ivan Mrmolja po beležki z dne 31. maja 1983: Ignac Horvat-Imre, ustni vir Iz leta 1952: listina št. 6078 v zgodovinskem arhivu CK ZKS.

¹⁰ Letni pregled padavin z opazovalne postaje Črnomelj v Hidrometeorološkem zavodu SRS; zapisnik o ogledu z dne 7. julija 1978; Franci Strle lastni (nenapisani) spomini: notiziario giornaliero 383 in 391. It. fase. 694a/VII - 1 v arhivu IZDG; seznam 3. bataljona Tomšičeve (Nekaj iz arhiva komunističnih tolč). Slovenec z dne 29. Januaija 1944; pripomba Lojzeta Dolničarja.

¹¹ Notiziario giornaliero 391. it. fase. 694a/VII - 1 ; Franci Strle: Tomšičevcl na Mavrlenu. Borec 1954/7 na str. 275. in dodatni spomini.

¹² Franci Strle, isti sestavek in dodatni (nenapisani) spomini; Anton Drečnik-Zvone po historiatu borbe št. 16 na str. 5: NEZGODE 1940-1944 žel. direkcije Ljubljana, vpisi 884. 894. 903 In 909; Vesti št. 61090 z dne 16. avgusta 1943. fase. MVAC 111-A v arhivu IZDG.

¹³ Rafael Martinčič po beležki z dne 23. novembra In Anton Dragar-Ciril po beležki z dne 24. decembra 1977.

¹⁴ Rafael Martinčič kot malo prej; Bogdan Struna-Jan, prepis magnetofonskega zapisa z dne 11. oktobra 1974. str. 4 do 6; Ivan Križan: Pot enega izmed tisočev. str. 11. hrani Belokranjski muzej v Metliki; Franc Žugeš-Boris po beležki z dne 20. junija 1984; zapisnik o ogledu z dne 7. julija 1978: zapis OOF Vukovci z dne 29. oktobra 1944 v mrliški matični knjigi Vinica: fase. 369/III v arhivu IZDG.

¹⁵ Anka Vidovič Miklavčič: Slovenski železničarji pod italijansko okupacijo v Ljubljanski pokrajini 1941-1943. Ljubljana 1980. str. 335. 336 in 337; Metod Mikuž: Oris partizanske sanitete na Slovenskem. Ljubljana 1967. str. 107 in 108: prof. Janko Jarc: Partizanski Rog. druga dopolnjena izdaja 1977, str. 247: Ivan Mavrovič-Ivanov: Vagoni materiala za partizanske enote. Nova proga št. 15 z dne 27. decembra 1961; Vesti št. 61166 z dne 23. avgusta 1943. fase. MVAC 111-A v arhivu IZDG; Franci Strle, po že omenjenem sestavku v Borcu in dodatnih spominih.

¹⁶ Viktor Cvelbar-Stane po beležki z dne 18. julija 1984 in Franci Strle, lastni spomini.

¹⁷ Prof. Janko Jarc. ista knjiga na str. 328; Ivan Mrmolja po že omenjeni beležki; anketni list za Ivana Kovačiča-Efenka v zgodovinskem arhivu CK ZKS in Franci Strle, lastni spomini.

¹⁸ Metod Mikuž: Pregled II na str. 299; Zbornik VI/6. dok. 64 na str. 163; Vesti št. 61080 z dne 12. avgusta 1943. fase. MVAC 111-A v arhivu IZDG; Milan Guček: Šercejjeva brigada I na str. 295.

¹⁹ Isti Zbornik, dok. 57 na str. 144 in dok. 165 na str. 391; telegram z dne 9. avgusta 1943. It. fase. 672/III - 3 v arhivu IZDG; karton za Ladislava Štefanciča-Edija; Micka Fajdiga po izjavi z dne 25. septembra in po zapisniku z dne 8. novembra 1984. Ivan Ivančič in Alojz Pavlič po istem zapisniku: Leopold Šegina po pismu z dne 26. decembra 1984; Stojko Ferletič po beležki z dne 25. julija 1986.

²⁰ Poročilo okrožnega komiteja KPS Cerknica z dne 11. avgusta 1943. arh. št. 2774 v zgod. arhivu CK ZKS; že omenjena zapisnik in pismo Leopolda Segne: Janez Kramarič po beležki z dne 23. maja 1985; Milan Guček, ista knjiga in prav tam; dnevnika Nandeta Sedeja in Ludvika Bradeška-Iztoka.

²¹ Milan Guček, ista knjiga na str. 296. 297 in 298.

²² Vesti št. 61080 in Janez Kramarič kot malo prej; Viljem Cimperman, Janez Kramarič. Janez Gršič-Ivan in Mihael Butara-Aleks po zapisniku z dne 12. julija 1985; France Kraševac po beležki z dne 22. Julija 1985.

²³ Zapisnik o ogledu kot malo prej; dnevnik Nandeta Sedeja.

²⁴ Že omenjeni zapisnik o ogledu; Ivan Jereb-Maks po beležki z dne 12. junija 1984; Janez Gršič-Ivan po beležki z dne 17. junija. France Kraševac po beležki z dne 22. Julija in Maks Gorenšček po beležki z dne 14. septembra 1985; Janez Kramarič po pripombah z dne 23. marca 1988 na str. 1 in 2; Rafael Což. pojasnilo z dne 19. maja 1987; Slavka Kurent-Stana po beležki z dne 5. Januaija 1981: Franc Kniflc-Hrast po beležki z dne 9. avgusta 1978; Andrej Mlakar-Lohnetov po že omenjeni beležki: Vinko Mihelič, pojasnilo z dne 20. februarja 1987.

²⁵ Dnevnik Nandeta Sedeja: zapisnik o ogledu z dne 20. septembra in Niko Obradović po beležki z dne 9. novembra 1983; Ivan PerhaJ-Gorenc po beležki z dne 17. junija 1985; Janez Erbežnik-Gorenc po beležkah z dne 30. marca 1978 in 23. junija 1983; Lojze Uršič po beležki z dne 8. julija 1983; Vojnoistorijski institut, reg. br. 17 - 6. k. 923.

²⁶ Janez Kramarič po beležki z dne 17. junija in zapisniku o ogledu z dne 12. Julija 1985 ter po že omenjenih pripombah: Vesti št. 61080 kot malo prej.

²⁷ Zapisnika o ogledu z dne 12. julija 1985 in 20. septembra 1983; France Kraševac po že omenjeni beležki; Milan Guček, ista knjiga na str. 299; Zbornik VI. knjiga 6. dok. 167 na str. 398.

²⁸ Dnevnika Nandeta Sedeja in Ludvika Bradeška-Iztoka: Milan Guček, ista knjiga na str. 298; Vesti št. 61084 z dne 9. avgusta 1943. fase. MVAC 111-A v arhivu IZDG.

²⁹ Operativni dnevnik VII. udarne brigade France Prešeren (v nadaljevanju operativni dnevnik Prešernove) v Zborniku VI/6. dok. 70 na str. 184 in dok. 172 na str. 406; Stanko Petelin-Vojko: Prešernova brigada 1980 (ponatis), str. 75. 76 in 77. in Gradnikova brigada 1983 (ponatis), str. 121. 122 in 123.

³⁰ Milan Guček, ista knjiga na str. 299; Stanko Petelin-Vojko: Gradnikova brigada na str. 123; Karel Leskovec: Križpotja I 1971. od str. 519 do 523: France Suhadolnik s Kožljeka. ustno pričevanje iz decembra 1973: Jože Lepin-Ris. prepis magnetofonskega zapisa z dne 23. Januaija 1975 na str. 27.

³¹ Operativni dnevnik Prešernove: Stanko Petelin-Vojko: Gradnikova brigada in Prešernova brigada, prav tam: dnevnik Nandeta Sedeja: Janez Gršič-Ivan po beležki z dne 17. junija 1985; Vesti št. 61084 in 61166. fase. MVAC 111-A v arhivu IZDG.

³² Vesti št. 61166 kot prej; Leopold Šegina po istem pismu; Andrej Mlakar-Lohnetov po že omenjeni beležki: Zbornik VI/6. dok. 170 na str. 402.

³³ Dnevnik Nandeta Sedeja, prav tam; spomini Antona Ileniča na str. 15; isti Zbornik in prav tam: NEZGODE 1940-1944 železniške direkcije v Ljubljani, vpis 924: notizie sul nemico 113. it. fase. 672/11. in Vesti št. 61159 in 61149. fase. MVAC 111-A v arhivu IZDG; Bernard Bizjak-Kosta po beležki z dne 30. septembra 1983.

³⁴ Zbornik VI/6. dok. 58 na str. 146; Milan Guček. Ista knjiga od str. 299 do 303; Anton Ilenič. prav tam.

³⁵ Milan Guček, prav tam: Vinko Kucler-Vine po beležki z dne 11. decembra 1983; Anton Ilenič. isti spomini in neobjavljeni sestavek z dne 30. oktobra 1981.

³⁶ Operativni dnevnik Prešernove: Jože Lepin-Ris po že omenjenem magnetofonskem zapisu.

³⁷ Poročilo z dne 8. avgusta 1943. Zbornik VI. knjiga 6. dok. 52 na str. 133.

³⁸ Tomšičeva brigada I. str. 45. 54. 68. 69. 81. 86. 109. 110. 136. 170-172. 174. 184-186. 197. 199. 207 in 211 ; Karel Grabeljšek-Gaber: Vrhnika in okolica v boju za svobodo 1968 na str. 77; Tomšičeva brigada 2. str. 665 in 666: zapisnik o ogledu z dne 20. septembra 1983.

³⁹ Zbornik VI, knjiga 6, dok. 58 na str. 146, Vesti št. 61151, fase. MVAC 111-A v arhivu IZDG in zapisnik o ogledu z dne 20. septembra 1983.

⁴⁰ Operativni dnevnik Prešernove; Stanko Petelin-Vojko. Ista knjiga na str. 79. in Krajevna skupnost Podpeč-Presejse med NOB 1983. str. 261 in 262: isti zapisnik o ogledu: Mirko Malnarič po beležki z dne 10. Januaija 1978: Jože Slovec po beležki z dne 13. julija 1983; Janez Kramarič po beležki z dne 18. novembra 1977; Anton Svete-Gustl po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 14. Julija 1976. str. 28: Marko Stepan po beležki z dne 21. oktobra 1985; Bernard Bizjak-Kosta po že omenjeni beležki; Karel

Kumše-Tomaž po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 22. maja 1976, str. 8 in 9. in pojasnilu z dne 20. aprila 1987.

⁴¹ Isti zapisnik; Stanislav Babnik-Mičo po beležki z dne 4. novembra 1983; Janez Kramarič po beležki z dne 23. maja 1985; Jože Slovenec kot malo prej; Vesti 61149 in 61117, fase. MVAC 111-A v arhivu IZDG.

⁴² Isti Zbornik, dok. 58 na str. 147 in dok. 172 na str. 405; NEZGODE 1940-1944, vpisa št. 944 in 945.

⁴³ Isti Zbornik, dok. 58 na str. 147 in dok. 70 na str. 185; Jože Lepin-Ris po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 23. januarja 1975 na str. 27; Marko Stepan in Anton Svete-Gustl po že omenjenih pričevanjih: Vesti St 61151, prav tam.

⁴⁴ Že omenjeni zapisnik o ogledu; pregled padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomsčićeve brigade; Vesti št. 61118 in 61151, fase. MVAC 111-A v arhivu IZDG.

⁴⁵ Mirko Malnarič po že omenjeni beležki; Isti zapisnik o ogledu; Vesti št. 61150, prav tam.

⁴⁶ Isti zapisnik o ogledu; Mirko Malnarič po isti beležki; Janez Erbežnik po beležki z dne 30. marca 1978; Lojze Eijavec-Pastir po beležkah z dne 15. septembra 1977 in 6. aprila 1979; Jože Breznik-Gorki po beležki z dne 19. novembra 1977; Lojze Uršič po beležki z dne 8. julija 1983; Ladislav Ferfolja-Lado po beležki z dne 11. novembra 1985; Miran Šubic-Janez po prepisu magnetofonskega zapisa iz septembra 1974, str. 8 in 9; dnevnik Ludvika Bradeška-Iztoka na str. 27; Lojze Dolničar po že omenjenih pripombah in že omenjene Vesti.

⁴⁷ Isti Zbornik, dok. 58 na str. 147, dok. 64 na str. 164, dok. 70 na str. 185 in dok. 172 na str. 405; Vesti št. 61150.

⁴⁸ Jože Lepin-Ris po že omenjenem prepisu; Stanko Petelin-Vojko po istih knjigah; Vesti št. 61207, prav tam; Karel Kumše-Tomaž kot malo prej.

⁴⁹ Dnevnik Nandeta Sedeja; že omenjeni zapisnik o ogledu; Drago Turk po beležki z dne 27. oktobra 1983; Vesti št. 61149 in 61165, prav tam.

⁵⁰ Dnevnik Ludvika Bradeška-Iztoka in Nandeta Sedeja v zgodovinskem arhivu CK ZKS.

⁵¹ Karabinjersko poročilo z dne 19. avgusta 1943, it fase. 11/11 v arhivu IZDG; Stanko Petelin-Vojko: Krajevna skupnost Podpeč-Presecje med NOB na str. 264.

⁵² Dnevnik Ludvika Bradeška-Iztoka na str. 28 prepisa; Janez Kramarič po beležki z dne 23. maja 1983 in pripombah z dne 27. marca 1988; Karel Kumše kot malo prej; Mihael Butara-Aleks po pripovedi z dne 22. aprila 1987; karton za Mirka Ušaja; isti Zbornik, dok. 64 na str. 164, dok. 70 na str. 185, dok. 171 na str. 403 in 404, dok. 173 na str. 409, dok. 175 na str. 412, dok. 176 na str. 414 in dok. 177 na str. 415; poročilo odseka za propagando in statistiko z dne 22. avgusta 1943, fase. 435/1, in Vesti št. 61167, fase. MVAC 111-A v arhivu IZDG; spomini Antona Ileniča na str. 16.

⁵³ Zbornik dokumentov in podatkov sanitetne službe v narodno osvobodilni vojni na Slovenskem 1941-1942 (1982, v nadaljevanju Sanitetni zbornik), dok. 31 na str. 97, dr. Stanko Pirc-Lojze po historiatu št. 26, Tone Žagar-Poljce po zapisu z dne 31. oktobra 1988, Spomini Antona Ileniča. dnevnik Ludvika Bradeška-Iztoka. Zbornik, dok. 64 na str. 165, Vesti št. 61168, MVAC fase. 111-A v arhivu IZDG in Stanko Petelin-Vojko: Prešernova brigada 1980 na str. 80 (opomba).

⁵⁴ Franček Saje: Belogardizem 1952 na str. 430, Milan Guček, ista knjiga na str. 304, Stanko Petelin, ista knjiga na str. 127. dnevnik Ludvika Bradeška-Iztoka. epidemiološka anketa z dne 19. 9. 1943, fase. 359/II, in Vesti št. 61151, fase. MVAC 111-A v arhivu IZDG.

⁵⁵ Milan Guček, ista knjiga na str. 304, 305 in 306, Zbornik VI/6. dok. 64 na str. 165 in 166 z opombami, telegram z dne 20. avgusta 1943, it. fase. 672/III - 3 v arhivu IZDG, dnevnik Ludvika Bradeška-Iztoka, spomini Antona Ileniča in zapis na kartonu Cirila Lovšeta-Čira.

⁵⁶ Že omenjeni spomini Antona Ileniča na str. 17; Edvard Kocbek: Listina na str. 220; dopis v fase. 334/IV - 2, in odredba v fase. 360/11 v arhivu IZDG; Ivan Grizon-Ivo po beležki z dne 22. junija 1984; Jože Pečarič po beležki z dne 18. maja 1978; Mihael Butara-Aleks in Jože Breznik-Gorki kot malo prej.

⁵⁷ Jože Pečarič po isti beležki; Jože Smolec-Smreka in Vladimir Plešec-Lado po beležki z dne 9. avgusta 1978; zapis Silve Gaber k bratovi fotografiji.

⁵⁸ Franci Strle, lastni spomini: Anica Mohar-Smilka po beležki z dne 2. decembra 1977; seznam 3. bataljona Tomsčićeve (Nekaj iz arhiva komunističnih tolpa, Slovenec z dne 20. januarja 1944); Edvard Kocbek, ista knjiga na str. 219 in 224; Rudi Vogrič: Boj Belokranjcev 1973. str. 266 in 267.

⁵⁹ Rudi Vidrgar-Brane. prepis magnetofonskega zapisa z dne 2. oktobra, str. 8 in 9, in Peter Romanič po pismu z dne 6. decembra 1974; Alojz Vrhovec-Sergej po beležki o ugotovitvi datuma zasede pri vasi Römergrund z dne 12. maja 1975; Franci Strle: Tomsčičevci na Mavrlenu. Borec 1954/7 na str. 275 in 276, in dodatni spomini.

⁶⁰ Lojze Konda po beležki z dne 11. novembra in Mavricij Štefanič-Mavriče po beležki z dne 10. decembra 1977; Alojz Vrhovec-Sergej, Peter Romanič in Franci Strle kot malo prej; telegram z dne 20. avgusta 1943, it fase. 672/III - 3 v arhivu IZDG.

⁶¹ Že omenjeni seznam borcev 3. bataljona; Tone Fajfar: Odločitev 1966, zlasti na str. 354; pojasnilo župnišča v Črnomlju z dne 4. maja 1987; poročilo s fase. 435/1 v arhivu IZDG.

⁶² Franci Strle, isti sestavek v Borcu 1954/7 na str. 277; Ivan Dolničar-Janošek po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 6. oktobra 1984 na str. 2; Severin Nemec-Teklo po beležki z dne 19. junija 1978

in dodatni Izjavi z dne 11. februarja 1987: Franc Smrajc-Miklavž z dne 10. maja 1983; spisek ranjencev, fase. 369/III v arhivu IZDG.

⁸³ Franci Strle, prav tam na str. 276 In dodatni spomini; Rudi Puhar-Razin po beležki z dne 27. septembra 1977.

⁸⁴ Franci Strle. Isti sestavek na str. 275 in dodatni spomini; spisek ranjencev, fase. 369/III In telegram z dne 30. avgusta 1943, it. fase. 672/III - 3 v arhivu IZDG: že omenjeni seznam borcev 3. bataljona v Slovencu.

⁸⁵ Anton Dragar-Ciril po beležki z dne 24. decembra 1977; Jože Snoj-Piki. prepis magnetofonskega zapisa iz septembra 1974; Franc Zugelj-Boris po historiatu borbe št. 31 in beležki z dne 20. junija 1984: Jože Brunskole po beležki z dne 19. septembra 1981; Anica Mohar-Smilka po že omenjeni beležki; sodba št. 129/57 z dne 27. septembra 1957 zoper Umberta Vidarija: zapisnik o ogledu z dne 27. junija 1984; Zbornik VI/7. dok. 109 na str. 186; spisek predlagancev za odlikovanja III/5. reg. br. 17 -6. k. 923 v arhivu VII.

⁸⁶ Po že omenjenem seznamu v Slovencu ter seznamu izgub na Velikem Osolniku in v Cerknici.

⁸⁷ Edvard Kocbek, ista knjiga od str. 249 do 257; Tone Fajfar, ista knjiga od str. 359 do 361; Franci Strle, lastni spomini; Viktor Cvelbar-Stane, pripombe z dne 7. novembra 1987.

⁶⁸ Stanko Semič-Daki: Najboljši so padli 2 na str. 193 In 194; že omenjeni spomini Antona Ileniča na str. 21; poročilo z dne 30. avgusta 1943, fase. 8/II v arhivu IZDG; NEZGODE žel. direkcije Ljubljana, vpis 989.

⁸⁰ Poročilo odseka za propagando In statistiko z dne 27. avgusta 1943, fase. 8/II, in Vesti št. 61192 z dne 26. avgusta 1943, fase. MVAC 111-A v arhivu IZDG; NEZGODE 1940-1944, vpis št 995; Giovanni Cuccu-Ivo: Šestnajst mesecev med slovenskimi partizani (1979) na str. 127; Anton Svete-Gustl po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 14. junija 1976, str. 27; Mirko Mainarle po beležki z dne 10. Januajia 1978; Janko Leben-Zmago po beležki z dne 12. oktobra In zapisnik o ogledu z dne 4. novembra 1983.

⁷⁰ Ivan Žibert-Gašper po vprašalni poli za člane KPS v zgodovinskem arhivu CK KPS in po beležki z dne 19. junija 1978; spisek predlagancev za odlikovanja II/1, reg. br. 17 - 6, k. 923 v arhivu VII; spisek ranjencev, fase. 369/III v arhivu IZDG; Mirko Malnarič in Anton Svete-Gustl kot malo prej; Janez Janežič-Ojjak po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 10. oktobra 1974 na str. 13; Ignac Anžlovar po beležki z dne 5. maja 1978; Jože Slovenc po beležki z dne 12. julija 1983; Ladislav Ferfolja po beležki z dne 11. novembra 1985; odlomek Iz spominov Filipa Mohoriča-Martina (brez datuma, hrani vdova); telefonično pojasnilo Vida Predalčiča-Krajca z dne 6. maja; pismo Poldeta Košoroka-Bolteta z dne 2. septembra 1974 In pojasnilo dne 4. julija 1987.

⁷¹ Že omenjeni zapisnik o ogledu: poročilo v fase. 8/II In zapis v knjigi NEZGODE; Anton Svete-Gustl in Mirko Malnarič kot malo prej; Miran Šubic-Janez po prepisu magnetofonskega zapisa Iz septembra 1974 in Karel Kumše-Tomaž po enakem prepisu z dne 22. maja 1976. obakrat na str. 9 in 10.

⁷² Že omenjeni zapisnik o ogledu; Ladislav Ferfolja. Mirko Malnarič. Jože Slovenc. Anton Svete-Gustl in Miran Šubic-Janez po že omenjenih pričevanjih: Anton Kocjančič. Lojze Uršič in Anton Pečnik po historiatih borbe št. 29. 46 in 27: Lado Ambrožič-Novljan: Stane In Daki. Komandant Stane (1977) na str. 305 in 306, in njegova pripomba z dne 1. decembra 1988: spomini Antona Ileniča na str. 20 in 21; Rafael Což po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 10. marca 1977 na str. 18: zapisnik o ogledu z dne 14. Junija 1985: Matija Brčić-Branko po pripombi Mihaela Butare-Aleksa: Zbornik VI/6, dok. 64 na str. 166 In dok. 186 na str. 443 In 444: Tone Ferenc: Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna borba v Sloveniji Jeseni 1943, Maribor 1967, str. 58 in 59; dnevni pregled padavin na Hidrometeorološkem zavodu SRS.

⁷³ Dnevnik Ludvika Bradeška-Iztoka na str. 23 prepisa: Mirko Malnarič po že omenjeni beležki. Lojze Herman po beležki z dne 23. maja 1978: kartoteka borcev Tomšičeve brigade.

⁷⁴ Operativni dnevnik Prešernove: Karel Kumše-Tomaž po že omenjenem prepisu na str. 10: Albert Stegovec-Milan po beležki z dne 31. maja 1983.

⁷⁵ Isti zapisnik o ogledu: Jože LepIn-Ris, Karel Kumše-Tomaž, Janko Leben-Zmago in Anton Ilenič po že omenjenih pričevanjih: Janez Kramarič po že omenjenih pripombah na str. 5 In 6; Vesti št. 61201 z dne 27. avgusta 1943, fase. MVAC, In telegram z dne 27. avgusta 1943, it. fase. 672/III - 3 v arhivu IZDG: NEZGODE 1940-1944 po vpisu št. 1012: Zbornik VI/6. dok. 191 na str. 454.

⁷⁸ Vse isto. zlasti spomini Antona Ileniča; pričevanje Franciške Peršin po zapisniku o ogledu; Ivan Pipan-Božo po beležki z dne 19. marca 1983: odlomek Iz spominov Filipa Mohoriča-Martlna.

⁷⁷ Tone Ferenc, ista knjiga od str. 58 do 63: isti Zbornik, dok. 184 na str. 430 in 431: že omenjeni spomini Antona Ileniča; Epidemiološka anketa, fase. 359/II. In Vesti št. 61202 In 61207. MVAC fase. 111-A v arhivu IZDG.

⁷⁸ Anton Pečnik po historiatu borbe št. 27; Filip Mohorič-Martin po že omenjenem spominskem odlomku In že omenjena epidemiološka anketa.

⁷⁹ Franček Saje: Belogardizem 1952, zlasti od str. 544 do 550; poročila VOS v zgodovinskem arhivu CK ZKS.

⁸⁰ Franček Saje. ista knjiga od str. 552 do 562: arhiv VOS. pismo Lidije Sentjunc z dne 29. 7. 1943 v zgod. arhivu CK ZKS: Janez Kožar-Prajer po spominih (rokopis) v arhivu IZDG.

⁸¹ Franček Saje, ista knjiga na str. 562: Velimir Kraševac-Igor: Dolenjski puntaiji od str. 289 do 295: Dokumenti o plavogardističnem narodnem izdajstvu (1943) na str. 28 in 29 v arhivu IZDG.

⁸² Velimir Kraševac-Igor, Ista knjiga na str. 296 z opombo pod črto; Franček Saje. prav tam, zlasti str. 556 in od 563 do 566; Zbornik VI/6, dok. 171 na str. 403 in 404; Lado Ambrožič-Novljan: Cankarjeva brigada na str. 235 in 236; poročilo okrožnega odbora OF Ribnica-Vel. Lašče, fase. 435/1, In zapisnik o zaslišanju Franca Beleja, fase. 6/22 v arhivu IZDG.

⁸³ Zbornik VI/6, dok. 194 na str. 463 in 464; Franček Saje, ista knjiga na str. 434; zapisnik o ogledu z dne 24. oktobra 1977.

⁸⁴ Pravkar omenjena listina in zapisnik o ogledu; Jakob Pajsar in Leopold Šegi na po historiatih borbe št. 37 in 21; Janez Kramarič po beležki z dne 18. novembra 1977 na str. 5; Jože Pečarič po beležki z dne 18. maja in Jože Mede-Janez po beležki z dne 3. junija 1978; Anton Klobučar-Snajder po beležki z dne 24. in Anton Velišček-Zoran po beležki z dne 31. maja 1983; Janez Gršič-Ivan po beležid z dne 17. julija in Marko Stepan po beležki z dne 21. oktobra 1985.

⁸⁵ Leopold Šegina, Anton Velišček-Zoran, Anton Klobučar-Snajder. Jože Mede-Janez, Janez Gršič-Ivan, Marko Stepan in Jakob Pajsar kot malo prej; Franjo Rustja-Čanci po beležki z dne 24. decembra 1982; Martin Košir po beležki z dne 13. maja 1983; Stanko Semič-Daki, ista knjiga od str. 201 do 203.

⁸⁶ Karel Kumše-Tomaž po že omenjenem prepisu z dne 22. maja 1976 na str. 11; Anton Svete-Gustl po enakem prepisu z dne 14. junija 1976 na str. 28 in 29; Janez Kramarič, Martin Košir, Jože Mede-Janez In Anton Klobučar-Snajder po že omenjenih beležkah; Leopold Šegina po istem historiatu borbe in Franc Petrič po historiatu borbe št. 72.

⁸⁷ Janez Kramarič po že omenjeni beležki z dne 23. maja 1985 in pripombah z dne 27. marca 1988 na str. 8, 9 in 10; Jože Mede-Janez, Anton Klobučar-Snajder, Anton Svete-Gustl in Karel Kumše-Tomaž kot malo prej; Lojze Terčič po beležki z dne 7. junija 1978; Janko Leben-Zmago po beležki z dne 12. oktobra 1983; Ciril Bergles po beležki z dne 7. decembra 1977; Karla Kobau, življenjepis In podatki za padlega moža Franca z dne 24. maja 1950; že omenjeni spomini Antona Ileniča na str. 23 In 24; Stanko Semič-Daki, prav tam; zapisnik o zaslišanju Franca Beleja, fase. 6/22, Vesti št. 61215 In 61216, fase. MVAC 111-A, In epidemiološka anketa, fase. 359/II v arhivu IZDG; Isti Zbornik, dok. 194, 195 in 196 od str. 463 do 466.

⁸⁸ Jože Lepin-Ris po že omenjenem prepisu na str. 29; Franček Saje, Ista knjiga na str. 566. 567 in 584.

⁸⁹ Zbornik VI/6, dok. 184 na str. 430 in 431; Vesti št. 61211, 61212 in 61215, fase. MVAC 111-A v arhivu IZDG; Stanko Petelin-Vojko: Gradnikova brigada 1966 na str. 69 in 70, in Krajevna skupnost Podpeč-Presejje v NOB 1983 na str. 266.

⁹⁰ Isti Zbornik, dok. 193 na str. 462 in 463 ter dok. 196 na str. 465; Milan Guček: Šercejjeva brigada na str. 310 In 311: Stanko Petelin: Gradnikova brigada na str. 70 in 71; pismo Borisa Kraighejja-Janeza z dne 5. 9. 1943, arh. št. 1229 v zgod. arhivu CK ZKS.

⁹¹ Poročilo odseka za prop. In statistiko z dne 7. septembra 1943, fase. 8/II - 1; Zbornik VI/7, dok. 109 na str. 188; Jože Lepin-Ris po že omenjenem prepisu na str 29, Karel Kumše-Tomaž po beležki z dne 4. novembra. Jože Slovinc po beležki z dne 12. Julija in Bernard Bizjak-Kosta po beležki z dne 30. septembra 1983; Milan Guček in Stanko Petelin, Isti knjigi od str. 313 do 316 ter 129, 130 in 131; zapisnik o ogledu z dne 20. septembra 1983.

⁹² Zbornik VI/6, dok. 68 na str. 177 in 178; Milan Guček in Stanko Petelin kot malo prej.

⁹³ Karel Kumše-Tomaž po Istem prepisu na str. 12; spomini Antona Ileniča na str. 22; Ivan Zore-Jemej po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 22. marca 1977, str. 33 In 34, In po beležki z dne 25. maja 1987; Seznam II/1 v VII, reg. br. 17 - 6, k. 923; Lojze Uršič po beležki z dne 8. julija 1983: Matevž Hace po isti knjigi, kjer pa datumi niso točni: pregled ranjenih borcev Tomšičeve brigade; že omenjeni zapisnik o ogledu.

⁹⁴ Stane Bizjak-Kosta in Jože Slovinc po že omenjenih beležkah; Stanko Semič-Daki: Najboljši so padli 2, str. 199; Milan Guček, ista knjiga na str. 315, Stanko Petelin, Isto na str. 72; Zbornik VI/7, dok. 122 na str. 207.

⁹⁵ Isti Zbornik, dok. 197 na str. 467 in 468; zapisnik o ogledu z dne 12. julija 1985; Jože Slovinc po že omenjeni beležki: Jože Lepin-Ris p: že omenjenem prepisu z dne 23. januarja 1975 na str. 29; Anton Ilenič kot malo prej; Ivan Jereb-Maks po beležki z dne 28. maja in Zora Suša-Sava po beležki z dne 6. Junija 1984; Anton Pečnik po historiatu borbe št. 27; pregled padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade.

⁹⁶ Isti Zbornik, dok. 68 na str. 178 In 179 In dok. 197 na str. 467 In 468; Metod Mikuz: Pregled 11 1961, str. 301; Stanko Semič-Daki, prav tam; že omenjeni spomini Filipa Mohoriča-Martina na str. 21 in 22; Zora Suša-Sava. Jože Slovinc In Bernard Bizjak-Kosta po že omenjenih beležkah.

⁹⁷ Isti Zbornik, dok. 68 na str. 179 (z opombo); Stanko Petelin, ista knjiga na str. 74; epidemiološka anketa, fase. 359/11, In Vesti št. 61237 in 61238, fase. MVAC 111-A v arhivu IZDG.

⁹⁸ Ista anketa In iste Vesti; Filip Mohorič-Martln, Jože Slovinc In Anton Ilenič kot malo prej; Jakob Pajsar po historiatu borbe št. 37; Matevž Hace: Spomini na komisarja Krta, Borec 1968/4, str. 311, 312 in 314, in Komisarjevi zapiski 1 na str. 134 in 135; Alojz Vraničar po beležki z dne 15. decembra 1983; epidemiološka anketa; pregled padavin (opazovalnica v Loškem Potoku) na Hidrometeorološkem zavodu SRS.

⁹⁹ Matevž Hace. isti sestavek na str. 314 In Ista knjiga na str. 139 in 140; Jože Slovinc kot malo prej; Stanko Petelin, ista knjiga na str. 131; Stanko Semič-Daki, ista knjiga na str. 203; že omenjeno poročilo Borisa Kraigherja-Janeza v zgodovinskem arhivu CK ZKS.

¹⁰⁰ Drugi svetski rat (pregled ratnih operacija) 1964, str. 497; Zbornik VI/6, dok. 198 na str. 469; poročilo okrožnega odbora Ribnica-Vel. Lašče, fase. 435/1 v arhivu IZDG.

¹⁰¹ Karel Kumše-Tomaž po že omenjenem prepisu na str. 12; Janko Leben-Zmago po beležki z dne 12. oktobra 1983; Janez Kramarič po beležki z dne 23. maja 1985; zapisnik o ogledu z dne 6. julija 1984; spisek ranjencev, fase. 369/III v arhivu IZDG.

¹⁰² Že omenjena epidemiološka anketa; Franc Smrajc-Miklavž po beležki z dne 10. maja 1983; spomini Antona Ileniča na str. 26.

¹⁰³ Milan Guček, ista knjiga od str. 318 do 323; Janko Leben-Zmago kot malo prej; poročilo okrožnega komiteja KPS Cerknica v zgodovinskem arhivu CK ZKS; Tone Vidmar-Luka: Kako je bilo takrat, ko smo uničili plavogardistično gnezdo v Grčaricah, SPor. št. 99 z dne 26. aprila 1951; poizvedbe ob ogledu z dne 19. oktobra 1988.

¹⁰⁴ Milan Guček, prav tam; Anton Svete-Gustl po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 14. junija 1976, str. 29, 30 in 31; Tone Vidmar-Luka, isti sestavek; Stanko Semič-Daki, ista knjiga na str. 204; že omenjena epidemiološka anketa.

¹⁰⁵ Zapisnik o ogledu z dne 14. junija 1984; dnevnik Ludvika Bradeška-Iztoka na str. 28; operativni dnevnik Prešernove.

¹⁰⁶ Stanko Semič-Daki, ista knjiga na str. 204 in 205; Jože Slovinc kot malo prej; Janez Kramarič po beležki z dne 18. novembra 1977; Jože Mede-Janez po beležki z dne 3. junija 1978; že omenjena epidemiološka anketa in Vesti št. 61246, fase. MVAC 111-A v arhivu IZDG; Tone Vidmar-Luka, isti sestavek.

¹⁰⁷ Milan Guček, ista knjiga od str. 325 do 328; Tone Vidmar-Luka, isti sestavek; isti Zbornik, dok. 200 na str. 472; Jože Cerkovnik-Majjan po izjavi z dne 19. junija 1984.

¹⁰⁸ Lojze Terčič po beležki z dne 8. junija 1978; Filip Mohorič-Martin po že omenjenih spominih na str. 12 in 13; Anton Ilenič isto na str. 27 in po beležki z dne 5. oktobra 1981; Anton Gregorič-Jakec po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 6. novembra 1974 na str. 33 in 34; Janko Leben-Zmago in Janez Kramarič po že omenjenih beležkah; epidemiološka anketa: pregled padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade; Milan Guček, prav tam; dr. Tone Ferenc: Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna borba v Sloveniji jeseni 1943 na str. 181.

¹⁰⁹ Lojze Uršič po že omenjeni beležki; Jože Lepin-Ris, ustni vir iz leta 1970 (glej sestavek F. Strleta Boj pri Dolenji vasi in osvoboditev Ribnice. Naša obramba 1971/9 na str. 48); Vanda Škodnik. Prvo srečanje s Tomšičevci. SPor. št. 190 z dne 13. avgusta 1952; dr. Tone Ferenc, ista knjiga na str. 149 (deloma); Severin Nemec-Teklo po beležki z dne 19. junija 1978 ter pojasnilu z dne 11. februarja 1987.

¹¹⁰ Vesti št. 61246 kot malo prej; Franci Strle, isti sestavek; Anton Svete-Gustl po že omenjenem prepisu na str. 30.

^{1.1} Milan Guček, ista knjiga od str. 328 do 332; Rudolf Lešnjak po historiatu borbe št. 81.

¹¹² Jože Mede-Janez in Janko Leben-Zmago po že omenjenih beležkah; Drago Turk po beležki z dne 27. oktobra 1983; Marko Stepan po beležki z dne 21. oktobra 1985; Stanko Semič-Daki, ista knjiga na str. 206 in Tako smo jih razorožili. Delo št 247 z dne 9. septembra 1961; Franci Strle po že omenjenem sestavku.

^{1.3} Stanko Semič-Daki, isto; France Gruden-Švejk po beležki z dne 21. maja 1983; Stanko Petelin: Gradnikova brigada na str. 136; Janko Leben-Zmago kot malo prej; Filip Mohorič-Martin po že omenjenih spominih na str. 23 In 24.

¹¹⁴ Franci Strle, isti sestavek na str. 50; Giovanni Cuccu-Ivo, ista knjiga na str. 132; Janez Gršič-Ivan. Drago Turk in Jože Mede-Janez po istih beležkah; Anton Svete-Gustl po že omenjenem prepisu: pojasnilo borcev Prešernove brigade z dne 8. februarja 1989.

¹¹⁵ Stanko Petelin: Prešernova brigada, str. 86 in 87; Henrik Drol-Živo po izjavi z dne 4. februarja 1985; Dušan Švara-Dule, pojasnilo z dne 8. februarja 1989.

¹¹⁶ Sestavek F. Strleta v Naši obrambi 1971/9 po pričevanju Jožeta Lepina-Risa iz aprila 1970; Jože Boldan-Silni po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 16. avgusta 1977 od str. 18 do 21; Severin Nemec-Teklo in Drago Turk po že omenjenih beležkah; Franc Mavec-Boris po beležki z dne 19. maja in Zora Suša-Sava po beležki z dne 6. junija ter zapisnik o ogledu z dne 14. junija 1984; France Vreg-Mile: Nisva se poslovila. Tovarš 1952 št 38 na str. 728 in 729; Anton Kocjančič in Jože Novak po historiatih borbe št. 29 in 73; Anton Ilenič po že omenjenih spominih na str. 30; pregled padlih in ranjenih borcev Tomšičeve brigade.

^{1.7} Bernard Bizjak-Kosta po beležki z dne 30. septembra in Anton Vellšček-Zoran po beležki z dne 27. maja 1983; Janez Gršič-Ivan. Marko Stepan in Jože Mede-Janez po istih beležkah; Jože Boldan-Silni in Anton Kocjančič kot malo prej; Anton Svete-Gustl po že omenjenem prepisu z dne 16. Junija 1976 na str. 30; Rafael Čož po enakem prepisu na str. 18.

^{1.8} Dnevnik Ludvika Bradeška-Iztoka na str. 29; Rado Jakin po zapisu z dne 18. julija 1989; gradivo odbora skupnosti borcev 7. SNOUB Franceta Prešerna, ki obsega dopis z dne 19/3-1985 ter izjave, ki so jih prispevali: Ivan Franko-Iztok, Anton Bušljeta-Cveto, Ivanka Švara-Irena, Peter Krajnik-Zino, Henrik Drol-Živo, Jože Ovijač-Zmago, Franc Semelj-Dušan Jože Cerkovnik-Marjan, Anton Rozman-Bukovc. Ciril Rozman-Ivan, Lovro Korošec-Branko, Ivan Štular-Ciro, Vinko Žontar-Aleksandrov in Ferdo Gartner-Mitja (v nadaljevanju navajam gradivo odbora Prešernove); France Vreg-Mile in Anton Ilenič kot malo prej.

^{1,9} Jože Lepin-Ris po izjavah iz leta 1970; Stane Šuštersič-Boštjan: Kovači lepših dni (1963) na str. 62 in 63; Maks Gorenšček po spominih z dne 4. decembra 1988; Jože Boldan-Silni in Bernard Bizjak-Kosta kot malo prej; Henrik Drol-Živo po že omenjeni izjavi; Milan Guček, ista knjiga str. 334 do 336.

¹²⁰ Dr. Tone Ferenc, ista knjiga na str. 182; dnevnik Toneta Vidmaija-Luke v Zborniku VI/7, dok. 289 na str. 529; Janko Leben-Zmago po že omenjeni beležki; Rudolf Lešnjak in Franc Petrič po historiatih borbe št. 81 in 72; gradivo odbora Prešernove brigade; Stane Šuštersič-Boštjan, prav tam.

¹²¹ Franci Strle: Tretji bataljon Tomsičeve v Črnomlju in Kočevju. Naša obramba 1971/10 na str. 28; Rudi Puhar-Razin po beležki z dne 27. septembra 1977; Polde Skol po beležki z dne 16. aprila 1979 in sestavku Zgode i nezgode u radu obaveštajaca Tomsičeve brigade u 1943 godini (rokopis); Rudi Vogrič: Boj Belokranjcev (1973) na str. 245.

¹²² Rudi Vidrgar-Brane in Franc Žugel-Zvone, ustna vira iz leta 1970 (glej sestavek F. Strleta v Naši obrambi 1971/10); Rafael Martinčič po beležki z dne 23. novembra 1977; Anton Dragar-Ciril po beležki z dne 24. decembra 1977; Rudi Puhar-Razin kot malo prej.

¹²³ Vesti št. 61372 (po zaslišanju Boža Starihe) z dne 29. septembra 1943. MVAC fase. 111 -A v arhivu IZDG; Rudi Vidrgar-Brane in Franc Žugel-Zvone po že omenjenem sestavku F. Strleta; Rafael Martinčič po beležki z dne 23. novembra. Anica Hribar-Smilka po beležki z dne 2. decembra in Mavricij Štefanič-Mavriče po beležki z dne 10. decembra 1977.

¹²⁴ Franci Strle po istem sestavku: Rudi Puhar-Razin. Rafael Martinčič in Anica Hribar-Smilka po že omenjenih beležkah; Milan Guček, ista knjiga na str. 330 in 331; Ivan Križan: Pot enega izmed tisočev (spomini v rokopisu na str. 11 in 12. hrani Belokranjski muzej v Metliki); Polde Skol po istem sestavku v rokopisu: Ivan Dolničar-Janošek po že omenjenem prepisu na str. 2; Zbornik VI/7, dok. 7 na str. 17 in dok. 10 na str. 21; Franc ŽugelJ-Boris po beležki z dne 20. junija 1984 in po historiatu borbe št. 31; Ivan Čerin-Jan po historiatu borbe št. 61.

¹²⁵ Radko Polič: Belokranjski odred (1975) od str. 449 do 451; Franc Žugel-Zvone po sestavku F. Strleta v Naši obrambi 1971/10; Ivan Križan po istih spominih; Jože SnoJ-Piki po prepisu magnetofonskega zapisa iz septembra 1974. str. 48; Ivan Bratanič po historiatu borbe št. 82; Vesti št. 61372. 61373 in 61652. prav tam.

¹²⁶ Franci Strle, lastni (nenapisani) spomini in isti sestavek v Naši obrambi na str. 29; že omenjene Vesti št. 61373; Peter Romanič po pismu z dne 6. decembra 1974.

¹²⁷ Franci Strle po istem sestavku v Naši obrambi 1971/10 In po dodatnih (nenapisanih) spominih; že omenjeni seznam 3. bataljona Tomsičeve: Rado Čenčič-Mitja po isti beležki; isti Zbornik, dok. 19 na str. 35 in dok. 1 na str. 9 in 10.

¹²⁸ Franci Strle, isto; Rafael Martinčič po beležki z dne 23. novembra 1977; Rado Čenčič-Mitja po beležki z dne 7. marca 1978; Slavko Rode-Nande in Ivan Kosmač, ustna vira iz leta 1978.

¹²⁹ Isti Zbornik, dok. 289 na str. 528, dok. 17 na str. 31 in dok. 33 na str. 57; Milan Guček, ista knjiga na str. 341 in 342.

¹³⁰ Franci Strle po istem sestavku na str. 29 in dodatnih (nenapisanih) spominih: Rafael Martinčič in Rado Čenčič-Miga kot malo prej; isti Zbornik, dok. 33 na str. 57; Ivan Maček-Matija: Spomini (1981). od str. 204 do 207; Stane Kavčič. Delo v SKOJ. Mladina od št 8 z dne 3. marca do ŠL 11 z dne 23. marca 1961 (zlasti zadnji odstavek št 9 in prva dva odstavka št. 10); pojasnilo Mire Mihevc z dne 31. Januaija 1989; Velimir Kraševce-Igor, ista knjiga na str. 322.

¹³¹ Jože Lepin-Ris po pričevanju iz leta 1970 (Naša obramba 1971/9 na str. 50); Vesti št. 61280 in 61281. fase. MVAC 111-A v arhivu IZDG; Stanko Petelin: Gradnikova brigada (1983). str. 137; dr. Tone Ferenc, ista knjiga na str. 149; Ciril Zupanc. Cotichev! s Tabora. TV-15 št 13 z dne 4. aprila 1985.

¹³² Jože Lepin-Ris in Jože Pečnikar-Lev po sestavku v Naši obrambi 1971/9; Matija Maležič po izjavi z dne 25. decembra 1986 in rokopisu Pregarjani glasniki na str. 146 in 147; zapisnik o ogledu z dne 14. junija in Franc Mavec-Boris po beležki z dne 19. maja 1984; Jože Boldan-Silni po že omenjenem prepisu na str. 20 in 21; Jože Jakič-Dušan po zapisu z dne 13. julija 1987; Severin Nemec-Teklo, Lojze Uršič in Drago Turk po že omenjenih beležkah; Maks Vidmar-Ljubo po beležki z dne 22. junija 1981. Jože Papič-Luka po beležki z dne 11. oktobra 1983; Vanda Škodnik. SPor. 1952/190-4; Vesti št. 61255, prav tam.

¹³³ Jože Lepin-Ris in Jože Boldan-Silni kot malo prej; seznam borcev Tomsičeve brigade iz občine Ribnica.

¹³⁴ Karel Kumše-Tomaž po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 22. maja 1976 na str. 12; Anton Gregorič-Jakec po enakem prepisu z dne 6. novembra 1974 na str. 33; Martin Košir po beležki z dne 13. aprila 1983; že omenjeni spomini Antona Ileniča na str. 33 in 34.

¹³⁵ Epidemiološka anketa, fase. 359/n v arhivu IZDG; zapisnik o ogledu z dne 6. julija 1986: Franc Petrič-Peter po beležki z dne 20. oktobra in Alojz Vraničar po beležki z dne 15. decembra 1983; Lojze Terčič. Franc Smrajc-Miklavž. Janez Kramarič. Janko Leben-Zmago in France Gruden-Švejk po že omenjenih beležkah.

¹³⁶ Ivan Zore-JemeJ po že omenjenem prepisu na str. 47 in 48; Severin Nemec-Teklo. Anton Velišček-Zoran in Jože Med e-Janez po že omenjenih beležkah; Ivan Pipan-Božo po beležki z dne 19. maja 1983; Lojze Dolničar po že omenjenih pripombah; Stane Sinčič-Sine po beležki z dne 6. decembra 1977; Tone Tumher Po beležki z dne 6. Januaija 1979; Maks Gorenšček po že omenjenih spominih: Franci Strle. Obkolitev in obleganje Tuijaka. Naša obramba 1971 /11 na str. 38; dopis v fase. 355/11 - 2 v arhivu IZDG.

¹³⁷ Franci Strle. Jože Mede-Janez. Maks Gorenšek. Ivan Pipan-Božo in Anton Velišek-Zoran kot malo prej: Stanko Semič-Daki: Najboljši so padli 3 (1972) na str. 6 in 7; Anton Klobučar-Snajder po beležki z dne 24. maja. Jože Slovenc po beležki z dne 12. julija. Jože Papič-Luka po beležki z dne 11. oktobra in Niko Obradovič po beležki z dne 9. novembra 1983; Janez Picek po beležki z dne 30. maja 1984: zapisnik o ogledu z dne 29. septembra 1983: dr. Tone Ferenc, ista knjiga na str. 190: Zbornik VI/7. dok. 41 na str. 73. (kjer pa Je zavetje Velikih Lašč pomotoma datirano za en dan prepozno); Ivan Dragar-Gašper po beležki z dne 3. oktobra 1985. Lojze Kožar: Nekaj o napadu naTuijak. Spomini na partizanska leta 5 (1961) na str. 108: Vesti št. 61514 z dne 22. oktobra 1943. MVAC fase. 111-A v arhivu IZDG.

¹³⁸ Franček Saje: Belogardizem (ponatis 1952). zlasti od str. 573 do 577 in 586.

¹³⁹ Arhiv VOS. št. listine 000710 z dne 13. septembra 1943; Franček Saje. ista knjiga na str. 594. 595 in 602; dr. Tone Ferenc, ista knjiga na str. 187. 188.189 in 190; Janez Grum. Ob 20-letnici Tuijaka. Zbornik Svobodna Slovenija 1964. str. 310 do 320. In Za zgodovino Tuijaka. ZSS 1965.

¹⁴⁰ Zbornik VI/7. dok. 32 na str. 54. 55 in 56: pregled padlih borcev Tomšičeve brigade; pojasnilo Janka Rudolfa z dne 15. Julija 1987; Janez Kožar-Prajer: Napad na Tuijak na str. 2 (nepodpisan rokopis) v arhivu IZDG.

¹⁴¹ Lojze Uršič po že omenjeni beležki; Jože Lepin-Ris po Strletovem sestavku v Naši obrambi 1971 /11 na str. 38; Stanko Semič-Daki. prav tam: seznam borcev Tomšičeve brigade iz Dobrepoljske kotline: Lojze Kožar: Nekaj o napadu na Tuijak. Spomini na partizanska leta 5 na str. 102: Jože Boldan-Silni po že omenjenem prepisu na str. 21: dr. inž. Janez Dekleva po beležki z dne 15. maja 1985; Ivan Mramor po historiatu borbe št. 45; Vesti št. 61514 kot malo prej.

¹⁴² Janez Gršič-Ivan. Bernard Bizjak-Kosta in Franc Mavec-Boris po že omenjenih beležkah: Jože Boldan-Silni po istem prepisu in prav tam: Rafael Martinčič po beležki z dne 23. novembra 1977: zapis na fotografiji Albinca Mali. Kočevje 1943 (Kočevske novice z dne 26. 9. 1986) s pojasnilom Vladimira Gašparca z dne 17. oktobra 1986; Milan Remih po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 8. septembra 1976: Jože Jakč-Dušan po beležki z dne 13. julija 1987; Janez in Lojze Kožar ter Maks Gorenšek kot malo prej: MavriciJ Stefanič-Mavriče po beležki z dne 10. decembra 1977; Jože Lepin-Ris in Stanko Semič-Daki po izjavah iz leta 1970 (Naša obramba 1971/11. str. 38 in 39).

¹⁴³ Franci Strle: Obkolitev in obleganje Tuijaka (po pričevanjih Jožeta Lepina-Risa in Stanka Semiča-Dakija) Naša obramba 1972/11 na str. 39 in 40. in Odgovor in pojasnilo o bojih pri Tuijaku. Borec 1972/8-9. zlasti str. 508 in 509; Rudi Puhar-Razin po beležki z dne 27. septembra 1977. Jože Jakč-Dušan in poizvedbe na Tuijaku z dne 13. julija 1987 ter Franček Saje: Belogardizem na str. 592.

¹⁴⁴ Franci Strle po Vidrgajevih in Lepinovih pričevanjih iz leta 1970 v Naši obrambi 1971/11 na str. 39 In 40: Bernard Bizjak-Kosta po beležki z dne 30. septembra 1983: Ivan Mramor po historiatu borbe št. 45: Vesti št 61514 kot malo prej.

¹⁴⁵ Janko Rudolf, ustni vir iz leta 1970 (glej Franci Strle: Usoda belih z Osredka in Zapotoka. Naša obramba 1971/12 na str. 44); dr. Tone Ferenc, ista knjiga na str. 191: Franček Saje. ista knjiga na str. 601; Rudi Puhar-Razin po že omenjeni beležki: Vesti št. 61282.61320.61349.61350 in 61385. MVAC fase. 111-A vAIZDG.

¹⁴⁸ Franci Strle: sestavek v Naši obrambi 1971/11 na str. 40 (po lastnih spominih, izjavah Rudija Vidrgaija-Braneta. Ignaca Horvata-Imreta in Jožeta Snoja-Pikija iz leta 1970 in domačinov z Velikega Osolnika ob poizvedbah z dne 12. decembra 1970): Jože Kolenc po beležki z dne 11. marca 1978: Anica Hribar-Smilka po beležki z dne 2. decembra in MavriciJ Stefanič-Mavriče po beležki z dne 10. decembra 1977; Jože Brunskole po beležki z dne 19. septembra 1981; Alojz ŽMc-Floijan po beležki z dne 31. maja 1983: Franc Kocjančič-Pepi po historiatu borbe št. 10: Aleksander Škulj po Vesteh št. 61320 z dne 22. septembra 1943. fase. MVAC 111-A vAIZDG.

¹⁴⁷ Anton Dragar-Ciril po beležki z dne 24. decembra 1977; Franc ŽugelJ-Boris po beležki z dne 20. Junija 1984 in historiatu borbe št. 31; spomini Ivana Križana: Pot enega izmed tisočev. str. 12 In 13; Anica Hribar-Smilka in Franci Strle kot malo prej.

¹⁴⁸ Franci Strle po lastnih spominih in pričevanju Stanka Semlča-Dakija (glej opombo št. 38 v Naši obrambi 1971/12 na str. 45) ter po emigrantu Janezu Grumu: Drago Turk po beležki z dne 27. oktobra 1983: Vida Purkart in Dana Purkart po zapisu z dne 13. junija 1987; dr. Tone Ferenc, ista knjiga na str. 191 In 192; Vesti št. 61349 in 61384.

¹⁴⁹ Zapisnik o ogledu z dne 29. septembra 1983: Janez Janežič-Oijak in Štefan Pavšič-Jure po izjavah Iz leta 1970 (glej Naša obramba 1971/12 na str. 44); Anton Drobnič po beležki z dne 22. junija 1984; Anton Svete-Gustl po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 14. junija 1976 na str. 31; pregled padlih in ranjenih borcev Tomšičeve brigade.

¹⁵⁰ Anton Klobučar-Snajder po beležki z dne 24. in Anton Velišek-Zoran po beležki z dne 31. maja 1983; Stane Kersnič po beležki z dne 30. maja in Maks Drobnič po beležki z dne 22. junija 1984; Bernard Bizjak-Kosta kot malo prej: Franci Strle po istem sestavku; Zbornik VI/7. dok. 72 na str. 125: Franček Saje. ista knjiga na str. 599; Vesti št. 61320 kot malo prej.

¹⁵¹ Franci Strle po istem sestavku (Naša obramba 1971/11 na str. 40 in 41); Rado Čencič-Mitja po beležki z dne 7. marca 1978: Anica Hribar-Smilka in MavriciJ Stefanič-Mavriče kot malo prej: Leopold Skol: Zgode i nezgode . . z dne 8. Junija 1981 na str. 9 in 10.

¹⁵² Ignac Horvat-Imre. Viktor Cvelbar-Stane in Rudi Vidrgar-Brane po izjavah iz leta 1970 (F. Strle. Naša obramba 1971/11 na str. 41); Mavricij Štefanič-Mavriče. Anica Hribar-Smilka in Franc Žugelj-Boris po že omenjenih beležkah: Valerija Železnikar po beležki z dne 17. avgusta 1977; Milka Sašek po beležki z dne 15. avgusta 1981: Štefanija Ravnikar Podbevšek: Sv. Urh (druga izdaja 1972) na str. 281 do 284: Vesti št. 61298, prav tam.

¹⁵³ Franci Strle, prav tam: Anica Mohar-Smilka in Rudi Puhar-Razin po že omenjenih beležkah: Vida Purkart po zapisu z dne 13. Julija 1987; Vesti št. 61298 in 61311.

¹⁵⁴ Zbornik VI/7. dok. 60 na str. 104 in dok. 77 na str. 132: Janko Rudolf po izjavi iz leta 1970; Franček Saje. ista knjiga na str. 602 in 603.

¹⁵⁵ Zbornik VI/7. dok. 69 na str. 119. dok. 72 na str. 125 in dok. 289 na str. 529; Franci Strle: O ustanovitvi Loške brigade. Borec 1971/5. str. 383 in 384. in Odgovor in pojasnilo o bojih pri Tuijaku, Borec 1972/8-9. str. 508 in 509; Stanko Semič-Daki, ista knjiga na str. 11.

¹⁵⁶ Stanko Petelin: Gradnikova brigada (1983). str. 141 in 142; dnevno poročilo z dne 20. septembra 1943 v Slovenskem domu z dne 29. Januajia 1944; Anton Ilenič po že omenjenih spominih na str. 36 in 37.

¹⁵⁷ Stanko Petelin: Prešernova brigada (1980) na str. 100 ter 97 in 98; Jože Lepin-Ris in Stanko Semič-Daki po pričevanjih iz leta 1970; Jože Jakič-Dušan in ogled na kraju samem po zapisu z dne 13. Julija 1987; Franci Strle, že omenjeni sestavek v Borcu 1972/8-9 na str. 508 in 509; Janez Kožar-Prajer: Napad na Tuijak (spomini v rokopisu) na str. 6 in 7 v arhivu IZDG.

¹⁵⁸ Janez Kožar-Prajer po že omenjenih spominih na str. 6: Lojze Kožar: Nekaj o napadu na Tuijak. Spomini na partizanska leta 5 (1961), od str. 101 do 106; Stanko Petelin: Gradnikova brigada (ponatis 1983) na str. 142.

¹⁵⁹ Stanko Petelin: Prešernova brigada, str. 103 in 101; spomini bratov Janeza, str. 8 in 6. in Lojzeta Kožajia. str. 104 in 105.

¹⁶⁰ Janez in Lojze Kožar kot malo prej; Edvard Podlogar-Vili po beležki z dne 27. junija 1977; Giovanni Cuccu-Ivo, ista knjiga na str. 133; Alojzija Lukančič po beležki z dne 19. septembra 1982; Vesti št. 61286 in 61428. MVAC fase. 111-A v arhivu IZDG.

¹⁶¹ Janez Kožar-Prajer, isti spomini na str. 5, 6, 11 in 12.

¹⁶² Lojze Kožar. str. 105 in 106, Janez Kožar-Prajer, str. 10: Stanko Petelin: Prešernova brigada na str. 108.

¹⁶³ Janez Kožar-Prajer po istih spominih na str. 8, 9 in 10; Lojze Kožar na str. 106 in 107; zapis z dne 13.julija 1987.

¹⁶⁴ Lojze Kožar na str. 106 in 107; Janez Kožar-Prajer na str. 10; isti Zbornik, dok. 288 na str. 525.

¹⁶⁵ Janez Kožar-Prajer, zlasti str. 9, 11 in 13: Lojze Kožar na str. 108; Franček Saje, ista knjiga na str. 604; Vesti št. 61286; Edvard Podlogar-Vili po beležki z dne 27. julija 1977; Stanko Petelin-Vojko: Zlom bele in plave garde septembra 1943 (brošura Tuijak 1983) na str. 21 in 24.

¹⁶⁶ Janez in Lojze Kožar, prav tam; Stanko Petelin-Vojko po brošuri Tuijak, str. 21 in 24.

¹⁶⁷ Stanko Petelin-Vojko, ista brošura na str. 25 in 26; Janez Kožar-Prajer, isti spomini na str. 14 in 15; Lojze Kožar na str. 109.

¹⁶⁸ Janez Kožar-Prajer na str. 14, 15 in 16; Zbornik VI/6, dok. 288 na str. 526, dok. 94 na str. 160 in 161. dok. 98 na str. 166 in dok. 81 na str. 137 in 138; Tone Ilenič. isti spomini na str. 37; Anton Gregorič-Jakec po istem prepisu na str. 34; Lojze Kožar, isti spomini na str. 109.

**NOVO OPERACIJSKO OBMOČJE IN AKTIVNA OBRAMBA
OSVOBOJENEGA OZEMLJA V PRENOVLJENI DIVIZIJSKI SESTAVI**

Razlogi za premik na novo operacijsko območje

Trije bataljoni Tomšičeve brigade niso dočakali zavzetja Tuijaka, h kateremu so poleg Prešernove največ prispevali. Po razbitju belogardistične brigade Triglav so ostali v okolici Tuijaka samo še dva dni.

Popoldne 15. septembra so po enotah odbirali prostovoljce za Dolomitski odred, ki ga je velel obnoviti glavni štab in mu določil za komandanta Rudolfa Hribemika-Svaruna. Iz 1. čete 3. bataljona Tomšičeve se je priglasil priletni puškomitraljezec Štefan Gnezda-Zvonko, doma iz Kanomlje.

Po zmagi nad Skalarjevim bataljonom na Velikem Osolniku in na Osredku sta 2. in 3. bataljon Tomšičeve brigade odšla z Roba čez Zapotok v bližino Pijave Gorice, da bi bila na voljo, če bi bilo treba pomagati Gorenjski brigadi na Turjaku ali če bi Nemci poskušali priti obleganim belogardistom na pomoč. Drugi bataljon se je nastanil na Dreniku, tretji pa v Brezju in Smrjenah. Štab brigade s štabno patruljo in protitankovskim oddelkom je bil še vedno v Velikih Laščah, blizu pa tudi zdravi del 4. bataljona.

Iz okolice Begunj pri Cerknici sta se 15. septembra 1943 vrnila dva tanka Tomšičeve brigade, pa tudi obe havbici 75 mm. Sedemtonski tank je šel pomagat Gorenjski brigadi k turjaškemu gradu, tanketa, ki jo je upravljal Ivan Pipan-Božo, pa je šla na pomoč Ljubljanski brigadi ob pohodu na Rakitno, vendar tam belogardistov že ni bilo več. Pozivu na vdajo, ki jim gaje 14. septembra poslal štab Ljubljanske brigade, se niso pokorili, temveč so raje pobegnili k Nemcem v Borovnico.¹

Dve strelski četi 1. bataljona sta se nastanili v Želimlju in po bližnjih zaselkih, od koder sta patruljirali po obrobjih Mokrca in nadzorovali izhode od Turjaka, 3. četa pa je odšla do Hudega Rogatca in Visokega, kjer je ščitila topništvo, kije od tod obstreljevalo grajska vrata na Turjaku. Kolesarska četa se je pomaknila na Pijavo Gorico, kjer je bil tudi bataljonski štab (glej skico št. 16 na str. 120). Njeni

borci so se tam urili v metanju ročnih bomb, stražili so in patroljirali. Bili so tudi priča nesreče, ki se je pripetila v gostilni Čot 16. septembra 1943.

Z 2. in 3. bataljonom so prek Roba in Zapo toka na Pijavo Gorico prišli tudi komandant Stanko Semič-Daki, načelnik brigadnega štaba Janez Tomšič in namestnik političnega komisarja Tomšičeve brigade Matevž Hace. Hace je obisk izrabil za sestanek s političnimi komisarji. Sklical gaje v štabu 1. bataljona pri Čotu. Brigadni kurir Sine je med sestankom Dakiju čistil nemško brzostrelko. Koje delo opravil, jo je v veži položil na mizo, nato pa nehote pritisnil na petelina. Skozi vrata so se sprožili trije streli. Ena od krogel je zadela Matevža Haceta v rob uhlja, druga pa političnega komisarja 1. bataljona Zvoneta Slaka-Tilna v vrat. Prebila mu je aorto, da je kri brizgala iz nje do stropa, in Tilen Je v hipu izkrvavel. Kurir Sine je zbežal iz gostilne in se hotel ustreliti. Komaj so ga ujeli in mu namero preprečili.

Po tej nesreči je bil za novega političnega komisarja v 1. bataljonu imenovan Mihael Butara-Aleks, ki je na večer pred tem prišel s predčasno končanega višjega partijskega tečaja na Rogu in mu je bil najprej namenjen položaj Tilnovega namestnika. Tako je v enem dnevu napredoval kar dvakrat, za svojega namestnika pa je dobil predvojnega komunista Janeza Kocjančiča-Galeba.²

O čem so govorili na sestanku v štabu 1. bataljona pri Čotu na Pijavi Gorici, je uganka. Morda o odredbi Glavnega štaba NOV in PO Slovenije o volitvah v zbor odposlancev slovenskega naroda z dne 14. septembra 1943, še bolj verjetno pa o odredbi o novih operacijskih območjih z dne 16. septembra. Domneva o tem, daje bila ta odredba podrejenim štabom dostavljena še istega dne, je popolnoma utemeljena, kajti tistikrat je nujna pošta potovala z motornimi kolesi.

Glavni štab NOV in PO Slovenije je s to odredbo Ljubljansko pokrajino razdelil na štiri operacijska območja. Okolica Turjaka in Mokrcja je pripadla v operativni prostor na novo ustanovljene

18. divizije. Ta bi morala razbijati in uničevati sovražnikove kolone, ki bi prodirale iz Ljubljane, Vrhnike in Logatca. Njeno operacijsko območje je segalo od črte Žvirče-Višnja Gora-Kresnice na desni in do črte Velike Bloke-Planina pri Rakeku na levi strani, kjer se je začel operativni prostor 14. divizije. Ta divizija bi morala razbijati in uničevati sovražnikove kolone z Rakeka in iz Postojne, Ilirske Bistrice in Gerovega, njeno operacijsko območje na jugu pa je segalo do črte Reka (Rijeka)-Kuželj (zaključno), tam pa se je začelo operacijsko območje tako imenovane Južne grupe odredov.

Kolesarska četa 1. bataljona Tomšičeve brigade 16. septembra 1943 na Pijavi Gorici med popravilom koles. Posnetek je nastal pri poslopiju nasproti gosUjne Čot, naredil pa ga Je Jule Sočan-Tomaž Skala

Že iz te odredbe izhaja, da je bilo 14. diviziji dodeljeno najbolj nevtrgalgično operacijsko območje, kajti Nemci so prav v tem predelu izpričali svoj posebni interes, ko so 14. septembra 1943 zasedli Reko, 15. septembra po skoraj dvajsetumem boju pa tudi Sušak, ki so ga tri dni držali hrvaški partizani. Tega dne so z Reke udarili s šestimi tanki v Ilirsko Bistrico, končno so navalili še od Postojne, tako da so Šercejjevo brigado izrinili iz Ilirske Bistrice. Vendar sta Glavni štab NOV in PO Slovenije očitno najbolj vznemirila dva sunka z Rakeka proti Cerknici, ki so ju Nemci sicer neuspešno izpeljali 14. septembra 1943. Kazalo je, kakor da nameravajo s te strani vdreti na osvobojeno ozemlje, ga čez Bloke razpoloviti in Prešernovi brigadi udariti v hrbet. Zato je Tomšičeva brigada dobila nujno povelje, da mora nemudoma odhiteti proti Rakeku.³

Razen teh razlogov, ki jih je narekovalo obnašanje Nemcev, je bila nuja pogojena tudi s splošnimi strateškimi usmeritvami osvobodilne vojne na Slovenskem. Vojaški cilji, ki so v začetku avgusta narekovali ukaz, naj na Notranjsko in Dolenjsko pridejo tudi nove brigade s Štajerskega, Gorenjskega in Primorskega, so bili doseženi: večina italijanskega 11. armadnega zbora je bila razorožena, slovensko

četništvo je bilo uničeno že v kali, bela garda potolčena in tik pred popolnim uničenjem, poleg tega pa se je južno od Ljubljane in Dolenjskega gričevja izoblikovalo obsežno osvobojeno ozemlje, na katerem so vso oblast prevzeli odbori OF. V interesu nadaljnjega razvoja osvobodilnega gibanja je bilo, da se na tem ozemlju razvijejo popolnejše oblike ljudske oblasti in da to gibanje dobi izvoljeno narodno predstavništvo, katerega temelj naj bi bil zbor odposlancev slovenskega naroda. Pripravo volitev za tak zbor je izvršni odbor OF zahteval že v okrožnici z dne 12. septembra 1943. Da pa bi volitve in zbor lahko izpeljali, je bilo potrebno zagotoviti obstoj osvobojenega ozemlja vsaj za nekaj časa.

Zastavilo se je vprašanje, kako obdržati osvobojeno ozemlje in kako ga braniti. Nemške sile so bile še šibke in razdrobljene, pretežno razvrščene ob železniški progi Ljubljana-Postojna-Trst. Njihove udare proti osvobojenemu ozemlju Notranjske in Dolenjske je bilo pričakovati šele potem, ko se bodo okrepile. Da pa Nemci ne bi utegnili hitro zbrati dovolj čet, jih je bilo treba zaposliti drugod, predvsem na Gorenjskem in Štajerskem. Glavni štab NOV in PO Slovenije je spoznal, da zadrževanje večjih partizanskih enot (brigad) v teh dveh pokrajinah ni samo mogoče, marveč tudi nujno, to pa zaradi tega, da bi se tudi tam razplamtel partizanski boj in da Nemci od tam ne bi mogli jemati prostih enot za poseganje proti osrednjemu osvobojenemu ozemlju. Zato je velel, da se na Štajerskem iz dobro oboroženega jedra takoj obnovi 6. SNOUB Slavka Šlandra, na Gorenjsko pa naj se nemudoma vrne 7. SNOUB Franceta Prešerna.

Razlogi za vrnitev Gradnikove brigade čez nekdanjo rapalsko mejo so bili sicer nekoliko drugačni, a še bolj nujni. Sporočil jih je dr. Aleš Bebler-Primož, ki se je od Vogrskega pripeljal z majhnim letalom in 16. septembra 1943 pristal blizu Novega mesta. Tudi na Krasu, v Vipavski dolini, na Trnovski planoti. Idrijskem, Cerkljanskem in Tolminskem je italijanska vojska orožje položila pred partizani ali kar pred upornim ljudstvom, tudi tam. Je nastalo veliko osvobojeno ozemlje. Za orožje so zgrabili stari in mladi, število novih partizanov se je povzpelo na več kot 15.000, vendar je bila udarna moč te množice slaba, primanjkovalo je izkušenih partizanov in poveljnikov. Da bi odpravil te pomanjkljivosti, je slovenski glavni štab 18. septembra 1943 ukrepal v dveh smereh: najprej je osnoval operativni štab za zahodno Slovenijo ter vanj imenoval Dušana Kvedra-Tomaža in Lada Ambrožiča-Novljana, potem pa je odredil, da štab 14. divizije nemudoma pošlje na Primorsko Gradnikovo brigado.

Zaradi teh odredb se je 14. divizija čez noč zmanjšala tako rekoč na polovico, v njeni sestavi sta ostali samo Šercejeva in Tomšičeva

brigada, za nadomestilo pa je vanjo prišla še na novo ustanovljena 11. brigada (Snežniška ali Brkinska). To pa je bila ena od sprememb, ki so znatno vplivale na nadaljnje vojskovanje, pa tudi na razvoj Tomšičeve brigade.

Toda Gradnikova brigada je zapirala eno pglavitnih poti za nemški vdor na osvobojeno ozemlje, smer od Rakeka proti Cerknici. Če se je hotela Gradnikova vrniti čez nekdanjo rapalsko mejo, jo je morala na zapori pri Cerknici zamenjati neka druga partizanska enota, ta naloga pa je pripadla Tomšičevi brigadi. In prav to je bil drugi razlog za nujno, da mora Tomšičeva brez odloga zapustiti tuijaški okoliš in pohiteti proti Rakeku.⁴

Bili pa so še drugi razlogi. Poglavitni je bil ta, da so se okoli Sv. Vida, Otav in Dobca skrivali nekateri belogardisti, ki so čakali na ukaze klerofašističnega vodstva iz Ljubljane. V tej zvezi sta poveljnikom in političnim komisarjem Tomšičeve marsikaj razjasnila navodilo Izvršnega odbora OF in odredba Glavnega štaba NOV in POS z dne 17. septembra 1943 o tolmačenju amnestije ter o ravnanju z nekdanjimi belogardisti.

Navodilo izvršnega odbora OF je kratko in ga kaže posneti v celoti. Glasi se: »Osvobodilna fronta kot slovenska narodna oblast je razglasila pogojno amnestijo za belogardiste in plavogardiste že pred kapitulacijo Italije. Te amnestije so bili deležni vsi belogardisti in plavogardisti, ki so se doslej predali, bodisi prostovoljno, bodisi da so jih obkolili oddelki naše vojske. Razume se, da moramo sedaj na osvobojenem ozemlju to amnestijo, ki je bila izrečena že pred kapitulacijo Italije pogojno, tolmačiti tako, da sojo lahko deležni samo tisti preostali člani belogardističnih in plavogardističnih skrivalniških tolp, ki se bodo sami javili našim vojaškim in civilnim oblastem.«

Odredba glavnega štaba bistveno dopolnjuje povzeto navodilo in pravi, da je treba vse belogardiste razorožiti, razen v izjemah, ko obstajajo zadostni dokazi, da se bodo ti belogardisti lojalno obnašali. Predvsem v narodnih zaščitah in enotah, ki spadajo pod komande področij, je treba opraviti strogi nadzor in izločiti iz njih vse nezanesljive ljudi. Nekdanje belogardiste je treba sicer vpoklicati, vendar jih zadržati brez orožja v delovnih četah. To načelo je obvezno tudi za brigade in odrede. Izrecno pa ta odredba zapoveduje, da se nikakor ne sme oborožiti nobenega belogardista, ki se je predal šele po boju. Razen organizatorjev in voditeljev bele garde, ki jih je treba izročiti sodiščem pristojnih področnih komand, naj z drugimi belogardisti te zadeve uredijo same brigade, odredi ali divizije. Vse tiste, ki se še danes drže v posameznih posadkah ali se skrivajo v gozdovih in se

ne prijavijo sami našim oblastem, poudarja odredba, je treba brez-pogojno uničiti.

Ta odredba je izšla dva dni prepozno, da bi se je v Tomšičevi brigadi lahko dosledno držali. Belogardiste, ki so bili zajeti na Velikem Osolniku, pri Osredku in Želimljem, so partizani sprejeli medse in jim dali orožje, čeprav so se vdali šele po srditem boju. K temu je največ pripomogel Matevž Hace, ki je nasedel obljubam, da bodo ujetniki popravili svojo zablodo in z bojem proti Nemcem oprali svoj greh proti slovenskemu narodu. Ta velikodušnost seje kmalu maščevala, deloma že v Cerknici. Kdaj je bila v 3. bataljonu Tomšičeve ustanovljena Delovna četa, ni natančno znano. Verjetno šele po 21. septembru in slabih izkušnjah v Cerknici. Če so bile delovne čete ustanovljene tudi v 1. in 2. bataljonu, ni znano.

Vsekakor je treba v tej zvezi opozoriti tudi na okrožnico CK KPS z dne 19. septembra 1943, ki v 7. točki opozarja zlasti na to, naj se nezanesljivih ljudi med novinci, polovljenih skrivačev in tistih, ki so jih vojaške oblasti oprostile, ne daje v oborožene čete, temveč naj se jih uvršča v delovne bataljone in se jih uporablja za vsa potrebna dela, predvsem v notranjosti. Vendar CK KPS izrecno naroča: »Delovnim bataljonom dajte sicer potrebne straže, toda ne postopajte z njimi ponižujoče. Dajte jim predvsem dobre politkomisarje, ki naj predelajo v njih vse, kar je zdravega, in na ta način uredite uvrščanje vseh, ki to zaslužijo, iz delovnih bataljonov v oboroženo vojsko . . .«

Vsa naštetá navodila je narekovala previdnost v boju proti peti koloni, toda v njih je bila tudi zvrhana mera človečnosti, ki je imela zlasti v Tomšičevi brigadi globoke in prevladujoče korenine.⁵

Od odredb, ki so 18. septembra 1943 prihajale v divizijske štabe, sta na sestavo Tomšičeve brigade vplivali še dve: tista, ki je določala ustanovitev bataljona VOS, in tista, ki je uvedla divizijske tečaje za nižje poveljnike. V bataljon VOS je morala 14. divizija prispevati četo 30-tih zavednih starih partizanov, sposobnih za hitre premike - to četo so skoraj v celoti izbrali med borci Tomšičeve brigade, ki ji to seveda ni koristilo. Na bojno vrednost pa so ugodno vplivali tečaji za desetarje in vodnike, ki jih je divizijski štab organiziral v Babnem Polju. Bataljonski štabi v Tomšičevi brigadi so prve tečajnike izbrali že med pohodom proti Cerknici, med njimi Jožeta Pečariča iz Čuril, največ dela pa so jim dali predlogi za oficirske čine, ki jih je moral glavni štab poslati Vrhovnemu štabu NOV in PO Jugoslavije do 22. septembra. Tudi te predloge so sestavljali med počitki na dolgi poti skozi Iško. Po zaslugi teh predlogov je nastal prvi ohranjeni pregled poveljniškega osebja Tomšičeve brigade.⁶

Pohod na novo operacijsko območje je potekal po bataljonih. Na dolgo pot je prvi odšel 2. bataljon, in to kmalu po polnoči 17. septembra. Z Drenika je najprej odšel do Velikega Ločnika, potem pa se je spustil mimo turjaškega gradu po ovinkasti cesti do Podturjaka. Oblegani belogardisti v gradu so bili tisto noč že tako stisnjeni, da partizanskega premika niso opazili. Potem se je bilo treba vzpeti proti Zapotoku, kjer ni bilo nobenega sledu o belogardistih ali plavogardistih. Iz Zapotoka se je pot vlekla čez Sekirišče do Mačkovca, kjer so se ustavili za daljši počitek, potem pa so se spustili v Iško, od tam k Sv. Vidu in čez Cajnaije do Begunj pri Cerknici (glej skico št. 16).

Od 1. bataljona je najprej odšel na pot vod Kolesarske čete. S Pijave Gorice so se oboroženi kolesarji odpeljali zelo zgodaj, tako da so po stari cesti mimo turjaškega gradu prišli še pred dnevom 17. septembra. V Velikih Laščah so zavili na desno in se ustavili v Dvorski vasi, od koder je bil doma njihov komandir Franc Grebenc-Lado, kije v okolici za Kolesarsko četo nabral še nekaj novih partizanov. Popoldne so se odpeljali čez Karlovico v strmi Lužarjev breg ter še pred nočjo prišli do Velikih Blok. Isto pot je iz Velikih Lašč ubral brigadni štab z avtočeto, katere komandir je bil Maks Gorenšček. Samo komandant Stanko Semič-Daki je odšel proti Cerknici po čudnem ovinku. Z motornim kolesom se je zapeljal mimo Ganonijevih v Zapotoku. Poslej so blizu Turjaka ostali samo še zdravi del 4. bataljona, en tank in dve havbici.

Strelnske čete z drugim vodom Kolesarske čete 1. bataljona in bataljonskim štabom so iz Želimljega odpotovale zjutraj 17. septembra. Najprej so prišle v partizansko vas Visoko. Tam sta komandant Franc Bobnar-Gedžo in bataljonski politični komisar Mihael Butara-Aleks odjahala po robu proti cerkvi sv. Nikolaja, da bi si ogledala, kako poteka obleganje turjaškega gradu. Med ježo, ko se je grad že lepo videl, je nenadoma počilo in Aleksu je krogla siknila mimo ušes. Po prvem presenečenju sta jezdeca spoznala, da se je Aleksu samodejno sprožila brzostrelka, ker se ji je zaradi udarca ob sedlo zanihal zapirac. Bolj žalostno je bilo v 3. četi. Tam je moral zaradi podobnega strela umreti desetar Franc Mlakar-Pavle Iz Bučke.

Z Visokega je 1. bataljon pešalil čez Zapotok, Sekirišče in Krvavo Peč do požganega Bukovca, kjer so prenočili. Skupaj s 1. bataljonom je jezdil tudi načelnik brigadnega štaba Janez Tomšič, ki je v Bukovcu zahteval poročilo o številčnem stanju čet. Od tam je 1. bataljon odšel zjutraj 18. septembra skozi Iško. Najprej je dosegel Cajnarje, sredi dneva pa vas Tropol, kjer je počival do poznega večera, ponoči pa se je premaknil v Bezuljak.⁷

Zadnji je odšel na dolgo pot 3. bataljon Tomšičeve brigade. Najprej se je iz Smijen in Brezja pomaknil na Pijavo Gorico, od tam pa popoldne 17. septembra v Želimlje, kjer je izkazal čast nesrečno preminulemu Zvonetu Slaku-Tilnu,* političnemu komisarju 1. bataljona. Ob pokopu so mu častno salvo izstrelili partizani 1. čete pod poveljstvom Viktorija Cvelbajja-Staneta.

Zavoljo te žalostne slovesnosti se je pohod proti Zapotoku začel šele ob sedemnajstih. Po treh urah hoje je bil počitek pri zapotoški šoli, ki je trajal do enaindvajsetih, samo toliko, da so kuharji lahko skuhali makarone in jih razdelili. Ko so borci pojedli in ko se je bataljonu priključil protitankovski oddelek, so spet odšli na pot. Korakali so skozi napol požgane vasi. Pot se je vila čez senožeti in gmajne, skozi Krvavo Peč in gozdove Mačkovca v Iško, brez konca vso dolgo noč in še dopoldne, preden se je dolga kolona izvila iz globoke soteske in grap ter pred sabo uzrla opuščene italijanske bunkeije in španske jezdece pri Sv. Vidu. Tedaj je bilo že pozno popoldne, jedi pa ni bilo še nobene. Toda pot se je vlekla dalje skozi Cajnaije in Topol proti Selščku. Tam jim je prišel nasproti tovornjak iz avtočete, kije v Cerknico prispela že popoldne. V to enoto so spadali: dve tanketi, en oklepni tovornjak, dva sanitetna avtomobila, en mali tovornjak (avtomula) in en večji tovornjak.

Najprej se je odpeljal 3. vod 1. čete, ki mu je poveljeval Lojze Kočevar-Smreka, in sicer zato, ker je moral od Gradnikove brigade prevzeti zavarovanja proti Rakeku. V Cerknici so zavili po stari cesti proti Rakeku. Koje cesta dosegla vrh klanca, so se izkrkali. Tam se je vod razdelil. Prvo desetino z zbrojevko in osmimi strelci je vodnik Smreka povedel na Loški grič (kota 681), drugi dve desetini pa sta odšli čez Skrajnik (kota 652) v žleb nad novo cesto. Tema desetinama je poveljeval politdelegat Alojz Porenta-Pepi, iz četnega vodstva pa jima je bil prideljen namestnik komandiija Vladimir Badovinac.

Bataljonska glavnina je v Cerknico prispela, ko je bila že trda noč, ura pa med dvajseto in enaindvajseto. Pohod z enournim počitkom je trajal celih sedemindvajset ur. Cerkničani so borce Tomšičeve brigade pristrčno sprejeli in jim pripravili večerjo. Na Vidmu, v predelu, ki mu pravijo Svinjski rigelj, se je nastanila prva četa, v barakah za bodečo žico (tam zdaj stojijo blagovnica, banka in stanovanjski bloki) so dobili nastanišče vsa druga četa, intendantura, bataljonski pratež, minerski vod in en del tretje, glavnina tretje čete je dobila prostor v nekdanjem sokolskem domu, bataljonski štab pa v gostilni pri Meletu.

* Fotografije Zvoneta Slaka-Tilna so objavljene: v knjigi Tomšičeva brigada 1 na str. 406 (desno), v knjigi Tomšičeva brigada 2 na str. 721 in 821 (skupinsko) pa tudi v tej knjigi ob pogrebu Ljuba Antončiča (str. 204)

Toda najprej je bilo treba po četah razdeliti kakšnih 80 do 100 novincev Iz okolice Cerknice In poskrbeti za barikado. Borci so bili tako utrujeni, da mnogi niso šli niti po večerjo, ker so kar popadali na tla In zaspali. Bataljonski dežurni Milan Remih je dobil nalogo, naj patrulje skrči na eno samo, ki je morala nadzorovati cesto proti Rakeku.

Nihče si ni mogel In utegnil ogledati, kakšna je Cerknica In položaji okoli nje. Bila je črna tema, partizani pa potrebni sna. Le v brigadnem štabu, ki je bil v hotelu Žumer (stal je na kraju, kjer zdaj stoji hiša za družbene organizacije in milico) so bili na nogah. Tam so plesali, veseljačili in slavili prihod v Cerknico . . .⁸

Poraz in hude izgube 3. bataljona v Cerknici

Notranjski politični aktiv je sklenil v Cerknici izpeljati velik miting, ki naj bi bil na nedeljo, 19. septembra 1943. Na njem naj bi nastopila tudi kulturniška skupina 14. divizije pod vodstvom pesnika Karla Destovnika-Kajuha. Vreme je bilo lepo in obetala se je čudovita nedelja. Aktivisti OF so menili, da je v Cerknici in okoli nje dovolj partizanske vojske, predvsem pa da Nemci še nimajo zadosti vojaštva za vdor v tej smeri.

Prav to je zatrjeval tudi načelnik divizijskega štaba Pero Popivoda, ki se je nastanil v štabu Tomšičeve brigade pri Žumru. Brigadnega komandanta Stanka Semiča-Dakija v soboto pred polnočjo še ni bilo z obiska v Zapotoku, zato je Popivoda odločal o vsem. Brž po večerji je v brigadni štab poklical obveščevalca Leopolda Skola in mu zapovedal, naj gre z ogledniško patruljo proti šest kilometrov oddaljenemu Rakeku, da bo zbral obvestila o moči in namerah tamkajšnje nemške posadke. Po stari navadi seje obnašal zelo samozavestno in je predlog bataljonskega štaba, da bi čete zgodaj zjutraj odšle s trga in zasedle okoliške vzpetine, gladko in s posmehom zavrnil.

Toda Pero Popivoda ni bil le domišljjav, marveč tudi naiven. Tisti večer je sprejel na pogovor nekakega Rusa v uniformi kozaškega častnika Rdeče armade in njegovo spremljevalko, ki sta prijahala v Cerknico na konjih in želela nastopiti na mitingu. Ko sta si trg, partizanske štabe in straže temeljito ogledala, ju je vzela noč. Tako so Nemci dobili natančne podatke o tem, koliko partizanov je v Cerknici in na kaj se pripravljajo.

Mnogo manj uspešen je bil obveščevalec Leopold Skol, saj do partizanskih privržencev na Rakeku ni mogel priti. Po ropotu na železniški postaji je ugotovil samo to, da so na Rakek prispele nemške

okrepitev, kako močne so, pa ni mogel izvesti. Vse to je opazila tudi zaseda 1. čete na Loškem griču in poročala, kaj vse se dogaja na Rakeku. Obveščevalec Skol se je vmil v Cerknico že po polnoči. Popivodo je bilo treba kajpak zbuditi, a vstal je z levo nogo. Po Skolovem poročilu, da je pričakovati nemški izpad, ker so Nemci na Rakeku dobili okrepitev, je zajedljivo odvrnil, da partizani Cerknice ne bodo zapustili, temveč jo bodo branili, češ da so Italijani in belogardisti dobro utrdili. V obcestni bunker pred Meletovo hišo je poslal oddelek s protitankovsko puško in spet legel, kar je pomenilo, da želi imeti mir.⁹

Takoj Je treba povedati, da ima Cerknica zelo neugodno lego in da je ni mogoče uspešno braniti, za zagotovitev umika iz trga pa sta ključnega pomena Črvivnik (kota 684) in Kemlak (kota 647), ki pa ju partizani niso zasedli. Razen tega so bila partizanska nastanišča obdana kar z dvema pasovoma žičnih ovir. Prva ograja iz bodeče žice Je oklepala vojaške barake, tam je bila druga in del tretje čete. Poleg tega je bila z žičnimi ovirami zagrajena še vsa Cerknica. Ta ograja iz bodeče žice je potekala takole: po vznožju Slivnice nad Šerkovim gospodarstvom, in sicer tako, daje bil sedanji protipožarni bazen zunaj žice, zunaj žice pa sta bili tudi Šerkova in Krajčeva žaga ter cerkev Sv. Roka (pri Žajfhici), nato je žična ograja tekla čez Kamno gorico na sedanjo stavbo SGP Gradišče, od tu čez glavno cesto In pod Meletovim vrtom tako, da je bil jez na Cerkniščici znotraj žice, potem pa je žica obšla Svinjo gorico in od tu nad Šerkovo gospodarstvo (glej skico št. 19 na str. 291).

Tudi enote, ki naj bi Cerknico branile, so bile prešibke, da bi se lahko spoprijele z več kakor bataljonom sovražnikove pehote. Poglejmo, kakšna je bila njihova moč in razvrstitev v noči na 19. september 1943!

V Cerknici se je poleg 3. bataljona, ta je štel kakšnih 350 borcev, in štaba Tomšičeve zadrževal tudi 3. bataljon Gradnikove brigade, ki se je vmil v njeno sestavo od Turjaka šele popoldne 18. septembra. Nastanil se je zraven brigadnega štaba na velikem Šerkovem gospodarstvu (tam kjer so zdaj osrednji prostori tovarne Brest), intendantura pa je imela zaloge in del svojih partizanov pri Žumru. Zvečer je v Cerknico prišla tudi kulturniška skupina 14. divizije, ki je po skušnji v sokolskem domu našla prenočišče v nekem skednju. V njeni bližini se je nastanil del notranjskega političnega aktiva, ki so mu pripadali Ludvik Lovko-Bobnar, Jože Kos, Franc Mlakar, Ciril Remškar, Tone Šparemblek, Francka Lovko (Vrdjanova Iz Dolenjega Jezera), Francka Caserman in Vera Hace. Ti so imeli nalogo, da

prihodnji dan izpeljejo veličasten miting. Skupaj je bilo tisto noč v Cerknici kakšnih 600 partizanov.

Dva bataljona Tomšičeve sta bila nad Cerknico, 2. bataljon je bil v Begunjah, 1. bataljon pa v Bezuljaku. Vsa skrb štaba in enot Gradnikove brigade je bila posvečena odhodu prek Javornikov proti Vipavski dolini. Trije bataljoni so se že premaknili Izven Cerknice: 2. bataljon v Grahovo, 4. bataljon na Gomje Jezero, 1. bataljon pa je bil v Dolenjem Jezeru. Pri obrambi Cerknice torej ni mogel posredovati nobeden izmed njih.

Posebej je treba poudariti, da je bilo zavarovanje Cerknice samo v rokah 3. bataljona Tomšičeve brigade: njegova 1. četa je dala 3. vod v zasede proti Rakeku, 3. četa pa je prevzela straže okoli naselja.¹⁰

Nemci so imeli pobudo, pa veliko številčno in oborožitveno premoč. V napad na Cerknico so poslali 145. polk gorskih lovcev Admont, kije imel tri pehotne bataljone, topniški divizion (16 topov), tankovsko četo (13 tankov) in druge enote za podporo - skupaj približno 2625 vojakov, to pa je bila - v primerjavi s 3. bataljonom Tomšičeve in 3. bataljonom Gradnikove brigade -vsaj štirikratna premoč. Krilna bataljona pehote so razvili v obliki klešč, katerih kraka sta morala osvojiti greben Črvivnik-Kemlak na severni in hribček Svinjo gorico na vzhodni strani Cerknice, da bi tako zaprla naravne poti za umik iz naselja, naravnost od Podskrajnika pa so udarili s topništvom in dvema vodoma tankov, ki jih je spremljala pehota v strelcih (glej skico št. 19).¹¹

Sicer pa je šla Nemcem na roke tudi precej gosta megla, ki je v nedeljo zjutraj prekrila jezersko planjavo okoli Cerknice. Zaradi nepreglednosti je med Dolenjim Jezerom in Dolenjo vasjo uspel precej tvegan prodor nemških napadalcev, ki so med potjo čez Zelše zajeli pripadnika partizanske straže Franca Meleta in Ivana Petriča, v bunkerju pri Sv. Janezu pa pobili stražo 3. čete. Zlasti in nasploh pa je Nemcem pomagala partizanska poveljniška malomarnost. Na primer, brigadni komandant Stanko Semič-Daki je pribrzel z motorjem iz Zapotoka šele zjutraj in ga je nemški napad zalotil v kopalnici, kjer seje prhal. Podobno neprespan seje v brigadni štab vrnil namestnik brigadnega političnega komisarja Matevž Hace. Zaradi tega je imel vse do Jutra odločilno besedo Pero Popivoda, ki ni užival zaupanja med komandirji.

Razume se, da so morali Nemci najprej opraviti z varovanji proti Rakeku. Zasedo nad novo cesto pod Skrajnikom, ki je štela 22 partizanov z dvema puškomitraljezoma, so obšli v megli. Med bojem je dobil politdelegat Alojz Porenta-Pepi strel v hrbet in je kmalu Izdihnil. S tem je bil odpor dveh desetih 3. voda 1. čete zlomljen, borci so se

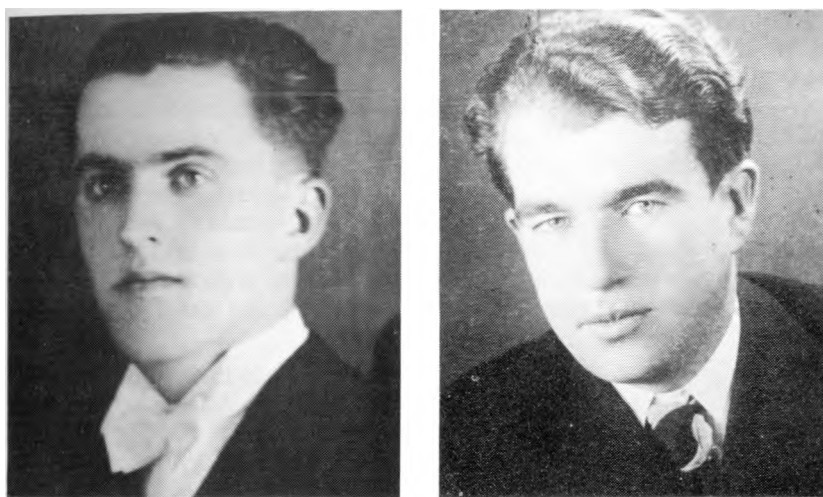
začeli umikati. Manjše zasede na Loškem griču nad staro cesto, kije štela 11 borcev s puškomitraljezom, niso presenetili, vendar je bila proti trem nemškim kolonom brez moči. Vrh tega je pet nekdanjih belogardistov takoj zbežalo iz zasede, za njimi pa je skočil še vodnik Lojze Kočevlar-Smreka, da bi jih pripeljal nazaj. Nemcem se je postavilo po robu samo pet partizanov pod vodstvom puškomitraljezca Vilka Kosa-Zorana, ki je izstrelil nekaj rafalov na najbližjo nemško kolono. Nato je bilo treba brž nabrusiti podplate, sicer bi jih Nemci po grmovju polovili.¹²

Franca Banovca in Valerijo Kobal iz 3. čete, ki sta stražila v bunkerju na Meletovem vrtu, je na nemško kolono od Dolenje vasi opozorila neka kmetica, kije straži s kolesom prinesla mleko in kruh. Banovcu je zastal grizljaj v grlu in nemudoma je stekel h komandirju Jožetu Škufci-Martinu. To poročilo je bilo v brigadnem štabu ob šestih in petinštirideset minut. Na pomoč stražarjem je pohitel politdelegat Jože Snoj-Piki z eno desetino, kije nemško strelsko vrsto na Meletovem vrtu prestregla in jo uspešno zavračala vse do prihoda tankov. Med bojem je partizanski mitraljezec pobil tri Nemce, ki so nameravali Streljati z lahkim minometom.

Bataljonski komandant Rudi Vidrgar-Brane je popeljal k Sv. Janezu in Svinji gorici vso 2. četo, ki jo je podpirala tanketa. Četa se je pognala v odločen nasprotni napad. K njenemu uspehu je pripomogel zlasti nekdanji sergente Umberto Vidari, ki je z lahkim minometom razbijal nemška mitralješka gnezda in natančno zadeval celo posamezne nemške vojake. Izdatno je pomagala tudi tanketa, vse dokler se ji ni pokvaril mitraljez, tako daje 2. četa prej kot v pol ure Nemce nagnala skozi Dolenjo vas. Na tem koncu so se začeli umikati po vsej črti. Bataljonski komandant Rudi Vidrgar-Brane in komandir Duško Remih sta menila, da sta z Nemci opravila, zato sta tudi ona zapovedala umik proti četnemu nastanišču (glej skico št. 19).

Proti Svinji gorici in Lušču je pohitel tudi 3. bataljon Gradnikove brigade, da bi si zagotovil neoviran umik h Grahovemu, toda četa, ki bi morala zasesti te položaje, je pri kozolcih na Lušču že trčila ob Nemce; umikala se je vse do Pocinovega kozolca, kije bil že pod ognjem z druge strani. Srečno in brez izgub sta se po poljskem kolovozu proti Martinjaku prebili samo dve skupini gradnikovcev, bataljonska glavnina z brigadnim štabom je izbrala pot čez Slivnico, ki je bila takrat skoraj popolnoma gola.¹³

Toda pri 3. bataljonu Tomšičeve, kije Imel nalogo Cerknico braniti, se je dogajalo marsikaj čudnega.

Politdelegata Alojz Porenta-Pepi iz Šentpavla (levo), ki je padel 19. septembra 1943 v zasedi pod Skrajnikom, in Stane Lukec-Nebojse iz Spodnjega Kašlja ldesno1, ki so ga v Cerknici razorožili petokolonci iz Ljubljane-Polja in ga na tamkajšnjem pokopališču ustrelili 10. decembra 1943

Glavnina 1. čete (1. in 2. vod) se je postavila v zbor že ob petih, toda v zboru pred Tekavčevo hišo je čakala na bojno nalogo do sedmih, ko je dobila Iz bataljonskega štaba ukaz, naj zasede vznožje Slivnice nad Šerkovim gospodarstvom in proti Peščenku. Takoj je odhitela v koloni in na mostu čez Cerkniščico naletela na brigadnega komandanta Stanka Semiča-Dakija, ki je ukaz spremenil in 1. četo napotil na Rancareber in Črvivnik. Komandir Viktor Cvelbar-Stane je četo takoj obmil in odhitel mimo cerkve in Žajfnice. Ko se je ozrl nazaj, je videl, da mu sledi samo en vod. Prvi del čete je prepustil namestnici političnega komisarja Tončki Hočevar z naročilom, naj ga odvede proti Begunjam, sam pa je skočil nazaj, da najde zvezo z drugim delom čete. Zaprepaščen je ugotovil, da je zvezo pretrgalo devet belogardistov iz Ljubljane-Polja (pridružil se jim je tudi France Pengal iz Velikih Poljan), ki so bili v četo vključeni kot amnestirani ujetniki z Velikega Osolnika. Ko so začutili nemške vojake v bližini, so takoj razorožili politdelegata Staneta Lukca-Nebojseta in se usidrali v kaplaniji. Partizansko stisko so izrabili tudi zaporniki Rado Petrovič, ustanovitelj enodnevnih trške straže, Jože Štrukelj in tri Bočkova dekleta iz Begunj, ki so zbežali iz zapora, zgrabili za orožje in pričakali Nemce kot peta kolona.

Komandir Viktor Cvelbar-Stane je zadnji konec 1. čete kmalu našel, toda tedaj se je v Cerknici že začel pekel.

Tretji vod 1. čete se je umikal po skupinah tačas od Loškega griča In Skrajnika skozi Globočico in po grebenu proti Črvivnlku, ne da bi se tam mogel pripraviti na obrambo. Ker tudi glavnina 1. čete zaradi sabotaže nekdanjih belogardistov ni mogla zasesti teh dveh vrhov, so lahko Nemci z levim klinom brez resnih ovir dobili v roke Črvivnik In Kemlak, dve ključni točki za varen partizanski umik iz Cerknice proti Begunjam. Po tej poti je neovirano ušel Iz Cerknice samo motorist Slavko Rode-Nande, na pritlikavi tovornjak avtomulo z mitraljezom na kabini so Nemci od Kemlaka že vžgali in slabo bi se bilo končalo, če jim ne bi z rafali odgovarjal Janez Lavrič. Huje se je godilo minerskemu vodu 3. bataljona Tomšičeve, ki je pri Žajfhici zašel med rafale nemških Šarcev.

Na žalost pa so Nemci medtem zasedli še Lušč in Svinjo gorico ter s tem zaprli tudi izhode proti Martinjaku. Janez Mele In Tone Zidar, ki sta s tovornjakom zdivjala po cesti mimo Peščenka, sta že prestregla rafale. Mitralješki izstrelki so jima zdrobili šipo na kabini, vendar sta jo srečno odnesla do Martinjaka, tam pa sta bila na varnem.¹⁴

Ker se je nemški pritisk od Dolenje vasi okreпил, je Stanko Semič-Daki zapovedal, naj proti Meletovemu vrtu udari en vod 3. čete v oklepem tovornjaku. Partizani pod vodstvom namestnika četnega komandirja Jožeta Kolenca, vodnika Pepija Kocjančiča in politdelegata Mirka Moharja-Braneta so nemudoma skočili v oklepno vozilo, prisedla sta tudi brigadni komandant Stanko Semič-Daki in komandir brigadne štabne patrulje Lojze Skol. Toda vsi so v njem obtičali, ker ni mogel nihče najti šoferja Lojzeta Duška.

Dotlej so partizanski poveljniki še verjeli, daje Cerknica vama pred navalom nemških tankov. Že prejšnji večer so borci 2. čete 3. bataljona na cesti ob vhodu v Cerknico z rakovške strani naredili skoraj dva metra visoko barikado iz tramovja, v nedeljo zjutraj pa Je bunker pred Meletovo hišo zasedel tudi protitankovski oddelek pod poveljstvom Lojzeta Kožarja-Slavca In bataljonskega operativnega oficirja Rajka Stojkoviča. Protitankovsko puško je Imel v rokah pegasti Darko iz okolice Tolmina, rdečkastih las, ki pa že po prvih strelah ni več verjel v prebojno moč angleške protitankovske puške. A za orožje je poprijel operativni oficir Rajko. Čisto od blizu je v ogromni nemški tank izstrelil več nabojev, toda krogle železne gmote niso prevrtale. Tank je počasi zasukal kupolo s topovsko cevjo in v bunker poslal nekaj granat. Operativni oficir Rajko Stojkovič je bil zmaličen, pomočniki pa ranjeni. Komandir Lojze Kožar-Slavc je komaj rešil protitankovsko puško, potem so skočili, da bi zbežali čez bodečo žico. Slave je naredil pot skoznjo tako, da je nekajkrat mahnil z 22 kilogramov težko puško po žici, malega pomočnika Ivana Dragarja-

Brigadni zdravnik dr. Vlado Vojška-Vojko iz Novega mesta (levo) in operativni oficir 3. bataljona Rajko Stojkovič iz Dražice pri Borovnici (desno), ki sta v Cerknici padla med prvimi

Gašperja, ki ni mogel splezati čez, pa je kar vrgel na drugo stran. Toda kmalu je mina ubila namerilca Darka iz Tolmina, Lojzeta Kožaija-Slavca pa je zadelo v nadlaket, ranjeni so bili tudi vsi drugi, le mali Ivan Dragar-Gašper je ostal cel.¹⁵

Tačas je nemški tank kakor za šalo razkopal leseno barikado in se pognal po cesti skozi Cerknico. Tò seje zgodilo ob sedmi uri in petnajst minut.

Pred mostom pri Vrbči hiši se je velikanskemu nemškemu tanku skušala postaviti v bran majhna partizanska tanketa, kakor bolha proti hrošču. A je samo buhnilo iz nje, nato jo je jekleni orjak kar zajahal in odrinil v potočno strugo, da si je naredil prosto pot čez most, kajti moral je opraviti še s partizanskim oklepnim tovornjakom, iz katerega so partizani 3. čete ubežali zadnji hip. Onesposobil gaje tako, da seje zaletel vanj, ga stisnil ob zid in ga strl kakor lupino, potem pa je nanj še pljunil nekaj goreče snovi, da je začel goreti. Tudi tanketa je bila v ognju, a sta se tankista rešila. To sta bila mitraljezec Leopold Goljat-Kovač z Muljave in voznik tanka Jože Kadunc-Pepc iz Šmajja-Sap. Nemški tankist ju je že razorožil, ko pa je pozornost usmeril drugam, sta se izmuznila. Jože Kadunc-Pepc se je zatekel v Ipavčjo hišo z ožgano glavo, ki si jo je pred tem namakal v potoku.

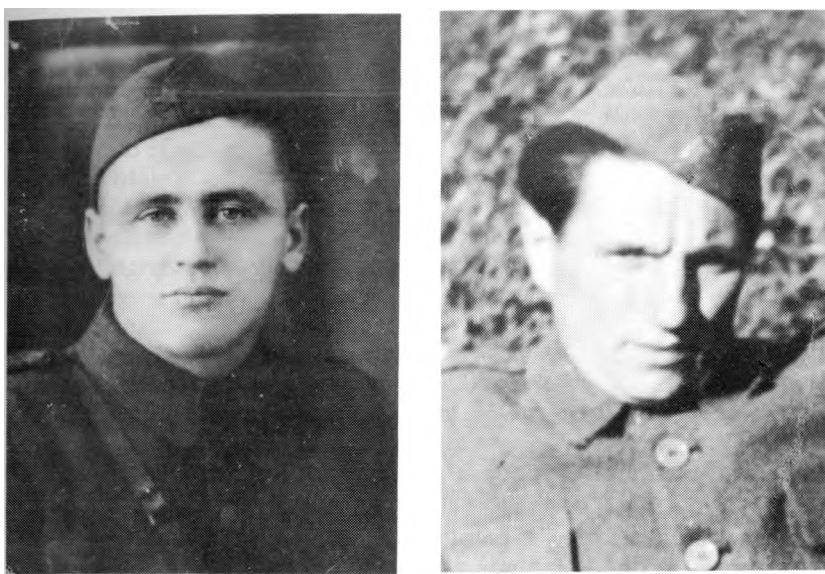
Poleg čelnega nemškega tanka, ki je hipoma opravil z obema partizanskima oklepnima voziloma, je Cerknico napadlo še šestero tankov, ki so jih partizani razpoznali za tigre. Trije so prišli čez most: en tank je prodril na Svinjo gorico, eden je prišel pod Klančarjev kozolec, eden je sejal smrt in ognjeno zmes od mosta do Šerkove hiše. Nadaljnji trije nemški tanki so se razvrstili na prežo po petdeset do sto metrov eden od drugega za vrtovi proti Zelšam in Podskrajniku, eden pa je lovil umikajoče se partizane Gradnikove brigade proti Dolenjemu Jezeru vse do Osredka, kjer se je pogreznil v močvirje, da so ga potem komaj izvlekli. Ta tank je ranil Heleno Murovec-Helo, takratno bolničarko 3. bataljona Gradnikove brigade. Dobila je štiri strele.

Topove, ki so imeli nalogo rušiti bunkerje in obstreljevati Slivnico, so Nemci postavili v peščenku pri Podskrajniku. Od tam so že kmalu po sedmi uri zadeli baročni glavič na zvoniku farne cerkve, da se je njegov koničasti vrh zamajal in nagnil, granate pa so padale tudi po Šerkovi domačiji. Po oceni partizanov so streljali trije ali štirje topovi (ena baterija).¹⁶

Sprva nemški tanki niso niti streljali na partizane, ampak so jih skušali pregaziti. Celo Matevž Hace je mislil, da so to partizanski tanki. Stal je na sredi Cerknice in vpil: »Kam bežite? To so naši tanki.«

Da gre za utvaro, so komandirji in vodniki vodov spoznali šele tedaj, ko so se za las izognili grozotni smrti. Šele ob pogledu na nemški križ so spoznali, da to niso partizanski, temveč nemški tanki. Na mostu je to doumela tudi Anica Mohar-Smilka. Skočila je v vodo, tedaj je iz jeklene pošasti zdrdral dolg rafal, ki pa je ni zadel.

Z vdorom treh nemških tankov po glavni cesti skozi Cerknico se je znašla v kritičnem položaju predvsem 2. četa 3. bataljona Tomšičeve, ki se je umikala od Sv. Janeza in Dolenje vasi. Nemški tanki so ji odrezali umik čez cesto, zato je zavila v kritju hiš in sadnega drevja čez Meletov vrt, da bi tam našla kako vrzel za prehod čez cesto do barak, ki so bile obdane z žično ograjo, čez njive proti Podskrajniku se tako ni dalo - tam so prežali trije nemški tanki, petdeset ali sto metrov eden od drugega. Najprej se je pognal čez cesto mimo kostanjev komandir Duško Remih, kije prek žičnih ovir splezal kot po lestvi. Za njim je skočil še komandant Rudi Vidrgar-Brane in se zamaknil za kostanj ob cesti, kajti takrat so se že oglasili tankovski mitraljezi in dva borca zadeli, da sta se hudo ranjena valjala po tleh. Zato je moral še Brane preskočiti nazaj, da bi 2. četo prepeljal čez tolčeni pas po drugi poti. Kje in kako je to naredil, nihče ne ve. On pravi, da so se prebili čez cesto nekje mimo sokolskega doma, drugi pa menijo, da

Junaška tankista Tomš ičeve brigade: mitraljezec Leopold Gojlat-Kovač z Muljave (levo) in voznik tanka Jože Kadunc-Pepc iz Šmajja (desno), ki sta v Cerknici dobila hude opekline

blizu mosta. V vsakem primeru so morali še čez bodečo žico. Anton Dragar-Ciril je naredil vrzel tako, daje nekajkrat udaril z glavo od težke brede, vendar se je še vseeno s plaščem zapletel med bodice in se potem komaj rešil.

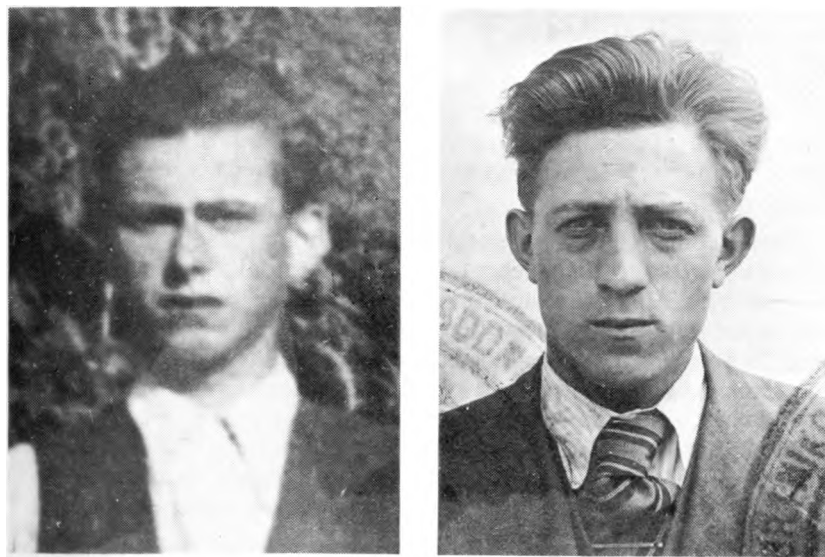
Preden jim je to uspelo, je bila 2. četa že hudo zdesetkana. Popadali so vodniki vodov Franc Srebrnjak z Gabrja, Rudolf Špehar iz Kota pri Sinjem Vrhju, Alojz Starešinič iz Cerkvišča in Jože Vukšinič iz Želebeja, namerilec minometa Anton Rus iz Dobravic je bil v Ločicah ranjen v noge in si je pri Turkovem kozolcu sam pognal kroglo v glavo. Bila je še cela vrsta drugih mrtvih in ranjenih. V vrtincu smrti seje prejšnji četni politični komisar Bogdan Struna-Jan, partizan od leta 1941, kar sesedel ob neki hiši blizu mosta. Bil je zadnji in čisto sam in zameglilo se mu je pred očmi. Povsod okoli njega je treskalo, drdralo in pras-ketalo, smrad po sežganih cunjah in zgorelem senu mu je silil v oči.¹⁷

Medtem je nemški tank zažgal Lončarjevo in obe Ronkovi hiši (zdaj Cesta 4. maja 28, 29 in 30), kjer seje branil vod 3. čete pod vodstvom Jožeta Kolenca. Tedaj so prešli v napad tudi nemški pešaki. V začetku jih je uspešno odbijal puškomitraljezec Alojz Živic-Floijan iz Goč,

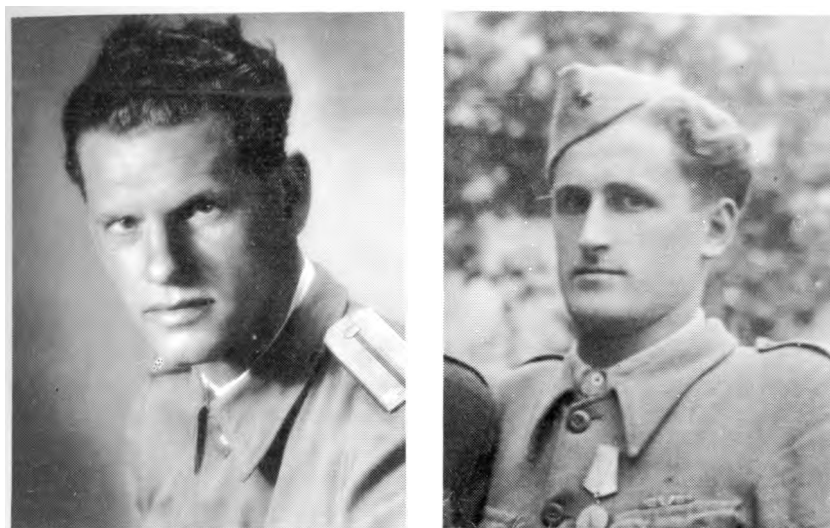
kmalu pa Je bil huje ranjen njegov pomočnik Peter Hvala Iz Kneže. Zgradbo je bilo treba zapustiti.

Ko je Jože Kolenc planil skozi zadnja vrata, je naletel na belogardista. Tega je ustrelil, za njim pa se je prikazal Nemec. Kolenc se je pognal čez kotanjo proti Pocinovemu kozolcu, kamor seje bilo zateklo že več navadnih partizanov, ki so se zarili v deteljo. Kmalu so prišli Nemci v strelcih in odšli mimo. Toda že čez kakih petnajst minut so prišli nazaj. Brigadni zdravnik dr. Vlado Vojska-Vojko je malo pokukal iz detelje, potem ni imel kam, odvrigel je brzostrelko in dvignil roke, a Nemci so ga kljub temu počili. Samo zastokal je. Potem je en Nemec v kozolec podtaknil prižgano vžgalico in začelo je goreti. Kolenc in Franc Žugelj-Boris sta skočila ven. Spoprijela sta se s tistim Nemcem in ga spretno obvladala. Tedaj so se drugi sovražniki ovedli in začeli streljati. Kolenc je zdrvel med nemškimi vojaki in njihovimi tanki navzgor, Žugelj pa je planil nazaj v goreči kozolec in na drugi strani ven. Bežal je v mrtvem kotu za gorečim kozolcem. Dva v detelji skrita borca pa sta zgorela. Pravijo, da sta bila iz Gradnikove brigade.¹⁸

Glavnina partizanov 3. bataljona Tomšičeve in 3. bataljona Gradnikove z brigadnima štaboma vred se je umikala mimo Šerkove žage

Padla vodnika vodov Franc Srebrnjak z Gabrja (levo) in Alojz Starešinič iz Cerkvišča (desno). Za padla borca Rudolfa Špehcuja iz Kota pri Sinjem Vrhju in Antona Rusa iz Dobravic se fotografiji nista ohranili

Dva Junaka iz Cerknice: namestnik komandirja 3. čete Jože Kolenc iz Dolenjih Ponikev (levo) in vodnik te čete Franc Žugelj-Boris z Otoka v Beli krajini (desno)

na Slivnico. Tam je bilo vse golo, komaj sem in tja kakšen brinov grm, tako da so bili odlična tarča za topovske granate od Podskrajnika. Partizani so se reševali le tako, da so skakali v lijake, ki so jih naredile granate in se krili za dimom, ki so ga puščale. Kljub temu so padali s kriki po dolgem in počez: temu Je odbilo roko, drugemu nogo, enemu pa je odtrgalo obe, da mu Je ostal samo še trup. Sredi tega meteža je zastal korak brigadnega kulturnika Fedojia Kovačiča-Jožeta. Hotel je rešiti hudo ranjenega konjarja Ivana iz Črnomlja, vendar so mu ga nadaljnji izstrelki usmrtili v naročju, ob tem pa ranili v roko še njega, kljub temu pa je rešil nekega drugega hudo ranjenega partizana. Mimo njiju je drvel Matevž Hace v strmino kot jelen. Obveza z glave se mu je odvila, frfotala za njim in kazala pot topovskim granatam. Matevž, snemi že to belo zastavo, je klical Ivan Dolničar-Janošek, kije tekel za njim, pa ni mogel prevpiti granat.

V zavetja pred granatami so nemški vojaki nabijali s težkimi minometi. Drobci mine so v glavo zadeli Francko Vesel iz Loškega Potoka, ki je pripadala 1. četi. Toda tam blizu se je prebijala tudi skupina borcev 3. čete. Nihče se ni nadejal, da bo treba še enkrat preiti bodečo žico. Ena od partizank jo je privzdignila, da so se splazili skozi. Ko so bili na drugi strani, je treščila težka mina na brigadnega kurirja Danijela Hotujca-Mileka, da je vsega razneslo, hudo ranila pa tudi

Prizor iz požgane Cerknice ob sedanji Cesti 4. maja. Od leve Je najprej del nekdanje Žumrove gostilne, nato Kranjčeva in Verletova trgovina ter delno Gojupova pekarna

kurirja Vladimira Omahna-Boruta, partizanko Cveto Matič in namestnico političnega komisarja 3. čete Anico Mohar-Smilko.* Mina ji je zlomila kost na desni nogi, en drobec pa jo je zadel v uho. Četni politični komisar Stanko Golli-Ilija je ukazal izdelati zasilna nosila, za nošenje pa je odredil pred štirimi dnevi ujete belogardiste. Ti so vsakič, ko je treščilo v bližini, vrgli ranjenko na tla, pa četudi na skale. Zahtevala Je, naj jo nosijo pravi partizani, toda teh ni bilo dovolj.¹⁹

S tem se je končal prvi del nemškega vdora v Cerkljo ob Savi. Odpor borcev 3. bataljona Tomšičeve brigade, ki pa ni bil dovolj vojaško urejen, premišljen in voden, je bil povsod strt. Poslej so se čete, skupine in posamezniki samo še umikali, toda najhuje jih je šele čakalo. Nemci, ki so jih s Kemlaka držali v precepu, so nameravali pobrati sadove zmage: partizanom povsem preprečiti umik, preiskati grmovje, polja, poslopja in druge skrite koticke, zlasti pa kaznovati in zastrašiti prebivalce Cerknice, o katerih je bil štab 71. pehotne divizije natančno obveščen, da so trdno na partizanski strani. Ta štab v planinskem gradu sta namreč 12. septembra 1943 obiskala belogardistična gorečneža Rado Petrovič in inž. Jože Seljak ter s pravo maščevalno ihto očrnila ves trg, ki se jima je upiral ali posmehoval.

* Fotografija Anice Mohar-Smilke Je objavljena v knjigi Tomšičeva brigada 2 na str. 681.

Samo s tem izdajstvom si lahko razlagamo, zakaj so Nemci s tanki požgali vse zgradbe od Žumrovega hotela do cerkve, čeprav tam ni bilo nobenega partizana več. Skupaj so upepelili 80 hiš in gospodarskih poslopij* in brez razloga surovo pobili 11 čisto nedolžnih ljudi: 79-letnega Janeza Iblančiča (Kovščevega očeta) pri cerkvi, 70-letnega pastirja Gregorja Debevca (Matovžinega) v Cibrovi dolinki, 40-letnega in gluhonemega Jožefa Kušljana za Turkovim skednjem, 40 do 50-letnega slaboumnega Franca Mikšeta (Drašlerjevega Frenka, ki mu je odbilo glavo) pri Ronkovi kapelici, 24-letnega Jakoba Urbasa (Enžlinovega) na Ostankarjevem vrtu, 86-letno Marijo Vivoda, 12-letnega Jožeta Tekavca ter Franciško Kovšca, Jakoba Demovška, Jakoba Klančarja in Jakoba Žnidaršiča, za katere se ne ve, koliko so bili stari.²⁰

Rešilni nasprotni napad 2. bataljona čez Črvivnik

Takoj ko je postalo jasno, da so Nemci zasedli Črvivnik in da napadajo z mnogo večjo močjo, kakor je kazalo od začetka, je brigadni komandant Stanko Semič-Daki poslal kurirja v Begunje z naročilom, naj Jože Lepin-Ris z 2. bataljonom iz Begunj naskoči čez Črvivnik proti Cerknici, obenem pa naj Franc Bobnar-Gedžo s 1. bataljonom pohiti mimo Zavrlovega griča in Tičnice v slepilni napad proti Rakeku. Kaže, daje to povelje odpeljal v Begunje na motornem kolesu Slavko Rode-Nande. To pomeni, daje hitro prišlo v prave roke, toda zaradi zaprisege novincev ga Jože Lepin-Ris ni mogel takoj izvršiti. Tako so razbite enote 3. bataljona zašle v strahoten položaj in grozilo jim je popolno uničenje.²¹

Cerknica je gorela, nemški tanki tigri so šarili po njej in sejali smrt, topovi so namerjali granate na vsakega posameznega partizana, pa čeprav je samo bežal. Mnogi borci so bili še neuki novinci, ki se brez poveljnikov niso znašli. Bili so zbegani in zaupali so samo najbolj hladnokrvnim in preudarnim.

Največ partizanov je padlo na travniku Ločice (med Šerkovo in Krajčevo žago) in Za vrtovi. Pri Krajčevi žagi na Ločicah je padlo še pet borcev Gradnikove brigade. Ranjeni so bili Marjan Velušček, Anton Vendramin, Nace Makuc, Franc Mlakar (letnik 1912), Marjan Velišček-Diko, Franc Mukli iz tretjega, Karol Bačnik iz prvega, Franc Pogorevc iz drugega, Jože Bratuš in Karlo Kromar iz četrtega bataljona Gradnikove, Lojze Berkopec iz topniškega divizionu 14. divizije ter aktivist Franc Mlakar (1913 Viševak) iz rajonskega odbora OF Loška dolina.

*Tu ni všteti 16 hiš in gospodarskih poslopij s Svinjskega riglja, ki so jih Nemci požgali ob prvem vdoru 14. septembra 1943, ko so skušali pomagati obleganim belogardistom v Begunjah, vendar jih je Gradnikova zavrnila.

Najhujše izgube je imela 2. četa 3. bataljona Tomšičeve, ki se je umikala od Krajčeve žage na Slivnico, in to predvsem zaradi tankovskih topov, ki so streljali na vsakega posameznega borca. Granate so jih ubile šest, bili so povsem raztrgani. Tam so umrli: Martin Malenšek ter brata Alojz in Franc Kobše iz Malin, Franc Ogulln iz Cerovca, Janez Nemanič iz Zvirkovega vrha, Anton Plut z Gornjega Suhojja ter Edvard Centa z Gradišča pri Robu, ki je v brezizhodnem položaju dvignil roke, vendar so ga Nemci vseeno pokosili z brzostrelko.

Padli partizani v Cerknici: Martin Malenšek (levo), in Alojz Kobše iz Malin (sredina) ter vodnik Jože Vukšinič iz Želebeja (desno). Za Franca Kobšeta iz Dol Franca Ogulina iz Cerovca in Janeza Nemaniča iz Zvirkovega vrha se fotografije niso ohranile

Hudo ranjeni so bili: Leopold Butala, Vinko Polenšek, Umberto Vidari (Vidmar), Franc Ravnikar, Janez Režek, Martin Škof iz Gor. Lokvice, Lojze Bavdek iz Marinčkov, Herkolic iz Bele krajine, Anton Kastelic (1927) in namestnik komandirja Vinko Volavšek-Albin, smrtno ranjen pa je bil Martin Petrič iz Dragomlje vasi. Bilo je še nekaj lažje ranjenih, med njimi Zorka Kodrič-Jelka iz Oševljeka, ki so jo zadeli drobci mine v meča desne noge, Jože Žlogar-Pavček iz Ravnac je bil ranjen v peto, Marko Kočevlar iz Dragomlje vasi pa v brado. Po naštetih hudih izgubah se je 2. četa dokopala do razrušenih bunkerjev nekdanje Rupnikove obrambne črte in od tam je Anton Dragar-Ciril s težko brezo razkuril po brezskrbnih Nemcih, ki so iskali in pobijali ranjene partizane. Za Cirilovo brezo je poprijel tudi Stanko Semič-Daki in streljal na nemške vojake, ki so imeli v zboru kakih 30 ujetih partizanov.²²

Izkušeni partizani so se tisti loki izognili. Umikali so se ob potoku Cerkniščica in po njeni strugi. Te borce je vodil komandir 1. čete Viktor Cvelbar-Stane, ki je našel pod lesenim mostičem vršilca dolžnosti bataljonskega političnega komisarja Franca Žugla-Zvoneta, priključili

pa so se mu tudi bataljonski sekretar SKOJ Rudi Žugelj, minerski vod pod poveljstvom Antona Drečnika-Zvoneta in Ivana Čerina-Jana, pa še mnogi razkropljeni partizani. Sprva je isto pot ubirala tudi glavnina 2. čete, ki jo je vodil bataljonski komandant Rudi Vidrgar-Brane, nakar jo je spet prevzel njen komandir Duško Remih. Razume se, da so se pota enot in skupin tudi križala, enote pa so že imele manjše ali večje izgube.

Pri mlinu seje Rudi Žugelj priključil glavnini borcev 3. čete. Odločili so se, da se v kritju grmovja umaknejo čez potok do vznožja Slivnice. Toda Nemci so jih opazili ter jih zasuli z mitralješkimi rafali in težkimi minami. Tam so bili hudo ranjeni še Danilo Kampjut, Anton Gorjanc, Franc Zalokar, Franc Škedelj, Franc Dragovan* in Ivan Škrjanc, vsi iz 3. čete.

Posebno hudo seje godilo minerskemu vodu. Najprej je topovska granata grdo ranila Lojzeta Kondo-Slava, ki je nemočen obležal blizu ceste. Za njim so hude rane staknili tudi Rudolf Kocbek, Martin Kastelic-Bojan in vodnik voda Anton Drečnik-Zvone, ki je bil zadet v glavo.

Iz 2. voda 1. čete je bilo ranjenih še pet borcev: najhuje puškomitraljezec Franc Žgavc-Dušan, laže pa Jože Bizjak, Stane Jančar, Franc Žepič in Jože Fortun. Politdelegat tega voda Ivan Kosmač iz Labinj pri Cerknem se je rešil na prav poseben način. Z enim izmed svojih borcev se je skril v jelšovem gozdičku pod polomljeno jelšo. Pod koreninami v osušeni potočni strugi je bil precej velik spodmol. Vanj seje zavlekel, še prej pa je soborca ob robu peščene struge večje prekril z dračjem in listjem. Nemci so tisto jelšje prečesali v strelcih. Eden je prišel čisto blizu Kosmača in trikrat ustrelil, tako

*Hudo ranjenega Franca Dragovana iz Gornje Lokvice sta dva Italijana odnesla v nek hlev. Tam so ga našli belogardisti v nemški službi. Vprašali so ga, če ima še kakšno željo, recimo duhovnika, češ da bo tako kmalu na drugem svetu. Franc Dragovan, ki je bil tedaj globoko veren, je prikimal. Kmalu je v hlev prišel cerkniški župnik Ivan Štrajhar, ranjenca spovedal in obhajal. Ko so belogardisti spet prišli v hlev, jih je vprašal: »Kaj mislite narediti s tem revežem?«

»To, kar zasluži komunist. V smrt z njim. Ustreliti ga moramo, gospod župnik...«

»Ja, ustreliti? Kaj pri vas ne velja tak zakon kakor v drugih vojskah? Najprej ga morate pozdraviti, potem ga šele lahko kaznujete...«

Belogardisti so odšli iz hleva, kmalu za tistim pa so morali bežati še iz Cerknice skupaj s svojimi gospodarji. Zavedni domačini z župnikom Ivanom Štrajhajem, ki Je Francu Dragovanu rešil življenje, so poskrbeli, da je prišel v partizansko bolnišnico (po zapisu Marije Nemanič z dne 13. decembra 1981).

blizu da je Kosmaču udaril v nos smrad po smodniku. Ker se ni nič zganilo, je odšel dalje.²³

Ograjo iz bodeče žice blizu Krajčeve žage so prešli na razne načine. Večinoma so se morali splaziti pod njo, le zaostali Franc Banovec je imel k sreči pri sebi kombinirke in je žice preščipal. Nato so zašli v hudo goščavo z robidovjem in samo z veliko težavo so se prebijali naprej. Bataljonski komandant Rudi Vidrgar-Brane se je naveličal tako nevšečne hoje, skočil je ven, da bi grmovje obšel, pa je padel, se hitro pobral in spet padel, nato pa opazil, da ima nogo zasukano, tako daje bila peta odspredaj in prsti odzadaj. Šele tedaj seje zavedel, da ima nad kolenom zdrobljeno kost.

Kurir Anton Kralj-Kralj iček gaje povlekel nazaj v peščeno strugo, mu naravnal nogo, mu podložil nahrbtnik pod glavo, nakar mu je ranjeni komandant Brane ukazal, naj se prebija dalje proti Begunjam, da bi od tam priklical pomoč. Toda Kraljiček ni prišel daleč. Skupaj s petimi novinci, ki so bili zelo zbegani in so se tiščali v gruči, seje skušal prebiti čez travnik po planem. Tam so vsi novinci padli. Kralj iček pa je bil hudo ranjen. Dobil je štiri strele pod koleno, nad koleno in v stegno leve noge, ko se je potegnil v plitvo kotanjo, pa še dva strela skozi desni kolk in odneslo mu je tudi kapo. V tej kotanji seje Kraljiček povil. Uporabil je prvi povoj in raztrgal še čisto srajco.

Po suhi potočni strugi se je do komandanta Braneta najprej privlekel ranjeni Jože Gašperič, potem pa je tja prišla Jožefa Bobek-Pepca, bolničarka minerskega voda, sicer doma iz Volč pri Košani. Strgala je čisto srajco in Braneta obvezala, partizana Miran Petrič in Franc Banovec, ki sta tudi zašla na tisti kraj, pa sta ji pomagala, da so komandanta Rudija Vidrgarja-Braneta zanesli v suh in skoraj meter globok peščeni tolmun. Potem sta Petrič in Banovec odšla dalje, Pepca pa je ostala pri ranjencu, oprezala in ga odvrčala, da se ne bi ustrelil. »Ne smeš tega storiti, ker boš s strelom še mene izdal,« mu je prigovarjala. V komandantovi nogi so se začele strašanske bolečine in kdo ve, kolikokrat je pristavil pištolo k sencem, da se pokonča, pa ga je vsakič prepričala, da ni pritisnil.

Kaj pomeni biti ranjen in v nevarnosti, da padeš nacistom živ v roke, je kmalu izkusil tudi Franc Banovec. Pribežal je po njivi s koruzo do nekega grmičevja, tam gaje zadelo v peto, da ni mogel dalje. Puškino cev si je podstavil pod brado in čakal. Nemci so bili čisto blizu in z rafali so pokončali celo starca, žensko in tri otroke.²⁴

Tisto, česar se je bal Banovec, sta doživela Jože Brunskole iz Jelševnika in Jože Mišmaš iz Kala pri Ambrusu. Brunskoleta so Nemci ujeli v nekem zelniku, Mišmaša pa sneli z bodeče žice, kjer je obvisel z prebitima nogama, enega partizana so dobili pri cerkvi z odtrgano

Anton Plut z Gornjega Suhoja (levo) in Edvard Centa z Gradišča pri Robu (desno), ki sta padla v Cerknici 19. septembra 1943

roko, še dva pa ujeli zdrava. Poleg pravih partizanov so bili v nemških rokah tudi nekdanji belogardisti, ki so pripadli v 3. bataljon na Velikem Osolniku zavoljo obljube, da se bodo za naprej bojevali na strani partizanov proti Nemcem. Vendar besede niso držali: začeli so se takoj bratiti z Nemci, ujete partizane pa obkladati z žaljivimi in zajedljivimi vzdevki. Bili bi takoj obračunali z njimi, če jim tega ne bi preprečili Nemci.

Žal, lov na partizane še ni bil končan. Za povrh so začeli nemški vojaki po opustošeni Cerknici še pleniti živino, prašiče, kunce in domačo perjad. To je bila nova nevarnost za one borce, ki so se skrili po gospodarskih poslopih. Takih partizanov je bilo kar precej, med njimi vsa kulturniška skupina 14. divizije s Karlom Destovnikom - Kajuhom, Cvetom Maroltom-Špikom, Jožetom Tiranom, Vladošo Simčičevo, Marto Pavlinovo-Brino ter Stankom Modcem-Kostjo, glasbeno nadarjenim rakovškim partizanom, in še nekaterimi umetniki, ki so pripravili orožje, da se pokončajo z njim, če jih Nemci izsledijo.

Pa jih niso odkrili in tudi Franca Žuglja-Borisa ne. Ta seje po begu iz gorečega Pocinovega kozolca zatekel v nek svinjak. Ko je streljanje po Cerknici pojenjalo, je prišel vanj pogledat neki Nemec, odprl je hlevska vrata, vendar Borisa ni uzrl, ker je stal za njimi in ves čas stiskal v rokah nasekano francosko bombo, ki ji je snel varnostni zatič. Nek drug partizan se je rešil tako, da se je skril v Šrangarjev hlev,

najbolj nenavadno pa sije pomagal poltdelegat Miro Mohar-Brane. Ko ni imel več kam, ker so se mu Nemci bližali v strelcih, se je zavlekel med padle, se pod enega splazil ter se po obrazu namočil z njegovo krvjo. Nemški vojaki so se ustavili, opazovali trupla, eden je celo zmajal z glavo, drugi pa je stopil bliže in prvega mrliča prebodel z bajonetom. Tedaj je prifrfotala ena izmed Dakijevih min, treščilo je, po zraku so frčale grude zemlje in mrtvece je prekril črn dim. Nemec z okrvavljenim bajonetom je izginil . . .²⁵

Nemci so bili pijani od zmage. Ker so bili njihovi minometi in mitraljezi predaleč, so s Črvivnika sestopili proti Žajfnici, da bi v strelcih preiskali goščave, njive in druge skrite kraje. Hoteli so si naropati tudi kaj za priboljšek. Na vrhu Črvivnika so pustili le majhno zaščitnico, kakšnih 40 mož, vsi drugi so se pomaknili na Rancareber in še vedno nabijali proti planjavam na Slivnici (glej skico št. 19). Vendar je njihovo nadzorstvo nad potmi za umik iz trga oslabelo, kar so s pridom izrabile nekatere zaostale skupine, ki so se dotlej skrivale po hišah, hlevih in dvoriščih, na primer skupina, ki jo je vodil Ivan Križan.

Kaže, da so Nemci nameravali v Cerknici ostati dalj časa ali vsaj čez noč, ker so s tovarnjakom pripeljali protitankovske mine in jih začeli vkopavati na cesti od Cerknice proti Begunjam. Pa so vkopali samo tri, potem se je položaj zasukal.

Medtem je Jože Lepin-Ris dodobra doumel, kaj se godi s 3. bataljonom v Cerknici. Brezupen beg njegovih borcev je iz Begunj opazoval z daljnogledom dr. Lado Lovrenčič. Ko je bilo zaprisege konec, je komandant Ris tri čete 2. bataljona nemudoma pripravil za nasprotni napad. Njegovi partizani so skoraj tekli po cesti mimo Medenove žage, ki je bila na levi strani, potem pa so pri zadnji hiši zavili na desno. Najprej so proti Črvivniku poslali bojno patroljo, ki jo je vodil Maks Vidmar-Ljubo, zelo izkušen in preudaren partizan iz Potoč pri Senožečah. Na to patroljo je streljal Nemec z brzostrelko, daje morala bežati. Toda medtem se je 2. bataljon že razvil v strelce in odločno jurišal na vrh. V ospredju in v obliki klina je napadla 2. četa pod poveljstvom Bogdana Marčenka-Tigra, nemško zaščitnico nad Primozarjem hitro obvladala in Nemce bliskovito vrgla z vsega grebena. Upirali so se samo posamezniki (glej skico št. 19 na str. 291).

Kajpak, brez žrtev ni šlo. Padli so Franc Urh iz Sodražice, Franc Klun iz Bukovice, Anton Pucelj iz Žlebiča in Ivan Prijatelj s Finkovega, Jože Mecele iz Bele krajine je bil prestreljen skozi trebuh, hudo ranjeni pa so bili še Anton Mohar iz Lepovč, Janez Zakrajšek iz Sajeveca ter Jože Rutar in Jože Zadnik od neznano kje ter namestnik političnega komisarja 2. čete Jože Slovinc-Kavboj iz Spodnje Pohance.²⁰

Partizani se niso ustavili. Z vrha Črvivnika (kota 684) in Kemlaka (kota 647) se je mimo Primožaija navzdol usulo kot plaz vse do Žajftice, kjer so partizani zasegli več nemških tovornih vozil. Ta prodor je podprl brigadni komandant Stanko Semič-Daki, ki je spet izpričal svojo preprostost in prvinsko bojevitost. Po prihodu v Begunje, je na tovornjak hitro naložil težki minomet, se odpeljal proti Cerknici in začel streljati mine kar s kesona, tako da se je zaradi prehudih odsunov udril lesen pod. Nemcem je pa le dal vetra, saj so mine padale

Anton Pucelj iz Žlebiča (levo), Franc Klun iz Bukovice (sredina) in Ivan Prijatelj s Penkovega (desno), ki so padli na Črvivniku ob nasprotnem napadu 2. bataljona Tomšičeve 19. septembra 1943. Za padlega Franca Urha iz Sodražice nismo mogli dobiti fotografije

v središče trga, kamor so se umikali razbiti sovražniki mimo cerkve in požganih zgradb.

Ko se je začel ta hrup s Kemlaka, je bolničarka minerskega voda Jožefa Bobek-Pepca vsa prebledela, češ zdaj je po nama, zdaj so se Nemci odločili, da prečešejo vse skrite koticke v goščavi. A ranjeni komandant Rudi Vidrgar-Brane je hitro spoznal, da Nemci bežijo in da se slišijo rešilni klici partizanov. Tudi pretkani politdelegat Ivan Kosmač je brž pokukal iz svojega skrivališča in videl, kako Nemci bežijo čez mostič mimo Krajčeve žage. Zdaj je rešitev blizu, je dejal svojemu prestrašenemu tovarišu.²⁷

Toda Nemci se niso dali kar tako. Najprej so od Kolarjevega kozolca streljali k Primožarju in Črvivniku s tankovskim topom, potem so se spustili v nasprotni napad, ki sta ga podpirala dva tanka. Pri Žajfnici jim je uspelo oteti nekaj tovornjakov, ki so bili še malo prej v rokah partizanov. Ti so se morali umakniti, ker proti tankom niso imeli nobenega orožja. Tedaj je po četah 2. bataljona, izpopolnjenih z novinci, med katerimi je bilo precej nekdanjih belogardistov, prišlo do

panike. Namestnik komandanta Jože Jakič-Dušan je nenadoma ostal sam pri Primožaju. Pobral je odvrženo protitankovsko puško in čakal na tanke.

Komandirji čet in vodniki vodov so hitro umirili preplašene novince, nekaj Jih Je tudi ušlo s Črvivnika, in zasedli strelske jarke, ki so se vlekli takoj nad Primožarjem. Pred njimi, kakih 200 metrov pod to samotno domačijo, je bil globok protitankovski Jarek, kar vse je skopala že prejšnja jugoslovanska vojska. Temu jarku in gmajni z ostrimi skalami sta se morala napadajoča tanka izogniti. Zapeljala sta prek zasilnega prehoda, ki si gaje čez jarek naredil Primožar, potem pa vdrla v njegovo ogrado, drugod tako nista mogla. Jože Jakič-Dušan Je potrpežljivo čakal, dokler nemški tank ni začel plezati v hudo strmino in dokler ni pokazal ranljivega trebuha. Takrat je Dušan natančno pomeril v ta del tanka in dvakrat ustrelil. Po teh streljih se je težki tank takoj obrnil in odpeljal nazaj. Isto je naredil tudi tank, ki je vozil za prvim. Na umiku Ju je uspešno obdeloval Stanko Govže s težkim minometom ter ju z natančnimi zadetki očitno tudi poškodoval. Oba tanka sta Jo popihala navzdol, z njima pa tudi pehota, ki sta ji skušala narediti pot. Nemški nasprotni napad je propadel.

Po tem Dušanovem uspehu se Je borcem 2. bataljona spet vmil pogum, ob boku je napredovala tudi Kolesarska četa 1. bataljona. Začeli so potiskati Nemce v opustošeni trg. Takrat se je pognala v napad tudi 2. četa 3. bataljona, kije hotela priti do svojih ranjencev, jih pobrati in odnesti na varno. Partizani so najprej razminirali cesto Cerknica-Begunje. Po njej je Jože Lepin-Ris v Begunje odpeljal zaplenjeni tovornjak s protitankovskimi minami. Ko so ga razložili, je Daki odredil, naj se vrne po ranjence, ki so jih partizani že začeli zbirati. Med prvimi so našli Lojzeta Kondo, Rudija Vidrgarja-Braneta in Jožeta Gašperiča.²⁸

Medtem je prišel do besede tudi Franc Bobnar-Gedžo, ki je 1. bataljon popeljal nad Rakek k Tičnici in Srnjaku. Tam je ukazal postaviti težke minomete in težke mitraljeze, od koder so lahko natančno obstreljevali železniško postajo in nemška nastanišča. Koliko škode in žrtev je povzročilo to obstreljevanje Nemcem, ni znano, strah pa Je bil med njimi velik. Na partizanski strani je bil huje ranjen Jože Bizjak iz 3. čete 1. bataljona.

Partizani so trdno držali ves greben od Tičnice prek Loškega griča do Črvivnika. Od stare ceste so bili stran manj kot tristo, od nove ceste Cerknica-Rakek pa le kakšnih šeststo metrov. Nemci so upravičeno začutili bojazen, da jim partizani lahko presekajo poti za umik proti Rakeku, razen tega so na to daljavo mitraljezi še vedno učinkoviti. To se je pokazalo prav kmalu, ko je prispel na položaje 2. bataljona

brigadni komandant Stanko Semlč-Daki. Po stari navadi je spet posegel po težki bređi, katere namerilec je bil izkušeni Drago Turk. Daki je streljal na nemški tovornjak pri Kolarjevem kozolcu, ko je hotel priti z Rakeka v Cerknico, ter ga prestrelil, da je tam obtičal. To je Nemce opozorilo, da morajo nemudoma zapustiti Cerknico.

Umikati so se začeli že sredi popoldneva, toda morali so se umikati naokoli po polju čez Dolenjo vas, po glavni cesti so šli samo tanki, ki so bili pehoti tudi za pobočnico. Še pred večerom so partizani pobrali vse svoje ranjence In jih spravili na varno v Begunje.²⁹

S tem se je končala druga faza nemškega napada na Cerknico, v kateri je glavno vlogo odigral 2. bataljon Tomšičeve brigade, kije - kot je skromno ugotovil njegov komandant Jože Lepin-Ris - v Cerknici rešil, kar se je še rešiti dalo. Iz poteka te faze se lepo vidi, kako je brigadni komandant Stanko Semič-Dakl ukrepal: preprosto, smiselno in učinkovito. S tem je le ublažil poraz 3. bataljona, ni pa ga mogel preprečiti. Po vsem tem nam ostane še, da izračunamo, koliko je veljal ta poraz.

V dnevnem poročilu brigadnega štaba z dne 20. septembra 1943 piše, daje brigada Imela 11 mrtvih, 18 ranjenih In 138 pogrešanih, izgubljenih pa 120 pušk, 150 bomb in eno protitankovsko puško, ki pa jo je - kot smo spoznali - rešil Jože Jakič-Dušan. Razen tega je tudi poročal, da se je Nemcem vdalo 22 partizanov, od katerih so jih sovražniki 16 že postrelili. Belogardisti so poročali, da seje Nemcem vdalo 35 njihovih somišljenikov. Nemško poročilo je zelo kratko. V njem piše, daje polk Admont uničil dva partizanska ogledniška tanka, preštel 100 mrtvih partizanov, zaplenil pa 100 pušk in 20 mitraljezov. O nemških izgubah pravi le to, da so bile majhne, kār je tudi res, ne navaja pa nobenih števil, kar pomeni, da Nemci vsaj o svojih izgubah niso bili posebno natančni. Torej je treba dokazati, kaj od tega je res in kaj ni res.

France Brence, ki je padle partizane pobiral in pokopaval, je izpovedal, da je bilo takrat v Cerknici pokopanih 27 padlih borcev,* v mrliški matični knjigi župnije Begunje pa so vpisani za ta dan štirje neznani padli, od tega dva na Slivnici In dva na Črvivniku, skupaj torej 31 padlih borcev.³⁰ Razčlemba pokaže, da so te številke popolnoma točne. Poglejmo!

Stanko Petelin-Vojko ni o padlih ali ranjenih gradnikovcih na dan 19. septembra 1943 zapisal ničesar. Verjeti kaže Vinku Tomcu, kije

* V šolski kroniki Cerknice (fase. 865/11 v arhivu IZDG) piše. daje bilo ubitih 32 ljudi, od tega 3-je civilisU, kar bi pomenilo, da so našli v Cerknici 29 padlih partizanov, vendar so ti podatki vsaj glede civilistov netočni.

izpovedal, da je na ta dan v Cerknici in okoli nje padlo sedem borcev Gradnikove brigade, pogrešanih pa je bilo 35 do 40 novincev, ki so večinoma ostali na domovih. Iz Tomšičeve brigade je po posameznih enotah imensko ugotovljenih naslednje število padlih in ranjenih: brigadni štab s štabno patroljo in tankovskim oddelkom - trije padli in štirje hudo ranjeni, štab 3. bataljona z minerskim vodom - en padli in šest ranjenih, 1. četa - en padli, šest ranjenih in dva ujeta, 2. četa - šestnajst padlih, petnajst ranjenih in trije ujeti, 3. četa - deset hudo ranjenih, skupaj v 3. bataljonu Tomšičeve sedemnajst padlih, sedemintrideset ranjenih in pet ujetih, v 2. bataljonu trije padli in šest ranjenih, v 1. bataljonu Tomšičeve pa en hudo ranjeni. Torej je iz Tomšičeve brigade imensko ugotovljenih 25 padlih, 48 ranjenih in 5 ujetih (štirje imensko in eden opisno). Če odštejemo dva padla iz 2. bataljona in dva iz 3. bataljona, ki so bili pokopani v Begunjah, vidimo, da je bilo iz Tomšičeve v Cerknici pokopanih 20 padlih partizanov, iz Gradnikove pa 7, kar da številko 27, ki jo je navedel France Brence.

Posebno poglavje so ujeti. Po pričevanju domačina Franceta Vičiča (Oljkovega), ki je ujetništvo preživel, so 19. septembra 1943 Nemci odgnali proti Rakeku 16 ljudi, od tega je moral hudo ranjenega partizana Jožeta Mišmaša eden odpeljati v samokolnici. Franc Mevc iz Zelš pa je izpovedal, da so Nemci na Hribencah ob železnici blizu Rakeka ustrelili devet ujetnikov, med njimi tri pripadnike partizanske straže, ki so bili po vojni prekopani in prepoznani (Jože Milavec, Franc Mele in Jože Urbas). Prepoznali so tudi partizana Jožeta Mišmaša in Vincencija Ferjana z Ribnega, štiri ustreljene partizane pa ne. Koga je treba ubiti, je pokazal belogardistični gorečnej Rado Petrovič, kije bil zakrinkan v Cigana, streljala pa sta jih dva starejša Nemca.

Toda Jože Brunskole, ujetnik iz 3. bataljona Tomšičeve, je povedal, razen njega je ujetništvo preživel še Franc Stenta iz Cerknice, da so Nemci streljali ujetnike tudi v Postojni. On se je tam pomešal med vračajoče se internirance, ki ga niso izdali, sam pa se ni oglasil, ko so ga Nemci klicali po seznamu, in si je tako rešil življenje. Vendar Brunskole trdi, da so bili iz 3. bataljona Tomšičeve poleg njega ujeti samo še štirje partizani, eden med njimi je bil Stane Lukec-Nebojse, ki so ga belogardisti potem ustrelili za pokopališkim zidom v Ljubljani-Polju. Podatki o ujetih iz 3. bataljona Tomšičeve se torej ujemajo, o ujetih pripadnikih partizanske straže pa tudi. Možna je le ena razlaga: namreč ta, da so drugi ustreljeni ujetniki pripadali nekdanjim belogardistom, ki so prišli v 3. bataljon Tomšičeve na Velikem Osolniku, ker pa se zagrizencu Milanu Haložanu niso zdeli dovolj pravoverni, so morali umreti pred nemškimi puškami.³¹

Partizan Jože Mišmaš iz Kala pri Ambrusu (levo), ki so ga Nemci hudo ranjenega ujeli in ustrelili na Hribencah., in Martin Petrič iz Dragomlje vasi (desno), kije zaradi hudih ran preminil v bolnišnici 4. oktobra 1943

Poraz v Cerknici je potemtakem Tomšičevo brigado - skupaj z ustreljenimi ujetniki - veljal najmanj 28 mrtvih, 48 ranjenih in 2 ujeta,* ki nista bila ustreljena. To so bile strahotne izgube, mnogo prehude za varljiv občutek zmagoslavja med poveljniki, ki je največ botroval temu porazu. Toda upošteva je nemško številčno in oborožitevno premoč, jo je 3. bataljon Tomšičeve še kar poceni odnesel. Nemške izgube niso bile velike: 5 mrtvih in 6 ranjenih, kar je v primerjavi s partizanskimi komaj osminka.

Petokoloncev, ki so se sami vdali ali prestopili na nemško stran, ne kaže šteti med izgube. Belogardistične Vesti glede tega ne navajajo zanesljivih podatkov. Po enem poročilu naj bi bilo takih partizanskih begunov 9, po drugem pa 35. Z njihovim begom Tomšičeva ni prav ničesar izgubila, čeprav iz tega izhaja grenka izkušnja, da so bili

*Vseh ugotovljenih mrtvih je bilo 53, od tega 11 civilistov, 3 pripadniki partizanske straže, 4 neznani ujeti partizani in 7 borcev Gradnikove brigade, vseh poimensko ugotovljenih ranjenih partizanov pa je bilo 61, od tega 11 iz Gradnikove brigade, eden iz topniškega diviziona in en aktivist OF. Razmerje med padlimi in ranjenimi ni normalno, to pa je samo še en dokaz več, da so Nemci ranjene partizane pobijali, to pa so delali tudi z ujetniki. Od ujetnikov so se rešili štjlje: Jože Brunskole in Franc Štenta Iz Tomšičeve ter France Vičič In Jože Udovč iz partizanske straže.

partizani na Velikem Osolniku do teh ljudi preveč neprevidni in prizanesljivi. Ob tem je treba poudariti, da so ti okoreli in prenapeti ljudje zakrivili smrt najmanj treh ujetnikov, zlasti smrt politdelegata Staneta Lukca-Nebojseta, ki so ga sami ubili. Belogardist Milan Haložan, najbolj svetohlinski med njimi, ima na vesti tudi Marijo Puhar, mater dveh partizanov iz Tomšičeve, Rudija Puhaija-Razina in Lidije Puhar-Lajdi. Ko je prišel Haložan z nemško pomočjo domov iz Cerknice, je Puharjevo mater najprej prisilil, da je morala pojesti škatlico cigaret, ki mu jih je v znak sprave na Velikem Osolniku podaril njen sin Rudi, potem pa je poskrbel, da sojo njegovi pajdaši za vselej spravili s poti.³²

Nekaj je treba zapisati še o pogrešanih. Kakor za pogrešane iz Gradnikove, velja tudi za pogrešane iz Tomšičeve brigade, da so mnogi novinci iz Cerknice ali bližnjih vasi ostali kar lepo doma. In še več, celo številni Belokranjci so Jo popihali domov, od tam pa v 15. brigado Belokranjsko . . .

Urejanje in prvi val poveljniških sprememb

Po porazu v Cerknici se je 3. bataljon nastanil v Begunjah, kamor so prenesli ali prepeljali tudi vse ranjence. Tam so jih pripravili za prevoz v bolnišnice, odpeljali pa so jih na treh tovornjakih. Dvajset so jih prevzeli v kočevskem Marijinem domu, drugi del pa so jih prepeljali v Dolenjske Toplice. Na poti do tja je eno vozilo z ranjenci po nesreči zapeljalo celo v Krko.

Najhuje prizadeta je bila 2. četa 3. bataljona Tomšičeve, ki se je zmanjšala na en vod. Izpopolnili so jo s tridesetimi prostovoljci z Vrhnike ali njene bližnje okolice, ki so prišli v Begunje 20. septembra 1943. To četo in sploh ves 3. bataljon je bilo treba urediti tudi drugače. Še zlasti je bilo treba na mesta padlih in hudo ranjenih imenovati nove nižje poveljnike, teh je manjkalo največ.³³

Na sploh so se tedaj odprle mnoge poveljniške praznine, ki so nastale zaradi ustanavljanja novih brigad. Prvo večjo verigo sprememb je povzročila odredba o ustanovitvi 18. divizije NOV in POJ, v katero so prišle 8. (Levstikova), 9. in 10. (Ljubljanska) brigada. Za komandanta te divizije je bil imenovan Rado Pehaček, dotlej namestnik komandanta 15. divizije, za političnega komisarja pa Janez Hribar - Tone Pogačnik, do takrat namestnik komisarja 14. divizije. Na izpraznjeni položaj namestnika političnega komisarja 14. divizije je bil

določen Matevž Hace-Matevž Plehan, na njegov dotedanji položaj namestnika političnega komisaija Tomšičeve pa Franc Žugel-Zvone.

Ta poveljniški premik so v štabu 3. bataljona obravnavali že na predvečer silovitega nemškega vdora v Cerknico, ko so bili obveščeni, da je za namestnico političnega komisaija 3. bataljona imenovana Anica Mohar-Smllka. Žal je bila Smilka v Cerknici hudo ranjena, zato je moral to mesto prevzeti dotedanji politični komisar 2. čete Ivan Dolničar-Janošek. Imenovati pa je bilo treba tudi bataljonskega političnega komisaija - tega ni bilo že od 19. avgusta, ko je padel Zdravko Terpin - In bataljonskega komandanta, saj je bil Rudi Vidrgar-Brane v Cerknici hudo ranjen. Tako je 3. bataljon Tomšičeve 20. septembra 1943 dobil nov štab, kije bil sestavljen takole: komandant Jože Zemljak-Domen, njegov namestnik Ignac Horvat-Imre, politični komisar Ferdinand Sedej-Nande, njegov namestnik pa Ivan Dolničar-Janošek. Poleg tega je bil nov tudi bataljonski obveščevalec, kije postal Vinko Preložnik.³⁴

Tedaj nekako sta se s Plaškega - po končani višji oficirski šoli pri Glavnem štabu NOV In PO Hrvatske - v Slovenijo vrnila Jože Mirtič-Zidar In Ivan Kovačič-Efenka s spremljevalcema vred. Zidar je bil imenovan za komandanta Levstikove brigade, Efenko pa je Glavni štab NOV in PO Slovenije zadržal za komandanta ene izmed na novo ustanovljenih brigad v Slovenski Istri. Zaradi te odredbe se je izpraznil položaj namestnika komandanta Tomšičeve brigade, kije od 15. julija pripadal Ivanu Kovačiču-Efenki. Že dan po uspešnem bojnem posegu čez Črvivnik v Cerknico je bil za novega Dakijevega namestnika imenovan Jože Lepln-Rls.

Toda še številnejše poveljniške spremembe so nastale zaradi ustanovitve Loške brigade, ki jo je šel organizacijsko razvrščat dr. Lado Lovrenčič, njene poveljnike pa je morala dati Tomšičeva brigada. Politični komisaiji so v ta namen na zborih bataljonov prebrali poziv za prostovoljne prijave, kije zagotavljal, da bo vsak premeščen v novi brigadi napredoval za eno stopnjo: vodnik ali politdelegat voda za komandiiija ali političnega komisaija čete, komandir ali politični komisar čete za komandanta ali političnega komisaija bataljona in podobno.

Kljub zares vabljivim obetom, so se za odhod v Loško brigado priglasili le redki, zato jih je bilo treba kratko malo določiti. Za komandanta nove Loške brigade Je bil imenovan Franc Bobnar-Gedžo, dotedanji komandant 1. bataljona Tomšičeve, za njegovega namestnika Jože Jerman, dotedanji komandant 4. bataljona Tomšičeve (ki je mogel ribniško vojaško bolnišnico zapustiti šele 5. oktobra), za brigadnega političnega komisaija Jože Jezeršek-Sokol,

Novi namestnik brigadnega političnega komisarja (tudi vršilec dolžnosti brigadnega političnega komisarja) Franc Žugel-Zvone iz Ljubljane (levo) in novi politični komisar 1. bataljona Mihael Butara-Aleks iz Cerkeļ ob Krki (desno)

kije bil v Tomšičevi politični komisar 2. bataljona, Jože Jakič-Dušan, dotlej namestnik komandanta 2. bataljona Tomšičeve je postal komandant 1. bataljona Loške, Duško Remih, dotedanji komandir 2. čete 3. bataljona je postal komandant 2. bataljona Loške, Bogdan Marčenko-Tiger, dotedanji komandir 2. čete 2. bataljona Tomšičeve pa komandant 3. bataljona Loške brigade. Poleg naštetih so v Loško brigado, kije 23. septembra 1943 slovesno zaprisegla na Knežji Njivi, odšli še Ciril Lovše-Čiro in Anica Škaija-Špela ter Albin Polk-Fajfa in Milan Pahor-Dorče (za komandirja čete), ki pa tam nista obstala.³⁵

Iz Begunj čez Ljubljanski vrh je proti Žirem na Gorenjsko odšla močnejša patrolja, ki so Jo sestavili v 1. bataljonu in Je štela 12 partizanov. Poveljeval ji je namestnik političnega komisaija 1. čete Maks Drobnič, za poznavalca poti ji je bil določen Milan iz Žirov, v njej pa je bil tudi borec Martin Košir. Ta patrolja je imela posebno zaupno poslanstvo; hoditi je morala hitro in prikrito. Skoraj gotovo je nosila poziv za udeležbo gorenjskih predstavnikov na zboru odposlancev slovenskega naroda v Kočevju. Njeni borci so najprej prišli v Podlipo. Tam so partizane hoteli obkoliti belogardisti s postojanke na Vrhnikih

Komandir Dušan Remih-Duško (levo), ki je odšel za komandanta 2. bataljona Loške brigade (padel 29. junija 1944 pri Šumiku na Pohorju, razglašen za narodnega heroja), in njegov brat Milan Remih (desno) iz Šalke vasi pred tem namestnik političnega komisarja 4. bataljona Tomšičeve, kije umrl po vojni. Oba sta bila predvojna skojevca. Fotografiji Jožeta Jakiča-Dušana in Bogdana Marčenka-Tigra sta objavljeni v knjigi Tomšičeva brigada 1 na str. 293 in 414.

z dvema kolonama, vendar jih je patrulja pravočasno zapazila, udarila po njih in se pod ognjem umaknila proti Sv. Trem kraljem, potem pa šla čez razmejitvene ovire do Žirov. V Podlipi se je patrulja ustavila tudi nazaj grede, bataljon pa je našla šele 28. septembra.

Sicer pa je v Begunjah iz brigade odšlo še nekaj borcev. Polit-delegata Vinko Toni-Cene in Boris Sili sta bila premeščena v Ljubljansko brigado za politična komisarja čet, medtem ko so političnega komisarja 1. čete 3. bataljona Rada Čenčiča-Mitjo, kije bil po poklicu stavec, poklicali v Kočevsko tiskamo.

Tistikrat so iz Tomšičeve brigade izločili tudi oklepniške in topništvo. Pri štabu 14. divizije se je ustanovila posebna tankovska skupina, 20. septembra 1943 pa je začel nastajati 1. divizion artilerije, kije 24. septembra štel 250 mož. V svoji sestavi je imel šest baterij: protitankovsko z dvema topičema 47 mm in tankovskim polavtomatskim topičem 20 mm, dve gorski, gorsko s tremi topovi 65/18 in gorsko 75/13 z dvema topovoma, baterijo poljskih topov 75 mm z

dvema topovoma, baterijo težkega topništva z eno havbico 105 mm in težko motorizirano baterijo s havbico 149 mm. Divizion Je slovesno zaprisegel v Babnem Polju 25. septembra 1943, nakar se je premaknil na Bločlce in Bloško Polico. Pod okriljem Tomšičeve brigade je bila osnovana 1. protitankovska baterija, in sicer nad Medenovim mlinom pri Begunjah. Njen politični komisar je postal Franc Mavec-Boris, dotedanji obveščevalec 2. bataljona Tomšičeve. Ta baterija je imela sprva tri protitankovske topove, potem pa je dobila še en brzostrelni top, snet iz kupole uničenega tanka pri Dobrniču.

Tudi v divizijsko šolo za desetaje in vodnike je Tomšičeva brigada prispevala nekaj svojih najboljših partizanov. Politični komisar šole je postal Anton Kovačič-Tone iz Krške vasi, dotlej politični komisar 3. čete 2. bataljona, njegov namestnik pa Alojzij Tekavec iz Otonice, ki Je bil v 1. bataljonu Tomšičeve od ustanovitve.³⁶

Za Francem Bobnajem-Gedžom je poveljstvo nad 1. bataljonom začasno prevzel njegov namestnik Štefan Pavšič-Jure. Več novih imenovanj je bilo v 2. bataljonu. Za komandanta namesto Risa je bil imenovan Jože Boldan-Silni, za političnega komisarja (namesto Janeza Jezerška-Sokola) Jože Breznik-Gorki, za bataljonskega obveščevalca (namesto Franca Mavca-Borisa) pa Franc Šlajpah-Pogačev. Komandir 1. čete namesto Silnega je postal Torči Sluga-Lim, komandir 2. čete namesto Tigra pa Lojze Uršič.

V 3. bataljonu je bil imenovan (namesto Rada Čenčiča-Mitje) za političnega komisarja 1. čete Rihard Romih-Rikl, za njegovega namestnika pa Hine Lotrič-Gašper, za komandirja 2. čete (namesto Duška Remiha) je bil imenovan Franc Ločniškar-Sine, za političnega komisarja (namesto Ivana Dolničarja-Janoška) Matija Zupančič-Matiček, njegov namestnik pa je bil Anton Suhadolc-Uran. V poveljstvu 3. čete je nastala samo ena sprememba - namesto Smilke Je postal namestnik četrtega političnega komisaija Jože Snoj-Piki. Omeniti je treba še Delovno četo: njen komandirje bil Janez Hočevnar, politični komisar pa Bogdan Struna-Jan.

Precej sprememb je bilo tudi v širšem brigadnem štabu. Novi brigadni zdravnik je postal dr. Jože De Reggi, za veterinarskega pomočnika pa je bil imenovan Ivan Mrmolja. Takrat je bilo v vsej brigadi kakšnih 160 mul in konj, zato je brigada prve dni oktobra dobila še šolanega veterinarja - Oskarja Böhma. Pomembna je postala tudi preskrba z orožjem in strelivom, zato so iskali sposobnega človeka za brigadnega orožaija. Toda manjkalo je tudi načelnik brigadnega obveščevalnega centra. To dolžnost je prevzel Leopold Skol, ki se je v brigadnem štabu pridružil bratu Alojzu Skolu, ta pa je že od prej

Jože Boldan-Silnl iz Višerj (levo), novi komandant (razglašen za narodnega heroja), in Jože Breznik-Gorki z Vrhovelj pri Lukovici (desno), novi politični komisar 2. bataljona

poveljeval brigadni štabni patrulji. Kot zanimivost velja omeniti zlasti to, da sta bila dva kurirja tudi šofeja, in sicer Slavko Rode-Nande in Miroslav Pelc-Taras, ki sta svoje dolžnosti opravljala z motornimi kolesi.³⁷

Brigadna zanimivost je bila tudi Kolesarska četa, ki se je s prihodom do Cerknice dodatno oborožila, tako daje vsak šesti borec Imel puškomitraljez, Mirko Tomšič pa lahki minomet. A žal se je počasi manjšala. Kolesa so se kvarila, kar velja predvsem za gume, pripomočkov za popravila pa ni bilo. Pretrpela je tudi prve izgube. Dva kolesarja, ki sta šla patroljirat proti Dobcu, so našli ubita in razmesarjena.

Zagrizeni belogardisti iz Dobca so se tiste dni še zmeraj potikali v bližini svojih domov, vendar pa so bili že povezani z Nemci na Rakeku in so vohunili zanje. Da bi jih pridobil vsaj za nevtralnost, je šel politični komisar 1. bataljona Mihael Butara-Aleks s skupino borcev v Dobec, tam zbobnal skupaj vaščane in jim govoril. Pozval jih je, naj pokličejo svojece, ki so bili prej pri belogardistih in ki se skrivajo po

gozdovih, da bi se prijavili partizanski vojski; zagotovil jim je, da se jim ne bo zgodilo nič hudega, ker še vedno velja amnestija. Ta poziv pa ni rodil uspeha, zato so morale biti partizanske patrulje previdne in zadosti močne.³⁸

Nemci na Rakeku so 20. septembra 1943 mirovali, izpadli pa so iz Borovnice proti Rakitni. Na bojni pohod je šlo sto nemških vojakov in deset belogardistov. V to smer je moral odhiteti 3. bataljon Tomšičeve, ki je zasedel poglavitne prehode nad Otavami, kjer pa ni prišlo do spopadov. Nemci in njihovi domači pomagači so se zadovoljili s tem, da so presenetili in ubili partizana Alojza Gradišaija, nakar so se hitro vrnili v Borovnico.

Na položajih proti Rakeku je bil tiste dni 2. bataljon, kije zasedel protitankovski jarek. Ta seje vlekkel od Primožaija pod Črvivnikom in pod Loškim gričem nad staro cesto do kapelice nad Rakekom in morda še dalje. Od tam je 21. septembra dvakrat zavrnil Nemce, ki so hoteli izrabiti deževno vreme, da bi kako presenetili partizane. Vendar jim to ni uspelo, čeravno jih je podpiral tank, kije pripeljal vse do Kolarjevega kozolca pred Cerknico.

Sorazmerno zatišje je brigadno poveljstvo izkoristilo za pomembno slovesnost: 22. septembra proti večeru je pripravilo zaprisego za partizane 1. in 3. bataljona. Obred je bil pred cerkvijo in župniščem v Begunjah, opravil pa ga je partizanski duhovnik dr. Metod Mikuž.

Po tem obredu sta se 2. in 3. bataljon Tomšičeve pomaknila bliže k Rakeku. Drugi je zasedel Skrajnik (kota 652), tretji pa seje z glavnino utrdil na Stražniku (kota 646). Na teh zaporah sta 23. septembra 1943 ob desetih pričakala nov nemški izpad, ki pa se je popolnoma ponesrečil. Napadlo je približno sto Nemcev, ki so skušali s tanki, oklepnimi avtomobili in motornimi kolesi prodreti proti Cerknici. Partizani 2. bataljona so spustili tanke in oklepnike mimo, nato pa so od Podskrajnika z eno četo udarili nemški pehoti v hrbet (glej skico št. 20 na str. 292). Ko so Nemci partizanski naskok opazili, so poslali v boj še dva tanka. Z njuno pomočjo so pehoto umaknili iz precepa, vendar so partizani med bojem uničili dvoje motornih koles in dva tovarnjaka, s protitankovsko puško pa poškodovali en oklepnik, ki pa so ga Nemci kljub obstreljevanju protitankovskih topov le uspeli odvleči na Rakek. Boj je trajal do štirinajstih. Kakšne izgube so imeli sovražniki tistega dne, ni natančno znano. Po poznejši partizanski oceni je bilo med Nemci 15 mrtvih in ranjenih, 2. bataljon Tomšičeve pa ni imel niti padlih niti ranjenih.³⁹

Opisani boj je pokazal, da so se partizani že naučili, kako seje treba bojevati z nemškimi tanki, ki se jih niso več bali.

Brata Leopold Skol (levo), kije bil od 20. septembra do 3. decembra načelnik obveščevalnega centra, in Lojze Skol iz Spodnjega Jelenja (desno), kije bil komandir brigadne štabne patrulje do 8. novembra 1943. Teda) Je bil ujet

Tretji bataljon je bil predaleč, da bi lahko posegel v boj. Njegova naloga je bila, zlasti preprečiti, da nemška pobočnica ne bi prodrla prek Stražnika. Tam so imeli partizani zemljanko, nekakšno kolibo iz zemlje in travnatih važ, ki jim je služila za opazovalnico. Iz nje se je videlo prav na Rakek, imela pa je to slabo lastnost, da so jo lahko opazili tudi Nemci. Kmalu so začeli streljati s topovi in ena od granat je zemljanko zadela in deloma porušila. Takrat sta bila mrtva dva partizana, zasulo pa je Alojza Živica-Florjana, ki je le tri dni pred tem postal namerilec pri lahkem minometu. Ko se je izkopal na piano, je imel polno zemlje v nosu, ušesih in ustih.

Tisto dopoldne je bilo deževno. Popoldne se je zvedrilo in pokazalo sonce. Komandir 1. čete 3. bataljona Viktor Cvelbar-Stane je popeljal proti Rakeku skupino partizanov z zbrojevko in lahkim minometom. Z Blaževca (kota 625) so dobro videli pet Nemcev, ki so polegali in se greli na planjavi pred smrekovim gajem na Rakeku. Vilko Kos-Zoran in Franci Strle sta streljala na te Nemce, toda bilo je predaleč celo za puškomitraljez, ne le za lahki minomet. Nemški vojaki so se umaknili povsem lagodno, kakor da se nič ne dogaja.

V noči na 24. september se je iz Bezuljaka skozi cerkniški Videm, prek Podskrajnika in Zelš do Rakovega Škocjana pomaknil tudi 1. bataljon Tomšičeve, ki je imel v predhodnici Kolesarsko četo (glej

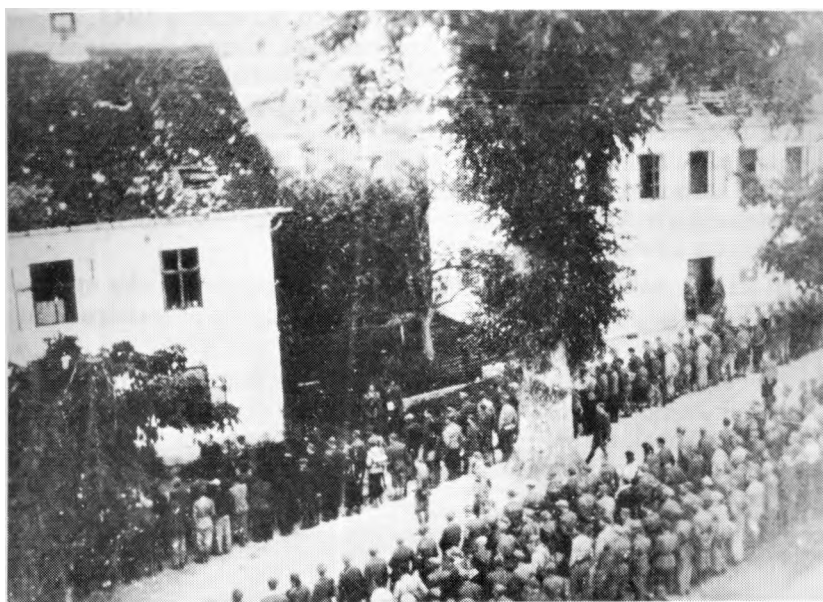
skico št. 24 na str.). Toda malo po zajtrku je moral v obratni smeri pohiteti 3. bataljon. Prepeljali so ga na tovarnjakih čez Cerknico, Begunje do Otav, kjer so se borci v hudem deževju namakali na položajih vse do večera, ne da bi pričakali Nemce. Potem pa spet nazaj do Zelš in pod Rakovski grič. Takrat sta se od bataljona poslovila bolničarka 3. čete Valerija Kobal-Zmaga in namerilec lahkega minometa Alojz Živic-Floijan, ki sta odšla z Gradnikovo brigado prek nekdanje rapalske meje v rodne kraje. V zamenjavo za ta dva in še nekatere druge izkušene partizane je Gradnikova prepustila Tomšičevi brigadi več kot sto novincev, večinoma nekdanjih belogardistov.⁴⁰

Po premiku k Rakovemu Škocjanu je val poveljniških sprememb zajel tudi 1. bataljon. Zjutraj 29. septembra je novi bataljonski komandant postal Franc Grebenc-Lado, za namestnika pa je dobil Janeza Janežiča-Orjaka. Prejšnji namestnik Štefan Pavšič-Jure je bil imenovan za brigadnega orožarja, politični komisar 1. bataljona pa je še nadalje ostal Mihael Butara-Aleks. Na izpraznjeni mesti četnih komandirjev v Kolesarski in 1. četi sta bila določena Martin Kotar in Anton Pečaver-Slavko. Kotar je bil pred tem namestnik komandirja druge čete, Pečaver pa vodnik minometnega voda.

Toda brigada seje urejala tudi drugače. Ker je bilo v njej veliko mul in konj, je brigadni štab 26. septembra predpisal, da mora imeti vsak bataljon kovača (po možnosti dva), dva čevljarja in brivca, po možnosti tudi dva.

Kljub opisanim spopadom in premikom je bilo med bivanjem v Begunjah in Bezuljaku ter v Zelšah in Rakovem Škocjanu po četah dovolj časa za okrepljeno politično delo med novinci, zlasti pa so v tem času skušali urediti aktive ZKM in celice KPS. Delo ZKM je prizadevno usmerjal brigadni sekretar Peter Mendaš-Iztok. Po bataljonih so bili imenovani sekretarji bataljonskih birojev Zveze komunistične mladine: v prvem je bil Vinko Kersnič, v drugem Lojze Dolničar, v tretjem pa Rudi Žugelj, medtem ko za 4. bataljon Tomšičeve sekretar ZKM ni znan. Tudi po četah so bili izvoljeni novi sekretarji aktivov, navadno kar na položajih ob predahu med spopadi. Tako seje zgodilo 23. septembra v 2. četi 2. bataljona, kjer je bil izvoljen študent Janez Dekleva, pa v Kolesarski četi 1. bataljona, kjer je bil izvoljen Jože Papič-Luka, in v 1. četi 3. bataljona, kjer so mladi komunisti za sekretarja izbrali Francija Strleta. Aktiv te čete seje takrat pomnožil kar na 21 članov, vseh članov ZKM v brigadi pa je bilo 115.

Tudi KPS je bila vzorno urejena, njene celice so delovale po vseh četah in štabih. Matevž Hace je 23. septembra poročal, da je v brigadi 107 članov KPS in 18 kandidatov, toda pripomnil je, da seje število članstva zaradi odhoda poveljnikov v druge brigade in tudi zaradi bojev

Zaprisega 1. in 3. bataljona Tomšičeve brigade 22. septembra 1943 v Begunjah. Fotografijo je posnel Jule Sočan-Tomaž Skala, politični komisar 1. čete 1. bataljona, na njej pa je s hrbtni strani mogoče spoznati Mihaela Butaro-Aleksa, kar je treba poudariti zategadelj, ker so nekateri pisci to fotografijo pripisali Gradnikovi ali Loški brigadi

zelo zmanjšalo. Primerjava števila vseh organiziranih v KPS, med kandidati in v ZKM, kar je skupaj 240 organiziranih, s številko 820, kolikor naj bi bilo borcev v Tomšičevi brigadi 28. septembra 1943, pokaže, da je bilo organiziranih še vseeno 29,27 odstotka vseh partizanov. Vendar je ob tem Matevž Hace-Matevž Plehan poudaril, da so imeli člani KPS veliko veljavo med navadnimi partizani, kar je bilo še posebno razveseljivo. Vsi jih gledajo kot junake v boju za svobodo, kot požrtvovalne tovariše. Tudi odnosi v štabih ter med poveljniki in borci so bili odlični, to je prihajalo do izraza zlasti ob premestitvah, ko so se navadni partizani s težkim srcem poslavljali od svojih poveljnikov.

To poročilo je bilo zadnje, ki ga je Matevž Hace napisal v Tomšičevi brigadi. Po premiku proti Rakovemu Škocjanu je 24. septembra najprej odšel Stane Dobovičnik-Krt, in sicer za političnega komisarja v Rabsko brigado na Mašun, kamor ga je napotil komandant glavnega štaba Franc Rozman-Stane, za njim pa 27. septembra še Matevž Hace - za namestnika političnega komisarja 14. divizije. Toda takrat so v Glavnem štabu NOV in PO Slovenije že premišljevali o sestavi štaba

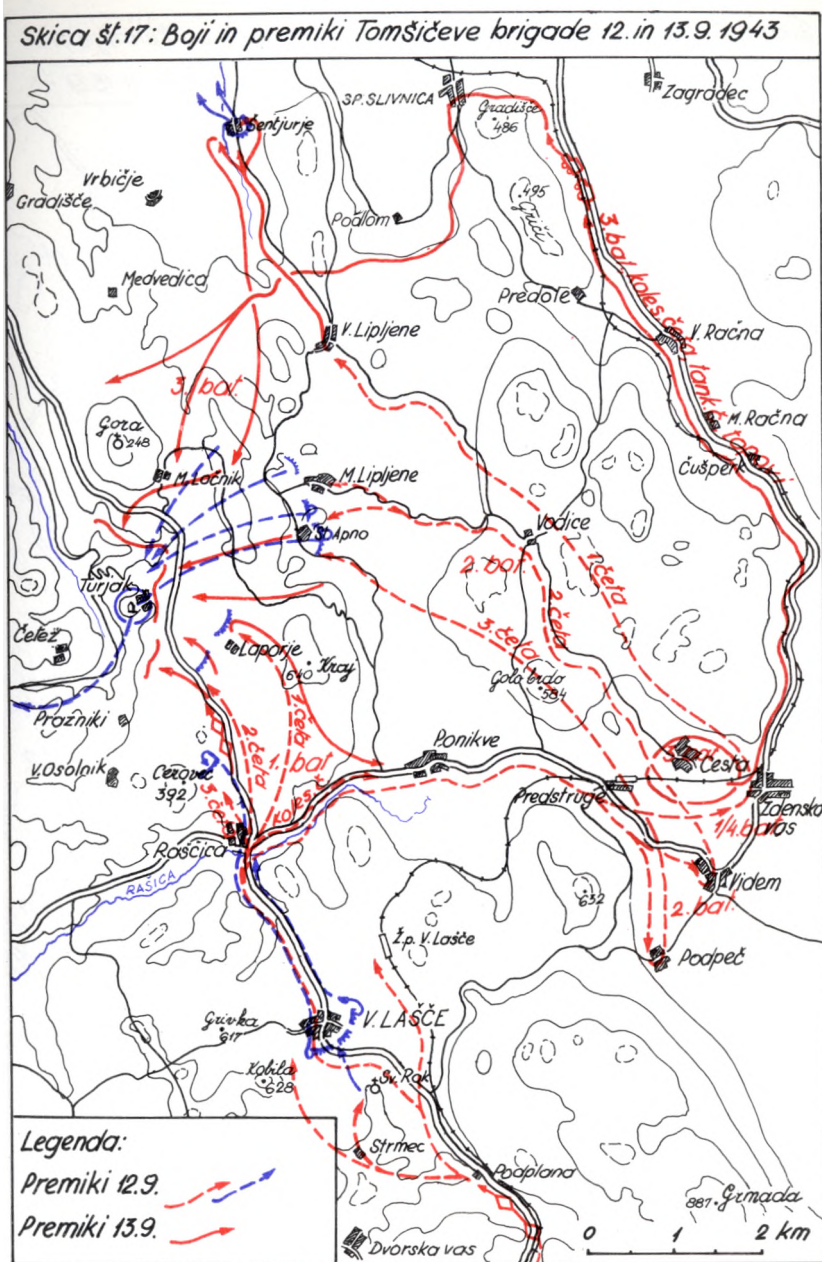
7. korpusa NOV In POJ, kije bil ustanovljen 3. oktobra 1943, njegov štab pa sestavljen tako, da je političnega komisarja prispevala 14. divizija - to pa je bil njen dotedanji politični komisar dr. Jože Brilej-Bolko - prav njega pa je moral v štabu 14. divizije nadomestiti Stane Dobovičnik-Krt. Da pa bi uredil tudi imenovanje političnega komisarja v Tomšičevi brigadi, je glavni štab 26. septembra 1943 sporočil štabu 14. divizije, naj zadrži Vasjo Kogej, kije bil namenjen na Primorsko in ki je bil v maju tri dni že politični komisar Tomšičeve brigade, ter ga vnovič postavi na ta položaj.

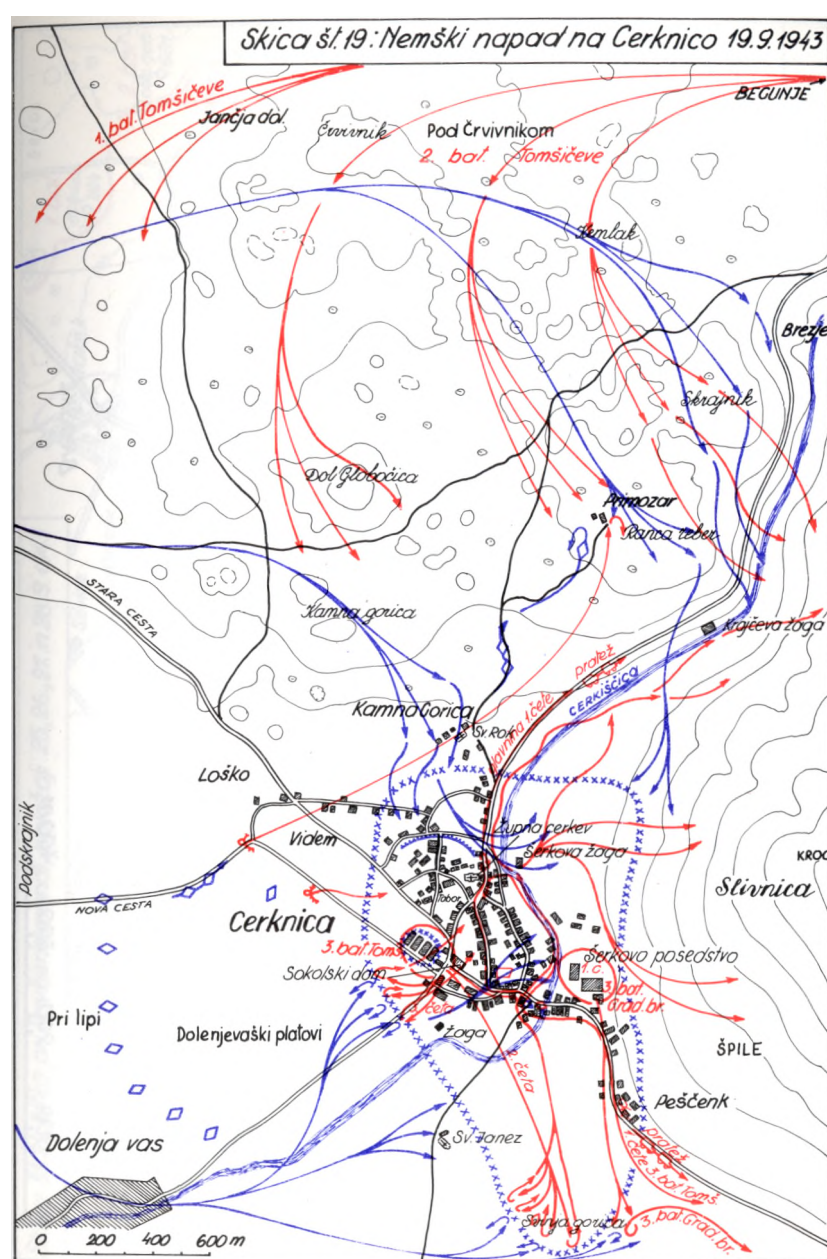
Ni znano, zakaj se to naročilo Borisa Kraigherja-Janeza ni uresničilo: Vasja Kogej je šel svojo pot, Tomšičeva brigada pa je dolgo ostala brez brigadnega političnega komisarja.

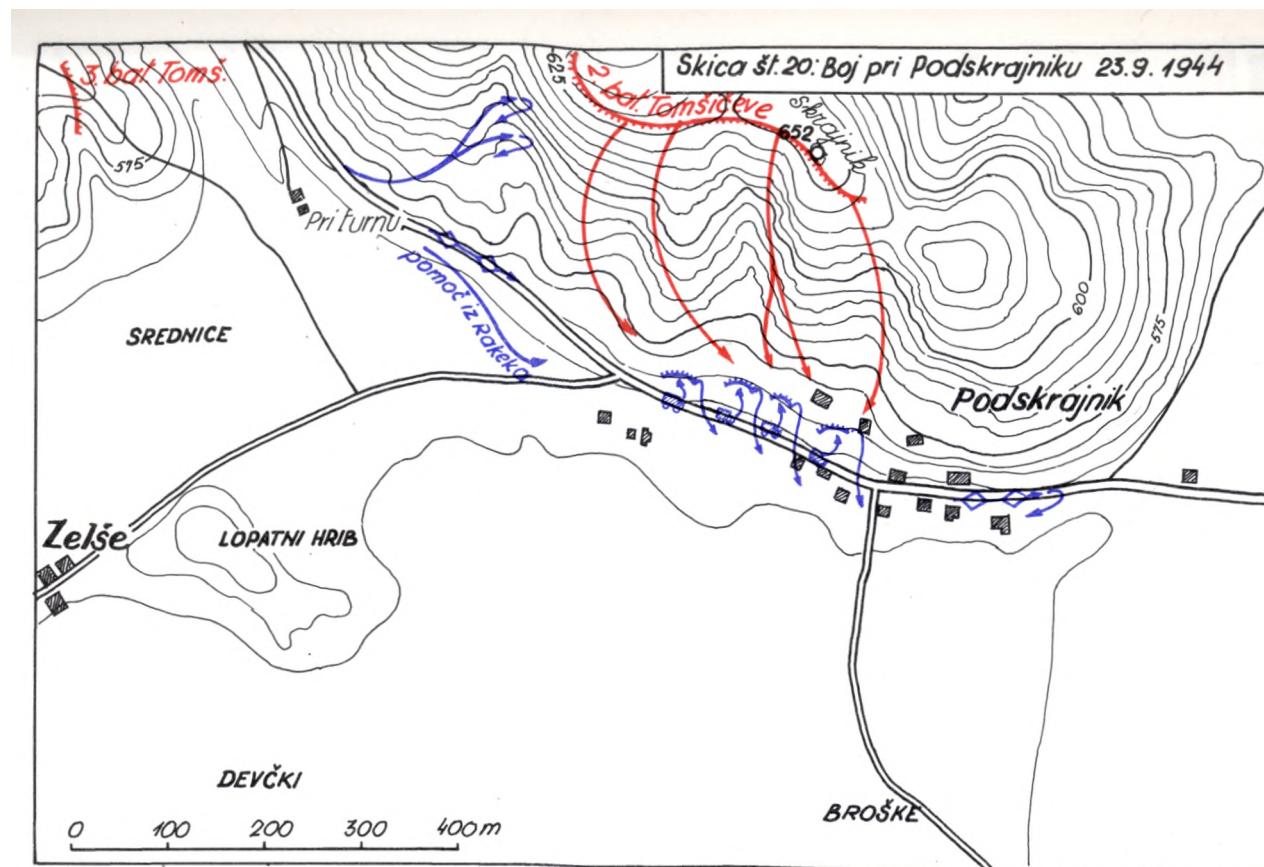
Zvečer 24. septembra 1943 so se trije bataljoni Tomšičeve razvrščali za nov nalet. Menda jim je načelnik štaba 14. divizije Pero Popivoda ukazal, da morajo napasti Rakek, to pa ni bilo izvedljivo. V resnici je brigadni komandant Stanko Semič-Daki dobil nalogo za napad na železniško progo.⁴¹

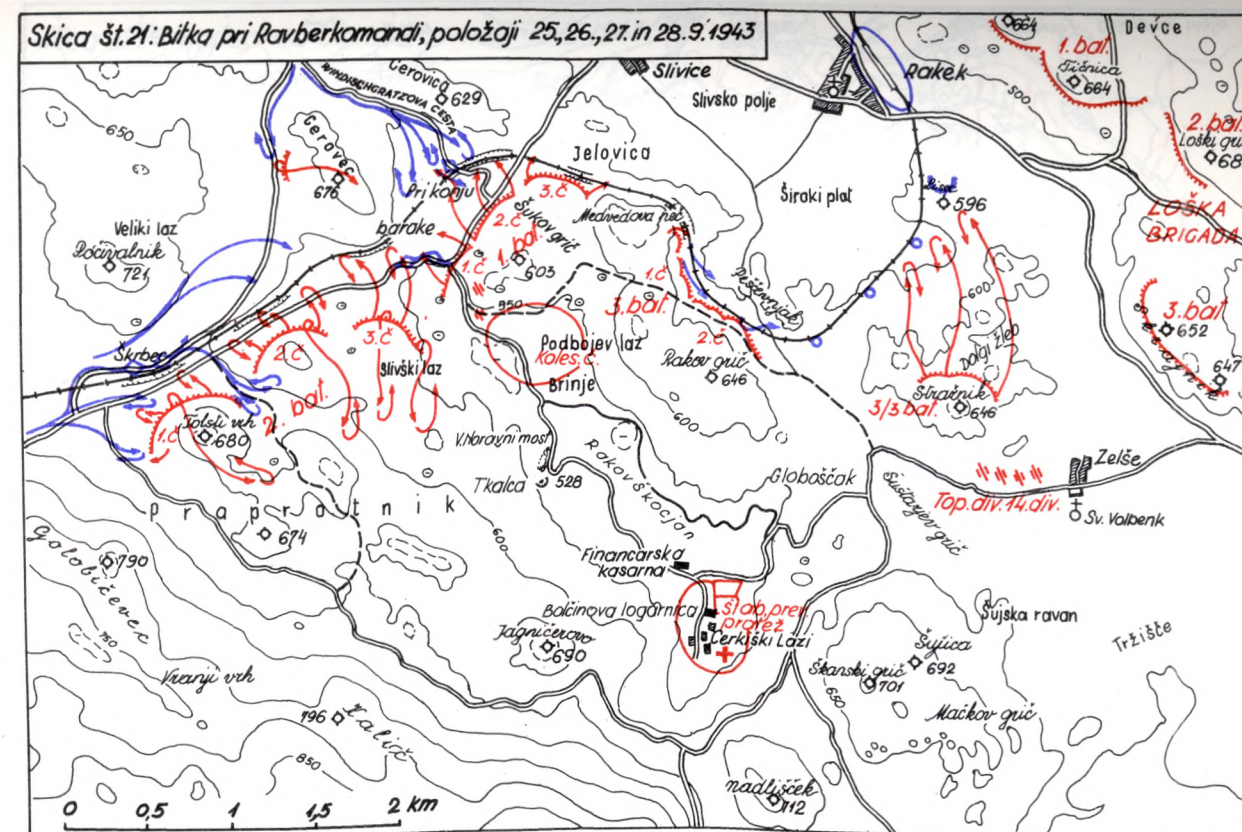

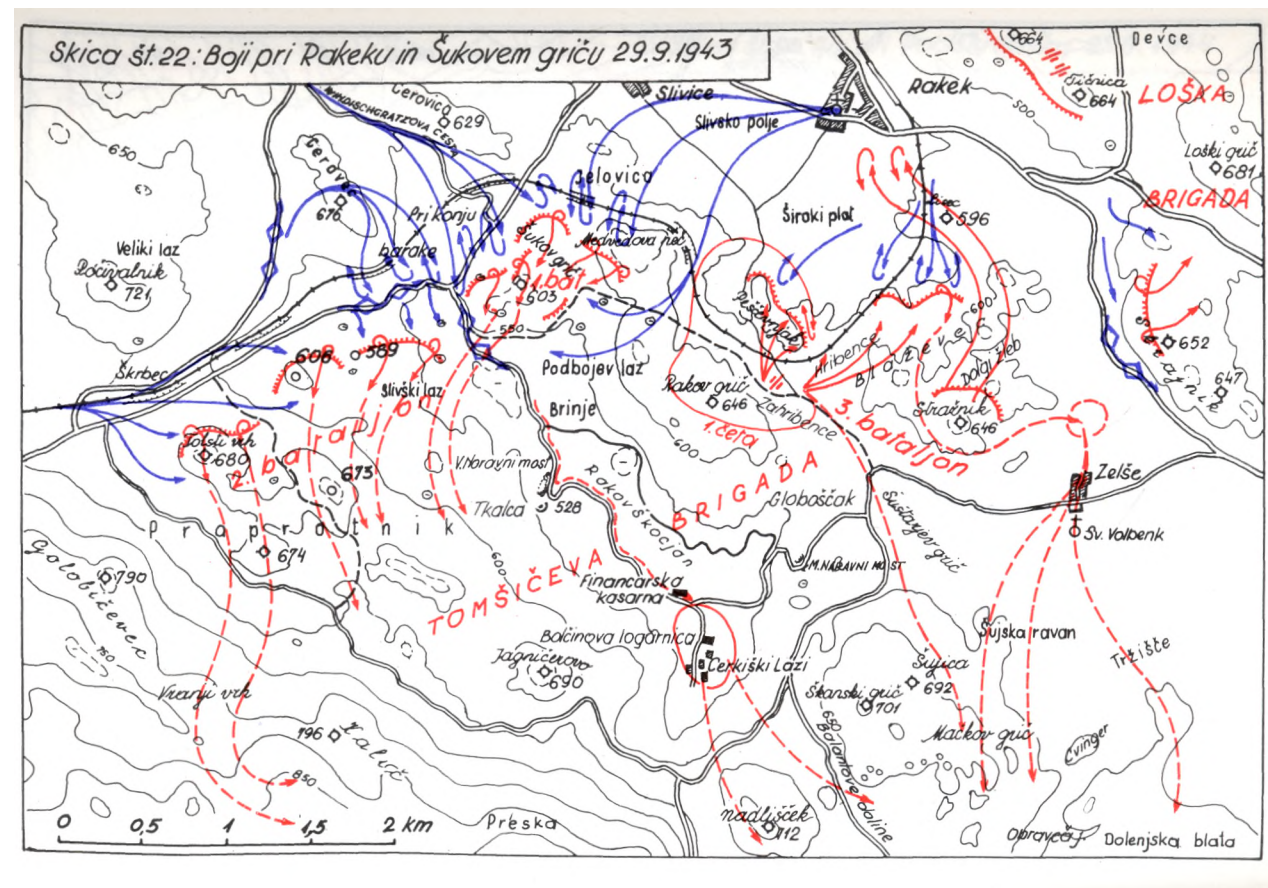
Borci 1. bataljona Tomšičeve brigade v gozdu blizu Podbojevega laza v Rakovem Škocjanu (foto Jule Sočan-Tomaž Skala)

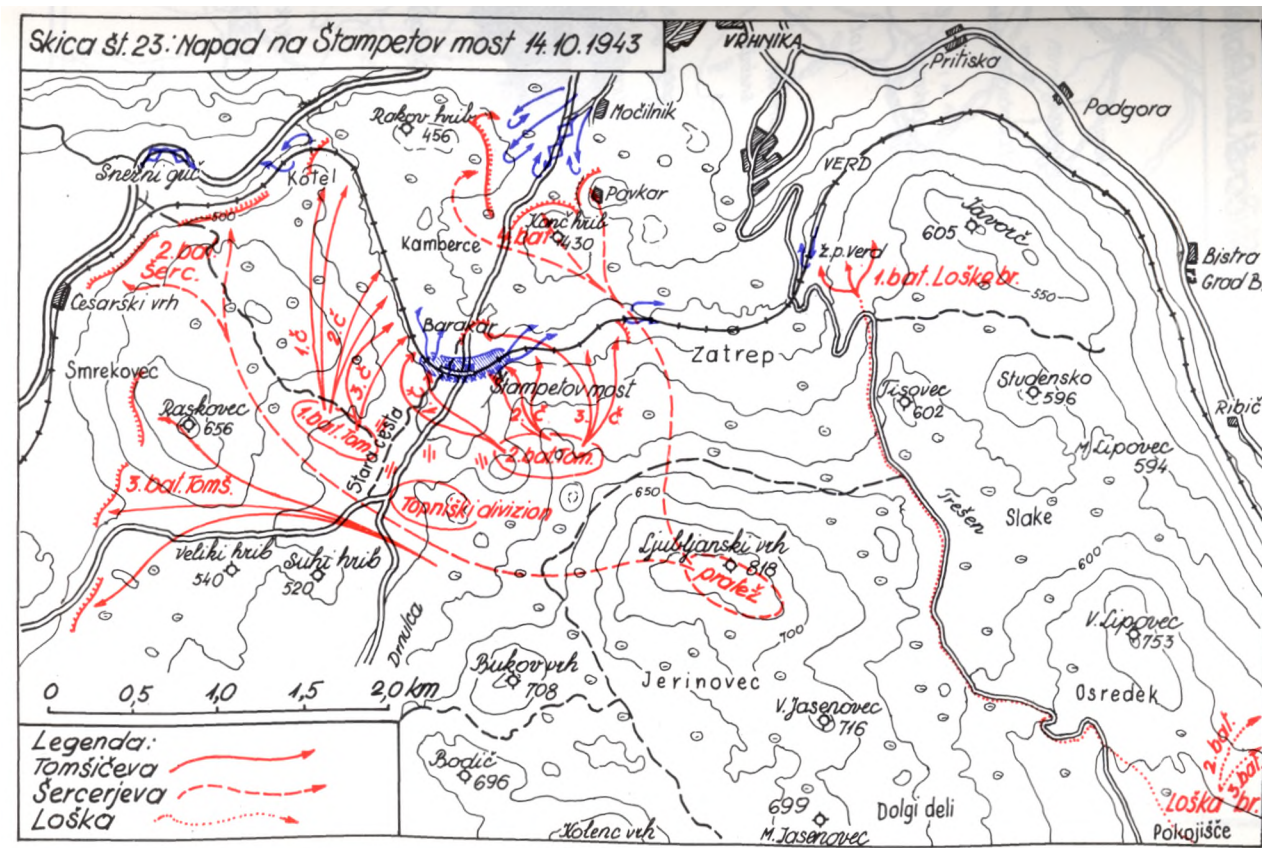

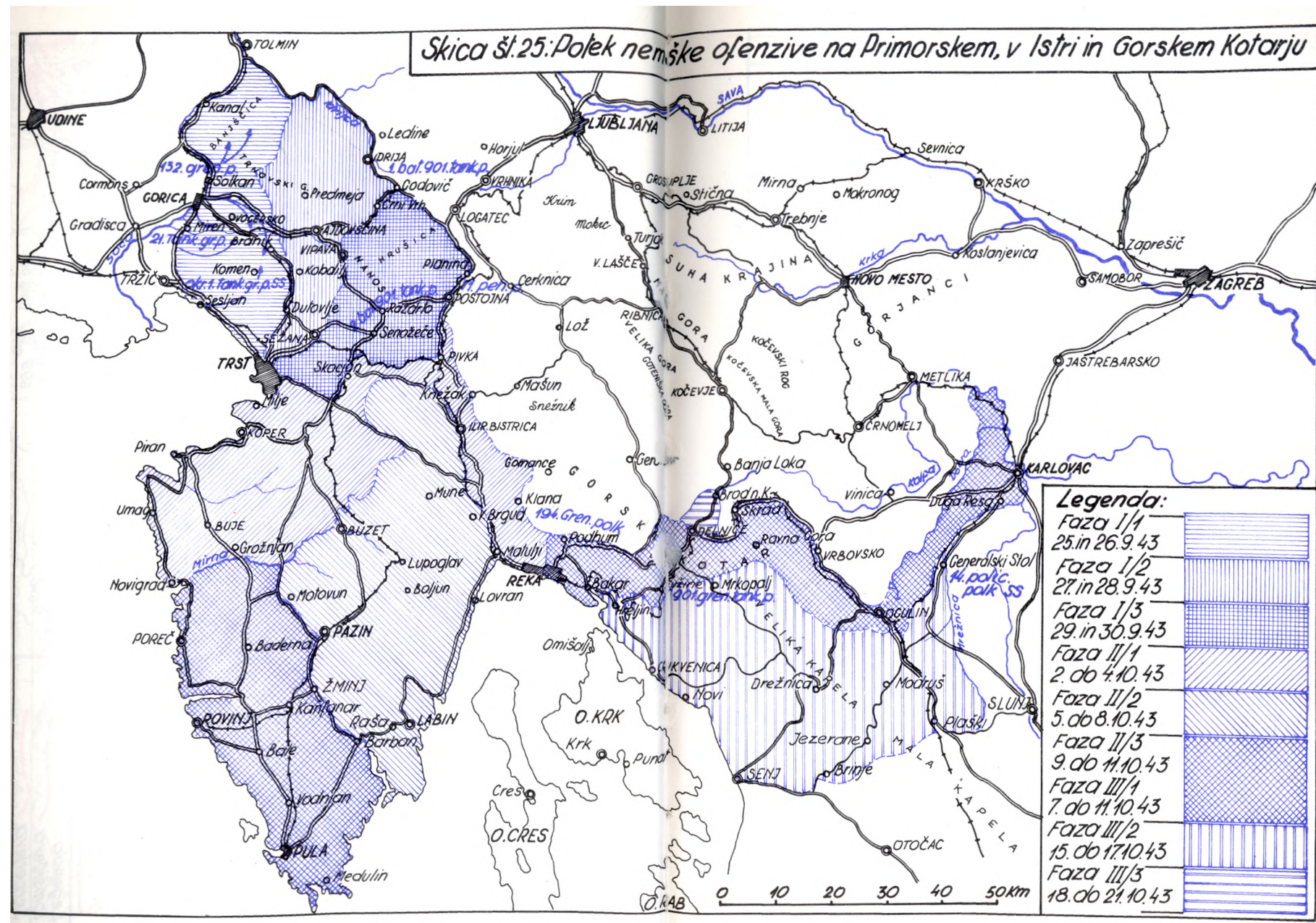

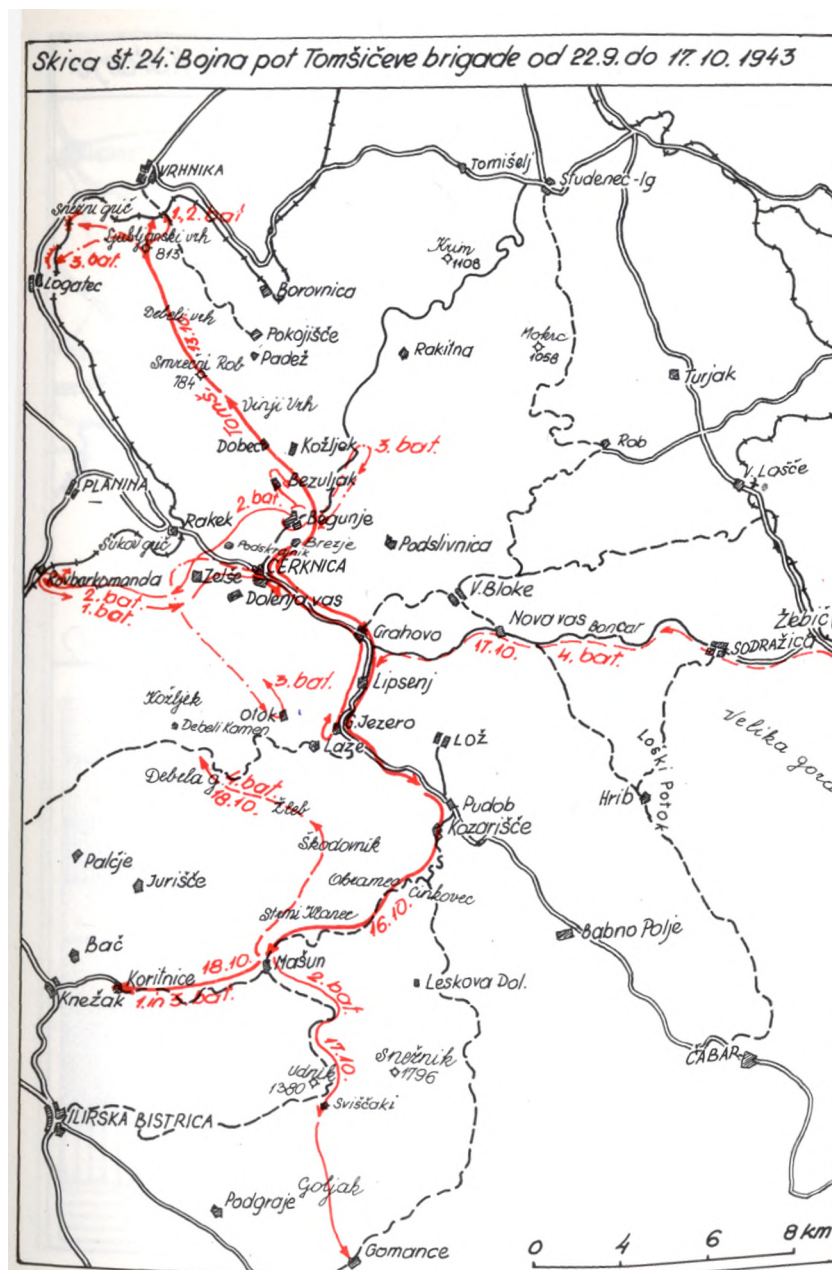

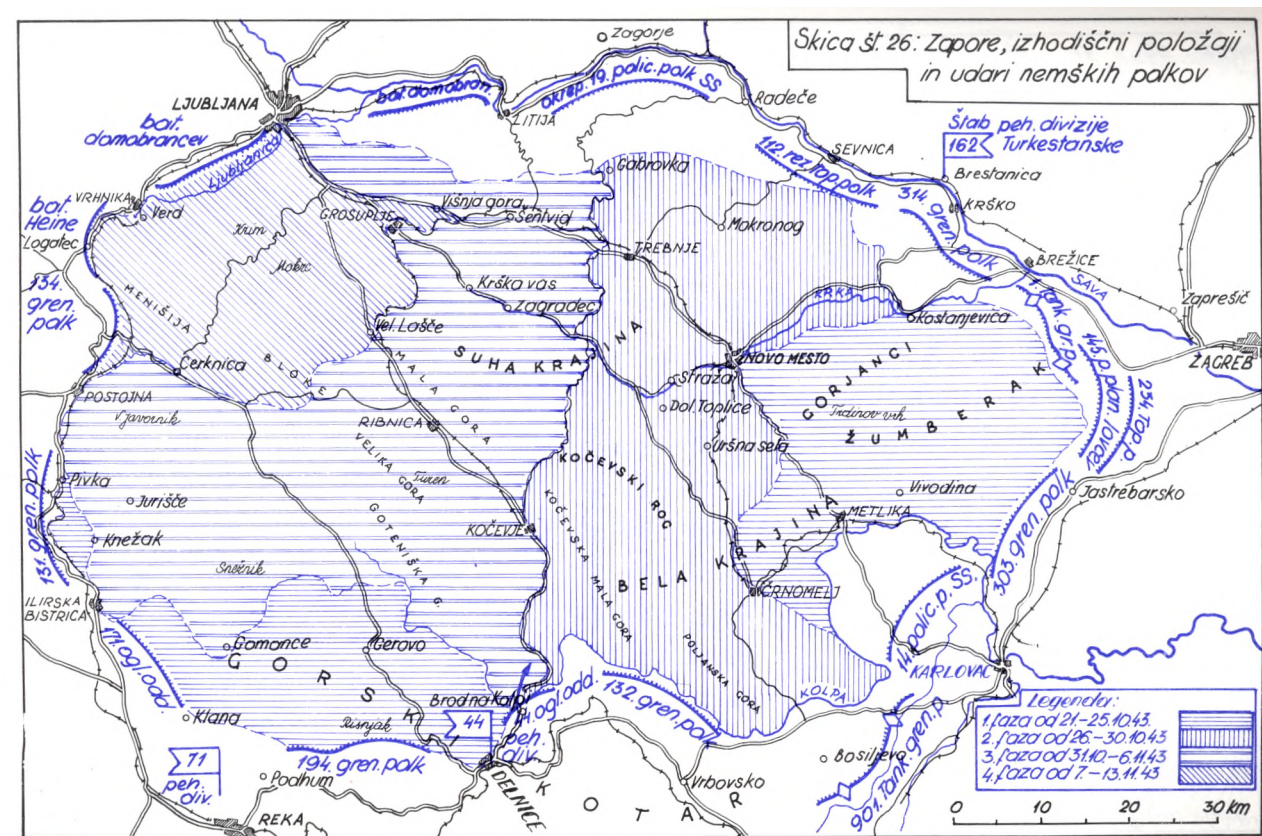

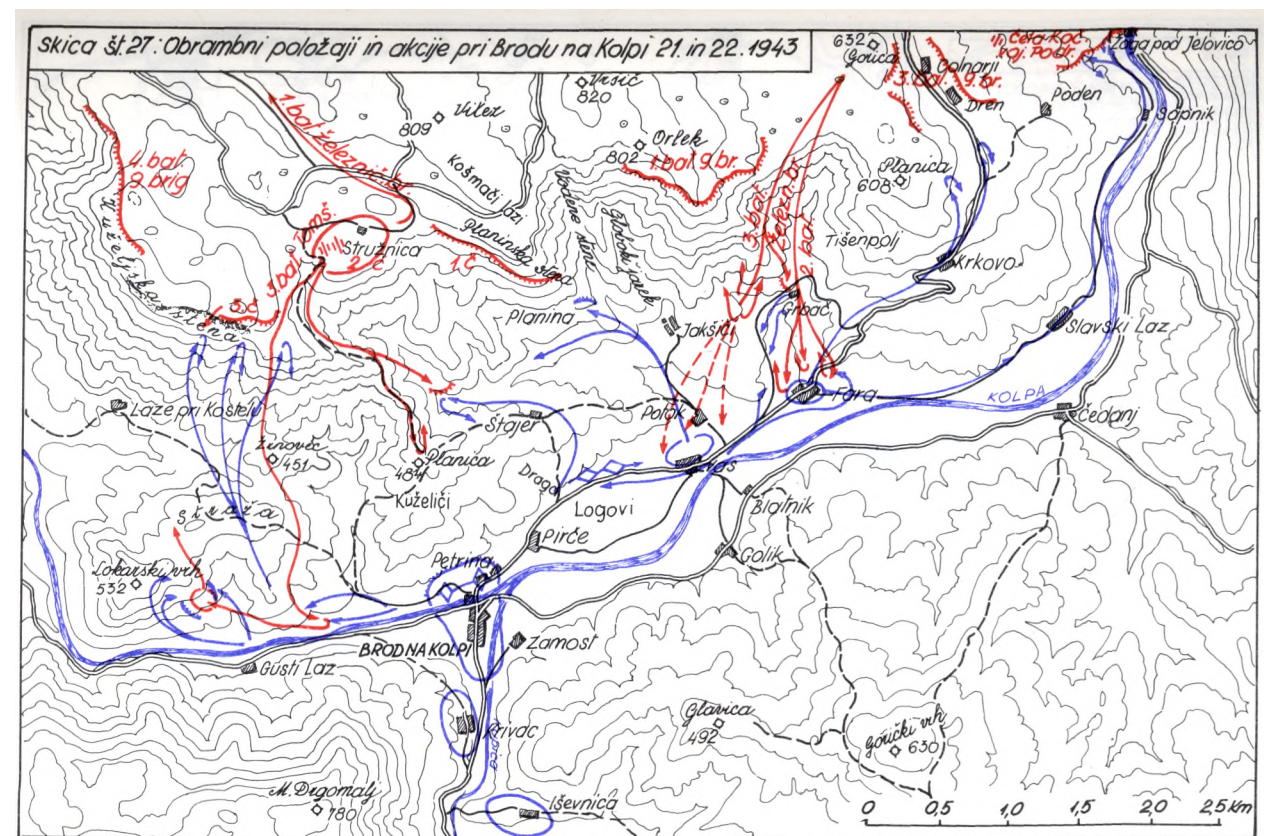

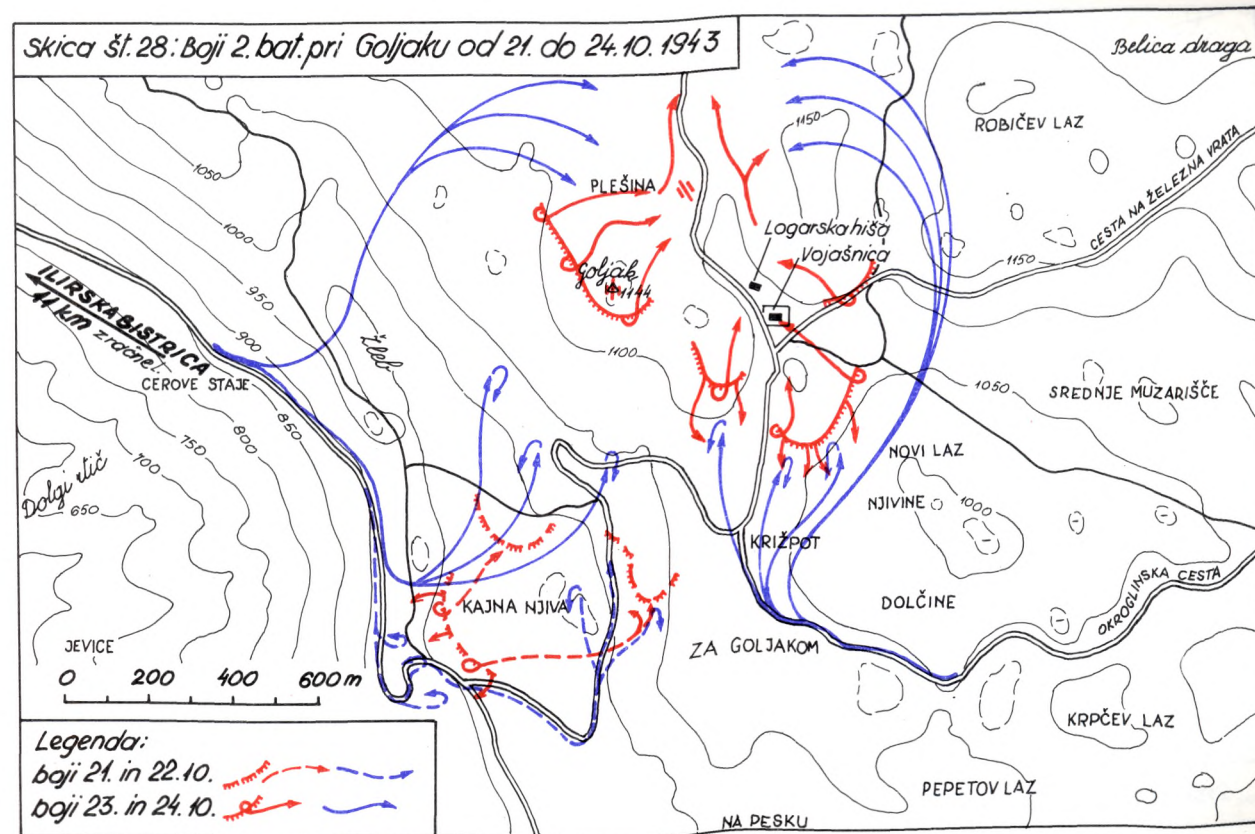

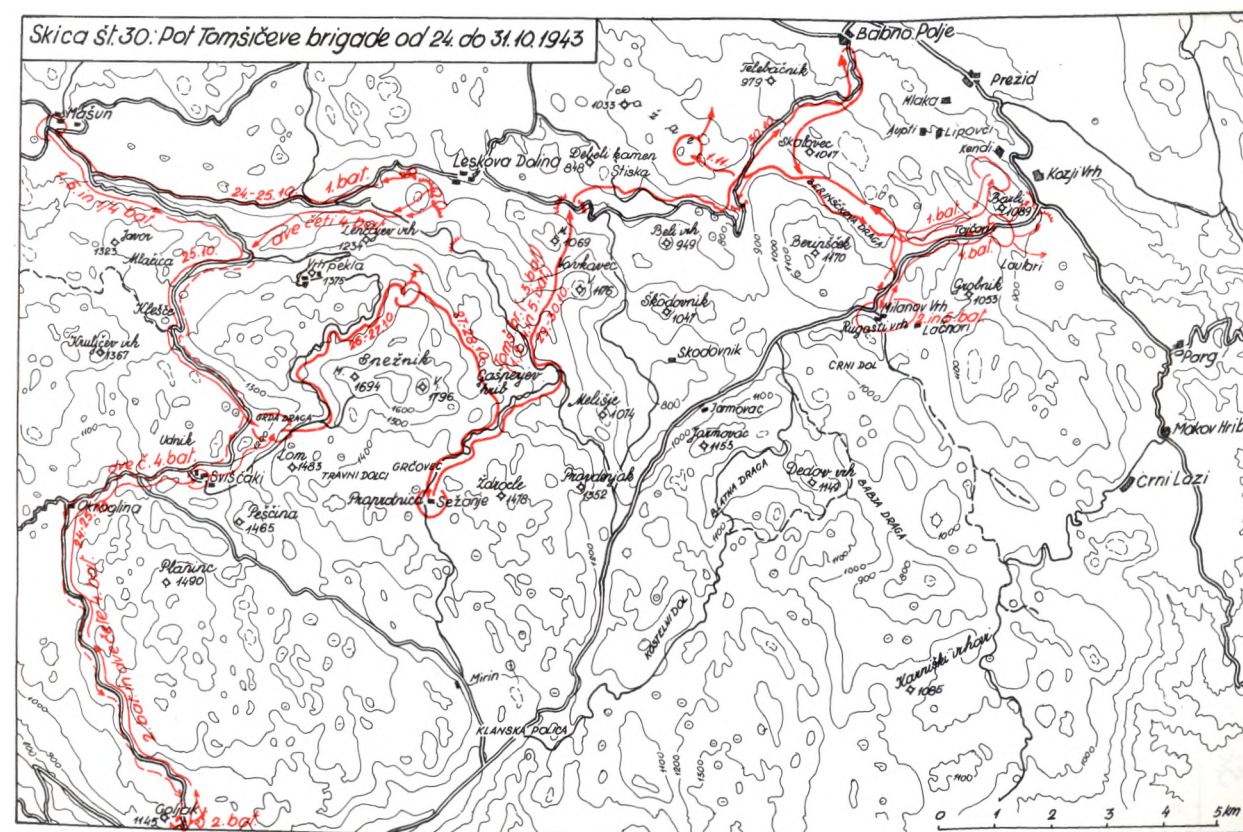

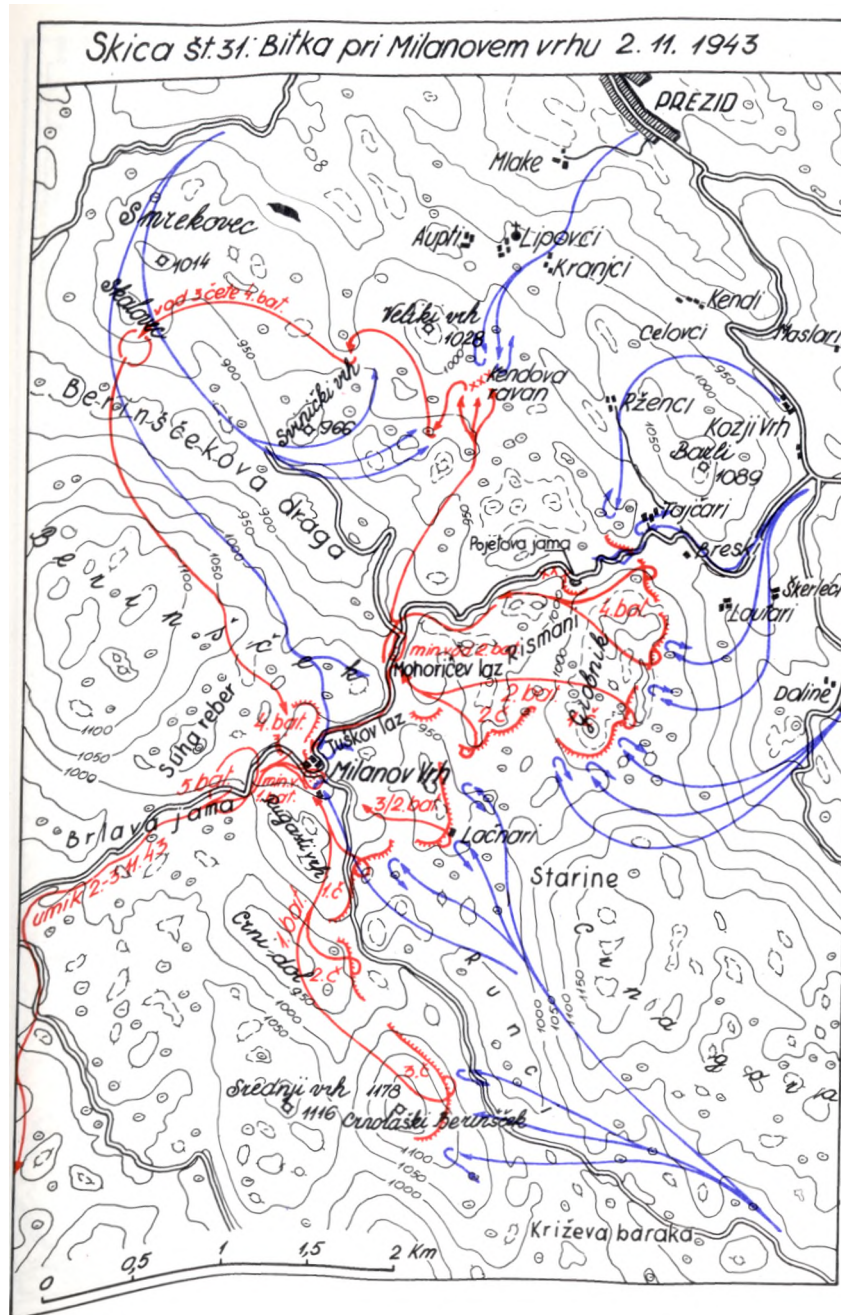

Skica št. 31: Bitka pri Milanovem vrhu 2. 11. 1943

Bitka za železniško progo pri Ravbarkomandi

Do 24. septembra se je na novo ustanovljena Loška brigada že toliko uredila in približala Rakeku, da je od 2. bataljona Tomšičeve lahko prevzela položaje na Skrajniku in da je začela mimo Tičnice in Srnjaka ogrožati Rakek. Bataljoni Tomšičeve so se premaknili pod Javornike vzdolž proge Postojna-Rakek, da bi se lahko razvrstili takole: 2. bataljon - ta je bil najbliže Postojni - naj bi zasedel severno vznožje Golobičevca (kota 790) od Goršetove čuvajnice mimo Tolstega vrha (kota 681) in Jazbine ob železniški progi do ceste v Rakov Škocjan, 1. bataljon naj bi imel svoje položaje od te ceste prek Šukovega griča (kota 593), vzdrževal pa naj bi tudi zvezo s 3. bataljonom, ki bi moral z dvema četama okleniti železniško progo na vzhodnih pobočjih Šukovega in Rakovškega griča (kota 646), eno četo pa zadržati v Zelšah pri bataljonskem štabu oziroma na Stražniku. Brigadni štab sije našel streho v Bolčinov! logamici sredi Rakovega Škocjana, pri njem je za varstvo in za rezervo ostala Kolesarska četa 1. bataljona, zatočišče za brigadno previjališče pa so našli v severnem kotu Podbojevega laza (glej skico št. 21 na str. 293).

Najprej je prišel do železniške proge 2. bataljon. Njegovi minerei so se lotili tirov že 24. septembra 1943 pred polnočjo, takoj zatem ko je 1. četa pregnala Nemce iz bunkerjev, da so za sabo pustili več mrtvih, orožja in vojaške opreme. Tovorni vlak 710 s postojnskega konca je pripeljal na mine 25. septembra ob drugi uri po polnoči. V oddaljenosti 2,2 kilometra od Postojne sta iztirila stroj in en vagon, pretrgana sta bila oba tira, telefonska in brzojavna napeljava sta bili uničeni, 2. bataljon pa je prevrgel z nasipa še 200 metrov tirov.

Razume se, da so partizani pričakovali protinapad Nemcev iz Postojne, zato so cesto s tiste strani zasekali, ob svitu pa so se pomaknili na rob italijanske varnostne poseke, 150 metrov od železniške proge.

Blizu proge Je ostala samo 3. četa, kije imela zelo ugodne položaje za napad ali za umik. Njeni partizani so ležali na robu useka, predse so položili ročne bombe, toda nekdo je ukazal, da ne smejo streljati brez povelja. In tako se je zgodilo, da so se nemški oficirji, ki so prišli z derezino, nekaznovano sprehodili do iztirjene lokomotive, čeprav so bili pod njimi kakor na dlani. Zavaljo zamujene priložnosti so bili ti borci - večinoma novinci okarani. Tako jim potem ni bilo treba posebej naročati, da morajo preprečiti razčiščevalna dela.⁴²

Borci 2. čete 2. bataljona so prespali v nekdanjih laških barakah na Jakobovem lazu, kjer so bile betonske utrdbe, deset in več metrov

pod zemljo velika skladišča, vsenaokoli pa ovire iz bodeče žice. Podzemna skladišča so bila polna ročnih bomb in italijanskega razstreliva v zabojih po 25 kilogramov, ki so ga začeli nemudoma spravljati na varno. Kljub temu da so ga veliko porabili za razstreljevanje tračnic, prepustov in mostičev, so ga 9 zabojev lahko odstopili Loški brigadi, 15 zabojev pa so obdržali v zalogi minerei Tomšičeve. Tudi z rdečimi bombami so se dodatno oborožili po vsej brigadi. Barake na Jakobovem lazpu pa so bile nevarne, zato jih je četa zapustila še pred svitom.

Glavnina 1. bataljona je prenočila v financarskih barakah, ki so stale na temeljih sedanjega hotela v Rakovem Škocjanu, še pred dnevom pa je zasedla gozdni rob Šukovega griča, in to tako, daje bila 1. četa na severozahodnem obrobju Šukovega griča, 2. četa v sredini, 3. četa pa do progovnega ovinka na vzhodu, kjer je mejila na položaje 3. bataljona. S četami na položaju so bili tudi začasni komandant Štefan Pavšič-Jure, bataljonski politični komisar Mihael Butara-Aleks in namestnik političnega komisarja 1. čete Stane Mihelčič-Mato. S Šukovega griča seje lepo videlo proti leseni financarski stražnici, kije bila ograjena z bodečo žico, stala pa je ob nekdanji Windischgrätzovi cesti na jasici, kiji pravijo domačini Pri konju. V to leseno stražnico so prišli ponoči Nemci, kar so izkušeni partizani hitro opazili in začeli takoj nažigati v barako. Anton Papič-Miro iz Gribelj je streljal s puškomitraljezom, Jože Šmuc-Srečko z Malega Ločnika pa z lahkim minometom. Tam je padlo precej nemških vojakov, ki so se med begom zapletli v žične ovire in potem kar viseli po bodeči žici.⁴³

Slepilni napad na Rakek od Stražnika čez Peščevnik in Minge, ki naj bi ga izpeljala ena četa 3. bataljona ob podpori topa, ni tisto jutro prinesel nobenega uspeha.

Na sploh je imel tega dne največ opraviti 2. bataljon. Bojna pobuda je bila na njegovi strani, Nemci so bili presenečeni in so šele tipali. Iz Postojne so poslali oklepni vlak, vendar od proge niso mogli odgnati partizanov, ki so bili pridno na delu. Toda na podlagi obveščevalnih poročil o prihodu nemških okrepitev v Postojno je bilo pričakovati hud boj šele naslednjega dne, zato so morali partizani 2. bataljona čez noč še dodatno zasekati cesto.

Čez dan je vladalo zatišje. Poveljstva je vznemirila samo odredba glavnega štaba, ki je prepovedovala posebne kuhinje za štabe. Proti temu predpisu je najodločneje ugovarjala namestnica političnega komisaija 2. bataljona Danila Kumar-Andreja, ki se ni mogla sprijazniti s tem, da bo morala jesti enako hrano kot nekdanji belogardisti, ki jih je bilo po četah vse polno. Toda njeno hudovanje ni nič zaleglo in tako je bilo tudi prav.

Minerei 1. in 2. bataljona so se na veliko pripravljali za razstrelitev prometnih naprav, predvsem prepustov in mostičev. Pravo delo se je začelo zvečer 25. septembra, ko so železniško progo razdejali kar na 14 krajih. Ob teh razstrelitvah se je poškodoval komandir 3. čete 1. bataljona Franc Pakar-Vid, ki ga je udarila tračnica v nogo. Poveljstvo nad četo je moral prevzeti novi namestnik komandirja Marko Stepan. Minerski vod 1. bataljona je čez usek od jasice Pri konju podminiral kamniti cestni most, ki pa se ni sesul, le razrahljalo gaje. Druga četa je uničila še večji leseni most in zasekala staro Windischgrätzovo cesto, kije peljala proti Mlinom pri Planini. Komandir Martin Kotar seje domislil, da bi bilo dobro zaseko tudi zaminirati z italijanskimi ročnimi bombami, kar so tudi storili. Minerski vod 1. bataljona je tako pripravil Nemcem dvoje pasti.

Čete z minerei so čakale zlasti na nove vlake in ne zaman. Ponoči, malo pred 23. uro, je v useku ob vzhodnem pobočju Cerovca zapeljal na mine potniški vlak 715 iz Ljubljane; 4,2 kilometre pred Postojno so se iztirili lokomotiva in še dva vagona. Druge vagone je naskočila 2. četa 2. bataljona pod poveljstvom Lojzeta Uršiča, vendar so bili prazni. V vlaku so bili le trije potniki - italijanski tajni policisti. Eden od njih je na puškomitraljezca Janeza Banovca-Tigra vrgel ročno bombo, ki mu je izbila oko ter ga ranila po vsem obrazu. Temu policijskemu oficirju so brž prišli do živega, ga obvladali in ujeli. Po zaslišanju v brigadnem štabu je bil obsojen na smrt in ustreljen, Uršičeva četa pa je vlak oplenila in zažgala.⁴⁴

Ker se je ponoči razbesnela nevihta, so morali z rušenjem proge prenehati. Na delo so šli spet ob desetih dopoldne, ko so najprej ustavili in zasegli drezino z Rakeka, takoj za njo pa pričakali tretji vlak. Pravzaprav je šlo samo za lokomotivo, ki je vlekla službeni vagon z mojstri in progovnimi delavci. Lahko je prišla le do iztirjenega vlaka v useku ob robu Cerovice. Tam sojo obkolili borci 3. čete 1. bataljona, Štefan Pavšič-Jure in Mihael Butara-Aleks sta železničarje in progovne delavce pozvala, da izstopijo, nato sta jim povedala, da tudi zanje velja razglas izvršnega odbora OF o splošni mobilizaciji v slovensko partizansko vojsko. Železničarji so izjavili, da so zato tudi prišli in se v ta namen otresli nemškega spremstva, nakar so starejše odpeljali v Ribnico, mlajše pa razdelili po četah in jih takoj oborožili. Lokomotivo so odpeljali približno kilometer nazaj do železniškega propusta nad potjo, ki pelje na Slivice, in jo pognali v zrak z mostičem vred. Seveda so se ob uničeni lokomotivi pred tem tudi fotografirali.

Še eno lokomotivo z rakovške strani je popoldne uničil 3. bataljon. Z nemškim spremstvom, ki je bilo v edinem vagonu, da bi varovalo progovne delavce, so imeli opraviti borci 1. čete 3. bataljona. Ti Nemci so naglo poskakali iz vagona, nato pa divje bežali v zavetju useka proti

Zahribškemu mostu. Okoli njih so treskale ročne bombe. Med begom so izgubili nahrbtnike, toda našli so si zaklone ob samotni čuvajnici, kije bila obdana s kamnito ograjo. Od tam so se vztrajno upirali, dokler jih niso pregnale mine iz lahkega minometa, ki pa so med visokimi hojami le težko poiskale pravo krivuljo. Nekaj jih je zadelo celo vrhove hoj. No, končno je ena vendarle zadela streho čuvajnice, nakar seje peščica nemških vojakov nehala upirati.

Ko se je boj stišal, se je od Rakeka pripeljalo z drezino osmero mladeničev, ki so imeli krampe in železniške ključe samo za prikrivanje pravega namena. Partizanov 3. bataljona se niso prav nič ustrašili, temveč so se jih razveselili. Ko so jih ti opozorili na razglas o splošni mobilizaciji, so izjavili, da so se zato tudi pripeljali, poudarili pa so, da so se k partizanom odpravili prostovoljno in organizirano kot njihovi rojaki marca 1942. V dokaz so ponudili popolno vojaško opremo, ki so jo imeli na drezini.* Sprejel jih je namestnik bataljonskega komandanta Ignac Horvat-Imre, ki je pokazal zobe kot pečen maček, in takoj poskrbel, da so dobili orožje, bombe in strelivo, nato pa jih razvrstil v 1. in 2. četo.

Čeprav je bilo pri 1. in 3. bataljonu veliko streljanja, je bilo malo mrtvih. Tega dne se partizani niso držali samo roba varnostne poseke, ampak so bile njihove zapore tudi po poseki in na drugi strani. Nemci so bili zelo previdni in so se dobro krili. Celo njihov oklepni vlak, ki je privozil ob dvanajstih, ni upal predaleč. Ustavil se je v spoštljivi razdalji. Sprožil je le nekaj granat proti partizanskim položajem na Rakovškem griču, nato pa seje hitro umaknil proti Rakeku.⁴⁵

Boji so se razplamteli ob šestnajstih, ko so napadli nemški tanki iz Postojne, po obhodnih poteh mimo Cerovca in čez jasico Pri konju pa je navalila tudi nemška pehota. Razmere pri Tolstem vrhu, kjer se je branil 2. bataljon so bile zelo hude. Nemci so imeli en tank tiger, ki je bil opremljen s krožno žago. Taje v pol ure odstranil s ceste vsa tista drevesa, kar sojih čete 2. bataljona spodžagale vso prejšnjo noč. S tem so bile partizanske protitankovske ovire premagane in obrambni položaji 2. bataljona prebiti. Nemški tanki so vdrli četam za hrbet, zato so se morale umikati čez poseko, kjer je borce krilo le kakih 70 centimetrov visoko grmovje. V takih okoliščinah je imel 2. bataljon razmeroma majhne izgube: padla sta samo Franc Lovšin iz Dolenjih Lazov in Ivan Kupljenik z Javornika na Jesenicah. Od ranjenih partizanov je znan le Franc Dejak iz Ota vic.

*Ti pogumni prostovoljci so bili: Vinko Ileršič, Anton Korenčič (1922), Franc Mlinar, Ivan Mori. Franc Pirman, Miroslav Ržek ter brata Anton in Franc Prudič, sami železniški delavci z Rakeka in vsi mlajši od 22 let.

Iztijena lokomotiva pred usekom Cerovice. Ob njej na desni stoji Bernard Bizjak-Kosta, politični komisar 3. čete 1. bataljona, na skrajni levi (z brzostrelko) je namestnik komandirja Marko Stepan, poleg njega z desne Slavka Jordan-Stana, s puško na strel (vidi se samo malo glave) Anton Velišček-Zoran. imeni partizana v klobuku in s puško v sredini nista znani (foto Jule Sočan)

Mnogo manj uspeha je imela nemška pehota, kije pritiskala na čete 1. bataljona čez jasico Pri konju proti Šukovemu griču. Tam so Nemci prišli v navzkrižni ogenj več partizanskih lahkih in težkih mitraljezov, uspešno pa so po njih tolkli tudi lahki minometi. Na planjavi in poseki pred Šukovim gričem je obležalo precej mrtvih in ranjenih nemških vojakov, drugi so se umaknili v zaklone. Puškomitraljezcu Antonu Paplču-Miru se je tam dolgo upiral Nemec s Šarcem. Papiča je hotel prevarati na vse mogoče načine in ker ni šlo drugače, je skušal prestreliti drevo, izza katerega je streljal Papič. Ena od nemških krogel je deblo tudi zares prebila. Ko je domiselni partizan dognal, kje natanko tiči Nemec, seje nanagloma zravnil in vanj spustil dolg rafal. Potem se nemški Šarec ni več oglašal. Padlih tisto popoldne 1. bataljon ni imel, ranjeni pa so bili trije: novinec Niko Papež iz Šalke vasi in dva stara partizana - komandir 2. čete Vladimir Kogoj-Mišo v roko in namestnik komisarja 1. čete Stane Mihelčič-Mato, ki gaje krogla huje oplazila po glavi.

Ker so bili nemški strelci prikovani ob tla, jim je skušal pomagati tank, kije reševal zlasti ranjene Nemce. A če je hotel partizanom priti do živega, je moral čez razhrebani kamniti most, ki pa se je pod njim

sesul. Tako je 35-tonska pošast obtičala uklenjena in brez moči, da bi ta dan lahko še kaj naredila za nemško zmago.⁴⁶

Ponoči so minerei 1. bataljona tire razstrelili še osemkrat, obenem pa so se borci 1. in 2. bataljona dobro pripravili na boje, ki so se obetali 27. septembra 1943. Ker so se zaseke izkazale za neučinkovite ovire proti tankom, so ceste globoko prekopali na več krajih, predvsem cesto iz Postojne proti Uncu, cesto, ki je od utrdb na Jakobovem laz in z zahodne strani Šukovega griča vodila na Podbojev laz in naprej proti Rakovemu Škocjanu, pa so bili globoko prekopali že Italijani. Da pa bi bil boj z nemškimi tanki zares učinkovit, je Tomšičeva brigada dobila v pomoč še 5. baterijo protitankovskih topov. To sta bila dva topiča (eden izmed njiju je bil tankovski brzostrelni), ki soju postavili tako, da sta lahko branila cestni odsek od Jakobovega do Podbojevega laza, kije bil za razvrstitev Tomšičeve brigade ključnega pomena (glej skico.

Nemci iz Postojne so šli v napad že zgodaj, vendar je bilo pred njihovim prihodom še toliko časa, da so po enotah izvolili najboljše borce, ki naj bi jih zastopali na zboru odposlancev v Kočevju. V

1. bataljonu sta bila izvoljena novi komandant Franc Grebenc-Lado in namestnik bataljonskega političnega komisarja Janez Kocjančič-Galeb, v 2. bataljonu komandant Jože Boldan-Silni in četni politični komisar Anton Kovač-Tonček, v 3. bataljonu pa namestnik bataljonskega političnega komisarja Ivan Dolničar-Janošek in politični komisar 3. čete Stanko Golli-Ilija. Katerega dne so bile volitve v 4. bataljonu, ni znano, vendar po pričevanjih vemo, da sta bila tam izvoljena komandant Jože Jerman in namestnik bataljonskega političnega komisarja Lojze Terčič.

Kratko zatišje so izrabili tudi za odbiro prostovoljcev in poveljnikov, ki jih je morala Tomšičeva brigada prispevati za 1. bataljon VOS. Po odredbi z dne 18. septembra in dodatni odredbi z dne 25. septembra 1943 je morala 14. divizija prispevati še 30 ali skupaj 60 prekaljenih partizanov ter po dva komandirja in po dva politična komisarja čet, od oborožitve pa 6 do 8 mitraljezov, 2 minometa, 6 brzostrelk ter ustrezno število pušk, pištol, bomb in streliva. Kaže, da je morala Tomšičeva brigada sestaviti četo iz 30 borcev, za ta namen pa je iz 1., 2. in 3. bataljona vzela po 10 preverjenih partizanov. Tako so 27. septembra odšli v VOS: iz 1. bataljona Jule Sočan-Tomaž Skala, Vladimir Kogoj-Mišo, Just Miklavc in Anton Kralj-Tone, iz 2. bataljona sta znana vodnik Maks Vidmar-Ljubo in Anton Zadnikar, iz 3. bataljona pa Ivan Čerin-Jan, Anton Jakša, Ivan Dragar-Gašper, Jože Kremesec-Pepi, Janko Gregorič, Franc Zalokar ter brata Rado in Vojo Pavletič.⁴⁷

Bojna razvrstitev Tomšičeve brigade se 27. septembra 1943 ni menjala, vreme pa je bilo deževno. Tudi Nemci svojih izhodišč za

napade niso spremenili. Za boj so se razvili po železniški progi in po poseki okoli nje, kjer partizanov čez dan ni bilo. Skušali so jih potisniti z roba poseke, stran od proge in globlje v gozd. Pri tem so se zanašali na podporo tankov, ki pa so se gibal lahko samo po cesti in širše nadelanih poteh, kajti po skalah ali skozi gozd niso mogli.

Ker je bila cesta od Postojne dobro prekopana in branjena, so Nemci z enim tankom prodirali kar po železniški progi. Na ta tank je s protitankovsko puško streljal neki novinec, ki je bil poprej pri plavi gardi, vendar ga ni mogel poškodovati, zato so partizani sumili, da

Anton Rožanc iz Martinjaka pri Cerknici (levo, padel 28. septembra) ter Franc Lovšin iz Dolenjih Lazov pri Ribnici (sredina) in Ivan Kupl/enik iz Javornika na Jesenicah (desno), ki sta padla 26. septembra 1943 v bitki pri Ravbarkomandi

sabotira. Pa je imel le prešibko orožje za tigrov oklep. Nemci so ob pomoči tega tanka 2. bataljon vrgli s položajev čez poseko na rob gozda, tam pa sta jih zadržala Jože Lepin-Ris in Stanko Semič-Daki, kije zaukazal juriš. Ker so se bili medtem tanki že umaknili, je juriš uspel, borci 2. bataljona so zaplenili celo nekaj pušk. Med partizanskim nasprotnim napadom sta se poleg Dakija, Risa in komandanta Silnega najbolj izkazala vodnik Anton Zajc-Tone in puškomitraljezec Franc Lesar iz Sušja.

Položaje na kamnitem Šukovem griču so trdno držali borci 1. bataljona in uspešno zavračali napade nemških strelcev. Posebno uspešen je bil Martin Kotar, kije borce 2. čete opozarjal, naj se umaknejo od skal, kjer imajo mine in granate najhujši učinek. Učil jih je, naj ustrelijo samo takrat, ko Nemca vidijo in dobro pomerijo. Bil jim je tudi za zgled, kako je treba pomeriti, tako da je s svojo brzostrelko pobil kar precej sovražnikov. Sicer pa je bobnelo in treskalo, kakor da so se odprla vrata pekla. Od drugih starih partizanov je bil posebno

uspešen Jože Šmuc-Srečko, ki je Nemce obdeloval z lahkim minometom.

Nemci so morali odnehati. Pred zakloni 3. čete je obležalo več mrtvih sovražnikov, ki so bili dobro oboroženi, oblečeni in obuti. To je premamilo Jožeta Šmuca-Srečka.* Odplazil se je, da bi sezul mrtvega Nemca. Imel je en čevljev v rokah, vendar gaje moral plačati predrago - z življenjem. Tega dne je padel tudi desetar Blatnik iz Malih Lašč.

Štab Tomšičeve brigade je poročal, da so Nemci prenehali z napadi ob sedemnajstih ter se umaknili proti Postojni. Imeli naj bi kakšnih 20 laže in huje ranjenih ter en poškodovan tank tiger. Za partizansko stran poroča o dveh padlih, dveh ranjenih in enem pogrešanem. Pogrešani je kajpak tudi padel: bil je to že priletni Martin Ivec iz 3. bataljona, doma iz Gornje Lokvice. Od ranjenih vemo za Jožeta Cerkovnika, Mežnajevega iz Stare Fužine, in za Matijo Riglerja iz Praproč, ki je pripadal 3. četi 3. bataljona.⁴⁸

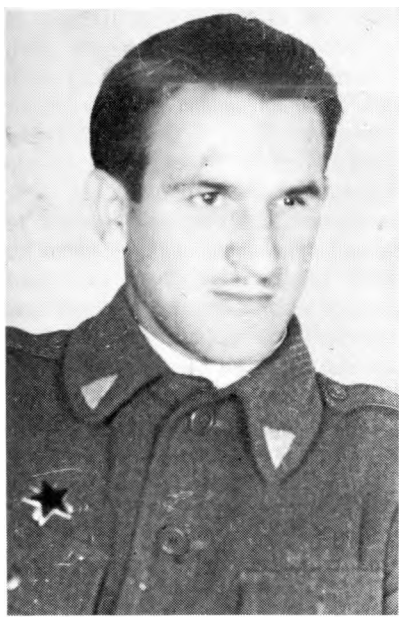
V noči na 28. september je spet lilo kakor iz škafe. Padlo je blizu 270 mm padavin. Vse to so morali borci treh bataljonov Tomšičeve brigade vzdržati brez zavetja in le deloma prekriti z italijanskimi šotorkami, ki so prepuščale močo. Zaradi dežja se je tisto dopoldne nemški napad začel nekoliko pozneje, šele ob enajstih. Iz Postojne so prodirali z enajstimi tanki, ki jih na zapori pri Tolstem vrhu ni bilo mogoče zadržati. Napadlo je tudi kakih 500 planincev, vojak pri vojaku s samimi brzostrelkami in Šarci. Partizani so imeli za drevjem dobro kritje in še streliva dovolj, zato so silovito udarili in Nemce odbili. Toda prišel je nov val. Nemci so jurišali, ne glede na žrtve. V tistem hipu se je dvignil Ivan Klopčar, ki je bil poprej prisilno pri belih, in začel s puškomitraljezom kar stoje kositi po Nemcih.

Nemški pritisk je bil prehud in boj so odločili tanki. Prvo in drugo četo 2. bataljona jim je uspelo pregnati mimo Jazbine na pobočje Tolstega vrha in h koti 608, skoraj 800 metrov stran od železniške proge. Po robu se jim je postavil samo vod 3. čete, ki pa je bil naslonjen na Šukov grič in obrambno črto 1. bataljona. Razmere so postale kritične, zato je morala na položaje odhiteti še Kolesarska četa

1. bataljona. Partizani so kolesa pustili poleg previjališča na Podbojevem laz, zasedli pa gozdno ravnico na Šukovem griču med 1. in 2. četo (glej skico št. 21 na str. 293). Tega dne je na položaje 1. čete prišlo tudi 12 njenih borcev, ki so se vrnili s poti na Gorenjsko.

Nemški tanki so drveli k nekdanjim italijanskim utrdbam na Jakobov laz, menda je njihov vodja menil, da jim je pot v Rakov Škocjan

* Fotografija Jožeta Šmuca-Srečka je natisnjena v knjigi Tomšičeva brigada 1 na str. 521.

Legendama junaka 2. bataljona Tomšičeve brigade: Janez Banovec-Tiger iz Tuševega Dola (levo) in Janez Intihar-Žane, Oblakov iz Iške vasi, ki sta bila ranjena v bitki pri Ravbarkomandl Banovec je oslepel Intihar pa Je padel kot komandir čete v ljubljanski brigadi

odprta. Vendar sta jih ob zahodnem robu Šukovega griča pričakala dva protitankovca 5. baterije: eden je prežal kar na cesti zraven globoko prekopanega cestišča, drugega so topničarji zanesli deset metrov nad cesto, od koder je bil dober pregled do Jakobovega laza. Bilo pa je tam skalovito, zato njegovih opornic niso mogli primemo utrditi. Ko je nemški čelni tiger pripeljal do križišča, je počilo. Zadet je bil v nazobčasto kolo in veriga se mu je snela, da se je kar zavrtel in drugim tankom zaprl pot. Topovska posadka, pri kateri so bili Franc Osvald, Anton Lavrič in Anton Gregorič, ni hotela zamuditi ugodne priložnosti. Na razdalji borih 70 metrov je tank zadelo še sedmero granat. Topič je poskakoval kakor opica in hrabril do kože premočene partizane.⁴⁹

Nemci so imeli v hipu dovolj dela s tem tankom in njegovo posadko. Hoteli soju rešiti. To so storili tako, daje pred zadetega zapeljal drug tiger. V njegovem kritju so Nemci poškodovani tank za silo popravili, nakar sta oba odpeljala z bojišča.

Tudi nemške pešake je minila vnema, da bi še kaj silili naprej. Iz zaklonov na Šukovem griču so sikale natančno merjene krogle, zato so se nemški vojaki umaknili. Baje so nameravali po obhodni poti okoli Tolstega vrha priti partizanom za hrbet. Jože Breznik-Gorki, politični komisar 2. bataljona, je bil prepričan, da so za tisti dan odbiti. Zravnal se je blizu uspešnega topiča in z daljnogledom opazoval prejšnje nemške položaje. Sovražniki pa so v grmičevje prikrili en tank, ta je nameril in ustrelil s topom. Granata pa ni zadela niti topovske posadke niti Gorkega; treščila je v smreko za njihovim hrbtom in jo gladko odsekala. Pri tem je debelejši granatni drobec Gorkega ranil nad kolenom ter mu zlomil stegnenico, enega je dobil od zadaj v ključnico, več manjših pa po obeh nogah. Vendar je glavni šop drobcev zadržalo perilo v nahrbtniku, ki je bilo vse razsekano. Z bojišča so ga odnesli štirje borci Kolesarske čete, ki pa so jih Nemci obsuli z ognjem. Med rafali so ga pustili sredi ceste in zbežali, Gorkega pa je krogla ranila še v roko, nakar se je zavlekel pod cesto.

Ker je štab 14. divizije ukazal, da mora Tomšičeva brigada še naprej rušiti progo, je komandant Stanko Semič-Daki zaukazal 2. bataljonu nasprotni napad, da bi se partizani do večera spet dokopali do železnice. Prvi napad ni uspel. Naskočiti so morali še enkrat. K temu je že malce malodušne borce s svojim junaškim zgledom spodbudila zlasti Danila Kumar-Andreja in drugi naskok je uspel. Limova, Uršičeva in Runova četa so Nemce potisnile z doseženih položajev in jih pregnale proti Postojni. Pri tem so partizani zaplenili eno motorno kolo, dve dobri mavzerici in eno razbito, našli pa ostanke tanka, obvezil in vse polno krvi.

Stane Šušteršič-Boštjan je med nasprotnim napadom prišel do hudo ranjenega Jožeta Breznika-Gorkega, nakar so ga borci 1. čete spet pobrali in odnesli na varno. Žal je bilo poleg njega še nekaj izgub. Iz 2. bataljona je padel Anton Rožanc iz bližnjega Martinjaka, hudo ranjena pa sta bila še vodnik Janez Intihar-Zane, Oblakov iz Iške vasi, legendami junak Dakijevega 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča,* in Stane Pečarič iz Prečne.

Hudo je bilo tudi pri 1. bataljonu, kar so izkusili zlasti puškomitraljezec Franc Levstek-Frenk ter njegova pomočnika Janez Picek in Franc Arko-Johanov iz Kolesarske čete, ki so ostali na mrtvi straži. Iz

1. bataljona je tega dne padel nekdanji financer Plut iz Velikih Lašč. Nanj sta streljala dva Nemca in ga smrtno zadela. Toda v hipu se jima je maščeval Franc Osredkar-Grilc, ki je imel natančno mavzerico, zaplenjeno na nemškem vlaku pri Goričici. Tudi on je odlično pomeril

*Glej opis njegovih junaških dejanj v knjigi Tomšičeva brigada 1 na str. 443 in 444!

in z enim strelom pokončal oba Nemca, tako da so bili v nekaj minutah trije mrtvi: financar Plut in oba njegova morilca. Žal je bil kmalu za tem ranjen tudi ostrostrelec Grilc. Z brzostrelko so ga zadeli v zadnjo plat, k sreči ne prehudo, v nogo pa je bil ranjen politdelegat Zvonko Faleskini-Samo. Poleg tega je imela brigada še osem pogrešanih iz Delovne čete. Toda šlo je za nekdanje belogardiste, ki so verjetno pobegnili.⁵⁰

Tako se je pri Tolstem vrhu in Šukovem griču končal četrti dan bitke za železniško progo. Partizani so se vojskovali povsem enakovredno z Nemci, ki so bili kljub tankom še zmeraj nemočni. To je pokazala večerna kanonada s Postojne. Kazalo je, da nemško poveljstvo vidi rešitev le v granatah; samo te naj bi partizanske minerce pregnale od železniških tirov . . .

Zmaga ob Zahribškem mostu in poraz na Šukovem griču

Bitka treh bataljonov Tomšičeve brigade, ki so 24. septembra 1943 zvečer zasedli železniško progo Postojna-Rakek, jo nadzirali in uničevali skoraj pet dni, je bila velikega pomena za ofenzivo britanske 8. armade, kije 25. septembra dobila zapoved, da mora zavzeti Foggio, in za prodiranje ameriške 5. armade proti Neaplju, ki ga je zavzela

1. oktobra 1943. Razen tega je Tomšičeva brigada z boji med Postojno in Rakekom neposredno ovirala nemško ofenzivo na Primorskem, kajti štab 2. korpusa SS je moral 28. septembra že drugič odtegniti iz Vipavske doline močnejše tankovske in pehotne enote. Četrti dan bitke pri Ravbarkomandi so bile razmere namreč take, da sta se obe bojujoči se strani pripravljali na odločilni spopad: 14. divizija je hotela svojo zmago razširiti na zavzetje in uničenje še dveh ključnih točk - Zahribškega mostu in postajnih naprav na Rakeku, nemška 71. pehotna divizija z okrepitevami pa je nameravala Tomšičevo brigado pregnati s Tolstega in Šukovega griča, in to ne glede na žrtve.

Trije bataljoni Loške brigade so se 25. septembra že povsem približali Rakeku. Pri Srnjaku nad železniško postajo so se vneli prvi boji. To prevladujočo in utrjeno točko je hotel obvladati 1. bataljon, železnico med postajama Rakek in Planina blizu Ivanjega sela pa 2. bataljon Loške brigade. Ta je s svojim minerskim vodom tam 28. septembra izpeljala prve uspešne razstrelitve železniških tirov, nadvozov in podvozov.⁵¹

Tomšičeva brigada bi morala rušenje proge nadaljevati proti Rakeku, kjer so jo vabili Delški most, majhen most pri Vahtnici in Zahribški most. Pri teh mostovih so stali bunkerji, varovani z ovirami iz bodeče žice, ki so jih bili naredili že Italijani, potem pa jih prevzeli

in zasedli Nemci. Ti mostovi so spadali v operativni prostor 3. bataljona Tomšičeve. Zlasti o Zahribškem mostu so njegovi obveščevalci v noči na 28. september zbrali vse potrebne podatke, ki pa za zavzetje niso bili ugodni. Akcijo je tisto noč preprečil hud naliv, kar pa ni smelo biti opravičilo, da bi razstrelitev mostu odgodili za več kakor eno noč.

Da bi okrepil partizanski pritisk proti Rakeku, je štab 14. divizije v napad poslal baterijo gorskega topništva, ki je imela tri gorske topove, kalibra 65 mm, ter en gorski top, kalibra 75 mm. Baterija se je z Bloške Police premaknila v Zelše, nemudoma in premišljeno razpostavila topniške opazovalce na Stražniku in Blaževcu, 28. septembra ob štirih zjutraj pa začela streljati na Rakek. Istočasno je 3. četa 3. bataljona Tomšičeve brigade vdrla skozi Minge in napadla vojaške barake. Nemci so morali zbežati iz njih in so imeli 10 mrtvih. Za tolažbo so začeli nabijati s težkim minometom. Takrat so huje ranili brigadnega kurirja Ivana Mramorja.

Še večji uspeh je dosegla gorska baterija. Topovski zadetki so bili izvrstni. Že prve granate so razdejale poslopje nekdanje carinarnice, kjer je bila nemška komanda. Nemci so se morali brž umakniti v spodnji del Rakeka. Razen tega so granate zadele tudi nemško vojaško kuhinjo, udrihale pa so še po tirih, kretnicah in drugih napravah. Škoda je bila velika, strah pa še večji.

Nemci so odgovorili s hudim topovskim streljanjem, ki pa ni bilo natančno. Kmalu se je razvnel topniški dvoboj, med katerim je partizanska baterija z zadetki v polno povsem utišala nemške topove, nato pa s svojimi granatami po mili volji uničevala vse, kar je od železniških naprav še ostalo. Ta zabava je trajala do opoldne 28. septembra 1943.

Prvi vlak z nemškimi okrepitvami je pripeljal do Rakeka že ob pol osmih. To je bila pretežno pehota, kije morala izstopiti pred postajo, potem pa je odšla proti Uncu in Planini. Popoldne med šestnajsto in sedemnajsto uro so borci Loške brigade opazili tudi več tovornjakov, oklepni avto in en tank. Topovska baterija je to kolono obsula z granatami in že z drugo zadela cilj. Menda so granate zažgale vsa vozila, ta pa so bila naložena s strelivom in gorivom, kar je povzročilo velik požar. Pogorel je tudi hlev, v katerem so Nemci imeli svoje konje. Ker so morali nemški vojaki gasiti in so tekali okoli ognja, so po njih razkurili tudi borci Loške brigade z mitraljezi in minometi. Požar je besnel še pozno v noč, progla med postajama Rakekom in Planina pa je bila nevozna.⁵²

Zvečer je prišel na vrsto še Zahribški most. Nalogo, da ga zavzame in zavaruje razstrelitev, je dobila 1. četa 3. bataljona. Njeni borci so bili na nogah vso noč. Najprej so se skušali do mostu pritihotapiti z zelške strani, vendar so ugotovili, daje tam most ograjen z bodečo žico.

Potem je šla četa z minerei in razstrelivom, ki gaje nosila mula, daleč naokoli, prešla progo in se mostu približala od Slivic. Vendar je bil most tudi s te strani ograjen z bodečo žico, nemški stražar na mostu pa buden, čeprav je ves čas pomalem rosilo. Četa se je vrnila v Zelše šele proti jutru, vsa izmučena in premočena. A bataljonski komandant Jože Zemljak-Domen jo je takoj nagnal nazaj, rekoč da mora most zavzeti, ne glede na žrtve. Naj pa gredo na juriš komunisti ter komandirji, vodniki in politični komisarji!

Komandir čete Viktor Cvelbar-Stane seje uprl. Vedel je, da Domen govori in zahteva neumnosti. Komunisti, komandirji, vodniki in politični komisarji lahko vsi popadajo, most pa bô še zmeraj ostal cel in v nemških rokah. Pogumni komandirje šel po pomoč k brigadnemu komandantu Stanku Semiču-Dakiju. Ta je spor z Domnom hitro razumel s prave plati in 1. četi za napad na nemški bunker dodelil gorski top. Topničarji so ga do zelške gmajne vlekli s konji, na rob Zahribenc pa potisnili na rokah. Ob topu je bil tudi komandant Daki, kar je zelo spodbudno delovalo na borce. Toda tam je bil strnjen gozd in seje do bunkerja komaj videlo. Prva in še nekaj granat je zadelo v smreke, ena naslednjih je zadela streho, vse nadaljnje pa v polno. Nemški stražarji so zbežali iz bunkerja v samem spodnjem perilu in bosi, v razbiti utrdbi pa so pustili več pušk, tri brzostrelke ter odeje, čevlje, obleke in nahrbtnike, stražar na mostu pa celo svoje življenje.

Nemudoma po osvojitvi mostu in bunkerja je 1. četa zavzela zelške senožeti na Hribencah, da bi preprečila nemško pomoč od Rakeka, 3. četa 3. bataljona pa je prešla progo čez majhen usek in zasedla grebenček nad Peščevnikom, da bi imela pregled proti Slivicam. Miner-ei pod vodstvom Antona Drečnika-Zvoneta so hitro postavili razstrelivo, ko pa je zagrmelo, je most še kar stal. Zato sta morali 1. in 3. četa braniti dostope od Rakeka toliko časa, dokler se niso vrnili mulovodci iz Zelš, kamor so šli po dodatno razstrelivo, kar je trajalo skoraj poldrugo uro. Medtem so Nemci prodirali v strelcih čez rakovške njive k Rakovškemu griču (kota 646), da bi 3. četo obšli. Hkrati so naskočili tudi proti zelškim senožetim na Hribencah, kjer so bili odbiti, toda pritiskali so še naprej (glej skico št. 22 na str. 294). Ostri boji so trajali kake tri ure in so se zavlekli 29. septembra vse do opoldne. Medtem so minerei Zahribški most še enkrat zaminirali, tokrat uspešno, da se je popolnoma sesul.

Tako je 3. bataljon svojo bojno nalogo opravil in zmago pri Zahribškem mostu dobil. Prva četa, ki je bila najbolj utrujena, je šla na počitek k peščenku Za njivicami.⁵³

Tudi topničarji, ki so bili dodeljeni v pomoč Loški brigadi, so dopoldne 29. septembra odlično opravili svojo nalogo. Zadeli in močno načeli so velik betonski bunker na Srnjaku nad Rakekom, ki ga je

potem z jurišem zavzel 1. bataljon Loške brigade. Nemška posadka je zbežala, borci te brigade pa so Nemce preganjali prav do Rakeka. To je bila že druga zmaga enot 14. divizije tega dne. Kazalo je, da sovražniki nimajo več nobene moči.

Zaradi Nemcev, ki so dopoldne prodirali v strelcih čez rakovške njive na Rakovski grič, si ni delal sivih las ne komandant 3. bataljona Jože Zemljak-Domen ne kdo drug. Nihče jih ni resno jemal. Toda ti sovražniki niso imeli namena udariti čez Rakovski grič proti Zelšam, marveč so zavili proti Šukovemu griču, da bi prišli za hrbet 1. bataljonu.⁵⁴

Nemški pritisk s postojnske strani ni pojenjal, temveč se je še okrepil. Tisto dopoldne so poleg tankov napadli tudi bombniki. K sreči je bilo precej zamegljeno, zato bombardiranje med partizani ni povzročilo žrtev. Ob napadih pehote je prišla do veljave izurjenost nemških vojakov. Ti so tako hitro skakali od kritja do kritja, da nanje ni bilo mogoče dobro meriti, vseskozi pa so jih s strelji in rafali ščitili njihovi soborci, obenem pa so jih podpirali tudi z minometi. Tako so se vztrajno približevali jurišni razdalji.

Kakor prejšnje tri dni, so spet najhuje pritiskali proti 2. bataljonu. Med bojem je ena od min v dlan leve roke ranila tudi Ladislava Ferfoljo-Lada, kije prišel iz bolnišnice v Ribniškem gradu komaj pred dvema dnevoma. Vendar so zadevale tudi krogle. Med odbijanjem nemškega naskoka je puškomitraljezec pomočniku Juriju Luckmanu, Jarčevemu iz Ribnice, velel: »Daj mi šaržer!« Pa se ni zganil. Ko gaje malo bolje pogledal, je opazil, da je zadet natančno v čelo in mrtev. Politdelegat Janez Dekleva-Čeki je pomeril na nemškega vojaka, ki je preskočil, toda naboj mu ni vžgal, ker je bila udarna igla v zapiraču preveč zamaščena. Brž gaje razdrl in obrisal mazivo, medtem pa so mu Nemci že prišli za hrbet in moral je bežati z zapiračem v žepu, kolikor so ga nesle noge. Vsa druga četa se je umaknila zadnji hip, drugače bi jo bili Nemci odrezali in obkolili. Zasedla je skalno polico na jugovzhodu. Tja so streljali nemški tanki, toda brez učinka, ker so granate večinoma letele previsoko. Borcem je nad glavami samo vroče pihnilo, mrtvih ali ranjenih pa ni bilo.

Komandant 2. bataljona Jože Boldan-Silni je imel v rezervi težkomitralješki vod, pri katerem seje mudil operativni oficir dr. Lado Lovrenčič. Ko so Nemci partizanom prišli za hrbet, sta Silni in Jože Lepin-Ris takoj poslala kurirja z naročilom, naj dr. Lovrenčič s tem vodom udari sovražnikom v hrbet. Vendar se je ta vod medtem že priključil pratežu in se umaknil v Javornik z njim vred.⁵⁵

Nič bolje se ni godilo pri 1. bataljonu. Puškomitraljezec Franc Levstek-Frenk je na položaju obtičal sam. V šahu je držal štiri Nemce, ki so se krili v skalah 15 ali 20 metrov pred njim. Videl je le cevi pušk

in čelade. Eden izmed njih je vrgel bombo ročajko, ki je priletela v smreko, ob njej zdrsnila na tla ter Frenka ranila v roko. Menda ga je to rešilo, ker so sovražniki menili, da je ubit. Antonu Papiču-Miru je puškomitraljez zatajil prav takrat, ko bi najbolj potreboval rafalno streljanje, pa je lahko streljal le posamič. Nemci so ga že obmetavali z ročnimi bombami in se je komaj rešil. Cesto je preskočil tik pred tankom in na njej uzrl nekaj mrtvih soborcev. Do težke brede, s katero je streljal Vinko Kersnič, pa se je Nemec priplazil tako blizu, da je potisnil njeno cev ob tla. Če Vinko ne bi imel pištole, bi bilo po njem. Potegnil jo je, sovražnika pihnil in še zaplenil zapestno uro. Toda njegov pomočnik Martin Košir-Viktor je bil ob tisti priložnosti huje ranjen.

Tiste dni se je bataljonska bolničarka Slavka Jordan-Stana prostovoljno priglasila za vodnika voda v 2. četo 1. bataljona. Mihael Butara-Aleks jo je našel na Šukovem griču, ko je držala za ovratnik močnejšega možakarja, ga vlekla na položaj, obenem pa se hudovala: »Glej ga, tovariš komisar, do včeraj je streljal na nas pri belih, zdaj pa se izmika boju . . .« Posadila ga je v zaklon med dve skali, kjer pa je namesto opreznosti za sovražniki obračal glavo proti zaledju in se pri tem nekoliko dvigoval. To je bilo usodno. Že po nekaj trenutkih mu je glava omahnila. Zadet je bil točno vanjo in takoj mrtev. Toda kmalu za njim je bila zadeta tudi Stana, k sreči je bila le ranjena.

Medtem so po četah razdelili menažo, ki so jo partizani še použili na izmenoma in razmeroma v miru. Dan se je že prevesil v drugo polovico. Bila pa je sreda, 29. septembra 1943.

Da borcem ne bi zmanjkalo streliva, je prizadevno skrbel novi brigadni orožar Štefan Pavšič-Jure, kije to dolžnost prevzel ravno tisto jutro. Poleg mitralješkega streliva in ročnih bomb je pripeljal tudi mine za lahki minomet.

Takrat se je na položajih 1. bataljona pojavil namestnik brigadnega komandanta Jože Lepin-Ris in začel vpiti, čemu streljajo, ko pa so Nemci že zbežali. Politični komisar Aleks se je razjezil: »Ja, kdo pa potem kriči recht in links, če ne Nemci?« V tistem hipu je zaropotal rafal z nemške strani. Martin Kotar se je pognal in bataljonskega političnega komisarja potisnil za skalo, toda rešil ga ni on, marveč torbica s šaržeji za brzostrelko. Ena krogla je prebila šaržer na ojačenem delu in obtičala v opasaču, tako daje njena konica prišla do kože na trebuhu, druga krogla pa je obtičala v kopitu brzostrelke. Po tem pripetljaju je Jože Lepin-Ris naročil, naj se 1. bataljon umakne.⁵⁶

Tisti hip sta se na Šukovem griču ob političnem komisarju Aleksu znašla tudi novi bataljonski komandant Franc Grebenc-Lado in njegov namestnik Janez Janežič-Ojjak, ki sta se ravno tedaj vrnila iz brigad-

nega štaba, kjer so jima vročili novi imenovanji. Poveljstvo nad bataljonom sta prevzela v najbolj kritičnem času, ko je bataljon že dobil povelje za umik.

Tretja četa 1. bataljona seje tolkla na desnem krilu in je bila Uncu najbliže. En vodje četno poveljstvo postavilo kakšnih 200 metrov nazaj proti Rakovškemu griču, da bi bataljonu varoval hrbet, toda ta vod se je umaknil že po prvih nemških rafalih. Od tam se je slišalo nekam čudno streljanje, zato je komandant Franc Grebenc-Lado k temu vodu poslal Antona Veliščka-Zorana z ukazom, naj ne streljajo. Toda partizanov ni bilo več tam, temveč Nemci, ki na Zorana niso streljali, ampak so ga hoteli ujeti živega. Tekli so za njim in prišli Kolesarski četi za hrbet. Zasedli so ravno tisti kot Podbojevega laza, kjer je bilo previjališče in kjer je četa pustila kolesa. Tudi na Jožeta Lepina-Risa, ki je skrbel za umik protitankovskega topa, ti Nemci niso hoteli streljati, samo da bi dosegli večje presenečenje z napadom partizanski strelski vrsti v hrbet (glej skico št. 22 kot malo prej).

Ker je tisto dopoldne pomalem pršel dež, je bilo sovražnike zelo težko prepoznati, saj so bili prek glav prekriti s šotorkami, podobno kakor partizani, v gozdu pa je bilo tudi nekoliko temačno. In tako je na Šukovem griču ter ob njegovem vznožju nastal pravi bojni metež. Tam sta padla Stanko Petek z Mlake pri Ribnici in Franc Andoljšek iz Hrovače ter še več drugih novincev iz Ribnice. Vse je bilo pomešano, Nemci in partizani. Nad cesto, kjer so pred tremi dnevi pokopali dva partizana, je padel še en njun soborec in izkervavel ravno na njunem grobu. Na mitraljezca Ivana Jereba-Maksa je streljal z brzostrelko neki Nemec v čeladi, on pa je streljal nanj z zbrojevko. Pa ne ve, če ga je zadel, ve samo za svoj plašč, kije bil po levi strani ves preluknjan, kar je veljalo tudi za torbico, ena krogla pa je zadela kragujevško nasekano bombo in v njej obtičala. Maks je prebledel in si jo brž odpel, potem pa jo zakopal med skalovje.

V podobni kaši seje znašla partizanska trojka, v kateri je bil Janez Škender desetar, Stane Mencin puškomitraljezec, France Škender pa njegov pomočnik. Povelja za umik ni bilo. Nenadoma so v smrekicah za sabo opazili Turkestance v nemških čeladah. Janez Škender je poveljeval: »Razkuri med smreke!« Mencin je dobro žgal, Janez Škender, ki se mu je puška zaskočila, pa je v tiste smreke zalučal tri bombe, nato pa velel: »Rafal, pa umik, in spet rafal, pa umik!« Mencin je tako ravnal in Nemce uspešno zadrževal, toda nazadnje je puškomitraljez izgubil. Skočiti so morali s tistega hribčka na tri strani. Takrat je zadrdrala nemška brzostrelka. France Škender je bil zadet v nogo, kjer ima še zdaj dve krogli, in v prste na roki.⁵⁷

Na 3. četo 1. bataljona so Nemci navalili z boka. Njena težka bređa je bila na skali, nanjo pa sta tolkla dva Šarca. Partizani so se najprej umaknili, vendar je Marko Stepan spoznal, da so že obkoljeni, zato so v jurišu zavzeli prejšnje položaje, da so vrgli nazaj vsaj Nemce, ki so napadali čelno, nato je Marko odločil, da se umaknejo proti bataljonskemu poveljstvu, kamor je šel poročat o obkolitvi četni politični komisar Bernard Bizjak-Kosta. Mihael Butara-Aleks je velel Martinu Kotarju, naj njegova četa nemudoma zasede bunkerje ob cesti poleg

Padli v bitki pri Šukovem griču 29. septembra 1943: Stanko Petek z Mlake (levo), puškomitraljezec Stanislav Grm iz Male vasi v Dobropolju (sredina) in Juli/Zakrajšek (desno) iz Kompolj. Za Jury a Luckmana in Franca Andoljška iz Ribnice ter Mirka Andoljška, Janeza Grandovca in Alojza Rotaija-Čečkovkenega iz Kompolj se fotografije niso ohranile

Šukovega griča. Za njegovim hrbtom so bile smrekice in med njimi visoka podrast. Tam sta se po stezi umikala dva partizana iz 3. čete, ki ju je Aleks napodil nazaj na položaj. Toda takrat so se tam že prikazali Nemci v čeladah. Šli so vzravnano s puškami na strel. Vsi trije bataljonski poveljniki: Mihael Butara-Aleks, Franc Grebenc-Lado in Janez Janežič-Orjak so začeli z brzostrelkami žgati po teh Nemcih, ki so padali, vendar se niso ustavili.

Tistikrat je neki Nemec nastavil Martinu Kotarju puškino cev na hrbet in ga pozval na vdajo. Kotarje cev odbil s komolcem, se hipoma obrnil in skočil za skalo. Medtem so se partizani umikali čez cesto, skakali so čez njo kakor kenguruji, skoraj čisto blizu tanka, kije kosil z mitraljezi, drugod so bili popolnoma pomešani z Nemci, ki so strelsko vrsto spretno zalomili, da bi cesto povsem zaprli. Začel se je boj prsi ob prsi. Umik je oviral nemški mitraljezec s Šarcem. Vanj je Mihael Butara-Aleks vrgel bombo, ki mu je počila točno na glavi. Ta je bil odstranjen in tako je bil umik nekoliko lažji. Toda padlega Nemca so nadomestili drugi. Pri cesti je partizanska trojka, v kateri je bil Bernard Bizjak-Kosta, naletela na Nemca z brzostrelko, ki je zavpil: »Halt,

Hände hoch!» Borec pred Kosto je dvignil roke, kl pa mu jlh je Nemec z rafalom prestrelil po nadlahtih, partizan, kije bil za Kosto pa je pihnil tega Nemca in spet je bil eden manj. Marka Stepana, zahomotanega v šotorsko krilo, je zgrabil za vrat nemški oficir in ga razorožil. Nato se je drugim pohvalil, daje ujel banditskega oficirja, Marko pa je izrabil trenutek njegove nepazljivosti, izvlekel pištolo, ga ustrelil, nato pa srečno ušel.⁵⁸

Na gozdni cesti med Jakobovim in Podbojevim lazom je imela smrt bogato žetev. Tam so padli še: Stanko Nemanič z Zvirkovega vrha, Jože Bolka iz Poženika pri Kranju, Janko Odar iz Bohinjske Bistrice, Martin Ivec iz Gornje Lokvice, Edi Pahulje iz Bukovice, Mirko Andolšek, Janez Grandovec, Alojz Rotar-Čerčkovken in Janez Zakrajšek iz Kompolj, puškomitraljezec Stanislav Grm iz Male vasi, Ivan Žgajnar s Ceste pri Predstrugah, Vincencij Pust iz Prigorice in Mirko Tomšič iz Stop.* Od hudo ranjenih so znani: Albin Gruden iz Predstrug, ki je potem umrl v ribniški vojni bolnišnici, Božidar Bogataj iz Ljubljane, Alojz Kokalj z Gornjega Suhorja, Stane Ponomarenko iz Žirov, Jelena Durakovič iz Zvomika (bataljonska bolničarka), Lado Princ iz Smrjen, Ivan Turk iz Velikih Lašč in Ludvik Ambrožič iz Sušja pri Ribnici ter Stane Peterlin, Rihard Govže, Franc Mrhar, Jože Lovšin in Jože Mencin iz neznanega kraja. Nekateri borci se niso mogli umakniti čez cesto in so se skrili v podrasti, vendar so Nemci podrast preiskali ter te partizane polovili ali pobili.

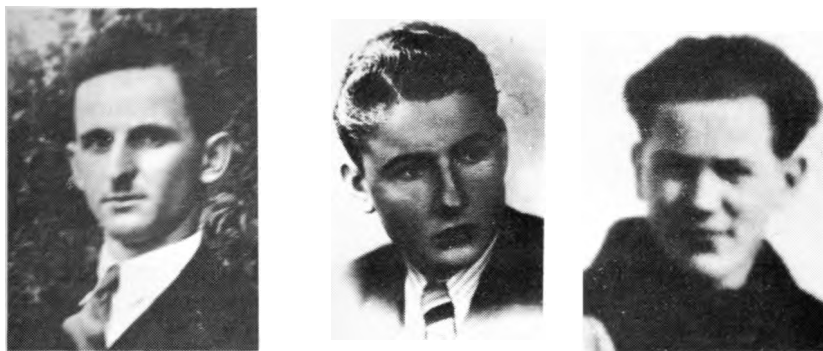
Najbolj prizadeta je bila 1. četa 1. bataljona, ki je imela veliko pogrešanih. Tam in tedaj je izginil celo na novo imenovani komandir Anton Pečaver-Slavko, za katerega so vsi mislili, daje padel, nekateri pa menijo, daje tam končal tudi prvoborec Vilko Sterle-Radi iz Viševka pri Ložu.

Nekateri partizanski borci so se rešili na prav nenavaden način. Puškomitraljezec Anton Papič-Miro je skočil čez cesto v malo smrečje tik pred nemškim tankom, namerilec Vinko Kersnič se je umikal zadenjski, ves čas z glavo težke brede na jermenu, iz katere je spuščal kratke rafale. Ostal je čisto sam in se je brigadi priključil šele čez tri dni. Domiselni puškomitraljezec Franc Levstek-Frenk pa je ždel in poslušal Nemce, ki so imeli zbor pri utrdbah na Jakobovem laz u in so bili zelo glasni. Brž ko so v zbor odšli tudi štirje Nemci izpred njegovega

*Po pričevanju Toneta Bajta iz Unca 27 sta bila ob cesti pod vznožjem Sukovega griča 26. septembra pokopana dva padla borca (spominsko znamenje), na Šukovem griču 28. septembra trije padli partizani (brez znamenja), na Podbojevem laz u pri spomeniku pa je bilo že po umiku Tomšičeve brigade pokopanih sedemnajst padlih partizanov (Zapisnik o ogledu z dne 6. oktobra 1983).

zaklona, se je dvignil tudi on in so hodili nekaj časa celo vstric. Na cesti med Jakobovim in Podbojevim lazom je stal nemški stražar z brzostrelko, vendar je bil tako presenečen, daje Frenk brez težav prišel do svojih.

Brž zatem so Nemci zapolnili protitankovski jarek na cesti in odstranili drevesna debela iz zasek ter z dvema tankoma vdrli na

Padli v bitki pri Šukovem griču: France Petek iz Dolenjih Lazov (levo), Edi Pahulje iz Bukovice (sredina) in Vincencij Pust iz Prigorice (desno). Fotografija padlega Mirka Tomšiča je objavljena v knjigi Tomšičeva brigada 1 na str. 48

Podbojev laz. Tam so v hudi ihti pomendrali vsa partizanska kolesa in odtlej Kolesarske čete v 1. bataljonu ni bilo več.⁵⁹

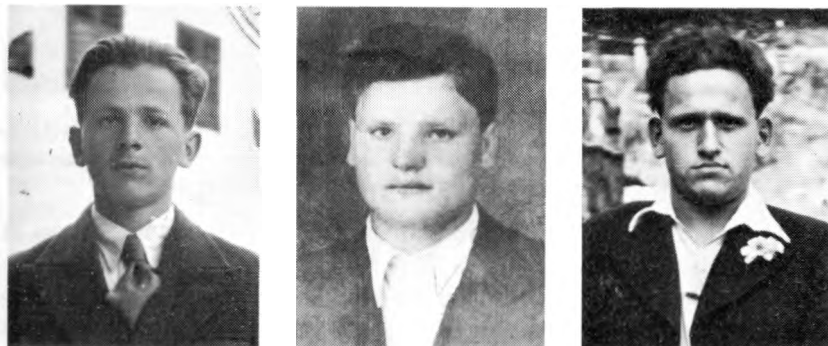
Po pričevanju Vladimira Plešca-Lada iz Sore pri Medvodah, ki je ujetništvo preživel, je bilo takrat okoli Šukovega griča ujetih osem ali deset partizanov. Esesovski oficir je ob zboru pri utrdbah na Jakobovem laz ustretil puškomitraljezca Martina Brataniča-Milana iz Dolnje Lokvice, ki je bil zelo mlad, majhne rasti in malo gluhi, češ da se taki otroci ne bodo bojevali proti veliki Nemčiji. Ustrelil je tudi nekega aktivista OF iz Planine pri Rakeku, kije tistega dne pribežal do položajev 1. bataljona na Šukovem griču. Hotel je postreliti še Vinka Stareta-Ceneta iz Srednje vasi pri Goričah, Vinka Polenška iz Topola pri Medvodah in druge ujetnike, češ da so Italijani, ker so bili v italijanskih uniformah, a Vladimir Plešec-Lado je v nemščini pojasnil, da so Slovenci, kar je nato potrdil še petnajstletni Franci Picek, dijak iz Ribnice.

Ujetnike so z Jakobovega laza odgnali k iztirjenemu vlaku, nato pa nazaj proti Uncu. Med potjo so jim velikokrat grozili z ustrelitvijo in jih drugače trpinčili. Nazadnje so jih prignali v Planinski grad. Tam so jih zaslišali v navzočnosti vohuna, ki je dopoldne lazil okoli par-

tizanskih položajev s košem na rami.* Zatrjeval je, da natančno ve, kako so partizani razvrščeni, pač zato da bi ujetniki povedali še druge zanimivosti. Zaslíševal jih je nemški oficir, ki je Plešcu zastavil troje vprašanj: 1. kje je partizansko topništvo, 2. kako so razvrščene partizanske brigade ob progi in 3. kje je duhovnik dr. Metod Mikuž. Ta vprašanja lepo kažejo, kje je Nemce žulil čevlji, dokazujejo pa tudi, kako so dr. Metodu Mikužu stregli po življenju belogardistični gorečneži.

O ujetnikih s Šukovega griča samo še nekaj!

Dijaka Francija Picka iz Ribnice so Nemci zaprli v neki hlev, od koder je ušel še zvezan. Že čez nekaj dni se je priglasil za puškomitraljezca v 4. bataljon Tomsíčeve brigade. Ujetništvo je poleg Vladimira Plešca-Lada preživel še Peter Jošt iz Gorič pri Golniku, borca Ivana Turka iz Velikih Lašč in Jožeta Žnidaršiča z Bločic pa so našli ustreljena, prvega že med vojno, drugega kmalu po njej, medtem ko

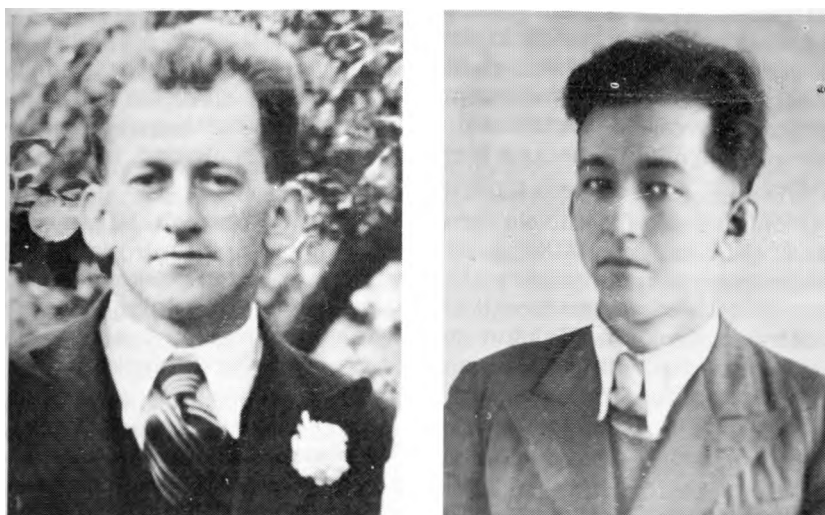

Jože Bolka iz Poženika pri Kranju (levo), Stanko Nemanič z Zvirkovega vrha (sredina) in Ivan Žgajnar s Ceste pri Predstrugah (desno), ki so popadali 29. septembra 1943 pri Šukovem griču

sta Vinko Stare-Cene iz Srednje vasi pri Goričah in Vinko Polenšek iz Topola pri Medvodah umrla v Dachauu. Za imena in priimke drugih ujetnikov pa ne vemo.⁶⁰

Partizanskih izgub pa 29. septembra 1943 še ni bilo konec. Nemci so popoldne vdrlí s tanki od Rakeka proti Cerknici. Pri počivajočih enotah 3. bataljona je nastal preplah. Treba se je bilo hitro umakniti.

*Enega vohuna so partizani 1. bataljona ujeli. Bil je Franc Milavec iz Ljubljane, ki je priznal, da ga je k Rakovemu Škocjanu poslal gestapo. Obsodili so ga na smrt (Stane Škrabar-Braškar po pismu z dne 16. februarja 1982 na str. 6).

Vinko Stare-Cene iz Srednje vasi pri Goričah (levo) in Vinko Polenšek iz Topola pri Medvodah (desno), ki sta bila ujeta in sta umrla v Dachauu. Za puškomitral-Jezca Martina Brataniča-Milana iz Dolnje Lokvice, ki so ga Nemci ujeli in takoj ustrelili, ni bilo mogoče dobiti primerne fotografije

Od zelškega peščenka Za njivicami se je umikala 1. četa. Ko so partizani v koloni po eden prisopihali do Petričevega kozolca, sta jih z mitralješkimi rafali ošvrkala dva tanka, ki sta tolkla od sedanjega križišča v Podskrajniku. Hudo ranjeni so bili trije partizani: mitraljezec Jože Kamenšek-Pavc iz Sadinje vasi pri Semiču, njegov pomočnik Jože Judnič iz Ručetne vasi in Albert Bernik. Najhuje jo je skupil Jože Kamenšek-Pavc, ki je bil zadet skozi oko, dobil pa je še več strellov v život. Iz mitralješkega ognja ga je izvlekel četni komandir in soborec od ustanovitve Viktor Cvelbar-Stane. Ker v Zelšah partizani niso imeli nobenega protitankovskega orožja, so se enote 3. bataljona umaknile čez Mačkov grič na Otok.

Umikala sta se tudi 1. in 2. bataljon. Še zlasti razbite so bile enote 1. bataljona, ki so se na Javornike umikale v več skupinah, vseskozi pa so jih zasledovali nemški strmoglave!.⁶¹

Tako se je končala petdnevna bitka treh bataljonov Tomšičeve brigade med Rakekom in Ravbarkomando, ki ji po doseženih uspehih, silovitosti in trdovratnosti do tistihmal v bojevanju z Nemci ne najdemo primere na Slovenskem. Pri Ravbarkomandi in Šukovem griču so se partizani Tomšičeve brigade tolkli popolnoma enakovredno z Nemci. Kljub temu da so bili sovražniki številnejši, mnogo bolje oboroženi in

izurjeni, je imela brigada prve štiri dni razmeroma majhne izgube, saj se ve samo za šest padlih in deset ranjenih partizanov. Na slabše se je obrnilo šele zadnji, peti dan bitke, ko je nemško poveljstvo vključilo v boj številčno neprimerno močnejše enote in ko je z izvirnim taktičnim prijemom preslepilo partizansko stran, udarilo 1. bataljonu v hrbet ter mu prizadejalo hud poraz s številnimi mrtvimi, ranjenimi, ujetimi in pobeglimi.

Zadnji dan bitke je imela Tomšičeva brigada 21 mrtvih, 19 ranjenih in 9 ujetih, ves čas bitke pa 27 mrtvih, 28 ranjenih in 9 ujetih. Od pomembnejšega orožja je ostal na Šukovem griču en puškomitraljez, eno težko brečo pa so morali skriti v neko zemeljsko luknjo, kjer je potem tudi ostala. Kakšne so bile nemške izgube, lahko samo ugibamo, v vsakem primeru pa so bile mnogo večje od partizanskih.

Vendar našteje številke niso bile vse partizanske izgube. Mnogo borcev se je zaradi deževja in moče prehladilo ter tako zbolelo, da so morali iti v bolnišnice (npr. borca Lojze Klavs in Anton Intihar ter politični komisar Rihard Romih-Riki). Vrh tega jih je od Ravbarkomande tudi veliko zbežalo. Osem nekdanjih belogardistov je pobegnilo k Nemcem, precej Ribničanov, Laščanov in Belokranjcev se je izgubilo, odrinilo na domove, potem pa v zaledne enote ali druge brigade, kjer so imeli precej več upanja za preživetje. Poročila o številčnosti kažejo, da je Tomšičeva brigada od 28. septembra do

Martin Škof iz Gornje Lokvice (levo), hudo ranjen v Cerknici 19., in Jože Judnič z Ručetne vasi (sredina), hudo ranjen pri Zelšah 29. septembra 1943, sta zgorela 27. oktobra 1943 v bolnišnici Pugled, ki so jo odkrili in zažgali Nemci Ludvik Šilc iz Sa/evca (desno), ki je bil hudo ranjen 3. oktobra pri Begunjah, pa je ranam podlegel 14. oktobra 1943. Fotografija Jožeta Kamenska-Pavca, kije bil tudi hudo ranjen pri Zelšah in je v bolnišnici Pugled doživel enako usodo, je bila objavljena v knjigi Tomšičeva brigada 1 na str. 520 levo zgoraj

2. oktobra 1943 nazadovala od 820 na 602 partizana ali skupaj za 218 ljudi. Seveda je treba v to šteti tudi tiste borce, ki so šli v VOS ali na vojaške tečaje, toda teh ni moglo biti več kakor 60. Torej je brigada 29. in 30. septembra 1943 izgubila kakšnih 158 ljudi, kar vendarle govori o porazu.⁶²

Kje tiči krivda za ta poraz? V brigadnem štabu so jo našli pri 3. bataljonu in njegovem komandantu Jožetu Zemljaku-Domnu. Toda bojne naloge 3. bataljona za 29. september so bile takšne, da ni mogel varovati hrbta 1. bataljonu na Šukovem griču. Vsak izkušen ali šolan poveljnik bo priznal, da je brigadni štab le precenjeval moč in bojevitost svojih bataljonov. Prav nobenega razloga ni bilo za vztrajanje pri frontalnem načinu bojevanja v nedogled, ko pa so bili vsi zastavljeni cilji na progi med Postojno in Rakekom že doseženi. To ni bilo v skladu s partizansko taktiko in v tem gre iskati vzroke za poraz pri Šukovem griču. Seveda pa je treba ob tem tudi priznati, da je bila bitka pri Ravbarkomandi velika šola za vse nadaljnje boje z Nemci . . .

Dogodki po umiku na drugo stran Cerkniškega jezera

Še pred koncem bitke pri Ravbarkomandi so morali odriniti na pot tisti tovariši, ki so bili izvoljeni za zbor odposlancev slovenskega naroda. Ta zbor je bil v nekdanjem kočevskem sokolskem domu (na tistem kraju stoji zdaj Šeškov dom), zasedal pa je tri noči - od 1. do 4. oktobra 1943. Iz Tomšičeve brigade so na zbor lahko odšli le štirje tovariši. Franc Grebenc-Lado, komandant prvega, in Jože Boldan-Silni, komandant drugega bataljona, spričo razmer na bojišču nista smela zapustiti čet, Ivan Dolničar-Janošek se je moral vrniti z Blok zaradi okvare na motornem vozilu, Lojze Terčič iz 4. bataljona pa na zbor ni mogel oditi zavrlo bolezni. Kočevskega zbora so se udeležili: Janez Kocjančič-Galeb iz prvega, Anton Kovač-Tonček iz drugega, Stanko Golli-Ilija iz tretjega in Jože Jerman iz 4. bataljona Tomšičeve,* ki je iz Vojne bolnice Ribnica odšel v Loško brigado šele 5. oktobra 1943.

V zvezi s tedanjimi dogodki, ki so za Slovence velikega pomena, velja nekaj reči predvsem o odredbi Glavnega štaba NOV in PO Slovenije, kije ukazovala, naj štab 14. divizije iz partizanov italijanske narodnosti ustanovi posebno enoto (bataljon). Nalogo, da nekdanje italijanske vojake zbere, jih navduši in uredi za boj z Nemci ter postane

*Od odposlancev iz Tomšičeve brigade se je v Jakčevo spominsko knjigo podpisal le Jože Jerman, v seznamu odposlancev v Tovarišu 1963/39 pa je iz Tomšičeve naveden le inž. Stanko Golli-Ilija, vendar po dodatni prijavi in ob koncu seznama.

njihov komandant, je dobil Giovanni Cuccu-Ivo, prekaljeni partizan Tomšičeve brigade od 23. februarja 1943. Za spremstvo in pomoč je dobil prav tako zaslužnega Zefferina Gracioza-Giuseppeja, vsa pooblastila in človeka za stike s partizani Gorskega kotaja. Cuccu in Graciozo sta svoje delo uspešno zastavila, hitro zbrala 257 italijanskih prostovoljcev, jih oborožila in v Klani pri Reki s svojim bataljonom celo potolkla Nemce. Toda domotožje med temi partizani je bilo le prehudo, da bi ta enota mogla vzdržati tudi hujše preizkušnje.⁶³

A vrnimo se k bitki pri Ravbarkomandi in Rakovem Škocjanu!

Iz nje se je najbolj urejeno umaknil 2. bataljon. Po tistem, ko je pomagal 3. četi 1. bataljona zaječiti nemški prodor proti Rakovemu Škocjanu, je odrinil čez Rakovski grič, Podskrajnik in Cerknico v Brezje pri Begunjah (glej skico št. 24 na str. 298). Tja je prispel že v noči na 30. september. Manjkal mu je le težkomitralješki vod z operativnim oficirjem dr. Ladom Lovrenčičem, ki se je priključil brigadnemu pratežu in zašel visoko na Javornike.

Prva četa, pratež in štab 3. bataljona so se 29. septembra umaknili na Otok. Tja sta naslednjega dne prispeli tudi 2. in 3. četa, ki sta na Rakovškem griču imeli opraviti z nemškim klinom, naperjenim v hrbet 1. bataljona. Tako je bil 3. bataljon popoln. Še pred tem je 1. četa dobila nalogo, da odide nad vas Zelše in na Stražniku napade Nemce, ki so imeli tam svojo opazovalnico. Z Otoka je odrinila zgodaj zjutraj 30. septembra v spremstvu brigadnega komandanta Dakija ter v strelcih prečesala pobočje Stražnika, kjer pa ni našla Nemcev. Nato se je skozi Dolenjo vas in Dolenje Jezero vrnila na Otok, od tam pa je ves 3. bataljon odšel k brigadni glavnini v noči na 1. oktober. Z Otoka je šel po cesti mimo Otočca, čez Gorico, Dolenje Jezero in Cerknico ter še pred jutrom dosegel vasico Brege.⁶⁴

Čete 1. bataljona so se najprej umaknile na severovzhodne vrhove Javornikov, kjer so se še vedno zbirale in počivale. Od tu so 30. septembra 1943 odšle proti Grahovemu v treh kolonah. Dve izmed njih sta hodili po gozdu ali ob njegovem robu na južnem pobočju Slivnice, tako daje glavnina 2. čete prišla k cerkvi sv. Miklavža nad Grahovim, ki je zdaj ni več. Brigadni pratež s težkomitralješkim vodom 2. bataljona in razkropljenimi enotami 1. bataljona seje z Javornikov umikal ob robu Cerkniškega jezera in je do Grahovega prišel 30. septembra okoli poldne, prav tedaj, ko so vas napadli nemški strmoglavci.

Do letalskega napada na Grahovo je prišlo zaradi izdaje. V Grahovem seje do 22. septembra zadrževal štab Gradnikove brigade, in sicer na Fužini, po njegovem odhodu proti Ravbarkomandi pa seje v tamkajšnji šoli za nekaj dni nastanil štab 14. divizije. Za to so prek belogardističnih gorečnežev izvedeli Nemci. Menili so, da bodo partizanskemu štabu prizadejali hude izgube, zato so nad vas poslali pet

strmoglavcev. K sreči se je medtem štab divizije premaknil v grad Snežnik, zapitek za belogardistično izdajo pa so morali plačati vaščani, deloma tudi aktivisti OF iz bližnjih vasi in neborci iz prateža Tomšičeve brigade. Napad je bil silovit. Bombniki so odvrgli več kakor 100 bomb. Porušenih ali delno poškodovanih je bilo 80 poslopij, ubitih 26 domačinov, od tega pet starcev, enajst starejših žensk in sedem otrok, med njimi celo enomesečni Stanko Šega skupaj s svojo materjo, vseh ranjenih pa je bilo okoli 40, med njimi Ančka Mele-Tomšičeva, ki je

Zaradi nemškega letalskega napada na Grahovo so iz Tomšičeve brigad umrli: Franc Kastelic iz Bruhanje vasi (levo), Franc Mustavar iz Ponikev (sredina) in Vinko Šuštar iz Male vasi (desno)

potem umrla v partizanski bolnišnici. Najhuje prizadete so bile družine Mihelčič, Šega in Šiljigovič, ki so izgubile po tri družinske člane.

Napad je presenetil tudi domače člane KPS, ki so se v grahovski osnovni šoli sestali s predstavniki partizanske vojske, vendar so imeli med umikom precej sreče. V nogo ranjena je bila samo Ivanka Šilc-Landovceva.

Iz prateža Tomšičeve brigade so umrli trije. Takoj je bil mrtev Franc Mustavar iz Ponikev, 10. oktobra 1943 je umrl hudo ranjeni Franc Kastelic iz Bruhanje vasi, za njim pa tudi Vinko Šuštar iz Male vasi. Posebno hudo ranjena je bila bolničarka Jožefa Cimperman-Pepca iz Cerknice, kije bila v brigadi šele deset dni. Bomba ji je odtrgala velik kos zadnje plati, vendar je kljub temu ozdravela. Od drugih ranjenih partizanov so znani Anton Tominc iz Dolenje vasi pri Senožečah, Peter Debeljak iz Dupelj na Gorenjskem, Janez Miklič iz Vrbanje vasi, France Mrhar iz Ribnice, France Mihelič iz Dan, Jože Zabukovec iz Bukovice, Janez Obrstar iz Sušja, Alojz Perovšek iz Sajeveca in Mirko Obradovič iz Hercegnovega. Konjevodcu Antonu Somraku iz Velikih Lašč je letalska bomba ubila mulo, borca Antona Drobniča iz Ribnice

pa je bombni piš odnesel deset metrov daleč proti nekemu kozolcu, vendar so mu železni drobci prizanesli.

Nekateri bojni deli 1. bataljona so se iz Grahovega umaknili mimo Žerovnice na Lipsenj, pratež in manjši razkropljeni deli 1. bataljona pa so se umikali čez Bločice ali pa skozi goščavo proti Velikim Blokam. Vso pot so jih zasledovala in mitraljirala nemška letala, ki so popoldne bombardirala tudi Bločice (porušenih pet poslopij, enoje bilo Miklovo) in vojašnice na Velikih Blokah. Od tam so zavedni partizani zavili nazaj čez Malo Slivnico na Brezje, prestrašeni novinci pa so večinoma odšli na svoje domove v Velike Lašče ali Ribnico.⁶⁵

Tistikrat je iz 3. čete 1. bataljona pobegnilo 25 nekdanjih belogardistov, med njimi popolna težkomitralješka desetina, v kateri je bilo 11 ljudi, vendar so težko bredu in petero pušk le pustili za spomin poštenim soborcem. Podobnih primerov je bilo več. Dva ubežnika iz Delovne čete 3. bataljona so prijeli partizani Levstikove brigade in pristojno vojaško sodišče ju je obsodilo na smrt. To sta bila Ivančič Stanko iz Ljubljane-Polja in Vincenc Makek z Vevč. Njuno obsodbo je bilo treba prebrati na zborih vseh enot Levstikove in Tomšičeve brigade. Poleg tega je njen štab razposlal več tiralic komandam Ribniškega in Velikolaškega vojnega področja, v katerih je zahteval, da ubežnike privedejo nazaj v brigado. Iz Ribnice k brigadni glavnini jih je 23 privedel politdelegat Pavle Hiti-Paša iz 4. bataljona.⁶⁶

Ko so se enote zbrale in nekoliko spočile, so se v noči na 2. oktober premaknile na drugo stran Cerkniskega jezera. Brigadni štab ter 2. in 3. bataljon so se nastanili v vasi Gornje Jezero, 1. bataljon pa v vasici Goričice (glej skico št. 24 na že omemjeni strani). Šele tam se jim je obetala redna prehrana pa tudi pravi počitek, šele tam so se lahko poveljniško izpopolnili, 1. bataljon pa se je moral tudi na novo preurediti. Kolesarska četa je bila odpravljena, njeni borci, poveljniki in oborožitev pa razdeljeni v 1. in 2. četo. Za novega komandirja 1. čete je bil imenovan Franc Levstek-Frenk, njegov namestnik je bil Janez Gršič-Ivan, novi politični komisar 1. čete (namesto Juleta Sočana-Tomaža Skale) je postal Jaroslav Strnad, njegov namestnik pa je bil Maks Drobnič-Miro. Za novega komandirja 2. čete (namesto Vladimira Kogoja-Miša) je bil imenovan Martin Kotar, za namestnika pa je dobil Edvarda Belčiča, četni politični komisar je še naprej ostal Anton Svete-Gustl, namestnik političnega komisarija pa Anton Klobučar-Šnajder. Poveljstvo 3. čete se ni spremenilo, imelo pa je to-le sestavo: komandir Franc Pakar-Vid, namestnik komandirja Marko Stepan, politični komisar Bernard Bizjak-Kosta in njegov namestnik Franc Kukenberger-Ignac.

Jožefa Cimperman-Pepca iz Cerknice (levo), kije bila hudo ranjena med nemškim letalskim napadom na Grahovo, in Jože Ris iz Cerknice (desno), kije padel 14. oktobra 1943 blizu Pokoj išča. Pepca je ozdravela, vendar so jo kot bolničarko s kopiti pobili domobranci v Repčah pri Trebnjem, ko je reševala z bojišča hudo ranjenega partizana

Manj novih imenovanj je bilo v 2. in 3. bataljonu, kjer so spremembe izvirale iz dopolnjevanja bataljonskih štabov. Namesto hudo ranjenega Jožeta Breznika-Gorkega je novi politični komisar 2. bataljona postal Ivan Božič-Jovo, za namestnika bataljonskega komandanta pa je prišel Jože Zemljak-Domen, ki je 3. bataljonu poveljeval samo deset dni. Namesto njega je bil za komandanta 3. bataljona imenovan Ignac Horvat-Imre, za njegovega namestnika pa Viktor Cvelbar-Stane.

Pri četnih poveljstvih v 2. bataljonu je prišlo le do dveh sprememb - obe po politični liniji: namesto Ivana Božiča-Jova je novi politični komisar 1. čete postal Anton Kovač-Tonček, namesto Antona Kovačiča-Toneta pa je bil za političnega komisarja 3. čete imenovan Ivan Klemenc-Jurček. Komandir 1. čete je ostal še naprej Torči Sluga-Lim, njegov namestnik Stane Šušteršič-Boštjan, novi namestnik političnega komisarja pa Marjan Jager-Ris. V 2. četi so poveljevali: komandir Lojze Uršič in njegov namestnik Stane Režen ter politični komisar Ivan Dorbež-Bojan in njegov namestnik Franc Janša-Karl. Tretjo četo so vodili: komandir Jakob Pajsar-Runo in njegov namestnik

Ivan Zore-Jemej, namestnik četrtega političnega komisarja Jurčka pa je bil Cveto Sedevčič-Marko.

V četnih poveljstvih 3. bataljona je prišlo do sprememb le pri 1. četi. Namesto Viktorja Cvelbarja-Staneta je novi komandir 1. čete postal Lojze Klančar-Kovač, namestnik komandirja pa je še naprej ostal Vladimir Badovinac. Riharda Romiha-Rikija, kije na položaju četrtega političnega komisarja nevarno zbolel že čez devet dni, je zamenjal Hine Lotrič-Gašper, njegova namestnica pa je postala Tončka Hočevnar iz Velikih Lašč. Poveljstvo 2. čete, ki se ni menjalo so sestavljali: komandir Franc Ločniškar-Sine, namestnik komandirja Milan Remih ter politični komisar Matija Zupančič-Matiček in njegov namestnik Anton Suhadolc-Uran. Tretji četi so poveljevali: komandir Jože Škufca-Martin, njegov namestnik Ludvik Glavan ter politični komisar Stanko Golli-Ilija in njegov namestnik Jože Snoj-Piki.⁶⁷

Med zbiranjem, počitkom in premiki Tomšičeve brigade Nemci niso mirovali. Po tistem, ko so njene enote prepodili od proge Rakek-Postojna, so se nameravali znebiti še pritiska enot 9. in 10. brigade na progo od Preserskega mostu do Planine pri Rakeku. Da bi dosegel ta cilj, je štab polka planinskih lovcev Admont 3. oktobra 1943 zasnoval udarec v obliki klešč, katerih kraka naj bi se od Borovnice čez Rakitno in od Rakeka čez Begunje sklenila nekje pri Otavah. Medtem ko je nemški in belogardistični prodor čez Rakitno še kar uspeval, saj sta se morala 2. in 3. bataljon 9. brigade umakniti proti Pikovniku in Koščakom do Sv. Vida, pa je nemški klin od Rakeka trčil na trdovraten odpor mlade Loške brigade, ki so jo nemški planinski lovci le s težavo pregnali z grebena Škilje-Loški grič-Črvivnik. Šele pozno popoldne jim je uspelo brigado potisniti na pobočje pod Kožljekom in Golim vrhom (kota 815), kjer si je izbrala nove obrambne položaje. Kakih 100 Nemcev je zavzelo Bezuljak. Od tam so začeli nabijati s težkimi minometi po brigadnih odpornih točkah pod Kožljekom. V teh bojih je imela Loška brigada sedem mrtvih in petnajst ranjenih. To je pobudilo bojazen, da utegnejo Nemci njen odpor streti, zato staji morala pohiteti na pomoč 1. in 2. bataljon Tomšičeve brigade.⁶⁸

Bataljona Tomšičeve sta spešila čez Grahovo in Martinjak do Brezja. Njuno posredovanje sta vodila brigadni komandant Stanko Semič-Daki in njegov namestnik Jože Lepin-Ris. Ta je na poti od Begunj proti Brezju z motornim kolesom zapeljal na prekopani del ceste in grdo padel, k sreči brez hujših poškodb.

Od Brezja mimo Selščka po desnem krilu je hitel 1. bataljon, naravnost čez Begunje proti Črvivniku in Bezuljaku pa je udaril

Novi politični komisar 2. bataljona Ivan Božič-Jovo (levo) in novi obveščevalec 2. bataljona Franc Šlajpah-Pogačev (desno), ki je 8. decembra 1943 postal namestnik bataljonskega političnega komiscuja

2. bataljon (glej skico št. 24 na str. 398). Med prodiranjem 1. bataljona je prišlo do pomote in spopada z Loško brigado, pri tem je bil ranjen borec Jože Tomšič iz Nemške vasi. Ta nesporazum je bil hitro odstranjen. Medtem je Mihael Butara-Aleks, politični komisar

1. bataljona, z eno četo Nemce v Bezuljaku obšel po pobočju proti Kožljeku. Sovražniki so se znašli v precepu. Pod zaščito omenjene čete je začel po njih nabijati minometni vod 1. bataljona z minometom 81 mm. Nemci so bili povsem nemočni in na udaru minometnega ognja, vse dokler se niso umaknili.

Huje so se upirali drugim dvem četam in 2. bataljonu. Nemci so imeli pri Bezuljaku dobro prikrit gorski top, s katerim so na položaje 2. bataljona streljali naravnost kakor s puško. Ta top je partizanom povzročil precej izgub. Padel je Ivan Zabukovec s Ceste pri Predstrugah. Huje ranjeni so bili Pavle Javornik iz Ribnice, Ludvik Šilc in Franc Lesar iz Sajevca, Angela Jakša iz Brezovice pri Črmošnjicah ter Stanislava Birk-Marta, ki seje vrnila iz bolnišnic na Rogu le malo pred tem. Zato je Daki 2. četi 1. bataljona ukazal, naj odkrije, kje je skrit ta top. Njeni borci so pohiteli v tisto smer in pri Bezuljaku zasedli njivo s koruzo, vendar so tam našli le neznatno kritje. V tisti koruzi je topovska granata strahotno ranila bataljonsko bolničarko Nelo, ki so ji morali v bolnišnici odrezati obe nogi. Naštete izgube pa partizanov

Novi politični komisar Ferdinand Sedej-Nande (levo) in novi komandant Ignac Horvat - Imre (desno), ki sta 3. bataljonu uspešno poveljevala ves čas do prihoda na Štajersko

1. in 2. bataljona niso mogle zadržati. Naskočili so še odločneje in Nemce pregnali.⁶⁹

Tako je Loška brigada lahko zasedla svoje prejšnje položaje in obnovila napade na Rakek, ki bi ga morala v nočeh od 5. do 7. oktobra 1943 tudi zavzeti. V pomoč je dobila dva tanka in topove. Kljub tankoma, topovom in dobrim začetnim uspehom - zažgala je dvoje nemških vojaških skladišč, en tank in dva tovornjaka ter pretrgala vodovodno napeljavo - se ji kaj več od prodora skozi bodečo žico navkljub žrtvam ni posrečilo.* Tankovski oddelek 14. divizije je v noči na 7. oktober izgubil en dragoceni tank in dva tankista, ki sta bila poprej borca Tomšičeve brigade (študent Jenko in Dušan Kerševan-Iztok iz Kleč pri Ljubljani), vrhu tega je Loška brigada imela osem huje

* Po navedbi Stanka Semiča-Dakija (Najboljši so padli 3 na str. 40 in 41) sta pri ukazu za zavzetje železniške postaje Rakek vztrajala komandant 14. divizije Mirko Bračić in načelnik njenega štaba Pero Popivoda, ki pa je bil že 3. oktobra 1943 imenovan za komandanta 15. divizije (Zbornik VI/7, dok. 190 na str. 331). To je popolnoma verjetno, kajti Glavni štab NOV in POS je štabu 14. divizije 3. oktobra 1943 naročal (prav tam, dok. 191 na str. 332) samo to, naj okrog

ranjenih in približno trideset omamljenih, ki jih je oplazil električni tok.⁷⁰

Da bi onemogočil nemški pritisk proti Loški in Ljubljanski brigadi ter zadostil naročilom glavnega štaba, je štab Tomšičeve zvečer 4. oktobra 1943 na progo k Ravbarkomandi napotil minerce, ki jih je spremljal in varoval 3. bataljon. Izkazalo se je, da so Nemci medtem progo od Postojne do useka pri Cerovcu delno že popravili, iztirjenega vlaka pa še niso odstranili. Vrh tega so posekali grmovje in zravnali z zemljo vse obrambne naprave okoli proge, ki bi partizanom lahko prišle prav pri novih napadih na železnico. Na partizansko streljanje niso odgovarjali, temveč so spuščali samo rakete. To je minercem 3. bataljona kar ustrezalo. Hitro so se lotili dela in progo razstrelili na 16-tih krajih.

Ob tisti priložnosti so obveščevalne patrulje 3. bataljona ugotovile, da so Nemci pred šestimi dnevi razstreljeni Zahribški most zasuli, vendar pa glavnega betonskega mostu proti Škocjanu še niso popravili.

Čez dan 5. oktobra so trije bataljoni Tomšičeve poskrbeli za učinkovite protitankovske ovire. Glavno cesto Grahovo-Gornje Jezero-Dane-Pudob so globoko prekopali, in sicer pri Goričicah in nad Gornjim Jezerom. Podobno so storili s cesto od Varha čez Laze in vrh Korena proti Palčju.⁷¹

Pohodi na progo pri Ravbarkomandi so se nadaljevali. Zvečer 5. oktobra 1943 je bil na vrsti 1. bataljon, kije tire razstrelil trikrat. Ponoči na 6. oktober je šel k Ravbarkomandi 2. bataljon, vendar se progi ni mogel približati, ker so bile na vseh dostopih nemške zasede. Da dolga pot ne bi bila zaman, je komandant Silni svoje borce popeljal na Pečno reber (kota 763). Od tam so začeli zvečer obstreljevati železniško postajo in vojašnice v Postojni. Nemci takega napada niso pričakovali, zato je med njimi nastala huda zmeda. Minerei so jo izrabili in železniško progo hitro razstrelili, tačas pa so njihovi soborci, ki so jih ščitili, pobili pet nemških vojakov. Iz 2. čete 2. bataljona sta bila huje ranjena vodnik Anton Zajc in borec Marjan Kete.

Ker drugega ni moglo, je nemško poveljstvo sklenilo, da bo partizane prestreglo med umikom skozi Rakov Škocjan. To je umik

Rakeka obdrži zadostne sile za stalno rušenje proge in vznemirjanje sovražnika, poleg tega pa mu je priporočil, naj del svojih enot pošlje čez progo in sovražnika napada tudi na cestah onstran proge. K temu je treba pripomniti, da zavzetje Rakeka, tudi če bi postajne naprave v njem popolnoma uničili, partizanom ne bi prineslo občutnejših prednosti, kajti Loška in Tomšičeva brigada ga ne bi mogli obdržati kaj več kakor nekaj ur.

2. bataljonu precej otežilo: moral sije utirati pot čez vrhove Javornikov do Laz pri Gornjem Jezeru. Za nameček seje po četah razmahnil še trebušni tifus, ki so ga sprva enačili z grižo. V dveh dneh, kolikor je bil bataljon na poti, je hudo zbolelo 40 partizanov, ki so jih morali poslati v bolnišnico.

Čisto ponesrečil seje pohod 1. in 2. čete 1. bataljona, ki sta šli na progo 6. oktobra zvečer. Minerei so imeli mulo, kije nosila razstrelivo. Ko so prišli skozi Rakov Škocjan blizu proge, so jih v zasedi pričakali Nemci in vžgali z vso ihto. Tistikrat so bili hudo ranjeni Franc Ilc iz Slatnika, Stane Pucelj Iz Goriče vasi in Ivan Hren-Minerc Iz Kungote pri Ptuj, minerei pa so se razbežali. Preden so se spet zbrali, sta minili dve debeli uri, bližal se je jutranji svit in z napadom na železnico ni bilo nič.

Minerei Tomšičeve brigade so šli na progo k Ravbarkomandi in Rakovemu Škocjanu tudi v nočeh po 8. oktobru 1943, žal pa niso dosegli nobenega uspeha. Eno minersko patruljo so Nemci pobili, druga patrulja treh ljudi pa je zdrsnila v prepad, globok osem metrov. Soborci, ki so jih našli, so jim odsekali smrekov vrh, po katerem so nato lahko splezali ven. Huje poškodovan na srečo ni bil noben. Vendar velja ob teh neuspehih poudariti, da po progi od Rakeka do Postojne in obratno v dneh od 25. septembra do 7. oktobra 1943 ni peljal noben vlak, kar je bil velikanski uspeh . . ²

Med bivanjem na Gornjem Jezeru in Goričicah se je okrepilo politično, pa tudi ideološko delo med partizani. Celice KPS so obstajale po vseh četah in v vseh štabih. Sestajale so se dokaj pogosto in v članstvo sprejemale tiste borce, ki so se v bojih še posebej izkazali. Prav tiste dni so se organizacije v vojski in med prebivalstvom pripravljale na veliko posvetovanje, kije imelo vseslovenski značaj. To posvetovanje je centralni komite KPS napovedal že 25. septembra, pripravil pa v osnovni šoli na Dvoru ob Krki, kjer so se delegati iz vojaških enot In okrožij zbrali 8. oktobra 1943. Na posvetovanju so z uvodnimi poročili nastopili: Edvard Kardelj, ki je obširneje orisal politični in vojaški položaj v svetu, nato pa govoril o notranjih vprašanjih osvobodilnega boja na Slovenskem, Boris Kidrič, ki je govoril o graditvi ljudske oblasti in nalogah organizacij KPS v povezavi s sklepi zbora odposlancev v Kočevju, nazadnje pa še Ivan Maček, ki je obravnaval organizacijska vprašanja. Teh vprašanj je bilo kar precej, zlasti v na novo ustanovljenih brigadah.

Zastopstvo Iz 14. divizije je vodil Matevž Hace, sekretar divizijskega biroja KPS, iz Tomšičeve pa so se posvetovanja na Dvoru udeležili: Franc Žugel-Zvone, sekretar brigadnega biroja KPS, Janez Kocjančič-Galeb, sekretar biroja KPS v 1. bataljonu, Danila Kumar-Andreja, sekretarka biroja KPS v 2. bataljonu, in Lojze Terčič sekretar biroja

Del borcev 2. čete 1. bataljona Tomšičeve brigade na Coričicah. Od leve proti desni stojijo: namestnik komandirja Edvard Belčič, politdelegat Niko Obradovič, politični komisar Anton Svete-Gustl, Mara Benčina (por. Poljanšek), komandir Marin Kotar (na muli) in namestnik političnega komisarja Anton Klobučar-Snojder, sedi Slavka Jordan-Stana, napol leži pa Janez Stmad-Lado iz Hočevja

KPS v 4. bataljonu, zaradi odhoda proti Mašunu in Gomancam pa se posvetovanja ni mogel udeležiti Ivan Dolničar-Janošek, sekretar biroja KPS v 3. bataljonu.

Na podlagi organizacijskih sklepov s tega posvetovanja je moral iz Tomšičeve oditi v Loško brigado Janez Kocjančič-Galeb, kar se je zgodilo brž po posvetovanju. Namesto njega je bil za namestnika političnega komisarja 1. bataljona imenovan Stane Mihelčič-Mato.⁷³

Medtem je moral 3. bataljon Tomšičeve posredovati daleč na drugi strani Snežnika. Zvečer 6. oktobra 1943 so ga prepeljali na tovornjakih od Gornjega Jezera čez Pudob, Mašun in Goljak proti Gomancam, da bi od tam pregnal Nemce. Toda Nemci so že opravili svoje, Gomance požgali, nato pa se hitro umaknili, zato z njimi ni prišel v stik.

Po sprehodu čez Goljak se je bataljon nastanil v vojašnici na Mašunu, kjer so se zbirali borci 1. in 4. bataljona 11. SNOB Brkinske, ki sta 2. oktobra zabredla v nemško past sredi grape pri Studeni Gori,

kjer sta bila razbita in zdesetkana. Že pred 12. oktobrom je prišlo v sestavo 3. bataljona Tomšičeve brigade lepo število teh razpršenih borcev, Stanko Truden-Dušan pa je v 1. in 2. bataljon Tomšičeve na Gornje Jezero pripeljal kakih 70 partizanov italijanske narodnosti. Štab 14. divizije je namreč Glavnemu štabu NOV in PO Slovenije že 8. oktobra predlagal, da bi 11. SNOB Brkinsko razpustili, z njenimi borci pa okrepili druge tri brigade 14. divizije: Tomšičevo, Šercejjevo in Loško.

Tačas seje v Babnem Polju končal prvi divizijski tečaj za desetarje in vodnike. Na drugega, ki se je začel 8. oktobra 1943 prav tam, je načelnik štaba Janez Tomšič poslal osem gojencev iz 1. in 2. bataljona, samih hrabrih borcev.*

Tomšičeva brigada je 10. oktobra 1943 dobila tudi pomembno oborožitveno dopolnitev. Patrulja Loške brigade je prinesla 3. bataljonu Tomšičeve metalec plamena, le-ta pa je Loški brigadi v zameno izročil protitankovsko puško s 60 naboji.

Z Mašuna je 3. bataljon pošiljal patrulje in zasede vse do Bača, Knežaka in Šembij. Tiste dni je prišlo do manjšega spopada samo pri zasedi 2. čete na robu gozda, južno od Sv. Jeronima nad Koritnicami. Kljub presenečenju so partizani Nemce hitro odbili. K temu je največ pripomogel prisebni in pogumni puškomitraljezec Albert Lakota-Jaka iz Kosez, ki seje kljub precej smešni zagati - Imel je hlače ob petah - sijajno znašel in bliskovito vžgal po sovražnikih.⁷⁴

Albert Lakota-Jaka je bil rojen 23. avgusta 1928 in je imel ob tistem spopadu z Nemci komaj dobrih petnajst let. Bil je eden izmed najbolj znanih članov Zveze komunistične mladine (ZKM), ki so le malo pred tem na Gornjem Jezeru izvolili svoje delegate za 1. kongres Zveze slovenske mladine. Iz Tomšičeve brigade je odšlo na kongres 10 delegatov. Iz 1. bataljona Tomšičeve in topniškega diviziona 14. divizije so delegati odšli peš po kurirskih zvezah. Prenočili so v Pargu pri Prezidu, od tam pa so odšli čez Drago do Kočevske Reke. Med potjo so si lahko skuhalo samo lanski krompir. Delegati iz 2. in 3. bataljona so se odpeljali s tovrnjakom čez Lož, Novo vas in Ribnico do Kočevja. Šele tam so izvedeli, da je treba iti v Kočevsko Reko. Kongres ZSM je bil od 10. do 12. oktobra 1943 v tamkajšnji osnovni šoli. Od udeležencev iz Tomšičeve brigade so znani naslednji delegati: Peter Mendaš-Iztok, sekretar brigadnega biroja ZKM, sekretarja bataljonskih birojev Alojz Dolničar iz 2. in Rudi Žugelj iz 3. bataljona, od sekretarjev četnih aktivov pa Jože Papič-Luka in Stane Poglajen-Uroš

*Ti partizani so bili: vodnik Jože Skvarča, desetarja Jože Šušteršič in Ivan Perhaj ter borci Milan Tršan, Lado Drobnič, Lojze Meserko, Anton Blatnik (iz Les pri Krki) in Ivan Kem (štab UBTT z dne 7. oktobra 1943 po natisu v Slovenskem domu 29. januarja 1944).

iz 1. bataljona in Marjan Jager-Ris iz 1. čete 2. bataljona. Poleg naštetih se je kongresa kot gost udeležil tudi brigadni komandant Stanko Semič-Daki. Med zastopniki slovenske mladine je požel vihar-
no navdušenje.⁷⁵

Daki se je moral iz Kočevske Reke nemudoma podvzati nazaj na Gornje Jezero. Tri bataljone Tomšičeve je bilo namreč treba pripraviti na eno izmed najpomembnejših akcij, kar jih je tiste jeseni izpeljala slovenska partizanska vojska.

Tomšičeva zavzame in razstreli Štampetov most

Tačas je v štab 14. divizije iz Bele krajine prispelo blizu tisoč kilogramov učinkovitega plastičnega razstreliva. Obenem je Tomšičeva brigada na Gornjem Jezeru dobila visok obisk. Pogledat jo je prišel komandant glavnega štaba Franc Rozman-Stane. Ob tem obisku je Dakiju namignil, naj razmisli, kako bi se dalo zavzeti in razstreliti Štampetov most. Stanko Semič-Daki, ki je že prej doumel, da dotedanji napadi na železnico navkljub velikim žrtvam ne dajejo pravih rezultatov, si tega ni dal dvakrat reči. Takoj je na Ljubljanski vrh poslal načelnika brigadnega obveščevalnega centra Leopolda Skola-Poldeta. Ta si je za spremljevalca izbral Daneta Benčino in še enega obveščevalca, da so s pomočjo zavednih krajanov zbrali vse podatke o velikosti in trdnosti mostu, zlasti pa o skrivnih vdolbinah za minske polnitve, o številu in oborožitvi posadke, ki most varuje, o številu, jakosti, legi in razvrstitvi utrd (bunkerjev) ter ugotovili možnosti za dostop topov. Zrisali so tudi natančne skice mostu, bunkerjev in žičnih ovir. S tem je bil napad na Štampetov most obveščevalno res dobro pripravljen. Medtem je štab korpusa 9. oktobra 1943 štabu 14. divizije ukazal, naj most pri Verdu nemudoma poruši.⁷⁶

A na akcijo seje vzorno pripravil tudi štab 14. divizije. Divizijskemu komandantu Mirku Bračiču je ostalo živo v spominu, kako bliskovito so Italijani odgovorili ob napadu na Verd pred dobrimi dvajsetimi meseci, zato seje hotel izogniti vsakršnim presenečenjem. Vrh tega je imel ob sebi novega načelnika štaba Mileta Kilibardo, ki tudi ni maral ničesar tvegati. Menila sta, da je treba partizanski strani zagotoviti zadostno premoč, kajti le tako bi lahko dosegli popoln uspeh. Poleg Šercerjeve in Loške brigade sta za varovanje napada Tomšičeve pritegnila tudi Gradnikovo brigado, ki se je po razbitju na Nanosu zbirala na Juriščah. Njeno sodelovanje je bilo nujno zato, ker sta bila iz Šercerjeve brigade pri roki le 3. in 4. bataljon, dobrodošlo pa tudi zaradi tega, ker sta 9. in 10. brigada pred tem odšli z Rakitniške

planote ter se pomaknili proti Temeniški dolini. Ta zamik je bil posledica širokopotezne ofenzive 15. divizije proti nemškim razmejitvenim postojankam po Dolenjskem gričevju, ki se je začela 11. oktobra 1943 in v katero se je že naslednjega dne uspešno vključila tudi Levstikova brigada.

Kako je štab 14. divizije razvrstil štiri brigade za napad na Štampetov most, je mogoče sklepati le na podlagi zelo skopih podatkov, poročil in pričevanj. Iz njih izhaja, da sta širše in globlje zaledje Ljubljanskega vrha varovali Loška in Gradnikova brigada. Loška proti Verdu in Borovnici s težiščem na Pokojišču, Gradnikova pa proti železniški progi Rakek-Planina-Logatec, in sicer s težiščem pri Dobcu, da bi topništvu in petim bataljonom Tomšičeve in Šercerjeve brigade zagotovili varen umik po napadu.⁷⁷

Za neposredni napad na Štampetov most in zavzetje okoliških utrdb sta bila izbrana 1. in 2. bataljon Tomšičeve brigade. Drugi seje razvil po pobočju pod Dmovico, in sicer s 1. četo levo, z 2. in 3. četo pa desno od stare ceste Logatec-Vrhnika, s tem da je 3. četa postavila en vod v zasedo pri Barakarju proti Vrhniki, en vod pa ob železnici proti Verdu. Po griču na levi od stare ceste, ki ga zdaj ni več, in levo od 1. čete 2. bataljona se je razvrstil 1. bataljon. Od tod naj bi naskočila 3. četa, ki je dobila zapoved, da mora zavzeti nemške protiletalske topove, levo od nje je napadala 1. četa, medtem ko je morala iti 2. četa še kakih 300 metrov ob progi proti Logatcu in se tam postaviti v zasedo. Za podporo pri napadu sta bataljona dobila štiri topove, dva iz gorske (eden 65, drugi pa 75 mm) in dva iz protitanovske baterije (oba 47 mm, eden navadni in en tankovski brzostrelni) 1. artilerijskega divizion 14. divizije (glej skico št. 23 na str. 295). V Tomšičevi brigadi so za to priložnost združili vse tri minerske vode; poveljeval in miniranje vodil je Avgust Omahen-Rajko, kije pred tem končal minerski oficirski tečaj pri glavnem štabu.

Na zavarovanje napada so odšli trije bataljoni: 4. bataljon Šercerjeve je v najstrožji tišini prešel progo med bunkerji pri Štampetovem mostu in železniško postajo Verd, tako daje zasedel Konč hrib (kota 430) in zaprl staro cesto od Vrhnike proti mostu, 3. bataljon Šercerjeve se je z dvema četama utrdil na pobočju od Cesarskega vrha do Kotla (kota 502), z eno četo pa onstran proge pri Rakovem hribu, medtem ko je staro cesto in vse druge dostope iz Logatca branil 3. bataljon Tomšičeve brigade, tako da je s 1. četo držal prevladujoči Raskovec (kota 656), 3. četa je branila staro cesto z naslonom na Veliki vrh (kota 540), Logatcu pa se je najbolj približala 2. četa. Ta četa je zasedla utrdbe nekdanje Rupnikove linije med Martinj hribom in Velikim Sošjem (kota 551).

Stanko Semič-Daki ob gorskem topu 75 mm, ki se Je tudi pri Štampetovem mostu proslavil z natančnimi zadetki (foto Jože Petek)

O temeljitosti priprav govori tudi podatek, da je divizijski komandant Mirko Bračić na večer pred napadom izpeljal poveljniško ogledovanje, na katerem so bili navzoči komandirji čet in baterij ter bataljonski in oba brigadna štaba iz Šerčijeve in Tomšičeve. Ti so se povzpeli na Kladuški grič, kjer so se nazorno seznanili s cilji napada in najugodnejšimi možnostmi za premike svojih enot. Okoli mostu so našli 19 bunkerjev, štiri protiletalske topove, šotore za vojaštvo in strelivo, pod mostom pa vojaške barake. Ob tem so se natančno dogovorili, od kod in kako bo napadala katera izmed čet ter kje in kako se bodo razvrstile enote za varovanje.⁷⁸

Toda s tem še ni povedano vse. Vrniti se velja k povelju za napad, kije do štaba 14. divizije lahko prišlo šele 9. oktobra proti večeru! Več kot polovico bataljonov za napad in varovanja je bilo treba šele zbrati in privedi bliže izhodiščem: 3. in 4. bataljon Šerčijeve in 3. bataljon Tomšičeve so morali prepeljati z Mašuna do Martinjaka, za kar je bilo na voljo le manjše število tovornih avtomobilov, Gradnikova brigada s svojimi maloštevilnimi bataljoni je morala priti z Jurišč čez Javornike. Za te premike, ki jih je bilo treba opraviti ponoči, ni bilo veliko časa, komaj dva dni. Od Martinjaka do Brezja in od tam čez Dobec, Kožljek ali Otave proti Ljubljanskemu vrhu je bilo treba iti peš, pri čemer je v

Brestu nastalo nekakšno ozko grlo, saj je moralo iti skozi to vasico ali mimo nje osem bataljonov, vendar Nemci teh premikov niso opazili.⁷⁹

Od Brezja so trije bataljoni Tomšičeve pešачili po vojaški cesti, ki seje začela nad Begunjami, potem pa se vlekla skozi Bezuljak in Dobec mimo Smrečnega roba na Tolsti vrh, od tam pa so šli na Ljubljanski vrh. Najbrž sta isto pot ubrala tudi 3. in 4. bataljon Šercerjeve brigade. Teh pet bataljonov s topništvom je Ljubljanski vrh doseglo že zgodaj zjutraj 13. oktobra, nakar so njihovi borci plegli k počitku, kuharji pa so jim v gozdnih globelih pripravili hrano. Poleg rednega obroka - enolončnice je vsak partizan zvečer dobil še kos kuhane govedine za prihodnji dan, ko ni bilo mogoče računati na hrano iz kotlov. V taborišču je morala biti popolna tišina, borci so se smeli pogovarjati le šepetaje ali polglasno.

Izhodiščne položaje za napad na most sta 1. in 2. bataljon Tomšičeve zasedla še v trdi temi, in sicer natanko tako, kakor so poveljniki določili pri popoldanskem ogledu. Da se s hojo ne bi izdali, so morali čevlje sezuti in hoditi bosi. Tudi topove so morali do izstrelišč spraviti še ponoči. Dva protitankovska topiča so prenesli na grebenček z desne strani ceste, v bližino položajev 2. čete 2. bataljona, gorski top 65 mm pa je 3. četa 1. bataljona Tomšičeve potisnila na hribček z leve strani ceste vse do gozdnega roba. Ob cesti je ostal le gorski top 75 mm, ki so ga nameravali potisniti bliže ciljem šele po razbitju utrdb na vrhu mostnih lokov, kajti od tam so Nemci obvladovali cestne pristope vse do prvega ovinka.⁸⁰

Partizani so izhodišča za napad pehote, ki so bila na robu poseke in 150 metrov od mostu, zasedli neopaženo in so samo še čakali na znak z raketo. Napad bi se moral začeti točno ob pol sedmih zjutraj, vendar seje začel pet minut prej, to pa zato, ker je nenadoma začela streljati z brzostrelnim protiletalskim topom nemška dežurna posadka. Po neki izjavi so ti Nemci opazili enega izmed partizanskih protitankovskih topov in ga onesposobili s flackom; en topničarje bil smrtno zadet, njegovi tovariši pa ranjeni. A to partizanov ni zadržalo. Pakajjeva četa je nemudoma naskočila. Bila je hitrejša od ene izmed nemških protiletalskih posadk, ki jih je napad zalotil v snu, tako da so partizani že ob začetku napada zasegli en brzostrelni protiletalski top. Poslej so Nemci imeli samo še tri, vendar so z njimi srdito nažigali. Partizan Metod Klun je imel občutek, kakor da tridesetmilimetske granate udarjajo podenj. V resnici so Nemci nabijali precej na slepo.

Medtem so se oglasili tudi partizanski topovi in minometi. Protitankovski top, ki mu je poveljeval Janez Erbežnik-Gorenc, je izstrelil samo tri granate in uničil tri bunkerje na zahodni strani mostu. Ti bunkerji so bili sezidani iz enojne opeke, kar je proti

pehotnemu orožju sicer zadostovalo, toda ob zadetkih s protitankovskimi granatami, se je iz takega bunkerja samo rdeče pokadilo, nakar seje sesul. Gorski top 7-5 mm je bil najprej na desni strani ceste, od koder je razrušil dva bunkerja, glavnega z brzostrelnim protiletalskim topom in še enega, z eno granato pa je zadel še skladišče streliva. Nato so ga porinili na cesto, se po njej približali mostu in ga zanesli v grič na levo stran. Od tam so uničili še en bunker. Bunkerji na vzhodni strani mostu pa so bili v mrtvem kotu, mogoče jih je bilo zadeti le z minometi. Pri teh orožjih seje zadrževal namestnik brigadnega komandanta Jože Lepin-Ris, ki je imel pod svojim nadzorstvom

Partizanka Amalija Bučar iz Sela pri Podbočju (levo), Alojzij Žnidaršič z Bločic (sredina), in Karol Zobec iz Dolenje vasi pri Ribnici (desno), ki so padli ob napadu na Stampetov most

tudi minometni vod 1. bataljona. Hitro seje lahko prepričal, kako zna streljati komandir 2. čete 2. bataljona Lojze Uršič, ki je s četnim lahkim minometom onesposobil še tri nemške bunkerje. Za ta uspeh mu je štab divizije izrekel posebno pohvalo.⁸¹

Nemci so se okoli mostu precej časa krčevito upirali in se oklepali utrdb na mostu, pod njim in okoli njega. En mitraljezec je prišel celo na sredo mostu in od tam klestil po partizanskih položajih, a je hitro dobil natančen strel v život. Nemci so pri obrambi imeli tudi nekaj sreče. Težka breza 2. čete 2. bataljona je zatajila. Nemci in domobranci, ki so hodili po progi, so bili kakor na dlani in na razdalji borih 50 metrov, toda iz brede ni mogel privreti niti en rafal. Z njo je poskušal streljati Anton Dremelj-Ante, ki je bil tega vsestransko vešč, kljub temu pa ni dala glasu od sebe. Odnegli sojo v ozadje, da bi jo spravili v red za topovskim ščitom, pa je niso mogli popraviti. Pozneje na Ljubljanskem vrhu so v ležišču naboja ugotovili prasko in ko so cev

zamenjali, je streljala brez zastoja. Težave so bile tudi z lahkim minometom. Namerilec bi moral skrajšati paraboličen let, vendar se je bal, da bodo mine zadevale v veje in se razletavale nad njegovo glavo, zato pa so letele daleč čez progo. Vse te in podobne malenkosti so Nemcem omogočile, da so se upirali skoraj poldrugo uro.

Najprej so popustili na zahodni strani mostu. Borci 1. čete 1. bataljona so čez poseko do proge prišli v treh naletih, nato so skupaj s partizani 3. čete planili med utrdbe, kjer sta četi zajeli sedem nemških vojakov. Po tem uspehu, uničenju bunkerjev na vzhodni strani mostu z minometi in zadetkih gorskega topa, so se Nemci zaprašili navzdol proti Vrhniki. Janez Erbežnik-Gorenc je ukazal za njimi izstreliti še četrto granato, pač zato, da bi jim dal malo pospeška (glej skico št. 23 na že omenjeni strani).

Po lastnem priznanju in zapisih njihovih slovenskih hlapcev so Nemci na vsaki strani mostu pustili enega mrtvega, imeli pa so še štiri ranjene. Hudo poškodovan je bil tudi izdajalski vojščak Viktor Žvan, na katerega seje podrla krovna ploskev razbitega bunkerja. V resnici je pri mostu padlo precej več nemških vojakov. Od partizanov so padli: Karol Zobec iz Dolenje vasi pri Ribnici, ki ga je zadel izstrellek iz brzostrelnega protiletalskega topa, Alojzij Žnidaršič z Bločic in devetnajstletna Amalija Bučar iz Sela pri Podbočju. Od ranjenih iz 1. bataljona sta znana dva: Jakob Rus iz Dolenje vasi in Adolf Nadler iz Hrovače, ujet pa je bil Bogomir Arko iz Ribnice.

Partizani 1. bataljona so zavzeli še dva nemška brzostrelna protiletalska topa, vod 1. čete 2. bataljona pod vodstvom Antona Krašovca-Krasa pa je vdrl v glavni nemški bunker z brzostrelnim protiletalskim topom. V njem so partizani ujeli še enega vojaka, drugi pa so zbežali. Tam okoli je bilo še več nepoškodovanih utrdb in bivakov iz brun. V njih so Nemci prepustili partizanom 1. in 2. bataljona Tomšičeve še en lahki protiletalski mitraljez tipa Göring, ki gaje vrhu mosta zaplenil Ivan Šket-Trček, eno lahko bredo, več brzostrelk, pušk in pištol. Na vzhodni strani mostu so se skušali upirati domobranci. Tam je vod 3. čete pod vodstvom političnega komisarja Ivana Klemenca-Jurčka zašel na protipehotne mine, ki so nekaj novincev raztrgale, toda o teh ranjencih nimamo nobenih imenskih podatkov. Ob tem velja zapisati tudi to, da mine naskoka niso zadržale. Partizani so domobranski bunker zavzeli z nezadržnim naletom.

Vrh Štampetovega mostu so se nenadoma znašli Marko Stepan, Niko Obradovič, Drago Turk, Ivan Šket-Trček in celo sam brigadni komandant Stanko Semič-Dakl. Boj z Nemci za most je bil končan. Vod 3. in 2. čete 2. bataljona sta morala pohiteti proti Verdu, dva voda 2. čete 2. bataljona pa proti Logatcu, da bi zaščitili odvoz plena in

Vlaganje minskih polnitev v drugi podpornik Štampetovega mostu sta nadzorovala namestnik komandanta Tomšičeve brigade Jože Lepin-Ris (na levi) in komandant 14. divizije Mirko Bračič (s hrbtne strani). Tudi ta slikoviti posnetek je delo divizijskega fotoreporterja Jožeta Petka

minerje pri njihovem opraviilu. Ob progi na logaški strani so borci naleteli na manjšo nemško kolono, na katero je s puškomitraljezom kar stoje streljal Metod Klun. Klunova trojka je te Nemce razpršila, nato pa jih zadrževala do odpoklica. Na poti k postaji Verd pa je vod 2. čete zasedel železniško čuvajnico, ki je bila spremenjena v bunker (glej skico št. 23). Tudi od tam so sovražniki pobegnili. V čuvajnici in drugih bunkerjih so partizani našli veliko streliva, ruma in likeija. Politični komisar Jurček se ga je tako napil, da so ga morali po umiku zadegati med kotle na pratežni voz. Bil je ves črn po obrazu in Daki ga je samo pomiloval, češ da seje sam kaznoval, čemu bi ga še on.

En nemški bivač je bil poln vreč s kavo, rižem in čokolado. Tudi v drugih bunkerjih je bilo vse polno streliva, prepečenca, žganja, likerjev in vermuta, tako da se ga je nasrkalo še nekaj partizanov. To je razdražilo namestnika komandanta 2. bataljona Jožeta Zemljaka-Domna, ki je Dakiju predlagal, naj jih kaznuje. Vendar je Daki samo zamahnil z roko, češ da jih ne bo kaznoval, ker so bili hrabri. Sicer pa so borci slačili in sezuvali padle Nemce, se preoblačili in preobuvali. Partizan Franc Pirker iz Ribnice se je oblekel v nov nemški plašč, bil pa mu je predolg. Bolničarko je prosil za škarje in si ga odrezal kar na

sebi, a si ga je skrajšal poševno, da je bil prav smešen. Politični komisar 3. čete Bernard Bizjak-Kosta se je preoblekel v popolno protiletalsko uniformo in dobil vso opremo: kompas, pas, torbico, pištolo Walter 7,65 mm in nemško brzostrelko, ki pa jo je moral takoj oddati, komandir 1. čete 1. bataljona Franc Levstek-Frenk pa je v nekem bunkerju dobil 12 steklenic žganja, ki mu je bila dodana kumina. Bataljonski politični komisar Mihael Butara-Aleks je padlemu nemškemu oficirju zaplenil fotoaparat z mnogimi fotografijami, ki so zdaj v muzeju.⁸²

Pustimo za kratek čas Štampetov most, da se seznanimo, kaj se je medtem dogajalo pri varovalnih enotah!

Gradnikova brigada (očitno s 1. bataljonom) je ob pol sedmih napadla železniško postajo na Rakeku. Začela jo je obstreljevati z minometi 81 mm. Že s prvimi minami je zadela vojaški prevoz, ki je stal na postaji. Huje so bili ranjeni trije ali štirje nemški vojaki, sicer pa je bila nemška posadka na Rakeku ohromljena, ker je bila popolnoma brez vode. Železnico med Rakekom in Planino je pri čuvajnici št. 711 uničeval 2. bataljon Gradnikove, kaj se je dogajalo pri tretjem bataljonu v smeri proti Logatcu, pa ni znano. Na položajih pri Dobcu sta bila tudi dva gorska topa 65 mm, ki sta najprej streljala na Rakek, potem pa tudi na Borovnico, kamor so začele granate leteti ob deseti uri.

Loška brigada je najprej na progo poslala svoje minerce. Še pred svitom so uničili železniške tire na dveh krajih: najprej pri Goričici pod Krimom, en kilometer od preserske postaje proti Borovnici, nato pa tudi med postajama Verd in Borovnica. Tako je preprečila, da bi mogel do Štampetovega mosta priti oklepni vlak.

Že ob osmih so njene enote začele napadati nemško opazovalno postajo na Zavrhu nad Borovnico, ki jo je stražilo 25 nemških in en izdajalski vojak. Partizani so streljali z minometom 81 mm od Pokojišča in sovražnikovo nastanišče zadeli baje šele z dvajseto mino. Posadka je že pred zadetkom zbežala v bližnji gozd. Medtem so enote Loške brigade zaprle dostope iz Borovnice pri Velikem in Malem Trebelniku (koti 815 in 807). Tam so prestregle sovražnike iz Borovnice, ki so tekli pomagat napadeni opazovalni postaji na Zavrhu. Med Trebelnikoma se je razvnel boj večjih razsežnosti, v katerem so Nemci po partizanski cenitvi imeli 25 mrtvih in veliko ranjenih, po belogardističnem viru pa samo enega mrtvega in dva ranjena. To poročilo, ki celo trdi, da so partizani zbežali proti Vinjemu vrhu (kota 984), pa nasprotuje podatkom iz istega vira, ki navajajo, da so partizani obstreljevali Borovnico tudi 14. oktobra popoldne. En izstrelek je padel zraven domobranskega nastanišča in poslopje deloma poškodoval. Iz istih poročil tudi izhaja, da se je Loška brigada pri Trebelniku

Tovorjenje zaplenjenega nemškega brzostrelnega protiletalskega topa od Štampetovega mostu proti Ljubljanskemu vrhu (foto Jože Petek)

zadrževala še dva dni, kajti z mitraljezi je obstreljevala Borovnico tudi v soboto, 16. oktobra 1943.“

Vse kaže, da Nemci v Logatcu niso premogli močnejših enot. Po vojaški cesti mimo Martinj hriba proti Tolstemu vrhu, ki jo je varovala 2. četa 3. bataljona, se sploh niso prikazali. Več so si upali po stari cesti, kjer sta pripeljala motorno kolo s čolničkom in en avtomobil. Na ti dve vozili je usekala težka bređa 1. čete z Raskovca. Četudi so rafali švrknili z razdalje kakih 300 metrov, so se Nemci brž obrnili in umaknili proti Logatcu, ne da bi oddali kakšen strel.

O morebitnih posegih proti zasedam 3. bataljona Šercerjeve ni ničesar znanega, čisto zanesljivo pa vemo, da Nemci z Vrhniške proti Barakaiju - tam je čakal v zasedi vod 3. čete 2. bataljona Tomšičeve na čelu z operativnim oficirjem dr. Ladom Lovrenčičem in z dvema puškomitraljezoma - niso poslali niti patrulje. V varstvu dveh tankov so rinili le proti 4. bataljonu Šercerjeve brigade. Partizani tega bataljona so Nemce nepričakovano napadli in vnel se je hud boj. Sovražniki so bili presenečeni, ker niso pričakovali, da si bodo partizani upali priti na vrhniško stran proge, in niso računali na napad. Tanka sta šla sicer naprej, a ne daleč. Kmalu sta se obrnila in s svojima topicema nabijala po položajih šercerjevcev. Po polurnem boju sta odropotala nazaj na

Obveščevalci pri pregledu nemškega arhiva v poveljniškem bivaku na Štampetovem mostu. Ob Gorazdu Škoporcu - Borutu, načelniku OC 14. divizije, ki stoji na desni strani, brska po papirjih Leopold Skol-Polde, načelnik OC Tomšičeve brigade (foto Ježe Petek)

Vrhniko, za njima pa sojo ucvrli tudi Nemci in njihovi pomagači iz vrst nekdanjih belogardistov.

Med Nemci in njihovimi hlapci na Vrhniki je zavladala prava panika. Zbali so se, da bodo partizani udarili na Vrhniko, zato so se njihovi kolovodje poskrili po trgu.⁸⁴

Za pregled, zbiranje in odvoz plena ni bilo veliko časa, in sicer zato, ker so minerei opravili svoje delo izredno hitro. Od brzostrelnih protiletalskih topov je bilo mogoče vzeti le tistega s premičnim podstavkom, preostale tri, ki jih niso mogli sneti, so razstrelili. Uničiti so morali tudi tri tovarnjake, en dinamo motor in velikanski žaromet, z minami razdejati pa je bilo treba tudi vse nepoškodovane utrdbe. Odpeljali so lahko tudi zaplenjeni osebni avto, ki so ga potem naložili na kmečki voz. Od drugega so pobrali, kolikor so mogli odnesti na rokah in natovoriti na mule: sedem zabojev streliva za brzostrelni top, en zaboj streliva za težko bredo, mnogo streliva za puške, brzostrelke in pištole, pa še veliko hrane, pijače, odej, šotorskih kril, oblek, obutve in druge vojaške opreme. Tudi z zaplenjenima lahkima mitraljezoma ni bilo nobenih težav.

Razdejanje Štampetovega mostu po uspešnem miniranju (Foto Jože Petek)

Posebno pomembno delo so morali opraviti tudi obveščevalci. Leopold Skol-Polde, načelnik brigadnega, in Gorazd Škoporec-Borut, načelnik divizijskega obveščevalnega centra, sta morala preveriti točnost zbranih tehničnih podatkov o mostu in nemških utrdbah, da bi se prepričala o sposobnosti in zanesljivosti svojih obveščevalcev iz vrst okoliškega prebivalstva. Poleg tega je bilo treba pregledati zaplenjeni nemški arhiv, ki je vseboval mnogo uporabnih podatkov, listin, zlasti pa vojaških telegramov.

Izkazalo se je, da so bili vsi podatki, zbrani v dneh pred napadom, popolnoma točni. Zategadelj so minerji lahko brž našli vdolbine za miniranje, ki so jih bili naredili že Italijani ter jih prikrili s plitvimi zazidki iz sloja opeke. Treba je bilo le nekajkrat zamahniti s krampom in vdolbine drugega podpornika so odmašili. Bile so nared za polnjenje z razstrelivom Nobel 808. Poveljnik minercev Avgust Omahen-Rajko seje odlično znašel, skrbel je za hitro dostavo in razdelitev razstreliva. Pomagali so mu Domin Brdnik, Franc Osredkar-Grilc, Jože Bukovec-Srečko, politdelegat Franc Lesar, Janez Malešič-Malajc, Lojze Jaklavič-Ciril, Nikola Marinič, Ciril Čibej, Jože Šturm in še vrsta mladih minercev, ki so vsa potrebna dela opravili v pičle pol ure. Zažigalna vrvica je že gorela, ko so brigadna varovanja okoli mostu dobila ukaz, da se morajo nemudoma umakniti.

Potem je zagrmelo. Drugi podpornik se je sesul, z njim pa tudi mostna loka z obeh strani. Na mostu je zazevala 30 metrov široka vrzel: dovolj škode, daje moral železniški promet na tej strateški progi stati celih 14 dni. Že pred enajsto uro je bilo vse končano - z enkratnimi posnetki divizijskega fotoreporterja Jožeta Petka vred. Borci Tomšičeve in Šercerjeve brigade so se umaknili v naj popolnejšem redu in z velikim zadoščenjem. Čeprav so si prislužili posebno priznanje glavnega štaba, jim je bilo žal, da minerei niso imeli nekaj več razstreliva, kajti lahko bi bili porušili še več podpornikov.⁸⁵

Tomšičeva brigada je ob podpori Šercerjeve, Gradnikove in Loške brigade dosegla sijajno zmago, ki ni imela samo vojaškega, ampak tudi velik politični pomen. Dokazala je veliko udarno moč partizanskih brigad in njihovega topništva, izredno organizacijsko in tehnično sposobnost, s katerima so bile partizanske enote kos vsaki nalogi. Zlasti ugoden odmev je ta zmaga zbudila v vrhniški okolici in v Polhograjskih Dolomitih, kjer so začeli ljudje z večjim zaupanjem gledati v prihodnost.

Od mostu in iz zased pri Logatcu so se bataljoni Tomšičeve brigade umaknili k pratežu na Ljubljanski vrh, kjer jih je čakal obed in večerja hkrati. Takoj po jedi in še pred mrakom so enote odšle proti Menišiji. Brigadni štab z 2. bataljonom, kije pazil na varen prevoz zaplenjenega brzostrelnega protiletalskega topa in osebnega avtomobila, se je ustavil na Kožljeku, 1. bataljon v Dobcu, 3. bataljon Tomšičeve pa je moral pešaćiti vse do Brezja, (glej skico št. 24 na str. 298). Na pokopališču v Begunjah so 15. oktobra 1943 pokopali tri padle, dva partizana in eno partizanko.

Po poldrugem dnevu so bataljoni Tomšičeve pohod nadaljevali. Med partizani se je govorilo, da gredo v Belo krajino na počitek, v resnici so zavili proti snežniškim gozdovom.⁸⁶

Zdravljenje paratifusa in naloge 4. bataljona

Pravi znaki nevarne bolezni, kije razsajala v 4. bataljonu Tomšičeve brigade, so z vso osuplostjo planili na svetlo šele po prihodu v Ribnico, ko so bili bolniki na kupu. Dotlej je zbolelo 38 partizanov, od tega tri tovarišice, toda bolezen seje še kar širila. 12. septembra so bili med bolnike vpisani: Viktor Kelvišar, Jože Japelj-Slobodan, Ivan Koruza, Stanko Cotman-Amor, Franc Kocjančič-Mato, Jože Jenko-Ličebrov, Jože Bardon, Jože Šmalec ta novinec Janez Kozina, 13. septembra 1943 pa še Anton Pečnik, Stanislav Čehovin in Avguštin Makovec. Vendar pogrešamo vpise z dne 11. septembra, ker v zadevnem zvezku manjka ena stran in se spisek bolnikov začne šele s številko 23, to pa

utegne pomeniti, daje tega dne obolelo kar 22 partizanov. To je mogoče sklepati tudi po nekih drugih seznamih, kjer so naštet Marko Pušič, Miko Cvetkovič, Alojz Beden, Ivan Kamnikar-Matiček, Marija Kic-Tončka, Ivan Bedenčič, Anton Cerar, Franc Papier, Leopold Babič, Anica Radoš, Janez Sedej, Jože Čadonič, Danilo Tomšič in Anton Nared, pa tudi po pričevanjih, da so tistikrat zboleli Franc Pintar-Frenk, Franc Petric-Peter in Franc Gruden-Švejk, ki niso nikjer vpisani. To pomeni, da je do zajezitve bolezni, ko je bila v Ribnici uvedena najstrožja osama, zbolelo najmanj 73 borcev ali približno dve tretjini borcev bataljona pred italijansko kapitulacijo. Janez Kramarič pa celo odločno trdi, da je v bataljonu zbolelo več kot sto ljudi. Iz drugih enot 14. divizije so zboleli še štii: že na Mokrcu partizanka Marija Podobnik iz Sercejeve, nato Milan Tavš in France Počkaj iz Gradnikove brigade, nazadnje pa še Janez Erbežnik-Gorenc iz 1. topniškega divizion 14. divizije.

Bataljon je bil občutno prizadet zlasti zategadelj, ker je bolezen oplazila vse najsposobnejše vojaške poveljnike. Zboleli so: komandant 4. bataljona Jože Jerman, komandir 1. čete Franc Jakša, komandir 2. čete Ivan Kamnikar-Matiček in njegov namestnik Anton Finžgar-Tone, komandir 3. čete Janez Kramarič ter vodnika vodov Marko Pušič in Franc Petric-Peter. Med prvimi je zbolel tudi namestnik bataljonskega političnega komisarja Lojze Terčič, za njim politični komisar 3. čete Stanislav Babnik-Mičo in namestnica političnega komisarja 2. čete Julka Kovač-Tjaša ter kar četvero politdelegatov: Anton Zevnik-Viktor, Franc Gruden-Švejk, Janko Leben-Zmago in Franc Smrajc-Miklavž.⁸⁷

Bolnike in partizane, ki so jih osamili zaradi suma, da so zboleli, so najprej nastanili v ribniškem gradu, nato pa so jih prestavili v vojašnico. Od teh ni v Ribnici nobeden umrl; umrlo je samo neko dekle iz Drage, kije tudi jedlo iz partizanskega kotla. Poleg visoke temperature, krvavitve iz nosu, glavobola, bolečin v trebuhu, driske in telesne nemoči so bolnikom izpadali tudi lasje. Bolezen je vse hudo izčrpala, ker tudi po najhujši krizi niso smeli jesti. Bolniki so bili videti kakor okostnjaki - dovolj za nejevoljo med njimi samimi in med njihovimi zdravimi soborci, ki so jih lahko hodili gledat le od daleč.

Za te bolnike je še zmeraj skrbel medicinec Branko Arko, ki pa se je čudno obnašal. Pri njem so našli neko plavogardistično pismo, zavoljo katerega ga je vojaško sodišče Tomšičeve brigade obsodilo na šest mesecev prisilnega dela. Vendar v bataljonu ni nihče vedel, da se je v Ljubljani vdajal razvratu in mamilom, si služil denar s tveganimi zdravstvenimi posegi in s posredovanjem za zaprte na policiji. Sumili so ga ovađuštva in plavogardizma, zato ga je nadzorovala posebna obveščevalna služba VOS. Podatka o tem, kdaj je prišel v 4. bataljon

Tomšičeve, nimamo. Kaže, daje zašel med partizane ob bitki pri Krvavi Peči, ko so partizani ujeli dva neznanca v uniformah oficirjev nekdanje jugoslovanske vojske in se je eden izdajal za zdravnika. Partizani so opazili, da seje med bivanjem v Dragi sukal okoli kotlov, zlasti pozorni pa so postali nanj v ribniški vojašnici, ko je tifusnim bolnikom vbrizgaval napačne injekcije. Ribniški VOS je proti njemu uvedel preiskavo, toda Branko Arko je pobegnil in se skrival v okolici. Malo pred partizanskim umikom iz Ribnice so ga vosovci ujeli in ga tik pred nemškim vdorom ustrelili pri starih vojaških barakah v Ribnici.

Med partizani, ki so dobili trebušni tifus in so preživeli vojno, vlada prepričanje, da jih je zastrupil Branko Arko. Če je to res, potem bi opisana okužba utegnila biti prvi znani poskus bakteriološkega vojskovanja proti partizanom na Slovenskem. Vendar se zastavlja vprašanje, kako naj bi Arko zamešal tifusne klice med vrelo hrano, saj bi jih vročina morala ugonobiti. Ostane le sum, da seje poslužil kake strupene snovi. V precej obsežnem spisu o opisani okužbi pa v tej smeri ni nobenega suma, kaj šele dokaza. Ni niti trdnega potrdila, da je šlo v resnici za paratifus. Tudi dr. Stanko Pirc-Lojze, kije bil tedaj načelnik sanitete v štabu 14. divizije, mi ni znal pojasniti, ali je šlo za zastrupitev ali za okužbo, menil pa je, da je šlo v primeru Arka za prenatragljeno usmrtitev, brez utemeljenih dokazov.⁸⁸

Ko je nevarnost za širjenje bolezni minila, so karanteno za zdrave borce 4. bataljona Tomšičeve ukinili, najhuje obolele pa osamili v Gotenici. Vendar kaže, da se je bolezen pojavila spet v začetku oktobra. 2. oktobra je zbolel Ivan Pelc iz 1. čete 4. bataljona, doma Iz Vnanjih Goric. Čudno pa je, kako to, da se je tedaj bolezen razširila tudi v 2. bataljonu Tomšičeve brigade, kije bil daleč stran od Ribnice, na Gornjem Jezeru oziroma pri Postojni. Kaže, da so jo tja zanesle sorodnice, ki so hodile na skrivaj obiskovat brate, može ali sinove na brigadne položaje. V dveh dneh je zbolelo kar 40 borcev. Najprej so jih pripeljali v Ribnico, tako da seje število tifusnih bolnikov povzpelo na 150. Nato so bolnike iz 2. bataljona Tomšičeve prepeljali iz ribniške vojašnice v kočevsko vas Stari Breg in jih tam osamili. Dokler so se zdravili v Ribnici, med obolelimi partizani ni bilo nobenega smrtnega primera. Pozneje, ko so jih spravili v gozdove in pod šotore, kjer niso mogli imeti prave nege, je sprva umrlo sedem, po dobrem mesecu pa štirinajst tifusnih bolnikov. Od teh imamo imenske podatke za vodnika Marka Pušiča iz Radoviče, Ivana Koruzo iz Gabrja pri Vipavi ter Matija Medjo in Janka Korošca-Učkovega od neznano kje. To pa še ni vse, kajti Stari Breg je postal vir novih okužb, o čemer bo še tekla beseda.⁸⁹

Iz glavnine 1. čete, ki ni zbolela, novincev in tistih, ki so bili izpuščeni iz karantene, se je izoblikoval prenovljeni 4. bataljon

Tomšičeve brigade, kije 20. septembra 1943 štel 128 ljudi. Tega dne so ti borci v Velikih Laščah od prešemočevcev prevzeli ujete belogardiste s Tuijaka, jih pospremili do Kočevja, nato pa se nastanili v ribniški dekliški šoli, kjer so počivali, poslušali politične ure in vadili vojaške spretnosti.

Tam so izvedeli, da so belogardisti iz Brež in Sodražice med begom proti Sv. Gregorju odveli veliko hrane ter da so ob poti poskrili več vreč sladkorja. Franc Bosnar-Breza, politični komisar 2. čete, je po sledi za pobeglimi izdajalci poslal vod partizanov z mulami, tremi vozmi in harmonikarjem, da bi sladkor našli. Tej odpravi so bataljonski šaljivci dali vzdevek cukar komisija, saj so že vnaprej vedeli, da ne bo ničesar našla. In tako se je tudi zgodilo. Pri Sv. Gregorju so imeli le toliko sreče, da so lahko poslušali radio London, ki je poročal o nemškem letalskem napadu na Novo mesto,* nato so se vrnili z dolgim nosom. Toda to jim ni vzelo dobre volje. Vso pot so prepevali in harmonikarje natezal meh, kakor da gredo na svatbo.

Tudi sicer so v Ribnici ob večerih veliko peli. Kljub temu da je še vedno nosil roko v obvezi, je pevski zbor vodil prejšnji komandir 2. čete Karel Kumše-Tomaž, kije bil res dober tenorist. Dobro voljo je spodbujalo tudi rano belokranjsko vino portugalka, ki so ga v gostilni pri Cenetu dobili po 24 lir za liter.⁹⁰

To veselje pa ni trajalo dolgo. Naloga 4. bataljona so bile nakazane, ko je prišel novi komandant Jože Novak-Miha. Takrat so izpeljali tudi bataljonsko poveljniško prenovu. V štab bataljona je bil za Mihovega namestnika imenovan Karel Kumše-Tomaž, ki se mu je ranjena roka že skoraj pozdravila. Po politični strani je štab ostal nespremenjen. Bataljonski politični komisar je ostal Filip Mohorič-Martin, njegov namestnik Lojze Terčič, ki pa se še vedno ni pozdravil, bataljonska sekretarka ZKM je bila Martinova žena Marija Mohorič-Meta. Vemo tudi za intendanta in njegovega namestnika. To sta bila Franc Puterle-Cure in Anton Antončič.

Poveljniška sestava 1. čete se od nastopa tifusne okužbe ni spremenila. Komandir je ostal Anton Gregorič-Jakec, za njegovega

*Novo mesto so Nemci bombardirali dvakrat: 14. septembra v treh naletih - ob pol dvanajstih s šestimi, ob pol petnajstih in ob pol sedemnajstih pa z enim letalom - in 3. oktobra 1943 z osmimi strmoglavci. Pri prvem je bilo mrtvih 35 in ranjenih 13 ljudi, pri drugem bombardiranju pa je bilo mrtvih 36 ljudi (poročilo OK KPS Novo mesto z dne 16. septembra 1943 v zgodovinskem arhivu CK ZKS in Zbornik VI/7, opomba k dok. 45 na str. 83 In dok. 204 na str. 356). Samo nadletala pa so nemška letala Novo mesto tudi dvakrat: 20. septembra s tremi letali, 21. septembra 1943 pa z enim letalom, kije po mestu in okolici trosilo letake (enako poročilo z dne 22. septembra 1943, dodatne podatke je posredoval Anton Štampohar v pismu z dne 11. sept. 1987).

namestnika je bil imenovan Vinko Mihelič. Tudi politični komisar je ostal isti - to je bil Jože Jenšterle-Oskar, njegov namestnik pa ni znan.

Novi komandir 2. čete je postal Štefan Lovšin, njegov namestnik pa Franc Petric-Peter, ki sta po okužbi s tifusom zelo hitro okrevala. Politični komisarje ostal priletni in očetovsko priljubljeni Franc Bosnar-Breza, za njegovega namestnika pa je bil imenovan Pavle Hiti-Paša.

Poveljstvo nad 3. četo je prevzel Janez Povše-Janko, kije prišel iz 3. bataljona, za njegovega namestnika je bil imenovan Ludvik Vider-Ludve, za novega četnega političnega komisarja pa neki Kapš. Za namestnika je dobil Jožeta Bambiča, kije iz Šercejve prešel v Rabsko brigado, iz nje pa v Tomšičevo. Doma je bil iz Travnika v Loškem potoku.

Po sodbi Antona Gregoriča-Jakca je 4. bataljon Tomšičeve ob tej prenovitvi štel najmanj 150 borcev. Natančno se spominja, da je 1. četa štela 63 ljudi, od tega polovico novincev, med njimi celo pet belogardistov z Dvora pri Žužemberku, ki so bili ujeti na Tuijaku. Od oborožitve je imela veliko puškomitraljezov (pet), eno težko bredo in dva lahka minometa 45 mm.⁹¹

Prenovitev so izpeljali še v Ribnici, najbrž 25. septembra. Zvečer 26. septembra 1943 je bataljon dobil zapoved, da se mora nemudoma premakniti v Kočevje. Tja so ga prepeljali na tovornih avtomobilih. Nastanišče je dobil v stari sodnji, nasproti šole, kjer so bili zaprti plavogardisti iz Grčaric in belogardisti s Tuijaka. Zapoved za to premestitev se ni ohranila. Povzročila jo je najbrž ukinitvev Kočevskega odreda, katerega 485 borcev z vso oborožitvijo je moralo oditi tistega dne v sestavo 18. divizije. Predvsem je bilo treba po mestu okrepiti straže, okoli njega pa patrolje za čas, ko sta v Kočevju potekala zbor odposlancev ter sojenje vodilnim belogardistom in plavogardistom. Toda treba je povedati, da so neposredno zavarovanje ob kočevskem zboru in ob sojenju opravljale druge enote. Bataljonsko vodstvo je moralo še zlasti poskrbeti, da bi se v bataljonu izkoreninila vsaka klica trebušnega tifusa. V ta namen so borci uživali tudi vsa dostopna zdravila. Straže so imeli okoli zgradbe z zaprtimi belogardisti in ob vodovodu pri Zajčjem studencu, pošiljali pa so tudi krožne patrolje.⁹²

Vodilnim belogardistom in plavogardistom je sodilo izredno vojaško sodišče na javni ustni obravnavi v kočevski kinodvorani v dneh od 9. do 12. oktobra, drugim belim in plavim izdajalcem pa področno vojaško sodišče v Ribnici, in sicer takoj po koncu osrednjega procesa v Kočevju. V tej zvezi je dobil 4. bataljon Tomšičeve 12. oktobra 1943 novo nalogo: vse ujete belogardiste s Turjaka je moral prepeljati iz Kočevja v Ribnico, pomagala pa naj bi mu železničarska četa. Ta jih je

Politični komisar Filip Mohorič ■ Martin (levo) in novi komandant 4. bataljona Jože Novak - Miha (desno)

stražila po eni strani sprevoda, stražo z nasprotne strani, predhodnico in zaščitnico pa so dali tomšičevci. Kolona je bila kar dolga, v njej je šlo zvezanih po dva in dva skupaj kakih 650 jetnikov. Do Ribnice so hodili pet ur. Ušel ni nobeden, saj tudi ni mogel.

Jetnike so nastanili v 1. nadstropju ribniške vojašnice. Od tam so jih vodili na zaslišanja pred preiskovalnega sodnika. Vse straže okoli zgradbe in v njej je prevzel 4. bataljon Tomšičeve brigade, kije dobil v pomoč še 25 borcev komande mesta Ribnica. Komandir notranje straže, kije štela 40 vojakov, je bil vodnik Anton Ilenič-Lojze, komandir zunanjih straž okoli vojašnice - od teh je bila ena pri bližnjem mlinu -Vinko Mihelič, 3. četa pa je skrbela za širše varovanje zasedami in patroljami, komandir tega zavarovanja pa je bil Ludvik Vider-Ludve.

Preiskovalni sodnik Viktor Damjan-Gandi* je zasliševal lepo po vrsti, najprej belogardiste iz ene postojanke, nato iz druge. Imel je natančne podatke iz tistih krajev o tem, kakšne zločine so belogardisti

* Belogardisti so za to delo osumili sodnega pripravnika Ivana Polovica iz Kočevja, ki je bil med nemško ofenzivo ujet pri cerkvi sv. Jurija nad Cajnarji. Klerikalni Slovenec ga je dolžil, da je pogal v smrt 74 poštenih in zavednih slovenskih fantov v Ribnici. V resnici Polovič sploh ni bil v Ribnici, temveč je bil predsednik vojaškega sodišča v Levstikovi brigadi (Slovenec št. 264 z dne 20. novembra 1943 in Henrik Kužnik, spis z dne 27. decembra 1988).

storili nad aktivisti OF, ujetimi partizani ali drugimi ljudmi. Vsakič je moral biti na zaslišanjih navzoč eden izmed partizanov iz 4. bataljona Tomšičeve, da ne bi zaporniki napadli preiskovalnega sodnika. Ko je bil na zaslišanjih navzoč vodnik Anton Ilenič-Lojze, je opazil, kako so se belogardisti obtoževali med seboj zaradi zločinov. Takoj po zaslišanju so jih odvedli v sosednjo dvorano, kjer jim je sodilo področno vojaško sodišče, vojaški tožilec pa je bil general Jaka Avšič. Večinoma so bili obsojeni na smrt. Obsojene zločince so vosovci vozili z oklepnim tovornjakom nekam proti Kočevju, kjer so bili usmrčeni. Seveda so bili nekateri, predvsem mladoletni belogardisti, tudi oproščeni in vključeni v partizanske enote. Tako se je število belogardistov, osumljenih hudih kaznivih dejanj, počasi manjšalo.

Narodni odpadniki iz Ljubljane in njihovi novi pokrovitelji so gotovo vedeli, kaj se dogaja v Ribnici. V sredo, 13. oktobra 1943, ob pol dvanajstih je nad Ribnico priletelo nemško letalo, ki je dolgo krožilo nad vojašnico z zaprtimi belogardisti, vendar je ni bombardiralo. Štiri bombe je odvrгло v konjamico ob gozdu, kjer so bili vozniki komande mesta. Ubitih je bilo nekaj mul.⁹³

Ujete belogardiste, za katere je tekla preiskava zaradi zločinov proti ljudstvu in slovenskemu narodu, pa iz Kočevja v Ribnico niso prestavili samo zavoljo pravne usposobljenosti in upravne pristojnosti področnega vojaškega sodišča v Ribnici, temveč predvsem zato, da bi bili zaprti in obsojeni v globljem zaledju osvobojenega ozemlja. Tistikrat se je že približevala nemška ofenziva. Glavnemu štabu NOV in PO Slovenije je postalo jasno, dajo lahko pričakujejo prav kmalu in da se bo gibal od Kolpe proti severu. Zato je komandam področij in komandam mest že 11. oktobra 1943 poslal odredbo, kaj vse morajo ukreniti za odvoz in tajno skladiščenje orožja, streliva, hrane in vojaške opreme in kaj morajo pripraviti za rušenje tovarn, prometnih in drugih naprav, ki bi lahko koristile sovražnikom. Ti ukrepi so zajeli zlasti vojaški bolnišnici v Kočevju in Ribnici. Prva se je iz Marijinega doma v Kočevju že 9. oktobra 1943 premaknila na Stari Breg, iz ribniške so začeli pospravljati 12. oktobra. Tifusne bolnike, ki so že okrevali, so tega dne odpustili, da so se lahko spet vključili v svoje čete, hudo oslABLJENE pa so premaknili na Ugar, da bi bili ob robu gozda.⁹⁴

Toda vrnimo se še malo k zaprtim belogardistom, ki so jih iz Kočevja prepeljali v ribniško vojašnico. Med njimi je bilo tudi tistih 24 duhovnikov (z izjemo Franca Malovrha-Breznika in Jakoba Mavca), ki so 23. septembra 1943 podpisali splošno znano spokorniško izjavo ter obljubili, da bodo poslej lojalni do OF, pa tudi Pavlin Bitnar, Ivan Sitar, Ludvik Tomazin, Boris Feme in drugi belogardistični duhovniki, ki so podobno izjavo podpisali pozneje. Ker so priznali svojo zmoto in

zavajanje neukih ljudi v korist italijanskih okupatorjev, jih je izvršni odbor OF pomilostil. Naslednji dan so jih prepeljali v stiški samostan, domačega kaplana Ivana Sitaija pa so izpustili v Ribnici. Takoj po tem dogodku je Franc Bosnar-Breza, politični komisar 2. čete, prišel na misel, naj bi se nedeljske maše pomiloščenega kaplana udeležili tudi izbrani partizani 4. bataljona. To so je zgodilo 17. oktobra 1943. Vod prostovoljcev z vodnikom Antonom Ileničem na čelu je prišel pred cerkev in zložil puške v piramide, ki sta jih zastražila dva oborožena borca, drugih 30 partizanov pa je brez orožja in razkritih potihoma odkorakalo k maši v cerkev. Ta poteza je med vernimi Ribničani zbudila veliko zanimanje, kaplan Ivan Sitar pa je kar ostrmel od začudenja.⁹⁵

Navzočnost na maši pomiloščenega kaplana Ivana Sitaija pa je bila tudi zadnja dogodivščina 4. bataljona Tomšičeve brigade v Ribnici. Še pred večerom sta se v Ribnico pripeljala namestnik brigadnega komandanta Jože Lepin-Ris in komandant 14. divizije Mirko Bračič. Prinesla sta zapoved, da se mora 4. bataljon spet vključiti v brigadno sestavo. Iz ribniške vojaške bolnišnice sta potegnili 60 partizanov, ki so bili za silo sposobni iti nazaj v brigado, v bolnišnici jih je ostalo še 17. Ob tej priložnosti je komandant Bračič posredoval za boljšo hrano tifusnih bolnikov, vendar se mu je komandant Ribniškega vojnega področja rogal.

Po tem Bračičevem posredovanju so se na tovarnjake najprej vkrcali borci 1. in 3. čete ter odbrzeli proti Mašunu. Med vožnjo jih je bičal dež, kajti vozila so bila brez ponjav. Do mašunskega gradu so se pripeljali ob dvaindvajsetih, nakar so se spravili spat v knjižnico in v eno od grajskih soban, vozila pa so se vrnila še po 2. četo. Kot zadnji se je z njo na Mašun pripeljal Lojze Terčič, namestnik političnega komisaija 4. bataljona.⁹⁶

Opombe o virih

¹ Zbornik VI, knjiga 7 (v nadaljevanju Zbornik VI/7). dok. 62 na str. 107 in dok. 87 na str. 146; Štefan Gnezda-Zvonko po beležki z dne 12. junija 1983; Franci Strle: Usoda belih z Osredka in Zapotoka. Naša obramba 1971/12 na str. 45; Ivan Pipan-Božo po beležki z dne 19. maja 1983; dr. Tone Ferenc: Ni vseeno, kdaj smo kaj storili. Borec 1972/2 na str. 79; Vesti št. 61514. fase. MVAC 111-A v arhivu IZDG; Stanko Petelin-Vojko: Krajevna skupnost Podpeč-Presejje v NOB (1983) na str. 282 in 283.

² Franci Strle, prav tam; Bernard Bizjak-Kosta po beležki z dne 30. septembra, Anton Velišček-Zoran po beležki z dne 31. maja in zapisniku o ogledu z dne 29. septembra ter Mihael Butara-Aleks po beležki z dne 5. avgusta 1983; Matevž Hace: Komisarjevi zapiski 1 na str. 146 in 147; Slavko Rode-Nande po zapisniku o ogledu z dne 27. oktobra 1977: seznam poveljnškega kadra Tomšičeve brigade, fase. 126/III v arhivu IZDG.

³ Zbornik VI/7. dok. 61 na str. 105 in 106, dok. 49 na str. 90 in dok. 289 na str. 529; Zbornik V/19 na str. 675; Lojze Kožar: Nekaj o napadu na Tuijak, Spomini na partizanska leta 5 (1961) na str. 107.

⁴ Isti Zbornik, dok. 50 in 53 na str. 91. 95 in 96. dok. 106 na str. 179 in 180 ter dok. 78, 79, 80, 81. 82, 83 in 85 od str. 134 do 142; prof. dr. Metod Mikuž: Pregled zgodovine NOB v Sloveniji III (v nadaljevanju Metod Mikuž: Pregled III) na str. 15; dr. Aleš Bebler: Čez dm in stm (1981), zlasti str. 127, 128 in 131; poročilo okrožnega komiteja KPS Novo mesto z dne 16. septembra 1943 v zgodovinskem arhivu CK ZKS.

⁵ Isti Zbornik, dok. 70 in 71 na str. 122. 123 in 124, dok. 89 na str. 149 in 150 ter dok. 102 na str. 172 in 173; seznam 3. bataljona Tomšičeve, fase. 189/IV - 2 v arhivu IZDG.

⁶ Isti Zbornik, dok. 86 na str. 145, dok. 74 na str. 127 in 128 in dok. 106 na str. 182; fase. 126/III v arhivu IZDG; Jože Pečarič po beležki z dne 18. maja 1978.

⁷ Jože Jakić-Dušan po beležki z dne 13. julija 1987; Drago Turk po beležki z dne 29. oktobra 1983; dr. inž. Janez Dekleva (v nadaljevanju Janez Dekleva) po beležki z dne 15. maja 1984; Maks Gorenšček po zapisniku z dne 15. avgusta 1981; Polde Skol po beležki z dne 16. aprila 1979; Anton Klobučar-Šnajder po beležki z dne 24. maja 1983; Anton Velišček-Zoran in Mihael Butara-Aleks po že omenjenih beležkah; Vesti št. 61514 kot malo prej; Odkritja iz arhiva Tomšičeve brigade. Slovenski dom z dne 29. Januajia 1944.

⁸ Franci Strle: Usoda belih z Osredka in Zapotoka, Naša obramba 1971/12 na str. 45 in dodatni (nenapisani) spomini; Lojze Kožar po istih spominih na str. 108; Miro Mohar-Brane: Takrat Je gorela Cerknica, Borec 1965/3 na str. 250: zapisnik o ogledu z dne 15. avgusta 1981; Rudi Vidrgar-Brane po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 2. oktobra in Ivan Dolničar-Janošek po enakem prepisu z dne 6. oktobra 1974 ter Milan Remih po enakem prepisu z dne 8. septembra 1976 na str. 15 in 16; Anica Hribar-Smilka po beležki z dne 2. decembra in Anton Dragar-Ciril po beležki z dne 24. decembra 1977; Jože Kolenc po beležki z dne 10. marca 1978; Rudi Žugelj po beležki z dne 15. avgusta in Anton KralJ-Kraljiček po beležki z dne 17. septembra 1981; Jožefa Gustinčič po beležki z dne 28. maja 1982; Franc Žugelj-Boris po beležki z dne 20. junija 1984; Vladimir Badovinac, ustni vir.

⁹ Pismo Leopolda Skola z dne 10. januaija 1968; Maks Gorenšček po ustni izpovedi z dne 15. avgusta 1981 in spominih z dne 6. decembra 1988; Franci Strle po lastnih spominih.

¹⁰ Zapisnik o ogledu z dne 15. avgusta 1981: Vinko Tomc po ustni izpovedi istega dne: Franc Curk-Nace: Drugi vpad Nemcev v Cerknico, Borec 1966/3 na str. 239; Anton Kebe: Cerknica v prvih dneh po kapitulaciji Italije. TV-15 št. 5 z dne 8. februajia 1979: fase. 359/1 - 4 v arhivu IZDG.

¹¹ Dr. Tone Ferenc: Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna borba v Sloveniji jeseni 1943 na str. 264: priloge 1, 2. 3 in 4 v knjigi Hermannna Franza: Gebergsjäger der Polizei. Bad Nauheim 1963, s pojasnilom dr. inž. Bogomira Koželja-Boža: Blaž KralJ-Vlado (vojak tega polka) po beležki z dne 27. oktobra 1981; že omenjeni zapisnik o ogledu.

¹² Isti zapisnik o ogledu; Valerija Železnikar po beležki z dne 4. decembra 1977; Polde Skol po beležki z dne 16. aprila 1979; Vladimir Badovinac, ustni vir; Ivan Bratanič po historiatu borbe št. 82; Franci Strle, lastni spomini.

¹³ Franc Banovec in Vinko Tomc po izpovedih z dne 15. avgusta 1981 : Rudi Vidrgar-Brane po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 2. oktobra 1974. str. 12 in 13; že omenjeni zapisnik o ogledu; dnevno poročilo štaba I.U.B. Tone Tomšič z dne 20. septembra 1943 v Slovenskem domu z dne 29. Januarja 1944; Viktor Avsec po historiatu borbe št. 18.

¹⁴ Maks Gorenšček po ustnih Izpovedih z dne 15. avgusta 1981; Viktor Cvelbar-Stane. isto. in po pripombah z dne 22. 3. 1988; Franci Strle po lastnih spominih; Anton Drečnik-Zvone po historiatu borbe št. 16 na str. 5; Janko Gregorič po historiatu borbe št. 87; Jože Sturm po beležki z dne 20. marca 1980; Anton Kebe po istem podlistku. TV-15 št. 9 z dne 8. marca 1979; pismo Stane Mestek z dne 31. januaaja 1989; Vesti št. 61303 z dne 20. septembra 1943. MVAC fase. 111-A v arhivu IZDG.

¹⁵ Rudi Vidrgar-Brane po istem prepisu; Franc Žugel-Zvone po beležki z dne 31. maja 1984; Leopold Skol kot malo prej; Ivan Čerin-Jan po beležki z dne 16. julija 1979; Ivan Dragar-Gašper po beležki z dne 3. oktobra 1985; Lojze Kožar po že omenjenem sestavku v Spominih na partizanska leta.

¹⁶ Rudi Vidrgar-Brane. prav tam; zapisnik o ogledu z dne 15. avgusta 1981 : že prej omenjeno dnevno poročilo štaba Tomšičeve; Ivan Mramor in Franc ŽugelJ-Boris po hlstorlatih borbe št. 45 in 31; Maks Gorenšček po že omenjenih spominih na str. 6; Ivan Križan: Pot enega izmed tisocev na str. 14; Helena Gianfrate-Hela po beležki z dne 4. julija 1984; Metod Jurčič po pismu z dne 7. marca 1989; Matevž Hace. ista knjiga na str. 152 in 153; dopis v fase. 355/II - 2 in Vesti št. 61312 in 61313. MVAC fase. 111-A v arhivu IZDG; pregled padlih ln ranjenih borcev Tomšičeve brigade.

¹⁷ Ivan Dolničar-Janošek po že omenjenem prepisu na str. 3; Anica Hrlbar-Smilka ln Rudi Vidrgar-Brane kot malo prej; Anton Dragar-Ciril po beležki z dne 24. decembra 1977; Milan Remih in Bogdan Struna-Jan po enakih prepisih z dne 8. septembra 1976 na str. 16 in z dne 11. oktobra 1974 na str. 6; že omenjeni zapisnik o ogledu.

¹⁸ Jože Kolenc po beležki z dne 10. marca 1978 in izpovedi z dne 15. avgusta 1981; Alojz Živlc-Floijan po beležki z dne 31. maja 1983; Franc ŽugelJ-Boris po beležki z dne 20. junija 1984; Izpoved Franceta Brenceta z dne 26. avgusta 1981; Anica Hribar-Smlka kot malo prej.

¹⁹ Seznam IV/16 predlogov za odlikovanja, reg. št 17 -6. k. 923 v VII. seznam ranjencev, fase. 369/III v arhivu IZDG. Zbornik VI/7, dok. 122 na str. 207; Ivan Dolničar-Janošek po istem prepisu na str. 3; Francka Vršnik. ustni vir; Jože Sturm. Jože Kolenc. Valerija Železnikar ln Anica Hrlbar-Smilka kot malo prej; Rudi Žugelj po izpovedi z dne 15. avgusta 1981; pregled padlih ln ranjenih borcev Tomšičeve brigade.

²⁰ Viktor Cvelbar-Stane po že omenjenih pripombah; Anton Kebe po istem podlistku v TV-15 št. 51/52 z dne 28. decembra 1978. št. 2 z dne 18. Januarja 1979. št. 8 z dne 1. marca in št. 10 z dne 15. marca 1979; mrliška matična knjiga fare Cerknica.

²¹ Stanko Semič-Daki: Najboljši so padli 3 (1972) na str. 24; Maks Gorenšček po izpovedi z dne 27. julija 1987; Vinko Andoljšek po historiatu borbe št. 19; že omenjeno dnevno poročilo v Slovenskem domu.

²² Anton Dragar-Ciril in Milan Remih po že omenjenih pričevanjih; Jože Zlogar-Pavček po izpovedi z dne 15. avgusta in pismu iz konca 1981 ; Frane Banovec po istočasni Izpovedi: Zorka Žigon po beležki z dne 19. novembra 1981; Anton Velišček-Zoran po beležki z dne 31. maja 1983; Marko Stepan po beležki z dne 21. oktobra 1985; Jože Jaklč-Dušan po zapisu z dne 13. julija 1987; seznam ranjencev, fase. 359/1 - 4 in fase. 381/IV - 22 do 24 v arhivu IZDG.

²³ Zapisnik o ogledu in izpoved Rudija Žuglja z dne 15. avgusta 1981; Franc Žugel-Zvone po beležki z dne 31. maja 1984; Ivan Čerin-Jan po beležki z dne 16. julija 1979; Anton Drečnik-Zvone po historiatu borbe št. 16; Lojze Konda po beležki z dne 9. novembra in Ivan Kosmač po beležki z dne 1. marca 1977; seznam ranjencev iz fase. 359/1 - 4 in fase. 369/III v arhivu IZDG; seznam IV/17 predlagan cev za odlikovanja, reg. št. 17 - 6. k. 923 v VII.

²⁴ Rudi Vidrgar-Brane in Franc Banovec po že omenjenih pričevanjih: Anton Kralj-Kraljiček po beležki z dne 17. septembra 1981; Jožefa Gustinčič po beležki z dne 28. maja 1982.

²⁵ Jože Brunscole po beležki z dne 19. septembra 1981 : Jože Boldan-Silnl po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 16. avgusta 1977; Anton Kebe po istem podlistku v TV-15 št. 11 z dne 22. marca 1979; Kajuh - partizanski kulturnik, scenarij za televizijsko oddajo dne 20. marca 1960 (po pričevanju Marte Pavlin-Brine); Franc ŽugelJ-Boris po isti beležki; Miro Mohar-Brane po istem sestavku v Borcu 1965/3 na str. 255 in 256; zapisnik o ogledu z dne 15. avgusta 1981.

²⁸ Ivan Križan po že omenjenih spominih na str. 14 in 15; Jože Lepin-Ris po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 23. Januaaja 1975 na str. 30; dr. Lado Lovrenčič po beležid z dne 5. Julija. Vinko Andoljšek in Lojze Klavs po hlstorlatih borbe št. 19 ln 39. Janez Dekleva po beležki z dne 15. maja. Vinko Kersnič po beležki z dne 16. maja in zapisnik o ogledu z dne 23. junija 1984; Jože Slovinc po beležki z dne 12. julija 1982; seznam ranjenih, fase. 359/1 - 4. fase. 368/1 in 369/III v arhivu IZDG.

²⁷ Ista pričevanja ter Rudi Vidrgar-Brane in Ivan Kosmač kot malo prej.

²⁸ Zapisnik o ogledu z dne 23. Junija 1984; Jože Jaklč-Dušan po beležki z dne 13. julija 1987; Lojze Klavs po historiatu borbe št 39; Anton Velišček-Zoran ln Anton Dragar-Ciril kot malo prej; Jože Breznik-Gorkl po beležki z dne 19. septembra 1977; dnevno poročilo štaba Tomšičeve v Slovenskem domu: dr. Tone Ferenc, ista knjiga na str. 264.

²⁹ Dnevno poročilo z dne 20. septembra 1943 v Slovenskem domu; Drago Turk po beležki z dne 27. oktobra 1983.

³⁰ Že omenjeno dnevno poročilo štaba Tomšičeve v Slovenskem domu; dr. Tone Ferenc, ista knjiga na str. 263 in 264; Vesti št 61313. fase. MVAC 111-A v arhivu IZDG; France Brence po zapisu Sonje Butina z dne 26. avgusta 1981.

³¹ Stanko Petelin: Gradnikova brigada (1983) od str. 151 do 157; Vinko Tomc kot že omenjeno; Franc Mevc po zapisniku o ogledu z dne 18. septembra 1984; Anton Kebe, isti podlistek v TV-15 št. 11 z dne 22. marca 1979; mrliški matični knjigi župnije Cerknica in Unec (dodatni vpisi); Jože Brunskole po beležki z dne 19. septembra 1981.

³² Vesti št 61303 in 61313 kot malo prej; dr. Tone Ferenc, prav tam; Rudi Puhar-Razin po pojasnilu z dne 31. Julija 1987.

³³ Rudi Vidrgar-Brane in Anica Hribar-Smilka po že omenjenih pričevanjih; seznam z dne 20. septembra 1943. fase. 359/1 - 4 v arhivu IZDG; Rado Pavletič po historiatu borbe št 74.

³⁴ Zbornik VI/7, dok. 42 na str. 75 in 76; Ladislav Klauta: Na bojni črti Osemnajste (1973) na str. 37. Anica Hribar-Smilka; poveljniška sestava, fase. 126/III v arhivu IZDG; Franci Strle, lastni spomini.

³⁸ Zbornik VI/7, dok. 112 na str. 193; Ivan Mrmolja po beležki z dne 28. maja 1983; Franci Strle: O ustanovitvi Loške brigade. Borec 1971/5. str. 381 in 382. in dodatni spomini; Ladislav Klauta: Bracičeva brigada na str. 22; Jöze Jakič-Dušan po zapisu z dne 8. Junija 1987; Milan Pahor-Dorče po beležki z dne 8. Junija 1984; dr. Lado Lovrenčič kot malo prej.

³⁶ Dr. Tone Ferenc. Ista knjiga na str. 328 in 329; Martin Košir po beležki z dne 13. aprila 1983; Vinko Kersnič po beležkah z dne 16. maja 1984 in 27. avgusta 1985; Vinko Toni-Cene po beležki z dne 7. februarja in Rado Čenčič-Miga po beležki z dne 7. marca 1978; Ivan Pipan-Božo po beležki z dne 19. maja 1983; Franc Mavec-Boris po beležki z dne 19. maja in Zdravko Lozej-Pat po beležki z dne 4. Julija 1984; poročilo o topništvu z dne 9. oktobra 1943. fase. 336/1 v arhivu IZDG; prepis dnevnika Marte Pavlin-Brine; Zbornik VI/7, dok. 126 na str. 216 in 217; pripombe Mihaela Butare-Aleksa na str. 1.

³⁷ Poveljniška sestava, fase. 126/III v arhivu IZDG; seznam 3. bataljona Tomšičeve brigade v Slovincu in dopis za stalne prepustnice v Slovenskem domu z dne 29. Januaria 1944; Mihael Butara-Aleks po beležki z dne 5. avgusta 1983; Lojze Uršič po beležki z dne 8. julija 1983; Ivan Mrmolja po že omenjeni beležki: prof. dr. Oskar Böhm po spominih z dne 25. julija 1984 od str. 8 do 16.

³⁸ Anton Klobučar-Šnajder po beležki z dne 24. maja 1983; Janez Picek po beležki z dne 30. maja 1984; Mihael Butara-Aleks in Anton Velišček-Zoran po že omenjenih beležkah.

³⁰ Stanko Petelin-Vojko: Krajevna skupnost Podpeč-Preserje med NOB na str. 285; Franci Strle, lastni spomini. Janez Dekleva in Mihael Butara-Aleks po že omenjenih beležkah; Vinko Andoljšek po historiatu borbe št. 19; isti Zbornik, dok. 120 na str. 204, dok. 127 na str. 218 in dok. 154 na str. 265.

⁴⁰ Franci Strle, lastni spomini: pregled padavin za september 1943 iz opazovalnic v Cerknici in Planini pri Rakeku na Hidrometeorološkem zavodu SRS; Alojz Zivc-Flojjan po beležki z dne 31. maja 1983; Valerija Železnikar po beležki z dne 4. decembra 1977; Stanko Petelin-Vojko: Gradnikova brigada na str. 152.

⁴¹ Mihael Butara-Aleks. Anton Klobučar-Šnajder in Janez Dekleva po že omenjenih beležkah; Anton Pečaver-Slavko. pojasnilo z dne 28. junija: Jože Papič-Luka po beležki z dne 11. oktobra. Lojze Dolničar z dne 16. novembra in Rudi Žugelj po pismu z dne 28. novembra 1983; Vinko Kersnič po beležki z dne 16. maja 1984; Franci Strle, lastni spomini; isti Zbornik, dok. 122 na str. 206. 207 in 208, dok. 127 na str. 218 in 219 ter dok. 145 na str. 248; odredba in poročilo štaba Tomšičeve z dne 26. septembra 1943. fase. 339/1 - 1 - e v arhivu IZDG; Matevž Hacc. ista knjiga od str. 158 do 160, kjer pa datumi ne držijo.

⁴² Ladislav Klauta. ista knjiga na str. 37 in 38; zapisnika o ogledu z dne 6. oktobra in 27. septembra 1983; Mihael Butara-Aleks po že omenjeni beležki; Stane Sušteršič-Boštjan: Kovači lepših dni (1963) od str. 64 do 68; NEZGODE 1940-1944 žel. direkcije Ljubljana, vpis 1102; Vesti št. 61346. MVAC fase. 111-A v arhivu IZDG; Metod Klun po beležki z dne 17. maja 1984.

⁴³ Janez Dekleva. Mihael Butara-Aleks in dr. Lado Lovrenčič kakor malo prej; Zbornik VI/7, dok. 159 na str. 275; Anton Papič po beležki z dne 26. avgusta in zapisnik o ogledu z dne 6. oktobra 1983.

⁴⁴ Zapisnika o ogledu z dne 27. septembra in 6. oktobra 1983; Janez Janežič-Orjak po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 30. novembra 1974 na str. 19; Anton Svete-Gustl po enakem prepisu z dne 14. Junija 1976 na str. 32; Marko Stepan po beležki z dne 21. oktobra 1985; Miha Butara-Aleks. Drago Turk in Lojze Uršič po že omenjenih beležkah. Uršič tudi po historiatu borbe št 46; Stanko Semlič-Dakl. ista knjiga na str. 31. 32 in 34; NEZGODE 1940-1944. vpis 1133; Zbornik VI/7, dok. 152 na str. 261.

⁴⁵ Mihael Butara-Aleks. Anton Papič in Tone Bajt z Unca po že omenjenem zapisniku in naštetih beležkah; isti Zbornik in prav tam: pregled padavin na opazovalnici Planina pri Rakeku kot malo prej; Anton Drečnik po historiatu borbe št. 16; Franci Strle po lastnih spominih; že omenjeni seznam 3. bataljona v Slovincu.

⁴⁶ Zapisniki o ogledu z dne 27. septembra in 3. oktobra 1983 ter 23. junija 1984: Jože Boldan-Silni po že omenjenem prepisu in beležki z dne 14. julija 1984; Janez Janežič-Ojjak in Anton Papič-Miro kot malo prej; seznam 1/1 in IV/6 predlogov za odlikovanja, reg. št. 17 - 6. k. 923 v VII; pregled padlih in ranjenih borcev Tomšičeve brigade.

⁴⁷ Že naštetih zapisniki o ogledu; Anton Lavrič. Anton Gregorič. Ivan Čerin-Jan. Jože Kremesec in Janko Gregorič po historiatih borbe št 78. 50. 61. 75 in 87; Maks Vidmar-Ljubo po beležki z dne 20. Junija 1981; Ivan Dragar-Gašper po beležki z dne 3. oktobra 1985; Franc Mavec-Boris in Mihael Butara-Aleks po že omenjenih beležkah; Marko Stepan po beležki z dne 21. oktobra 1985; Anton Gregorič-Jakec in Stanislav

Babnik-MiCo po zapisu z dne 8. septembra 1987: poročila z dne 26., 27. in 28. septembra 1943, fase. 339/1 - 1 - e. in pregled poveljnikov, fase. 126/III v arhivu IZDG: poročilo o poslanskih volitvah v Slovenskem domu in seznam v Slovincu z dne 29. januaia 1944: Zbornik VI/7, dok. 43 na str. 77. dok. 86 na str. 145 in dok. 132 na str. 226.

⁴⁸ Zapisnik o ogledu z dne 23. junija 1984: Janez Dekleva in Mihael Butara-Aleks po že omenjenih beležkah: Lojze Klavs po historiatu borbe št. 39: Anton Klobučar-Snajder po beležki z dne 24. maja 1943: Zbornik VI/7, dok. 157 na str. 270: pregled padlih in ranjenih borcev Tomšičeve brigade.

⁴⁹ Zbornik VI/7, dok. 157 na str. 271 in dok. 159 na str. 274: pregled padavin z opazovalnic v Planini pri Rakeku in v Cerknici: Stane Šuštersič-Boštjan, prav tam: Jakob Pajsar, Anton Lavrič in Anton Gregorič po historiatih borbe št. 37. 78 in 50.

⁵⁰ Zbornik VI/7, prav tam: Jože Breznik-Gorki po beležki z dne 19. novembra 1977: Franc Osvald, pojasnilo z dne 21. marca 1989: Franc Osredkar-Grilc po beležki z dne 30. julija 1978: Anton Gruden po beležki z dne 6. julija in Anton Somrak po beležki z dne 6. julija 1983: Franc Levstek po beležki z dne 28. junija 1983 in zapisniku o ogledu z dne 20. junija 1984: Niko Obradović po beležki z dne 11. novembra 1983: Vinko Kersnič, Janez Dekleva in Mihael Butara-Aleks kot malo prej: Anton Svete-Gustl in Jože Lepin-Ris po prepisih magnetofonskih trakov na str. 32 in 31 : Jakob Pajsar, Alojz Uršič in Zvonko Faleskini po historiatih borbe št. 37. 46 in 90: Junakinja Danila Kumar-Andreja (Stane Škrabar-Braškar), Naša žena 1952 na str. 67: Stanko Semič-Daki, ista knjiga na str. 35: seznam ranjencev, fase. 369/III v arhivu IZDG: pregled padlih in ranjenih borcev Tomšičeve brigade.

⁵¹ Drugi svetski rat (pregled ratnih operacija, Beograd 1964) na str. 495. 496. 503 in 504: dr. Tone Ferenc, ista knjiga na str. 275 in 276 ter od 294 do 299: Ladislav Kiauta, ista knjiga od str. 38 do 40: Zbornik VI/7, dok. 152 na str. 262 in dok. 157 na str. 271.

⁵² Zbornik VI/7, dok. 157 na str. 271 in dok. 258 na str. 273: Ladislav Kiauta, prav tam: Zdravko LozeJ-Pat po beležki z dne 4. julija 1984; Ivan Mramor po historiatu borbe št. 45: NEZGODE 1940-1944, vpis 1136: spisek ranjencev, fase. 369/III: Vesti št. 61379, MVAC fase. 111-A v arhivu IZDG.

⁵³ Zapisnik o ogledu z dne 18. septembra 1984, Viktor Cvelbar-Stane po beležki z dne 15. julija 1984 in pripombah z dne 22. 3. 1988; Silvo Gorup-Leon po beležki z dne 1. oktobra 1985; Anton Drečnik in Viktor Avsec po historiatih borbe št. 16 in 18; Franci Strle, lastni spomini; Zbornik VI/7, dok. 174 na str. 296 in dok. 175 na str. 301.

⁵⁴ Zbornik VI/7, prav tam. In isti zapisnik o ogledu.

⁵⁵ Ladislav Ferfolja-Lado po beležki z dne 11. novembra 1985: Metod Klun, Janez Dekleva, Lojze Uršič in dr. Lado Lovrenčič po že omenjenih beležkah: Jože Boldan-Silni po pripisu z dne 14. julija 1984; zapisnik o ogledu z dne 23. junija 1984.

⁵⁶ Martin Košir po beležki z dne 13. aprila 1983; Franc Levstek, Anton Papič-Miro, Vinko Kersnič in Mihael Butara-Aleks po večkrat omenjenih beležkah; zapisnik o ogledu z dne 20. junija 1984; Mihael Butara-Aleks po že omenjenih pripombah na str. 2 in 3.

⁵⁷ Anton Klobučar-Snajder in Anton Velišček-Zoran kot malo prej: Slavka Kurent-Stana po beležki z dne 5. Januaia 1981: Maks Drobnič-Miro po beležki z dne 16. in Ivan Jereb-Maks po beležki z dne 28. maja 1984: Janez Škender in Stane Mencin po beležki z dne 6. julija 1983: Jože Lepin-Ris po že omenjenem prepisu: Mihael Butara-Aleks po že omenjenih pripombah.

⁵⁸ Mihael Butara-Aleks, Bernard Bizjak-Kosta, Anton Velišček-Zoran in Marko Stepan po že omenjenih beležkah: Janez Janežič-Oijak po že omenjenem prepisu na str. 19; zapisnik o ogledu z dne 20. junija 1984.

⁵⁹ Pregled padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade: Mihael Butara-Aleks, Anton Papič-Miro in Vinko Kersnič kot že večkrat: Franc Levstek-Frenk po zapisniku z dne 20. junija 1984: Drago Turk, Niko Obradović, Anton Velišček-Zoran, Slavka Kurent-Stana, Bernard Bizjak-Kosta, Franc Levstek-Frenk in Anton Gruden po že omenjenih beležkah: Vinko Andoljšek po historiatu borbe št. 19.

⁶⁰ Vladimir Plešec-Lado po beležki z dne 9. avgusta 1978: Janez Picek po beležki z dne 30. maja 1984; Franc Osredkar-Grilc kot malo prej: Ljudstvo pod Storžičem (zbornik) na str. 100: mrliški matični knjigi Rake in Grahovo.

⁶¹ Viktor Cvelbar-Stane po beležki z dne 15. julija in zapisnik o ogledu z dne 18. septembra 1984: brigadni pregled in spiski ranjenih, fase. 368/1 in 369/III v arhivu IZDG: Franci Strle po lastnih spominih; Franc Žejjav po historiatu borbe št. 14: Mihael Butara-Aleks, Stane Kersnič in Anton Somrak po že omenjenih beležkah.

⁶² Bernard Blžjak-Kosta po beležki z dne 30. septembra 1983: Janez Škender, Stane Mencin in Franc Osredkar-Grilc kot malo prej; Lojze Klavs po historiatu borbe št. 39: Zbornik VI/7, dok. 157 na str. 270 in dok. 183 na str. 320.

⁶³ Dr. Tone Ferenc, Ista knjiga od str. 330 do 339: Jože Boldan-Silni, telefonično pojasnilo z dne 31. avgusta 1987; seznam bolnikov, fase. 368 v arhivu IZDG; seznam odposlancev v Zborniku odposlancev slovenskega naroda (1953) od str. 169 do 182 in v Tovarišu 1963/39 na str. 33, podpisi odposlancev v Fotografskem zborniku II/3 na str. 128; anketni list za Antona Kovača-Tončka v zgodovinskem arhivu CK ZKS: Ivan Dolničar-Janošek po izjavi z dne 28. oktobra 1987; Zbornik VI/7, dok. 171 na str. 292 in 293: Giovanni Cuccu-Ivo: Petnajst mesecev med slovenskimi partizani (1979) od str. 134 do 141.

⁶⁴ Janez Dekleva z dne 15. maja in Jože Boldan-Silni po beležki z dne 14. julija 1984: Franci Strle po lastnem spominu: Viktor Cvelbar-Stane po pripombah z dne 22.3. 1988: Zbornik VI/7, dok. 182 na str. 319.

⁶⁵ Mihael Butara-Aleks. Jože Boldan-Silni in Franc Levstek po že omenjenih beležkah: Anton Somrak po beležki z dne 6. julija in Anton Gruden po beležki z dne 6. Julija 1983; Stane Kersnič po beležki z dne 30. maja. Anton Drobnič po beležki z dne 22. junija. Zofa Modič po beležki z dne 8. avgusta ter Tončka Drobnič in Ivana Cvelbar po zapisniku z dne 23. junija 1984; Viktor Cvelbar-Stane po že omenjenih pripombah: Franc Žejjav po historiatu borbe St. 14: pojasnilo Staneta Cimpermana z dne 16. oktobra 1988: poročilo o letalskem napadu v faze. 8/II - 1. šolska kronika, faze. 865/11. dopis komande mesta Velike Lašče z dne 4. oktobra 1943. faze. 339/1 - 1 - e. in spisek bolnih in ranjenih, faze. 368/1 v arhivu IZDG: mrliška matična knjiga grahovske fare: Zbornik VI/7. dok. 204 na str. 356.

⁶⁶ Marko Stepan po že omenjeni beležki: sodba brigadnega sodišča 8. brigade, dopis štaba Tomšičeve brigade z dne 10. oktobra 1943. faze. 339/1 - 1 - b v arhivu IZDG: listine, objavljene v Slovenskem domu z dne 29. januarja 1944.

⁶⁷ Brigadna poveljniška sestava (delno), faze. 126/II v arhivu IZDG: Franc Levstek. Anton Klobučar-Snajder. Marko Stepan in Janez Dekleva po že omenjenih beležkah: anketni list za Antona Kovača-Tončka: seznam 3. bataljona v Slovincu z dne 29. Januarja 1944: Franci Strle, lastni spomini.

⁶⁸ Dr. Tone Ferenc, prav tam na str. 276 in 279: Stanko Petelin-Vojko: Krajevna skupnost Podpeč-Presejce v NOB na str. 288: Ladislav Kiauta: Na bojni črti Osemnajste na str. 55 in 56 in Bračičeva brigada na str. 50: Zbornik VI/7. dok. 196 na str. 343 in dok. 201 na str. 352.

⁶⁹ Janez Dekleva. Drago Turk. Mihael Butara-Aleks in Stane Kersnič po že omenjenih beležkah: Filip Tonih po beležki z dne 26. junija 1984: Zbornik VI/7 kot v prejšnji opombi.

⁷⁰ Ladislav Kiauta: Bračičeva brigada od str. 52 do 55: Tone Tumher po beležki z dne 6. Januarja in Jože Slovinc po beležki z dne 27. februarja 1979.

⁷¹ Zbornik VI/7. dok. 206 na str. 358 in 359 ter dok. 241 na str. 426: Viktor Avsec po historiatu borbe št. 18: Franci Strle po lastnih spominih.

⁷² Stanko Semič-Daki, ista knjiga na str. 38 in 39: Zbornik VI/7. dok. 214 na str. 374. dok. 215 na str. 376 in dok. 227 na str. 395: Anton Kocjančič po historiatu borbe št. 29: Franc Levstek-Frenk po beležki z dne 28. julija 1983: Stane Kersnič po beležki z dne 30. maja 1984: poročilo Mihaela Butare-Aleksa z dne 6. oktobra 1943: faze. 339/1 - 1 - d. faze. 368/1 in 369/III v arhivu IZDG.

⁷³ Dr. Tone Ferenc, ista knjiga na str. 346 in 347: Ivan Maček-Matija: Spomini na str. 210: predlog delegatov - mapa 59. arh. št. 13.774 na str. 4 ter evidenčni listi za Janeza Kocjančiča-Galeba z dne 13. oktobra. Lojzeta Terčiča z dne 15. oktobra 1943 in Ivana Dolničarja v zgodovinskem arhivu CK ZKS: Franc Žugel-Zvone pojasnilo z dne 15. septembra 1987.

⁷⁴ Zbornik VI/7. dok. 218 na str. 382 in 383. dok. 289 na str. 530. dok. 206 na str. 359 in dok. 229 na str. 396: dopisa z dne 10. in 16. oktobra 1943. faze. 339/1 - 1 - b in e v arhivu IZDG. Stanko Truden-Dušan po pričevanju z dne 22. junija 1987; Slavko Ivančič-Basač po beležki z dne 26. aprila 1986: Franci Strle po lastnih spominih.

⁷⁵ Spominski dnevi v oktobru 1943. Borec 1953/9-10 na str. 303: dr. Tone Ferenc, ista knjiga od str. 342 do 344: Stane Kavčič: Delo v SKOJ (podlistek). Mladina št. 10 z dne 16. marca 1961: nepopolni seznam delegatov 1. kongresa ZSM na rep. konferenci ZSMS (tov. Silvana Košuta): Jože Papič-Luka po beležki z dne 11. oktobra. Alojz Dolničar po izjavi z dne 16. novembra: Rudi Žugelj po pismu z dne 28. novembra in Peter Mendaš-Iztok po pričevanju z dne 22. novembra 1983: Stane Poglajen-Uroš po beležki z dne 24. maja 1984.

⁷⁶ Stanko Semič-Daki, ista knjiga na str. 40 in 41: Leopold Skol po beležki z dne 16. aprila 1979 in spomini (Zgode i nezgode u radu obaveštajaca) z dne 8. junija 1981 na str. 13: Dane Benčina po beležki z dne 26. novembra 1987: Zbornik VI/7. dok. 231 na str. 402.

⁷⁷ Zbornik VI/7. dok. 232 na str. 404 in dok. 263 na str. 474; Ladislav Kiauta: Na bojni črti Osemnajste od str. 57 do 61 in Bračičeva brigada od str. 60 do 63: Stanko Petelin: Gradnikova brigada od str. 214 do 216; Karel Grabeljšek: Vrhnika in okolica v boju za svobodo od str. 108 do 112; Milan Guček: Šercetjeva brigada od str. 377 do 379.

⁷⁸ Zapisnika o ogledu z dne 20. septembra 1983 in 20. junija 1984; dr. Lado Lovrenčič po beležki z dne 5. in Zdravko Loze-J-Pat po beležki z dne 4. julija 1984; Bernard Bizjak-Kosta po beležki z dne 30. septembra in Lojze Uršič po beležki z dne 8. Julija 1983; Anton Dragar-Ciril po beležki z dne 24. decembra 1977; Ivan Čerin-Jan po beležki z dne 16. julija 1979: Stane Šušteršič-Boštjan, ista knjiga od str. 71 do 73: Andreana Družina-Olga: Kako smo porušili Stampetov most. Pionirski list 1964 št. 27: Zbornik VI/7. dok. 266 na str. 477: Franci Strle po lastnih spominih.

⁷⁹ Milan Guček in Stanko Petelin, prav tam. in Franci Strle po lastnih spominih.

⁸⁰ Anton Dragar-Ciril po pojasnilu z dne 31. julija 1981; Franc Mavec-Boris po beležki z dne 19. maja 1984: Franci Strle. Zdravko Lozej-Pat in Lojze Uršič kot malo prej; Marko Stepan po beležki z dne 21. oktobra 1985.

⁸¹ Ista zapisnika o ogledu: Marko Stepan, Lojze Uršič in Stane Šušteršič-Boštjan kot malo prej: Metod Klun po beležki z dne 17. maja 1984.

⁸² Anton Gruden po beležki z dne 4. julija In Niko Obradovič po beležki z dne 9. novembra 1983: Anton Dremelj-Ante po beležki z dne 4. junija ter Stane Kersnič in Janez Picek z dne 30. maja 1984: Marko Stepan. Bernard Bizjak-Kosta. Lojze Uršič in Metod Klun po že omenjenih beležkah: Janez Erbežnik-Gorenc in Franc Levstek po že omenjenih zapisnikih; Ivan Klemenc-Jurček po beležki z dne 4. julija 1979; Mihael Butara-

Aleks po beležki z dne 4. avgusta 1983; Janez Dekleva po beležki z dne 15. maja 1984; Jože Lepin-Ris po že omenjenem prepisu na str. 32, mrliška matična knjiga župnije v Begunjah; dopis obč. odbora ZZB NOV Ribnica z dne 10. septembra 1987; dr. Tone Ferenc, ista knjiga na str. 436; poročilo Daneta Benčine, fase. 339/1 - 1 ter Vesti št. 61468. 61475 in 61476 z dne 15. In 16. oktobra 1943. fase. MVAC 111-A v arhivu IZDG.

⁸³ Zbornik VI/7, dok. 263 na str. 474; Stanko Petelin in Karel Grabeljšek, isti knjigi in prav tam; NEZGODE 1940-1944. vpis št. 1166; Vesti št. 61481. 61480. 61498 in 61499 z dne 16. in 20. oktobra 1943. fase. MVAC 111 -A v arhivu IZDG.

⁸⁴ Anton Dragar-Ciril in dr. Lado Lovrenčič po že omenjenih beležkah; Franci Strle po lastnih spominih; Andreana Družina-Olga in Karel Grabeljšek po že omenjenih besedilih.

⁸⁵ Zbornik VI/7, dok. 266 na str. 477. dok. 263 na str. 474 in dok. 261 na str. 470; Trikrat Štampetov most -XIV. divizija. Slovenski zbornik MCMXLV na str. 555 in 556; Jože Petek/Stane Skrabar: S Štirinajsto divizijo (1979) od str. 33 do 45; NEZGODE 1940-1944 žel. direkcije Ljubljana, vpis 1167; Leopold Skol po že omenjenem rokopisu na str. 13; Ivan Čerin-Jan kot malo prej; Franc Osredkar-Grile po beležki z dne 9. avgusta 1978; seznam minerskega voda 3. bataljona v Slovincu z dne 29. januaaja 1944.

⁸⁶ Vesti št. 61499 in 61507 (po izpovedih Franciške Švigelj) z dne 20. oktobra 1943, fase. 111-A v arhivu IZDG; mrliška matična knjiga župnije Begunje; Mihael Butara-Aleks po že omenjeni beležki; Franci Strle po lastnih spominih; Filip Tonih po beležki z dne 26. junija 1984.

⁸⁷ Epidemiološka anketa, fase. 359/II, okrnjeni spisek Vojne bolnice Ribnica, fase. 368/1. Matevž Hace po seznamu III. fase. 339/1 - 1. fase. 381/IV. in seznam poveljnikov, fase. 126/III v arhivu IZDG; Janez Kramarič po beležki z dne 18. novembra 1977; Franc Gruden-Švejk po beležki z dne 21. maja. Franc Petric-Peter po beležki z dne 20. oktobra 1983; Franc Pintar-Frenk po nedatiranem pismu.

⁸⁸ Janez Kramarič kot malo prej; Franc Sm raj c - Miklavž po beležki z dne 10. maja in Janko Leben-Zmago po beležki z dne 12. oktobra 1983; Franc Žugel-Zvone po beležki z dne 31. maja in Mile Pavlin po pismu z dne 2. junija 1984; Tone Ilenič po beležki z dne 5. oktobra 1981 in spominih z dne 1. marca 1982 na str. 38 in 39; dr. Stanko Pirc-Lojze po poročilih z dne 5. in 6. oktobra 1943, fase. 360/II, in beležki z dne 31. decembra 1985, poročilo obveščevalca Jokija z dne 7. oktobra 1943, prav tam, poročilo obveščevalca Iztoka, fase. 47/1-1 in fase. 359/1 v arhivu IZDG.

⁸⁹ Lojze Terčič po beležki z dne 8. junija 1978; Stanislav Babnik-Mičo po izjavi z dne 8. septembra 1987; Jože Japelj-Slobodan po beležki z dne 12. oktobra 1983; Anton Kocjancič po historiatu borbe št. 29; seznam iz fase. 368/1 in poročilo iz fase. 47/1 - 5 v arhivu IZDG; Zbornik VI/7, dok. 214 na str. 374; Metod Mikuz: Oris partizanske sanitete (1967) na str. 98 in 99.

⁹⁰ Dnevno poročilo z dne 20. septembra 1943 v Slovenskem domu; Anton Ilenič po istih spominih.

⁹¹ Anton Gregorič-Jakec po zapisu z dne 11. septembra 1987; Franc Petric-Peter po že omenjeni beležki; Jože Bambič po beležki z dne 21. maja 1983.

⁹² Anton Ilenič po že omenjenih spominih; Anton Gregorič-Jakec in Karel Kumše-Tomaž po prepisih magnetofonskih zapisov z dne 6. novembra 1974 na str. 34 in z dne 22. maja 1976 na str. 12. Jakec tudi po zapisu z dne 11. oktobra 1987; Franc Petric-Peter in Anton Antončič po beležki z dne 20. oktobra 1983; Zbornik VI/7, dok. 144 na str. 247 in dok. 153 na str. 262 in 263.

⁹³ Dr. Tone Ferenc, ista knjiga na str. 198; Anton Ilenič po istih spominih od str. 38 do 42; anketni list za dr. Viktorja Damjana v zgod. arhivu CK ZKS; Anton Gregorič-Jakec po omenjenem zapisu; Zbornik VI/7, dok. 266 na str. 477.

⁹⁴ Zbornik VI/7, dok. 242 na str. 428 in 429. dok. 257 in 258 od str. 458 do 461; Metod Mikuz, ista knjiga na str. 100 in 101. Janez Kramarič po beležki z dne 18. novembra 1977; Anton Ilenič kot malo prej.

⁹⁵ Metod Mikuz: Pregled III na str. 19. Franček Saje: Belogardizem na str. 606 in 607; Anton Ilenič kot prej.

⁹⁶ Anton Ilenič na str. 42 in 43 ter Anton Gregorič-Jakec na str. 34 že omenjenih besedil: Alojz Vraničar po beležki z dne 15. decembra 1983; France Gruden-Švejk po že omenjeni beležki; poročilo štaba 14. divizije z dne 17. X. 1943 v arhivu RSNZ.

**HUDI BOJI IN IZGUBE TOMŠIČEVE BRIGADE MED VELIKO
NEMŠKO OFENZIVO OD 21. OKTOBRA DO 12. NOVEMBRA 1943**

Nemški načrti in poprejšnje ofenzivne operacije

Sklep da je treba obračunati z ljudsko vstajo na Primorskem in v Istri, zlasti pa zlomiti nevarno partizansko moč v prostoru med Ljubljano in Savo na severu in Kolpo na jugu, je v nemškem vrhovnem poveljstvu dozorel v dneh od 17. in 22. septembra 1943. To poveljstvo je prave razsežnosti upora spoznalo 17. septembra, ko je širše tržaško zaledje* označilo za posebno nevarno območje, češ daje Tito vanj prenesel težišče svojega vojskovanja. Le dva dni zatem - 19. septembra - ko je Adolf Hitler dobil nova poročila o kritičnem položaju svoje vojske na Primorskem, je narekoval ukaz, naj ofenzivo proti slovenskim in hrvaškim upornikom izpelje štab 2. tankovskega korpusa SS. Priložnost za ofenzivo je utemeljil z dejstvom, da v bližnji prihodnosti ni pričakovati angloameriških izkrcevalnih operacij na Apeninskem polotoku, češ da preti hujša nevarnost na obalah Egejskega in Jadranskega morja, posebno tam, kjer imajo obalo v rokah močne partizanske enote. Zato je menil, da je treba čas, ko 10. nemška armada še zadržuje angloameriške sile, izkoristiti za popolno uničenje obsežnega upora v Istri in za popolno zasedbo jadranske obale.

»Za ta namen mora armadna skupina B zbrati tako močne enote pod poveljstvom tankovskega korpusa SS,«je poudarjala zapoved, »da bodo hitro in korenito zadušile upore. Za to nalogo je treba poleg okrepljene 71. (pehotne) divizije uporabiti 24. tankovsko divizijo in močne dele 44. (grenadirske) divizije, pozneje tudi brigado SS Reichsführer-SS, medtem ko bo 162. divizija Turkestanska prispela v

* Nemško vrhovno poveljstvo je ta prostor označevalo večinoma za Istro, a je iz vsebine poročil ali ukazov razvidno, da je s tem mislilo tudi na slovensko Primorsko in Ljubljansko pokrajino, včasih pa celo na del Furlanije (glej Tone Ferenc: Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna borba v Sloveniji jeseni 1943 na str. 376). Zaradi potrebne jedrnatosti sem se odločil za poenostavitve, ponekod pa sem si dovolil tudi pomenske dodatke v oklepajih in nekaj flnes pri slovenjenju povzetih besedil, ki so v narekovajih (pojasnilo F. Strle).

Istro po 22. septembru. S sosrednimi napadi naših sil moramo upornikom onemogočiti umik v severozahodni del Hrvatske. Vse enote morajo proti upornikom nastopiti brez usmiljenja.«

Brž po tistem, ko so partizani 22. septembra 1943 izpeljali splošen in močan napad na Gorico, je Hitler ta ukaz še poostril: da mora Rommel »slovensko komunistično uporniško gibanje v Istri uničiti z brezobzirno trdoto. Tiste, ki bi se upirali, je treba - ne glede na to, ali so Slovenci ali Italijani - takoj postreliti. Podlaga in moč sil morata biti tolikšna, da bo dosežen velik uspeh in da bo večji del angažiranih sil kmalu na voljo za druge naloge. Slovensko prebivalstvo potem (po ofenzivi) ne sme pomeniti nobene nevarnosti več.« Razloge za tolikšno Hitlerjevo ostrino najbolje nakazuje Josef Goebbels, ki je tega dne zapisal v svoj dnevnik: »Slovenci so zdaj v velikem odporu in so se skoraj vsi pridružili partizanom. Trenutno nimamo dovolj policijskih sil, da bi obvladali nevarno gibanje.«¹

Koje generalfeldmaršal Erwin Rommel dobil 19. septembra v Bel-lunu prvo Hitlerjevo povelje za ofenzivo proti partizanom na Primorskem, v Istri, Gorskem kotaju in v Ljubljanski pokrajini, je začel takoj zbirati enote in pripravljati načrt za operacije. Ta načrt je predvideval, da bo ofenziva potekala v štirih delih, ki bodo trajali po štiri do sedem dni, vrstili pa si bodo takole: prvi bo zajel Vipavsko dolino. Banjško planoto. Trnovski gozd, Nanos in Kras do železnice Postojna-Pivka-Divača-Trst, drugi del Slovensko Istro, Brkine, Čičarijo in vso hrvaško Istro, tretji Gorski kotar ter četrti in najpomembnejši - nekdanjo Ljubljansko pokrajino. Vsak izmed naštetih štirih delov je bil razdeljen na več manjših očiščevalnih krogov, katere bi bilo treba z zaporami pregraditi, nato pa hitro prečesati, priti v stik s katero od večjih partizanskih enot in jo potolči.

Hitler je Rommllov načrt za prve štiri dele ofenzive potrdil v celoti, spremenil pa je načrt za četrti del. Rommllov načrt je namreč predvideval, naj bi nemške divizije pritiskale od Rakeka in Ljubljane proti Kolpi in Goijancem, kjer bi partizane čakale močne zapore, Hitler pa je predvideni potek obrnil in zahteval, naj napadalne enote pritiskajo s črte Brežice-Karlovac-Delnice proti severozahodu, da se slovenske partizanske brigade ne bodo mogle izmuzniti na Hrvaško. Načrt s to spremembo je Hitlerjevo vrhovno poveljstvo posredovalo Erwinu Rommlu 24. septembra 1943 in po tako spremenjenem načrtuje potem ofenziva tudi potekala.²

Rommel za ofenzivo ni imel na voljo vseh tistih enot, ki mu jih je 19. septembra določil Hitler. Pri roki sta bila samo štab 2. tankovskega korpusa SS in 71. pehotna divizija, okrepljena z 901. šolskim tankovskim polkom, 138. rezervnim gorskim polkom in

s petimi drugimi bataljoni (2. in 3. bataljon 19. policijskega polka SS, samostojni bataljon kraških lovcev SS, 1. bataljon 1. polka

1. tankovske divizije in še bataljon planinskih lovcev iz Celovca, skupaj šest popolnih polkov in druge vojske za poldrugi polk), druge enote so bile šele na poti ali pri izpopolnjevanju. Zato si je pomagal tako, daje po en okrepljeni polk vzel iz 24. tankovske, 1. tankovske divizije SS Leibstandarte Adolf Hitler in 44. grenadirske divizije z njenim štabom. Te polke je pobral iz najboljših nemških divizij, ki so bile poveljniško, tehnično in številčno izpopolnjene tako, da so jih lahko poslali vsak hip v prvo bojno črto. Žal nimamo natančnih podatkov o številčni in oborožitveni moči te vojske, a izpeljava iz številčnih podatkov omenjenih divizij kaže, da je v prvih treh delih nemške ofenzive na Primorskem, v Istri in Gorskem kotarju sodelovalo vsaj 44.615 vojakov in častnikov, 132 tankov, 26 oklepni topov, 16 srednjih in 94 protitankovskih topov.³ Razumemo lahko, da se tolikšni moči mlada, neizkušena in slabo oborožena partizanska vojska ni mogla uspešno upreti.

Kaže, da je poveljstvo 2. tankovskega korpusa SS s tem tudi računalo. Prav zato je sklenilo najprej opraviti z neizkušenimi partizanskimi množicami na goriški fronti in v Istri, saj le-te še niso bile niti vojaško urejene, kaj šele izurjene in pravilno poveljniško vodene. Zato še toliko bolj preseneča, da Nemci prav med ofenzivo proti nastajajočim primorskim brigadam niso dosegli nobenega vidnejšega uspeha, da so jim prizadejali razmeroma malo izgub in da so sami imeli kar precejšnje izgube.

Uvodni boji za položaje na zaporah od Logatca proti Idriji so se začeli že 23. septembra 1943. Sprožila jih je okrepljena 71. pehotna divizija, kije dobila nalogo, da ofenzivno območje obkoli od Postojne mimo Logatca čez Godovič in po dolini Idrijce do Soče, kar pa ni potekalo brez bojev in težav. Ta divizija bi morala potem za nameček še suniti od Mosta na Soči čez Vrata proti Čepovanu, od Godoviča čez Črni Vrh proti Colu ter od Postojne in Senožeč proti Razdrtemu. Ko so bili izhodi iz obroča že skoraj zaprti, se je prvi del ofenzive začel 25. septembra s topniško pripravo kakor na fronti. Nato so z izhodišč ob Soči vdrli proti vzhodu trije polki: 132. grenadirski polk iz Soške doline čez Sveto goro in Škabrijel do Trnovega, ki gaje zavzel popoldne; okrepljeni 21. tankovski grenadirski polk je napadel od Gorice čez Vrtojbo in Miren, vendar je bil sprva odbit in je partizanske položaje prebil šele z izdatnimi okrepitvami, nakar je od Vogrskega zavil proti Ozeljanu in Šempasu; okrepljeni 1. tankovski grenadirski polk SS pa je z izhodiščnih položajev pri Sesljanu prodiral proti Komnu in Štanjelu, kamor je prišel brez bojev do večera. Povsem ponesrečil se je vdor 2. bataljona 901. tankovskega grenadirskega polka od Postojne čez

Razdrto, ki ga je 2. bataljon Gradnikove brigade odbil im mu zadal hude izgube. Žal se je moral nato umakniti zaradi nemškega prodora čez Črni Vrh na Col, tako da so deli 71. pehotne divizije zvečer že zasedli zoženo zaporno črto Čmi Vrh-Col-Ajdovščina-Štanjel (glej skico št. 25 nastr. 296 in 297).

Tudi 26. septembra so trije napadajoči polki prodirali proti vzhodu, dokler niso prišli v stik z enotami 71. pehotne divizije na zaporah. Med temi premiki je do hujših bojov prišlo samo s 1. bataljonom Kosovelove brigade na Krasu. Nemci so besneli le nad prebivalstvom. Požgali so Miren, Sv. Martin pri Rihemberku, Mali Dol, del Tomačevice, Lokavec, Otlico, ponekod pa samo posamezne domačije. Dne 27. in 28. septembra 1943 so trije polki križarili znotraj obkoljenega območja, stiskali obroč, obenem pa natančneje preiskovali Trnovski gozd in Banjško planoto. Pri tem so našli in uničili partizansko letalo, na Robajjah ob Bratušev! grapi pa se udarili tudi z Idrijskim odredom, ki se je po boju umaknil proti Cerknemu. Večji uspeh so Nemci dosegli šele 29. in 30. septembra, ko so na Nanosu dobili v precep Gradnikovo brigado, jo razbili in ji povzročili velike izgube.⁴

Ob tem podatku se zastavlja vprašanje: kako to, da so se brigade, ki so komaj nastajale, bolj spretno izognile nemškim udarcem kot Gradnikova, ki je bila že preizkušena brigada, in se izmuznile na varno. Megla, težko prehodna skalovja in zavite grape so bile vsekakor ugodnejše za obkoljene partizane v času od 25. do 28. septembra 1943. Na roko jim je šla tudi bitka Tomšičeve brigade pri Ravbarkomandi, ki je z zapor vzdolž Idrijce odtegnila znaten del enot 71. pehotne divizije. Vendar se zdi bistveno to, da so bili Nemci v začetnem obdobju ofenzive obveščevalno neučinkoviti. Partizani komaj nastajajočih primorskih brigad, čeravno novinci, so bili zanesljivi privrženci osvobodilnega gibanja, zato iz njihovih vrst ni bilo prebegov na stran sovražnika. V Gradnikovi brigadi je bilo nekoliko drugače. Med borci je imela ljudi, ki so odšli k partizanom na silo, in nekaj navidezno skesanih belogardistov, za Nemce pa so bile izpovedi ujetnikov in prebežnikov poglavitni obveščevalni vir.

Kolikšnega pomena za uspešne operacije je bila obveščevalna dejavnost, kaže drugi del nemške ofenzive, ki je v dneh od 2. do 11. oktobra 1943 zajela Slovensko in osrednjo Istro s Čičarijo in Brkini, kjer so se Nemci posluževali prav naivnih obveščevalnih zvijač, predvsem pa starih vohunov tržaške policije.

Ta del ofenzive so Nemci izpeljali v treh fazah. Najprej so želeli očistiti okolico Trsta, Reke in Istro do črte: Ilirska Bistrica-Podgrad-Vodice-Buzet-reka Mirna do moijskega. To so storili tako, da so naznačeno

ozemlje trikrat razkosali s sunki oklepni kolon, postavili vmesne in končne zapore, nato pa začeli prečesavati obkoljene predele.

Zahodni obkolitveni obroč je nastal v Slovenski Istri in na Bujskem. Izoblikoval ga je okrepljeni 21. tankovski grenadirski polk, ki je z desnim klinom navalil iz Žavelj prek Kopra in Buj do Novigrada, z levim klinom pa prodril prek Kozine in Kubeda do Buzeta, nato pa zasedel zaporno črto ob reki Mirni. Za njim sta pohitela v Istro okrepljeni 1. tankovski grenadirski polk SS in 132. grenadirski polk, ki sta dobila nalogo preiskati uporniške kraje, toda hajkala sta v prazno. Stranski učinek njunih bojnih posegov je bil razpad Istrske brigade. Njeni borci so se razšli na domove, ne da bi se prej kje udarili z Nemci. Žrtev vojaških posegov je postala edinole 2. hrvatskoistrska brigada, ki so jo Nemci razbili na položajih Buzet-Račja vas-Trstenik (glej skico št. 25 kot malo prej).

Poglavitna naloga okrepljene 71. pehotne divizije je bila, da kar najhitreje doseže in očisti predel od Rupe in Novokračin prek Škalnice do Kastava. Obrobja Brkinov se je dotaknila samo spotoma. Njene hitre enote so nepričakovano napadle in razbile Tržaško brigado, ki so jo zalotile na umiku s Klanca pri Kozini, kjer je razstrelila železniški most. Od nje je ostal le poznejši bataljon Alme Vivode. V še hujši pekel sta 2. oktobra 1943 zašla 1. in 4. bataljon Brkinske brigade, ki ju je brigadni operativni oficir, dozdevni kapetan Rdeče armade, namamil v nemško past pri mlinu Klivnik, kjer sta doživela podobno usodo kakor spomladi 1. bataljon Dolomitskega odreda v Belški grapi. Na Mašun in drugam seje rešilo le malo njunih borcev.

Še daljnosežnejši in nevarnejši je bil sunek levega krila 901. šolskega tankovskega grenadirskega polka, ki je 2. oktobra prodrlo čez Gomance k Domu na Trsteniku, 3. oktobra 1943 pa čez Platak do Kamenjaka, tako daje udarilo za hrbet 3. brigadi 13. divizije NOV in POJ, ki se je morala umakniti. Tako so si Nemci zagotovili izhodišče za svoj nadaljnji prodor v Gorski kotar.⁵

Temeljito hajkanje Brkinov so Nemci odložili za drugo fazo ofenzivnih operacij. Ta faza je zajela Čičarijo s pogorjem Učke ter Istro od Lovrana do črte Labin-Pazin-Motovun-Buzet, trajala pa je od 4. do 8. oktobra 1943. Zapore od Motovuna do Buzeta in potem do Pazina je postavil 191. grenadirski polk, medtem ko je jugovzhodni del obroča od Pazina do Barbana zaprl 1. tankovski grenadirski polk SS, ki je nato začel česati prostor v predelu Pazin-Šušnjevice-Labin-Barban. Tačas so enote okrepljenega 21. tankovskega grenadirskega polka čistile Čičarijo do Učke, nato pa z levim krilom prekoračile cesto Vele Mune-Starod in česale pas od tod proti Opatiji. Med temi operacijami je bil razbit 2. (hrvaški) partizanski odred Učka.

Druga faza operacij okrepljene 71. pehotne divizije se je začela šele 6. oktobra 1943, ko je začela z delom udarnih enot prodirati od črte Golac-Obrov-Predgrad v Brkine. V Brkinih sta se zadrževala 2. in 3. bataljon Brkinske in Šercerjeva brigada s tremi bataljoni, ki so prekopavali ceste, razstreljevali mostove in napadali železnico pri Gornjem Ležečem. Nemci so začeli njene položaje obdelovati s topništvom, nato pa so na Artviže poslali ogledniško patruljo na konjih. Nemške oglednike je ob vračanju iz zasede napadel vod 3. čete 3. bataljona, pa jih ni pokončal, zaplenil jim je samo konje. Nemški napad je bilo pričakovati 7. oktobra, se pravi naslednjega dne, zato je Šercerjeva še ponoči zasedla vse ključne položaje okoli Artviž. Tam se je razbesnel hud boj že zarana in trajal do poznega popoldneva, ko so Nemci po hudih izgubah Artviže vendarle osvojili in jih upepelili. S tankovskimi izstrelki so zažgali tudi vas Kozjane. Bistveno pa je bilo, da se je Šercejeva od Artviž urejeno umaknila. Ponoči je s tretjim in četrtim ter dvema bataljonoma Brkinske brigade prešla železnico nad predorom pri Kilovčah in odrinila na Mašun. Prvi bataljon Šercerjeve pa se je umaknil pod Vremščico, Nemcem za hrbet, in v Volčah pri Košani mirno preстал viharne dni, ko so sovražniki brez večjega uspeha preiskovali Brkine.⁶

Tretja faza nemške ofenzive v Istri je zajela jugozahodni del polotoka od črte Labin-Pazin-Buzet proti moižu, trajala pa je samo tri dni. Trije polki, s katerimi je razpolagal štab 44. grenadirske divizije, so 9. oktobra najprej prečesali predel do črte Motovun-Tinjan-Kanfanar-Marčana, do večera istega dne pa so dosegli črto Mutrilj-Okmačiči-Okreti-Vodnjan. Za 10. in 11. oktober 1943 jim je ostal le še ozek priobalni pas od Medulina mimo Pulja, Rovinja, Poreča do Novigrada, ki so ga nemški polki lahko zares temeljito prečesali. S tem je bila nemška ofenziva v Istri končana (glej skico št. 25). Okrepljeni

1. tankovski grenadirski polk SS je odšel na nekajdnevni počitek v Trst, 132. grenadirski polk so usmerili proti Gorskemu kotaiju, 21. tankovski grenadirski polk pa so zbrali v Sežani, da bi ga v sklopu 24. tankovske divizije poslali na vzhodno fronto. Svojo krvavo in zastraševalno nalogo v Istri so res temeljito opravili. V Žejanskem gozdu so razbili ostanke obeh na novo osnovanih hrvaških istrskih brigad, drugod pa dva odreda (2. partizanski odred Učka in Sušačko-kastavski odred). Za Nemčije ostalo ogromno število grobov in partizansko gibanje v Istri je zares uplahnilo.⁷

Ofenziva treh udarnih polkov v Istri in omejeni sunki delov 71. pehotne divizije v Brkine so imeli med drugim zlasti namen: prikriti nemške nakane v Gorskem kotaiju ter uspavati enote 13. divizije NOV in POJ, da bi doživele presenečenje in da bi Nemci lažje opravili z njimi.

Za ofenzivni udar v Gorskem kotarju je štab 2. tankovskega korpusa SS odredil 71. pehotni diviziji prideljeni 901. šolski tankovski grenadirski polk, ki je dobil nalogo prodreti po obali od Sušaka do Crikvenice in jo očistiti, potem pa s prodorom do Ogulina oblikovati zapore na jugovzhodu. Obroč od Ogulina dalje proti severu bi morale zapreti enote 14. policijskega polka SS iz sestave 3. tankovskega korpusa SS, 194. grenadirski polk pa bi moral z nenadnim prodorom od Sušaka čez Podhum do Kamenjaka ustvariti obroč na severozahodu in sočasno odpreti široko vrzel za vdor tankovskih kolon v Gorski kotar (glej skico št. 25 na str. 296 in 297).

Gorski kotar bi morala braniti 13. divizija NOV in POJ, ki so jo sestavljale štiri brigade ter 1. in 2. primorsko-goranski odred. Te enote so bile številčno sicer nekaj močnejše od obeh nemških napadajočih polkov, vendar so bile razvlečene na precej velikem prostoru:

1. brigada* s tremi bataljoni je bila daleč na jugovzhodu pri Gospiču, kjer je pomagala 6. diviziji NOV in POJ pri uničevanju ustaških postojank, svoj 1. bataljon pa je imela čisto na nasprotnem koncu - v Klani, 4. brigada z eno baterijo topniškega diviziona se je zadrževala na položajih pri Ogulinu, 2. brigada je bila pri Novem, 3. brigada z glavnino v pasu med Kukuljanovim in Krasico nad Bakrom, z manjšim delom in baterijo topniškega diviziona južno od Kamenjaka. Potemtakem je cesto od Kamenjaka proti Ostrovcam in Gornjemu Jelenju branil samo 2. primorsko-goranski odred, ki pa tej nalogi gotovo ni mogel biti kos. Za nameček je štab 13. divizije še zamudil s preurejanjem položajev 2. in 3. brigade, tako da so nemške tankovske kolone zalotile obe brigadi med premiki.

Nemci so navalili 7. oktobra 1943 ob dveh ponoči, zasede 2. primorsko-goranskega odreda presenetili in jih obvladali, nakar se je odred umaknil proti Mrzli Vodici, ne da bi o tem obvestil štab 3. brigade. Nemški tanki so še ponoči pohiteli do Gornjega Jelenja, od tam pa je tankovska kolona 194. grenadirskega polka zavila čez Ostrovice proti Hreljinu, da bi zadrgnila obroč okoli 2. in 3. brigade. Ob pol devetih je pri Koritnjaku prestregla 3. brigado na pohodu in jo bliskovito razbila. Tedaj so na položaje pohiteli bataljoni 2. brigade, vendar brez uspeha, kajti ob pol desetih so nemški tanki udarili že v Meja-Gaj in pred Hreljinom razbili topniško baterijo, kije bila tudi na pohodu. Partizani so bili zdesetkani in razpršeni, njihovi poveljniki in preživeli so mislili samo še na to, kako bi se rešili smrti ali obkolitve. Zaradi tega so sovražniki dobili čas in prosto pot za nadaljnje prodore v osrčje Gorskega kotaja.

* Mišljena je 1. brigada 13. divizije NOV in POJ. Isto velja v nadaljevanju za številčne oznake nadaljnjih treh brigad.

Iz Hreljina je pritisnila kolona 901. šolskega tankovskega grenadirskega polka, ki je 8. oktobra ob devetih obvladala odpor 3. bataljona 2. brigade pri železniški postaji Plase, brž zatem zavzela Zlobin, že ob enajsti uri pa je zlomila tudi obrambo 4. bataljona iste brigade pri vasi Brdo ta vdrla v Fužine. Štab 2. brigade s 4. bataljonom seje umaknil sprva na vzhod in potem v gozd Rogozno, 3. bataljon pa v Lič. Okrepljeni 194. grenadirski polk je tega dne udaril iz Gornjega Jelenja proti Mrzli Vodici, tam brez večjih težav prebil položaje

1. bataljona 1. brigade in 2. primorsko-goranskega odreda, ju odrinil proti Cmemu Lugu ter že ob trinajstih dosegel Lokve. Tretji dan ofenzive - 9. oktobra - sta oba nemška polka izrabila za česanje obkoljenega območja. S tanki od Fužin in Benkovca, s pehoto pa od Gornjega Jelenja so Nemci vdirali po gozdnih poteh. Pri Izvirku Ličanke na Rogoznem so med umikom zasačili 4. bataljon 2. brigade in ga razpolovili. Nato so se enote te brigade umaknile proti morju na Bribir. Tako je ob Lujzijani ponehal še zadnji partizanski odpor.⁸

Nemci so hajkanje gozdov končali v enem dnevu, kajti mudilo se jim je naprej proti Ogulinu. Okrepljeni 194. grenadirski polk je zavaroval doseženi zaporni črti Smrika-Zlobin-Fužine-Lokve in Mrzla Vodica-Lokve-Delnice, proti vzhodu pa je hitel 901. šolski tankovski grenadirski polk, kije 10. oktobra ob enajstih prodrl do Ravne gore, že zvečer pa je brez bojov prispel v Senjsko pred Vrbovškim. Do Ogulina je bilo le še 24 kilometrov, ki so jih 11. oktobra 1943 z lahkoto prevalili prednji deli tankovskega polka, da bi sprostili partizanski pritisk na 14. policijski polk SS.

S tem je bila končana prva faza nemških ofenzivnih operacij v Gorskem kotarju. Izhodiščna črta za ofenzivo na severni strani Kolpe je bila dosežena, sklenjena in očiščena, treba jo je bilo samo še poglobiti proti jugu in onesposobiti preostale enote 13. divizije NOV in POJ, da ne bi mogle sovražnikom vpadati v hrbet.

Nemci so si privoščili nekaj dni za počitek in preureditev. V osvojeni prostor so pripeljali še 132. grenadirski polk in 44. ogledniški oddelek 44. grenadirske divizije, medtem ko so že od 7. oktobra v predel med Krškim in Zagrebom z vlaki dovažali 162. pehotno divizijo - Turkes-tansko. Do silovite nemške ofenzive proti enotam 7. korpusa NOV in POJ na slovenskih tleh je manjkalo samo še deset dni, ta čas pa je poveljstvo 2. tankovskega korpusa SS izkoristilo za temeljit dodaten obračun s hrvaškimi partizani v Gorskem kotaju.

Med preurejanjem nemških enot 12. in 13. oktobra je prišlo do spopadov samo pri Ravni gori, Tuku in Puškarič selu, kjer so si sovražniki ustvarili izhodišča za drugo fazo ofenzive. Začeli so jo 15. oktobra 1943 zjutraj, ko sta 44. ogledniški oddelek in

132. grenadirski polk začela prodirati od črte Vrbovsko-Ravna gora-Mrkopalj proti jugovzhodu, 901. šolski tankovski grenadirski polk pa iz Ogulina proti Jasenku in Jezeranam. Nemško kolono od Mrkoplja sta ob osmih pri Široki dragi napadla dva bataljona 1. brigade, ki pa soju Nemci kmalu pregnali in mimo Bristove drage nadaljevali prodor proti Jasenku. Tankovska kolona iz Ogulina je neovirano vdrla prek Josipdola do Jezeran, nato pa zavila proti Drežnici, tako da je pri Jasenku udarila v hrbet 4. brigadi, ki je imela 15 mrtvih in 10 ranjenih, večje število pa pogrešanih in ujetih. A nemški tanki so prodirali tudi po stranskih poteh, desno in levo od glavne ceste. Tako se je zgodilo, da so se pri vasi Zagorje udarili z 2. brigado 8. divizije NOV in POJ ter ubili 10, ranili pa 21 borcev, pri Sabljakih (na cesti z Mudruša proti Plaškem) pa so presenetili celo štab 8. divizije, ki seje moral hitro umakniti.

Do večera so nemški tanki prodrli celo do Brinja, potem pa so 16. in 17. oktobra 1943 hajkali obkoljeno območje. Pri vdoru iz Jezeran v Stajnico so Nemci pokončali 60 ranjencev, pri žagi v Drežnici so uničili partizanski tovornjak in v njem 29 borcev 2. brigade, pa tudi v Zrničih so pobili kakšnih 20 partizanov.

Ker so sovražniki vdirali globoko v gozdove in prodrli celo do Brinja v Liki, je štab 13. divizije NOV in POJ sklenil svoje neokrnjene enote premakniti proti severozahodu, da bi napadale prometne povezave vzdolž črte Delnice-Lokve-Fužine-Zlobin in s tem blažile nemški pritisk proti Liki. Prvo brigado je napotil celo v gozdni pas med Cmim Lugom, Delnicami in Brodom na Kolpi, kajpak tudi zato, da bi se tam združila s svojim 1. bataljonom, toda brigada je tam zašla v nov obroč, kajti nemška ofenziva na osrednje slovensko ozemlje je bila tik pred durmi.⁹

Po vsem tem lahko razumemo, zakaj sta morali Šercerjeva in Tomšičeva brigada od Štampetovega mostu tako hiteti proti jugu.

Varnostni ukrepi in boji z mostiščem na Kolpi

Glavni štab NOV in PO Slovenije, ki sije že 13. septembra 1943 uredil omrežje zalednih poveljstev, je bil ves čas posebej pozoren na dogajanja v Gorskem kotarju, saj seje dobro zavedal, daje osvobojeno ozemlje in zaledje 7. korpusa najbolj ranljivo ravno na južnem Kočevskem. Ni slučaj, daje Komando kočevskega vojaškega področja zaupal enemu izmed najsposobnejših častnikov prejšnje jugoslovanske vojske - polkovniku Vladu Vodopivcu. Ta je takoj doumel, kam meri nemška ofenziva v Gorskem kotarju in tankovski vdor v Delnice. O tem je že 8. oktobra 1943 obvestil glavni štab z dostavkom.

da sta se oddelka hrvaške in slovenske partizanske straže že umaknila z Broda na Kolpi. Razen tega je ukazal splošno pripravljenost, sestavil četo 40-tih partizanov s štirimi puškomitraljezi, ki so jih z oklepnim tovornjakom še isti večer prepeljali do Petrine z nalogo, da zaprejo prehode od Broda na Kolpi proti Kočevju, k Novim selom je napotil havbico 149 mm. Zapovedal je tudi, naj se vojaška bolnišnica iz Kočevja nemudoma premakne na Stari Breg in da je treba vse zaloge hrane ali vojaških potrebščin iz mesta prepeljati na varno.

Enako urno je ukrepal general Jaka Avšič v imenu glavnega štaba. Štabu 18. divizije je zapovedal, naj iz svoje rezerve v Želimljem k Brodu na Kolpi nemudoma pošlje 2. bataljon 10. SNOB Ljubljanske, da z njim zadrži morebitno nemško prodiranje proti Kočevju, obenem pa poskrbi za dodatno uničenje mostu čez Kolpo ter za rušenje ključnih prehodov. Ta bataljon so na tovornjaki odpeljali iz Želimljega 9. oktobra ob enih po polnoči. Spremljal ga je Alojz Hostnik-Jovo, namestnik komandanta 18. divizije, kije dobil nalogo, da združi vse vojaške moči in usklajuje napore v nakazani smeri.¹⁰

Čez dva dni je poročilo komande mesta Petrina-Fara potrdil tudi Edvard Kardelj-Bevc, ki se je med potjo k vrhovnemu štabu oglasil v Glavnem štabu NOV in PO Hrvatske in od tam poslal 10. oktobra opozorilno brzozjavko o ofenzivi v Gorskem kotaju, kjer so nemški tanki prodirali po vseh poteh, ne da bi jih protitankovske ovire kaj veliko zadrževale, daje imela 13. divizija precejšnje izgube, ker je bil del enot na položajih, dostopnih za tanke, in ker so se prepozno umikale. Pripomnil je, da se utegnejo nemške sile obrniti proti Sloveniji, zato bi bilo treba razrušiti ceste v največji razdalji, jih minirati, sestaviti skupine za uničevanje tankov, zavarovati južni odsek, predvsem pa paziti, da vojska ne bo razbita. Menil pa je, naj 7. korpus od dogovorjenih vojaških načrtov na severu ne odstopa.¹¹

Po tem sporočilu, zlasti pa še po poročilih iz Ljubljane, ki so nemško ofenzivo nedvoumno napovedovala, je postalo očitno, da bo sovražnik udaril na osrednje slovensko osvobojeno ozemlje in da bo nekatere predele zasedel vsaj začasno. Zato je glavni štab 11. oktobra odredil komandam vojaških področij in komandam mest, da morajo pripraviti uničenje vsega, kar bi utegnilo koristiti gospodarski moči sovražnika za nadaljevanje vojne. Ta odredba je bila stvarna, vsebovala pa je tudi jasno usmeritev za partizansko vojskovanje. Isto velja za podobni odredbi z dne 13. oktobra, ki predpisujeta zakopavanje arhivov ter skrivanje orožja, streliva, vozil, hrane, obleke in usnja pa še prekopavanje, zasekavanje in miniranje cest, da bi preprečili premike tankovskih kolon ali jih vsaj upočasnili, ter pripravo partizanskih straž, narodne zaščite in poveljstev za manevriranje v manjših skupinah.

Pričakovati bi bilo, da bodo taka nedvoumna navodila dobile tudi operativne enote, se pravi brigade in odredi. Na žalost pa zadevna odredba z dne 11. oktobra 1943 ni bila čisto razumljiva, čeprav je v celoti povzemala Kardeljeva opozorila. Ukvarjala se je predvsem z vprašanjem, kako in s čim uničevati tanke ter kje in kako delati protitankovske ovire, kar je natančneje določala že okrožnica št. 5 z dne 5. oktobra. Razen tega je predpisovala, da je treba orožje težjih kalibrov premišljeno in dobro skriti. Naročala je celo, da se ob vdoru sovražnikovih tankovskih kolon ni treba spuščati v frontalne boje. Žal je obenem poudarjala, da se sovražniku ne sme dovoliti prodora v globino zaledja, kjer so bolnišnice in druge važne ustanove, ampak je dolžnost vsake brigade, bataljona, da s spretnim manevriranjem priveže sovražnikove sile in jih zadrži na terenu zunaj našega centra. Torej je bistvo teh napotkov temeljilo na geslu: »Pripraviti je potrebno vse, da pri takšni ofenzivi Nemci pretrpijo čimveč izgub, da se jih čimdalje zadržuje in čimveč ozemlja ohrani nedotaknjene . . . » Z drugimi besedami: treba je braniti vsaj del, če že ne vsega osvobojenega ozemlja, v njih pa se zrcali zmotno pravilo, znano že iz velike italijanske ofenzive, čeravno so bile znane tudi njegove pogubne posledice.¹²

Tačas so Nemci iz 44. ogledniškega oddelka že začeli tipati iz Delnic proti Brodu na Kolpi. Zjutraj 12. oktobra so prišli z enim tankom in enim oklepnim tovornjakom do vasi Tihovo, od tam pa so se vrnili v Delnice. Položaj je postal posebno vznemirljiv 13. oktobra, ko je nekaj sto motornih vozil pripeljalo v Delnice štab 44. grenadirske divizije in štab 132. grenadirskega polka z nekaterimi oddelki. Od tam so patroljirali v vse smeri. Njihova ogledniška patrolja s tankom in oklepnim tovornjakom se je spet pojavila v Tihovem.

Drugi bataljon Ljubljanske brigade je bil ves čas v strogi pripravljenosti. Obveščevalne patrolje je pošiljal v tri smeri: prvo Tihovo-Marija Trošt-Delnice, drugo Skrad-Brod Moravice in tretjo Kuželj-Osilnica-Čabar. Na cesti od Delnic proti Brodu je en vod naredil zaseko, ki pa so jo domačini v strahu pred Nemci odstranili, zato je

13. oktobra odšla nad Marijo Trošt v zasedo četa z minerji in minami na poteg. Na tej strani Kolpe so partizani ob pomoči domačinov delali protitankovske ovire. Tunel pri vasici Grbac na cesti Brod na Kolpi-Nova sela so zabili z več kot sto kubičnimi metri hlodovine, les pa zvezali z železnimi spojkami. Na stranski cesti, ki se pod tunelom odcepi čez Vas in Faro, so na kraju, ki se ga ni dalo obiti, naredili osem metrov dolg in skoraj štiri metre globok prekop. Na cesti pred Novimi seli so skopali še en podoben prekop, ki so ga dopolnili tudi z minami na električni vžig, izkopali pa so si tudi mitralješka gnezda.

Iz Delnic proti Kolpi so Nemci prvič pridrli 15. oktobra s tremi tanki in okoli sto pešaki. Med potjo so opravili s četo 2. bataljona Ljubljanske brigade, ki je bila v zasedi med Delnicami in Marijo Trošt. Tam jo je nekdo izdal, zato so jo nepričakovano napadli in zlahka razgnali. Zasedli so vas Marija Trošt, z enim tankom srednje tonaže pa pripeljali na Brod do šole, vprašali za partizane in se vrnili.

Mnogo bolj razgiban je bil 16. oktober 1943. Zjutraj, ko je bila gosta megla, so do Broda na Kolpi pripeljali trije tanki in oklepni tovornjak. Nemci so stopili do mostu in si ga ogledovali. Z druge strani, od Kuželiča so po njih na slepo udarili partizani. Nemci so odgovorili s topovi iz tankov in ubili puškomitraljezca na Kuželiču, nato pa se odpeljali nazaj v Delnice. Toda popoldne ob sedemnajstih so obisk ponovili z dvema oklepnima tovornjakoma, ki sta bila polna vojakov. Spet so si šli ogledovat napol podrt most. Tokrat ni bilo megle, zato so partizani natančno streljali, tri Nemce ubili, enega je odnesla voda, pet pa so jih ranili. Med bojem je bila smrtno ranjena Marija Nanger, huje ranjeno pa je bilo še eno dekle. Kajpak so jo sovražniki nemudoma odkurili nazaj proti Delnicam.¹³

Na podlagi prej omenjene odredbe glavnega štaba z dne 11. oktobra 1943, ki zbuja utemeljene taktične pomisleke, je štab 7. korpusa NOV in POJ 13. oktobra s posebnim dopisom obvestil štabe vseh treh divizij,¹⁴ da sovražnik zbira močne sile za ofenzivo, ki bo najverjetneje prišla v smeri od Karlovca, Ogulina in Delnic. Zato je štabu 15. divizije naročil, naj h Kolpi proti Karlovcu pošlje vsaj še dva bataljona, štabu 18. divizije, da mora takoj poslati eno od svojih brigad proti Delnicam, in štabu 14. divizije, naj v okoliš Gomanc pošlje celo brigado, ki bo nadzirala cesto Gomance-Prezid, po potrebi pa naj tja pošlje še močnejše enote.

Štab 18. divizije je zapovedal, naj 2. bataljon Ljubljanske pri Brodu na Kolpi zamenja celotna 9. brigada, kije 13. oktobra odšla iz Stične in 16. oktobra 1943 ob sedemnajstih dosegla Nova sela. Dobila je nalogo, da z ofenzivnim delovanjem zapre glavno smer Brod na Kolpi-Nova sela-Morava-Štalceji ter stranski smeri Delnice-Skrad-Brod Moravice-Drage-Razdrto-Blaževci-Stari trg ob Kolpi in Brod na Kolpi-Stružnica-Banjaloka-Morava. V ta namen je 2. bataljon poslala k Staremu trgu ob Kolpi, da bi tam preprečil morebiten sovražnikov prehod Kolpe, 1. bataljon z baterijo topov 75 mm na položaje Kuželj-Stružnica, 3. bataljon na osrednji odsek Stružnica-Štajer-Tišenpolj-Fara, medtem ko je 4. bataljon ostal ob intendanturi v Banjaloki za rezervo. Brigadno previjališče in središče zvez sta morala biti v Novih selih, brigadni štab pa v Fari. Nad Petrino so ostale enote kočevskega

vojaškega področja, ki so južno od Novih sel postavile težko havbico 149 mm. Vse te enote so zasedle svoje položaje ponoči in se dodatno utrdile.

Zdi se, kakor da bi neizprosna nasprotnika uskladila svoje poteze; Nemci so zgodaj zjutraj 17. oktobra pod zaščito goste megle na Brod na Kolpi napotili svoj 44. ogledniški oddelek s kakšnimi 600 vojaki, petimi tanki ter z dvema baterijama topov 75 mm in eno baterijo brzostrelnih topov manjšega kalibra. Pozneje je prišlo še šest tankov, tako da jih je bilo skupaj enajst. Nemci so začeli popravljati most, nakar so partizani udarili nanje s topovi in minometi. Vendar so jim sovražniki učinkovito odgovorili. Med streljanjem nemških topov s Homra (kota 423) in tankovskih topov iz okolice mostu je imela četa kočevskega vojnega področja enega mrtvega in več ranjenih, zato seje s Kuželiča umaknila na Stružnico. Z mrakom je most prekoračilo kakšnih sto Nemcev, ki so se utrdili po hišah v Petrini in Pirčah na slovenski strani Kolpe. Tako so si ustvarili mostišče, ki so ga trdno držali, dokler ni zadostilo njihovemu daljnosežnemu namenu.

Drugi sovražniki so popravljali most čez Kolpo vso noč. Da bi jim delo preprečili, so partizani s topovi in havbico 149 mm streljali na most ter ga nekajkrat zadeli, vendar jih je nemško topništvo z natančnejšimi zadetki kmalu utišalo. Izkazalo seje, da Nemci nabijajo že s šestnajstimi topovi, to pa pomeni, da so imeli na izstreliščih že popoln divizion. Na partizanski strani so bili huje ranjeni kar trije topničarji.¹⁵

Po obvestilih, da so Nemci zasedli Brod na Kolpi, je štab 7. korpusa za njihov izgon 17. oktobra velel ustanoviti poseben operativni štab, v katerega je imenoval: za komandanta Alojza Hostnika-Jova, za političnega komisarja Leona Klemenčiča-Batoga in za načelnika štaba Mileta Kilibardo. Temu štabu je podredil 9. brigado 18. divizije, ki se je že bojevala pri Brodu na Kolpi, 2. SNOUB Ljuba Šerčerja 14. divizije, ki seje zbiralala nekje pri Biljevini in Tisovcu ob cesti Cmi Lug-Gerovo, 14. brigado Železničarsko 15. divizije, ki je prišla 14. oktobra v Srednjo vas pri Črmošnjicah, pa še četo kočevskega vojaškega področja in havbico 149 mm z zaščitnim vodom, ki sta bili že na položajih. Dal jim je nalogo, da z vso močjo napadejo sovražnika, ga uničijo ali pa ga vsaj vržejo z Broda na Kolpi.

Operativni štab je verjel v svoje odrešilno poslanstvo, zato je še istega dne napisal zapoved, po kateri bi morala Šercejeva brigada takoj oditi k Delnicam, jih obkoliti in Nemcem preprečiti, da bi pomagali svojemu mostišču na Kolpi. Na dotedanjih položajih naj bi

ostala prvi in tretji bataljon 9. brigade, drugi in četrti pa naj bi prebredla Kolpo, namreč tako, da bi 4. bataljon odšel čez Kuželj v zasedo med Lešnico in Tihovo ter tam napadal sovražnike od zahoda, 2. bataljon pa naj bi prišel na iste položaje z vzhoda, od Starega trga. Četo kočevskega vojaškega področja je prestavil na nov položaj Fara-Kolpa, se pravi na levo krilo 3. bataljona 9. brigade, havbico 149 mm pa na holmec, 200 metrov vzhodno od Novih sel, da bi od tam lahko streljala naravnost v tanke pred zabitim tunelom in drugimi ovirami. Vse naštete enote so morale nemudoma oditi na nove položaje, po prihodu nanje pa obvestiti operativni štab, da bi določil točen čas za splošni napad.

Od vsega tega je ostalo bore malo. Komandant operativnega štaba Alojz Hostnik-Jovo ni imel niti približne predstave o tem, koliko nemške vojske je v Delnicah, in še manj, v kakšni kaši se je znašla Šercejeva brigada blizu Cmega Luga. Pa tudi če bi to oboje zanemarili, je bila mnogo predaleč, da bi lahko učinkovito udarila proti Delnicam. Tudi 2. bataljon 9. brigade ni odšel čez Kolpo. Sprva je njegov štab odlašal, ker je vedel o Nemcih s hrvaške strani precej več kot operativni štab, 18. oktobra pa je začelo močno deževati, nakar je Kolpa nenormalno narasla, torej je ostal kar lepo na slovenski strani pri Starem trgu. Tveganega in napornega pohoda sovražniku za hrbet se je v resnici lotil le 4. bataljon 9. brigade, kije ponoči na 19. oktober med Kužljem in Osilnico v najstrožji tišini prebredel Kolpo ter se zagrizel v strmine Gustega vrha. Se pravi, da je Alojz Hostnik-Jovo samo izgubljal čas v varljivem upanju, da bo boj z nemškim mostiščem pri Brodu na Kolpi dobil drugod in drugače kakor z neposrednim partizanskim napadom.

Medtem so Nemci krepili svojo moč. Dopoldne 18. oktobra so k Brodu na Kolpi pripeljali še dve bateriji topov kalibra 105 mm, kakšnih 400 mož pehote, množico tovornjakov in še šest ali osem tankov. Most so skušali popraviti tudi podnevi, vendar jim tega partizani niso dovolili, temveč so začeli gradbišče obstreljevati s topništvom in minometi. To je izzvalo hud topniški dvoboj, ki pa je bil za nemško stran ugodnejši, saj je bilo nemško topništvo po številu vsaj petkrat močnejše. Partizani, ki so čakali ukaz za splošni napad, so imeli nove ranjence. Najbrž so imeli tudi Nemci podobne izgube, kajti s popravilom na mostu so morali podnevi odnehati. Toda tisto, česar niso mogli narediti čez dan, jim je uspelo ponoči.

Do jutra 19. oktobra 1943 so most popravili in z motornimi vozili prišli na slovensko stran. Počasi so prodirali proti Vasi in Fari. Razvneli so se srditi boji in 3. bataljon 9. brigade seje moral kmalu

umakniti na črto Tišempolj-Krkovo nad Faro. Koje partizanom že slabo kazalo, je Nemce bočno naskočil 1. bataljon, zaradi česar so imeli dvanajst mrtvih in osem ranjenih. Seveda so se sovražniki hitro uredili in začeli nasprotni napad. Osvojili so Lokarski vrh in gozdni greben od Kuželiča proti Vasi. Tako so mostišče razširili, ga dodatno zaščitili ter se nad njim utrdili z okopi in mitralješkimi gnezdmi. Med nasprotnim napadom so blizu Kuželiča ujeli dva partizana, ju odgnali v Petrino, kjer soju pod Skednajjevo mesnico ustrelili.¹⁶

Nemci so hoteli partizanski odpor zlomiti čimprej, zato so 20. oktobra začeli s topniško pripravo kakor na fronti. Utrjeno črto Tišempolj-Krkovo nad Faro, ki jo je branil 3. bataljona 9. brigade, so najprej obdelovali s topovi, potem pa poslali v boj pehoto in tanke. Na tistih položajih je 3. bataljon zdržal vse do opoldne, ko so se tanki čez ovire prebili pred zabiti tunel, nato seje nekoliko umaknil. V vasi Grivec so Nemci presenetili moške iz Petrine in jih prisilili, da so šli razčiščeavat tunel pri naselju Grbac. Med delom so okolico in vhod v tunel začeli obstreljevati partizani z minometi, zato so domačini zbežali po jarku slapa Nežica proti Fari. Potem so delo nadaljevali nemški vojaki sami s pomočjo posebnih tankov, ki so zapenjali hlode in jih vlačili iz tunela. Do večera je bil tunel odprt in očiščen, nakar so se tanki vrnili v Petrino, kamor so iz Delnic prispele nove okrepitve. Odtlej je bilo na Brodu okoli 1200 vojakov, 30 tankov, 60 oklepnih tovornjakov, 100 navadnih tovornjakov ter po dve bateriji brzostrelnih, srednjih in težkih topov.

Nemška pehota, podprta s topniškim streljanjem, je napadla tudi položaje 1. bataljona pod Stružnico, vendar pa so partizani Nemce s strmin odbili. Ponoči je bataljon napadel Petrino in Vas, uničil en nemški avtomobil, ubil štiri in ranil osem Nemcev.

Četrty bataljon 9. brigade, ki je ždel v zasedi nad Lešnico, okleval in čakal povelja za napad na nemške kolone, se je moral nazadnje umakniti od ceste. Počasi in previdno se je plazil čez Lešnički Dragomalj proti Brodskemu Zapolju, odkoder je streljalo nemško topništvo. Tam se je 4. bataljon razdelil v napadalno in varovalno skupino. Jurišna pod vodstvom bataljonskega komandanta je napadla Nemce, ki so brezskrbno postavali, se mastili z mesom iz konzerv ali stregli pri topovih. Nastala je velika panika in sovražniki so topove prepustili partizanom, ki so v njihove cevi metali ročne bombe in uničevali zapirake. Nato so se partizanski borci hitro in spretno umaknili, v noči na 21. oktober pa so pri Osilnici z nekaj ranjenimi spet prišli na levi breg Kolpe.¹⁷

Ker od Šercejve brigade ni bilo nobenih vesti, je štab 7. korpusa zapovedal, da mora 14. divizija poslati k Brodu na Kolpi enega svojih najboljših bataljonov. Od tega bataljona ter mlade Železničarske brigade - ta je 19. in 20. oktobra hitela od Vrčic prek Planine, Hriba pri Koprivniku, Mozlja ter Livolda, tako daje 21. oktobra ob sedmih prišla do Ajblja in Morave - je zahteval, da sovražnika za vsako ceno vržeta z Broda na Kolpi.¹⁸

Toda štab 7. korpusa očitno sploh ni računal, da bodo Nemci udarili že 21. oktobra 1943. Izbrani in okrepljeni nemški polki so le še čakali jutra. Bilo jih je trinajst ter več samostojnih bataljonov in oddelkov, razvrščenih v tri divizije (glej skico št. 26 na str. 299).

Čisto nova je bila 162. divizija - Turkestanska s 303. in 314. grenadirskim ter 236. topniškim polkom, ki so ji pridelili še 1. tankovski grenadirski polk SS in 145. polk planinskih lovcev Admont - ti bi morali napasti z odseka Krško-Samobor-Jastrebarsko-Karlovac. Štabu 44. grenadirske divizije s sedežem v Delnicah sta iz organske sestave ostala 132. grenadirski polk in 44. ogledniški oddlek, podredili pa so mu tudi 901. šolski tankovski grenadirski in 14. policijski polk SS - ti bi morali navaliti s črte Karlovac-Delnice. Poveljstvu 71. pehotne divizije, ki je imelo sedež na Sušaku, sta v ofenzivne namene ostala 194. grenadirski polk in 171. ogledniški oddlek - ta dva bi morala napadati v smereh Cmi Lug-Gerovo, Cmi Lug-Platak ter Klana-Leskova dolina-Mašun in Gomance-Goljak. Druge polke in samostojne bataljone so Nemci razvrstili na zapore: 131. grenadirski polk na zaporni odsek Ilirska Bistrica-Pivka-Postojna, 134. grenadirski polk na odsek Postojna-Rakek-Logatec-Vrhnika, bataljon planinskih lovcev Heine na odsek Vrhnika-Borovnica-Ljubljana, okrepljeni 19. policijski polk SS in 112. rezervni topniški polk s tremi bataljoni domobrancev in bataljonom Wehrmanschaft Sud pa sta zaprla odsek Ljubljana-Litija-Zidani most-Sevnica. Vse naštete enote so bile podrejene štabu 2. tankovskega korpusa SS, ki seje preselil v Ljubljano. Vendar velja poudariti, da so dodatne zapore na črti od Ogulina mimo Karlovca in Jastrebarskega do Samobora zasedli še deli 11. tankovske grenadirske divizije SS Nortland, ki pa štabu 2. tankovskega korpusa SS niso bili neposredno podrejeni.¹⁹

Omenjene enote so štejele najmanj 47.572 vojakov in častnikov - dovolj velika moč, da so sovražniki načrtovani ofenzivi lahko upravičeno vzdeli simbolično šifro Wolkenbruch. To je pomenilo, da bo ofenziva proti enotam 7. korpusa NOV In POJ, ki niso štejele niti tretjine tega števila, zgrmela čez osrednje slovensko ozemlje kakor vodovje, ki se nenadoma utrga iz oblaka . . .

Prihod na snežniško pogoije in prvi spopadi

Že omenjeno obvestilo štaba 7. korpusa o nameravani nemški ofenzivi z zapovedjo, naj na območje Gomanc pošlje celo brigado, da bo nadzirala cesto Gomance-Prezid, je štab 14. divizije dobil tik pred napadom na Šampetov most. Odredil je, naj v tisto smer takoj po napadu odrine glavčina Šerčeve brigade in se spotoma izpopolni. Tako je tudi bilo. V pičlem poldrugem dnevu po napadu na Šampetov most je že prišla v Babno Polje. Tam se ji je spet pridružil že dalj časa odsotni 1. bataljon, hkrati pa so na novo ustanovili tudi 2. bataljon. Po izpopolnitvi 16. oktobra 1943 je čez Prezid odšla proti Tršču. Med potjo se je ločil 1. bataljon, ki je odrinil na Milanov vrh z nalogo, da pregleda, prekoplje in zaseka vse poti, po katerih bi lahko vdrli tanki. Drugi bataljon je odšel v Gerovo, kjer se je nastanil v tamkajšnjih vojašnicah. Tretji seje obrnil proti Čabru, da pregleda cesti proti Travi in Osilnici ter ju onesposobi za vožnjo s tanki in drugimi motornimi vozili, četrti pa je začel prekopavati cesto Tršče-Gerovo. Sicer pa je Šerčeva brigada dobila zapoved, da mora zasesti pomembno križišče Cmi Lug in od tam obvladati nemške premike.

Medtem je štab 14. divizije odredil, da je treba najti vama skrivališča za težke topove in tanke. Tri sedemtonske tanke in dve tanketi so zapeljali v skrivno kraško vrtačo pri Babnem Polju, in to čez peščen, z resjem preraščen svet, potem pa čez poldrug meter visoke smrekice, ki so se samo pripognile in nato spet vzravnale.* Tankisti so se priključili Šerčevi brigadi.²⁰

Tomšičeva brigada se je pri Begunjah nad Cerknico mudila še poldrugi dan. V tem času je dobila dva neprijetna ukaza. Prvi je določal, da mora čimprej izbrati 10 borcev, sposobnih za boj na Gorenjskem, ki morajo poleg osebnega orožja dobiti še: dva lahka minometa s 100 minami, 25 ročnih bomb ter dve pištoli. Med njimi mora biti en izšolani miner, ki ni sposoben le za miniranje, ampak tudi za prirejanje minerskih tečajev. Načelnik brigadnega štaba je določil, da morata 1. in 2. bataljon dati po tri partizane in po en lahki minomet, 3. bataljon pa tri borce in enega minerja.** Zadeva ne bi bila vredna omembe, če se za odhod na Gorenjsko ne bi priglasil tudi

*Teh tankov Nemci niso našli, čeprav so nekatere voznike med ofenzivo pri Mašunu ujeli. Tudi vsi topovi so bili tako spretno skriti, da so partizanom ostali.

** Izbrani so bili: komandir Franc Ločniškar-Sine, vodnik Franc Gliha, polit-delegat Marijan Zupančič, šolani miner Janez Malešič-Malajc, miner Nikola Marinič ter borci Alojzij Snoj, Stane Žnidaršič, Janez Mrovlje, Franc Jager in

komandir Franc Ločniškar-Sine, tako da je bilo treba za 2. četo 3. bataljona Imenovati novega komandirja. To je za nekaj časa postal Dušan Jurčič-Svarun. Več težav je povzročil drugi ukaz. Ta seje opiral na poročilo komande mesta Mašun, da so Nemci 16. oktobra nepričakovano izpadli proti Mašunu, pa tudi na spoznanje o razsežnosti in nepreglednosti snežniških gozdov, kjer je laško vojaštvo zgradilo nešteto novih cest. Zato je štab 14. divizije Tomšičevi brigadi zapovedal presiljeni pohod. To je bilo narobe tudi zaradi tega, ker se patrolja, ki je šla novačit nove borce v okolico Žirov, še ni vrnila z novinci.

Tiste dni je štab Tomšičeve brigade dobil pisno navodilo v italijanščini za uporabo metalca plamena. Izkazalo se je, da je treba za ravnalca s tem orožjem priskrbeti azbestno obleko, ker je orožje nevarno 35 metrov od plamena, njegov domet pa je samo 20 metrov. Zato si Tomšičeva brigada s tem orožjem trenutno ni mogla pomagati.²¹

Trije bataljoni Tomšičeve so nemudoma odrinili čez Grahovo, Bloško Polico in Lož proti Pudobu in naprej v snežniške gozdove (glej skico št. 24 na str. 298). Hiteli so peš, samo zadnji del 42-kilometerske poti, ko je začelo rositi, so jim nekoliko skrajšali prevozi s tovrnjaki. Prvi je do Mašuna prišel 2. bataljon, ki pa je moral po zapovedi brigadnega štaba takoj oditi čez Sviščake proti Gomancam. Spremljal gaje načelnik brigadnega štaba Janez Tomšič. Bataljon sije streho in skrito oporišče našel v terasastih vojašnicah pri gozdarski hiši na Goljaku, od tam pa je v zasedo proti Gomancam poslal 3. četo. Za podporo je dobil protitankovski in brzostrelni tankovski top, za boj s tanki pa si je pripravil tudi kjantarice z bencinom in priročne naboje iz plastičnega razstreliva.²²

Že v noči na 17. oktober 1943 sta na Mašun prihitela tudi 1. in 3. bataljon, pozno zvečer naslednjega dne pa seje pripeljal iz Ribnice še četrti. Brigadni komandant Stanko Semič-Daki seje oddahnil: spet je imel skupaj vso brigado. Dobila je tudi novega zdravnika. Namesto prejšnjega dr. Jožeta De Reggija, kije odšel za civilnega zdravnika, je v Tomšičevo že 13. oktobra prišel dr. Ludvik Žnidaršič, na poti proti Mašunu pa se ji je v snežniškem gradu priključil še dr. Bogomir Magajna. Magajna je dobil nalogo, da v Leskovi dolini s pomočjo absolventa medicine Vojka Mlinarja organizira sprejemno ambulanto. Začasni prostor zanjo je našel v tamkajšnji logarski hiši, obenem pa je začel dovažati gradivo za izdelavo prikrite partizanske bolnišnice v

Avgust Lampič (reg. št. 16 - 6, k. 923 v arhivu VII), vendar na Gorenjsko niso prišli, ker jih je zajela velika nemška ofenziva. Franc Ločniškar-Sine je bil ujet, Franc Gliha je padel pri Borovnici. Janez Malešič-Malajc se je vrnil in padel na Štajerskem, preživela sta Janez Mravlje in Nikola Marinič, usoda drugih ni znana.

Nekateri bataljonski in četni poveljniki Tomšičeve brigade na Mašunih. Od leve proti desni klečijo: prvi Jože Boldan-Silni, tretji Franci Šlajpah-Pogačev, četrti Franc Crebenc-Lado; stojijo: tretji brigadni komandant Stanko Semič-Daki, peta Danila Kumar-Andrej a, šestti Viktor Cvelbar-Stane, osmi Ivan Božič-Jovo, deveti Leopold Skol-Polde, deseti Miroslav Šercer, enajsti (del glave v ozadju) Franc Bogataj-Rajko, dvanajsti Stane Šušteršič-Boštjan, trinajsti Ivan Klemenc-Jurček in petnajsti Torči Sluga-Lim

bližnjem gozdu. Daki se je dobro zavedal, da jo bo brigada kmalu presneto potrebovala.²³

Na nedeljo, 17. oktobra 1943, je bila na Mašunuukinjena Brkinska brigada. Del njenih partizanov je bil takoj razdeljen v Tomšičevo, drugi pa so odšli v Šercerjevo in v Loško brigado. Od tistih, ki so bili dodeljeni v Tomšičevo, sta jih še največ dobila 1. in 4. bataljon. Četrti se je okrepil na kakšnih 220 borcev in bork.

Po izpopolnitvi na Mašunu je 1. bataljon odšel v Koritnice, da bi zavaroval dostope čez Šembije, Knežak in Bač. Hrano zanj so iz italijanskih zalog kuhali domačini, vendar so jo delili na enem kraju. Potem, ko so se najedli, so partizani navadno zapeli bojne in slovenske narodne pesmi. Petje je privabljalo ženske z otroki in starke, ki so se zbirale okoli njih s solzami v očeh. Največ borcev je bilo po zasedah ali po patroljah, tisti, ki so bili prosti, pa so skupaj z domačini prekopavali ceste. Sprva je ta dela nadzoroval namestnik brigadnega komandanta Jože Lepin-Ris. Tačas se je bataljonski štab zadrževal v gostilni pri

lemeju Sedmaku. Sklenil je pripraviti in izpeljati miting, kije uspel n požel med domačini obilo odobravanja.

Tudi 4. bataljon je po izpopolnitvi dobil pomembno nalogo: moral e oditi v Otoške doline in Vrh Korena, da bi tam varoval dostope čez aribe od Postojne in po cesti od Palčja čez Jurišče. Njegovi borci naj Dl predvsem počivali in si s krepkejšo hrano nabirali moči, kajti tisti, ki so preboleli paratifus, so bili še zmeraj slabotni. Na Mašunu je ostal le brigadni štab s 3. bataljonom, ki je bil določen za rezervo. Tam je bil za komandirja njegove 2. čete imenovan Vinko Volavšek-Albin, ki je prav tedaj prišel iz partizanske bolnišnice.

Oddaljeni bataljonski štabi so bili z brigadnim telefonsko povezani prek centrale na Mašunu, kije imela 60 priključkov. Z njo je ravnal Albert Pahor, ki je prišel na Mašun med vračanjem iz internacije. Razume se, daje vodila telefonska zveza tudi do divizijskega štaba, ki seje medtem premaknil na Zakrajškovo žago pod Račno goro.²⁴

Brigadni obveščevalni center se je znašel v hudi zagati, ker ni poznal tega gozdnega in neobljudenega zemljišča. V brigadi je manjkalo kart specialk, tajnih sodelavcev po nemških postojankah ni bilo. Obveščevalci Šerčerjeve brigade so o nemških posadkah v Ilirski Bistrici in drugod zbrali zelo natančne podatke, toda ti podatki so bili zaradi nenehnih nemških premikov zastareli. V mašunskem gradu se je zadrževala komanda mesta Mašun, kije imela po vaseh okoli Ilirske Bistrice in Pivke svojo obveščevalno službo. Tudi logarja Jože Delost z Gomanc in Jože Gril z Goljaka sta zavzeto opazovala obsežno okolico in sporočala vesti o nemških premikih. Vsi ti so vodju brigadnega obveščevalnega centra Leopoldu Skolu pomagali s podatki in zvezami po vaseh blizu železniške proge in okoli nemških postojank. Domačini so bili partizanom naklonjeni, vendar tudi prestrašeni, predvsem pa niso imeli dostopa v nemške štabe, kajti edinole tam bi lahko dobili podatke o sovražnikovih namenih. Še slabše je bilo proti Klanski polici in Lividragi na hrvaški strani, kjer po neskončnih gozdovih ni bilo mogoče najti niti enega naselja in kjer ni bilo nobenega pregleda. Tam so si brigadni obveščevalci lahko pomagali le z ogledniškimi patruljami in nasilnim ogledovanjem.²⁵

Nemci so začeli tipati najprej od Gomanc in Klanske police. Tisti konec je 2. bataljon nadzoroval s patruljami, imel pa je tudi opazovalnico na dobri razgledni točki. Vrh tega je v zasedo k useku pod Pako (kota 920) postavil še mitralješko trojko, pri kateri sta bila vodnik Anton Dremelj-Ante in politdelegat Alojz Čmugelj iz Gor. Lokvice.

Z Goljaka so partizani bojno delovali tudi na druge strani. Stane Šušteršič-Boštjan, namestnik komandirja 1. čete, je odšel že prvo noč z eno strelsko desetino in minerei v Trpčane, da so razstrelili cestni

most čez Reko pri Stmičarju. Sabotaža se je posrečila brez spopadov z Nemci. Načelnik brigadnega štaba Janez Tomšič pa je z Goljaka poslal patruljo na čelu s politdelegatom Janezom Deklevo, da bi poiskala zvezo z Istrsko brigado. Šla je čez Podgraje, Kuteževo in naselje Sušak proti Čičariji. Spotoma je našla Ivana Brozino-Slovana, kije poprej vzdrževal zvezo s hrvaškimi partizani v Istri. Taje povedal, da vsa Istra gori, da so vse zveze prekinjene, nakar se je morala patrulja vrniti, ne da bi mogla opraviti dobljeno nalogo.

Na nogah so bili tudi nemški ogledniki. Že takoj ob prihodu na Goljak je komandir 2. čete Lojze Uršič velel Matiju Nosanu in Jožetu Dejaku, naj skočita pogledat na cesto h križišču pri koti 952, če se tam kaj poznajo sledi tankovskih gosenic. Ker je bilo križišče blizu, jima je rekel naj gresta kar brez pušk. Že blizu križišča sta prišla na 30 metrov nemškemu vojaku z brzostrelko, ki ju je vabil k sebi. Sprva so se le gledali, nato sta Nosan in Dejak skočila vsak na svojo stran, vendar Nemec ni streljal.

Dan po tem dogodku je patrulja, ki jo je vodil mitraljezec Janez Šmalc iz Dolenjih Lazov, ujela nemškega vohuna z Reke, kije imel tri vrste izkaznic za prosto gibanje. Delal se je, kot da zna govoriti samo po italijansko. Ko so ga po smrtni obsodbi peljali k ustrelitvi, je spregovoril tudi po hrvaško: »Nemojte me strijeljati, radiču za vas!« Pa mu niso prizanesli. Torej so Nemci ostali brez oči in ušes.

Ta prigoda je poveljnike opozorila, daje 2. bataljon zašel na silno nevaren kraj. To spoznanje je moral z življenjem plačati osemnajstletni Alojz Rus iz Ribnice, ki je zaspal na straži.²⁶

Ravno tistega dne, bilo je 19. oktobra 1943 ob petnajstih, je v zasedo 3. čete pri Čabranski polici zavozila manjša nemška kolona, ki seje pripeljala iz Klane prek Gomanc. Partizani so sovražnike napadli s protitankovsko puško, mitraljezi in bombami ter jim uničili tri oklepne avtomobile.

Med patruljnimi spopadi okoli Gomanc so imeli sovražniki še nekaj izgub. Nemci so dobili dober pouk, nakar so pri Goljaku in Gomancah dva dni mirovali.

Vendar je prišlo do spopadov z nemškimi patruljami tudi pri Vrhju Korena in Malem Kožljeku. Tam so zasede 4. bataljona pobile več nemških vojakov, na partizanski strani pa sta bila ranjena Niko Cvetkovič iz Dolenjcev in Jože Čadonič iz Zilj. Na Juriščah pa je zašel v nemško zasedo obveščevalec Anton Potušek, ki je bil pred vojno zasebni detektiv. Nemci so ga ujeli.²⁷

Medtem je na Mašunu, ki je bil na drugi strani Snežnika, le 24 kilometrov stran, teklo vse po ustaljenem redu. Brigadni štab je tega

dne ustanovil 5. bataljon. Vanj so prišli borci zaščitne enote komande mesta Mašun, med njimi je bilo precej Tržačanov in nekdanjih italijanskih vojakov, ter skupina Gorenjcev iz okolice Žirov, ki so odhod brigade z Menišije zamudili in na Mašun prišli šele 20. oktobra. V ta bataljon je prišlo tudi precej deklet ter cela družina iz Trsta: oče Ivan, mati Kristina ter sinova Livio in Lucijan Malalan. Komandant 5. bataljona je bil Avguštin Vouk-Jurče, do tedaj komandant omenjene komande, politični komisar pa Ivan Bernot-Živko. Žal o četnih poveljstvih ne vemo prav ničesar.

Z ustanovitvijo 5. bataljona je Tomšičeva brigada štela že blizu 1600 ljudi, za katere so bile potrebne velike količine hrane.

Do tega dne je bila brigadna oskrba odvisna od dobre volje komande mesta Mašun, katere intendant pa so ravnali mačehovsko. Po treh dneh oskrbovanja (20. oktobra 1943) so rekli, da nimajo hrane nič več, češ da so skladišča prazna. Toda pravi partizani so jih poznali po očeh, da lažejo. Brigadni komandant Stanko Semič-Daki, kije bil namazan z vsemi mogočimi mažami, je sklenil okoli Mašuna uprizoriti lažni preplah. Tej zamisli je botroval namestnik političnega komisaija

14. divizije Matevž Hace, kije prav tistega dne prišel v mašunski grad. Na okoliške gozdne vrhove je poslal tri mitralješke trojke pod vodstvom bratov Lojzeta in Leopolda Skola ter Staneta Škrabajja-Braškaija. Ob devetih so se oglasili rafali, ki so odmevali kakih pet minut. Pri gradu Mašun so ostali samo ožji štab in brigadni intendant Jože Pevec-Riko, pripadniki komande mesta, vsi dobri poznavalci bližnjih gozdov, pa so zbežali, da se prebijejo iz nemške obkolitve. Kajpak so ob tem pozabili na ključe in skladišča. V kletih so bile velike zaloge: bela moka, riž, ogrske salame, sir, čokolada, keksi in celo vino. Poslej je bila komanda mesta Mašun na hrani pri štabu Tomšičeve brigade, Jože Pevec-Riko pa je zadevo uredil tako, da so na Mašunu celo pekli kruh.²⁸

Žal so se dnevi za potegavščine in redno oskrbo partizanov naglo bližali koncu. To je najhuje občutila Šercejeva brigada, ki se je 18. oktobra spet zbrala in odrinila proti Cmemu Lugu. Najdlje, do Biljevine je prišel drugi bataljon, četrti je ostal v Vršičah pod Tatinskim vrhom, kamor je zvečer prišel še tretji, prvi bataljon pa se je z Milanovega vrha premaknil v Gerovo. Od tod sta morala oditi 2. in 3. bataljon 19. oktobra proti Kužlju. Nastanila sta se v Gašparcih in poslala zasede proti Srebotniku ob Kolpi in Kužlju, vendar tam še ni bilo Nemcev. Manj sreče je imel 4. bataljon, kije opoldne zasedel Cmi Lug, kjer pa so ga zvečer že napadli Nemci, smrtno zadeli dva partizana, še dva in eno partizanko pa hudo ranili. Med nemške rafale sta zašli tudi obe patrolji, tista ob dvaindvajsetih in tista naslednjega dne zjutraj. Kam so se skrili Nemci pa ni vedel nihče.

Ivan Bernot-Živko (levo), politični komisar, in Avguštin Vouk-Jurče (desno), komandant 5. bataljona Tomšičeve brigade

Medtem je iz Gerova mimo Vršičev proti Cmemu Lugu prispel tudi 1. bataljon, ki se je nastanil v Malem selu. Od tu sta oba bataljona skušala 20. oktobra vendarle obvladati Cmi Lug, toda nemški rafali so ju ustavili brž po prihodu iz gozda. Zvečer je bilo Nemcev v Cmem Lugu kot mravelj, saj so se pripeljali vanj na 70-tih tovornjakih in z dvema tankoma.²⁹

Tega dne so iz 2. in 3. bataljona sestavili močnejšo enoto, ki je - po zapovedi operativnega štaba Šercejjeve in 9. brigade - odšla mimo Kužlja proti Mariji Trošt z nalogo, da bi ob cesti Delnice-Brod na Kolpi postavila zasedo ter napadla sovražnikove kolone. Na žalost si je izbrala tako neugodne položaje, da sploh ni imela priložnosti za napad. Preostali deli obeh bataljonov so se medtem premaknili mimo Gospodske bajte (kota 957) na Praprot (kota 929), kjer so ostali čez noč.

Zarana 21. oktobra so se načrti Šercejjeve obrnili na glavo. Čez Platak in Cmi Lug je pritisnil nemški 194. grenadirski polk. Četrty in prvi bataljon Šercejjeve nista marala vžgati na nemško ogledniško enoto, ker sta hotela napasti glavnino. Partizani pa so se ušteli. Pehota je pri cmoluški žagi počakala na tanke in topove, nemški ogledniki pa

so oba bataljona Šercejjeve brigade obšli in jima v megli udarili v hrbet. Bataljona sta se začela umikati proti Vršičkim vodam, ne da bi čakala na 3. bataljon, ki jima je s Praproti hitel na pomoč. Tako so Nemci lahko opravili z obojimi: 1. in 4. bataljon so obkolili pri Vršičah in Vršičkih vodah, 3. bataljon pa pregnali od Biljevine. Poslej je glavnina Šercejjeve brigade iskala le izhod iz nemškega obročja, deloma pa je bila razbita na skupine, ki so se reševale pred uničenjem.

V takšnih okoliščinah 2. bataljon Šercejjeve brigade, ki bi moral za vsako ceno napasti nemške kolone med Delnicami in Brodom na Kolpi, ni imel velikih možnosti za uspeh. V zasedo na gozdno pot med Gospodsko bajto in delniškimi vojašnicami je postavil le 1. četo, ki naj bi z bojnimi patruljami napadala nemške premike na cesti pri Lešnici in Homeiju, 2. in 3. četa pa sta se ponoči s Praproti premaknili po dolini Kolpe proti Plešcam. Razume se, da komandant operativnega štaba Alojz Hostnik-Jovo ni mogel od njih dobiti nobene spodbudne novice. En sam uspešni napad bojne patrulje na cesto Delnice-Brod na Kolpi, ki je sovražnikom pri Lešnici povzročila celo nekaj izgub, je bil kot kaplja v morje, obenem pa slaba tolažba za partizane, ki bi morali Nemce vreči z Broda na Kolpi.³⁰

Koje štab 14. divizije 20. oktobra dobil korpusni ukaz, da mora k Brodu na Kolpi poslati enega svojih najboljših bataljonov, je tega lahko vzel samo iz Tomšičeve brigade. Odredil je njen 3. bataljon, kije bil na Mašunu v rezervi. V podporo mu je dodelil dva protitankovska topa in izrecno odredil, da ga mora spremljati namestnik brigadnega komandanta Jože Lepin-Ris.

Pozno zvečer so 3. bataljon na Mašunu vkrcali na štirinajst tovornjakov, katerim so v predhodnico dodelili tudi dva oklepna tovornjaka. En oklepni tovornjak je šofiral Slave Muha, doma iz Ilirske Bistrice, enega od navadnih tovornjakov pa Ludvik Muha. Motorizirana kolona je odpeljala čez Leskovo dolino in Pudob do Bloške Police. Tam so seji priključili tudi topničaiji z dvema protitankovskima topovoma, ki so prispeli iz svoje delavnice pri Medenu v Begunjah nad Cerknico. Potem so tovornjaki s partizani nadaljevali vožnjo čez Novo vas, Boncar in Sodražico do Ribnice, kamor so prišli šele proti jutru. Tam je Ris za šofeije odredil krajši počitek, sam s kurijem pa zdramil gostilničarja Ceneta. Ris je bil nejevoljen že od takrat, ko je zvedel kako stiskaško so Ribničani skrbeli za stare partizane iz 4. bataljona, ker pa Cene ni hotel odpreti, prebujanje ni minilo brez hudih besed in streljanja. Nato je moral Cene vse borce še brezplačno postreči z vinom, da bi tudi on nekaj prispeval za svobodo.

Po tem dogodku seje vožnja nadaljevala do Kočevja, kjer je partizane 3. bataljona Tomšičeve brigade pričakal generallajtnant Jaka

Avšič, namestnik komandanta glavnega štaba, kije dal Risu in Ignacu Horvatu-Imretu nekaj napotkov. Po kratkem postanku so tovornjaki odpeljali dalje do Banjaloke, kjer je bilo neprijetne vožnje konec. Takrat je že minila enajsta ura, vendar je bila še vedno gosta megla.

Tako se je 3. bataljon spet ločil od brigadne glavnine. Že 22. oktobra 1943 gaje divizijski štab hudo pogrešal, vendar ga ni mogel več priklicati nazaj.³¹

Tretji bataljon pri Brodu na Kolpi in pri Soteski

Operativni štab je bil v hudi stiski, kajti manjkalo mu je vojaških moči, s katerimi bi lahko preprečil nameravani nemški prodor od Broda na Kolpi proti Kočevju. Vendar je menil, daje treba zdržati do prihoda pričakovanih okrepitev, saj ni nikjer drugod tako dobrih obrambnih položajev: če jih bodo sovražniki prebili, potem njihovega prodora ne bo več mogoče ustaviti. Da bi obrambno črto izboljšal, je 3. bataljon 9. brigade premaknil na ugodnejše položaje, ki so se vijugali blizu ceste od Novih sel prek trigonometrijskih točk 646 in 642 mimo Drena do točke 627 pod Gorico. Boljši so bili ti položaji zato, ker jih Nemci niso mogli obstreljevati s topništvom. Sicer pa je obrambo razdelil na dva odseka: desni seje raztezal od Kužlja čez Stružnico do Kosmačih lazov (kota 788), levi odsek pa od tod po grebenu čez Orlek (kota 806) vse do Gorice nad Novimi seli. Četa kočevskega vojaškega področja je zapirala dostope ob Kolpi, toda pomaknila seje k Žagi pod Jelovico.

Takoj ko je operativni štab zvedel, da sta Železničarska in 3. bataljon Tomšičeve brigade že na poti k bojišču, je zapovedal nočni napad na nemške položaje. Po tem povelju, ki so ga v štabu Železničarske brigade dobili 21. oktobra 1943 nekaj po sedmi uri zjutraj, bi morala 2. in 3. bataljon Železničarske napasti Nemce v vaseh Fara, Vas in Potok, 3. bataljon Tomšičeve pa vas Petrino, in to tako, da bi osvojil popravljeni most čez Kolpo. Ker pa je 3. bataljon Tomšičeve zamudil, je moral njegovo nalogo prevzeti 1. bataljon Železničarske brigade, ki so ga iz rezerve nad Faro napotili na Stružnico.*

Na nemški napad ni bilo treba dolgo čakati. Začel se je že zgodaj 21. oktobra kakor povsod drugod. Sovražnikova tankovska kolona je do desetih prodrla do vasi Vrh pri Fari, kjer pa so tanki zašli v srdit

*Ta podatek se križa s poročilom štaba Železničarske brigade (Zbornik VI/8, dok. 94 na str. 192), ki pa je nejasen. Glede tega sem sprejel pojasnilo Velimira Kraševca-Igorja, ki trdi, da je ta bataljon prišel k Stružnici že 21. oktobra dopoldne in ne 22. oktobra 1943 zvečer (zapis z dne 5. novembra 1987).

zaporni ogenj. Havbica 149 mm je zadela in uničila en tank, nato pa še en oklepni avto, nakar so se tanki začeli umikati proti Brodu. Bežati je morala tudi kolona pehote, ki je skušala partizanske položaje obiti ob Kolpi čez Jelovico, vendar je pri Žagi zašla v zasedo. Imela je dvanajst mrtvih in eno ubito mulo. Razume se, da so Nemci skušali z močnejšo enoto pehote zavzeti tudi prevladujoče položaje na Stružnici, kar pa jim kljub temeljiti topniški pripravi ni uspelo. Ob desetih so se morali umakniti tudi od tam in zavladelo je zatišje.

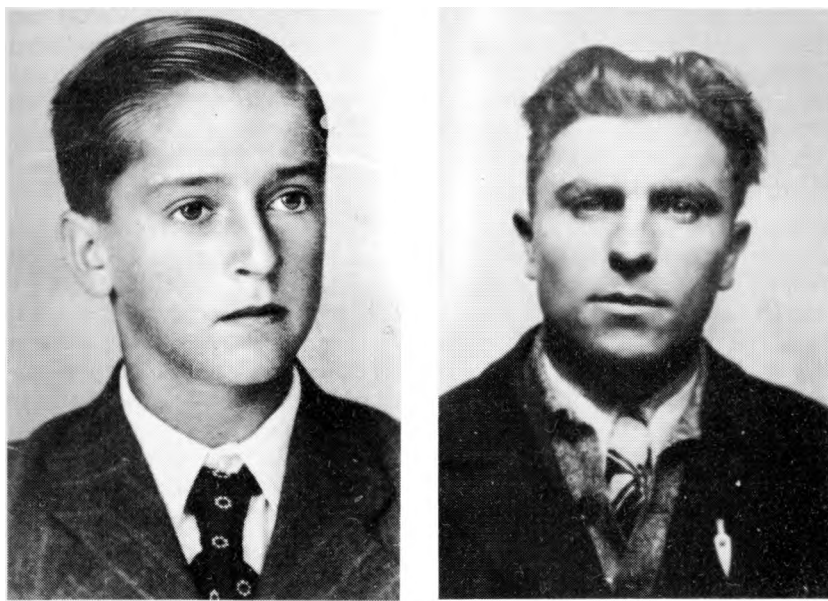
Nemcem je šla na roko megla, kije pred partizanskimi očmi skrivala množice vojaštva, tovornih vozil in vojaškega prateža, vendar se je popoldne nekoliko razvlekla. Tako je namerilec havbice 149 lahko dobro naravnal cev proti Brodu na Kolpi. Ena izmed težkih granat je usekala med vozila na neko dvorišče, tam poškodovala tri avtomobile in ranila pet Nemcev.³²

Čeprav so sovražniki s prvimi sunki doživeli neuspeh, se ni kazalo slepiti z junaštvom branilcev, kajti Nemci so bili občutno močnejši, na njihovi strani pa je bila tudi pobuda. Štab 3. bataljona Tomšičeve teh prednosti ni smel podcenjevati, zato so morale čete oditi proti Stružnici, ne da bi borci v Banjaloki kaj zaužili. Kotle in živež so sicer hitro razložili ter kuhinjo postavili blizu cerkve pri Maklenu, vendar bi bilo treba na jed predolgo čakati, saj kuharji niso še niti zanetili ognjev. Kmalu se je izkazalo, da je bila taka odločitev pravilna.

Nemški 44. ogledniški oddelek v tokavi ob Brodu na Kolpi ni bil v zavidanja vrednem položaju. Partizanskim branilcem bi šlo na roko že to, če bi se iz kolpske doline dvignila megla, pa bi imeli njihovi težki mitraljezi bogato žetev. Zato se sovražniki niso mogli odreči skušnjavi, da bi branilce pregnali s skalnatih grebenov okoli Stružnice. Računali so, da bodo pri tem odločilno vlogo odigrali njihovi topovi, pa tudi jurišne skupine, izurjene za boj na nož. Po večurnem zatišju so okoli šestnajste ure spet poskusili. Topništvo je več kot pol ure sistematično obdelovalo vse možne odporne točke, začel se je pravi pekel, po skalovju pa so se prihuljeno plazile izbrane udarne enote. Topniški udar je bil silovit in več partizanskih okopov, ki so jih držali borci

1. bataljona Železničarske brigade, je bilo zadetih v polno. Precej je bilo hudo ranjenih, bojna volja je popustila, branilci so se začeli umikati od Stružnice. Podpirali so nekaj hudo ranjenih, katerim so iz napol povitih ran padale velike kaplje krvi.

Nastopil je kritični trenutek. Na opuščenih položajih sta ostala dva gorska topa in druga dragocena oborožitev. Vsenaokoli je ležalo več mrtvih in razmesarjenih partizanov. Bližala se je sedemnajsta ura, prve nemške napadalne skupine so bile že blizu topov. Tisti hip se je 3. četa 3. bataljona Tomšičeve razvila v strelce in pometla s pritepenci.

Jože Darovec iz Novega mesta (levo) in Anton Jelenič-Metod z Lokvice (desno), ki sta padla 21. oktobra 1943 v Banjaloki

Nemci so brž začutili, da imajo opraviti s svežimi partizanskimi močmi, zato so se umaknili brez vsakršnega odpora. Tako so borci 1. in 2. čete odrejene položaje lahko zasedli, ne da bi se morali prej zanje bojevati (glej skico št. 27 na str. 300). To je bil prvi pa tudi zadnji uspeh 3. bataljona pri Brodu na Kolpi.³³

Drugi in tretji bataljon Železničarske brigade sta čez dan prišla do Novih sel, ob enaindvajsetih in trideset minut pa sta začela uresničevati dobljeni nalogi: tretji bi moral zavarovati prehod čez cesto poleg tunela pri naselju Grbac in napasti Vas, drugi pa medtem napasti Faro in jo zavzeti. Toda 3. bataljon je zašel v nemško zasedo že pri tunelu, od koder pa so se Nemci po kratkem odporu umaknili. Žal pa je bil tudi ta odpor dovolj, daje večina borcev pustila bataljonsko glavnino na cedilu. Precej boljši je bil 2. bataljon, kije cesto prešel in ob pol enih po polnoči začel napadati Faro. Ker so sovražniki medtem dobili okrepitve, je bil napad odbit, ranjenih pa šest partizanov. Brž po začetnem neuspehu sta se oba bataljona umaknila na izhodišča. Kronist operativnega štaba je k temu opisu dodal, da brigada ne premore nobenega bojnega duha, daje slabo oborožena in da ji manjka poveljniškega kadra.

Tretji bataljon Tomšičeve brigade ponoči ni napadel. Zakaj ne, lahko samo ugibamo. Da ne bi pravočasno došel na izhodiščni položaj, ne bo držalo. Toda vso obrambno črto od Kuželjske stene čez Stružnico in Kovače laze do konca Planinske stene je zasedel šele ob prvem mraku. Nad položajem pri Petrini ni imel nobenega pregleda. Ogledniki so morali zbrati vsaj najosnovnejše podatke, in zato so njihove patrulje takoj odšle navzdol.³⁴

Partizani so ta dan zaman čakali na zajtrk, obed in večerjo, zakaj kotle so prinesli iz Banjaloke na položaje šele po polnoči. V njih je bil močnik iz bele moke, ki je dišal po kislem. Pa saj je bil kisel tudi v resnici, za nameček pa še čisto mrzel. Borci so ga použili po sili, saj jim drugega ni kazalo. Dotlej so bili brez hrane že 32 ur, za tem skisanim močnikom pa vsaj še enkrat tako dolgo. Komandant bataljona Ignac Horvat-Imre se je razburjal, češ da bo dal vse kuharje postreliti, nihče pa ni vedel, da je že popoldne v kuhinjo treščila nemška težka granata ter ubila hudomušnega in prizadevnega kuharja Antona Jeleniča-Metoda in sedemnajstletnega partizana Jožeta Darovca. Za to nesrečo so zvedeli šele ob umiku naslednji večer.

Ponoči so poslušali Nemce, kako so se pogovarjali med sabo, zgodaj zjutraj pa so napadli, ker so menili, daje tam še zmeraj Deveta brigada. Borci 3. čete so jih odbili, nato pa jurišali v dolino. Nemce so podili vse do Kolpe. Tam je bila taka megla, da se ni videlo niti dva metra daleč, zato je 1. vod 3. čete zašel predaleč in Nemci so mu presekali pot za umik. Ti borci so bili obkoljeni več dni in ves čas brez hrane. Glad so si lahko težili le z grmojnimi hruškami, prebijati pa so se morali po skupinah. Brigadni glavnini so se priključili šele nekje na Notranjskem že čisto izčrpani, enega izmed njih - Jožeta Zgonca iz Iške Loke pa so Nemci ujeli.³⁵

Tisto jutro so dobili sovražniki nove okrepitve. K Brodu na Kolpi sta prispeli dve bateriji težkih topov pa še približno 100 navadnih in 20 oklepnih avtomobilov italijanskega izvora. Kazalo je, da je vsak namen partizanov, da bi Nemce izgnali od Broda na Kolpi že vnaprej obsojen na neuspeh.

Jože Lepin-Ris, kije moral osebno popeljati 3. bataljon v napad na Petrino, je hotel za približevanje izrabiti gosto meglo in presenečenje, saj sovražniki podnevi napada niso pričakovali. V napad je šla 2. četa pod poveljstvom Vinka Volavška-Albina, kije imela v predhodnici vod s težko in dvema lahkima bredama. Temu vodu je poveljeval Franc Žugelj-Boris. Ta vodje dobil nalogo, da zasede vrh čisto blizu Petrine in od tam štiti napadalce. Toda ta vrh so držali sovražniki, ki so spali, zato so jim Borisovi borci lahko prišli na 15 metrov. Toda partizani niso vedeli, ali so tam zares Nemci ali partizani iz kakšne druge enote,

Namestnik komandirja 1. čete Vladimir Badovinac iz Rosalnic (levo), ki je bil 22. oktobra 1943 hudo ranjen, in vodnik Franc Škedelj iz Gabrja pod Gorjanci (desno), kije tedaj padel

sicer bi bili ta vrh zlahka zavzeli. Ko so spoznali, da imajo pred sabo Nemce, so udarili po njih, sovražniki pa so se branili z ročnimi granatami. Od ene jo je hudo skupil vodnik Franc Žugelj-Boris, ki je izgubil zavest in obležal na bojišču. Laže ranjen je bil namerilec Anton Dragar-Ciril, kar pa ga ni motilo. Povzpel se je na koničast vrh in se tam ugnezdil s težko brezo, za varovanje edinega dostopa mu je komandir Albin dodelil en puškomitraljez.

Poskrbeti je bilo treba tudi za ranjenega Borisa. Do njega so se priplazili trije tovariši in ga za pete povlekli v zavetje, kjer so ga obvezali in pripravili za prenos proti Stružnici.

Medtem je šla ena desetina pogledat, če se bo dalo priti do mostu v Petrini. Spredaj je hodil puškomitraljezec Albert Lakota, abilajetako gosta megla, da seje skoraj zaletel v Nemca. Taje švrknil z brzostrelko po pogumnem mladincu, tako daje Lakota dobil enajst strellov, vendar le po eni strani života od rame do nog, ki pa so večinoma samo preluknjali obleko in kožo oplazili. Le nekaj ran je bilo hujših; moral je v bolnišnico, vendar je ozdravel že po dveh mesecih. Poleg Lakote sta bila prestreljena še oba pomočnika, Ivan Hudorovac iz Kanižarice ter Nikola Marinič iz Želebeja.

Nič bolje se ni godilo vodu 1. čete, ki bi se moral skriti z dvema puškomitraljezoma v zasedo ob cesti pri Pirčah, kjer je bilo od min že vse razrito. Sovražniki so partizane brž odkrili, nakar so zadržali mitralješki rafali iz okoliških vzpetin. Tam je obležal smrtno zadet vodnik Orlič.³⁶

Mitraljezec Anton Dragar-Ciril je imel odličen položaj. Bil je samo 300 metrov stran od lesenega mostu, kije z Broda vodil čez Kolpo do Petrine na slovenski strani. Skozi gosto meglo je razločno slišal nemško govorjenje, zlasti pa ropot z menažkami. Ko se je ob desetih megla umaknila, je dobro videl tudi nemške vojake onstran Kolpe. Težko brede je lahko natančno nameril in spuščal smrtonosne rafale. Sovražniki so mu skušali vrniti milo za drago s težkim minometom, toda brede se ni dalo zadeti, saj je vsaka mina, kije cilj zgrešila le za 15 centimetrov, šinila čezenj v globino ali pa padla globoko predenj, kar mitraljezcu in njegovima pomočnikoma tudi ni moglo škoditi. Zato Nemcem ni ostalo drugega, kakor da napadejo s pehoto. To so poskusili ob enajstih. Proti težki bredi je prodirala kolona vojakov na čelu s podoficirjem, kije imel brzostrelko. Ciril jih je spustil na šest metrov, potem pa začel streljati. Tam je obležalo 30 mrtvih, hudo ranjenih Nemcev pa je bilo še več. To je povedal komandir Albin, ki je okolico opazoval z daljnogledom.

Ob enajstih so Nemci vnovič naskočili tudi položaje 3. čete, ki so bili lažje dostopni, vendar so sovražniki morali tako teči v zamegljeno dolino, da se je pod njimi krušilo kamenje. Poslej s pehoto niso več silili v skalovje in v smrt, spet je zavladalo zatišje z občasnimi rafali.³⁷

Na drugih delih partizanske obrambne črte Nemci 22. oktobra niso napadali. To je veljalo izkoristiti za utrjevanje položajev, predvsem ob cesti od Vrha nad Faro do Novih sel. Tam so partizani Delavske čete 3. bataljona Tomšičeve delali prekope na cesti tudi podnevi. Dela sta nadzorovala komandir Janez Hočevar in politični komisar Bogdan Struna-Jan. Popoldne je nad te položaje priletelo nemško ogledniško letalo in jih dolgo preletavalo. Kazalo je, da se Nemci skrbno pripravljajo na odločilni sunek, ki ga bodo sprožili naslednjega dne. Postal je tudi očitno, daje operativni štab od 3. bataljona Tomšičeve, zlasti pa od Železničarske brigade preveč pričakoval. Zato je sklenil k Ajblju ob cesti Nova sela-Štalcerji poklicati še 2. bataljon 9. brigade od Starega trga (glej skico št. 27 na že omenjeni strani).

Nemško ogledniško letalo je moralo v Ajblju nekaj opaziti, saj je njihovo topništvo začelo pošiljati granate tudi v to vas. Toda pravi bojni ples se je šele obetal, in to na položajih pri Stružnici. Nemška pehota je napadla spet proti večeru, ko je 3. bataljon Tomšičeve že dobil

povelje za premik. Pred tem so Nemci dolgo časa potrpežljivo opazovali nepazljive sprehode posameznih partizanov in njihovih poveljnikov, da bi salve njihovih težkih granat ob koncu popoldneva zadele v polno. Največ izgub je bilo zaradi šrapnelov. V hipu je bilo kopico ranjenih, našteji so jih še štirinajst, štirje pa so bili mrtvi. Ubilo je borce Franca Golobiča s Štrekljevca, Marka Bajuka-Kalčevega z Radoviče, Jurija

Jurij Petkovšek z Vrhnike (levo), ki je v bitki pri Brodu na Kolpi padel, ter Angel Grlica (sredina) in Frane Grlica-Drago (desno) iz Varej v Brkinih, ki sta bila v tej bitki hudo ranjena, preminila pa sta med nemškim požigom partizanske bolnišnice Pugled. Za padlega Franca Golobiča s Štrekljevca in Marka Bajuka-Kalčevega z Radoviče se fotografiji nista ohranili

Petkovška z Vrhnike in vodnika Franca Škedlja iz Gabrja. Od ranjenecv so znani partizani Jože Žlogar-Pavček iz Ravnac, ki ga je v desno nogo ranil šrapnel, Ivan Avbar iz Daljnega Vrha, Angel Grlica in Frane Grlica-Drago iz Varej ter namestnik komandirja 1. čete Vladimir Badovinac. Bataljonskemu štabu je bilo žal še zlasti za Badovinca, ki je bil v brigadi od ustanovitve in splošno znan po svoji hrabrosti. Prvi je k njemu skočil Ivan Dolničar-Janošek, namestnik bataljonskega političnega komisarja, in ga potegnil iz najhujšega topovskega ognja. Badovincu je granatni drobec zmaličil koleno. Tako je bil za vselej izločen iz brigadnih bojnih vrst. Tudi njegove želje, da bi po vojni postal pilot, so bile pokopane.

To pa niso bile vse izgube. Ena od težkih granat je zadela tudi protitankovski top in opravila z vso posadko. Trije topničarji so bili mrtvi, eden med njimi je bil doma iz Ribnice, trije pa ranjeni.³⁸

Poseg 3. bataljona Tomšičeve v bitko pri Brodu na Kolpi ni imel pravega haska, končal pa se je s hudimi izgubami. Vsega je padlo sedem partizanov, eden je bil ujet, dvajset pa jih je bilo huje in laže ranjenih. Po strahotni kanonadi je začel zapuščati položaje okoli Stružnice, ker so ga nujno klicali drugam.

Nemški 1. tankovski grenadlrskl polk SS je namreč že zarana prejšnjega dne, 21. oktobra 1943, obvladal obrambo 1. bataljona Gubčeve brigade pri Prekopi, nakar so njegovi tanki zdrveli čez Šentjernej In Ratež ter že sredi dneva pridrli v Novo mesto. Od tam so tankovske kolone prodor podaljšale čez Vahto do Jugoiija, nakar so udarile na Dolenji Suhor. V Goljatovi hiši (tam je zdaj pošta) so sovražniki presenetili udeležence konference KPS za belokranjsko okrožje. Med umikom so ustrelili člana SNOO Antona Kramariča starejšega, člana rajonske gospodarske komisije Janeza Južno in še enega neznanega partizana ter ranili člana rajonske gospodarske komisije Jožeta Šmita, onstran Suhorja na cesti proti Metliki pa so pokosili še Slavka Škofa. Ena kolona tankov je na Jugorju zavila proti Semiču in od tam v Črnomelj, kjer se je sešla z 901. tankovskim grenadirskim polkom. Tako so nemške tankovske enote zaprle obroč okoli Gorjancev, ki bi jih morali Nemci prečesati najprej. Glavni štab NOV in PO Slovenije nemških načrtov ni poznal, zato je pričakoval, da bodo nemške tankovske kolone sunile iz Novega mesta ob Krki navzgor skozi Sotesko. Da bi to preprečil, je štab 7. korpusa 22. oktobra ob dvajsetih ukazal, da mora 1. bataljon Cankarjeve brigade nemudoma prekopati cesto od Novega mesta čez Stražo in Sotesko proti Žužemberku. Toda ta bataljon, kije bil določen za zaščitno enoto Vrhovnega štaba NOV in POJ, je prišel h Gabrju pri Soteski, od tam pa so ga usmerili na rušenje ceste Novo mesto-Straža in Straža-Dolenjske Toplice-Podtum, cesto od Soteske čez Dvor v Žužemberk pa bi moral prekopati in braniti 3. bataljon Tomšičeve brigade, ki je dobil značaj premične rezerve glavnega štaba.

Obrambno črto pri Stružnici je moral 3. bataljon Tomšičeve prepustiti 1. bataljonu 9. brigade in 22. oktobra že po temi oditi peš v Banjaloko, kamor je prišel ob dvaindvajseti uri. Ne da bi kaj okusili, so se morali njegovi borci hitro stlačiti na tovarnjake, ki so že brneli.³⁹

Začel se je eden izmed najbolj zoprnih premikov. Tovornjaki so bili nabito polni ljudi, ki so se morali voziti stoje. To je bilo neznosno zlasti na ovinkih, ko se je živi tovor zanihal na drugo stran in pritisnil ob planke. Vrh tega so bili partizani strahotno utrujeni in že tretjo noč brez sna, pa jih je zmagoval spanec, da so kot vreče drseli na tla kesonov in se kopičili drug čez drugega. Zaradi tega je trpel krvni obtok in ude jim je obležala mravljinčja polt; prebujali so se pobesneli in z bolečimi krči.

Mučna vožnja je trajala vse do jutra, ko so tovarnjaki prek Starega Loga, Smuke in Lašč dosegli Dvor. Med potjo so se morali umikati velikim In preobloženim tovarnjakom, ki so težko hropili od Dvora proti Laščam. Partizanski šoferji so odvažali na skrite kraje vsemogoče vojaške potrebščine.

Takoj po prihodu na Dvor je pohitela na cesto proti Soteski Delavska četa. Taje dobila povelje, da cesto prekoplje na dveh krajih, kjer protitankovskih jarkov ne bo mogoče obiti, prekopa pa sta morala biti sedem metrov dolga, pet metrov široka in tri metre globoka. Spremila jo je 1. četa, daje delovišče varovala od Soteske, v zasedo pa so postavili tudi edini protitankovski top, ki je bataljonu še ostal. Partizanom in delavcem so hrano dovažali na položaje, nekaj priboljškov pa so dobili v Dolnjem Kotu, kjer so jih domačini sprejeli zelo prijazno.

Drugi dve četi sta poskrbeli za prekopavanje ceste od Dvora proti Žužemberku. Vsa dela so bila končana čez dan 23. oktobra, na nedeljo 24. oktobra 1943 pa so enote počivale. Med drugim se je 1. četa udeležila celo maše v farni cerkvi na Dvoru, kamor pa je prišlo le malo vernih domačinov. Nemška ofenziva je visela v zraku, to so vedeli tudi preprosti ljudje, zato so raje ostali na domovih ali blizu njih.⁴⁰

Takoj po prihodu na Dvor - že v soboto - je Jože Lepin-Ris 3. bataljon Tomšičeve izročil predstavnikom glavnega štaba, sam pa bi moral prevzeti poveljstvo nad zaščitno brigado. Vendar ga je rešil Boris Kidrič-Peter. Upošteval je njegov izgovor, da je Stanko Semič-Daki ostal na Mašunu sam s štirimi bataljoni in da mora nujno oditi k njemu, da bi skupaj obvarovala brigado, ki je gotovo v veliki nevarnosti. Risu so dali motorno kolo, da se je s svojim kurijem odpeljal do štaba 14. divizije v Vrhnikih pri Ložu, tam pa je obtičal. Dalje proti Mašunu se po cesti ni dalo, Nemci so jo že presekali. Iz snežniških gozdov je bilo slišati grozovito streljanje, tudi telefonske zveze z Mašunom ni bilo več. Ris je moral z divizijskim štabom oditi v gozdove Račne gore, Loškega Potoka in Petelinjeka . . .⁴¹

Srditi bitki pri Goljaku in v Leskovi dolini

Po nenadnem nočnem odhodu 3. bataljona k Brodu na Kolpi se je kratko zatišje skalilo tudi onstran Snežnika, okoli Goljaka. Tam je bil na položajih 2. bataljon Tomšičeve brigade, ki se je na boj temeljito pripravil. Njegovi borci so ceste prekopali in zaminirali na takih krajih, da jih s tanki ni bilo mogoče obiti. Blizu ovir so si napravili mitralješka gnezda in okope za lovce na tanke z molotovkami. Čete so čakale v strogi pripravljenosti. Vsi partizani so se zavedali, da bodo imeli opravka z izbranimi nemškimi enotami, ki ne bodo odhajale v boj s hrupom, kakor so svoje dni delali Italijani. Zato so bili budni in previdni.

A partizani so bili tudi lahkoverni. Mimo položajev 1. čete, kije bila v j"-- " ob cesti Ilirska Bistrica-Zabiče-Klana-Rijeka, je s

tovornjakom prevažal deske neki zasebni prevoznik. Komandir Torči Sluga-Lim mu je verjel, da pomaga partizanom in mu izročil lire, da bi njegovim borcem prihodnjega dne iz Ilirske Bistrice pripeljal cigarete. Toda to so namesto njega storili Nemci, ki so se 21. oktobra sredi dneva pripeljali s Pivke na 40 tovarnjakih in v spremstvu dveh težjih in enega lahkega tanka. Ob križišču pod partizansko zasedo so se ustavili in začeli izstopati (glej skico št. 28 na str. 301). Partizani

1. čete 2. bataljona so takoj udarili po sovražnikih in prereševali dva tovarnjaka z vojaštvom vred. Pobili so 35 vojakov, ranili pa jih še najmanj toliko.

Nemci - bilo jih je za cel bataljon, okoli 800 - so skušali nemudoma prebiti zasedo Limove čete. Ta četa pa je imela odlične položaje z obeh strani cestnega useka. V ta usek je zašel nemški lažji tank in tam je obtičal. Nanj so začeli leteti minski naboji, potem pa je s skale na tank planil tudi komandir Torči Sluga-Lim, kije skozi loputo vrgel v tank steklenico z bencinom. Hipoma je bil oklepnik v plamenih. Toda tedaj so iz tanka skočili Nemci in naperili orožje proti presenečenemu Limu, ki se s cestnega useka ni imel kam umakniti. Bilo bi po njem, če njegove drznosti ne bi spremljala Danila Kumar-Andreja, kije začela streljati z brzostrelko. Pod zaščito njenih rafalov je Lim skočil nazaj in se jadrno povzpel na varno za debelo skalo.

Limovo junaštvo je partizane tako navdušilo, da so skočili na juriš kakor en mož in Nemce pognali v beg. Med umikom sta jih varovala dva težja tanka, vendar so bežali vse do Gomanc, tam pa so se zatekli v močno zidani grad. Toda kaže, da so hoteli borce 2. bataljona Tomšičeve brigade samo preslepiti, kajti po nastopu teme so poskušali zavzeti zaobljeni vrh Goljaka (kota 1144), kar pa jim ni uspelo.⁴²

Drugi dan - bilo je 22. oktobra 1943 - so Nemci napadli že ob zori. Boj je trajal ves dan, vendar niso mogli priti nikamor. S tanki po cesti proti vojašnicam na Goljaku niso mogli, ker je bil usek zadelan z uničenim tankom, drugi tanki pa niso mogli k njemu, da bi ga zapeli in odvlekli. Napadali so le s pehoto, ki pa je bila povsod gladko zavrnjena. Jože Boldan-Silni je namreč ukazal, daje treba sovražnike spustiti čisto na blizu, nato pa silovito udariti. Partizani so tako tudi ravnali in pri nemških vojaki povzročali grozotno paniko. Ob tem so ugotovili, da ta vojska ni sestavljena samo iz pravih Nemcev, marveč pretežno iz Mussolinijevih fašistov italijanskega rodu.

Po porazih pehote so sovražniki skušali partizansko obrambo omehčati predvsem s težkimi minometi. Obstreljevali so vojašnico na Goljaku, ki je bila obdana s kamnitim obzidjem, položaje obeh partizanskih topičev, ki sta ogrožala njihove tanke, in skrivne prehode za posredovanje rezerv. Ena od min je zadela vojašničino stranišče

Posadka z brzostrelnim tankovskim topom, zaplenjenim 26. Julija 1943 pri Dobrniču in pritrjenim na avtomobilsko premo. V ozadju na levi je Franc Osvald iz Dolge vasi v Kočevju, pred njim Italijan Antonio, na desni pa Peter Petrovčič iz Ljubljane. Fotografijo je ob napadu na Štampetov most posnel pokojni Jože Petek

znotraj obzidja in grdo zasmradila vso okolico. Curek odvratne brozge je brizgnil na hubertus' operativnega oflcijja dr. Lada Lovrenčiča, da potem štirinajst dni ni maral nihče spati ob njem. Občutne škode pa ta mina ni naredila. Druga mina je padla pred vrata vojašnice ter hudo

ranila nekega partizana v ledja in stegno. Partizanskemu puškomitral-jezcu, kije nažigal skozi okno iz gornjih prostorov, pa Nemci niso mogli do živega, čeravno je bilo okoli njega vse razbito.

Nekoliko nepreviden je bil spremstveni vod 2. bataljona pod poveljstvom Draga Turka, ki je dobil nalogo, spraviti na goli in zaobljeni Goljak (kota 1144) brzostrelni tankovski top, pritrjen na avtomobilsko premo. Sovražniki so topič opazili in sledili so zamolkli poki težkega minometa. Prva mina je padla le malo stran, vendar v pravi smeri, druga je zadela v polno. Uničila je lafeto z gumijastimi kolesi in huje ranila tričlansko posadko. Tedaj je bil laže ranjen tudi namestnik političnega komisarja 5. baterije Peter Petrovčič iz Ljubljane. Dva ranjena topničarja sta bila iz Ribnice, eden, Franc Osvald pa iz Dolge vasi v Kočevju (huje ranjen v koleno). Vseh ranjencev na dan 22. oktobra je bilo pri Goljaku le pet. Prepeljali so jih k dr. Bogomiru Magajni v Leskovo dolino. Mrtev je bil samo starejši možak, kije ponoči zaspal na straži, zato ga je vojaško sodišče obsodilo na smrt.⁴³

Nemškemu poveljstvu seveda ni bilo do tega, da partizansko obrambo pri Goljaku prebije ne glede na žrtve, kajti 2. bataljon Tomšičeve je držal odlične, prevladujoče položaje. Hotelo gaje samo zamotiti, medtem pa težišče svojih udarcev prenesti drugam, saj je nameravalo Tomšičevo brigado obkoliti ravno na pobočjih Snežnika. Zato je glavnino svojih udarnih čet usmerilo od Gomanc in od Platka mimo Klanske police proti Leskovi dolini in Mašunu. Vodja brigadnega obveščevalnega centra Leopold Skol je že 22. oktobra poročal o tipanju nemških ogledniških patrolj proti Leskovi dolini. Na podlagi tega poročila je brigadni štab 4. bataljon brž odpoklical s položajev Vrh Korena-Otoške doline v rezervo na Mašun, da bi ga imel pri roki namesto manjkajočega 3. bataljona. Premik je bil tako nujen, da so morali partizani zaradi posebno hitre hoje svojo opremo pustiti na Skodovniku in so potem ostali brez nje.

Sovražnikova obkolitvena namera je postala očitna predvsem 23. oktobra 1943, ko je na Mašun prišel pogajalski sel s pismom nemškega majorja Alberta, komandanta mesta Ilirska Bistrica, ki je predlagal, da bi se izognili nadaljnjemu prelivanju krvi in za dosego tega namena svetoval, naj partizani svoje orožje naložijo na vozove in ga pripeljejo prek Migojne v Bistrico. V tem primeru jim je ponujal poroštvo za življenje ter uvrstitev v nemške delavske bataljone, kjer bodo deležni enakih prejemkov kakor nemški vojaki. Kajpak je bil to poziv na vdajo, rok zanjo pa določen do 18. ure naslednjega dne. Odgovor na ta ultimatum sta napisala Stane Škrabar-Braškar in Rudi

Puhar-Razin, podpisal pa ga je brigadni komandant Stanko Semič-Daki. Vsebina odgovora je bila, da imajo tudi partizani delavske bataljone za tiste, ki ne marajo prelivati krvi, in da bodo vanje radi sprejeli nemške vojake, kar je pomenilo, da z vdajo Tomšičeve brigade ne bo nič.⁴⁴

Za obkolitev partizanov v snežniškem pogorju so se morali Nemci pošteno potruditi, vendar so se njihove operacije odvijale precej drugače in počasneje, kakor so načrtovali.

Prvi nemški vdor v Leskovo dolino so partizanske patrulje zaznale zvečer 22. oktobra. Nemci niso prišli le s tanki, ampak tudi s konjenico. Ambulanta dr. Bogomira Magajne se je umaknila zadnji hip. Rešiti je bilo mogoče samo nekaj nahrbtnikov pa vse ranjence in bolnike (med njimi sta bila tudi ranjena topničarja Franc Osvald in Peter Petrovčič), ki so jih nato premaknili v Stari trg pri Ložu, od tam pa v Ribnico.

Nemškim vsiljivcem je nasproti najprej pohitela 1. četa 4. bataljona pod poveljstvom Antona Gregoriča-Jakca, v okrepitev pa je dobila bataljonski spremstveni vod, ki mu je poveljeval Milan Pahor-Dorče. Dorčetu je Daki rekel, daje v Leskovi dolini devet Nemcev, naj gre tja in opravi z njimi. Jakčevi in Dorčetovi borci so odšli v napad ponoči. Nemško vojaštvo so izsledili v nekdanji fašistični vojašnici na majhnem lazcu, 500 metrov nad Masovnikom proti Čaši, kjer pa ni bilo le devet, marveč kakšnih 120 Nemcev (glej skico št. 29 na str. 302). Ko so se partizani zjutraj pritihotapili blizu vojašnice, se je priteklo umivat h koritom vsaj petdeset napol nagih sovražnikov. Nemudoma so udarili po njih z mitraljezi in že po prvih rafalih je bilo ubitih šest nemških vojakov.

Jakec je menil, da bo Nemce ugnal brez pomoči drugih dveh čet. Zato je puškomitraljezcu Franciju Picku, kije pred dnevi pobegnil iz nemškega ujetništva na Rakeku, zapovedal, naj z desnega krila še bolj obide vojašnico, da bo z rafali popolnoma obvladal njena vrata. Picek seje plazil ob robu gozdne vrtače, le 60 metrov stran od vojašnice, ko pa se je skušal pognati za kamniti zaklon, je dobil v prsi cel rafal in je takoj izdihnil.

Nemci so se hitro znašli, spraznili vojašnico in se pognali v nasprot-ni napad. Najhuje so pritisnili na levo krilo 1. čete, kjer jih je zadrževala težka bređa. Njen namerilec je bil na eno oko slep in italijanskega rodu. Bojeval se je kakor lev, vendar pa z enim samim očesom ni mogel zapaziti vseh nevarnosti. Nemški mitraljezec se mu je prikradel od strani in ga prestrelil skozi trebuh. Kljub temu je hrabri

Italijan še rešil bredu s položaja in jo prinesel pred komandirja Jakca, potem pa se je zgrudil in izdihnil ob dragocenem orožju.

Medtem sta Jakčevi prihiteli na pomoč še 2. in 3. četa, ki ju je popeljal v napad namestnik bataljonskega komandanta Karel Kumše-Tomaž. Od Mašuna sta prispeli po glavni (gornji) vojaški cesti izpod Lenčajevega vrha. Ob njegovem vzhodnem vznožju sta se razdelili:

2. četa, katere komandirje bil Štefan Lovšin, je odšla naravnost proti vojašnici in se razvrstila 1. četi ob bok, 3. četa, ki ji je poveljeval Janez Povše-Janko, pa je šla naokoli, da bi vojašnico obšla in napadla z desnega krila. Ko se je razvila za boj ta četa, kije napadla od vojaške ceste in Čaše navzdol, so Nemci prišli v precep, in morali so nabrusiti podplate. Tedaj je padlo precej nemških vojakov, na položaju pa so obležali trije ranjeni vojaki, ki so govorili poljski jezik. Pri njih je 1. četa zaplenila nemški mitraljez Šarec.⁴⁵

Kljub prvim partizanskim uspehom se je okoli Leskove doline obetala dolga in zagrizena bitka. Odbiti sovražniki so začeli dobivati močne okrepitve od Klanske police. Jankova četa se je morala premakniti nad vojaško cesto. Pripravila se je za boj vzdolž nje, izpod Lenčajevega vrha in proti Čaši, kjer je prestregla sveže nemške moči ter jim prizadejala hude izgube. Nemci so se morali spet umakniti, toda dobivali so nove in nove okrepitve. Krepile pa so se tudi partizanske moči. Že popoldne je brigadni komandant Daki k Leskovi dolini usmeril tudi ves 1. bataljon, kije moral brž zapustiti Koritnice. Po njegovi zamisli bi moral 4. bataljon čez noč potisniti sovražnike od Čaše po severni strani Kalvarije, 1. bataljon pa bi moral z Mašuna oditi po cesti naravnost proti Leskovi dolini in zasesti barake pri Zverinjaku (glej skico št. 29 na že omenjeni strani). Obe vojskujoči se strani sta se potemtakem pripravljali na odločilno bitko, ki se je obetala za naslednji dan, čeprav se boji 23. oktobra niso stišali vse do dvaindvajsetih.

Na položajih pri Goljaku so se tega dne Nemci unesli. Niso več silili v brezuspešne naskoke proti trdovratnim in izurjenim branilcem. Namesto pehote so poslali v boj letala, ki so mitraljirala položaje na vrhu Goljaka, vojašnico in utrdbe okoli nje, jih zasula z bombami, bombardirala pa so tudi logarsko hišo, kjer je bil bataljonski štab. Hujše škode ali žrtev pa niso povzročila. Pehota je medtem skušala branilce obiti in obkoliti, tako da so partizani nemške nakane zavračali le s skrajnimi napor.⁴⁶

Ob zori 24. oktobra 1943 je prvi uspeh dosegla 2. četa 1. bataljona pod poveljstvom Martina Kotarja. Popolnoma neopaženo je obšla

sovražnike, ki so tiščali proti 4. bataljonu, in jih napadla v hrbet. Že s tem in podobnimi zamahi je bilo pobitih najmanj 30 sovražnikov.

Po tem nenadnem udaru se je 1. bataljon razvil v obrambno razvrstitev ob vznožju Kalvarije. Njegovi položaji so se začeli v Zverinjaku pod cesto (kota 835) ter se raztezali za lazom pri Kovačiji do vojašnice pri Štalah v smeri proti Čaši, 4. bataljon pa seje tisto jutro pomaknil do Čaše. Njegovi položaji so se vlekli od lesenega plotu vojašnice pri Štalah mimo Čaše in po grebenu Lepega dola, tako da so bili naslonjeni na pobočje ob koti 1037. Poveljstvi obeh bataljonov sta imeli telefonsko zvezo z Mašunom. Poljski telefon od 1. bataljona je bil napeljan od Zverinjaka čez cesto pri Prevagljaju na Šetinov laz in Pogled ter po dolini Leskovega grma do Mašuna. Ob Prevagljaju so partizani postavili brzostrelni protiletalski top, zaplenjen pri Štampetovem mostu. Pravilno so namreč predvidevali, da bodo Nemci napadali zlasti z oklepnimi vozili.⁴⁷

Nemška moč se je medtem zelo okrepila. Obveščevalna služba Tomšičeve brigade je poročala, da je v Leskovi dolini najmanj 1200 nemških vojakov s petimi tanki.

Nemci so si največ obetali od oklepnih vozil. Kmalu po osmi uri je po cesti od logamice v Leskovi dolini pripeljal oklepni avtomobil, vendar ni prišel niti do Prevagljaja. Ustavile so ga granate iz brzostrelnega protiletalskega topa, do konca uničili pa borci 3. čete 1. bataljona z bombami. Da bi sovražniki lahko prodirali naprej proti Mašunu, so morali najprej odstraniti uničen oklepnik, ki jim je zakrčil cestišče. Ko so ga hoteli odvreči z drugimi oklepniki, so jih partizani z brzostrelnim topom zadeli še nekaj. Kljub temu je Nemcem le uspelo uničiti oklepnik odvreči in cesto odpreti, vendar so z lažjimi in srednjimi tanki čakali za ovinkom, ker si niso upali naprej.

Tudi nemška pehota seje morala umakniti daleč nazaj, povrh pa je imela hude izgube. K temu je med drugimi precej pripomogel puškomitraljezec Filip Tonih. Opazil je skupino nemških vojakov, ki so kukali izza grmičevja na robu globoke vrtače. Bataljonski komandant Franc Grebenc-Lado mu je velel, naj tisto vrtačo obide. To je Tonihu uspelo in pokosil je vseh deset Nemcev. Potem seje razjokal, ker je pobil toliko ljudi, a gaje komandant okaral in tudi potolažil, da je s tem preprečil nemalo gojja na slovenskih tleh. Bil je namreč še novinec, toda takrat seje dobro izkazalo še veliko novincev. Sploh je kazalo, da so sovražniki potisnjeni v skrajno neugoden položaj in da je njihova pehota čisto nemočna. Pod takim vtisom je brigadni komandant Stanko Semič-Daki sklenil, da bo iz bitke v Leskovi dolini odtegnil

dve četi 4. bataljona in ju poslal na Goljak v pomoč 2. bataljonu, ki se je znašel v hudi stiski. Treba jnu je bilo okrepitve vsaj obljubiti, da bi njegovi borci vzdržali v boju do večera.

Toda komaj sta 2. in 3. četa 4. bataljona zapustili bojišče pri Čaši in odšli mimo Klešč proti Sviščakom, je napadla nemška pehota iz Leskove doline s svežimi močmi. Zadel je sicer na hud in trdovraten odpor, tako da so se razbesneli srditi boji, vendar so imeli sovražniki nekajkratno premoč.

Proti spremstvenemu vodu 4. bataljona je pritiskalo več kot dvesto Nemcev, ki so se krili s streljanjem po vseh predpisih. Vod je imel že prve izgube. Najprej je bil hudo ranjen v koleno italijanski topniški poročnik, ki je svoje dni pomagal prisiliti k vdaji plavogardiste v Grčaricah s sijajnimi zadetki, kmalu za njim je bil smrtno zadet v trebuh četni politični komisar Kapš, ves preluknjan pa se je zgrudil mitraljezec Carlo Barut iz Trsta. Med obstreljevanjem z nemškim oficirjem je bil zadet v zapestje leve roke še vodnik Milan Pahor-Dorče. Roka mu je čez noč počrnela in so mu jo morali v Ribnici odrezati. O tem, koliko partizanov je ta dan padlo, ni natančnih podatkov. Iz

1. bataljona je znan Stanko Govže iz Sušja in Gregor Tomšič iz Knežaka, od ranjenih pa vemo za puškomitraljezca Pepija Stepančiča iz Špacapanov, za Ludvika Ambrožiča iz Sušja, kije imel prestreljeni obe nogi, ter za njegova rojaka Alojza Govžeta in Alojza Lovšina. Na položajih 1. bataljona pri Zverinjaku je bil spet ranjen tudi ekonom brigadnega štaba Franc Medle-Franček.

Nemški naval na enote 4. bataljona je bil še hujši. Tam je padlo šest partizanov, žal njihovih imen ne vemo. Huje ranjenih jih je bilo pet: puškomitraljezec Stanislav Pečnik iz Gostec na Gorenjskem, Leopold Babič-Polde iz Radatovičev, Stanko Marinič, Matevž Hribar in Anton Nared. Pri njihovem reševanju z bojišča seje še posebno izkazala priletna Anica Detoni-Marjanca, kije enega izmed ranjencev iz strelske črte odnesla zravnan. Očitno soji Nemci prizanesli zaradi spoštovanja do ženskega junaštva.

Pri 1. četi 4. bataljona so s pridom uporabljali prejšnjega dne zaplenjeni Šarec. Da so partizani obdržali položaje, so morali Nemce večkrat vreči nazaj z nasprotnimi napadi, toda nazadnje so le podlegli njihovi premoči in so se morali umakniti k Lenčajevemu vrhu. Tedaj so Nemci presekali pot za umik enajstim partizanom pod poveljstvom vodnika Nosana, ki pa so se prikrili v podrasti majhne vrtače. Bataljonu so se spet priključili šele čez sedem dni na Milanovem vrhu.

Sicer pa je bilo kot v peklu. Z obeh strani so mitralješki rafali kar vreli. Predaha ni bilo niti za hip. Vmes so treskale težke mine, ki so jih partizani imeli na pretek. Na minometnem izstrellšču 1. bataljona

seje zavoljo nenehnega streljanja cev težkega minometa 81 mm tako pregrela in razširila, da je počila objemka, pa so morali minomet odpeljati v popravilo na Medenovo žago v Begunje nad Cerknico.⁴⁸

Štab 1. bataljona se je dobro zavedal, da se sovražniki ne bodo odrekli tankom pri prodoru proti Mašunu, zato je zapovedal, da je treba cesto zaminirati. To delo so opravili minerji Franc Osredkar-Grilc, Franc Lenart-Franjo, Jože Bukovec-Srečko in Domin Brdnik pod

Franci Picek iz Ribnice (levo) in Stanko Govže iz Sušja (sredina), ki sta padla 23. in 24. oktobra 1943 v bitki pri Leskovi dolini, in vodnik Milan Pahor-Dorče iz Mirna pri Gorici (desno), kije v tej bitki izgubil roko

strokovnim vodstvom vodnika Avgusta Omahna-Rajka. Pri cestnem ovinku na Prevagljaju so zakopali cel zaboj, se pravi 25 kilogramov italijanskega razstreliva. V mino so vtaknili vžigalnik na pritisk, dodali pa še vžigalnik na poteg. Potem so s cestišča skrbno odstranili vse sledove kopanja, ga pometli in potresli z bukovim listjem, nato pa še nastlali z odpadlim papirjem. Enako so storili tudi na cesti, kakšnih 80 metrov pred minsko pastjo (glej skico na str. 302).

Nemci so že popoldne pognali srednje tanke, vendar si dalje od Kovačije niso upali, kajti proti njim je streljal brzostrelni protiletalski top, pa čeprav so se njegove granate od oklepov po večini odbijale. Vrnili so se v kritje pri logamici. Medtem seje brzostrelni top pokvaril, zlomila se mu je udarna igla. To je bil kritični trenutek, zakaj miniranje ceste še ni bilo končano. Zagato je premostil Franc Pakar-Vid, komandir 3. čete, kije na nemške tanke streljal z lahkim minometom. Čeprav jim ni naredil nobene škode, jih je ob petnajstih vendarle prisilil, da so se spet umaknili. Morali so počakati na 35-tonskega tigra.

Okoli sedemnajstih se je nemška nakana vendarle uresničila. Velikanski tank je prodiral od Leskove doline, ne glede na mine in

ranate, ki so udrihale po njegovem oklepu. Kazalo je, da ga ne bo loglo zadržati nobeno strelno orožje. Bataljonski komandant Franc Jerebenc-Lado je ukazal, naj brzostrelni protiletalski top prevrnejo avzdol pod cestno škarpno, kajti odnesti ga ni bilo več mogoče. Vsi so akali z zadržanim dihom. Pri prvem razsutem šopu papirja se je istavil. Iz tanka na cesto je stopil nemški oficir in začel s paličico irevidno odstranjevati raztresene liste. Pa se je prepričal, daje cestišče ladko in nenačeto. Hitro se je spravil nazaj v tank in ga zaprl zjekleno Dputo, nato je tank odpeljal dalje, obenem pa streljal s topom na vse umljivo levo in desno od ceste. Pri Prevagljaju je bilo cestišče spet (osuto s papirjem. Tam se jekleni orjak ni ustavil, marveč je zapeljal iaprej in čez. Tedaj je komandant Lado, kije ždel poleg minerja Srečka, ikazal: »Potegni!«

Strahotno je treščilo, šinil je ogromen oranžni plamen, tank je jrivzdignilo za poldrug meter in hipoma je bilo vse v ognju: tank)ziroma njegovi ostanki, cesta in gozd pod njo. Nad vrhovi hoj in bukev so frčali kosi tankovskih gosenic, pogonskih koles in drugega železja. Trgali so veje in padali med tiste borce, ki so bili preblizu ceste. Kos ;ankovskega kolesa je odbil jelki debel vrh, potem pa s truščem padel sraven Jožeta Vesela, ki se je zadnji hip umaknil za deblo. Tudi Franc jrebenc-Lado, Mihael Butara-Aleks in miner Jože Bukovec-Srečko so 5e udarcem letečih tankovskih kosov izmaknili tako, da so se pritisnili k drevesnim deblom.⁴⁹

Nemška pehota je takrat še pritiskala, vendar so partizani, tudi novinci, ob uničenju nemškega tigra dobili pogum in krepko navalili nanjo. Odbili so jo z grebena in jo pognali po pobočju Kalvarije proti Kovačiji in cesti, kjer pa je bilo že vse polno nemških tankov. Slabo so se obnesli nekateri novinci iz Brkinov, ki so jo pod vodstvom razrešenega namestnika komandanta nekdanje Brkinske brigade pobrisali s položaja in odšli partizanit nekam v domače kraje.

Mnogo slabše se je godilo partizanom 1. čete 4. bataljona. Nemci so namreč izrabili vrzel, kije nastala zaradi naskoka 2. čete 1. bataljona proti Kovačiji, zabili skozenjo močan klin ter udarili v hrbet spremstvenemu vodu in 1. četi 4. bataljona, ki sta imela hude izgube. Brigadni štab je poročal, da je bilo pri Leskovi dolini pogrešanih 24 partizanov, 11 ranjenih, en mrtev, eden pa ujet. V to so všteti že prej imenovani padli in ranjeni partizani, kolikor jih je bilo mogoče ugotoviti. Sovražniki so pretrpeli mnogo hujše izgube. Baje je bilo samo mrtvih najmanj 150 Nemcev, med njimi dva oficirja.

S tanki so poskušali Nemci vseeno priti do Mašuna. Ko so se prebili mimo svoje tankovske razvaline, pa so naleteli na veliko zaseko. Tam je tisti večer prišlo še do zadnjega spopada. Nemci so morali prodor

proti Mašunu odložiti na 25. oktober. Bitka pri Leskovi dolini je bila končana. Njen namen s partizanske strani je bil: Nemce zadržati toliko časa, da se bodo z Mašuna umaknili ranjenci s sprejemno ambulantno vred in pripadniki zalednih enot ter da bi se z Mašuna rešilo čimveč hrane in vojaške opreme.⁵⁰

Toda končali so se tudi boji pri Goljaku. Četi 4. bataljona, ki sta morali s presiljenim tempom prehoditi več kot 24 kilometrov dolgo pot, sta do položajev 2. bataljona prispeli docela izčrpani, pri čemer so se pokazale tudi posledice za silo prebolele tifusne okužbe. Jožetu Boldanu-Silnemu taka pomoč ni ničesar hasnila, saj bi moral za varstvo teh partizanov izdvojiti celo del svojih enot, ki so jih Nemci že skoraj povsem stisnili in obkolili (glej skico št. 28 na str. 301). Sovražniki so obvladali tudi protitankovske ovire. Ceste so razminirali tako, da so iz min pobrali detonatorje, razstrelivo pa partizanom v posmeh zavili v gazo. Privoščili pa so si še hujše potegavščine. Njihovi ogledniški oddelki so izsledili partizanski poljski telefon in se priključili na napeljavo. Prisluškovali so pogovorom brigadnega štaba ne le s štabom 2. bataljona, ampak celo s štabom divizije. Tako so bili na tekočem o vseh partizanskih premikih in o njihovih šibkih točkah.

Na podlagi tako natančnih obvestil jim ni bilo težko ugnati junaške obrambe 2. bataljona pri Goljaku. Brigadnemu komandantu Stanku Semiču-Dakiju ni ostalo drugega, kot da privoli na njegov umik proti Sviščakom. Ta privolitev je prišla zadnji hip, kajti Jože Boldan-Silni se je moral s svojimi četami že prebijati iz nemške obkolitve.⁵¹

Usodni vdor nemške tankovske kolone čez Smuko

Tretji bataljon Tomšičeve ni veliko pripomogel k poskusom, da bi nemškim tankovskim kolonom preprečili prodor od Broda na Kolpi proti Kočevju. Očitno je s svojim jalovim nastopom le še omajal bojno voljo prejšnjih branilcev, da seje Nemcem mogoče uspešno postaviti po robu. Z bliskovitimi prodori v Novo mesto in Belo krajino so sovražniki ustvarili vtis, da je vsak odpor pri Brodu na Kolpi zaman. V zapovedi, ki jo je izdal zvečer 22. oktobra, je operativni štab že dopustil možnost, da 9. brigada ne bo mogla obdržati obrambnih položajev ob izstopu iz kolpske soteske, ki so bili za branilce najugodnejši. Za primer, če bi se to zgodilo, je ukazal, naj se njene enote umikajo vzporedno s cesto Nova sela-Banjalo-Morava-Štalcerji in tolčejo nemške pobočnice. Premočnim sovražnikom je taka zapoved ustrezala, ker jim je dajala možnost, da bataljone 9. brigade razbijejo, s tem pa preprečijo morebitne njihove udarce v nemško zaledje.

Splošni nemški napad se je začel 23. oktobra 1943 ob osmih. Okoli Stružnice so nemške granate razorale vsak kvadratni meter zemljišča. Bataljona 9. brigade sta se morala umakniti brez upa na morebiten nov odpor, ker jima je nemško topništvo sledilo in jima preprečevalo, da bi se utrdili na kakršnihkoli ugodnih položajih.

Tako je imela pehota prosto pot in kmalu je zasedla Jesenov vrt, od tam pa udarila proti Banjaloki. Šele tedaj so se pognali v napad tudi nemški tanki. Do trinajstih so že prodrli k Ajblju, kjer so se skušali partizani utrditi na novi obrambni črti. Žal so Nemci že dobili krila. Njihovi topovski in tankovski udari so bili silno natančni. Pri Ajblju je obležalo 23 mrtvih partizanov z bataljonskim komandantom Alojzom Aličem-Lesniko vred. Za Nemce poslej ni bilo nobene ovire več. Do apoteke v Kočevju so z dvema ogledniškima tankoma pridrli že 24. oktobra zvečer, ponoči pa je v mesto prispela tudi glavšina 44. ogledniškega oddelka.⁵²

Po razpadu obrambnih položajev 9. brigade pri Stružnici in Ajblju je postalo jasno, daje nov nemški sunek pričakovati čez Kočevje. Zato se je štab 3. bataljona Tomšičeve z 2. in 3. četo že 24. oktobra popoldne premaknil z Dvora v Stari Log, le 1. in Delavska četa sta odšli na Smuko. Iz Starega Loga je pošiljal h Kočevju obveščevalne patrulje, da bi bil njegov štab na tekočem, kdaj bo treba začeti s prekopavanjem ceste Stari Log-Smuka-Dvor, ki bi morala začasno ostati še prevozna, cesto Kočevje-Stari Log pa so njegove enote že zasekavale. Tem enotam se je priključilo nekaj razhajkancev iz delavnic komande mesta Kočevje, med njimi Ivan Zbačnik, Karel Zgonc in Anton Lavrič iz Loškega Potoka.

Bataljonski obveščevalec Vinko Preložnik je skrbel, da sta dogajanje okoli Kočevja stalno zasledovala obveščevalca Ernest Pikel iz 2. in Izidor Kočevar iz 3. čete, Dvor in Sotesko pa je moral nadzorovati obveščevalec Emil Žgajnar iz 1. čete. Toda s Preložnikom se je povezal tudi predstavnik glavnega štaba Drago Stepišnik in se dogovoril, da mora poročila o nemških premikih sproti pošiljati naravnost v glavni štab.⁵³

Vendar Preložnik ni dobival poročil samo od svojih ljudi iz Kočevja, ampak je imel skrivne obveščevalce tudi v Delavski četi med nekdanjimi belogardisti, ki so začeli po prihodu od Broda na Kolpi nevarno stikati glave. Nameravali so napasti in postreliti bataljonski štab. Z orožjem bi jih oskrbeli somišljeniki iz čet, za te pa Preložnikovi ljudje niso vedeli. Čakali so samo še na primeren trenutek, ko bodo prišli Nemci v bližino. Najprej bi se uprli prekopavanju cest. To so 25. oktobra 1943 tudi storili. Toda kaže, da je med zarotniki prišlo do

kratkega stika, ker je moral vodnik minometnega voda Alojz Svetek oditi na položaj z 2. četo: s pobojem bataljonskega štaba ni bilo nič. Upornike so brž zastražili zanesljivi borci iz 1. čete, o naklepih belogardistov pa je Preložnik poročal tudi v glavni štab. Ker je bil blizu, je že čez nekaj ur prispel odgovor, daje treba zarotnike pokončati.

Odvedli so jih v neko vrtačo in jih tam postrelili. Koliko zaslepljenec je bilo pobitih in ali so bili zares vsi krivi, ne ve nihče. Toda iz pričevanja Bogdana Strune-Jana se da sklepati, da je glavnina Delavske čete prekopavala cesto pri Smuki še tudi naslednjega dne.⁵⁴

Obveščevalci so poročali, da so se nemški tanki iz Kočevja obrnili po cesti proti Žagi Rog, vendar so popoldne 25. oktobra pridrli tudi do Starega Loga. Pratež in bataljonski štab sta se morala od tam jadmo umakniti na Smuko. Tam je komandant Ignac Horvat-Imre odredil, naj bataljonski pratež odide na Lazino pri Hinjah. Da bi dostava hrane na položaje potekala brez zamud, seje kuharjem pridružil bataljonski politični komisar Nande Sedej, kuhinja pa je za varstvo dobila šest stražarjev z enim puškomitraljezom iz 1. čete. Vsi drugi borci so bili razdeljeni na skupine, ki so začele takoj prekopavati in zasekavati cesto.

Ukaz za miniranje mostu čez Krko na Dvoru je prišel zadnji trenutek, vendar je vodnik Anton Drečnik-Zvone vsa dela opravil pravočasno in temeljito. Enega izmed minercev, priletnega Franca Šenkinca iz Šembij, so Nemci sicer zalotili ob umiku in ga ubili, toda razstrelitve mostu niso mogli več preprečiti. Uničenje bil tako strokovno, da ga niso mogli ne popraviti ne uporabljati. To je nemški prodor čez Lašče do Smuke odgodilo kar za en dan.⁵⁵

Jutro 26. oktobra 1943 se je začelo z zloveščim cviljenjem tankovskih gosenic, ki je polnilo megleno ozračje okoli Starega Loga. Čete, razdeljene na delovne skupine po dvajset mož, so že prekopavale cesto od Smuke čez Lašče do Jame pri Dvoru. Na Smuki pri odcepu za Hinje je s krampi mahala Delavska četa, blizu nje je vlekla skrhano žago skupina Potočanov, ki je nameravala čez cesto podreti stoletno lipo. Na nasprotno stran, k Staremu Logu je korakala 2. četa z bataljonskim težkominometnim vodom. Njena naloga je bila: blizu Starega Loga postaviti zasedo, obenem pa z odvečnim moštvom prekopati cesto. Komandir te čete je bil Vinko Volavšek-Albin, spremljal pa jo je tudi namestnik bataljonskega komandanta Viktor Cvelbar-Stane.

Toda Nemci so zasnovali svoj tankovski prodor navsezgodaj. Kaže tudi, da jih protitankovske ovire od Male Gore do Starega Loga niso

veliko zadržale. Hipoma so se s tanki prikazali izza ovinka in 2. četo presenetili na planem. Viktor Cvelbar-Stane, kije koračil odspred, je uspel samo še zakričati: »Na levo v strelce!« in že se je začel bojni piš.

Partizani 2. čete so se pognali v zavetje na levi kakor en mož. Nemški tankisti se očitno niso takoj znašli. Tankovski mitraljezi so ranili Ivana Pezdirca iz Podzemlja, padla pa sta Janez Arko iz Brinja pri Ljubljani in Alojz Lesar iz Sušja. Na cesti je ostal samô težkominometri oddelok pod poveljstvom Alojza Svetka, ki se je ves vdal sovražnikom. Zakrinkani belogardistični klavec Svetek, Anton Jakoš, Niko Korošec in Avgust Lampič iz Bizovika ter Ivan Sapeta iz Loškega Potoka, Jože Gornik iz Podklanca pri Sodražici in Jože Hočevar z Grmade pri Trebnjem so očitno na to priložnost že dolgo čakali, da so lahko prišli k domobrancem na Urhu. Čisto načrtno je pobegnil tudi Anton Zalar iz Bezuljaka. Kaj se je pripetilo z Lojzetom Mohojem iz Loškega Potoka, Tonetom Debevцем iz Begunj, Janezom Maroltom iz Marinčkov ter Stanetom Vičičem in Jožefom Gržino iz Gornjega Zemona, ni znano.⁵⁶

Z vseh vetrov zbrani borci minerskega voda pod vodstvom Ivana Zbačnika niso utegnili spodžagati stoletne lipe na cesto. Z nenavadno ihto je do njih s konjem prigalopiral vodnik Anton Drečnik-Zvone, češ naj žago takoj snamejo in se hitro umaknejo. Žage pa se ni dalo hitro izvleči, a takrat se je izza ovinka že prikazal velik nemški tank. Zbačnik in njegov tovariš sta žago pustila, pograbila vsak svojo puško in nahrbtnik ter skočila za vogal bližnje hiše. Od tam sta tekla čez vrt proti gozdu, kjer so ju Nemci opazili in začeli nabijati s tankovskim topom. Ena od granat je usekala Zbačnikovemu tovarišu pod noge in ga vrgla v bližnji grm. Zbačnik je mislil, da je po njem, pa se je hitro pobral le huje opraskan, češ: »Ma oštja, skoraj bi jo staknil.«

Tanki so presenetili tudi Delavsko četo, kije prekopavala cesto pri odcepu za Hinje. Politični komisar Bogdan Struna-Jan je zaklical: »Fantje, bežite!«

Tekli so, kolikor so jih nesle noge. Nemec pa še streljati ni maral za njimi. Zlezel je iz kupole ter si prižgal cigareto, potem pa lagodno puhal debele kosme dima. Četni kuhar in nekaj nekdanjih belogardistov je priteklo za komisarjem Janom v gozd nad Smuko, kjer so se pridružili minerskemu vodu in glavnini 3. čete. Da bi se ozirali nazaj in gledali, kdo se je vdal Nemcem, ni bilo časa. Veseli so bili, daje ostal med njimi bataljonski komandant Ignac Horvat-Imre.⁵⁷

Podobnih presenečenj je bilo še več, o tem kaj so doživele, kako so se umikale in na katero stran ceste so se prebile druge delovne skupine, pa je malo znanega. O 1. četi imamo le podatek, da se je en

Borec Janez Arko iz Brinja pri Ljubljani (levo) in pomožni miner Franc Šenkinc iz Šembij (desno), ki sta padla na obrobjih Kočevskega Roga 26. oktobra 1943. Za padlega Alojza Lesarja iz Sušja ni bilo mogoče dobiti fotografije

vod s 27-timi partizani, ki so prekopavali cesto po serpentinah pod Laščami, umaknil v Gradenc. Pri tem vodu je bil četni komandir Lojze Klančar-Kovač, ki pa ni ničesar vedel, kam so se umaknili drugi četni deli, še manj pa, kje bi bilo mogoče najti četnega političnega komisarja in oba namestnika.

V nepričakovano zagato je zašel celo bataljonski pratež, ki naj bi z Lazine pri Hinjah enote oskrboval s hrano. Nande Sedej, bataljonski politični komisar, je že prejšnji večer odredil, da mora stražarski oddelek ob štirih zjutraj poslati proti Žvirčam puškomitralješko patruljo. Vodil jo je petnajstletni mitraljezec Lojze Kramar, v njej pa je bil poleg njegovega pomočnika še Jože Šenkinc. Ta patrulja bi se morala vrniti do devetih, toda nekje seje zadržala. Ker je bil cvilež tankovskih gosenic od Starega Loga proti Smuki vse hujši, je skrbni komisar Sedej sklenil, naj se pratež z Lazine umakne na Lopato, kjer bo bolj varen. Rečeno, stojeno. Ker pa se patrulja z Žvirč še ni vrnila, je na Lazini za zvezo pustil četnega sekretarja ZKM Francija Strleta.

Mitralješke trojke od Žvirč, kije bila v nastalih razmerah še posebno dragocena, pa ni in ni hotelo biti. Medtem je postalo jasno, da so nemški tanki že na Smuki in da bodo verjetno prišli tudi do Hinj, kar seje malo pred deseto tudi zgodilo. Resje na Hinje pricvilil samo en

tank, kar pa je bilo dovolj, da zveza ni dočakala Kramarjeve trojke. In tako so poslej za varstvo prateža ostali le še trije stražarji, edino rafalno orožje pa Nandetova brzostrelka. Zato je politični komisar Nande Sedej pratež s kotli in drugo kramo poslal v gozd na Hribu (kota 434) nad Lopato, sam s stražarji pa je ostal v razgledni hiši sredi vasi, da bi tam dočakal katero od patrulj bataljonske glavnine. Pa ni imel sreče ne podnevi ne ponoči.⁵⁸

Po osvojitvi ceste Stari Log-Smuka-Lašče-Dvor so se nemški tanki razvrstili na zaporo. Tankovske posadke so vzdolž ceste in ob njej izbrale posebno pregledne točke, na katere so postavile oklepna vozila, obenem pa so jih prikrile z vejevjem obližnjega grmovja tako spretno, da jih ni bilo mogoče razločiti od narave. Ta zapora je enote in poveljstvo 3. bataljona razčesnila na dve strani, pa še na več manjših in med sabo nepovezanih delov (glej skico št. 32 na str. 497). Tako je bil 3. bataljon Tomšičeve brigade razkropljen, ne da bi prej doživel kak resnejši udarec.

Najmočnejša skupina razkropljenih borcev seje zbrala okoli bataljonskega komandanta Ignaca Horvata-Imreta. Ob sebi je imel skoraj vso 3. četo, minerski vod, vod 2. čete, ki se je umaknil iz zasede pri Starem Logu, in del 1. čete, po številu več kakor 140 partizanov. Imre je premogel tudi dober nos za to, v katero smer se giblje nemška ofenziva, zato je brez odlašanja sklenil, da bo bataljonsko glavnino popeljal mimo Žvirč k Velikim Laščam, kjer bo borcem lahko zagotovil rednejšo preskrbo. Ker Nemci čez dan še niso trdno sklenili obkolitvenega obroča od Smuke do Lašč nad Dvorom, mu je prehod od Lukaš hriba proti zahodu uspel brez večjih težav in brez spopada. Med potjo se jim je priključila še Kramarjeva mitralješka trojka.⁵⁹

Drugo večjo skupino je sestavljala glavnina 2. čete, ki jo je vodil namestnik bataljonskega komandanta Viktor Cvelbar-Stane. Ta se je od Smuke umaknila do Rdečega Kamna, kjer je zarana 27. oktobra 1943 prišla v stik s komandantom glavnega štaba Francem Rozmanom-Stanetom, njegovim namestnikom Jakom Avšičem, pa tudi s premično bolnišnico, radiotelegrafisti ter še nekaterimi drugimi deli glavnega štaba. Komandant Franc Rozman-Stane je povedal, da so Nemci Kočevski Rog obkolili in da ga bodo zdaj začeli česati. Velel je, da seje treba prebiti v Suho krajino.

Skupaj so odšli mimo Gorenje Tople Rebri ter se približali cesti Smuka-Lašče-Dvor. Vreme je bilo megleno, mrščal je droban dež. Ogledniške patrulje so že sredi dneva ugotovile, da so ob cesti nemški vojaki in da imajo skrbno prikrite tanke, ki so na zunaj spremenjeni v nekakšne leskove grme. O tem se je na svoje oči prepričal vodja ogledniške patrulje Ivan Zbačnik. Cesta od Starega Loga čez Smuko

in Lašče do Dvora je bila trdno v nemških rokah. To je postalo očitno zlasti zvečer, ko je nemško vojaštvo zakurilo stražne ognje. Viktor Cvelbar-Stane je 2. četo povedel bliže Krki, da bi po ovinku prišel do bataljonske glavnine, žal pa se tudi tam ni dalo priti čez cesto. Potem seje vsa skupina vrnila k Rdečemu Kamnu. Tedaj je z njimi hodil tudi Jaka Avšič, kije partizanom 2. čete za nagrado izročil sto cigaret.

Na poti tja je prišlo do presunljive nesreče. Nek partizan je sredi gozda nenadoma zdrsnil v brezno. Nihče ne bi bil vedel zanj, če ob sebi ne bi imel brata soborca, kije to opazil in povedal. Daje bila nesreča še hujša, so bile vse bližnje vasi požgane, zato ni bilo mogoče najti primerne vrvi. Skušali so si pomagati s srobotom, kar pa se ni obneslo. Tako so morali tistega človeka prepustiti grozni smrti, ne da bi mu lahko kako pomagali.⁶⁰

Toda nad Žago Rog se je 27. oktobra pripetilo še nekaj hujšega. Nemci, ki so jih vodili nekdanji belogardisti, so našli skrivno partizansko bolnišnico Pugled, pa tudi podzemno skrivališče za nepomične ranjence. Zverinsko so pomorili najmanj 21 ranjencev. Med njimi jih je bilo kar sedem iz 3. bataljona Tomšičeve brigade: Jože Kamenšek-Pavc iz Sadinje vasi pri Semiču, Janez Jakovčič iz Črnomlja, Jože Judnič iz Ručetne vasi, Martin Škof iz Gornje Lokvice, Jože Dežman iz Ljubljane ter Angel Grlica in Frane Karlo Grlica-Drago iz Varej. Eden izmed nemških vojakov je med skalovjem našel tudi shirano ranjenko Anico Mohar-Smilko, vendar pa so ji Nemci nehote prizanesli, ker so jo pustili za vabo, da bi dobili v roke njene reševalce. Poleg nje je pri življenju ostal še Franc Anžič iz Bizovika, ki pa so ga sovražniki ujeli.⁶¹

Čez dan 28. oktobra 1943 so nemške grablje že zajele okoliš Rdečega Kamna. Eno izmed njihovih kolon je zapazila patrolja 2. čete 3. bataljona Tomšičeve ter javila, da se začasnemu četnemu nastanišču pri Luži bliža kolona, ki pa je ni mogla razpoznati. Viktor Cvelbar-Stane je hitro poslal novo patroljo, v kateri je bila partizanka Zofka Primožič, ki pa tudi ni mogla prepoznati, kdo se bliža. Potem je šel gledat sam Cvelbar. Ko seje neznani koloni zadosti približal, je na glavah opazil čelade in se tako prepričal, da ima pred sabo nemške vojake. Začelje streljati po njih z italijansko brzostrelko. Toda ti rafali so povzročili paniko zlasti pri radiotelegrafistih in spremstvu glavnega štaba. Med umikom 2. čete 3. bataljona Tomšičeve v hrib na nasprotno stran nastanišča se je izgubil tudi vodnik Franc Maglica iz Golca pri Obrovu. Ta se je še isto noč z Ivanom Zbačnikom in tremi borci prebil do Poloma, nato pa čez Malo goro in Dane na Travno goro.

Po spopadu pri Rdečem Kamnu je Cvelbar četo popeljal proti osrčju Roga. Na poti je imela kar precej sreče. Najprej je pri prehodu

Cinkarske ceste doživela nekaj nenavadnega. Ko je bila večina partizanov čez, se je izza bližnje skale dvignil nemški vojak in strumno salutiral namestniku komandirja Milanu Remihu, kar je tega na moč osupnilo. V bližini Žage Rog je četa prešla cesto Rog-Željne tudi brez boja. Sovražniki so se od tam ravno tedaj umikali. Na njihovih kuriščih so partizani našli ne samo žerjavico, ampak tudi goreča polena in celo nekaj krompirja. To seje zgodilo 29. oktobra. Z Roga seje potem četa spustila h Koprivniku, kjer so partizani od nekega terenca dobili moko in riž. Blizu Mavrlena so dobili tudi dve muli, eno so ubili in si skuhali rižoto. Potem so zavili na Planino nad Semičem, kjer so 2. novembra 1943 prišli v stik s štabom Železničarske brigade (glej skico št. 32 na že omenjeni strani). Nemške ofenzive v tem predelu Kočevske ni bilo več. Končala se je že pred tremi dnevi.

Ves čas od Smuke čez roško pogorje do Mavrlena in Planine je 2. četa 3. bataljona Tomšičeve ostala celovita. Kakor prvi dan hajke je bilo tudi ob koncu v njej še vedno 70 partizanov. K moralni trdnosti je še največ pripomoglo jedro prostovoljcev z Vrhnike, ki so bili vzor privrženosti osvobodilni stvari. Med potjo se je četi priključilo precej razhajkanih partizanov, od znanih Zora Saksida, pobegnil iz čete pa ni niti eden. Drugače je bilo z deli 1. in 3. čete, ki so se od Smuke proti Mavrlenu premikali ločeno ali po drugih poteh. Ti so zvečine izginili na domove, potem pa v 15. brigado.

V isto smer seje prebijala skupina petnajstih partizanov, ki stajo vodila namestnik bataljonskega političnega komisarja Ivan Dolničar-Janošek in namestnik političnega komisarja 3. čete Jože Snoj-Piki. Ta skupina je zašla k Pugledu, kjer je ostala pet dni brez vsake hrane. Ko so se Nemci umaknili, je Dolničar ugotovil, da so gladovali blizu zasilne partizanske bolnišnice pri Grintovcu, nakar so ti partizani pomagali pri preselitvi ranjencev.⁶²

Bataljonski politični komisar Nande Sedej je v vasi Lopata zaman čakal, da bo od Smuke prišla kaka četa ali vsaj patrolja. Zarana 27. oktobra je sklenil začasno zapustiti pratež v gozdu nad Lopato, da bi katero od podrejenih enot poiskal v bližnjih vaseh. Dva stražarja je pustil pri pratežu, Francija Strleta pa vzel za spremstvo. Med mrščanjem drobnega dežja sta po vzhodnem pobočju kote 261 najprej prišla v Veliko Lipje, kamor Nemcev še sploh ni bilo, od tam pa sta zavila v Gradenc. Tam je njuna pot obrodila prvi uspeh: naletela sta na vod 1. čete, ki je štel 27 borcev s tremi puškomitraljezi in pri katerem je bil tudi četni komandir Lojze Klančar-Kovač. Takoj po srečanju je Nande poslal nazaj proti Lopati močnejšo patroljo, da pratež s kotli spravi na varno. Žal pa je medtem med pratežem pri Hribu nad Lopato že zavladata panika. Bataljonski intendant Rudolf

Lavrič-Gašper je kuhaije in njihove pomočnike odvedel neznano kam na Dolenjsko, tako daje patrolja v označenem gozdu našla samo oba stražarja, nekaj živil, kotle in drugo kramo. Takrat je Tomšičevo brigado zapustila odlična kuharica Ivanka Škoporc, kije bila v njej od ustanovitve.

Medtem je do partizanov na Gradencu prihitel terenec Mohor Kumelj, Benčičev iz Dolnjega Kota pri Dvoru. Ta je političnega komisarja Nandeta Sedeja prosil, naj vendarle poskrbi, da bodo njegovi borci iz Krške vasi pospravili na varno 200 kilogramov stiškega trapista, 200 kilogramov surovega masla v zavojih ter 12 dvestokilogramskih svinj, ki jih je v Krško vas iz samostana v Stični pripeljala Cankarjeva brigada in tam shranila, nato pa nanje pozabila. Velika škoda bi nastala, če bi te svinje dobili Nemci, je menil Mohor. Komisar Nande je stisko domačinov razumel in brž odredil patroljo štirih partizanov pod vodstvom Francija Strleta, da odidejo v Krško vas, kamor jih je vodil prizadevni aktivist OF Mohor Kumelj (glej skico št. 32).

Partizanski ljudje v Krški vasi so še tisti večer zaklali dve težki svinji, štiri partizane pogostili s krvavicami, sir, surovo maslo in obe očiščeni svinji pa naložili na dva vozova, ki sta kmalu po polnoči odrinila proti Ambrusu. Zjutraj sta se vozova že pomikala prek Brezovega Dola proti Visejcu, kjer jih je pričakal kurir in jih usmeril mimo Selškega hriba in Mladja k Lazarju. K tistima dvema bornima hišama so se namreč čez noč premaknili vsi partizani, ki jih je zbral bataljonski politični komisar Nande Sedej. Obenem je ukazal tja prepeljati vse kotle, zaloge streliva, nekaj težkih mitraljezov, katerih posadke so pobegnile, en težki minomet in celo protitankovski top 47 mm.

Okolico Lazarja so partizani temeljito zastražili, obenem pa se je začelo skrbno delo. Poveljniki in posebno zanesljivi borci so poiskali skrivališča med skalovjem, kamor so zakopali odvečno strelivo, dele mitraljezov, preostali težki minomet in protitankovski top. Drugi partizani so medtem na koščke rezali slanino in cvrli mast. V Krško vas so šle nove patrolje in od tam pripeljale še nadaljnjih deset dvestokilogramskih prašičev, že zaklanih in razdelanih. To delo je trajalo neprenehoma tri dni in tri noči. Mast z ocvirki so partizani puščali v kotlih, da se je strdila, nakar so kotle skrbno zaprli in jih zakopali. Večino mesa je bilo treba pojesti sproti, kar je bilo za mnoge le prehudo, najlepše kose pa je komisar Nande ukazal razdeliti za suho hrano. Med borce je razdelil tudi vse hlebčke trapista in precej surovega masla, drugega pa velel pretopiti v kuhano maslo in spraviti v dva gorska kotliča. Ta kotliča in še štiri z mastjo je bilo treba privezati na priročne lesene drogove, da bi jih v nuji lahko hitro odnesli.

Nandetovi partizani so bili pripravljeni za premik. Njihov politični komisarje dobro vedel, da bo nemška vojaška povodenj kmalu zajela tudi osrednjo Suho krajino.⁶³

Zasede, nemška obkolitev in preboj proti vzhodu

Obvestilo, da seje začela velika nemška ofenziva, je štab 14. divizije poslal štabu Tomšičeve brigade šele po koncu bojev na Goljaku in v Leskovi dolini. Priporočil mu je, naj z brigado manevrira po snežniškem in javomiškem pogorju ter napada Nemce v hrbet. Taka splošna usmeritev je bila tudi vse, kar je Stanko Semič-Daki dobil od štaba divizije, kajti z njim so bile medtem pretrgane vse zveze.

Če so namreč Nemci hoteli ukrotiti Tomšičevo brigado okoli Mašuna, so morali snežniško-javomiško pogorje najprej osamiti. Da bi to dosegli, so 25. oktobra z Rakeka navalili oddelki nemškega 134. grenadirskega polka, ki so do večera prodrli čez Cerknico, Martinjak in Grahovo do Goričic, 26. oktobra 1943 pa od tu dalje do Pudoba. Tam so zvečer prišli v stik s 500 vojaki nemškega 44. ogledniškega oddelka, ki so iz Osilnice na ta dan ob šestih zjutraj vdrli čez Čabar in Prezid s kakšnimi 30-timi oklepnimi in 40-timi navadnimi vozili. S tem so Nemci snežniško in javomiško pogorje odrezali od orožarskih delavnic, pa tudi od štaba 14. divizije. Franc Mavec-Boris, politični komisar 5. protitankovske baterije, ki seje vračal z Medenove kovačije v Begunjah s popravljenim brzostrelnim protiletalskim topom, sploh ni mogel več priti čez cesto Gornje Jezero-Pudob-Prezid, marveč je moral z vozičkom zaviti mimo Račne gore proti Loškemu Potoku, se pravi v čisto nasprotno stran od Mašuna. Ker je bilo očitno, da se je začela velika nemška ofenziva, je sklenil brzostrelni protiletalski top ob poti dobro skriti. In res ga je skril tako dobro, da ga po vojni še najti ni mogel več.⁶⁴

Da bodo Nemci prej ali slej prodrli do Mašuna, so v štabu Tomšičeve brigade vedeli že drugi dan bitke pri Leskovi dolini. Daki je odredil, da je treba od tod na varno spraviti ranjence, odpraviti vprege in vozne konje spremeniti v tovarne, iz gradu in vojašnic odpeljati hrano in vse, kar je koristnega, nato pa grad in vojašnice uničiti.

Zadnji dan bitke pri Leskovi dolini so na Mašunu še skuhali menažo in spekli kruh. Tudi glavnina 1. bataljona in 1. četa 4. bataljona sta se tisti večer še vrnili na Mašun, da bi se borci lahko pošteno najedli in pripravili za pohod. Ob teh pripravah je neki partizan iz Sušja stopil na odvrženo italijansko bombo, ki mu je razmesarila stopalo.

Naglica ni nikoli dobra, a kaj ko je bilo treba Mašun naglo zapustiti. Ponoči, bilo je v noči na 25. oktober, so se pratež, intendatura in brigadni štab premaknili v zgradbo planinskega zavetišča Gabriela D' Anunzia na Sviščake, kamor se je bil že pred tem umaknil 2. bataljon iz bitke pri Goljaku (glej skico št. 30 na str. 303).

Medtem so razdejanje na Mašunu pripravljali brigadna štabna patrulja, minerski vod in vod 3. čete 4. bataljona. Začelo se je 25. oktobra ob štirih zjutraj. Komandir Lojze Skol je dobil ukaz za požig mašunskega gradu, ki pa se sprva ni hotel vžgati. Lojze je vzel nafto, ki je bila v gradu v zalogi za pogon električnega agregata, jo v kovinskem sodu ob pomoči štabnih kurirjev skotalil po stopnicah navzgor, nato pa razlil od podstrešja navzdol. Treba je bilo le še pritakniti žveplenko in vzplamtel je grozoten kres, ki je žal pogoltnil mnogo umetnin in dragoceno knjižnico. Medtem je minerski vod razstreljeval vojašnice. Kmalu so se zaslišali rušilni treski. Že ob petih zjutraj ni bilo na Mašunu nobene stavbe več, tudi grad se je podrł. Nastala je puščava, ki naj bi zgrozila in osupnila Nemce.

Izbrane enote 1. bataljona so bile na nogah vso noč. Njihovi bojni deli so čakali v zasedah, vsi drugi borci so zasekavali in prekopavali ceste, ki so vodile od Leskove doline proti Mašunu, minerei so nastavljali pasti presenečenja. Na eno izmed njih, ki so jo bili pri Čaši naredili že Italijani, je zarana 25. oktobra zapeljal sovražnikov ogledniški avto in med partizanskimi rafali zgrmel v globok prepad.*

Po umiku iz zased pri Leskovi dolini in z Mašuna so se 1., 2., 4. in 5. bataljon Tomšičeve brigade sešli v Grdi dragi, od koder se je lepo videlo na vrh Snežnika. Tam se je 5. bataljon dodatno uredil in nekoliko okrepil.⁶⁵

Po umiku od Mašuna do Grde drage so preutrujeni partizani Tomšičeve brigade počivali samo en dan. Nič boljše se ni godilo širšemu brigadnemu štabu, intendanturi in pratežu, ki so se na Sviščakih, v domu bahavega laškega planinskega udobja našli uši in garij. Pa tudi glede varnosti so prišli z dežja pod kap. Brigadni intendant Jože Pevec-Riko je hotel z manjšo oboroženo zaščito ostati na Sviščakih, zlasti zato, da bi napekel nekaj več kruha, ki bi ga partizani dobili tudi za negotove prihodnje dni. Vendar so mu Nemci te načrte prekrizali. Še pred poldnevom 26. oktobra so pritisnili od Okrogline, zato se je

*Te protitankovske pasti so bile nekašne betonske plošče na valjčkih, zgoraj priklenjene z močnimi verigami. Naprožili so jih tako, da so verige odpeli, nakar je bil potreben samo še tresljaj, ki ga povzroči oklepno ali težko tovorno vozilo, pa se je plošča po valjčkih zapeljala navzdol, vozilo pa je zgrmel z nje v prepad (pojasnilo Antona Kočevarja-Ribča z dne 22. novembra 1987).

pratež moral jadrno umakniti. Bilo je komaj toliko časa, da so rešili kotle, zabelo in nekaj moke, da bi bilo vsaj za prežganko.

Že 25. oktobra zvečer so poročila brigadnih obveščevalcev povzročila zaskrbljenost. Komandant Stanko Semič-Daki, načelnik brigadnega štaba Janez Tomšič, operativni oficir Miha Avšič ter namestnik političnega komisaija Franc Žugel-Zvone so se pozno v noč sklanjali nad vojaškimi zemljevidi. Zedinili so se o docela novi brigadni napadalni taktiki. Bataljoni naj bi se premaknili vzdolž severnih pobočij Snežnika. Zapoved je velevala, da naj se 1. in 5. bataljon vsak od svoje strani približata Mašunu, 2. in 4. bataljon pa Leskovi dolini, kajpak vselej eden z desne, drugi z leve. Okoli bataljonskih jeder naj postavijo množico zased na cestna križišča in na druge prehodne točke ter povsod udarijo po Nemcih, kjerkoli bi se prikazali.

Bataljonske bojne skupine so odšle iz Grde drage 26. oktobra še pred svitom. Previdno so se pomikale proti cestam, ki so jih osvojili Nemci ter po njih patroljirali s tanketami in oklepnimi avtomobili. V zasedah so se skrbno prikrile, si zavarovale hrbet in prežale, kdaj bo v njihovo past zašel sovražnik. Toda morale so se razvrstiti tudi na manj ugodnih položajih. Mitralješki vod 2. bataljona je Daki postavil h križišču pri Čaši, kamor so vodile ceste od vseh strani. Tam je bila planjava in slabo bi se godilo partizanom, če bi bili od kod prišli Nemci.⁶⁶

Proti Mašunu in Leskovi dolini so bojni deli bataljonov in čet večinoma tipali brez vsakršnega uspeha. Prava bojna sreča se je nasmehnila le vodu 2. čete 1. bataljona, ki sta mu načelovala Jože Bregar-Ciril in Jože Papič-Luka. Ta vod je odrinil v zasedo k vojaški cesti, kije bila speljana po zahodni strani Kalvarije od Prevagljaja proti Meželišču. To je bila glavna vojaška cesta, ki je vodila z Gomanc čez Modro drago in Meželišče k Sladki vodi in od tam mimo Obramca do Veksle. Cesta je bila vijugasta in tam, kjer naj bi naredili zasedo, krepko zasekana. Nad zaseko je bila gozdnata brežina, pod njo dokaj globoka vrtača, malo pred zaseko pa je bilo izogibališče. Vodnik Jože Papič-Luka je svoje borce razvrstil tako, da je bil nad zaseko polit-delegat Jože Bregar-Ciril, od tam proti jugovzhodu strelci z obema zbrojevka, najbolj na vzhodu za večjo skalo pa on sam. Vsi partizani so imeli odlična kritja in so bili le 50 metrov stran od ceste.

Okoli devetih je od Leskove doline v zasedo zavozil oklepni avtomobil z nemškimi oficirji. Ustavil je na robu izogibališča, iz njega pa je izstopilo šest nemških oficirjev, ki so si začeli ogledovati zaseko. Kmalu zatem pa je mimo oklepnika privozil manjši tank in mimo oficirjev v zaseko izstrelil več granat. Takrat je vodnik Jože Papič-Luka ukazal streljanje. Pet Nemcev je padlo pri priči, eden pa seje skotalil

Vodnik Jože Papič-Luka z Radoviče (levo) in politdelegat Jože Bregar-Ciril iz Tomažje vasi (desno), ki sta se 26. in 29. oktobra 1943 s svojo hrabrostjo posebej izkazala. Papič je moral zapustiti Tomšičevo brigado že čez šest dni ker je bil huje ranjen, Bregar pa je odšel na Štajersko in nato v Lackov odred. Padel je 7. marca 1945 v Mlakah nad Muto kot komandant bataljona

v vrtačo onstran ceste. Partizani so nato začeli obdelovati tank z bombami, a ta se je naglo obrnil in začel na slepo streljati v brežino, potem pa jo je odkuril s kraja spopada.

Medtem je komandir Martin Kotar poslal kurirja z ukazom za takojšen umik. Vod se je nemoteno umaknil, kurir in vodnik Jože Papič-Luka pa se nista mogla, ker ju je obstreljeval preživel Nemec z brzostrelko. Vodnik Papič se je nekaj časa brezuspešno obstreljeval z njim, nakar gaje dražil tako, daje izza skale pomolil kapo na okleščku. To varanje je potem prepustil kurirju, sam pa seje izza skale izvlekel in Nemca obšel ter mu prišel za hrbet. Koje sovražnik streljal na kapo, mu je v pleča spustil kratek rafal, skočil k njemu, mu odvzel pištolo tipa zbrojevka 7,65 mm. Videl je, da je prestreljen jermen od brzostrelke, a je v naglici ni pograbil, kajti s kurijem vred seje moral nemudoma umakniti mimo poseke in majhnega mostiča. Ves bataljon ga je čakal dobro prikrit v prostorni dolinki z gostim hojevim mladjem in vsi so bili navdušeni nad njegovim junaštvom.⁶⁷

Kaže, daje brigadni zdravnik dr. Ludvik Žnidaršič predah izrabil za ustanovitev zasilne partizanske bolnišnice, ki se je udomila v

strminah nekje nad Peklom. Tu so oddali ranjence, ki jih ni bilo več mogoče odpeljati skozi Loško dolino.

Drugi bataljoni niso imeli večjih spopadov. Žal so patrolje ugotavljale, da se nemška vojaška moč vzdolž ceste Mašun-Leskova dolina stalno krepi, kar se je kazalo tudi v patroljnih spopadih. V enem izmed njih sta bila iz 2. bataljona ujeta Ivan Škender iz Velikih Lašč in Stane Lužar z Velikega Vrha. Kakšne podatke bodo Nemci dobili od ujetnikov, pa ni bilo mogoče predvideti. Zato je komandant Daki sklenil svoje bataljone premakniti daleč na drugo stran Snežnika. Pohod je potekal vso noč in v najstrožji tišini, končal pa se je v kraju Sežanje (kota 1317), samo pet kilometrov od Klanske police (glej skico št. 30 na že omenjeni strani). Tam je Daki prvič nagovoril zbrane partizane štirih bataljonov, jih pozval, naj vestno opravljajo bojno službo, jih opozoril na potrebo po vzdrževanju zvez med nočnimi pohodi, na odločnost v bojih ter na vzdržljivost in vztrajnost v premagovanju drugih težav. Še zlasti je želel spregovoriti partizanom italijanskega rodu, ki so izšli iz vrst nekdanje italijanske vojske. Dakijev nagovor je ognjevito prevajal tržaški komunist Ivan Malalan, ki pa ni požel zelenega navdušenja. To je bilo spričo pričakovanih hudih preizkušenj slabo znamenje.

Slaba znamenja so prihajala tudi od drugod. Obveščevalci so že zarana 28. oktobra 1943 poročali o množičnem prihodu nemškega vojaštva, kije obkoljevalo Snežnik. Po enodnevnem zatišju so se spet začeli patroljni spopadi. Ena od brigadnih patrolj je bila razkropljena, Franc Lesar iz Sušja je bil ranjen, Silvano Savron iz Trsta pa zajet. Iz poročil patrolj je izhajalo, da je brigada popolnoma obkoljena. Poleg tega so patrolje izsledile tudi nekaj razhajkancev iz Šercerjeve brigade in jih privedle pred brigadni štab. Pripovedovali so o hudih bojih njenih bataljonov pri Tršču, kjer naj bi Nemci Šercerjevo stisnili in obkolili. Ta obvestila so bistveno pripomogla k odločitvi brigadnega štaba, da se mora Tomšičeva brigada prebiti na vzhod in udariti Nemcem pri Tršču v hrbet, s čemer bi sestrsko brigado bistveno razbremenila. Razen tega so takrat partizanski poveljniki že spoznali, da se nemška ofenziva giblje od Gorskega kotaja proti severozahodu, zato so se hoteli prebiti in izmuzniti za njeno bojno črto.

O svoji odločitvi je brigadni štab izdal pisno zapoved, kije določala smer preboja, ukrepe za zavarovanje premika in kraj, kjer naj se bataljoni zberejo po preboju. V štabu so se namreč zedinili, da se morajo bataljoni prebijati ločeno in na širšem odseku, kar je dajalo več upanja, da bodo lažje obvladali cesto Klanska polica-Leskova dolina, ki je bila v nemških rokah. Brž po sprejetju zapovedi so po

bataljonih stekle temeljite priprave na negotovi nočni premik. Bojevitost po četah je bila še enaka kakor prejšnje dni. Tudi oskrba s hrano je bila redna, le daje bila jed pičla in neslana.⁶⁸

Oba dni, ki so jih prebili pri Sežanju je bilo temačno, iz oblačnega neba je pršel droban dež s prvimi snežinkami. Zato pa je bilo ponoči na 29. oktober temno kot v rogu. Da borci v temi med pohodom ne bi trgali zveze, so na nahrbtnike tovarišev pred seboj privezali koščke papirja ali trhlega lesa, nekateri pa so se držali kar za vrvico. Pohod od Sežanja do ceste Čabranska polica-Leskova dolina je potekal hitro in tudi dokaj brezskrbno, čez to cesto pa si je morala brigada zagotoviti prehod z orožjem in ga tudi dobro zavarovati. To nalogo je prevzel 1. bataljon, kije zavzel cestni odsek, širok kakšnih 500 metrov, cesto nemudoma zasekal z obeh strani, zaseke z notrajosti zaminiral in ob vsaki pustil po eno četo v zasedi. Tako je brigadna glavnina varno in hitro prestopala glavno oviro na poti proti vzhodu.

Ko je prišlo čez cesto že polovico enot, se je od Čabranske police začul ropot avtomobila, po vrhovih jelk pa so poplesovali tudi odsevi žarometov. Na tisti strani je bila v zasedi 2. četa 1. bataljona, ki ji je poveljeval Martin Kotar. Na spopad ji ni bilo treba dolgo čakati. Proti zaseki je kmalu pripeljal osebni avto. Po njem je najprej udaril Filip Tonih s težko bredo, in to tako da je njeno glavo naslonil v neko rogovilo, za njim pa tudi brigadni komandant Stanko Semič-Daki z brzostrelko, kije potem v avto zmetal še kakšnih deset ročnih bomb. V njem so bili mrtvi štirje nemški oficirji. Eden je bil sprva samo hudo ranjen in je klical na pomoč sestro. Pri njih je Rudi Puhar-Razin zaplenil vojaške zemljevide z načrti za ofenzivo.

Za osebnim je do zaseke pripeljal še tovorni avto. Ker je bila cesta zasekana, je moral ustaviti, vojaki pa so presenečeni ostrmeli. Toda Kotarjev! partizani jim niso dali časa za premislek. Brez odlašanja so navalili nanje z bombami in jih hitro ukrotili. Dalj časa sta se upirala le dva sovražnika, pa ju je vodnik Jože Papič-Luka kmalu pokončal z bombami. Med spopadom je k tovornemu avtu skočil tudi brigadni komandant Daki, pri tem pa prestregel košček pločevine od Kotarjeve bombe, ki se mu je zasekal v nogo. Razen njega in Martina Kotarja, ki je krvavel iz prstov na roki, sta bila tistikrat ranjena še dva partizana, eden izmed njiju je bil Danilo Zadnik iz Kozjan.

Koliko sovražnikov je bilo pobitih v obeh vozilih, je težko reči. Poročili, ki izvirata iz ocenitve Janeza Tomšiča, navajata najprej 20, potem pa 30 ubitih Nemcev, kar je gotovo pretirano, kajti Daki navaja, da sta vozili pripadali nemški intendanci in da so na njih našli kruh,

cigarete in druge dobrrote, kar vse se je junaškim napadalcem še kako prileglo.

Kmalu se je od Čabranske police zaslišalo brnenje številnih nemških motornih vozil in cviljenje tankovskih gosenic. Preden pa so Nemci prišli do obeh uničenih vozil, so bile enote Tomšičeve brigade že vse čez nevarno cesto in daleč stran. Podvizale so se proti Prezidanskemu Berinščku (kota 1170). Za njimi je skupaj s Kotaijevo četo hitel brigadni komandant Stanko Semič-Daki, kije zaradi hujše rane na nogi zajahal konja, rekoč: »Če že ne morem hoditi po dveh, bom pa po štirih nogah . . .«

Blizu prehoda čez nevarno cesto sta ostali v zaščitnici le dve četi 4. bataljona, brigadna glavnina pa je zavila čez gozd mimo Belega vrha (kota 949) na cesto od Korit proti Županovemu lazju in Babnemu Polju. To cesto sta četi takoj zasekali, potem pa tudi zaminirali, da bi Nemcem preprečili zasledovanje.

Ti dve četi sta nadzorovali tudi cesto Čabranska polica-Leskova dolina na kraju nočnega prehoda in poročali, kakšne nevšečnosti so imeli sovražniki, preden so cesto spet osposobili za promet. Mogočna debela iz zasek so s posebnimi krožnimi žagami na tankih hitro razrezali, da bi jih nato lahko odrinili s cestišča, niso pa se nadejali, da je cesta z notranje strani zasek zaminirana. Tako se je zgodilo, daje zarana 29. oktobra kar dvakrat grozno treščilo, vsakič pa je minska past pognala v zrak en oklepnik, enega s klanske in enega z mašunske smeri.

Po sledi za brigado so Nemci prišli šele popoldne. Četi sta jih pričakali blizu ostrega ovinka, kjer je bila cesta zasekana, prekopana in še zaminirana. Sovražniki so se pripeljali z dvema tovornjakoma, pri zaseki poskakali z vozil, začeli odstranjevati drevesna debela in polniti sveže izkopano jamo. Partizani so jim pustili veselje, ker so računali, da bodo Nemci ob tem pozabili na mine. Tako se je tudi zgodilo. Komaj so sovražniki poskakali na vozila in pognali, je strahotno treščilo. Prvi tovornjak je bil uničen, drugi pa je zapeljal čez škarpno in se prevrnil v globoko vrtačo. Tisti hip so po Nemcih udarili še partizanski mitraljezi. Toda sovražniki so se vseeno dobro branili. Preden sta četi opravili z njimi, sta imeli tri laže ranjene.⁶⁹

Slaba stran tega uspešnega pohoda je bila samo v tem, da se je Tomšičeva brigada premaknila v kraje, ki so jih Italijani že avgusta 1942 povsem opustošili, vasi požgali, prebivalce pobili ali odvedli umirat na Rab, tako da zemlje ni imel kdo obdelati in da tudi sicer skopa ni mogla obroditi prav ničesar. Torej se je brigadi obetal glad. Druga, še neugodnejša plat tega premika pa je bila v tem, da so

bataljoni Tomšičeve prišli med zobovje dvojnih nemških grabelj, ki naj bi snežniške gozdove načrtno in natančno prečesale, obenem pa v njih polovile ali pokončale vse, ki bi obnemogli. Šercejeva brigada se je iz teh ogroženih in opustošenih krajev proti Medvedjeku prebila v zadnjem hipu.

Da Tomšičeva brigada ni izbrala najboljše poti za ohranitev svojih bojnih zmogljivosti, se je pokazalo že tisto jutro, ko je odšel komandant 1. bataljona Franc Grebenc-Lado s 1. četo na ogledovanje proti Babnemu Polju (glej skico št. 30). Na planjavi pred vasjo je četa zašla v grozen mitralješki ogenj, pri čemer je imela enega hudo ranjenega, izgubila pa je tudi puškomitraljez. Med naglim umikom se je zgodila še ena nesreča. Komandantu Ladu je zdrsnila v kraško jamo črna kobilica, kije svoje dni pripadala namestniku brigadnega komandanta Jožetu Lepinu-Risu. Nikakršne možnosti ni bilo, da bi prelepo žival lahko izvlekli iz prepada, zato so jo morali ustreliti.

Pri tem ponesrečenem ogledovanju je bilo najhujše spoznanje dejstvo, daje v Babnem Polju najmanj 300 oklepnih ali navadnih vozil, nemškega vojaštva pa kakor kobilic. Prav nobenega upanja ni bilo, da bi četa v tej opustošeni vasi lahko dobila kakšna živila. Tudi patrolja, ki jo je Daki poslal proti Auptom, da od tam pripelje kakega domačina, je na poti do prve hiše trčila na nemško trojko. Mitraljezec Filip Tonih je vžgal po njej, vendar je moral potem bežati po žlebu navzdol kolikor so ga nesle noge, da se je nato lahko po ovinku vrnil k svojim.

Vodja patrolje Tonih je ostal potemtakem praznih rok. In še huje. Med umikom je na njivi pobral zmrznjeno svinjsko bučo in se je najedel. Pa je bil brž kaznovan. Pognalo gaje, da seje sam sebi smilil. Bolničarka Slavka Jordan-Stana mu je skuhala čaja in vanj natrla oglja, kar mu je precej pomagalo, vendar gaje driska tako izčrpala, da je moral mitraljez prepustiti drugemu.

Medtem so se bataljoni premaknili k Milanovemu vrhu. Zalog hrane je bilo samo še za dva obroka. Že naslednjega dne je bilo treba ubiti tri tovarne živali, ki so dotlej nosile mitraljeze. Sam brigadni veterinar Böhm je menil, da je njihovo meso zares slastno. Tudi v štabu

1. bataljona so ocvrli in poskusili mulja jetrca. Namestnik političnega komisarja Stane Mihelčič-Mato je k jedi povabil tudi sekretarja ZKM in starega partizana Vinka Kersniča. Vendar je ta ugovarjal, češ da bo jedel le iz kotla kakor vsi drugi borci, da bo lačen skupaj z njimi, če ne bo šlo drugače, in da ne sme biti pri hrani nobenih razlik. Menil je, da bi moral biti ne samo on, marveč tudi Mato za zgled vsem drugim v štabu. Žal pa je tistikrat Mato hodil za brigado le še kot senca, številne rane so ga povsem oslabile . . .⁷⁰

Opisani obrobni dogodki so bili znak, da se začenja za brigado eno najhujših preizkušenj. Na tehtnico je bilo postavljeno vse in vsak partizan zase, kar je še zlasti veljalo za človeške odlike poveljnikov.

Bitka pri Milanovem vrhu in umik proti zahodu

Po prihodu v prezidanske gozdove seje Tomšičeva brigada še naprej držala navodila, naj sovražnike napada, kjerkoli se bodo prikazali. Zato je brigadni štab sklenil, da Nemcem na cesti od Tršča do Prezida ne bo dal miru. Potem ko sta se iz zaščitnice vrnili dve četi 4. bataljona in ko so si borci za silo odpočili, je 30. oktobra 1943 zapovedal, naj se 4. bataljon takoj pomakne proti Pargu in napada nemške cestne prevoze proti Kozjemu Vrhju, 1. bataljon pa naj odide v zasedo k cesti od Kozjega Vrha proti Prezidu, tako da bo z gozdnega roba na Majzlovi rebri obvladal vso cesto od Žalostnega vrha do ovinka nad Prezidom. Drugi bataljon z brigadnim štabom in intendanturo naj bi odšel na Županov laz, da bi tam dobil hrano, ki jo je 30. oktobra zmanjkalo, peti pa naj bi ostal v rezervi na Milanovem vrhu, da bi varoval dostope od Cnih lazov in Babje drage.

Dve bojni patrulji 4. bataljona, ki sta 30. oktobra zavili proti Tršču, sta bili med potjo napadeni. Ob umiku sta s težavo zadrževali nemške vojake, ki so od juga pritiskali z velikansko premočjo. Kazalo je, da v Tršču kar mrgoli sovražnikov. Zato so enote 4. bataljona začele prekopavati cesto, ki se je na Kozjem Vrhju odcepila proti zaselku Lavtari, nato pa čez Tajčaije in po ovinkih vodila na Milanov vrh.

Več sreče sije obetal 1. bataljon, kije 31. oktobra 1943 napadel nemškega sla na motojju s prikolico. Z razdalje kakšnih 80 metrov je po njem streljalo nekaj mitraljezov, toda uspelo mu je priti za ovinek, ne da bi bil zadet, nato pa je vozilo v kritju obrnil in zdrvel nazaj k Bibarem. Tam je bila glavnina nemškega vojaštva, kije takoj posegla v boj. Propadla akcija je brigado potemtakem samo odkrila.

Na kraj napada h Kozjemu Vrhju je pripeljalo toliko nemških oklepnikov in tovornih avtomobilov z vojaštvom, da so se morale čete nemudoma umakniti. Sovražniki so gozdni rob Majzlove rebri, Bazle, Ržence in Tajčaije zasuli z minami iz nešteti minometov, da so tla kar gorela. Že po petnajstih minutah je priletelo tudi nemško letalo, ki je začelo mitraljirati partizane na Milanovem vrhu, le-ti pa so se hitro in brez izgub umaknili v bližnje gozdno zavetje. Toda sovražnikovo letalo je odmetavalo tudi letake. Ti naj bi veljali za prepustnice tistim, ki bi klonili in ki bi se bili pripravljeni vdati. Politični komisar 1. bataljona Mihael Butara-Aleks je opazil, da te

svojevrstne prepustnice pobirajo nekateri novinci, vendar so se *izgovarjali*, da potrebujejo papir za zvijanje cigaret. Kmalu pa se je izkazalo, da so se pripravljali na pobeg.⁷¹

Ker je kazalo, da bodo ti Nemci udarili prav do Milanovega vrha, so se skozi Berinščkovo drago do Županovega laza umaknili tudi prvi, četrti in peti bataljon. Njihovi partizani so kurili taborne ognje in se greli, bil je namreč hud mraz z močno slano. Obenem so zganjali tak hrup, kot da ni nikjer nobene nevarnosti. Zato je Tomšičeva smela ostati tam le do prihodnje noči, sicer bi s svojo navzočnostjo in riganjem mul privabila nemške vojake v gozdove na Požarju, kamor je komaj pred šestimi dnevi prišel dr. Bogomir Magajna s svojimi ljudmi in ranjenci ter tako spet naselil nastreške nekdanje partizanske bolnišnice Ute. Bil so tako dobro skriti, da jih Italijani in belogardisti niso nikoli odkrili. Tudi zdaj je bilo treba poskrbeti, da Nemci bolnišnice ne bi našli in da ne bi dobili v roke dragocenih skladišč komande mesta Stari trg, ki so bila skrita za Županovim lazom.

Čez dan 1. oktobra je šlo na ogledovanje več bojnih patrolj. Patrolja 3. čete 1. bataljona, v kateri je bil borec Jože Vesel, je morala iti prav do križišča pri Kozjem Vrh. Tam je naletela na nekajkrat številnejšo nemško patroljo, zato se je morala brž umakniti. Vendar pa partizanske patrolje, ki so bile poslane tistega dne, niso mogle dognati, kje Nemci zbirajo glavnino svojih vojaških moči in kaj pomenijo njihovi premiki po cesti od Čabra in Tršča proti Loški dolini. Brigadni štab ni imel podatkov za pravilno presojo.

Tudi Nemci niso vedeli vsega. Njihova poveljstva so hotela dobiti natančnejše podatke. A partizani so bili budni. Njihova opazovalnica je opozorila na nemško avtomobilsko kolono, kije počivala na cesti od Prezida proti Jermendolu. Od nemških vozil se je ločil civilist s črno kučmo, novimi gojzarji in črnim plaščem. Njegovo pot pa so spremljale partizanske oči. Patrolja 1. bataljona gaje počakala, ujela in privedla v brigadni štab. Bil je doma blizu Čabra. Na zaslišanju je priznal, da so ga Nemci poslali vohunit, zato ni dočakal svetlobe prihodnjega dne.

Bivanje na Županovem laz. je omogočilo, da se je Tomšičeva brigada znebila petih ranjencev, dr. Ludvik Žnidaršič pa je pri dr. Magajni dobil tudi nekaj žvepla, da so iz tega in apna lahko skuhali mažo proti garjam, ki so med borci postale že huda nadloga. V skladišču pri Županovem laz. pa so intendant. dobili manjšo zalogo moke, riža in krompirja, kar je obetalo, da se bo hrana vsaj nekoliko izboljšala. Vse te usluge je morala brigada vrniti z obrestmi, in sicer tako, da se je vrnila na Milanov vrh, da bi sovražnikovo svojat zvabila stran od Požarja in Županovega laza. Zato so se njeni borci 2. oktobra še pred svitom premaknili spet nazaj k Milanovemu vrhu.⁷²

Brigadni štab ni mogel vedeti, da se prava nemška ofenziva proti snežniškemu in javomiškemu pogorju šele začenja, dasi je bilo to pogoje obkoljeno že od 26. oktobra. Nemci so ta čas le še utrjevali zapore. Črto vzdolž ceste Osilnica-Prezid-Pudob je zapiral nemški 44. ogledniški oddelek, stražno črto Pudob-Gomje Jezero-Otok-Rakek 134. grenadirski polk, črto Postojna-Ilirska Bistrica-Rupa 131. grenadirski polk ter zaporo Podgraje-Leskova dolina 171. ogledniški oddelek. V tako oblikovano vršo bi morali s črte Čabar-Gerovo-Kamenjak-Klana-Rupa udariti 194. grenadirski polk, 145. polk planinskih lovcev Admont, pa še 1. bataljon 211. grenadirskega polka, skupaj vsaj šest tisoč vojakov. Napad bi se moral začeti 2. novembra 1943.

Čeprav Stanko Semič-Daki ni poznal teh nemških načrtov, je vseeno poskrbel za to, da bodo Nemci doživeli primeren sprejem. V zasedo k Tajčaijem je poslal ves 4. bataljon, ki seje moral polkrožno utrditi od travnatega žleba pri Lavtarih in nad cesto po severnem pobočju Rismanov pa do strmega gozdnega pobočja nad Pojetovo jamo. Za ostrim ovinkom pri tej jami so borci naredili veliko zaseko, 50 metrov pred jamo pa so zakopali močno mino, ki ni imela kovinskega ohišja. Vso južno stran pobočja pod Rismi, Grobnikom (kota 1053) in Runci do zaselka Lačnari je zasedel 2. bataljon. Nad njegovo strelsko črto je bila tudi opazovalnica za usmerjanje težkih minometov, ki si je našla odličen razgled na vrhu grebena. Prvi bataljon bi moral zavarovati jugovzhodna pobočja Rugastega vrha in Čmolaškega Berinščka, peti pa naj bi ostal v rezervi (glej skico št. 31 na str. 304).⁷³

Sprva so Nemci le tipali. V bližini položajev 4. bataljona se je po gozdu smukalo več moških in žensk v civilnih oblačilih, ki so se čudno obnašali, vendar si niso upali daleč. Prijahal je tudi moški, oblečen v oficirsko uniformo prejšnje jugoslovanske vojske, se približal zasedi 4. bataljona, nato pa hitro izginil. Ker take ali podobne vohunske zvijače niso obrodile sadu, so morali sovražniki prodirati na slepo.

Zasekano in prekopano cesto od odcepa pri Kozjem Vrhju pa do planjave pri zaselku Lavtari, so hitro očistili, protitankovske jame zadelali z zemljo, lesom in kamenjem, potem pa je proti Tajčaijem odšla četa nemške pehote. Nemški vojaki so šli v gosjem redu, pa tudi v primernem razmiku. Partizani so ždeli kakor prikovani na zemljo in dobro prikriti z vejevjem in za grmovjem. Bataljonski komandant Jože Novak-Miha jim je zapovedal strogo tišino, obenem pa je naročil, da morajo sovražnike spustiti čisto blizu in šele potem udariti.

Kmalu po tistem, ko so se borci prikrili za debela, skale in druge naravne zaklone, so zaslišali tujo govorico na drugi strani jase. Bilo je

okoli osmih zjutraj, ko so opazili prve nemške vojake v svetlojavih uniformah in brez čelad. Bili so sami mladi fantje, zagoreli, razposajeni, nekateri celo z zavihanimi rokavi. Koje njihova predhodnica prišla na drugo stran jase, kjer seje pot cepila, so se ustavili in vprašali nazaj, po kateri poti naj nadaljujejo pot. Medtem so prihajali na jaso novi in novi vojaki, ki so se ustavljali, stopali s steze in se zbirali v večje ali manjše gručice. K predhodnici so prišli trije nižji oficirji in s specialko v rokah ugibali, v katero smer naj nadaljujejo pot. Nazadnje se jim je pridružil tudi poveljnik celotne kolone, množica vojaštva pa je bila vse večja. Čez čas seje poveljnik ozrl naokoli in ukazal, naj se vojaki razkropijo. Tedaj je tudi komandant partizanske zasede ukazal: »Razkuri!«

Z razdalje manj kot petdeset metrov so zadržali rafali partizanskih mitraljezov. Nemci so popadali mrtvi ali ranjeni. Če seje kateri skušal pobrati, je spet omahnil, noben se ni mogel umakniti v gozd proti Bazlom. Načelnik brigadnega štaba Janez Tomšič je zapisal, daje bilo pri Tajčaijih 40 mrtvih in veliko ranjenih, Slavica Lipovac s Kozjega Vrha pa pravi, da jih je bilo mnogo več. Nemški pogrebni oddelki so z njimi napolnili Pojetovo jamo do vrha.

Kljub vabljeni priložnosti partizanom ni uspelo, da bi padlim sovražnikom lahko pobrali kaj orožja. Nemške okrepiteve so namreč brž zasedle rob gozda pod grebenom Bazli in od tam začele streljati z mnogimi mitraljezi in lahкими minometi. Razplamtel se je trdovraten položajni boj, ki ni dajal nobeni strani velikih upov. Zraven vodnika Maksa Gorenščka je meril na sovražnike svetlolasi Angel iz Goriških Brd. Klečal je za bukvijo in streljal z malo karabinjersko puško, iz katere je švigal dolg plamen. Nenadoma je obmolknil. Maks seje ozrl k njemu. Še zmeraj je klečal vzravn, le iz čela so mu polzele drobne kapljice krvi. Šele čez nekaj minut je omahnil. To je bil edini padli partizan iz zasede pri Tajčaijih.⁷⁴

Ker je bil nemški pritisk vse hujši, se je moralo levo krilo 1. čete brž umakniti čez cesto v skalovje, za sto metrov pa vsa četa. Nova strelska črta se je vila po severovzhodnem pobočju grebena Rismani, tako da seje začela nad Pojetovo jamo (glej skico št. 31).

Ta umik pa ni vznemiril štaba Tomšičeve brigade. Preplah na Milanovem vrhu sta povzročili predvsem dve močni nemški koloni, ki sta prodirali od Tršča čez Cmo goro (kota 1197). Kuhaiji 2. bataljona, ki so pripravljali jed pri nekdanji žagi pod Rugastim vrhom, so po stari navadi hitro zvrnili kotle, da jih ne bi bilo treba pustiti s hrano vred. Tako so zavrgli komaj dobro prevreto mulje meso, ki so ga lačni partizani željno pričakovali. Kuharje 1. bataljona pa so nemški rafali

zmotili ravno ob razdeljevanju obeda. Nekaj partizanov je jed že dobilo, vsi drugi so ostali brez nje, nek partizan s Primorskega, menda je bil to Alojz Zorn iz Prvačine, pa je v trebuh dobil kroglo iz Šarca. Dva kotla hrane so rešili in ju nato naložili na mulo, vendar je mula med umikom padla med skale in si polomila noge, nakar so jo morali pokončati.

Mnogi partizani, ki so bili dovolj prisebni in spretni, so si postregli kar sami, tako da so meso pobrali z gozdnih tal in ga stlačili v menažke ali torbe, kajti treba je bilo teči v boj. Med drugimi se je to posrečilo Stanetu Kersniču. Ob umiku so to storili tudi nekateri borci 2. bataljona, med njimi komandir 2. čete Lojze Uršič in vodnik 3. čete Jože Pečnikar-Lev, vendar je bilo tisto meso še napol surovo in nekam spolzko.⁷⁵

Medtem so Nemci srdito pritiskali na položaje 4. bataljona. Napadali so neprenehoma in v valovih, toda partizanska obrambna črta je vzdržala, pred njo pa so padali mrtvi in ranjeni vojaki. Kmalu so sovražniki vrgli v boj oklepnik, da bi prodril v zaledje 4. bataljona in od zadaj zlomil njegov odpor. Z njim pa si niso mogli dosti pomagati, ker je zemljišče bolj ustrezalo partizanom kot Nemcem. Oklepnik je zaman nabijal s svojim topičem v strmino nad cesto, vendar so granate sekale prenizko. Posadka je skušala vozilo zapeljati do Mohoričevega laza, kjer je bilo partizansko obrambno vozlišče. Pri tem se sploh ni menila za morebitne mine. Zapeljala je čez zaminirano cestišče, minercem pa je zastal dih, ker so se ustrašili, da je mina zatajila. Deset metrov naprej od Pojetove jame pa je vozilo naletelo na navzkrižno zaseko. Od tu dalje ni bilo mogoče. Ker pa so začele po oklepu treskati ročne bombe, je vozilo zapeljalo nazaj proti Tajčaijem in tako končno le zapeljalo na mino. Silen tresk je oklepnik vrgel na košenino pod cesto, kjer je zgorel s kolesi navzgor.

Zdaj so sovražniki vedeli, da cesta ni več zaminirana, in zato so spet navalili. Tokrat so se pripeljali z navadnim tovornjakom, v zavetju brežine hitro poskakali z njega, potem pa začeli lesti od Pojetove jame navzgor. Ti sovražniki pa so vsi popadali.⁷⁶

Tačas seje bitka razbesnela tudi na obrambnih položajih 2. bataljona. Greben Runcev z Grobnikom (kota 1053) je branil s 1. četo komandir Torči Sluga-Lim, položaje levo in desno od nje sta branili četi komandirja Lojzeta Uršiča in Jakoba Pajsaija-Runa (glej skico št. 31 na že omenjeni strani). Minomet 81 mm je streljal z Mohoričevega laza. Mine so padale na nemške okrepitve pri Tajčaijih, pri Dolini in pri Brinjevi Dragi. Vendar je posadka, ki sije minometno znanje pridobila v italijanski vojski, opozarjala, daje treba izstrelišče menjati. To je trdil tudi načelnik brigadnega štaba Janez Tomšič, a ga bataljonski komandant Jože Boldan-Silni ni poslušal.

Padli v bitki na Milanovem vrhu 2. novembra 1943: Aleksander Sedmak iz Koritnic (levo) in Ivan Urbančič iz Knežaka (desno). Za padlega Viktorja Lovšina iz Žlebiča nismo mogli dobiti fotografije

Kmalu se je začel minometni dvoboj. Nemci so težki minomet 2. bataljona zadeli že po dveh strelskih popravkih. Tretja mina je treščila med oba minometa, za njo pa še pet min. Ubit je bil partizan Ivan Urbančič iz Knežaka, huje ranjena sta bila vodnik Miko Kambič iz Krasinca v kolk in pleče in bataljonski komandant Jože Boldan-Silni v prsi, nekoliko laže ranjen njegov namestnik Jože Zemljak-Domen in še dva neznana borca iz minometnega voda. Silnega so odnesli na nosilih, ko pa se je prebudil iz nezvesti in slišal, da mu brigadni zdravnik ne obeta nič dobrega, se je povzpел na konja in tako okreval. Dobil je le novega namestnika komandanta. To je postal Jakob Pajsar-Runo, dotedanji komandir 3. čete. Tistikrat je bil za komandirja te čete imenovan Ivan Zore-Jemej, za namestnika komandirja pa Jože Pečnikar-Lev.

Težki minomet 1. bataljona je streljal najprej od zidovja nekdanje žage na Milanovem vrhu, nato pa so njegovo izstrelišče premaknili na križišče k Ivici (kota 1004). Tega minometa Nemci niso mogli odkriti, čeravno jim je med prodiranjem na Črnelaski Berinšček povzročal hude preglavice in žrtve. Za varnost njegove posadke in natančne zadetke je skrbel preudarni vodnik Jožko Kranjc-Ris iz Malih Brusnic.

Brigada pa tega dne ni imela samo naštetih izgub. V srditih spopadih pri Runcih je bila iz 3. čete 2. bataljona huje ranjena

bolničarka Angelca Bizjak, med boji na položajih 1. bataljona pa sta padla Aleksander Sedmak iz Koritnic in Viktor Lovšin iz Žlebiča.⁷⁷

Nemški vojaki so krčevito pritiskali. V napad so jih gonili oficirji s pištolami v rokah. Kdor ni šel naprej proti partizanskim položajem, je dobil kroglo v hrbet. Nemci so se primikali čisto na blizu in pogosto so jih ustavile šele ročne bombe.

Po večurnem boju je pri 4. bataljonu nastalo vprašanje, ali njegovim borcem kdo ščiti hrbet ali ne. Komandant Jože Novak-Miha je določil dve mitralješki trojki, ki naj poiščeta zvezo z 2. bataljonom. Ena je bila oborožena z lahko bredo, druga pa s Šarcem, ki so ga zaplenili pred desetimi dnevi pri Leskovi dolini. Toda patrulji nista naredili niti sto korakov, ko sta že trčili ob Nemce. Za hrbtom se je vnel srdit spopad, zato seje moral 4. bataljon hitro umakniti. Njegovi borci so se izmuznili po ozkem skalnem grebenu mimo Runcev. Kmalu so zaslišali nenavadno dolge rafale z dveh strani, vendar so bili to rafali Šarcev, rafalov lahkih bred, ki so jih partizani dobro ločili od Šarcev, pa sploh ni bilo slišati. Kmalu seje vodnik Maks Gorenšček prepričal, da sta se udarili med sabo dve nemški koloni.

Ob petnajstih, še pred umikom od Tajčaijev, je dobil vod 3. čete 4. bataljona - tej je poveljeval Janez Povše-Janko - ukaz, da pohiti proti Kranjcem in tam napade Nemce, ki so prišli popravljat prekopano staro cesto, ki je vodila s Prezida čez Kranjce na Milanov vrh. Ta vod je imel tri puškomitraljeze, v njegovo sestavo pa sta spadala tudi Slavko Malešič-Brico iz Gradca in Jože Bambič iz Travnika. Partizani so sovražnike zalotili blizu Kendove ravni, kjer je bila stara cesta zasekana, jih takoj napadli in razgnali. Toda nemški vojaki so se hitro zbrali in napadalce začeli obkoljevati. Vod seje moral brž umakniti. Med umikanjem seje gibal med drugimi nemškimi kolonami in padal iz zasede v zasedo, tako da se sploh ni mogel pridružiti četni glavnini. Njegovi borci so ostali odrezani od brigade.

Zaradi nemških kolon, ki so rinile skozi Berinščkovo drago in čez Prezidanski Berinšček od severa, čez Cmolaški Berinšček pa od juga, je bila obramba na grebenu Rismani in Runci nevarno ogrožena. Postalo je očitno, da bataljoni Tomšičeve brigade teh položajev ne bodo smeli braniti do noči, saj bi tvegali udarec v hrbet. Zato so se njihove čete že ob šestnajsti uri odlepile od sovražnikove bojne črte in se ob robu Mohoričevega laza spretno izvile proti zahodu. Ta umik je moral plačati z življenjem samo mladi Ribničan, ki se mu je puškomitraljez zapletel med veje na bukvi, od koder je streljal, kar je bilo dovolj, da gaje Nemec dobil na muho.⁷⁸

Drugi bataljon se je podvizal proti vojašnici obmejnih enot prejšnje jugoslovanske vojske za Rugastim vrhom, da bi okrepil obrambne položaje prvega proti Cmolaškemu Berinščku, glavnina 4. bataljona pa je ostala v zaščitnici. Razvrstila in prikrila se je v gozdnem jeziku, ki se vlekel po grebenu nad Tuškovim lazom (glej skico št. 31 na str. 304). V skalovju in za drevjem so si partizani našli dobre zaklone, kjer so prežali s pripravljenim orožjem.

Na sovražnike ni bilo treba dolgo čakati. Iz dolnjega kota Tuškovega laza se je najprej prikazala nemška patrulja, bila pa je zelo brezskrbna in neprevidna. Ponujala se je priložnost, da bi partizani te Nemce lahko polovili. Ravno so se pripravljali, da jih bodo naskočili, ko so z gozdne poti od Berinščkove drage zaslišali nemško govorjenje in se spet potuhnili. Kmalu se je iz gozda na laz natepla močnejša nemška enota, ki je štela več kot sto mož. Vojaki so posedli po tleh, začeli odpirati konzerve in malicati. Njihov poveljnik je nekoliko zamudil in ko je prišel na laz, je zapovedal, da se razmaknejo. Partizani 4. bataljona niso smeli več čakati. Iz njihovih puškomitraljezov so brizgali svinčeni rafali in kosili po presenečenih Nemcih, ki so umirali z grizljaji v ustih. Večinoma so se razbežali, najmanj dvajset pa jih je izkrvavelo na travnati rebri Tuškovega laza.

Partizane je vabilo vse polno odvrženega orožja, zlasti pa kruha in konzerv. Lačni želodci so se jim boleče stiskali, toda komandant Jože Novak-Miha jim ni dovolil ropanja mrtvih. Bil je previden, ni maral izpostavljati njihovih življenj preizkušnim nemškim ostrostrelcem, ki so razjarjeni prežali na drugi strani laza. Njihova orožja so molčala le malo časa.

Najprej so začeli streljati z lahкими minometi. Slišati je bilo rezka nemška povelja. To je bil znak, da so poraženi Nemci dobili sveže okrepitve. Proti partizanski zasedi so se plazili nemški strelci. Vendar so imeli partizani prav malo možnosti za dobre zadetke.

Zaščitnica 4. bataljona je bila deloma usmerjena tudi proti nekdanji žagi na Milanovem vrhu, od katere je ostalo le še nekaj zidovja. Tam je zbudila njeno pozornost kolona partizanov, ki so se umikali v kritju ob gozdnem robu pod Rugastim vrhom. Komandir Anton Gregorič-Jakec je razpoznal borce 5. bataljona, ki so bili večinoma italijanske narodnosti. Bili so na moč zdelani in mnogi ranjeni, videti pa so bili tudi malodušni.

Komaj je Avguštín Vouk-Jurče s svojimi borci zapustil žago na Milanovem vrhu, so od Farjega laza začeli prodirati še bolj nenavadni vojaki. Šli so v strelcih. Čigava vojska je to, komandir Jakec ni vedel,

brž pa mu je bilo jasno, da se bojuje na strani Nemcev. Domneval je, da so ustaši. Hitro so prestavili del orožij in streljali še po teh sovražnikih. Poslej se je 4. bataljon bojeval na dve strani. Na srečo se je tedaj že mračilo in kmalu je prišlo povelje za umik.

Bitka na Milanovem vrhu je bila končana. Kolikšne izgube v mrtvih in ranjenih so imeli Nemci, lahko samo ugibamo, zagotovo pa niso bile majhne. Tomšičeva brigada je imela v tej bitki pet mrtvih in najmanj sedem ranjenih. Vendar to niso bile vse izgube, bili so tudi pobegi. Vodniku Antonu Dremlju-Antetu je tisto noč pobegnilo 30 istrskih Slovencev, ki so se zbalı gladu in smrti.⁷⁹

Že med bitko, zlasti pa po njej se je brigadni štab znašel v hudi zagati. Nemci so bili v velikanski premoči, zato ni bilo drugega izhoda kakor umik. Toda kam? Čez Belo vodo in Stisko do Otrobotovca in Grajševke brigada ni smela, ker bi Nemce privabila k bolnišnici dr. Bogomira Magajne. Ta pot paje bila slaba tudi zategadelj, ker so Nemci že zasedli vasi po Loški dolini. To so brigadni obveščevalci dobro vedeli, zato je vsakršno upanje, da bi brigada tam prišla do hrane, že vnaprej odpadlo. Torej se je bilo treba odločiti za pot v neznano, proti Snežniku oziroma v Bistriško dolino. Kajti intendantı so tam vedeli za skrivališča hrane, vsi skupaj pa so upali, da tamkajšnja naselja niso tako močno zastražena kakor v Loški dolini. Ta smer paje bila silno tvegana, kajti brigada bi se morala pomikati skozi nevarne gozdne globače, obdane z nešteti cestami, ki so jih nadzirala nemška oklepna vozila. Kazalo je, da bo brigada zašla v strahotno past, iz katere ni bilo videti rešitve . . .

Kako se je Nemcem izvila glavnina 3. bataljona

Glavnina 3. bataljona Tomšičeve se je oblikovala iz skupin, kijih je na Smuki zbral in pod svojim poveljstvom združil Ignac Horvat-Imre. Sestavljali so jo deli naslednjih enot: glavnina 3. čete s popolnim četnim poveljstvom, vod 2. čete, ki se je izvil iz zasede pri Starem Logu in s katerim se je umikal obveščevalec Ernest Pikel, poldrugi vod 1. čete s političnim komisarjem čete in njegovo namestnico Tončko Hočevan, ostanek Delavske čete ter neokrnjeni minerski vod pod poveljstvom Antona Drečnika-Zvoneta. Ti, Imretovi partizani so dosegli Velike Lašče očitno že zvečer 27. oktobra 1943, se povezali s komando mesta in 4. bataljonom Ljubljanske brigade, ki je bil na položajih pri Robu in Raščici. Vsekakor je 28. oktobra ta povezava že obstajala.

Brž po prihodu v Velike Lašče je bataljonski komandant Imre poskrbel za potrebna varovanja. Na cesti od Vidma-Dobrepolja in od

Turjaka je ukazal nastaviti mine, pri katerih je moral bedeti v zasedi po en vod. Prva zaseda je bila na pobočju Malega hriba pri Predstrugah, druga pa vrh cestnega klanca pri Malih Laščah. Druge smeri je zavaroval s patruljami, posebno izbrano patruljo pa je poslal proti Žvirčam, da bi tam našla stik z bataljonskim pratežem in drugimi razkropljenimi skupinami.⁸⁰

Prvi pomembnejši uspeh je dosegla patrulja, ki je šla proti Robu. Tam je dobila stik z Loško brigado in vodom starih borcev iz 4. bataljona, ki so preboleli trebušni tifus.

Po odhodu 4. bataljona proti Mašunu je namreč ostalo v ribniškem gradu še vedno kakih 30 prebolevnikov trebušnega tifusa. Ker se je bližala nemška ofenziva, so ti borci hoteli na vsak način priti do Tomšičeve brigade. Nalogo, da dobi z njo stik, je prevzel Janez Kramarič. Prisedel je na motorno kolo h kurirju komande mesta Ribnica, kije peljal pošto v štab 14. divizije. V Starem trgu pri Ložu je našel namestnika komandanta Tomšičeve Jožeta Lepina-Risa in načelnika štaba 14. divizije Mileta Kilibardo, ki pa tudi nista vedela, kje je brigada. Tako se je Kramarič vrnil v Ribnico praznih rok.

Tačas je šlo sojenje belogardistom v ribniških vojašnicah proti koncu. Ostalo jih je še približno 200. Komandirja Janez Kramarič in Franc Jakša sta dobila nalogo, da ob pomoči drugih starih borcev 4. bataljona Tomšičeve te belogardiste odvedeta proti Robu in jih izročita Loški brigadi, ki seje zadrževala na Mokrcu. Kramarič je ujete belogardiste uvrstil v dve koloni, prvo je vodil sam, drugo pa Franc Jakša. Loški brigadi sta jih izročila 26. oktobra 1943.* Največ partizanov iz njihovega spremstva je pripadalo 2. četi 4. bataljona. Med njimi je bila tudi namestnica četnega političnega komisarja Julka Kovač-Tjaša.

Ker je nemški 134. grenadirski polk medtem udaril z Rakeka prek Grahovega in s prodorom do Pudoba presekali vse poti proti snežniškemu pogorju, kjer je bila glavnina 2. čete 4. bataljona, je bilo najbolj pametno, da se ti borci vključijo v 3. bataljon. Komandant Ignac Horvat-Imre je bil še zlasti vesel komandirjev Jakše in Kramariča, kajti manjkala sta mu komandirja dveh čet, zato ju je brez odlašanja s pridom uporabil.⁸¹

Nemci so do 29. oktobra prečesali Kočevski Rog do zapor na črti Kočevje-Stari Log-Smuka-Dvor in osrednjo Dolenjsko do črte Dvor-

* Po poročilu štaba 14. divizije z dne 3. novembra 1943 (Zbornik VI/8, dok. 67 na str. 124) je bilo teh belogardistov 45. Od teh so jih 15 justificirali, druge pa zastražili v šoli na Robu, kjer pa so prišli v nemške roke s stražarji vred (Boris Uzar po ustnih pričevanjih iz leta 1974).

Dobmič-Trebnje-Čatež, kvislinški 303. grenadirski polk pa je že 28. oktobra 1943 prodrl celo do Žužemberka. To je pomenilo, da bo med naslednjo ofenzivno fazo prišla na vrsto Suha krajina. O tem je bil komandant Ignac Horvat-Imre na tekočem, zato se je silno razveselil novice, daje ena od patrolj našla bataljonski pratež, za katerega je skrbel politični komisar Nande Sedej. Še bolj je bil zveze vesel Sedej. Takoj je ukazal, da bodo skupine pod njegovim poveljstvom odšle proti Velikim Laščam. Na pot naj bi odrinile zarana 31. oktobra, prav na dan, ko so nemški tanki začeli prodirati proti zahodu.

Pohodna smer je bila Lazar-Klingar-Žvirče-Struge-Tržič-Vrh pri Poljanah-Velike Lašče (glej skico št. 32 na str. 497). Najprej bi bilo treba pregledati, če v Žvirčah še ni Nemcev. To naj bi opravila mitralješka patrolja, ki bi hodila pol ure pred pohodno glavnino s praznjim vozičkom. Na njem so partizani vozili hrano: dva gorska kotliča kuhanega svinjskega mesa za obroke med potjo, pet kotličev masti in dva kotliča kuhanega masla pa še nekaj druge krame. Na teh kotličih so bili s trtami privezani gladki leskovi drogovi za prenašanje na ramah, izbrani pa so bili tudi pari borcev, ki bi morali ob morebitnem spopadu s sovražniki zgrabiti tovore in jih odnesti na varno za pohodno kolono. Tudi oba konja bi bilo treba spreči, tako da bi zasledovalcem ostal samo voziček.

Patrolja, ki jo je vodil Franci Strle, je prišla na Žvirče pred sedmo in vas pregledala, potem pa po kurirju sporočila, da v vasi ni Nemcev, daje pot prosta. Ko pa je čakala na drugi strani vasi, da seji kolona priključi, sta puškomitraljezec in vodja zapazila, da po cesti od Prevol proti Žvirčam drvi nemški oklepni avtomobil. Njun tovariš, piletni Franc Brelih je tedaj ravno čepel v lesenem kmečkem stranišču. Če bi kateri od njiju tekel nazaj do ograd na nasprotnem koncu vasi, kjer se na cesto priključi gozdna pot, bi prišel točno pred mitraljeze oklepnega avtomobila. Zato sta Brelihu dala le znak za preplah, nakar so vsi trije stekli po planjavi nad vasjo proti gozdu, da bi Nemce v oklepniku izzvali na streljanje z mitraljezi. Tako seje tudi zgodilo. Okoli treh bežečih partizanov so v dm švrkali rafali, vendar so se vsi trije srečno rešili.

Tudi glavnina, ki je prav takrat dosegla cesto ob vzhodnem robu vasi, kjer pa je bila v mrtvem kotu, se je umaknila v isto smer brez izgub. Borci so z vozička odnesli vse kotličke s hrano in zabelo, konjaiji pa so rešili tudi oba konja. Nepričakovani rafali so oplašili samo posadko protitankovskega topa s štirimi topničarji, ki so zavili drugam in se potem pod vodstvom Janeza Erbežnika-Gorenca umikali po svoje proti Krimu in Vrhniku.⁸²

Po nepričakovanem preplahu pri Žvirčah so partizani, ki jih je vodil bataljonski politični komisar Nande Sedej, zavili mimo Golega vrha.

Ko so prišli do gozdne poti od Gozdarja, takrat je bila ura enajst, so počivali in se podprli s svinjino, potem pa se spustili po poti v Žleb do Lipe. Nemci Strug še niso dosegli, zato je kolona nadaljevala pot čez Kolenčo vas, od tam pa se je začela vzpenjati proti sedlu pri Grmadi (kota 887). Do Bukovca pri Poljanah je prispela okoli petnajstih. Tam je Nande odredil daljši počitek in razposlal patrulje, eno tudi do Velikih Lašč, kjer je prišla v stik z bataljonskim komandantom Imretom. Kmalu se je vrnila in zvečer je Nandetova skupina odrinila h glavnini v Velike Lašče. Tako je imel Ignac Horvat-Imre poslej pri sebi bataljonskega političnega komisarja, komandirja dveh čet, prve in tretje, pa še dva rezervna komandirja iz 4. bataljona, poleg njih pa skupaj blizu 200 borcev.⁸³

Sovražnikove ofenzivne grablje pa so se nezadržno blizale tudi Velikim Laščam. Na dan 31. oktobra so Nemci prečesali širok pas do črte Dolenja vas pri Ribnici-Polom-Prevole-Gabrovčec-Stična,

1. novembra 1943 pa se je česanje pomaknilo na zahod vse do črte Prigorica-Seljan-Struge-izvir Krke-Višnja Gora-Leskovec. Ob tem je en nemški ogledniški oklepnik privozil celo k Predstrugam in tam presenetil obveščevalca Ernesta Pikla, ki je bil ranjen.

Ob vznožju Malega hriba je viselo moreče vzdušje, partizani v zasedi so pričakovali naval nemških tankov vsak hip. Popoldne malo pred petnajsto je zasedo preletelo 12 nemških strmoglavcev, ki so začeli nekje okoli Turjaka pikirati s srhljivim zavijanjem letalskih siren. Zaslišalo se je treskanje letalskih bomb. Baje so nemški piloti bombardirali Zapotok in Veliki Osolnik.

V bataljonskem štabu so doumeli, da utegne ofenzivni sunek že naslednjega dne zajeti tudi Velike Lašče. S tem prepričanjem je komandant Ignac Horvat-Imre poklical na posvet komandanta 4. bataljona Ljubljanske brigade Milana Juričeva-Jugova. Uskladiti je bilo treba načrt za umik, ki naj bi potekal proti jugozahodu. Dogovorila sta se, da se bosta bataljona premikala vzporedno in v medsebojni povezavi: 4. bataljon Ljubljanske brigade po smeri Knej-Marinčki-Kaplanovo-Karlovica-Vintari, 3. bataljon Tomšičeve pa po poti Velike Lašče-Sv. Gregor-Breg-Žimarice-Globel (glej skico št. 32 na že omenjeni strani). Na pot naj bi enoti odšli 1. novembra 1943 ob devetnajstih.⁸⁴

Očitno je imel komandant Imre namen, da bi se v dveh nočnih pohodih prebil mimo Loškega Potoka do Loške doline, potem pa se povezal z brigadno glavnino.

Glavnina 3. bataljona Tomšičeve je odrinila iz Velikih Lašč natančno ob dogovorjeni uri, nočni pohod se je odvijal urejeno, tako

daje kolona prišla do kraja nastanitve že po šestih urah. Ob enih po polnoči je že dosegla vasico Globel. Straže okoli nje je prevzela 1. četa, katere starejši dežurni je bil Franci Strle. Bedel je do štirih zjutraj, nato je dežurstvo izročil mitraljezcu Francu Gartneiju iz Rudna pod Jelovico. Enote so prenočevale v skednjih in poslopjih z obodi za rešeta. Bila je tako gosta megla, da se ni videlo niti sosednjih hiš.

Toda nemški 901. grenadirski tankovski polk je 2. novembra zjutraj vdrl iz Ribnice proti Žlebiču, od tam pa z enim krakom proti Velikim Laščam, z drugim pa čez Sodražico proti Vagovki v Loški Potok, da bi zaprl obroč okoli Travne gore. V vasi Globel se je začel preplah ob sedmih zjutraj. Ušesa zmedenih borcev je paralo ropotanje tankovskih gosenic in cviljenje pogonskih koles, ki so se zaganjala navkreber samo sto metrov nad vasjo. Nihče ni vedel, da tista cesta ne vodi do vasi, kajti prispeli so po temi in zbudili so se v megli. Hitro so se zbrali, otresli sena, nato pa pohiteli v obratni smeri po cesti proti Boncaiju, kar je bilo čisto nepremišljeno, saj bi bili po njej lahko vsak hip pridrli nemški tanki. Njihovi mitraljezi bi imeli bogato žetev.

Šele pri mlinu v Podklancu je kolona zavila s ceste na levo in se zagrizla po zaviti stezi v Benečo strmco. Ko je prišla do senožeti pri Dmiku (kota 827), seje ustavila. Tam je bil šele čas, da so komandirji prešteli borce in ugotovili, ali je kateri ostal v vasi. Manjkalo jih je pet. Eden izmed pogrešanih je bil že priletni pomožni kuhar Leopold Langenfus z Ulake pri Velikih Laščah. Nekje je ostal s kotličem vred. Pri ugotavljanju drugih je prišlo na dan, daje mlajši dežurni iz 1. čete Franc Gartner pozabil odpoklicati stražo, kije varovala nastanišče pri Nacetovem skednju. Tam so ostali štije partizani, eden izmed njih je bil Karel Zgonc iz Travnika, po poklicu kovač.

Zaradi tega je morala nazaj v Globel takoj oditi patrolja, da odpokliče stražarje in jih pripelje k Dmiku. Razume se, daje moral patroljo voditi puškomitraljezec Franc Gartner. Tedaj seje megla že nekoliko dvignila, del nemških oklepnikov pa je od Loškega Potoka pohitel proti Novi vasi in od tam čez Boncar zavil k Sodražici. Na cesti v Globel pri Zajčnekovih so nemški oklepniki presenetili Gartnejevo patroljo, ki se ni imela kam umakniti. Med begom proti bližnjemu potoku je bil Franc Gartner tako zadet v nogo, daje imel prelom kosti, nato pa ga je nemški vojak pokončal s strelom iz pištole. Gartnerjevemu pomočniku je mitralješki rafal odbil mezinec na roki in je nevarno krvavel, obvezali so ga pri Zabukovcu, nakar je bežal proti Travni gori. Tretji partizan je bežal po grabnu pod Hudo njivo.⁸⁵

Pri poskusu, da bi rešila štiri borce, seje torej glavnina 3. bataljona Tomšičeve zmanjšala še za tri. Razen tega je zaradi naglega umika izgubila tudi povezavo s 4. bataljonom Ljubljanske brigade, batal-

Puškomitraljezec Franc Gartner iz Rudna pod Jelovico (levo), ki je padel 2. novembra 1943 pri Zajčnekovi blizu Globeli, in politdelegat Anton Zevnik-Viktor iz Metlike (desno), kije bil ujet in ustreljen dan pozneje pri Žukovem

jonskemu štabu pa se je podrl ves prvotni načrt za vrnitev v brigadno sestavo. Obveščevalne patrulje, ki so odšle k Loškemu Potoku, so poročale, da Nemci tam nadzorujejo vse ceste. Nastalo stisko so izrabili štirje nekdanji belogardisti, med njimi je bil tudi mlinar Karel Juvane s Ponikev. Trije s puškomitraljezom so pobegnili iz čete, ki ji je poveljeval Franc Jakša, eden pa iz čete, ki ji je poveljeval Janez Kramarič.

Na planjavi pri Dmiku ni bilo nobenih možnosti za kuhanje. Zato je bataljonski politični komisar Nande Sedej nabavil nekaj velikih hlebcev kruha, da so si partizani vsaj nekoliko potešili lačne želodce. Medtem sta Imre in Nande spoznala, da se ne kaže umikati v smeri nemškega pritiska, temveč se velja prebiti skozi ofenzivno črto v predele, ki so jih nemške čete že prečesale. Ti predeli so bili Kočevski Rog, Bela krajina, morda pa celo Suha krajina, kjer je Nande Sedej shranil precejšnje zaloge maščob, orožja in streliva. Namesto da bi pohod nadaljevala proti Loškemu Potoku, se je bataljonska glavnina spet spustila v Podklanec, od tam pa nazaj proti Sv. Gregorju. Cesto in železniško progo Velike Lašče-Žlebič je prešla pri Močilah brez težav ali spopada ter 3. novembra ob pol štirih prispela v Bukovec pri Poljanah (glej skico št. 32).⁸⁶

V Bukovcu je bil dveuml počitek. Tačas so v brzoparilniku skuhali krompir v oblicah in ga pojedli brez česa drugega. Nato je kolona pod vodstvom Ignaca Horvata-Imreta odšla proti vzhodu, da bi se izmuznila skozi nemško potisno črto. Za vodnika je bil začasni bataljonski intendant Ignac Vidrih-Nace Iz Zdenske vasi, ki je trdil, da okolico Grmade dobro pozna. Vendar je bila tako gosta megla, da bi mogel pravo pot ubrati le čistokrvni domačin. Skozi meglo je odsevala sončna krogla. Namesto da bi šel Vidrih proti njej, je začel partizane voditi na nasprotno stran, kar je bilo očitno znamenje, daje zašel iz prave smeri. To je potrdil tudi Imretov kompas. Z njegovo pomočjo se je partizanska kolona približala cesti južno od Konculca, ki vodi proti Sv. Ani, kjer je bilo slišati kmečke vprege.

Glavnina je posedla, politični komisar Nande Sedej pa je k cesti poslal deseterja Lojzeta Kovačiča-Efendija in sekretarja četrtega aktiva ZKM Francija Strleta, da od tam privedeta kakega domačina, ki bi partizane popeljal po pravi poti. Toda takoj po njunem odhodu je do počivajočih partizanov prišla manjša nemška patrulja. Je prišla ali je imel kdo samo privid, vsekakor se je kolona umaknila, ne da bi počil kak strel.

Medtem sta Efendi in Strle na cesti ustavila neko žensko z volovsko vprego ter jo skušala pripraviti do tega, da bi šla kazat pot. Ženska se je upirala na vse kriplje, govorila pa je tudi, da so Nemci povsod naokoli, vendar ji tega nista verjela. Strašiti jo z orožjem, ni imelo nobenega smisla, zato sta odnehala in odšla nazaj. Tam in pozneje, ko so ju začele loviti nemške patrulje, sta se prepričala, da je ženska govorila resnico. To jima pa ni dosti pomagalo, kajti ostala sta odrezana od glavnine. Zakaj je nenadoma izginila, sta popoldne zvedela od Jožeta Šenkinca, ki se je tedaj izgubil.⁸⁷

Po nenadnem preplahu sta komandant Imre in politični komisar Nande kolono povedla nazaj k zaselku Škrajnek. Okoli devetih sta tam vpoklicala domačina Janeza Prijatelja in mu ukazala, da mora njuno enoto voditi mimo nemških položajev proti Sv. Ani (glej skico št. 32 na str. 497). Mož pa je Imel mlado ženo Terezijo in še nosečo povrhu. Terezija se je bala za moža in v bojazni zanj je začela partizanom slediti. Brž ko je zaščitnica to opazila, je žensko pridržala, da partizanske kolone ne bi mogla izdati. Izdala ni nič, toda postala je priča nemškega napada.

Terezija trdi, da so glavnino 3. bataljona Tomšičeve izdale mule, ki so začele rigati, sprva nemške, potem pa še partizanske. Toda nekdanji komandir Janez Kramarič navaja, da je bataljonska kolona naletela

Bataljionska bolničarka Franciška Miklavc-Fani iz Zadvora (levo), ki Je 3. novembra 1943 padla v gozdu Šoba pod Petelinjekom, in namestnica političnega komisarja 2. čete 4. bataljona Julka Kovač-Tjaša iz Preserja (desno), ki Je bila istega dne in prav tam ujeta ter ustreljena pri Žukovem

na Nemce čisto slučajno. Med potjo proti Sv. Ani je naletela na popolnoma svežo sled vojaške kolone. Vodnik Janez Prijatelj je pojasnil, daje to sled naredila Ljubljanska brigada, ki ji je kazal pot prejšnji večer. S tem pojasnilom se je komandant Imre zadovoljil ter celo ukazal, naj gre bataljon po njeni sledi. Ko so prišli v gozd Šoba pod Petelinjekom (kota 877), so tam res opazili neko vojsko z mulami. Z vodnikom vred so bili prepričani, da je tam res Ljubljanska brigada. Komandant Imre je k dozdevnim partizanom napotil komandirja Franca Jakša in Janeza Kramariča, češ naj bi se jim le-ti priključili. Ko pa sta Kramarič in Jakša prišla do teh ljudi, od katerih si je eden zavezoval čevlje, sta salutirala. Šele ko seje ta vojak obrnil proti njima, sta opazila, daje pred njima nemški obergefreitar. Skočila sta nazaj v meglo. Jakša je bil hitrejši, Kramarič pa je skočil v neko kotanjo in potem skozi srobot, kjer seje zapletel in padel. Nemci soju ustavljali s klici: »Halt! Halt!« in obenem streljali z rafali.

Kramariča je zadel strel v konce prstov na desni roki in izgubil je kapo. Dirjal je po stezi, nato pa se skril za skalo nad njo. Za njim in mimo skale so tekli štirje Nemci in se potem vračali mimo nje, ne da bi ga opazili. Kmalu za tem je mimo Kramaričevega skrivališča

prilomastil še vodnik Janez Prijatelj. Tako so bili komandant Imre in njegovi borci prepuščeni bridki usodi.⁸⁸

Že od začetka spada so sovražniki streljali tudi na njune soborce. Padla sta dva: neznan partizan ter močnejša partizanka s črnimi lasmi, stara nad trideset let iz Ljubljane ali bližnje okolice. Po okoliščinah, osebnem opisu in starosti lahko sklepamo, da je v gozdu Šoba pod Petelinjekom padla prebolevnica trebušnega tifusa in prejšnja bolničarka 4. bataljona Franciška Miklavc-Fani, doma iz Zadvora.

Vendar so Nemci takrat odrezali tudi bataljonsko zaščitnico in jo polovili. Skupaj so prijeli dvanajst ljudi, med njimi dve ženski. Prva je bila nosečnica Terezija Prijatelj iz Škrajneka, druga pa prebolevnica trebušnega tifusa Julka Kovač-Tjaša, doma iz Presejja, znana zlasti kot namestnica političnega komisarja 2. čete 4. bataljona Tomšičeve brigade. Od moških je imel vodstveni položaj Anton Zevnik-Viktor iz Metlike, kije bil politdelegat, vsi drugi so bili navadni partizani ali celo novinci. Razpoznali smo še Franca Albrehta iz Račeve pri Žireh, Antona Pavlovca iz Hrušice pri Obrovu ter brata Antona in Leopolda Jagra iz Dobrunj, petje ostalo neznanih.

Deset ujetnikov in dve ujetnici so nemški vojaki odvedli na poveljstvo v Žukovo. Tam so nosečo domačinko Terezijo Prijatelj po zaslišanju izpustili, priljubljeno komisarko Tjašo ter deset njenih soborcev pa ustrelili že po desetih minutah.⁸⁹

Franco Albreht iz Račeve pri Žireh (levo) ter brata Leopold in Anton Jager iz Dobrunj (desno), ki so bili ujeti v gozdu Šoba pod Petelinjekom in ustreljeni pri Žukovem 3. novembra 1943

Spominska tabla blizu vasice Žukovo, na kraju, kjer so Nemci 3. novembra 1943 ustrelili 11 ujetih pripadnikov 3. in 4. bataljona Tomšičeve brigade, kakršno Je postavilo ljudstvo v prvih poveljnih dneh

Za glavnino 3. bataljona Tomšičeve je bil 3. november 1943 pravi črni petek, čeravno je bila takrat sredo. Komandant Ignac Horvat-Imre in politični komisar Nande Sedej sta zabeležila dva padla, enajst zajetih in ustreljenih ter pet pogrešanih, medtem ko na nemški strani ni dobil nihče niti praske.

Kako so se partizani pod njunim poveljstvom prebijali dalje proti obrobjem Kočevskega Roga, ni natančno znano. Vendar vemo, da sta komandant Imre in politični komisar Nande že 5. novembra našla stik z Glavnim štabom NOV in PO Slovenije, ki je tega dne 3. bataljonu Tomšičeve tudi predpisal nove naloge. Razvrstiti se je moral na prevladujočih točkah ob vasi Brezje pri Rožnem Dolu, pri Srednji vasi in Črmošnjicah, kjer bi moral preprečiti prodor sovražnikov iz Bele krajine ali z Gojancev. Čete so morale biti zbrane v močnih bojnih jedrih, da bi lahko učinkovito nastopile, bataljon pa je moral tudi prekopati pot Črmošnjice-Ribnik, cesti Črmošnjice-Nova Gora-Kočevske Poljane in Črmošnjice-Semič; povezati se je moral s 1. bataljonom Cankarjeve brigade in prek njega pošiljati poročila za glavni štab. Neposredni stik od glavnega do bataljonskega štaba je vzdrževal Ljubo Jovan-Saša.

Medtem je 3. bataljon Tomšičeve dobil nalogo, da iz začasne bolnišnice pri Grintovcu prenese do Podstenic vse huje ranjene, ki so jih sklenili sprejeti v skrivne bolniške postojanke SCVPB. Težavno in naporno opravilo je borcem lajšala zavest, daje med temi ranjenci tudi prejšnji namestnik komandija 1. čete Vladimir Badovinac.

Že 8. novembra 1943 je bataljonski štab od glavnega dobil novo zapoved, namreč da se mora bataljon iz vzhodne premakniti na zahodno stran Kočevskega Roga ter preprečiti morebitni vdor sovražnikov od Kočevja. Toda ta naloga spada že v čas, ki sodi v obdobje po nemški ofenzivi.⁹⁰

Iz obkolitve v Blatni dragi v past na Snežniku

Po bitki pri Milanovem vrhu se štirim bataljonom Tomšičeve brigade ni obetalo nič dobrega. Umakniti se je bilo treba naglo in po sili razmer, ne da bi čakali na vrnitev patrolj. To je povzročilo, da so se izgubili celo mnogi izkušeni partizani, na primer vodnika Jože Skvarča in Ivan Perhaj-Gorenc. Zaradi tega so v enotah nastajale poveljniške vrzeli, pogrešani pa so zašli v vsemogoče nevarnosti. Vrh tega so se morali bataljoni umakniti v neznane gozdove, obdane in prepletene z mnogimi vojaškimi cestami. Umik je najprej potekal mimo Cmega dola v Blatno drago in od tam na Brestico (glej skico št. 33 na str. 498). Tam so si večje in manjše skupine partizanov zakurile nešteto velikih tabornih ognjev, kajti bilo je peklensko mrzlo, borci pa slabo oblečeni in slabo hranjeni.

Ognji ob znožju Brestice so začeli goreti že pred polnočjo, partizani pa so se ob njih gregli vse do jutra. Ti ognji so bili vabljiva tarča za težke minomete. Sovražnikom, ki so bili komaj tisoč metrov stran, so kazale sled tudi mule z riganjem. Vendar Nemci niso napadli, spustili so le nekaj zastraševalnih rafalov. Imeli so kajpak drugačne račune. Partizane so nameravali najprej upehati, da bi jim potem nemočni padli v kremplje, kakor pade do onemoglosti zadihana košuta pred zobe volku, kiji nato samo še odpre nabrekle žile in se nažre.

Zjutraj 3. novembra 1943 je mraz silil do kosti, z neba pa je tiščalo, da se je dim vrtinčil ob tleh. Bile so ga polne vse kotanje in globače. Z njim se je širila tesnoba od vseh strani. Patrolje so poročale, daje čutiti Nemce povsod. Njihove kolone so prodirale od Tršča k Brestici, od Čabranske police prav tako k Brestici po novi cesti, od nekdanje rapalske meje k Brestici pa po stari poti in od Cmolaškega Berinška proti Blatni dragi. Močnejša nemška enota je zasedla tudi nekdanjo

obmejno karavlo pri Jarmovski vodi. Vse te kolone so podpirala oklepna in druga bojna vozila, vrh tega pa so sovražniki z zasedami in oklepniki nadzorovali tudi cesto Čabranska polica-Leskova dolina. Vesti o teh nemških premikih so bile tako osupljive, da jim v brigadnem štabu niso verjeli. Načelnik Janez Tomšič jih je šel s kurirjem osebno preverjat.⁹¹

Do prvega večjega spopada je prišlo pri 5. bataljonu. Ta se je najbolj približal Čabranski polici in se znašel blizu Jelenje drage. Nemci so imeli položaje nad njim, tako da so streljali od zgoraj. V bataljonu je nastal preplah. Sovražniki so brezglavi umik takoj izrabili in navalili za partizani. Onstran Kačjega so dobili v precep vod partizanov italijanskega rodu, ki so skušali urediti odpor ob vznožju Brestice. Padlo jih je osemnajst, poleg tega pa so izgubili tudi en puškomitraljez. Posredovati je moral 2. bataljon, kije Nemce nagnal v Jelenjo drago in jim tam vrnil milo za drago. Pod koto 1104 jih je veliko obležalo in nato tudi strohnelo.

Poslej so bili sovražniki previdnejši. Toda brigada je bila v pasti. Njeni bataljoni so začeli iskati izhod skozi Praprotno drago. Enote so zašle med orjaške leskove grme, upognjene skoraj do tal. Obnje so se zadevala mulja tovarna sedla, daje udarjalo kakor pri tkalskem stroju, mule pa so tudi rigale. Tako so Nemci lahko natančno sledili, kje vse se premikajo partizani, čeravno so bile vse gozdne globeli preprežene z dimom.

Sovražniki so računali, da imajo brigado v pasti, iz katere ni rešitve. Nemški oklepnik, kije privozil izza ostrega ovinka pri Jarmovski vodi, je proti obkoljenim le nameril top in čakal. Partizani so se seveda potuhnili že prej, potem pa se odplazili iz nevarne globače. V podobni stiski seje znašla predhodnica 2. bataljona, kije skušala najti izhod iz obkolitve pri Beli vodi. Ropot nemškega tanka jo je presenetil v globači pod cesto. Borci so se vrgli na tla in se pritajili. Tankist je ustavil, izstopil in gledal navzdol. Nato je s ceste brcnil nekaj kamnov. En kamenje padel komandirju Torčiju Slugi-Limu na glavo, eden pa brigadnemu komandantu Stanku Semiču-Dakiju tudi na glavo, toda noben se ni zganil, nakar je Nemec odpeljal dalje.⁹²

Ob vsej brezizhodnosti so bili partizani še pošastno žejni. Popili so vso vodo iz oglarskih in drugih mlakuž, kjer so morali najprej streči ledeno skorjo. Sprva je bila voda še dokaj čista, čeprav polna listja, potem seje skalila, da sojo morali srkati skozi robce. Tla okoli mlakuž, ki so bila zmrznjena samo povrhu, so se kmalu razmezgala, da se je dalo le s težavo priti do vode. Mlakuže so bile v kotanjah s strmim,

razmočenim obrežjem. V eno izmed takih mlakuž je zdrsnil podporočnik dr. Lado Lovrenčič. Z rokami si ni mogel nič pomagati, drsel je vse globje v blato in v vodo. Morali so ga potegniti ven za noge. Vode po mlakužah pa ni bilo dovolj za vse, zato so si mnogi partizani tešili žejo z zmrzlimi hojevimi vršički ali z ledenimi kapljicami na bukovih listih.⁹³

Medtem so se vse pogostejše oglašali rafali bočnih patrolj, ki so sovražnike odvrčale iz Blatne drage. Nazadnje se je vnel še boj pri zaščitnici, ki je zadrževala močnejšo kolono Nemcev. K nekdanjim vojašnicam v Blatni dragi so usekale prve mine. Ena je prifrčala na križpotje pri Bresticl, kjer je bil na kupu ves brigadni štab, vendar na srečo ni bil nihče ranjen. Štab se je umaknil s tistega križišča na manjši hrib.

Nobenega upanja ni bilo, da bi brigada v Blatni dragi lahko počakala do večera. Iz tistih kotanjastih dolin, ki so se vlekly niže od okoliških cest, seje bilo treba prebiti že sredi dneva. Zato je brigadni komandant Stanko Semič-Daki sklical bataljonske komandante, jim prikazal nevaren položaj, v katerem tiči brigada, razdelil brigadni denar in odredil, naj se vsak bataljon prebija po svoji poti proti južnim pobočjem Snežnika. Za primer, če bodo bataljoni med prebojem ali po njem razbiti, je določil javke. En bataljon naj bi se zbral na Travni gori, eden v Brkinih, eden pa naj bi šel v Suho krajino. Obenem je ukazal, daje treba mule in konje raztovoriti in pustiti. Vsak bataljon naj vzame s seboj le dva ali tri konje za hrano, vse težko orožje in odvečno strelivo pa je treba prenesti na varno zunaj obroča in tam skrbno skriti. Drugi, četrti in peti bataljon naj bi se prebijali v več kolonah med Brestico in Jarmovcem, prvi pa naj bi preboj ščitil od zadaj (glej skico št. 33 na že omenjeni strani), dokler prvi trije ne bi prešli čez cesto Čabranska polica-Leskova dolina ter premagali verige skalnih polic med Pravdenjakom (kota 1352) in Melišjem (kota 1074).

Poveljniški dogovor z bataljonskimi komandanti še ni bil do konca sklenjen, ko je v bližino pribezljala mula s čisto novim kovinskim povodcem. Daki je v hipu uganil, da je nemška, saj partizanske niso imele takih povodcev. Borci so jo hoteli ujeti, vendar je skočila čez škarpno. Že po dobrih desetih minutah se je tam prikazala skupina Nemcev, ki so začeli streljati z brzostrelkami, vendar so jih partizani hitro pregnali.⁹⁴

Poteza z mulami je bila globokoumna. Nekaj so jih partizani postrelili. Ker ni maral, da bi jo dobili Nemci, je s svojo mulo tako storil tudi Ivan Arko, Rajhov iz Ribnice. S tovrnega sedla pa je snel nekaj žita in si ga oprtal. Mnogo mul so odvezali, da bi jim lahko same sledile, zvečine pa so jih pustili privezane k drevju. Ko so ostale brez vodnikov.

so začele obupno rigati, kar je povzročilo splošno zmešnjavo. Spuščene mule so bezljale in se z riganjem odzivale privezanim, potem pa spet lomastile z ene na drugo stran Blatne drage. Ta hrup je bil kakor naročen. Nemce je zavajal na misel, da imajo še vedno čas za obračun z obkoljenimi partizani v obroču, ti pa so medtem že prečkali cesto Čabranska polica-Leskova dolina.

Prvi se je iz Praprotne drage pognal čez cesto 2. bataljon, hitro dosegel skalovje severno od Pravdenjaka, tam postavil svoja orožja in z višin varoval prehode drugim enotam. Desno od njega je šel 4. bataljon, izbral sije smer od Sodovnc čez Belo vodo na Melišje, po levi pa je napredoval 5. bataljon, ki se je vzpenjal naravnost proti Pravdenjaku. Te tri kolone so se razdelile na več četnih kolon, ki so si utirale pot navkreber mimo velikih skalnih kvadrov, po ozkih in zavitih razjedah, med skrivenčenim drevjem in po redkih travnatih stezah.

Nemci preboja v to smer očitno sploh niso pričakovali, ker se jim je zdel zaradi velike skalne pregrade vzdolž Pravdenjaka popolnoma nemogoč. Ob cesti Čabranska polica-Leskova dolina niso imeli nobenih močnejših enot, ki bi preboj preprečile. Vse moči so usmerili v okrepitev zapor okoli Blatne drage, kjer so želeli Tomšičevi brigadi zadati smrtni udarec. Toda bili so prepočasni. Med ustvarjanjem izhodišč za napad se jim je brigada izmuznila iz obroča, učinkovito zasledovanje pa je preprečil 1. bataljon, kije sprva kril juriš čez cesto, potem pa z nekaj nasprotnimi sunki zavrnil nemške začetne prodore.⁹⁵

Pred vzponom čez skalne police je bilo treba poskriti težko orožje. Težki minomet in nekaj mitraljezov so znesli pod previs plitve špilje, ki so jo potem zaminirali, da se je podsula. Tam nekje so skrili in zadelali tudi metalec plamena, orožje, ki si ga je pridobila samo Tomšičeva brigada. Drugi bataljon je svoje tri težke brede zakopal ob majhnem melišču, prvi bataljon, kije do skal prišel zadnji, pa je težke mitraljeze le potaknil pod skale in jih prekril s suhim listjem.

Vzpon prek skalnih polic, ki so bile visoke vsaj 80 do 100 metrov, je bil zlasti zahteven zaradi ranjencev, ki jih je imel največ 2. bataljon. Ranjeno bolničarko Angelco Bizjak so morali nositi. Takih ranjencev je bilo še nekaj. Če je bilo le mogoče, so jih samo podpirali ali jim pomagali z navezami iz šotorskih platen, hudo ranjeni bataljonski komandant Jože Boldan-Silni pa seje spravil na konja, ki gaje prek vrtoglavih skalnih strmin varno vodil Vinko Frantar-Cene.⁹⁶

Po umiku od ceste seje 1. bataljon zagrizel v skalovje po stezah, ki jih je od Melišja pred njim ubiral 4. bataljon. To je bila najtežavnejša smer. Tam je bilo treba dobesedno plezati čez skale ali pa si pomagati z navezami iz šotorskih kril. Navkljub vsemogočim nevarnostim ni bilo

nobene nesreče. Celo veliko konj in mul je premagalo skalovito strmino. Mnoge živali so kar same sledile ljudem, ne da bi jih kdo vlekel za povodec. Tako jih je čez skalovje prišlo precej več, kot je bilo določeno. Toda bili so tudi primeri, da so nekatere živali ušle in zbežale na drugo stran bojne črte. Nemcem so odnesle vse, kar je viselo v sedlih. Zaradi pobega kobile Špeglarice je bil ob svojo opremo brigadni kurir Avgust Koprivnikar-Jazon. V tistih skalnih policah je bil ob konja tudi politični komisar Mihael Butara-Aleks. Baje ga je eden izmed kurirjev namenoma pahnil v prepad, ker se je bal, da jih ne bi žival s svojim hrupom izdala Nemcem.

Med premagovanjem strmin so izgubili tudi nekaj vreč z moko in drugimi živili. Pobrli in odnesli s seboj sojih partizani 1. bataljona, ki so skalne strmine premagovali zadnji. Tudi oni so se razdelili na več kolon. Med borci je vladalo prepričanje, da bodo vse nadloge uspešno prebrodili. Celo borci 5. bataljona so brez obupavanja premagovali strmo skalovje, čeprav je bilo med njimi veliko žensk ali pohodov nevajenih moških. Tudi ob vzponu ni smel nihče pozabiti na previdnost. Tako je Alojzija Uljančič morala paziti na nekdanjega belogardista Janeza Mulca, da ne bi pobegnil. Poskušal je pobegniti večkrat, vendar so mu ženske to vsakič preprečile. Tudi v skalovju bi se bil rad skril in potuhnil, pa ga je Uljančičeva spodila naprej. Pobegnil je šele potem, ko so nanj pazili moški.

Bili pa so še drugačni primeri. V najhujši nevarnosti se je znašel Maks Gorenšček, ki je med prebojem 2. bataljona poveljeval bočni patrulji. Ko so nekdanji belogardisti v bližini zaslišali nemške vojake, so Maksa obkolili in ga z očitki, da je komunist, skušali razorožiti. Slabo bi se mu pisalo, če mu ne bi stopil ob bok puškomitraljezec, ki je bil doma s Štajerskega. Belogardisti so morali popustiti, vendar jih zvesta partizana nista mogla zadržati. Šli so vsak svojo pot. Toda nekdanji belogardisti niso imeli sreče; ko so prišli do Nemcev, so zadrdrali rafali, čeprav so beguni dvignili roke.

Nemci so preboj prepozno opazili. Ko so začeli streljati s topovi in težkimi minometi v skalovje, je bila večina partizanov že na vrhu, čez vrh ali celo v mrtvem kotu. Tudi sicer so morali nažigati s prevelike razdalje, tako da njihovo orožje ni imelo pravega učinka. Nevarno je bilo le kamenje, ki so ga ob vrhu krusile tankovske granate ali težke mine, potem pa se je vsipalo navzdol po razpokah in stezah, kjer so plezali partizani. Vendar kaže, da ob tem ni bil nihče ubit ali ranjen.⁹⁷

Večino izgub je imela brigada, ko je bila obkoljena v Blatni dragi. Največ padlih partizanov je bilo iz 5. bataljona. Ubiti so bili ob umiku iz Jelenje drage proti Brestici. Na podlagi pričevanj gozdarjev jih je tam padlo kar 18, toda o njih nimamo nobenih imenskih podatkov. Vse

druge Izgube gredo na rovaš patroljnih in obrobni spopadov. Žal tudi glede teh ni nikakršnih oprijemljivih števil. Zanesljivo vemo le, daje med potjo skozi Blatno drago proti Melišju omahnil Stane Mihelčič-Mato, namestnik političnega komisarja 1. bataljona. Od drugih padlih poznamo še Ivana Černeta z Rudnika pri Ljubljani, Alojza Urbanca iz Tržiča, četrtega komandirja Romana Žabkaija iz Ločne in Jožeta Zalokaija od kdo ve kje. Ranjen in ujet je bil Matija Putre iz Ribnice, samo zajeti pa so bili Jože Puželj iz Ribnice ter Franc Ličan in Avgust Štemberger iz Podgraj.

Brigadni štab ni mogel imeti natančnega pregleda o izgubah. Cenil je, da je imela brigada med umikom z Milanovega vrha skozi Blatno drago kar 140 pogrešanih, predvsem tržaških Italijanov in domačinov iz bistrške okolice, ki so rešitev iz stiske iskali v samovoljnem zapuščanju enot, kar je imelo zanje večinoma pogubne posledice. Nemci so vse postrelili.⁹⁸

Nadaljnja pot z vrha skalne police mimo Ždrocle (kota 1478) in čez Blatno vodo je bila zelo grda. Enote so prodirale povprek čez hribe in skozi številne vrtače. Ogibati so se morale obmejne ceste od Klanske police proti Meželišču in razglednih točk, kjer so imeli Nemci svoje opazovalnice. Ti sovražniki brigadne kolone niso nikjer napadli. Očitno so bili prešibki, zagotovo pa je bil njihov poglavitni namen, da brigadi nenehoma sledijo. Celo močnejša nemška enota, o kateri je načelnik brigadnega štaba Janez Tomšič sprva menil, da je partizanska, ni uporabila orožja. Ko so Nemci spoznali, da so jih partizani razpoznali, so se potuhnili, potem pa izginili, kakor da bi se pogreznili v zemljo.

Poleg predhodnice so morale enote izdvojiti še mnoge bočne patrolje, ki so se zapletale v občasne spopade s sovražnikovimi. Posebej si je bilo treba ogledati tudi cesto od Meželišča in jo pred prehodom dobro zavarovati. Zato se je pohod zelo zavlekel. Brigadni štab, 2. in 5. bataljon so šele zvečer ob dvajseti uri dosegli Sežanje, kraj, od koder je brigada odšla na Prezidanski Berinšček in k Milanovemu vrhu komaj pred šestimi dnevi. Vrnili se je po sili razmer, ne da bi mogla v Sežanjah upati na boljšo varnost in preskrbo.

Četrtni in prvi bataljon sta odrinila še više, prav v sedlo med Velikim in Malim Snežnikom, kije bilo na drobno prekrito s snegom. Prvi sije tam skuhal skromno večerjo iz mulj ega mesa in makaronov. Sicer pa se hrana po bataljonih ni dosti razlikovala, na jedilniku je bilo povsod mulje meso, ki je imelo sladak okus. Pri štabni patrolji so si skuhal tudi čaj iz robidovega listja, ki so ga nasmukali po gozdni podrasti. Od muljega mesa je dobil vsak poleg goste mesne juhe še košček za naslednji dan. Ko si gaje kurir Avgust Koprivnikar-Jazon ogledal pri dnevnih svetlobi, je bilo videti kakor nekakšna ijava vata.⁹⁹

Kakšne načrte so kovali v brigadnem štabu čez noč, lahko le ugibamo. Kaže, da so imeli namen brigado popeljati v dolino, da bi po vaseh našla hrano, kajti samo tako je bilo mogoče obdržati tudi njeno bojevitost. Katero smer so imeli v mislih, ali tisto mimo Železnih vrat proti Zabičem ali ono drugo mimo Mašuna proti Koritnicam in Knežaku, ni znano, v vsakem primeru pa so jim sovražniki prekržali obe. Ko je drugi bataljon s petim in brigadnim štabom zarana 4. novembra 1943 odrinil proti vzhodu, je že pri grebenu Nove Grajščine (kota 1323) naletel na močne nemške enote, ki bi morale tega dne pregledati pas do črte Podgraje-Snežnik-Leskova dolina. Razvnel se je hud boj in brž je postalo jasno, da se bo morala Tomšičeva brigada umakniti.

Nemce je zadrževala 2. četa 2. bataljona, kije imela mnogo sitnosti, saj so sovražniki pritiskali celo čez Grčovec (kota 1272). Po teh spopadih je bilo treba prikriti zlasti pravo smer umika. Sled za umikajočo se kolono sta z vejami po listju zabrisovala Franc Janša-Karl in Janez Dekleva-Čeki. Ob tem delu sta opazila Nemce na bližnjem grebenu, toda tega jima ni nihče verjel.¹⁰⁰

Nekaj pred enajsto so se bataljoni spustili do planinskega doma na Sviščakih. Borci so se iz cistern vsaj lahko napili vode, da jih ni več žejalo, nakar so odšli na večjo gozdno jaso Za Udnikom (glej skico št. 33). Tam so bataljoni imeli zbor, dežurni oficirji pa so borce prešteli. Ugotovili so, da brigada šteje še vedno več kot 800 ljudi. Daki je imel kratek nagovor. Z njim je skušal vrniti zaupanje v brigadno bojno moč. Ta se je sicer spremenila, kajti brigada poslej ne bo imela več težkega orožja, toda ogibala se bo frontalnih bojev. Napadala bo le tam in takrat, ko bo kazalo na uspeh, pred premočjo pa se bo umikala.

Dakijeve besede so bile polne svetlih obetov za prihodnost. Brigadni štab je tudi drugače poskrbel, da bi se partizani dobro počutili in kar najhitreje pozabili na prestane tegobe. Brigadni intendant Jože Pevec-Riko je nemudoma pregledal planinski dom na Sviščakih. Bil je grdo opustošen, prikrito skladišče moke pa je bilo še nedotaknjeno. Takoj je izbral peke in kurjače. Začeli so mesiti testo in kuriti peč. Že po treh urah so spekli hlebčke in jih razdelili. Žal jih je za vse borce zmanjkalo, toda medtem so pripravljali že novo peko. Tudi kuharji so zavihali rokave in že razdelili močnik. Za intendanta Rika pa vse to še ni bilo dovolj. Zahteval je oboroženo spremstvo za odhod do Okrogline, kjer bodo partizani dobili krompir, makarone in celo vino. Za to skladišče je vedel terenski politični delavec, doma iz Podgraj.

Za varstvo do Okrogline je dobil vod 1. čete 2. bataljona z dvema puškomitraljezoma, ki so mu od četnega poveljstva dodelili tudi namestnika komandirja Staneta Šuštersiča-Boštjana, prejšnji kon-

jevodec Vinko Frantar-Cene in še en borec pa sta morala vzeti vsak po en gorski kotlič, da bi v teh posodah prinesli tudi vino. Kazalo je, kakor da namerava brigadni komandant Daki proslaviti uspešen preboj iz obkolitve v Blatni dragi, kije bil res nekaj edinstvenega.

Daki je pozabil, da ne sme hvaliti dneva pred večerom in slaviti zmage pred koncem sovražnikove ofenzive. Spregledal je, da imajo Nemci najsodobnejša sredstva za zveze, radijske oddajne postaje, prek katerih so se ves čas obveščali o vseh brigadnih premikih. Bil je ves razigran. Najprej je vabil s 4. bataljonom razvijanje v strelce, češ da seje bataljon pred dvema dnevoma prekmalu umaknil. Nato je napihnil enega od kondomov, ki so jih našli med opremo ubitega nemškega oficirja, ga obesil na drevo in začel vanj streljati z brzostrelko. Tudi to je slabo vplivalo na budnost.

Dan je bil lep, po dolgem času je spet grelo sonce. Bilo je kakor nalašč za trebljenje uši, ki so zavoljo neprestanih bojev in mraza postale že prava nadloga. Mnogi partizani so se slekli do pasu in čistili nadležen mrčes iz svojih srajc, čeprav je bilo ukazano, naj se borci ne slečejo in ne sezujejo.¹⁰¹

Nemci so se medtem skrivoma že približevali Sviščakom. Šli so po gozdu, stran od cest. Partizanskih patrolj so se izogibali in se pred njimi potuhnili. Preskrbovalni vod, ki sta ga vodila brigadni intendant Jože Pevec-Riko in namestnik komandirja Stane Šušteršič-Boštjan, so pustili mimo po cesti proti Okroglini, ne da bi ga napadli. Partizani so sicer slišali hojo po gozdu in pokanje dračja, ker pa so šumi potihnili, so menili, daje bila v goščavi ob cesti kaka velika divjad. Šli so dalje, toda kmalu so za hrbtom pri brigadnem taborišču zaslišali rafale.

Najprej so s psi izsledili bojno patroljo 2. bataljona Vrh klanca. Vodil jo je vodnik Janko in je štela devet partizanov, od katerih poznamo Antona Čekado iz Vrbice, Antona Markežiča iz Oprtlja in Toneta Ivančiča z Javoija. Sovražniki so jih potihem obšli in se jim približali z bombami v rokah na nekaj metrov. Tedaj je vodnik ukazal umik v dolino. Tisti hip pa seje že oglasil nemški mitraljez, kije Antona Markežiča dobesedno presekal. Upiral seje samo Anton Čekada, kije ustrelil dva Nemca, mitraljezca in njegovega pomočnika, pri tem pa je tudi sam staknil hudo rano. V patrolji, kije tipala proti Ilirski Bistrici in je zašla v nemškoasedo pri Veliki Milanji (kota 1099), pa je padel Franc Mavrič iz Šempetra pri Gorici.¹⁰²

Partizanska straža poleg cestnega preklona (kota 1195) pod Udnikom je bila premalo budna. Nekateri trdijo, da seje stražar naslonil na drevo in zadremal, drugi, da so si stražarji obirali uši. Najverjetnejše je pojasnilo mitraljezca Ladislava Ferfolje, ki trdi, daje stražar zaraen-

jal nemškega vojaka za bataljonskega političnega komisaija Ivana Božiča-Jova, kije tudi imel nemško uniformo. Naj bo tako ali drugače, Nemci so s stražarsko trojko opravili potihoma ob štirinajstih, ali so katerega stražaija zabodli ali ujeli kar vse tri, ni niti toliko pomembno. Potem so partizanske borce, ki so dremali ali spali na lazu Za Udnikom, zalezli od treh strani. Najprej so do partizanov pritekli dresirani vojaški psi.

Počivajoče partizane so zdramili rafali nemških brzostrelk, menda tudi enega mitraljeza. Smrtno ranjen je bil Franc Klančar iz Dolenjega Jezera. Med umikom proti Kambrici je dobil strel v gleženj desne noge tudi vodnik Drago Turk-Mogo, ranjen je bil še en partizan, vodnika Antona Dremlja-Anteta pa je po glavi huje oplazil drobec mine. Nemškim vojakom so se najprej uprli komandir Torči Sluga-Lim, namestnik političnega komisaija Maijan Jager-Ris, puškomitraljezec Ladislav Ferfolja-Lado in še nekateri borci 1. čete 2. bataljona. Pri 2. četi se je najbolje znašel vodnik Jože Čakš-Pepe, ki je nemudoma zapovedal juriš. Njegovi borci so se pognali proti nemškim vojakom in si izsilili umik brez dodatnih žrtev. Tedaj se je posebej izkazal tudi Adolf Gorše z Mlake pri Ribnici, kije med splošnim bežanjem zadegal puško čez rame in skočil k hudo ranjenemu vodniku Dragu Turku-Mogu. Pomagal mu je, da se je rešil in opiraje nanj prišel do sedla Kambrica, kjer so ga dali na konja.

Bliskovit odpor borcev 1. čete 2. bataljona je preprečil mnoge žrtve, omogočil pa je varen umik tudi Stanku Semiču-Dakiju in drugim članom brigadnega štaba, ki so v neredu zapuščali planinski dom Gabriela D' Anuncia. Od druge peke kruha je ostalo samo testo, ki so ga ihtavi sovražniki zanesli ven in ga stresli pred betonski prag. Uničili so tudi druge dobrine, s posebno vnemo pa so se lotili rabeljskega posla.

Od planinskega doma na Sviščakih je bilo slišati zamolkle udarce, kakor da bi kdo zabijal kole. Maijan Jager-Ris je bil v skrbeh za bataljonskega komandanta Jožeta Boldana-Silnega, ker je mislil, da je ostal ob umiku za glavnino. Začel gaje iskati ob robu gozda, sledeč čudnim udarcem. Ko se je prikradel na rob goščave ob planjavi na Sviščakih, gaje obletela groza. Nemški vojaki so postavljali vislice, da bodo obesili ujete stražaije. Eden je že visel, imeli pa so zvezana še dva. Časa za otrplost od groze pa ni bilo, kajti Nemci so malega Risa opazili. Začel se je divji lov. Ris se je rešil le zato, ker so hoteli dobiti v roke živega. Tako pa so mu prestrelili samo obleko.

Kdo so bili obešeni partizani, ni natančno znano. Eden je bil menda Stanislav Krpan iz Mošunj pri Novem Vinodolu. Antonu Debeljaku iz Malih Lašč, Jeronimu Tomšiču iz Koritnic, Francu Stražišaiju iz

Borca Franc Klančar iz Dolenjega Jezera (levo) in Stanislav Krpan iz Mošunj pri Novem Vinodolu (desno), ki sta padla 4. novembra 1943 Za Udnikom oziroma na Sviščakih. Za Antona Markežiča iz Oprtija, ki Je padel istega dne Vrh klanca, nismo mogli dobiti fotografije

Dolenje vasi pri Cerknici ter Antonu Tomažiču in Jožetu Mavriču iz Hrušice pri Ilirski Bistrici, ki so tedaj tudi zašli v sovražnikove kremplje, pa so Nemci prizanesli.¹⁰³

Nenadni nemški napad na Sviščakih je potrdil, da brigada ni veliko pridobila, ko si je izbojevala pot v strmine Snežnika. Toda ob tem je treba tudi poudariti, da bi se spopad Za Udnikom lahko končal bistveno drugače, če bi brigadni štab bolje skrbel za varovanje počivališča in če bi bili borci bolj budni . . .

Delni preboj, delitev in stiske na Javornikih

Ob nepričakovanem nemškem napadu na Sviščakih in na lazu Za Udnikom so se enote razbežale čez Kambrico proti Grdi dragi. Popolnoma urejeno se je umaknil samo 2. bataljon, ki je spotoma v Tonščevem gozdu pokopal padlega Franca Klančarja. Od Kambrice navprek in navzdol proti Mikuli je brigado vodil načelnik štaba Janez Tomšič s pomočjo karte in kompasa. Ves čas so hodili prek prepadnega sveta in po brezpotjih, čez skale, vrtače in globače. Brigadna kolona se je previdno ogibala laže prehodnih predelov in planjav, vendar je do

večera kljub temu še dvakrat naletela na Nemce, patroljnih spopadov ob bokih pa je bilo še več.

Sovražniki so ubirali popolnoma novo taktiko. Napadali so z majhnimi enotami in nič več niso frontalno rinili za partizani. Usekali so, potem pa pustili, da seje brigadna kolona umaknila, toda v smeri umika je partizane pričakala že druga nemška enota. Zdelo se je, da imajo Nemci namen brigado spoditi s Snežnika na gozdno planoto, ki je bila na gosto prekrizana s cestami, da bi jo spet potisnili v sredino pogona.

Brigada je skušala najti izhod mimo Konja in skozi Matucevo dolino proti Knežaku, vendar seje morala vrniti. Povsod je bilo slišati nemška motoma vozila in čutiti zlovešče premike, zaradi tega so se morali bataljoni spet vrniti v Mikulo.¹⁰⁴

Tudi brigadni obveščevalci so prinašali vznemirljive novice. Poročali so o zbiranju močnih nemških enot, ki so se kopičile v trikotu Ilirska Bistrica-Sviščaki-Koritnice. Samo med Bistrico in Sviščaki so našli 2000 sovražnikov, sveže okrepitve pa je bilo čutiti tudi na Mašunu. Pozneje so ugotovili, daje bilo 4. in 5. novembra 1943 na tem koncu blizu 5000 Nemcev. Tudi vreme ni obetalo nič dobrega. Po sončnem dnevu se je ponoči razpihala buija, ki je majala drevesa in vrtinčila snežinke. Partizane je zeblo in komaj so čakali, da bodo šli naprej.

Brigadni štab je bil pred veliko neznanko, kam naj popelje svoje enote, da jim bo zagotovil boljšo prehrano in najnujnejši počitek. Komandant Stanko Semič-Daki je moral poznati navodilo štaba 14. divizije z dne 26. oktobra 1943 Loški brigadi, naj se s tremi bataljoni prebije v Polhograjske Dolomite, zato je tudi za Tomšičevo iskal rešitve v tej smeri. Že pri Mikuli je ukazal sestaviti posebno patroljo, ki naj bi odšla proti Dolomitom ter tam pripravila vse potrebno za dobro preskrbo s hrano. Za vodjo patrolje je izbral Jakoba Pajsaija-Runa, dotedanjega namestnika komandanta 2. bataljona. Dobil naj bi še nekatere Vrhničane, ki so poznali pot do tja ter tamkajšnje kraje in ljudi. Izbrani so bili mitraljezec Ivan Jereb-Maks, Jakob Leskovec-Ambrož, Edvard Belčič in neki študent Iz Ljubljane. Pridružila se jim je tudi ranjena Angelca Bizjak. Sicer pa je odredil, naj bi se brigada še tisto noč prebila proti Bičkim lazom in Cerknškemu jezeru.¹⁰⁵

Največja ovira za izhod iz obkolitve je bila cesta Leskova dolina-Mašun, kajti Nemci sojo stalno nadzorovali z oklepniki. Kraj in čas za prehod je bilo treba skrbno izbrati. Odločili so se, da bodo cesto prešli čisto blizu Mašuna oziroma samo tristo metrov proč, pri gozdnem

križišču Vrata pod Javorom (kota 1323). To naj bi naredili ob štirih zjutraj, ko čuječnost pri stražah najraje popusti. Ceste ni bilo mogoče zasekati, kajti s tem bi povzročili trušč, za varovanje prehoda pred tanki ali oklepnimi avtomobili sta bili na voljo le protitankovski puški.

Prehod čez cesto pri Vratih se je začel neopaženo. Spredaj, v predhodnici je bil prvi bataljon, za njim četrti, v zaščitnici pa drugi bataljon. Te enote so še zmeraj šteje več kakor šeststo ljudi, zato se je kolona razvlekla in cesto prehajala z velikimi presledki, to pa je povzročalo tudi časovno zamudo. Ali so Nemci na Mašunu kaj zaslutili ali paje prišla prav takrat ura za odhod nove oklepne patrolje, nihče ne ve. Pri Vratih so padli streli in zadrdrali rafali, kolona je bila pretrgana, do bataljonskega komandanta Jožeta Boldana-Silnega na zadnjem koncu kolone pa so pribežali borci, ki bi morali prehod ščititi.

Na snežniški strani ceste pri Sterletovem lazu je ostal ves 2. bataljon ter popolna 2. četa in en vod 1. čete 4. bataljona s četnim političnim komisarjem Jožetom Jenšterletom-Oskarjem, prek ceste pa so prišli popolni 1. bataljon in brigadni štab, štab 4. bataljona s popolno 3. četo in dvema vodoma 1. čete 4. bataljona na čelu s komandirjem te čete Antonom Gregoričem-Jakcem.¹⁰⁶

Prvi del pohodne kolone je po kratkem postanku hitel dalje. Po ugotovitvi, kaj se je zgodilo, je Stanko Semič-Daki izbral le novo zaščitnico. Nikomur ni bilo do tega, da bi se veliko obiral po cestah, ki jih je zgradila italijanska vojska. Samo namestnik brlgadnega političnega komisarja Franc Žugel-Zvone se je odločil za majhno presenečenje. Brž po prečkanju nevarne ceste je stopil ob kolono, zajemal iz platnene vreče in vsakemu partizanu dal žlico sladkorja, da bi se nekoliko okrepil za težavno pot.

Pohod je še naprej vodil načelnik Janez Tomšič s karto in kompasom v rokah. Nobenih zapletov ali zastojev ni bilo med potjo, čeravno so se morali nekajkrat spopasti s sovražniki. Izza ovinka so se najprej z osebnim avtomobilom pripeljali nemški oficirji. Menda so zašli. Na te je začel streljati puškomitraljezec z zbrojevko, In to kar stoje z orožjem na jermenu. Ti Nemci se sploh niso utegnili postaviti po robu. Zatim je privozil nemški motorist. V trenutku je bil na tleh. Nevarnejši so bili tisti sovražniki, ki so prijezdili na konjih, napadli pa s tal. Toda zaščitna in bočne patrolje so vselej hitro opravile z njimi, ne da bi kateri izmed partizanov padel ali bil ranjen.

Brigadna kolona je prišla čez Kobjak do Loma (kota 1028) še pred večerom. Pred sabo je uzrla Cerknjsko jezero, po cesti čez Gornje Jezero in Lipsenj pa živahen promet vojaških vozil. Oboje je zbujalo negotovost. Enote so se ustavile pri nekih italijanskih kavernah, da bi

bili borci v zavetju ter da bi si lahko zakurili. Samo v kavernah ni bilo bojazni, da bi njihove ognje opazili nemški vojaki z obrobij jezera.¹⁰⁷

Bili so v nekakšni gozdnati dolini. Od tam jih je komandant Stanko Semič-Daki popeljal navzdol do vasice Laze, da bi dobili hrane. Med potjo k človeškim bivališčem so borci zašli na njive z repo. Tam so se kar ustavili, jo začeli puliti, grizti ali pa tlačiti v nahrbtnike. Od tega početja jih je lahko odvrnil samo Daki s svojo preprosto kmečko pametjo: »Norci, saj nismo prišli po repo! Dobiti moramo meso, moko, krompir. Imamo kotle in bomo kuhali. . .«

To je pomagalo. Obkolili so vas, postavili zasede in začeli trkati. Nemci z nasprotne strani jezera so morali nekaj opaziti. Začeli so metati mine. Okoli vasi jih je padlo šest, toda nihče od lačnih partizanov se jih ni bal. Pri prvi hiši so si nabrali krompirja, kmet jim ga je dal prostovoljno in zastonj. Toda pri bogatem sosedu niso hoteli odpreti in ko so odprli, so zaigrali prizor z umirajočo staro materjo. Partizane so gledali postrani in sovražno. Tam so si vzeli ogromnega vola, postregli pa so si tudi s kruhom, mlekom in drugimi dobrotami. Sestradanim ljudem tako ali tako ne gre zameriti, če dobijo kaj boljšega od repe. Takrat je partizanka Silva Lukšič dobila gojzarice in smučarske hlače, najbrž so nabrali tudi moko, potem pa težko oprtani odrinili v strmino k lačnim tovarišem.

Na poti v taborišče so vola pokončali in raztelesili, potem pa nosili velike kose na kolčkah in drogovi. Poleg mesa za kuho, kije bilo zalito z lojem, da se potem jedi skoraj ni dalo jesti, so borci dobili še veliko surovega. V zavetni dolinki pod hojami so razpeli šotore, pred njimi zakurili ognje, natikali na palice koščke mesa in ga cmarili. Zagorelo je več sto večjih in manjših ognjev. Zaradi tega je nastala taka svetloba, da so Nemci udarili s topovi in težkimi minometi. Tistikrat je mina v nogo huje ranila slovitega vodnika Jožeta Papiča-Luko. Dali so mu mulo in enega partizana za spremstvo, jima povedali za javko pri Otrobovcu in odšla sta proti Prezidu, toda v skrivno bolnišnico dr. Bogomira Magajne nista prišla nikoli.

Tako je minil 5. november 1943, ko so nemške grablje česale šele greben Snežnika do Mašuna in Koritnic (glej skico št. 26 na str. 299).¹⁰⁸

Prezebli borci so se 6. novembra zbudili v gosti megli, ki seje vlekla čisto pri tleh, in morali so nemudoma oditi naprej proti Zelšam. Že ob osmih zjutraj so prazno taborišče naskočili Nemci, ki so prišli od Gornjega Jezera, potem pa brigadne enote zasledovali ves dan. Borci so bili že popolnoma izčrpani, komaj so se še vlekli naprej. Hitrost hoje je bila samo en kilometer na uro. Tudi sicer je kazalo, da bivanje na Javornikih ne bo več varno. Malo pred mrakom je prišel v tabor

1. bataljona brigadni komandant Stanko Semič-Daki in vsem partizanom povedal, da se bo brigadni štab ločil od enot ter se prebijal samostojno. Na koncu je še pristavil: »Če bo prehudo, se dobimo na Frati, ne na Frati, ampak v Beli krajini . . .«

Tedaj je bil 1. bataljon še celovit, toda Dakijev nastop je zlasti novince po četah navdal z malodušjem. Bojni duh med njimi je docela upadel. Začeli so odmetavati nahrbtnike, obešati puške na drevesa in zapuščati čete. Razkroj je zajel predvsem prejšnje borce Brkinske brigade. Začeli so v skupinah in posamič odhajati na zahod proti Pivki in Prestranku.

V štabu 1. bataljona so se zmenili, da se bodo prebili mimo Goričic proti Križni gori, nameravali pa so prej skuhati večerjo. Pokončali so zadnjo mulo, vendar so morali ognje pogasiti in meso pustiti, ker so Nemci začeli metati rakete po gozdni rebri, čisto blizu taborišča. Zavládala je panika in že tedaj se je razkropilo nekaj desetín. Eno izmed skupín, ki so se ločile, je vodil vodnik Anton Gruden, v njej pa so bili še Stane Mencin, France Škender in Franc Oražem-Jerkcov, ki so pred tem pripadali 2. četi. Njihov namen je bil, da bi se prebili proti Slivnici.

Bataljonsko glavnino je komandant Franc Grebenc-Lado povedel nazaj proti Lazam (glej skico št. 34 na str. 499). Ustavil jo je nad cesto, ki vodi z Laz na Vrh Korena in sklenil, da odide z bataljonskim obveščevalcem Danetom Benčino na ogledovanje, če se da priti na Otok, ob tem pa naročil, če se kmalu ne vrnetá, naj se bataljon prebije po četah.

Partizani so čakali, komandantove vrnitve pa niso dočakali. V kakšno stisko je zašel z obveščevalcem, da se ni mogel vrniti, ni natančno znano. Ker je bila pot na Otok pod nemško stražo, je skušal do tja priti čez naraslo vodo, toda bila je ledeno mrzla. Prehlajen se je zatekel k terenskim političnim delavcem, ki sta jih z Benčino po naključju našla. Tja je prišel tudi bataljonski intendant Rudolf Faleskini-Rudi.¹⁰⁹

Nemci so čez dan prečesali gozdni pas, ki ga je brigada prehodila prejšnjega dne. Zvečer 6. novembra 1943 so prišli do črte Lož-Dane-Lačnik-Vrh Korena-Pivka. Njihovo navzočnost nad vasico Laze je bilo že čutiti, vrh tega pa so v gozdna obrobja Javornikov vdirale tudi nemške enote iz zapor. Toda položaj je postajal iz ure v uro nevarnejši, napetost med partizani pa je naraščala. Nevarnosti se je zavedal zlasti namestnik komandanta Janez Janežič-Orjak, ki se je zaskrbljeno prestopal in nenehno priganjal, da se je treba umakniti. Tako je še povečeval vznemirjenost med borci, ki so bili napeti kot struna.

Med premikom po pobočju vzdolž jezera so v bližini opazili ogenj. Nekateri novinci so šušljali, da kurijo Nemci. Da bi to uganko razjasnil, je šel proti ognju pogledat komandir 2. čete Martin Kotar. Tam je našel terence, obenem pa v hipu izgubil četo. Ko se je nekemu novincu ponevedoma sprožila puška, so se vsi zaprašili v temno noč in proti vrhovom Javornikov. Tako je 1. bataljon ostal brez poveljnikov, 2. četa pa brez komandirja. Vendar kaže, da seje ta bataljon na čete razdelil že pred temi dogodki, pozneje pa še na manjše skupine.

Na vrnitev komandirja Martina Kotarja ni čakal nihče. Celo bataljonski politični komisar Mihael Butara-Aleks in namestnik komandanta Janez Janežič-Orjak, ki jima je vojska zbežala, sta obupala. Skušala sta najti preplašene borce, toda brez uspeha. Usmerila sta se v gozdove proti zahodu. Medtem seje zdanilo in začelo močno snežiti. Padalo je še pozno v noč, potem je začela briti burja, ki je rezala do kosti. Aleks in Orjak sta zašla h Konjamiku, ki so ga držali Nemci. Tam je bil velik promet. Po cesti proti Juriščam so se brezskrbno prevažali nemški vojaki s tovornjaki. Aleks je hotel, da bi jih napadla z brzostrelkama, previdni Orjak pa tega ni dovolil. Njuni udi so bili namreč že čisto premrli in z zadnjimi močmi sta se prebila do Palčja. Tam so ju zavedni ljudje slekli in zdrgnili z žganjem. Bila sta popolnoma omrznjena. Poskrbeli so, da sta si brž opomogla in še stražili so namesto njiju, 8. novembra popoldne pa so jima posredovali zvezo s štabom 14. divizije, kije prišel dan pred tem k Mrzli jami in do Jurišč skupaj s Šercerjevo brigado.¹¹⁰

V podobno stisko je prišla glavnina 4. bataljona, ki se je sprva nameravala prebiti skupaj z brigadnim štabom v Polhograjske Dolomite. Tretja in nepopolna prva četa s pratežem in bataljonskim štabom sta prišli že nekam do Vranjega vrha (kota 783). Od proge zraven Ravbarkomande je bilo razločno slišati železniški promet in nemške ukaze. Obe nepopolni četi z bataljonskim štabom sta po megli prišli skoraj do Rakeka, potem pa se vrnili. Patrulja je iz Zelš pripeljala voliča, kuhali pa so na jasi pri Nadliščku (kota 712). Anton Antončič-Tone je bil od tam poslan na ogledovanje k Cerkniškemu jezeru, za spremstvo pa je dobil enega borca. Malo pred jezerom sta zagledala nemško patroljo z nemškim ovčarjem. Antončič se je brž prikril v grmovje, njegov tovariš pa je bežal. Ko seje pes umaknil in je nevarnost minila, seje začel Antončič vračati proti taborišču. Kmalu pa seje od tam zaslišalo streljanje.

Antončič seje previdno približal kuhinji, kjer je bilo vse razmetano, kotel pa prestreljen. Potem je oprezal v bližini, če se bo vrnil kdo od razkropljenih partizanov. Dočakal je namestnika bataljonskega komandanta Karla Kumšeta-Tomaža, ki se je izgubil od glavnine med

odpoklicem straž. V prazno taborišče je prišel, da bi pobral nekaj surovega mesa. Potem sta našla še Pavleta Rebolja-Danila, ki je že čisto obnemogel. Odšli so mimo Laz, se po deski splazili čez podrti most v Malenščah, nato pa se mimo nemškega stražarja pri Gornjem Jezeru pretihotapili čez Greben h Grič kapelici, od tam pa mimo Loža do Markovega hriba. Tam so dobili zvezo z Ravšeljnovo mamo iz Markovca, ki je dala kruha, mleka in jabolk, da so spravili k sebi izčrpanega Danila.

Nemški napad na taborišče pri Nadliščku pa je pripeljal tudi do nerazumljive odločitve štaba 4. bataljona, ki se je ravnal po zgledu brigadnega štaba, zapustil podrejene enote ter se reševal po svoje. Pobudnika tega dejanja, poraznega za bojno voljo enot, sta bila politični komisar 4. bataljona Filip Mohorič-Martin in njegova žena Marija Mohorič-Meta, pridružila pa sta se jima tudi komandant Jože Novak-Miha in namestnik političnega komisarja Lojze Terčič.¹¹¹

Bojazen, da bodo enote 1. in 4. bataljona Tomšičeve uničene na vzhodnih obronkih Javornikov, je bila odveč. Nemci so čez dan 7. novembra Javornike le površno prekrizarili. Gotovo jih je pri tem močno oviral snežni metej. Zasledili so samo manjše skupine partizanov, jih prepodili ali polovili, glavnini obeh bataljonov Tomšičeve ob Cerkniskem jezeru pa niso prišli na sled. Očitno je nemško poveljstvo domnevalo, da se je ta glavnina umaknila proti Postojni, kajti že popoldne so se ofenzivne grablje zaobrile na zahod. Do večera so Nemci ustvarili ožji obroč okoli Volčjega in Pečnega vrha (koti 929 in 761), ki so ga 8. novembra brezuspešno prečesali. S tem je bilo nemške ofenzive v javomiških gozdovih konec, česar pa partizani niso vedeli. Še naprej so se poskušali prebiti iz gozdov, predvsem zato, da bi prišli do hrane.

Čeprav je bilo preiskovanje Javornikov konec, pa sovražniki niso umaknili zapor ob cestah in zased po vaseh, v katere so se lovili lačni in razhajkani partizani. Občutek, da so na varnem, je nastal šele potem, ko so se izvili skozi nemške zapore.¹¹² Zato kaže v tem poglavju, popisati nadaljnjo usodo enot, ki so po 7. novembru 1943 obtičale v pogorju Javornikov. To so bile 2. četa 1. bataljona ter glavnini 1. in 3. čete 4. bataljona.

Zlasti zanimiva je 2. četa 1. bataljona, ki je v najhujših preizkušnjah ostala brez komandirja in brez njegovega namestnika. Z borci sta bila le politični komisar Anton Svete-Gustl in njegov namestnik Anton Klobučar-Šnajder. Najhuje za četni obstoj je bilo 7. in 8. novembra. Najprej je med umikom opešala četna bolničarka Marija Debeljak-Olga. Morali so jo pustiti v snegu; nositi je ni mogel nihče.

bili so tako pri koncu z močmi, daje vsak partizan komaj nesel svojo puško. Pri njej je ostala Slavka Jordan-Stana, vzorna borka in komunistka. Komaj pa je četa odšla dalje, je tja treščila nemška granata, njeni drobci so Stano hudo ranili v nogo in hrbet. Poslej sta bili obe nemočni. Olga se je skušala rešiti tako, da se je zakopala v sneg, še vedno pa je bilo v njej toliko toplote, da se je okoli nje tajal sneg in sovražniki so jo zlahka našli. Obe sta postali ujetnici.

Blizu Cerkniškega jezera je zaostalo deset partizanov. Med njimi so bili: Vinko in Stane Kersnič iz Hrovače, Jože Drčar in Emil Pakiž iz Ribnice, Tone Kaplan iz Dolenje vasi, Anton Starc z Brega, Ignac Prijatelj in Rudolf Lesar iz Dolenjih Lazov, Ivan Meden iz Cerknice in Štefan s Finkovega. Zametlo jih je in bili so čisto trdi od mraza. Nemci so jih našli, presenetili in zajeli. Hoteli so jih nemudoma postreliti. Že so jih sezuli, rešil pa jih je Anton Starc, kije znal dobro nemško. Vojake je prepričal, da so bili v partizansko vojsko vpoklicani na silo.

Skupina, v kateri sta bila Janez Picek iz Ribnice in Franc Klun z Mlake, je štela le šest partizanov, oboroženi pa so bili samo s puškami. Ko so iskali možnost za prehod skozi zapore na cesti Rakek-Cerknica, so se znašli pred naperjenim mitraljezom in vdati so se morali brez odpora. Nemci so jih najprej odvedli v Postojno. Ujetnikov je bilo okoli 30, vsi grižavi ali drugače bolni. Mitraljezec Filip Tonih pa je bil ujet v skupini kakšnih 60 borcev, ki so bili večinoma Brkinci. Od teh poznamo Rudolfa Bašo iz Jasena, Matevža Rutarja iz Zagore, Jožeta Benčana iz Tmca, Vinka Križiča iz Idrije in Borisa Starca iz Trsta. Nemci so jih odvedli naravnost v Ilirsko Bistrico. Tja so prepeljali tudi ujetnike iz Postojne. Najprej so bili zaprti v bistriških garažah in barakah, nato pa so jih odpeljali v tržaško Rižarno.¹¹³

Četno jedro, ki seje združilo okoli Antona Sveteta-Gustla in Antona Klobučarja-Šnajderja, seje sprva nameravalo prebiti na Slivnico in od tam na Travno goro, moralo pa seje umakniti. K taki odločitvi so največ pripomogli podatki, ki so jih zbrali v vasi Dolenje Jezero. Tja so prišli 8. novembra s prvim mrakom in dobili stik s terencem, ki jih je natančno poučil, na katere hiše lahko računajo in iz katerih so se moški umaknili k Nemcem v Grahovo, Begunje in Cerknico, kjer so ustanavljali domobranske postojanke. Politični komisar 2. čete Anton Svete-Gustl je vzlic temu izbral eno izmed takih, dokaj premožnih hiš. Gospodinji je rekel, naj jim pripravi večerjo in še nekaj za popotnjo. Ženska je partizane začela takoj nagovarjati, naj se gredo vdat Nemcem, češ daje njihova stvar tako ali tako propadla. Domiselni Svete ji je pritrdil, pojasnil pa je, da so doma z Dolenjskega, rekoč da se ne marajo vdati tu, kjer jih nihče ne pozna, temveč bi se raje vdali v

Slavka Jordan-Stana z Dolge Rake pri Krškem (levo), ki je bila ujeta 7. novembra 1943 v javomiških gozdovih, in Francka Podgoršek-Petra iz Trmovega v Ljubljani (desno), ki je padla dan pozneje v Begunjah pri Cerknici

domačem kraju. Gospodinja je kar žarela od veselja. Pripravila je obilno večerjo in še obilnejšo popotnico.⁴

Po tem koristnem obisku se je četna glavnina premaknila k Otoškemu vrhu (kota 763), od koder je ves dan opazovala nemškega stražarja, ki je stal pred Kržišcarjevo hišo na Otoku. Ob mraku so ga partizani nameravali napasti, da bi spet prišli do hrane, vendar so se Nemci z Otoka umaknili še pred večerom, tako daje imela četa prosto pot. Pri Kržišcarju je prenočila in se dobro podprla, pred zoro pa seje umaknila v gozd.

Naslednji večer, očitno 9. novembra 1943, je četa previdno prešla razrušeni most na Malenšču po žaganici, ki so jo domačini uporabljali za zasilni prehod na Laze. Vedeli in videli so, da imajo nemški vojaki še vedno zasedeno cesto Loška dolina-Gomje Jezero-Grahovo in da ob njej kurijo ognje. En ogenj je gorel na Gornjem Jezeru, eden pa na Goričicah pri Hlepinu. Sklenili so, da bodo cesto prešli med tema ognjema. Od mostu na Malenščah so zavili na levo ob živi meji čez Pobreščke, cesto pa so prekoračili pri Pustem lazu (glej skico št. 34 na že omenj eni strani). Na vsako stran so poslali v zasedo po enega borca. Proti Hlepinovemu mlinu je šel neki Škofjeločan, do vrha zahomotan

v odejo. Najbrž je naletel na prikrito nemško stražo. Od tam seje slišal strel, on pa se ni vrnil.

Četa je pohod nadaljevala po severnem pobočju Stražišča In Bukovega vrha v Kriške doline. Cesto med Ložem in Bloško Polico, ki pa ni bila zasedena, je prešla pri kamnolomu, od tam pa prek Pogače prišla v Metulje. Njeni borci so se nastanili pri Tumčetu in pri Matičkovih, kupili so nekaj mesa iz prisilnega zakola ob telitvi, postavili straže ter se po dolgem času pošteno spočili. Zjutraj je prišel v vas komandant bataljona Levstikove brigade s spremljevalcema in hotel četo priključiti svojemu bataljonu, da bi vse skupaj povedel na Mokre. Dokazovanje, da so v Metuljah že za hrbtom nemške ofenzive, ki se je premaknila na Mokre, ni prav nič pomagalo, morali so se upreti. Po tem dogodku so odrinili na Travno goro, tam našli terence, toda o Tomšičevi brigadi ni bilo nobenega sledu. Zato so pohod nadaljevali do naslednje javke, ki je bila na Bukovi Gori. Tam so zvedeli, da so Nemci že zapustili Belo krajino. Nato je Anton Klobučar-Šnajder četno jedro odvedel v Kočevje pri Črnomlju, kamor je prišlo še 27 partizanov.¹¹⁵

Tudi glavnina 4. bataljona je premogla čvrsto partizansko jedro ter iznajdljivega in pogumnega četnega komandirja Antona Gregoriča-Jakca. Le-ta je užival med borci brezmejno zaupanje. Tega sije pridobil s pametnim in odločnim vodenjem. V gozdovih na zahodni strani Cerkniskega jezera se je s četnima glavninama spretno izmikal nemškim kolonam. Sovražnike je tudi po večkrat na dan pričakal v zasedi, usekal po njih ter se spet nekoliko umaknil. To je počel tako domiselno, da četi 4. bataljona nista imeli nobenih izgub. Zato so mu vsi borci vdano sledili, veliko razhajkancev pa se je pod njegovo poveljstvo vključilo tudi iz 1. bataljona. Zgodilo seje, da sta ob koncu ofenzive obe četi šteli celo več borcev, kot se jih je 5. novembra prebilo čez cesto pri Mašunu. Tako je bila nespametna in sebična poteza bataljonskega štaba presežena. Potemtakem gre zahvala zlasti komandirju Jakcu, da prej opisana ločitev štaba od čet ni pripeljala do razkroja 4. bataljona.¹¹⁶

Skozi pasti v Iški, na Padežu in po Menišiji

Brigadni štab ali bolje tisti njegov del, ki se je odločil za preboj s Stankom Semičem-Dakljem in je štel še 24 partizanov, je 6. novembra zvečer prišel do obmejnega bunkerja pri Škanskem griču (kota 702). Tam je štabna kuharica skuhala močnik, kar je bila zadnja topla jed na poti proti Ljubljanskemu vrhu. Nato so se spustili navzdol k Zelšam, vendar so zašli, tako da so spet prišli na svojo prejšnjo sled.

Iz zadrege jih je rešil načelnik štaba Janez Tomšič po kompasu in karti specialki, s katerima je nezmotljivo ravnal. Srečno so se izvili mimo Zelš, Podskrajnika, kapelice pred Cerknico in Primozarja na Menišijo. Po prehodu čez Črvivnik so počivali blizu Bukovnika (kota 669) in tam počakali dneva. Kaže, da Stanko Semič-Daki tedaj še ni imel namena oditi proti Polhograjskim Dolomitom, kajti od obveščevalcev je skušal zvedeti, če je mogoče priti do Sv. Trojice na Blokah. Ker so na tisti strani opazili nemške premike, seje brigadni štab obrnil proti Dobcu in Kožljeku (glej skico št. 34 na str. 499).

Med postankom in ugibanjem, kam bi se kazalo odpraviti, je do brigadnega štaba prispela glavnina 3. čete 1. bataljona pod poveljstvom Franca Pakarja-Vida.¹¹⁷

Ta četa je po razdelitvi 1. bataljona nemudoma odrinila po Strženu proti Dolenji vasi in Podskrajniku. Njeni borci so šli po zamočvirjenih travnikih, vzhodno od cerkve v Zelšah. Bila je gosta megla, zato so zašli. Zjutraj točno ob sedmih so se znašli na Rakeku, komaj sto metrov stran od zasilne vojašnice, kjer so nemški vojaki stali v vrsti za zajtrk. Partizani so brž planili nazaj, nato pa čez cesto v hrib. Hiteli so mimo Loškega griča (kota 681) in čez Senožeti (kota 606). Nemci so jih opazili in šli za njimi, vendar so bili Pakajevi borci hitrejši, snega pa takrat še ni bilo, da bi sovražnikom kazal pot.

Pakajeva četa se pri brigadnem štabu ni zadrževala. Nekaj hrane je dobila pri nekem partizanskem človeku iz Bezuljaka, ki so ga poznali še iz dni pred bitko pri Rakovem Škocjanu. Potem je četa prekoračila cesto Bezuljak-Dobec, ne da bi kje trčila na sovražnike, zatem pa pot nadaljevala mimo Kožljeka proti Otavam. Kmalu jih je zajela snežna ploha. Na Otave so prišli sredi dneva čisto mokri. Tam so jim po hišah skuhal žgance, zalite z mlekom. V eni od hiš so se srečali z zagonetnimi in posmehljivimi obrazi. Že za vrtovi so doumeli, zakaj. Opazili so, da Nemci obkoljujejo vas. Ni jim kazalo drugega, kot brž oditi v Iško. Podvzali so se po grebenu Debelega hriba mimo zaselka Zala, potem pa po stezi čez Mikčin konec k Vrbici (glej skico št. 34 kot malo prej). Pot je bila slaba, soteski Zale in Iške pa je prekrila tenka plast snega.¹¹⁸

V soteski Iške so srečali terenske politične delavce, ki pa so ravno pospravljali svojo kramo, da bi se umaknili na varnejši kraj. O tem, kam bi se veljalo obrniti in kaj narediti, ni maral noben nič slišati. Iz njihovih besed in obrazov je bilo razbrati, daje Iška že obkoljena, kar so potrjevali tudi rafali, ki so se slišali od Krvave Peči. Celo vselej odločni in domiselni komandir Franc Pakar-Vid je podvomil, da se je mogoče izmuzniti iz zanke. Predlagal je, da bi borci odšli v Iško vas in se tam poskrili po skednjih, toda tega ni maral storiti nobeden. Potem so prišli do oglarja Alojza Volka in njegove žene Karoline, ki sta

prebivala v Iški pod Zavrhom. Poizvedovali so, kako in kaj. Mogoče jim je prav on nasvetoval skrivališče, kjer je v tridesetih letih žgal oglje. Tam je posekal bukovino do golega, nato je Pavlin zasadil smrekice, ki so bile jeseni 1943 ravno pravšnje in dovolj goste.

Medtem je začelo spet snežiti. Metlo je kakor za stavo, že v pol ure je nasulo 20 centimetrov snega. Da bi za sabo zabrisali sledove, so morali Pakaijevi borci hoditi po potoku Iški več kot kilometer daleč. Potem so zavili navzgor na majhno polico, koder so rasle Pavlinove smrekice. Sled od vodne struge do gozdička je zabrisal četni politični komisar Bernard Bizjak-Kosta še z enim partizanom. Nato so polegli na premočeno igličje, se prekrili z odejami in šotorskimi platni ter se pustili zamesti.

Čez dan 8. novembra je posijalo sonce. S smrekic seje vsul sneg in prekril že zadnje sledove. Pod snegom so bili skriti dva dni, premočeni do pasu. Z vsake strani tega gozdička sta šli dve nemški koloni, pod snegom pa nista mogli ničesar opaziti, čeprav sta šli le 15 metrov stran. V Iški, le 200 metrov stran so Nemci kuhali, nato pa so se odpravili dalje proti Krimu. To je naznanjalo streljanje, ki seje vse bolj oddaljevalo.

Koje streljanje ponehalo, je Pakar poslal patroljo navzdol proti Iški vasi, s premrlimi borci pa ji je nameraval slediti po nemški gazi. Vendar desetar, ki je patroljo vodil, ni maral iti do vasi. Pod skalami ob majhnem rokavu Iške je staknil zapuščeno taborišče terencev s posodjem in zalogami hrane. Takoj je začel kuhati. Ko je Pakar z partizani 3. čete prišel do tja, jih je že vzradostil prijeten vonj in kmalu so se za prvo silo podprli.

Potem je komandir Pakar poslal patroljo v Krvavo Peč in na Mokre. Od tam je prinesla samo košček kruha in neljubo vest, da pri Žagi na Mokrcu, kjer naj bi bila javka, ni ne duha ne sluha o Tomšičevi brigadi. Čakati v negotovosti, ko so bili partizani še vedno premočeni, prezeblji in celo prehlajeni, da se bo od kod le prikazala kakšna brigadna patrolja, ni imelo nobenega smisla. Zato je četno poveljstvo sklenilo, da borce odvede na Dolenjsko. Šli so po nemških sledovih mimo Krvave Peči na Sekirišče, kjer je ležalo več pobitih partizanov, med njimi celo neki komandant, v nekem drugem kraju pa so imeli vaščani na mrtvaškem odru še dva domača terenca, ki so ju zasačili in pobili Nemci.

Četo je pot vodila mimo Turjaka in Ponikev do Kompolj, kjer so se dobro najedli enolončnice z mesom, fižolom in krompirjem. Nato so odšli do Lašč nad Dvorom. Od tam so poslali patroljo na Brezovo Reber, kjer je bila določena dodatna javka. Tudi tam ni bilo nobenega

sledu o Tomšičevi brigadi. Z Lašč so odrinili čez Sotesko k Podturnu, od tam pa v Gorenje Sušice, kjer je Pakar s pomočjo terencev svoje borce poslal na okrevanje.

Na vsej dolgi poti od Sviščakov čez Javornike, Menišijo in Otave do Iške, kjer se je znašla v nemški obkolitvi, ni imela 3. četa 1. bataljona niti enega padlega ali ranjenega. Pretrpela pa je drugačne izgube. Večina njenih borcev je ozeblo, da jim je teklo iz udov, se prehladila ali drugače zbolela. Zaradi tega so morali mnogi zapustiti brigado, npr. Jožko Kranjc-Ris, Jože Mrak, Domin Brdnik, Tone Papič-Miro in morda še kateri.¹¹⁹

V dneh, ko se je komandir Pakar s svojimi partizani pustil zamestl, je v sotesko Iške zašla tudi manjša skupina borcev 4. bataljona, tifusnih bolnikov, ki so se iz bolnišnice pri Ugaiju umaknili zadnji hip. Od teh poznamo deseterja Rudolfa Lešnjaka in politdelegata Janka Lebna-Zmaga. Skrili so se v tako strmino, da so morali jahati drevesa, drugače bi bili zgrmeli v sotesko. Tudi mimo njih so šle nemške kolone z leve in desne. Za vselej so si zapomnili prizor, ko je enemu izmed Nemcev mula zdrsnila v prepad in se raztreščila s tovorom vred. Narava je bila torej tisto, kar je s svojo neizprosno reševalo partizane in česar niso mogle premagati niti najboljše nemške čete.

Seveda pa je nekaj neizkušenih partizanov le zašlo pred nemške mitraljeze. To so bili: Ivan Lohkar iz Šmajja-Sapa in Franc Zidar iz Raščice, ki sta se nameravala prebiti do doma, in Franc Maležič iz Gorenje vasi pri Ribnici, kije zašel na Krim.¹²⁰

Po srečanju in ločitvi s Pakaijevo četo se je brigadni štab napotil vzdolž nedograjene vojaške ceste Dobec-Smrečji rob-Tolsti vrh. Le-to so Nemci že zapirali za zadnjo ofenzivno fazo, ki bi morala zajeti pogoije Mokrca in Krima. Med Bezuljakom in Dobcem so prikrili zasede, na mnogih krajih pa so potegnili tudi žico z navezanimi konzervnimi pločevinkami, da so zbujale ropot, nakar jim je sledilo izstreljevanje svetlobnih raket.

V gozdu od Dobca proti Logatcu je bil počitek, kmalu za tem je začelo močno snežiti. Sprva so hodili po plitvem, nato po vse globljem snegu. Zvečer so prišli v bližino Padeža in Pokojišča, kjer so nabrali rdečih glogovih plodov in se jih najedli. Potem so odrinili na Ljubljanski vrh. Prišli so prav do gozdne globeli, kjer je ob napadu na Štampetov most stala brigadna kuhinja. Tam so našli prazen lonec od masti. V njem so si pripravili nekakšno juho, to je bilo pa tudi vse. Potem so si poiskali mlad smrekov gozd v neki kotanji, kjer so lahko kurili.

Čez progo so skušali priti na dveh krajih, toda obakrat so trčili na zasede. Vrh tega so Nemci železniško progo nadzirali z oklepnim

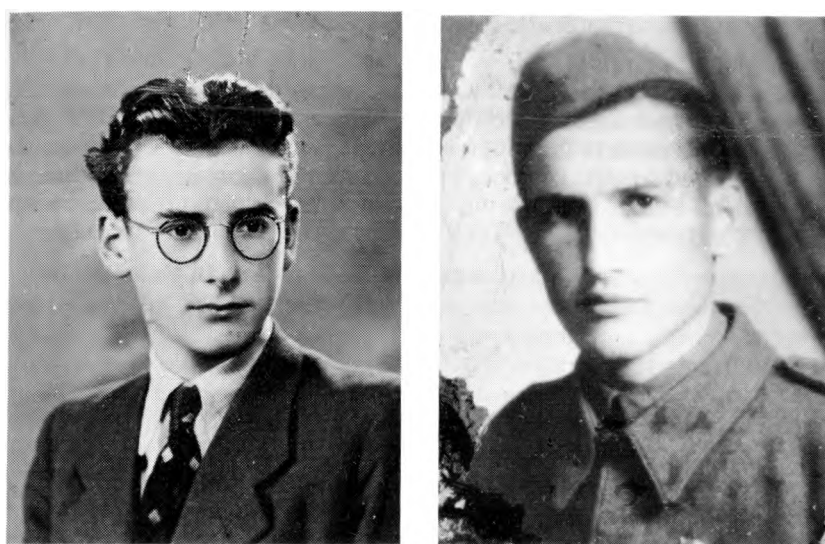
vlakom, tako da se ni dalo čez. Ob vrnitvi so se zatekli v neko gozdno dolinico in tam prebili še eno noč v snegu. Potem pa so se 9. novembra začeli vračati, da bi se spet pretolkli skozi nemške zasede nazaj na Javornike. Ko so se bližali Kožljeku, se je Dakiju zazdel rob gozda sumljiv in resje tam zapazil nemško zasedo. Vendar so bili vojaki zaviti v odeje in tudi kurili so, ker jih je zeblo, zato partizanov niso opazili. Daki je položil prst na usta, nakar so se zasedi previdno izognili. Na Kožljeku ali v Dobcu jim je skušal priskrbeti hrano komandir štabne patrulje Lojze Skol iz Sp. Jelenja, vendar so ga Nemci takoj zgrabili in odvlekli med ujetnike na Planino.¹²¹

Ob cesti Cerknica-Begunje in cesti Begunje-Bezuljak-Dobec so Nemci medtem že naredili čvrsto zaporno črto, ob njej pa vse polno pasti. V te pasti je najprej zašla skupina, ki jo je od Cerkniskega jezera po komaj zapadlem snegu pripeljal vodnik Anton Gruden. V bližini Dobca so sovražniki 8. novembra zajeli Staneta Mencina, Franceta Škendra, Franca Oražma-Jerkcovega in njega. Odvedli so jih v Bezuljak, od tam v Cerknico, nato pa v Planino pri Rakeku.¹²²

Zavoljo zapor in pasti v trikotu Rakek-Begunje-Kožljek je imela najhujše izgube 1. četa 1. bataljona, ki se je ob paniki nad Lazami razbila na dve skupini. Manjšo skupino, kije štela 12 partizanov, je zbral in vodil namestnik četnega političnega komisaija Maks Drobnič-Miro, večja s pretežno večino borcev pa se je zbrala okoli komandiija Franca Levstka-Frenka, njegovega namestnika Janeza Gršiča-Ivana in političnega komisaija Jaroslava Strnada. Obe sta se umaknili proti vrhu Javornikov.¹²³

Četno poveljstvo je s skal nad Cerkniskim jezerom opazovalo nemško patruljo, ki je štela kakšnih 40 mož. Iz tega je sklepalo, da sovražniki ceste Rakek-Cerknica nimajo stalno zasedene. A žal je četna glavnina ob cesti naletela na zasedo, zato se je morala umakniti nazaj k jezeru, kjer so se partizani krili po ločku in bredli po močviiju. Zašli so med rokave Cerkniskega jezera, kjer ni bilo prehoda, in morali so se vrniti. Tačas je začelo snežiti in padalo je vse huje. Tedaj so se iz četne glavnine izločili borci prejšnje Brkinske brigade, kijih ni bilo mogoče pripraviti, da bi se umikali proti Mokrcu. Obrnili so se nazaj proti domačim krajem, ne da bi s tem seznanili četno poveljstvo.

Naslednjo noč, bilo je že proti jutru 8. novembra, je četna glavnina cesto Rakek-Cerknica prekoračila pri starem kamnolomu v Podskrajniku, ne da bi se spopadla. Takrat je bil že sneg in za četno kolono je ostala široka gaz, ki so jo nemški vojaki hitro opazili. Od Rakeka so prišli z avti, nato pa pritisnili po sledi. Zadrževala jih je zaščitnica s puškomitraljezom. Žal se je kmalu zaslišalo streljanje tudi od Begunj.

Politični komisar Jaroslav Strnad iz Kranja (levo), ki je 8. novembra na Menišiji opešal in preminil in vodnik Julij Tašič iz Zastave (desno), ki je bil ubit 11. novembra 1943 blizu Kožljeka. Fotografija Konrada Cimpermana je bila objavljena v knjigi Tomšičeva brigada 1 na str. 288

Ko je četno poveljstvo prišlo na Loški grič, je opazilo, da Nemci ob cesti Dobec-Bezuljak-Begunje kurijo ognje. Zaradi tega so se obrnili proti vzhodu. Nameravali so pod Begunjami iti čez žleb v vasico Brezje in od tam na Slivnico. Prispeli so do prve hiše v Begunjah. Gospodar je predhodnico zadržal, obenem pa šel klicat nemške vojake k sosednji hiši. Ti so zgrabili Belokranjca Iva za ovratnik, na glavnino pa začeli streljati z brzostrelkami. Padla je le partizanka Francka Podgoršek-Petra, za živo mejo pa seje skril četni komandir Franc Levstek-Frenk, toda sovražniki so mu brž prišli na sled. Da ga niso ustrelili, se je zahvaliti temu, ker so pri njem našli italijansko osebno izkaznico.

Četa seje prvotno nameravala prebiti čez Slivnico ali mimo nje proti Travni gori. To pot je ob izdaji in nemškem napadu pri Begunjah ubral namestnik komandirja Janez Gršič-Ivan. Bliskovito se je pognal čez cesto in se prikrl v bližnjem mlinu, potem pa se prek Slivnice napotil čez Bloke na Travno goro. Večina borcev je po rafalih v Begunjah skočila nazaj, nato pa se umikala proti Gmajni, da bi se prebila v hribe pri Kožljeku (glej skico št. 34 kot malo prej). Ob tem umiku, ki seje spremenil v pravo hajko, je opešal četni politični komisar Jaroslav Strnad, ki so mu otekle noge, da so bile kakor stope. Izročil je torbico

s četrnimi seznami in orožje, obdržal je samo ročno bombo. Najbrž si je z njo tudi vzel življenje.

Pritisk na zaščitnico je bil vse hujši. Nemci sojo začeli obmetavati z minami. Drobci ene izmed njih so hudo ranili v obe nogi puškomitraljezca Jožeta Vesela iz Travnika. Nosila sta ga dva soborca, dokler niso vseh treh ujeli sovražniki. Tudi njih in njihovega komandirja so Nemci odpeljali na Planino, kamor so že pred njimi pripeljali sedem ujetih borcev Tomšičeve brigade.¹²⁴

Skupina dvanajstih partizanov 1. čete, ki jo je vodil Maks Drobnič-Miro, je imela nekaj več sreče. Sprva so se nameravali prebiti po zakotju Cerkniškega jezera čez cesto Rakek-Cerknica pri Podskrajniku, vendar so se morali vrniti, ker seje medtem zdanilo. Nad strmim grebenom so plegli v grmovje, pri drevesu postavili stražarja in se pokrili s šotorskimi platni. Zasipal jih je sneg z velikimi kosmi. Po bližnji stezi so prišli Nemci v koloni, vendar niso opazili ne stražarja ne prikritih borcev. Toda eden izmed njih je zakašljaj, večinoma so bili prehlajeni, takrat šele so se sovražniki zdramili in napadli. Partizani pa so bili umi in pogumni, skočili so čez rob v prepadno strmino. Nemci so sicer streljali, vendar so se obrisali pod nosom, ker so slabo merili. Celo hudo bolnega Antona Drobniča niso dobili. Brat Maks ga je pograbil za roko in potegnil čez rob.

Ponoči so cesto pri Podskrajniku prešli brez težav. Takrat je bilo že veliko snega. Ko so dosegli Črvivnik, so opazili, da se od Dobca proti Begunjam pomika kolona Nemcev, dvanajstero partizanov pa je hodilo v nasprotni smeri. Namreč na Javornikih so dobili zapoved, naj se skušajo prebiti čez progo v Dolomite. Toda Maksu Drobniču-Miru se je zdelo, da bi bilo bolje, prebiti se čez Slivnico proti Travni gori. Zato je šel po nastopu mraka na ogledovanje. Če bo prehod čez cesto prost, bi jim moral dati znak z žvižgom. Vendar je pihala burja, zato ga ni nihče slišal. Šel je nazaj do kraja, kjer je pustil bolnega brata in soborce, pa jih ni več našel. Ni imel druge izbire, kot da proti Travni gori odide kar sam. Srečno je prišel mimo nemških straž, ki so pazile cesto pri Begunjah, nato pa po severnem obrobju Slivnice došel do mlinov v Žerovnici pod Tabrčem. Tam je dobil mleka in kruha, potem pa odrinil čez Lož in Račno goro proti cilju.

Poslej je enajst borcev 1. čete poskušalo še štirikrat iti čez cesto, vendar se jim ni posrečilo. Edina sreča je bila, da med temi poskusi niso imeli nobene žrtve. Nazadnje so spoznali, da bo najbolje, če se vrnejo tja, od koder so prišli. Potem so spet motovilili po Javornikih v nasprotni smeri. Vodila jih je srečna zvezda. Našli so začasno taborišče nad Lazami z zaklano mulo, kije ostala nedotaknjena. Zavoljo mraza

je bilo meso po šestih dneh še zmeraj užitno. Pekli so ga ali celo grizli kar surovega, dokler gaje bilo kaj.¹²⁵

Medtem so iz zakotja Cerkniškega jezera odrinili tudi komandant Franc Grebenc-Lado, intendant Rudolf Faleskini-Rudl in obveščevalec 1. bataljona Dane Benčina. Najprej seje Benčina napotil k nekdanji gostilni pri Mulcu v Dolenji vasi, kjer so dobili nekaj kruha, nakar so po nasvetih terencev odšli ob robu jezera tako, da so lahko pri Marofa prešli cesto Cerknica-Grahovo. Nameravali so preiti še cesto Grahovo-

Padli pri Dobcu in Kožljeku: Ivan Rozman-Lev iz Ljubljane (levo), Martin Škedelj iz Gabrja (sredina) in Anton Bojc iz Prigorice (desno)

Radlek, toda po njej so se stalno vozili Nemci, zato so se umaknili na Slivnico, kjer so dan prebili pod košato smreko. Komandant Lado je bil tedaj že tako slab, da ni več mogel nositi nahrbtnika. S Slivnice so odšli do Radleka, kjer je Benčina spet dobil nekaj kruha, od tam pa so se usmerili mimo Ulake v Metulje. Potrkali so pri Mežnajeveh in tudi tam dobili nekaj kruha. Ker je bil komandant Franc Grebenc-Lado na koncu z močmi, so se zatekli v skedenj na koncu vasi in se tam zarili v seno. Intendant Rudolf Faleskini-Rudi pa ni zaupal skrivališču, zato je odšel po svojih poteh.

Zjutraj je obveščevalca Benčino in obolelega bataljonskega komandanta Franca Grebenca-Lada odkril kmet, pri katerem je bila kurirska javka, jima prinesel toplega mleka, ob mraku pa ju je povabil na toplo v hišo. Tisto noč so prišli kurirji, ki pa niso ničesar vedeli o Tomšičevi brigadi. Komandant Lado seje spravil na peč, kar pa je njegovo bolezen še poslabšalo. Le s težavo ga je Dame Benčina spravil v Ravne k svoji materi, ki gaje takoj spravila v posteljo, da bi se pozdravil.¹²⁶

Glavnina 1. čete 1. bataljona je medtem preživljala težke trenutke. Do Kožljeka seje pretolkla brez žrtev, vendar soji bili sovražniki stalno za petami. Nikjer ni mogla dobiti hrane, da bi se njeni borci okrepčali,

in nikjer miru, da bi našla čas za počitek. V tej stiski so se proti vodniku Juliju Tasiču iz Zastave in politdelegatu Konradu Cimpermanu z Raščice zarotili nekdanji belogardisti in ju ubili, potem pa odšli svojo pot in se vdali Nemcem. Ostanek čete, v katerem so bili prisegi zvesti partizani, seje nemškim napadom izmikal, vendar je kljub temu pretrpel hude izgube. Padli so še: desetarja Martin Škedelj in Alojz Meže iz Gabrja ter borci Jože Klun iz Ribnice, Anton Bojc iz Prigorice, Jože Tanko iz Goriče vasi in Ivan Rozman-Lev iz Ljubljane. Huje ranjena sta bila Ivan Zakrajšek iz Sajeveca in Franc Arko iz Ljubljanje. Slednjega so Nemci tudi ujeli. Poleg njega so prišli v sovražnikove kremplje še Stanislav Markovčič z Brega pri Borovnici, Anton Kozina iz Ljubljane, Tone Muhič iz Bukovice in Lojze Klavs iz Sušja.

Vodnik Jože Pečarič, kije glavnino 1. čete vodil, je kmalu doumel, daje s svojimi tovariši zašel v najhujši vrtinec nemške ofenzive. Hotel se je z njimi pretolči nazaj čez obe cesti, toda to se jim dolgo ni posrečilo. V nemški obkolitvi pri Kožljeku so ostali več dni. Med iskanjem izhoda je naletel na brigadni štab, kar pa Dakiju ni ugajalo. Očitno jè bil zelo slabe volje. Tedaj seje Pečarič odločil za preboj mimo Rakovega Škocjana proti Ravbarkomandi, kjer se je četni ostanek 10. novembra vnovič zapletel v spopad z Nemci. Ob tisti priložnosti je padel še Jože Pintar iz Slatnika.¹²⁷

Na planjavi med Dobcem in Primozarjem ter čisto na samem se je šopirila velika smreka z vejami do tal. Pod njo seje spravil ves brigadni štab, ki je štel še 23 ljudi. Čez dan 10. novembra je bilo vse naokoli polno Nemcev, vendar na samotno smreko niso bili pozorni, sicer bi se štabovcem slabo pisalo. Zvečer je Daki poslal k nekemu kmetu v Begunje dva kurirja, ki pa sta izginila. Pravijo, da je tisti človek oba pobil s sekiro. Ker z živežem iz tega vira ni bilo nič, sta šla izpod snega robkat zeljnato perje na bezuljaške njive štabni ekonom Franc Medle-Franček in pomočnik brigadnega orožarja Lojze Kadunc-Slavc. Toda s tem sta se preveč zamudila in brigadnega štaba nista več našla. Morala sta iti po svoji poti. Najprej sta se pretihotapila mimo Begunj do Brezja, nato pa gazila po snegu daleč tja do Starega Brega na Kočevskem, kjer je taboril 3. bataljon.

Daki z brigadnim štabom je medtem zavil čez Črvivnik, da bi prišel do Primozarja. Pri tej domačiji pa je na dvorišču gorela luč. Ko so bolje pogledali, so videli, da stoji tam nemški tank z odprtimi loputami. Spet so se obrnili proti Begunjam, kjer pa so naleteli na nemškega stražarja, kije spal. Ker so se bali, da ga ne bi zbudili, so krenili še bolj na desno, vendar je tam stal drug nemški stražar, kije izstrelil svetlobno raketo. Brž so se vrgli po tleh in takrat je administrator Rudi Puhar-Razin izgubil očala. Vsi člani ožjega in širšega štaba so nato iskali njegova

Padli pri Dobcu in Ravbarkomandi od 7. do 10. novembra 1943: Jože Pintar iz Slatnika (levo) in Jože Tanko iz Ljubljane (desno). Za Alojza Mežeta iz Gabrja in Jožeta Kluna iz Ribnice nismo mogli dobiti fotografij/

očala, grabili, brskali in tipali po snegu, dokler očal niso našli. Po tej nezaslišani nezgodi so se usmerili naravnost proti Srnjaku, od tam pa zavili čez Skrajnik. Med potjo je Daki odslovil brigadnega veterinarja Oskarja Böhma, kajti z njim so bile zaradi polovičnega vida samo težave, v brigadi ga tako ali tako niso potrebovali, saj ni bilo več niti ene tovarne, jezdne ali vozne živali.¹²⁸

Čez cesto Rakek-Cerknica so šli pri Hrenu v Podskrajniku in ob pol dveh po polnoči prišli v Zelše. Tam so si nabavili hrane, Daki pa je kar ostal pri prvi hiši, da si je privezal dušo. Toda proti jutru je do hiše pripeljal nemški tank in začel streljati na oba stražarja, ki ju je Daki postavil pri cerkvi, in ju baje smrtno zadel. Dakija je kurir rešil skozi vrt, šele potem pa so se vsi skupaj umaknili k velikemu italijanskemu bunkerju v Rakovem Škocjanu, kjer so skuhalo kašo. Nato so odšli k skladovnici drv, kjer so zakurili velik ogenj, da so se sušili in si pokončevali uši. Nenadoma so prišli Nemci s psi in pohiteti je bilo treba v javomiške strmine. Že pred tem so za živo mejo s psi izsledili skupino partizanov, med katerimi je bil tudi brigadni bolničar Jože Vidovič iz Novega mesta, in jih polovili.

Med umikom so v jezerskem zakotju naleteli na vod borcev iz 1. čete 1. bataljona, ki so se tisto noč tudi uspeli pretolči z Menišije, nato pa dobili povezavo še z obema četama 4. bataljona in komandirjem Antonom Gregoričem-Jakcem, ki mu je Daki izročil nekaj denarja in mu velel, naj se prebije na Račno goro, kar je ta storil že naslednjo noč. S svojimi borci je odšel natanko po isti poti, kakor glavnina 2. čete 1. bataljona, torej poleg Laz in prek podrtega mostu na Malenščah, ob živi meji čez Pobreščke in čez cesto pri Pustem lazu, le da seje za daljši počitek odločil že v Kriških dolinah (glej skico št. 34 na str. 499).¹²⁹

Tega dne so srečali tudi kurirja 13. SNOB Loške s poročilom njenega komandanta Franca Bobnaja-Gedža, v katerem je sporočal, da Loška brigada prireja mitinge in se dobro hrani. Žal se Daki ni imel s čim hvaliti, saj o svojih bataljonih ni vedel ničesar. V hudem mrazu, bilo je minus 14 stopinj Celzija, je ukazal svoj štab nastaniti v velikem italijanskem bunkerju na Debelem vrhu, ki je bil obdan z bodečo žico. Sledi za sabo so zabrisali tako, da so žico prešli po smrekovem vrhaču. Tam so skuhali in jedli, potem pa odšli proti Mašunu.

Na tem pohodu je opešal sedeminštiridesetletni Vinko Sket, vodja brigadne administracije. Pustili so ga pod veliko smreko, pri njem pa precej sladkorja in druge hrane. Kmalu si je toliko opomogel, da je počasi odšel dalje. Našla gaje patrolja iz štaba divizije in ga spravila na okrevanje v Brkine.

Partizani iz Dakijeve skupine so med potjo k vojašnicam na Mašunu zaslišali rezgetanje konj. Ko so šli pogledat, so videli Čerkeze in njihove gospodarje Nemce. Malo pozneje so naleteli na nemške vojake, ki so sekali drva. Obojim so se previdno ognili. Ponoči so se spustili k Šmarati in pri hiši zunaj vasi nabavili nekaj hrane. Do Županovega laza so prispeli 13. novembra 1943. Dobili so zvezo s partizansko bolnišnico dr. Bogomira Magajne. Medtem je veterinarski bolničar Ivan Mrmolja staknil ob smreko privezano in shirano mulo, ki je požrla že vse lubje. Krona tej najdbi je bilo odkritje, da ima Daki god, zato je dobil za svoj praznik ocvrta mulja jetrca.

Dan pozneje, 14. novembra, so zvedeli, da so Nemci opustili zapore ob cesti Čabar-Prezid-Pudob in odšli iz bližnjega Babnega Polja. Daki je sklenil, da se brigadni štab preseli v Zakrajškov mlin pod Račno goro.¹³⁰

Skupine, ki so ostale zunaj nemških grabelj

Že pred 5. novembrom 1943 je bilo od brigade odrezanih več patrolj ali manjših enot, na primer vod 3. čete 4. bataljona pri Milanovem

vrhu in vod 1. čete 2. bataljona pri Okroglini, poleg tega pa se je izgubil še ves 5. bataljon. Vse te enote so ostale sicer za nemškimi grabljami, še zmeraj pa znotraj sovražnikovih zapor, to pa je preprečevalo redno prehrano in povzročalo mnoge druge nevšečnosti.

Med prvimi je bil odrezan brigadni kurir Slavko Rode-Nande. Komandant Daki gaje 25. oktobra, brž po požigu gradu na Mašunu, napotil v Vrhniko pri Ložu do štaba 14. divizije. Mirko Bračič, divizijski komandant, je po sprejemu Dakijevega poročila takoj napisal odgovor in Nandetu zapovedal, naj ga z motornim kolesom odnese nazaj proti Mašunu. Toda hitri kurir Nande je pri Mašunu zapeljal pred nemške tanke, zato je motor pustil pod cesto, brzostrelko izgubil, vendar seje srečno rešil v gozdno strmino. Med umikom je naletel na štiri partizane Tomšičeve brigade. Previdno so se izmaknili nemškim pobočnicam, ki so rinile po grebenu nad cesto. Nato so se zatekli v skalno duplino in tam prenočili. Drugi dan je zametlo nekoliko snega, ravno toliko, da bi jih stopinje lahko izdale. Zato so v špilji ostali še pet dni. Jedli so sladkor iz Nandetovega nahrbtnika, za žejo pa so lizali sneg. Ko so prišli ven, so naleteli na nemško patroljo, ki je enega smrtno zadela, eden pa je bil ranjen skozi dlan. Ta je Nandetu odstopil svojo brzostrelko. Nato so se prebijali še štiri dni in prišli vse do Jelenja, kjer so dobili stik s hrvaškimi partizani (glej skico št. 35 na str. 500).

Podobno pot je naredil vodnik Maks Gorenšček, ki so se mu med prebojem iz Blatne drage proti Snežniku uprli nekdanji belogardisti. Sprva se je prebijal skupaj s puškomitraljezecem. Gibala sta se med nemškimi patroljami s policijskimi psi, ob nekem spopadu sta se razšla tudi ona dva. Maks je ubral pot mimo Čabranske police in pritaval v neke zaselke nad Reko, nato pa v Klano. Tam so mu ljudje povedali, da so Nemci pred desetimi dnevi od Leskove doline vozili polne tovornjake svojih padlih vojakov. Povedali so mu tudi za pot čez progo v Brkine, kjer je spet prišel do 14. divizije.¹³¹

Po umiku divizijskega štaba čez Knežjo Njivo na Petelinjek sta odrinila proti Mašunu namestnik komandanta Tomšičeve brigade Jože Lepin-Ris in politični komisar 14. divizije Stane Dobovičnik-Stane Krt, s svojima spremljevalcema. Imela sta nalogo, da poiščeta Tomšičevo brigado in se ji priključita. To sta poskušala doseči tako, da sta se usmerjala po streljanju, vendar sta bila vselej prepozna. Tako sta prišla tudi na Milanov vrh in tam srečala vodnika Ivana Perhaja-Gorenca z nekaj borci. Poslej so brigado iskali skupaj, žal še dolgo brez uspeha.¹³²

Tudi vod 3. čete 4. bataljona, ki je obtičal odrezan blizu Kranjcev pri Prezidu, seje skušal prebiti proti Snežniku, ker je upal, da bo tam našel brigado, kar pa mu ni uspelo. Dva dni po bitki so njegovi borci

pritavali na Tuškov laz, kjer je bilo 2. novembra 1943 iz zasede pobitih veliko Nemcev. Ti so svoje padle že pobrali in odpeljali, grozotnih sledov pokola pa niso mogli odstraniti. Ves laz je bil krvav, po travni ruši je ostalo nešteto odbitih prstov, kosti, zobovja in človeških možgan pa tudi šopi las ter deli prestreljene obutve in vojaških oblačil, daje bilo ogabno gledati. Ob tem prizoru je borce kar stiskalo pri srcu.

Sicer je partizanom malo le odleglo ob misli, da je mogoče premagati tudi nadute Nemce. To pa jim ni dosti pomagalo, kajti sovražniki so čvrsto držali vse dostope k človeškim bivališčem, kjer bi bilo mogoče priti do hrane, obenem pa so križarili tudi po gozdovih, tako da so se morali partizani gibati med nemškimi kolonami. Med temi premiki so srečali Antona Žagajja-Kramajja iz Zbitk in Jakoba Turka-Dolinarja iz Novega Kota, ki sta oskrbovala skrito partizansko bolnišnico. Z njuno pomočjo je izgubljeni vod 6. novembra pri Goračih odšel prek ceste Prezid-Čabar. Tedaj je bila tako gosta megla, da ni bilo videti niti pet metrov daleč. Pri prehodu prek ceste je kolono presekala nemški tank, nakar so morali čakati, da se je prebil na drugo stran tudi zadnji konec kolone. Ob prihodu in napadu tanka ni padel nobeden, pogrešali so samo Franca Šego-Fihtajjevega iz Šegove vasi, ki pa je potem prestopil k domobrancem, kjer je tudi končal.¹³³

Od nemških zapor dalje je vod vodil Jože Bambič iz Travnika. Šli so čez Ograje in Ravan, mimo vrha Na Stajah (kota 920) ter mimo Prečnika (kota 946) proti Mlinom (kota 702). Nameravali in poskušali so priti v Travnik, toda tam so bili Nemci. Izbire pa ni bilo, do hrane je bilo treba priti kakorkoli že. Jože Bambič, kije kot domačin razmere poznal, se je ponoči pritihotapil mimo stare Rusove žage k mlinu od Tavisokih (Levstikov mlin), vlomil vrata s podboji vred in od tam odnesel vrečo koruzne moke, nakar so se umaknili v Bukovco (glej skico št. 35 na že omenjeni strani). Ponoči so šli z menaškami po vodo, ki pa so jo večinoma razlili, tako da so koruzno moko bolj pražili, kakor kuhali žgance. Kljub temu so si vsaj malo privezali dušo.

Prava hajka se je začela naslednjega dne, 7. novembra 1943, ko je ob osmih začelo še močno snežiti. Pred Nemci so se sprva umikali proti zahodu, ko pa so šle nemške kolone mimo, so odšli proti Jelenovemu žlebu, toda tam se je vod razšel: Primorci so se vrnili proti zahodu, Belokranjci pa so tiščali proti vzhodu. Tako je Jože Bambič, namestnik političnega komisarja 3. čete 4. bataljona ostal sam. Blizu Bele Vode se je priključil enoti za sprejem zavezniške pomoči, kjer pa je ostal samo začasno.¹³⁴

Podobno pot je ubral vod 1. čete 2. bataljona, kije šel 4. novembra s Sviščakov po živež na Okrogolino, vendar ga ni dobil. Partizani so že od daleč opazili, da se iz vojaške zgradbe kadi dim. Ko sta šla Stane

Šuštaršič-Boštjan in terenec oprezat, kaj se tam dogaja, sta zagledala Nemce, ki so iz kleti na Okroglini nosili hrano in jo nakladali na vozove, stavba pa je že pošteno gorela. Z moko, makaroni, krompirjem in vinom torej ni bilo nič.

Brigadni intendant Jože Pevec-Riko in namestnik komandirja Stane Šušteršič-Boštjan sta menila, da bo treba živež dobiti kje drugje, zato so se Nemcem ognili in odšli naprej proti Gomancam. Vendar se je intendant Riko tedaj ločil od voda, češ da se mora vrniti k brigadi na Sviščake. Vodnik, kije bil aktivist OF na tistem koncu, je zatrjeval, da pozna v Podgrajah terenca, ki bo priskrbel hrano. Partizani so šli v Strmce nad vasjo Podgraje in tam počakali noči. Ob prvem mraku sta se Stane Šušteršič-Boštjan in vodnik spustila v vas, pri terencu trkala na okno, vendar se v hiši ni dolgo nič premaknilo, nazadnje pa se je odprlo okno in slišala sta besede: »Bežita! Vso vas so zasedli Nemci,« nakar se je okno spet zaprlo.

Ni kazalo drugega, kakor oditi nazaj v strmino in gozd, pa četudi je lakota krulila po želodcih. Bilo je temačno, mrzlo in pihala je burja, da so se morali oprijemati skal. Onstran ceste, nekje pri Travici so se spravili v vrtačo, polno suhega listja, si tam postlali in zaspali brez straže. Čez noč jih je prekrila nekaj centimetrov debela snežna odeja in bilo je prijetno toplo, dokler niso odgrnili plaht. Tedaj se jim je vsul za vratove sneg in treba je bilo vstati. Sneg je še vedno po malem naletaval, a izza oblakov se je kazalo tudi sonce. Sklenili so, da bodo odšli proti Čabranski polici, ker so upali, da bodo tam našli svoj bataljon. Sprva so hodili na počez in po brezpotju, vendar so spoznali, da tako ne bodo prišli nikamor, zato so zavili proti cesti, da bi hodili po njej. Ko so prišli blizu nje, sta šla Stane Šuštaršič-Boštjan in civilni vodnik na ogledovanje. Zadnji hip je Boštjan opazil, da po cesti samo nekaj metrov stran korači nemška kolona. S hojo po cesti ni bilo nič.

Spet je nastalo vprašanje, kam iti, kje je njihov bataljon. Vodnik iz vrst okoliških političnih delavcev jih je prepričeval, daje šel bataljon na Primorsko in da seje treba obrniti proti vasem na zahodu. Boštjan je bil previden, najprej seje hotel o tem prepričati. Vodniku je dodelil tri borce s puškomitraljezom, da bi ugotovili, kako in kaj, toda popoldne seje vrnil le eden in povedal, da jim je brezvestni vodnik, ko so prišli blizu vasi, dejal: »Fantje, ofenziva je. Pojdite vsak svojo pot, jaz pojdem tudi svojo.«

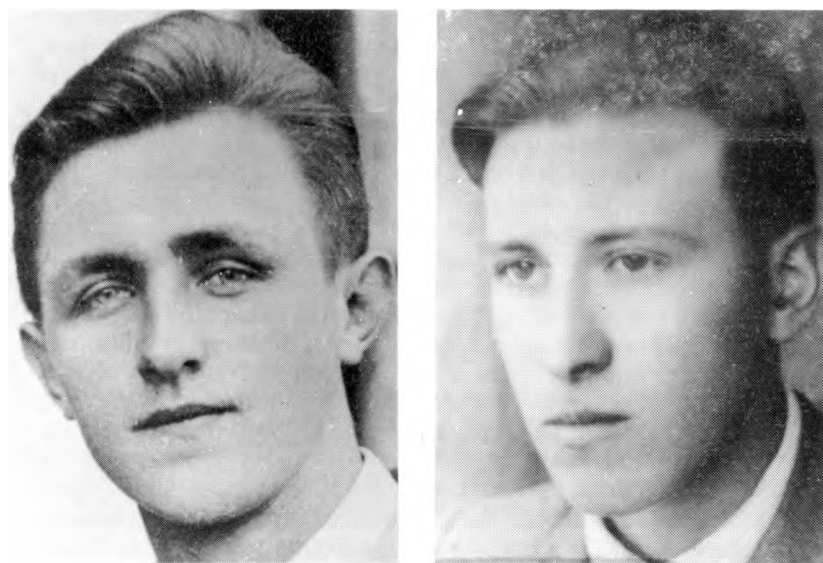
Vod seje zmanjšal za dva borca in ostal je brez poznavalca okolice. Njegovi borci so bili premočeni, premraženi in še lačni povrhu. Boštjan je menil, da je šla brigada na Notranjsko, torej velja oditi na vzhod, najprej pa je treba doseči Milanov vrh. In so šli, vendar so večkrat zašli in prišli na svojo prejšnjo sled. Nazadnje so prišli do steze, kije držala

naravnost proti cesti, in zavili proti njej. Toda na cesti je Boštjan zagledal začetek kolone nemških kolesajev, ki pa so stali. Ukazal je umik nazaj, sam pa je čakal in motril Nemce, če bo kateri dvignil orožje, a ga ni. Ker niso streljali, je tudi sam pohitel za svojimi borci proti vrhu Snežnika. Bili so že visoko, ko so pod seboj opazili dolinico pri Sežanjah, kjer so pred dnevom kuhali mulo. Boštjan je pomislil, da je morda ostalo še kaj od nje. Po žlebu, polnem listja in snega, so se podričali do tja. Pod snegom so poiskali ostanek mule. Med rebri in okoli kosti je bilo še malo mesa. To vse je Vinko Frantar-Cene razkosal, vrgel v gorski kotlič, nato pa skuhal. Bilo je vsaj nekaj, kar jih je pogrelo.¹³⁵

Poslej so pot proti Milanovemu vrhu laže premagovali. Pot jim je kazal izkušeni Alojzij Bavdek, pismonoša iz Ribnice. Tretjega dne svoje odisejade so prišli v Blatno drago k pobitim in zmrznjenim mulam. Porezali so meso med rebri. Použili so kar zmrznjeno in surovo. Zvečer so prišli do velike skladovnice drv blizu Milanovega vrha in tam naleteli na svežo gaz. Zakurili so velik ogenj, da bi se posušili in privabili osamljenega človeka, ki je čez dan hodil tam okoli. Boštjan je odredil dve patrulji. Ena se sploh ni vrnila, druga je imela srečo. Našla in privedla je brigadnega intendanta Jožeta Pevca-Rika z večjim nahrbtnikom, v katerem je imel konzervo zelja, nekaj moke in 11.000 lir brigadnega denarja. Med zelje so vtepli moko in si skuhalo dobro jed. Tako so se pošteno podprli in ob ognju zaspali.

Zjutraj so šli dalje in do opoldne prišli na rob gozda. Tam so med oprezanjem zaslišali škrtanje žlice ob menažko. Izkazalo se je, da je blizu njih obedoval nemški stražar, tačas pa seje s svojimi pajdaši že umaknil, le še vojaški pes je tekal sem in tja po steptani stražarski gazi. Boštjan je borce hitro odvedel z nevarnega kraja, popoldne pa jih je Bavdek pripeljal do gozda ob cesti Pudob-Čabar. S te strani bi morali 70 metrov po planem, onstran ceste pa je bilo do gozda še 200 metrov. Nemcev ni bilo videti v bližini, nevarno je bilo zato, ker so sovražniki cesto nadzorovali tako, da je po njej vsakih deset minut pripeljal po en nemški osebni avto ali tovornjak. Zato je Boštjan ukazal, dajo bodo prečkali v parih. Vsak par bo počakal, da bo pripeljalo mimo nemško vozilo in se čez cesto pognal takoj za njim, vsi pa morajo drug drugemu varovati prehod z ene ali druge strani.

Tako jim je uspelo preiti nemško zaporo. Da to niso bile mačje solze, so doumeli šele na planem onstran ceste, kjer je ležalo pet pobitih partizanov. Nato so spešili dalje in še pred mrakom prišli do Matevljeka. Mraz in lačni želodci so jih silili v vas. Toda tam so naleteli na sedem nemških vojakov. Bežali so oboji, vsak na svojo stran. Znočilo se je in treba je bilo iti naprej. Šli so mimo Suhega vrha ter

Rezervni komandir 2. čete 4. bataljona Anton Finžgar-Tone iz Mirne na Dolenjskem (levo), ki je bil ujet in obešen v Dolenji vasi, in borec Franc Klun iz Nemške vasi (desno), kije takrat padel. Fotografija obešenega Ludvika Berglesa. Je bila objavljena u knjigi Tomšičeva brigada 2 na str. 291 desno

cesto Loški Potok-Draga prešli brez spopada. Vzpel so se čez Mošnevec, utaborili pa so se v gozdni kotanji Pohavec pri Likeš studentu, kjer so prenočili. Toda tam ni bilo živeža, treba je bilo iti ponj. Brigadni intendant Jože Pevec-Riko je dal puškomitraljezcu Metodu Klunu tisoč lir in ga poslal v Lazeč, da bi tam kupil ovco.

Pogumni Metod je šel na pot podnevi in po snegu. Spustil se je čez Mošnevske gmajne h Gašpajevim v Lazcu, kjer je oče Ivan Poje čevljaril ter redil šestero ovac. Metod se je z gospodarjem pogodil za eno izmed njih in vrgel na mizo tisoč lir. Mož je bil s kupčijo zelo zadovoljen in je puškomitraljezcu Metodu Kluna za nameček postregel s kruhom in mlekom. Med jedjo je privozil mimo Gašpajeve hiše nemški osebni avto, ki pa se ni ustavil. Po ovco v hlev sta šla z gospodarjem po notranjih stopnicah, nakar sije Metod dal ovco za vrat in jo okoli hiše odnesel v strmino.

Nadaljnjo skrb za ovco in kuho je imel Vinko Frantar-Cene, ki so mu prinesli tudi nekaj krompirja. Pripravil je gosposko jed. Ovčje meso je bilo tako slastno kot surovo maslo. Vsi so bili zadovoljni, le Metod Klun je doživel nezgodo. Pri ognju je zaspal in si zažgal plašč.

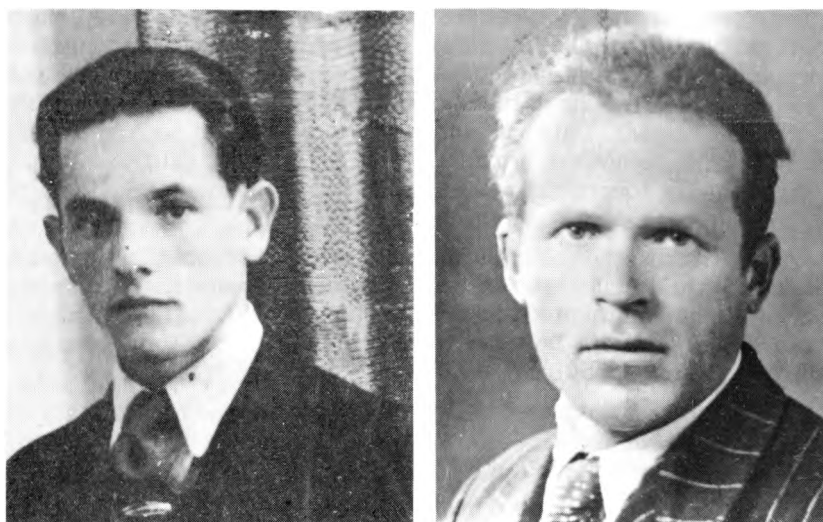
Od Likeš studenca so šli v Jelenov žleb. Iz partizanskega skladišča hrane, ki so ga Nemci zažgali, seje še kadilo. Treba je bilo iti dalje do Kota pri Novi Štifti (glej skico št. 35). Tam so dobili živež in stik s partizanskimi zalednimi oblastmi.¹³⁶

Posebno kalvarijo so doživljali tifusni bolniki in ranjenci Tomšičeve brigade, ki so jih prepeljali na Ugar ali pa so ostali nemočni v ribniškem gradu. Najprej je 29. oktobra v sovražnikovo zasedo pri Dolenji vasi zašla ogledniška patrulja z Ugarja. Padel je partizan Franc lūun iz Nemške vasi, vodja patrulje Anton Finžgar-Tone in partizan Ludvik Bergles z Repč pa sta bila ujeta, nakar soju Nemci takoj obesili. Ljudje so ju sneli z vešal v Dolenji vasi, vse tri pa pokopali v Prigorici. Nič bolje se ni godilo ranjencem, ki so odšli iz ribniškega gradu v noči na 1. november najprej do Dan, potem pa na Travno goro, kjer je bolnišnico izdal pomevženi zobni tehnik Jurij Baugartner. Sovražniki so bolnišnično osebje s štirimi ranjenci 4. novembra prestregli s tanki nad Globoko dolino in vse zajeli. Prizanesli so le zdravnicama dr. Franji Bojc in dr. Pavli Jerina, ki soju odpeljali v Trst, Borisa Jančigaja, inž. Janeza Bojca, medicinca Marjana Pakiža in še štiri ranjence iz 4. bataljona Tomšičeve brigade pa so takoj ustrelili. Od teh poznamo Jožeta Makšiča iz Ločne in Alojzija Žnidaršiča z Bločic. V nemško zasedo na Travni gori je zašel Jože Glavan iz Zapotoka. Padel je tudi Zdravko Glavan iz Zajelšja, ki je v nemško zasedo zašel na Petelinovem vrhu.

V ribniškem gradu so prišli v nemške roke Janez Česarek, ki so mu pri Leskovi dolini omrznile noge, vodnik Milan Pahor-Dorče, ki so mu v bolnišnici odrezali roko, in italijanski podporočnik, doma iz Trsta, ki je z natančnimi topovskimi zadetki na Grčarice pomagal streti odpor plavogardistov, nakar je bil med bitko pri Leskovi dolini hudo ranjen v koleno. Nemci so odpeljali Česarka in tega topniškega oflciija, ki pa so ga ustrelili pri Ortneku, vodnik Milan Pahor-Dorče pa se jim je izmuznil in se spet vrnil v brigado 8. decembra 1943.

Prebolevniki trebušnega tifusa, ki pa še niso okrevali kot se spodobi, so se od Ugaija umaknili na Travno goro, kjer so se priključili 4. bataljonu Ljubljanske brigade. Po končani nemški ofenzivi so sestopili v vasico Mrzli Studenec pri Gotenici. Tam je politdelegat Franc Smrajc-Miklavž zbral 19 borcev Tomšičeve brigade in jih popeljal k 3. bataljonu na Stari Breg.¹³⁷

Najbolj čudno se je motovilila skupina sedmih partizanov, ki je 3. novembra 1943 obtičala odrezana v Blatni dragi. To so bili: vodja brigadnega obveščevalnega centra Leopold Skol-Polde, brigadni orožar Štefan Pavšič-Jure, člana propagandnega odseka dr. Vladimir Seliškar-Peter in Stane Škrabar-Braškar, brigadni zobotehnik Lojze

Vodnik Marko Pušič (levo) iz Radoviče, ki je zaradi trebušnega tifusa umrl v gozdovih Gotenice, in Andrej Hodalin-Anže (desno) iz Zakriža pri Cerknem, ki je zaradi posledic zavrkatne bolezni umrl kmalu po vojni (oba iz 4. batal/ona Tomšičeve)

Vrhovec-Sergej, komendant mesta Postojna Franc Derenčin in nekdanji gozdni delavec Ivan Baša z Bača. Prva dva dni jih je po gozdovih vodil Baša, vendar so povsod naleteli na Nemce. Dr. Petra in Braškaija je neki nemški vojak celo opazil, vendar ga je njegov starejši tovariš prepričal, da je bolje, če ravnata tako, kot da nista ničesar opazila.* Tako jih sovražniki niso odkrili. Obkoljeni partizani so spoznali, da bo najbolje, če se držijo sredi obroča. Ker pa so bili na koncu z močmi, je Stane Škrabar-Braškar sklenil odložiti pisalni stroj ter arhiv brigadnega vojaškega sodišča. Za skrivališče je izbral veliko, četverokotno skladovnico klafrskih drv, se prekobalil čez in z notranje strani izvlekel nekaj polen, tam vložil pisalni stroj in aktovko z zaupnimi spisi, nato pa vse lepo zadelal s trskami in okrajki. Obenem je vse v skupini pozval, naj si skrivališče dobro zapomnijo, da ga bodo po ofenzivi lahko našli.

Ko so taval po gozdovih in pasli lakoto že tri dni, seje obveščevalcu Skolu posvetilo, zakaj hodi njihov soborec Derenčin še zmeraj na potrebo. Z Braškarjem sta mu med spanjem zamenjala nahrbtnik.

*Dr. Vladimir Seliškar-Peter in Stane Škrabar-Braškar sta oba dobro obvladala nemščino.

zalogo jedi v njem pa nadomestila s kamenjem. Ta zlobna šala je povzročila, da se je lastnik nahrbtnika izgubil, za Derenčinom pa je skupino zapustil tudi Ivan Baša. Zanj vemo, da je padel pri Starih Ogencah. Deren čin se je reševal po svoje in se po ofenzivi priključil Šercejevi brigadi. Toda vprašanje je, kako in zakaj so Nemci našli zaupni arhiv Tomšičeve brigade. Najbrž jih je zeblo, zato so v Blatno drago prišli s tovarnjaki po drva, kjer pa so za nameček dobili še priročni pisalni stroj in dragoceno aktovko.

Tej skupini se je 10. novembra pridružil še politični komisar 1. bataljona Mihael Butara-Aleks, ki mu je komandant 14. divizije Mirko Bračič dva dni pred tem pri Mrzli jami ukazal, naj odide na javke proti Beli krajini, da bo zbral razdeljeni 1. bataljon Tomšičeve (glej skico št. 35 na str. 500).¹³⁸

Za razliko od patrolj in skupin, ki so se prebijale proti jugu ali vzhodu, je Jakob Pajsar-Runo s svojo patroljo odrinil proti severu, tako daje ta skupina prva prepešala Javornike in tudi prva prečkala cesto Rakek-Cerknica ter Menišijo. Imela je nalogo, da odide mimo Vrhnik v Polhograjske Dolomite, kjer naj pripravi vse potrebno za zgledno preskrbo brigadnega štaba in 4. bataljona. Pot do Ljubljanskega vrha je prehodila hitro in brez spopadov, toda težave so nastale ob prehodu železniške proge, ki so jo nemški vojaki in njihovi slovenski hlapci prav skrbno zastražili.

Od naloge, ki naj bi jo patrolja izpeljala v Dolomitih, ni ostalo ničesar, skrčila se je na golo preživetje. Sovražniki so patroljo izsledili še na tej strani proge, jo napadli in tudi razbili. Puškomitraljezec Ivan Jereb-Maks, namestnik četrtega komandirja Edvard Belčič in ljubljanski študent so progo srečno prešli, se nad Vrhniko dobro najedli, potem pa odšli v Podlipo, kjer so se skrivali pri Jerebovem sosedu. Z zamudo se je to posrečilo tudi Jakobu Pajsaiju-Runu, Jakobu Leskovcu-Ambrožu in Angelci Bizjak. Dobili so povezavo z aktivistom Viktorjem Klobučarjem-Kraguljem in prek njega s Stanetom Kavčičem-Durom. Kavčič je vzel s seboj prekaljenega Ambroža, Jakob Pajsar-Runo, kije zbolel, pa seje z ranjeno Angelco Bizjak zatekel na sestrin dom blizu Podlipe, kjer pa sta bila izdana in zajeta. Od teh partizanov so se v brigado vrnili samo prvi trije, in sicer šele 7. decembra 1943.

Pri partizanskih ljudeh ali sorodnikih na Vrhnik je našlo varno zatočišče še nekaj razkropljenec iz Tomšičeve brigade, med njimi celo trije topničarji iz protitankovske posadke, ki seje od prateža 3. bataljona izgubila ob spopadu pri Žvirčah. Od tam se je samostojno prebijala mimo Tuijaka, po obrobjih Mokrc in Krma do Verda.

Komandir baterije Janez Erbežnik-Gorenc, ki seje šel skrit blizu doma na Kozajjah, pa je bil tudi izdan in 7. novembra 1943 ujet.¹³⁹

Kaj seje dogajalo z neizkušnim 5. bataljonom, kije bil ustanovljen šele na Mašunu 19. oktobra in ki še ni bil utrjen, ni bilo mogoče zanesljivo ugotoviti. Brigadni štab je izgubil stik z njim že zgodaj zjutraj 4. novembra med uvodnimi spopadi na jugovzhodnih pobočjih Velikega Snežnika. Kaže, da so se skušali njegovi borci reševati po skupinah in na lastno pest, vendar so jih Nemci večinoma polovili in postrelili. Ob cesti Okroglina-Goljak-Gomance je ostalo nešteto trupel, ki so zbujala grozo. Med njimi je bilo največ Istranov, Tržačanov in sploh Italijanov.

Najverjetnejša razlaga je, daje 5. bataljon 4. novembra 1943 razpadel. Od njega se je v Tomšičevo brigado vrnilo samo nekaj ljudi. Njegov politični komisar Ivan Bemot-Živko se je na primer prebil na Kočevsko in se na Starem Bregu priključil 3. bataljonu.¹⁴⁰

V zatišju na Sviščakih, Goljaku in v Brkinih

Razmeroma mimo in brez žrtev v bojih z Nemci so nadaljnjo sovražnikovo ofenzivo prestale čete drugega ter vod 1. in vsa 2. četa četrtega bataljona, ki so jim nemški oklepniki 5. novembra zarana pri Vratih zaprli pot za brigadno glavnino k Cerknškemu ježem. Zaradi prekinitve pohodne kolone je bil tedaj ustreljen namerilec protitankovske puške, češ da je zbežal iz zasede pred tankom, namesto da bi streljal vanj. Pa ni zbežal, samo umaknil seje za rob, le petnajst metrov nad cesto, kjer so se stisnili še nekateri borci, medtem pa so pod njimi hrumeli nemški tanki, ki pa jih s protitankovsko puško ne bi mogel zaustaviti, saj so se krogle odbijale, kakor da bi streljal s fračo.

O tem nesrečniku ni ostalo nobenih imenskih podatkov, sicer bi ga dandanes lahko imeli za zgled bistrovidnosti, kajti 2. bataljon in poldmgo četo 4. bataljona je obvaroval neznanskega trpljenja in žrtev.

Občutki poveljnikov so bili takrat povsem drugačni. Položaj 2. bataljona je bil kritičen, ker je nad cesto pri Vratih ostal z več kot dvajsetimi nepomičnimi ranjenci. Pohod se je ustavil, od spredaj je prišlo sporočilo, da ni zveze. Jože Boldan-Silni, komandant 2. bataljona, in Jože Zemljak-Domen, njegov namestnik, sta šla pogledat k cesti, kaj se dogaja. Na cesti sta zagledala skupino Nemcev, ki so gledali razgaženo stezo, po kateri je šla brigadna glavnina proti Bičkim lazom. Toda eden izmed Nemcev se je ozrl tudi nad cesto. Opazil je Silnega in Domna, snel z rame mitraljez in začel streljati. Silni in

Domen sta bežala vstran, vzporedno s cesto proti Mašunu, da bi nemško pozornost odvrnila od bataljona, ki je bil obremenjen z ranjenci. Ukana je uspela. Nemci so najbrž mislili, da gre samo za dva posameznika, ki sta zaostala za partizansko glavnino, Silni in Domen pa sta naokoli pohitela do bataljona in ga speljala iz pasti.

Sprva je preostalo kolono vodil komandant Jože Boldan-Silni, ki je edini jezdil na konju. Spredaj so šli še njegov namestnik Domen, bataljonski politični komisar Ivan Božič-Jovo in njegova namestnica Danila Kumar-Andreja s kurirji. Nameravali so preiti cesto na drugem kraju, zahodno od Mašuna. Ko pa so prišli na piano med dvema gozdnima grebenoma blizu ceste, so rafali zadrdrali z obeh. Štab 2. bataljona seje moral naglo umakniti, tedaj pa je tudi spoznal, da nima smisla siliti z glavo skozi zid. Silni je prijezdil do moštva in vprašal, če kateri ve za pot nazaj proti Primorski, proti Ilirski Bistrici. Priglasil seje Jože Logar iz Vrbovega, kije bil svoje dni konjevodec. Ta je potem ves drugi bataljon z delom četrtega vodil tako spretno, da niso nikjer več trčili na sovražnike.¹⁴¹

Dvainštiridesetletni Jože Logar iz Vrbovega je 2. bataljon in poldrugo četo 4. bataljona vodil po gozdu. Popoldne je enote pripeljal do planjave ob cesti Okroglina-Goljak, kjer je borcem od groze zastal dih. Tam je ležalo vse polno mrličev, zloženih v vrstah po deset do trideset in vsi so bili prestreljeni skozi glavo. Med njimi je vodnik Anton Dremelj-Ante prepoznal borce svojega voda, vseh 30 istrskih Slovencev, ki so mu pobegnili z Milanovega vrha. Podporočnik dr. Lado Lovrenčič, kije ves čas rotil novince, da seje treba držati skupaj in ob poveljnikih, je izkoristil tudi to priložnost. Ob očitnem dokazuje bil še bolj prepričljiv, ko je govoril: »Kdor se bo skušal prebiti na svojo roko, mu grozi zanesljiv pogin.«

Ob mraku so odšli naprej in pozno zvečer 5. novembra 1943 prišli v borov gozdič Mišev žleb pod Rebrijo (glej skico št. 35 na str. 500).¹⁴²

Iz zavetja Mišev žleb je komandant Jože Boldan-Silni poslal v Vrbico posebno patroljo - vodil jo je bataljonski obveščevalec Franci Šlajpah-Pogačev - z nalogo, da v vasi poišče katerega od terencev, ki bi poskrbeli za hrano in nego ranjencev. Iz Vrbice je prilezel ostarel mož in povedal: »Tovariši, nobenega ni več. Nemci so vse odpeljali, nekaj so jih postrelili, jaz edini sem ostal v vasi.«

Pa so se obrnili na pravega. Starec je bil odločen in pogumen. Brez odlašanja je poskrbel za vse, kar so partizani potrebovali. Zato je hudo ranjeni vodnik Drago Turk-Mogo kmalu dobil streho in oskrbo. Odnesli in zaupali so ga Ivanki Prosen v Vrbici.* Tačas so mladinke

* Janez Arko (po beležki z dne 16. maja 1984) trdi, da se je skupina, ki je v Vrbico odnesla hudo ranjenega vodnika Draga Turka-Moga, potem priključila

skuhale polento in jo prinesle dva škafa v Mišev žleb, kjer so jo razdelile lačnim partizanom ter jo zalile s toplim mlekom. Dobri in zavedni ljudje so v Vrbici uredili pravo partizansko bolnišnico, kije bila v Carovi hiši, Vrbica 11. Tam seje zdravilo 13 nepomičnih ranjencev iz Tomšičeve brigade. Najhuje ranjen med njimi je bil Anton Čekada, ki je 4. novembra 1943 med spopadom Vrh klanca smrtno zadel dva nemška vojaka, mitraljezca in njegovega pomočnika.

Zdravniška pomoč za te ranjence je bila v rokah tržaškega Slovenca dr. Gennara de' Feconda, zdravnika iz Ilirske Bistrice, ki so ga Nemci pozneje ustrelili. Ta je poskrbel, da so vodnika Draga Turka-Moga skrivoma prepeljali v tržaško bolnišnico, kjer so mu pod lažnim imenom Antonio Grbac zdravili zapleteno poškodbo gležnja pet mesecev, potem pa ga spet spravili k partizanom.¹⁴³

Mišev žleb je bil osamljen gozdič in preblizu vasi. Enote 2. in 4. bataljona Tomšičeve brigade so se morale umakniti od tam, da bi se čez dan prikrije, pa tudi zavarovale pred bujjo in mrazom. Prek planjave na Škrapni so zavile v veliko gozdno vrtačo nad vasjo Kuteževo, kjer jih je 7. novembra zamelo. Od tam je 2. bataljon odšel v vojašnico na Goljak, 2. četa in 3. vod 1. čete 4. bataljona pa na Sviščake v nekdanji planinski dom, kjer so bile enote vsaj na suhem.¹⁴⁴

Posebej zanimivo življenje je bilo v nekdanjem planinskem domu na Sviščakih. Ker so enote ostale brez bataljonskega štaba, je politični komisar 2. čete 4. bataljona Franc Bosnar-Breza, ki so ga vsi imeli za pravega komunisto in pravo ljudsko dušo, sklical starešinski svet. Na njem so uredili enotno poveljevanje, za svojega vodjo pa izbrali prav Brezo, ki je bil skrben kot oče.

Od nekod so dobili dve muli, ki so jih porabili za kuho, že dan po prihodu na Sviščake pa so pod snegom našli tudi zavrženo testo. Partizani so ga strgali v menažke in pekli, s čimer so si izdatno izboljšali prehrano.

Že tretji dan sta na Sviščake prišla namestnik brigadnega komandanta Jože Lepin-Ris in politični komisar 14. divizije Stane Dobovičnik-Krt. Od tod sta vzpostavila tudi stik z 2. bataljonom na Goljaku. Njun obisk pa ni bistveno izboljšal položaja, saj Je Breza že sam zgledno ukrepal. Krt je bil zasvojen kadilec, ki ni strpel brez cigaret. Ponje sta se morala odpraviti na Bač, če jih tam ni, pa v Knežak politični komisar Jože Jenšterle-Oskar in politdelegat 3. voda 1. čete France Gruden-Švejk. Ko sta prišla nazaj, nista več našla čete na Sviščakih, ostala sta sama. Med iskanjem čete sta zašla v nevaren

Šercerjev! brigadi, vendar v noči na 14. november ni prenočevala na Tatrah, ampak v Pregajjah. Od tam se je vrnila v matično enoto.

položaj. Nahrnil in skril ju je napredni duhovnik Stanko Cajnkar iz Gornje Košane.¹⁴⁵

Na Goljaku je bil 2. bataljon z živežem dobro preskrbljen. Po krompir so šli v Podgraje in Zabiče. Od tam so ga tudi prinesli, poleg tega so jim aktivisti OF dobavljali še mule za zakol. Pot po hrano v Vrbovo paje bila zaman. Z mrakom bi moral iti ponjo komandir 2. čete Lojze Uršič z nekaj borci. Treba jo je bilo le prevzeti od aktivistov OF. Ko so po temi prišli v vas, mu je Nemec posvetil v obraz z žepno baterijo in mu nastavil pištolo, naj se vda. Uršič je udaril z roko po pištoli in skočil, nakar je počilo. Kazalo je, kot da bi Nemec zadel samega sebe, toda v Vrbovem ni padel noben nemški vojak. Sreča je bila, daje Uršič na Goljak prišel živ in zdrav, čeprav brez hrane.

Nič manjše sreče ni imel podporočnik dr. Lado Lovrenčič, ki so ga z nahrbtnikom poslali v dolino po razne dobrrote. Od tam je prinesel koruznega zdroba, fižola in celo nekaj kjantaric vina.¹⁴⁸

Drugi bataljon Tomšičeve je v vojašnicah na Goljaku prebil pet dni, ne da bi ga napadli Nemci. To bivanje bi potekalo brez vznemirjenja, če borce ne bi pretresla krivična smrtna obsodba, katere žrtev je bil vodnik Jože Čakš-Pepe.

O vzrokih za usmrtitev je več različic. Ena izmed prič mu pripisuje celo begunstvo, najbrž po utemeljitvi smrtne obsodbe, druga meni, da seje oddaljil z Goljaka zato, ker je bil slabo oblečen, tretja, da seje zaljubil, četrta pa trdi celo, da ga je zapeljalo dekle. To zadnje prav gotovo ne drži, saj je bila Marija Logar, ki naj bi Pepeta zapeljala, tistikrat stara komaj petnajst let. Prava resnica je drugje. Vodnik Jože Čakš-Pepe je poveljeval patrulji, v kateri so bili poleg njega še trije novinci iz Zarečja. Prosili so ga, naj jim dovoli, da skočijo domov pogledat, češ da se bodo zagotovo vrnili. Pa jih je v gozdičku Nad boriči čakal zaman cele tri dni. Po hrano in obvestila je hodil ponoči k Vrbanetovim. Rekel je, da jim bo v zahvalo po vojni preložil peč, ker je izučen za pečarja.

Zakaj se ni brž vrnil na Goljak in povedal, da so ga tisti trije Zarečani prevarali? Gotovo je menil, da mu to ne bi čisto nič pomagalo. V spominu mu je obtičalo, kako je bil 24. oktobra 1942 na Molniku ustreljen vodnik Tone Platnar iz Iške. Predober je bil, njegov tovariš pa je dobroto izkoristil za pobeg. Torej tudi njega čaka smrt. Njegova tolikokrat izpričana hrabrost mu ne bi pomagala, kajti pri bataljonski sekretarki KPS Andreji je bil slabo zapisan. Zamerila mu je, ker seje znebil marsikatero pikre na njen račun. Na glas je povedal pač tisto, kar so drugi le šušljali. Užaljena je bila tudi zaradi tega, ker so najlepša dekleta po vaseh pogledovala za njim. Dobil je vsako, če se je samo

Dva hrabra in sposobna vodnika: Jože Čakš-Pepe, proletarec z Livade v Ljubijani (levo), kije moral umreti na Goljaku, in Jože Skvarča iz Vranovičev (desno), kije padel 14. novembra 1943 na Tatrah

malo pomujal, partizanke Andrejinega tipa pa sploh ni imel za žensko. Vse to je imel v mislih vodnik Pepe, ko je odlašal z odhodom na Goljak. Ponj so prišli Franci Šlajpah-Pogačev, Ivan Šket-Trček in Ivan Božič-Jovo. In vse se je zgodilo tako, kakor je slutil.

Proti smrtni kazni so bili vsi, zlasti četni komandir Lojze Uršič ter politični komisar Ivan Dorbež-Bojan in njegov namestnik Franc Janša-Karl, pa ni nič pomagalo. Komandant Jože Boldan-Silni in politični komisar Ivan Božič-Jovo sta se pozno v noč prerekala z Danilo Kumar-Andrejo, češ da je vodnik Pepe še mlad in hraber, da mu je treba spodrseljaj oprostiti, Andreja pa je vztrajala, da mora prav zato umreti za zgled drugim. Jovo je popustil in tako je prevladala Andrejina trditev o nujnosti železne discipline. Toda obsodba vodnika Pepeta ni zlomila. Pred smrtjo je strl ročno uro, da se rabelj ne bi mogel okoristiti z njo.¹⁴⁷

Po zvezi, ki jo je vzpostavil Jože Lepin-Ris, so enote 2. in 4. bataljona, dobile zapoved, naj nemudoma odrinejo v Brkine. Drugi bataljon je z Goljaka odšel zvečer 12. novembra 1943. Pot gaje vodila prek Gornjega Zemona, mimo Stražnice (kota 577) in Velikega vrha (kota 597), nad tunelom pri Veliki rebri, nato pa čez Velo Brdo na Harije in Tominje v Čelje, delno pa v Pregarje (glej skico št. 35 na isti strani).

Nemci niso streljali, čeprav so partizansko kolono nad tunelom prav gotovo čutili.

Katero pot so ubirale enote 4. bataljona, ni zanesljivo izpričano, toda med potjo so borci stopili celo v gostilno ter tam pokusili vermut. Popoldne so se ustavili nad vasjo Prelože.

Ob prihodu v Brkine so jih ljudje sprejeli kot rešitelje in junake. Postregli so jim s polento, bilo je jabolk in drugih dobrot, celo vino v škafu. Silni je borce po četah brž opozoril, da se ne smejo najesti preveč. Vaščani so se ponudili tudi, da bi stražili namesto partizanov, vendar so v štabu 2. bataljona ta predlog zavrnil in postavili svoje straže. Enako je naredil Franc Bosnar-Breza. Nekatere enote Šercerjeve brigade pa so tak predlog sprejele ali pa njihovi štabi niso dovolj poskrbeli za budnost straž in patrolj. Prej kot v štirindvasetih urah seje izkazalo, kako se nebudnost lahko kruto maščuje, kajti v Tatrah je 3. bataljon Šercerjeve doživel strahoten poraz.¹⁴⁸

Toda ob nemškem napadu na Tatre 14. novembra 1943 so padli tudi štirje partizani iz Tomšičeve brigade. Zakaj so prišli tja, ni popolnoma pojasnjeno. Vodnik Ivan Perhaj-Gorenc, kije edini preživel pokol, tega ne zna pojasniti. Najverjetnejša je navedba Rudija Puharja-Razina, daje odšel na Tatre namestnik brigadnega Intendanta Emil Bežan z enim vodom po žganje. Tako so brigadnemu štabu poročali po združitvi enot, Razln pa je bil takrat štabni administrator.

Zastavlja se zlasti vprašanje, zakaj je Šercerjeva brigada doživela tako hud poraz, ki ga velja označiti za grozoten pokol.

Peter Filipčič s Tater, vaški aktivist OF, kije bil tiste noči skrit v svoji domačiji in je nemško početje opazoval skozi špranje, trdi, da je zavarovanje vasi in dostopov proti njej izdal neki borec Šercerjeve, ki je prejšnjega dne pobegnil k Nemcem v Kavšice. Ta izjava pa ima šibko točko, kajti navaden borec ni imel takega obzorja, da bi lahko tako natančno opisal, kje so razpostavljene straže in kod hodijo patrolje, vrhu tega bi bile njegove izpovedi prepozne za načrtovanje napada. Milan Guček je bolj prepričljiv, ko vohunstvo povezuje z nakupovalci sadja in živine, ki pa sovražnikom tudi niso mogli posredovati temeljnih obvestil. Iz tega, kako so se Nemci izognili zasedam in obhodnim patroljam, ln iz tega, da so kar štiri stražarje od petih pobili s puškinimi kopiti (preplah o nemški obkolitvi je razglasil le tisti, kije stražil pri mlaki), ter tudi zavoljo drugih okoliščin, je mogoče sklepati, daje bil na delu izkušen in pretkan vohun, ki se je uspel vriniti med domače aktiviste.

Nemci so prišli iz Kavšic po stranski poti mimo Praprotnega brda (kota 687), potem pa čez Rebmice. Partizani so imeli okoli vasi pet

straž, proti Mršam pa so šli minerji in patrolja, toda sovražnikov ni nihče zaznal, pa čeprav sta Jože Grlica-Palkov in Ivan Lukač-Karižov, ki sta morala za napadalce peljati strelivo, namenoma kričala na konje. Vreme je bilo oblačno, pršel je dež iz buije in bilo je megleno. Nemci so vas neslišno obkolili, straže razen ene pobili s kopiti, malo pred svitom, ko so prišli že čez Rebmice k cerkvi, pa izstrelili raketo. Taje padla na Ferjanov skedenj, kije bil krit s slamo in je začel goreti prvi.

Padli na Tatrah 14. novembra 1943 iz Tomšičeve brigade: Pavle Schweiger (levo) in Anton Pelc (sredina) iz Ribnice na Dolenjskem ter Ivan Ivančič - Bojan iz Gabrovice pri Črnem Kalu (desno).

Partizani so najprej odbili Nemce od cerkve, toda medtem so napadli sovražniki tudi z drugih strani.

Del 2. čete 2. bataljona Tomšičeve brigade je prenočeval v Mikevčevem skednju. Ko so partizani hoteli skočiti ven, so bili Nemci že na vratih in vpili: »Hände hoch!«, sosednji Ferjanov skedenj pa je gorel. Vodnik Ivan Perhaj-Gorenc je dobil rafal v nahrbtnik, čutarica in menažka sta bili povsem prestreljeni, pa ju je moral zavreči. Vseeno je imel veliko srečo, največjo gotovo zato, ker se je umikal pod senikom v globel Grapino, ki je bila zakajena z dimom. Spominja se, da sta iz 2. bataljona Tomšičeve padla dva, eden je bil vodnik Jože Skvarča iz Vranovičev, nekaj pa je bilo ranjenih. Iz brigadne kartoteke izhaja, da so takrat iz Tomšičeve na Tatrah padli tudi Anton Pelc in Pavle Schweiger iz Ribnice ter Ivan Ivančič-Bojan iz Gabrovice pri Črnem Kalu. V resnici je bil Ivančič na Tatrah le smrtno ranjen, umrl pa je pozneje v bolnišnici. Namestnik brigadnega intendanta Emil Bežan iz Ljubljane je bil na Tatrah le huje ranjen. Padel je pozneje med zdravljenjem na Juriščah in je pokopan v Knežaku.¹⁴⁹

Tudi borci Šerčerjeve so se reševali v Grapino. Paltarjeva Marija jim je velela, naj se umikajo po Paltaijevem vrtu, kajti vrtove posameznih lastnikov proti Grapini so delile žive meje z grmovjem. Vendar je bilo treba najprej opraviti s sovražnikovim mitraljezecem in njegovim pomočnikom, ki sta obvladovala izhod na vrt. To so naredili z bombami komandir Anton Molek-Gustl s Pakega, Stane Mekinda iz Postojne ter neznana hrabra partizanka. Oba nemška vojaka sta bila pokončana, to pa sta bili tudi edini nemški smrtni žrtvi.

Na partizanski strani je bilo drugače. Samo pri Šuštarjevih se jih je vdalo 24, gotovo niso bili vsi nekdanji belogardisti. Precej so jih Nemci polovili tudi drugod po vasi, zraven vasi pa so zajeli tudi partizansko patroljo. Zajete ranjence so brž postrelili. Druge ujetnike so nameravali postreliti med potjo v Markovščini, vendar je visok nemški oficir ustrelitev preprečil, da so ujete partizane lahko posneli za nemški filmski žumal. V Ilirski Bistrici na sodnem dvorišču so ustrelili štiri ujetnike, kaj je bilo z drugimi, ni znano, vendar je ujetništvo preživelo tudi nekaj takih, ki so po vojni obiskali Tatre. En ujetnik, ki je bil doma iz Kočevja in je gladko govoril nemško ter se je zato lahko spretno zagovarjal, je med svojim povojnim obiskom povedal, daje tistikrat na Tatrah padlo 36 partizanov. To se kar sklada z navedbo divizijskega štaba in Toneta Vidmarja-Luka Suhodolca, ki sta naštela 35 mrtvih in 15 ranjenih.

Na spominski plošči, ki so jo odkrili 8. septembra 1974 na tamkajšnjem pokopališču, je zapisanih 24 imen in priimkov, med njimi je vpisan tudi vodnik Jože Skvarča iz Vranovičev, ki pa je bil ves čas v Tomšičevi brigadi. Pozneje so ugotovili, da je bil borec Šercejjeve brigade tudi padli Jože Samsa iz Prelož, poleg njega so izpuščeni še štirje prej imenovani padli partizani iz Tomšičeve brigade. Torej je moralo biti na tatrskem pokopališču pokopanih več padlih partizanov, kot navajajo priče, kajti vseh imensko ugotovljenih je 33, trije pa so še neznani.

Tretji bataljon Šerčerjeve je na Tatrah imel 31 mrtvih, 2. četa 2. bataljona in štab Tomšičeve brigade pa še štiri mrtve in enega hudo ranjenega. Še vsaj toliko je bilo ujetih. Tudi vas Tatre je pretrpela grozno škodo, pobitih je bilo petero ljudi, ogenj pa se je iz Ferjanovega skednja razširil in tako je pogorelo precej gospodarskih poslopij. Toda te žrtve niso omajale privrženosti Brkincev partizanski stvari.¹⁵⁰

Enote 2. in 4. bataljona Tomšičeve so šle skozi Tatre šele po opisanem pokolu. Ustavile so se v Kozjanah, kjer so počakale noči. Tam sta ostala četni politični komisar Ivan Dorbež-Bojan in polit-delegat Janez Dekleva-Čeki iz 2. čete 2. bataljona, ki sta hudo zbolela. Dekleva je dobil pljučnico, Dorbež pa je bil pred tem tudi velikokrat

ranjen. Tedaj je politični komisar 2. čete postal nekdanji letalski podnarednik Alojzij Mahnič. Poleg Dorbeža in Dekleve, ki se nista več vrnila v brigado. Je v neki drugi brkinski vasi ostalo še 10 borcev iz 1. čete 4. bataljona pod vodstvom Alojza Vraničarja, ki pa so se v svojo četo vrnili le z nekajdnevno zamudo.

Zvečer so pot nadaljevali čez Suhorje, po mostu prešli reko Reko, pri tunelu Perklcu pa tudi železniško progo Pivka-Divača, nakar so prišli v Volče. Tam so ob domači hrani vedrili čez dan, kajti močno je deževalo. Patrulje so bile previdne in pridno na nogah. Nemci so le vohljali in ždeli v zasedah. Za patroljo, ki jo je vodil puškomitraljezec Ladislav Ferfolja-Lado, bi se kmalu slabo končalo, če je ne bi na skrite Nemce opozoril košanski duhovnik Stanko Cajnkar. Trije partizani so se prepričali, da jim je tam zares grozila nevarnost.

Zvečer 17. novembra 1943 so enote obeh bataljonov odrinile mimo Osojnice (kota 820) in čez Gradec, blizu Petelinja prešle progo Prestranek-Pivka, potem pa so morale blizu Slovenske vasi prebresti še ledenomrzlo Pivko, ki je neverjetno narasla (glej skico št. 35 na str. 500). Tačas se je dež prelevil v sneg, tako da so bili premrli do kosti. Za nameček so se na Juriščah pomotoma spopadli z borci Šerčerjeve, ki so tja prišli po hrano. Na Stare Ogence so prišli premočeni, premraženi in na smrt zbiti, bodrila jih je le vest, da v Loški dolini ni več Nemcev . . .¹⁵¹

Nemška taktika in premoč, izgube in izkušnje

Štab 2. tankovskega korpusa SS je 12. novembra 1943 poročal, da je končal ofenzivne operacije južno od Ljubljane in da je že začel preurejati svoje enote za ofenzivo Taufe (kap). Nemcem se je mudilo drugam, še zlasti v gorski pas med Vipavsko dolino in Idrijco, kjer se je osvobodilno gibanje spet razplamtelo, ter v Polhograjske Dolomite, na Škofjeloško, Cerkljansko in Kobariško, kjer seje nemoteno razvijalo že vse od italijanskega zloma. Do večera 13. novembra so sovražniki zasedli zapore in izhodišča za to novo ofenzivo, razen tega pa je nemško vrhovno poveljstvo 14. novembra 1943 izdalo sporočilo za javnost o končanih ofenzivnih operacijah v nekdanji Ljubljanski pokrajini.¹⁵²

Nemška ofenziva proti slovenskim partizanom na Notranjskem in Dolenjskem se je torej končala. Slovenski osvobodilni stvari je prizadejala občutno škodo, v enotah 7. korpusa NOV in POJ pa povzročila precejšen osip. Da bi lahko doumeli razsežnosti, moč in uničevalne prijeme sovražnikov, na drugi strani pa bojevalno vrednost in odpornost slovenskih partizanskih brigad, se moramo zateči k

natančnejši razčlembi razmerja moči, podatkov o žrtvah, predvsem pa bojne taktike ene in druge strani.

Za ofenzivo proti enotam 7. korpusa NOV in PO Jugoslavije, ki so branile osvobojeno ozemlje Dolenjske in Notranjske, so Nemci poleg štaba 2. tankovskega korpusa SS in treh divizijskih štabov uporabili še dva ogledniška oddelka, pet samostojnih bataljonov in trinajst popolnih polkov, od tega dva policijska, dva topniška in dva tankovska. Vsa ta vojska je štela najmanj 47.572 vojakov in oficirjev, opraviti pa je imela komaj s 13.220 za boj sposobnimi partizani,* kar je bila 3,6 kratna premoč. Poudariti pa velja, da ni šlo le za premoč po številu, ampak tudi za premoč po kakovosti. Nemški polki so bili namreč izbrani iz Hitlerjevih divizij, ki so bile pripravljene za fronto, njihovi vojaki temeljito vojaško izurjeni. V nasprotju s tem je imela slovenska partizanska vojska temeljito izurjenih le okoli 3300 borcev,** vse drugo so bili novinci, ki so v poldrugem mesecu po vpoklicu dobili le najnujnejše vojaško znanje.

Opozoriti je treba tudi na velikansko sovražnikovo premoč v oborožitvi. Samo 1. tankovski grenadirski polk SS in 901. šolski tankovski grenadirski polk sta premogla 68 protitankovskih topov, 12 jurišnih (oklepnih) topov in 121 tankov, proti katerim so bili partizani popolnoma nemočni, saj z izjemo razstreliva niso imeli nobenega učinkovitega orožja. Toda Nemci so imeli vsaj še toliko ogledniških oklepnih vozil ali lažjih tankov, pobranih iz laških zalog, ki so bili za

Upoštewane so naslednje enote: štab 7. korpusa 100 ljudi (cenitev), 1. bataljon VOS 196 mož (Zbornik VI/7, dok. 132 na str. 226), Tomšičeva brigada 1200 ljudi (cenitev), Šercejjeva 988 ljudi (Milan Guček: Šercejjeva brigada 1 na str. 381), Bračičeva 879 ljudi (Ladislav Kiauta: Bračičeva brigada 1 na str. 81), topniški divizion 200 ljudi, podoficirski tečaj 64 ljudi in štab 14. divizije 71 ljudi (Zbornik VI/7, dok. 196 na str. 342 in dok. 227 na str. 395) - skupaj vsa 14. divizija 3402 ljudi, Gubčeva 1330 ljudi, Cankarjeva 1342 ljudi, 12. brigada Štajerska 1450 ljudi, 14. brigada Železničarska 746 ljudi, 15. brigada Belokranjska 1006 ljudi, 1. in 2. topniški divizion 400 ljudi in štab 15. divizije 100 ljudi (Lado Ambrožič-Novljan: Petnajsta divizija na str. 84 in 86, Zbornik VI/7, dok. 199 na str. 348 in Zbornik VI/8, dok. 94 na str. 191) - skupaj vsa 15. divizija 6374 ljudi, Levstikova brigada 1088 ljudi, 9. brigada 1032 ljudi, 10. brigada Ljubljanska 1028 ljudi (Ladislav Kiauta: Na bojni črti Osemnajste na str. 66 in Zbornik VI/7, dok. 236 na str. 417) In štab 18. divizije 70 ljudi (cenitev) - skupaj vsa 18. divizija 3218 ljudi. Štete so torej samo enote, ki so bile namenjene za boj, ne pa zaledna ali pomožna vojska.

** Mišljeni so partizani izpred kapitulacije Italije iz brigad in odredov po številčnem pregledniku z dne 1. septembra 1943, s tem da sem odštel KZO, prištel pa Levstikov bataljon, ki v pregledniku ni bil prikazan (Zbornik VI/6, dok. 66 na str. 174). Tak račun da številko 3311 borcev (po spiskih).

protitankovske puške ali topove ranljivi, a kaj ko je bilo teh pušk in topov komaj nekaj (5 PT pušk in 6 PT topov). Tudi glede srednjega in težkega topništva so imeli Nemci popolno premoč, saj so samo v dveh topniških polkih premogli 136 srednjih in težkih topov, medtem ko so partizani v uvodnih bojih uporabili samo štiri, druge topove in lahke tanke je bilo treba pravočasno in skrbno skriti.¹⁵³

Nemška številčna in oborožitvena moč vsiljuje primerjavo z veliko italijansko ofenzivo poleti in jeseni 1942. Italijani so za ofenzivo na taistem operativnem območju v prvih štirih fazah uporabili kar 80.455 vojakov, vendar največ tri čete tankov in oklepnih avtomobilov,* in to proti napol manjšemu številu partizanov. Njihova ofenziva je trajala od 16. julija do 4. novembra 1942 ali natančno 109 dni. Nemci so uporabili samo 47.572 vojakov in oficirjev, vendar kar desetkrat toliko tankov kakor Italijani, njihova ofenziva paje trajala le od 21. oktobra do 12. novembra 1943 ali komaj 22 dni. Italijani so svojo ofenzivo razdelili na dvanajst faz, Nemci le na štiri, Italijani so gozdove in polja na obkoljenih območjih prečesali v strelcih, Nemci samo s pohodnimi kolonami, ki pa so jim dodelili za vodnike dobre poznavalce ljudi, krajev in gozdov iz vrst belogardistov, prebežnikov iz partizanskih enot. To kaže, da je bila italijanska ofenziva temeljiteje zasnovana, torej za partizane nevarnejša od nemške, vendar je potekala za partizane v ugodnejših vremenskih razmerah, nasprotno paje partizane med nemško ofenzivo zadnjih pet dni izdajal tudi sneg.

Velika nemška ofenziva se je od italijanske razlikovala še po nekaterih podrobnostih. Italijanski general Mario Robotti je uvedel taktiko trojnih grabelj, nemški generali so poleg zunanjega ali glavnega obroča vpeljali še po več manjših obročev in zapor, ki so predeljevale glavni obroč, to paje imelo skoraj enak učinek. Te notranje obroče in zapore so Nemci oblikovali z globokimi in naglimi prodori tankovskih kolon. Tudi na zapore so postavljali tanke v obliki prikritih tankovskih zased, v presledkih kurili stražne ognje, vmesne prostore pa nadzirali z motornimi vozili, navadno z oklepnimi, pogosto pa celo z osebnimi avtomobili ali motornimi kolesi. Zanimivo je še, da so pri zaporah uporabljali dresirane vojaške pse, in to v precejšnjem številu. Predvsem pa je treba poudariti, da zunanje ali vmesne zapore niso mirovale; njihova poglobitna naloga je bila izvajati ofenzivne sunke, in to tudi do deset kilometrov globoko v obroč ali pa na nasprotno stran, npr. napad na Tatze v Brkinih.

*V teh številkah so upoštevane najnovejše ugotovitve dr. Toneta Ferenc (Ljudska oblast na Slovenskem 1941-1945 - Država v državi na str. 402, 412 in 413), s tem da je iz 5. skupine GaF prišteti 10 bataljonov oziroma konjeniških divizionov v moči okoli 10.000 vojakov obmejnih enot in iz 23. armadnega zbora nekaj bataljonov v moči okoli 5.000 vojakov.

Nameni opisanih prijemov so bili pri obojih isti: partizane odrezati od preskrbovalnih virov, jih izslediti in nato uničiti, le da so bili Italijani zelo počasni, Nemci pa nagli in odločni. Razlika je bila v tem, da so imeli Italijani za cilj svojih operacij predvsem zemljišče in partizansko politično zaledje, Nemce pa so vselej in povsod zanimale zlasti partizanske bojne enote. Ko so katero izsledili, sojo takoj napadli. Seveda pa je bila razlika tudi na partizanski strani, kajti med italijansko ofenzivo so partizani nastopali in se prebijali v manjših četah, med nemško pa v bataljonih ali celo brigadah z okornim pratežem, kar je povzročalo precej hrupa. Torej je bilo med nemško ofenzivo partizane lažje izslediti in jim vsiliti boj, zato so imeli tudi mnogo večje žrtve.¹⁵⁴

Glede na ogromno nemško premoč, ki ji partizani niso mogli biti kos, in pglavitni namen ofenzive, da je treba partizanske enote zaplesti v boj, jih dobiti v precep in potolči, partizani nikakor ne bi smeli slediti načelu: »Nemce napadati in uničevati, kjerkoli se bodo prikazali!« Nasprotno, morali bi se skrbno prikrivati, nemškim udarom pa izmikati, da bi enote obvarovale živo silo za čas, ko se bo splačalo bojevati tudi frontalno. Njihova taktika bi morala biti usmerjena predvsem na popolno uničenje mostov in drugih prometnih naprav pred ofenzivo ali ob njenem začetku, za hrptom nemških grabelj pa na uničevanje preskrbovalnih enot ali kolon, zvez in podobnega. Frontalno braniti bi smeli samo tiste kraje ali smeri, kjer bi bilo mogoče Nemcem prizadejati občutne izgube ali pa jih zadržati, da bi pridobili čas za razstrelitve prometnih naprav ter umik bolnišnic ali skladišč. S tega vidika so bili obrambni boji pri Brodu na Kolpi dobro pretehtani. Tudi bitki pri Goljaku in Leskovi dolini sta bili utemeljeni. Ob tem pa je treba poudariti, da brigade niso dobile ustreznih navodil, čeprav je bilo slovensko partizansko vodstvo na nemško ofenzivo pravočasno opozorjeno, to pa pomeni, da se iz velike italijanske ofenzive v letu 1942 ni čisto nič naučilo. Da bi podrejene enote obveščalo o nemških premikih in usklajevalo nasprotne ukrepe, pa ni moglo, kajti takrat divizijski in brigadni štabi še niso bili opremljeni z radijskimi oddajnimi postajami.

Za razliko od Italijanov, ki so ofenzivo začeli na Krimu in jo končali na Gorjancih, so Nemci njen potek obrnili. Od 21. do 25. oktobra 1943 so najprej obkolili in očistili Gorjance, nato - v drugi fazi - od 26. do 29. oktobra Kočevski Rog in Dolenjsko do črte Dvor-Žužemberk-Dobmič-Trebnje-Čatež-Gabrovka, v tretji fazi od 30. oktobra do 7. novembra pas do črte Želimlje-Rob-Nova vas-Bloška Polica-Grahovo-Rakek-Postojna in v četrti fazi od 8. do 12. novembra 1943 gozdnato območje Mačkovca, Mokrica, Krma in Rakitniške planote, čeravno so sicer nekatere glavne ali vmesne zapore naredili že prej,

začetek tretje faze ofenzivnih operacij proti Tomšičevi brigadi pa odgodili za polne tri dni, tako da so začeli snežniške in javomiške gozdove hajkati šele 2. novembra, In sicer vzlic temu, da so vse zapore okoli njih vzpostavili že 26. oktobra 1943. Tudi ofenzivna moč je bila obratno sorazmerna z italijansko: medtem ko je začela silovitost pri italijanski po tretji fazi plahneti, se je silovitost nemške od prve faze naprej nenehno krepila in je dosegla svoj uničevalni vrh ravno v četrti fazi. Zaradi tega so proti koncu tudi izgube partizanskih enot naraščale.

Po nepopolnih, vendar dokaj natančnih podatkih, so se enote 7. korpusa NOV in POJ med nemško ofenzivo številčno zmanjšale od 13.220 na 6663 borcev (in poveljnikov) ali za 50,4 odstotka, in sicer 15. divizija za 1478 borcev ali samo za 29,27 odstotka, 18. divizija (z Železničarsko brigado) za 2430 borcev ali za 61,30 odstotka, 14. divizija pa za 1960 borcev ali za 57,61 odstotka.¹⁵⁵ Kolikšen delež ujetih in pobeglih je v teh številkah, bo mogoče prikazati le za Tomšičevo brigado, pa še tu samo približno.

Poročilo štaba 14. divizije z dne 22. novembra 1943 navaja 2 mrtva, 8 ustreljenih (obsojenih),* 24 ranjenih, 1 ujetega, 184 pogrešanih in neznano število begunov. To poročilo je silno pomanjkljivo. Že če si izpišemo izgube po datumih od 20. oktobra do 5. novembra 1943 iz istega in vzporednega poročila, dobimo še 3 mrtve in 26 ranjenih, manjkajo pa tudi izgube 3. bataljona, nad katerim brigadni štab sploh ni imel pregleda. Pomagati si moramo z brigadno kartoteko in pričevanji. V tem primeru dobimo takele podatke o izgubah: 99 padlih (od tega 18 ujetih in obešenih ali ustreljenih, 13 ustreljenih v odkritih bolnišnicah pri Žagi Rog in na Travni gori, 8 umrlih zaradi paratifusa in pljučnice ter 4 obsojeni in ustreljeni iz lastnih vrst), 67 huje ranjenih, 21 hudo obolelih in 59 ujetih, ki so ujetništvo preživel. Glede na pričevanja, da so Nemci ob cesti Okroglina-Goljak in Okroglina-Ilirska Bistrica postrelili več kot sto ujetih partizanov, med njimi 30, ki jih je kot svoje borce prepoznal vodnik Anton Dremelj-Ante, moramo od pogrešanih 184 borcev odšteti 59 ujetih, ki so zajetje preživel. Tak račun nam pove, da je bilo na južnih obronkih Snežnika zajetih in postreljenih 125 borcev. Dokaj točni podatki o izgubah Tomšičeve brigade med nemško ofenzivo so torej naslednji: 71 padlih, 4 obsojeni na smrt in ustreljeni, 156 ujetih in ustreljenih ali obešenih, 59 ujetih, ki so ostali živi, 67 huje ranjenih in 21 hudo obolelih, vseh onesposobljenih 378 borcev. Poleg tega je brigada izgubila najmanj

*Od tega gre za dva vohuna (enega na Goljaku in enega pri Babnem Polju), za dva beguna iz Šercejjeve brigade, za enega, ki je na Goljaku zaspal na straži, za namerilca protitankovske puške zaradi samovoljnega umika od Vrat, za vodnika Jožeta Čakša-Pepija in še za enega neznanega borca.

160 tovornih živali (mul in konj), puškomitraljez in metalec plamena ter več težkih mitraljezov in minometov, ki pa po večini niso prišli v nemške roke.

Brigada poveljniško ni bila občutno prizadeta. Izgubila je enega bataljonskega komandanta (Franca Grebenca-Lada, pobrala ga je pljučnica), enega namestnika bataljonskega komandanta (Jakoba Pajsaija-Runa, bil je izdan in ujet med zdravljenjem pljučnice), enega namestnika bataljonskega političnega komisaija (Staneta Mihelčiča-Mata, ki je kot prebolevnik opešal in vejjetno padel), tri komandiije (Lojze Skol, komandir štabne patrulje, in Franc Levstek-Frenk, komandir 1. čete 1. bataljona, ki sta bila ujeta na Kožljeku in v Begunjah, ter Anton Finžgar-Tone, rezervni komandir 2.čete 4.bataljona, ki je bil ujet zaradi izčrpanosti po paratifusu in obešen), tri politične komisarje čet (Kaps iz 1. čete 4. bat., kije padel pri Leskovi dolini, Jaroslav Strnad iz 1. čete 1. bat., ki je opešal, nato pa preminil, in Ivan Dorbež-Bojan iz 2. čete 2. bat., kije zaradi pljučnice ostal na terenskem političnem delu) in namestnika brigadnega intendanta (Emila Bežana, kije bil na Tatrah huje ranjen, padel je med zdravljenjem na Juriščah).

Naštete izgube pa ne kažejo vsega osipa. Veliko je bilo tudi takih, ki so se zatekli na svoje domove, se tam skrili, po hajki pa odšli ali bili vnovič ponovačeni v druge partizanske enote. Na ta račun se je v glavnem okrepil Istrski odred, deloma tudi poznejši Notranjski odred in 15. brigada Belokranjska. Bilo pa je tudi nekaj begunov, ki so prestopili k domobrancem. To so bili večinoma amnestirani belogardisti, nekaj pa je bilo tudi takih, ki so se s prestopom k domobrancem skušali rešiti pred ustrelitvijo ali internacijo. Žal o tem nimamo natančnih podatkov, toda po pregledu padlih domobrancev v Grahovem in Velikih Laščah je mogoče trditi, da takih odpadnikov ni bilo več kot 50.

Če hočemo ugotoviti celotne izgube (mrtve, ranjene, ujete in pobegle), moramo od številčnega stanja brigade na dan 21. oktobra odšteti prvo znano številčno stanje po nemški ofenzivi. Na žalost za natančno številčno moč Tomšičeve brigade pred ofenzivo ne vemo. Nekatera tehtna pričevanja navajajo, da je brigada po prihodu na Mašun štela 1600 borcev (in bork) ter 160 tovornih živali. Druge, nekoliko skromnejše cinitve se sučejo pri najmanj 1200 borcih. To število tudi jemljem za primeijavo, od tega pa velja odšteti 476 borcev* in še 347, ki so prikazani kot izgube, kar pomeni, daje pobegnilo na

*271 po stanju z dne 28. novembra 1943 za 2. in 4. bataljon, 153 po stanju z dne 22. novembra za 3. bataljon (tedensko poročilo, fase. 336/1 in fase. 9/III - 1 - a v arhivu IZDG), 27 za 2. četo 1. bataljona (po pričevanju Antona Klobučarja-Šnajdejja z dne 24. maja 1983) in 25 za 3. četo 1. bataljona (cenitev).

domove ali k sovražniku 377 borcev. Se pravi, da se je brigada med nemško ofenzivo zmanjšala za 724 ljudi ali kar za 60,33 odstotka.

Iz prikazanih številk izhaja, da je bila Tomšičeva brigada premagana, ne da bi izgubila en sam boj. Izgube v srditih bojih pri Goljaku, Leskovi dolini in Brodu na Kolpi ter na Milanovem vrhu (od 19. oktobra do 2. novembra) so bile sorazmerno majhne, saj je v teh bojih velikih razsežnosti z vmesnimi spopadi vred padlo le 16 borcev, 3 so bili ujeti, 44 pa je bilo ranjenih. Veliko večino izgub - to je lepo vidno iz pojasnil v oklepajih pri poveljniških izgubah - sta povzročili zlasti izčrpanost in slaba opremljenost, kajti slabo hranjeni in oblečeni partizani niso mogli kljubovati prehudim naporom, mrazu, premočenosti in iz njih izvirajočim nadlogam, kot so prehladi, driske, poveljniška nerazsodnost in malodušje med borci.¹⁵⁶

Štab Tomšičeve brigade je zakrivil poglavitno napako s tem, ker je v enotah dopustil stradež in beganje od ene zaporne črte do druge, kar je borce le utrujalo, izčrpavalo ter jim slabilo bojnega duha. Najprej je storil napako, ko je v Sežanjah enotam ukazal preboj proti jugovzhodu, na Prezidansko, od koder se je Šercejeva prav tedaj umaknila. Ta smer ni zagotavljala dobrega prehranjevanja, kajti naselja okoli Milanovega vrha, ves Gorski kotar, Dragarsko dolino in zahodno Kočevsko pa vse vasi do Bele krajine so Italijani popolnoma opustošili že leta 1942. Zato bi bila prava smer le preboj v Brkine ali na Vremščico, ki bi bil takrat mimo Palčja ali Prestranka še mogoč. S tem ni rečeno, da tam brigade Nemci ne bi obkolili ali napadli, vendar bojevitost njenih vrst, kije bila na višku, ne bi bila splahnela, pa tudi žrtve v bojih bi bile manjše, kakor so bile zaradi izčrpanosti, bolezni in malodušja.

Napačno je bilo tudi to, ker štab ni vztrajal pri prvotnih smereh za preboj, niti takrat, ko bi se bilo treba prebiti prek ceste Čabar-Prezid-Pudob, niti tedaj, ko bi moral po preboju iz Blatne drage preiti Bistriško kotlino. S tem je taktična pobuda v celoti prešla na nemško stran in brigadna glavnina je zašla v sredino sovražnikovega pogona. Povsem napačna je bila odločitev, da se prebija v smeri gibanja nemških grabelj, ker je s tem sam zašel v nov in še hujši obroč, do konca usodna pa je bila taka odločitev za 1. četo 1. bataljona.

Najhujšo napako je štab Tomšičeve brigade naredil s tem, ko je zapovedal, dopustil ali spodbudil prebijanje z Javornikov po skupinah in ko se je ločil od podrejenih enot. Tudi za Stanka Semiča-Dakija velja, da se iz velike italijanske ofenzive poleti 1942 ni ničesar naučil. S tem, ko je štaboma 1. In 4. bataljona dejal, naj se njune enote prebijajo, kamor hočejo ter kakor vejo in znajo, je uničil neomajno zaupanje, ki so ga štabi in navadni borci imeli vanj, vrh tega pa je spodbudil štab 4. bataljona, da je naredil nekaj podobnega: v najhujših trenutkih

zapustil svoje borce in se reševal po svoje. Vzrok, da je po četah

1. bataljona prišlo do razsula in da so novinci iskali rešitve na svojo pest, je treba pripisati predvsem Dakijevi nespametni odločitvi, ki ni bila v skladu z ljudskimi nravstvenimi načeli. V 4. bataljonu je bilo več prekaljenih partizanov. Gotovo so tudi oni pripomogli, daje komandir Anton Gregorič-Jakec ohranil celovitost obeh čet.

Med partizani ta poveljniki 2. bataljona je povzročila hudo nejevoljo krivična obsodba nad vodnikom Jožetom Čakšem-Pepijem. Borci so razumeli, daje lahko nekdo ustreljen zaradi tega, ker se umakne pred tanki brez povelja, niso pa mogli razumeti tega, da je lahko ustreljen hraber partizan samo zato, ker je osumljen, da se je zadržal pri ljubljennem dekletu. Bataljonski sekretarki KPS Danili Kumar-Andreji ni nič pomagalo, da je bila hrabra in zaradi hrabrosti pohvaljena; vseeno je ni nihče maral. Večinoma so samo iskali priložnosti, da bi jih premestili v kako drugo enoto zunaj njenega dosega. To sta najprej naredila politični komisar Ivan Dorbež-Bojan in politdelegat voda v

2. četi 2. bataljona Janez Dekleva-Čeki, pozneje je bilo s tem povezanih celo nekaj pobegov. Ideološka gorečnost ni nikoli dobra, kajti komunist mora biti najprej človek ta šele nato član stranke, ne pa narobe.¹⁵⁷

Da je bilo politično delo z novinci v bataljonih Tomšičeve brigade pomanjkljivo, ni dvoma. Možnosti za politične ure so bile samo na Gornjem Jezeru v dneh pred napadom na Štampetov most. Toda precejšnje število novincev je v brigado prišlo šele po prihodu na Mašun. Okrožnice politkomisariata glavnega štaba z dne 17. oktobra 1943, kije določala organiziranje političnih tečajev za politdelegat in prostovoljce iz vrst borcev, obenem pa predpisovala natančno vsebino za obdelavo na političnih urah, ni bilo mogoče uresničiti, ker je bila prepozno napisana, pa še do brigade je prišla z zamudo. Njena slaba stran je bila tudi v tem, da ni nikjer omenjala nevarnosti nemške ofenzive ter da so v njej manjkali napotki, kako je treba zlasti partizanske borce, zlasti pa novince pripraviti na velike preizkušnje med to ofenzivo.

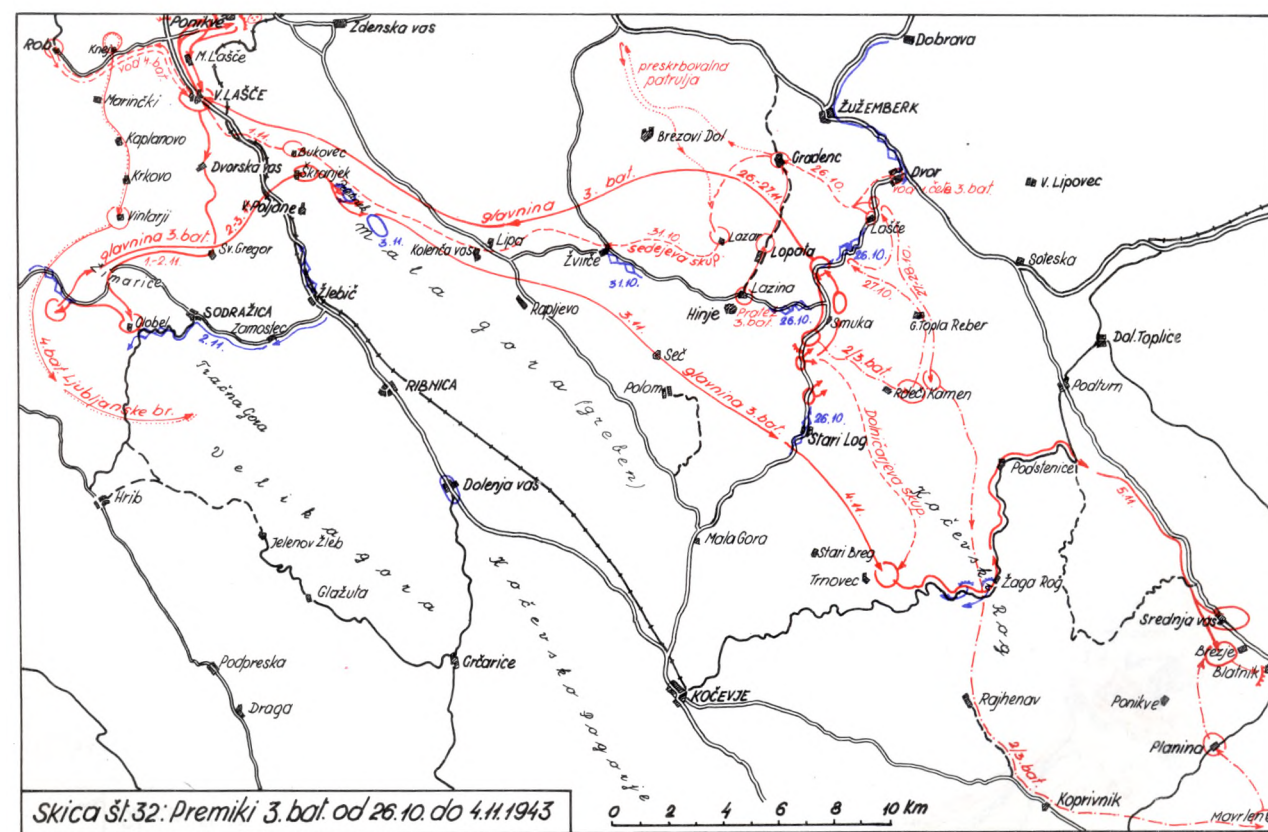
Zanimivo je, da so se med ofenzivo najslabše obnašali prav novinci iz Brkinov, Krasa in Slovenske Istre, ki so se v brigado vključili nazadnje. Ti so obupali najprej in prvi so se skušali reševati na svojo pest, tako da so množično zapuščali enote ter se prebijali k domačim krajem, ravno to pa se je večinoma slabo končalo. So mar ti ljudje najtežje prenašali stradež ta nadloge, ki jih prinaša vojna? To je uganka, saj vemo, da so bili skoraj vsi protifašistično usmerjeni. Žal so bili nekateri izmed njih do konca naivni in so popolnoma nasedli nemški propagandi. Iz neke vasi v Bistriški kotlini je prišla k borcem 2. čete 2. bataljona Tomšičeve celo nekakšna delegacija z belo zastavo.

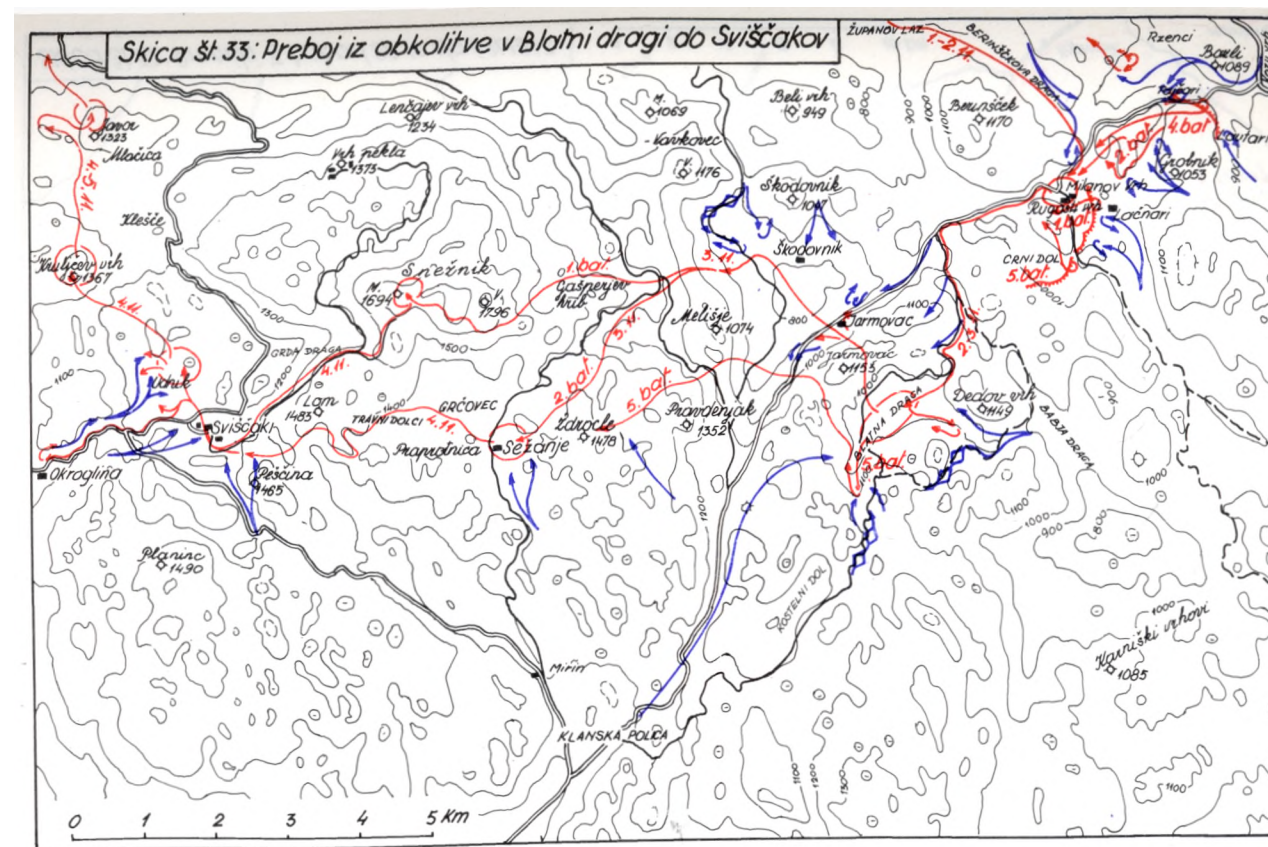
ki je partizane prosila, naj odložijo orožje in se gredo Nemcem vdat, češ da so njihovi fantje to že naredili in tako rešili vas pred razdejanjem.¹⁵⁸

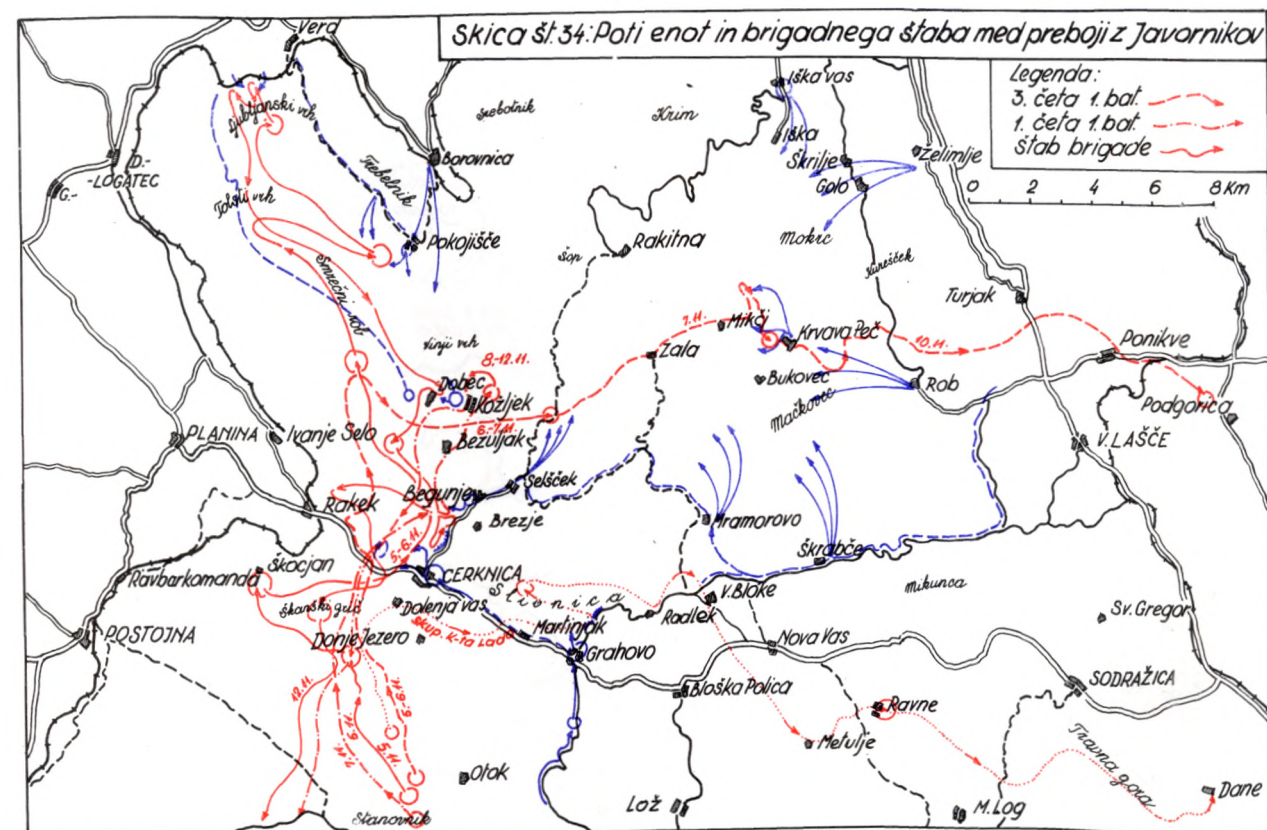
Kljub nezadostni politični vzgoji borcev, nekaterim napakam in napačnim poveljniškim odločitvam pa seje Tomšičeva brigada 15 dni sijajno vojskovala in Nemcem povzročila hude izgube. Že omenjeno poročilo štaba 14. divizije navaja, da je med ofenzivo pobila 251 Nemcev, uničila en 35-tonski tank, 4 oklepne avtomobile ter 4 tovarne in 2 osebna avtomobila. Dr. Tone Ferenc je pripomnil, da so te navedbe pretirane. Velika škoda je, da nimamo nemških poročil o sovražnikovih izgubah, ki niso bile majhne. Po vsem, kar so mi ljudje povedali o bojni poti brigade, upam trditi, da omenjene navedbe o mrtvih Nemcih niso daleč od resnice, glede uničenih oklepnih in drugih vozil pa so celo preskromne, kajti izpuščena so en lažji tank, trije oklepni tovornjaki in dva navadna tovornjaka, ki jih je uničil 2. bataljon pri Gomancah in na Goljaku, ter en osebni avto in eno motorno kolo, ki sta bila uničena 5. novembra 1943 med pohodom proti Otoškim dolinam. Skupne nemške izgube v bojni tehniki so torej bile: en 35-tonski tank, en lažji tank, sedem oklepnih avtomobilov ali tovornjakov, šest navadnih tovornjakov, trije osebni avtomobili in eno motorno kolo, poleg tega pa je bilo zaplenjenih več pušk, en mitraljez Šarec in ena pištola. To pomeni, da so Nemci na bojni črti Tomšičeve brigade pretrpeli hujše izgube v bojni tehniki (za sovražnikove izgube v ljudeh nimamo primerjave) kakor proti trinajsti, petnajsti in osemnajsti diviziji skupaj.

Med uvodnimi boji pri oblikovanju zapor okoli Snežnika so Nemci naleteli na silovit odpor Tomšičeve brigade in pretrpeli hude izgube. Samo to je bil lahko razlog, da so začetek tretje ofenzivne faze na snežniškem koncu odgodili vse do 2. novembra. Vrh tega kaže, da so morali 145. polk planinskih lovcev Admont z Gorjancev premestiti prav zaradi nepričakovanega in žilavega odpora Tomšičeve pri Goljaku in Leskovi dolini, kjer je nemška vojska imela tudi najhujše izgube. Brezkompromisni boj borcev Tomšičeve brigade torej le ni bil zaman. Zaradi njenega odpora Nemci niso mogli kaj prida šariti po vaseh v Cerkniški kotlini in Loški dolini, razen tega so morali tudi predčasno odtegniti svoje vojaštvo iz Bele krajine, čeprav so glede Črnomlja imeli podobne nakane, kot glede Novega mesta, Kočevja in Velikih Lašč, kjer so si uredili močne postojanke za vdore na partizansko osvobojeno ozemlje.¹⁵⁹

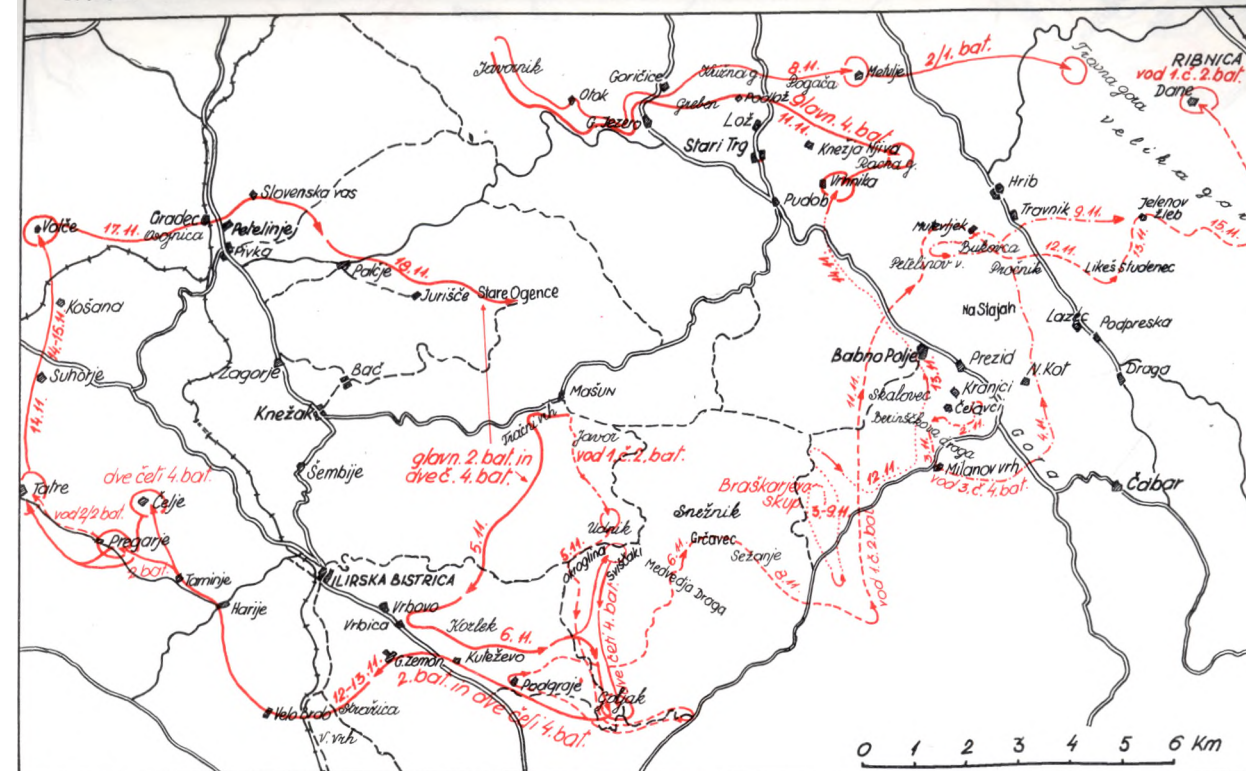
Srditi in uspešni boji Tomšičeve brigade med veliko nemško ofenzivo na Goljaku, okoli Leskove doline in na Milanovem vrhu so imeli potemtakem širši slovenski pomen. Nič čudnega ni, če so Nemci okoli nje nagrmadili tolikšno vojaško moč, daje potem tudi sama pretrpela hude izgube . . .

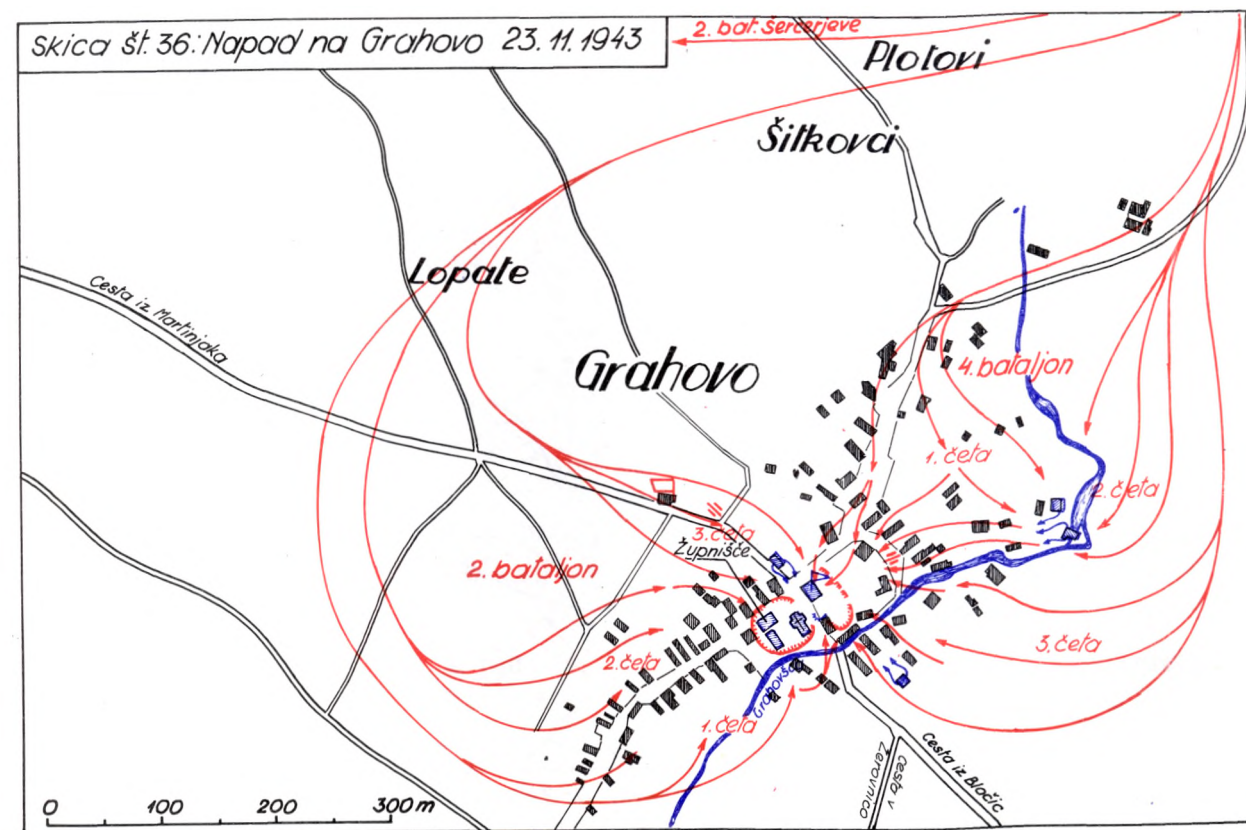

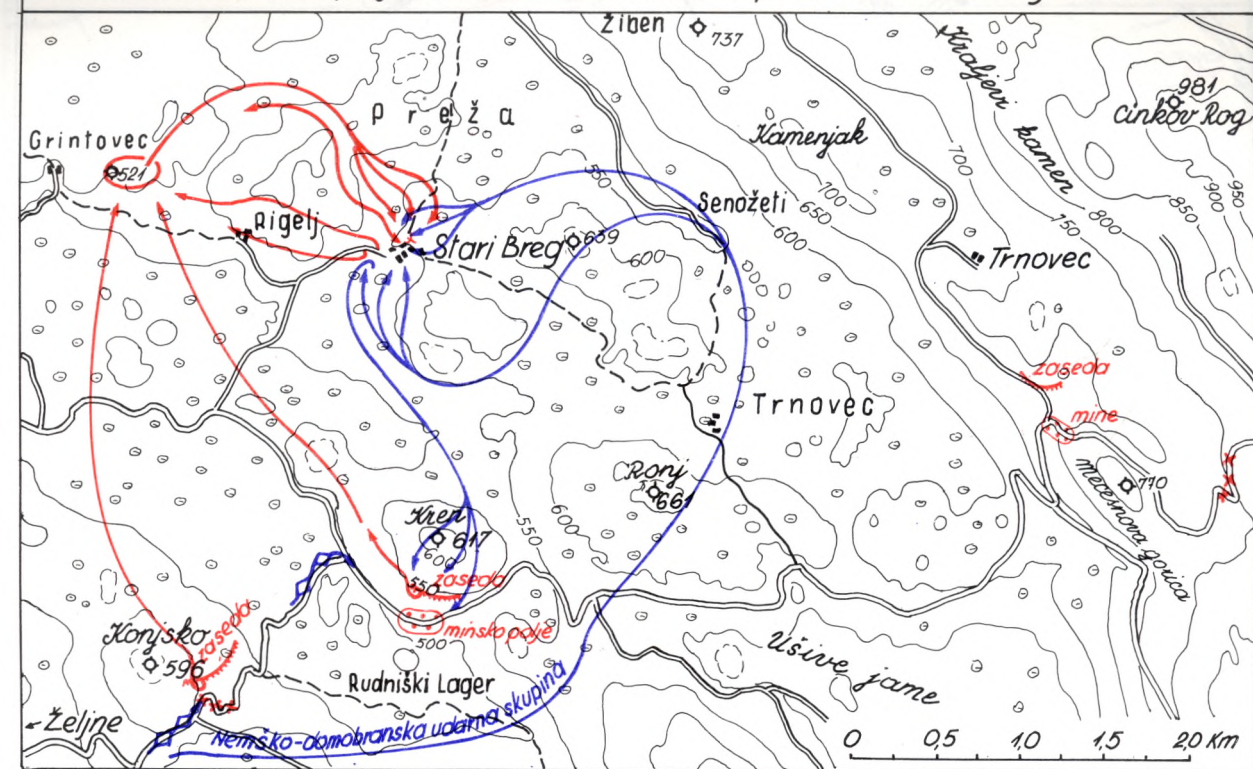

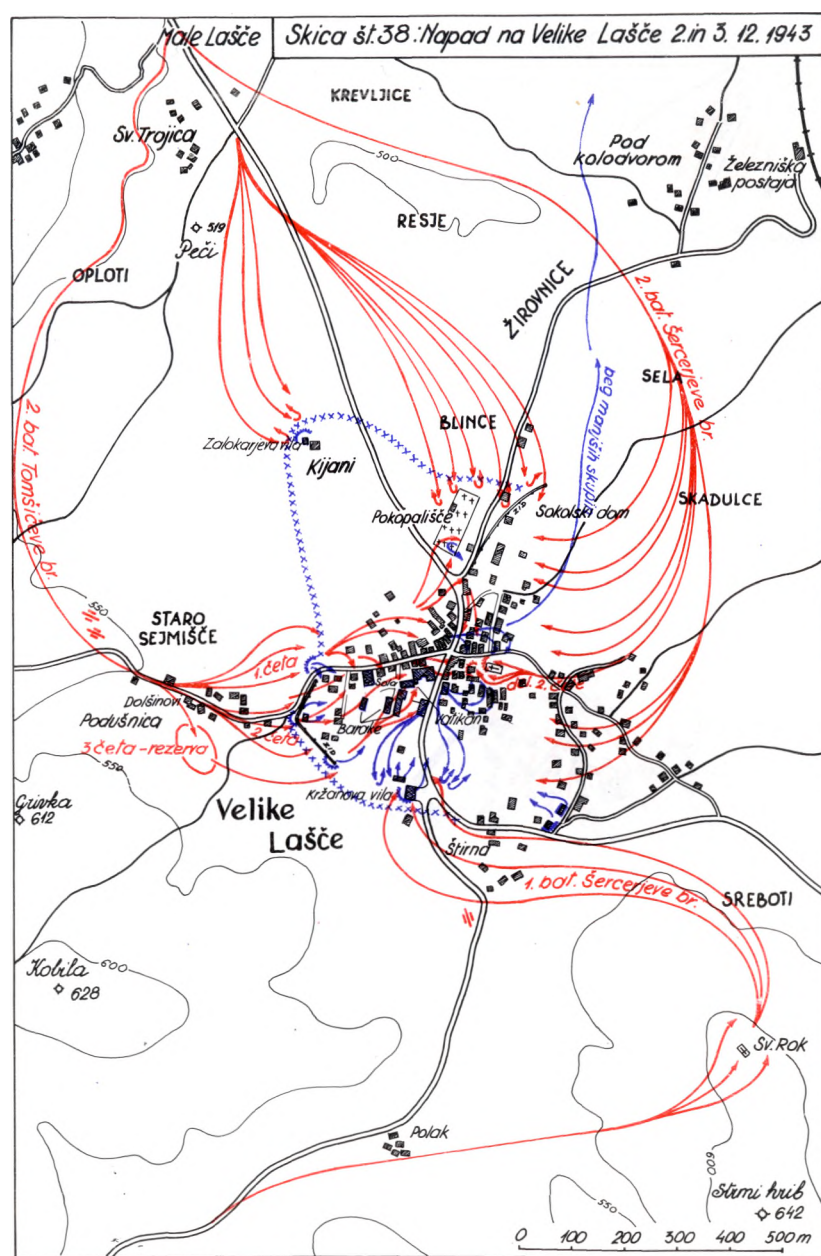
Skica št. 35: Poti enot, odrezanih med Milanovim vrhom in Cerkniškim jezerom

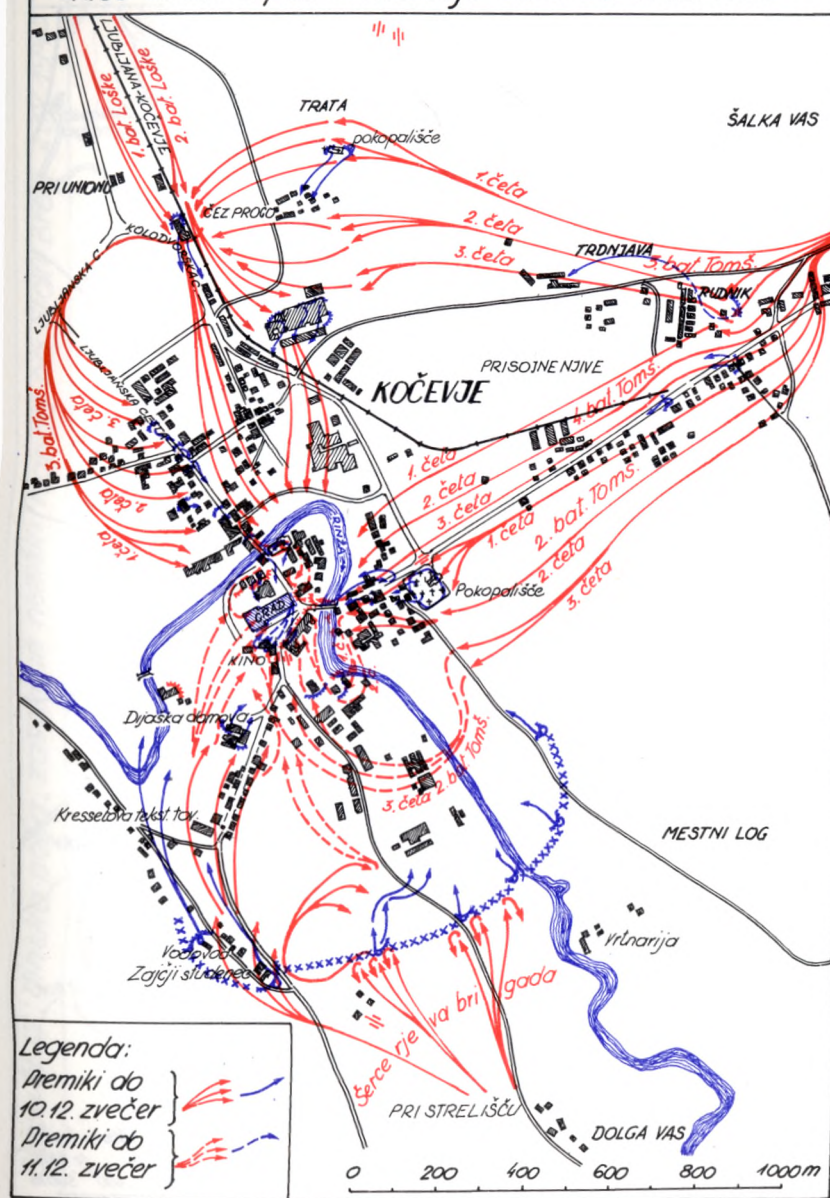

Skica št. 37: Minska polja, zaseke in nemški napad na Stari Breg 2.12.1943

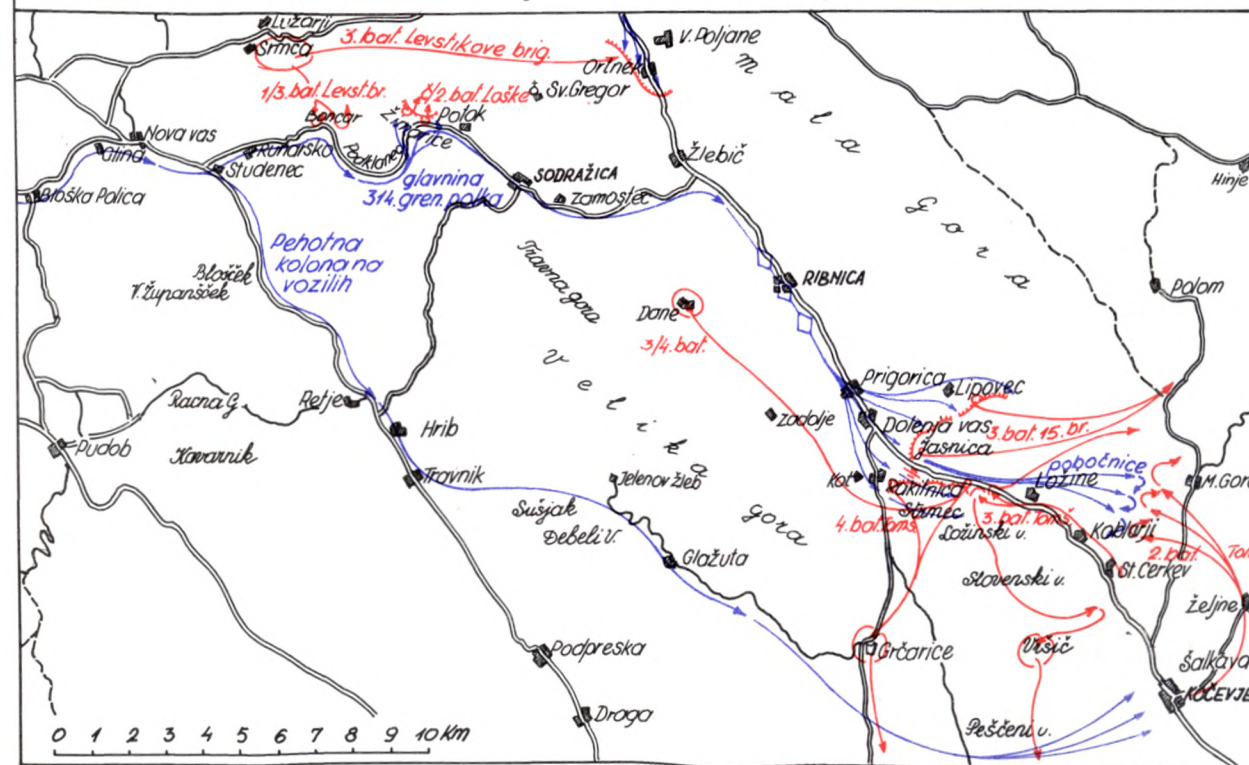

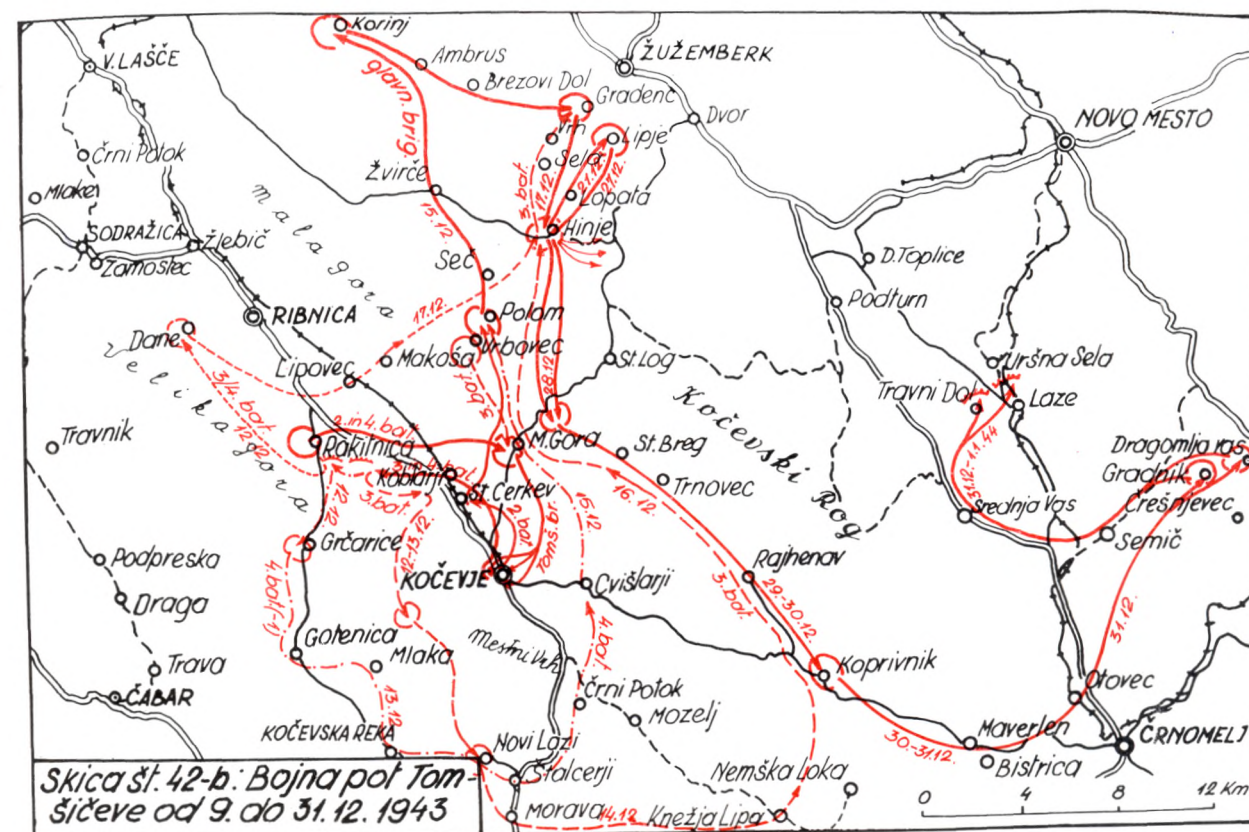

Skica št. 39: Napad na Kočevje od 9. do 11. 12. 1943

Skica sl. 40: Partizunska varovanja in vdor nemške pomoči v Kočevje

Opombe o virih

¹ Dr. Tone Ferenc: Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna borba v Sloveniji Jeseni 1943 od str. 375 do 379.

² Ista knjiga in prav tam.

³ Omenjena Ferenceva knjiga na str. 379 in 340, vendar po drugačnem računu.

⁴ Dr. Tone Ferenc, ista knjiga od str. 383 do 393; Stanko Petelin: Gradnikova brigada.

⁵ Dr. Tone Ferenc, ista knjiga od str. 397 do 402: poročili Draga Benčiča-Brkina, fase. 9/III - 1 - k v arhivu IZDG; Bojan Škrk po beležki z dne 19. novembra 1985: Zbornik VI/7. dok. 206 na str. 358 in 359. dok. 219 na str. 384. in dok. 289 na str. 530; Stanko Ttuden-Dušan in Lojze Maslo po ustnih izjavah.

⁶ Dr. Tone Ferenc, ista knjiga str. 403 in 404; Zbornik VI/7. dok. 223 na str. 389 in dok. 227 na str. 395 in 396; Milan Guček: Šercejeva brigada 1 od str. 369 do 373 ter str. 378 in 379.

⁷ Dr. Tone Ferenc, ista knjiga od str. 404 do 406.

⁸ Dr. Tone Ferenc, ista knjiga od str. 440 do 443; Zbornik V/21. dok. 13 od str. 55 do 59 in dok. 134 od str. 459 do 469; Zbornik V/20. dok. 47 od str. 171 do 173, dok. 62 na str. 216 in 217 in dok. 68 na str. 242 in 243.

⁹ Dr. Tone Ferenc, ista knjiga od str. 442 do 445 ter str. 460 in 461 : Zbornik V/20, dok. 98 na str. 352 in 353, dok. 116 na str. 297 in 298, dok. 163 na str. 582 in 583 ter dok. 89 na str. 307; Zbornik V/21. dok. 13 od str. 61 do 67.

¹⁰ Dr. Tone Ferenc, prav tam od str. 445 do 450; Zbornik VI/7. dok. 36 na str. 64 in 65. dok. 160 na str. 276. dok. 230 na str. 401. dok. 236 na 417 in 418 ter dok. 287 na str. 518 in 519; Ladislav Kiauta: Na bojni črti Osemnajste, od str. 78 do 94.

¹¹ Kardeljeva brzojavka, arh. št. 2887 v zgod. arhivu CK ZKS.

¹² Zbornik VI/7. dok. 242 na str. 428 in 429 ter dok. 257 in 258 od str. 458 do 461; fase. Daki 1/1 - 11. fase. Daki 2/1 - 1 in fase. 189/XVIII - 3 v arhivu IZDG.

¹³ Dr. Tone Ferenc, prav tam; Zbornik VI/7. dok. 280 dok. na str. 503 in 504 ter 287 na str. 519 in 521; zapisnik o ogledu z dne 18. julija 1984.

¹⁴ Navajam samo po Ferencevi knjigi na str. 447, ker zadevne odredbe, ki bi morala biti v fase. 189/VI do XVII v arhivu IZDG nisem mogel najti.

¹⁵ Zbornik VI/7. dok. 280 na str. 504 in dok. 287 od str. 521 do 524; dr. Tone Ferenc In Ladislav Kiauta. prav tam.

¹⁶ Zbornik VI/7. dok. 287 od 523 do 525; Zbornik VI/8, dok. 94 na str. 191; Milan Guček, ista knjiga od str. 382 do 385; Ladislav Kiauta. isto; Rudi Nanger po beležki z dne 27. julija 1984.

¹⁷ Isto, Zbornik VI/8. dok. 25 na str. 42; Franci Kolar: Borbe z divizijo 'Herman Göring' v Spominih na partizanska leta 1963 od str. 47 do 49.

¹⁸ Zbornik VI/8. dok. 25 na str. 42 in dok. 94 na str. 191; dnevnik Vlada Mišice-Miha.

¹⁹ Dr. Tone Ferenc, ista knjiga, zlasti od str. 456 do 463.

²⁰ Milan Guček, prav tam na str. 381 in 382; fase. Daki 2/1 - 1 v arhivu IZDG; Ivan Pipan-Božo po beležki z dne 19. maja 1983.

²¹ Fase. 339/1 - 1 - b in fase. Daki 2/1 - 1 v arhivu IZDG; Stane Kersnič po beležki z dne 30. maja 1984.

²² Zapisnik o ogledu z dne 27. septembra in Drago Turk po beležki z dne 27. oktobra 1983; Franc Žugel-Zvone po beležki z dne 31., dr. inž. Janez Dekleva po beležki z dne 15. in Franc Mavec-Boris po beležki z dne 19. maja 1984; Ladislav Ferfolja-Lado po beležki z dne 11. novembra 1985.

²³ Rudi Puhar-Razin po beležki z dne 1. oktobra 1977; Franc Žugel-Zvone kot v prejšnji opombi; Milan Pahor-Dorče po beležki z dne 8. junija in Silvo Gorup-Leon po beležki z dne 1. oktobra 1985: Zbornik sanitetne službe (1982), št. 39. 44 in 45 na str. 117 ter od str. 128 do 131; Bolnica tovariša dr. B. Magajne, AK 343 in 375, mapa 11/10 (Lunačkovo gradivo) v arhivu IZDG.

²⁴ Zbornik VI/7, dok. 289 na str. 530; poročila štaba 14. divizije z dne 17. in 20. oktobra reg. št. 1 - 3 in 4 - 3, k. 923, v VII: Stanko Semič-Daki: Najboljši so padli 3 na str. 54 in 55: zapisnika o ogledu z dne 27. septembra in 6. oktobra 1983, Mihael Butara-Aleks po beležki z dne 4. avgusta in Anton Antončič po beležki z dne 20. oktobra 1983, Stane Kersnič po beležki z dne 30. maja in Rudi Puhar-Razin po beležki z dne 25. maja 1984, Anton Ilenič po Spominih na 4. bataljon na str. 43: Franci Strle po lastnih spominih.

²⁵ Leopold Skol po spominih Zgode i nezgode u radu obavestajaca z dne 8. junija 1981 na str. 13 in 14 in pismu z dne 18. januarja 1987: Miro Štemberger po zapisniku o ogledu z dne 27. septembra 1983.

²⁶ Stane Šušteršič-Boštjan: Kovači lepših dni na str. 75: Janez Dekleva kot malo prej, Anton Dremelj-Ante po beležki z dne 4. julija, dr. Lado Lovrenčič po beležki z dne 5. julija in Matija Nosan po beležki z dne 16. maja 1984.

²⁷ Dr. Tone Ferenc, ista knjiga na str. 510 in 511: poročilo štaba 14. divizije z dne 20. oktobra 1943, reg. št. 4-3, k. 923, v VII: Anton Ilenič kot malo prej: Rudi Puhar-Razin po beležki z dne 25. maja 1984: spisek ranjencev, fase. 381/IV -22 v arhivu IZDG.

²⁸ Jože Lepin-Ris po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 23. januarja 1975 na str. 31: Stane Kersnič po že omenjeni beležki: spomini prof. dr. Oskarja Böhma z dne 25. julija 1984: spominski zapis Lucijana Malalana z dne 15. marca 1978: evidenčna lista za Avgušтина Vouka-Jurčeta, fase. 124/III, in Ivana Bemota-Živka. fase. 110/1 - 5 v arhivu IZDG: Stanko Semič-Daki: Tomšičeva med tigri. Koledar Prešernove družbe 1956 na str. 27 in 28: Matevž Hace: Komisarjevi zapiski 2 (1959) na str. 22 in 23: Ivan Mrmolja po beležki z dne 31. maja 1983.

²⁹ Milan Guček, ista knjiga od str. 383 do 388; dr. Tone Ferenc, ista knjiga na str. 450.

³⁰ Milan Guček, prav tam; Zbornik VI/8, dok. 9 na str. 17 in dok. 16 na str. 28; poročilo z dne 12. decembra 1943, fase. 8/II v arhivu IZDG.

³¹ Jože Lepin-Ris po že omenjenem prepisu na str. 33 in zapisniku o ogledu z dne 31. marca 1978; Slavko Ivancič-Basač po beležki z dne 26. aprila 1986; Janez Erbežnik-Gorenc po beležki z dne 23. junija 1983: Silvo Gorup-Leon po že omenjeni beležki; Franci Strle po lastnih spominih: Mirko Mohar-Brane: Nemška ofenziva na Kočevskem, Novice (kočevske) št. 47-48 z dne 29. novembra 1962; Zbornik VI/8. dok. 9 na str. 18.

³² Zbornik VI/8. dok. 25 na str. 42 in 43 ter dok. 94 na str. 192 (s popravki in dopolnitvami, ki jih je 5. novembra 1987 posredoval Velimir Kraševac-Igor).

³³ Jože Lepin-Ris po že omenjenem prepisu na str. 33: Franc Žugelj-Boris po beležki z dne 20. junija 1984; Silvo Gorup-Leon po že omenjeni beležki: Franci Strle po lastnih spominih; Mirko Mohar-Brane v že omenjenih Novicah (kočevskih) na str. 6, kjer pa datum ni točen; že omenjeni popravki in dopolnitve Velimira Kraševca z dne 5. novembra 1987.

³⁴ Zbornik VI/8. dok. 25 in dok. 94 na istih straneh; zapisnik o ogledu z dne 18. julija 1984.

³⁵ Silvo Gorup-Leon po že omenjeni beležki; Franci Strle po lastnih spominih; pregled padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade.

³⁶ Slavko Ivancič-Basač in Franc Žugelj-Boris po istih beležkah, Žugelj tudi po historiatu borbe št. 31; Ivan Hudorovac po historiatu borbe št. 53; Anton Dragar-Ciril po beležki z dne 24. decembra 1977; Jože Senkinc po beležki z dne 26. aprila 1986.

³⁷ Anton Dragar-Ciril po isti beležki; Viktor Avsec po historiatu borbe št. 18.

³⁸ Zbornik VI/8, prav tam; Jože Žlogar-Pavček po izpovedi z dne 15. avgusta 1981; Ivan Dolničar-Janošek po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 6. oktobra 1974 na str. 3 in 4; Anton Dragar-Ciril po že omenjeni beležki: Franci Strle po lastnih spominih; Ivan Mramor po historiatu borbe št. 45: pismo Antona Dekleve z dne 5. septembra 1988; pregled padlih in ranjenih borcev Tomšičeve brigade; Janez Erbežnik-Gorenc po beležki z dne 23. junija 1984 in dodatnem pojasnilu z dne 27. julija 1984.

³⁹ Zbornik VI/7, dok. 25 na str. 43, dok. 94 na str. 192 in dok. 6 na str. 13; Lado Ambrožič-Novljan: Gubčeva brigada od str. 397 do 401 in Cankarjeva brigada na str. 338: dr. Tone Ferenc, ista knjiga od str. 466 do 469; pismo Janeza Kramariča z dne 16. januarja 1989; Anton Drečnik in Viktor Avsec po historiatih borbe št. 16 in 18: Bogdan Struna-Jan po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 11. oktobra 1974 (str. 6); Milan Remih po enakem prepisu z dne 8. septembra 1976 na str. 19.

⁴⁰ Bogdan Struna-Jan po že omenjenem prepisu: Franci Strle po lastnih spominih.

⁴¹ Jože Lepin-Ris po že omenjenem prepisu.

⁴² Jože Boldan-Silni po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 16. avgusta 1977 na str. 25 in 26; Ivan Perhaj-Gorenc po beležki z dne 16. decembra in zapisnik o ogledu z dne 27. septembra 1983; Franc Bajt po zapisu z dne 4. julija 1984: poročilo z dne 22. novembra 1943 v arhivu RSNZ: brošura Med tanki in zasedami (spisal Stane Škrabar-Braškar) na str. 4 in 5. tisk NOB, sign. št. 524; Junakinja Danila Kumar-Andreja (isti avtor). Naša žena 1952 na str. 67: Zbornik VI/8, dok. 9 na str. 17 in 18 ter dok. 16 na str. 28 in 29.

⁴³ Jože Boldan-Silni kakor malo prej; Avgust Koprivnikar po prepisu spominov, posnetih na magnetofonski trak okoli leta 1970 na str. 9: dr. Lado Lovrenčič po beležki z dne 5. julija. Franc Mavec-Boris po beležki z dne 19. maja in Peter Petrovčič po beležki z dne 24. oktobra 1984; Franc Osvald, pojasnilo z dne 21. marca 1989; Lojze Uršič po beležki z dne 8. julija in Drago Turk po beležki z dne 27. oktobra 1983; poročilo z dne 12. decembra 1943 na str. 2, fase. 8/II v arhivu IZDG in že omenjeno poročilo v arhivu RSNZ.

⁴⁴ Med tanki in zasedami na str. 5 in 6; Stanko Semič-Daki po istem sestavku na str. 28; Spomini - življenjepis Majjana Jagra-Risa na str. 38, fase. 1/Iv arhivu IZDG; Zbornik VI/8, dok. 18 na str. 32; Anton Antončič in Anton Ilenič po že omenjenih pričevanjih.

⁴⁵ Brošura Med tanki in zasedami na str. 6 in Bolnica dr. B. Magajne v arhivu IZDG; Zbornik VI/8, dok. 18 na str. 32 in dok. 98 na str. 207; Anton Gregorič-Jakec po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 6. novembra 1974 na str. 35; Karel Kumše-Tomaž po enakem prepisu z dne 22. maja 1976 na str. 13 in zapisniku z dne 4. novembra 1983; Milan Pahor-Dorče po beležki z dne 8. julija. Janez Picek po beležki z dne 30. maja in zapisnik o ogledu z dne 3. septembra 1984.

⁴⁶ Ista brošura in ista zapisnika o ogledu; Milan Pahor-Dorče in Mihael Butara-Aleks po že omenjenih beležkah ter Jože Boldan-Silni po že omenjenem prepisu; Zbornik VI/8, dok. 98 na str. 207.

⁴⁷ Med tanki in zasedami; zapisniki o ogledu z dne 4. novembra 1983 ter 20. julija in 3. septembra 1984.

⁴⁸ Med tanki in zasedami na str. 7 in 8; poročilo z dne 22. novembra 1943 v arhivu RSNZ; izredno vojno poročilo, fase. 12/11 v arhivu IZDG; Anton Gregorič-Jakec po že omenjenem prepisu na str. 35; Milan Pahor-Dorče, Karel Kumše-Tomaž in Mihael Butara-Aleks kot malo prej; Franc Medle-Franček po beležki z dne 10. marca 1978; Filip Tonih po beležki z dne 26. junija 1984; Stojko Ferletič po beležki z dne 25. julija 1986; Vinko Kersnič po beležki z dne 27. avgusta 1985; Jože Vesel po beležki z dne 25. junija 1983; Anton Pečnik po historiatu borbe št. 27; Anton Ilenič po že omenjenih spominih na str. 48 in 49; seznam ranjencev, fase. 381/IV - 22 v arhivu IZDG; pregled padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade.

⁴⁹ Franc Osredkar-Grlic po beležki z dne 9. avgusta 1978; Franc Lenart po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 15. junija 1976; Janez Janežič-Ojjak po prepisu enakega zapisa z dne 10. oktobra 1974 na str. 13 in 14; Mihael Butara-Aleks, Jože Vesel in Filip Tonih po istih beležkah; Franc Petrič po historiatu borbe št. 72; Anton Gregorič po historiatu borbe št. 50; Niko Obradović po beležki z dne 11. novembra in zapisnik o ogledu z dne 4. novembra 1983.

⁵⁰ Že omenjeno poročilo iz arhiva RSNZ; zapisnik o ogledu z dne 3. septembra 1984; Mihael Butara-Aleks. Janez Janežič-Ojjak, Niko Obradović. Karel Kumše-Tomaž in Anton Gregorič-Jakec po že omenjenih pričevanjih.

⁵¹ Jože Boldan-Silni po že omenjenem prepisu; Janez Dekleva po beležki z dne 15. maja 1984; Jakob Pajsar-Runo po historiatu borbe št. 37 na str. 13; Stanko Semič-Daki, isti sestavek na str. 29.

⁵² Zbornik VI/8, dok. 25 na str. 43 in dok. 33 na str. 55; dr. Tone Ferenc, ista knjiga na str. 476.

⁵³ Zbornik VI/8, dok. 27 na str. 47, dok. 36 na str. 61 in dok. 33 na str. 55; Franci Strle po lastnih spominih: Ivan Zbačnik, Spomini in utrinki na Tomšičevo brigado (rokopis).

⁵⁴ Viktor Cvelbar-Stane po beležki z dne 15. julija 1984; Bogdan Struna-Jan po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 11. oktobra 1974; Ivan Dolničar-Janošek po enakem prepisu na str. 4.

⁵⁵ Franci Strle po lastnih spominih; Anton Drečnik po historiatu borbe št. 16 na str. 6; Jože Šenkinc po beležki z dne 15. julija 1984.

⁵⁶ Viktor Cvelbar-Stane in Bogdan Struna-Jan kot malo prej; Slavko Ivančič-Basač po beležki z dne 26. aprila 1986; pregled padlih in ranjenih borcev Tomšičeve brigade: seznam 3. bataljona v Slovincu z dne 29. januarja 1944; Štefanija Ravnikar-Podbevšek: Sv. Urh. druga izdaja (1972) na str. 325: podatki za padla borca Janeza Arka in Alojza Lesajja; Vesti št. 61675 in 61676. fase. MVAC 111-A v arhivu IZDG.

⁵⁷ Ivan Zbačnik, Anton Drečnik-Zvone in Bogdan Struna-Jan po že omenjenih pričevanjih.

⁵⁸ Franci Strle po lastnih spominih; Jože Šenkinc po že omenjeni beležki.

⁵⁹ Anton Drečnik-Zvone in Viktor Avsec po historiatih borbe št. 16 in 18; Jože Sturm po beležki z dne 22. marca 1980; Jože Šenkinc po že omenjeni beležki; Milan Remih po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 8. septembra 1976 na str. 19.

⁶⁰ Viktor Cvelbar-Stane. Ivan Zbačnik in Slavko Ivančič-Basač po že omenjenih pričevanjih.

⁶¹ Prof. dr. Metod Mikuž: Oris partizanske sanitete na Slovenskem na str. 85 in 86; dr. Tone Ferenc, ista knjiga na str. 497 in 498; sanitetni Zbornik (1982), dok. 66 od str. 136 do 141; Partizanka Smilka v zborniku Naše borke na str. 96: že omenjeno pismo Antona Dekleve; fase. 381/IV v arhivu IZDG.

⁶² Viktor Cvelbar-Stane. Milan Remih, Ivan Zbačnik in Slavko Ivančič-Basač po že omenjenih pričevanjih: dr. Tone Ferenc, ista knjiga na str. 500; Zbornik VI/8, dok. 94 na str. 193; Jože Snoj-Piki po prepisu magnetofonskega zapisa iz septembra 1974 na str. 49; Ivan Dolničar-Janošek po enakem prepisu na str. 4.

⁶³ Franci Strle po lastnih spominih; letni pregled padavin na Hidrometeorološkem zavodu SRS; poizvedbe z dne 29. marca 1988.

⁶⁴ Franc Žugel-Zvone in Franc Mavec-Boris po že omenjenih beležkah; dr.-Tone Ferenc, ista knjiga, zlasti na str. 515.

⁶⁵ Stanko Semič-Daki, isti sestavek na str. 28; Franc Lenart po že omenjenem prepisu: prof. dr. Oskar Böhlm po spominih z dne 25. julija 1984 na str. 15; Ivan Mrmolja. Franc Levstek in Alojz Vraničar po že omenjenih beležkah; Jože Bambič po beležki z dne 21. maja 1983; zapisnika o ogledu z dne 3. septembra 1984 in 29. junija 1985.

⁶⁶ Med tanki in zasedami na str. 10 in 11; spomini prof. dr. Oskaija Böhma ter Drago Turk po beležki z dne 27. oktobra; Anton Gruden po beležki z dne 4. julija 1983.

⁶⁷ Poročilo v arhivu RSNZ; Jože Papič-Luka po beležki z dne 11. oktobra in zapisnik o ogledu z dne 6. oktobra 1983.

⁶⁸ Stanko Semič-Daki po istem sestavku na str. 29 in 30; Med tanki in zasedami na str. 12; poročili z dne 16. in 22. novembra 1943 v arhivu RSNZ; Anton Ilenič po že omenjenih spominih na str. 54; Bernard Bizjak-Kosta po beležki z dne 30. septembra 1983; Franc Žugel-Zvone, Franc Lenart in prof. dr. Oskar Böhm po že omenjenih pričevanjih; pregled padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade.

⁶⁹ Stanko Semič-Daki; brošura Med tanki in zasedami na str. 13 in 14; že prej omenjeni poročili; prepis spominov Avgusta Koprivnikarja, posnetih na magnetofonski trak okoli leta 1970 na str. 7 in 8; prof. dr. Oskar Böhm. isto; Rudi Puhar-Razin po izjavi z dne 1. oktobra 1977; Tone Papič po beležki z dne 26. avgusta 1983; Filip Tonih po beležki z dne 26. junija 1984; Anton Ilenič, prav tam.

⁷⁰ Ivo Kovačević: Kotar Čabar u narodnooslobodilačkoj borbi od 1941 do 1943 (zbornik Čabarski kraj 1985), zlasti str. 141 in od 169 do 182; Anton Žagar-Kramar, ustni vir; Zbornik VI/8. dok. 67 na str. 124 in 125; Med tanki in zasedami: že omenjeni poročili; Stanko Semič-Daki in prof. dr. Oskar Böhm po istih sestavkih; Rudi Puhar-Razin, France Levstek in Filip Tonih kot malo prej; Vinko Kersnič po beležkah z dne 16. maja 1984, 27. avgusta 1985 in dodatno pričevanje z dne 19. oktobra 1988 ter Mihael Butara-Aleks po nedatiranih pripombah na str. 6.

⁷¹ Že omenjeni poročili v arhivu RSNZ; Med tanki in zasedami na str. 14; Franc Žugel-Zvone, Mihael Butara-Aleks in Franc Levstek po že omenjenih beležkah; Jože Pečarič po beležki z dne 18. maja 1978; Alojzija Kozlevčar po beležki z dne 26. aprila 1986; Avgust Koprivnikar po zapisniku o ogledu z dne 29. junija 1985; Anton Žagar-Kramar po beležki z dne 1. avgusta 1985.

⁷² Isti poročili: Bolnica dr. B. Magajne; vremenoslovski podatki po že omenjenem pregledu padavin iz opazovalnice Snežnik; spomini dr. Oskarja Böhma kot malo prej; Jože Vesel po beležki z dne 25. junija 1983; Rudi Puhar-Razin po beležki z dne 1. oktobra 1977 na str. 4.

⁷³ Dr. Tone Ferenc, ista knjiga na str. 538 in 539; zapisniki o ogledu z dne 14. junija, 20. julija in 3. septembra 1984 ter z dne 29. junija 1985.

⁷⁴ Že omenjeni poročili v arhivu RSNZ; zapisnik o ogledu z dne 20. julija 1984; spomini Antona Ileniča od str. 55 do 60 in beležka z dne 5. oktobra 1981; Maks Gorenšček po beležki z dne 15. avgusta 1984 in pripombah z dne 3. decembra 1988 na str. 8, 9 in 10.

⁷⁵ Zapisnik o ogledu z dne 14. junija 1984; Jože Vesel kot malo prej; Stane Kersnič po beležki z dne 30. maja 1984.

⁷⁶ Med tanki in zasedami na str. 15 in 16; spomini Antona Ileniča na str. 55; zapisnika o ogledu z dne 14. junija in 20. julija 1984.

⁷⁷ Prav tam in Jože Boldan-Silni, ustni vir; Ivan Zore-Jemej po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 22. marca 1977 na str. 50; Janez Dekleva po beležki z dne 15. maja 1984; Ladislav Ferfolja-Lado po beležki z dne 11. novembra 1985; Rudi Puhar-Razin kot že večkrat.

⁷⁸ Že omenjene pripombe Maksa Gorenščka; brošura Med tanki in zasedami na str. 15; Jože Bambič po beležki z dne 21. maja 1983; zapisnik o ogledu z dne 29. junija 1985; Anton Žagar-Kramar in Ladislav Ferfolja-Lado kot malo prej.

⁷⁹ Zapisniki o ogledu z dne 3. septembra, 14. junija in 20. julija 1984; Karel Kumše-Tomaž po zapisu z dne 4. novembra 1983.

⁸⁰ Dnevnik Milana Juričeva-Jugova, fase. 197b/1 - 2 v arhivu IZDG; Jože Šturm in Jože Šenkinc po že omenjenih beležkah.

⁸¹ Janez Kramarič po beležki z dne 18. novembra 1977 in pripombah z dne 27. marca 1988 na str. 11 in 12; Zbornik VI/8, dok. 67 na str. 124.

⁸² Dr. Tone Ferenc, ista knjiga na str. 500, 502, 507, 509, 521 in 524; Franci Strle po lastnih spominih; Janez Erbežnik po beležki z dne 23. junija 1983.

⁸³ Franci Strle kot malo prej.

⁸⁴ Dr. Tone Ferenc, ista knjiga na str. 520, 521, 524 in od 530 do 533; pregled padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade; Franci Strle po lastnih spominih; Milan Juričev-Jugov in Janez Kramarič kot malo prej.

⁸⁵ Dr. Tone Ferenc in Franci Strle kot malo prej; Rudolf Oražem in Edvard Arko po beležki z dne 4. julija ter Janez Zadnik in Anton Lunder po beležki z dne 6. julija 1983.

⁸⁶ Dnevnik Milana Juričeva-Jugova; Janez Kramarič in Franci Strle kot malo prej; poizvedbe v Ponikvah z dne 14. februarja 1989.

⁸⁷ Franci Strle in Jože Šenkinc kot že večkrat.

⁸⁸ Terezija Prijatelj po beležki z dne 4. julija 1984; Janez Kramarič po beležki z dne 18. novembra 1977 in pripombah z dne 27. marca 1988.

⁸⁹ Terezija Prijatelj kot malo prej; Ivan Levstik po beležki z dne 25. junija 1983; pismo Ančke Škrlj z dne 20. maja 1945; pojasnilo Staneta Kebra z dne 29. oktobra 1987; seznam borcev 3. bataljona v Slovincu z dne 29. januarja 1944; pregled padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade.

⁹⁰ Zbornik VI/8, dok. 70 in 71 od str. 132 do 135 ter dok. 80 na str. 153 in 154; fase. 359/1 - 4 v arhivu IZDG.

⁹¹ Maks Gorenšček po zapisniku o ogledu z dne 20. julija 1984; Ivan Perhaj-Gorenc po beležki z dne 16. decembra 1983; poročili štaba 14. divizije z dne 16. in 22. novembra 1943 v arhivu RSNZ; Med tanki in

zasedami na str. 16. 17 in 18 (skica); zapisnika o ogledu z dne 27. septembra 1983 In 29. Junija 1985; Avgust Koprivnikar po prepisu spominov, posnetih na magnetofonski trak okoli leta 1970.

⁹² Alojzija Kozlevčar po beležki z dne 26. aprila 1986; Anton Lokner po zapisniku z dne 20. julija in Franc Bajt po zapisu z dne 4. Julija 1984; zapisnik o ogledu z dne 27. septembra 1983; Avgust Koprivnikar kot prej; Anton Žagar-Kramar po beležki z dne 1. avgusta 1985.

⁹³ Janez Dekleva po beležki z dne 15. maja in France Levstek po zapisu z dne 20. junija 1984; Avgust Koprivnikar po istem prepisu: pismo Lucijana Malalana z dne 15. marca 1978.

⁹⁴ Poročilo z dne 16. novembra 1943, Med tanki in zasedami ter Avgust Koprivnikar kot malo prej; spomini prof. dr. Oskaija Böhma na str. 17; Franc Žugel-Zvone po beležki z dne 31. maja 1984; Rudi Puhar-Razin po beležki z dne 1. oktobra 1977.

⁹⁵ Isto listinsko gradivo; Matija Nosan po beležki z dne 16. maja in Anton Dremelj-Ante po beležki z dne 4. Junija 1984; Jože Vesel po beležki z dne 25. junija in Anton Antončič-Tone po beležki z dne 20. oktobra 1983; Karel Kumše-Tomaž po že omenjenem prepisu na str. 14; zapisnika o ogledu z dne 27. septembra 1983 in 29. junija 1985.

⁹⁶ Rudi Puhar-Razin. Janez Dekleva in Avgust Koprivnikar kot malo prej: poročilo z dne 17. decembra 1943. fase. 9/II v arhivu IZDG: Franc Lenart po že omenjenem prepisu z dne 15. junija 1976; Ivan Zore-JemeJ po enakem prepisu z dne 22. marca 1977 na str. 50; Vinko Frantar-Cene po beležki z dne 21. maja 1984.

⁹⁷ Anton Ilenič po že omenjenih spominih na str. 63; Avgust Koprivnikar in Alojzija Kozlevčar kot malo prej; Maks Gorenšček po spominih z dne 6. decembra 1988 na str. 11 in 12; Mihael Butara-Aleks po beležki z dne 4. avgusta 1983 in nedatiranih pripombah na str. 3.

⁹⁸ Mihael Butara-Aleks kot malo prej: zapisnik o ogledu z dne 20. julija 1984; poročilo z dne 22. novembra 1943 v arhivu RSNZ.

⁹⁹ Poročilo z dne 16. novembra 1943; zapisnik o ogledu z dne 27. septembra 1983; Avgust Koprivnikar in Mihael Butara-Aleks kot malo prej.

¹⁰⁰ Isto poročilo in isti zapisnik o ogledu; dr. Tone Ferenc, ista knjiga na str. 540 in 541; Janez Dekleva po že omenjeni beležki.

¹⁰¹ Rudi Puhar-Razin. Franc Žugel-Zvone. prof. dr. Oskar Böhm. Avgust Koprivnikar. Janez Dekleva in Vinko Frantar-Cene kot malo prej; Drago Turk po beležki z dne 27. oktobra 1983; Filip Tonih po beležki z dne 26. junija; dr. Lado Lovrenčič po beležki z dne 5. Julija in Metod Klun po beležki z dne 17. maja 1984; Ivan Zore-JemeJ po istem prepisu in prav tam: Stane Suštersič-Boštjan: Kovači lepših dni na str. 76 in 77: zapisnika o ogledu z dne 27. septembra 1983 in 29. junija 1985.

¹⁰² Vse isto; pripoved Toneta Ivančiča z dne 19. oktobra 1981 po zapisu Bogomila Lilije; zapisnik o ogledu z dne 29. junija 1985.

¹⁰³ Ladislav Ferfolja-Lado in Anton Dremelj-Ante po že omenjenih beležkah; Anton Krašovec-Kras po beležki z dne 8. junija 1978; Lojze Uršič po beležki z dne 8. julija 1983; Matija Nosan po beležki z dne 16. maja 1984; Majjan Jager-Ris: Spomini-življenjepis z dne 18. julija 1957 (rokopis) na str. 39; že večkrat omenjeni poročili; pregled padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade.

¹⁰⁴ Zapisnika o ogledu z dne 27. septembra 1983 In 29. junija 1985; Maks Drobnič-Miro po beležki z dne 16. maja 1984; Majjan Jager-Ris kot malo prej.

¹⁰⁵ Brošura Med tanki in zasedami na str. 19. 20 In 21 ter že omenjeni poročili; poročilo štaba 14. divizije z dne 25. oktobra 1943. Zbornik VI/8, dok. 67 na str. 124; dr. Lado Lovrenčič kot malo prej; Ivan Jereb-Maks po beležki z dne 12. junija in Jakob Pajsar-Runo po beležki z dne 12. junija 1984.

¹⁰⁸ Ista zapisnika o ogledu in isti poročili; Mihael Butara-Aleks In Rudi Puhar-Razin po že omenjenih beležkah.

¹⁰⁷ Maks Drobnič-Miro. Mihael Butara-Aleks. Rudi Puhar-Razin In Avgust Koprivnikar kot malo prej.

¹⁰⁸ Avgust Koprivnikar. Mihael Butara-Aleks in Rudi Puhar-Razin kot malo prej. Franc Levstek po zapisniku o ogledu z dne 20. Junija in Anton Gregorič-Jakec po beležki z dne 3. septembra 1984. Jože Papič-Luka po beležki z dne 11. oktobra 1983; dr. Tone Ferenc, ista knjiga na str. 541 in 542.

¹⁰⁹ Poročilo z dne 16. novembra 1943 v arhivu RSNZ; Mihael Butara-Aleks in Franc Lenart kot malo prej; Janez Janežič-Ojjak po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 10. oktobra 1974 na str. 14; Slavka Kurent-Stana po beležki z dne 5. januaia 1981 : Anton Gruden po beležki z dne 4. julija 1983; Anton Drobnič po beležki z dne 22. junija in Silva Burgar po beležki z dne 4. julija 1984; Dane Benčina po beležki z dne 26. novembra in Rudi Faleskini po pismu z dne 17. decembra 1987.

¹¹⁰ Dr. Tone Ferenc, ista knjiga in prav tam; Silva Burgar. Slavka Kurent-Stana in Mihael Butara-Aleks kot malo prej: poročilo z dne 16. novembra 1943. fase. 21/1 v arhivu IZDG; prepis dnevnika Marte Pavlin-Brine: Zbornik VI/8. dok. 156 na str. 382: pregled padavin z opazovalnic grad Snežnik. Loški Potok in Planina pri Rakeku.

^{1,1} Anton Antončič po beležki z dne 20. oktobra 1983; Karel Kumše-Tomaž po že omenjenem prepisu z dne 22. maja 1976 na str. 14 in 15; Anton Gregorič-Jakec po že omenjeni beležki.

¹¹² Dr. Tone Ferenc, prav tam: Franci Strle po lastnih spominih na ofenzivo.

^{1,3} Slavka Kurent-Stana kot malo prej: Vinko Kersnič po beležki z dne 16. maja ter Stane Kersnič in Janez Pleck po beležkah z dne 30. maja. Filip Tonih po beležki z dne 26. junija 1984: pregled padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade.

¹¹⁴ Anton Svete-Gustl po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 14. junija 1976 od str. 37 do 39; Niko Obradović po beležki z dne 11. novembra 1983.

^{1.5} Isto ter Anton Klobučar-Šnajder po beležki z dne 24. maja 1983; zapisnik o ogledu z dne 6. Junija 1984.

^{1.6} Anton Gregorič-Jakec po beležki z dne 3. septembra 1984; poročilo Matevža Haceta z dne 29. novembra 1943. fase. 15/1 v arhivu IZDG; poročilo štaba 14. divizije z dne 22. XI. 1943 v arhivu RSNZ.

¹¹⁷ Jože Vidovič, telefonično pojasnilu z dne 12. novembra 1987, prof. dr. Oskar Böhm po že omenjenih spominih na str. 18 in 19. Avgust Koprivnikar po že omenjenem prepisu na str. 5 in 6. Rudi Puhar-Razin po beležki z dne 1. oktobra 1977, Franc Žugel-Zvone po beležki z dne 31. maja 1984 in Franc Medle-Franček po beležki z dne 10. marca 1978.

¹¹⁸ Franc Lenart-Franjo po že omenjenem prepisu na str. 3 in 4. Tone Papič po beležki z dne 26. avgusta in Bernard Bizjak-Kosta po beležki z dne 30. septembra 1983 ter zapisnika o ogledu z dne 20. junija 1984 in 14. junija 1985.

¹¹⁹ Isto, poleg tega pa še Jožko Kranjc-Ris po beležki z dne 3. Junija in Domin Brdnik po beležki z dne 9. avgusta 1978, Tone Papič po beležki z dne 21. avgusta 1983 ter Marko Stepan po beležki z dne 21. oktobra in Franc Usenik-Borut (Bečnikov) po zapisu z dne 5. julija 1985.

¹²⁰ Janko Leben-Zmago po beležki z dne 12. oktobra 1983; pregled padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade.

¹²¹ Avgust Koprivnikar, prof. dr. Oskar Böhm, Franc Žugel-Zvone in Rudi Puhar-Razin kot malo prej ter Ivan Mrmolja po beležki z dne 31. maja 1983.

¹²² Anton Gruden po beležki z dne 4. julija 1983.

¹²³ Franc Levstek-Frenk po beležki z dne 28. junija 1983, Janez Gršič-Ivan po beležki z dne 17. junija 1985 ter Maks Drobnič-Miro po beležki z dne 16. maja in Anton Drobnič po beležki z dne 22. junija 1984.

¹²⁴ Franc Levstek-Frenk in Janez Gršič-Ivan kot zgoraj, Jože Vesel po beležki z dne 25. junija 1983 ter Jože Pečarič po beležki z dne 11. maja, Silva Bugar po beležki z dne 4. julija in zapisnik o ogledu z dne 20. junija 1984.

¹²⁵ Brata Maks Drobnič-Miro in Anton Drobnič po že omenjenih beležkah.

¹²⁶ Dane Benčina po beležki z dne 26. novembra ter Rudolf Faleskini-Rudi po pismih z dne 12. in 17. decembra 1943.

¹²⁷ Silva Bugar kot malo prej, Jože Pečarič po beležkah z dne 18. maja 1978 in 11. maja 1984 ter podatki za padlega Jožeta Pintarja.

¹²⁸ Franc Medle-Franček. Rudi Puhar-Razin. Franc Žugel-Zvone. Ivan Mrmolja in prof. dr. Oskar Böhm kot že večkrat.

¹²⁹ Rudi Puhar-Razin in Franc Žugel-Zvone po že omenjenih beležkah. Jože Vidovič po telefoničnem pojasnilu z dne 12. novembra 1987 in Anton Gregorič-Jakec po beležki z dne 3. septembra 1984.

¹³⁰ Rudi Puhar-Razin kot že večkrat, poročilo štaba 14. divizije z dne 22. XI. 1943 v arhivu RSNZ, vremenski podatki iz opazovalnice na Planini pri Rakeku in koledar za leto 1943.

¹³¹ Slavko Rode-Nande po beležki z dne 28. septembra 1977; Maks Gorenšček po zapisniku z dne 20. julija 1984 in dodatnih spominih z dne 6. decembra 1988.

¹³² Jože Lepin-Ris po že omenjenem prepisu; Ivan Perhaj-Gorenc po beležki z dne 16. decembra 1983.

¹³³ Jože Bambič po beležki z dne 21. maja 1983; Anton Ilenič po že omenjenih spominih na str. 59; Anton Žagar-Kramar po zapisnikih o ogledu z dne 14. junija 1984 in 29. Junija 1985.

¹³⁴ Jože Bambič po isti beležki: zapis o ogledu z dne 27. julija 1986: pregled padavin iz opazovalnice v Loškem Potoku na Hidrometeorološkem zavodu SRS.

¹³⁵ Zapisnik o ogledu z dne 29. junija 1985; Stane Šuštersič-Boštjan: Kovači lepših dni od str. 76 do 79: Metod Klun po beležki z dne 17. maja in Vinko Frantar-Cene po beležki z dne 21. maja 1984.

¹³⁶ Stane Šuštersič-Boštjan, Metod Klun in Vinko Frantar-Cene po istih virih: zapisnik o ogledu z dne 27. septembra 1984; telefonično pojasnilo obč. odbora ZZB NOV Ribnica z dne 18. novembra 1987.

¹³⁷ Dr. Tone Ferenc, ista knjiga na str. 532: Gradivo o slovenski partizanski saniteti (1979) na str. 181; mrliška matična knjiga župnije Dolenja vas; Ciril Bergles po beležki z dne 7. decembra 1977; Janko Leben-Zmago po beležki z dne 12. oktobra in Franc Smrajc-Miklavž po beležki z dne 10. maja 1983; Milan Pahor-Dorče po beležki z dne 8. julija 1984.

¹³⁸ Stane Škrabar-Braškar po pismih z dne 23. februarja in 28. junija 1982 in po sestavku Naprej ga je gnalo. Borec 1956/4; Lojze Erjavec-Pastir po beležki z dne 6. in 7. aprila 1979; dr. Vladimir Seliškar-Peter po pismu z dne 1. junija 1982; Rudi Puhar-Razin in Mihael Butara-Aleks po že omenjenih beležkah; Slovenski dom z dne 29. januarja 1944; poročilo z dne 16. oktobra 1943, fase. 21/1 v arhivu IZDG.

¹³⁹ Ivan Jereb-Maks in Jakob Pajsar-Runo kot malo prej; Janez Erbežnik-Gorenc po beležki z dne 23. junija 1983; Vesti št. 61649 z dne 9. novembra 1943, fase. MVAC 111-A/III v arhivu IZDG.

¹⁴⁰ Poročilo z dne 16. novembra 1943 v arhivu RSNZ; Tone Ilenič po že omenjenih spominih na str. 66; poročilo z dne 26. oktobra 1943, fase. 21/1, in začasni seznam 1. čete 3. bataljona, fase. 339/1 - 1 - g v arhivu IZDG.

¹⁴¹ Zapis z dne 14. julija 1944; zapisnika o ogledu z dne 27. septembra 1983 in 29. junija 1985: Jože Boldan-Silni po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 16. avgusta 1977 na str. 29 in 30; Vanda Škodnik: Silni - junaški, neugnani Suhokranjec, Delo št. 196 z dne 22. julija 1966 na str. 3: Ivan Perhaj-Gorenc po

beležki z dne 16. decembra 1983; Janez Dekleva po beležki z dne 15. maja 1984; Ladislav Ferfolja-Lado po beležki z dne 11. novembra 1985.

¹⁴² Zapisnika o ogledu z dne 14. junija 1984 in 29. junija 1985; Anton Ilenič po že omenjenih spominih na str. 66; Anton Dremelj-Ante po beležki z dne 4. junija in dr. Lado Lovrenčič po beležki z dne 5. julija 1984.

¹⁴³ Isto; Anton Krašovec-Kras po beležki z dne 8. junija 1978; Drago Turk po beležki z dne 27. oktobra in Alojz Vraničar po beležki z dne 15. decembra 1983.

¹⁴⁴ Ista zapisnika o ogledu; Janez Dekleva kot malo prej.

¹⁴⁵ Anton Ilenič po že omenjenih spominih, zlasti str. 63 in 65; France Gruden-Švejk po beležki z dne 21. maja 1983; telefonično pojasnilo Lojzeta Masla z dne 18. novembra 1987.

¹⁴⁶ Jože Klun po beležki z dne 30. maja 1984; Ivan Zore-JemeJ po že omenjenem prepisu na str. 51; Majjan Jager-Ris po že omenjenem življenjepisu-spominih na str. 40; Janez Dekleva kot malo prej; Lojze Uršič po zapisniku o ogledu z dne 27. septembra 1983.

¹⁴⁷ Zapisnik o ogledu z dne 27. septembra 1983; Majjan Jager-Ris, Anton Dremelj-Ante, Lojze Uršič, dr. Lado Lovrenčič in dr. inž. Janez Dekleva kot že večkrat; Zdenko Muhar po beležki z dne 17. maja 1984; Marija Rutar po zapisniku z dne 29. junija 1985.

¹⁴⁸ Dr. Inž. Janez Dekleva po beležkah z dne 15. in 21. maja 1984; dr. Lado Lovrenčič kot malo prej; Franc Petric-Peter po beležki z dne 20. oktobra 1983; Jože Boldan-Silni, Lojze Uršič in Jože Pečnikar-Lev po zapisu z dne 14. junija 1984.

¹⁴⁹ Milan Guček: Šerčerje va brigada 1, zlasti str. 420, 421 in 432; poročilo štaba 14. divizije, reg. št. 3 - 15. k. 923, v VII; Peter Filipčič po zapisniku o ogledu z dne 26. aprila 1986; Ivan PerhaJ-Gorenc In Rudi Puhar-Razin po že večkrat omenjenih beležkah; pregled padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade.

¹⁵⁰ Milan Guček, Ista knjiga na str. 426, 427 in 428; Zbornik VI/8, dok. 156 na str. 383; Peter Filipčič, prav tam; Maks Zadnik: Istrski odred (1975) na str. 79.

¹⁵¹ Anton Ilenič po istih spominih na str. 67; Alojz Vraničar po beležki z dne 15. decembra 1983; Jože Boldan-Silni po omenjenem prepisu na str. 31 in 32 ter zapisu z dne 14. junija 1984; dr. inž. Janez Dekleva In Ladislav Ferfolja-Lado po že omenjenih beležkah; dopis štaba 14. divizije z dne 25. XI. 1943, fase. 9/II v arhivu IZDG.

¹⁵² Dr. Tone Ferenc, ista knjiga, zlasti na str. 550, 551, 614 in 623.

¹⁵³ Dr. Tone Ferenc, ista knjiga na str. 380, 456, 460, 461 in 462; Tomšičeva brigada 2 na str. 818 opomba; Zbornik VI/6, dok. 66 na str. 174; Zbornik VI/7, dok. 132 na str. 226, dok. 196 na str. 342, dok. 199 na str. 348, dok. 227 na str. 395, dok. 236 na str. 417 in dok. 287 na str. 522 in 524; Zbornik VI/8, dok. 25 na str. 42, dok. 67 na str. 126 In dok. 94 na str. 191; poročili z dne 15. in 21. avgusta 1943, fase. 8/II v arhivu IZDG; Izjava Inž. Janeza Perovška z dne 1. aprila 1987; Ivan Pipan-Božo po beležki z dne 19. maja 1983; Milan Guček: Šercejjeva brigada 1 na str. 381; Ladislav Kiauta: Bračičeva brigada 1 na str. 81 in Na bojni črti Osemnajste na str. 66; Lado Ambrožič-Novljan: Petnajsta divizija na str. 84 in 86.

¹⁵⁴ Tomšičeva brigada 1 od str. 97 do 100; dr. Tone Ferenc, ista knjiga od str. 462 do 553, in Ljudska oblast na Slovenskem 1 na str. 402, 412 In 413; Stane Šušteršič-Boštjan, ista knjiga In prav tam; Rudi Puhar-Razin in Anton Klobučar-Šnajder po Istih beležkah: Jože Vidovič po že omenjenem pojasnilu; Ivan Zbačnik po že omenjenih spominih.

¹⁵⁵ Tomšičeva brigada 1 in dr. Tone Ferenc, kot malo prej; Lado Ambrožič-Novljan, Ista knjiga na str. 143; Ladislav Kiauta: Na bojni črti Osemnajste na str. 161; Zbornik VI/8, dok. 85 na str. 169; Zbornik VI/9, dok. 45 na str. 108.

¹⁵⁶ Poročili z dne 16. in 22. novembra 1943 v arhivu RSNZ; Zbornik VI/8, dok. 25 na str. 43; prof. dr. Oskar Böhm, dr. inž. Janez Dekleva, Rudi Puhar-Razin, Anton Dremelj-Ante. Anton Gregorič-Jakec, Anton Ilenič, Vinko Kersnič in Franc Levstek-Frenk po že omenjenih pričevanjih; pregled padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade.

¹⁵⁷ Vinko Kersnič. Slavka Kurent-Stana, Mihael Butara-Aleks, Anton Ilenič, Franc Levstek-Frenk, dr. Lado Lovrenčič. Zdenko Muhar In dr. inž. Janez Dekleva kot že večkrat.

¹⁵⁸ Zbornik VI/7, dok. 269 od str. 482 do 485; dopis štaba 14. divizije z dne 25. XI. 1943, fase. 9/II v arhivu IZDG; Mihael Butara-Aleks in Filip Tonih po že omenjenih beležkah; Matija Nosan po beležki z dne 16. maja 1984.

¹⁵⁹ Poročilo z dne 22. novembra 1943; Maks Drobnič-Miro in Avgust Koprivnikar po že omenjenih virih; dr. Tone Ferenc, ista knjiga na str. 539.

**PROTIOFENZIVA 14. DIVIZIJE ZA UNIČENJE DOMOBRANSKIH
POSTOJANK V NOVEMBRU IN DECEMBRU 1943**

Zbiranje enot in ukrepi zoper izdajalske družine

Izgube Tomšičeve brigade med veliko nemško ofenzivo so bile sicer hude, toda politično zaledje slovenske partizanske vojske po vaseh v Loški dolini. Cerkniški kotlini in na Blokah ni bilo prizadeto. Odbori Osvobodilne fronte, Slovenske protifašistične ženske zveze in Zveze slovenske mladine so delovali dalje. Tudi zaledne partizanske straže na čelu s komando mesta Stari trg in kurirske postaje so ostale neokrnjene. Kurirske poti so oživele takoj, ko so nemške zapore nekoliko popustile. V takih razmerah je štab Tomšičeve brigade lahko hitro zbral podrejene enote.

Natančna obvestila o položaju v Loški dolini in prve stike s predstavniki partizanske zaledne oblasti je brigadni komandant Stanko Semič-Daki dobil pri požrtvovalnih ljudeh v Babnem Polju, ki so sprejeli v oskrbo tudi hudo obolelega brigadnega zdravnika dr. Ludvika Žnidaršiča. Poleg tega je zvedel za javko s kurirsko postajo TV-18, kije vzdrževala razvejane zveze na več strani, še zlasti s kurirji na Travni gori in s kurirji na primorski strani Javornikov. Po teh obvestilih je brigadni štab odrinil v Vrhniko pri Ložu, kamor je prišel 14. novembra 1943 nekaj pred polnočjo. Zavetje si je našel v trdni Zakrajškovi hiši ob izviru Obrha pod Račno goro, kije slovela po žagi in mlinu.

Nemci s štirimi tovornjaki so bili do zjutraj še v Iga vasi, kije samo tri kilometre stran, toda čez dan 15. novembra so se umaknili tudi s te zapore in se odpeljali proti Gornjemu Jezeru in Rakeku. Poslej ni bilo blizu nobenega oboroženega sovražnika več, kar sta komandant Stanko Semič-Daki in načelnik brigadnega štaba Janez Tomšič nemudoma pisno sporočila štabu 14. divizije. Poleg tega sta administratorju Rudiju Puharju-Razinu narekovala prvo celovito poročilo o bojih Tomšičeve brigade za čas od 26. oktobra do 5. novembra 1943, ki pa se v izvirniku ni ohranilo.¹

Stik z brigadnim štabom so najprej dobili partizani, ki jih je vodil komandir Anton Gregorič-Jakec. To sta bili dve okrnjeni četi 4. bataljona in vod 1. čete 1. bataljona Tomšičeve na čelu z vodnikom Jožetom Pečaričem, ki se jim je z eno četo Šercejve brigade pridružil še komandir Stane Ponikvar-Gostilna ter manjša skupina borcev Loške brigade. Te enote so se po prihodu mimo Laz in Gornjega Jezera najprej utaborile v Kriških dolinah, od koder so potem nadaljevale pot do javke za Račno goro. Tam so obtičale v snegu, vendar so kmalu dobile zvezo s kurirji TV-18. Ti so jih oskrbeli z divjačino in nekaj druge hrane. Medtem je Jakec dobil stik še z Antonom Antončičem-Tonetom, Karlom Kumšetom-Tomažem in Pavletom Reboljem-Danilom. Obenem je spoznal, da je treba borce spraviti iz snega v kako vas, da se bodo pozdravili, spočili in uredili. Odločil se je za Vrhniko, kjer je našel brigadni štab s komandantom Stankom Semičem-Dakijem.

Komaj so se dobro posušili, za silo spočili in uredili, je Daki že ukazal vodniku Jožetu Pečariču, naj odide v skalovje nad Praprotno drago po skrito orožje 1. čete 1. bataljona. Takrat je spet na debelo snežilo in pritisnil je mraz, zato so med iskanjem kurili ognje. Ponoči je preutrujeni Pečarič sežgal čevlje. Kljub vsemu je bilo iskanje uspešno: Pečarič je v Vrhniko pripeljal dve težki brezi in velike količine streliva.²

Zvečer 16. novembra je Šerčerjeva brigada napadla Nemce v pivški vojašnici. Borci 4. bataljona so presenetili stražo v zasilni bolnišnici, šest stražarjev postrelili, pobrali njihovo orožje in opremo, zasegli pa tudi precej sanitetnih potrebščin. Vendar so v ta napad odšli tudi izbrani borci Tomšičeve brigade pod vodstvom Jožeta Lepina-Risa. Tako se je zgodilo, da je bil tistikrat na Pivki ranjen Risov kurir Vid Ganoni-Vide.

Povračilni napad Šerčerjeve brigade na sovražnike v pivških vojašnicah je napovedal, da bodo enote 14. divizije brez oddiha začele z nasprotno ofenzivo proti Nemcem in njihovim slovenskim zaveznikom.³

Skupina širšega brigadnega štaba si je postavila šotor nekje ob Blatni dragi, blizu krlišča hlodov. Tam so se zadrževali vodja brigadnega obveščevalnega centra Leopold Skol-Polde, zobotehnik Lojze Vrhovec-Sergej, brigadni orožar Štefan Pavšič-Jure ter člana brigadne propagandne tehnike Stane Škrabar-Braškar in dr. Vladimir Seliškar - Peter, ki se jim je 10. novembra pridružil tudi Mihael Butara Aleks. Za hrano so imeli ubitega in zmrznjenega konja. Ker je Aleks menil, daje nemška ofenziva minila, so sklenili oditi proti vzhodu. Z Blatne drage jih je po karti specialki vodil dr. Vladimir Seliškar-Peter tako uspešno, da so po treh urah prišli na Milanov vrh. Od tam so odrinili v Babno

Polje, kjer so za ceno Braškaijeve brzostrelke pri Rafaelu Martinčiču prišli do potice, nato pa z novimi močmi odšli k brigadnemu štabu v Vrhniko.

Vodja brigadnega OC Leopold Skol-Polde je tako hudo ozebel, da mu je teklo iz ran na nogah. Kljub temu zanj ni bilo počitka. Ker je od VOS za cerkniško okrožje dobil vest, da se v Grahovem zbirajo' vodilni belogardisti in da novačijo nekdanje pripadnike vaških straž, ki so med nemško ofenzivo pobegnili od partizanov, je moral nemudoma oditi v Žerovnico, da bi tam zbral dodatne podatke o nevarni domobranski postojanki v Grahovem. Najprej se je po snegu podvizal do komande mesta Stari trg pri Ložu, kije začasno domovala pri rajonskem odboru OF Loška dolina v baraki za Knežkim vrhom. Sprejel gaje komandant Viktor Kraševac, nato pa ga še pospremil po snegu do Landovcovega mlina. Tam je dobil zanesljive ljudi, ki so si natančno ogledali nastanitev, utrdbe in straže domobrancev, nakar je z njihovo pomočjo izrisal skice, da bi zagotovil uspešen napad na novo izdajalsko vojsko.⁴

Tačas se je zbralo v Vrhniki že precej partizanske vojske, ki je potrebovala izdatno hrano. Ker so nekdanji belogardisti z Bloške planote, ki so ob hudi preizkušnji pobegnili predvsem iz Gradnikove in Tomšičeve brigade, šarili po Novi vasi, da bi tam ustanovili postojanko domobranske legije, so borci 4. bataljona Tomšičeve brž vedeli, h kateri družini morajo iti po izdajalsko doto. Obveščevalna služba komande mesta Nova vas je postregla z natančnimi podatki, poskrbela pa je tudi za spretne vodnike. Na zasežbo k partizanskim begunom iz Nove vasi se je s Pečaričevim vodom 21. novembra podal politični komisar 1. bataljona Mihael Butara-Aleks. Pri izdajalski hiši so izterjali velikega vola in precej drugih živil. Šele povsem tem je Aleks odšel s kurirji TV-18 prek Travne gore in Pugleda proti Podturnu.

Podobno nalogo je dobil Ivan Mrmolja, kije postal štabni ekonom. Daki mu je ukazal, naj živež pobira po domačijah, odkoder so bili doma borci, ki so med nemško hajko pobegnili iz brigade k domobrancem. Takih je bilo iz Nadleska deset, iz Pudoba trije in iz Kozarišč dvanajst. Od teh je samo Janez Mulec iz Kozarišč pobegnil iz Tomšičeve, vsi drugi pa iz Šerčerjeve brigade. Tako je imel Mrmolja dovolj naslovov, kje naj poišče in zaseže hrano. Že 17. novembra sta pod napuščem Zakrajškove žage bingljala dva vola, partizanski kuharji pa so imeli na voljo tudi dovolj moke, krompirja in masti, čeravno so precej živil odpeljali v Babno Polje za partizansko bolnišnico dr. Bogomira Magajne. Lakote je bilo konec in pripravili so se za spodoben sprejem 2. bataljona, ki bi se moral vrniti iz Brkinov.

Najprej je v Vrhniko prišel komandant divizije Mirko Bračić z delom svojega štaba in kulturniško skupino. Na kamnitem mostu sredi vasi

je presenetil ravnodušnega veterinarskega bolničarja Ivana Mrmoljo, ki na straži ni bil posebno odrezav. To je takoj izrabil, da je lahko rentalil nad Dakijem, ki mu je tudi očital, daje razpustil brigado, da ne ve, kje so njeni bataljoni in še marsikaj. Zahteval je natančnejše poročilo za čas od 20. oktobra dalje, ki naj vsebuje tudi podatke o sovražnikovih in brigadnih izgubah. Načelniku brigadnega štaba Janezu Tomšiču in štabnemu administratorju Rudiju Puharju-Razinu je naložil pomembno delo. Podobno nalogo je dobil propagandist Stane Škrabar-Braškar, le da je zanj poskrbel Stane Dobovičnik-Krt, politični komisar 14. divizije. Napisati je moral besedilo o junaških bojih Tomšičeve brigade med nemško ofenzivo.

Stanko Semič-Daki ni nikoli prej slišal toliko bridkih na račun svojega poveljevanja kakor tiste dni, toda odgovornost za izgube Tomšičeve brigade bi moral prevzeti nase tudi divizijski štab na čelu z Mirkom Bračičem, ki je brigadnemu štabu naročil, naj z bataljoni manevrira po snežniških in javomiških gozdovih. Daki je pač manevriral, kakor je vedel in znal in dokler seje dalo. Saj se Šercerjevi brigadi ni godilo dosti bolje, pa čeprav je hodil z njo sam Bračič.⁵

Od 2. bataljona se je brigadnemu štabu na Zakrajškovi žagi v Vrhniku pri Ložu najprej pridružil izgubljeni del 1. čete, ki mu je načeloval namestnik komandirja Stane Šušteršič-Boštjan in ki se je prebil pod Veliko goro. Po navodilu komandanta Franca Rozmana-Staneta je počival, se izdatno hranil in novačil. Ko se je znašel v brigadni sestavi, je bilo v njem 35 partizanov, več kakor takrat, ko so odšli na Okroglino po živež.

Dan pozneje, 19. novembra 1943, je v Vrhniko prispela tudi glavnina 2. bataljona z neokrnjeno poveljniško sestavo. Na čelu je prijezdil komandant Jože Boldan-Silni, ki je obdržal edinega konja v brigadi. Ta bataljon je ohranil vso svojo udarno moč.

S prihodom 2. čete je bil zbran tudi ves 4. bataljon, ki pa mu je manjkala bataljonski štab. Politični komisar 2. čete Franc Bosnar-Breza je spet sklical sestanek članov KPS, na katerem je predlagal, naj poveljstvo nad bataljonom začasno prevzame Anton Gregorič-Jakec, dolžnost bataljonskega političnega komisarja pa France Gruden-Svejk, komandir 1. čete 4. bataljona pa je namesto Jakca postal Ludvik Vider-Ludve. S tem je bil bojno urejen tudi 4. bataljon Tomšičeve brigade. Čakal je le še na en vod 1. čete, ki je s polit-delegatom Alojzom Vraničarjem zaostal v Brkinih, a se je vrnil že čez dva dni. Do tega dne (21. oktobra) seje iz Tomšičeve brigade zbralo že 284 ljudi.⁶

Tako sta bila dva bataljona Tomšičeve pripravljena za boj. Na snežniški strani Loške doline, v Šmarati in Kozariščah se je 19. novembra nastanila Šercejeva brigada, po 13. brigado Loško pa je divizijski komandant Mirko Bračič poslal oficirskega sla. To je bil Lojze Dolničar, sekretar bataljonskega biroja SKOJ 2. bataljona Tomšičeve, ki je za spremstvo dobil štabnega kurirja Janeza Ciuho-Silva. Nemudoma sta morala odriniti na pot.

Po nočnem počitku, 20. novembra, je kulturniška skupina 14. divizije v Vrhniku priredila miting, zlasti za borce Tomšičeve brigade. Zvečer tega dne se je Šercejeva iz Šmarate premaknila v Markovec in Vrhniko, Tomšičeva pa je odšla v Metulje in Topol. Partizani so bili spet premočeni, kajti padal je dež s snegom, bilo je vihamo in grmelo je. Za slabo obutev je bilo na poti še zmeraj preveč starega snega. K sreči pa pot ni bila dolga.

Po prihodu v Metulje se je brigadi priključil obveščevalec 1. bataljona Dane Benčina, ki je uredil, da je Kasamar iz Raven na Blokah prepeljal v Metulje bolnega bataljonskega komandanta Franca Grebenca-Lada. Bolniško posteljo so mu dali pri Jožkovih, za zdravstveno nego pa je požrtvovalno skrbela bolničarka Silva Lukšič, ki pa mu ni mogla veliko pomagati. Že čez tri dni so ga ugonobile zlatenica, pljučnica in splošna izčrpanost.

V neki drugi hiši niso bili tako naklonjeni partizanom. Antona Antončiča-Toneta so zastmpili, da se je komaj pozdravil.

Skoraj nepomembno je, daje Danila Kumar-Andreja po prihodu v Metulje Francetu Drobničju in Jožetu Klunu ukazala, naj gresta po tobak v Ribnico. Vrnila sta se v Topol 24. novembra, kjer pa sta imela težave, ker jima niso vejeli, da ju je po cigarete v Ribnico poslal bataljonski štab.⁷

Živahneje je bilo tačas v Vrhniku pri Ložu. Izkazalo se je, da Nemci niso našli skritega težkega orožja. Topniški divizion, ki se je med nemško ofenzivo pridružil Šercejevi brigadi ter se bojeval kot pehotna enota, je moral topove nanagloma pripeljati iz gozdnih skrivališč in jih osposobiti, da bodo brigadi dajali učinkovito podporo. Namestnik komandirja gorske baterije Zdravko Lozej-Pat je pripravil gorski top 75 mm, Ivan Grižon-Ivo pa protitankovski top 47 mm. Granat in topniškega smodnika je bilo dovolj v zalogi. Topova sta bila pripravljena 21. oktobra 1943. Topničarji pa so se spet ponosno ozirali na svoje orožje.⁸

Topova, ki so ju prevažali le ponoči, sta napovedovala, da se bo zgodilo nekaj pomembnega. V Vrhniku je štab 14. divizije obiskal komandant Glavnega štaba NOV in POS Franc Rozman-Stane. Sklic

je posvet komandantov in političnih komisarjev, kjer so ocenjevali bojno sposobnost In bojevitost obeh brigad. Šibkejša po številu je bila Tomšičeva brigada, toda Stanko Semič-Dakl je z navdušenjem govoril o svojih borcih, ki so navzlic prestanim tegobam še vedno polni bojnega duha. Odličen vtis na komandanta Staneta je naredil zlasti namestnik brigadnega komandanta Jože Lepin-Rls, ki je poudaril, da bosta ohranjeni 2. in 4. bataljon Tomšičeve izpolnila tudi najtežavnejše bojne naloge. V dokaz je opisal celo vrsto junaštev med boji 2. bataljona pri Goljaku in 4. bataljona pri Leskovi dolini.

Dne 22. novembra je štab Tomšičeve brigade napisal predloge za odlikovanja za načelnika štaba Janeza Tomšiča, komandanta 2. bataljona Jožeta Boldana-Silnega in njegovega namestnika Jožeta Zemljaka-Domna, komandirja v 4. bataljonu Antona Gregoriča-Jakca in vodnika minerskega voda Jožeta Bukovca-Srečka, ki so postali zgled hrabrosti, požrtvovalnosti in iznajdljivosti med nemško ofenzivo. Takisto je zelo pohvalno ocenil obnašanje operativnih oficirjev podporočnika dr. Lada Lovrenčiča in poročnika Vilka Kranjca, za zgled požrtvovalnosti in izdržljivosti pa je navedel vodjo brigadne administracije poročnika Vinka Šketa.⁹

Medtem je divizijski štab v povezavi z okrožnim odborom OF cerkniškega okrožja sestavil letak z naslovom Slovenci. V uvodu je poudaril temeljno resnico, da je po kapitulaciji Italije na slovenskih tleh prenehala obstajati italijanska okupatorska oblast, da je bila z njo vred premagana tudi slovenska reakcija, zbrana v beli in plavi gardi, in da sije slovenski narod izbral svojo oblast, oblast Osvobodilne fronte slovenskega naroda, kije zrasla iz triletnega osvobodilnega boja in so jo potrdili svobodno izvoljeni narodni odposlanci na zboru odposlancev slovenskega naroda v Kočevju. Ta oblast je edina zakonita oblast za slehernega Slovenca. Toda med nemško ofenzivo so pomiloščeni belogardistični in plavogardistični izvržki izrabili priložnost za pobeg iz partizanskih vrst ter prostovoljno prešli na stran nemškega okupatorja, ki iz njih organizira izdajalske Rupnikove domobrance. S tem so se vrnili na prejšnjo izdajalsko pot. Kot so prej pomagali strahovati slovenski narod italijanskim fašistom, tako mu skušajo zdaj škodovati skupno z najhujšim sovražnikom slovenskega naroda - z nemškim hitlerizmom. Nevednemu ljudstvu pripovedujejo, da delajo to z odobravanjem angleških zaveznikov, toda resnica je ravno obratna: londonski radio je jasno povedal, da je Rupnik izdajalec, ker se je povezal s krvavim Hitlerjem.

Po tem, močno skrajšanem uvodu, letak podaja sklepno misel: »Za take zakrknjene sovražnike slovenske svobode od danes naprej ni več

nobene milosti. Vsak domobranec bo uničen. Dovolj je trpljenja, ki so ga doslej prizadejali Slovencem s svojim izdajalskim delom!»

Da bi prihranila slovenskemu narodu strahote, ki bi jih nad njim izvrševal nemški okupator skupno z Rupnikovimi domobranci, se je slovenska oblast Osvobodilne fronte odločila za naslednje ukrepe proti narodnim izdajalcem:

1. Vsak domobranec bo uničen. Vojaške enote morajo takoj začeti z uničevanjem izdajalcev. Kdor služi nemškemu okupatorju in prezira slovensko narodno oblast, zanj ni več prostora na slovenski zemlji. Kogar ne bo zadela krogla danes, tega bo zadela jutri, ko bo moral okupator zapustiti naša sveta slovenska tla.

2. Domobrancem in njihovim družinam bo zaseženo imetje. Vojaške enote bodo začele takoj s kazenskimi rekvizicijami. Na vse domobrance se razširja odlok IOOF, ki določa odvzem imetja - premičnega in nepremičnega - vsem narodnim izdajalcem.

3. V težjih primerih bodo družine izdajalcev izgnane z osvobojenega slovenskega ozemlja.

Letak sta v imenu štaba 14. divizije podpisala komandant Mirko Bračič in politični komisar Stane Dobovičnik, v imenu okrožnega odbora OF cerkniškega okrožja pa sekretar Lojze Mlakar.

Pred borci Tomšičeve in Šercerjeve brigade so politični komisarji vsebino letaka prebrali, še preden je bil ciklostilno razmnožen. Požel je splošno odobravanje.

Divizijski komandant Mirko Bračič se je zavzemal za ostre ukrepe. Nemudoma je hotel izgnati vso vas Nadlesk s pojasnilom, češ da so vaščani med sovražnikovo ofenzivo s cvetjem sprejeli nemško vojsko. Vendar je bilo tudi v Nadlesku precej družin, ki so skrivoma podpirale partizane, še več pa neopredeljenih. Če bi izgnali vso vas, bi tudi te ljudi pognali v nemško naročje. Zato se je Lojze Mlakar-Ljubo taki Bračičevi zahtevi uprl. Pri tem je dosegel, da smejo vojaške enote vsak izgon opraviti samo z dovoljenjem oblasti Osvobodilne fronte. Na sploh je treba kazensko ukrepati le proti dokazanim krivcem, ne pa kar povprek, pri čemer naj se začne z zasežbami. V okrožnem odboru OF so se dobro zavedali, daje izgon skrajni toda učinkovit ukrep, zato so bile prve zagrizene belogardistične družine izgnane že čez osem dni. Ta kazen je v Loški dolini doletela 24 družin.¹⁰

Poldrugi dan po prvih premikih, 22. novembra, je prišla v Markovec patrolja 3. bataljona Tomšičeve s Starega Brega in se zglasila v štabu Šercerjeve brigade. Poveljeval ji je prejšnji komandir Delavske čete Janez Hočevár; v njej sta bila še miner Janez Tratnik-Johan in

mitraljezec Anton Peterlin. Med prehodom čez cesto Ribnica-Kočevje pri Jasnici je zašla v nemško zasedo, ki pa jo je domiselno pregnala. Trije izkušeni partizani so jo napadli tako, kakor da napada ves bataljon: vsak izmed njih je poveljeval četi. Sovražniki so zbežali in med bežanjem odvrgli puškomitraljez češko zbrojevko s prestreljenim šaržejem. Prva skrb komandija Hočevaija po prihodu k Šercejevi je bila, kako dobiti nov šaržer in strelivo, da bo patrolja lahko uporabljala oba puškomitraljeza. Štab Šerčerjeve mu je šel na roko in kmalu je bila zaplenjena zbrojevka pripravljena za boj. Sicer pa je patrolja hotela kar najhitreje priti v štab Tomšičeve brigade, ki je bil tisto popoldne še v Metuljah. Ko je v svojo sestavo sprejela še Francija Strleta in povečejala, je mimo Knežje Njive odrinila proti Metuljam.

Hočevaijeva patrolja pa štaba Tomšičeve brigade ni našla v Metuljah. Brž po prvem mraku in po občasnem snežnem metežu je z 2. bataljonom odrinil na Ulako, kamor seje s Knežje Njive mimo Bloške Police premaknil tudi 4. bataljon (glej enobarvno skico št. 42-A na str. 581). Skoraj enako pot prek Knežje Njive ter mimo Bloške Police in Studenega je tisti večer naredil 2. bataljon Šercejve brigade s protitankovskim topom, ki pa se je nastanil na Radleku.

Kajpak, prebivalci Metulj niso mogli vedeti, kam in čemu so odrinili partizani, ki jih je iskala patrolja. Sicer pa je svoje poslanstvo opravila že s tem, ko je v Vrhniki vzpostavila stik z divizijskim štabom. Le-ta je nemudoma pisno zahteval od štaba 7. korpusa, naj 3. bataljon Tomšičeve vrne v brigadno sestavo. Zato je komandir Hočevvar sklenil patroljo povesti nazaj na Kočevsko. Še tisto noč je odšla mimo Benet do Podklanca, kjer je podnevi počivala, naslednji večer pa je odrinila čez Sodražico in mimo Žlebiča ter čez progo Grosuplje-Kočevje, tako daje okoli štirih prispela v Makoše. Od tam do Starega Brega je imela po snegu samo še osem ur hoje.¹¹

Na Radleku in Ulaki so tistega dne tekle še zadnje priprave za prvi silovit udarec proti novi slovenski izdajalski vojski, ki si je nadela demagoško ime domobranci. . .

Povezava s Hitlerjem in nova izdajalska vojska

Preden preidemo k opisu prvega uspešnega udara 14. divizije proti novi slovenski izdajalski vojski se moramo seznaniti, kako je potekal njen dotedanji razvoj, kje in kako je našla orožje in vojaško zaslombo za oskrbovanje, kakšno številčno moč je dosegla in kakšni so bili njeni nadaljnji načrti.

Ves razvoj na slovenskih tleh med Italijansko okupacijo je pokazal, da politični nasprotniki Osvobodilne fronte brez pomoči okupatorja ne morejo postaviti na noge svoje vojske. Zaradi tega so poleti 1942 čakali, da italijanske divizije najprej pregazijo partizansko osvobojeno ozemlje, oslabijo udarno moč partizanskih enot, s požigi, ustrelitvami in odgoni v taborišča smrti pa uničijo domove zavednih Slovencev, šele med to strahotno narodovo stisko so začeli ustvarjati belogardistične vaške straže.* Tudi v jeseni leta 1943 so morali počakati na okupatorsko ofenzivo, na Rommlove divizije, da so s tanki poplavile slovensko osvobojeno ozemlje na Dolenjskem in Notranjskem, slovensko partizansko vojsko pa potisnile v gozdove in oslabile. Šele ta nemški vojaški poseg naj bi po zamisli klerikalnih strategov ustvaril razmere, iz katerih bi lahko zrasla nova slovenska protikomunistična vojska, dasi so njeni zarodki nastali že nekoliko prej.

Stike z nemškimi vojaškimi oblastmi na Gorenjskem je začelo belogardistično vodstvo po obvestilih VOS navezovati že prve dni avgusta 1943, brž po Mussolinijevem padcu. Toda ti stiki še niso prešli okvire pogovorov z gestapom, poleg tega pa si to vodstvo tudi ni bilo na jasnem, do kod bodo prodrli Angleži in Amerikanci. Zavedalo pa se je, da belogardistično vojsko lahko reši pred razsulom samo tako, da jo povede pod nemško ali angleško varstvo. Izkazalo se je, da iz pričakovanega angleškega izkrcanja v Istri ne bo nič. V tej zagati seje klerikalno vodstvo ogrelo za ponudbo esesovskega generala Erwina Rösenerja o sodelovanju v boju proti partizanom, ki jo je 9. septembra 1943 posredoval kolenški župan Alojzij Mejač. Na pogovor k Röseneiju v ljubljanski hotel Miklič je šel kaplan Andrej Križman. V noči na 11. september je dosegel zagotovilo, da nemški okupator vaških straž ne bo razoroževal, ampak jih bo uvrstil v nemško zaščitno policijo.

Pred uresničitvijo tega sporazuma so hoteli Nemci dobiti vsa zagotovila, da belogardistične čete ne bodo nasprotovale njihovi nadvladi. Zato so morali belogardisti, ki so pred partizani 15. septembra pribežali čez Baije v Črno vas, odložiti orožje, potem pa brez njega in pod nemško stražo oditi do vojašnice, kjer šele naj bi odločili o njihovi nadaljnji usodi. Istočasno je Rösener poskrbel za nadaljevanje pogajanj s kaplanom Križmanom, ki pa gaje zamenjal odvetnik dr. Albin Šmajd. Do sklepnih pogajanj in do načelnega dogovora je prišlo 16. septembra 1943.¹²

* Izjema je bil tako imenovani Štajerski bataljon, ki pa seje kot četniška ilegala lahko obdržal pod Gorjanci samo zato, ker seje razglašal za partizane. Poleg tega je dokazano, daje že od 29. julija 1942 dobival orožje od Italijanov (glej knjigo Tomšičeva brigada 2, zlasti str. 100 in 104)

Naduto ravnanje nemških vojakov ni prav nič kazalo, da gre med njimi in premaganimi belogardisti za kako zavezništvo. Toda tudi Nemcem je šlo za nohte, zato so hoteli imeti od slovenskih partizanskih nasprotnikov korist, ne da bi se s čimerkoli zavezali, kaj bodo njihovi hlapci dobili za plačilo, razen obljube seveda, da bodo lahko obdržali ali dobili orožje. O usodi štajerskih in primorskih Slovencev ni moglo biti govora, le glede Gorenjske so nemški oblastniki dajali nekakšne dvoumne namige. Hitlerju ni bilo do tega, da bi se s koncesijami klerikalcem prek rapalske meje zameril Mussoliniju in da bi jim omogočil dostop do morja, še manj pa, da bi s kom delil oblast severno od Save, kjer so Nemci krepko sedeli v sedlu.

Posledica takšnih Hitlerjevih računov je bila, da je prejšnjo Ljubljansko pokrajino vključil v operacijsko območje Jadransko primorje, kamor so poleg nje spadale tudi Furlanija, Goriška, Istra s Trstom, Kvarner in najbližje reško zaledje. Oblast nad tem operacijskim območjem je 12. septembra 1943 izročil koroškemu pokrajinskemu vodji in državnemu namestniku dr. Friedrichu Rainerju, mojstru za pomiritev s političnimi in propagandističnimi sredstvi.

Tri dni po tem imenovanju, 15. septembra, je dr. Rainer že obiskal Ljubljano. Spremljali so ga višji vodja SS in policije v XVIII. vojnem okrožju, Gruppenführer SS Erwin Rösener, vladni predsednik za Koroško dr. Ferdinand Wolsegger in kamniški deželni svetnik dr. Herman Doujak. Dr. Rainer je po prihodu v Ljubljano povabil v banovinsko palačo ljubljanskega škofa dr. Gregorija Rožmana in ga vprašal, katera osebnost bi bila najprimernejša za načelnika pokrajinske uprave v Ljubljanski pokrajini. Škof mu je svetoval ljubljanskega župana generala Leva Rupnika. Nato je dr. Friedrich Rainer povabil na pogovor tudi Rupnika in ga vprašal, če bi sprejel to dolžnost. Rupnik sije zgovoril čas za premislek. Koje po treh dneh na ponudbo pristal, so ga 20. septembra z avtom odpeljali v Celovec. Dr. Rainerje tega dne izdal odredbo o izvajanju javne uprave v Ljubljanski pokrajini. Z njo je določil, da bo tej pokrajini načeloval šef pokrajinske uprave z naslovom predsednik, ki bo pri svojem delu uporabljal obstoječe upravne organe, hkrati pa Rupniku izročil odločbo za predsednika pokrajinske uprave. Dva dni pozneje, 22. septembra 1943, je vladni predstavnik za Koroško dr. Ferdinand Wolsegger v ljubljanski banovinski palači generala Leva Rupnika slovesno ustoličil za predsednika pokrajinske uprave. Na slovesnosti je bil poleg policijskega generala Karla Brennerja in drugih vplivnih nemških osebnosti navzoč tudi škof dr. Gregorij Rožman.

Ljubljansko časopisje je o ustoličenju poročalo s tolikšnim poudarkom, kakor da bi Slovenci z Rupnikovim imenovanjem dobili

vse nacionalne pravice. V resnici so nemški okupatorji dali le toliko, kolikor je bilo potrebno, da bodo narodni izdajalci verne in politično nerazgledane ljudi lahko vpregli v razmajani nemški voz.¹³

Opisana bučna propagandistična predstava je bila dokaz, da nemški okupatorji in slovenski nasprotniki OF nujno potrebujejo drug drugega, čeprav imajo pri tem vsak svoje daljnosežne račune. Belogardistično vodstvo, združeno v Slovenski zavezi, je hotelo za vsako ceno rešiti ostanke svoje poražene vojske, Nemci pa so jo hoteli izrabiti, da se bo s partizani bojevala namesto njih. Dokaz, da bodo novi okupatorji ščitili interese katoliške vere, so slovenski klerofašisti videli že v tem, daje dr. Friedrich Rainer 15. septembra obiskal škofijo ter si ogledal ljubljansko stolnico, dokaz, da bodo Nemci spoštovali slovenska narodnostna čustva, pa so videli v zagotovitvi višjega vodje SS in policije Erwina Rösenerja, da bodo nekdanji belogardisti dobili orožje in italijanske uniforme s kranjskimi - ne slovenskimi - grbi na rokavih.¹⁴

Toda prizadevanja za obnovitev slovenske izdajalske vojske so tekla tudi po drugih poteh. Na dan, ko je divizijski general Lev Rupnik postal predsednik pokrajinske uprave, so v Ljubljani na pobudo vodstva nekdanje Slovenske ljudske stranke ustanovili Protikomunistični odbor. Taj je drugi dan sklenil organizirati obveščevalno službo, ki bi za novega okupatorja zbirala podatke o partizanih, aktivistih OF in privržencih osvobodilnega gibanja sploh, obenem pa je menil, da je treba dotedanje belogardistične enote preurediti. Po tej seji je delegacija Protikomunističnega odbora obiskala Rupnika in mu predlagala, naj imenuje poveljstvo Slovenske domobranske legije in ji zaradi propagandnih razlogov dovoli slovensko zastavo.

Rupnik je predlog sprejel z obema rokama. Med odsotnostjo Gruppenführerja SS Erwina Rösenerja se je razglasil za komandanta slovenskega domobranstva, polkovnika Antona Kokalja pa imenoval za glavnega inšpektorja domobranstva. Nato sta z vodjo koroškega propagandnega urada nacistične stranke sestavila razglas, ki so ga 24. septembra 1943 objavili vsi časopisi. Javnost je obveščal, daje bila ustanovljena Slovenska domobranska legija, v katero naj se prostovoljno prikladi vsak za orožje sposoben Slovenec v starosti od 18. do 35. leta starosti. Rösener je bil s tem postavljen pred izvršeno dejstvo, toda brez slepomišnja je pokazal, kdo ima v okupirani Sloveniji odločilno besedo. Rupnik ni dobil potrditve za svoje samoimenovanje, Rösener gaje takoj razrešil, obstoj glavnega inšpektorata Slovenskega domobranstva pa je za nekaj časa še dovolil.¹⁵

Ne glede na nasprotja med Rupnikom in nemškimi zavojevalci je ta razglas pomenil veliko ohrabritev za obupane belogardiste. Razglas o

ustanovitvi Slovenske domobranske legije jim je vlil upanje, da bodo spet prišli do vojaške veljave. Oporo so našli predvsem v glavnem inšpektoratu Slovenskega domobranstva, ki je pripravil vse za poenotenje, boljšo oskrbo in vojaško ureditev slovenske Izdajalske vojske.

Belogardisti po italijanskem zlomu in turjaškem porazu niso imeli pred sabo nikakršnih obetov za nadaljnji obstoj. Da so se rešili pred popolnim razsulom in udarci partizanske vojske, gre zahvala redkim belogardističnim poveljnikom, kakršni so bili Vuk Rupnik, Miha Benedičič, Božidar Berlot, prof. Janez Grum, Maks Kunstelj, Danilo Capuder in Franc Kremžar-Cezar.

Največ belih vojščakov je pod nemško okrilje pripeljal Vuk Rupnik. Ob italijanski kapitulaciji se je v Novem mestu zbralo pod njegovim poveljstvom kakih 1500 belogardistov, pridružilo pa se jim je še 300 beguncev. Med umikanjem od gradu Srebrniče po robu Gorjancev do Zameškega so jih napadale manjše partizanske enote, kar je bilo dovolj, da seje ta vojska zmanjšala skoraj za polovico. Ko so 11. septembra pribežali do nemških obmejnih straž v Zameško, je ostalo samo še 850 mož. Komaj kaj bolje se je godilo Mihui Benedičiču, ki je iz Šentruperta do Zameškega pripeljal le 120 mož. Nemcem so bili nadvse dobrodošli, saj so jim pomagali pred partizani ubraniti Kostanjevico. V tem koncu Dolenjske so začeli tudi najprej novačiti za Slovensko domobransko legijo. V prvem rekrutskem bataljonu, ki mu je poveljeval Samo Janežič, so zbrali 240 novincev.¹⁶

Drugo večjo skupino so sestavljali ostanki razbite brigade Triglav, ki so 15. septembra 1943 pribežali k nemškim stražam v Črno vas. Glede na to, da je bataljon Dobrač, ki je bil uničen na Velikem Osolniku, štel le 126 ljudi, je mogoče sklepati, da teh belogardistov in plavogardistov ni bilo več kakor 250, od poveljnikov pa sta bila z njimi prof. Janez Grum in Božidar Berlot. Dva dni prej je skupino 15 belogardistov pripeljal v Ljubljano tudi Danilo Capuder.

Belogardistična posadka od Sv. Vida (Žlice), kije štela 33 mož, se je najprej zatekla k belogardistom na Rakitno, od tam pa je 15. septembra ob dveh po polnoči pod vodstvom Maksa Kunstlja skupaj z rakiškimi belogardisti pobegnili z Rakitne v Borovnico, kamor je v tistih dneh pribežalo tudi 21 belogardistov iz Dobca. Skupaj z belogardisti iz Borovniškega kota in Podpeči, predvsem pa skupaj z mnogimi nekdanjimi belogardisti, ki so pobegnili iz Tomšičeve, Ljubljanske In Loške brigade, je število belogardistov v Borovnici do 27. septembra 1943 naraslo na 280 mož.

Iz Pudoba, kjer je belogardiste napadla Šercerjeva brigada, se je pod poveljstvom Franca Kremžarja-Cezarja k Nemcem na Rakek prebilo samo 13 belogardistov.¹⁷

Omeniti kaže še belogardiste iz Polhograjskih Dolomitov in okolice Vrhnike, ki sploh niso bili v dosegu partizanskih udarnih brigad, pa jih je kljub temu zajelo razsulo. Na nemško stran so prešli samo najbolj zagrizeni: 37 iz Šentjošta, 37 iz Polhovega Gradca, 25 z Vrhnike, 80 z Zaplane, ki so se preselili v Blatno Brezovico, 40 pa so jih spet nanovačili v Bevkah. Potemtakem je na tem koncu ostalo le 219 belih vojščakov. Te je Rado Pavlovič nemudoma dodelil v pomoč nemškim vojakom za varovanje železnice. Vmes je prišlo tudi do nesporazuma: 29. septembra 1943 so Nemci z oklepniki napadli belogardistično posadko v Rovtah, ustrelili podnarednika Janka Bradeška ter bele legionarje Jožeta Tušarja, Jožeta Bogataja in Antona Lukmana, drugim pa pobrali orožje in ga skurili sredi vasi.¹⁸

Če potegnemo črto pod vsemi temi številkami, ugotovimo, da je ostalo od prejšnjih belogardističnih vaških straž za Slovensko domobransko legijo 1694 mož ter 240 novincev. Iz njih so sestavili najprej tri bataljone: prvega v Ljubljani, temu je sprva poveljeval Rupnikov zet stotnik Dejan Suvajdžič drugega na Vrhniki, temu je poveljeval stotnik Franc Pavlovčič, in tretjega v Kostanjevici, temu je poveljeval Rupnikov sin Vuk Rupnik.

Seveda so se nasprotniki OF s to vojsko čutili zelo šibke. Zato so napeli vse svoje propagandne moči. V Slovencu in Slovenskem domu so razglašali, da bodo domobranci pod vodstvom slovenskih poveljnikov, ki bodo poveljevali v domačem materinem jeziku, uničili boljševiške morilce in požigalce na Slovenskem, kjerkoli jih bodo dosegli, pri čemer jih bosta zvesto podpirala nemška vojska in policija. Na nedeljo, 3. oktobra, so priredili v Frančiškanski dvorani nabuhlo propagandistično predstavo, na kateri so domobranci razpeli slovensko zastavo, orkester paje zaigral Ačkovo Viteško koračnico. Ta prireditev paje v zaupnih Vesteh izzvala ostro kritiko, češ da to ni bila nobena proslava, ampak navadna polomijada. Kmalu zatem sta oba klerikalna lista povabila javnost, naj 24. oktobra ob enajstih prisluhne posebni radijski oddaji za domobrance.

Poleg namigovanja, da bodo Slovenci z domobranstvom dobili narodnostno suverenost, katere simbola sta slovenska zastava in poveljevanje v slovenskem jeziku, so ustvarjalci nove slovenske izdajalske vojske posegali tudi po drugih sredstvih. Domobrancem in njihovim družinam so obljubljali razne ugodnosti. Lev Rupnik je razglasil, da vsem uslužbencem, ki so se prostovoljno javili k domobrancem, teče plačan dopust, obljubljena jim je bila tudi enaka plača, kakršno dobivajo nemški vojaki,* in krepilna hrana. Toda zviti

* Navadni domobranci so dobivali od 1. septembra 1943 dalje 9 lir plače dnevno in 375 lir mesečnega dodatka, kaplarji 12 lir plače dnevno in 450 lir meseč-

Rupnik je posegel tudi po prisili: 27. septembra je predpisal obvezno prijavo vojaških oseb nekdanje jugoslovanske vojske, vojne mornarice in orožništva, in sicer za častnike in vojaške uradnike 29. septembra, za aktivne podčastnike, orožnike in godbenike pa 30. septembra 1943. Tudi vsi drugi moški, stari od 18 do 35 let, so dobili pismene pozive.

Vsi naštetí ukrepi pa niso prinesli želenega uspeha. Resje Slovenec 30. septembra objavil vest, da seje k domobrancem prijavil že tisoči prostovoljec, toda to je bila le propagandna poteza, saj je Protikomunistični odbor še 3. oktobra ugotavljal, da se jih je priglasilo komaj 600. Kako so se ljudje odzivali na pozivnice, pa so lepo ponazorile belogardistične Vesti 2. oktobra 1943, ki so zapisale, da se je iz občine Devica Marija v Polju od 500 vojaških obveznikov pozivom odzvalo 180 poklicanih, od teh pa se je k domobrancem priglasilo komaj 40. Protikomunistični odbor je pričakoval, da bo imel med nemško ofenzivo več uspeha. Sklenil je, da je treba takoj preiti k splošni mobilizaciji, da bi lahko proti partizanom izrabili nemške udarce.

Snovalci nove slovenske izdajalske vojske so se posluževali najrazličnejših propagandnih zvijač. Po Blokah in na Vidovski planoti so širili vesti, da bodo na Notranjsko vdrli Mongoli, ki da bodo vse moške pobili. Rešijo se lahko samo, če pridejo pod zaščito v Grahovo in se vpišejo v domobranstvo. Najbolj prekanjena prevara je bila Kmečka pisarna v Ljubljani, ki jo je ustanovil in vodil župnik Karel Škulj. Ta seje razglašala za podpornico beguncev z Dolenjskega, v resnici pa se je za imenom Kmečka pisarna skrival le zakrinkan urad za domobransko novačenje. Kmečkim družinam je res pomagala pri dodelitvi stanovanj in zaposlitvah, toda moški člani družin so morali to pomoč odslužiti tako, da so pristopili k domobrancem.

S pomočjo takih ali podobnih zvijač jim je do 9. novembra 1943 na Rakeku in v Logatcu uspelo ustanoviti še 4. bataljon, ki mu je poveljeval orožniški stotnik Vincenc Fortuna.¹⁹

Sicer pa ni bilo nobenega razloga za zadovoljstvo, še manj pa za sklicevanje na uveljavitev slovenskih narodnostnih pravic. Ko se je Gruppenführer SS Erwin Rösener vrnil iz Poznanja, je 12. oktobra

nega dodatka, komandirji čet 2400 lir plače mesečno in 1200 lir dodatka itd: navadni domobranci, ki so bili pred odhodom k domobrancem v delovnem razmerju, pa so dobivali enako plačo, kakor so jo imeli poprej v civilni službi. Dobivali so tudi preskrbovalnino za svoje In dodatek za otroke. Te Izdatke je do konca 1943 krila Rupnikova pokrajinska uprava, od 1. januarja 1944 pa je izplačevanje domobrancev prevzel višji SS in policijski vodja. Se pravi, da ni šlo za prostovoljsko, ampak za najemniško (plačano) vojsko (domobr. fase. 17/11, 92/11, 274/11 in 298/III - 1 v arhivu IZG D).

1943 gladko odpravil glavni Inšpektorat In namesto njega uvedel organizacijski štab Slovenskega domobranstva, ki pa je imel bistveno zožene pristojnosti. Res so bili v ta štab imenovani Slovenci: za komandanta polkovnik Franc Krener, za njegovega namestnika podpolkovnik Milko Vizjak, za načelnika štaba pa podpolkovnik Ernest Peterlin, toda v operativnem in taktičnem pogledu so bili podrejeni Rösenerjevemu operativnemu štabu za uničevanje tolp. Polkovnik Krener je moral poslušati in ubogati policijskega kapetana Ericha Schumacherja, ki mu je bil 6. novembra 1943 dodeljen za zveznega oficirja.

Rösener je dobro vedel, da mnogi domobranski oficirji in slovenski meščanski politiki potihem špekulirajo, kako bi v ugodnem trenutku prestopili na angleško stran, zato je ukrenil vse, kar je bilo v njegovih močeh, da se kaj takega ne bi moglo zgoditi. Najprej je poskrbel, da domobranci niso imeli kakega težkega orožja, tankov in samostojnih radijskih oddajnih postaj. Obenem jim je za urejanje enot po nemškem vzorcu in za vojaško urjenje dodelil - poleg Ericha Schumacherja - še celo vrsto policijskih oficirjev, in sicer kapetana Kasparja In Kohla, poročnike von Kamptza, Breierja, Schaffererja in Henkla, podporočnika Hadrata* in še 50 policijskih podoficirjev, ki so se morali zglašiti pri policijskem kapetanu Erichu Schumacherju, da jih je potaknil v domobranske enote. Na ta način je imel Rösener svoje slovenske hlapce popolnoma pod nadzorstvom. Bojevati so se morali samo za nemške koristi.

Seveda je Rösener poskrbel tudi za to, da domobranske čete niso bile same, temveč da so bile nastanjene vselej blizu nemških. Ravnanje Nemcev nasproti domobrancem se potemtakem ni kaj prida razlikovalo od italijanskega ravnanja nasproti belogardistom.²⁰

Kljub takemu stanju so imeli nasprotniki OF svoje posebne načrte, kako znova obvladati partizansko osvobodeno ozemlje. Te načrte so Nemci kajpak poznali in dopuščali, saj so se skladali z njihovimi, čeprav je vprašanje, kdo je bolj verjel ocenam, da so bili partizani med veliko nemško ofenzivo do konca potolčeni. Kaže, da se je domobransko vodstvo bolj podrejalo željam kot pa stvarnemu razmerju sil.

Nova slovenska izdajalska vojska je nameravala dolenjski in notranjski prostor osvojiti s treh strani: od Kostanjevice proti Novemu mestu z vzhoda, od Rakeka proti Blokam in Loški dolini z zahoda ter od Ljubljane čez Velike Lašče proti Kočevju s severa.

* V zadevnem povelju in v dostopnem arhivu ni imen teh nemških oficirjev.

Od vzhoda, v operativni prostor 15. divizije NOV in POJ, se je zagrizla močna nemško-domobranska postojanka v Novem mestu. Tu je ostala glavnina 3. domobranskega bataljona pod poveljstvom Vuka Rupnika, oporo pa je imela v Kostanjevici na Krki. Širjenje domobranske moči po dolini dolnje Krke so uspešno zavrle enote 15. divizije, ki so začele naskakovati in oblegati Novo mesto.

V Kočevje, na sredino prejšnjega operativnega prostora 18. divizije NOV in POJ, se je zadržala druga taka nemško-domobranska postojanka. Tam sta se nastanili preostali dve četi, tretja in sedma, 3. domobranskega bataljona. Toda postojanka v Kočevju je bila silno osamljena, njeno preskrbovanje pa zelo oteženo, zato so slovenski izdajalski strategji od severa v to smer premestili 2. domobranski bataljon. Ta seje s štabom in eno četo nastanil v Šmarju-Sap, z eno četo v Grosupljem, z dvema nadaljnjima pa v Velikih Laščah. Za oporo sta jim bili še postojanki na Škofljici in v Črni vasi na Barju, nameravali pa so jih okrepiti tudi s postojankama na Turjaku in na Robu.

Od zahoda proti Kočevju je pritisnil novi, 4. domobranski bataljon s štabom v Logatcu. S te strani in z naslonom na močno nemško garnizijo na Rakeku so nastale tri nevarne postojanke: v Cerknici, v Begunjah ter v Grahovem pri Cerknici. Bile naj bi izhodišča za posege na Bloke in v Loško dolino.²¹

Izmed vseh najnevarnejša je bila domobranska postojanka v Grahovem. Če bi štab 14. divizije to postojanko dopustil, potem partizani nikoli ne bi vedeli, kakšna nevarnost se jim bliža z Rakeka. Treba jo je bilo nemudoma uničiti, in to še preden bi se v njej sovražniki lahko premočno utrdili . . .

Uničenje domobranske postojanke v Grahovem

Zapoved za napad na domobransko postojanko v Grahovem je štab 14. divizije napisal 22. novembra 1943. Z njo je določil, da bo neposredni napad na vas Grahovo in uničenje domobranske posadke izpeljala Tomšičeva brigada, ki ji je dodelil oddelek z gorskim topom 75 mm, za zavarovanje napada proti Cerknici, Begunjam, Velikim Laščam, Sodražici in Gornjemu Jezeru pa bo poskrbela Šercerjeva brigada, ki bo dve četi prispevala tudi v rezervo. V nadaljevanju zapovedi je zabičal, da je treba vse priprave in premike izpeljati v najstrožji tajnosti. Pristavil je tudi, naj brigadna štaba poskrbita za medsebojno povezavo, sporazumno z divizijskim sanitetnim referentom dr. Stankom Pircem-Lojzetom pa naj določita, v kateri vasi bo previjališče.

Nazadnje je še pripomnil, da se bo štab divizije med napadom zadrževal pri divizijski rezervi v vasi Strmca.

Oba brigadna štaba sta se dogovorila, da bo previjališče v vasi Ulaka. Poskrbela sta tudi, da podnevi nihče z Ulake ali Radleka ne bo zapustil domače hiše; za to so skrbele okrepljene straže okoli obeh vasi. Gorski top 75 mm so topničarji prikrili s ponjavo v enem izmed skednjeve poleg brigadne kuhinje, kjer tudi domači niso imeli kaj iskati. Čete so morale počivati, borci pa niso smeli pohajkovati med hišami. Edino patroljo je komandant Tomšičeve brigade Stanko Semič-Daki poslal čez Bloško Polico in Bločice, vendar je borcem naročil, da morajo brž panično bežati, če bodo naleteli na domobrance. Tako so dopoldne tudi naredili. Iz tega je izdajalska družčina v Grahovem sklepala, da se ji še ni treba bati partizanskega napada.²²

Iz zapovedi za napad izhaja, da obveščevalna služba štaba 14. divizije ni imela zanesljivih podatkov o številčni moči in oborožitvi domobrancev v Grahovem. Njihovo število je nekoliko precenjevala, saj je menila, da jih je okoli 100. Oboroženi da so s puškami in mitraljezi, nastanjeni pa v štirih poslopjih, ki pa niso utijena. Straže držijo ob glavnih cestah, ki vodijo v vas, ali imajo zaseden tudi zvonik, pa ni bilo znano.

Glede na to so ob brigadnem poveljniškem posvetu sklenili, da bo 4. bataljon napadal od severovzhoda, 2. bataljon na čelu z Jožetom Boldanom-Silnim, ki je Grahovo natanko poznal, pa od jugozahoda. Vas bi bilo treba skrbno preiskati od hiše do hiše. To bi morali narediti 1. in 3. četa, še pred tem pa bi morala 2. četa (Uršičeva) 2. bataljona obkoliti župnišče in cerkev, da bi s tem preprečila zasedbo obeh zgradb in zvonika. Oba bataljona bi morala napasti 23. novembra ob dvaindvajsetih, in to na znak z raketo.

Pomoč napadeni domobranski postojanki od Cerknice bi moral preprečiti 2. bataljon Šercerjeve brigade, ki je dobil na voljo en protitankovski top. Zasesti je moral položaje med Marofom in Slivnico ter se tam dobro utrditi. Katera enota je šla v zasedo h Gornjemu Jezeru, da bi zavarovala smer od Otoka in Vrh Korena, ter kako sta se razvrstila 1. in 3. bataljon Šercerjeve brigade v zasede proti Sodražici in Velikim Laščam, ni natančno znano.

Pri 2. in 4. bataljonu Tomšičeve na Ulaki je bila tistikrat večerja zelo zgodaj, že ob sedemnajstih. Po večerji je komandant 2. bataljona Jože Boldan-Silni partizanom pojasnil, da bodo šli v napad na domobransko postojanko v Grahovem. Potem je poklical komandirje čet in jim razložil načrt za napad, ob osemnajstih pa je ukazal začetek pohoda. Po dveh urah hoje so prišli do kapelice pod Sv. Miklavžem,

kjer so se trije bataljoni razšli: 2. bataljon Šerceijeve je krenil na desno, da bi ob vznožju Slivnice prišel do Marofa, 2. bataljon Tomšičeve seje spustil po žlebu k izviru, da bi obšel grahovske njive in obkolil Grahovo od jugozahoda, 4. bataljon Tomšičeve pa je zavil proti Perkosu, da bi se razvil v strelsko vrsto od severovzhoda (glej skico št. 36 na str. 501). Pod nogami je bilo kakšnih 15 cm snega, ki se je z neba usedal na zemljo, pomešan z dežjem. Kazalo je, da so domobranske straže budne, okoli vasi so migotale žepne električne svetilke.²³

Vsekakdr bo zanimivo vedeti, kaj je tačas počela nasprotna stran, predvsem pa, kako so se domobranci nastanili v Grahovem. Glavno postojanko so si omislili v nekdanji Krajcevi hiši, kjer so bile gostilna, pekarija in trgovina. Šlo je za močno grajeno zgradbo. Pred njo je bila cestna tehtnica, za hišo skladišče, za skladiščem pa čebelnjak. Poveljniška pisarna s kuhinjo je bila v manjši Krajcevi hiši, kjer je imel Krajec obratno pisarno (tam je zdaj gasilski dom). Veliki Krajcevi hiši nasproti in onstran ceste je stala cerkev z zvonikom, v katerem so imeli domobranci dve težki bređi, pri cerkvi pa je stalo močno grajeno župnišče. Nekakšno predstražo so domobranci imeli še v Drobničevi Fužini, kjer so postavili minomet 81 mm, zasedli pa so tudi bunker pred sokolskim domom, kjer so imeli še eno težko bređo.

Iz posadke na Fužini je tisti večer skrivoma odrinila proti Blokam močnejša bojna patrulja, kije štela 26 mož. Med potjo ni nikjer trčila na partizane. Pregledala je celo hangar pri Fari v Novi vasi, potem pa krenila na Velike Bloke in od tam na Veliko Slivnico. Šele med zadnjim delom poti so ti domobranci zaslišali streljanje iz Grahovega. Spoznali so, da matični postojanki trda prede, toda še pomislili niso, da bi ji pohiteli na pomoč. Rajši so se podvizali na varno v Cerknico.

In kako so ukrepali domobranski poveljniki? Menda so nekaj zaslutili. Stotnik Vincenc Fortuna je 23. novembra poklical v Logatec na posvet poveljnike iz Begunj, Cerknice in Grahovega. Če smemo verjeti njegovim spominom, so na posvetu sklenili, naj se grahovska posadka še tisti večer umakne v Cerknico, nakar so se Jože Kranjc, Rado Petrovič in Franc Kremžar-Cezar odpeljali z motornimi kolesi proti Rakeku in Cerknici. Z njimi je odbrzel tudi pesnik Franc Balantič. Po ravnanju teh poveljnikov ne kaže, da bi dobili ukaz za umik iz Grahovega, kajti v Cerknici jih je Franc Kremžar-Cezar povabil na koline h Krajcu v Grahovo, rekoč da tako dobrih krvavic in jetrnih klobas ni nikjer na svetu. Tam se jim je namesto Jožeta Kranjca pridružil Lojze Debevec, Krajčev iz Begunj, in še nekaj domobranskih veljakov, ki so se jim ob Kremžarjevem pripovedovanju pocedile sline.

Naložili so se v dva osebna avtomobila in se odpeljali proti Grahovemu.²⁴

Medtem sta 2. in 4. bataljon Tomšičeve že obkolila Grahovo. Komandant 2. bataljona Jože Boldan-Silni je natančne podatke o postojanki in o tem, v katerih hišah spijo izdajalci, dobil pri mesarju Tratniku. Silni je vas tako dobro poznal, da je 2. četo pripeljal od Matovža, ne da bi kje trčil ob domobransko stražo, nato pa jo neopazno razvrstil okoli župnišča in cerkve, kjer so partizani čakali na povelje za naskok. Prva četa je pritiskala v strelcih po njivah in skozi vrtove od Kamne gorice, tretja pa od žleba pod Slivnico, tako da je z levim krilom zaprla izstope pri Modicu, z desnim pa je začela preiskovati domačije na sredi vasi. Tri čete 4. bataljona so postojanko v strelcih oklenile z vzhoda in prišle do prvih hiš. Podatke, da imajo domobranci eno od postojank na Fužini, kjer jih je 22, je začasni komandant 4. bataljona Anton Gregorič-Jakec dobil v trafiki pri Zavrlovih. Takoj je usmeril tja bataljonsko glavnino (glej skico št. 36 na že omenjeni strani).

Drugi bataljon Šercejve takrat še ni postavil zasede pri Marofu, zato sta avtomobila z domobranskimi častniki, ki so šli na koline h Krajcu, neovirano pripeljala skozi Martinjak. Prvi, v katerem je bil razvpiti komandant grahovske postojanke Franc Kremžar-Cezar, ki sta ga spremljala gorečnej Lojze Debevec iz Begunj in pesnik Franc Balantič, je zapeljal v Grahovo prav na cestno tehtnico pred Krajcevo hišo. Bila je enkratna priložnost, zato je Jože Boldan-Silni nemudoma ukazal, naj puškomitraljezec Ivan Klopčar strelja. Nočni mir je preparam dolga rafala, kije preresetal domobranski osebni avto. Iz njega so planile štiri sence: vsi so ušli brez praske, samo grahovski komandant Franc Kremžar-Cezar je bil prestreljen skozi medenico. Čakala jih je torej nekoliko drugačna pojedina, kakor so računali v Cerknici.

Poročnik Rado Petrovič v drugem avtu je zadnji hip doumel, da mu grozi past, zato je vozilo obrnil, da bi pobegnil nazaj v Cerknico. Toda medtem je 2. bataljon Šercejve pri Marofu že zasedel cesto. Le škoda, da so borci na avto udarili prezgodaj. Zaradi tega seje moralo vozilo še enkrat obrniti, tokrat proti Grahovemu. Zaskrbljeni potniki so ustavili daleč pred Modicevo hišo, nato pa se splazili do obkoljenih sobojevnikov.²⁵

Jože Boldan-Silni ni več okleval. Izstrelil je raketo, znak za splošen napad, čeprav bi se po dogovoru moral začeti šele ob dvainvajsetih. Anton Gregorič-Jakec je svoje partizane popeljal v napad na Fužino, iz katere so domobranci bežali kakor podgane. Največje zbežalo bosih po vodi pod jezom, le dežurni je zaostal. Tega je namestnik komandirja 1. čete 4. bataljona Jože Zabukovec-Miklavž zagrabil za nahrbtnik in

mu vzel puško, vendar se mu je domobranec iztrgal in planil navzdol čez lesene stopnice. Pa ni prišel daleč. Miklavž ga je dobil na muho, ko se je zavihtel čez plot ob Grahovščici, od koder je cepnil kakor vreča. Rešila sta se Franc Drobnič in Jože Rudolf, ki sta jo ucvrla po svoje, pa tudi Tone Boldan, ki se je za las izmaknil rafalu Iz Jakčeve brzostrelke, potem pa se skril med sode v korito.

Na Fužini so partizani dobili bogat plen, zlasti opremo in strelivo, na fužinskem dvorišču pa jih je čakal tudi minomet 81 mm s polnim vozom min. Domobranec Janez Volek Iz Polšečega, ki je hotel priti do nahrbtnika, pa je v zameno dobil dobro merjen strel iz partizanske puške.

Od Fužine je 4. bataljon zavil proti bunkerju pri sokolskem domu, ki pa ga ni bilo mogoče braniti, kajti partizani so obšli strelne line in presekali umik v osrednjo postojanko v Kraj cevi hiši. Domobranci so ga morali na hitro zapustiti. Med umikom čez strugo potoka Grahovščice je po njih udaril Vlado Drobnič-Lado, to pa je branilce prisililo, da so v strugi pustili težko bredo, ki jo je komandir Ludvik Vider-Ludve z zadovoljstvom vključil v oborožitev 1. čete. Še pomembnejše od tega je bilo, ker je bila s tem očiščena vsa vzhodna stran Grahovega.²⁶

Po znaku za napad je vod 2. čete 2. bataljona, ki sta mu poveljevala vodnik Dinko in politdelegat Matija Nosan, skočil k župnišču. Vodnik Dinko se je z naperjenim revolverjem na boben postavil k vratom. Nosan in še en partizan pa vsak za en steber pred vrati. Nekaj časa so tiho čakali, nakar se je slišala hoja po stopnicah in škrtanje ključa, potem pa je nekdo pokukal ven. Dinko je hotel vedeti kdo je, toda namesto odgovora mu je Nemec v usta potisnil bombo, med umikom pa je od zgoraj, iz župnišča ali zvonika dobil še rafal v hrbet. Še preden sta se Nosan in njegov tovariš znašla, so bila vrata župnišča spet trdno zapahnjena.

Potem je moral župnišče napasti vod pod poveljstvom Ivana Perhaja-Gorenca, ki je odpor brž obvladal. Pri tem se je zlasti izkazal puškomitraljezec Ivan Klopčar iz Bizovika, ki je pred italijansko kapitulacijo prisilno služil pri beli gardi. Znotraj župnišča so partizani dobili tri Nemce. Župnik Wester je trdil, da ni ne v njegovem domu ne v cerkvi nobenega domobranca, sicer bi bil plamen že ponoči zajel obe zgradbi.

Vodnik Anton Krašovec-Kras je že takoj na začetku ujel dva domobranca. Prvi je pribežal od cerkve in se ponoči pomešal med partizansko strelsko vrsto. Krašovec se je priplazil k njemu in ga

zgrabil rekoč: »Hop, tl pa nisi naš!« Drugi domobranec pa je bil zapahnjjen v svinjaku.²⁷

Medtem sta 1. in 3. četa preiskovali hiše zahodno od cerkve in župnišča. Tam sta presenetili in polovili še 15 domobrancev, pa tudi nekaj njihovih priležnlc ali izdajalk. Nekatere so bile celo iz Ljubljane. Vsem so zvezali roke, jih zaprli v neko klet in dobro zastražili.

Kljub natančnemu pregledovanju hiš se je kak domobranec zagotovo izmuznil. Posebno srečo je imel tisti, ki si je poiskal zavetje pri mesarju Tratniku. Ob prihodu v spalnico je puškomitralješka trojka na čelu z Metodom Klunom opazila razmočene čevlje, ki so bili vojaškega izvora. Na vprašanje, čigavi so tisti čevlji, je Tratnik odvrnil, da so njegovi, toda po vojni je priznal, da so bili od domobranca, kije zlezel pod dvodelno zakonsko posteljo, na kateri sta ležala Tratnik in njegova žena. Zakaj je zaščitil tistega izdajalskega vojaka, pa Tratnik ni povedal.

Malo po triindvajseti uri je prišla pomoč peš od Cerknice. Bilo je kakšnih dvajset domobrancev, med njimi Ivo Pakiž, ki pa jih grahovski niso prepoznali, ampak so vžgali po njih. Ko so se naposled le razpoznali, so se priključili branilcem in potem z njimi delili nadaljnjo usodo. Le ena mitralješka trojka seje izgubila in med vračanjem proti Cerknici ob šestih zjutraj zašla v zasedo 2. bataljona Šercejjeve brigade, ki pa mu je med spopadom prepustila svoj puškomitraljez.

Poudariti pa velja, daje ta skupina domobrancev čiščenje vasi zelo zapletla. Dolgo časa so bili domobranci in partizani po vrtovih čisto pomešani. V najhujši zagati je bila 2. četa 2. bataljona, ker so se ti sovražniki prebijali v postojanko prav skozi njene položaje. Tam seje v smrtni nevarnosti znašel tudi bataljonski komandant Jože Boldan-Silni, kajti redki grahovski domobranci so ga prepoznali. Klicali so ga po imenu in malo je manjkalo, da ga niso zvabili v past. Eden se je vdal, potem pa mu prijateljsko namignil, da sta v bližnjem svinjaku še dva. Ko seje Silni med kupi gnoja usmeril tja, je z nekakšnim dodatnim čutom zapazil, da nekdo meri nanj z brzostrelko. Vrgel se je za gnoj, v tem pa je začelo kar vreti iz brzostrelke.

Do enih po polnoči so partizani stisnili domobrance v štiri zgradbe na sredi vasi, vas pa očistili. To je omogočilo uporabo gorskega topa 75 mm, ki gaje Zdravko Lozej-Pat ukazal privleči čisto do Krajcevega kozolca. Od tam je pomeril v staro Krajcevo hišo, kjer so imeli domobranci kuhinjo in poveljniško pisarno. Učinek obeh granat, ki sta zadeli v polno, je bil tako temeljit, da se je prednja stena podršla kakor stolp iz domin. Med domobranci pa ti granati nista povzročili žrtev, ker so se iz hiše že prej umaknili. Preudarni komandir 3. čete Ivan

...,ore-Jemej In vodnik Anton Dremelj-Ante sta takoj zavzela podrtó gradbo. V njej je četa zasegla veliko suhih klobas in druge hrane.²⁸

Prva četa 4. bataljona se je Krajcevi hiši, kjer je bila osrednja lomobranska postojanka, približala skozi Jemejčkovo in Bovščevo lišo. Partizani so na okna postavili mitraljeze, v nasprotna okna pa netali bombe.

Po teh uspehih je prišlo do daljšega zastoja. Gorski top ni bil na akem položaju, da bi njegove granate lahko zadevale osrednjo postojanko. Poleg tega je bilo temno kot v rogu. Partizani so si lahko Domagali samo z lahkim minometom. Njegove mine so imele precejšen ačinek, če so le priletele skozi okna. Zato so morali domobranci zapustiti še nekaj obrambnih točk.

Ker ni bilo nikomur jasno, kam in kako privleči top, da bo mogoče izrabiti njegovo rušilno moč, je Stanko Semič-Daki velel, naj 4. bataljon naskoči od vzhoda. To povelje je bilo usodno za komandirja 2. čete Štefana Lovšina, ki se je zapodil na juriš iz zaklona ob Grahovščici. Bil je zadet v trebuh, umrl pa je v hudih mukah šele med prevozom do Babnega Polja. Padel je tudi partizan, ki se je umikal po lestvi od luknje na podstrešju, kjer je skušal ukrotiti domobrance s puškomitraljezom.

Z jurišem 4. bataljona ni bilo nič. Borci so zahtevali, naj domobransko postojanko razbijejo topovi. Daki si tisti trenutek ni vedel pomagati drugače, kakor da med partizani okrepi pogum. Pri Modicevih, kjer se je začasno nastanil s štabom, je dal zavreti vina, ki so ga začeli deliti komandantom in komandijem; ko pa tega ni bilo več, so začeli prezeble napadalce bodriti z domačim žganjem, ki so ga stočili cel 35-litrski sodček. Dobili so ga vsi, tudi navadni borci.²⁹

Med predahom so partizani pozvali domobrance, naj se vdajo, vendar so se ti samo krohotali. Prepričani so bili, da jim bodo Nemci kmalu prišli na pomoč.

Malo pred tretjo uro po polnoči je štab Tomšičeve brigade obiskal divizijski komandant Mirko Bračič. Poudaril je, da mora domobranska postojanka v Grahovem pasti za vsako ceno. Ostro je grajal topničarje, ki so oklevali s prestavitvijo gorskega topa pred pošto, tako blizu osrednje domobranske postojanke, da so bUi v nevarnosti zaradi lastnih topovskih granat. Bračičeva ostrost pa je le zaleгла in nekaj pred četrto uro so začele granate že butati ob zidove Krajceve gostilne. Zračni pritisk je bil tako silovit, da so se morali topničarji pred vsakim strelom zamakniti za zid bližnje hiše. Nevami so bili tudi okruški ometa in kamenja.

Še huje je bilo znotraj postojanke. Med udari granat se je zaradi zdrobljenega ometa vrtnčil zadušljiv prah, v katerem se ni dalo dihati,

torej tudi ne zdržati. Vrh tega so klestili po branilcih granatni drobci. Med prvimi je kos granate raztreščil glavo poročnika Rada Petroviča, poveljnika cerkniške postojanke. Tako so bili maščevani ujetniki 3. bataljona iz Cerknice, ki so jih Nemci postrelili na Zahribencah ravno po zaslugi Petroviča, ki je bil zakrinkan v Cigana, da je bil odvraten celo nemškim vojakom.

V kadeči se postojanki se domobranci niso več krohotali. Do takrat jih je popadalo že 38. Klečali so in vili roke proti nebu, da bi si od boga izprosili rešitev. Le malo je bilo takih, ki so hoteli postati mučeniki. Ranjeni komandant Franc Kremžar-Cezar, ki je že od prvega partizanskega rafala nemočen opazoval zdelane in bojno neizkušene brambovce, je izbuljil oči in s povzdignjenim prstom zažugal: »Molite, fantje, umreti bo trebal«

Pa ga niso poslušali. Mladi kmečki ljudje so premišljevali le o tem, kako bi se rešili iz tistega pekla. Najprej so zbežali na nasprotno stran zgradbe, kjer je bilo mogoče vsaj dihati, brž potem so pomislili na izpad, toda partizani so imeli pod ognjem vse izhode iz Krajceve hiše.³⁰

V tem so se partizanske enote preuredile za napad. Čete 4. bataljona so skušale vdreti skozi skladišče in trgovino, komandir Torči Sluga-Lim pa je 1. četo 2. bataljona popeljal prek ceste, da bi napadala v kritju domačije Tastarih (glej skico št. 36). Od tam je pritličje Krajceve hiše z lahkim minometom uspešno obstreljeval Majjan Jager-Ris. Mine so letele skozi okna in treskale v notranjosti, da je od tam prenehal vsak odpor. Utišal je tudi zidano utrdbo pred trgovino, od gornjih oken pa se ni dalo pregnati branilcev, ker mine niso mogle zleteti v notranjost. Navadno so se s pokom razletele že na okenskih okvirih ali na strešni opeki.

Kljub temu je komandir Lim zapovedal, naj puškomitralješka trojka pod vodstvom Ladislava Ferfolje-Lada zavzame bunker pred trgovino. Ferfolja in njegov pomočnik sta se pognala k bunkeiju, toda tisti hip je skozi okno nad trgovino priletela italijanska ročna bomba junaškemu puškomitraljezcu točno na glavo. Pogledal je svojega pomočnika in zapazil, da mu je obraz zalila kri, sam pa je bil ves matast, toda dobil je le nekaj prask. Lim gaje vnovič poslal v bunker, pri tem pa so komandir in drugi borci z brzostrelkami, mitraljezi in puškami streljali po oknih v prvem nadstropju. Tokrat je Ferfolja s pomočnikoma bunker brž zavzel. Tam je padel nemški major, pri katerem je Ferfolja dobil 90.000 lir gotovine, zlato uro in pištolo. Denar in uro je izročil Limu, pištolo pa zadržal. Toda od bombnega treska je bil Ferfolja tako omamljen, da je mrtvem Nemcu pozabil sezuti škornje, čeprav je obutev nujno potreboval, saj so bili njegovi čevlji

raztrgani do konca. To napako pa je popravil komandir Lim, Nemca je sezul in Ferfolji prinesel škornje rekoč: »Na jih, saj sijih zaslužill!«

Zavzetje bunkerja pred trgovino je omogočilo takojšen vpad v pritličje. Tja je skozi odprtine, ki so jih naredile granate, prodrli vod 4. bataljona, ki sta ga povedla v naskok vodnik Tone Ilenič in polit-delegat Alojz Vraničar. Ta je vdrl skozi okno z jeklenimi križi, na katerega je prej tolkel gorski top. Dvignil je in upognil zvite križe, potem pa skočil v prostor, kjer je ležalo devet domobranskih trupel. Pri padlem domobranskem poročniku Radu Petroviču je dobil pištolo beretto in italijansko brzostrelko, vodnik Ilenič pa mu je odvzel uro. Tudi v sosednji sobi so granate pobile 9 domobrancev, med njimi častnika Lojzeta Debevca. V pritličju so zaplenili tudi tri puškomitraljeze ter veliko pušk, bomb, streliva, čevljev in vojaške opreme. Z nasprotni strani, skozi okna in trgovino so vdrli borci 1. in 2. čete 2. bataljona. Komandirja Lojze Uršič in Torči Sluga-Lim sta v pritličju ujela nekega domobranca, ki so ga poslali v prvo nadstropje s pozivom na vdajo, toda potem je še on streljal in metal bombe od tam. Ti streli in bombe so ranili Antona Zupančiča-Marjana, Stanka Filaka-Vuka in Radivoja Lovca-Dona. Ni kazalo drugega, kot da pritličje s trgovino in skladiščem zažgejo.³¹

Domobranci so bili precej zdelani. Poslej so pazili le še na stopnice, da napadalci ne bi prodrli v prvo nadstropje. Zato niso mogli obstreljevati prehodov, po katerih so borci odnašali iz trgovine in skladišča vse, kar je bilo kaj vredno. Zlasti jim je prišel prav petrolej, ki so ga dobili v Krajeevem skladišču. Z njim so polili pod, pohištvo in slamo, ki so jo pridno nosili od zunaj. Koje bilo vse pripravljeno za požig, so spet pozvali domobrance na vdajo. Ti so začeli kričati, da se vdajo, toda ko je zakoračil proti obleganim divizijski komandant Mirko Bračič, so nanj streljali. Preluknjali so mu titovko in površnik. To je izzvalo njegov bes.

Za otepi slame so bili na vrsti ujeti domobranci z ženskami vred. Bilo je 17 izdajalskih vojakov in nekaj manj deklet, baje tudi dva ali trije starci. Divizijski komandant Mirko Bračič je velel Francetu Grudnu-Švejku, začasnemu političnemu komisarju 4. bataljona, naj jih postreli, vendar se je Švejk temu uprl. Tudi Daki je ugovarjal, češ da njegovi borci ne bodo ubijali starcev in žensk. Tako se je potem res zgodilo: priležnicam, izdajalkam in starcem so prizanesli, 17 domobrancev pa so postrelili. To se je zgodilo malo pred svitom, nakar je iz spodnjih prostorov buhnil grozoten plamen.

Ko sta bila skladišče in trgovina že v ognju, so planili na okna novi domobranci, beli od ometa kot mlinarji. Kdo ve, od kod so se vzeli: ali so poskakali čez goreče stopnice ali se izvili iz drugih skrivališč. Trije

Konec domobranske postojanke v Grahovem (foto Jože Petek)

so skušali pobegniti mimo skednja od Tastarih, a za voglom jih je čakal Stane Sušteršič-Boštjan. Prvi se mu je strgal iz rok, pa so ga podrle krogle, nadaljnja dva je Boštjan ukrotil živa. Drugim partizani niso dali priložnosti za beg. Sam Bračič je streljal po njih z brzostrelko in še mnogi drugi so ga posnemali. V izdajstvo zavedeni mladi ljudje so umirali, obešeni čez okenske okvire, ali pa so končali v plamenih. Ob kapitulaciji Italije tako prizanesljivi partizani po nemški ofenzivi niso več poznali nobene milosti. Neusmiljeno so obračunali z domobranci.³²

Medtem so na strehi goreče hiše zagledali nenavaden prizor. Partizani so opazili, da je neki domobranec splezal iz dimnika, odkoder naj bi streljal. Brigadni komandant Daki je brž ukazal, naj dimnik prežagajo z rafali iz težke brede. Storili so, kakor je zapovedal: dimnik je z domobrancem vred zgrmel po tleh. Toda v resnici ni lezel iz dimnika, ampak seje spuščal vanj. Široka in sajasta dimna cev je bila za kmečke ljudi edini izhod, da so se rešili plamenov. Drug za drugim so se dričali v klet. Ko jim je bređa dimnik skrajšala, je bil beg še lažji.

Iz Krajceve kleti se je skušala večina prebiti skozi okna, vendar so na njih obviseli: sedem domobrancev pa se je spomnilo na cestno tehtnico ter se po kanalu splazilo pod njo. Tehtnica je bila na debelo prekrita z ometom in drugimi ruševinami. Čeprav so v njej trpeli žejo in vročino, je bilo to le manj od strahu pred partizani. Dva sta bila

anjena, eden tako hudo, da so mu morali zatiskati usta, ker je tulil id bolečin. Toda partizani so imeli druge skrbi. Mislili so tudi, da so 5e vsi sovražniki scvrli v prvem nadstropju.³³

Tačas seje že povsem zdanilo. Partizani so se pripravljali na odvoz plena, ki je bil res velik. Po Grahovem so zbirali voznike s konji za odvoz streliva, hrane in drugega blaga. Takrat pa so iz lin na zvoniku odjeknili novi streli. Najprej je dobil strel skozi prsi brigadni kurir Anton Velišček-Zoran.*

Bataljonski komandant Jože Boldan-Silni je doumel, da se je župnik ponoči grdo lagal, komandant 14. divizije Mirko Bračič pa je umikajoče se čete nemudoma obrnil, češ da morajo ugonobiti še tiste domobrance, ki so se potuhnili v cerkvi in zvoniku.

Partizani so neustrašeno napadli. Topničarji so pomerili in zvonik zadeli v polno, toda domobranske strele so utišali le za kratek čas. Cerkev je bilo treba zavzeti in uničiti. Napadalce, ki so skočili v strelce, je izza vogala Jemejkove hiše ščitil Metod Klun s puškomitraljezom. Po linah v zvoniku je nabijal s kratkimi rafali. Koje menjaval šaržer, je bil malce nepreviden in dobil je strel skozi prsi. Omahnil je operativnemu oficirju dr. Ladu Lovrenčiču v naročje, nakar so ga obvezali in odnesli. Nič bolje se ni godilo komandirju Ludviku Viderju-Ludvetu, ki seje hotel povzpeti po stopnicah v zvonik. Na glavo mu je priletela italijanska ročna bomba, da so ga morali odnesti nezvestnega. Le vodnik Anton Dremelj-Ante je dobil manj nevaren podkožni strel, ki gaje prevrtal na hrbtu v dolžini 15 centimetrov.

Njegovi borci so medtem cerkev že zavzeli, čeprav so okoli vrat in zvonika padale ročne bombe. Pri tem se je posebej izkazal topničar Janez Martinčič-Klopčar iz Cerknice. Anton Ilenič pa je napadel tudi župnišče. Ker so bila vrata zaklenjena, je z zbrojevko prestrelil ključavnico. Ob pregledu župnišča je naletel na deset opuščenih ležišč. Župnik in kaplan sta mu pojasnila, da so tam spali domobranci, ki pa so stekli ven že po prvih streljih. Nato je zahteval, naj pozoveta domobrance iz zvonika na vdajo. Ker le-ti niso ubogali niti kaplana Vinka Šege, je komandant Daki ukazal, naj iz cerkve odnese monštranco in druge dragocenosti. Tačas so borci v cerkev nanесли slamo, klopi

* Domneva nekaterih preživelih borcev Tomšičeve brigade, da seje na strani domobrancev v zvoniku bojevala tudi neka ženska, ki naj bi bila Balantičeva žena, nima nikakršne potrditve v mrliški matični knjigi župnije Grahovo pa tudi ne v pričevanjih domačinov. Enako neutemeljeno je pisanje Matevža Haceta (Srečanje s Kajuhom, TV-15 z dne 9. julija 1969), daje Karel Destovnik-Kajuh vabU pesnika Franca Balantiča na vdajo. Stab Tomšičeve je zvedel, da je Balantič padel v Grahovem, šele iz Slovenskega doma, zato Balantiča ni mogel pozivati na vdajo (Franc Žugel-Zvone po beležki z dne 31. maja 1984).

in lesne odpadke, potem pa je vodnik Jože Pečarič zakuril. Ker ni hotelo goreti, je razbil okna in vrata, nato je potegnilo in buhnilo s silnim plamenom, kije obliznil tudi zvonik.

Medtem so se partizani pripravljali za odvoz plena. Zbirali so vozove in živino. Tako je prišel na vrsto tudi farovski hlev, kamor sta šla po konje komandant Jože Boldan-Silni in politični komisar Ivan Božič-Jovo, pa sta v hlevu našla tudi skritega domobranca, ki sta ga takoj

Puškomitraljezca Metod Klun iz Ribnice (levo) in Ivan Klopčar iz Bizovika (sredina) ter topničar Janez Martinčič-Klopčar (desno), ki so se v Grahovem posebno izkazali. Martinčič Je bil ubit iz zasede pri Perkosu po vrnitvi s Štajerskega decembra 1944, Klopčar Je padel 21. marca 1945 na Selih pri Hinjah kot komandir 2. čete 2. bataljona Ljubljanske brigade, Klun pa Je vojno preživel

kruto pokončala. Tudi Rafael Čož in Anton Gregorič-Jakec, ki sta šla preiskat mlin na Fužini, sta našla ranjenega domobranca in ga ustrelila. Rafael Čož je dobil v Grahovem tudi ličen voziček na gumijastih kolesih, s katerim je potem razvažal strelivo enotam na položaje, kajti prav tedaj gaje Daki imenoval za brigadnega orožaija.

Dim, plamen in vročina so domobrnce kmalu nagnali v obup. Domobranec Ludve Seljak iz Šivč je skočil z zvonika, treščil na tla in se ubil. Tri druge, med njimi zagrizenega častnika Bogdana Lavriča, so pokončali zvonovi, ki so s truščem zgrmeli navzdol. Grozne smrti se je rešil le Andrej Hiti-Blažev iz Bočkovega. Ta seje iz zvonika splazil na ozko zidno polico za edino špiro in pločevino, ki sta kljubovali ognju. Na tisti polici je prebil tri dni, ne da bi se upal klicati katerega od Grahovcev na pomoč. Nazadnje je skočil v globino več kot deset metrov. Ob skoku sta mu počili stegnenici in se zarili v život. Tak se je plazil

po trebuhu tri dni proti domu, jedel pa travo. Od doma so ga prepeljali v ljubljansko bolnišnico, da so ga za silo pozdravili. Domobranska propaganda je Hitija razglasila za heroja, toda zaradi prestane groze ni bil več zanesljiv vojak.³⁴

Pomoč, ki so jo iz Cerknice 24. novembra 1943 poslali dvakrat, ob desetih in ob trinajstih, je bila prešibka in prepozna, da bi v Grahovem lahko kaj rešila. Drugi bataljon Šercejeve je oba domobranska napada brez težav zavrnil in med spopadom zaplenil še en puškomitraljez. Pri tem se je zlasti izkazal Ivan Grižon-Ivo, merilec protitankovskega topa, kije izšel iz Tomšičeve brigade.

Tak je bil konec domobranske postojanke v Grahovem. Šlo je za poraz, ki ga je mogoče primejati samo s tistima v Grčaricah in na Turjaku. V Grahovem je padlo 67 sovražnikov, od tega 3 Nemci in 64 domobrancev, ki so poimensko ugotovljeni, 4 so bili hudo ranjeni, na razne načine se jih je rešilo le dvanajst. Med mrtvimi je bilo veliko belih zagrizencev ter šest preizkušenih snovalcev slovenske izdajalske vojske (Franc Kremžar-Cezar, Rado Petrovič, inž. Ludvik Seljak, Bogdan Lavrič, Lojze Debevec in Franc Balantič), od katerih je klerofašistično vodstvo veliko pričakovalo. Domobranci so izgubili tudi veliko orožja. Samo Tomšičeva brigada je zaplenila 1 minomet 81 mm, 1 težko bredo, 3 puškomitraljeze, 15 pušk, 1 brzostrelko in 2 pištoli, drugo orožje s tremi avtomobili vred je bilo uničeno v plamenih, Šerčerjeva pa je med spopadi v zasedi pri Marofu tudi zaplenila dva puškomitraljeza. Poraz v Grahovem pa je povzročil predvsem velik upad domobranskega bojnega duha. Prav to pa je bilo za domobrance najhujše.

Tomšičeva brigada je imela razmeroma majhne izgube: 3 mrtve in 7 ranjenih, trije pa so tudi pobegnili. Od teh se je z orožjem uprl nekdanji semeniščnik in belogardist Stanko Oblak iz Grabna pri Sv. Gregorju. Ob zajetju na Velikem Osolniku so mu partizani prizanesli s smrtjo. Kako zelo so vejeli v njegovo spreobrnitev, lahko spoznamo po tem, da so ga izbrali za sekretarja aktiva ZKM 3. čete 2. bataljona, vendar ni mogel iz svoje kože. Med pobegom iz Grahovega proti Radleku je od partizanske patrulje s prevaro izvabil znake razpoznavanja, nato pa skušal soborce še razorožiti. Vendar je bil eden izmed njih spretnejši in hitrejši: ranili so ga, ujeli, zvezali in privedli pred vojaško sodišče, ki gaje na Radleku 24. novembra 1943 obsodilo na smrt.³⁵

Poveljniško urejanje, rušenje cest In novačenje

Drugi in četrti bataljon Tomšičeve sta Grahovo zapustila šele 24. novembra okoli poldne. Še prej so intendantι namesto zajtrka in kosila borcem razdelili celo peko kruha, več kakor sto hlebov, namenjenih sicer za domobransko posadko, ki pa je ni bilo več. Odpeljati je bilo treba ogromen plen. Intendantι so poskrbeli, da po zmagi partizanom ne bi ničesar manjkalo. Poleg moke, masti, mesa in drugih živil so naložili na vozove tudi sode z vinom in blago za oblačila, napregli pa farovške in druge konje. Dolg sprevod je odrinil po cesti čez Bločice, Bloško Polico in Novo vas v Metulje, ranjence pa so odpeljali najprej na Ulako, od tam pa na dveh vozovih z volovsko vprego proti Babnemu Polju. Istočasno so iz obeh bataljonov odbrali sedem preverjenih partizanov, večinoma mizarjev in tesarjev, ki jih je vodil Vinko Andoljšek iz Hrovače. Dobili so nalogo, da v Berinščkovi dragi zgradijo prikrito bolnišnično barako, ki jo je bolnišnično osebje krstilo kar za barako Tomšičeve brigade. Ta vožnja je bila zaradi prekopenih cest in zasek zelo počasna pa tudi žalostna, kajti med potjo je podlegel hudi rani komandir Štefan Lovšin.

V Metuljah sta bataljona pred odhodom nad Grahovo pustila svoje bolnike, ki jih je bilo kar precej. O tem, koliko je bilo tiste dni obolelih in ozeblih v Tomšičevi in Šercerjevi brigadi, nazorno priča dopis divizijskega štaba. Ta seje moral upreti povelju korpusnega štaba, naj za 1. proletarsko divizijo prispeva 200 izbranih borcev. Najprej jih je poskušal zbrati iz Šercerjeve, pa jih je nabral samo 100, torej bi jih moral vzeti še 100 iz Tomšičeve, a če bi to naredil, potem Tomšičeva ne bi bila več brigada, ampak potujoča ambulanta.

Med bolniki so v Metuljah poleg navadnih borcev ostali tudi namestnik brigadnega komandanta Jože Lepin-Ris, brigadni zobotehnik Alojz Vrhovec-Sergej, namestnik komandanta 4. bataljona Karel Kumše-Tomaž, pomočnik intendantα 4. bataljona Anton Antončič-Tone pa še komandant 1. bataljona Franc Grebenc-Lado, ki pa gaje v noči na 23. november ugonobila pljučnica.

Po vrnitvi v Metulje so partizane najprej čakale pogrebne svečanosti, katere je opravil divizijski verski referent Jože Lampret. Umrlega komandanta so pokopali na pokopališču v Novi vasi, na pogrebu pa je bilo le malo ljudi, od domačinov komaj trije. Verjetno so se bali domobrancev, ki so še prejšnjo noč šarili po Fari, da je Tomšičeva uničila njihovo postojanko v Grahovem, pa še niso verjeli.³⁶

Po vrnitvi na Bloke se je 2. bataljon nastanil v Metuljah, kjer je bil tudi brigadni štab, 4. bataljon pa je bil v Topolu (glej enobarvno skico št. 42-A na str. 581). Enote so počivale in se urejale. V brigadnem štabu so za zvečer pripravljali slovesno odhodnico načelniku Janezu Tomšiču, ki je s podčastnikoma Alojzijem Mahničem, političnim komisarjem 2. čete 2. bataljona, in obveščevalcem 4. bataljona Marjanom Božičem, odhajal v partizansko vojaško mornarico. Že med potjo v Metulje so ugotovili, da so v Grahovem namesto vina naložili mošt, zato se je intendant z manjšo oboroženo enoto nemudoma vrnil tja, da bi popravil napako in priskrbel vino.

Poslovilni večer od Janeza Tomšiča je bil lep, ganljiv in prežet z nepozabnim tovarištvom. Komandant Stanko Semič-Daki je pokazal, kako visoko ceni njegov delež pri bojnem urejanju enot in pri prebijanju skozi pasti nemške ofenzive. Za spomin mu je izročil svojo priročno brzostrelko, zaplenjeno 24. avgusta 1943 ob napadu na nemški vlak pri Goričici.³⁷

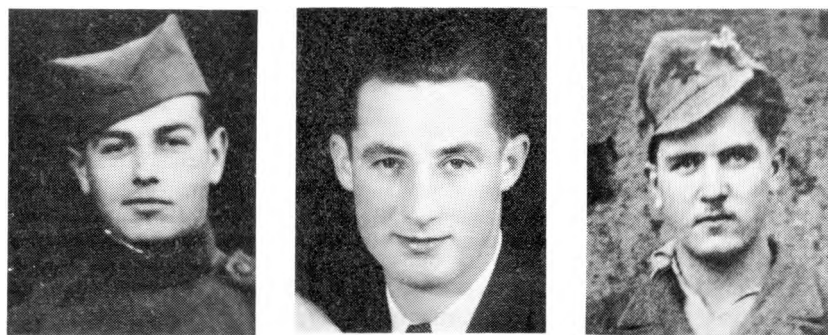
S Tomšičevim odhodom se je izpraznilo še eno poveljniško mesto, kije bilo odvisno od volje višjih štabov. Manj pomembna so reševali v brigadnem štabu. Tako je v Metuljah Štefana Lovšina, kije umrl med prevozom v bolnišnico, na položaju komandirja 2. čete 4. bataljona zamenjal Franc Petric-Peter.

V Metuljah in Topolu sta 2. in 4. bataljon počivala še ves 25. november.³⁸ Nemci in njihovi hlapci domobranci so potrebovali trideset ur, da so lahko zbrali dovolj vojaštva za pohod proti Grahovemu, kamor so prišli pogledat razdejanje in pobrat ostanke padlih domobrancev.

Domobranski stotnik Vincenc Fortuna si je v Postojni pri nemški komandi zaman prizadeval, da bi izprosil pomoč za napadene domobrance v Grahovem. Nemški poveljnik ni imel dovolj vojaštva, zato je sprva nameraval vdreti po ovinku prek Javornikov in Otoka, očitno pa je njegove načrte prekrizala Loška brigada, ki so jo Nemci 24. novembra še čutili na Juriščah. Za prodor z Rakeka čez Cerknico so potrebovali močnejše vojaške enote, zato so lahko odšli v to smer šele 25. novembra 1943. Mešana kolona, v kateri je bilo približno 100 Nemcev in 200 domobrancev z enim tankom in dvema tovarnjakoma, je sredi dneva najprej vdrla v Cerknico, kjer se je razdelila na dva dela. Ena kolona je krenila na levo prek Begunj, da bi čez Cajnarje pritisnila na Bloke, druga pa je prodirala naravnost v Grahovo. Od tam je 26. novembra odrinila čez Bloško Polico proti Novi vasi, kamor je pridrla 120 domobrancev. Na partizane niso trčili nikjer in tudi nobene hujše škode niso utegnili narediti, če izvzamemo štiri moške iz Nove vasi, ki so jih prijeli in odpeljali s seboj proti Cerknici.

Partizanska obveščevalna služba je bila o teh sovražnikovih premikih popolnoma na tekočem, toda štab 14. divizije je čakal, da se položaj razbistri. Najprej je hotel zvedeti, s kolikšnimi močmi prodira sovražnik, zato so patrolje Šercejve brigade le opazovale pohod domobrancev mimo Bloške Police, Tomšičeva pa se je iz Metulj in Topola premaknila že ponoči. Brigadni štab s 4. bataljonom je v noči na 26. november odšel v Benete, 2. bataljon pa v Ravne, tako da domobrancev nista pravočasno začutila. Tudi Šercejeva in Loška brigada sta bili prepozni, da bi slovenskim izdajalskim vojakom lahko zadali nov poraz.³⁹

Domobranski vdor v Novo vas je med partizanskimi ljudmi na Blokah povzročil precejšen preplah, kajti domobranci so grozili z maščevanjem. Z najhujšo ihto so iskali Dakijeve starše, ki pa jih v

Komandir 2. čete 4. bataljona Štefan Lovšin iz Travnika (levo), kije podlegel hudi rani med prevozom proti Babnemu Polju, namestnik brigadnega intendanta Emil Bežan iz Ljubljane (sredina), ki Je padel med zdravljenjem na Juriščah, in komandant 1. bataljona Franc Grebenc-Lado iz Dvorske vasi (desno), ki Je umrl zaradi zlatenice, splošne izčrpanosti in pljučnice

naglici niso mogli najti. Začeli so tudi preiskovati, kje je Dakijev brat Jože, ki so ga Nemci ujeli med ofenzivo. Očitno so hoteli osebno prizadeti Dakija, ker je vodil napad na njihovo postojanko v Grahovem. Ubrali so torej podlo in nevarno pot, kije značilna za vse strahopetce.

O teh zlobnih namerah domobrancev je komandanta Tomšičeve brigade Stanka Semiča-Dakija obvestil njegov brat Matija Semič, ki se je podviral v Benete. V štabu Tomšičeve so sklenili, da bodo Dakijevega očeta Jožeta, mater Marijo in sestro Marijo prepeljali na varno v Belo krajino, kjer bodo dobili zavetje pri partizanskih ljudeh ob Kolpi v Krasincu. Na dolgo in nevarno pot mimo Dolenje vasi, Jasnice in Stare Cerkev, čez Dvor in Podhosto, jih je pospremil vod 1. čete 1. bataljona, ki mu je poveljeval iznajdljivi Jože Pečarič iz Čuril. Dolga pot je minila

brez zapletov, toda ko se je Pečaričev vod vračal, je Vladimir Kogoj-Mišo izposloval, daje bil Jože Pečarič v Semiču prestavljen v bataljon VOS.

Kako utemeljen je bil sklep štaba Tomšičeve brigade, se je izkazalo že naslednje jutro, ko je močnejša domobranska patrulja iz Velikih Lašč spet prišla po Dakijeve starše, in to naravnost v Šabidrovo hišo, kjer so pred tem uživali gostoljubje.⁴⁰

Sovražnikov prodor do Blok je pri štabu 14. divizije zbudil bojazen, da bodo domobranci spet skušali prodreti na osvobojeno ozemlje Notranjske, kjer bi radi obnovili utrjene postojanke po vseh večjih krajih, kakor so z laško pomočjo storili že njihovi predhodniki belogardisti. Da bi take nakane preprečil že v kali, je trem brigadam zapovedal, da morajo temeljito razrušiti ceste, mostove in utrjene stavbe. Tomšičeva brigada je z 2. bataljonom, ki se je iz Raven premaknil v Mali Log, začela prekopavati ceste Čabar-Trava, Loški Potok-Nova vas in Loški Potok-Sodražica, s 4. bataljonom pa cesti Nova vas-Velike Lašče in Nova vas-Sodražica (glej enobarvno skico št. 42-A). Hkrati so enote skušale zvedeti za mlajše moške, ki so se med nemško ofenzivo zabili v skrivališča blizu svojih domov, da bi jih ponovačile in se vnovič okrepile. Patrulje za novačenje so imele največ uspeha v Travniku, Malem Logu, Podpreski, Dragi, Travi, Novem in Starem Kotu, na Žagi in v Podplanini.

Da bi enote pri novačenju dosegle še večji uspeh, so sklenili razgibati kulturno delo med ljudmi, ki so bili dovzetni predvsem za partizanske mitinge. Prvi večji miting je bil pod okriljem 4. bataljona Tomšičeve v vasi Benete 26. novembra. Priredila ga je kulturniška skupina 14. divizije, ki jo je vodil pesnik Karel Destovnik-Kajuh. Še uspešnejši je bil miting 28. novembra na Gori v Petrincih, na katerem sta govorila verski referent 14. divizije Jože Lampret in novi brigadni politični komisar Vlado Mišica-Miha. Sledila sta mu mitinga 29. novembra v vasi Globel in na Taboru v Loškem Potoku, 30. novembra 1943 pa še v Novi vasi.⁴¹

Po premiku v Benete je moral brigadni štab rešiti nekatera poveljniška vprašanja. Oba hudo izčrpana namestnika bataljonskih komandantov, Jožeta Zemljaka-Domna in Karla Kumšeta-Tomaža, ter brigadnega zobotehnika Alojza Vrhovca-Sergeja, ki so še zmeraj čutili posledice zaradi hujših ran, je 26. novembra 1943 poslal na voljo poveljstvu Ribniškega vojnega področja, ki jih je lahko koristno uporabilo pri utrjevanju zaledne vojaške oblasti.

Huje je bilo z nekdanjim štabom 4. bataljona, ki seje med ofenzivo z Javornikov reševal po svoje, ne oziraje se na to, kaj bo s podrejenimi enotami. Dotedanji politični komisar tega bataljona Filip Mohorič-

Novi brigadni politični komisar Vlado Mišica-Miha (levo) in načelnik brigadnega štaba - po treh tednih novi komandant Tomšičeve brigade - Ivan Kovačič-Efenka (desno), ki sta brigadi poveljevala med pohodom na Štajersko.

Martin, komandant Jože Novak-Miha in bataljonska sekretarka ZKM Marija Mohorič-Meta so bili pod stražo. Njihovo življenje je viselo na nitki, preiskava pa je bila dolgotrajna in mučna. Kljub mnogim zahtevam, da jih je treba obsoditi na smrt, je vendarle prevladal razum. Bili so samo razrešeni dotedanjih poveljniških dolžnosti: Jože Novak-Miha ni bil komandant, ampak je postal obveščevalec v 3. bataljonu, Filip Mohorič-Martin in njegova žena Marija Mohorič-Meta pa sta morala oditi za navadna borca v Sercejevo brigado.

Tiste dni je Tomšičeva vendarle dobila popoln brigadni štab. Najprej je okreval namestnik komandanta Jože Lepin-Ris, za njim je 27. novembra prišel še Vlado Mišica-Miha, ki je bil imenovan za brigadnega političnega komisarja, 29. novembra 1943 pa seje iz Istre vrnil tudi Ivan Kovačič-Efenka, ki je postal novi načelnik brigadnega štaba.⁴²

Nastanitev 2. bataljona Tomšičeve v Malem Logu pa je imela še en namen: širše je moral zavarovati spuščališče pri Beli vodi, kamor so angleška letala v noči na 28. november s padali odvrгла nekaj razstreliva in drugih minerskih pripomočkov. Velika večina razstreliva pa je padla v roke domobrancem v Velikih Laščah, ki so tudi zakurili označevalne ognje. Tja so odskočili trije ameriški padalci z radijsko

oddajno postajo, ki so tudi padli v v roke izdajalcev. Vsem trem padalcem seje posrečilo pobegniti. Najprej je pobegnil Anton Galun, štajerski Slovenec in pripadnik ameriške obveščevalne službe. Nanj so ljudje opozorili patruljo iz 4. bataljona, ki ga je pripeljala v štab Tomšičeve brigade v Benetah. Padalec Anton Galun je imel pri sebi pesmi Ivana Roba, za katerega je trdil, daje bil njegov sorodnik.*

Ko je Stanko Semič-Daki zvedel, kaj se je zgodilo v Laščah, je tja poslal več patrulj, ki so imele nalogo poiskati še druga dva Amerikanca, od katerih je imel eden častniški čin.⁴³

Čete obeh bataljonov so še naprej prekopavale ceste, vrh tega so 28. in 29. novembra razdejale zidane in zasilne mostove na cesti Loški Potok-Sodražica in Loški Potok-Nova vas, v noči na 29. november pa je 2. bataljon Tomšičeve požgal tudi nekdanjo belogardistično postojanko na Taboru v Loškem Potoku.

Na cestah v Loški dolini in okoli Leskove doline sta bili na delu Šerčerjeva in 13. brigada Loška, ki sta ne samo kopali velike protitankovske jarke, temveč sta delali tudi navzkrižne zaseke. Te ovire bi morale Nemce in njihove slovenske pomagače vsaj nekoliko zadržati.

Divizijski štab je tiste dni pripravljala nov udarec proti domobrancem. Za napad je obveščevalni center 26. novembra 1943 že zbral vse potrebne podatke. Udariti bi bilo treba v Begunje, kjer seje nabralo 140 domobrancev, ki so imeli 3 težke minomete, 4 mitraljeze in 7 puškomitraljezov. V bližnji Cerknici je bilo še 170 oboroženih in 50 neoboroženih domobrancev, na Rakeku pa 50 domobrancev in 6 Nemcev. Tokrat se je za napad pripravljala Loška brigada, Šercejeva in Tomšičeva pa bi napad zavarovali. Toda po porazu v Grahovem je med domobranci nastal hud preplah. Ko se je Šercejeva brigada premaknila na Radlek, da bi vnovič prekopala cesto Grahovo-Radlek, in ko je Loška brigada odšla v zasedo pod Slivnico nad Martinjak, kjer je s precejšnje daljave streljala na štiri vojaške tovornjake, je domobranci zajela splošna panika. Podnevi 28. novembra so jo iz Begunj popihali v Cerknico, še isti večer pa so se umaknili tudi od tam. Komaj so odnesli pete, so bili borci Loške brigade že za njimi: najprej v Begunjah, kjer so požgali vsa poslopja, po katerih so prebivali domobranci, nakar so partizani pohiteli še v Cerknico. Tudi tam so

* Kmalu za Galunom sta iz domobranskega zapora v Velikih Laščah pobegnili še dva padalca, najbrž Vencelj Saly, primorski Slovenec in pripadnik ameriške obveščevalne službe, in P. Spikas, seržant ameriške vojske (telegrafist), za katera v kartoteki članov ameriške misije (fase. 18/IV - 4 v arhivu IZDG) piše, da sta prišla 26. novembra 1943, morda pa tudi Jože Stante, za katerega piše, daje prišel 27. novembra, in George Wuchinich, kapetan ameriške obveščevalne službe, za katerega piše, daje prišel 29. novembra 1943.

požgali kaplanijo, sodnijo in druge zgradbe, ki so pred tem služile domobrancem. Izdajalska vojska se ni čutila varno niti na Rakeku, ker je bilo tam premalo Nemcev.

Tako je 14. divizija vzpostavila partizansko nadzorstvo nad Cerkniško kotlino in Menišijo, s tem je pa tudi zavarovala svobodno ozemlje Loške doline, Blok in Loškega Potoka. Toda to ozemlje je bilo treba zavarovati tudi pred domobranskim vohunstvom, zato je Šercerjeva brigada 29. novembra iz Loške doline izgnala na Rakek 24 zagrizenih domobranskih družin, Tomšičeva pa z Blok 3 družine. Podobno so storile enote Loške brigade v Cerkniški kotlini in po Menišiji.⁴⁴

V kolikšni stiski so bili Nemci in domobranci za vohune, se je pokazalo 29. novembra 1943, ko je iz doline priromal v Benete mlad moški v nizkih čevljih. Imel je dve uri in aktovko z ogrsko salamo. Najprej je rekel, daje iz Mengša, potem je trdil, daje z Vrhnike. Toda vodja obveščevalnega centra mu je kmalu dokazal, da laže. Nato je klonil in priznal, da so ga Nemci zajeli sredi prejšnjega leta med pohodom 2. grupe odredov in ga pridobili za vohunjenje. Da bi si rešil življenje, je partizanom povedal, daje geslo žvižganje določene melodije in da je javka pri Medenovi žagi v Begunjah. Kljub temu gaje brigadno vojaško sodišče obsodilo na smrt in še isti dan je bil ustreljen.

Obveščevalci so šli takoj na lov. Na podlagi javke in gesla so v torek zvečer (30. novembra) v Begunjah ujeli dva gestapovca in enega detektiva, ki so po zaslišanju doživeli enako usodo.⁴⁵

Iz Malega Loga in Benet sta šla bataljona najprej na miting v Novo vas, nakar sta se nastanila na Velikem Vrhju. Tam se jima je pridružilo 20 partizanov, ki jih je ofenzivna vihra zanesla v zavetje 3. bataljona na Stari Breg, potem pa so izrabili prvo kurirsko zvezo, da so se lahko spet vključili v sestavo matičnih bataljonov. Med njimi sta bila dva odlična četna komandirja, Franc Jakša in Janez Kramarič, od drugih pa je veljal za izredno hrabrega tudi Franc Smrajc-Miklavž, kije kmalu postal politični komisar čete. Franc Jakša, ki je že pred boleznijo poveljeval 1. četi 4. bataljona, je spet postal njen komandir, Kramarič in Smrajc pa sta še čakala na novo imenovanje.

Ob treh po polnoči 2. decembra 1943 sta 2. in 4. bataljon Tomšičeve z Velikega Vrhja odšla v Boštetje in Mohorje (glej enobarvno skico št. 42-A). Njima ob bok seje premaknila Šercerjeva brigada, ki se je nastanila v Naredih in Banih. Loška brigada je pripešala na Dednik že 29. novembra, dan zatem pa se je prestavila v Mohorje in Boštetje. Tik pred prihodom Tomšičeve brigade je odšla prek Krvave Peči do Zapotoka pri Kureščku. Samo redki partizani so vedeli, da se je pri Naredih prikrl tudi topniški divizion 14. divizije, ki je vozil s

seboj pet topov: gorski top 75 mm, gorski top 65 mm in tri protitankovske topove 47 mm. Enega od slednjih je odpeljala s seboj Loška brigada.

Ta usklajeni premik je napovedoval, da brigade 14. divizije pripravljajo nov udarec proti domobrancem. Da bo Tomšičeva spet dobila pomembno nalogo, je bilo vidno iz zapovedi, ki so jih dobili brigadni obveščevalci. Vodja brigadnega OC Leopold Skol-Polde je moral že dva dni pred tem oditi na ogledovanje Velikih Lašč, da bi lahko izrisal skico domobranske postojanke. Ob pomoči in s priporočili terenskih političnih delavcev je v Velikih Laščah dobil stik z zdravnikom, ki je moral pregledovati domobranske novince in sploh vse domobrance, zato je bil o vsem na tekočem. Ker ob prvem stiku ni imel vseh zahtevanih podatkov o številu, oborožitvi in razmestitvi sovražnikov, ga je Skol počakal, da jih je zbral in mu jih zvečer 1. decembra prinesel, nakar je izkušeni obveščevalec narisal pregledno skico in jo izročil brigadnemu komandantu Stanku Semiču-Dakiju.

Po podatkih obveščevalnega centra 14. divizije je bilo v Velikih Laščah 360 domobrancev (dve četi in bataljonski štab), ki so bili nastanjeni na sodišču, kjer je bil tudi njihov štab, v gostilni Vatikan, v stari in novi šoli, ter 40 Nemcev (vod), ki so bili nastanjeni v župnišču. Imeli so 14 lahkih in 4 težke mitraljeze, 2 težka minometa, pa tudi oklepnik s topičem. Bojni duh in hrana domobrancev sta bila slaba, zato so večinoma prosili za premestitev v Ljubljano. 1. decembra 1943 seje 40 domobrancev preselilo v grad Turjak. Ti so bili oboroženi z eno težko bredo in dvema lahkima minometoma.

Poveljstvo 14. divizije je imelo v rokah zares natančne in vsestransko preverjene podatke o sovražnikovi postojanki v Velikih Laščah.⁴⁶

V četrtek, 2. decembra, sta štab 14. divizije, ki je bil v Mohojjah, obiskala politični komisar slovenskega glavnega štaba Boris Kralgher-Janez in komandant 7. korpusa Rajko Tanaskovič, ki sta bila navzoča na sestanku z brigadnimi štabi. Na njem so razpravljali o vseh potankostih v zvezi z nameravanimi akcijami. Ob tem je bilo nenavadno predvsem to, da seje posveta udeležil tudi štab Levstikove brigade, ki se je nastanila v Jurjeviči In Kotu in je bila za načrtovano akcijo operativno podrejena štabu 14. divizije.

Po četah je tekел političen pouk zvečine o domobrancih kot nemških hlapcih, pri vojaškem pouku pa so se borci seznanjali s pripomočki za miniranje in raznimi oblikami boja.

Tudi četni komandirji so na bataljonskih posvetih natančno razčlenjevali naloge, ki jih bodo morali ponoči opraviti njihovi borci.

Urediti je bilo treba še vrsto na videz vsakdanjih reči, pregledati orožje in strelivo, opozoriti na vzdrževanje pohodne zveze in na tišino med pohodom, ki bo moral potekati brez zastojev.⁴⁷

Varovanje Roga in presenečenje na Starem Bregu

Daje treba domobrancem pristriči peruti, je pokazal poraz 3. bataljona Tomšičeve na Starem Bregu, kamor so nemški hlapci s svojimi gospodarji in po zaslugi izdaje navalili 2. decembra 1943. Ob tem velja poudariti, da je imel ta poraz svoje vzroke predvsem v preobsežnih nalogah in strogi podrejenosti Glavnemu štabu NOV in PO Slovenije, ki so bataljon priklepale na preozek prostor, ne da bi njegov štab smel sam odločati o razmestitvi, premikih in drugih taktičnih prijemih.

Že 8. novembra 1943, ko je nemška ofenziva proti brigadni glavnini najhuje besnela, je štab 3. bataljona dobil naslednjo nalogo od glavnega štaba: »Preprečiti morate vsako prodiranje sovražnika po cesti, ki pelje iz Kočevja na Žago Rog, in na cesti, ki pelje iz Kočevja čez Malo Goro k Staremu Logu. Na teh cestah morate popolnoma zaustaviti vsak promet z motoriziranimi kolonami ali pa premikanje kolon. Preprečiti pa morate tudi vdore na stranskih poteh proti Kočevskemu Rogu ali pa iz Kočevskega Roga proti Kočevju . . .*«

V nadaljevanju so bile te naloge natančneje predpisane, in sicer bi bilo treba obe cesti temeljito porušiti. Najprej cesto pri vasi Željne, nato bi moral bataljon pohiteti na cesto južno od Male Gore in jo porušiti, pa spet oditi nad Željne ter cesto drugič porušiti bliže proti Rogu, potem tudi od Male Gore proti Staremu Logu, končno pa bi moral razdejati še staro roško cesto (glej skico št. 37 na str. 502). Kraje za rušenje bi bilo treba izbrati tako, da ovir ne bi bilo mogoče obiti, uničenje cest pa bi moralo biti tako popolno, da sovražniki ovir ne bi mogli hitro premostiti. Razen tega bi se morale enote kar najbolj približati vasem, vzhodno od Kočevja, češ da jim bo tam lažje zadržati sovražnika in pobiti njegove patrulje, s čemer bi mu zadali tak strah, da si ne bi upal iz Kočevja ali okoliških postojank. Povrh vsega je moral štab 3. bataljona poiskati tudi zvezo z brigadno glavnino in z drugimi partizanskimi enotami na zahodni strani Kočevja.

To povelje je bataljonski štab dobil 9. novembra v Občicah, kjer je bil z delom enot v zasedi. Tedaj sta bataljon obiskala namestnik političnega komisarja glavnega štaba Viktor Avbelj-Rudi in član pokrajinskega komiteja ZKM Mitja Vošnjak.⁴⁸

Toda bataljon se je moral najprej za silo oskrbeti s hrano pa tudi počakati na 2. četo, ki je prišla iz zasede pri Vrčicah čez Stare Žage

še le dopoldne 10. novembra. Takoj zatem so enote odrinile proti Podstenicam, od tam pa čez Pugled na Stari Breg, kjer so partizani povečerjali in prenočili.

Na delo so odšli 11. novembra. Zasedli so cesti Kočevje-Rog in Kočevje-Stari Log ter začeli cesti zasekavati. Delavske čete ni bilo več. Njeni pripadniki, ki so še ostali, so dobili puške. Tako so postali enakopravni z drugimi partizani. Zdaj so morali delati s krampi, sekirami in žagami vsi, brez izjeme, obenem pa tudi vsi paziti na varnost. Prejšnji politični komisar Delavske čete Bogdan Struna-Jan je postal bataljonski obveščevalec. Delaje imel poslej še več. Takoj je moral poskrbeti, da bo natančno obveščen o Nemcih in domobrancih v Kočevju, o njihovi številčni moči, oborožitvi, premikih in namerah. Že prvi dan je poročal, da je prišel en nemški tank v Željne.

Kuhinjo je bataljonski štab ukazal postaviti pri Grintovcu, da bi bila do obeh zased enako daleč. Enote so delale do poznega večera, borci pa so morali prespati na prostem. K sreči tedaj ni bilo padavin.⁴⁹

Borci so trdo delali še ves 12. november, ko so zasekali še novo cesto proti Grintovcu. Močni zaseki nad vasjo Željne in na Mali Gori so tudi zaminirali ter pri vsaki postavili zasedo, da bi ovire branila. Obveščevalci so poskrbeli za natančen nadzor nad Kočevjem.

Število sovražnikovega vojaštva v Kočevju se je menjavalo. Dopoldne 11. novembra je odšlo iz mesta 500 domobrancev, zvečer pa sta od Dolge vasi pripeljala dva tanka in trije tovornjaki, nekaj vojaštva pa tudi od Koprivnika, tako daje bilo v Kočevju spet 1000 sovražnikov. Podnevi 13. novembra pa je šlo skozi mesto 100 tovornjakov, toda nekaj vojaštva in 15 manjših tankov je v Kočevju ostalo. Zjutraj tega dne sta do zaseke blizu Male Gore pripeljala dva tovornjaka, zaseda petih partizanov pa je zbežala.

Nemci so preizkusili partizansko budnost tudi 14. novembra. Ob devetih so na Malo Goro pridrli z dvema tankoma in s štirimi tovornjaki pehote. Prvi tank je šel mimo mine, pod drugim pa je počil samo vžigalnik, minski naboj pa ne. Nato sta se oba tanka ustavila, da bi posadki pregledali cestišče. Tedaj je užgala po njih zaseda, Nemci pa so začeli streljati s tankovskimi topi, zato se je zaseda morala umakniti. Na dostopu k minam so nemški vojaki postavili zasedo in šotore, tanki pa so pot nadaljevali do ovire iz kamenja, ki so jo odstranili, nato pa prodrli še do druge močne zaseke, kjer so se ustavili in začeli patroljirati po cesti do Male Gore in nazaj. Medtem je bataljonski komandant Ignac Horvat-Imre sestavil bojno patroljo, ki je pohitela proti križišču pri Mali Gori. Tam je po Nemcih v zasedi udarila z boka, jih nekaj ubila in nekaj ranila. Tako jih je prisilila, da so se umaknili.⁵⁰

Slabo vreme seje začelo že ponoči, čez dan 14. novembra pa je dež prešel v sneg. Zato se je bataljonski pratež premaknil na Grintovec, daje bila kuhinja pod streho. Medtem je štab sklenil, da bo bataljon popeljal na Stari Breg. Prvo noč je bilo treba prebiti v neki lopi, kajti v boljših poslopjih je prenočeval 2. bataljon 9. brigade, ki pa ni hotel nič slišati o kaki pomoči ali bojnem sodelovanju.

Takrat je bilo na Starem Bregu kakšnih 20 hiš. Bataljonski štab se je zjutraj nastanil v šoli, pod napuščem na dvorišču pa je dobila svoj prostor kuhinja. Najbližje štabu je bila 1. četa, 2. in 3. četa sta našli prostor nižje po vasi. Druga je bila pri zadnjih hišah, blizu kapelice. Poleg organskih čet je bilo po hišah tudi precej ranjencev, ki so za silo že okrevali in so le še čakali, da se vrnejo v matične enote. V opuščeni domačiji na koncu vasi, čisto na samem, so prebivali bolniki, okuženi s trebušnim tifusom, zanje pa so skrbele tri bolničarke.

Po nastanitvi na Starem Bregu so se čete preuredile. Vsaka je imela po en lahki minomet. V 2. četi gaje dobil borec Slavko Ivančič, ki se gaje prav zato prijel partizansko ime Basač. V 2. četo sta se vključila Vilko Klepač in njegov prijatelj Zvone z otoka Krka, ki sta bila odlična pevca in šaljivca, bolničarka je postala Helena Murovec-Hela, kije bila prej v Gradnikovi brigadi, dolžnost namestnika političnega komisaija pa je prevzel Leopold Šegina, kije bil do napada na plavogardiste pri Starem gradu Ortnek v 1. bataljonu. Milana Remiha so pridržali na Rogu pri glavnem štabu. Namerilec težke brede v 1. četi pa je postal Jože Razinger-Rudi, ki je bil do italijanskega zloma v Gorenjski brigadi. Oborožili so tudi šest Rusov in nekaj več Tržacarov, ki so bili že okrevali.

Novo nastanišče so si partizani začeli urejati 15. novembra 1943. Mnoge hiše je bilo treba prekriti, ker so bile strehe med nemškim letalskim napadom 23. oktobra precej poškodovane, vendar so po četah 16. novembra že lahko pričeli z rednim političnim in vojaškim poukom. V urejenem nastanišču je bataljon 17. novembra obiskal Dušan Majcen-Nedeljko, 20. novembra 1943 pa še politični komisar glavnega štaba Boris Kraigher-Janez. Med tema obiskoma, 18. novembra, so dodatno prekrili streho na šoli.⁵¹

Največ dela so še zmeraj imeli z izdelavo ovir. Prva četa je šla 17. novembra dodatno zasekavat cesto od Željna proti Žagi Rog, 19. novembra pa so dodatno in temeljito zasekali tudi cesto proti Grintovcu. Razstreliva jim je zmanjkalo. Kolikor so ga imeli, so z njim zaminirali samo cesto Željne-Žaga Rog, mine pri Mali Gori pa so Nemci pobrali. Zaseke in zemeljske ovire so nameravali izpopolniti z minskimi polji, morali pa so čakati na razstrelivo, ki ga je obljubil Dušan

Majcen-Nedeljko. Brž ko so ga po 23. novembru dobili, so storili tudi to.

Poslej so ceste zapirale naslednje ovire: Cesto od Željna na Žago Rog sta zapirali dvakrat po dve zaseki, dve jugovzhodno od Trnovca in dve na ovinku pod Macesnovno gorico, ob pobočju Krena pa je bila cesta zaminirana na dveh krajih. Dodatno so zakopali mine na poteg tudi pred priključkom poti s Trnovca, kjer je bila stalna zaseda s tremi puškomitraljezi. Cesta od Kočevja čez Malo Goro proti Staremu Logu je bila dvakrat zaminirana še pred vasjo Mala Gora, potem pa še v vasi med pogorišči, prva zaseka je bila še pred vasjo Kleče, med to vasjo in Starim Logom je bil najprej protitankovski jarek, tik pred Starim Logom pa je bila cesta še štirikrat zasekana. Nova cesta na Grintovec, ki se je s kočevske strani začinjala še pred vasjo Mala Gora, je bila prvič minirana še pred trojno zaseko, potem med to in naslednjo, nazadnje pa še takoj za četrto zaseko. Tudi mine na teh dveh cestah so varovale manjše zasede (glej skico št. 37 na str. 502).

Člani bataljonskega štaba so vsak dan hodili v enote, ki so bile v zasedah, da so opozarjali na njihove pomanjkljivosti ali namere sovražnikov iz Kočevja. Čeprav je imel bataljon temeljito premišljena varovanja, pa preprosto fizično ni bilo mogoče, da bi popolnoma nadziral tako obsežno in poraščeno območje, ker je imel za vse to premalo ljudi.⁵²

Za živež je bilo na Starem Bregu težko. Po hrano so morali hoditi kar osem ur daleč, tja do Strug in Ambrusa, pa še tam jo je večinoma že pobrala 9. brigada. Ker je bila menaža pičla in vrednost hrane nezadostna, so si nekateri pomagali tudi drugače. Kaže, da so imeli zlasti tisti, ki so se bataljonu priključili iz bolnišnice, še stare in skrivne zaloge. Zato je Nande Sedej 21. novembra naredil preiskavo. Predvsem pri tovarišicah iz 2. čete je našel precej riža, olja in soli. Seveda pa to ni moglo bistveno izboljšati prehrane. Popravila seje šele 27. novembra, ko jo je iz Suhe krajine pripeljal intendant Ignac Vidrih-Nace. Največ jo je našel po domovih nekdanjih belogardistov v Ambrusu, kjer so hranili še italijanske zaloge.

Življenje na Starem Bregu je potekalo po utečenih tirnicah. Samo 23. novembra so ga malo zmotili Nemci, ki pa so jih straže pravočasno opazile, nakar so morali bežati nazaj proti Kočevju. Dan pozneje, 24. novembra, se je z Notranjskega vrnila patrolja, ki je odšla 20. novembra iskat zvezo z brigadno glavnino. Njeno poslanstvo je bilo Uspešno, poleg tega pa je v spopadu z nemško patroljo pri Jasnici Naplenila tudi eno češko zbrojevko ter v 1. četo pripeljala enega pogrešanega tovariša. Vodja patrolje Janez Hočevvar, miner Ivan Trat-

nik-Johan in mitraljezec Anton Peterlin so bili za izkazano junaštvo posebej pohvaljeni.

Le dan po vrnitvi patrolje, 25. novembra, seje zglasila na Starem Bregu četa Levstikove brigade, s katero je hodil Kavkazec inž. Tkačenko, star boljševik iz Bakuja, ki jih je imel že blizu petdeset. Bataljonskemu političnemu komisarju Nandetu Sedeju, ki je bil po materi Rus, seje zdel tako zanimiv, da gaje vključil v bataljonski štab. Tkačenko mu je prišel prav, daje z njegovo pomočjo poživiljal politične ure.⁵³

Glavni štab je 23. novembra bataljonskemu štabu nasvetoval, naj podrejene čete premakne bliže Željnam in Klinji vasi, da bo lahko uničeval nemške patrolje in napadal sovražnike v Kočevju, češ da bo tako najlaže preprečeval nemške vdore na Kočevski Rog. Žal blizu omenjenih vasi ni bilo nobenih možnosti za nastanitev enot, poleg tega pa je bil bataljon za tako nalogo še prešibak. Ker je glavni štab to upošteval, je 18. novembra izdal odredbo, s katero je razpustil bataljon Železničarske brigade, ki je bil v Podturnu, in ukazal, da polovica njegovega moštva (ena manjša četa) pride v sestavo 3. bataljona Tomšičeve brigade. Vendar se je ta odredba le počasi uresničevala. Šele 28. novembra je prispel dopis, naj namestnik bataljonskega političnega komisarja Ivan Dolničar-Janošek takoj odide v Gradenc, tam prevzame četo in jo odpelje v bataljonsko sestavo na Stari Breg. In res je Dolničar v Gradencu dobil kakšnih 40 partizanov iz Železničarske brigade, ki so v bataljonsko sestavo prišli najbrž 1. decembra 1943.

Poleg tega je glavni štab v že omenjenem dopisu priporočil tudi novačenje v vaseh okoli Kočevja. Novačiti so šli še tisti večer. Obiskali so Mlako, Staro Cerkev in Slovensko vas. Od tam so pripeljali 13 novincev, med njimi že priletnega učitelja Živka Tomšiča in diplomiranega pravnika Antona Štiha iz Stare Cerkve. Toda bataljon si z njimi ni veliko pomagal. Štirje so takoj ušli, petega so med begom 24. novembra ulovili, nakar ga je vojaško sodišče obsodilo na smrt. Najslabše je bilo, ker so vse preveč zaupali pravniku Štihu. Takoj so ga imenovali za bataljonskega operativnega oficirja. Dali so mu celo italijansko brzostrelko, s katero pa ni bil zadovoljen. Hotel jo je zamenjati za nemško, kije bila last namestnika komandanta Viktorja C velbarj a- Staneta.

Stojan Nemec, Mirko Špacapan-Matiček, Milka Mislej, Zorka Kodrič in Anton Dragar-Ciril so takoj začutili, da Anton Štih ni pravi človek za partizanskega operativnega oficirja. Opazili so, da se veliko preveč smuka okoli kuhinje in poizveduje, vrhu tega pa so bili prepričani, da o pobegu iz nemškega ujetništva na debelo laže. Še bolj

začuden zaradi tega imenovanja so bili člani okrožne komisije VOS za Kočevje Hinko Kavčič, Egon Konradi in Henrik Kužnik. Takoj je eden izmed njih prišel h komandantu Ignacu Horvatu-Imretu in mu med štirimi očmi rekel, naj na Štiha pazijo, ker ni zanesljiv.

Izdajalec Štih je temeljito izrabil partizansko zaupanje in položaj bataljonskega operativnega oficirja. Priskrbel sije skico minskih polj, zasek in stalnih zased na cestah, za stražarske točke in obhode patrolj pa je zvedel že prvi dan. Ko je dobil v roke še seznam vseh borcev in sestavo enot, je 30. novembra 1943 s spremljevalcem izginil. Sprva so v bataljonskem štabu menili, da se bo vrnil, ko pa so zvedeli, da je pobegnil k Nemcem in domobrancem, je bilo že prepozno.⁵⁴

1. decembra 1943 je nekoliko snežilo. Tisti večer se je pripetila nenavadna nesreča. Ko se je z obhoda vrnila bojna patrolja, je devet-najstletni puškomitraljezec Vilko Paradiž iz Ljubljane sunil s kopitom zbrojevke ob tla, da bi orožje otresel snega in ledu, v tistem hipu pa je počilo. Ob udarcu se je zbrojevka samodejno napela in sprožila. Partizana je zadelo v brado in mu razneslo lobanjo. Za njim je puškomitraljez dobil Mirko Špacapan-Matiček.

Tistikrat je na Stari Breg že prišla novica o veliki zmagi brigadne glavnine v Grahovem in začele so se priprave za napad na Kočevje. V bataljonskem štabu so dobili navodilo, naj gredo po strelivo za topove 65, 75 in 100 mm, namestnik bataljonskega komandanta Viktor Cvelbar-Stane pa je dobil nalogo, da odide v Suho krajino po hrano za roške bolnišnice, obenem pa v goščavju pri Lazarju in Visejcu dvigne del masti, skrito orožje s težkim minometom in protitankovskim topom. Vrnil se je proti jutru 2. decembra 1943 z nekaj glavami klavne živine, protitankovcem in štirimi vozmi hrane. Težki minomet, mitraljeze in drugo orožje so takoj razdelili po četah. Dva voza hrane, ki ju je spremljalo 10 borcev iz 3. bataljona Levstikove brigade, sta čakala za odvoz naprej proti Rogu, z drugim živežem pa so si dali opraviti kuharji. En vol je že visel, pred šolo pa je stal protitankovski top 47 mm.

Cvelbarjevo spremstvo, bilje vod 3. čete, je bilo utrujeno in je takoj popadalo k počitku. Sicer pa je bilo na Starem Bregu malo borcev. Glavnina 1. čete (dva voda) je bila v stalni zasedi pri Trnovcu. Tam je varovala težke topovske granate, predelane v minski naboj na poteg. Isto velja za 3. četo, kije imela stalno zasedo ob minskem polju blizu Male Gore, manjša zaseda s tremi borci pa je bila tudi pri minah pod pobočjem Krena. Zatočišče je imela v manjši kolibi. Na Starem Bregu je bila neokrnjena samo 2. četa, ki pa je v pločevinastem sodu razuševala oblačila, zato so bili njeni borci zvečine slečeni, nekateri celo čisto goli. Drugi del čete, kar velja zlasti za skojevce, je čistil

osrednji prostor v šoli, ga krasil s smrečjem in pisal gesla, kajti zvečer bi moral biti miting, posvečen sklepom drugega zasedanja AVNOJ, za katere so v bataljonskem štabu že vedeli.

Ob vznemirjenju, ki ga je povzročil pobeg poročnika Štiha, so okrepili samo stražo pri cerkvi nad vasjo. Namesto običajne stražarske trojke je bila v cerkvi mitralješka desetina, ki ji je poveljeval vodnik Janez Klobučar.

Očitno je bataljonski štab sovražnike iz Kočevja podcenjeval, saj je 30. novembra poročal, da je v mestu samo 70 Nemcev in 120 domobrancev. V resnici pa jih je bilo dvakrat toliko. Ni dovolj poskrbel za dotok svežih in točnih podatkov o gibanju sovražnika v Kočevju, pa tudi obveščevalna služba glavnega štaba mu ni kaj dosti pomagala.⁵⁵

Kaže, da so Nemci in domobranci odšli v napad že ponoči in so Stari Breg precej časa opazovali, da bi izbrali trenutek, ko bo budnost partizanov najbolj popustila. Borka Zorka Kodrič, kije bila na straži pri kapelici na spodnjem koncu vasi, je proti jutru slišala strel iz pištole in opazila prižgane cigarete. Na poveljstvu straže ji tega niso verjeli, celo nasmihali so seji, češ da jo je zgrabila panika.

Prva je ob enajstih sovražnike opazila Jožefa Bobek-Pepca, kije šla v gozd po smrečje. Komaj je ušla, daje niso zgrabili že tam. Vzhodno od cerkve proti Senožetim je bil na straži Jože Šturm. Pozoren je postal na škripanje čevljev po snegu in hip zatem je zagledal v megli vojake s čeladami. Hitro je začel streljati z brzostrelko. Vod, ki mu je hitel na pomoč, sovražnikov ni uspel zadržati. Namesto, da bi svoje partizane popeljal na predvidene bojne položaja, je vodnik Janez Klobučar stekel v bataljonski štab povedat, da so prišli Nemci. Puškomitraljezec Mirko Špacapan-Matiček iz Ozeljana je omahnil, še predenje utegnil priteči na položaj in izstreliti en sam rafal, njegovi soborci pa so se razbežali. S tem je bil Nemcem zagotovljen popoln uspeh.⁵⁶

Ko so padli prvi streli, so mladinci in skojevci, ki so v šoli pisali gesla za načrtovani miting, pustili čopiče, skočili proti cerkvi in se tam razvrstili za obrambo. S tem so napadalce toliko zadržali, da so omogočili umik prebolevnikom tifusa.

Namerilec težke brede Anton Dragar-Ciril je malo pred tem odšel pred šolo, da bi si ogledal protitankovski top. Po prvih rafalih je planil nazaj do hiše, kjer je prebivala 2. četa, da bi prišel do svojega orožja. Medtem so domobranci že obšli vas po vrtovih, da bi zaprli izhode proti Klinovrškim oddelkom. Od tam so streljali na hišna vrata, skozi katera so skakali borci 2. čete. Od druge strani so jurišali Nemci in kričali: »Hände hoch! Hände hoch!«

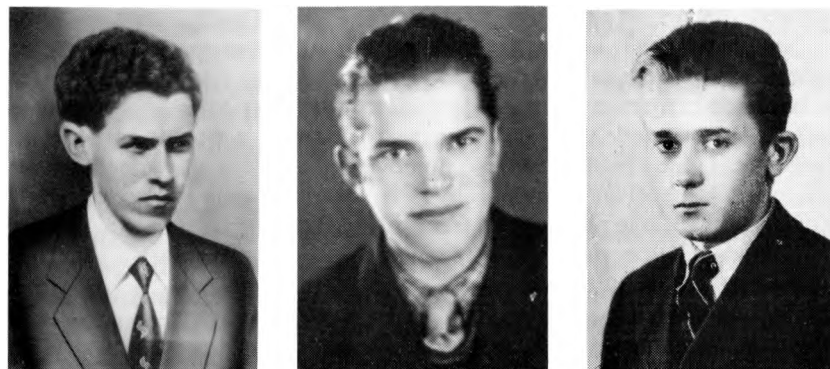
Na pragu je bil smrtno zadet Cirilov pomočnik Japelj, ki je nosil podstavek. Namerilcu Antonu Dragarju-Cirilu je ostala samo glava težke brede in v žepu pet šaržerjev streliva. Hitro jo je potisnil v rogovilo bližnje češplje in užgal sovražnikom v hrbet. Padlo jih je sedem. Toda spretnemu mitraljezcu je zmanjkalo streliva, zato se je moral tudi on umakniti proti gozdnemu predelu, ki mu pravijo Klinovrški oddelki. Domobranci so doumeli, da nima streliva, zato so ga hoteli ujeti živega. Ker je bil že upehan in ker mu je bila glava težke brede brez streliva le v napoto, jo je zakril z listjem in se potem umikal samo z revolverjem na boben.

Nemci in domobranci so začeli najprej jurišati proti šoli. Očitno so dobro vedeli, da je tam bataljonski štab. Ko se je iz šole pognal namestnik komandanta Viktor Cvelbar-Stane, so bili nemški vojaki komaj nekaj korakov stran. Cvelbar se je vrgel na tla in začel streljati. Pridružili so se mu še nekateri navadni borci. Sovražnikom so preprečili, da niso mogli v prvem naskoku zavzeti šole, medtem pa so se drugi umaknili iz hiš. Poskušali so tudi odvreči protitankovski top, vendar se ni dalo. Tačas so namreč sovražniki uredili mitralješki ogenj in znova naskočili. Cvelbarja sta prepoznala dva domobranca iz Šentjerneja. Začela sta kričati, naj se vda. S svojimi tovarišije ležal na planem, okoli njega so klestili mitralješki rafali. Ko se je ozrl na desno, je opazil da prodirajo sovražniki v strelcih proti šoli. Zakričal je: »Za menoj!« in se odločno pognal čez čistino za rob, kjer je bil v mrtvem kotu. Kaže, da ga je rešila nemška uniforma, saj se je izmuznil čisto blizu Nemcev. Iz za zaklona je potem kril umik drugih partizanov.

Tudi bataljonski komandant Ignac Horvat-Imre in namestnik političnega komisarja 3. čete Jože Snoj-Piki sta utekla zadnji hip. Bežala sta navzdol proti Klinovrškim oddelkom, za njima pa sta tekla dva domobranca in ju pozivala, naj se vdasta, češ da jima dajeta poroštvo za življenje. Toda Imre je skočil v zaklon in z brzostrelko užgal nazaj po obeh domobrancih. To je za silo pomagalo, tako da sta se Piki in Imre rešila.⁵⁷

Partizanski odpor je bil neurejen in slaboten. Sovražniki so kmalu prepodili šibko varovanje od cerkve in izhode iz vasi zapirali z rafali. Glavnina 2. čete se je umikala po kolovozu, ki je dajal precej kritja. Toda kdor se ni globoko sklonil, je obležal. To se je pripetilo Milki Mislej, ki se zaradi minskih drobcev, zaraslih po trebuhu, ni mogla pripogniti. Nenadoma je bila zadeta v glavo in je omahnila na pot. Soborka Zorka Kodrič ji je hotela pomagati, vendar je malo manjkalo, da ni padla še ona. Rešil jo je komandir Vinko Volavšek-Albin, ki je ustrelil domobranca, ko se je nenadoma znašel pred njo. Potem je morala teči dalje, daje sovražniki ne bi ujeli.

Poleg Milke je tam popadalo še šest partizanov, med njimi Vencelj Umek z Vrhlike, Jože Dragoš iz Jankovičev, Anton Logar iz Podtabora pri Šembijah, ter Anton Miklavc-Križman in Ivan Bobnič iz Obrova, partizani Zorko Ceglar z Obrova, Anton Jakša iz Brstovca, Rudolf Kocbek iz Benedikta in komandir 1. čete Lojze Klančar-Kovač pa so bili le huje ranjeni. Na tistem kraju ali pri varovanju min sta padla še brata Franc in Lado Bradač iz Podgrada. Bolničarka Helena Murovec-

Padli na Starem Bregu: puškomitraljezec Mirko Špacapan-Matiček iz Ozeljana (levo), borec Vencelj Umek z Vrhlike (sredina) in puškomitraljezec Vilko Paradž iz Ljubljane (desno). Fotografija padle Milke MisleJ je bila objavljena v knjigi Tomšičeva brigada 2 na str. 793 levo. za Jožeta Dragoša iz Jankovičev ter Antona Miklavca-Križmana in Ivana Bobniča iz Obrova pa ni bilo mogoče dobiti fotografij

Hela je morala med begom čez te padle, nato pa preskočiti še neke hlode, daje lahko utekla na varno v jarek proti Klinovrškim oddelkom (glej skico št. 37).

Oklevanje je bilo usodno za bolničarko Jožefo Bobek-Pepco, ki je obstala za hudo ranjeno medicinsko sestro Elviro iz Trsta. Do njiju je pridijal domobranec Trinko in ju hotel ustreliti s pištolo. Toda Pepca se mu je pognala za vrat ter ga tiščala, da orožja ni mogel uporabiti. Medtem je do ujetnic prišel tudi nemški podčastnik, ki pa mu je moral biti domobranec pokoren.

Medicinsko sestro Elviro in še eno obstreljeno bolničarko so Nemci naložili na voz, Vincenc Ivanušič, Franc Golob in Marko Čadonič iz 3. bataljona Levstikove brigade pa so morali hoditi. Enaka usoda je doletela partizanko Jožefo Bobek-Pepco in še dva ujeta borca iz 1. čete 3. bataljona Tomšičeve, čeprav so imeli zaradi ozeblin vse noge v ranah. Sovražniki so kotle z golažem prevrnili po šolskem dvorišču, proti Kočevju pa so odpeljali oba voza hrane, namenjene roškim

bolnišnicam, in protitankovski top. Med potjo so se ujetnikom pobahali, da so ubili 17 partizanov.

Viktor Cvelbar-Stane je po prihodu v zavetje gozda zbral razkropljene partizane, jih uredil in v strelski vrsti popeljal proti Staremu Bregu, kamor so prišli po gozdu od vzhoda. Nemcev in domobrancev pa tedaj ni bilo več v vasi. Videli sojih, kako se s plenom in ujetniki umikajo proti vasi Rantaš. Očitno se jim je zelo mudilo v Kočevje, zato sojo hitro popihali.⁵⁸

Med vračanjem mimo Krena (kota 616) so domobranci zalezli tri minerce, ki so imeli nalogo sprožiti mine na poteg. Prvi je padel, drugi je bil hudo ranjen, tretji pa seje rešil in tekel po pomoč. Koje 2. četo našel, so mu dodelili bolničarko in dva borca z nosili, ki pa se z ranjencem niso vrnili. Očitno sojih sovražniki pričakali v zasedi in vse postrelili. Minerei sojih našli šele konec decembra med pohodom proti Koprivniku. Bilo je pet moških in ena ženska, torej bolničarka. Trupla so že načele lisice, da ni bilo mogoče nobenega prepoznati.

Ko so izdajalski vojaki pokončali šibko partizansko zasedo, Nemcem ni bilo težko ceste razminirati. Nato so odstranili še manjšo zaseko, pri čemer so si pomagali tudi s tankom. Potem so s plenom in ujetniki navdušeno odhiteli v Kočevje.

Poraženi partizani so se zbirali v gozdu blizu Ceste. Proti večeru je odšla na Stari Breg skupina za pokop padlih. Menda so tam zagrebli 23 padlih partizanov. Ta podatek utegne kar držati, kajti Nande Sedej je v beležko zapisal, daje padlo pet borcev, dva sta bila ranjena, 30 pa pogrešanih. Najbliže resnici utegne biti pričevanje ujetega Marka Čadoniča, po katerem naj bi padlo 17 partizanov, 7 pa je bilo ujetih, od tega 3 iz Levstikove.

Pozno zvečer je 3. bataljon Tomšičeve odrinil čez Stari Log in Polom v Vrbovec, edino vas na tem koncu Kočevske, ki je imela še strehe na krovih in peči v hišah.⁵⁹

Nov strahoten poraz domobrancev v Velikih Laščah

V trenutku največjega zmagoslavja dolenjskih domobrancev, ki so se šopirili v Kočevju, so se že zgrinjali temačni oblaki nad njihovo etapno postojanko v Velikih Laščah, ki je bila za oskrbovanje Kočevja ključnega pomena.

Nalogo za napad na Velike Lašče so dobili trije bataljoni Šercejjeve in 2. bataljon Tomšičeve brigade. Načrt je določal, da mora: 1. bataljon Šercejjeve zavzeti utrdbe pri Sv. Roku, ki so bile ključnega pomena,

nato pa pritisniti od Retij, uničiti domobranske straže na jugu Lašč, obenem pa obvladati posadko v Kržanovi vili; 2. bataljon Šercerjeve obkoliti Lašče v loku od ceste pri Retjah mimo železniške postaje do Malih Lašč, hkrati pa z napadalno skupino osvojiti cerkev; 3. bataljon Šercerjeve prodirati od Malih Lašč in Prhajevega, spotoma uničiti prednje straže in domobransko posadko v Zalokarjevi vili; 2. bataljon Tomšičeve zavzeti zidno pregrado z utrdkami, ki naj bi branile dostope s črte od Grivke (kota 612) mimo Kobile (kota 628) do Polaka, potem pa prodreti v središče trga in osvojiti Vatikan (glej skico št. 38 na str. 503). Ta, zahodna stran Velikih Lašč je bila najbolj utrjena, zato je bilo temu bataljonu dodeljeno tudi topništvo, gorski top 75 mm in dva protitankovska topa.

Isto noč kot Velike Lašče bi bilo treba napasti in uničiti tudi manjšo domobransko posadko v turjaškem gradu. To nalogo je dobil 3. bataljon Loške brigade, druga dva njena bataljona sta morala preprečiti sovražnikovo posredovanje: prvi po cesti prek Pijave Gorice, ta je bil tudi okrepljen s protitankovskim topom 47 mm, drugi pa po cesti od Grosupljega čez Šentjurje (Podtabor). Sovražnikovo pomoč po cesti od Kočevja prek Ribnice in Žlebiča, pa tudi čez Lužarje ali Boncar od Rakeka, bi morala preprečiti Levstikova brigada.

Poleg teh neposrednih zavarovanj so bila predvidena še ožja in širša. Nalogo ožjih varovanj sta imela 4. bataljon Šercerjeve, ki bi moral zapreti dostope po cesti od Lužarjev prek Karlovice, in 4. bataljon Tomšičeve, ki naj bi z 2. četo postavil zaporo na cesti od Čušperka in Vidma-Dobrepolja pri Golem brdu (kota 584), s 3. četo pa zasedel vas Raščico in varoval bližnje križišče, s 1. četo pa postavil zasedo pri Finkovem na cesti od Žlebiča. Širše zavarovanje so vzdrževale predvsem enote 15. divizije, ki so vse dobile ukaz za strogo pripravljenost. Od teh sta najpomembnejši motilni nalogi pripadli Dolenjskemu odredu, ki je bil operativno podrejen štabu Tomšičeve brigade in ki bi moral pritisniti proti Grosupljemu od Kriške vasi in Predol, in Cankarjevi brigadi, kije morala proti Grosupljemu pritiskati od Luč, Vrhov pa tudi od Višnje Gore.

Že med napadom ali takoj po njem bi morale enote uničiti vse močnejše, strateško pomembne zgradbe: Loška brigada grad Turjak, Šercerjeva več zgradb v Velikih Laščah ter župnišče in Krekov dom pri Sv. Gregorju, Levstikova brigada pa bi morala pognati v zrak most v Dolenji vasi ter požgati železniški postaji v Ribnici in Žlebiču.⁶⁰

Štab 14. divizije je odlično poskrbel za prikrivanje pravih partizanskih namer: Šercerjevo in Tomšičevo brigado je poslal na izhodiščne položaje po gozdni in obhodni poti čez Krvavo Peč, od tam pa prek Uzmanov in Roba proti Raščici, čeravno bi bilo bližje in naravneje

z Lužarjev proti Karlovinci ali iz Banov čez Zgonče. Po tej poti je šel le

1. bataljon Šercerjeve brigade, vendar šele potem, ko seje že znočilo. Drugi bataljoni s topništvom so odšli iz Rut že 2. decembra 1943 popoldne, vendar so od Uzmanov dalje proti Raščici hodili po temi. Pratež Tomšičeve seje ustavil na Robu. Šele pri Raščici so se bataljoni razšli vsak v svojo smer. Tako domobranske patrulje, usmerjene predvsem proti Dvorski vasi, Karlovinci in Mišji dolini, niso mogle odkriti ničesar vznemirljivega.

Kajpak, prikriti se ni dalo vsega, temveč samo najvažnejše. In tako seje zgodilo, da so domobranci v turjaškem gradu nekaj zaslutili in jo ob nastopu mraku popihali v Šentjurje. Dobro so vedeli, da s partizani ni dobro zobati češenj.

Naporno približevanje partizanov iz Podturjaka v strmino je bilo zaman, stroga tišina pa odveč: v turjaškem gradu in grajskih hlevih ni bilo nobenega domobranca več. Za njimi je ostala le še poležana slama, nekaj odpadkov in opreme. Borcem in poveljnikom Loške brigade je bilo treba grad samo še požgati, toda grad sije - poleg Franca Bobnarja-Gedža - želel najprej ogledati tudi štab Tomšičeve brigade na čelu s komandantom Stankom Semičem-Dakijem in političnim komisarjem Vladom Mišico-Mihom.

Borci in njihovi poveljniki so bili prepričani, da grajski hodnik vodi naokrog, zato so polivali bencin od enega stopnišča po krilu gradu proti sredini. Toda tam so naleteli na prezidek. Bili so v pasti, kajti medtem so plameni že zajeli stopnišče in grajske sobane. Ni bilo drugega izhoda, kakor skakati skozi okno v temo na dvorišče. Prvi je skočil Gedžo, kije bil spreten kot maček. Toda za nekatere seje skok slabo končal. Najhuje sta jo skupila sekretar brigadnega biroja ZKM Peter Mendaš-Iztok, ki sije zvil obe nogi in pokvaril hrbtenico, in vodja Brigadnega OC Leopold Skol-Polde, ki sije razbil koleno. Zaradi tega je Polde moral oditi v bolnišnico. Stanko Semič-Daki je bil bolj previden in je raje počakal, da so mu prinesli lestev.

Po neljubem dogodku se je štab Tomšičeve brigade nastanil v gostilni pri Jožetu Ahcu, kije Dakija dobro poznal.⁶¹

Trije bataljoni Šercerjeve so prišli na izhodiščne položaje okoli Velikih Lašč, ne da bi bili opaženi. Presenečenje je bilo popolno. Prvi bataljon je zavzel utrdbe pri cerkvi Sv. Roka brez streljanja, ker so bile prazne. Prvi rafal je sprožil v zrak ob 23. uri, da je s tem dal znak za začetek napada.

Izreden uspeh je doseglo 14 izbranih partizanov 2. čete 2. bataljona Šercerjeve brigade pod poveljstvom Mirka Zdešarja, ki so se mimo železniške postaje priplazili do goščave Ščita blizu cerkve. Po komaj

Pohod Tomšičeve brigade mimo Krvave Peči v napad na Velike Lašče (foto Jože Petek)

prehodnem goščavju jih je vodil domači terenec. Prišli so skoraj do cerkvenega obzidja, ko so v sadovnjaku pred seboj zaslišali domobransko patruljo. Vodil jo je oficir, ki na Zdešarjev poziv ni hotel dvigniti rok. Franc Derenčin, ki gaje imel ves čas na muhi, gaje pihnil, kot bi mignil, nekaj drugih jurišacev pa je zgrabilo enega od domobrancev, ki so ga nemudoma pokončili. Pri prvi hiši so zalotili še enega domobranca, ki pa so ga le razorožili.

Že čisto pri cerkvi jim je prišla nasproti še ena patrulja, kijo je spet vodil domobranski oficir. Zdešajevi jurišniki so ga zaustavili in zahtevali znake razpoznavanja, dobili pa so le geslo. Ko so zahtevali, da dvigne roke, ni ubogal; v hipu gaje podrla krogla iz Derenčinove puške. Hoteli so ujeti še katerega, da bi dobili odziv. Šli so na lov. Za bližnjim grmom so zaslišali še enega domobranca in na podlagi gesla zahtevali še odziv. Ker seje obotavljal, mu je Zdešarjev borec neopazno stopil za hrbet in mu prislonil puškino cev na život. Tako je iznajdljivi Mirko Zdešar imel popolne domobranske razpoznavne znake. Glasili so se Porcija - Postojna in Novo mesto - Nova vas. Nemudoma jih je po kurirju poslal v brigadni štab, da bi napadalci laže opravili z domobranskimi stražarji.⁶²

Načelnik brigadnega štaba Ivan Kovačič-Efenka in namestnik brigadnega komandanta Jože Lepin-Ris sta odšla z 2. bataljonom

Tomšičeve. Taje pri mostu pod Raščico izločil manjšo zasedo z dvema puškomitraljezoma, pri kateri je ostal operativni oficir dr. Lado Lovrenčič, bataljonska glavnina paje odšla po glavni cesti do Malih Lašč. Tam je zavila na desno, da bi po poti čez Prhajevo prispela do Gmajne in ceste, ki pelje z Ulake v Velike Lašče. Ko so prišli do Jelenčeve hiše na Gmajni, je začel nekdo klicati nekakšna imena. Borci 2. bataljona so ga sicer zgrabili in zaprli, vendar so domobranci v Laščah že dobili opozorilo za preplah, zato so hitro zasedli vse obrambne točke.

Prodor 2. bataljona je preprečeval obrambni zid s strelnimi linami, ki seje vlekel po vrtovih čez Gmajno. Zgradili so ga že Italijani. Začel seje s pokritim bunkerjem na kraju, kjer stoji zdaj hiša dr. Čea. Drugi bunker, pokrit s plitvo strešno opeko, je bil na kraju, kjer zdaj stoji Koširjeva hiša. Pri njem se je zid zapognil proti vzhodu. Komandir 2. čete Lojze Uršič je dobil nalogo, naj z dvema vodom zid s te strani obide, kar pa ni bilo mogoče, ker seje zid vlekel predaleč.

Sprva so bili napadalci nemočni. Nič si niso znali pomagati. Bataljonski komandant Jože Boldan-Silni je zbral vsa mitralješka orožja na sredini, kar pa ni pomagalo. Tudi Zdravko Lozej-Pat, ki je s cestnega ovinka izstrelil nekaj topovskih granat kalibra 75 mm, ni mogel izboljšati položaja. Partizanski napad prek Gmajne je zastal.⁶³

Pri Šercerjevi brigadi je bilo sprva nekaj več uspehov.

Zdešarjeva udarna skupina je med preganjanjem razkropljene domobranske patrulje, ki je deloma zbežala v župnišče, zasedla zid okoli cerkve. Na srečo v cerkvi in obeh zvonikih dotlej še ni bilo domobrancev. Zato je komandir Mirko Zdešar za cerkvenim zidom pustil puškomitraljezca Slejka, z drugimi borci pa vdrl v župnišče. Medtem so skozi vrata na drugi strani pobegnili trije nemški vojaki iz preganjane patrulje, drugih pa v velikolaškem župnišču ni bilo. Tako je Zdešarjeva skupina dobila v roke dve najmočnejši zgradbi, ki sta imeli prevladujočo lego nad trgom (glej skico št. 38 na že omenjeni strani). Prav čudno je, zakaj štab Šercerjeve brigade Mirku Zdešarju ni poslal potrebnih okrepitev, da bi lahko razširil začetni uspeh.

Dober začetni uspeh je dosegel tudi 1. bataljon Šercerjeve, kije pri Sv. Roku pustil v zasedi le eno mitralješko trojko, z glavnino pa je pohitel proti bunkerjem pri Kržanovi vili. Borci so izgnali domobrance iz Kržanove vile že v prvem naletu in jih vrgli na piano. Le redkim je uspelo preteči goličavo do sredine trga, večina domobrancev paje bilo pobitih. Razen tega so zavzeli tudi dva bunkerja, ki bi morala biti po poročilih obveščevalcev prazna, vendar so sovražniki skočili vanje že po prvih streljih. Iz njiju so se domobranci umaknili v bližnjo hišo, toda tudi od tam so začeli posamič preskakovati proti središču Lašč. Prve

so partizani tudi ujeli. Samo iz gostilniške drvarnice na cesti proti Retjam so jih zbežali deset.

Kaže, da je domobransko poveljevanje hudo šepalo. Komandant Danilo Capuder je vso posadko razdelil na skupine po dvajset mož in jih poslal kar na dvajset utrjenih točk. To je naredil že ob začetku partizanskega napada. Domobranci so zasedli hiše, koder jih po partizanskih obveščevalnih podatkih ne bi smelo biti, kar je napadalcem povzročalo najhujše preglavice. Krogle so sikale z vseh strani in partizani so morali biti previdni.

Glavnina 2. bataljona Šercerjeve je obtičala pri sokolskem domu, ne da bi zavzela en sam bunker.

Hujše je bilo pri 3. bataljonu Šercejeve, kije napadal od Malih Lašč in bi moral zavzeti utrjeno Zalokarjevo vilo, vendar se ji napadalci po goličavi niso mogli približati. Komandant 3. bataljona Cveto Poljak je skušal domobransko obrambo omehčati s težkim minometom, pri tem pa se je zgodila huda nesreča. Usodno se je zmotil partizan Janez Šenica-Ivan. Težko mino je spustil v cev s prednjim delom, namesto z repom. Minometno cev je razneslo in mu tako razmesarilo noge, da so mu jih morali odrezati. Kaže, da je tam ubilo Ludvika Turšiča iz Bezuljaka, huje ranilo pa še bataljonskega komandanta Cveta Poljaka, Janeza Hribarja iz Žerovnice in še nekaj drugih borcev.⁶⁴

Zaradi te nesreče se je napadalni zagon od severa zmanjšal, pa tudi na jugu je zavoljo zgostitve domobranske obrambe nastal zastoj v napadu. Vtis o partizanski nemoči je nastal tudi zato, ker so topničarji rabili precej časa za prestavitev gorskega topa. To so domobranci izkoristili za napad na Zdešaijevo udarno skupino, ki je junaško branila dostope k cerkvi in župnišču, žal pa ji je grozilo uničenje. Domobranski komandant Danilo Capuder je proti njej usmejal vse več domobrancev, ki so skušali obkoliti in napasti od zadaj. Toda v tistem metežu je eden izmed partizanov dobro pomeril in Capuder je omahnil smrtno zadet, kar je takoj vplivalo na bojevitost in obrambno urejenost domobrancev.

Da partizanski napad ne obeta zanesljivega uspeha, je bilo sklepati tudi po prvem spopadu pri varovanjih Loške brigade, kije nemško in domobransko pomoč na poti iz Ljubljane prek Pijave Gorice pričakala kmalu po polnoči.

Zaseda 1. bataljona Loške brigade je čakala pri ovinku nad Pijavo Gorico (stara cesta), kjer so cesto zaminirali. Komandant bataljona Jože Jakič-Dušan je rekel komandirju protitankovskega topa, naj na prvi nemški oklepnik ne strelja, ker bo le-ta zašel na mino, temveč naj cilja na drugega in naslednje. Toda mina je ob prihodu sovražnikove

motorizirane kolone odpovedala. K sreči je bil namerilec tako priseben, da ga to ni zmedlo. Cev je brez vznemirjenja nameril na prvi oklepnik in zadel v polno že s prvo granato, nakar je vozilo s posadko vred končalo v plamenih.

Strel protitankovskega topa je bil tudi znak za splošen napad z mitraljezi, s katerimi so Dušanovi borci udarili po domobrancih in nemških vojaki na tovarnjakih, ki so imeli kakšnih 20 mrtvih. Le malo je manjkalo, da partizani niso motorizirane kolone do konca uničili. Po nekem pričevanju so to preprečili nemški srednji tanki. Samo zaradi njih ni bilo povelja za juriš, na tanke pa protitankovski top ni mogel streljati, ker mu je bil napoti goreči oklepnik. Vseeno pa so sovražniki doživeli tak udarec, da nadaljnjega prodora proti Turjaku in Velikim Laščam niso tvegali.

Zaman je poskušala prodreti tudi pehota od Grosupljega. Tam je sovražnikovo kolono učinkovito zavrnil 2. bataljon Loške pod poveljstvom Duška Remiha in zaplenil eno težko brezo.

Dolenjski odred je imel le patroljne spopade, v katerih je pobil tri domobrance, zaplenil dve puški in zažgal osebni avto.⁶⁵

Ob treh zjutraj je prišel v Jelenčevo hišo na Gmajni, kjer je bila poveljniška točka 2. bataljona Tomšičeve, Mile Kilibarda, načelnik štaba 14. divizije, ki je naštel že opisane težave ter izrazil mnenje, da se bosta morali brigadi najbrž umakniti, kar pa Ivanu Kovačiču-Efenki in Jožetu Lepinu-Risu ni dišalo. Zlasti Efenka je menil, da so uspehi Šercerjeve brigade ohrabrujoči in daje treba Lašče odločno napasti od vseh strani. Z Risom sta se dogovorila, da bo vsak izmed njiju popeljal v naskok po eno četo, Efenka 1. četo Limovo, Ris pa 2. četo Uršičevo. Računala pa sta tudi na topniško podporo, kajti noč ni bila več tako temna, kot je bila od začetka. Medla svetloba je že črtala obrise utrdb, ki jih je bilo treba onemogočiti.

Ko so Efenka, Ris in Silni prišli med navadne borce in jim povedali, da je le od njihovega junaštva odvisno, če bodo Lašče zavzete ali ne, je med partizani zavladala neomajna bojna volja, da jim bodo sledili. Borci 1. čete so takoj navalili, vendar so domobranci iz velikega bunkerja preprečevali vsakršen dostop na jurišno razdaljo. Njihovi rafali so smrtno zadeli Lada Szvankovskega iz Ribnice, odličnega brivca in po narodnosti Poljaka, hudo ranili pa Janeza Perovška iz Sušja in Antona Kukmana-Žorža iz Otočca (že šestič).

Najprej je bilo treba uničiti oba bunkerja. Levega je vzel na muho Zdravko Lozej-Pat, kije samo dvakrat ustrelil z gorskim topom 75 mm. Obakrat je levi bunker zadel v polno. V njem so bili mrtvi trije domobranci, drugi so zbežali v sredino trga. S tem je imela 1. četa

Borec Lado Szvankovsky iz Ribnice (levo), ki je padel na Cma/ni v Velikih Laščah 4. decembra, in Janez Perovšek iz Sušja (desno), kije bil hudo ranjen (umrl je 12. decembra 1943 v Zapotoku)

odprto pot, da lahko z leve strani obide obrambni zid. To sta naredila komandir Torči Sluga-Lim in puškomitraljezec Severin Nemec-Teklo. Tačas se je skušal vodnik Anton Krašovec-Kras s svojimi borci priplaziti blizu obrambnega zidu, da bi skozi strelne line nametali bomb. Ukazal jim je, da med približevanjem ne smejo streljati, sicer se bodo le izdali, kje so. Med približevanjem jim je prišel v roke domobranec Jože Gruden, kovač iz Ponikev in partizanski begun, ki je bil poprej kurir Silnega. Lim je namignil bataljonskemu komandantu Jožetu Boldanu-Silnemu, češ naj pogleda, katerega tička so ujeli in mu vzeli puško. Ko je Silni prijel beguna za roko, ga je ta mahnil čez obraz in skočil, toda Silni je naglo švrknil z brzostrelko in ga prestrelil po nogah, vendar je ujetnik vseeno ušel.⁶⁶

Osrednji bunker, ki je bil pokrit samo s tanko strešno opeko, je prevzel nase komandir 2. čete Lojze Uršič, mojster streljanja z lahkim minometom. Kmalu se mu je posrečilo, daje bunker zadel skozi strelno lino. Mina je padla točno na domobranski mitraljez, ki je kovinsko zazvenel. Takrat so sovražniki za zidom popustili in 2. četa se je pognala čezenj. Skoraj hkrati sta obrambni zid obšla po levi strani tudi Teklo in Lim, prvi je streljal z bredo, drugi z laško brzostrelko (glej skico št. 38). Tačas se je že toliko zdanilo, da sta partizanska gorska

topova lahko natančno tolkla po domobranskih utrdbah na pokopališču, kjer je bil najhujši odpor.

Domobranci, kolikor je bilo za obrambnim zidom še živih, so morali bežati, ves 2. bataljon Tomšičeve brigade pa je planil na juriš. Čete so prodirale naglo in brez odpora. Med domobranci je nastala panika in popolna zmeda, mislili so le še na to, kam bi zbežali ali se skrili, partizanski mitraljezi pa so samo kosili. Trupla izdajalskih vojakov so ležala vsevprek, da skoraj ni bilo kam stopiti. Največ pobitih sovražnikov je bilo na pokopališču, kjer so granate gorskih topov zadevale v polno. Domobranci so že povsod popustili, urejeno in zagrizeno so se bojevali le še nemški vojaki iz sodišča. Toda medtem so partizani zavzeli pokopališče, tako da so sodno stavbo obkolili tudi s severne strani in Nemce obvladali, deloma pa so jim ušli proti železniški postaji. Iz sodnih zaporov so borci 2. bataljona Tomšičeve rešili osem partizanskih ljudi, od tega tri vplivne aktiviste OF.

Komandant Jože Boldan-Silni je 1. četo popeljal k Vatikanu. Tam se mu je z nasprotne strani pridružil komandir Mirko Zdešar, ki se je skušal s svojimi 14 borci iz domobranske obkolitve prebiti čez središče trga, zato pač, ker je tam slišal najhujše streljanje. Med prebojem so ga domobranci že zgrabili, vendar je tudi njih zajela panika in zmeda, brž ko so tomšičevci naskočili Vatikan, zato se niso utegnili ukvarjati z njim. Morali so teči, da bi pred svitom še ušli skozi vrzel mimo železniške postaje.

Silni je na pločniku pred gostilno in pekarijo spet naletel na svojega nekdanjega kurirja s prestreljenima nogama. Velel je, naj ga takoj ustrelijo. Nato sta z Limom in nekaj borci vdrla v Vatikan. Naproti jim je prišla priletna ženička in potem jih je morala voditi po sobah. Najprej so v postelji našli moškega, za katerega je trdila, daje njen sin, ki ima tuberkulozo. Toda ko je Silni odgrnil odejo, je bilo vse krvavo. Brž za tem so našli še enega ranjenega domobranca, v gornjih prostorih pa tudi šest nekdanjih borcev 2. bataljona, partizanskih begunov. Pušk zares niso imeli, bili pa so v domobranskih uniformah, torej zanje ni bilo nobene milosti, takoj so jih postrelili.

Komandir 3. čete Ivan Zore-Jemej je z vodom borcev zasedel Pucljevo hišo. V njej so si domobranci postavili pograde, ki pa so bili prazni. Okoli njih so bili razmetani vojaški opasači in nekaj opreme. Na tleh je ležal tudi lep, oficirski opasač, zato seje Jernej sklonil, da bi ga pobral, tedaj pa je pod pogradom zagledal skritega domobranca. Rekel ni nič, le stopil je ven do puškomitraljezca s slabimi čevlji, češ naj stopi med pograde in zbeza ven skritega sovražnika, pa bo prišel do boljših čevljev. Tajе brž ubogal, ko pa seje vrnil iz sobe preobut, je Jerneja opozoril, da je bil pod pogradom skrit njegov donedavni

Truplapadlih domobrancev med hišami v Velikih Laščah, kjer je prodiral 2. bataljon Tomšičeve brigade

kurir, ki je pobegnil komaj pred desetimi dnevi, ob napadu na Grahovo. Tudi zanj ni bilo milosti, pridružiti se je moral tistim, ki so jih dobili v Vatikanu.

Tudi vodnik Anton Krašovec-Kras je med ujetimi domobranci prepoznal partizanskega beguna, prejšnjega borca 1. čete.⁶⁷

Komandir Ivan Zore-Jemej je dobil ukaz, naj s četo pohiti za sovražniki, ki so tekli proti Ponikvam, in zasede železniško postajo, 1. in 2. četa pa sta začeli preiskovati hiše in druga poslopja po Velikih Laščah. Domobranci so v gručah ali posamič bežali proti Dobropolju. Operativni oficir 2. bataljona dr. Lado Lovrenčič jih je opazoval z daljnogledom, vendar je bila njegova zaseda predaleč, da bi se izplačalo streljati. Naštel je kakšnih 30 domobrancev, ki pa so bili večinoma brez orožja. K zasedi 3. čete 4. bataljona Tomšičeve je po gozdu od Velikih Lašč pribežalo šest domobrancev. Partizani pod vodstvom Janeza Kramariča so skočili za njimi, vendar jih niso mogli poloviti. Čisto brez dela je ostala 1. četa 4. bataljona Tomšičeve blizu Finkovega. Tam ni bilo nobenega spopada in nobenega domobranca.

Sedemnajst ujetih domobrancev, ki so morali nositi padlega partizana Lada Szvankovskega, so partizani potem zaprli v neki svinjak, vendar so jih preslabo zastražili. Še pred poldnem so ujetniki izginili s stražarjem vred. To je bil Franc Mrše iz Dolenjih Lazov, ki so ga potem partizanske patrulje našle ubitega pri Ponikvah.

S sovražniki so imela opraviti samo še varovanja iz Loške in Levstikove brigade. Od teh je najpomembnejši uspeh dosegel 2. bataljon Loške brigade pod poveljstvom Duška Remiha. Na njegove zasede so proti jutru naleteli domobranci, ki sojo popihali s Turjaka. Partizanski borci so se sprva zmedli, kajti sovražnike so pričakovali od Grosupljega, toda komandant Duško seje hitro znašel, zasedo obrnil, domobrance pa z enim vodom obšel ter jim udaril v bok in hrbet. Začel se je boj iz bližine, celo s pestmi, v katerem je bila nastajajoča domobranska Turjaška četa povsem razbita: padlo je šest domobrancev, devet je bilo ujetih, drugi so se razbežali na vse strani. Od Duškovih borcev sta dva padla, šest je bilo ranjenih, enega pa so domobranci ujeli, vendar jim je čez dva dni ušel.

Bežati so morali tudi sovražniki, ki so proti Laščam hiteli na pomoč iz Kočevja prek Ribnice na šestih tovornjakih. Po njih je pri Žlebiču užgala zaseda Levstikove brigade. Štirje tovorni avtomobili so se takoj obrnili nazaj proti Kočevju. Tu bi bila Levstikova lahko dosegla še večji uspeh, žal pa je bila premalo odločna v napadu. Namesto da bi prepodila vse sovražnike, seje celo umaknila in s tem dopustila, daje

Angleško plastično razstrelivo z drugimi minerskimi pripomočki, ki so ga partizani dobili pri domobrancih ob zavzetju Velikih Lašč

kakšnih 30 domobrancev ves dan neovirano šarilo okoli Sinovice. V Kočevje so se vrnili šele proti večeru.

Štab 14. divizije je bil zaradi umika Levstikove ogorčen in vnovič je zahteval, da se morajo njene enote brž vrniti k Žlebiču in Ribnici ter nemudoma požgati obe železniški postaji.⁶⁸

Medtem so čete obeh brigad po Velikih Laščah pregledovale hiše, lope in gospodarska poslopja. V njih sta 1. in 2. četa 2. bataljona Tomšičeve polovili še 17 domobrancev, vseh podstrešij in drugih skritih koticov pa le nista preiskali, tako da se je nekaj domobrancev rešilo.

Kakšno uro po končanih bojih sta v Velike Lašče prijezdila politični komisar Glavnega štaba NOV in POS Boris Kraigher-Janez in politični komisar 14. divizije Stane Dobovičnik-Krt. Posebej sta čestitala Ivanu Kovačiču-Efenki, Jožetu Lepinu-Risu, Jožetu Boldanu-Silnemu in Mirku Zdešarju. Kajpak sta morala ob tem tudi odločiti, ali naj enote prizaneso s požigom župnišča in Pucljev! hiši. Do partizanskega poveljstva je prišla delegacija Laščanov na čelu z župnikom Jakobom Ramovšem in nekdanjim poslancem Ivanom Pucljem, ki sta s častno besedo obljubila, da v Velikih Laščah ne bo nikoli več domobranske

postojanke. Partizanski poveljniki so jima vejeli. Najbrž niso pomislili, da niti Ramovš niti Pucelj o tem ne bosta mogla odločati, zato so župnišče in Pucljevo hišo črtali s seznama za požig, za vse drugo pa je obveljala prvotna zapoved.

Partizani so tačas vlomili velika železna vrata v Vatikanu, kjer so prišli do ogromnih zalog živeža in drugih dobrot. S tem je bilo pravih bojnih posegov v Velikih Laščah pravzaprav konec. Čete so začele spravljati orožje, strelivo in vojaško opremo, česar je bilo na kupe. Zaplenili so: 1 minomet 81 mm, 5 težkih bred in 1 mitraljez Sant Etlen, 3 lahke brede in 6 drugih puškomitraljezov, 198 pušk, 222 granat za protitankovski top 47 mm, 21 min za minomet 81 mm, 12 zabojev min za minomete 45 mm, 19 zabojev streliva za težke brede, 6 rančev streliva za lahke brede, 3 zaboje streliva za puške mavzer, 1 zaboj grškega streliva ter 12 kant plastičnega razstreliva z vsemi pripomočki za miniranje in 1 kanto protitankovskih min, ki so jih angleška letala v noči na 28. november pomotoma odvrgla v Velike Lašče. Poleg tega je bilo še veliko vojaških oblačil, perila in obutve ter štirje zvrhani vozovi različnih živil, kar so deloma namenili za partizanske bolnišnice, deloma pa za zmagovite brigade.

V Velikih Laščah so partizani dobili v roke tudi ves arhiv domobranske postojanke, ki gaje nemudoma in natančno pregledal vodja OC Šercejjeve brigade Gorazd Škoporec-Borut. Iz listin je dobil podatke o moči, razmestitvi in načrtih domobrancev na tem koncu Dolenjske, istočasno pa je ugotovil, da je bilo tik pred partizanskim napadom v Laščah kar 371 domobrancev, od tega šest oficirjev. Ker so po trgu našteji 200 padlih domobrancev, še 17 pa jih je ujel 2. bataljon Tomšičeve brigade, se je kljub vsemu izognilo uničenju približno 154 izdajalskih vojakov. Domobranci so doživeli strahoten poraz, saj so morali iz seznamov odpisati kar dve popolni četi. Seveda je treba tudi priznati, da je bilo med ubitimi domobranci nekaj takih, predvsem iz Robarskih vasi, ki so jih sovražniki nasilno privlekli v Velike Lašče komaj dva dni prej in jih vtaknili v svoje uniforme.

Pred umikom iz Lašč sta brigadi požgali železniško postajo, skladišče na Silosih, sokolski dom, obe šoli, sodnijo, Vatikan ter Notarjevo, Zalokarjevo in Dolšinovo vilo, močne zgradbe, ki so dotedaj služile domobrancem. Pred tem je dr. Lado Lovrenčič poskrbel, da so domačini iz sodišča rešili dragocene knjige ali listine. Komandir Ivan Zore-Jemej s svojimi partizani je tudi pomagal iz postajnega poslopja znesti pohištvo družini, naklonjeni partizanom, drugi, domobrancem naklonjeni družini pa je zgorelo vse, kar je imela. Koje gorelo sodišče, pa sta se nenadoma na oknih pojavila dva nemška vojaka. Zagledali soju partizanski poveljniki, ki so se fotografirali pred cerkvijo. Vendar

pa sta Nemca raje zgorela, očitno se jima je beg zdel nesmiseln. Šest ujetih domobrancev, med njimi je bil tudi Stane Šajn iz Malih Lašč, je tudi ušlo, menda po zaslugi obveščevalca velikolaškega okrožja, ki je imel z njimi svoje račune.

Partizanski spreved s plenom seje pomikal mimo Raščice na Rob, kjer so jih čakali prizadevni kuharji s toplo hrano.⁶⁹

Od Roba do vključitve 3. bataljona na Mali Gori

Po veliki zmagi so enote 14. divizije ostale na položajih okoli Velikih Lašč, le da so se iz zavzetega trga umaknile, da bi se izognile morebitnemu nemškemu letalskemu napadu in da bi dokončale rušenja, ki so jim bila odrejena. Enote 4. bataljona Tomšičeve so dobile in vzdrževale stik z Dolenjskim odredom in s Cankaijevo brigado, zmagoviti 2. bataljon Tomšičeve pa seje umaknil k pratežu na Rob,* kamor je pripeljal tudi štiri vozove plena.⁷⁰

Bataljoni Šercejve so se pomaknili v Dvorsko vas in k Sv. Gregorju, kjer so čete požgale Krekov prosvetni dom in župnišče, ki sta belongardistom z močnimi zidovi služili za postojanki do italijanske kapitulacije, pa se je bilo bati, da se bodo vanju naselili tudi njihovi nasledniki domobranci. Enako je naredila Tomšičeva na Robu. Požgala je župnišče, prosvetni dom in osnovno šolo pri cerkvi sv. Marije, same močne zgradbe, kjer so se bili skupaj z Italijani zabarikadirali že belongardisti. Na vrsti sta bila tudi Grosuplje in Šmaije-Sap, od koder sta se preostali četi 2. domobranskega bataljona potihem umaknili v noči na 3. december. To so ugotovile bojne patrulje Cankaijeve brigade, nakar so se njene enote pripravile za rušenje. Ponoči so požgale železniško postajo Šmaije-Sap, 4. decembra 1943 zvečer pa še sokolski dom, gasilski dom, železniško postajo in trdno grajeni Rusov valjčni mlin v Grosupljem.

Od velike zmage v Velikih Laščah ni minilo niti 24 ur, ko je Glavni štab NOV in PO Slovenije izdal posebno dnevno povelje, s katerim je 4. decembra izrekel priznanje in pohvalo za veliki uspeh vsem borcem, komandijem, komandantom in političnim komisarijem 14. divizije. Ta pohvala je dobro dela zlasti borcem 2. bataljona Tomšičeve, ki so bili ponosni na svojo bojevitost.

*Jože Lepin-Ris je povedal, da so na Rob prinesli in na tamkajšnjem pokopališču pokopali padlega Lada Szvankovskega, vendar pa Robarji zanikajo, da bi bil tistikrat na Robu pokopan kateri od padlih partizanov (poizvedbe z dne 15. januarja 1988)

Medtem se je namestnik komisaija 14. divizije Matevž Hace ves dan ukvarjal z nekdanjim narodnim poslancem Ivanom Pucljem, ki se je v Velikih Laščah počutil ogroženega. Po zaslišanju je dobil dovoljenje, da se lahko preseli v Ljubljano.⁷¹

Tomšičeva brigada je še pred napadom na Velike Lašče dobila nalogo, da se usmeri proti Kočevju, tam vključi v svojo sestavo poldrug mesec odsotni 3. bataljon in se pripravi za napad na to mesto. To povelje je glavni štab napisal že 1. decembra. Z njim je določil, da mora 3. bataljon na Starem Bregu zamenjati 3. bataljon 15. SNOB Belokranjske, ki se je tedaj zadrževal na Suhorju pri Metliki. V zapovedi za napad na Velike Lašče 2. decembra ob treh zjutraj je to povelje ponovil štab 7. korpusa z dostavkom, naj brigada odide v okolico Rakitnice. Štab 3. bataljona Tomšičeve je to povelje dobil 3. decembra 1943.

Na Robu si torej 2. in 4. bataljon Tomšičeve nista utegnila privoščiti izdatnejšega počitka. Že v noči na 4. december sta se skozi Mišjo dolino in mimo Črnega potoka premaknila v Mlake, od tam pa naslednjo noč v Sodražico. Tam je ostal brigadni štab in 4. bataljon, 2. bataljon pa se je nastanil v Zamostecu (glej enobarvno skico št. 42-A na str. 581).

Tu so enote počivale še ves 6. december 1943. Udeležile so se dveh večjih mitingov, 5. decembra v Sodražici (nanj je prišlo 250 civilov) in 6. decembra v Zamostecu. Na njih je kulturniška skupina prvič nastopila s himno 14. divizije. Besedilo zanjo je napisal Karel Destovnik-Kajuh, uglasbil s pomočjo harmonija pa jo je Cveto Marolt-Špik. Melodija in besedilo sta takoj osvojili srca borcev Tomšičeve brigade in vseh partizanskih ljudi, vsi so jo ponavljali in z njo sta postala Kajuh in njegova skupina znana slehernemu borcu Tomšičeve brigade.

Dvodnevni počitek je Tomšičeva izrabila za razuševanje in za številčno krepitev. Novačili so v Sodražici in po dolini do Žimaric, po novince, topovsko strelivo in razstrelivo v Loški Potok pa je šla 2. četa 2. bataljona. Posebno nalogo je dobil dotedanji namestnik komandanta 2. bataljona Jože Zemljak-Domen, ki se nikakor ni mogel ločiti od Tomšičeve brigade. S 1. četo je šel po novince v Cerkniško kotlino, od tam pa je pripeljal tudi 11 Rusov, ki so pobegnili Nemcem z Rakeka pod vodstvom mlajšega lajtnanta Jakoba Maškova, in to tako, da so razorožili, zvezali in s sabo prignali nemškega podoficirja. Ta podoficir je bil po zaslišanju obsojen na smrt in ustreljen. Dva Rusa sta ostala v 2. bataljonu Tomšičeve, od teh je znan Fjodor Šestako, osem jih je dobila Levstikova brigada, Jakoba Maškova, ki je ostal do 20. decembra 1943 v Tomšičevi, pa so nato poklicali v glavni štab.⁷²

Že med pohodom proti Sodražici je štab Tomšičeve brigade poskrbel za stik s 3. bataljonom, ki se je po porazu na Starem Bregu nastanil v Vrbovcu pri Polomu. Kurirji brigadnega štaba so se pri njem zglasili že 5. decembra zjutraj in prinesli dve radostni novici, da je padla domobranska postojanka v Velikih Laščah in da se bo v kratkem začel napad na Kočevje.

V Vrbovcu se je 3. bataljon zadrževal od 3. decembra dalje. Tam se je takoj vojaško uredil, postavil močnejšo zasedo proti Kočevju, zvečer pa odšel na kazensko zasežbo v Staro Cerkev na dom izdajalca Antona Štiha. Medtem je poslal patroljo z mulo po sol v Stare Žage. Namestnik bataljonskega političnega komisarja Ivan Dolničar-Janošek je poskrbel za prevoz ranjencev na javko v Podstenicah, obenem pa se je 5. decembra oglasil pri vodstvu VOS na Rogu in imel pogovor z namestnikom političnega komisarja glavnega štaba Viktorjem Avbljem-Rudijem. Pogovor se je tikal preureditve protiobveščevalne službe v Tomšičevi, za katero je dotlej skrbel Peter Mendaš-Iztok, toda Dolničarje to dolžnost brez oklevanja zavrnil.

V nedeljo zvečer, bilo je 5. decembra 1943, so prek Hinj in Poloma prispeli topničarji 15. divizije z dvema havbicama 100 mm in 132 granatami, skoraj istočasno pa se je na Vrbovcu ustavila večja skupina diplomantov oficirske šole Vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije, ki so potovali na Primorsko. Že naslednjega dne se je zglasila pri divizijskem štabu v Sodražici, kije štiri zadržal v sestavi 14. divizije, od tega je poročnika Nikolo Kabiča in Milenka Kneževiča dobila Tomšičeva brigada.

Zjutraj 6. decembra sta 3. bataljon v Vrbovcu obiskala tudi novi načelnik brigadnega štaba Ivan Kovačič-Efenka in namestnik brigadnega političnega komisarja Franc Žugel-Zvone. Ta obisk je bil namenjen pripravam za napad na Kočevje. Na štabnem posvetu, ki je sledil brž po njunem prihodu, je namestnik bataljonskega komandanta Viktor Cvelbar-Stane dobil nalogo, da poskrbi za vse potankosti glede prevzema in dovoza streliva, zlasti topovskega. Priprave za napad na domobransko in nemško postojanko v Kočevju so tekle z okrepljeno prizadevnostjo, kljub temu pa so enote 3. bataljona še zmeraj prekopavale tudi cesto proti Staremu Logu.

Dan po teh dogovorih so v bataljonski štab v Vrbovcu dobili kratko sporočilo Viktorja Avblja-Rudija, da bo nalogo varovanja Kočevskega Roga prevzel 3. bataljon 15. brigade Belokranjske. S tem sporočilom je bila popravljena napaka, češ da bo to naredil 3. bataljon 12. brigade Štajerske, kot je bilo sporočeno sprva.

Zvečer 7. decembra sta bataljonski štab v Vrbovcu obiskala politični komisar 7. korpusa dr. Jože Brilej-Bolko in zastopnik obveščevalne službe glavnega štaba dr. Maijan Dermastia-Urban. Politični komisar Nande Sedej in namestnik komandanta 3. bataljona Tomšičeve Viktor Cvelbar-Stane, sta se morala zagovarjati zlasti zaradi presenečenja na Starem Bregu. Sedej je del krivde priznal, toda menil je, daje kriv manj od drugih. Za Cvelbajja je bila ta kritika eden izmed najhujših dogodkov v življenju. Slišal jih je pravzaprav namesto komandanta Ignaca Horvata-Imreta, kajti sam je bil pred domobranskim napadom na Stari Breg odsoten polne tri dni.⁷³

Iz Sodražice in Zamosteca sta 2. in 4. bataljon Tomšičeve 7. decembra odšla v Ribnico. Ta pohod je zaradi trdnega spanca pri prikupni partizanki zamudil Anton Gregorič-Jakec, začasni komandant 4. bataljona. Razrešen je bil še isti dan. Za novega komandanta je bil imenovan Janez Janežič-Orjak, Jakec je postal njegov namestnik.

Pesnik Kajuh med obiskom v 2. bataljonu Tomšičeve brigade. Od leve proti desni stojijo: namestnik brigadnega intendanta Franc Puterle-Cure, namestnik brigadnega komandanta Jože Lepin-Ris, namestnica političnega komisarja 2. bataljona Danila Kumar-Andreja (razglašena za narodnega heroja), bataljonski politični komisar Ivan Božič-Jovo in Karel Destovnik-Kajuh (razglašen za narodnega heroja)

V Ribnici Je 7. decembra 1943 nas tab več zanimivih fotografij. Na zgornji Je poveljstvo 1. čete 2. bataljona z gosti iz bataljonskega in brigadnega štaba. Od leve proti desni so: vodnik Rado Vidrgar-Polde, komandir Torči Sluga-Lim, namestnik komandirja Stane Šušteršič-Boštjan, in politični komisar 1. čete Anton Kovač-Tonček, sledjo pa še namestnica bataljonskega političnega komisarja Danila Kumar-Andrej a, namestnik brigadnega komandanta Jože Lepin-Ris, bataljonska bolničarka Stanislava Birk-Marta in bataljonski operativni oficir dr. Lado Lovrenčič

V Ribnici sta oba bataljona dobila nalogo, da požgeta vse vojaške zgradbe in razstrelita bunkeije, zavarujeta dostope od vseh strani za večerni miting, spotoma pa novačita po mestu in okoliških vaseh.

Miting je bil zvečer v ribniškem sokolskem domu, ki je stal prek ceste nasproti cerkve. Priredila ga je kulturniška skupina, govoril je politični komisar 14. divizije Stane Dobovičnik-Krt. Kakor v Sodražici je miting tudi v Ribnici lepo uspel, udeležilo se gaje veliko domačinov.

Precej novincev je nabral zlasti 2. bataljon. Poleg tega seje tistega dne vrnilo v brigadno sestavo več pogrešanih borcev. Od teh sta bila najbolj znana namestnik komandirja Edvard Belčič in puškomitraljezec 2. čete 1. bataljona Ivan Jereb-Maks. Pravo začudenje je zbudil vodnik Milan Pahor-Dorče, ki je med bitko pri Leskovi dolini izgubil roko, bil v ribniškem gradu ujet, potem paje Nemcem ušel in se okoli Ribnice skrival pri dobrih ljudeh.⁷⁴

Razume se, da so bili Nemci in domobranci v Kočevju zaradi požigov v Ribnici zaskrbljeni. Malo pred poldnem 7. decembra so proti Jasnici poslali močno bojno patruljo, kije nad cesto med Koblarji in Ložinami presenetila nebudno zasedo iz 2. bataljona Šercejjeve brigade. V spopadu so domobranci pet borcev zaklali, šest ranili, nekaj pa ujeli, sami pa so imeli dva mrtva.

Šercejjeva seje zaradi tega nepotrebne poraza umaknila v Blate in na gozdno obrobje nad vasjo, vodnik minerskega voda Milivoj Dubrovič-Rado pa je cesto od Rakitnice proti Grčaricam zaminiral z močno mino, ki bi zmogla uničiti celo tank.

Zaradi spopada pri Ložinah je moral 4. bataljon Tomšičeve odriniti proti večeru v Rakitnico, kajti cesto proti Grčaricam in Gotenici je bilo treba obdržati za vsako ceno. V Ribnici je namreč dr. Stanko Pirc-Lojze pripravljaj dva voza ranjencev za odvoz v partizansko bolnišnico Smrekovec v gozdu nad Borovcem. Edina prosta pot do tja je peljala po cesti skozi Rakitnico in mimo Blat proti Gotenici. In ravno na tej cesti so šerčerjevci zakopali mine, ne da bi dr. Lojze za to vedel. Zavaljo tega je ponoči prišlo do hude nesreče. K sreči je mina tresknila že ob prvem udarcu konjskega kopita. Ubilo je oba konja, prevrnilo je voz, kakor da bi ga odpihnil. Pri tem je bil ranjenec Stanislav Pečnik iz Gostec tako hudo poškodovan, daje poškodbam podlegel, na novo pa je bil hudo ranjen priletni Andrej Ravnikar-Paver s Pokojišča, ki mu je odtrgalo roko.⁷⁵

Največ dela so imeli tiste dni obveščevalci. Po nezgodi na Tuijaku je vodja obveščevalnega centra Tomšičeve brigade postal Anton Mavrič-Tone, ki mu je Leopold Skol-Polde nemudoma izročil dotlej zbrana poročila o sovražnikih v Kočevju in o vseh zvezah med prebivalstvom, da bi poročila lahko sproti dopolnjeval.

Poglavitna obvestila o sovražnikovi postojanki v Kočevju so bila zbrana do 5. decembra, izdelane so bile tudi natančne skice, dodatne podatke pa so obveščevalci zbrali do 7. decembra 1943. K temu je največ pripomogla skupina VOS za kočevski rajon, ki so jo sestavljali Hinko Kavčič, Egon Konradi in Henrik Kužnik.

V Kočevju sta bili tistikrat 3. (Šentjernejska) in 7. četa (Šentruperška) 3. domobranskega bataljona oziroma tako imenovane Rupnikove grupe ter 2. četa 19. policijskega polka SS. Partizanski obveščevalci so njihovo moč cenili okroglo na 300 mož, od tega 250 do 270 domobrancev. Pravega številčnega stanja niso poznali niti domobranci. Po obnovi, ki so jo Izdelali 18. decembra 1943, je bilo v

Kočevju ob napadu 14. divizije 244 domobrancev in 50 Nemcev.* To pomeni, da se obveščevalci VOS in 14. divizije niso veliko zmotili.

Od težje oborožitve so partizanski obveščevalci ugotovili štiri minomete 45 mm, dva minometa 81 mm, dva lažja topova, dva 5-tonska tanka, en oklepnik in dvanajst tovornjakov. O številu avtomatskega orožja niso imeli natančnih podatkov, cenili so ga na 30 do 40 odstotkov. Pač pa so imeli izredno natančne podatke o stražah, utrdbah in razmestitvi sovražnikovega vojaštva.

Domobranci so bili nastanjeni v osnovni šoli (okoli 100) in v dijaškem domu (okoli 80), Nemci pa v lekarni (okoli 60 vojakov), poslopiju nekdanjega italijanskega podjetja Salci (20 do 30 nemških vojakov) in v nekdanji trgovini z železnino nasproti Koritnika (okoli 10 nemških policistov). Posebno zanimive zgradbe so bile kočevski grad, kjer so bile ječe z ujetimi partizani in aktivisti OF, nekdanje okrajno poslopje, kjer so imeli domobranci urade in pred njim stražo, županstvo v Retlovi vili, kjer se je prav tako sprehajal stražar, nekdanja kavama Curl (nasproti Kreko trgovine), kjer so prenočevali nemški uradniki, in Marijin dom, kjer so bili bolni nemški vojaki. Zlasti močno je bil zastražen mestni vodovod z manjšo turbinsko elektrarno, okoli so bile ovire iz bodeče žice pa tudi minska polja. Tam blizu, pri gostilni Schlaff so gradili nov bunker, kjer je bilo na straži 10 domobrancev in 1 Nemec. Tudi pri hiši pivovarne Union in gostilni Kavabirt, tu je stražilo 10 domobrancev in 2 Nemca, so zgradili nove bunkeje. Močna straža je bila tudi na Rudniku pri električni centrali, okoli katere so bile mehanične delavnice. Ta posadka se je zadrževala v rudniški čakalnici in je štela približno **20** domobrancev.

Zunanje straže so bile pri gostilni Kavabirt, ki je bila ob križišču cest Kočevje-Stara Cerkev ter Kočevje-Stari Log, druga pri Rudniku, tretja pri Kobolovi hiši v Šalki vasi, četrta pri že omenjeni gostilni Schlaff, peta pri gostilni Lackner v Dolgi vasi. Pri cestnih zapornicah v Šalki vasi, pri poslopiju Corpus Christi na cesti iz Klinje vasi in ob cesti Klinja vas-Željne-Rudnik ni bilo straž, vendar so tam blizu ponoči postavljali po dve ali tri zasede. V poznih popoldanskih urah, ponoči in tudi dopoldne so okoliško zemljišče ter smeri proti Stari Cerkvi, čez Šalko in Dolgo vas nadzorovali z močnimi patroljami. Tudi pri Slovenski vasi so prikrivali po dve zasedi.

*Domobranske Vesti (št. 61866 z dne 14. decembra 1943, MVAC fase. 111-A v arhivu IZDG) so najprej zapisale, daje bilo v Kočevju 179 domobrancev in 120 Nemcev. Pravega števila ni poznalo niti poveljstvo nemške 4. armade, kije zapisalo (Prof. dr. Metod Mikuž: Pregled III /1973/ na str. 225), daje bilo v Kočevju pred partizanskim napadom okrog 150 vojakov Iz 19. policijskega polka SS in okrog 100 Slovencev (domobrancev).

Kočevje je bilo še zmeraj ograjeno z bodečo žico, ki so jo razpletli že Italijani, vendar pa žične ovire okoli mesta niso bile branjene, ker je sovražnikom primanjkovalo vojaštva. Mine med žico so bile odstranjene na odseku Rudnik-Željne-Klinja vas, kjer so bile žične ovire tudi večkrat prekinjene, drugod pa so protipehotne mine še obstajale, navadno ob količkih.

Po poročilu z dne 7. decembra ni bilo v Kočevju nobenega tanka ali oklepnika. Nemci so imeli le tri lahke topove in nekaj motornih vozil, po potrebi pa so za prevoze vojaštva ali živeža zasegli tovornjake zasebnikov.

Strah med Nemci in domobranci v Kočevju je bil velik. Eni in drugi so trepetali pred partizanskim napadom.⁷⁶

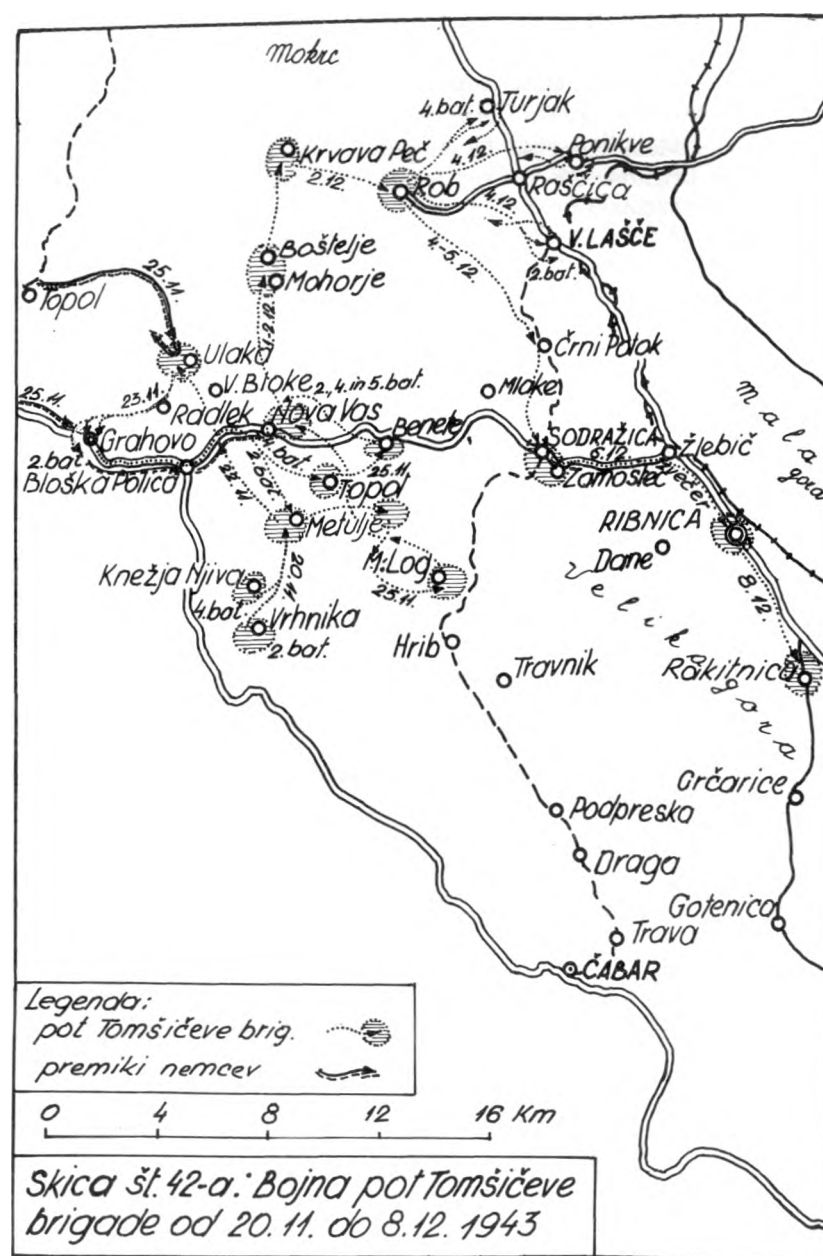
Osmega decembra sta brigadni štab in 2. bataljon Tomšičeve odšla iz Ribnice v Rakitnico. Pridružila se jima je kulturniška skupina, ki je priredila nov velik miting v Dolenji vasi. S tem je bilo konec mitingov v Ribniški kotlini. Kajuhova kulturniška skupina bi morala po ukazi političnega komisarja 7. korpusa dr. Jožeta Brileja-Bolka oditi za nekaj časa gostovat v Cankarjevo brigado, toda divizijski komandant Mirko Bračič tega ni dovolil, ker jo je hotel imeti pri roki za nastop ob zavzetju Kočevja.

Zapoved za nadaljnji premik so bataljonski štabi dobili

8. decembra, na pot pa bi morali oditi 9. decembra 1943 ob štirih zjutraj. Pohod iz Rakitnice se je začel natančno ob zapovedani uri. Brigadni štab ter 2. in 4. bataljon so hodili prek Jasnice in Stare Cerkve do požgane vasice Mala Gora. Tja je iz Vrbovca prišel tudi 3. bataljon in z njim topničarji z dvema havbicama 100 mm. Ob osmih je bil sestanek z bataljonskimi poveljniki, ki jim je brigadni štab razdelil bojne naloge za večerni napad na Kočevje.⁷⁷

Za napad so bile določene vse tri brigade 14. divizije, ki so se Kočevju bližale od treh strani: Šercerjeva je dobila odsek od Mestnega loga čez Dolgo vas do vodovoda in Rinže pri Zajčjem studencu, Loška brigada od Rinže pri Bregu do Mlake z nalogo, da zavzame železniško postajo, Tomšičeva pa odsek od tod čez Klinjo vas do Željn. Njena poveljstva naloga je bila zavzeti in uničiti Rudnik, obenem pa nad Trato zagotoviti prevladujoče položaje za težke havbice, ki bodo podpirale nadaljnji napad.

Tomšičeva se je nameravala za napad razvrstiti takole: na skrajni levi in po levi strani Roške ceste od Željn bo prodiral 2. bataljon s tretjo četo, ki bo najbližje Cvišlerjem, z drugo v sredini in s prvo ob hišah vzdolž ceste; ob Rudniku in čez Šalko vas po desni strani Roške ceste bi moral prodirati 4. bataljon, ki bi moral tretjemu najprej pomagati

pri zavzetju Rudnika; 3. bataljon bi moral z 2. In 3. četo najprej zavzeti Rudnik, nato pa prodirati proti Tekstilani in pokopališču na Trati, ki naj bi ga obvladala 1. četa. Napad bi se moral začeti 9. decembra ob enaindvajsetih.

V vasici Mala Gora se je po petdesetih dneh zbrala spet vsa Tomšičeva brigada. Ob 10. uri je bil zbor vseh treh bataljonov, na katerem so razglasili prve oficirske čine. Brigadni komandant Stanko Semič-Dakl je dobil čin podpolkovnika, njegov namestnik Jože Lepin-Ris čin kapetana, večina poveljnikov pa čin poročnika, kar velja tudi za bataljonske komandante Jožeta Boldana-Silnega, Ignaca Horvata-Imreta in Janeza Janežiča-Oijaka. Čin majorja je dobil le dr. Stanko Pirc-Lojze, ki pa je bil tedaj še divizijski sanitetni referent.

Na tem zboru so bile razglašene tudi nekatere poveljniške izpopolnitve. Na poveljniška položaja je bilo treba razmestiti predvsem poročnika Nikolo Kabiča in Milenka Kneževlča, ki sta bila dodeljena v Tomšičevo iz vrst oficirjev, ki so prišli iz šole Vrhovnega štaba. Poročnik Nikola Kabič je postal namestnik komandanta 2. bataljona, poročnik Milenko Knežević pa namestnik komandanta 3. bataljona. Možnost za imenovanje Milenka so našli tako, da so poročnika Viktorja Cvelbarja-Staneta brez kakršnega koli razloga razrešili in ga preimenovali za operativnega oficirja 3. bataljona. To je dokaz, kako so slovenski partizani skrbeli, da bi se prišleki iz osrednjih delov Jugoslavije v Sloveniji dobro počutili.

Najpomembnejša sprememba po politični plati je nastala v 2. bataljonu, od katerega se je poslovila Danila Kumar-Andreja. Za njo je položaj namestnika bataljonskega političnega komisarja prevzel Franci Šlajpah-Pogačev.

Bilo je še nekaj manjših sprememb po četnih poveljstvih in med poveljniki vodov. V 3. bataljonu se je dan pred tem pojavil trebušni tifus. Okužila sta se politični komisar 1. čete Hinko Lotrič-Gašper in borec te čete Aleksander Bevc-Bobo, že prej pa je zbolel politični komisar 3. čete Stanko Golll-Ilija. Namesto Ilije je postal politični komisar 3. čete Ljubo Jovan-Saša, v 1. četi je bil za političnega komisarja imenovan Ivan Mazi-Vencelj, za komandirja pa Janez Hočevlar. Iz drugega v tretji bataljon je bil prestavljen Anton Dremelj-Ante, kije postal namestnik komandirja 2. čete pri poročniku Vinku Volavšku-Albinu. Tudi Edvard Belčič je bil imenovan za namestnika četnega komandirja. Na novo so bili imenovani tudi mnogi vodniki vodov, predvsem iz vrst tistih, ki so končali oficirski tečaj v Semiču in se brigadi priključili prav na Mali Gori. To zanesljivo velja za Ludvika Boha-Staneta, medtem ko sta bila Ivan Kersnič in Anton Drobnič prestavljena v Loško brigado.⁷⁸

Na zboru pri vasici Mala Gora je še vedno manjkal tisti del Tomšičeve brigade, ki so ga šteli za 1. bataljon in po katerega je šel njegov politični komisar Mihael Butara-Aleks. Toda to ni bil več bataljon. V vasi Kočevje pri Črnomlju je našel glavnino 2. čete s 27 partizani, ki jih je vodil namestnik četnega političnega komisarja Anton Klobučar-Snajder. Manjkal je le Niko Obradovič iz Boldraža, ki je dobil pljučnico. Po drugih vaseh v Beli krajini je nabral še nekaj prekaljenih borcev, ki so bili na okrevanju, med njimi namestnika komandirja 1. čete Janeza Gršiča-Ivana ta namestnika komandirja 3. čete Marka Stepana. Mnogi drugi si še niso opomogli od hudih ozeblin po nogah. Tem je moral izstaviti potrdilo, da lahko še nadalje ostanejo doma na okrevanju.

V Podturnu je zvedel za glavnino 3. čete, ki stajo vodila komandir Franc Pakar-Vid in politični komisar Bernard Bizjak-Kosta. Toda to četo je bilo treba šele zbrati, kajti tudi njeni partizani so odšli na svoje ali partizanom naklonjene domove, da bi se tam ob dobri prehrani kar najhitreje osposobili za vrnitev v matično brigado. Precej teh partizanov je pobrala Gubčeva brigada, vendar v njej niso hoteli ničesar slišati, da bi jih vrnil. Obdržati so jih hoteli, kajti šlo je za izkušene vodnike in politdelegat. In tako je komandir Pakar lahko zbral iz svoje čete samo še kakšnih 30 borcev.

Iz Podturna so odšli čez Sotesko do Dvora. Tam je politični komisar 1. bataljona Mihael Butara-Aleks zvedel, da se Tomšičeva brigada pripravlja za napad na Kočevje. S komandirjem Pakarjem in drugimi so nemudoma odrinili prek Lašč in Smuke proti Mali Gori, toda tja so prišli šele po tistem, ko se je napad na Kočevje že začel. Med potjo so izgubili še Bernarda Bizjaka-Kosto, kije na Dvoru zbolel, potem pa bil dodeljen komandi mesta Žužemberk.⁷⁹

Napad na Kočevje do vdora čez Rinžo z vzhoda

Pri napadu na Kočevje je Tomšičeva brigada zamudila kar dve uri. Zamudo je zakrivil novinec Knaus iz okolice Kočevja, ker se je javil, da pozna pot proti Željnam zato, da mu več ne bi bilo treba nositi min za težki minomet. Ta špekulacija se mu je prav kmalu bridko maščevala.

Že na prvem križišču onstran Male Gore se je izkazalo, da poti ne pozna dobro. Začel je tekati od enega cestnega odcepa k drugemu in nazaj, končno pa je brigadno kolono usmeril na cesto proti Grintovcu, ki jo je 3. bataljon večkrat temeljito zasekal in prekopal. Kmalu je nastal zastoj, kajti z obema havbicama ta drugimi topovi se oviram ni dalo ogniti. Delovne skupine so jih začele odstranjevati. Ko so veliko zaseko že spravili s poti in dva globoka prekopa zasuli, sta na začetek

kolone prišla Stanko Semič-Daki In Jože Lepin-Ris. Po karti specialki sta ugotovila, da jih vodnik ne pelje prav. Padlo je nekaj ostrih besed, *med* njimi tudi vzdevek saboter, potem je počilo. Lahkomiselni Knaus je obležal kraj ceste s prestreljeno lobanjo, okorna brigadna kolona pa se je začela vračati.

Tačas so iz skupine VOS prišli pravi vodniki, ki so brigado povedli h Križišču Brumvirt. Tam so zavili na levo proti Klinji vasi in Željnam.⁸⁰

Med Željnam in Šalko vasjo so se enote razdelile v kolone, deloma pa so se razvile v strelce. To velja predvsem za 1. četo 4. bataljona ter za 3- in 2. četo 3. bataljona, ki so prodirale proti leseni separaciji in rudniškim zgradbam (glej skico št. 39 na str. 504). Ob triidvajsetih so nočni mir razparali prvi rafali.

Toda na Rudniku ni bilo veliko streljanja. Borci vseh treh čet so takoj neustrašeno naskočili. Domobranci so se branili le nekaj časa. Kljub temu so partizanom povzročili prve žrtve. Pri separaciji je padel komaj šestnajstletni Avgust Valenčič-Zvonko iz Kožbane v Brdih, politdelegat v 3. četi 3. bataljona. Nekaj več sreče so imeli puškomitraljezec Viktor Avsec iz Bizovika, kije imel ranjeni obe nogi, ter borca Ignac Anžlovar iz Velike Dobrave in Majjan Levstek iz Kočevja, ki sta bila takisto samo ranjena. Toda tudi sovražniki so imeli pet mrtvih, predvsem zaradi topovskih izstrelkov. Razen tega so spoznali, da jih je premalo, zato so zbežali skozi glavni jašek v rudniške rove, iz podzemlja pa ušli skozi vpadnik za uvažanje lesa, ki je bil kakšnih 150 metrov proti zahodu in ki so ga naredili Italijani.

Na te domobrance je od strani udarila 1. četa 3. bataljona, kije hitela v koloni čez grič jalovine Kipo proti pokopališču na Trati, vendar ni nobenega ubila. S klicanjem razpoznavnih znakov se je namreč izdala, medtem pa so sovražniki ušli za rob, kjer so bili vami pred krogliami.

V domobranski postojanki na Rudniku so partizani zaplenili precej streliva in vso domobransko vojaško opremo, obveščevalci pa so zasegli tudi zaupni arhiv Ljubljanske brigade, ki je med nemško ofenzivo prišel v roke domobrancem. Takoj nato je prišel vodnik Anton Drečnik-Zvone s svojimi mineiji, ki so razstrelili električno centralo.⁸¹

Druga in prva četa 2. bataljona Tomšičeve sta prodirali od Željna v strelcih. Na prvi odpor sta naleteli na grebenu v Šalki vasi (kota 492), kjer so imeli domobranci stražo in mitralješki bunker. Tam je bil smrtno ranjen Franc Tavčar iz Zaloga.* Po kratkem boju so partizani domobrance prepodili iz bunkerja, v njem pa zaplenili težko bredo. Od

* Franc Tavčar je bil pri partizanih od 27. marca 1942, pred prihodom v Tomšičevo pa borec 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča. Njegova fotografija je objavljena v knjigi Tomšičeva brigada 1 na str. 525 desno zgoraj.

tam naprej vzdolž ceste sta premišljeno naskakovala puškomitraljezca Severin Nemec-Teklo in Ladislav Ferfolja-Lado, tako da sta krila z rafali drug drugega. Njuna in Uršičeva četa sta naglo prodirali proti pokopališču in gasilskemu domu, 3. četa pod poveljstvom Ivana Zoreta-Jemeja pa je tako hitro pritisnila proti sokolskemu domu, da so partizani kar padli v nemške obrambne rove (glej skico št. 39 na že omenjeni strani).

Na nov odpor so borci 2. bataljona naleteli pred nekdanjim pokopališčem ob Roški cesti. Nemški vojaki in domobranci so jih pričakali za pokopališkim zidom, kar pa partizanov ni zadržalo. Pokopališče so zavzeli že v enem samem naletu. Med jurišem prek zidu je padel poročnik Nikola Kabič, novi namestnik komandanta 2. bataljona, ki ni bil na tem položaju niti 24 ur. Huje ranjen je bil nekdanji orožnik Janez Perovšek iz Sušja, vodnika Ivana Perhaja-Gorenca paje sredi pokopališča topovska granata zasula do pasu, vendar ni bil ranjen. Skupaj še z enim borcem ga je odkopala bolničarka Zora Suša-Sava.

S pokopališča so se Nemci umaknili v gasilski dom, kjer so se branili kakšni dve uri. V tem času je do pokopališča prispel Franc Mavec-Boris, politični komisar protitankovske baterije, z enim topovskim oddelkom. Dobil je ukaz, da prepreči sovražnikov nasprotni napad, če bi Nemci uporabili tanke, zato so topič brž pripravili za streljanje in čakali. Medtem je Boris opazil, da sovražniki streljajo iz gornjih oken gasilskega doma. Ukazal je tja ustreliti tri granate. Po streljih so Nemci s Šarcem skočili iz hiše za zidan napušč in nažigali od tam. Boris je pomeril in tja spustil še četrto granato. Potem se je slišal nov rafal. Ta je ranil tri partizane: zaščitnega puškomitraljezca Franca Oblaka, komandirja topovskega oddelka Borisa Bitenca-Bojana in političnega komisarja baterije Franca Mavca-Borisa, ki ga je zadela odbita krogla. Le-to si je iz noge spulil kar sam. K sreči so medtem Uršičevi borci zavzeli gasilski dom. Od tam do bregov Rinže je bilo samo še nekaj skokov.⁸²

Od Rudnika in od Šalke vasi po desni strani Roške ceste so po planem in med hišami prodirale tri čete 4. bataljona, tako da je bila na skrajni desni prva, v sredini druga, tik zraven ceste z desne strani pa 3. četa, ki ji je poveljeval Janez Povše-Janko. Njeni partizani so se deloma mešali z borci 1. čete 2. bataljona (glej skico št. 39). Na začetku je šlo gladko, ker so imeli opraviti le z umikajočimi se nemškimi patruljami. Zaustavili so se pred nekimi barakami, ki pa so jih hitro zavzeli, nakar se je prodor nadaljeval proti Rinži, kjer je bil prodor 3. čete ustavljen. Do gradu je bilo le še dobrih 50 metrov, zato je četa zavzela dve hiši na bregu Rinže z desne strani in se v njih utrdila. Od tam je obstreljevala prvi in drugi dan kočevski grad.

Okoli treh po polnoči so Nemci pohiteli v nasprotni napad. Hoteli so zavzeti protitankovski top zraven pokopališča. Razvil se je srdit boj. Poleg že naštetih treh topničarjev je bilo tam ranjenih še šest drugih partizanov, padel pa je Valentin Žagar iz Podplanine pri Čabru, ki je bil še neizkušen in zelo plašen. Zbal se je, da sovražnikov četa ne bo zadržala, začel je bežati, s tem pa je dal Nemcem možnost, da so ga pokosili.

Vsa teža nemškega nasprotnega napada je zadela 1. četo 2. bataljona, vendar so njeni borci sovražnike odbili. Tačas se je četa že zasidrila. Namerilec Ivan Tavčar-Vilko se je utrdil v trgovini Levstik, kjer je zdaj veterinarska postaja. Za težko bredo si je naredil mitralješko gnezdo iz žitnih vreč, imel pa je od tam dober pregled vse do gradu. Prevladujočo točko si je poiskal tudi namerilec mitraljeza schwarzlose. Taje bil boljši zategadelj, ker je imel jeklen ščitnik. Tudi s tem mitraljezom so obvladali nekatera grajska okna, zato je postal tarča mnogih nasprotnih rafalov. Omare in obleke v njih, ki so bile za hrbotom namerilca, so bile vse preluknjane.

Puškomitraljezec Ladislav Ferfolja-Lado, ki ga je spremljal pomočnik Jakob Jašelnik iz Novega Kota, je ob kritju drugih dveh puškomitraljezov preskočil na desno stran ceste, da bi Nemce tolkel bočno, vendar se je moral tam dolgo bojevati sam. Koje prišla pomoč, mu je četni politični komisar Anton Kovač-Tonček zapovedal, naj dobro pregleda bližnji hlev. Čeprav ga je vsega presvetil z žepno svetilko, ni proti njemu padel niti en strel.

S položajev 3. čete 4. bataljona ob Rinži se je v ta hlev vrnil komandir Janez Povše-Janko z borcem Alojzem Češarkom, da bi legel in malo zadremal. Za plankami sije prižgal cigareto. Vendar je odsev opazil nemški mitraljezec v Horakovi tekstilni tovarni. Proti hlevu je sprožil rafal, kije komandirja Janka zadel v vrat, Alojzija Češarka iz Ribnice pa v glavo. Nato se je v duševni zmedenosti ustrelil še Janez Pucelj, Kovačev iz Mlake pri Ribnici. Po teh nesrečah je brigadni politični komisar Vlado Mišica-Miha odredil, naj poveljstvo nad 3. četo* prevzame komandir Janez Kramarič.

Medtem je bil hudo ranjen tudi puškomitraljezec Ladislav Ferfolja-Lado iz 1. čete 2. bataljona. V nart desne noge gaje zadela nemška

***Po pričevanju zdaj že pokojnega Franceta Grudna-Švejka z dne 17. maja 1983 bi morala ta četa dojutra zavzeti bunkerje pri mostu čez Rinžo z Roške ceste, to pa se ji ni posrečilo. Med poskusi, da bi to vendarle dosegla, je bil prestreljen skozi pljuča Matevž Hribar iz Žerovnice, osemnajstletni Stane Poljanšek iz Ribnice pa je bil ranjen v nos. Proti jutru sta četo obiskala brigadni komandant Stanko Semič-Daki in komandant glavnega štaba Franc Rozman-Stane. Ukazala sta, naj mitralješka trojka preskoči do betonskega stebra poleg mosta, drugi borci pa naj jo krijejo s streljanjem. Trojka pa ni prišla daleč, morda 50 do 70 metrov. Potem**

krogla, ki se je odbila od topovskega ščita. Ob tem je brigadni kurir Zdenko Muhar naletel na Nemca, kije vrgel ročno bombo. Taje Zdenku natrgala prste na roki, da mu jih je moral dr. Stanko Pirc-Lojze poščipati. V nastalem metežu je za zmeraj omahnil Ludvik Lovšin iz Sušja.

Na tem koncu sta do zjutraj dosegla Rinžo samo dva voda 2. čete 2. bataljona pod poveljstvom Lojzeta Uršiča. S težko bredo in dvema puškomitraljezoma sta se utrdila v pritlični hiši čisto zraven mosta

Padli ob napadu na Kočevje 10. decembra 1943: Alojz Češarek iz Ribnice (levo), Janez Pucelj, Kovačev iz Mlake pri Ribnici (sredina), in Ludvik Lovšin iz Sušja (desno). Za politdelegata Avgusta Valenčiča-Zvonka, poročnika Nikolo Kabiča iz Bosne, borca Valentina Žagajja iz Podplanine pri Čabru in komandirja 3. čete 4. bataljona Janeza Povšeta-Janka iz Planine, ki so padli med uvodnimi boji za Kočevje, fotografji ni bilo mogoče dobiti

(sedaj Roška 2). Uršičev! borci so okna zadelali in skozi nastale strelne line obstreljevali grad, kije stal točno tam, kjer zdaj stoji veleblagovnica Na-ma. Vse mogoče vragolije so počeli trije Rusi, ki so pred dnevi pobegnili z Rakeka.⁸³

Pogledati moramo še, kako se je razvijal napad 3. bataljona od severovzhoda, čez Trato (glej skico št. 39)!

so poizkusili še enkrat. Do stebra je pritekel samo eden. Tako je imela četa hitro še pet mrtvih, nakar sta jo komandanta Daki in Stane odpoklicala v rezervo. Izkušena poveljnika sta menila, da so njeni borci že preveč utrujeni. Zoper te navedbe ugovarja Janez Kramarič (pripombe z dne 27. marca 1988). Ker je France Gruden-Švejk medtem umrl, ni bilo več mogoče priti resnici do dna. Morda njegove navedbe veljajo za 1. ali 2. četo 4. bataljona, poudariti pa je treba, da navedbe glede obeh ranjencev stoodstotno držijo.

po pokopališča na Trati je najprej prišla 1. četa, ki jo je spremljal na novo imenovani bataljonski operativni oficir Viktor Cvelbar-Stane. Nad železniško postajo se je znašla že okoli enih po polnoči. Nadaljnji prodor so zadržali domobranci iz bunkerja, ki je bil vgrajen v pokopališki zid. Njeni borci se precej časa niso mogli niti ganiti. Toda v četi so imeli tudi priletnega in napol gluhega Triestina,* ki ga dotlej ni nihče posebno cenil. Menili so, da je v četi le zato, da nosi lahki minomet. Izkazalo pa se je, da se v neuglajenem možu skriva neprekosljiv strelec. Komandir Janez Hočevvar gaje pripeljal petdeset metrov stran od bunkeja, iz katerega so plapolali plamenčki mitraljeza. Možak je samo pokimal, pripravil orožje in spustil mino. Zletela je natančno v strelno lino. Hip za tem je puškomitraljezec Alojz Kramar že užgal za bežečimi sovražniki. Tako je 1. četa osvojila zadnjo odporno točko pred železniško postajo.

še pred dnevom sta se zvrstili ob njen levi bok tudi 2. in 3. četa, ki sta imeli ponoči najprej opravke na Rudniku. Brž za tem sta prva in druga zavzeli železniško postajo,** kamor so se s severa začeli zgrinjati borci 1. in 2. bataljona Loške brigade.†‡

Šercejeva brigada je napadla šele opolnoči, ker je čakala, da okoli žičnih ovir ugasnejo luči. Sprva je slabo kazalo, kajti sovražniki so zasedli vse bunkerje. Po prvih žrtvah, čez kakšno poldrugo uro so poskusili preboj na odseku pri Zajčjem studencu, kjer so Nemci in domobranci varovali mestni vodovod. Tam je šlo laže. Ob podpori gorskega topa 75 mm, s katerim je imel opravka Zdravko Lozej-Pat, so partizani vodovod bliskovito zavzeli, brž razstrelili dinamo, vodovodne črpalke in cevi, od tam pa začeli pritiskati proti Kressetovi tekstilni tovarni in obema dijaškima domovoma. Ker je sovražnikom zavoljo nasprotnega napada proti 2. in 4. bataljonu Tomšičeve primanjkovalo vojaških moči, je borcem Šercejeve že do opoldne uspelo zavzeti oba dijaška domova in več bližnjih poslopij, kjer so se dobro utrdili, da bi si ustvarili čvrsto oporo za nadaljnji prodor proti kinodvorani in kočevskemu gradu. Med temi boji so zajeli 23 domobrancev in 3 Nemce

***Triestin je po narodnosti Italijan, Tržačan pa je po narodnosti Slovenec.**

**** Belogardistične Vesti (št. 61866 z dne 14. decembra 1943, MVAC fase. 111-A v arhivu IZDG) pišejo, da so se morali domobranci z železniške postaje Kočevje umakniti zato, ker so jim začeli železničarji opoldne streljati v hrbet, za kaj takega pa v arhivih VOS ne najdemo potrditve. Kaže, da so si domobranci to izmislili, da bi se lahko maščevali nad železničarji, ki so jih sumili, da sodelujejo s partizani. Nikakor ne bo držalo, da bi se domobranci z železniške postaje umaknili šele opoldne 10. decembra 1943, kajti borci 1. čete 3. bataljona Tomšičeve (med njimi tudi Franci Strle) smo bili na postaji še pred zoro.**

z enim Šarcem. Seveda pa je treba povedati, da Šercejeva pred sabo ni imela temačne Rinže, ki se je vila okoli mestnega središča.

Z nasprotne strani, od železniške postaje sta začela že ob zori napredovati proti mestnemu jedru 1. in 2. bataljon Loške brigade, ki sta iskala kritje med nagrmađenimi tovornimi vagoni. Sprva sta isto smer ubrali tudi dve četi 3. bataljona Tomšičeve, vendar se je brž izkazalo, da je tam na kupu preveč partizanov. Med vagone je padlo nekaj težkih min in v hipu je bila iz Loške kopica ranjenih. Za nameček so te mine letele še iz partizanske cevi. Spuščal jih je vodnik Jože Otrin iz 2. čete 3. bataljona Tomšičeve v cev minometa 81 mm, kije bila na debelo zamaščena z lepljivo vazelino, kar je minam skrajšalo let, da so treskale že osemdeset metrov stran.

Kljub opisani nesreči sta bataljona Loške brigade prodirala naprej od hiše do hiše proti Marijinemu domu.⁸⁵

Mnogo bolje so s havbicama 100 mm streljali topničaji, ki so bili zares mojstri svojega orožja. Že po nekaj granatah so v polno zadeli oba bunkeja pred Horakovo tekstilno tovarno, kar je dvema četama 4. bataljona Tomšičeve pomagalo, da sta tovarno brž zavzeli in očistili. Že popoldne so obližnili uničevalni plameni. Od tam sta četi navalili proti barakam pri Tschinklovih hlevih, kjer so se njuni partizani povezali z borci 2. bataljona Loške brigade. Tudi ob Roški cesti so Nemce potisnili nazaj čez Rinžo. Nato so napadalci tam poskušali še vse mogoče, da bi šli čez kalno reko in zavzeli venec zgradb z njene notranje strani, pa se ni dalo narediti ničesar. Združeni sovražniki so zagrizeno obstreljevali vsak pristop, deske, vrata in drug les, ki so ga za kritjem nametali v Rinžo, da bi prišli čez, pa niso vzdržali človeške teže.

Medtem je skušal 2. bataljon Tomšičeve most z Roške ceste preiti tako, daje pred sabo porival seneni voz, vendar se tudi to ni obneslo. Treba je bilo počakati do večera, dotlej pa so peli samo mitraljezi z ene in druge strani. Domobrancem je prizadel največ žrtev protitankovski top, kije tolkel po strelnih linah na oknih, havbica 100 mm z Roške ceste pa jih je pregnala tudi iz enega od zvonikov. Prva granata je šla mimo njega visoko pod nebo, druga pa gaje oplazila, vendar je bilo to dovolj, daje domobranski mitraljezec zbežal.⁸⁶

Malo pred poldnem je začelo snežiti v velikih kosmih. Do 3. bataljona Tomšičeve, ki je čakal v rezervi na železniški postaji, je prihitel načelnik brigadnega štaba Ivan Kovačič-Efenka. Takoj je odredil, naj bataljon prečka Ljubljansko cesto, se razvije v strelce ter prodira po črti med to cesto in Rinžo pri Spodnjem Mahovniku (kota 466). Na

desnem krilu je bila 1. četa, ki je na prvi odpor naletela šele pri močviji ob koti 464 (glej skico št. 39 na str. 504).

Tudi 2. četa se je mimo gospodarskih poslopij do strnjenih hiš prebila brez žrtev. Pravi nemški odpor se je začel iz večje hiše nasproti sedanje občine. Tam je hotel cesto prečkati neki starejši duhovnik. Partizani so mu branili, toda odvrnil jim je, da Nemci nanj ne bodo streljali. Samo stopil je na cesto, pa se je že valjal v krvi. Čez nekaj časa se je pognal Ivan Horvat iz Adlešičev, pomočnik pri Cirilovi težki brezi, pa je bil zadet v glavo. Med naskokom jo je namerilec Anton Dragar-Ciril skupil v stopalo desne noge. Tam je bil ranjen še puškomitraljezec Pavel Nagode z Vrhniške. Vendar so njegovi tovariši tisto hišo zavzeli tako, da so prekopali zid. Nemce v njej so dobili in pokončali.

Po zaslugi napol gluhega Triestina, ki je zadeval z lahkim minometom kot za stavo, so sovražnike pregnali tudi iz sosednje stavbe. Tako je šlo naprej od hiše do hiše. Ako s partizanske strani ni bilo oken ali vrat, so odprtino skozi zid skopali s krampom ali plastično mino, da so se brez mrtvih dokopali do oken na nasprotni strani, kamor so postavili mitraljeze in minomet, s katerimi so krili nov naskok. Še pred mrakom so osvojili vse hiše do mostu. V predzadnji je padla namestnica političnega komisarja 1. čete Tončka Hočevar iz Velikih Lašč, stara komaj 25 let. Zadeta je bila skozi šipo naravnost v srce.

Medtem je 2. bataljon Loške brigade, ki mu je poveljeval Duško Remih, prodril do gostilne Tschinkel in zavzel sanatorij Marijin dom. Tam je rešil ranjeno medicinsko sestro Elviro in njeno tovarišico iz Trsta ter še nekaj ranjencev in bolnikov, ki so bili zajeti 2. decembra ob nemškodomobranskem napadu na Stari Breg. Ujete bolničarke Jožefe Bobek-Pepce pa v Marijinem domu niso našli. Sovražniki so jo odvedli v kočevski grad, da bi jo skupaj z drugimi ujetimi partizani porabili za reševanje svojih ranjencev in druga nevarna opravila.⁸⁷

Tačas so enote, ki jih je spremljalo 15 partizanov VOS, preiskovale zavzete predele Kočevja. Izkazalo se je, da so se nekateri sovražniki potuhnil. Malo je manjkalo, da ni zaradi tega padel komandant glavnega štaba Franc Rozman-Stane, ki je s političnim komisarjem Borisom Kraigherjem-Janezom, komandantom 7. korpusa Rajkom Tanaskovičem in njegovim operativnim oficirjem Jožetom Klanjškom-Vasjo obiskal štab Tomšičeve brigade v Šalki vasi. Po pogovoru v štabu sta Rozman in Kraigher želela oditi na položaje. S spremstvom sta šla mimo požgane hiše, iz katere so padli streli. En izstrelek je komandanta Franca Rozmana-Staneta oplesknil po roki, Boris Kraigher-Janez

Bolničarka minerskega voda Jožefa Bobek-Pepca iz Volč pri Košani (levo), ki je bila ujeta 2. decembra na Starem Bregu in v zaporih hudo mučena, in namestnica političnega komisarja 1. čete 3. bataljona Tomšičeve Tončka Hočevnar iz Velikih Lašč (desno), kije padla 10. decembra 1943 u Kočevju

paje dobil drobec odbite krogle v nos. Ob preiskavi so ujeli možaka v kožnem jopiču, ki je bil poprej taksist v Metliki. VOS ga je že dolgo iskal. O njem je imel poročilo, daje kot partizanski šofer zapeljal med Nemce v Petrino oklepnik, poln borcev komande mesta Kočevje. Brigadno vojaško sodišče gaje obsodilo na smrt, bil paje silno močan človek in bi bil administratorja Rudija Puhaija-Razina skoraj zadavil.

Med čiščenjem mesta proti Marijinemu domu so ujeli Franca Henigmana, Alojza Grebenca in Jožeta Goršeta iz Rakitnice, ki so že 17. septembra 1943 pobegnili iz 1. bataljona Tomšičeve in prestopili k domobrancem. Tudi te izdajalce je brigadno vojaško sodišče spoznalo za krive in jih obsodilo na smrt. Ustreljeni so bili 11. decembra 1943.⁸⁸

Čez glavni most pri gostilni Tschinkel so skušali borci Loške brigade priti 10. decembra 1943 še pred večernim mrakom, drzni poskus pa seje slabo končal: po nemških rafalih je obležalo na mostu sedem ranjenih, eden pa je bil mrtev. Franc Bobnar-Gedžo, Stanko Semič-Daki in drugi poveljniki so spoznali, da bo treba počakati na topove.

Ob istem času je dobil povelje za prehod čez Rinžo med sokolskim in gasilskim domom tudi 2. bataljon Tomšičeve brigade. Ta je imel

malo več sreče. Deloma s pomočjo gasilskih lestev, desk in drugega gradiva, deloma pa prek jezu je Rinžo najprej prešla 1. četa. Za njo se je to posrečilo še Perhajevemu vođu 2. čete. Na drugo stran Rinže je prišla tudi udarna skupina 4. bataljona, ki so jo sestavljali borci 1. čete, in to tako, da je čez most z Roške ceste porivala voz s sodi, ki so bili napolnjeni s peskom.

Nemci vdora čez Rinžo niso pričakovali, zato so iz utrdb pri nekdanji karabinjerski postaji (sedaj dom upokojencev) zbežali, potem pa še iz stare osnovne šole. Tam okoli je nemških vojakov veliko popadalo, po parku so ležali kakor snopje. Toda njihovo poveljstvo je hotelo dobiti nazaj izgubljene položaje, ne glede na žrtve. Tako se je zgodilo, daje nekdanja karabinjerska postaja kar trikrat menjala gospodajja, osnovna šola pa dvakrat.

Po ostrih bojih so se partizani vendarle čvrsto usidrali na osvojenih položajih, obenem pa so jih še razširili. Do jutra je Perhajev vod zavzel venec hiš s težiščem pri lekarni. Zgradbe z leve je zasedla Llmova četa in se takoj utrdila. Namerilec težke brede Ivan Tavčar-Vllko si je spet naredil varen zaklon, od kjer je lahko natančno streljal v grajska okna, namestnik političnega komisaija čete Maijan Jager-Ris pa je začel z minami obdelovati odporne točke v gradu.

Niže od prvih dveh je Rinžo prešla 3. četa 2. bataljona, ki je šla daleč okoli sokolskega doma. Komandir Ivan Zore-Jernej je dobil ukaz, naj se zglaš pri komandantu Šerceijeve brigade Jaku Riharju, kjer bo dobil nadaljnja navodila. Rihar mu je zapovedal, naj zavzame močan bunker, ki ga je Šerceijeva zaman napadala že več kot 24 ur. Proti tej veliki utrdbi tudi Jernej s svojo četo ni mogel ničesar opraviti, njegovi borci so krvaveli in padali zaman. Več uspeha je dosegel tisti del 3. čete, ki je naskakoval v zavetju hiš. Tem partizanom je že čez noč uspelo zavzeti Dom slepih, tam so se nemudoma utrdili na oknih, da bi od tod z rafali podpirali nadaljnji prodor.

Vod borcev 3. čete se je usidral v mizarski delavnici Franca Rtača, trije na čelu z vodnikom Alojzijem Ferkovim-Jakcem pa so se povzpeli na bližnji kozolec, da bi od zgoraj prišli do živega branilcem nezavzetega bunkeija, kije četi ostal za hrbtom. Toda ob nemškem nasprot-nem napadu seje morala glavnina čete umakniti do položajev Šercer-jeve brigade. Takrat so se tl trije partizani znašli v nevarnem položaju. Kozolec so morali zapustiti, nato pa se umikati v kritju divjih kostan-jev. Prva dva stajo odnesla brez praske, vodnika Jakca pa je dobil na muho nemški ostrostrelec in ga smrtno zadel.⁸⁹

Stiskanje obroča, nemške zvižake in zažig gradu

Čez noč je štab divizije zagotovil topniško podporo za prodor prek glavnega mostu pri gostilni Tschinkel. Ko se je 11. decembra zdanilo, je tam že stala havbica 100 mm, za zidovi Tschinklovega hleva pa so čakale spočite čete 3. bataljona Loške brigade, ki so jih uvedli v boj iz rezerve v Šalki vasi. V kritju jeklenega ščita so topničarji izstrelili nekaj težkih granat v mitralješka gnezda, ki so bila na oknih zgradbe onstran Rinže na desni strani mostu. S tem so bile glavne odporne točke uničene, prevladujoči balkonček, od koder je še do nedavnega kosil domobranski mitraljez, je zgrmel v Rinžo. Potem so topničarji v kritju ščita potisnili havbico na desno stran ulice ter od tam usmerili tri ali štiri granate še na strelne line v zvoniku. Takoj za tem je most pretekla mitralješka desetina iz 2. čete 3. bataljona Loške brigade. Zavzela je cerkev in topove, ki so stali pred njo. Pri tem sta bila ranjena komandir čete in vodnik voda, četni bolničar pa je padel. Kljub tem žrtvam so prek mostu hitele nove in nove skupine borcev. Most in okoliške zgradbe so bile v rokah partizanov. Isto velja za dve havbici 100 mm in en poljski top 75 mm, ki so jih domobranci dobili v roke iz skrivališč 18. divizije, in za protitankovski top 47 mm, ki so ga dobili ob napadu na 3. bataljon Tomšičeve na Starem Bregu.

Tretji bataljon Loške na čelu z Bogdanom Marčenkrom-Tigrom je zavzel cerkev, zvonik in sklop zgradb na levi strani poleg cerkve, hiše očistil in se v njih dobro utrdil, tretji bataljon Tomšičeve pa je naskočil hiše na desni strani mostu (glej skico št. 39 na že omenjeni strani). Ob prehodu čez uličico med kavarno in takratnim hotelom Trst (sedaj Trg odposlancev 6 in 10), ki so jo obstreljevali sovražnikovi mitraljezi iz gradu, so borci nametali klafrskih polen, da so si zagotovili varen dostop do naslednjega sklopa zgradb in skozi proti grajski konjušnici. Prodirali so od hiše do hiše po obrežju Rinže in s podstrešja na podstrešje. Na enem izmed podstrešij je neki partizan vrgel bombo med domobrance, ki so navalili na vrata, kjer pa so bili pokošeni. Operativni oficir Viktor Cvelbar-Stane je med njimi prepoznal dva zagrizeni belogardista iz Šentjerneja. Nekaj jih je bilo skritih po omarah ali pod posteljami. Takoj so poskrbeli, da so prišli v nebesa po najkrajši poti.

Druga četa 3. bataljona Tomšičeve je zavzela tudi hišo, ki je bila gradu najbližja. Osvojili so jo tako, da so s krampom skopali v zidu luknjo. V njej je Anton Dremelj-Ante ujel dva domobranca z Gradeža, ki sta bila skrita pod posteljo.

Tretja četa 3. bataljona Tomšičeve je osvojila grajske hleve. Tam je namestnika četnega komandijja Jožeta Kolenca brcnil konj, da je zletel vznak v lijak za seno. Ko je po sili razmer pogledal navzgor, je zgoraj zagledal Nemca, ki so ga potem brž ujeli. Imel je mavzerico in ročne bombe. V tistih hišah sta četi zaplenili 4 puškomitraljeze in 15 pušk. Partizane je presenetilo, ker so bili z nemškim orožjem oboroženi tudi kočevski domobranci.⁹⁰

Med temi boji so minometni drobci ranili Lidijo Puhar-Lajdi in desetarja Franca Vreša-Zora, oba iz 1. čete 3. bataljona Tomšičeve, v že omenjeni uličici pri hotelu Trst pa je padel komandant 14. divizije Mirko Bračič.* Nekako ob istem času je bil na nasprotni strani gradu v roko huje ranjen še načelnik divizijskega štaba Mile Kilibarda, vse to pa napadalcev ni zmedlo. Poveljstvo nad 14. divizijo je prevzel Jože Klanjšek-Vasja.

Zaradi zavzetja severnega in vzhodnega venca zgradb na notranji strani Rinže so se Nemci in domobranci čutili močno utesnjene. Svoj položaj so nameravali izboljšati z nasprotnimi napadi, vendar proti 3. bataljonu Tomšičeve ter 1. in 3. bataljonu Loške niso imeli prav nobenih možnosti za uspeh, zato so poskušali zrahljati obkolutveni obroč vsaj proti jugu, od koder sta pritiskali Šercejjeva brigada in 3. četa 2. bataljona Tomšičeve. V to smer so zabili več klinov, kar je izzvalo ostre spopade. Da bi zmanjšali nemški pritisk na jugu, so proti gradu in nemškim vojakom v bok napadle enote 4. bataljona Tomšičeve, ki so morale med naskokom preskakovati prek mnogih padlih sovražnikov in partizanov. Takrat je puškomitraljezec Anton Lavrič pobil štiri Nemce in jih več ranil, puškomitraljezec Ivan Jereb-Maks pa je naletel na padlega nemškega vojaka, ki mu je odvzel pištolo, kaže pa, da se je Nemec samo potuhnil. Ko so prišli nazaj, da bi ga slekli, ga ni bilo nikjer več.

Manj sreče je imel namestnik četnega komandijja Edvard Belčič s Planine pri Rakeku, ki je bil smrtno zadet v trebuh. Poleg njega sta tedaj umrla tudi Anton Rožanc iz Martinjaka in Jože Zalar z Gorenjih Otav, Ivan Jereb-Maks pa je bil ranjen v nogo. Omahnil je tudi napol gluhi Triestin, ki je bil z lahkim minometom dodeljen v podporo 4. bataljonu. Ko je pripravljaj svoje orožje, da bo začel obmetavati z

* Kaže, da Mirka Bračiča ni zadela sovražnikova krogla. Takratni komandant 13. SNOB Loške Franc Bobnar-Gedžo je tik pred svojo smrtjo (samomorom) v Novem Sadu povedal Petru Stantetu-Skali, daje on streljal na Bračiča. Gedžo je hotel s tem tveganim dejanjem narediti konec Bračičevemu krutemu odnosu do navadnih borcev, zlasti pa do starih partizanov, ki so bili obsojeni na smrt in ustreljeni za vsakršno malenkost, še pogostejše pa zaradi ugovora ali osebne zamere.

minami odporne točke v grajskih oknih, gaje z rafalom preparam skriti nemški mitraljezec.

Še več mrtvih in ranjenih je imel 2. bataljon Tomšičeve. Padli so Janez Mrvar iz Visejca, Martin Mušič iz Trnovca pri Metliki, Franc Dušek iz Kočevja, Jože Henigman iz Rakitnice, Anton Cujnik iz Ribnice in Franc Žagar iz Drage, smrtno zadet je bil Franc Kastelic iz Velikih Poljan, huje ranjeni pa so bili Avgust Mašek iz Plešivice pri Ljutomeru, Franc Ribič-Mirko iz Dešna, Janez Krašovec iz Velikih Brusnic, Johan

Padli 10. in 11. decembra 1943 v Kočevju: Ivan Horvat iz Dolenjcev pri Adlešičih (levo), Anton Cujnik iz Ribnice (sredina) in Jože Henigman iz Rakitnice (desno). Fotografija padlega Edvarda Belčiča je bila natisnjena v knjigi Tomšičeva brigada 1 na str. 525 (spodaj levo)

Dragovan iz Dol. Lokvice, Franc Kramar iz Smijen, Anton Okorn iz Gor. Blata, Janez Zobec iz Dan, Janez Petek iz Nemške vasi in Rudolf Zajc iz Kota pri Ribnici, Franc Flego in Stanko Marinič iz Kojškega ter Ivan Lesar, kije dobil zastrupitev krvi, vendar seje vseeno izlizal.

Po vseh teh žrtvah so partizani sovražnike le nekako stisnili v kočevski grad. Padlo je povelje: »Juriš v grad!«

Janez Arko iz Ribnice je pritekel na razdaljo 20-tih metrov do grajskih vrat. Ko seje ozrl nazaj, je videl, da mu sledi le France Košir, Pekov iz Loškega Potoka. Istočasno je kakih 150 metrov stran opazil petero Nemcev s Šarcem in brzostrelkami. S soborcem Koširjem sta skočila v opuščeni bunker. Kmalu so do utrdbe prišli tudi Nemci, ki pa se dalje niso upali, ker so prišli pod ogenj 3. čete. Arko je pričakoval, da bo četa naskočila in ju rešila, namesto tega je zaslišal komandija Jerneja, ki je zakričal: »Nazaj!« Zato se je bilo treba iz bunkeja umakniti in bežati proti svojim, pri tem pa je bil Janez Arko ranjen v peto na nogi.

Medtem je četa zavzela poslopje kinodvorane, kjer so se njeni puškomitraljezci dobro utrdili. Tam je nemški ostrostrelec iz gradu hudo ranil puškomitraljezca Ignaca Puglja iz Ribnice. Prestreljen je bil skozi lici. Iz 2. čete je bil hudo ranjen puškomitraljezec Ivan Klopčar iz Bizovika. Kljub tem izgubam je 3. četa onemogočila tri domobranske juriše skozi stranski izhod iz gradu, ki so bili naperjeni proti Šercejevi brigadi (glej skico št. 39). Poslej je četa sovražnike tako držala v šahu, daje bil partizanski naskok na grad samo še vprašanje časa.⁹¹

Do opoldne 11. decembra ni bilo zunaj kočevskega gradu nobenega Nemca ali domobranca več, v njem pa polno ranjencev. Ob 13. uri jih je bilo že 70, med njimi celo kapetan varnostne policije Fridolin Guth, ki je poveljeval nemški četi in njenim slovenskim hlapcem. Prvo nadstropje gradu, kjer so ležali ranjenci, je bilo nenehno pod ognjem partizanskih topov, ki so povzročali nove in nove žrtve. Ranjence bi bilo treba prenesti v pritličje, kjer so bila okna manjša in zidovi debelejši, toda za to je kapetan Guth potreboval bojni predah. Ker je prek radijskih valov prestregel brzojavko, da v Kočevje hiti pomoč, se je v njem zbudilo upanje, da bo napadalce ukanil in pridobil na času. Za posrednika sije izbral ujetega aktivista OF dr. Branka Premrova in ga poslal na tvegano pot nemškega parlamentarca.

Ob trinajstih in trideset minut so partizani Loške brigade zašlišali klice: »Ne streljajte! Ne streljajte!« Hkrati so uzrli človeka, kije mahal z belo zastavo na metli. Ko je prihitel do njih, je povedal, da nosi sporočilo za partizanskega komandanta, nakar so se dogovorili za pogajanja, ki se bodo začela v kavami pri hotelu Trst ob štirinajstih. Na pogovor ob napovedani uri so prišli komandant Tomšičeve podpolkovnik Stanko Semič-Daki ter Franc Bobnar-Gedžo, komandant, in Drago Benčič-Brkin, politični komisar Loške brigade.

Dr. Premrov je povedal, da nemški komandant Guth prosi, da partizani ne bi obstreljevali grajskega krila proti cerkvi, kjer so ranjenci, in da prihaja pomoč branilcem v Kočevje. V odgovor na te besede je Franc Bobnar-Gedžo vzel kos papirja in nanj napisal, naj se vdajo, razorožijo domobranci in orožje pripeljejo na most. Vsem Nemcem, ki se bodo vdali, je zagotovil življenje. Dodal je še, da bo partizansko poveljstvo na odgovor čakalo 30 minut, nato bo obnovljeno topovsko obstreljevanje in podobno.

Ker so postali partizani zavoljo nedogovorjenega premirja nestrpni, se je obstreljevanje gradu medtem vnovič razplamtelo. Pri tem so s topovskimi granatami razdejali grajska vrata, tako da se dr. Premrov ni mogel vrniti. V stiski za življenje je med dvema ognjema opozarjal nase s klici in belo zastavo. Ko so se sovražniki spet sporazumeli za prenehanje ognja, je ura kazala petnajst. Partizani so pogajalcu

prinesli lestev, obleganci pa so mu z grajskega okna spustili v trak zvezana šotorska krila in ga potegnili kvišku, da je pismo s pozivom na vdajo izročil kapetanu Guthu.

Po vrnitvi posrednika dr. Branka Premrova je komandant Guth najprej odslovil komandirja obeh domobranskih čet Miloša Šabiča in Jožeta Jakoša, nato še dva gestapovca, potem paje prosil, da mu dr. Premrov pismo dobesedno prevede. Brž je pripomnil, da so pogoji

Padli 11. decembra 1943 v Kočevju: Jože Zalar iz Gorenjih Otav (levo), Anton Rožanc iz Martinjaka (sredina) in Franc Dušek iz Kočevja (desno). Za vodnika Alojza Ferkova-Jako iz Spodnje Hrušice ter borca Martina Mušiča iz Trnovca pri Metliki in Franca Žagaija iz Drage pri Podpreski nismo mogli dobiti fotografij

nesprejemljivi, ker je vojak in zaveznikov domobrancev ne more prepustiti na milost in nemilost sovražniku. Velel je, naj še enkrat odide iz gradu in partizane prosi za dveumo ustavitev ognja, ker potrebuje čas za premislek.

Partizanski poveljniki so predlog sprejeli in začelo se je dveumo premirje, ki sta ga spoštovali obe strani, posrednik dr. Branko Premrov pa se v grad ni vrnil.⁹²

S premirjem je imela vsaka bojujoča se stran svoje račune. Nemci so hoteli premestiti ranjence, predvsem pa bitko zavleči, ker jim je primanjkovalo streliva, močne reševalne enote pa so bile na poti. Že pred začetkom pogajanj je priletel Junkers 88 in začel odmetavati strelivo. Toda vreme je bilo slabo, grajsko dvorišče pa majhno, zato je precej zabojev s strelivom padlo v roke partizanov ali pa na trge in ulice zunaj gradu, tako da ni mogla do pošiljk ne ena ne druga stran. En zaboj je priletel na streho, jo prebil in uničil nemško radijsko oddajno postajo, kije bila pod njo. Pri tem je bil radiotelegrafist ubit.

Nemško letalo je skušalo tudi mitraljirati in bombardirati zgradbe okoli gradu, ki so bile v rokah partizanov, vendar s tem partizanom ni

povzročilo nobenih žrtev. Hiša, v kateri je bila lekarna, seje sicer res porušila, toda mitralješka desetina 2. bataljona Tomšičeve seje iz nje pravočasno umaknila. Pač pa je bilo precej žrtev med civili. Ob cerkveni zakristiji je letalska bomba smrtno ranila šolskega nadzor-nika Alojza Peterlina, ki se je Nemcem uдинjal za tolmača, organist Vilko Kuntara pa je bil hudo ranjen.⁹³

Tudi partizani so premije izrabili za odvoz ranjencev, še zlasti pa za premeščanje težkih havbic na ugodnejše položaje za obstreljevanje gradu. Na varno je bilo treba spraviti tudi obe zaplenjeni havbici 100 mm, poljski top 75 mm ter protitankovski top 47 mm. Vrh tega se je bilo treba oskrbeti s strelivom, čete pa premestiti na nove položaje in podobno.

Da utegne primanjkovati streliva, predvsem topovskega, tudi napadalcem, je komandantu glavnega štaba Francu Rozmanu-Stanetu postalo jasno že 10. decembra. Takoj je ukazal, naj iz 1. bataljona Tomšičeve odberejo 70 posebno zanesljivih borcev, pretežno članov KPS In ZKM, ki bodo šli po topovske granate in pehotno strelivo v skladišče glavnega štaba na Kočevski Rog, komandant 7. korpusa Rajko Tanaskovič pa je priložil ustrezno priporočilo. Z njimi je v skladišče na Rogu odšel brigadni orožar Rafael Čož. Ker pa so bile ceste od tam po večkrat prekopane, zasekane ali zaminirane, prevoz pa je potekal z vpregami, po enem dnevu streliva še niso pripeljali do napadenega mesta, kjer je operativni oficir štaba 14. divizije Anton Vidmar-Luka preklinjal korpusne načrtovalce, ker so potrebne količine topovskega streliva netočno izračunali. Če bi imeli za havbici **100** mm na voljo vsaj še **20** granat, potem bi sovražnike v gradu zlahka ugnali, samo 132 granat je bilo za tako veliko akcijo premalo.

Medtem so se partizani pripravili za rušenje vojaško važnih zgradb ali naprav ter za odvoz plena. Rudnik ijavega premoga so temeljito razdejali že prve dni, nato so se spravili na postajno poslopje, ki so ga požgali, obenem pa uničili še 30 železniških vagonov. V soboto po premiju so prišli na vrsto še ljudska šola, župnišče in vojaške barake. Odvoz hrane, čevljev, tekstilnega blaga, zdravniških potrebščin in drugih izdelkov, ki so bili pomembni za osvobodilni boj, so opravili ali zavarovali partizani Pakajeve čete.

Da bi branilcem gradu zlomili voljo za nadaljnji odpor, so partizani priredili pravcati koncert svojih junaških pesmi. Pod varstvom 3. bataljona Loške brigade jih je na klavirsko harmoniko igral Janez Lavrič iz divizijske kulturniške skupine, zavetje pa si je našel pod hišnim napuščem blizu gradu, od koder je glasba dobro odmevala. Dokazano je, daje šla ta glasba domobrancem hudo na živce.

Ko je premirje poteklo, so začela ta štiri orožja streljati z vso ihto. Ena havbica 100 mm je bila učvrščena med blokom hiš pri lekarni in kočevskim kinom. Tolkla je po stranskih vratih v grad in po zazidanih oknih v gradu. Drugod so bile grajske stene debele, ponekod celo več kakor dva metra, zato je bilo treba na isto točko izstreliti po nekaj težkih granat, da so zid prebile. Granate so take odprtine v gradu naredile na več krajih. Takisto so razširile glavni in že omenjeni stranski vhod.⁹⁴

Brž po prenehanju premirja in še pred mrakom je šla v napad 1. četa 3. bataljona Tomšičeve. Operativni oficir poročnik Viktor Cvelbar-Stane jo je popeljal skozi labirint zgradb med gradom in Rinžo. Pot jo je vodila po hodnikih, kletih, podstrešjih in celo po strehah. Napadalci so nameravali priti do grajske konjušnice, da bi v kočevski grad vdrla od zadaj. Prišli so do vrat, ki pa so bila trdno zapahnjena. Borci so si dajali opravka okoli njih, da bi jih odprli, nato pa se je morala četa vrniti, ne da bi dosegla kakšen uspeh.

Na položajih Tomšičeve brigade sta bila pozno zvečer ranjena še dva partizana. Prvi je bil pomočnik intendanta Vlado Drobnič-Lado iz Ribnice, ki je pripeljal menažo borcem na položaje okoli gradu. Koje voz s konji prišel na most z Roške ceste, je med konje padla nemška mina. Ranjeni konji so se splašili ta voz s kotli v norem diru s partizani vred odvedli po cesti mimo gradu, od tam pa so po konjih in vozu udarili domobranci z mitraljezi. Konjar, kuhar in Drobnič so že prej skočili z voza, toda pri tem je bil Drobnič ranjen v trebuh.

Okoli kavarne, hotela Trst ta mostu je padlo tisti večer več min. Ena je hudo ranila v hrbet in obe nogi Jožeta Kolenca iz Dol. Ponikve, namestnika komandirja 3. čete 3. bataljona Tomšičeve in partizana od njene ustanovitve.⁹⁵

Težišče napadov na kočevski grad se je tisti večer preneslo k bataljonu Šercerjeve, 2. bataljonu Tomšičeve in 3. bataljonu Loške brigade, kjer so pri streljanju na grad prišli do veljave topovi, predvsem obe havbici 100 mm. Največ uspehov je dosegla Šercerjeva brigada, ki je imela dovolj razstreliva in izkušene minerce.

Do grajskih hlevov od jugozahoda so se šercerjevci prebili že prejšnjo noč. Hleve so tudi zaminirali z živino vred, vendar se je izkazalo, da si s tem še niso odprli dostopov v grad. Nov napad se je začel v noči na 12. december. Za naskok na trdnjavo so sestavili udarno skupino pod vodstvom Mirka Zdešarja, prodor skozi debele grajske zidove pa bi ji morali zagotoviti minerei pod vodstvom izkušenega Jožeta Mlinarja-Cirila.

Prvo luknjo v grad je naredil vodnik Milivoj Dubrovič-Rado, in sicer v grajski steni onstran podrtije razstreljenega hleva. Toda skozi se ni dalo priti, odprtino je bilo treba povečati. Z minercem Mateličem sta v luknjo potisnila sodček plastika, vanj vtaknila detonator in prižgala zažigalno vrstico, toda tisti hip je mednju padla nemška ročna bomba in oba hudo ranila. Dubrovič in Matelič sta komaj še našla toliko moči, da sta se odplazila proč. Koje počilo, so popokale vse šipe po okoliških hišah, vrzel v dva metra debelem zidu pa je bila še zmeraj premajhna. Pravi učinek je prinesel šele tretji minski naboj. Zanj je Jože Mlinar-Ciril porabil kar 150 kg razstreliva Nobel 808, ki so mu ga znosili borci v nahrbtnikih pod varstvom zapornega ognja. Tretji minski tresk je zid načel na široko in visoko, grad je odprlo tako, da seje sesulo na tla še nadstropje z vsem, kar je bilo v sobah.

V kadečo se vrzel so planili Zdešajevi borci in si krčili nadaljnjo pot z bombami in puškomitraljezi, do hodnikov pa niso mogli priti. Medtem ko so plezali čez razdejano sodno pohištvo, se prebijali skozi prah in ruševine, so sovražniki zatrpali vse dostope na hodnike in se uredili za obrambo. Vnel seje silovit boj. Sovražniki so metali ročne bombe in kosili z mitralješkimi rafali. V tem metežu je padel partizan Janez Križ-Volbenk.

Tedaj so se partizani odločili, da branilce gradu omehčajo z ognjem. Pod varstvom mitralješkega streljanja so šercerjevci nanosili slame in dračja, sodno pohištvo in arhive pa polili z bencinom. Vzbuhtel je mogočen plamen, kije zajel strop, od tam seje pošastno širil narazen in kvišku, vode med branilci pa ni bilo niti za žejo, kaj šele za gašenje.⁹⁶

Drugo vrzel v grad so naredili topničarji s havbico 100 mm, ki je tolkla s stičnih položajev med 1. in 3. četo 2. bataljona Tomšičeve brigade, nekje z roba ceste pred sedanjim hotelom Rog. Ta havbica je odprla stranski vhod v grad in ga razširila, težke granate pa so naredile tudi več velikih odprtih nad vrati v prvem nadstropju. Sprva se partizani niso mogli prebiti skozi ta vhod: vsak, ki je to poskušal, je padel. Do petih zjutraj pa so topovi tako razmehčali obrambo, da seje udarni skupini iz 2. bataljona Tomšičeve posrečilo vdreti v grad in zavzeti stranske stopnice, kjer so zanetili še en požar. Pri tem je nek partizan zabrisal v kletne prostore nasekano kragujevsko bombo, ki je hudo ranila 7 domobrancev pa tudi 10 ujetih partizanov in 4 partizanke. Med ranjenimi je bil tudi razvpiti domobranec Trinko. Bil je hudo žejen. Zanj je morala tvegati življenje ujeta partizanka Jožefa Bobek-Pepca, kije stekla po vodo pod najhujšim ognjem. Ena mina iz lahkega minometa je zadela okno ogromne grajske kleti, v kateri je ležalo 87 ranjenih domobrancev, se od jeklenih križev odbila in se

Streho kočevskega gradu so dopoldne 12. decembra 1943 zajeli ognjeni zublji, konec sovražnikovega odpora. Je bilo pričakovati čez nekaj ur

stočila med ranjence, ne da bi se razpočila. Seveda je moral to mino odstraniti eden izmed ujetih partizanov.

Partizani so dobro vedeli, v kolikšni nevarnosti so njihovi ujeti tovariši, zato so vso noč kopali rov, da bi prišli doječ, kjer so bili zaprti zajeti borci in aktivisti OF. Podatke za ta načrt jim je dal dr. Branko Premrov, grajski temelji pa so bili tako globoki in močni, da kopanje ni prineslo uspeha.

Havbica 100 mm, kije tolkla proti glavnemu grajskemu vhodu od mostu z Roške ceste, je razbila vrata že prejšnje popoldne, luknje v zid pa s čelne strani topničaiji niso naredili, očitno zaradi pomanjkanja granat.

Pehotni napad seje začel ob petih zjutraj 12. decembra 1943. Tudi s te strani je jurišna skupina 3. bataljona Loške brigade dosegla samo delni uspeh: njeni borci so bili odbiti pred barikadami, s katerimi so ponoči branilci zadelali vhod. Tretji požar je skupina partizanov tega bataljona zanetila v konjušnici šele potem, ko se je že naredil dan.⁹⁷

Najbrž bi partizani tisto jutro že strli sovražnikov odpor, če jim ne bi zmanjkalo topovskih granat. Dodatne zaloge streliva (bilo je tudi 60 granat 100 mm), ki ga je prevažalo 70 izbranih tomšičevcev, so bile takrat šele na poti proti Željnam.

Kljub temu branilci kočevskega gradu tisto jutro niso imeli nobenega upanja več. Do kod je prispela pomoč in ali se bo sploh lahko prebila do Kočevja, niso mogli vedeti, ker radijskih zvez ni bilo več, v gradu pa so bile razmere obupne. Vročina, žeja in glad so zdelovali branilce, ki so bili od dima in ometnega prahu popolnoma omamljeni, obramba je popuščala na vseh koncih. Takrat je kapetan Fridolin Guth spet poskusil s premirjem. Za pogajanja z napadalci je Izbral ujetnika inž. Helmuta Turzanskega. Dosegel je le polurno premirje, partizani pa so zahtevali brezpogojno vdajo. Kapetan Guth in domobranski poročnik Šabič sta se hotela vdati, temu pa se je uprl poročnik Jože Jakoš, zakaj presneto dobro je vedel, da partizani zanj ne bodo poznali milosti.

Po tem premirju seje streljanje spet razbesnelo, plameni so sredi dopoldneva zajeli grajsko streho in glavna vrata. Branilci so bili s strelivom že čisto na koncu, prevladovala sta zmeda In preplah, kar so uspeli izrabiti nekateri ujeti partizani celo za pobeg iz gradu. Konec kočevske posadke je bil čisto blizu, če bi partizanska varovanja prihajajočo nemško pomoč zadržala vsaj še do večera.⁹⁸

Šibke točke varovanj, boji na zaporah in umik

Pred opisom partizanskih varovanj in njihove pomanjkljivosti je treba poudariti, daje šlo pri napadu na Kočevje za korpusno, ne pa za divizijsko operacijo. Naloga treh brigad in topniškega divizionarja 14. divizije je bila, da stre sovražnikov odpor v mestu in Kočevje zavzame, tega pa ne bi bilo mogoče doseči prej kakor v treh dneh. Zategadelj bi bilo treba varovanju napada posvetiti posebno skrb ter zanj zagotoviti dovolj močne in bojovite enote. Štab 7. korpusa, kije že ob pripravah za napad dvomil v uspeh, temu vprašanju ni posvetil zadostne pozornosti. Na zavarovanjih je obdržal iste enote kot ob napadu na Velike Lašče, čeravno je morala 14. divizija za napad na Kočevje iz zased odtegniti kar pet svojih bataljonov. Tudi razvrstitev varovanj se ni bistveno spremenila.

Morebiten prihod sovražnikove pomoči po dolini Krke, prek Dvora, Lašč in Smuke naj bi preprečevali Gubčeva in Dvanajsta brigada z blokado Novega mesta. Smer od Karlovca mimo Ozlja je imela na skrbi glavnina 15. brigade Belokranjske. Morebitni nemški vdor iz Delnic skozi Brod na Kolpi bi morala onemogočiti Ljubljanska brigada. Glavno nevarnost za prihod nemške pomoči je štab 7. korpusa pričakoval z ljubljanske strani. Zavrtni bi ga morali Levstikova in Cankarjeva brigada ter Dolenjski odred, ki jim je poveljeval posebni operativni štab s sedežem v Pecah pri Bičju. Pri tem je poglavitno zaporno smer prevzel 1. bataljon Levstikove brigade (kje je bil 2. bataljon, ni znano, moral bi biti blizu Turjaka). Poznejši dogodki so pokazali, daje štab korpusa docela podcenjeval smer od Rakeka čez Bloke, Loški Potok in Sodražico, čeprav je šlo za najkrajšo pot do Kočevja. V vas Strmco k Lužarjem je poslal le 3. bataljon Levstikove brigade.

Načrtovalci partizanskega napada na Kočevje so se očitno preveč zanašali na prekopane ceste od Rakeka čez Bloke, čeprav se je že med nemško ofenzivo izkazalo, da lahko Nemci tovrstne ovire hitro premostijo, in na obvestila cerkniškega VOS, čeprav so v bližino Kočevja prihajala z dvodnevno zamudo. Morda jih je obvestilo cerkniškega VOS z dne 9. decembra 1943 celo zavedlo, saj je sporočalo, da so se Nemci z Rakeka umaknili.

Kaže, da se je možnosti nemškega prodora iz te smeri prvi zavedel komandant glavnega štaba Franc Rozman-Stane med svojim obiskom v Šalki vasi 10. decembra. Tega dne je bila v zasedo k Boncarju odrejena ena četa 2. bataljona Loške brigade. Toda ta četa je bila prešibka (velika komaj za en nemški vod), razen tega je bila premalo pomaknjena na zahod, kar velja tudi za 3. bataljon Levstikove, saj bi

mogla bistveno zadržati sovražnike le, če bi nanje prvič udarila blizu Cerknice.

Obveščevalna služba cerkniškega VOS je popolnoma zatajila. Štab 14. divizije je namreč 11. decembra prejel samo poročilo o prodoru enot 19. policijskega polka SS čez Škofljico in Tuijak do Velikih Lašč, ničesar pa ni vedel o prodoru okrepljenega 314. grenadirskega polka 162. pehotne divizije Turkestanske po cesti z Rakeka čez Bloško Polico in Novo vas do Sodražice, čeravno so predhodnice tega polka zasedo 2. bataljona Loške brigade pred Sodražico opravile že ob sedemnajstih. O tem, da ta grenadirski polk z delom pehote hiti tudi čez Loški Potok, Jelenov žleb in Gotenico, da bi v Kočevje udaril prek Mestnega vrha (kota 1034), pa se poveljstvu napada še sanjalo ni."

Zelo poučno je, kako so nemške reševalne enote prebile ali izigrale partizanske zapore.

Na pomoč proti Kočevju od Ljubljane je odrinila glavnina 19. policijskega polka SS s 27. in 28. četo domobrancev. Prodor se je začel v soboto, 11. decembra, okoli sedme ure. Sovražniki so napadli v dveh smereh. Položaje 1. bataljona Cankarjeve na cesti proti Šmarju-Sap so hoteli obvladati z oklepnim vlakom, hkrati pa so proti 3. bataljonu na Plešah udarili domobranci iz Lanišča, bili pa so zavrnjeni, četudi so napad večkrat ponovili. Oklepni vlak, kije imel dva stroja in pet vagonov, je petkrat skušal priti do tunela 1. bataljonu za hrbet, toda moral se je vrniti, ker so ga s protitankovskim topom v polno zadele kar štiri granate. Nemci so uporabili tudi oklepni avto, da bi prebili položaje 2. bataljona Cankarjeve brigade, vendar je bil tudi ta zadet in uničen. Bataljon je kljub hudemu topniškemu in minometnemu ognju zadržal svoje položaje brez izgub. Drugače je bilo pri 1. bataljonu Levstikove brigade.

Že ob sedmih je od Škofljice proti Pijavi Gorici odpeljalo 14 motor-nih vozil s tremi tanki, ki se jim je kmalu pridružilo še 11 tovornjakov. Medtem so njihove pobočnice z obkolutvenimi premiki prepodile 1. četo 1. bataljona Levstikove s Stražnjega hriba (kota 404). Umaknila se je ob bok drugim dvem četam in 1. bataljonu Dolenjskega odreda, ki sta branila močne cestne ovire na ovinku nad Pijavo Gorico. Bataljona sta se od začetka dobro bojevala. Samo 1. bataljon Dolenjskega odreda je nemški pehoti prizadejal kakšnih 20 mrtvih in ranjenih, sam pa je imel enega mrtvega in tri ranjene. A Nemci in domobranci so bili v veliki premoči. Že ob devetih so oba bataljona odrinili proč od ceste: 1. bataljon Levstikove se je najprej umaknil na Brezje, od tam nad Gradišče, nazadnje paje pohitel proti Turjaku.

Sovražniki so cestne ovire prešli nekaj po 12. uri, že ob 12,30 pa so umikajoči se 1. bataljon Levstikove brigade s tanki dohiteli pri odcepu poti za Veliki Ločnik (kota 509), kjer se je razbil na dva dela.

Ob 13. uri in 15 minut so bili Nemci že na Turjaku, vendar zaradi prekopane ceste, razdejanih mostov in varovanj pred bočnimi napadi v Velike Lašče niso mogli priti pred nočjo na 12. december.

Da bi preprečil nemškodomobranski prodor od Velikih Lašč proti Žlebiču, je komandant Levstikove Jože Mirtič-Zidar (ki seje z delom

1. bataljona prebil proti Ponikvam) zapovedal, naj se 3. bataljon Levstikove brigade iz zasede pri Lužarjih nemudoma premakne k cesti Ortnek-Žlebič, da bi ustavil nemški in domobranski prodor od Turjaka. Obenem je sam s spremstvom odrinil čez Sv. Gregor proti Grabnu, da bi se tam povezal z bataljonom in ga usmerjal pri nadaljnjih akcijah.¹⁰⁰

Ker je po začetnem poročilu o prodiranju nemške pomoči čez Škofljico nastal sumljiv molk, je štab 14. divizije brž ukrepal. V noči na 12. december je v zasedo k Jasnici poslal 4. bataljon Tomšičeve z enim protitankovskim topom in 3. bataljon Petnajste brigade, ki mu je bil operativno podrejen, poveljstvo zasede pa je zaupal načelniku štaba Tomšičeve Ivanu Kovačiču-Efenki. Čete 4. bataljona Tomšičeve so se razvrstile ob vznožju Strmca (kota 662), zahodno od ceste, in sicer tako, daje bila najbliže sedlu pri Jasnici tretja (komandir Janez Kramarič), v sredini druga (komandir Franc Petric-Peter) in najbliže Dolenji vasi prva četa (komandir Franc Jakša). V varstvu 3. čete so na levi strani tik ob cesti postavili protitankovski top 47 mm, ki mu je načeloval vodnik Franc Lunka. Čete 3. bataljona Petnajste so se pripravile za boj v enaki razvrstitvi: tretja je branila dostope po železniški progi proti Ložinam, druga na Svinjskem griču (kota 505) in prva pri cestnem ovinku na Jasnici (kota 577). Približno sto metrov pred topičem so cesto tudi zaminirali (glej skico št. 40 na str. 505).

Tedaj ni še nihče slutil, da glavnina nemške pomoči prodira od Rakeka čez Bloško Polico. Že 11. decembra ob 12. uri je vdrla v Novo vas. Od tam sta proti Runarskemu takoj odrinila dva tanka in 35 tovornjakov pehote. Medtem je drugi del 314. grenadirskega polka pri Studencu na Blokah zavil proti Loškemu Potoku.

Kaže, da cestne ovire na Boncarju sploh niso bile branjene, zato so sovražniki prekopano cesto lahko zasuli in popravili že v štirih urah. Prva četa 3. bataljona Levstikove, okrepljena s težkomitralješkim vodom, ki bi morala te sovražnike napasti, je k Boncarju prišla prepozno. Medtem so že zdrveli skozi Podklanec in Žimarice proti Sodražici. Spotoma so ob sedemnajstih opravili s šibko zasedo

2. bataljona Loške brigade: padel je vodnik Ciril Zabukovec in še sedem neznanih partizanov. Sovražnikov prodor se je nadaljeval, ovirali so ga samo še protitankovski prekopi. Do zjutraj je to vojaštvo že prišlo v Prigorico. Tam je sovražnike ustavil razstreljen cestni most čez potok Ribnico v Dolenji vasi. Poročilo, ki ga je zjutraj dobil štab

14. divizije, je navajalo, daje v Prigorici 10 tovornjakov ali kakšnih 400 nemških vojakov, poročilo cerkniškega VOS pa je dobil šele 16. decembra.¹⁰¹

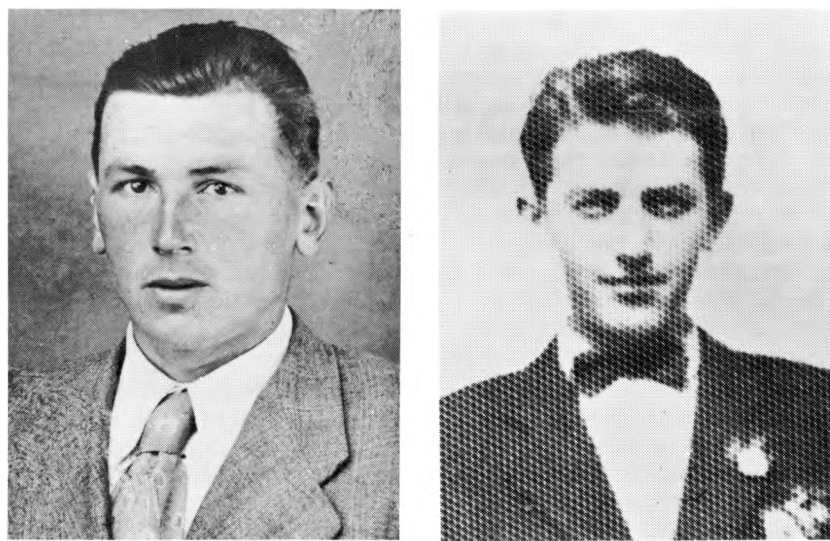
Divizijski štab se je takoj zavedel nevarnosti, v kateri so bile njegove enote okoli kočevskega gradu. Sklenil je, da bo iz Kočevja hitro umaknil še 3. in 2. bataljon Tomšičeve pa tudi po en bataljon Šercerjeve in Loške brigade. Za nadaljnje obleganje gorečega gradu je izbral dva bataljona Šercejeve in 3. bataljon Loške brigade, bataljon Šercerjeve je namenil za odvoz topov in varovanje ranjencev, bataljon Loške za rezervo v Šalki vasi, vsa Tomšičeva in en bataljon Loške pa sta dobila ukaz, da odrineta proti Dolenji vasi in tam potolčeta opaženih 400 Nemcev.

Nemci in domobranci v kočevskem gradu so bili tistikrat že tako izdelani, da se je 2. bataljon Tomšičeve lahko umaknil kar podnevi čez most in po Roški cesti do Šalke vasi, kamor je pred njim prišel že 3. bataljon. Tam so borci hitro pojedli, nakar je proti Jasnici najprej odšel 3. bataljon Tomšičeve z brigadnim štabom. Kmalu za njim je odrinil 2. bataljon, zadnji pa se je pomikal bataljon Loške brigade (glej skico št. 40 na že omenjeni strani).

Anton Gregorič-Jakec, namestnik komandanta 4. bataljona, je takoj vedel, da nemških vojakov ne bo mogoče zadržati. Bilo jih je kot listja in trave. To so partizani doumeli šele takrat, ko so se sovražniki izkrkali izpod ponjav tovornjakov. Opazovali so jih lahko nekaj ur, vse dokler nemški inženirci niso popravili mostu prek potoka Ribnice, kar se je zavleklo skoraj do opoldne. Medtem so se sovražniki razvrstili v vodne kolone po vsej širini močvirne ravnine od Rakitnice do Sv. Majete. Po cesti med njimi so se pognali tanki. Partizani so čakali, da bodo svoje opravile najprej mine. Toda tankisti so bili previdni, vozili so počasi. Kmalu so opazili sumljive sledove na cestišču, nakar so mine sprožili s topovskimi streli. Poslej je bilo vse odvisno le od junaštva in spretnosti topničarjev.

Namerilec protitankovskega topa je bil neki Triestin. Ta je čakal, da se mu bo tank dovolj približal in odkril izza brežine, potem je sprožil in že prvič zadel v polno. Brž zatem je v tank pognal še eno granato. S tretjo granato je zadel še tank, kije sledil prvemu.*

¹⁰¹Vsa partizanska poročila in tako tudi pričevanje Franca Mavca-Borisa navajajo, daje bil en nemški tank uničen. Najbrž je bil le neznatno poškodovan. Janez Kramarič in njegov brat Anton, ki je bil pri 3. bataljonu Belokranjske na Jasnici, odločno trdita, da na cesti od Dolenje vasi proti Jasnici takrat ni zgorel noben nemški tank, ampak so po razbitju partizanskih zased vsi nadaljevali vožnjo proti Kočevju.

Vodnik topniškega oddelka Franc Lunka, Nivčev iz Žerovnice (levo), in Jože Trdan iz Dolenje vasi pri Ribnici (desno), ki sta padla pri Jasnici 12. decembra 1943.

V odgovor so začeli brž nabijati nemški topovi in minometi. Vendar partizani pred tem s streljanjem še niso odkrili svojih položajev, zato je bilo obstreljevanje jalovo. Nemški poveljnik je spredel, da tanki ne bodo mogli prebiti partizanske zapore, zato je v naskok nagnal pehoto, in sicer tako, da je nekaj čet poslal naokoli partizanom v hrbet. Ta poteza je najprej zbegala borce 3. bataljona Petnajste brigade. Ko so izuijeni grenadirji začeli obkoljevati Svinjski grič, so se tri slabo oborožene čete umaknile. Nemški vojaki so nemudoma pohiteli čez Jasnico, da bi zajeli partizanski protitankovski top.

Partizani iz topovskega oddelka so se razbežali in prepustili topič sovražnikom. Med temi je bil tudi vodnik Franc Lunka iz Žerovnice. Bilje čisto matast, ko mu je načelnik brigadnega štaba Ivan Kovačič-Efenka grozeče ukazal: »Nazaj!« Pa se ni zganil. Tedaj je neustrašni poveljnik potegnil topniški luger in sprožil v preplašenega človeka, kar je pozneje mnogokrat označil za hudo neumnost.

Pri 1. in 2. četi 4. bataljona Tomšičeve je nastal strašen boj, ker so jima sovražniki udarili izza hrbta. Iz 1. čete sta padla Jože Trdan iz Dolenje vasi in Božo Knafelj iz Jame pri Dvoru, smrtno ranjen je bil Anton Šporar iz Ribnice, hudo od dumdumke v trebuh pa Jože Smolec-Smreka iz Goričan pri Medvodah. Rešilo gaje to, ker že dva dni ni ničesar jedel. En del 2. čete je sicer še nekaj časa streljal na

sovražnike, ki so jurišali od ceste, nato je komandir Petrič ukazal umik. Komandir 3. čete Janez Kramarič je svoje borce pripravil, da so udarili po sovražnikih na njegov znak s salvo in mitraljeskimi rafali. Toda nemški vojaki niso popadali ali plegli, kot je pričakoval, ampak so skočili naprej, da bi izsilili boj z noži in puškinimi kopiti. Tako je bil tudi 4. bataljon Tomšičeve hitro premagan: 1. in 2. četa sta se umaknili v Grčarice, Kramaričeva četa pa na zahod k Rakitnici, kjer se je pritajila. Malo pozneje se je vrnila. Kramarič je hotel nemško kolono napasti z boka, vendar mu tega bataljonski politični komisar ni dovolil, češ da bodo potlej izgubljeni. Čez čas, ko je spet lahko odločal sam, pa ni bilo več priložnosti, ker so mimo četnih položajev drveli samo tanki, ki jim četa s svojim orožjem ni mogla ničesar škoditi. Zato seje četa mimo Blat umaknila proti Danam.

Se pravi, da je 3. bataljon prispel k Jasnici šele takrat, ko je bil 4. bataljon že premagan. Zamuda z obedom v Šalki vasi seje potem-takem kruto maščevala. Novi divizijski komandant ni ukrepal dovolj hitro in odločno. Očitno seje zanašal na to, daje pri Dolenji vasi res samo 400 sovražnikov, v resnici Jih je bilo vsaj petkrat toliko.¹⁰²

Takrat nekako je 3. bataljon Tomšičeve dosegel cestno sleme pri Jasnici. Ker se je streljanje čulo čisto blizu, je komandant Ignac

Anton Šporar iz Ribnice (desno), kije bil pri Jasnici smrtno ranjen (ranije podlegel na Štalcerjih), in mitraljezec Jože Razinger-Rudi s Planine pod Golico (levo), kije bil tam ujet in ustreljen. Za Vincenca Uršiča iz Slovenske vasi kiJe bil pri Jasnici tudi smrtno ranjen (preminilJe naslednji dan v Novih Lazih), fotografije ni bilo mogoče dobiti

Jože Smolec-Smreka iz Goričan (levo) in vodnik minerskega voda Anton Drečnik-Zvone z Vinjega Vrha (desno), dva stara in zaslužna partizana, ki sta bila ran/ena pri Jasnici

Horvat-Imre ukazal zaviti na levo po robu gozda in hoditi v petmetrskih razmikih, brigadni štab pa je še naprej koračil v gruči in po cesti. Ker so sovražnikovi vojaki gonili 4. bataljon od cestnega slemena na zahod, so bili borci in poveljniki povsem prepričani, da jurišajo partizani. To ni bilo čudno, kajti sneg je padal v velikih kosmih kakor za stavo. In tako se je zgodilo, da se je štab Tomšičeve brigade nenadoma znašel med Nemci. Eden izmed njih je nastavljal brzostrelko Jožetu Lepinu-Risu na prsi in zakričal: »Hände hoch!«

Komaj je to izgovoril, je že počilo. S pištolo je streljal Stanko Semič-Daki in tistega Nemca ubil. Toda v tistem je užgal nek drugi Nemec in podpolkovnika Dakija prestrelil skozi stegno, podporočnika dr. Lada Lovrenčiča pa ranil v trebuh. Tega Nemca je pokončal kurir Vid Ganoni-Vide, posebno junaško pa seje tam bojeval puškomitraljevec štabne patrulje z zbrojevko, vendar je padel. Poleg njih je prišel do besede še kapetan Jože Lepin-Ris, ki je z brzostrelko hitro ošvrkal po sovražnikih in s tem rešil predvsem ranjenega dr. Lada Lovrenčiča.

Nemški vojaki z aziatskimi obrazi so spoznali, da so komaj pregnali ene partizane, že so jim vpadli v hrbet drugi. Zato so svojo strelsko vrsto takoj obrnili in začeli juriša ti v obratni smeri. Slabo za borce 3. bataljona Tomšičeve pa je bilo, ker se niso utegnili razvrstiti za

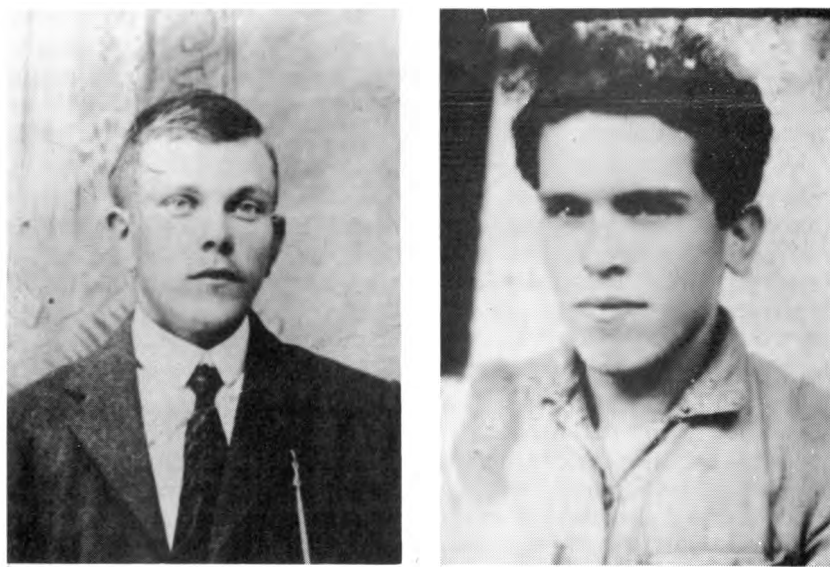
obrambo. Poleg tega je učinkovitost rafalnega streljanja zmanjševal gozd z debelimi hojami, skozenj so vihrali vojaki v nemških uniformah kot prikazni na filmskem platnu. Ni kazalo drugega kakor bežati. Poveljniki so vpili na mitraljezce, naj se vendar že postavijo v bran, da bi z rafali zagotovili predah, ki je potreben za ureditev obrambe. Bilo pa je vse zaman, kajti vsak se je bal, da ga ne bi Nemci ujeli.

Taka usoda je doletela namerilca Jožeta Razingeija-Rudija s Planine pod Golico, ki je glavo težke brede položil na veliko skalo in kosil, dokler ga niso zgrabili, potem pa še istega dne pokončali. Edini, kije divjaške vojake nekoliko zadržal, je bil komandir 1. čete Janez Hočevvar, ki je z brzostrelko pokosil kar 10 sovražnikov, toda pri tem je bil tudi sam huje ranjen v roko. Smrtno je bil ranjen v trebuh novinec Vincenc Uršič iz Slovenske vasi, bolničarki Ančki Habič-Malenški je krogla prestrelila prst na roki, medtem ko je Franciju Strletu življenje rešila odeja v nahrbtniku, kije prestregla tri krogle iz brzostrelke. Tudi iz 2. čete 3. bataljona sta v sovražnikove roke prišla dva borca. Tedaj je četa izgubila podstavek za težko bredo, glavo je rešil namestnik komandirja Anton Dremelj-Ante. Ujeta pa sta bila tudi Jože Iskra Iz Zabič in Jože Bartol Iz Loškega Potoka. Sovražniki so jima prizanesli najbrž zavoljo starosti, kajti imela sta jih že več kakor štirideset. V nevarno stisko je zašel tudi vodnik minerskega voda Anton Drečnik-Zvone z enim od svojih minercev, kije tam padel. Zvone se je izvlekel z lažjo rano na nogi, pri tem pa se je izgubil in potem dolgo taval sam.

Iz 3. čete 3. bataljona se je takrat izgubila mitralješka trojka. Jože Snoj-Plki Jo je skušal popeljati čez cesto na Šahen (kota 749), vendar so cesto zasedli Nemci s tanki. Morali so se umikati po grebenu na Fridrihštajn. Med potjo so našli ranjenega Stanka Semiča-Dakija in njegovega kurirja, nakar so se prebijali skupaj do Kočevske Reke.¹⁰³

Iz nenadejanega spopada pri Jasnici se je proti Koblarjem in Klinji vasi umaknilo nekaj štabnih kurirjev. V to smer se je prebil tudi obveščevalec 3. bataljona Bogdan Struna-Jan z nekaj borci 2. čete in ranjenim četnim komandirjem Janezom Hočevvarjem. Zato je bil komandant 2. bataljona Tomšičeve Jože Boldan-Silni na tekočem o tem, kakšna nevarnost grozi partizanom v Kočevju. Nemudoma je zapovedal, naj se čete razvijejo v strelce in tako razvite pohite sovražnikom nasproti proti Stari Cerkvi. Računal je, da bo s svojimi junaškimi partizani nemško glavnino ustavil ali jo vsaj zamotil, da bo pri vdoru v Kočevje zamudila. Žal so tačas štirje nemški tanki neustavljivo zdrveli proti Kočevju.

Jožetu Boldanu-Silnemu je ostalo samo še to, da sprejme boj s sovražnikovimi pobočnicami in deloma zadrži vsaj pehoto. Tako so se pri Stari Cerkvi razvneli srditi spopadi s sovražnikovimi pobočnicami,

Janez Puntar iz Martinjaka (levo), kije padel pri Stari Cerkvi, in Franc Kastelic iz Velikih Poljan (desno), ki je bil ob napadu na Kočevje smrtno ranjen (umrl 26. decembra 1943)

ki jih je 2. bataljon Tomšičeve odbil in zavrnil h glavnini, katere pa ni mogel ustaviti. S tem je dosegel vsaj to, da nemške kolone niso navalile proti Klinji in Šalki vasi (glej skico št. 40), kjer seje zadrževal brigadni pratež z neborci, ranjenci, divizijsko kulturniško skupino in obolelim brigadnim političnim komisarjem Vladom Mišico-Mihom. Vse te okorne enote so se urejeno umaknile: preskrbovale! s topovskim in minometnim strelivom pod vodstvom brigadnega orožarja Rafaela Čoža nazaj proti Žagi Rog, pratež in divizijska kulturniška skupina na Stari Breg, lažji ranjenci pa so pod vodstvom ranjenega komandirja Janeza Hočevarja odšli čez Malo Goro proti Polomu.

Vendar boji 2. bataljona s pobočnicami 314. grenadirskega polka niso potekali brez partizanskih izgub. Številke sicer niso znane, vemo pa, daje takrat pri Stari Cerkvi padel Janez Puntar iz Martinjaka.¹⁰⁴

Medtem je okoli kočevskega gradu nastal pravi pekel.

Da se izčrpanim branilcem gradu bliža pomoč, so naznanila tri nemška letala, ki so priletela nad Kočevje še pred začetkom snežnega meteža. Bombardirala in mitraljirala so okolico gradu, poleg tega pa tudi vse živo po mestu. Bombe so porušile pet hiš okoli trga, polovico Doma slepih in osem hiš na obrobju Kočevja, hudo poškodovale pa

tudi cerkev s freskami Slavka Pengova. Grad je bil takrat že v plamenih, toda enemu izmed pilotov je uspelo na grajsko dvorišče odvreči zaboj s strelivom. Tako so si sicer že močno zdesetkani sovražniki spet opomogli in za partizane je postalo nevarno, če so se izpostavljali na oknih.

Partizani so čakali, da bo ogenj naredil svoje, povelja za napad na grad ni bilo. Nekaj je viselo v zraku, borci obeh brigad so se počutili kakor v mišnici. Šercejevci so bili previdni in so eno od patrolj poslali celo proti Mestnemu vrhu (kota 1034), od koder so se nekaj po štirinajsti zaslišali rafali Šarcev. Po teh rafalih sta se 1. in 2. bataljon Šercejeve urejeno umaknila iz okolice gradu, tudi topništvo je dobilo povelje za umik že ob 12. uri in 30 minut, v pasti je ostal samo 3. bataljon Loške brigade, čigar hrbet je oklepala narasla Rinža.

Preplah, popodiš in groza med partizani 3. bataljona Loške brigade so se začeli okoli petnajstih, ko so po Ljubljanski cesti čez most pri gostilni Tschinkel pridrli nemški tanki. Zajela jih je panika. Celo bataljonski komandant Radosav Gošević in njegov operativni oficir Miodrag Rakič nista videla drugega izhoda kot skok v naraslo Rinžo. Iz nje pa se jih je rešilo le malo, kajti v vodi so bili za Nemce odlična tarča, nekateri so tudi potonili, ker niso znali plavati, ali pa so se zapletli v bodečo žico pod vodno gladino, nakar jih je zavratna reka pogoltnila. Med pogrešanimi, teh je bilo 70 (69 moških in 1 ženska), sta bila tudi poročnik Radosav Gošević in kapetan Miodrag Rakič, ki sta zagotovo padla. Vrh tega je bilo pri tem pogubnem umiku iz mestnega jedra še 23 ranjenih (22 moških in 1 ženska).

Zanimivo je, da so se rešili predvsem tisti, ki niso znali plavati, in so si izbrali pot ob Rinži navzgor. Toda teh je bilo komaj za dobro tretjino. Se pravi, daje ta bataljon v Kočevju doživel pravi pokol.

Pol ure po prihodu nemške pomoči je nek osamljeni partizan, ki se ni mogel umakniti čez Rinžo, vrgel med nemške vojake pred vhodom v grad dve italijanski bombi, ki pa sta laže ranili samo tri Nemce. Seveda so sovražniki tega partizana nato našli in ga ustrelili.¹⁰⁵

Po vdoru v Kočevje znotraj Rinžine pentlje so nemški vojaki izpeljali še manjši tankovski sunek proti Mozlju. Največ opravka jih je čakalo v Kočevju, kjer je iz gorečega gradu prilezlo samo 11 nepoškodovanih policistov. In še ti so bili do vrha zaprašeni od ometa, zrkla pa so imeli nabrekla in podpluta s krvjo. Kar je bilo drugih z domobranci vred, so bili odvisni le od tuje pomoči. Iz gradu je bilo treba nemudoma znositi ranjence, ki jih je bilo več kakor **100**, in jih zdravniško oskrbeti. Pospraviti in pokopati je bilo treba tudi mrtve, ki so jih iz gradu prinesli 27. Gradu Nemci niso gasili, saj je večinoma že pogorel, pa tudi vode ni bilo pri roki. Zato so pustili, daje zgorel do konca.

Tak Je bil kočevski grad po napadu 14. divizije. Zdaj tega gradu ni več

Zvečer 12. decembra 1943 je prišlo le do enega spopada. In to v Grčaricah, kamor sta se umaknili 1. in 2. četa 4. bataljona Tomšičeve brigade. Nemška patrulja, sestavljena iz dveh Rusov in enega Nemca, je prišla prav na vrata bataljonskega štaba, kjer je nemški podčastnik partizane pozval na vdajo. Tisti hip sta se mu uprla oba Rusa, za njegovim hrbtom pa se je pojavil politdelegat Rihard Lisjak in ga ohladil s kopitom po glavi. Rusa sta izrazila željo za prestop k partizanom, Nemec pa je na zaslišanju povedal vse o 314. grenadirskemu polku. Tako so partizanski obveščevalci zvedeli, daje z Rakeka čez Novo vas in Sodražico prodrla kolona nemške vojske, v kateri je bilo 1620 Rusov in 500 domobrancev iz njihovega 1. bataljona, imeli pa so šest tankov, tri motoije ter osemnajst tovornjakov, kakšnih 800 vojakov pa je odšlo peš prek Loškega Potoka, Glažute in Gotenice do Fridrihštajna in od tam v Kočevje.

Ujetega Nemca so po zaslišanju ustrelili, komandant Janez Janežič pa je takoj ukazal pohod, da četi ne bi doživeli kakega neljubega presenečenja.¹⁰⁶

S tem se je bitka 14. divizije za Kočevje končala. Čeprav je bila v napadnem delu izpeljana vzorno, je prinesla le delni uspeh. Obetavna in že skoraj dobljena zmaga je propadla zaradi nepopolnih zapor in

premajhne bojevitosti enot v zasedah. Temu je botrovalo še polno drobnih napak, predvsem počasne zveze in slaba obveščevalna služba, nenačrtna preskrba z minometnim ter topovskim strelivom, pa tudi poveljniška naivnost in premajhna poveljniška pronicljivost pri ocenjevanju sovražnikovih namer. Vsi preživeli udeleženci so si edini, da so bila pogajanja in dveumo premirje velika neumnost. Jože Lepin-Ris je tako oceno ponazoril z izjavo, da Mirko Bračič zagotovo ne bi bil šel na limanice kapetana Fridolina Gutha. Z njegovo smrtjo je napadni zagon občutno splahnel, in sicer prav takrat, ko bi bilo treba odločnost v napadu stopnjevati. Za končni obračun s sovražniki je partizanom zmanjkalo prav toliko ur, kolikor so jih zgubili s pogajanja in premirjem.

Te, pretežno poveljniške napake so partizani 14. divizije drago plačali, kar še zlasti velja za 3. bataljon Loške brigade, kije ob vdoru nemške pomoči skoraj ves izkrvavel.

V uvodnih in pouličnih bojih so bile izgube med napadalci sicer hude, vendar skladne s težo bojne naloge in zagrizenostjo napadene posadke. Veliko je bilo predvsem ranjenih, pretežno zaradi minometov. Anton Dragar-Ciril, ki se je vozil z ranjenci, navaja, da je bilo na partizanski strani ranjenih več kakor 200 borcev, nasprotno pa dr. Stanko Pirc-Lojze ocenjuje, daje bilo pri napadu na Kočevje nekaj več kot 90 ranjencev, večinoma lažjih. Natančnih podatkov z izjemo dveh drobcev v poročilih na žalost ni zaslediti. Ta drobca se nanašata na čas ob umiku. V prvem je zapisano, da je pri Šercejjevi, ki se je umaknila v Nemško Loko, 30 ranjencev, ki jih ni mogla prepeljati v bolnišnice, v drugem pa, daje bilo v Kočevju iz Loške brigade ranjenih 22 moških in 1 ženska, pogrešanih pa 69 moških in 1 ženska, toda to zagotovo ne velja za ves čas bojev.

Oceno tridnevni izgub 14. divizije bo mogoče izpeljati na osnovi zbranih podatkov za Tomšičevo brigado, ki so še dokaj natančni. Po teh podatkih je imela Tomšičeva 37 mrtvih (od tega 29 imensko, 8 pa opisno ugotovljenih), 35 ranjenih (vsi imensko ugotovljeni) in 2 ujeta (ki sta vojno preživela) ali skupaj 74. Izgube Loške brigade so bile znatno večje: 55 mrtvih (od teh 47 v Kočevju in 8 pri Sodražici) in 32 ranjenih. Iz Šercejjeve je imensko ugotovljenih 6 mrtvih in 2 ranjena, od topniških posadk 1 mrtev in 3 ranjeni ter iz štaba divizije 1 mrtev in 1 ranjen, skupaj 100 mrtvih, 73 ranjenih in 2 ujeta. Računati moramo, da je število mrtvih dokaj stvarno, število ranjenih pa najmanj za polovico premajhno. Potemtakem je v tridnevni bitki za Kočevje padlo, bilo ranjenih in ujetih kakšnih 248 partizanov.

Prav tako so nezanesljivi in pomanjkljivi podatki o izgubah sovražnikov. Belogardistične vesti so 18. decembra 1943 navedle, da je partizanski napad tejal naslednje žrtve: 8 mrtvih in 18 ranjenih

Nemcev, v 3. četi domobrancev 19 mrtvih, 23 ranjenih ta **6** pogrešanih, v 7. četi domobrancev pa 10 mrtvih ta 21 ranjenih ali skupaj 37 mrtvih, 61 ranjenih in **6** pogrešanih. Te podatke pa so domobranci (vsaj glede mrtvih) sami zanikali z imenskim seznamom, ki šteje 27 padlih, 7 pogrešanih in 1 padel po nesreči, v mrliški matični knjigi pa je vpisanih 31 padlih domobrancev. Pomeni, daje treba z Nemci vred računati 42 mrtvih, 61 ranjenih ter 4 pogrešane ali skupaj 107, kar pa se s pričevanji ujetih borcev in aktivistov OF ne ujema. Manjkajo tudi padli nemški vojaki z Jasnice, ki jih je bilo najmanj 16. Če prištejemo tudi te, nato pa to število primerjamo s partizanskimi izgubami, lahko izračunamo, da so bile partizanske kar trikrat večje od nemških in domobranskih. To je razumljivo, saj partizani napada niso privedli do konca, kar bi razmerje izgub bistveno obrnilo.

Od civilistov je bilo ubitih sedem ljudi, štirje moški in tri ženske, med njimi Ivan Zakrajšek iz Nove vasi na Blokah.

Priznati je treba, daje bila 14. divizija poražena, toda poraz je bil zelo tesen, vrh tega je zadeval samo Loško brigado. Da bi prišli do prave sodbe, moramo napad na Kočevje primerjati z napadom na Žužemberk od 24. do 27. julija 1943. Spoznali bomo, daje imel napad na Kočevje vse možnosti za uspeh. Samo poti za prihod sovražnikove pomoči so bile v primerjavi s takratnimi kar za trikrat daljše in če bi se partizanske enote na zaporah vsaj približno tako vztrajno bojevale, kakor so se pri Žužemberku, bi Kočevje gotovo padlo.

Ob tem si velja priklicati v spomin še napoved bojevalnega preobrata, ki ga je klerikalni Slovenski dom razglasil s temle naslovom: »Zmaga v Kočevju - prvo maščevanje in mejnik v slovenskem boju proti rdečim tolпам«. ¹⁰⁷

Ni bilo prvič, da so slovenski izdajalski politiki nemške zmage razglašali za svoje. To je domobrance tudi pripeljalo tja, kamor so prišli: k prisegi Hitlerju in k delitvi poraza z njim, to je imelo zanje tudi ustrezne pravne in moralne posledice, ki so jih še kako zaslužili. . .

Premik v Suho krajino in preureditev v Gradencu

Ob vdoru nemškega 314. grenadirskega polka v Kočevje je pri Šalki vasi ostal le en del Tomšičeve brigade, in sicer: ostanek 1. bataljona, ki gaje pripeljal Mihael Butara-Aleks, pratež in širši brigadni štab ter ves 2. bataljon, ki se je vse do večera bojeval pri Stari Cerkvi. Od tu so se bojni deli obeh bataljonov umaknili najprej v vas Malo Goro, ena četa je taborila v Starem Logu, pratež in širši štab pa sta se umaknila na Stari Breg. Z Male Gore se je 2. bataljon premaknil v Polom. Ker kuharjev ni bilo, so si v nekem kmečkem kotlu skuhalo fižol, žal pa je

bil polit s petrolejem in zato neužiten. Iz Poloma so se pomaknili na bližnji Vrbovec (glej skico št. 42-B na str. 507), kjer so se že naslednjega dne zbrale vse te enote, razen čete v Starem Logu. Od brigadnega štaba je bil pri njih le politični komisar Vlado Mišica-Miha, ki pa je imel hudo angino.

Po prihodu na Vrbovec se je po enotah raznesla vest, da je padel brigadni komandant Stanko Semič-Daki, kar je po bataljonih izzvalo tako hudo žalost, da so jokali skoraj vsi borci. K sreči je žalovanje trajalo samo en dan, kajti 14. decembra se je Daki nenadoma znašel na Vrbovcu, kakor da bi vstal od mrtvih. Bil je sicer ranjen, vendar ne prehudo, tako da so se obrazi borcev spet razvedrili.¹⁰⁸

Medtem je Glavni štab NOV in PO Slovenije 13. decembra 1943 v zvezi z napadom na Kočevje izdal odredbo, s katero je zahteval, da je treba poiskati krivce za razmeroma lahek prodor sovražnikov iz Ljubljane prek Turjaka ter preiskati odgovornost za počasnost in lahkomiselnost v samem Kočevju (pri tem je mislil na pogajanja in premirje), nakar je treba odgovorne kaznovati in po potrebi odstaviti. V 4. točki, ki je bila bistveni del odredbe, je ukazal, daje treba takoj pripraviti vse za ponovni napad na Kočevje in za uničenje nove posadke, češ da je treba delati hitro, da nova posadka ne bi mogla medtem popraviti ruševin iz minulega napada; pri ponovljenem napadu pa bi morali uporabiti vse štiri havbice 100 mm, za katere je treba zagotoviti dovolj streliva. Končne tri točke te odredbe so določale, naj štab 14. divizije in štabi njenih brigad takoj pripravijo predloge za odlikovanja borcev in poveljnikov, ki so se ob napadu na Kočevje izkazali, ter da naj štab 7. korpusa pri zahtevanih operacijah upošteva še Dolenjski odred in 3. bataljon Belokranjske brigade. Notranjski odred pa naj nemudoma pošlje na izvrševanje predpisanih nalog in na varovanje napada na Kočevje s cerkniške smeri.

Pojasniti velja, da Notranjskega odreda takrat še ni bilo, najprej ga je bilo treba šele ustanoviti. Tudi enote treh brigad je bilo treba za vnovični napad na Kočevje šele zbrati.

Od enot, ki so bile odrezane onstran ceste Ribnica-Kočevje, sta se brigadni glavnini na Vrbovcu priključili najprej 1. in 2. četa 4. bataljona z bataljonskim štabom. Iz Grčaric sta naredili naporno in dolgo krožno pot čez Mlako, Kočevsko Reko, Štalcerje in Črni Potok na Cvišlerje in Polom. S temi borci je hodil tudi ostanek protitankovskega oddelka, ki je s političnim komisarjem baterije Francem Mavcem-Borisom štel samo še sedem topničarjev. Takoj po vrnitvi v divizion je bil Boris poklican na zagovor h komandantu Bogomiru Žnudrlu. Ta mu je zaradi izgube protitankovskega topa pri Jasnici grozil s smrtno kaznijo. Zaplet je z lakoničnim posegom razrešil ranjeni komandant

Tomšičeve Daki, češ ali je tak topič več vreden od človeka: »Kaj bo tak top, zaplenili bomo drugega, takega partizana pa ne bomo imeli nikoli več, če ga ustrelite.«

Zarana 15. decembra 1943, takoj po prihodu omenjenih dveh čet, se je začel nov pohod čez Žvirče in mimo Ambrusa na Veliki Korinj. Z njimi so šli tudi ranjenci iz bojev v Kočevju ter pri Jasnici in Stari Cerkvi. Le-te so po končanem pohodu nastanili v korinjsko cerkev.¹⁰⁹

Najbolj čudno, zahtevno in dolgo pot je prehodila glavnina 3. bataljona. Po opoldanskem spopadu na Jasnici sta se pri njej znašla načelnik štaba Ivan Kovačič-Efenka in namestnik brigadnega komandanta Jože Lepin-Ris. Ob prvem mraku sta nameravala bataljon povesti mimo Gornjih Ložin proti Mali Gori, vendar so cesto še vso noč varovale nemške zasede. Položaj je bil nejasen, kajti bojne patrulje so sovražnikovo navzočnost ugotovile tudi na grebenu Mestnega vrha. Ker je 2. četa izgubila tovarno žival, je Efenka odredil, da se težki minomet skrrije ob poti, ki vodi iz Gornjih Ložin k Domu na Stojni (glej skico št. 42-B na že omenjeni strani). Noč je bilo treba prestat v snegu sredi gozda in nihče ni smel zakuriti.

Zarana 13. decembra je kolona odšla po grebenu proti jugu, ne da bi pri Mestnem vrhu naletela na sovražnike, dasi so bili njihovi sledovi razločno vidni in dovolj zgovorni. Šele v gozdu blizu Novih Lazov so premraženi partizani lahko zakurili in se nekoliko pogreli. Zvečer so se zatekli v vas. Tam so prenočili in pokopali borca Vincenca Uršiča iz Slovenske vasi, kije ponoči podlegel hudi rani. Iz Novih Lazov so odšli

14. decembra. Pot jih je peljala prek Morave do Turkove Drage, kjer so spet prenočili še zmeraj sestradani, da jim je glad seval iz oči. Zjutraj so odrinili naprej v Nemško Loko, kjer so 15. decembra dobili Šercerjevo brigado in zvedeli, kje poiskati Tomšičevo. Brž so se obrnili in zavili proti Koprivniku, kjer so si prvič nekoliko privezali dušo in prespali. Nov pohod se je začel 16. decembra in je trajal ves dan. Iz Koprivnika so pešačili prek Male Gore in Poloma do Hinj, celih 38 kilometrov. Na Hinjah so za silo jedli in spali, zarana 17. decembra 1943 pa odrinili k brigadni glavnini v Gradenc.¹¹⁰

Čisto samosvojo pot je naredila 3. četa 4. bataljona, ki ji je poveljeval Janez Kramarič. Z grebena med Rakitnico in Jasnico se je umaknila proti Danam. Za Kramaričevimi partizani je prišla manjša nemška kolona, s katero so se udarili v gozdu, nato pa jo zavrtili. Prenočili so v neki baraki sredi gozda, v Danah dobili prvo jed po dveh dneh in stik z vaškimi terenci. Naslednji večer (13. decembra), ko cesta od Dolenje vasi mimo Jasnice v Koče\je ni bila več zasedena, so odšli čeznjo na Malo goro (glej skico št. 42-B). Vodil jih je mlajši domačin iz

ene od ribniških vasi, sicer borec 3. čete, ki pa je po opravljeni nalogi pobegnil domov. Poslej so ostali sami in prepuščeni tavanju. Zvezo z brigadno glavnino so dobili nekje blizu Hinj, vendar šele 17. decembra.¹¹¹

Povratak Kramaričeve čete iz Dan nad Ribnico je bil zadnji dogodek v zgodovini tega 4. bataljona Tomšičeve, kije obstajal natančno sedem mesecev. Njegov konec se je začel že pred dvema dnevoma na Velikem Korinju, ko je brigadni štab dobil povelje, da mora eno popolno četo prispevati za ustanovitev 1. bataljona Notranjskega odreda.* Enako povelje sta dobila tudi štaba 8. SNOB Frana Levstika in 13. SNOB Loške, kar naj bi ustvarilo možnost za ustanovitev bataljona z nekaj več kot **100** borci.

Za sestavo zadnjega Notranjskega odreda je brigadni štab odredil 2. četo 4. bataljona Tomšičeve, ki ji je poveljeval Franc Petric-Peter. Štela je 40 do 50 mož, vendar so jih precej zamenjali s starejšimi ali manj sposobnimi za dolge pohode, kar velja tudi za četrtega političnega komisarja Antona Kovača-Tončka, ki so ga prestavili iz 1. čete 2. bataljona. Razen tega so morali borci pustiti v brigadi vse orožje na mavzer strelivo, dobili pa so italijanskega. V odredno sestavo na Veliki Korinj je 2. četa odšla 16. decembra 1943 iz Gradenca. Tako sta ostali le še 1. in 3. četa. Toda poglobitni razlog za ukinitve 4. bataljona je bilo spoznanje, da 1. bataljon pravzaprav sploh ne obstaja več, kajti bataljonski politični komisar Mihael Butara-Aleks se je s poti v Belo krajino, kjer naj bi ta bataljon bil, vrnil samo s kakšnimi šestdesetimi ljudmi.

* Ustanovitev Notranjskega odreda (zadnjega) je bila posledica neresnične vesU (to vest je z radijsko brzojavko sporočil Tito 18. novembra 1943, Zbornik 11/11, dok. 49 na str. 85), da nameravajo Nemci na tleh Ljubljanske pokrajine začeti novo ofenzivo, ki bo še strašnejša od tiste v oktobru in novembru 1943. Zaradi te vesti je Glavni štab NOV in PO Slovenije računal celo z možnostjo, da bo treba glavnino slovenske partizanske vojske umakniti čez Kolpo na sosednje hrvaško ozemlje. Da pa v tem primeru Dolenjska, Bela krajina in Notranjska le ne bi ostale popolnoma brez partizanov, je sklenil ustanoviti tri odrede: Dolenjski, Belokranjski in Notranjski odred. Odredba o ustanovitvi je nastala 20. novembra 1943, določala pa je, naj ima vsak odred po dva bataljona in šteje povprečno po 200 mož. Na svojem operacijskem območju naj bi odredi ostali tudi tedaj, če bi se morale osnovne enote (brigade) 7. korpusa umakniti s slovenskega ozemlja. V tem primeru bi bili podrejeni naravnost Glavnemu štabu NOV in PO Slovenije. Ustanovitev Notranjskega odreda je postala nujna zlasti zategadelj, ker je v dneh po 18. novembru 1943 pri slovenskem partizanskem vodstvu že dozorela zamisel, da bo 14. divizijo poslal na Štajersko (Lado Ambrožič-Novljan: Pohod Štirinajste /ponatis 1978/ na str. 36 in Franci Strle: Pregled razvoja in poveljniške sestave Notranjskih odredov /1986/ na str. 69 in 70).

Brigadno preureditev so izpeljali 17. decembra 1943, takoj ko sta v Gradenc prišla 3. bataljon in Kramaričeva četa.¹¹²

Prenovljeni 1. bataljon Tomšičeve brigade so sestavili tako, da so ostankom prejšnjega priključili 1. in 3. četo 4. bataljona, vendar so nekaj borcev iz teh dveh čet premestili tudi v 2. in 3. bataljon.

Poglejmo, kakšna četna poveljniška sestava je bila poslej v 1. bataljonu! Komandir 1. čete je postal Janez Kramarič, njegov namestnik je bil Janez Gršič-Ivan, politični komisar Jože Jenšterle-Oskar, njegov namestnik pa Alojz Vraničar. Poveljstvo 2. čete je prevzel Franc Pakar-Vid, njegov namestnik je bil Jože Zabukovec-Miklavž, četni politični komisar Anton Svete-Gustl, njegov namestnik pa Anton Klobučar-Šnajder. Komandir 3. čete je postal Franc Jakša, njegov namestnik je bil Marko Stepan, politični komisar France Gruden-Švejk, njegov namestnik pa Franc Kukuemberger. Vsi četni komandirji so imeli čin poročnika.

Bataljonski štab je bil sestavljen takole: komandant je bil Janez Janežič, njegov namestnik Martin Kotar, politični komisar Mihael Butara-Aleks, namestnik političnega komisarja ni znan.¹¹³

Po četah 2. bataljona sta bila na novo imenovana samo dva politična komisarja. To dolžnost je v 1. četi prevzel Stanislav Babnik-Mičo, v 3. četo pa je za političnega komisarja prišel Franc Smrajc-Miklavž. Bataljonski štab je ostal tak kakor prej, le namestnik bataljonskega komandanta je postal Ivan Šket-Trček, za operativnega oficirja pa je prišel poročnik Ilija Badovinac.

V 3. bataljonu je največ poveljniških sprememb nastalo v 1. četi. Za novega komandirja je bil imenovan Anton Gregorič-Jakec, za njegovega namestnika je prišel Vinko Mihelič-Aleš, politični komisar je postal Lojze Terčič, njegov namestnik pa Slavko Malešič-Brico. Bataljonski štab je ostal tak kakor prej.

Najpomembnejši spremembi sta nastali v brigadnem štabu 19. decembra 1943 ob obisku korpusnega štaba. Za novega brigadnega komandanta je bil imenovan dotedanji načelnik Ivan Kovačič-Efenka, ranjenega podpolkovnika Stanka Semiča-Dakija je CK KPS poklical v višjo strankino šolo. Upoštevali so tudi izčrpanost namestnika brigadnega političnega komisarja Franca Žugla-Zvoneta, vendar še niso vedeli, kdo ga bo zamenjal.¹¹⁴

Poleg čisto poveljniških je bilo nekaj novosti tudi v bojni ureditvi enot. Namesto prejšnjih bataljonskih je bil ustanovljen en sam brigadni minerski vod. Za vodnika minercev je bil določen Avgust Omahen-Rajko, za politdelegata Franc Lesar, na oficirski tečaj za minerce pa so poslali vodnika Antona Drečnika-Zvoneta. Pri 2. bataljonu, ki je bival v Malem Lipju, je bil ustanovljen minometni vod, ki seje moral

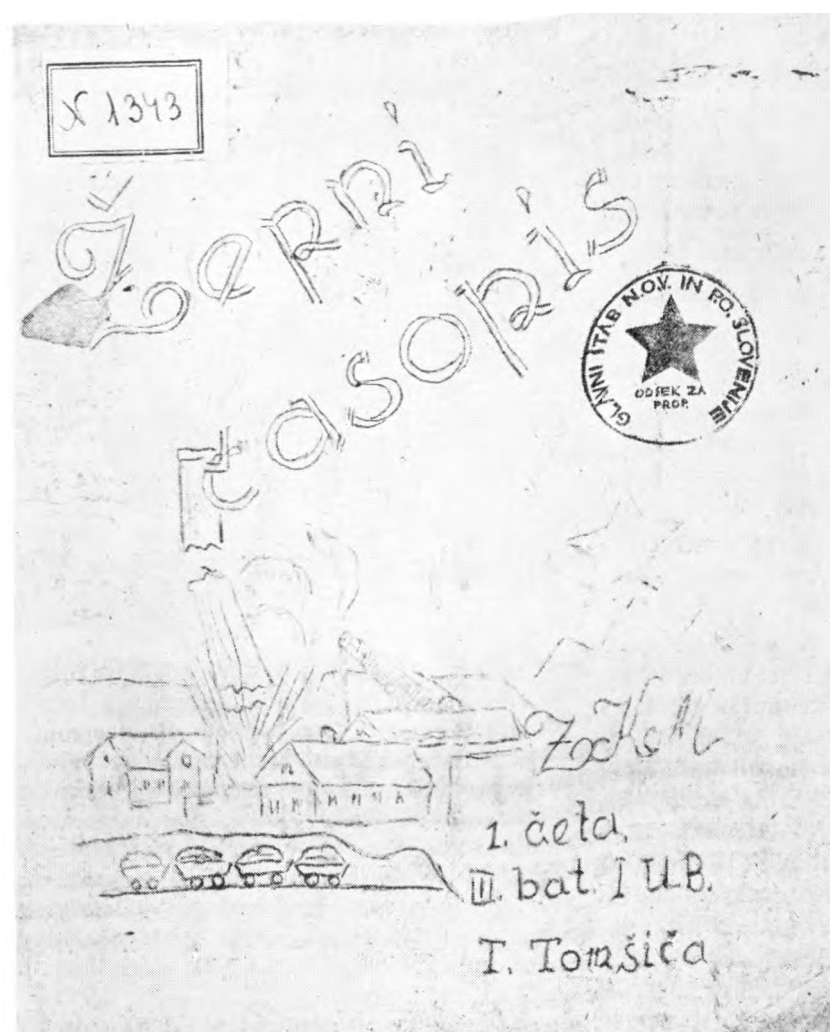
izuriti za ravnanje in bojevanje z minometom 81 mm. Vodnik tega voda je postal Anton Pezdirc-Ivan, ki se je prav takrat vrnil z ustreznega tečaja, za namerilca je bil določen Ignac Šegina, Ivan Samsa za prvega pomočnika, Anton Rajšel, Jože Mulec, Rudi Košir, Franc Klemenčič, Alojzij Benčina, Lado Mikolič in Hieronim Zrimšek pa so bili mulovodci. Začeli so takoj vaditi natovarjanje, raztovarjanje in postavljanje orožja za boj. Teh in drugih vojaških vaj je bilo kar veliko.

Brigadni zdravnik je spet postal dr. Stanko Pirc-Lojze. Brž je začel s pregledi ranjenih, napol okrevanih in obolelih borcev ter jih nekaj takoj izločil, ker so bili nesposobni za zahtevne napore. Poleg tega je na bolničarski tečaj v Žumberk poslal več bolničarjev ali navadnih borcev. Iz 2. bataljona sta odšla Zora Suša-Sava in Jože Klun. Kljub temu je brigada 20. decembra 1943 štela po seznamih še zmeraj 492 partizanov, v bataljonih pripravljenih za boj pa jih je bilo 346.

Največ dela je imel tiste dni brigadni administrator Rudi Puhar-Razin, ki je moral napisati predloge za odlikovanja. Ob pomoči dotedanjega namestnika brigadnega političnega komisarja Franca Žugla-Zvoneta je začel pripravljati nov seznam desetarjev, vodnikov in politdelegatov, pri čemer sta upoštevala zlasti tiste borce, ki so se ob napadih na Grahovo, Velike Lašče in Kočevje s svojo hrabrostjo posebej izkazali.¹¹⁵

Kot je bilo že omenjeno, seje Tomšičeva brigada zadrževala v Suhi krajini zato, ker sta glavni štab in štab 7. korpusa nameravala napad na Kočevje ponoviti. Vendar za ponovitev ni bilo nobenih možnosti. Položaj v Kočevju in Ribniški dolini je bil še zmeraj nejasen, divizijska obveščevalna služba ni imela vpogleda v moč sovražnikov in njihove nakane. Razen tega je bila 14. divizija razdvojena in številčno oslajljena. Šercerjeva brigada seje vse do 18. decembra zadrževala v Nemški Loki in v vaseh ob Kolpi do Mavrlena. Blizu Tomšičeve je bila le Loška, ki se je premaknila na Žvirče, vendar je po seznamih štela samo 328 borcev, v kraju bivanja pa jih je bilo le 252. Štab korpusa je skušal njeno bojno dejavnost usmeriti proti Ribniški dolini, a tja so se s težavo prebijali celo obveščevalci. Zategadelj je bilo bivanje Tomšičeve in Loške brigade v Suhi krajini posvečeno predvsem počitku in notranjemu urejanju. To pa je bilo kot nalašč za poživitev kulturnega dela v enotah in med prebivalstvom.

Posebno prizadevna je bila divizijska kulturniška skupina z vodjem Karlom Destovnikom-Kajuhom in verskim referentom Jožetom Lampretom, ki je bil odličen govornik. V petih dneh je priredila kar šest mitingov, od tega pet v nastaniščih Tomšičeve brigade. Prvi je bil 17. decembra v Gradencu, drugi, ki je bil združen z mašo, 18. decembra v Velikem Lipju, tretji, četrti in peti so se zvrstili

Naslovna stran Žepnega časopisa 1. čete 3. bataljona Tomšičeve brigade, ki ponazarja napad na rudniško separacijo v Kočevju (časopis hrani Inštitut za savremenu istoriju v Beogradu)

19. decembra v Hinjah, Žvirčah in Lipju, šesti pa je prišel na vrsto
24. decembra 1943 v Selah pri Hinjah.

Razmahnilo se je tudi kulturno gibanje v enotah. Peter Mendaš-iztok, sekretar brigadnega biroja ZKM v Tomšičevi brigadi, je dal pobudo za izdajanje žepnih časopisov. Nosilci akcije so bili četni aktivisti ZKM, ki so razvili nekakšno tekmovanje, katera četa bo izdala boljši in lepši žepni časopis. V 3. bataljonu je vodila 1. četa. Njen prvi Žepni časopis se je ohranil, izdelali pa so ga Tatjana Zgonc, Lidija Puhar-Lajdi in Franci Strle, ki je prispeval ilustracije in uvodno budnico. Iz nje kaže povzeti vsaj drugo kitico, ki se glasi:

Piši, čitaj časopis iz žepa,
ker to navada je prelepa,
da res mladina nekaj dela,
da ne spi in da ne gleda.

Nekaj dni za prvo je svoj žepni časopis izdal še aktiv ZKM v 3. četi, kjer je mladincem pomagal zlasti politični komisar Ljubo Jovan-Saša. Medtem so mladinci prve že zbrali gradivo za 2. številko, kije izšla ob novem letu v Lazah. Le 2. četa je ostala brez glasila.

Kako je bilo v 1. in 2. bataljonu, ni natančno znano. Vemo le, da so svoj žepni časopis izdali tudi člani ZKM v 1. četi 2. bataljona. Z ilustracijami gaje polepšal mitraljezec Severin Nemec-Teklo.¹¹⁶

Po preureditvi v Gradencu je vsa Tomšičeva brigada odšla na Hinje, kjer je Vlado Mišica-Miha 18. decembra sklical sestanek z bataljonskimi in četnimi političnimi komisarji. Dan pozneje, 19. decembra 1943, je bil tudi sestanek z bataljonskimi štabi, ki ga je sklical korpusni štab. Na njem je pretresal položaj v Kočevju in Ribniški dolini, kije bil še vedno zelo nejasen. Štab 7. korpusa je nameraval, trem brigadam 14. divizije in Cankarjevi brigadi zapovedati čiščenje Ribniške doline, vendar samo v primeru, če se bo izkazalo, da sovražniki nimajo kakšnih ofenzivnih namenov. Ob tem je sklenil, naj Levstikova brigada odrine proti Kolpi in se vrne pod poveljstvo 18. divizije, hkrati pa se je morala Šercejeva brigada premakniti v Polom in njegovo okolico.

Tudi na Hinjah je Tomšičeva brigada počivala. Politični pouk je tekel redno. Obravnavali so predvsem gradivo z zbora odposlancev slovenskega naroda v Kočevju in sklepe 2. zasedanja AVNOJ o Jugoslaviji, ki bo z uvedbo federativne ureditve postala skupnost enakopravnih narodov. Intendanti so skrbeli za dobro hrano, za varovanje nastanišč pa so kakor vedno skrbeli četni in bataljonski dežurni. Štabi so se vmešavali samo pri izbiri patrolj za varovanje obveščevalcev, ki so odhajali na poizvedovanje o sovražnikih okoli Ribnice in v Kočevju.

Dva prizadevna snovalca in sodelavca žepnih časopisov v Tomšičevi brigadi: avtor besedila za to knjigo Franci Strle (levo) in avtor skic o brigadnih bojih in premikih Severin Nemec-Teklo (desno)

Nemci v Kočevju med 13. in 19. decembrom 1943 niso kazali nobenih ofenzivnih namenov. Iz Kočevja so patroljirali samo do Šalke vasi, Livolda in Cvišlejev. Naredili so tudi dva izpada, enega do Mozlja in enega do Novih Lazov, kjer so polovili vse, tudi starejše moške. Večji promet je bil na cesti od Ljubljane prek Turjaka, Velikih Lašč, Žlebiča, Ribnice in Jasnice. Šlo je za oskrbovanje. Eno izmed preskrbovalnih kolon je pod Gradiščem pri Turjaku napadla zaseda Cankarjeve brigade, ki je Nemcem med drugim uničila dva oklepna avtomobila. Obenem so se Nemci in domobranci od Velikih Lašč čez Žlebič in Ribnico proti Kočevju nemoteno gibali, temu pa bi bilo treba narediti konec.

Vse kaže, da se je glavni štab medtem že odrekel zahtevi za ponovitev napada na Kočevje, kamor se je nateplo mnogo več Nemcev in njihovih pomagačev, kot se je zdelo sprva. Poleg tega še vedno ni bilo jasno, kaj sovražniki napletajo. Štab 7. korpusa je bil previden:

19. decembra 1943 je štabu 14. divizije zapovedal, naj ima svoje brigade zbrane v trikotu Polom-Žvirče-Hinje. V primeru hudega

sovražnikovega pritiska naj bi njene tri brigade usmerile svoje operacije proti vzhodu Suhe krajine, celo do Bele krajine in do južnih obronkov Gorjancev proti Žumberku. Tam bi skupaj z enotami 15. divizije izoblikovale močno manevrsko bojno skupino, ki bi z naslonom proti vzhodu na ugodnih krajih napadala sovražnika in uničevale njegovo motorizacijo. Toda obenem je moral štab 14. divizije budno paziti na črto Brod na Kolpi-Kočevje-Ribnica-Ljubljana in na

Kuhinja 1. bataljona Tomšičeve brigade na Hinjah med delitvijo hrane (foto Jože Petek)

črto Sodražica-Bloke-Cerknica-Rakek, kjer je bilo treba razviti stalno obveščevalno službo, da bi imel v vsakem trenutku natančen pregled nad položajem in sovražnikovimi namerami. Štab korpusa je priporočal pošiljanje močnih obveščevalnih patrolj, ki naj bi skrbno nadzirale promet in lovile nemške vojake, da bi od njih dobile natančne podatke.¹¹⁷

Boji in nevšečnosti s 314. grenadlrskim polkom

Generalmajor Oskar von Niedermayer, komandant 162. pehotne divizije - Turkestanske, ki je vdrl v Kočevje s 314. grenadirskim polkom, seje odločil za izvirno, vendar zelo tvegano potezo. Iz Kočevja

Borci Tomšičeve brigade med obedom na Hinjah. V ospredju tretji od leve Je namestnik komandanta 1. bataljona Martin Kotar (foto Jože Petek)

se ni hotel umakniti proti Ljubljani ali po isti poti, kakor je prišel, ampak je hotel slovensko partizansko vojsko še enkrat presenetiti, da bi zrahljal blokado Novega mesta. Odločil se je za prodor skozi Stari Log ter čez Smuko in Dvor do Novega mesta (glej skico št. 41 na str. 506). V ta namen so morale njegove ogledniške enote preskrbeti ustrezne obveščevalne podatke.

Ta Niedermayejeva odločitev je bila usodna za obveščevalno patroljo Šercejeve brigade, ki jo je vodil šestnajstletni Bogo Kraševac iz Pudoba. Patrolja je dobila nalogo, da zbere podatke o sovražnikovi moči in namerah v Kočevju, vendar je bila premalo budna. Ker so bili njeni borci slabo oblečeni, so se zatekli za zidovje požgane hiše v vasi Mala Gora, kjer so zakurili, najbrž pa tudi zaspali. Tam so jih odkrili nemški konjeniški ogledniki in petero lahkomišelnih obveščevalcev postrelili kar z njihovim orožjem. Namesto, da bi oni lovili nemške vojake, kot je ukazal štab 7. korpusa, se je zgodilo ravno nasprotno.

Nemški poveljnik je partizane prelisičil tudi tako, da je podnevi 19. decembra proti Staremu Logu uprizoril izpad z dvema oklepnima avtomobiloma, ki pa sta se takoj umaknila nazaj proti Kočevju. Ko je do Starega Loga prihitela glavnina 3. bataljona Tomšičeve, ni tam našla nobenih sovražnikov; zato se je vrnila na Hinje, pri Starem Logu je pustila v zasedi eno četo, ena iz 1. bataljona Tomšičeve pa je postavila zasedo blizu Male Gore. Toda zvečer 20. decembra je v Stari

Log pritisnila glavnina 314. grenadirskega polka s tanki, tovornjaki in močnimi pobočnicami. Obe zasedi sta udarili po nemških vojaki, vendar sta se morali zavoljo premoči umakniti. V boju pri Starem Logu je bil ranjen Alojz Strle iz Loškega Potoka.¹¹⁸

V Tomšičevi brigadi na Hinjah je bil 21. decembra ob enih po polnoči preplah, Nemci pa so bili takrat že v Starem Logu. Čete so nemudoma odšle na položaje okoli Hinj, vendar ni nihče vedel, kaj sovražniki nameravajo. Šele ob desetih je postalo jasno, da se nemški vojaki umikajo iz Kočevja proti Dvoru in Novemu mestu. Po cesti čez Smuko je šlo okoli 600 vozov, krav in konj, najmanj 120 avtomobilov. Moč sovražnikove kolone so partizani cenili na 3000 mož. Za cestni odcep od Smuke proti Hinjam se niso menili, toda preden so partizani to spoznali, je bila glavnina že mimo.

Nalogo, da nemško kolono pri Smuki napadeta, sta dobila 1. in 3. bataljon. Komandir Janez Kramarič je s 1. četo 1. bataljona napadel nemško zaščitnico pri cestnem odcepu na Smuki. Vendar so partizani streljali na precejšnjo razdaljo, tako da so se nemški vojaki zlahka umikali. Nemška zaščitnica je branila porasel Lukaš hrib, sovražniki so imeli minomet in nekaj puškomitraljezov, Kramaričev! borci pa so napadali z roba gozda na grebenu Svinjski hrib od kote 509 po pobočju Špilja in do križišča poti proti Lopati. Najhujši boji so se razplamteli okoli 13. ure in 30 minut, ko so zaščitnici prišli na pomoč trije tovornjaki vojaštva in dva oklepna avtomobila. Po enournem boju je 1. četa 1. bataljona sovražnike pregnala z Lukaš vrha, nato pa jih zasledovala in napadala bočno skozi gozd Čisti vrh vse do Lašč nad Dvorom.

Tudi 3. bataljon z 2. in 3. četo je nemško kolono napadel pri Smuki. Četi sta sovražnike obšli in jih napadli od vzhoda. Po srditih bojih je bila sovražnikova zaščitnica deloma pobita, deloma pa so se vojaki umaknili v gozd. Bataljonski politični komisar Nande Sedej je v zasebni dnevnik zapisal, da so imeli sovražniki precej mrtvih in ranjenih. Na partizanski strani ni bilo mrtvih, pogrešali so samo Rusinjo Šuro. Hudo ranjen je bil osemnajstletni Jože Strajnar z Vrha, ki je rani podlegel 31. decembra 1943 v Ambrusu.

Medtem se je komandant 1. bataljona Janez Janežič-Oijak z eno četo premaknil na Lopato, politični komisar Nande Sedej s 1. četo 3. bataljona Tomšičeve pa na Sela pri Hinjah. Proti večeru so v te vasi prišle tudi napadajoče čete, še prej pa je v napad k Laščam nad Dvorom pohitel tudi 2. bataljon, ki se je s štabom in pratežem spet nastanil v Malem Lipju. Brigadni štab je bil v Selah, kjer je politični komisar

Vlado Mišica-Miha za naslednji dan sklical sestanek z bataljonskimi in četnimi političnimi komisarji. Razpravljali so predvsem o skrbi za ranjence, orožje in izdatnejšo prehrano.¹¹⁹

Štab 7. korpusa, ki seje zadrževal blizu treh brigad 14. divizije in je imel z divizijskim štabom zvezo vsako uro, se je na spremenjeni položaj odzval razmeroma pozno, šele ob 16. uri in trideset minut. Divizijskemu štabu je ukazal, naj Tomšičeva brigada z eno četo takoj razišče razmere v Kočevju, z glavnino pa preganja sovražnike ob cesti mimo Lašč proti Krki. Ob tem je zahteval tudi, da vzdržujejo bojni stik z Loško brigado, ki naj bi imela glavno napadalno nalogo. Za napad bi morala oblikovati dve koloni: prva bi morala pritisniti prek Gradenca k Stranski vasi, druga pa bi morala oditi čez Staro goro (kota 343), obvladati Primož (kota 493), potem pa se premakniti k Jami pri Dvoru in napasti sovražnike, ki prehajajo Krko. Šercerjeva bi morala pritis-kati na Kočevje in ga po možnosti zavzeti.

Korpusni štab je bil potemtakem razdvojen. Čeprav se mu je v dolini Krke ponujala priložnost za veliko zmago, je še zmeraj hlepel po osvojitvi Kočevja.

Nemški 314. grenadirski polk se je v dolini Krke znašel v hudem precepu. Most prek reke na Dvoru je bil že od 26. oktobra tako temeljito podrt, da oklepna in druga vozila niso mogla čez, za graditev zasilnega pa pri Dvoru ni bilo nobenih možnosti. Zato je morala okorna nemška kolona zaviti ob Krki navzgor čez Stavčo do Stranske vasi, kajti samo tam je bilo mogoče zgraditi zasilni most (glej skico št. 41 na že omenjeni strani). S tem seje 314. polk izpostavil uničujočim udarcem 14. in 15. divizije. To njegovo šibko stran bi bilo treba izrabiti. Ker pa korpusni štab ni osredotočil vojaških moči na naj-pomembnejšo smer, so imele enote 14. divizije le polovične uspehe.

Še največje dosegla Loška brigada. Že 22. decembra je pri Podgoz-du napadla nemški tovornjak in ga uničila. Na pomoč soji hiteli borci 2. bataljona Tomšičeve, toda bili so prepozni, ker so borci Loške opravili že vse.

Poudariti je treba, da boji z umikajočim se polkom nikakor niso bili preprosti, saj so bili sovražniki še zmeraj v premoči. Zato sta Loška in Tomšičeva brigada napadali v kritju gozdov in ponoči. V noči na 23. december sta se cesti Jama-Stavča vas-Sv. Rok-Stranska vas približali na vsega 50 metrov. Ravno takrat je po cesti pripeljal velik avtobus, poln nemških vojakov. Hipoma se je usulo vanj od vseh strani. Po poročilih napadalcev naj bi bilo mrtvih 60 nemških vojakov. Druga udarna enota 14. divizije je presenetila nemške vojake, ki so se

greli pri ognju v Trškem borštu pri Stranski vasi. Tudi med tem napadom je padlo večje število sovražnikov, še večje bilo ranjenih, trije pa so se vdali. To so bili nekdANJI vojaki Rdeče armade, ki so se želeli bojevatI na strani partizanov. Obdržala jih je Loška brigada.

Da sovražnikom v dolini Krke trda prede, so pričali poskusi Nemcev iz Kočevja, ki so skušali brigadam 14. divizije vpasti v hrbet. Odredba korpusnega štaba je imela vsaj to dobro stran, daje Šercejjeva brigada čvrsto zaprla cesto od Kočevja v Stari Log. Pri Mali Gori je v eno izmed njenih zased zašel nemški tovornjak. Žal iz poročil ni jasno, ali se je to zgodilo 22. decembra 1943 ali pa dva dni zapored, 22. in 23. decembra. V vsakem primeru so šercejjevci eno nemško vozilo uničili in pobili 17 Nemcev, ušli so samo trije.²⁰

Nemški vojaki so naredili zasilni most v Stranski vasi med Bašlovo in Encijevo hišo, peljal pa je na Loko pod Žužemberkom. Les so deloma pripeljali z Dvora, dvocolske plohe pa so pobrali na žagi venecijanki pri Vegovcu. Za izdelavo mostu so uporabili starejše moške iz bližnje okolice. Le-ti so most naredili 22. decembra 1943 do sedemnajstih, toda ni bil kaj prida. Ko so šli čezenj tanki, seje nevarno gugal, med prevozi pa se je tako razmajal in razkrojil, da je en tovornjak zdrsnil v naraslo Krko. Dela na mostu so morali obnoviti. Tedaj je bilo na desnem bregu reke vsaj še polovico sovražnikovih vozil, vrhu tega pa še vsi ranjeni in mrtvi vojaki, ki so jih vozili s seboj. Vse to seje drenjalo ob Krki in čakalo, da bo most spet nared. Potemtakem so imele enote 14. divizije res enkratno priložnost za veliko zmago.

S prehodom čez Krko je postal obračun s 314. grenadirskim polkom naloga 15. divizije, ki pa ni imela tako ugodnih možnosti. Še največje dosegla Cankaijeva brigada, kije že 20. decembra dobila zapoved, naj se pridruži divizijski glavnini in pride na črto Ajdovec-Lipovec-Dvor, kjer naj bi 12. brigadi zagotovila mostišče za prehod čez Krko. Odšla je s položajev na Sloki gori in ob Brezju in 21. decembra dosegla Veliko Globoko, Gabrovčec, Marinčo vas in Zagradec. Na enote 314. polka je pri Žužemberku trčila četa 3. bataljona, in sicer že pred poldnem. Ko je za sovražnike zvedel brigadni štab, je najprej zapovedal poglobiti prekope, zaminirati in drugače onesposobiti cesto od Žužemberka proti Zagradcu in Marinči vasi, potem pa ukazal 3. bataljonu, naj odhiti v vas Reber in od tam napada sovražnike, če bodo poskušali preiti Krko. Toda medtem so si sovražniki z zavzetjem Žužemberka, Cviblja in Zafare že zagotovili mostišče ter zlahka preprečili napad na delavce in polkovne inženirce. Partizani so jih lahko obstreljevali le z minometom.

Čez noč so namere nemškega polka postale že povsem jasne. Ob treh zjutraj 22. decembra seje v dogajanje vmešal štab 15. divizije, ki

je odredil, da mora Cankarjeva brigada sovražnike napadati, kjerkoli se bodo prikazali, ni pa v napad pritegnil Dvanajste brigade, čeprav je bila na zelo ugodnih izhodiščih. Na zahtevo divizijskega komandanta Franca Kočevarja-Cirila se je premaknil nad Dvor le njen 3. bataljon. S teh položajev je potem obstreljeval sovražnike z minometom 81 mm. Korpusni štab je sicer menil, naj Dvanajsta brigada začasno opusti blokado Novega mesta in začne napadati sovražnikov polk, vendar za to zamisel od glavnega štaba ni dobil ustrezne privolitve. Tako je boj z nemškim 314. grenadirskim polkom začela in končala Cankarjeva brigada, na žalost tudi ta brez potrebne odločnosti.¹²¹

Po odredbah štaba 15. divizije in štaba 7. korpusa se okoli Žužemberka ni kaj prida spremenilo. Cankarjeva je 1. bataljon in topniško baterijo zadržala v Valični vasi, da bi preprečila vdor proti Zagradcu in Muljavi, 2. bataljon je napotila v vas Replje, da bi ogrožal nemški prodor proti Dobravi in Dobrniču, 3. pa seje naslanjal na Reber in od daleč napadal sovražnike, kar pa ni moglo ogroziti popravila mostu čez Krko iz Stranske vasi na Loko. Brez potrebne ostrine so bili celo napadi udarnih enot Loške in Tomšičeve brigade, zato so sovražniki skoraj neovirano prehajali na levi breg Krke in se pripravljali za nadaljnji prodor. Takrat so že nakazali namero za preboj proti Dobrniču, kajti čez križišče, kjer se cesti razcepita proti Kutni in Dobravi, so prehajali kljub žrtvam. Zares neverjetno je, kako je mogel štab 15. divizije sklepati, da bodo sovražniki od Žužemberka udarili navzdol mimo Dvora in skozi Sotesko. Zavaljo take zgrešene ocene je Cankarjeva brigada dobila zapoved, naj se premakne v Podlipo ter na Mali in Srednji Lipovec, kamor se je napotila 23. decembra ob štirih zjutraj. Nad Žužemberkom je sicer še ostal 3. bataljon, ki pa je moral postaviti zasedo pri vasi Lisec. Za napade na nemško mostišče potem takem ni imel nobene možnosti.

Medtem so sovražniki skoraj nemoteno prehajali Krko in zasilni most iz Stranske vasi prešli že v noči na 24. december. V Žužemberku seje upirala samo še njihova zaščitnica, ki so jo s položajev na Bregu in pri Sv. Roku obstreljevali borci 1. in 2. čete 1. bataljona Tomšičeve brigade. Opoldne 24. decembra je nemški odpor prenehal, četi sta prekoračili most, zasedli Žužemberk, nato pa sovražnike zasledovali do Cvibljja, kjer sta dobili stik s 3. bataljonom Cankarjeve brigade.

Sovražniki so se torej izmuznili. Za tolažbo je partizanom ostalo samo še to, da zasilni most podrejo. Tak ukaz so dobili, ko so se vrnili na Lopato, nakar so morali iti spet v Stransko vas. Nekateri domačini so želeli most ohraniti vsaj čez božične dni. Starejša ženica iz Košičkove hiše je prosila bataljonskega političnega komisarja Mihaela Butaro-

Aleksa, naj partizani most še ne podrejo, da bodo šle ženske lahko k polnočnici, toda Aleks jo je zavrnil na kratko: »Mamica, po vojni boste lahko hodili k polnočnici, kolikor boste hoteli, nocoj pa ne boste šli, ker bomo most podrli. . .«

Tudi partizani so zbrali starejše domačine, da so pomagali uničiti most, pri njih pa so si sposodili tudi orodje. Vodnik Anton Ilenič je dobil sekiro pri Bašlovih, toda ko seje most s hreščanjem razdrl, je z njo vred omahnil v Krko, kjer je sekira tudi ostala, on pa seje ujel za vrbje. Brune, deske, hlode in tesan les je odplavila Krka.

Neljuba Ileničeva kopel v Krki je zarisala še zadnji prizor v spopadih Tomšičeve brigade s 314. grenadirskim polkom, čeprav vseh nadlog še ni bilo konec.¹²²

Boji Cankarjeve in Dvanajste brigade s tem polkom niso bili posebno uspešni. Sovražniki po prestopu Krke niso bili več tako utesnjeni kakor prej. Od Cviblja proti Dobrniču so lahko razvili močne pobočnice, ki pa so partizanske bataljone zapletale v boj daleč stran od glavnine.

Nemška motorizacija s tanki se je mimo Cviblja pripeljala 24. decembra 1943 okoli devetih, konec kolone pa se je izmuznil čez obstreljevano križišče ob sedemnajstih. Sovražnike je oviral 3. bataljon Cankarjeve, kije motorizacijo spustil naprej, potem pa je 1. četa napadla zadnja dva tovornjaka. Zadnjega je zagotovo poškodovala, pobila in ranila pa več nemških vojakov. Odtlej je četa sovražnike nenehno obstreljevala. Tega ni mogel preprečiti niti nemški tank, kije poskušal s tankovskim topom kar trikrat utišati partizanske mitraljeze. Sovražniki so si lahko pomagali samo tako, da so na obstreljevanem koncu skopali jarek in nato po njem prehajali naprej. Proti Repljam so sovražniki izpeljali dva manjša pehotna napada, jurišali so tudi na hrib Lisec, toda povsod so bili zavrtnjeni. Pri tem so borci 3. bataljona zasegli nekaj prateža in ujeli osem jahalnih konj.

Ker se sovražniki niso prebijali ob Krki proti Soteski, sta se morala 1. in 4. bataljon premakniti, prvi proti Stranjam, da bi tolkel sovražnike ob umiku proti Trebnjemu, četrti pa na Vrh nad Dobrničem, da bi lahko posegel v boj v kateri koli smeri. Toda blizu Artmanje vasi je 1. bataljon zjutraj ob pol šestih zašel v zasedo, pri čemer se je razdelil na dva dela, ki sta se združila šele sredi dneva v vasi Dolenji Vrh. Medtem se je izkazalo, da sl je glavnina 314. grenadirskega polka izbrala cesto čez Korita in Rdeči Kal proti Mimi Peči In Novemu mestu (glej skico št. 41), tam pa jih 1. in 4. bataljon tistega dne nista napadla. Še slabše seje izkazal 2. batal-

jon Cankarjeve brigade, ki se je med spopadom z močnejšo sovražnikovo pobočnico umaknil čez Krko v Podhosto.

Zaradi teh in podobnih partizanskih spodrslijajev je čelnim enotam 314. grenadirskega polka uspelo doseči Novo mesto že 24. decembra 1943 pozno zvečer, toda zadnji del njegove kolone je bil ob tem času še vedno na cesti pri Jordankalu. To je bila še zadnja priložnost, da partizani požanjejo nekaj zmagoslavja. Medtem ko je 3. bataljon sovražnike zasledoval, sta jih 1. in 4. bataljon Cankarjeve zarana 25. decembra napadla pri Jordankalu. V precep sta dobila gručo voz, tankov in avtomobilov, ki jih je varovala zaščitnica 60 vojakov z brzostrelkami. Prišlo je do jurišev z obeh strani. Partizani so z bombami razbili več voz, uničili eno vprego, zaplenili pa tudi brzostrelko in precej streliva. Nemci so varovali razbite oddelke s tanki, dokler niso pobrali mrtvih in ranjenih ter zažgali izgubljene vojaške opreme.

Tega dne so napadli tudi bataljoni Dvanajste brigade, in to na cestnem odseku od Mirne Peči do Novega mesta. Razvneli so se ostri boji, vendar potankosti niso znane. Trajali so neprestano do šestnajstih (25. decembra 1943), ko so Novo mesto dosegle še zadnje enote 314. grenadirskega polka.¹²³

Koliko mrtvih in ranjenih je imel ta polk na poti od Kočevja čez Smuko, Dvor, Žužemberk, Dobrnič in Mimo Peč, žal iz doslej dostopnih virov ni znano. Tako uspešna kakor pot z Rakeka čez Bloke do Kočevja ta pustolovščina ni bila, kajti polk seje vseskozi samo branil, odločilno poražen pa tudi ni bil, pa čeprav so bili za to vse možnosti. Glavni štab NOV in PO Slovenije se je zaradi tega zelo jezil na štab 7. korpusa, zlasti pa na štab Cankarjeve brigade, pozabil pa je, da je bila za vse kriva neresnična vest o nameravani novi nemški ofenzivi. Zaradi tega so bila naštetá poveljstva pretirano previdna in zadržana, s tem pa so zamudila pravi trenutek za odločilni udarec.

Brž ko je postalo jasno, da v Kočevju in Ribniški dolini ni več močnejših nemških enot, je štab 7. korpusa Tomšičevo brigado nameraval uporabiti za čiščenje Ribniške doline. Glavni štab pa je z njo že imel svoje račune in je korpusnemu štabu ukazal, da morajo ostati brigade 14. divizije blizu druga drugi in da jih ne sme uporabljati onstran grebena Male gore.

Ko so bili boji z zaščitnico 314. grenadirskega polka pri Žužemberku končani, ni bilo več veliko do konca leta. V tem času so imele enote Tomšičeve brigade le manjše premike. Prvi bataljon se je 25. decembra premaknil z Lopate na Lazino. Živahneje je postalo zarana 26. decembra, ko je divizijski štab že dobil povelje za premik

proti Beli krajini. Bil je v hudi zadregi, ker je moral iz Loške doline nemudoma potegniti divizijsko podoficirsko šolo in ciklostilno tehniko, kar je bilo zelo daleč. Še več časa bi potreboval za odvoz topov, ki so bili skriti vse od snežniških gozdov do južne Kočevske.¹²⁴

Toda ukaz je bilo treba spoštovati. Od Tomšičeve brigade seje bliže k izhodiščem za dolgi pohod najprej pomaknil **2.** bataljon, ki je 27. decembra ob petih zjutraj odšel na Hinje. Tam je zvečer priredil zabavo s plesom, nakar je odrinil v Polom. Za njim je 28. decembra odšel na pot 1. bataljon, in to čez Stari Log na Stari Breg in čez Rajhenav v Koprivnik. Tam je takoj po prihodu brigadni komandant Ivan Kovačič-Efenka v družbi z divizijskim političnim komisarjem Stanetom Dobovičnikom-Krtom obiskal 1. bataljon. Ob tej priložnosti sta političnemu komisarju Mihaelu Butari-Aleksu povedala, da bo šel za političnega komisarja Šercerjeve brigade. Zamenjal naj bi Janeza Jezerška-Sokola.

Tretji bataljon seje s Sel premaknil na Hrib, od koder je z dvema četama odšel 28. decembra ob treh zjutraj vasedo k Mali Gori. Medtem so intendant hiteli nabavljati hrano za štiri dni. Pohod za 2. in 3. bataljon seje začel 29. decembra zelo zgodaj. Pot je bila dolga in slaba, 3. bataljon je prispel v Koprivnik šele 30. decembra ob treh po polnoči. Po daljšem počitku se je pohod zvečer nadaljeval čez Golobinjek, Sredgoro in Rodine. Tam je enote ujel hud snežni metež, kije na razmehčanih ilovnatih poteh še dodatno otežil neskončno dolg pohod. Mimo Otovca se je pot vlekla na Gradnik in v Dragomljo vas (glej skico št. 42-B na str. 507), kamor je 3. bataljon prispel šele 31. decembra ob treh popoldne.

V Dragomlji vasi se je iz 1. bataljona poslovil politični komisar Mihael Butara-Aleks. Za novega političnega komisarja 1. bataljona je bil imenovan Ljubo Jovan-Saša, namesto njega paje politični komisar 3. čete 3. bataljona postal Franc Bosnar-Breza.¹²⁵

Borci Tomšičeve brigade so se na Gradniku in v Dragomlji vasi nadejali daljšega počitka, toda želje jim je spet prekrizal 314. grenadirski polk. Ker pri Dvoru in Žužemberku ni bil razbit, je skušal zadati hujši udarec zlasti tistim partizanskim enotam, ki so oblegale Novo mesto z belokranjske strani. Tako je 27. decembra ob devetih začel splošni napad čez Regrčo vas in Škrjanče proti Težki Vodi in Uršnim selom. Toda Gubčeva brigada je bila budna. Mitraljezi **2.** bataljona so nemško levo kolono z mulami ujeli na planem, ji prizadejali znatne izgube in jo razbili na dva dela. Druga sovražnikova kolona, ki jo je že pri Šmihelu in Škrjančah uspešno tolkel topniški

Novi komandant Janez Janežič Orjak s Klade (levo) in novi politični komisar 1. bataljona Tomšičeve ljubo Jovan-Saša iz Stepanje vasi (desno)

divizion 15. divizije, je prodirala čez Ruperčvrh in Birčno vas. Tudi ta je trčila na močno zasedo dveh partizanskih čet in je morala po srditem boju bežati. Tega dne je torej 314. grenadirski polk doživel poraz. Podobno je bilo z ogledniškima sunkoma, ki sta sledila 29. decembra z eno kolono proti Malemu Slatniku, z drugo pa prek Grma in Gotne vasi proti Težki Vodi.

Sovražniki so med temi napadi natančno preučili partizansko obrambo, kar jim je pomagalo pri tretjem, odločilnem napadu, ko je Turkeščancem po ostrih bojih uspelo Gubčevo brigado potisniti na Gorjance in zasesti Uršna sela. Od tam so potem navalili čez Pleš in Pleški hrib v Stare Žage in v Poljane pri Podturnu, od koder so se zvečer umaknili v Dolenjske Toplice in Vavto vas. Tam pa so jim enote 15. divizije preprečile umik v Novo mesto, nato pa so jih nameravale potolči.

Glavni štab se je tega prodora prestrašil, nameraval pa je sovražnike v Toplicah in Vavti vasi tudi poraziti. Da pa bi si zagotovil potrebno premoč, je iz Bele krajine poklical kar dve na smrt utrujeni brigadi Štirinajste: Šercejovo in Tomšičevo. Partizani Tomšičeve so morali počitek prekiniti še pred mrakom, nakar so pešali vso sil-

vestrsko noč čez Semič proti Dolenjim Lazam, kamor sta 2. in 3. bataljon prišla na novega leta dan ob isti#ih, in v Travnj Dol, kjer se je nastanil 1. bataljon. Šele takrat èo se končale nevšečnosti s 314. grenadirskim polkom, kajti s sunkom proti Uršnim selom in Dolenjskim Toplicam je hotel le prikriti svojo namero, da se umakne iz Novega mesta prek Trebnjega in Kronovega proti Savi.¹²⁸

Sklepne misli ob koncu bojevanja južno od Save

S pohodom iz Suhe v Belo krajino ter iz Dragomlje vasi in Gradnika čez Semič v Travnj Dol in Dolenje Laze seje končalo bojno delovanje Tomšičeve brigade na Notranjskem in Dolenjskem.

Čas od 13. julija 1943 do 1. januaia 1944, ki ga opisuje ta knjiga, sodi v najbolj dinamično obdobje osvobodilne vojne slovenskega naroda, ki seje začelo z ustanovitvijo prvih dveh slovenskih divizij in z zlomom Mussolinijevega fašizma. V tem obdobju je morala Tomšičeva brigada prestati kar dve siloviti sovražnikovi ofenzivi: zadnjo veliko Gambarovo hajko na Krimu, Mokrcu in na Bloški planoti od 30. avgusta do 4. septembra 1943 ter veliko nemško ofenzivo od 21. oktobra do 12. novembra 1943. Poleg tega je odločilno pripomogla k razorožitvi italijanske vojske, k uničenju slovenskega četniškega jedra v Grčaricah in bele garde v okolici Turjaka ter k uničenju domobranskih posadk v Grahovem, Velikih Laščah in v Kočevju. Svojo udarnost je izpričala tudi v srditi bitki pri Ravbarkomandi od 24. do 29. septembra ter z zavzetjem in razdejanjem Šampetovega mostu 14. oktobra 1943.

Našteti uspehi in preizkušnje dokazujejo, daje partizane Tomšičeve brigade odlikovala bojevitost in nenehna napadalnost, tako da je postala strah in trepet ne le Gambarovih bataljonov in belogardistov, ampak tudi Nemcev, Rupnikovih domobrancev in druge izdajalske bratovščine.

Vendar bi zapisane misli lahko izzvenele tudi kot leporečje, če ne bi bile podprte s statističnimi dokazi v obliki pregledne razpredelnice (glej tabelo na str. 635).*

Ta razpredelnica kaže, da je Tomšičeva brigada v manj kot pol leta ali natančno v 172 dneh bila v bojnem stiku s sovražniki kar 133-krat,

* **Podatki o sovražnikovih izgubah v ljudeh so preveč pomanjkljivi. Na voljo so le za uničenje domobranskih postojank. Zato sem se odločil, da prikažem samo sovražnikove izgube v orožju in bojni tehniki, ki so nesporne in same po sebi dovolj zgovorne. Ob tem pripominjam, da so bili od prikazanih protiletalskih topov trije razstreljeni, eden pa zaplenjen, pri tankih in oklepnikih pa so šteti poleg popolnoma uničenih (med njimi en 35-tonski tiger) tudi huje poškodovani. Zaplenjeno orožje, pridobljeno ob razorožitvi italijanske vojske, v tabeli ni upoštevano.**

TABELA : PREGLED BOJNIH AKCU IN IZGUB

VRSTA	USPEŠNOST														PARTIZANSKE IZGUBE										SOVRAŽNIKOVE IZGUBE													
	USPEŠNO		DELNO USPEŠNO		NEUSPEŠNO		V LJUDEH					V OROŽJU					V OROŽJU							V TEHNIKI														
							MRTVI	POGREŠANI	UJETI	HUDO RANJENI	LAŽE RANJENI	OBOLELI	PT TOPOVI	I TEŽKI MINOMETI	I TEŽKI MITRAUEZI	PUŠKOMITRAUEZI	BRZOSTRELKE	I PUŠKE	PL TOPOVI	I TEŽKI MINOMETI	LAHKI MINOMETI	TEŽKI MITRAUEZI	PUŠKOMITRAUEZI	BRZOSTRELKE	I PUŠKE	I PIŠTOLE	VLAKI	MOSTOVI	TANKI-LOKLEPNIKI	TOVORNJAKI	OSEBNI AVTI	MOTORNA KOLESA	LETALA					
SPOPADI	8	8	11	31		12	13								1					3	1	2	1		1				1									
BOMBANDIRANJA	1		7	8			19																															
SOVRAŽNIKOVE ZASEDE	2	1	1	21		28	7						2		1					1		2																
PARTIZANSKE ZASEDE	8	3	1				23												1			1				3	4	3	5									
BOJI	12	12	5	46	1	36	64	2		1			1	19				1	1	1		1	14			2				1								
BITKE	8	2		85	27	22	136	83		1									1	2	2					6												
PREBOJI	1	1		23	14	11																																
NAPADI NA UTRDBE	8	10		64			46								4	2	1	6	15	1	18	2	4	1				3										
NAPADI NA ŽELEZNICE	9	2	6	2			8													7					3	2	6	3										
OKUŽBE			3	8					156																													
NESREČE			5	3																																		
SMRTNE OBSODBE			7	7																																		
SKUPAJ	57	39	52	298	169	109	316	85	156	2			3	21	4	2	2	9	21	11	186	18	5	5	13	15	10	7	1									
Z ITALIJANI	20	9	13	32	1		89							13			1	1	2			1	2															
Z NEMCI	31	24	33	224	168	104	207	2		2			3	8	4				2	9	5	15	5	5	13	15	7	7	1									
Z IZDAJALCI	6	4	6	42		5	20	3	156							2	1	7	2	180	1							3										

poleg tega pa še 15-krat v takih bojnih razmerah, ki so ji povzročile izgube, neodvisno od sovražnikov. Imela je 27 manjših ali patroljnih spopadov, od katerih jih je 16 delno ali v celoti odločila v svoj prid, doživela je 8 letalskih bombardiranj, pri čemer je sestrelila en bombnik, v nemške zasede je zašla 10-krat, kljub temu je tri delno ali v celoti obrnila v svojo korist, medtem ko se je sovražnikom iz partizanske zasede uspelo rešiti od 12 primerov samo 1-krat. Še boljše uspehe je dosegla v bojih večjih razsežnosti (bojih, bitkah, prebojih, napadih na utijene postojanke in pri napadih na železnice). V bojih, ki jih je bilo 29, je bila uspešna ali delno uspešna kar 24-krat, v 10 bitkah je bila uspešna kar 8-krat, delno uspešna pa le 2-krat. Izpeljala je en uspešni in en delno uspešni preboj iz sovražnikove obkolitve. Pri napadih na utijene postojanke je bila 8-krat popolnoma, 10 krat pa delno uspešna, pri napadih na železnico pa 9-krat uspešna, 2-krat delno uspešna, 6-krat pa neuspešna. Njeno bojno uspešnost najzgovorneje kažejo podatki o zaplenjenem ali uničenem orožju ali bojni tehniki. Uničila ali zaplenila je 4 protiletalske topove, zaplenila 2 težka in 2 lahka minometa, 9 težkih mitraljezov, 21 puškomitraljezov, 11 brzostrelk, 186 pušk in 18 pištol, uničila 5 vlakov, 5 večjih mostov, 13 tankov ali oklepnikov, 15 tovornjakov, 10 osebnih avtomobilov, 7 motornih koles in sestrelila bombnik, medtem ko so ji sovražniki odvzeli en protitankovski top in enega uničili, 3 puškomitraljeze in 21 pušk pa zaplenili.

Razume se, da spričo takih in tolikšnih uspehov tudi njene izgube v ljudeh niso bile majhne. V obravnavanem obdobju je padlo 298 borcev, 169 je bilo pogrešanih, ki so najbrž tudi preminili, 109 ujetih, 316 hudo in 85 laže ranjenih, kar 156 njenih partizanov pa je hudo zbolelo. Skupaj (brez laže ranjenih) 1048. Te številke najboljše govore, po čem je slava.

Opombe o virih

¹ Lojze Mlakar-LJubo. ustni vir; dr. Božena Ravnihar-Nataša: Partizanske bolnišnice pod Snežnikom (rokopis) na str. 8: Rudi Puhar-Razin po beležki z dne 1. oktobra 1977; poročilo štaba 14. divizije z dne 16. novembra 1943 v arhivu RSNZ.

² Anton Gregorič-Jakec po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 6. novembra 1974 na str. 36 in 37 in po beležki z dne 3. septembra 1984; Jože Pečarič po beležkah z dne 18. maja 1978 in 11. maja 1984.

³ Zbornik VI/8. dok. 156 na str. 383; Milan Guček: Šercerjeva brigada 1 na str. 439; Jože Lepin-Ris po že omenjenem prepisu magnetofonskega zapisa: Vid Ganoni-Vide, ustni vir.

⁴ Mihael Butara-Aleks po beležki z dne 5. avgusta 1983; Stane Škrabar-Braškar po pismih z dne 16. februarja in 28. junija ter dr. Vladimir Seliškar-Peter po pismu z dne 1. junija 1982; Leopold Skol. pismo z dne 10. januarja 1968 na str. 9 in 10. pismo z dne 18. Januarja 1987 na str. 3, sestavek Zgode i nezgode u radu obavestajaca z dne 8. junija 1981 na str. 14 In 15. in beležka z dne 16. aprila 1979: Franci Strle: Partizanski volk samotar (1975) na str. 183.

⁵ Rudi Puhar-Razin. Mihael Butara-Aleks in Stane Škrabar-Braškar po že naštetih pričevanjih; Ivan Mrmolja po beležki z dne 31. maja 1983; Vesti št. 61675, MVAC fase. 111-A v arhivu IZDG; Stanko Semič-Daki: Najboljši so padli 3 od str. 66 do 69 (samo po smislu).

⁶ Stane Šuštersič-Boštjan: Kovači lepših dni na str. 81; Metod Khun po beležki z dne 17. maja 1984; Anton Gregorič-Jakec po že omenjenem prepisu na str. 37; France Gruden-Svejk po beležki z dne 21. maja in Alojz Vraničar po beležki z dne 15. decembra 1983; poročilo z dne 21. novembra 1943 v arhivu RSNZ.

⁷ Zbornik VI/8. dok. 156 na str. 383; prepis dnevnika Marte Pavlin-Brine. vpis št. 41; malo prej omenjeno poročilo Iz arhiva RSNZ; korpusna poročila, fase. 9/II In 21/1 v arhivu IZDG; pregled padavin z opazovalnic grad Snežnik in Loški Potok na Hidrometeorološkem zavodu SRS; Rudi Puhar-Razin po isti beležki: Lojze Dolničar po telefoničnem pojasnilu z dne 7. decembra 1987; Silva Burgar po beležki z dne 4. julija; Jože Klun po beležki z dne 30. maja in zapisnik o ogledu z dne 6. julija 1984; Anton Antončič po beležki z dne 20. oktobra 1983; Dane Benčina po beležki z dne 26. novembra 1987.

⁸ Zdravko Lozej-Pat po beležki z dne 4. Julija in Ivan Grižon-Ivo po beležki z dne 22. junija 1984; Rudi Puhar-Razin in poročilo v arhivu RSNZ kot malo prej.

⁹ Stanko Semič-Daki, ista knjiga in prav tam; Jože Lepin-Ris kot malo prej; poročilo štaba 14. divizije z dne 22. XI. 1943 v arhivu RSNZ.

¹⁰ Letak Slovenci, fase. 8/1, in tedensko poročilo štaba 14. divizije, fase. 336/1 v arhivu IZDG; Lojze Mlakar-LJubo. ustni vir; Milan Guček, prav tam na str. 445: Slovenski dom z dne 22. Januarja 1944 na str. 3.

¹¹ Franci Strle po lastnih spominih; poročilo z dne 21. novembra 1943 v arhivu RSNZ; poročilo z dne 30. novembra 1943. fase. 9/III - 1 - a v arhivu IZDG: Rudi Puhar-Razin po že omenjeni beležki; poročilo z dne 24. novembra 1943, št. reg. 20 - 3, k. 923 v arhivu VII.

¹² Poročila VOS, zlasti listina št. 000711; Franček Saje: Belogardizem na str. 602 in 603; mag. Boris Mlakar: O položaju slovenskega domobranstva 1943-1945 (rokopis 1980), zlasti na str. 11 in 12.

¹³ Dr. Tone Ferenc: Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna borba v Sloveniji Jeseni 1943, zlasti od str. 354 do 358; Slovenec št. 215 in Slovenski dom št. 213 z dne 23. septembra 1943; Zbornik VI/7, dok. 289 in 299 na str. 545 in 546.

¹⁴ Vesti z dne 16. septembra 1943 št. 61274, fase. MVAC 111-A v arhivu IZDG.

¹⁵ Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941-1945 na str. 573 in 574; Slovenec št. 216 in Slovenski dom št. 214 z dne 24. septembra 1943: Zbornik VI/7, dok. 302 na str. 550 in 551.

¹⁶ Franček Saje, ista knjiga od str. 589 do 592; Vesti št. 61306, 61307, 61308 in 61339, MVAC fase. 111-A v arhivu IZDG.

¹⁷ Vesti št. 61270. 61275. 61329. 61360 in 61480. prav tam: Stanko Petelin-Vojko: Krajevna skupnost Podpeč-Presejce v NOB na str. 283 in 285; Franci Strle: O ustanovitvi Loške brigade. Borec 1971/5 na str. 384.

¹⁸ Vesti št. 61321. 61328. 61340. 61380. 61425 in 61426 kot malo prej.

¹⁹ Slovenski dom št. 216.221. 222. 227. 233 in 239 z dne 27. septembra ter 2.. 4.. 9.. 16. in 23. oktobra 1943: Vesti št. 61393 z dne 2. oktobra 1943. prav tam: poročilo VOS št. 000725 v zgodovinskem arhivu CK ZKS; Janez Mišič po beležki z dne 3. Junija 1984: izsledki, ki jih je dal na voljo mag. Boris Mlakar.

²⁰ Dr. Tone Ferenc, ista knjiga na str. 369; Zbornik VI/8, dok. 186 na str. 445.

²¹ Lado Ambrožič-Novljan: Petnajsta divizija na str. 154 in 155: obveščevalna poročila, fase. 47/1 -6. In izvleček iz zaplenjenega arhiva, fase. 157/1 - 6 - c v arhivu IZDG.

²² Povelje z dne 22. novembra 1943. reg. št. 20 - 2. k. 923 v arhivu VII: Stanko Semč-Daki: Grahovo-Velike Lašče-Kočevje. Spomini na partizanska leta I (1946) na str. 120. in Najboljši so padli 3 na str. 70: Metod Klun po zapisu z dne 27. septembra 1984.

²³ Isto povelje in poročilo z dne 24. novembra 1943 v arhivu VII: Majjan Jager-Ris: Prva borba z domobranci na Notranjskem. Notranjski glas z dne 10. decembra 1943. NOB tisk 41 P/214 -1. in Spomini - življenjepis na str. 40 in 41 ter šolska kronika Grahovo, fase. 865/II v arhivu IZDG: Jože Boldan-Silni po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 16. avgusta 1977 na str. 34 in 35: pregled padavin z opazovalnic v Loškem Potoku in Cerknici na Hidrometeorološkem zavodu SRS: Milan Guček: Sercejeva brigada 1 na str. 446: Franc Mavec-Boris po beležki z dne 19. maja in Ivan Grizon-Ivo po beležki z dne 22. junija 1984: Stane Kotnik po historiatu borbe št. 70 in Jože Novak po historiatu borbe št. 73.

²⁴ Zapisnika o ogledu z dne 27. septembra 1983 in 3. septembra 1984: Franc Hribljan-Juršanov po beležki z dne 21. decembra 1981: Tončka Drobnič po beležki z dne 14. julija 1984: Slovenski dom št. 250 z dne 27. novembra in št. 252 z dne 11. decembra 1943 (osmrtnica) ter pričevanje stotnika Vincenca Fortune. Meddobje (Buenos Aires 1956/57) letnik III. št. 1/2 na str. 84 in 85.

²⁵ Vse isto: Jože Boldan-Silni po istem prepisu: zapisnik o ogledu z dne 20. junija 1984: Ivan PerhaJ-Gorenc po beležki z dne 16. decembra 1963: Anton Dremelj-Ante po beležki z dne 4. junija 1984.

²⁶ Že omenjeno poročilo štaba 14. divizije: zapisnika o ogledu z dne 20. julija in 3. septembra 1984: Anton Gregorič-Jakec po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 6. novembra 1974 na str. 39 in 40: Anton Ilenič po spominih od 20. novembra 1943 do 6. januarja 1944 na str. 2: France Gruden-Švejk po beležki z dne 21. maja 1983: Stane Kotnik in Franc Hribljan-Juršanov kot malo prej: mrliška matična knjiga župnije Cerknica.

²⁷ Ivan PerhaJ-Gorenc kot malo prej: Lojze Uršič po beležki z dne 8. julija 1983: Matija Nosan po beležki z dne 16. maja 1984: Anton Krašovec-Kras po beležki z dne 8. Junija 1978.

²⁸ Jože Boldan-Silni. Majjan Jager-Ris in Franc Hribljan-Juršanov kot malo prej: Milan Guček, ista knjiga na str. 446: Ivan Zore-JemeJ p prepisu magnetofonskega zapisa z dne 22. marca 1977 na str. 53 in 54; Metod Klun po beležki z dne 17. maja. Zdravko Lozej-Pat po beležki z dne 4. julija in Zofa Modic po beležki z dne 8. avgusta 1984; zapisnik o ogledu z dne 23. novembra 1983.

²⁹ Anton Gregorič-Jakec. Anton Ilenič in France Gruden-Švejk po zapisniku z dne 20. julija in 3. septembra 1984; Majjan Jager-Ris po že omenjenih spominih: Zdravko Lozej-Pat. Lojze Uršič in Zofa Modic po že omenjenih beležkah; Franc Petrič-Peter po beležki z dne 20. oktobra 1983: Stane Kotnik po istem historiatu borbe.

³⁰ Stanko Semič-Dakl po že omenjenih spominih: že omenjeno poročilo štaba 14. divizije; Franc Hribljan-Juršanov po istem pričevanju: Slovenski dom št. 250 kakor malo prej.

³¹ Majjan Jager-Ris. Jože Boldan-Silni. Anton Krašovec-Kras In Anton Ilenič po že omenjenih pričevanjih; Ladislav Ferfolja-Lado po beležkah z dne 15. septembra in 11. novembra 1985: Alojz Vraničar po beležki z dne 15. decembra 1983; Lojze Uršič. France Gruden-Švejk in Anton Gregorič-Jakec po zapisnikih z dne 27. septembra 1983 in 3. septembra 1984; nedatirano pismo Stanka Filaka-Vuka: že večkrat omenjeno poročilo; sestavek Grahovo v brošuri Med tanki In zasedami od str. 35 do 38. NOB tisk. sign. 524 v arhivu IZDG; Stane Sušteršič-Boštjan. Ista knjiga na str. 83.

³² Poročilo štaba 14. divizije: brošura Med tanki in zasedami: oba zapisnika o ogledu; Stanko Semič-Dakl. Majjan Jager-Ris in Stane Sušteršič-Boštjan. prav tam. Stane Kotnik kot malo prej: France Gruden-Švejk po beležki z dne 17. maja 1983 in dr. Lado Lovrenčič po beležki z dne 5. julija 1984.

³³ Že večkrat omenjena zapisnika o ogledu; Rudi Puhar-Razin po beležki z dne 1. oktobra 1977; Franc Hribljan-Juršanov kot že večkrat; Janez Mišič-Zgončev po beležki z dne 3. Junija 1984.

³⁴ Anton Velišček-Zoran po beležki z dne 31. maja In Franc Petrič po beležki z dne 20. oktobra 1983; Jože Pečarič po beležki z dne 18. maja 1978; Franc Zugel-Zvone po beležki z dne 31. maja 1984; Metod Klun. dr. Lado Lovrenčič. Anton Dremelj-Ante. Alojz Vraničar. Rudi Puhar-Razin. Majjan Jager-Ris. Jože Boldan-Silni. Zofa Modic in Franc Hribljan-Juršanov po že omenjenih beležkah: Rafael Čož po beležki z dne 25. maja 1984: že omenjeni zapisniki o ogledu in brošura Med tanki in zasedami: Tone Pirman, pojasnila z dne 3. junija 1984.

³⁵ Že omenjeno poročilo štaba 14. divizije: brošura Med tanki in zasedami, poročilo z dne 28. novembra in 12. decembra 1943. fase. 8/II. šolska kronika Grahovo, fase. 865/II in Vesti št. 61789 v arhivu IZDG: mrliška matična knjiga župnije Sv. Gregor; Stane Kotnik po historiatu borbe št. 70 in Ivan Lesar po historiatu

borbe št. 77: Jože Maček po zapisu z dne 3. junija 1984; Leopold Skol po pismu z dne 10. januarja 1968 na str. 9 in 10; Ivan Zore-JemeJ po že omenjenem prepisu.

³⁶ Leopold Skol po pismu z dne 10. januarja 1968; Vinko Andoljšek po historiatu borbe št. 19; Rudi Puhar-Razin. Anton Antončič-Tone in Metod Klun po že omenjenih beležkah; Karel Kumše-Tomaž po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 22. maja 1976 na str. 16 in dodatnem pojasnilu z dne 22. decembra 1987; Jože Lepin-Ris po enakem prepisu z dne 18. aprila 1975 na str. 18; poročili štaba 14. divizije z dne 24. in 25. novembra 1943, fase. 9/II v arhivu IZDG in v arhivu VII.

³⁷ Rudi Puhar-Razin kot malo prej; dopis z dne 25. XI. 1943. fase. 9/II v arhivu IZDG; Janez Tomšič v oddaji Še pomnite, tovariši z dne 15. septembra 1985.

³⁸ Franc Petric-Peter in France Gruden-Svejk po že omenjenih beležkah.

³⁹ Spomini stotnika Fortune po Meddobju, 1956/57 letnik III. št. 1/2 na str. 85; Zbornik VI/9. dok. 1 na str. 7; poročila z dne 30. novembra in 11. decembra 1943. fase. 21/1 in 336/1 v arhivu IZDG. poročilo v arhivu VII. reg. št. 22 - 3. k. 923; Milan Guček, ista knjiga na str. 447.

⁴⁰ Stanko Semič-Daki: Najboljši so padli 2 od str. 186 do 189 (ki paje dogodek datiral za dobra dva meseca prezgodaj); Jože Pečarič po beležki z dne 18. maja 1978; Vesti št. 61779. fase. MVAC 111-A v arhivu IZDG.

⁴¹ Tedensko poročilo štaba 14. divizije z dne 11. decembra od str. 1 do 3. fase. 336/1 v arhivu IZDG: prepis dnevnika Marte Pavlin-Brine; dnevnik Vlada Mišice-Miha; Anton Štimac-Tone po beležki z dne 27. septembra 1983; kartoteka borcev Tomšičeve brigade.

⁴² France Gruden-Svejk. Anton Gregorič-Jakec in Anton Ilenič kot že večkrat; dopis brigadnega štaba z dne 26. novembra, fase. 9/1 - 1 - a. tedensko poročilo divizijskega štaba. fase. 336. in poročilo Matevža Haceta z dne 29. novembra 1943. fase. 15/1 v arhivu IZDG; dnevnik Vlada Mišice.

⁴³ Jože Lepin-Ris po že omenjenem prepisu; dnevnik Vlada Mišice-Miha; že omenjeno tedensko poročilo; Rudi Puhar-Razin po že omenjeni beležki.

⁴⁴ Isto poročilo; dnevnik Vlada Mišice-Miha: Vesti št. 61779 kot malo prej; Ladislav Kiauta: Bračičeva brigada (1) na str. 122 in 123.

⁴⁵ Isto poročilo na str. 2 in Rudi Puhar-Razin po že omenjeni beležki na str. 6.

⁴⁶ Tedensko poročilo, fase. 336/1. in obveščevalno poročilo z dne 2. decembra 1943, fase. 47/1 - 6 v arhivu IZDG; dnevnik Vlada Mišice kot malo prej; Ladislav Kiauta, ista knjiga na str. 225; Janez Kramarič po beležki z dne 18. novembra 1977; Franc Smrajc-Miklavž po beležki z dne 10. maja 1983; Leopold Skol po pismih z dne 10. januarja 1968 in 12. Januarja 1988 ter po beležki z dne 16. aprila 1979.

⁴⁷ Že večkrat omenjeno tedensko poročilo; dnevnika Marte Pavlin-Brine in Vlada Mišice-Miha: Zbornik VI/9. dok. 161 na str. 373; poročilo z dne 3. XII. 1943. fase. 21/1 v arhivu IZDG; Milan Guček, ista knjiga na str. 450; Ludvik Golob: Ljudje izpod Mokrcra in Kureščka 1941-1945 na str. 130.

⁴⁸ Zbornik VI/8. dok. 81 na str. 155 in 156; dnevnik Nandeta Sedeja v zgodovinskem arhivu CK ZKS.

⁴⁹ Viktor Cvelbar-Stane po beležki z dne 15. Junija 1984; dnevnik Nandeta Sedeja; poročili z dne 11. novembra 1943. fase. 9/III - 1 - a v arhivu IZDG; Jože Šturm po beležki z dne 22. marca 1980.

⁵⁰ Poročili z dne 14. in 16. novembra 1943. prav tam; dnevnik Nandeta Sedeja.

⁵¹ Že omenjena poročila in dnevnik Nandeta Sedeja za čas od 13. do 20. novembra 1943: Leopold Šegina po pismu z dne 1. decembra 1982; Slavko Ivancič-Basač po beležki z dne 26. aprila 1986; Helena Gianfrate-Hela po beležkah z dne 4. julija 1984 in 1. oktobra 1985; Milan Remih po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 8. septembra 1976 na str. 20; Franci Strle po lastnih spominih.

⁵² Dnevnik Nandeta Sedeja: poročili z dne 16. in 22. novembra ter skica z dne 30. novembra 1943; pripombe Viktorja Cvelbarja-Staneta z dne 22. marca 1988 na str. 3.

⁵³ Isti dnevnik; poročilo z dne 30. novembra 1943. prav tam; Franci Strle po lastnih spominih.

⁵⁴ Dopisa z dne 23. in 28. novembra in poročila z dne 30. novembra in 2. decembra 1943: fase. 8/1. 9/III - 1 - a in 9/IV v arhivu IZDG; isti dnevnik; Zorka Žigon po beležki z dne 19. novembra 1981; Henrik Kužnik, pismo z dne 25. septembra 1980 in spis Poraz na Starem Bregu z dne 27. decembra 1988: Viktor Cvelbar-Stane po že omenjenih pripombah.

⁵⁵ Franc Medle-Franček po beležki z dne 11. marca 1978; Viktor Cvelbar-Stane po beležkah z dne 21. junija 1982. 15. julija 1984 in že omenjenih pripombah; Leopold Šegina po beležki z dne 6. januarja in pismu z dne 1. decembra 1982; zapisnik o ogledu z dne 18. Julija 1984; že omenjeno poročilo, fase. 9/III - 1 - a v arhivu IZDG; pismo Marka Čadoniča z dne 6. januarja 1989.

⁵⁶ Zorka Žigon. Jože Šturm in Viktor Cvelbar-Stane po že omenjenih beležkah.

⁵⁷ Leopold Šegina in Viktor Cvelbar-Stane kot malo prej; Anton Dragar-Ciril po beležki z dne 24. decembra 1977; Jože Snoj-Piki po prepisu magnetofonskega zapisa iz septembra 1974 na str. 12 in 13; zapisnik o ogledu z dne 18. julija 1984.

⁵⁸ Helena Gianfrate-Hela po beležkah z dne 4. julija 1984 in 1. oktobra 1985; Jožefa Gustinčič-Pepca po beležki z dne 28. maja 1982; Zorka Žigon po isti beležki in nedatiranem življenjepisu; Leopold Šegina kot malo prej in po historiatu borbe št. 21 ; Anton Dragar-Ciril in Viktor Cvelbar-Stane po že omenjenih beležkah (in pripombah); Marko Čadonič po že omenjenem pismu; poročilo VOS z dne 4. decembra 1943. fase. 47/1 - 6. in spisek ranjenih, ffesc. 369/III v arhivu IZDG; pregled padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade.

⁵⁰ Leopold Šegina, Viktor Cvelbar-Stane in Marko Čadonič kot že večkrat; že omenjeni zapisnik o ogledu in dnevnik Nandeta Sedeja.

⁶⁰ Zbornik VI/9, dok. 45 od str. 108 do 111; Milan Guček, ista knjiga na str. 450 in 451; Ladislav Kiauta: Bračičeva brigada od str. 124 do 126; Jože Peskar; Dolenjski odred (1976), str. 67 do 69; poročilo štaba 7. korpusa z dne 3. XII. 1943, fase. 21/1 v arhivu IZDG; Franc Mavec-Boris po beležki z dne 19. maja 1984; Anton Kocjancič po historiatu borbe št. 32; dnevnik Vlada Mišice-Miha in prepis magnetofonskega zapisa z dne 24. februarja 1977; Alojz Vraničar po beležki z dne 15. decembra 1983; Janez Kramarič po beležki z dne 4. februarja 1985.

⁶¹ Ivan Perhaj-Gorenc po beležki z dne 16. decembra 1983; Rudi Puhar-Razin po beležki z dne 1. oktobra 1977; Alojzija Lukančič po beležki z dne 19. septembra 1982; Peter Mendaš-Iztok, pojasnilo z dne 23. decembra 1987; Leopold Skol po pismu z dne 10. decembra 1986 na str. 6; Ladislav Kiauta, ista knjiga in prav tam; Stane Kotnik po historiatu borbe št. 70 na str. 2; Stanko Semič-Daki: Najboljši so padli 3 na str. 77 in 78; Vlado Mišica-Miha po dnevniku in prepisu magnetofonskega zapisa z dne 24. februarja 1977.

⁶² Zbornik VI/9, dok. 45; Milan Guček, ista knjiga od str. 452 do 454 in Velika zmaga. Ljubljanski dnevnik št. 252 z dne 16. septembra 1967.

⁶³ Ivan Perhaj-Gorenc kot malo prej; dr. Lado Lovrenčič po beležki z dne 5. julija 1984; Jože Boldan-Silni po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 16. avgusta 1977 na str. 37, 38 in 39; Jože Lepin-Ris po enakem prepisu z dne 18. aprila 1975 na str. 19 in 20; Lojze Uršič po beležki z dne 8. julija 1983: zapisnik o ogledu z dne 30. marca 1984.

⁶⁴ Milan Guček, ista knjiga na str. 455, 460 in 523; Vesti št. 61812 z dne 4. decembra 1943, MVAC fase. 111-A v arhivu IZDG; Ladislav Ferfolja po beležki z dne 11. novembra 1985.

⁶⁵ Zbornik VI/9, dok. 45 na str. 110; Milan Guček. Ladislav Kiauta in Jože Peskar, iste knjige in prav tam; poročilo z dne 8. decembra 1943, fase. 8/II v arhivu IZDG; Franc Mavec-Boris po že omenjeni beležki.

⁶⁶ Jože Lepin-Ris in Jože Boldan-Silni po že omenjenih prepisih; zapisnika o ogledih z dne 30. marca in 14. junija 1984; pojasnilo Franca Bajta z istega dne; Stane Šušteršič-Boštjan, ista knjiga na str. 84; Anton Krašovec-Kras po beležki z dne 8. junija 1978; Jože Klun po beležki z dne 30. maja, Anton Dremelj-Ante po beležki z dne 4. junija in Zdravko Lozej-Pat po beležki z dne 4. julija 1984.

⁶⁷ Matija Nosan po beležki z dne 16. maja in Zora Suša-Sava po beležki z dne 6. junija 1984; Lojze Uršič, Anton Dremelj-Ante in Anton Krašovec-Kras po že omenjenih beležkah; Jože Lepin-Ris, Jože Boldan-Silni in Ivan Zore-Jemej po že omenjenih prepisih; Stane Šušteršič-Boštjan, ista knjiga na str. 84 in 85; Majjan Jager-Ris po že omenjenih spominih - življenjepisu na str. 41; zapisnik o ogledu z dne 30. marca 1978: Zbornik VI/9, dok. 45.

⁶⁸ Ivan Zore-Jemej po že omenjenem prepisu; Jože Lepin-Ris po že omenjenem prepisu: dr. Lado Lovrenčič. Janez Kramarič in Alojz Vraničar po že omenjenih beležkah; Ladislav Kiauta, ista knjiga na str. 126: Zbornik VI/9, dok. 45 na str. 110 in 111: Vesti št. 61847, MVAC fase. 111-A v arhivu IZDG; dr. Stanko Pirč. Alojz Uršič. Ivan Hudorovac, Ivan Lesar in Ivan Bratanič po historiatih borbe št. 26, 46, 53, 77 in 82.

⁶⁹ Jože Lepin-Ris in Ivan Zore-Jemej po že omenjenih prepisih; Ivan Perhaj-Gorenc in dr. Lado Lovrenčič po že omenjenih beležkah: Zbornik VI/9, dok. 45 na str. 110 in 111 in dok. 161 na str. 373; Jože Petek/Stane Škrabar-Braškar: S Štirinajsto divizijo (1979) na str. 62, 64 in 65; poročilo z dne 6. decembra 1943, fase. 8/II, poročili z dne 4. in 5. decembra 1943, fase. 21/1, izveček iz zaplenjenega arhiva, fase. 157/1 - 6 - c. Vesti št. 61877, MVAC fase. 111-A v arhivu IZDG: Stanko Semič-Daki po že omenjenem sestavku v Spominih na partizanska leta I (1946); poizvedbe v Velikih Laščah.

⁷⁰ Jože Lepin-Ris po že omenjenem prepisu, dnevnik Vlada Mišice-Miha ter Anton Dremelj-Ante in Rudi Puhar-Razin po že omenjenih beležkah.

⁷¹ Milan Guček, ista knjiga na str. 460. Matevž Hace: Komlsajjevi zapiski 2 na str. 46. Rudi Puhar-Razin po že omenjeni beležki Zbornik VI/9, dok. 18 na str. 49 in 50, poizvedbe na Robu z dne 15. Januaija 1988 ter fase. 8/1 in Vesti št. 61847, MVAC fase. 111-A v arhivu IZDG.

⁷² Odredbi glavnega štaba z dne 1. in 2. decembra, fase. 8/1, zapoved štaba 7. korpusa z dne 2. ter poročili z dne 7. in 8. decembra 1943, fase. 21/1, zapisniki o zaslišanjih, fase. 47/1 - 7 v arhivu IZDG. Zbornik VI/9, dok. 15 na str. 44 in dok. 49 na str. 118. Mile Pavlin: Petnajsta brigada (1969) na str. 80. dnevniki Vlada Mišice-Miha. Nandeta Sedeja in Marte Pavlin-Brine, Franci Strle: Pripombe o Kajuhovem življenju. TV-15 št. 7 z dne 10. februarja 1972. Jože Lepin-Ris, Rudi Puhar-Razin in Jože Klun po že omenjenih pričevanjih ter mrliška matična knjiga župnije Ribnica.

⁷³ Dnevnik Nandeta Sedeja, dopisa z dne 3. in 7. decembra 1943, fase. 9/in - 1 - a v arhivu IZDG, poročilo z dne 25. septembra 1943 v arhivu RSNZ, pojasnilo Ivana Dolničaja-Janoška z dne 7. januaija 1988. Borivoj Lah-Boris: Prva slovenska artilerijska brigada na str. 77 in Viktor Cvelbar-Stane po pripombah z dne 22. marca 1988.

⁷⁴ Janez Janežič-Ojjak po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 10. oktobra 1974 na str. 13. Zbornik VI/9, dok. 49 na str. 118. dnevnika Vlada Mišice-Miha in Marte Pavlin-Brine. Jože Klun in Rudi Puhar-Razin kot malo prej ter Milan Pahor po beležki z dne 8. junija 1984.

⁷⁵ Poročilo z dne 8. decembra 1943, fase. 21/1, poročilo VOS z dne 8. decembra 1943, fase. 47/1 - 6. in Vesti št. 61878, MVAC fase. 111-A v arhivu IZDG. Milan Guček, ista knjiga na str. 462, 463 in 464. Anton

Dragar-Ciril po beležki z dne 24. decembra 1977, Rudi Puhar-Razin in Milan Pahor-Dorče po že omenjenih beležkah. Jože Boldan-Silni po zapisniku z dne 8. junija 1984 ter pregled padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade.

⁷⁶ Zbornik VI/8. dok. 117 na str. 258. Borivoj Lah-Boris. ista knjiga na str. 75. poročila OC 14. divizije, fase. 336/1. poročila VOS. fase. 47/1 - 6. in Vesti št. 61894. MVAC fase. 111-A v arhivu IZDG ter pojasnilo Ignaca Kamičnika z dne 22. januarja 1988.

⁷⁷ Dnevnik Vlada Mišice-Miha, Marte Pavlin-Brine in Nandeta Sedeja; Miro Suštersič po beležki z dne 12. avgusta 1986.

⁷⁸ Milan Guček, ista knjiga na str. 467 in 468; Ladislav Kiauta. ista knjiga na str. 135; zapisnika o ogledu z dne 14. Junija in 20. julija 1984; Franc Petric-Peter po beležki z dne 20. oktobra 1983; Janez Kramarič po beležki z dne 4. februarja 1985; Anton Gregorič-Jakec po že omenjenem prepisu na str. 43; Vlado Mišica-Miha po enakem prepisu na str. 2; Anton Dremelj-Ante po beležki z dne 4. Junija; Ivan Jereb-Maks po beležki z dne 12. junija in Anton Drobnič po beležki z dne 22. junija 1984; Ludvik Boh-Stane po beležki z dne 20. septembra 1977; Franci Strle po lastnih spominih.

⁷⁹ Mihael Butara-Aleks po beležki z dne 5. avgusta. Anton Klobučar-Šnajder po beležki z dne 24. maja. Niko Obradović po beležki z dne 11. novembra in Bernard Blžjak-Kosta po beležki z dne 30. septembra 1983; Janez Gršič-Ivan po beležki z dne 17. junija in Marko Stepan po beležki z dne 21. oktobra 1985.

⁸⁰ Jože Klun po beležki z dne 30. maja in Ladislav Ferfolja-Lado po beležki z dne 11. novembra 1985; Henrik Kužnik po pismu z dne 20. oktobra 1980 in spisu Partizanski napad na Kočevje z dne 27. decembra 1988; Jože Lepin-Ris po že omenjenem prepisu na str. 21; Ivan Zore-JemeJ po enakem prepisu na str. 29 in 30; Majjan Jager-Ris po Spominih - življenjepisu na str. 41 in 42; Stanko Semič-Daki po že omenjenem sestavku v Spominih na partizanska leta I na str. 124; Stane Suštersič-Boštjan. ista knjiga na str. 86; Franci Strle po lastnih spominih.

⁸¹ Anton Dremelj-Ante po že omenjeni beležki; Anton Dragar-Ciril po beležki z dne 24. decembra 1977; Jože Šturm po beležki z dne 22. marca 1980; Viktor Avsec po historiatu borbe št. 18; Anton Drečnik-Zvone po historiatu borbe št. 16 na str. 6; Leopold Šegina po historiatu borbe št. 21; Franci Strle, isto in Skojevec Zvonko, Tovariš 1952 na str. 885; zapisnik o ogledu z dne 18. Julija 1984; dnevnik Nandeta Sedeja; poročilo korpusnega štaba. fase. 9/1 v arhivu IZDG.

⁸² Ladislav Ferfolja-Lado po že omenjeni beležki in beležki z dne 15. septembra 1985; Janez Arko po beležki z dne 16. maja. Franc Mavec-Boris po beležki z dne 19. maja in Zora Suša-Sava po beležki z dne 8. junija 1984; Lojze Uršič po beležki z dne 8. julija in Ivan Perhaj-Gorenc po beležki z dne 16. decembra 1943; Stane Suštersič-Boštjan. ista knjiga na str. 86 in 87; Vlado Mišica-Miha po že omenjenem prepisu na str. 2; poročilo z dne 10. XII. 1943. fase. 21/1 v arhivu IZDG.

⁸³ Ladislav Ferfolja-Lado in Rudi Puhar-Razin kot že večkrat; Janez Kramarič po beležki z dne 18. novembra 1977 in 4. februarja 1985; Anton Gregorič-Jakec po že omenjenem prepisu na str. 43 in 44; Anton Ilenič po izjavi z dne 20. julija 1984; Jože Bambič po beležki z dne 21. maja 1983; dr. Lado Lovrenčič po beležki z dne 5. Julija 1984; Franc Petric-Peter. Miro Suštersič. Zora Suša-Sava in Lojze Uršič po že omenjenih beležkah. Petrič tudi po historiatu borbe št. 72; zapisnik o ogledu z dne 14. Junija 1984.

⁸⁴ Franci Strle po lastnih spominih; Anton Dremelj-Ante po že omenjeni beležki; Leopold Šegina po že omenjenem historiatu; zapisnik o ogledu z dne 18. Julija 1984; Bogdan Struna-Jan po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 11. oktobra 1974 na str. 8; Ladislav Kiauta. ista knjiga na str. 135.

⁸⁵ Milan Guček. Ista knjiga od str. 468 do 470; Zdravko Lozej-Pat, Franci Strle in Anton Dremelj-Ante kot malo prej.

⁸⁶ Anton Gregorič-Jakec in Alojz Vraničar kot malo prej; dr. Lado Lovrenčič po beležki z dne 5. julija 1984; Ludvik Boh-Stane po beležki z dne 20. septembra 1977; Anton Krašovec-Kras po beležki z dne 8. junija 1978; Janez Kramarič po že omenjenih pripombah.

⁸⁷ Franci Strle. Anton Dremelj-Ante in Anton Dragar-Ciril kot malo prej; Jožefa Gustinčič po beležki z dne 28. maja 1982.

⁸⁸ Poročilo VOS z dne 11. decembra 1943, fase. 47/1 - 6 v arhivu IZDG; Rudi Puhar-Razin po že omenjeni beležki; mrliška matična knjiga župnije Dolenja vas.

⁸⁹ Jože Boldan-Silni po istem prepisu na str. 40; Marjan Jager-Ris po že omenjenih spominih; Ivan Zore-JemeJ po enakem prepisu od str. 30 do 32; Jože Klun po že omenjeni beležki; zapisnik o ogledu z dne 14. Junija 1984; Milan Guček, ista knjiga na str. 475.

⁹⁰ Ladislav Kiauta. Ista knjiga na str. 137 in 138; poročila z dne 18. in 24. decembra 1943; fase. 8/II v arhivu IZDG; zapisnik o ogledu z dne 18. julija 1984; Anton Dremelj-Ante po že omenjeni beležki; Jože Kolenc po beležki z dne 11. marca 1978; Jože Lepin-Ris po istem prepisu na str. 22 in 23; dnevnika Nandeta Sedeja in Vlada Mišice ter njegov že omenjeni prepis magnetofonskega zapisa; Franci Strle po lastnih spominih.

⁹¹ Milan Guček, ista knjiga na str. 474; Anton Dremelj-Ante. Ivan Jereb-Maks. Miro Suštersič in Janez Arko po že omenjenih beležkah; Jože Mulec po beležki z dne 29. julija 1984; zapisnik o ogledu z dne 14. junija 1984; Rudi Puhar-Razin po že omenjeni beležki; Leopold Šegina. Alojz Uršič. Ivan Hudorovac. Jože Novak. Ivan Lesar. Anton Lavrič. Anton Pečnik. Franc Žerjav in Ivan Bratanič po historiatih borbe št. 21. 46. 53. 73. 77. 78. 27. 14 In 82; spisec ranjenih, fase. 369/II v arhivu IZDG; pregled padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade.

⁹² Prof. dr. Metod Mikuž: Pregled III na str. 225; Milan Guček, ista knjiga od str. 476 do 480; poziv na vdajo. fase. 7/IV, in Vesti št. 61878 in 61879 z dne 15. decembra 1943, MVAC fase. 111-A v arhivu IZDG.

⁹³ Metod Mikuž in Milan Guček, prav tam; Stanko Semič-Daki po istem sestavku v Spominih na partizanska leta na str. 127; mrliška matična knjiga župnije Kočevje; Vesti št. 61879 in 61885 ter Majjan Jager-Ris po že omenjenih spominih na str. 42 v arhivu IZDG; Jože Bambič in dr. Lado Lovrenčič po že omenjenih beležkah: Jože Novak po historiatu borbe št. 73: Anton Okorn po zapisu z dne 29. marca 1988.

⁹⁴ Jože Lepin-Ris po že omenjenem prepisu na str. 70; Rafael Čož po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 10. marca 1977 na str. 21; dopisi z dne 10. in 12. XII. 1943, fase. 21/1, poročili z dne 13. in 18. decembra 1943, fase. 8/II, pregled bojev z dne 8. Januaija 1944, fase. 14/11 - 2. in Vesti št. 61867, 61884 in 61885, MVAC fase. 111-A v arhivu IZDG; poročilo Informacijskega odseka, arh. št. 6858 v zgod. arhivu CK ZKS: Borivoj Lah-Boris, ista knjiga na str. 82; Matevž Hace: Komisajevi zapiski II od str. 40 do 47: Marko Stepan po beležki z dne 21. oktobra 1985; zapisnik o ogledu z dne 14. junija 1984.

⁹⁵ Zapisnik o ogledu z dne 18. julija 1984; France Gruden-Svejk in Jože Kolenc po že večkrat omenjenih beležkah; Franci Strle po lastnih spominih; Stanko Semič-Daki po istem sestavku na str. 126.

⁹⁶ Milan Guček, ista knjiga na str. 473, 481 in 482.

⁹⁷ Zapisnik o ogledu z dne 14. junija 1984; Jože Boldan-Silni po že omenjenem prepisu na str. 41; Majjan Jager-Ris po istih spominih; Jožefa Gustinčič in Rudi Puhar-Razin po že omenjenih beležkah: Anton Okorn kot malo prej: Vesti št. 62717 z dne 9. maja 1944, fase. 111-B, poročila z dne 11.. 12., 13. in 18. decembra 1943 ter 8. januaija 1944, fase. 8/II, 12/11, 14/11 -2, 21/1 in 47/1 -6 v arhivu IZDG; Zbornik VI/9, dok. 80 na str. 185 in dok. 161 na str. 373 in 374.

⁹⁸ Jože Lepin-Ris po že omenjenem prepisu; Milan Guček, ista knjiga na str. 484 in 489; Borivoj Lah-Boris. ista knjiga na str. 81; Metod Mikuž: Pregled III na str. 266.

⁹⁹ Metod Mikuž, ista knjiga na str. 224; Ladislav Kiauta: Na bojni črti Osemnajste, str. 183 in 184. in Bračičeva brigada 1. str. 136; Lado Ambrožič-Novljan: Cankaijeva brigada, str. 416 in 417; Mile Pavlin: Petnajsta brigada, str. 81; Zbornik VI/9, dok. 51 na str. 122 in dok. 57 na str. 133. poročili z dne 14. in 20. XII. 1943. fase. 196/III - 1 in 21/1 v arhivu IZDG; Jože Lepin-Ris po že omenjenem prepisu; Stanko Semič-Daki po istem sestavku na str. 129 (zgoraj).

¹⁰⁰ Lado Ambrožič-Novljan. Ladislav Kiauta in Metod Mikuž, iste knjige in prav tam; Jože Peskar, ista knjiga na str. 74 in 76; poročili z dne 14. in 20. decembra 1943, fase. 196/III - 1 In 21/1 v arhivu IZDG.

¹⁰¹ Ladislav Kiauta: Bračičeva brigada na str. 149 in 150; poročilo štaba Levstikove, fase. 196/III - 1. in štaba 7. korpusa, fase. 21/1 v arhivu IZDG: mrliška matična knjiga župnije Sodražica; Zbornik VI/9, dok. 51 na str. 122 in 123: Anton Gregorič-Jakec po že omenjenem prepisu na str. 45 in 46: Janez Kramarič po že omenjenih pripombah na str. 20 in 21.

¹⁰² Zbornik VI/I. dok. 51 in 61 na str. 122, 123 in 141; dnevnika Nandeta Sedeja in Vlada Mišice-Miha; Anton Gregorič-Jakec po istem prepisu: Franc Mavec-Boris po beležki z dne 4. februarja 1977; Janez Kramarič po beležkah z dne 18. novembra 1977 in 4. februarja 1985: Jože Smolec-Smreka po beležki z dne 9. avgusta 1978: Franc Petric-Peter in Miro Sušteršič kot malo prej; Janez Kramarič po že omenjenih pripombah od str. 22 do 24; pregled padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade.

¹⁰³ Stanko Semič-Daki po istem sestavku na str. 129: Jože Lepin-Ris. dr. Lado Lovrenčič in Anton Dremelj-Ante po že omenjenih pričevanjih; Anton Drečnik-Zvone in Leopold Šegina po historiatih borbe št. 16 in 21: Franci Strle po lastnih spominih: Silvo Gorup-Leon po beležki z dne 1. oktobra 1985; zapisnik o ogledu z dne 18. julija 1984; pravkar omenjeni pregled.

¹⁰⁴ Bogdan Struna-Jan. Jože Boldan-Silni. Vlado Mišica-Miha in Rafael Čož po že omenjenih prepisih: dnevnika Vlada Mišice-Miha in Marte Pavlin-Brine; Rudi Puhar-Razin. Jože Bambič. Jože Klun in Jože Mulec po že omenjenih beležkah; Jože Pečnikar-Lev po zapisniku z dne 14. junija 1984.

¹⁰⁵ Vesti št. 61879. 61885 in 61891. MVAC fase. 111-A in poročilo z dne 15. XII. 1943. fase. 14/11 - 2 v arhivu IZDG; Milan Guček, ista knjiga na str. 487; Borivoj Lah-Boris. ista knjiga na str. 80: Ladislav Kiauta: Bračičeva brigada od str. 151 do 154; Stane Kotnik po historiatu borbe št 70: Anton Okorn po zapisu z dne 29. marca 1988.

¹⁰⁶ Vesti št. 61861. fase. MVAC 111-A poročilo OC Šercejjeve brigade z dne 13. XII. 1943 in poročilo VOS. fase. 47/1 - 7 v arhivu IZDG; Anton Gregorič-Jakec po že omenjenem prepisu na str. 46; Jože Lepin-Ris po enakem prepisu na str. 26; Stanko Semič-Daki po že omenjenem sestavku na str. 129.

¹⁰⁷ Jože Lepin-Ris po istem prepisu: zapisnik o ogledu z dne 14. junija 1984; Anton Dragar-Ciril po že omenjeni beležki: dr. Stanko Pirč po historiatu borbe št. 26; poročili z dne 15. decembra 1943. fase. 14/11 - 2 in 21/1, Vesti št. 61881 in 61891. MVAC fase. 111-A v arhivu IZDG; Jožefa Gustinčič in Anton Okorn po že omenjenih pričevanjih: mrliška matična knjiga župnije Kočevje; nemška poročila (Metod Mikuž, ista knjiga na str. 225 tretji odstavek) in Slovenski dom št. 253a z dne 17. decembra 1943.

¹⁰⁸ Poročili z dne 15. in 16. XII. 1943. fase. 21/1 v arhivu IZDG; Jože Klun po beležki z dne 30. maja 1984; dnevnik Vlada Mišice-Miha; Franci Strle: Tomšičeva brigada 1 na str. 517 (opomba).

¹⁰⁹ Zbornik VI/9. dok. 55 na str. 130 in 131: Anton Gregorič-Jakec po že omenjenem prepisu: Rudi Puhar-Razin. Miro Sušteršič in Franc Mavec-Boris po že omenjenih beležkah.

¹¹⁰ Dnevnik Nandeta Sedeja; Jože Lepin-Ris po že omenjenem prepisu na str. 26: podatki za padlega Vincenca Uršiča: Franci Strle po lastnih spominih.

¹¹¹ Janez Kramarič po beležkah z dne 18. novembra 1977 in 4. februarja 1985.

¹¹² Janez Kramarič, Franc Petric-Peter, Miro Suštersič in Rudi Puhar-Razin po že omenjenih beležkah; odredba z dne 20. novembra 1943. fase. 8/1 v arhivu IZDG; Zbornik VI/9. dok. 55 na str. 131; dnevnika Nandeta Sedeja in Vlada Mišice-Miha.

¹¹³ Obnova poveljniške sestave 1. bataljona z dne 4. septembra 1984 (sodelovali Janez Kramarič. Tone Ilenič In France Gruden-Švcjk. kije ustrezno izjavo podal tudi v beležki z dne 21. maja 1983); seznami članov KPS v zgod. arhivu CK ZKS.

¹¹⁴ Ivan Zore-Jemej in Stanislav Babnik-Mičo, ustna vira; dr. Lado Lovrencić po že omenjeni beležki; Franc Smrajc-Miklavž po beležki z dne 10. maja 1983; Lojze Tercić po beležki z dne 8. junija 1978; zelena brošura; Franci Strle: Med proletarci (1953) na str. 75 in 76; Stanko Semič-Daki: Najboljši so padli 3 na str. 91; dnevnik Vlada Mišice-Miha: poročili z dne 29. novembra in 19. decembra 1943, fase. 15/1 in 21/1 v arhivu IZDG.

¹¹⁵ Rudi Puhar-Razin. Janez Kramarič. Zora Suša-Sava in Jože Klun po že omenjenih beležkah: Anton Drečnik-Zvone po historiatu borbe št. 27; Ivan Samsa: Bacački vod II. bataljona Tomšičeve brigade (rokopis); poročilo z dne 20. decembra 1943. fase. 9/II v arhivu IZDG.

¹¹⁶ Poročila z dne 15., 16., 20. in 25. XII. 1943. fase. 9/II in 21/1 v arhivu IZDG; dnevnika Vlada Mišice-Miha in Marte Pavlin-Brine: Žepni časopis 2209/64 signatura 1343 v Inštitutu za savremenu istoriju (Beograd); Franci Strle in Severin Nemec-Teklo. spominska vira.

¹¹⁷ Dnevnika Nandeta Sedeja in Vlada Mišice-Miha; poročila z dne 18. in 20. ter ukaz z dne 19. decembra 1943. fase. 21/1 v arhivu IZDG: Rudi Puhar-Razin kot malo prej.

¹¹⁸ Metod Mikuž, ista knjiga na str. 228; Milan Guček, ista knjiga na str. 492 in 523; poročilo z dne 19. decembra 1943. fase. 21/1 v arhivu IZDG; Zbornik VI/9, dok. 93 na str. 214; dnevnik Nandeta Sedeja; pregled padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve.

¹¹⁹ Dnevnika Nandeta Sedeja in Vlada Mišice; Jože Lepin-Ris po že omenjenem prepisu na str. 26; poročila v fase. 8/II, 9/III - 1 - a. 14/11 -2 in 21/1 v arhivu IZDG; Zbornik VI/9. dok. 117 na str. 269; Janez Kramarič po beležkah z dne 18. novembra 1977 in 4. februarja 1985: zapisnik o ogledu z dne 12. julija 1985.

¹²⁰ Poročila od 21. do 25. decembra 1943. fase. 8/II. 14/II-2 in 21/1 v arhivu IZDG: Zbornik VI/9. dok. 104 na str. 240; Ladislav Kiauta. ista knjiga na str. 164 in 165; Milan Guček, ista knjiga na str. 491; Rudi Puhar-Razin in Jože Lepin-Ris kot že večkrat.

¹²¹ Zapisnik o ogledu z dne 12. julija 1985; Zbornik VI/9. dok. 104 na str. 240, dok. 119 na str. 273 in dok. 128 na str. 292, 293 in 294; korpusna poročila, fase. 21/1 v arhivu IZDG; Lado Ambrožič-Novljan: Cankarjeva brigada od str. 421 do 227 in Dvanajsta brigada od str. 164 do 170.

¹²² Vse isto; zapisnik o ogledu z dne 12. julija 1985; poročilo z dne 25. XII. 1943, fase. 21/1, in poročila z dne 26. XII. 1943 in 8. I. 1944. fase. 8/II v arhivu IZDG: Mihael Butara-Aleks po beležki z dne 5. avgusta 1983; Janez Kramarič po že omenjenih beležkah.

¹²³ Zbornik VI/9. dok. 128 na str. 292, 293 in 294; Lado Ambrožič-Novljan v že omenjenih knjigah in prav tam.

¹²⁴ Zbornik VI/9, dok. 136 na str. 308 in 309, dok. 116 na str. 266, dok. 126 na str. 287 in dok. 132 na str. 302; korpusna poročila, fase. 9/II in fase. 21/1 v arhivu IZDG.

¹²⁵ Dnevnika Nandeta Sedeja in Vlada Mišice: poročilo in odredba z dne 31. XII. 1943, fase. 9/II v arhivu IZDG; Zbornik VI/9, dok. 154 na str. 357 in 358 in dok. 161 na str. 374; Zbornik VI/10, dok. 14 na str. 36: Rudi Puhar-Razin in Mihael Butara-Aleks po že omenjenih beležkah. Butara tudi po podlistku Šercerjeva na Štajerskem (Začetek pohoda). Nedeljski dnevnik št. 31 in 38 z dne 2. in 9. februarja 1964; Anton Pečnik po historiatu borbe št. 27; Franci Strle po lastnih spominih.

¹²⁶ Lado Ambrožič-Novljan: Gubčeva brigada od str. 487 do 496 in Petnajsta divizija na str. 184; že omenjena odredba; dnevnika Nandeta Sedeja in Vlada Mišice.

POPRAVKI
tiskovnih in vsebinskih napak iz knjige Tomšičeva brigada
1942-1943

V knjigo Tomšičeva brigada 1942-1943 se je prikradlo nekaj napak, ki so deloma tehničnega, pravopisnega (menjala so se pravila za pisavo sestavljenih krajevnih imen) ali podatkovnega, nekaj je tudi navadnih spodrsljajev, v enem primeru pa gre celo za dodatna odkritja. Tukaj se bom omejil na popravke tistih, ki imajo vpliv na vsebino ali pa motijo kako drugače, ne bom pa mogel upoštevati takih pripomb (pravzaprav pričevanj), ki se od upoštevanih zapisov razlikujejo samo po vsebinskih odtenkih. Popravki si sledijo po vrstnem redu od začetka proti koncu, in sicer tako, da so najprej označeni številka strani, številka odstavka in številka vrstice (npr. str. 26/3-14) v odstavku od zgoraj navzdol, kjer je napaka. Med odstavke štejemo tudi besedila k fotografijam in opombe pod črto.

str. 14/1-9: n. (napačno) kakršno je uvajal »Partizanski zakon« nasprotno statutu proletarskih narodnoosvobodilnih udarnih brigad, pr. (pravilno) kakršno je uvajal »Partizanski zakon«. Toda takšno pojmovanje brigade je bilo spomladi 1942 nasprotno statutu proletarskih narodnoosvobodilnih udarnih brigad,

str. 18/8-2: n. Peter Grčar, kije padel, pr. Peter Grčar, kije bil hudo ranjen 29. novembra 1942 (umrl je šele po vojni),

str. 37/1-3: n. Prešeren (levo), pr. poročena Prešeren (desno),

str. 56/3-12: n. Cvišleiji, pr. Cvišlarji,

str. 75/5-6: n. od pa tam v Stari Log. pr. od tam pa v Stari Log,

str. 84/2-7: za narekovajem manjka zvezdica (*),

str. 101/5-6: n. Regerče vasi, pr. Regrče vasi,

str. 103/3-1: n. Prlekova* četa, pr. Prlekova** četa

str. 103/6-1: n. * Četi sta se imenovali, pr. ** Četi sta se imenovali,

str. 112/6-5: n. pod Joštom, pr. pod Primožem,

str. 113/1-2 in 3: n. Feliks Smrekar iz Zagorice (desno), Alojz Korelc-Milan iz Gorenje vasi (levo), pr. Feliks Smrekar iz Zagorice pri Dobrniču (levo), malo pozneje na Kočevskem Rogu pa še Alojz Korelc-Milan iz Gorenje vasi pri Dobrniču (desno),

str. 125/1-1: n. Ferdinand Šorli-Nande z Otovca (desno), pr. Ferdinand Šorli-Nande z Otovca (levo),

str. 138/6-2: n. Avguštin Vovk-Jurče, pr. Avguštin Vouk-Jurče,

str. 152 (skica): n. Bercetova skup. (z rdečim), pr. Beceletova skup.,

str. 167/1-3: n. Konrad Venigerholz, pr. Konrad Wenigerholz-Milko Goršič,

str. 168/2-1: n. iz Vinice, pr. z Vinice,

str. 185/5-7: n. Tem Gubčevcem, pr. Tem gubčevcem,

str. 193/1-5 (vir 40): n. fase. MUAC, pr. fase. MVAC,

str. 198/1-2: za narekovajem manjka zvezdica (*),

str. 222/4-8: n. ključnico, pr. nadlahtnico. Marija Cigale-Sonja tudi ugovarja navedbi, da je med begom izgubila Nandetovo puško. Ker je medtem Slavko Rode-Nande umrl, o tem ni mogoče razsoditi,

str. 243/3-6: n. Anton MarinceljJanko, pr. Anton Marincelj-Janko,

str. 254/3-5 do 8: n. Raffaello Capriotti, petindvajsetletni Giuseppe, Vittorio Merotto in Paolo Serco, pr. Raffaello Capriotti, petindvajsetletni Giuseppe Olivieri, osemindvajsetletni Francesco Iovono, dvajsetletni Carlo Finci, enaindvajsetletni Vittorio Mezotto in kot sedmi triindvajsetletni Paolo Sercia.,

str. 280/4-6 in 7: n. februarja 1943 kot namestnik komandanta Notranjskega odreda, pr. Ludvik Vider pa 16. aprila 1945 kot komandant 1. bataljona 15. SNOUB Belokranjske,

str. 291/1-1: n. Brata Rudi in Ludvik Brglez, pr. Brata Rudi in Ludvik Bergles,

str. 291 /3-2: n. Ludvik Brgles-Ljubo, pr. Ludvik Bergles-Ljubo,

str. 292/2-3: n. Ana Brgles, pr. Ana Bergles,

str. 293/4-1 in 2: n. Alojz Košir-Zmago (desno) in Jože Avsec-Čapajev (levo), pr. Alojz Košir-Zmago iz Rožne doline v Ljubljani (levo) in Jože Avsec-Čapajev iz Bistrice v Mirenski dolini (desno),

str. 333/1-1: n. na Mokrcu ujužilo, pr. na Mokrcu ojužilo,

str. 343/1-1: n. Popivoda (desno, Majcen-Nedeljko (levo), pr. Pero Popivoda (levo), načelnik štaba, in Dušan Majcen-Nedeljko (desno),

str. 357/4-10: n. 1. štajerskega bataljona, pr. 2. štajerskega bataljona,

str. 372/5-8: n. na spojih tirnicah, pr. na spojih tirnic,

str. 433/3-7: n. z 2. četo 2. bataljona, pr. s 1. četo 2. bataljona,

str. 436/2-3: n. 2. četa 2. bataljona, pr. 1. četa 2. bataljona,

str. 452/3-5: n. nadaljevati, pr. nadaljevati,

str. 462/4-11: n. do mraka 30. januarja 1942, pr. do mraka 30. januiaja 1943.,

str. 467/4-3: n. 3. slovenska udarna brigada, pr. 2. slovenska udarna brigada Matija Gubca.,

str. 471/3-3: n. pretresal, pr. česal naselja od Goljaka,

str. 481/1-2: n. Lokvice, pr. Lokvica,

str. 519/5-5: n. partizansko zaseda, pr. partizansko zasedo,

str. 530/3-17: n. Tiger, in Stane, pr. Bogdan Marčenko-Tiger in Stane,

str. 531 zdolaj: zamenjani sta fotografiji (Anton Eršte-Kos je v beli, Ivan Zmec-Milče pa v sivi jopici),

str. 551 (skica): n. Visejevec (s črnim), pr. Visejec,

str. 555/2-9: n. Neki partrizan, pr. Neki partizan,

str. 566/3-2 in 3: n. Janez Bahor (desno) in Jože Cajnar (levo), pr. Janez Bahor iz Belčjega vrha (levo) in Jože Cajnar iz Krasinca (desno),

str. 581/1-2: n. 19. marca 1943, pr. 17. marca 1943,

str. 582/2-11: n. Plešivici, pr. Pleševici,

str. 591/4-1: n. Ujetega Italijana, pr. Ujeta Italijana,

str. 597/3-2, 3 in 6: n. Za Gubčevo brigado ni podatkov o izgubah, torej jih ni bilo... 12 mrtvin in 14 ranjenih, pr. Iz Cankarjeve brigade sta padla dva. Iz Gubčeve je padel eden, devet pa je bilo ranjenih. Celotne partizanske izgube na dan 25. marca 1943 so bile 13 mrtvih in 23 ranjenih.,

str. 601/3-14: n. Janeza Hribarja-Rokce, pr. Adija Ostrca,

str. 602/5-1, 4 in 5: n. padla po dva partizana iz Gubčeve in Cankarjeve itd., pr. Na zmagoviti strani sta padla dva partizana iz Gubčeve in trije iz Cankarjeve brigade, ... ranjenih je bilo iz Gubčeve osem, iz Cankarjeve pa 17, Skupaj so imeli partizani potemtakem pet mrtvih in 25 ranjenih,

str. 603/1-2: n. devetkrat večje, pr. sedemkrat večje.

str. 603/4-7 in 8: n. 18 mrtvih in vsaj 36 ranjenih, Gubčeva dva mrtva in tri ranjene, pr. 20 mrtvih in vsaj 50 ranjenih, in sicer: Tomsičeva brigada šest mrtvih in 12 ranjenih, Gubčeva tri mrtve in 17 ranjenih,

str. 610/11-1 (vir 82): n. v nadaljevanju., pr. v nadaljevanju in Adi Ostre, ustni vir.,
str. 610/13-3 in 16-3 treba je dodati: in Mirko Klančar-Sandi,
str. 616/2-20: n. »Vojaška kronika« vsebinski napredek, pr. »Vojaška kronika«.
Ta številka Tomšičevega glasu je pokazala nadaljnji vsebinski napredek,
str. 639/5-5: n. v noči na 2. maj 1943, pr. v noči na 2. april 1943,
str. 659/4-7: n. na levo proti Gornjim Poljanam, pr. na desno proti Gornjim Poljanam,
str. 671/3-3: n. iz Ravnika, pa sta si, pr. dva kmeta iz Ravnika pa sta si začela,
str. 674/2-12: n. Napad na Kamijon, pr. Napad na kamion,
str. 716/3-5: n. Vladimirara Kneževiča, pr. Vladimira Kneževiča,
str. 738/1-1: n. Od desni proti levi, pr. Od leve proti desni,
str. 756/4-1: n. Češka zbrojevka, pr. Puškomitraljez češka zbrojevka,
str. 757/4-16: n. zadrževala, vendar, pr. zadrževala, vendar je moral,
str. 761/5-13: n. Franjo Midej, pr. Franjo Mide.
str. 762/2-2: n. v Kosovem lešjevu, pr. v Kosovem leščevju,
str. 782/2-6: n. podložili 15 zahtev, pr. predložili 15 zahtev,
str. 783/4-2: n. yrh Sobračé, pr. Vrh-Sobrače,
str. 872 manjka Škrlj Anton * 1910 Turjak f 1943 Raščica,
str. 880 pod b: 1. štajerski bataljon 110, 357, pr. 1. štajerski bataljon 110, 2. štajerski bataljon 357,
str. 937: n. Vovk Avguštin-Jurče, pr. Vouk Avguštin-Jurče.

SEZNAM BORCEV TOMŠIČEVE BRIGADE
za čas od 16. julija 1942 do 13. julija 1943, ki so bili izpuščeni iz
seznama 2. knjige ali pa so se dodatno prijavili

Angelo * 1921 Primorska t 1943 Milanov vrh
Badovinac * Žumberk SRH t 1944-1945 Štajerska
Bajuk Marko-Kalčev * 1913 Radoviča t 1943 Brod na Kolpi
Balkovec Alojz * 1922 Zilje Vinica
Balkovec Peter * 1925 Zilje Vinica
Ban Janez-Zorko * 1924 Brusnice
Bardon Jože
Barle Feliks * 1926 Gornje Kamenje t 1943 Ribnica
Bartel Vencelj * Gorenja Straža
Baša * 1919 Primorska t 1944 Basaljšče
Beber Franc * 1908 Slivice Rakek t 1943 Primorska
Bertoncelj Jože-Tomo * 1921 Stranska vas pri Novem mestu
Berns Franc * 1919 Daljni Vrh
Bizant Jože * 1924 Preska Medvode t po vojni
Bogataj Božidar * 1927 Ljubljana
Bratina Tone t 1944 neznano kje
Bremec Janko-Pepl * 1926 Lokavec t 1943 Vinica
Butala Janez * 1924 Grič Dobliče t po vojni
Butala Rudolf-Viktor * 1912 Rogati Hrib
Cirilček * 1926
Čadonič Jože * 1921 Zilje Vinica
Čemaž Rudolf * 1924 Zilje t 1945 Sela Zaknje
Čeme Angela * 1919 Golo Brdo Medvode
Černelič Anton * 1909 Ravne pri Zdolah t po vojni
Černič Anton * 1925 Metlika t 1944
Črnugelj Alojz * 1924 Lokvica t 1945 Domžale
Darko * Tolmin t 1943 Slivnica pri Cerknici
Detoni Anica-Maijanca * 1907 Bezuljak t po vojni
Dobnikar Franc * Rakovnik Medvode t v NOV
Dobrajc Peter-Pero Klepec * 1921 Brdo t 1943 Rakitnica
Dovjak Jože * 1911 Borovnica f Ladre pri Kobaridu
Dragoš Jože * Dragoši t 1943 Stari Breg
Feijan Vincencij * 1911 Ribno Bled t 1943 Hribence
Flander Ciril * 1915 Zakojca t 1944 Dolenjska
Furlan Karla * 1906 Ponikve Sežana
Gabršček Albert-Vivod * 1912 Idrija ob Bači
Gobec Jurij-Žorž t 1943 Polhograjski Dolomiti
Goljat Leopold-Kovač * 1915 Muljava t po vojni
Golob Jože * 1912 Gradišče t 1944 Zg. Razbor

Golobič Albin * Sadinja vas Semič
Gornik Janez * 1913 Grabrovec Metlika t 1944 Babna Polica
Grimšič Ivan-Gams t 1944 Štajerska
Guštin Martin * Trnovec Metlika t v NOV
Henigman Janez * 1909 Rakitnica t po vojni
Hlebš Emil * Bizovik t 1943
Holman Jože * Boldraž
Hrast Hedo * 1925 Kobarid
Humar Jože-Srečko * 1912 Banjšice t po vojni
Hvala Peter, Kneža t po vojni
Ipavec Franc * 1906 Banjšice t 1945 Banjšice
Irt **Jakob * 1909 Drganja sela f 1943 Novaki**
Jaklavič Lojze-Ciril * 1920 Gornja Lokvica
Jakobčič Jože * 1921 Jankoviči
Jakobčič Rudolf* 1919 Bedenj
Jakopič Andrej-Hari * 1919 Ljubljana-Ježica t 1944
Jakovčič Anton * 1919
Jakovčič Janez * 1925 Črnomelj t 1943 Pugled
Japelj Janez-Lovrenc * 1919 Iška vas
Jarc Anton
Jurca Mirko-Mičo * 1922 Podgora t 1945 Bosiljevo
Jurkovič Anton
Kambič Niko * 1923 Krasinec
Kamšek Adolf-Dolfe * 1925 Kočevje f 1943 Suha krajina
Kaps * Straža pri Novem mestu t 1943 Leskova dolina
Kastelic Anton * 1925
Kavčič Franc-Bomba * 1907 Kostanjevaca na Krki t po vojni
Kavčič Miroslav * 1916 Lokavec t 1945 Kamnik
Kelvlšar Viktor
Kete Marjan * 1924
Klančar Ivan
Klobčar Jože-Mum * Podgrad Novo mesto
Knafelj Božo * 1921 Jama pri Dvoru * 1943 Rakitnica
Kobe Andrej * 1925 Dobri Dol
Kocjančič Rudi
Kočevar Jože
Kopič Franc
Koprivec Alojz * 1921 Zabrdje
Košir Alojz-Zmago * 1922 Ljubljana t 1943
Košir Franc-Srečko * Kamnik pod Krimom t 1944 Pohojje
Košir Mirko t 1944 bolnišnica
Koštal Josip-Jelko * 1914 Grosuplje
Kraševac Franc * Lokvica
Krašovec Jakob 1910 Hrastnik t Podraga Vipava
Kržin Lojze-Topol * 1914 Zadvor t 1944 Dolenjska
Leben Lojze-Mihelnov * 1923 Bizovik t 1944 Paški Kozjak
Levstik Karel * Male Lašče
Lučič Leo * 1907 Kastav SRH
Luzar Lojze * 1906 Gabrje Novo mesto
Majerle Anton * 1914 Jelševnik t po vojni
Malko Janez * 1925 Dobrova Ljubljana
Marinič * Zalog pri Novem mestu
Marko s Primorskega t 1945

Mavzetič Slavko
Medved Ivan * Mačkovec pri Novem mestu
Mesesnel Franc * 1917 Erzelj t v NOV
Meže Alojz * Gabrje t 1943 Kožljek
Meže Janez-Može * 1913 Gabrje t 1945 Šentandraž
Miklič Anton * 1921 Mokronog
Miko * 1922 Metlika
Milek Danijel * 1924 Fučkovci t 1943 Cerknica
Miroslavič Jože * 1924 Golek Vinica
Mišmaš Jože * 1917 Kal pri Ambrusu t 1943 Hribence
Mlakar Jakob-Jaka * 1923 Stari trg pri Ložu
Mohar Marinka-Marija * 1920 Cerovo pri Grosupljem
N. Adolf * Kočevje t 1942 Gornje Sušice
Nemanič Stanko * 1922 Metlika t 1943 Rakov Škocjan
Novak Alojz-Jožan * Otok pri Krasincu t 1944
Novak Jože-Lev * 1919 Šmihel pri Žužemberku
Novina Alojzij * 1921 Brstovec t 1944 Velunjski graben
Orlič Polde * Metlika
Palčič Janez * Vrhnika pri Ložu t 1944 Horvati
Pancer Franc * 1926 Ljubljana
Pate * Rodine pri Trebnjem
Patemost Franc * Ljubljana-Polje t po vojni
Pavlič Franc
Per Jernej t 1915 Stranska vas pri Semiču f po vojni
Petrič Rudi * Prečna Novo mesto t po vojni
Petrič Stanko * Prečna t po vojni
Pirc Franc-Jovo * 1919 Rakek t 1943
Polenšek Vinko-Cene * Trnovec Medvode t 1943
Polšak Albert * 1925 Vipava t Bele Vode
Praznik Jože-Elin * 1924 Metnaj t v NOV
Princ Štefan * 1922 Fučkovci
Prošek Alojz * 1922 Hrušica t 1944 Pijava Gorica
Pucelj Alojz-Janko * 1921 Ruhna vas
Pucihar Jože-Fistrov * 1926 Glinek t 1945 Koroška
Rogelj Rudi * 1922 Novo mesto
Rozman Henrik * 1913 Brezovo pri Gabrovki **t** 1944 Žirovski vrh
Rozman Ivan-Lev * 1919 Ljubljana t 1943 Menišija
Rozman Jože * Ravne pri Bohinjski Bistrici
Rus Maks * 1920 Ljubljana-Polje
Rutar Franc * 1922 Tolmin
Saje Stanislav-Slavček * 1926 Mirna Peč
Selan Ludvik-Marcel * Tlake t 1942
Selič * 1908 Vojsčica
Sepaher Žan * 1920 Poreber pri Semiču
Sili Boris-Mali * 1925 Ljubljana t po vojni
Sladek Ludvik * Smolenja vas
Skube Ivan * 1922 Adlešiči
Starešinič Leopold * 1922 Črnomelj
Suhadolc Franc * Dobrova pri Ljubljani
Szopko Ana-Boža, roj. Vičić * 1894 Cerknica t po vojni
Szopko Janez-Milavec * 1895 Madžarska t po vojni
Šegina Ivan * Krasinec
Šetina Franci * Črnomelj t 1942 Podstenice

Šetinc Jože-Pepe * 1912 Tribuče f po vojni
Škedelj Franc * 1909 Gabrje t 1943 Brod na Kolpi
Škedelj Martin * Gabrje t 1943 Kožljek
Škrl Anton-Tone *1910 Turjak f 1943 Raščica
Šlekovec Jože * 1921 Mali Slatnik t Dolenjske Toplice
Sobar Anton-Miha * 1918 Dane pri Ribnici
Šorli Karel * 1913 Češča vas f 1944 Celje
Štemberger Anton
Šuperina Zvonimir * 1922 Trsat † 1944 Ribnica na Pohorju
Šušteršič Miha * Smolenja vas
Švajger Jože-Pepe * 1920 Črnomelj
Tomiš Nikola
Tratar Filip * 1920 Videm pri Veliki Loki
Turk Ivan * 1922 Babno Polje
Uhernlk Stanko f v NOV
Ule Alojz * Cerknica
Ume Anton * 1910 Stožice
Ušaj Mirko * 1927 Visoko (Vitovlje) t 1944 Snežnik
Valjavec Jožko * Metlika f v NOV
Vergot Tone * Metlika f po vojni
Vidic Jože * Zagradec
Višnjevar Tonček-Puškin t Ribče med NOB
Vrhovec Mirko-Planinko * Vrhovci t 1943 Grčarice
Vukšinič Martin-Boris * 1922 Želebej
Zakrajšek Alojz * 1913 Gradišče nad Pijavo Gorico
Zelinšek Ivan * 1901 Želinje
Zellnšek Janez-Tazor * 1923 Želinje t v NOV
Zemljak Jože-Domen * 1920 Grosuplje t po vojni
Zevnik Dušan * 1924 Ljubljana
Zorn Alojz * 1921 Prvačina f 1943 Milanov vrh
Zupančič Julij-Sine * 1926 Vranoviči f 1943 Bojanci
Zupančič Miha t po vojni
Željko Franc * 1924 Lokvica
Žibert Franci * Žabja vas f v NOV

KAZALO ORGANIZACIJ, ENOT, KRAJEV IN IMEN*

A	Antonio (Italijan) 399
Ačko dr. France (pater, skladatelj) 527	Antonovi v Zabočevem 128
Adamič Marjeta 8	Anžič Franc 413
Adlešiči 590, 649	Anžiček (mlinar pod Turjakom) 214
Afrika 11	Anžičkov hlev v Zabočevem 127
Ahec Jože 232, 562	Anžlovar Ignac 241, 584
Ajbelj 380, 394, 408	Apeninski polotok 365
Ajdovec 32, 33, 38, 41, 55, 58, 59, 71, 88, 628	arhivi
Ajdovščina 368	-CK KPS 241
Albert (nemški major) 400	- CK ZKS 8, 16, 81, 82, 150, 238-243, 353, 359, 362-364, 508, 638, 639, 642, 643
Albin (glej Volavšek Vinko)	- Hidrometeorološkega zavoda SR Slovenije 8
Albinca (glej Mali Albinca)	- Inštituta za zgodovino delavskega v Ljubljani 8, 20, 31, 32, 66, 81-84, 91, 99, 132, 161, 238-246, 275, 359-364, 492, 508-514, 528, 548, 579, 588, 637-643
Albreht Franc 440	- muzejski arhiv v Celju 8
Alcazar 211	- muzejski arhiv v Kočevju 8
Aleks (glej Butara Mihael)	- muzejski arhiv v Ložu 8
Alič Alojz-Lesnika 408	- muzejski arhiv v Metliki 8
Alujevič Branko 156	- muzejski arhiv v Novem mestu 8
Ambrož (glej Leskovec Jakob)	- muzejski arhiv v Postojni 8
Ambrožič Lado-Novljan 8, 10, 16, 27, 32, 33, 38, 45, 57, 58, 81-84, 121, 134, 148, 238, 241, 242, 250, 488, 509, 514, 618, 638, 642, 643	- muzejski arhiv v Slovenjem Gradcu 8
Ambrožič Ludvik 322, 404	- RSNZ 364, 509-514, 637, 640
Ambrus 86, 87, 415, 554, 626	- VII (Vojno istorijskega inštituta JLA v Beogradu) 241, 360, 361, 382, 509, 514, 637-639
Andoljšek Franc 320, 321	-VOS 8, 241, 245
Andoljšek Jože 222, 223	Arko Bogomir 344
Andoljšek Vinko 360-362, 543, 639	Arko Branko 351, 352
Andolšek Mirko 321, 322	Arko Edvard 511
Andreja (glej Kumar Danila)	Arko Franc-Johanov 314
Angel iz Goriških Brd 427	Arko Franc 468
Angelo (Italijan) 170, 647	Arko Ivan-Rajhov 444
Anglija 12	
Antončič Anton-Tone 353, 364, 456, 509, 510, 512, 516, 519, 543, 637, 639	
Antončič Ljubo 187, 202, 203, 254	

*Topografska imena in imena enot s skic niso upoštevana

Arko Janez 410, 411, 480, 510, 595, 641	Badovinac Vladimir 136, 224, 254, 332, 359, 393, 395, 442
zavezniške armade	Bahor Janez 645
- ameriška 5. armada 315	Bajt Franc 509, 512, 640
- britanska 8. armada 315	Bajt Štefan-Grozni 176
- Rdeča armada 11, 255, 369, 628	Bajt Tone 361
italijanski armadni zbori (korpusi) in	Bajuk Jože 179
nemške armade	Bajuk Marko-Kalčev 395, 647
- 10. armadni zbor 12	Bakar 371
- 11. armadni zbor 38	Baku 555
- 20. armadni zbor 12	Balant (glej Mihelič Franc)
- 21. armadni zbor 12	Balantič Franc 532, 533, 540, 542
- 30. armadni zbor 12	Balkovec Alojz 647
- 4. armada 579	Balkovec Peter 647
- 6. armada 20	Bambič Alojz 132
- 8. armada 11	Bambič Jože-Jožko 7, 354, 364, 430, 472, 510, 511, 513, 641, 642
- 10. armada 365	Ban Janez-Zorko 647
- armadna skupina B 365	Bani 105, 162, 165, 549, 562
Artmanja vas 630	Banjaloka 376, 389-392, 396, 407, 408
Artviže 370	Banjšice 648
Aupti 423	Banjška planota 366, 368
Avbar Ivan 395	Banovec 146, 258, 270, 313
Avbelj Viktor-Rudi 32, 61, 551, 575	Banovec Franc 218, 258, 270, 360
AVNOJ 557, 622	Banovec Janez-Tiger 146, 307, 313
Avsec Anton 8	Barakar pod Stampetovim mostom 340, 347
Avsec Filip-Mitja 212	Barban 369
Avsec Jože-Čapajev 68, 149, 150, 645	Bardon Jože 350, 647
Avsec Viktor 360, 362, 363, 509, 510, 584, 641	Bari 81
Avšič Jaka-Branko Hrast 14, 111, 356, 374, 388, 412, 413	Barje 88, 129, 133, 150, 222, 226, 523, 530
Avšič Miha 418	Barle Feliks 647
B	Bartel Vencelj 647
Babič Leopold-Polde 175, 351, 404	Bartol Jože 610
Babja draga 424	Barut Carlo 404
Babna Gora (pri Gombišču) 59, 64-66, 68, 70	Basač (glej Ivancič Slavko)
Babna Polica 648	Basališče 647
Babnik Stanislav-Mičo 7, 152, 155, 179, 240, 351, 361, 364, 619, 643	Baša Ivan 477, 478, 647
Babno Polje 90, 252, 282, 338, 381, 422, 423, 470, 491, 515-517, 536, 543, 545, 650	Baša Rudolf 458
Bač 338, 383, 477, 481	Bašlovi v Žužemberku 628, 630
Bačnik Karol 267	bataljoni (partizanski)
Bad Nauheim 359	- 1. bataljon Tomsčičeve 27-30, 32, 34, 35, 38, 42, 43, 51, 54, 55, 59, 64-69, 86, 88, 89, 99, 100, 102, 103, 106-110, 122-124, 129-131, 134, 145-149, 151, 159-162, 165, 166, 168, 170, 171, 173, 177-179, 181, 182, 184-190, 199, 201-203, 207, 208, 212-216, 221-223, 226-228, 230,
Badoglio Pietro 12, 13, 18. 21	
Badovinac Ilija 619	
Badovinac iz Žumberka 224, 395, 647	

247-249, 252-254, 257, 267, 274, 276, 279, 280, 282-288, 305-312, 314, 318-328, 330, 332-340, 342-344, 346, 350, 376, 381-383, 402-406, 416-418, 421-424, 426, 427, 429, 430, 445-447, 453, 455-458, 460-464, 466-468, 470, 478, 492-494, 516, 517, 519, 543, 545, 553, 562, 577, 583, 591, 598, 613, 615, 618, 619, 622, 624-626, 629, 631-634, 643

- 2. bataljon Tomšičeve 27, 28, 32, 33, 35, 39, 41, 48, 51, 60, 65-67, 85, 88, 89, 101, 102, 104-107, 109, 110, 112, 122, 124-126, 128, 129, 131, 145-151, 153, 160, 164-170, 173, 177, 178, 181, 182, 184, 186-190, 201, 202, 207, 208, 213, 214, 216, 220, 225, 227, 228, 247, 248, 252, 253, 257, 267, 272-276, 280, 282-284, 286, 305-308, 310-314, 318, 325, 327, 328, 330-336, 338-340, 342-347, 350, 352, 376, 381, 382, 384, 385, 397, 398, 400, 404, 407, 417, 418, 420, 424, 426-131, 443-453, 471, 472, 479^87, 492, 494, 495, 517-520, 522, 531-535, 537, 538, 542-549, 560, 561, 563, 564, 566-574, 576-578, 580, 582, 584-587, 589, 591, 592, 594-596, 598-600, 606, 610, 611, 615, 618-620, 622, 626, 627, 632, 634, 643, 645

- 3. bataljon Tomšičeve 26, 27, 35, 91-98, 112, 135-144, 191-199, 214-220, 223-226, 238, 240, 241, 244, 247, 248, 252, 254-269, 271-274, 276-282, 284-287, 305-308, 310, 312, 315-318, 324, 325, 327, 328, 330-332, 334, 335, 337, 338, 340, 341, 350, 354, 359, 361, 363, 364, 376, 381, 382, 384, 388-397, 400, 406-410, 412-414, 432, 433, 435, 436, 438, 441, 442, 468, 476, 478, 479, 492, 510, 511, 513, 521, 522, 537, 547, 549, 551-560, 565, 573-576, 580, 582-584, 587-591, 593, 594, 599, 606, 608-610, 617, 619, 621, 622, 625, 626, 628, 629, 632, 634

- 4. bataljon Tomšičeve 27-30, 32, 34, 35, 39, 40, 48, 52, 57, 64-66, 68, 69, 81, 84-86, 88, 89, 100, 102, 103, 105-107, 109-112, 122-124, 128-133, 140, 144, 145, 148-154, 159-162, 165-167, 170, 172-181, 185-187, 190, 199, 202-204, 227, 236, 247, 253, 279, 281, 286, 310, 324, 327, 330, 337, 350-357, 376, 382-385, 388, 400-404, 406, 407, 416-418, 422-424, 426-428, 430-133, 439-441, 444, 445, 447, 449, 453, 456, 457, 460, 463, 470-472, 475-481, 483, 484, 486, 487, 492-194, 509, 516-518, 520, 522, 528, 531-534, 536-538, 543-546, 548, 549, 561, 570, 573, 574, 576, 578, 580, 584-589, 592, 594, 605-609, 613, 616-619

- 5. bataljon Tomšičeve 206, 386, 387, 417, 418, 423, 431, 443-448, 471, 479

- 1. bataljon Šercejjeve 32, 35, 53-55, 59-61, 100, 107, 108, 131, 132, 165, 169, 177, 180, 226, 370, 381, 386-388, 531, 560, 562, 564, 612

- 2. bataljon Šercejjeve 32, 34, 40-42, 46, 48, 51, 53, 55, 100, 101, 103, 106, 108, 133, 165, 166, 168, 177, 182, 211, 212, 381, 386-388, 522, 531-533, 535, 542, 561, 562, 565, 612

- 3. bataljon Šercejjeve 32, 34, 53-55, 61, 107, 112, 131, 165-167, 177, 226, 339-342, 347, 370, 381, 386-388, 484, 486, 531, 561, 565

- 4. bataljon Šercejjeve 32, 37, 42, 46, 52, 53, 55, 59, 60, 100, 107, 131-133, 165, 169, 177, 226, 339-342, 347, 386-388. 561

- 1. bataljon Gradnikove 108, 165-167, 171, 173, 257, 346

- 2. bataljon Gradnikove 108, 165, 167, 173, 177, 185, 188, 190, 202, 226, 227, 257, 346, 368

- 3. bataljon Gradnikove 108, 132, 165, 166, 171, 200, 227, 228, 231, 232, 237, 256-258, 262, 264

- 4. bataljon Gradnikove 108, 109, 165, 166, 177, 226, 227, 257, 267

- 1. bataljon Gubčeve 27, 36, 42, 43, 45, 49, 396

- 2. bataljon Gubčeve 37, 43, 44, 49, 54, 66, 632
- 3. bataljon Gubčeve 37, 43, 45, 49, 55, 66
- 1. bataljon Cankarjeve 28, 38, 57, 58, 62, 396, 441, 604, 629-631
- 2. bataljon Cankaijeve 57, 63, 64, 604, 629, 630
- 3. bataljon Cankaijeve 49, 604, 629-631
- 4. bataljon Cankarjeve 31, 34, 630, 631
- 1. bataljon Gorenjske 109, 150, 178, 185, 188
- 2. bataljon Gorenjske 128, 185, 188, 227, 233-235
- 3. bataljon Gorenjske 131, 150, 185, 186, 188
- 1. bataljon Levstikove 603-605
- 2. bataljon Levstikove 603
- 3. bataljon Levstikove 556, 559, 603-605
- 1. bataljon 9. SNOB 18. divizije 378, 379, 396
- 2. bataljon 9. SNOB 18. divizije 378, 394, 553
- 3. bataljon 9. SNOB 18. divizije 332, 378, 379, 389
- 4. bataljon 9. SNOB 18. divizije 378, 379
- 1. bataljon Ljubljanske 212
- 2. bataljon Ljubljanske 212, 374-376, 541
- 4. bataljon Ljubljanske 432, 435, 436, 476
- 1. bataljon Brkinske 337, 369
- 2. bataljon Brkinske 370
- 3. bataljon Brkinske 370
- 4. bataljon Brkinske 337, 369
- 3. bataljon Štajerske (12. SNOUB) 575
- 1. bataljon Loške 280, 315, 318, 565, 588, 589, 594
- 2. bataljon Loške 280, 281, 315, 566, 570, 588-590, 603-605
- 3. bataljon Loške 280, 347, 561, 593, 594, 598, 599, 602, 606, 612, 614
- 1. bataljon Železničarske 389, 390
- 2. bataljon Železničarske 389, 391
- 3. bataljon Železničarske 389, 391
- 1. bataljon Belokranjske 645
- 3. bataljon Belokranjske 574, 575, 605-607, 616
- 1. bataljon Kosovelove (19. SNOUB) 368
- 1. bataljon 1. brigade 13. divizije 371-373
- 3. bataljon 2. brigade 13. divizije 372
- 4. bataljon 2. brigade 13. divizije 372
- 1. slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča 145, 212, 228, 314, 584
- bataljon Alme Vivode 369
- 1. bataljon VOS 310, 488, 546
- 1. bataljon Dolenjskega odreda 604
- 1. bataljon Dolomitskega odreda 369
- 1. bataljon Notranjskega odreda 618
- Levstikov udarni bataljon 15, 91, 97, 98, 134, 488
- Manevrski bataljon 228
- kvizlinški bataljoni
- 1., 2., 3. in 4. bataljon četniški v Grčaricah 177
- 1. bataljon Štajerski (Kobanski) be-ga brigade Triglav 155, 177, 211, 212, 523
- 2. bataljon Gorenjski (Peričnik) be-ga brigade Triglav 177, 211
- 3. bataljon Koroški (Dobrač) be-ga brigade Triglav 177, 211, 217, 220, 247, 526
- 2. domobranski 530, 573
- 3. domobranski 530
- 4. domobranski 530
- italijanski bataljoni
- 1. bataljon 23. pehotnega polka 59
- 2. bataljon 23. pehotnega polka 28, 38, 46
- 1. bataljon 51. pehotnega polka 62
- 2. bataljon 51. pehotnega polka 165
- 2. bataljon 52. pehotnega polka 28, 62
- 3. bataljon 52. pehotnega polka 28, 62, 165
- 1. bataljon fašistične milice 46
- 4. bataljon fašistične milice 46
- 71. bataljon fašistične milice 46
- 4. bataljon črnih srajc 62
- 54. bataljon črnih srajc 165

- 117. bataljon črnih srajc divizije Isonzo 28, 38, 42, 46, 52, 63, 65
- bataljon črnih srajc polkovne skupine 21. Aprile 28, 46
- posebni bataljon 51. pehotnega polka 130
- posebni bataljon št. 1 59, 63, 65
- posebni bataljon št. 2 59, 63, 65, 165
- posebni bataljon št. 3 28, 29, 59
- nemški bataljoni
 - 1. bataljon 1. polka 1. tankovske divizije 367
 - 2. bataljon 19. policijskega polka SS 367
 - 3. bataljon 19. policijskega polka SS 367
 - 1. bataljon 211. grenadirskega polka 426
 - 2. bataljon 901. tankovskega grenadirskega polka 367
- bataljon planinskih lovcev Heine 380
- bataljon planinskih lovcev iz Celovca 367
- bataljon Wehrmanschaft Sud 380
- samostojni bataljon kraških lovcev SS 367
- baterije (topniške)
 - 1. protitankovska 122, 282
 - 5. baterija protitankovskih topov 310, 313, 400, 416
 - topniška baterija 14. divizije 30, 32, 35, 57, 70, 99
 - topniška baterija 15. divizije 31, 61, 70
 - 7. baterija 3. divizion 6. topniškega polka (it.) 38
 - baterija gorskega topništva l.top divizion 14. divizije 316
- Baugartner Jurij 476
- Bavdek Alojzij 474
- Bavdek Lojze iz Marinčkov 268
- Bavdek na Osredku pri Robu 220, 225, 474
- Bavec Stanko 41
- Baza 20 14,15,143
- Bazli 424, 427
- Beber Franc 647
- Bebler Aleš-Primož 156, 250, 359
- Becetova skupina (Janez Becele) 644
- Beč 107, 108, 112
- Beden Alojz 351
- Bedenčič Ivan 351
- Bedenj 40, 41, 648
- Begunje pri Cerknici 227, 247, 253, 257, 259, 260, 267, 270, 272-276, 278, 280-282, 284, 286, 287, 326, 332, 342, 350, 364, 381, 388, 405, 410, 416, 458, 459, 464-466, 468, 492, 530, 532, 533, 544, 548, 549
- Bela Cerkev 158
 - Bela krajina 25, 26, 39, 91, 93, 99, 143, 144, 158, 169, 191, 193, 195, 198, 199, 268, 272, 339, 350, 407, 437, 441, 455, 460, 478, 493, 495, 545, 583, 618, 624, 632-634
- Belčevi 92, 96
 - Belčič Edvard 330, 337,452, 478, 577, 582, 594, 595
- Belčji vrh 645
 - Bele Vode 432, 443, 445, 472, 547, 649
- Belej Franc 242
- Belgorod 20
- Beli vrh (kota 949) 422
- Bellun 366
- Belska grapa 369
- Benčan Jože 458
- Benčič Drago-Brkin 508, 596
- Benčina Alojzij 620
- Benčina Dane-Bolko 339, 363, 364, 455, 467, 512, 513, 519, 637
- Benčina Mara. por. Poljanšek 337
- Beneča strmca 436
- Benedičič Miha 526
- Benedikt v Slovenskih goricah 559
- Benete 85, 89, 100, 522, 545, 546, 548, 549
- Benkovac 372
- Beograd 81, 362, 621, 643
- Berce France (znameniti bolničar) 103, 108
- Berečavas 142
- Bergles Ana 645
- Bergles Ciril 242, 513
- Bergles Ludvik-Ljubo 181, 475, 476, 645
- Bergles Rudi-Benkotov 162, 163, 645
- Berinščkova draga 423, 430, 431, 543
- Berkopec Lojze 267
- Berlin 11
- Berlot Božidar 526
- Berlot Vlktor-Samo 209-212

Bemat Franc-Čakla 67, 126-128
Bernik Albert 325
Bemot Ivan-Živko 386, 387, 479, 509
Bertoncelj Jože-Tomo 647
Berus Franc 647
Besta Fabio 191-193, 197-199
Beton Anton-Bojan 235
Betonklnl (Vrh v Rutah) 102, 103
Bevc Aleksander-Bobo 195, 197, 582
Bevke 156, 527
Bezcljak Anica 10
Bezclajevi na Pijavi Gorici 132
Bezcljak 253, 257, 285, 286, 332, 333, 342, 410, 461, 463-465, 565, 647
Bežan Emil 484, 485, 492, 545
Blbar 424
Bički lazi 452, 479
Bignaml Riccardo 12, 81
Blcljevlna 377, 386, 388
Blrčna vas 28, 29, 35, 633
Birk Stanislava-Marta 170, 333, 577
Bistrica v Mirenski dolini 645
Bistriška kotlina 30, 493, 494, 585
Bitenc Boris-Bojan 30, 585
Bitnar Pavlin 195, 356
Bizant Jože 647
Bizjak Angelca 430, 445, 452, 478
Bizjak Bemard-Kosta 7, 51, 82, 83, 239, 242-245, 309, 321, 322, 330, 346, 359, 362, 363, 462, 511, 513, 583, 641
Bizjak Jože 269, 274
Bizjak Stane-Kosta 242
Bizovik 210, 410, 413, 534, 541, 584, 596, 648
Bizoviški vrag (glej Habič Ivan)
Blate 87, 88, 179, 184, 578, 608
Blatna Brezovica 156, 527
Blatna draga 442, 444-447, 449, 471, 474, 476, 478, 493, 516
Blatna voda 447
Blatnik Anton 338
Blatnik iz Malih Lašč 312
Blaževci 376
Blaževac (kota 625) 285, 316
Bločice 282, 324, 330, 343, 344, 476, 531, 543
Bloke 89, 98, 99, 172, 204, 206, 216, 226, 249, 327, 465, 515, 528-530, 532, 544-546, 549, 603, 624, 631
Bloška planota 90, 204, 517, 634
Bloška Polica 226, 282, 316, 382, 388, 460, 490, 522, 531, 543-545, 604, 605
Bobek Jožefa-Pepca, por. Gustinčič 270, 273, 331, 359, 360, 557, 559, 590, 591, 600, 639, 641, 642
Bobnar Franc-Gedžo 89, 100, 147, 177, 179, 182, 184, 214, 253, 267, 274, 279, 282, 470, 562, 591, 594, 596
Bobnič Ivan 559
Bočkovi v Begunjah pri Cerknici 259
Bočkovo 541
Bofon pri Runarskem 100
Bofonova hiša 100
Bogataj Božidar 322, 647
Bogataj Franc-Rajko 125, 204, 383
Bogataj Jože 527
Boginja vas 40
Boh Ludvik-Stane 582, 641
Bohinjska Bistrica 322
Böhm dr.Oskar 282, 361, 423, 469, 509-514
Bojanci 15, 25, 27, 650
Bojanja vas 142
Bojc Anton 467, 468
Bojc dr. Franja 476
Bojc Janez 476
Bolčinova logamica (Rakov Škocjan) 305
Boldan Jože-Silni 7, 186, 188, 189, 201, 214, 243-245, 282, 283, 310, 311, 318, 327, 335, 360-363, 383, 398, 407, 428, 429, 445, 450,453, 479, 480, 483, 484, 509-511, 513, 514, 518, 520, 531, 533, 535,540, 541, 564, 566-568, 571, 582,610, 638, 640-642
Boldan Tone 534
Boldraž 583, 648
Bolka Jože 322, 324
bolnišnice
- Bolnica dr. B. Magajne 508, 511
- Jelenžleb 98
- Krvavice (Bercetova) 103, 108
- pod Snežnikom (Ute) 637
- pri Grintovcu 414
-Pugled 326, 395, 413
- Slovenska centralna vojno par-tizanska (SCVPB) 442

- Smrekovec 578
Bologna 12
Bombač Franc-Zorko 30, 50, 57
Boncar 89, 204, 388, 436, 561, 603, 605
Boncov klanec 42
Borovec 199, 578
Borovnica 110, 121-124, 128, 247, 261, 284, 332, 340, 346, 347, 380, 526, 647
Borovniški kot 23, 112, 121, 122, 127-130, 164, 526
Borovniški viadukt 152
Borštinar Jože 13
Bosiljevo 27, 92, 95, 139, 648
Bosna 587
Bosnar Franc-Breza 353, 354, 357, 481, 484, 518, 632
Boštanj 215
Boštetje 100, 102-105, 549
Boštjan (glej Šuštaršič Stane)
Bovščeva hiša v Grahovem 536
Božakovo 93, 224
Božič Ivan-Jovo 186, 188, 331, 333, 383, 450, 480, 483, 541, 576
Božič Majjan 544
Božnar Anton-Blaž 156, 210, 223
Bračič Mirko 17, 108,109, 128, 149, 177, 184, 185, 189,200, 203,335, 339, 341, 345, 357,471, 478,517-519, 521, 536,538-540, 580,594, 614
Bradač Franc 559
Bradač Lado 559
Bradeško Janko 527
Bradeško Ludvik-Iztok 64, 82, 84, 85, 132, 149, 150, 178, 238-241, 243
Brane (glej Vidrgar Rudi)
Braškar (glej Škrabar Stane)
Bratanič Ivan 217, 244, 359, 640, 641
Bratanič Martin-Milan 323, 325
Bratina Tone 647
Bratulič Viktor 121
Bratuš Jože 267
Bratuševa grapa 368
Brčić Matija-Branko 241
Brdnik Domin 349, 405, 463, 513
Brdo pri Ljubljani 372, 647
Breg (Črnci) 202, 580, 629
Breg pri Borovnici 468
Breg pri Kočevju 435

Breg pri Ribnici 187
Breg pri Sinjem Vrh 92
Breg pri Žužemberku 458
Bregar Jože-Ciril 418, 419
Breier (nemški poročnik) 529
Brelj Franc 434
Bremec Janko-Pepi 647
Brence France 275, 276, 360, 361
Brenke 65, 69
Brenner Karl 524
Brestica 442-444, 446
Breza (glej Bosnar Franc)
Brezje pri Begunjah 328
Brezje pri Rožnem Dolu 441
Brezje pri Smijenah 28, 247, 254, 328, 330, 332, 341, 342, 350, 465, 468, 604, 628
Breznik Jože-Gorki 134, 240, 282, 283, 314, 331, 360, 362
Brezov Dol 415
Brezov vrh 53
Brezova Reber 32, 34, 38, 58, 59, 71, 85, 462
Brezovica pri Borovnici 121-123
Brezovica (prej Brezje) pri Črmošnjicah 333
Brezoviška žaga 123
Brezoviški gozd 13
Brezovo pri Gabrovki 649
Breže 353
Brežice 366
Bribir 372
brigade (partizanske)
- 1. SNOUB Toneta Tomšiča (Tomšičeva) 5, 6, 9, 10, 14-17, 25-30, 32-36,38-43, 48, 50-52, 54, 55, 57-71, 81-112, 122-154, 159-182, 184-209, 211-228, 230, 232, 236-245, 247-288, 305-348, 350-357, 359-365, 368, 373, 376, 381-398, 400-410, 412-424, 426-433, 435, 436, 438-453, 455-458, 460^68, 470-472, 475^188, 491-495, 509-523, 526, 528, 530-538, 540, 542-578, 580, 582-596, 598-600, 605-611, 613-634, 639, 641-647
- 2. SNOUB Ljuba Šercejja (Šercerjeva) 16, 17, 25, 26, 28, 30, 32, 34, 35, 37,38, 40-42, 45^8, 51-61, 63, 70, 71, 82, 83, 85-89, 98-101, 103, 106-108, 110-112, 131-133, 149, 164-171, 173, 176, 177, 180, 182,

- 183, 185, 189, 190, 199, 207, 211, 212, 226, 238, 239, 242, 249, 250, 338-342, 347, 350, 351, 354, 363, 370, 373, 377, 378, 380, 381, 383, 384, 386-388, 420, 423, 456, 478, 481, 484, 486-488, 491, 493, 508, 514, 516-519, 521, 522, 526, 530-533, 535, 542, 543, 545, 547-549, 560-562, 564-566, 572, 573, 578, 580, 588, 589, 592, 594, 596, 599, 606, 612, 614, 617, 620, 622, 625, 627, 628, 632, 633, 637, 638, 642, 643
- 3. SNOUB Ivana Gradnika (Gradnikova) 14-17, 26-28, 30-32, 35-37, 42, 45, 46, 50, 62, 67, 81-84, 87, 88, 96, 107-109, 132, 158, 165-167, 171, 173, 177, 185, 188, 190, 200, 202, 207, 226-228, 231, 232, 237, 238, 251, 256-258, 262, 264, 267, 276, 278, 286, 328, 340, 346, 368, 509, 583, 603, 632, 633, 643, 645
 - 4. SNOUB Matije Gubca (Gubčeva) 14-17, 26-28, 30-32, 35-37, 42-46, 49, 50, 54, 55, 62, 66, 67, 81-84, 88, 96, 158, 238, 396, 509, 583, 603, 632, 633, 643, 645
 - 5. SNOUB Ivana Cankarja (Cankarjeva) 13, 16, 17, 25, 26, 28, 30-32, 34, 35, 38, 44, 45, 49-51, 54, 57-60, 62-65, 70, 71, 81-84, 87, 88, 131, 158, 211, 215, 226, 233, 238, 242, 396, 415, 441, 488, 509, 561, 573, 580, 603, 604, 622, 623, 628-631, 642, 643, 645
 - 6. SNOUB Slavka Šlandra (Šlandrova) 17, 87, 250
 - 7. SNOUB Franceta Prešerna (Gorenjska) 17, 18, 81, 87, 107-109, 112, 122-124, 128-131, 149, 150, 178, 180, 184-186, 188-190, 215-217, 227-229, 231-237, 239-241, 243, 244, 246, 247, 249, 250, 280, 312, 381, 382, 553, 640, 642
 - 8. SNOB Frana Levstika (Levstikova) 211, 231, 233, 278, 279, 330, 340, 355, 460, 488, 555, 556, 559-561, 570, 571, 574, 603-605, 622
 - 9. SNOB 18. divizije 211, 278, 332, 339, 376-379, 387, 389, 392, 394, 396, 407, 408, 488, 553, 554
 - 10. SNOUB Ljubljanska 212, 216, 225, 231, 247, 278, 281, 313, 332, 335, 339, 374-376, 432, 435, 436, 439, 476, 488, 526, 541, 584, 603
 - 11. SNOB Brkinska (Snežniška) 251, 337, 338, 369, 370, 383, 406, 455, 464
 - 12. SNOUB Štajerska 87, 488, 575, 603, 628-631, 643
 - 13. SNOUB Loška (Bračičeva) 246, 279-281, 287, 305, 306, 315-318, 327, 334, 335, 337-340, 346, 347, 350, 361, 363, 383, 428, 433, 452, 470, 488, 514, 516, 519, 521, 526, 536, 544, 545, 548-550, 561, 562, 565, 566, 570, 580, 588-591, 593, 594, 596, 598, 599, 602-606, 612, 614, 618, 620, 627, 629, 638-640, 642
 - 14. SNOB Železničarska 377, 380, 389-391, 394, 414, 488, 491, 555
 - 15. SNOB Belokranjska 278, 414, 488, 492, 574, 575, 603, 605-607, 616, 645
 - 16. SNOB Rabska 287, 354
 - 17. SNOB Simona Gregorčiča (Gregorčičeva) 16, 17, 32, 35, 42, 43, 45, 48, 49, 57-59, 70, 71, 87, 98, 108, 153, 488, 646
 - 19. SNOUB Srečka Kosovela (Kosovelova) 368
 - Istrska 369, 385
 - Tržaška 369
 - Prva slovenska artilerijska 231, 640
 - 2. hrvatskolstrska brigada 369
 - 2. brigada 8. divizije NOV in POJ 373
 - 1. brigada 13. divizije 371, 373
 - 2. brigada 13. divizije 371
 - 3. brigada 13. divizije 369, 371
 - 4. brigada 13. divizije 371-373
 - kvizlinške brigade
 - 503. četniška 176
 - planinska Gorjanci (zamišljena) 211
 - planinska Krim 211, 217, 229
 - planinska Nanos (zamišljena) 211
 - Slovenska planinska Triglav 211, 214, 216, 221, 226, 227, 237, 247, 526

italijanski in nemška brigada	Butala Janez 647
- 18. obalna 20	Butala Leopold 268
- Barbo konjeniška 11	Butala Rudolf-Viktor 647
- brigada SS Reichsführer SS 365	Butara Mihael-Aleks 7, 8, 10, 67, 69,
Brilej dr. Jože-Bolko Brezar 14, 17,	82, 108, 134, 239-241, 248, 253,
107, 109, 149, 200, 228, 232, 288,	280, 283, 286, 287, 306, 307, 319,
576, 580	321, 333, 346, 359, 361-364, 406,
Brinje pri Ljubljani 410, 411	424, 446, 456, 478, 509-514, 516,
Brinje v Liki 373	517, 583, 615, 618, 619, 629, 630,
Brinjeva Draga 428	632, 637, 641, 643
Brinovščica 99	Butina Sonja 361
Bristova draga 373	Buzet 368-370
Brkini 366, 368-370, 406, 444, 470,	
471, 479, 483, 484, 489, 493. 494,	
517, 518	
Brod Moravice 375, 376	c
Brod na Kolpi 373-379, 380, 387-392,	Cajnar Jože 645
394, 395, 397, 407, 408, 490, 493,	Cajnaije 107, 110, 227, 253, 254
603, 624, 650	Cajnkar Stanko (duhovnik) 482, 487
Brod v Novem mestu 97	Calavorna 135
Brodsko Zapolje 379	Canatta Giovanni 46, 49
Broz Josip-Tito 15-17, 19, 22, 81, 139,	Capriotti Raffaelo 645
157, 365, 618	Capuder Danilo 214, 215, 526, 565
Brozina Ivan-Slovan 385	Carova hiša v Vrbici 481
Brst (kota 577) 108	Caserman Francka 256
Brstovec 559, 649	Ceglar Zorko 559
Bruhanja vas 329	Ceglo 93
Brumvirt pri Kočevju 584	Celje 650
Brunskole Jože 142, 218, 241, 245,	Celovec 524
270, 276, 277, 360, 361	Cene (gostilničar v Ribnici) 157, 353,
Brusnice 647	388
Bučar Amalija 343, 344	Cene (partizan) 60
Bučka 253	Centa 216
Buenos Aires 638	Centa Edvard 268, 271
Buje 369	Cerar Anton 351
Bujsko 369	Cerje 51
Bukov vrh 460	Cerkljansko 250, 487
Bukova Gora 27, 194, 195, 460	Cerklje ob Krki 280
Bukovca (gozd) 166, 253, 472	Cerknica 139, 232, 241, 249, 251-
Bukovec Jože-Srečko 349, 405, 406,	263, 265-269, 271-279, 283, 284,
520	286, 324, 326, 328, 329, 331,359-
Bukovec Marko 41, 57	362. 381, 416, 458, 461, 464,466,
Bukovec pri Krvavi Peči 165, 253	467, 469, 478, 530-533, 535,537,
Bukovec pri Poljanah 435, 437, 438	540, 542, 544, 548, 604, 624,638,
Bukovica 181, 182, 184, 272, 273,	649, 650
322, 323, 329, 468	Cerkniščica 256, 259, 268
Bukovnik (kota 669) 461	Cerkniška kotlina 495, 515, 549, 574
Burgar Silva (glej Lukšič Silva)	Cerkniško jezero 327, 328, 330, 452,
Burnik Ludvik 10	453, 456-458, 460, 464, 466, 467,
Bušinja vas 142	479
Bušljeta Anton-Cveto 243	Cerkno 368

Cerkovnik Jože-Maijan 243
Cerkovnik Jože-Mežnajev 175, 312
Cerkvenik Albin-Triglav 209-211, 217
Cerkvenik Ivan 145
Cerkvišče 219, 223, 263, 264
Cerovec (kota 592) 213
Cerovec pri Semiču 142, 213, 268, 307, 308, 335
Cerovica 307, 309
Cerovo pri Grosupljem 649
Cerutti Guido 13, 22, 23, 30, 200
Cesarski vrh 340
Cesta (na Kočevskem) 215, 223, 560
Cesta 4. maja v Cerknici 263, 266
Cesta pri Predstrugah 214, 222, 322, 324, 333
Cibic Srečko 67, 140
Cibrova dolinka 267
Cigale Marija-Sonja 645
Cimperman Jožefa-Pepca 329, 331
Cimperman Konrad 465, 468
Cimperman Stane 363
Cimperman Viljem 239
Cinkarska cesta 414
Ciril (glej Dragar Anton)
Cirilček 647
Ciuha Janez-Silvo 519
Col 367, 368
Colarič Lojze 82, 84, 238
cone (operativne)
- 1. Dolenjska 14, 32, 42, 53, 57, 59-61, 63, 71
-2. Gorenjska 17
-3. Alpska 17
- 4. Štajerska 15
Corpus Christi v Kočevju 579
Cotič Jože-Iztok 200
Cotičev! s Tabora 244
Cotman Stanko-Amor 350
Crikvenica 371
Cma gora (kota 1197) 427
Cmi dol 442
Cmi lazi 424
Cmi Lug 372, 373,377,378,380,381, 386, 387
Črnolaski Berinšček 426, 429-431, 442
Cuccu Giovanni-Ivo 69, 145, 185,230, 241, 243, 246, 328, 362
Cujnik Anton 595
Curk Franc-Nace 359

Curl (kavarna) 579
Cvelbar Ivana 363
Cvelbar Viktor-Stane 7, 10, 93, 98, 196, 220, 238, 241, 246, 254, 259, 268, 285, 317, 325, 331, 332, 360, 362, 363, 383, 409, 410, 412, 413, 510, 555, 556, 558, 560, 575, 576, 582, 588, 593, 599, 639, 640
Cvetkovič Niko 351, 385
Cvibelj 28, 34-36, 38, 42, 43, 45, 49, 50, 54, 55, 628-630
Cvišlejši 580, 616, 623, 644

Č

Čabar 174, 175, 199, 375, 381, 416, 423, 426, 470, 472, 474, 493, 511, 546
Čabranska polica 385, 421, 422, 442-445, 471, 473
Čadonič Jože 351, 385, 647
Čadonič Marko 559, 560, 639, 640
Čakla (glej Bemmat Franc)
Čakš Jože-Pepe 450, 482, 483, 491, 494
Čampa Tone 223
Čaša 401-404, 417, 418
Čatež 156, 434, 490
Čeč dr. Viktor 564
Čehovin Stanislav 350
Čekada Anton 449, 481
Čekovnik 41
Čelje 483
Čelo (kota 740) 104
Čemaž Miko 223
Čemaž Rudolf 647
Čenčič Rado-Mitja 92, 94, 197-199, 244, 245, 281, 282, 361
Čepelnik Mirko-Gorski 149, 150, 215
Čepovan 367
Čerin Ivan-Jan 93, 217, 244, 269, 310, 360, 361, 363, 364
Čeme Angela 647
Čeme Ivan 447
Čeme Karel-Žan 85
Čeme Zvone 212
Černelič Anton 647
Černič Anton 647
Červan Olga, por. Vipotnik 57
Červanova cesta 98
Česnik Ivan 8

Češarek Alojz 586, 587
Češarek Janez 208, 476
Češča vas 650
partizanske čete

- 1. četa 1. bat. Tomšičeve 29, 66, 68, 123, 124, 159-161, 170, 178, 203, 213, 221, 222, 254, 280, 282, 286, 287, 306, 309, 322, 330, 336, 340, 344, 346, 423, 464, 466-468, 470, 492, 493, 516, 545, 583, 619, 626
- 2. četa 1. bat. Tomšičeve 29, 59, 66-68, 123, 124, 130, 159-162, 178, 187, 188, 222, 230, 282, 286, 306, 307, 309, 311, 319, 328, 330, 333, 336, 337, 340, 402, 406, 418, 421, 455-458, 470, 492, 577, 583, 619, 629
- 3. četa 1. bat. Tomšičeve 29, 51, 64-66, 99, 110, 123, 124, 145, 146, 159, 161, 168, 178, 187, 189, 213, 222, 247, 253, 274, 306, 307, 309, 312, 320, 321, 328, 330, 340, 342, 344, 403, 405, 423, 461-463, 492, 583, 619
- 1. četa 2. bat. Tomšičeve 66, 67, 104, 105, 122, 124, 125, 146, 168, 170, 186, 187, 189, 190, 201, 213, 214, 305, 312, 314, 331, 339, 340, 344, 384, 397, 398, 448, 450, 471, 472, 518, 531, 533, 535, 537, 538, 568, 570, 571, 574, 577, 584-587, 592, 600, 618, 619, 622, 645
- 2. četa 2. bat. Tomšičeve 39, 51, 60, 66, 104, 105, 122, 125, 126, 146, 150, 178, 181, 213, 272, 280, 286, 305, 307, 312, 314, 331, 335, 340, 342-345, 385, 428, 448, 450, 482, 485-487, 492, 494, 531, 533-535, 538, 544, 564, 566, 567, 570, 571, 574, 584, 585, 587, 596, 618, 645
- 3. četa 2. bat. Tomšičeve 65, 104, 106, 122, 125, 160, 167-169, 282, 305, 312, 331, 340, 344, 346, 347, 382, 385, 428, 429, 531, 533, 535, 542, 568, 585, 592, 594-596, 600, 618, 619
- 1. četa 3. bat. Tomšičeve 91, 92, 94, 97, 98, 136-138, 140, 141, 144, 193, 194, 196-199, 214, 215, 217, 220, 223, 224, 247, 254, 256, 257, 259, 260, 265, 268, 281, 282, 285, 286, 307, 308, 316, 317, 325, 328, 332, 340, 391, 393-395, 397, 408-410, 412, 414, 432, 435, 436, 442, 513, 553, 554, 556, 559, 582, 584, 588, 590, 591, 594, 599, 610, 621, 622, 626
- 2. četa 3. bat. Tomšičeve 95-98, 139, 141, 142, 194, 195, 199, 214, 217, 219, 254, 258, 260, 262, 263, 268, 269, 274, 276, 278-280, 282, 308, 328, 332, 338, 340, 382, 384, 391, 392, 408-410, 412-414, 432, 551, 553, 554, 557, 558, 560, 582, 584, 588-590, 593, 610, 617, 622, 626
- 3. četa 3. bat. Tomšičeve 27, 91, 97, 136, 137, 141, 142, 192-194, 197, 199, 214, 217-220, 223, 224, 254, 257, 258, 260, 261, 263, 265, 266, 269, 276, 282, 286, 310, 312, 316, 317, 328, 332, 340, 390, 392, 394, 408, 410, 412, 414, 432, 435, 553, 556, 558, 582, 584, 588, 594, 599, 610, 622, 626, 632
- 1. četa 4. bat. Tomšičeve 34, 48, 68, 69, 123, 128, 129, 160, 167, 173, 175, 190, 203, 204, 227, 351-354, 357, 401, 402, 404, 406, 416, 427, 453, 456, 457, 479, 487, 492, 518, 533, 534, 536, 549, 561, 570, 584, 587, 592, 607, 608, 613, 616, 619
- 2. četa 4. bat. Tomšičeve 34, 48, 66, 68, 123, 128, 129, 150, 159-162, 170, 174, 175, 203, 351, 353, 354, 357, 402, 404, 433, 439, 440, 453, 475, 479, 481, 492, 518, 536, 544, 545, 561, 587, 607, 608, 613, 616, 618
- 3. četa 4. bat. Tomšičeve 34, 39, 48, 57, 68, 69, 103, 105, 123, 129, 150, 152, 159-161, 174, 175, 187, 351, 354, 355, 357, 402, 404, 417, 430, 453, 456, 457, 470-472, 561, 570, 586, 587, 605, 608, 617-619
- avtočeta 253
- Pionirska Tomšičeve 173, 179
- Delavska (Delovna) 3. bataljona Tomšičeve 252, 282, 315, 330, 394, 397, 408-410, 432, 521, 552
- Imretova (3. četa 3. bat. Tomšičeve) 142
- Jankova (3. četa 4. bat. Tomšičeve) 402

- Kolesarska 1. bataljona Tomšičeve 207, 208, 215, 221, 222, 247, 249, 253, 274, 283, 285, 286, 305, 312, 314, 320, 323, 330
- Rotarjeva (2. četa 1. bat. Tomšičeve) 422
- Kramaričeva (3. četa 4. bat. Tomšičeve) 608, 618, 619
- Kumšetova (2. četa 4. bat. Tomšičeve) 124
- Llmova (1. četa 2. bat. Tomšičeve) 314, 398, 566, 592
- Našičeva (1. četa 4. bat. Tomšičeve) 124
- Pakarjeva (3. četa 1. bat. Tomšičeve) 342, 461, 463, 598
- Runova (3. četa 2. bat. Tomšičeve) 314
- 1. četa 1. bat. Šercerjeve 100
- 2. četa 1. bat. Šercerjeve 54, 100
- 1. četa 2. bat. Šercerjeve 41, 51, 165, 388
- 2. četa 2. bat. Šercerjeve 41, 51, 166, 388, 562
- 3. četa 2. bat. Šercerjeve 41, 166, 388
- 2. četa 3. bat. Šercerjeve 112
- 3. četa 3. bat. Šercerjeve 370
- 3. četa 4. bat. Šercerjeve 37, 53
- 1. četa 1. bat. Gubčeve 42, 49
- 2. četa 1. bat. Gubčeve 49
- 3. četa 1. bat. Gubčeve 36, 49
- 1. četa 2. bat. Gubčeve 44
- 2. četa 2. bat. Cankarjeve 57
- 3. četa 2. bat. Cankarjeve 63
- 1. četa 3. bat. Cankarjeve 630
- 1. četa 2. bat. Gorenjske 227
- 3. četa 3. bat. Gorenjske 188
- 1. četa 1. bat. Levstikove 604
- 1. četa 3. bat. Levstikove 605
- 2. četa 2. bat. Ljubljanske 541
- 1. četa 3. bat. Loške 347
- 2. četa 3. bat. Loške 347, 593
- 1. četa ZDO 197, 199
- 2. četa ZDO 157
- 3. četa ZDO 157
- kočevskega vojaškega področja 377, 378, 389
- Prlekova (1. bataljona Krškega odreda) 644
- Proletarska udarna 61
- zaščitna štaba Dolenjske operativne cone 42
- čete be-ga Slovenske planinske brigade Triglav
- četa metalcev min Bacač 211
- komandna četa 211
- mitralješka četa Glina 217
- strelska četa Drava 217
- strelska četa Zilja 217
- domobranske čete
- 27. četa domobrancev 604
- 28. četa domobrancev 604
- 3. četa Šentjernejska 3. domo-branskega bataljona 578
- 7. četa Šentruperska 3. domo-branskega bataljona 578
- domobranska Turjaška četa 570
- italijanske in nemške čete
- 1. četa 98. bataljona CCNN 31
- 2. četa 98. bataljona CCNN 31
- četa lahkih tankov 42, 46
- tankovska četa 31. motoriziranega polka 189, 194
- 2. četa 19. policijskega polka SS 578
- tankovska četa 145. polka Admont 257
- Četež pri Turjaku 210, 217
- Čibej Ciril 93, 349
- Čičarija 366, 368, 369, 385
- Čisti vrh 626
- Čot (gostilna) 248, 249
- Čož Rafael 103, 239, 241, 243, 541, 598, 611, 638, 642
- Črešnjevec 93
- Črmošnjice 28, 97, 441
- Črna vas 133, 154, 172, 226, 523, 526, 530
- Črnec 99
- Črni Potok pri Kočevju 197, 574, 616
- Črni Potok pri Velikih Laščah 197, 574, 616
- Črni Vrh 367, 368
- Črnomelj 10, 93, 135, 138, 140-142, 158, 191-195, 198, 218, 231, 238, 240, 244, 396, 413, 495, 648-650
- Čmugelj Alojz 384, 647
- Črvivnik (kota 684) 256, 257, 259, 260, 267, 272-275, 279, 284, 332, 461, 466, 468
- Curile 252, 545
- Čušperk 561

Čušperški klanec 215

D

Dacarji 94
Dachau 324, 325
Daki (glej Semič Stanko)
Daljni Vrh 395, 647
Damelj 92, 142
Damjan Viktor-Gandi 355, 364
Dane pri Ribnici 181, 184, 329, 335, 413, 455, 476, 595, 608, 617, 618, 650
Danilo (glej Rebolj Pavle)
Darko iz Tolmina 260, 261, 647
Darovec Jože 391, 392
D'Anunzio Gabriele 417, 450
De Reggi Jože 282, 382
De Fecondo dr. Gennaro 481
Debeli hrib 461
Debeli vrh 470
Debeljak Anton 104, 450
Debeljak Marija-Olga 457, 458
Debeljak Peter 329
Debenc 197
Debevec Gregor-Matovžin 267
Debevec Lojze 533, 538, 542
Debevec Tone 410
Dednik 102, 105, 549
Dedniški vrh (kota 834) 101, 102, 105, 106
Dedniško korito 101
Dejak Franc 308
Dejak Jože 385
Dekleva Anton 509, 510
Dekleva dr. inž. Janez-Čeki 7, 245, 286, 318, 359-364, 385, 448, 486, 487, 494, 508-512, 514
Delnice 366, 372, 373, 375-380, 387, 388, 603
Delost Jože 384
Delški most 315
Demšar Ivan-Jemej 122
Denvir Johh-Frenk 101, 168, 319, 323
Derenčin Franc 477, 478, 563
Dermastia Marjan-Urban 576
Demovšek Jakob 267
Destovnik Karel-Kajuh 255, 271, 360, 540, 546, 574, 576, 580, 620, 640
Dešen 595

Detoni Anica-Marjanca 404, 647
Devetak Ilka-Katra, por. Bignami 12-15, 18
Devica Marija v Polju (glej Ljubljana-Polje)
Dežman Jože 413
Di Pumpo Emilio 59
Dinko (vodnik) 534
Direktor (sovjetska obveščevalna služba) 13
divizije (partizanske)
- 1. proletarska 543
-3. slovenska (zamišljena) 17
- 6. divizija NOV in POJ 371
- 8. divizija NOV in POJ 373
- 13. divizija 369-374, 495
- 14. divizija (1. slovenska) 10, 15-17, 26, 30, 32, 35, 50, 57, 61, 70, 85-88, 91. 99, 106-108, 110, 112, 121, 122, 128, 129, 131, 133, 149, 154, 162, 164-168, 171, 173, 174, 176, 177, 181, 182, 184, 186, 189, 190, 194, 198, 200, 203, 206, 212, 215-217, 227, 228, 232, 236, 248-250, 252, 255, 256, 267, 271, 277, 278, 281, 282, 287, 288, 310, 314-316, 318, 327-329, 334-336, 338-341, 343, 345, 348, 351, 352, 357, 364, 376, 380-382, 384, 386, 388, 389, 397, 407, 416, 433, 452, 456, 470, 471, 478, 481, 486, 488, 491, 495, 509, 511-522, 530, 531, 540, 543, 545, 546, 548-550, 561, 566, 571, 573-575, 577, 579, 580, 593, 594, 598, 603-606, 611, 613-616, 618, 620, 622-624, 627, 628, 631-633, 637-641
- 15. divizija (2. slovenska) 15-17, 26, 30, 31, 61, 70, 81, 82, 84, 87, 278, 335, 340, 376, 488, 491, 495, 514, 530, 561, 575, 624, 627-629, 632, 633, 638, 643
- 18. divizija 278, 354, 361, 363, 374, 376, 488, 491, 495, 508, 514, 530, 593, 622, 642
italijanske in nemške divizije
- 202. obalna 20
- 206. obalna 20
- 207. obalna 20
- 208. obalna 20

- 213. obalna 20	Dob pri Šentvidu 62
- Aosta 20	Dobec 251, 283, 340-342, 346, 350,
- Asleta 20	461, 463-469, 526
- Cacciatori delle Alpi 28, 46, 52, 62,	Dobindol 97
63, 65, 87, 100, 101, 106, 111, 154,	Dobliče 141
165, 166, 171	Dobličica 142
- Coserla 11	Doblička Gora 93
- Cuneense 11	Dobnikar Franc 647
-Isonzo 13, 22, 56, 58, 59, 65, 87, 111,	Dobovičnik Stane-Stane Krt 34, 148,
154, 174, 200	242, 287, 288, 471, 481, 518, 521,
-Julia 11	571, 577, 632
- Livorno 20	Dobra (reka) 95
-Lombardia 174, 189, 194, 198, 199	Dobra vTrošmariji 91, 92
- Napoli 20	Dobrajc Peter-Pero Klepec 186, 187,
- PADA (Principe Duca d’Aosta) celare	647
11	Dobrava 32, 38, 42, 46, 51, 55, 59, 65,
- Pasubio 11	71, 629
- Ravenna 11	Dobravice (Gornje in Dolnje) 95, 263,
- Sforcesco 11	264
- Torino 11	Dobrepolje 321, 570
- Tridentina 11	Dobrepoljska kotlina 213, 245
- 1. tankovska divizija SS Leibstan-	Dobri Dol 648
darte Adolf Hitler 367	Dobrinova čuvajnica 144, 146
- 11. tankovska grenadlrška divizija	Dobrnič 31, 32, 34, 37, 40, 42, 44-48,
SS Nortland 380	51-53, 55, 59, 65, 70, 71, 87, 158,
- 24. tankovska divizija 145, 367, 370	186, 282, 399, 434, 490, 629-631
- 44. grenadlrška divizija 365, 367,	Dobrova pri Ljubljani 648, 649
370, 372, 375, 380, 390, 416, 426	Dobrunje 440
- 71. pehotna divizija 266, 315, 365-	Dol 187, 268
371, 380	Dolenc dr. Mllan-Milan Medved 27, 82
- 162. pehotna divizija Turkestanska	Dolenc Franc 132
365, 372, 380, 624	Dolenja Trebuša 150, 153
- divizija Herman Göring 508	Dolenja vas pri Cerknici 451, 257,
- tankovska divizija 365	258, 260, 262, 275, 328, 461
divizijske ustanove 14. divizije	Dolenja vas pri Ribnici 67, 88, 177-
- podoficirska šola 632	187, 190, 194, 198, 200-202, 204,
- šola za desetarje 282	206, 243, 343, 344, 435, 458, 475,
divizioni (topniški)	476, 513, 545, 561, 580, 605-608,
- 1. topniški 14. divizije 267, 277,	617, 641
281, 282, 338, 340, 351, 488, 519,	Dolenja vas pri Senožečah 329
549, 603	Dolenjci pri Adlešičih 385, 595
- 1. topniški 15. divizije 488	Dolenje Golo 132
- 2. topniški 15. divizije 488	Dolenje Jezero 256, 257, 262, 328,
-topniški 15. divizije 632	450, 451, 458
- topniški Vega (be-ga) 211	Dolenje Kamenje 13
- 1. divizion 57. topniškega polka	Dolenje Otave 107
divizije Lombardia 189, 194	Dolenje Poljane 90, 176, 599
- topniški 145. polka gorskih lovcev	Dolenje Polje 32
Admont 257	Dolenje Ponikve 265
Divača 366, 487	Dolenje Sušice 30, 88

Dolenji Cvibelj 54
Dolenji Lazi pri Ribnici 308, 311, 323, 385, 458, 570, 634
Dolenji Suhor 396
Dolenji Vrh 630
Dolenjska 88, 156, 158, 194,249,250, 415, 433, 458, 462, 487, 488, 490, 523, 526, 528, 572, 618, 634, 647, 648
DolenjskeTopilce 28, 30, 50, 278, 396, 633, 634, 650
Dolenjsko gričevje 250, 340
Dolga Raka pri Krškem 459
Dolga vas v Kočevju 199, 399, 400, 552, 579, 580
Dolge doline 66, 68, 89
Dolge njive 89
Doline 428
Dolinšek Vojko 9
Dolničar Alojz 7, 10, 127, 205,238, 240, 244, 286,338, 361,363,519, 637
Dolničar Ivan-Janošek 10, 98, 240, 244, 265, 279,282, 310,327,337
359, 360, 362,363, 395,414,509
510, 555, 575, 640
Dolnja Lokvica 323, 325, 595
Dolnje Retje 208
Dolnji Kot pri Dvoru 397, 415
Dolšanova vila v Velikih Laščah 572
Dom na Stojni 617
Dom na Trsteniku 369
Dom slepih v Kočevju 611
Domen (glej Zemljak Jože)
Domžale 162, 163, 647
Dorbež Ivan-Bojan 331, 483, 486, 487, 492, 494
Dorče (glej Pahor Milan)
Doujak Herman 524
Dovjak Franc-Marjan Tramvajar 44, 215
Dovjak Jože 647
Draga pri Podpreski 172, 173, 176, 178, 199, 338, 351, 352, 376, 475, 546, 595, 597
Dragar Anton-Ciril 8, 141, 219, 238, 241, 244, 245, 263, 268, 359, 360, 363, 364, 393, 394, 509, 555, 557, 558, 590, 614, 639-642
Dragar Ivan-Gašper 245, 260, 261, 310, 360, 361

Dragarska dolina 173, 493
Dragatuš 138, 141, 192, 194, 195
Dragočajna 205
Dragomlja vas 142, 268, 277, 632, 634
Dragoš Jože 559, 647
Dragoši 647
Dragovan Franc 269
Dragovan Johan 595
Draksler Josip-Povh 16
Drašiči 65
Drašler Franc 125
Dražica 123, 124, 261
Drčar Jože 458
Drečnik Anton-Zvone 93-95, 136, 238, 269, 317, 360-362, 409, 410, 432, 509, 510, 584, 609, 610, 619, 641-643
Dremelj Anton-Ante 134, 343, 363, 384, 432, 450, 480, 491, 509, 512, 514, 536, 540, 582, 593, 610, 638, 640-642
Dren (vasica) 389
Drenik 210, 247, 253
Drenje 34
Drenov Grič 156
Drežnica 373
Drgan Engelbert 102, 135
Drganja sela 29, 30, 648
Dmik (kota 827) 436, 437
Dmovica 340
Drobnič Anton 245, 329, 363, 466, 512, 513, 582, 641
Drobnič Franc 519, 534
Drobnič Maks-Miro 222, 245, 280, 330, 362, 464, 466, 512-514
Drobnič Tončka 363, 638
Drobnič Vlado-Lado 338, 534, 599
Drobničeva Fužina v Grahovem 532
Drol Henrik-Živo 188, 189, 243, 244
društva
- Svoboda 121
-Vzajemnost 121
Družina Andreana-Olga 363, 364
Družinska vas 157, 158
Dubrovič Milivoj-Rado 46, 47, 578, 600
Dule (glej Švara Dušan)
Duplje na Gorenjskem 329
Dušan (glej Jakič Jože)
Dušek Franc 595, 597
Dušek Lojze 260

puško (glej Remih Dušan)	487, 508, 511, 512, 514, 537, 538, 585-587, 638, 640, 641
pvor 35, 46, 58, 65, 84, 85, 200, 336, 354, 396, 397, 408, 409, 412, 413, 433, 490, 545, 583, 603, 625-629, 631, 632	Ferfolja Slavko 126
pvorska vas 253, 545, 562, 573	Ferjan Vincencij 276, 647
pžems (glej Majnik Janez)	Ferjančič Vencelj-Adam 156
	Ferjanov skedenj (Tatre) 485, 486
E	Ferkov Alojzij-Jakec 104, 146, 168, 592, 597
	Ferletič Stojko 100, 239, 510
pfendi (glej Kovačič Lojze)	Filak Stanko-Vuk 538, 638
pfenka (glej Kovačič Ivan)	Filipčič Peter 484, 514
pl Alamein 11	Finci Carlo 645
plsakovič Salko 221	Finkovo 272, 273, 561, 570
plvira iz Trsta 559, 590	Finžgar Anton-Tone 351, 475, 476, 492
pncijeva hiša (Stranska vas pri Žužemberku) 628	Firm Zdravko 65
prbežnik Janez-Gorenc 7, 33, 82, 104, 134, 239, 240, 342, 344, 351, 363, 434, 479, 509, 511, 513	Fimar Anton-Rajko 167, 169, 260
prbežnik Matevž 33, 41, 104	Firštova hiša (Grčarice) 176, 180, 181
prjavec Ivan-Cene 157	Flajnik Danica 92
pijavec Lojze-Pastir 83, 240, 513	Flajnik Ljubica 92
pijavec Stane 82	Flajnikov hlev (Vukovci) 92
pršte Anton-Kos 645	Flajnikovi 92
przelj 150, 649	Flander Ciril 647
pvropa 44	Flego Franc 595
F	Flerin Drago-Dane 162, 163
	Florjan (glej Živic Alojz)
Fajdiga Lado 212	Foggia 315
Fajdiga Micka, por. Mihailovič 89,100, 238, 239	Fortun Franc 142
Fajfar Tone-Gašper Jeraj 81-83, 138, 143, 240, 241	Fortun Jože 142, 269
Faleskini Rudolf-Rudi 455, 467, 512, 513	Fortuna Vincenc 528, 532, 544, 638, 639
Faleskini Zvonko-Samo 315, 362	Franciškanska dvorana v Ljubljani 527
Fara (ob Kolpi) 204, 375, 376, 378, 379, 389, 391, 394, 543	Franko Ivan-Iztok 243
Fara v Novi vasi 226, 532	Frantar Vinko-Cene 445, 449, 474, 475, 512, 513
Farji laz 431	Franz Hermann 359
Farovski grič 221, 222	Frata 455
Fedreng 194	Frenk (glej Denvir John)
Feme Boris 356	Frfolov hrib 65, 69
Ferenc dr. Tone 8, 194, 241, 243-245, 359-365, 489, 495, 508-514, 637, 638	Fridrihštajn 610, 613
Ferfolja Ladislav-Lado 82, 126, 127, 146, 240, 241, 318, 362, 449, 450,	Fučkovci 649
	Furia di Fernando 22
	Furjanič Jože 131
	Furlan Karla 647
	Furlanija 365, 524
	Fužina (Drobničeva) v Grahovem 328, 532-534, 541
	Fužine v Gorskem kotarju 372, 373

G

- Gaber Silva 240
Gaberc Bogomir-Huso 57
Gabrje pod Gorjanci 263, 264, 393, 395, 467-469,
Gabrje pri Soteski 34, 38, 39, 48, 52396, 648-650
Gabrje pri Vipavi 352
Gabrovčec 435, 628
Gabrovica pri Črnem Kalu 485
Gabrovka 26, 490
Gabršček Albert-Vivod 647
Gaj 371
Gajzan Jože 224
Galjevica 154
Galun Anton 548
Gambara Gastone 21, 25, 29, 35, 37-39, 51, 58, 87, 88, 99, 106, 107, 131, 133, 138, 154, 156, 164, 170, 174, 188, 634
Ganoni Marija-Nada 220
Ganoni Vid-Vide 516, 609, 637
Ganonijevi v Zapotoku 253
Gartelc 175
Gartner Ferdo-Mitja 243
Gartner Franc 197, 436, 437
Gašparci 386
Gašparec Vladimir 245
Gašparjevi v Lazcu 475
Gašperič Jože 270, 274
Gedžo (glej Bobnar Franc)
Generalski Stol 95
Gerov vrh (kota 535) 34
Gerovo 248, 377, 380, 381, 386, 387, 426
Geršiči 95
G. Slava 13
Gianfrate Helena (glej Murovec Helena)
Gionelli Giuseppe-Pepe 135
Glavan Jože 476
Glavan Ludvik 332
Glavan Zdravko 476
Glavica (kota 828) 175
Glažuta 613
Gliha Franc 126, 381, 382
Glinek 649
Globel 89, 435, 436, 546
Globočica 260
Globodol 33, 48, 52
Globoka dolina 476
Gmajna 465, 564, 566, 567
Gnezda Štefan-Zvonko 197, 247, 359
Gobec Jurij-Žorž 647
Goče 263
Godičevo 100
Godovič 367
Goebbels Josef 366
Golac pri Obrovu 370, 413
Golek pri Vinici 649
Goli vrh (Cvibelj) 43, 434
Goli vrh (kota 562) 43, 434
Goli vrh (kota 815) 332
Goljak (kota 1144) 5, 337, 380, 382, 384, 385, 397, 398, 400, 402, 404, 407, 416, 417, 479-483, 490, 491, 493, 495, 520, 645
Goljat Leopold-Kovač 205, 261, 263, 647
Goljatova hiša (D. Suhor) 396
Golli Stanko-Ilija 266, 310, 327, 332, 582
Golo 131-134, 154, 173,211,212,217
Golo Brdo 647
Golo brdo (kota 584) 561
Golob Franc 559
Golob Jože 647
Golob Ludvik 639
Golob Pavel 61
Golobič Albin 648
Golobič Franc 395
Golobičevcevec (kota 790) 305
Golobinjek 39, 632
Gomance 337, 369, 376, 380-382, 384, 385, 398, 400, 418, 473, 479, 495
Gombač Milan 13, 81
Gomila 131, 158
Gonars 19, 156
Gora (kota 748) 215
Gora v Petrincih 546
Gorači 472
Gorenc (partizan) 218
Gorenja Blata 595
Gorenja Brezovica 122, 123, 128, 129, 165
Gorenja Straža 28-30, 39, 647
Gorenja Topla Reber 412
Gorenja Trebuša 93
Gorenja vas pri Dobrniču 644
Gorenja vas pri Ribnici 463

Gorenje Dobravlce 26

Gorenje Golo 132

Gorenje Kamenje 65, 68, 69

Gorenje Otave 103, 107, 109, 594, 597

Gorenje Polje 32

Gorenje Sušice 29, 463, 649

Gorenji Lazi 202

Gorenji Podšumberk 61

Gorenjska, Gorenjsko 17, 87, 107, 111, 112, 128, 130, 162, 190, 193, 231, 249, 250, 381, 523, 524

Gorenšček Maks 7, 104, 130, 205, 206, 208, 239, 244, 245, 253, 359, 360, 427, 430, 446, 471, 511-513

Gorica 328, 366, 367, 389

Goriča vas 178, 222, 223, 336, 468

Goričan Henrik 209

Goričane pri Medvodah 607, 609

Goriče pri Gloniku 178, 324

Goričice 330, 335-337, 416, 455, 459

Goričice pod Krimom 144, 146-148, 150, 153, 314, 346, 544

Goriška 524

Gorjanc Anton 269

Gorjanci 25, 29, 38, 52, 56, 58, 87, 93, 139, 366, 396, 441, 490, 495, 523, 526, 624, 633

Gorjup Ana 233

Gorjupova pekarna (Cerknica) 266

Gorki (glej Breznik Jože)

Gorkič Dušan 61, 63, 84

Gornik Janez 648

Gornik Jože 410

Gornja Kanomlja 197

Gornja Košana 482

Gornja Lokvica 93, 94, 268, 269, 312, 322, 326, 413, 648

Gornja Zafara 54

Gornje Jelenje 371, 372

Gornje Jezero 257, 330, 335-339,352, 416, 426, 453, 454, 457, 459, 494, 515, 516, 530, 531

Gornje Kamenje 647

Gornje Ležeče 370

Gornje Ložine 617

Gornje Poljane 646

Gornji Ig 112, 134, 144, 148-151, 153, 154

Gornji Suhor 268, 271, 322

Gornji Vrh 55

Gornji Zemon 410, 483

Gorski kotar 158, 328, 366, 367, 369-374, 420, 493

Gorše Adolf 450

Gorše Jože 591

Goršetova čuvajnica pri Ravbar-komandi 305

Gorup Silvo-Leon 362, 508, 509, 642

Gospič 371

Gospodska bajta (kota 957) 387, 388

Gosteče 404, 578

Goševič Radosav 612

Gotenica na Kočevskem 179, 231, 352, 477, 578, 604, 613

Goteniška gora 176

Gotna vas 633

Govže Alojz 404

Govže Rihard 322

Govže Stanko 274, 404, 405

Gozdar 435

Grabeljšek Karel-Gaber 8, 239, 363, 364

Graben pri Sv. Gregorju 542, 605

Grabrovec pri Metlika 94, 648

Gracelj Jožko-Darko 170

Graciozo Zefferino-Giuseppe 328

Gradac 35, 95, 187, 430

Gradec (pri Pivki) 487

Gradenc 86, 411, 414, 415, 555, 615, 617-620, 622, 627

Gradež 214, 593

Gradišar Alojz 284

Gradišar na Velikem Osolniku 218

Gradišar Pavla 225

Gradišče nad Pijavo Gorico 623, 650

Gradišče nad Prvačino 100, 135

Gradišče pri Robu 268, 271

Gradišče pri Trebnjem 210, 604, 647

Gradnik 632, 634

Grahovo 171, 257, 258, 328-332, 335, 362, 382, 416, 433, 458, 459, 467, 490, 492, 517, 528, 530-534, 536, 539-545, 548, 556, 570, 620, 634, 638

Grahovščica 534, 536

Grajski boršt 66

Grajševka 432

Gran Sasso 20

Grandovec Janez 321, 322

Granjevci (grapa) 225

Graplna 485, 486

Graziarli Rodolfo 12, 13
Grbac (naselje) 375, 379, 391
Grbac Antonio 481
Grča Peter 208
Grča Viktor 208
Grčar Domine 54
Grčar Peter 644
Grčarevec 108
Grčarice 163, 176-183, 185, 187, 189, 190, 198, 199, 202, 210, 211, 243, 354, 404, 476, 542, 578, 608, 613, 616, 634, 650
Grčarjeva klet (D. Cvibelj) 54
Grčovec (kota 1272) 448
Grda draga 417, 418, 451
Grdina Anton-Ilija 145
Greben 457
 Grebenc Franc-Lado 159-161, 178, 182, 185, 208, 253, 286, 310, 319-321, 327, 383, 403, 406, 423, 455, 467, 492, 519, 543, 545
Grebenc Alojz 591
Gregelj (mlinar) 183, 194
Gregorič Anton-Jakec 7, 204, 243, 244, 246, 313, 327, 353, 354, 361, 362, 364, 401, 402, 431, 453, 460, 470, 494, 510, 512-514, 516, 518, 520, 533, 534, 541, 576, 592, 606, 619, 637-639, 641, 642
Gregorič Janko 141, 195, 196, 310, 360, 361
Grgič Silvo-Šimen 82-84
Griblje 100, 135, 306
Grič (Dobliče) 647
Grič kapelica 457
Griček 191, 193
Gril Jože 384
Gril Viljem 50, 83
Gril Vinko 204
Grilc (glej Osredkar Franc)
Grilc Majjan-Igor 149, 150
Grimšič Ivan-Gams 648
Grintovec 442, 552-554, 583
Grivec 379
Grivka (kota 612) 561
Grizon Ivan-Ivo 30, 36, 50, 82, 83, 182, 240, 519, 542, 637, 638
Grlica Angel 395, 413
Grlica Frane Karlo-Drago 395, 413
Grlica Jože-Palkov 485
Grm (Novo mesto) 633
Grm Stanislav 321, 322
Grmada (kota 887) 34, 40-42, 46, 48, 53, 59, 435, 438
Grmada pri Trebnjem 410
Groblje ob Krki 97, 134
Grobnik (kota 1053) 426, 428
Grosuplje 215, 522, 530, 561, 566, 570, 573, 648, 650
Groznik Marija 89, 238
Gršič Janez-Ivan 7, 69, 84, 239,242, 243, 245, 330, 464, 465, 513,583, 619, 641
grupe
- 2. grupa odredov 138, 549
- Južna grupa odredov 248
- Rupnikova grupa (be-ga) 578
Gruden Albin 322
Gruden Anton 362, 363, 455, 464, 510, 512, 513
Gruden France-Svejk 8, 184, 185, 204, 243, 244, 351, 364, 481,514, 518, 538, 586, 587, 619, 637-639, 642, 643
Gruden Jože 567
Gruden Lojze-Paver 166
Grum Janez 211, 245, 526
Gržina Jožef 410
Guček Milan 8, 82-84, 132, 238-240, 242-244, 363, 484, 488, 508, 509, 514, 637-643
Gusti vrh 378
Gustincič Jožefa (glej Bobek Jožefa)
Guštin Martin 648
Guth Fridolin 596, 597, 602, 614

K

Habič Ančka-Malenska 610
Habič Ivan-Bizoviški vrag 224, 225
Hace Matevž-Matevž Plehan 67, 84, 89, 90, 108, 109, 127, 225, 242, 248, 252, 257, 262, 265, 279, 286, 287, 336, 359-361, 364, 386, 509, 513, 540, 574, 639, 640, 642
Hace Terezija 90
Hace Vera 256
Hadrat (nemški podporočnik) 529
Haložan Milan 276, 278
Harije 483
Harkov 20

Henigman Janez 648

Henigman Jože 595

Henigman Franc 591

Henkel (nemški poročnik) 529

Hercegnovi 329

Herinja vas 62

Herkolic iz Bele Krajine 268

Herman Lojze-Dušan 149, 241

Hidrometeorološki zavod SR Slovenije 7

Hinje 86, 87, 230, 409-411, 575, 617, 618, 621-626, 632

Hiti Andrej-Blažev 541, 542

Hiti Pavle-Paša 330, 354

Hitler Adolf 11, 365, 366, 488, 520, 522, 524, 615

Hlebš Emil 648

Hlede Vladimir-Maks 131

Hlepinov mlin na Goričicah 459

Hočevar Janez 282, 394, 521, 522, 554, 582, 588, 610, 611

Hočevar Jože 181, 212, 410

Hočevar Tončka 137, 259, 332, 432, 590, 591

Hočevje 337

Hodalin Andrej-Anže 179, 477

Holman Jože 648

Homec (kota 508) 177, 178, 184, 186

Homer (kota 423) 377, 388

Horakova tekstilna tovarna 586, 589

Horvat Franci 232, 236

Horvat Ignac-Imre 142, 217, 219, 220, 223, 224, 238, 245, 246, 279, 308, 331, 334, 389, 392, 409, 410, 412, 432-435, 437-441, 552, 556, 558, 576, 582, 608

Horvat Ivan 590, 595

Horvati 649

Hostnik Alojz-Jovo 53, 189, 198, 199, 374, 377, 378, 388

Hotujec Danijel-Milek 265, 649

Hrast 142

Hrast Hedo 648

Hrast pri Vinici 27

Hrastnik 648

Hrastov Dol 25, 58, 62

Hreljin 371, 372

Hren Ivan-Minerc 336

Hren Jože 54

Hren v Podskrajniku 469

Hrib 54, 92, 178, 186, 632

Hrib (kota 434) 412, 414

Hrib (kota 532) 177

Hrib pri Koprivniku 380

Hribar Anica (glej Mohar Anica)

Hribar Dana-Zdenka 220, 245

Hribar Janez-Rokca 565, 645

Hribar Janez-Tone Pogačnik 17, 30, 109, 189, 232, 278

Hribar Matevž 404, 586

Hribarčkovi v Zapotoku 220

Hribence 276, 277, 317, 647, 649

Hribernik Rudolf-Svarun 61, 107, 112, 211, 212, 217, 247

Hribje 65, 66, 68

Hribljan Franc-Juršanov 638

Hrovača 182, 222, 320, 344, 458, 543

Hrovat Ivan-Žan 200, 222, 223

Hruševo 110

Hrušica (hrib) 225

Hrušica pri Ilirski Bistrici 451

Hrušica pri Ljubljani 649

Hrušica pri Obrovu 440

Hruškaije 107

Hrvatska 14, 15, 25. 50, 87, 195, 366

Huda njiva 436

Hudi Konec 99, 160

Hudi Rogatec 247

Hudorovac Ivan 393, 509, 640, 641

Humar Jože-Srečko 648

Hutar Edo 93

Hvala Peter 264, 648

I

Iblančič Janez-Kovščev 267

Idrija 66, 205, 367, 458

Idrija ob Bači 647

Idrijca 367, 368, 487

Idrijsko 250

Ig 133, 162, 210, 211, 226, 231

Iga vas 41, 515

Igličar Alojz-Marko 50

Ilc Andrej 195

Ilc Franc 336

Ilenič Anton-Ilko, Lojze 7, 69, 81-84, 111, 148, 152, 163, 171, 239-244, 246, 355-357, 364, 509-514, 538, 540, 630, 638, 639, 641, 643

Ilersič Vinko 308

670

Ilersšlčeva čuvajnica 151, 153	J	
Iljja (glej Golli Stanko)		
Ilirska Bistrica 173, 248, 249, 368, 380, 384, 388, 397, 398, 400, 426, 449, 452, 458, 480, 481, 486, 491	Jadransko primoiije 524	
Ilova gora 25, 157	Jager Anton 440	
Ilovar Berto 156	Jager Franc 381	
Imre (glej Horvat Ignac)	Jager Leopold 440	
Inštitut za savremenu istoriju v Beogradu 621, 643	Jager Maijan-Ris 331, 339, 450, 510, 512, 514, 537, 592, 638, 640-642	
Intihar Anton 326	Jakac Božidar 327, 518	
Intihar Janez-Žane, Oblakov iz Iške vasi 313, 314	Jakec (glej Gregorič Anton)	
Iovono Francesco 645	Jakič Jože-Dušan 146, 170, 201, 216, 244-246, 274, 275, 280, 281, 359-361, 565, 566	
Ipavčja hiša v Cerknici 261	Jakin Rado 149, 188, 243	
Ipavec Andreja-Petja 13	Jaklavič Lojze-Ciril 93, 349, 648	
Ipavec Franc 648	Jaklitscheva hiša v Grčaricah 180	
Irt Jakob 648	Jakobčič Jože 648	
Iskra Jože 610	Jakobčič Rudolf 648	
Istra 209, 365-370, 385, 523, 524, 547	Jakobov laz 305, 306, 310, 312, 313, 322, 323	
Iška 99-101, 103, 106-108, 112, 131, 150, 154, 164-166, 211, 252-254, 460-463, 482	Jakofčič Adolf 109	
Iška Loka 150, 151, 392	Jakofčič Jože 146	
Iška vas 131, 132, 134, 156, 157, 313, 314, 461, 462, 648	Jakofčič Miko 219, 223	
Italija 5, 11, 12, 15, 18,21,22,24, 25, 86, 87, 141, 151, 154, 174, 181, 191, 194, 209, 210, 241, 243, 251, 359, 365, 488, 508, 539, 637	Jakopič Andrej-Hari 648	
Ivan (Belokranjec) 40	Jakoš Anton 410	
Ivan Iz Črnomlja 265	Jakoš Jože 597, 602	
Ivančič Ivan-Bojan 239, 485	Jakoš Jožko 158	
Ivančič Slavko-Basač 363, 509, 510, 553, 639	Jakovčič Anton 648	
Ivančič Tone 449, 512	Jakovčič Janez 413, 648	
Ivančič Alojz-Vane 134	Jakovčič Miha 178	
Ivanje selo 315	Jakša Angela 333	
Ivanovi na Produ 125	Jakša Anton 310, 559	
Ivanušič Vincenc 559	Jakša Franc 128, 130, 160, r76, 351, 433, 437, 439, 549, 605, 619	
Ivec Martin 312, 322	Jama pri Dvoru 409, 607, 627, 648	
Ivica (kota 1004) 429	Jamnik Maks 218	
Izber (pri Dedniku) 102	Jamnikar Ivo 10	
Izvir Krke 435	Jan (glej Struna Bogdan)	
Izvirek Ličanke na Rogoznem 372	Jan Branko 209, 211	
Ižanska cesta 154, 226	Janc Marija 229	
Ižanski grad 150	Jančar Stane 269	
Ižansko 150	Jančigaj Boris 476	
	Janezkov hrib 43	
	Janezov Janez (glej Kraigher Boris)	
	Janezovi v Zabočevem 128	
	Janežič Janez-Oijak 7, 82, 203, 221, 241, 245, 286, 319, 321, 361, 362, 455, 456, 510, 512, 576, 582, 613, 619, 626, 633, 640	
	Janežič Samo 526	

Janko (glej Povše Janez)	Jernej (glej Zore Ivan)
Janko (vodnik) 449	Jemejčkova hiša v Grahovem 536, 540
Jankoviči 559, 648	Jesenice 145
Janša Franc-Karl 331, 448, 483	Jesenov vrt 408
Japelj (pomočnik pri težki bređi) 558	Jesihova hiša na Velikem Osolniku
Japelj Janez-Lovrenc 648	220
Japelj Jože-Slobodan 350, 364	Jevtič Predrag-Dragan 42, 61
Jarc Anton 648	Jezerane 373
Jarc Janko 8, 81, 238, 239	Jezeršek Janez-Sokol 147, 150, 170,
Jarmovcl 444	181, 279, 282, 632
Jarmovska voda 443	Jež Franjo-Riko 57
Jasen 458	Ježica 187, 648
Jasenak 373	Joki (glej Plevel Franc)
Jasnica (kota 577) 178, 183, 185, 186,	Jones William 13, 19, 20, 22, 23, 31,
188, 189, 522, 545, 554, 578, 580,	44, 81-83
605-6 ip, 615-617, 623	Jordan Slavka-Stana 239, 309, 319,
Jastrebarsko 380	337, 362, 423, 458, 459, 512, 514
Jašelnik Jakob 586	Jordankal 33, 38, 631
Javorje 449	Josipdol 373
Javornik 318	Jošt Peter 324
Javornik na Jesenicah 308, 311	Jovan Ljubo-Saša 441, 582, 622, 632,
Javornik Pavle 333	633
Javorniki 226, 257, 305, 325, 328,	Jovo (glej Žorž Alfred)
336, 341, 451, 454-457, 463, 464,	Jožef Martin 60, 84
466, 478, 493, 515, 544, 546	Jožef Rudolf 62, 168
Jazbina pri Ravbarkomandi 305, 312	Jože Lojze-Žabkar 138
Jelenc Alojz-Helidor 180	Jožkovi v Metuljah 519
Jelenčeva hiša na Gmajni 564, 566	Judnič Jože 325, 326, 413
Jelendol 178, 179, 184, 189, 202-204	Jugoije 94, 396
Jeleniče pod Krimom 122	Jugoslavija 6, 16, 582, 622
Jelenič Anton-Metod 391, 392	Jurca Mirko-Mičo 648
Jelenja draga 443, 446	Jurček (glej Klemenc Ivan)
Jelenje 471	Jurčić Dušan-Svarun 382
Jelenov žleb 18, 88, 135, 177, 180,	Jurčić Metod 360
182, 184, 185, 472, 476, 604	Jure (glej Pavšič Štefan)
Jelovica 390	Jurič Ante 65
Jelševnik 142, 270, 648	Juričev Milan-Jugov 435, 511
Jenko (študent, tankist) 334	Jurišče 339, 341, 384, 385, 456, 485,
Jenko Jože-Ličebov 350	487, 492, 544, 545
Jensterle Jože-Oskar 354, 453, 481,	Juijevl 69
619	Jurjeviča 550
Jereb Ivan-Maks 67, 84, 160, 170,	Jurka vas 205
239, 242, 320, 362, 446, 452, 466,	Jurkovič Anton 648
471, 478, 512, 513, 577, 594, 641	Juvane Karel 437
Jerebov (sosed) 478	Južna Janez 396
Jerič Franc 157	
Jerič Persa 157	K
Jerina dr. Pavla, por. Lah 476	Kabič Nikola 575, 582, 585, 587
Jerman Jože 48, 68, 130, 150, 176,	Kačar Franjo-Boštjan 200
178, 279, 310, 327, 351	Kačje pri Brestlci 443
Jermendol 423	

Kadunc Jože-Pepc 205, 214, 261, 263

Kadunc Lojze-Slavc 468

Kairo 20, 22, 183, 210, 229

Kajuh (glej Destovnik Karel)

Kal 58, 59

Kal pri Ambrusu 270, 277, 649

Kališar (pri Logatcu) 108

Kalvarija 402, 403, 406, 418

Kambič Ivan 149

Kambič Niko 429, 648

Kambrica 450, 451

Kamenjak 369, 371, 426

Kamenje 65, 68

Kamenšek Jože-Pavc 325, 326, 413

Kamna gorica 256, 533

Kamni Potok 34

Kamnik Anton 66

Kamnik pod Krimom 648

Kamnikar Ivan-Matiček 142, 192, 351

Kamnikar Stane-Rado 41, 57, 212

Kampjut Danilo 269

Kampztz (nemški poročnik) 529

Kamšek Adolf-Dolfe 648

Kanc Janez 126

Kanfanar 370

Kanižarica 142, 393

Kanomlja 247

Kaplan Tone 458

Kaplanovo 435

Kapš (politkomisar čete) 354, 404, 492, 648

Karadordevič Petar 2. 51, 159, 176

Karapandža Branko-Matjažek 127, 149, 150

Kardelj Edvard-Krištof, Bevc 14-17, 31, 33, 44, 81, 336, 374, 375, 508

Karlovac 174, 366, 376, 380, 603

Karlovia 101, 164, 253,435, 561, 562

Kamičnik Ignac 641

Kasamar iz Raven na Blokah 519

Kaspar (nemški kapetan) 529

Kastav 369, 648

Kastelec Martin 141

Kastelic Anton-Knof 222, 268, 648

Kastelic Franc 329, 595, 611

Kastelic iz Rožnega Dola 88

Kastelic Martin-Bojan 269

Katra (glej Devetak lika)

Kaučič Ivan-Nande 14, 61

Kavabirt (gostilna v Kočevju) 579

Kavčič Franc-Bomba 648

Kavčič Hinko 556, 578

Kavčič Miroslav 648

Kavčič Stane-Duro 200, 244, 363, 478

Kavšice 484

Kebe Anton 359-361

Keber Stane 511

Kelvišar Alojz 145

Kelvišar Viktor 350, 648

Kemlak (kota 647) 256, 257, 260, 266, 273

Kendova ravan 430

Kenk Janez-Ivo 30, 82

Kem Ivan 338

Kersnič Ivan 582

Kersnič Stane 245, 362, 363, 428, 458, 508, 509, 511, 512

Kersnič Vinko 10, 286, 319, 322, 360-362, 423, 458, 510-512, 514

Kerševan Dušan-Iztok 205, 234, 235, 334

Kete Maijan 335, 648

Kiauta Ladislav 8, 361-363, 488, 508, 514, 639-643

Kic Marija-Tončka 351

Kidrič Boris-Peter 14, 15, 19-21, 23, 24, 31, 44, 144, 191, 336, 397

Kilibarda Mile 111, 112, 339, 377, 433, 566, 594

Kilovče 370

Kipo (jalovina v Kočevskem Rudniku) 584

Kim Viktor 122

Kisovec Mariča 10

Kitni Vrh 58

Klada 633

Kladuški grič 110, 341

Klana 328, 371, 380, 385, 397, 426, 471

Klančar Franc 450, 451

Klančar Ivan 648

Klančar Jakob 267

Klančar Lojze-Kovač 55, 332, 411, 414, 559

Klančar Mirko-Sandi 646

Klančarjev kozolec v Cerknici 262

Klanec pri Kozini 369

Klanec pri Tolminu 61

Klanjšek Jože-Vasja 53, 61, 170, 183, 590, 594

Klanska polica 384, 400, 402, 420, 447

Klavs Lojze 326, 360, 362, 468

Kleč pri Starem Logu 28, 205

Kleče 200, 554

Kleče pri Ljubljani 334

Klemenc Ivan-Jurček 331, 332, 344, 345, 363, 383

Klemenčič Franc 620

Klemenčič Leon-Batog 377

Klepač Vilko 553

Klepec Janez 167

Klepec Jože 218, 224

Klešče (Snežnik) 404

Klevevž 156

Klingar 434

Klinja vas 555, 579, 580, 584, 610, 611

Klinovrški oddelki 557-559

Klivnik (mlin) 369

Klobčar Jože-Mum 648

Klobučar Anton-Šnajder 7, 142, 208, 222, 242, 245, 330, 337, 359, 361-363, 457, 458, 460, 492, 513, 514, 583, 619, 641

Klobučar Janez 142, 196, 557

Klobučar Viktor-Kragulj 478

Klopčar Ivan 312, 533, 534, 541, 596

Klun Franc 272, 273, 458, 475, 476

Klun Jože 468, 469, 514, 519, 620, 637, 640-643

Klun Metod 342, 345, 361-363, 475, 512, 513, 535, 540, 541, 637-639

Kmečka pisarna 528

Knafeljc Božo 607, 648

Knaus (novinec) 583, 584

Knej 148, 217, 224, 435

Kneža 264, 648

Knežak 338, 383, 404, 429, 448, 452, 481, 485

Kneževič Milenko 575, 582

Kneževič Vladimir-Volodja 173, 646

Knežja Lipa 195, 198

Knežja Njiva 280, 471, 522

Knežja vas 59, 61, 64, 65

Knežki vrh 517

Knific Franc-Hrast 239

Kobal Nada 8

Kobal Valerija-Zmaga 224, 258, 286

Kobarid 648

Kobariško 487

Kobau Franc-Maijan 69, 162, 163

Kobau Karla 84, 242

Kobe Andrej 648

Kobe Matija 96

Kobetovi v Zabočevem 128

Kobila (kota 628) 561

Kobilji curek 105, 106

Kobjak 453

Koblajji 183, 578, 610

Kobolova hiša v Šalki vasi 579

Kobše Alojz 268

Kobše Franc 268

Kocbek Edvard-Pavle 57, 81-84, 91, 143, 238, 240, 241

Kocbek Rudolf 269, 559

Kocjančič Anton 241, 243, 363, 364, 640

Kocjančič Franc-Mato 350

Kocjančič Franc-Pepi 245

Kocjančič France 179

Kocjančič Janez-Galeb 248, 310, 327, 336, 337, 363

Kocjančič Pepi 260

Kocjančič Rudi 648

Kočevar Anton-Ribč 417

Kočevar Franc-Ciril 629

Kočevar Izidor 408

Kočevar Jože 648

Kočevar Lojze-Smreka 254, 258

Kočevar Marko 268

Kočevje 34, 35, 88, 136, 138, 177, 182-184, 191-195, 197, 199, 200, 214, 219, 221, 236, 244, 245, 280, 310, 336, 338, 353-356, 374, 388, 389, 399, 407-409, 433, 442, 486, 495, 520, 522, 529, 530, 551, 552, 554-557, 559-561, 570, 571, 574, 575, 578-580, 583, 584, 587, 588, 590, 591, 595-597, 602-604, 606, 610-617, 620-628, 631, 634, 638, 641, 642, 648, 649

Kočevje pri Črnomlju 460, 583

Kočevska Reka 177, 189, 193, 197-199, 338, 339, 610, 616

Kočevska tiskarna 281

Kočevske Poljane (glej Poljane pri Podturnu)

Kočevski Rog 26, 45, 58, 61, 81, 91, 93, 133, 134, 138-140, 151, 171, 411-414, 433, 437, 441, 442, 490, 551-553, 555, 556, 575, 598, 644

Kočevsko 136, 144, 373, 414, 468, 479, 493, 509, 522, 560, 632

Kodrič Zorka-Jelka 268, 360, 555, 557, 558, 639

Kofol Ignac 150, 153

Kogej Vasja 288

Kogoj Vladimir-Mišo 159, 178, 309, 310, 330, 546

Köhl (nemški kapetan) 529

Kojsko 595

Kokalj Alojz 322

Kokalj Anton 525

Kokave 229

Kolačnik 172

Kolar Bogomir-Črtomir 156

Kolar Franci 16, 508

Kolarjev kozolec v Cerknici 273, 275, 284

Kolenc Jože 218, 245, 260, 263-265, 359, 360, 594, 599, 641, 642

Kolenča vas 435

Kolenčeva hiša (Vrh v Rutah) 103

Kolpa 15, 19, 26, 27, 91-^93, 95, 96, 98, 139, 142, 183, 194, 195, 356, 365, 366, 372-379, 388-390, 392, 394, 545, 618, 620, 622

komiteji

- CK KP Slovenije 12, 14, 17, 60, 81, 82, 140, 252, 619

-CK KPJ 15

- OK KPS Cerknica 81, 100, 239, 243

- OK KPS Novo mesto 23, 81, 353, 359

- okrožni komite KPS za Kočevje 198

- pokrajinski komite KPS za Gorenjsko 17

- pokrajinski komite KPS za Primorsko 12

komande

- kočevskega vojaškega področja 373

- Ribniškega vojnega področja 330, 357

- Velikolaškega vojnega področja 330

- mesta Kočevje 197, 198, 200, 408, 591

- mesta Mašun 382, 384, 386

- mesta Petrina-Fara 374

- mesta Ribnica 355, 433

- mesta Stari trg 423, 515, 517

- mesta Velike Lašče 363, 432

- mesta Žužemberk 583

- mesta Ljubljane (četniška) 155

Komarov Anton 40

Komarov Vladimir 40, 41

Komen 367

Kompolje 62, 216, 321, 322, 462

Komunistična partija Slovenije - KPS 6, 21, 121, 168, 241, 286, 287, 329, 336, 337, 396, 482, 494, 518, 598, 643

Konculc 438

Konč hrib (kota 430) 340

Končan Ivan 204

Končan Majjan-Sever 180

Konda Lojze-Slavo 93, 136, 240, 269, 274, 360

Konj 452

Konjarnik 456

Konj evčev Tonček (glej Levstik Anton)

Konjski hrib 28, 94, 97

Konradi Egon 556, 578

Koper 369

Kopič Franc 648

Kopitar Jože-Gregor 198

Koprivec Alojz 648

Koprivec Ignac 16

Koprivlca Danilo-Borut 156-158, 177, 179, 181

Koprivnik 93, 98, 136, 195, 414, 552, 560, 617, 632

Koprivnikar Avgust-Jazon 7, 446, 447, 509, 511-514

Koračin Jože-Činki 157

Korana 95

Korbarjeva čuvajnica 146

Kordiš Anton 234

Kordun 19, 27, 30, 91, 93-96, 98, 139, 238

Korelc Aloj z-Milan 644

Koren (kota 1005) 130

Korenčič Anton 308

Korenitka 64, 65

Korita 53, 55, 422, 630

Koritnice 338, 383, 402, 429, 430, 448, 450, 452, 454

Koritnik 579

Koritnjak 371

korpusi

- 7. korpus NOV in POJ 287, 339, 372-374, 376, 377, 380, 381, 396, 487, 488, 491, 522, 543, 550, 574, 576, 580, 590, 598, 603, 616, 618-620, 622-625, 627-629, 631, 640, 642

- 2. tankovski korpus SS 315, 365-367, 371, 372, 380, 487, 488

- 3. tankovski korpus SS 371

Koroščevka 172

Korošec Janko-Učkov 352

Korošec Jože-Oblanov 178

Korošec Lovro-Branko 243

Korošec Niko 410

Koroška 90, 524, 649

Koruza Ivan 350, 352

Kos Jože 256

Kos Vilko-Zoran 136, 137, 220, 224, 258, 285

Kosar Regina-Irena 68

Koseze 338

Kosmač Ivan 198, 244, 269, 270, 273, 360

Kosmači lazi (kota 788) 389

Kosovo leščevje 646

Kosta (glej Bizjak Bernard)

Kostanjevica 526, 527, 529, 530, 648

Koščaki 107, 332

Košence 89

Koščkova hiša v Stranski vasi pri Žužemberku 629

Košir Alojz-Zmago 645, 648

Košir Dušan 8

Košir Franc-Srečko 648

Košir France-Pekov 595

Košir Martin-Viktor 160, 242, 244, 280, 319, 361, 362

Košir Mirko 648

Košir Rudi 620

Koširjeva hiša 564

Košorok Polde-Bolte 146, 241

Koštal Josip-Jelko 648

Košuta Silvana 363

Kot (kota 1004) 175

Kot pri Igu 150

Kot pri Ribnici 476, 550, 595

Kot pri Sinjem Vrh 263

Kotar Martin 68, 130, 207, 208, 286, 307, 311, 319, 321, 330, 337, 402, 419, 421, 456, 619, 625

Kotel 89, 99, 171, 172

Kotel (kota 502) 110, 112, 124, 340

Kotnik Stane 638, 640, 642

Kovač Anton-Tonček 310, 327, 331, 362, 363, 577, 586, 618

Kovač Božo-Olio 127

Kovač France 179

Kovač Julka-Tjaša 181, 351,433, 439, 440

Kovačev kamnolom 215

Kovačev kozolec 227

Kovačevič Ivo 511

Kovači lazi 392

Kovačič (cestar v Birčni vasi) 29

Kovačič Anton-Tone 282, 331

Kovačič Fedor-Jože 265

Kovačič Ivan-Efenka 98, 239, 279, 547, 563, 566, 571, 575, 589, 605, 607, 617, 619, 632

Kovačič Lojze-Efendi 138, 438

Kovačija pri Leskovi dolini 403, 405, 406

Kovačji grad 92, 96

Kovšca Frančiška 267

Kozak Vlado-Štrajzelj 143

Kozamernik Franc 110

Kozarišče 517, 519

Kozarje 41, 479

Kozina 369

Kozina Anton 468

Kozina Janez 350

Kozjak Franc 145

Kozjane 370, 421, 486

Kozjek 60, 65, 66, 68

Kozji Vrh 423, 424, 426, 427

Kozlevčar Alojzija (glej Uljančič Alojzija)

Kožar Janez-Prajer 212, 227-230, 233, 241, 245, 246

Kožar Lojze-Slavc 208, 212, 227, 228, 230, 245, 246, 260, 261, 359, 360

Kožbana v Brdih 584

Koželj dr. inž. Bogomir-Božo 359

Kožljek 108, 110, 239, 332, 333, 341, 350, 461, 464, 465, 467, 468, 492, 649, 650

Kožlješke žage 109

Kožuh dr. Ludvik 229, 236

Kraigher Boris-Janez 14-16, 23, 31, 173, 176, 242, 288, 550, 553, 571, 590

Kraigher Sergej 143

Kraigher Vito	16	Kremžar Franc-Cezar	226, 526, 532, 533, 537, 542
Krajcevi (objekti v Grahovem)	532-539	Kren Alojzij	179
Krajčeva žaga (v Cerknici)	256, 267, 268, 270, 273	Kren (kota 616)	554, 556, 560
Krajnik Peter-Zino	243	Krener Franc	529
Krakaj ev hrib	42	Krese Franc-Čoban	14
Kralj Anton-Kraljiček	270, 359, 360	Kresnice	248
Kralj Anton-Tone	310	Kressetova tekstilna tovarna v Kočevju	588
Kralj Blaž-Vlado	359	Krim	106, 129-132, 134, 154, 156, 164, 165, 346, 434, 462, 463, 478, 490, 634
Kramar Alojz	411, 412, 588	Krimšček	110, 122, 124
Kramar Franc	595	Kriška vas	561
Kramarič Anton	606	Kriške doline	460, 470, 516
Kramarič Anton (starejši)	396	Krištof Stane-Gangster	44
Kramarič Janez	7, 10, 39, 40, 57, 82-84, 103, 105, 106, 123, 130, 160-162, 181, 239-244, 351, 364, 433, 437-439, 509, 511, 549, 570, 586, 587, 605, 606, 608, 617, 619, 626, 639-643	Krivčev hrib	43
Kramarieva hiša in trgovina v Želimlju	221, 222	Krivčeva ograja	42
Kranj	465	Krivica (usek pri Goričici)	144, 145, 149
Kranjc Jože (domobranski častnik)	532	Krivoglavice	95
Kranjc Jožko-Ris	429, 463, 513	Križ	58
Kranjc Milan	158	Križ Janez-Volbenk	600
Kranjc Vilko	520	Križaj (partizan iz Ljubljane)	146
Kranjčeva trgovina v Cerknici	266	Križan Anton	40, 83
Kranjci pri Prezidu	430, 471	Križan Ivan	238, 244, 245, 272, 360
Kras	250, 366, 368, 494	Križan Stanko	219
Krasica	371	Križič Vinko	458
Krasil (gozdič)	127	Križišče	102, 107, 110
Krasinec	142, 167, 429, 545, 645, 648, 649	Križman Andrej	209, 210, 523
Kraševac Bogo	625	Križmanca	66
Kraševac Franc	648	Križmani	523
Kraševac France	103, 239	Križna gora	455
Kraševac Velimir-Igor	8, 53, 82-84, 189, 198, 241, 242, 244, 389, 509	Križnar Matevž	188
Kraševac Viktor	517	Križni vrh (kota 578)	86
Krašovec Anton-Kras	344, 512, 514, 534, 567, 570, 638, 640, 641	Krka	18, 26, 30, 32, 34-37, 42, 45, 52, 85, 87, 97, 157, 158, 278, 396, 409, 413, 530, 553, 603, 627-631
Krašovec Jakob	648	Krkovo nad Faro	379
Krašovec Janez	595	Kročale	89
Krašovec Stane-Albin	14, 22	Kropčevi v Velikih Laščah	207, 208
Kreko (trgovina v Kočevju)	579	Krog (greben)	166, 167, 170
Krekov prosvetni dom (pri Sv. Gregorju)	561, 573	Krogajjeva hišica	220
Kremesec Jože-Pepi	310, 361	Krokarica	106
Kremesec Pepi	141, 195	Kromar Karlo	267
		Kronovo	634
		Krpan Stanislav	450, 451
		Krška vas	282, 415
		Krško	372, 380
		Krt (glej Dobovičnik Stane)	
		Krušen vrh	35, 40

Krušni Vrh 59, 63-65, 68-70	L
Krušnji vrh 54	Labin 369, 370
Krvava Peč 99, 102, 104, 106, 151,	Labinje pri Cerknem 198, 269
164-166, 169-171, 216, 253, 254,	Lackner (gostilna v Dolgi vasi) 579
352, 461, 462, 549, 561, 563	Lačnari 426
Kržanova vila 561, 564	Lačnik 455
Kržln Lojze-Topol 648	Lado (glej Grebenc Franc)
Kržiščajeva hiša na Otoku 459	Ladra pri Kobaridu 647
Kržišnik Franc-Ris 176	Lah Borivoj-Boris 231, 640-642
Kržišnik Zvone 82	Lahinja 95
Kubed 369	Lakner Jože 136, 194
Kucler Vlnko-Vlne 83, 239	Laknica 157
Kuharjev rgl 175	Lakota Albert-Jaka 338, 393
Kukenberger Franc-Ignac 330, 619	Lamovšek Ivan-Runo 50, 82, 83
Kukman Anton-Žorž 566	Lampič Avgust 382, 410
Kukuljanovo 371	Lampret Jože (partizanski duhovnik)
Kulova sela 32, 38	543, 546, 620
Kumar Danila-Andreja 306, 314, 336,	Landovec pri Dolenji Brezovici 128
362, 383, 398, 480, 482, 483, 494,	Landovcov mlin v Žerovnici 517
509, 519, 576, 577, 582	Langenfus Leopold 436
Kumelj Mohor-Bencičev 415	Lanišče 107, 604
Kumer Jože-Zorko 39, 41	Lapajne Janez 41
Kumše Karel-Tomaž 7, 68, 69, 84, 129,	Lapor 213
130, 150, 160, 162, 167, 202, 239-	Lašče nad Dvorom 85, 86, 164, 171,
244, 353, 364, 402, 456, 510-512,	207, 208, 396, 409, 411^13, 462,
516, 543, 546, 639	463, 548, 561, 564, 566, 570, 572,
Kungota pri Ptuj 336	583, 603, 626, 627
Kunstelj Maks 526	Laškarjeva hiša in vrt v Zabočevem
Kuntara Vilko (organist) 598	125-128
Kupljenik Ivan 308, 311	Lavrica 61, 226, 233
Kurent Slavka (glej Jordan Slavka)	Lavrič Anton 313, 361, 362, 408, 594,
Kurešček (kota 826) 154, 210-212,	641
217, 549, 639	Lavrič Bogdan 541, 542
kurirska postaja TV-18 515-517	Lavrič Janez 260, 598
Kursk 11, 20	Lavrič Rudolf-Gašper 414
Kušljan Jožefa 267	Lavriha Ivan 233
Kuteževo 385, 481	Lavtari 424, 426
Kutna 34, 52-54, 629	Lazar 415, 434, 556
Kuželič 376, 377, 379	Lazarjevi v Rupah 102
Kuželj 248, 375, 376, 378, 386, 387,	Laze pri Gornjem Jezeru 225, 336,
389	455, 470, 516
Kuželjska stena 392	Laze pri Uršnlh selih 622
Kužnik Henrik 355, 556, 578, 639,	Laze pri Velikem Osolniku 225, 414,
641	455, 470, 516
Kužnik (kraj) 51	Lazeč 173, 475
Kvamer 524	Lazina pri Hinjah 409, 411, 631
Kveder Dušan-Tomaž 16, 22, 44, 121,	Leben Janko-Zmago 7, 69, 175, 204,
148, 250	241-244, 351, 364, 463, 513
	Leben Lojze-Mihelnov 648
	legije (sovražnikove)

- Narodna 209	Levstik Karel 648
- Slovenska 209	Llč 372
- Sokolska 209	Ličan Franc 447
- Slovenska domobranska 525-527	Llgojna 156
- 137. legija črnosrajčnikov divizije	Lika 138, 183, 373
Lombardia 189, 194	Likar Anton-Kozlovski 149
Lenart 81	Llkeš studenec 475, 476
Lenart Franc-Franjo 405, 510-513	Lilija Bogomił 512
Lenčajev vrh 402, 404	Lim (glej Sluga Torči)
Lenček na Travni gori 180, 185	Lin te (kota 790) 123
Lepi dol 403	Lipe 435, 621
Lepi vrh 171	Lipovac Slavica 427
Lepin Jože-Rls 8, 108, 112, 124, 128,	Lipovec 88, 159, 628
151, 152, 164, 165, 170, 178, 181,	Llpsenj 330, 453
182, 186, 213, 216, 239-246, 267,	Lisca (kota 674) 128
272, 274, 275, 279,282, 311,318-	Lisec (kota 565) 32, 37, 38, 46, 52, 71,
320, 332, 343, 345,357, 360, 362,	629, 630
364, 383, 388, 389,392, 397, 423,	Lisjak Rihard 613
433, 450, 471, 481,483, 509, 513,	Litija 380
516, 520, 543, 547,563, 566, 571,	Livada v Ljubljani 483
573, 576, 577, 582,584, 609, 614,	Lividraga 384
617, 637, 639-643	Livold 197, 380, 623
Lepovče 272	Ljubljana 5, 10, 20, 24, 25, 53, 81, 82,
Lesar Alojz 410, 411, 510	86-88, 91, 97, 99, 108, 109, 121,
Lesar Franc 100, 311, 333, 349, 420,	122, 124, 131, 133, 134, 145, 146,
619	156, 158, 159, 164, 171, 174, 181,
Lesar Ivan 208, 595, 638, 640, 641	205, 207, 210-212, 215, 216, 229,
Lesar Rudolf 458	233, 238, 239, 241, 248, 250, 251,
Lese pri Krki 338	259, 276, 280, 307, 322, 324, 351,
Leslca Franc-Grča 64	356, 361, 364, 366, 374, 380, 399,
Leskošek Franc-Luka 16, 81, 232	400, 413, 440, 452, 467-469, 485,
Leskov grm 403	487, 524-529, 535, 545, 550, 556,
Leskova dolina 5, 8, 380, 382, 388,	559, 565, 574, 604, 616, 623, 624,
397, 400-407, 416-118, 420-122,	647-650
426, 430, 443-445, 448, 452, 471,	Ljubljana-Polje 330, 528, 649
476, 490, 492, 493, 495, 520, 548,	Ljubljanica 250, 365
577, 648	Ljubljanska cesta v Kočevju 589, 612
Leskovec 435	Ljubljanska pokrajina 17, 24, 70, 107,
Leskovec Jakob-Ambrož 452, 478	238, 248, 365, 366, 487, 524, 618
Leskovec Karel 239	Ljubljanski vrh 108, 110, 164, 280,
Lešnica 378, 379, 388	339-343, 347, 350, 460, 463, 478
Lešnički Dragomalj 379	Ljubo iz Gubčeve 98 —
Lešnjak Rudolf 204, 243, 244, 463	Ločice 263, 267
Levstek Franc-Frenk 314, 318, 322,	Ločna 447, 476
330, 346, 362, 363, 464, 465, 492,	Ločnik 214
510-514	Ločniškar Franc-Sine 143, 218, 224,
Levstek Matjan 584	282, 332, 381, 382
Levstik (trgovina v Kočevju) 586	Log (pri koti 351) 60
Levstik Anton-Tonček 232, 233	Logar Alenka-Pleško 10
Levstik Anton 232	Logar Anton 559
Levstik Ivan 511	Logar Jože 480

Logar Marija 482	Lozej Zdravko-Pat 361-363, 519, 535, 564, 566, 588, 637, 638, 640, 641
Logatec 108, 110, 124, 248, 340, 344, 346, 347, 350, 367, 380, 463, 528, 530, 532	Lož 68, 226, 338, 382, 455, 457, 460, 466, 517
Lohkar Ivan 463	Ložanova hiša v Boštetjah 102
Lohnetov Andrej (glej Mlakar Andrej)	Ložine 87, 578, 605
Lojze Debevec-Krajcev 532	Ložinski vrh 87
Lojze (glej Pirc dr. Stanko)	Lubej Franjo-Drejče 143
Lojze iz Dobrunj (glej Habič Ivan)	Luckman Jurij-Jarčev 318, 321
Lojze iz Mirne na Dolenjskem 219,417	Lučarjev Kal 58, 62, 63, 65
Loka pod Žužemberkom 628, 629	Luče 561
Lokar Mirko 167	Lučič Leo 648
Lokarski vrh 379	Lujzijana (cesta) 372
Lokavec 368, 647, 648	Lukač Ivan-Karižov 485
Lokner Anton 512	Lukančič Alojzija 246, 640
Lokovšek Ivan-Jan 17, 30, 42, 61	Lukaš hrib 412, 626
Lokve 372, 373	Lukec Stane-Nebojse 259, 276, 278
Lokvica 142, 391, 645, 647, 648, 650	Lukman Anton 527
Lom (kota 1028) 453	Luknja 34, 38, 59
Lomnik (kota 1005) 212, 217	Lukšič Silva, por. Burgar 454, 512, 513, 519, 637
Lončarjeva hiša v Cerknici 263	Lunaček dr. Pavel 508
London 20, 197, 353	Lunder Anton 511
Lopata 411, 412, 414, 626, 629, 631	Lunka Franc-Nivčev 605, 607
Lopata pri Krimu 112	Lušč 258, 260
Loška dolina 90, 110, 176, 226, 420, 423, 432, 435, 459, 487, 495, 515, 519, 529, 530, 548, 549, 632	Lužar Lojze 648
Loški grič (kota 681) 254, 256, 258, 260, 274, 284, 332, 461, 465	Luža 59, 413
Loški Potok 89, 177, 199, 204, 226, 242, 265, 397, 408, 410, 416, 435-437, 475, 512, 513, 546, 548, 549, 574, 595, 603-605, 610, 613, 626, 637, 638	Lužar Stane 420
Lotrič Hine-Gašper 282, 332, 582	Lužarjev breg 253
Lovec Radivoj-Don 538	Lužarji 101, 172, 561, 562, 603, 605
Lovko Francka-Vrdjanova 256	Lužarska dolina 101
Lovko Ludvik-Bobnar 256	
Lo vran 369	M
Lovrenčič dr. Lado 272, 279, 318, 328, 347, 360-364, 399, 444, 480, 482, 509, 512, 514, 520, 540, 564, 570, 572, 577, 609, 638, 640-643	Macesnova gorica 554
Lovše Ciril-Čiro 133, 134, 240, 280	Maček Ivan-Matija 13-16, 31,81, 200, 232, 244, 336, 363
Lovšin Alojz 404	Maček Jože 639
Lovšin Franc 308, 311	Mačji Dol 126
Lovšin Jože 322	Mačkin hrib 35
Lovšin Ludvik 587	Mačkov grič 325
Lovšin Štefan 354, 402, 536, 543-545	Mačkova dolinka 148
Lovšin Viktor 429, 430	Mačkovec (masiv pri Robu) 102, 104, 106, 165, 166, 167, 169, 253, 254, 490
	Mačkovec nad Dvorom 65
	Mačkovec pri Novem mestu 649
	Madžarska 649
	Magajna dr. Bogomir 382, 400, 401, 423, 432, 454, 470, 510, 517
	Maglica Franc 413

Mahnič Alojzij 487, 544

Majcen Dušan-Nedeljko 14, 16, 32, 42, 57, 553, 645

Majcen Nace 53, 198

Majcen Niko 16

Majerle Anton 648

Majersič Marija-Dunja 167

Majnik Janez-Džems 64, 84, 226

Majzlova reber 424

Makek Vincenc 330

Maklen 390

Makoše 178, 522

Makovcovi v Zabočevem 128

Makovec v Ohonici (Švigelj) 123

Makovec Avguštin 350

Maks (glej Jereb Ivan)

Makšič Jože 476

Makuc Nace 267

Mala Gora 409, 551-554, 556, 573, 580, 582, 583, 611, 615, 617, 625, 628, 632

Mala gora 87, 88, 159, 171, 202, 413, 631

Mala Slevica 160

Mala Slivnica 330

Mala vas 59, 60, 321, 322, 329

Malalan Ivan 386, 420

Malalan Kristina 386

Malalan Livio 386

Malalan Lucijan 386, 509, 512

Malajjeva ograja 225

Male Brusnice 429

Male Lašče 104, 213, 433, 450, 561, 564, 565, 573, 648

Male Pece 62

Malenško 43, 108, 110-112, 131

Malenšče 457, 459, 470

Malenšek Martin 268

Malešič Anton-Franc 99, 135

Malešič Janez-Malaje 349, 381, 382

Malešič Slavko-Brico 430, 619

Malešika košenica pri Vukovcih 96

Maležič Franc 463

Maležič Matija-Ciril 202, 244

Mali Albinca, por. Hočevar 214, 220, 221, 245

Mali Dol 368

Mali griček 89

Mali hrib 433, 435

Mali Kozljek 385

Mali Lipljeni 213, 233

Mali Lipovec 32, 33, 71, 629

Mali Ločnik 306

Mali Log 546, 547, 549

Mali Osolnik 217

Mali Podljuben 97

Mali Slatnik 633, 650

Mali Snežnik 447

Mali Trebelnik 124, 346

Malina Jože 179

Maline 142, 268

Malinjek 165, 170

Malko Janez 648

Malnarič Jože-Križevski 16, 125, 126

Malnarič Mirko 84, 125, 127, 149, 234, 239-241

Malo Lipje 619, 626

Malo selo 387

Malovrh Franc-Breznik 209, 211,217, 229, 356

Manfreda Milan 61

Marčan v Istri 370

Marčenko Bogdan-Tiger 150, 178, 272, 280-282, 593, 645

Maribor 241

Marija Trošt (naselje) 375, 376, 387

Marijin dom v Kočevju 278, 356, 579, 589-591

Marincelj Anton-Janko 645

Marinča vas 628

Marinčki 268, 410, 435

Marinčkova hiša v Brezovici 123

Marinič iz Zaloga pri Novem mestu 648

Marinič Nikola 93, 224, 349, 381, 382, 393

Marinič Stanko 404, 595

Mario (Italijan, ranjeni partizan) 170

Markelj Franc 176

Markežič Anton 449, 451

Marko s Primorskega 648

Markov hrib 457

Markovčič Stanislav 468

Markovec 457, 519, 521

Markovščina 486

Mam Mirko 180

Marof ob Krki 97

Marof pri Cerknici 467, 531-533, 542

Marolt Cveto-Špik 271, 574

Marolt Janez 410

Marotta Luigi 22

Martinčič Janez-Klopčar 540, 541

Martinčič Rafael 8, 94-96, 193, 196-199, 214, 238, 244, 245, 517

Martinj hrib 340, 347

Martinjak pri Cerknici 258, 260, 311, 314, 332, 341, 416, 533, 548, 594, 597, 611

Maslo Lojze 508, 514

Masovnik 401

Mašek Avgust 595

Maškov Jakob 574

Masun 8, 203, 232, 287, 337, 338, 341, 357, 369, 370, 380-386, 388, 397, 400, 402, 403, 405-407, 416-418, 420, 433, 448, 452-454, 460, 470, 471, 479, 480, 492, 494

Matajčji hrib 220

Matelič Jožko (miner) 46, 600

Matevljek 173, 474

Matevž Ivan 234

Matič Cveta 266

Matičkovi v Metuljah 460

Mato (glej Mihelčič Stane)

Matovž v Grahovem 533

Matuceva dolina 452

Mavec Franc-Boris 83, 243-245, 282, 361, 363, 416, 508-510, 585, 606, 616, 638, 640-642

Mavec Jakob 356

Mavrič Anton-Tone 578

Mavrič Franc 449

Mavrič Jože 451

Mavrič Tomo-Brajdič 129

Mavrlen 17, 27, 28, 91, 93-96, 98, 135, 137-144, 191, 192, 194-198, 238, 240, 414, 620

Mavrovič Ivan-Ivanov 97, 238

Mavsar Lado-Ronko 53

Mavšev boršt 43

Mavševi v Žužemberku 43

Mavzetič Slavko 649

Mazi Ivan-Vencelj 137, 582

Mecele Jože 272

Mede Jože-Janez 205, 207, 242-245

Meden Ivan 458

Medenovi objekti v Begunjah 272,282, 388, 405, 416, 549

Medja Matija 352

Medle Franc-Franček 404, 468, 510, 513, 639

Mednarodno podjetje Slovenijales v Ljubljani 10

Medulin 370

Medved Ivan 649

Medvedjek 199, 423

Medvedov hrib 65, 69

Medvešček Adolf-Šumski 57

Medvode 647

Mehle Janko 200

Meja v Gorskem kotaiju 371

Mejač Alojzij 523

Mekinda Stane 486

Mele Ančka-Tomšičeva 329

Mele Franc 257, 276

Mele Janez 260

Meletov vrt in hiša v Cerknici 254, 256, 258, 260, 262

Melišje (kota 1074) 444, 445, 447

Mencin Jože 322

Mencin Stane 320, 362, 455, 464

Mendaš Peter-Iztok 286, 338, 363, 364, 562, 575, 622, 640

Mengeš 549

Menišija 350, 386, 460, 461, 463, 465, 470, 478, 549, 649

Meniška vas 38, 52

Menoni Vinko 224

Merlak Jože-Milan Pišler 54, 180, 183

Meserko Lojze 338

Mesesnel Franc 649

Mesnice pri Krimščku 129, 130

Mestek Stane 360

Mestni log v Kočevju 580

Mestni vrh (kota 1034) 604, 612, 617

Meščev borstek 42

Metlečev kozolec 65

Metlika 35, 95, 142, 193, 195, 238, 244, 396, 437, 440, 591, 647, 649, 650

Metnaj 68, 157, 649

Metulje 172, 460, 467, 519, 522, 543-545

Mevc Franc 276, 361

Mezotto Vittorio 645

Meže Alojz 468, 469, 649

Meže Janez-Može 649

Meželišče 418, 447

Mežnar Ivan 126

Mežnaijevl v Metuljah 467

Micnikovi v Benetah 89

Mide Franjo 646

Miglič Ivan Nacetov 68, 140

Migojna 400

Mihailovič Draža 24, 155, 209
Mihelčič (družina iz Grahovega) 329
Mihelčič Stane-Mato 146, 306, 309, 337, 423, 447, 492, 645
Mihelič (ranjeni partizan) 181
Mihelič Franc-Balant 179
Mihelič France-Iskra 103, 105, 329
Mihelič Vinko-Aleš 105, 239, 354, 355, 619
Mihevc Mira 244
Mihovo 353
Mikčin konec 461
Mikevčev skedenj 485
Miklarji 27, 93
Miklavc Franciška-Fani 179, 439, 440
Miklavc Just 310
Miklavc Anton-Križman 559
Miklavž (glej Zabukovec Jože)
Mikletov sadovnjak in kozolec 40
Miklič Anton 649
Miklič Janez 329
Miklič Jože 232, 236
Mikličev hotel 523
Miklovi na Bločicah 330
Miko (partizan iz Metlike) 649
Mikolič Lado 620
Mikše Franc-Drašleijev 267
Mikula 451, 452
Mikunca 99, 172
Mikuž dr. Metod 8, 81, 82, 143, 183, 238, 239, 242, 284, 324, 359, 364, 510, 579, 642, 643
Mikuž Franc-Volk 145
Milan iz Žirov 280
Milano 12, 153
Milanov vrh 5, 381, 386, 404, 423, 424, 427, 429-432, 442, 447, 470, 471, 473, 474, 480, 493, 495, 516, 647, 650
Milavec dr. Karel-Tine 112
Milavec Franc 324
Milavec Jože 276
Milek Danijel (glej Hotujec Danijel)
Millnari Arnaldo 141
Minge 306, 316
Miren pri Gorici 100, 367, 368, 405
Mirna (reka v Istri) 368, 369
Mirna na Dolenjskem 219, 475
Mirna Peč 32, 33, 38, 39, 41, 48, 52, 85, 87, 167, 169, 630, 631, 649
Miroslavič Jože 649

Mirtič Jože-Zidar 98, 279, 605
Mislej Milka 555, 558, 559
Mišev Žleb 480, 481
Mišica Vlado-Miha 10, 508, 546, 547, 562, 586, 611, 616, 622, 626, 639-643
Mišič Janez-Zgončev 638
Mišigoj Dana 14
Mišja dolina 164, 562, 574
Mišmaš Jože 270, 276, 277, 649
Mladje 415
Mlakar Andrej-Lohnetov 90, 110, 238, 239
Mlakar Franc-Pavle 253, 256, 267
Mlakar Jakob-Jaka 649
Mlakar Lojze-Ljubo 176, 521, 637
Mlakar mag. Boris 8, 637, 638
Mlakarjeva gostilna v Žužemberku 36
Mlaka pri Kočevju 555, 580
Mlaka pri Kočevski Reki 616
Mlake nad Muto 419
Mlake pri Ribnici 181, 320, 321, 450, 586, 587
Mlake pri Žimaricah 458, 574
Mlin (kota 702) 472
Mlin pri Planini 307
Mlinar Franc 308
Mlinar Jože-Ciril 599, 600
Mlinar Vojko 382
Mocerino Antonio 13
Močile 437
Modec Franc-Luka 133
Modec Stanko-Kostja 271
Modic Franc 162
Modic Zofa 363, 638
Modiceva hiša v Grahovem 533, 536
Modra draga 418
Mohar Anica-Smilka, por. Hribar 218, 219, 224, 225, 240, 241, 244-246, 262, 266, 279, 282, 359-361, 413, 510
Mohar Anton 272
Mohar Marinka-Marija 649
Mohar Mirko-Brane 260, 272, 359, 360, 509
Mohor Lojze 410
Mohorič Filip-Martin 185, 241-243, 353, 355, 457, 546, 547
Mohorič Marija-Meta 353, 457, 547
Mohoričev laz 428, 430
Mohorje 169, 549, 550

Mojškerc Vinko-Jesen 149
Mokar v Črni vasi 112, 226
Mokre 88, 102, 106, 112, 133, 154, 160, 165, 177, 182, 212, 216, 223, 226, 231, 247, 248, 351, 433, 460, 462-464, 478, 490, 634, 639, 645
Mokronog 35, 649
Molek Anton-Gustl 486
Molnik 482
Morandi Umberto 59
Morava 376, 380, 407, 617
Moravče 131
Moravsko 25
Mori Ivan 308
Most na Soči 367
Moškova hiša na Turjaku 237
Mošnevski gmajna, Mošnevec (nad Lazcem) 475
Mošunje pri Novem Vinodolu 450, 451
Motovun 369, 370
Mozelj 136, 195, 197, 198, 380, 612, 623
Mrak Jože 463
Mrak Srečko 10
Mramor Ivan 245, 316, 360, 362, 509
Mrežnica 95, 96
Mrhar France 322, 329
Mrkopalj 373
Mrmolja Ivan 98, 238, 239, 282, 361, 470, 509, 510, 513, 517, 518, 637
Mrovlje Janez 381, 382
Mrše Franc 570
Mrše v Brkinih 485
Mrvar Janez 595
Mrvar Jože 50
Mrvar Marija 83
Mrzla jama 456, 478
Mrzla Vodica 371, 372
Mrzli Studenec pri Gotenici 476
Muc Anton-Tone 181, 187
Mudruš 373
Muha Ludvik 388
Muha Slave 388
Muha vas 183
Muhar Zdenko 514, 587
Muhič Tone 468
Mukli Franc 267
Mulec Janez 446, 517
Mulec Jože 620, 641, 642
Mulec v Dolenji vasi 467

Muljava 87, 261, 263, 629, 647
Müller Rudi-Mile 59, 84
Muravec Anton 66, 67
Muravec Anton (sin) 66, 67, 179
Murn (gostilna na Turjaku) 232, 233
Murovec Helena-Hela 262, 360, 553, 559, 639
Mursovka pri Turjaku 227
Mussolini Benito 12, 13, 18-23, 43, 44, 48, 51, 56, 398, 523, 524, 634
Mustavar Franc 329
Musič Martin 595, 597
Mutrilje 370
muzeji
-Belokranjski muzej v Metliki 10, 238, 244
- Muzej ljudske revolucije v Ljubljani 9
- Muzej ljudske revolucije za Notranjsko v Ložu 10
- Muzej v Novem mestu 10
- Tehniški muzej železarne Jesenice 10

N

Na Stajah (kota 920) 472
Nace z Gorenjskega 162
Nacetov skedenj 436
Nad boriči 482
Nadler Adolf 344
Nadlesk 517, 521
Nadlišček (kota 712) 456, 457
Nagode Pavel 590
Naklo 94
Nalisknik 110
Namrovec pri Biču 62
Nande (glej Sedej Ferdinand)
Nande kurir (glej Rode Venčeslav)
Nanger Marija 376
Nanger Rudi 508
Nanos 339, 366, 368
Nared Anton 351, 404
Naredi 99, 101, 135, 162, 549
Narodna zaščita 24, 97
Narodnoosvobodilna vojska - NOV 104
Naša obramba 10
Našič Milan 68, 69, 128
Neapelj 315
Nebec Karel-Polak 61
Nela (holničarka) 208, 333

Nemanič Janez 268
Nemanič Marija 269
Nemanič Stanko 322, 324, 649
Nemec Severin-Teklo 10, 140, 181,
205, 240, 243, 244, 567, 585, 622,
623, 643
Nemec Stojan 555
Nemška Loka 614, 617, 620
Nemška vas pri Rihnici 222, 223, 333,
475, 476, 595
Nežica (slap) 379
N. Adolf 649
Niedermayer von Oskar 624, 625
Nigerl Alojz 222, 223
Niževce 121-123, 125, 126
Nosan Matija 385, 404, 509, 512, 514,
534, 638, 640
Notarjeva hiša v Velikih Laščah 572
Notranjska 85, 86, 107, 110, 111, 121,
194, 226, 249, 250, 392, 473, 487,
488, 523, 528, 546, 554, 618, 634,
638
NOV in PO Slovenije 6
Nova Gora 441
Nova Grajsčina (kota 1323) 448
Nova sela 374-378, 389, 391, 394, 407
Nova vas na Blokah 89, 172, 204, 207,
338, 388, 436, 490, 517, 543-546,
548, 549, 563, 604, 605, 613, 615
Nova Zelandija 168
Novak Alojz-Jožan 649
Novak Ivan-Očka 191, 192, 194
Novak Jože-Lev 649
Novak Jože-Maks 170
Novak Jože-Miha 353, 355, 426, 430,
431, 457, 547
Novak Jože 186, 243, 638, 641, 642
Novak Karel 155, 156, 158, 209, 210
Novaki pri Rakitni 109, 122, 648
Novaška gora 109, 122, 164
Novi 371
Novi Kot 472, 546, 586
Novi Lazi 608, 617, 623
Novi Pot 99, 101, 172
Novi Sad 594
Novigrad 369, 370
Novina Alojz 126, 649
Novljan (glej Ambrožič Lado)
Novo mesto 13, 22, 23, 31, 34, 35, 38,
48, 53, 85, 87, 91, 97, 126, 158,
215, 227, 250, 261, 353, 391, 396,

407, 469, 495, 526, 529, 530, 563,
603, 625, 626, 629-634, 648, 649
Novokračine 369

- O
- Občice 30, 551
Oberstar Stane-Milko 57
Oblak Franc 585
Oblak Stanko 542
Obračunč dr. Rudolf- Cedrik 16
Obradovič Niko 104, 208, 239, 245,
337, 344, 362, 363, 510, 513, 583,
641
Obradovič Mirko 329
Obramec 418
Obrh 94, 226
Obrh (potok v Loški dolini) 515
Obrh pri Dragatušu 219
Obrov 370, 559
Obrstar Janez 329
Odar Janko 322
odbori
- izvršni odbor OF 13-15, 19, 20, 22-
24, 70, 87, 143, 250, 251, 307, 357,
521
- Prešernove brigade 8
- skupnosti borcev 1. SPUB Tone
Tomšič 10
- ZZB NOV v Črnomlju 10
- ZZB NOV v Ribnici 10
- ZZB NOV na Vrhniki 10
- okrožni OF cerkniškega okrožja 520,
521
- okrožni OF Loške doline 517, 521
- okrožni OF Ribnica-Velike Lašče
174, 242, 243
- okrožni OF za Belo krajino 143, 191
- terenski OF Vukovci 238
- podokrožja OF Suha krajina 238
- rajonski OF Koprivnik 136, 194
- rajonski OF Stari trg 194
- Protikomunistični (domobranski)
525, 528
oddelki
- 37. mešanih karabinjerjev divizije
Isonzo 13
- 38. odsek teritorialnih karabinjerjev
13

— **44. ogledniški 44. grenadirske divizije 372, 375, 390, 416, 426**
- **171. ogledniški 380**
odredi (partizanski)
— **belokranjski 244, 618**
- **polenjski 561, 566, 573, 603, 604, 616, 618, 640**
- **polomitski 247, 369**
— **Idrijski 368**
— Istrski 492, 514
- **Kamniško-zasavski (KZO) 488**
- **Kočevski 354**
- **Krški 644**
- Lackov **419**
- **Notranjski 492, 616, 618, 645**
- **Sevemo-primorski 12**
- **Vzhodno-dolenjski (VDO) 35, 91, 194**
- **Zapadno-dolenjski (ZDO) 32, 35, 40, 41, 47, 53, 57, 157, 189, 197-200**
- **2. hrvaški partizanski odred Učka 369, 370**
- **1. primorsko goranski 371**
- **2. primorsko goranski 371, 372**
- **Sušačko kastavski 370**
četniški odredi
- **centralni četniški 158**
- **gorenjski 156, 157, 209**
- **krimski 209**
- **ljubljski 158**
- **ljubljski četniški (klerofašistični) 156, 210**
- **primorski 156, 157**
- **slovenski planinski 209, 210**
- **štajerski 156**
Ograja 162, 472
Ogričev klanec 213, 214
Ogulin 95, 371-373, 376, 380
Ogulin Franc 268
Ohonica 121-123
Okljuk ob Dobličid 142, 143
Okmačiči 370
Okorn Anton 595, 642
Okrajšek Ivan 43
Okreli v Istri 370
Okroglina 417, 448, 449, 471^173, 479, 480, 491, 518
Okroglinek 89
Olga (glej Debeljak Marija)
Olivieri Giuseppe 645
Oniahen Avgust-Rajko 340, 349, 405, 619

Omahen Vladimir-Borut 266
Omerza Viktor 55
Opatija 369
Oprtalj 449, 451
Oražem Franc-Jerkcov 455, 464
Oražem Rudolf 511
Orel (mesto) 20
Orjak (glej Janežič Janez)
Orlaka 52-54, 58
Orle 209, 210
Orlek (kota 806) 389
Orlič (vodnik) 394
Orlič Polde 649
Ortnek 159, 160, 208, 476, 605
Osilnica 375, 378, 379, 381, 416, 426
Osnovna šola spomenik NOB v Cerknem 10
Osojnica (kota 820) 487
Osojnik 94
Osolnik Bogdan-Jug Bogdan 13, 14, 22
Osredek 216, 217, 225, 237, 245, 247, 252, 262, 359
Osredkar Franc-Grilc 8, 68, 84, 225, 314, 315, 349, 362, 364, 405, 510
Ostankarjev vrt 267
Ostre Adi 645, 646
Ostri vrh 48, 184
Ostri vrh (kota 523) 33
Ostri vrh (kota 1121) 48, 184
Ostrovice 371
Osvald Franc 313, 362, 399-401, 509
Osvobodilna fronta 18-21, 24, 25, 45, 58, 86, 97, 108, 121-123, 133, 138, 140, 143, 144, 157, 250, 251, 255, 277, 323, 329, 356, 415, 473, 482, 484, 515, 520, 521, 523, 525, 527, 529, 568, 579, 596, 602, 615
Oševljek 268
Otave (Gornje in Dolnje) 251, 284, 286, 332, 341, 461, 463
Otavce 308
Otavščica 108, 109, 112
Otlica 368
Otočec (kota 585) 156
Otočec pri Novem mestu 23, 158, 169, 328, 566
Otok 219, 325, 328, 426, 455, 459, 531, 544
Otok pri Krasincu 265, 649
Otonica 282

Otoška dolina 384, 400, 495
Otoški vrh (kota 763) 459
Otovec 93, 140, 632, 644
Otoški most 93
Otrin Jože 589
Otrobovec 173, 432, 454
Ovčjak 93
Ovijač Jože-Zmago 243
Ozalj 603
Ozeljan 367, 557, 559

P

Padež 108, 110, 460, 463
Padova 11, 12
Pahor Albert 384
Pahor Milan-Dorče 280, 361, 401, 404, 405, 476, 508, 510, 513, 577, 640, 641
Pahulje Edi 322, 323
Pajnič pri Grčaricah 180
Pajsar Jakob-Runo 168, 242, 331, 362, 428, 429, 452, 478, 492, 510, 512, 513
Pajsar Jože 218
Pakar Franc-Vld 51, 146, 159, 187, 307, 330, 405, 461-463, 583, 619
Pakiž Emil 458
Pakiž Ivo 535
Pakiž Marjan 476
Pako (kota 920) 384
Pako pri Borovnici 486
Palčič Janez 649
Palčje 335, 384, 456, 493
Paltarjev vrt v Tatrah 486
Paltaijeva Marija 486
Pancer Franc 649
Pangeršič Ciril 42, 57
Papež Ignacij 86
Papež Niko 309
Papič Anton-Miro 8, 306, 309, 319, 322, 361, 362, 463, 511, 513
Papič Jože-Luka 84, 208, 244, 245, 286, 338, 361, 363, 418, 419, 421, 454, 511, 512
Papier Franc 351
Paradiž Vilko 556, 559
Parg 338, 424
Parma 12
Pasetta Franc 10
Pastirček na Travni gori 89

Paški Kozjak 648
Pate (partizan iz Rodin pri Trebnjem) 649
Patemost Franc 649
Patemost Ivan 232
patrulje
- Avšičeva (Jaka Avšič) 111
- Dakljeva proletarska udarna 61
- štabna Tomšičeve brigade 260, 283, 285, 417
Paulus Leopold-Bedanc 188
Pavličiči (Zastava) 95
Pavletič Frank 19
Pavletič Rado 310, 361
Pavletič Vojo 310
Pavlič Alojz 239
Pavlič Franc 649
Pavlikovi v Zapotoku 220
Pavlin Marta-Brina 271, 360, 361, 512, 637, 639-643
Pavlin Mile 364, 640, 642
Pavlinovi (v Krvavi Peči) 462
Pavlovčič Franc 527
Pavlovec Anton 440
Pavlovič Rado 527
Pavšič Štefan-Jurij Dobravec 14, 160, 162, 221, 222, 245, 282, 286, 306, 307, 319, 476, 516
Pazin 369, 370
Pece pri Bličju 603
Pečarič Jože 240, 242, 252, 359, 468, 511, 513, 516, 541, 545, 546, 637-639
Pečarič Stane 314
Pečaver Anton-Slavko 286, 322, 361
Pečka 28
Pečna reber (kota 763) 335
Pečni vrh 457
Pečnik Anton-Tarzan 148, 170, 238, 241, 242, 350, 510, 641, 643
Pečnik Stanislav 404, 578
Pečnikar Jože-Lev 8, 147, 201, 202, 244, 428, 429, 514, 642
Pehaček Rado 31, 32, 42, 57, 278
Pehanijeva gostilna v Žužemberku 42
Pekel 420
Pelazzi Antonio 42, 46, 52, 53, 65
Pelc Anton 485
Pelc Ivan 352
Pelc Miroslav-Taras 283

Pengal France 259
Pengov Slavko 612
Pepca (glej Bobek Jožefa)
Pepe (glej Čakš Jože)
Pepec (glej Kadunc Jože)
Per Jernej 649
Perenič Anton-Tone 88, 89, 135, 238
Perhaj Ivan-Gorenc 104, 239, 338, 442, 471, 484, 485, 509, 511, 513, 514, 534, 585, 638, 640, 641
Perica (borec iz okolice Šentjerneja) 103
Perlina draga 27
Perkelc 487
Perkos pri Grahovem 532, 541
Perne Anton 232, 236
Perni Maggiore Luigi (Italijanski general) 165, 170, 171
Perovšek Alojz 329
Perovšek Janez-Pelko 91, 514, 566, 567, 585
Peršin Franciške 241
Perudina 27
Peskar Jože 640, 642
Peščevnik 259, 260, 306, 317
Petek France 323
Petek Janez 595
Petek Jože 341, 345, 347-350, 364, 399, 539, 563, 624, 625, 640
Petek Stanko 320, 321
Petelin Jože 145
Petelin Stanko-Vojko 8, 81, 149, 188, 227, 228, 234, 239, 240, 242-244, 246, 275, 359, 361, 363, 364, 508, 638
Petelinje 487
PeteUnjek 397, 471
Petelinov vrh 476
Peterlin Alojz 598
Peterlin Anton 522, 555
Peterlin Ernest-Arko 209, 210, 529
Peterlin Stane 322
Petkovšek Jurij 395
Petrič Franc-Peter 163, 242, 244, 270, 351, 354, 364, 510, 514, 544, 605, 608, 618, 638, 639, 641-643
Petrič Martin 268, 277
Petrič Miran 270
Petrič Ivan 257
Petrič Martina 22

Petrič Miha-Stevo 10
Petrič Rudi 649
Petrič Stanko 649
Petričev kozolec 325
Petrina 374, 376, 377, 379, 389, 392-394, 591
Petrovčič Peter 399-401, 509
Petrovič Rado 259, 266, 276, 532, 533, 537, 538, 542
Pevec Jože-Riko 92, 131, 172, 386, 417, 448, 449, 473^175
Pezdirc Anton-Ivan 620
Pezdirc Ivan 410
Pezdirc Janez 187
Pezza Janez 67
Picek Franci 323, 324, 401, 405
Picek Janez 208, 245, 314, 361-363, 458, 510, 512
Pijava Gorica 132, 133, 210, 215, 216, 222, 247-249, 253, 254, 561, 565, 604, 649
Pijavski grič (kota 375) 221
Pikel Ernest 408, 432, 435
Pikovnik 107, 109, 110, 332
Pilipovič Dane 138
Pintar Franc-Frenk 179, 351, 364
Pintar Jože 468, 469, 513
Pipan Ivan-Božo 205, 208, 241, 244, 245, 247, 359, 361, 508, 514
Pirc dr. Stanko-Lojze 69, 85, 131, 163, 167, 169, 179, 240, 352, 364, 530, 578, 582, 587, 614, 620, 640, 642
Pirc Franc-Jovo 649
Pirc Vladimir 57
Pirče 377, 394
Pirih Milko-Skalar 211, 217, 218, 220, 221
Pirker Franc 345
Pirker Janez 208
Pirkovič Franc-Čort 14
Pirkovič Ivo 8, 81, 83
Pirman Franc 308
Pirman Tone 638
Pivka 366, 380, 384, 398, 455, 487, 516
Planina nad Semičem 28, 139, 414
Planina pod Golico 188, 608, 610
Planina pri Rakeku 108, 109, 248, 315, 316, 323, 332, 340, 346, 361, 362, 380, 414, 464, 466, 512, 513, 587, 594

Planinska stena 392
Planinski grad 323
Plase 372
Plaško 98, 279, 373
Platak 369, 380, 387, 400
Platnar Tone 482
Pleš 94, 604, 633
Plešec Vladimir-Lado 240, 323, 324, 362, 388
Pleševica 86, 645
Plešivica (kota 594) 34
Plešivica pri Ljutomeru 595
Pleškl hrib 633
Plevel Franc-Jokl 176, 177, 364
Pltovarjeva dolina 43
Pltovaijevi v Žužemberku 43
Plut (financar) 314, 315
Plut Anton 268, 271
Pobreščki 459, 470
Počlnov kozolec v Cerknici 258, 264, 271
Počkaj France 351
Podbojev laz pri Rakovem Škocjanu 288, 305, 310, 312, 320, 322, 323
Podčelo 112
Podgora 648
Podgoršek Francka-Petra 100, 459, 465
Podgozd 102, 106
Podgrad 368, 559, 648
Podgraje 385, 426, 447, 448, 473, 482
Podgura pri Turjaku 215
Podhosta 545, 631
Podhum 371
Podklanec 89, 410, 436, 437, 522, 605
Podlipa 55, 58, 280, 281, 478, 629
Podlipnik Jože-Žimčev 188
Podlisec 51
Podlogar Edvard-Vili 60, 212, 228, 229, 232, 233, 246
Podobnik Marija 351
Podpeč 128, 156, 210, 239, 240, 242, 359, 361, 363, 526, 638
Podplanina pri Čabru 546, 586, 587
Podpreska 173, 176, 177, 211, 546
Podraga (Vipava) 648
Podskrajnik 257, 262, 265, 284, 285, 325, 328, 461, 464, 466, 469
Podstenice 85, 98, 134, 442, 552, 575, 649
Podtabor pri Šembijah 559

Podturjak 214, 253, 562
Podturn 28, 32, 85, 88, 97, 98, 396, 463, 517, 555, 583
Podzemelj 195, 410
Pogača 460
Poglajen Stane-Uroš 338, 363
Pogled v Snežniških gozdovih 403
Pogorelec 32
Pogorevc Franc 267
Pohavec pri Podpreski 475
Pohorje 648
Poje Ivan 475
Pojetova jama 426-428
Pokojišče 108, 124, 331, 340, 346, 463, 578
Polak pri Velikih Laščah 561
Polenšek Vinko-Cene 268, 323-325, 649
Polhograjski Dolomiti 217, 350, 452, 456, 461, 466, 478, 487, 527, 647
Polhov Gradec 527
Polič Radko 244
Polič Zoran 16
Poljak Cveto 46, 47, 565
Poljane pri Podturnu 28, 30-32, 85, 88, 441, 633
Poljanska dolina 195
Poljanšek Stane 586
Polje 210, 259, 276
Polk Albin-Fajfa 69, 280
polki (italijanski in nemški)
- 23. pehotni 28, 38, 46, 59
-51. pehotni divizije Cacciatori delle Alpi 62, 129, 164, 165
- 52. pehotni divizije Cacciatori delle Alpi 28, 62, 165, 179, 181, 200, 206
- 73. pehotni divizije Lombardia 141, 189, 191, 193, 194
- 74. pehotni divizije Lombardia 194
- 1. tankovski grenadirski SS 367, 369, 370, 380, 396, 488
- 14. policijski SS 371, 372, 380
- 19. policijski SS 367, 380, 578, 579, 604
-21. tankovski grenadirski 367, 369, 370
- 112. rezervni topniški 380
-131. grenadirski 380, 426
- 132. grenadirski 367, 369, 370, 372, 373, 375, 380
- 134. grenadirski 380, 416, 426, 433

- 138. rezervni gorski 366
- 145. gorskih lovcev Admont 257,
275, 332, 380, 426, 495
-191. grenadirski 369
- 194. grenadirski 371, 372, 380, 387,
426
-211. grenadirski 426
- 236. topniški 162. divizije 380
- 303. grenadirski 162. divizije 380,
434
- 314. grenadirski 162. divizije 380,
604, 605, 611, 613, 624, 625, 627-
634
- 901. šolski tankovski grenadirski
366, 367, 369, 371-373, 396, 436,
488
Polom 86, 88, 413, 435, 560, 575, 611,
615-617, 622, 623, 632
Polovic Ivan 355
Polšak Albert 649
Polšeče 534
Polževo 157
Ponikvar Stane-Gostilna 516
Ponikve 213, 216, 329, 437, 462, 511,
567, 570, 605
Ponikve (Gorenje in Dolenje) 35
Ponikve pri Sezani 647
Ponomarenko Stane 322
Ponova vas 133, 215
Popivoda Pero 14, 17, 107, 109, 128-
130, 162, 164, 189, 200, 203, 232,
255-257, 288, 335, 645
Poreber pri Semiču 649
Poreč 370
Porenta Alojz-Pepi 254, 257, 259
Postojna 248-250, 276, 305-308,
310-312, 314, 315, 327, 332, 335,
336, 352, 366, 367, 380, 384, 426,
457, 458, 477, 486, 490, 544, 563
Potočar Stane-Lazar 14
Potočar Vilma 13
Potoče pri Senožečah 272
Potočnik Tomaž 8
Potok pri Fari 30, 89, 97, 389
Potušek Anton 385
Povše Janez-Janko 35, 93, 136, 140,
354, 402, 430, 585-587
Poznanj 528
Požar (kota 1033) 423
Poženik pri Kranju 322, 324
Požgano (gozd pri Logatcu) 108

Praproče 30
 Praproče 312
 Praprot (kota 929) 387, 388
 Praprotna draga 443, 445, 516
 Praprotno brdo (kota 687) 484
 Pravdenjak (kota 1352) 444, 445
 Praznik Jože-Elin 68, 649
 Prazniki 214, 217
 Prečna 34, 38, 314, 649
 Prečnik (kota 946) 472
 Predalič Vid-Krajc 146, 241
 Predgrad 93, 195, 370
 Predole 561
 Predstruge 214, 227, 322, 433, 435
 Pregajše 481, 483
 Prekopa 396
 Prelesnik Slavko 216
 Preloge 32, 48
 Preloka 27
 Prelovec pri Borovnici 122
 Prelože 484, 486
 Preložnik Vinko 279, 408, 409
 Premrov dr. Branko 596, 597, 602
 Preserje 144, 145, 239, 240, 242, 359,
 361, 363, 439, 440, 638
 Preserski most 144, 150, 332
 Preska (Medvode) 647
 Preska pri Dobrniču 40, 46, 47, 51, 52
 Prestranek 455, 487, 493
 Prešeren Cilka, roj. Maček 644
 Prešeren France 236
 Prešeren Sandi 183
 Pretnar Branko-Akim 234
 Prevagljaj 403, 405, 406, 418
 Prevalje 144, 145, 147, 151
 Prevejk (kota 529) 148
 Prevole 434, 435
 Prezid 199, 338, 376, 381, 416, 423,
 424, 426, 430, 454, 470, 472, 493
 Prezidanski Berinšček (kota 1170)
 422, 430, 447
 Prezidansko 493
 Prhaj evo 561, 564
 Pri konju 306-309
 Pri križu 29
 Prigorica 178, 322, 323, 435, 467,
 468, 476, 605, 606
 Prijatelj Ignac 458
 Prijatelj Ivan 272, 273
 Prijatelj Janez 438-440
 Prijatelj Terezija 438, 440, 511

Prilozje 40	Pusti Hrib 160
Primorska 14, 16, 17, 39, 87, 155, 175, 205, 249, 250, 288, 315, 365-367, 428, 473, 480, 575, 647	Pusti laz 459, 470
Primozar pri Cerknici 272-274, 284, 461, 468	Pušič Marko 351, 352, 477
Primož (kota 493) 627, 644	Puškarič selo 372
Primožič Zofka 413	Puterle Franc-Cure 60, 353, 576
Primšar Karel-Zmago 146	Putre Matija 447
Princ Lado 322	Puželj Jože 447
Princ Štefan 649	
Pristavec Anton 126	9
Pristavec Jaka-Daki 129	Quazza Guido 81
Prod v Borovniškem kotu 121-125	
Prodnik Stanko 231	R
Prosen Ivanka 480	
Prošek Alojz 649	Rab 422
Prudič Anton 308	Račna gora 384, 397, 416, 466, 470, 515, 516
Prudič Franc 308	Račeva pri Zireh 440
Prusnikova apnica in drvarnica (Selo v Rutah) 102, 103	Račja vas 369
Pruškova hiša v Žužemberku 43	Radatoviči 175, 404
Prušnica 125	Radlek 467, 522, 531, 542, 548
Prvačina 428, 650	Radohova vas 59-62, 64
Pucelj Alojz 272, 273, 649	Radoš Ana-Anča 68, 147, 351
Pucelj Ivan (nekdanji poslanec) 571, 572, 574	Radoviča 352, 395, 419, 477, 647
Pucelj Janez-Kovačev 586, 587	Rainer dr. Friedrich 524, 525
Pucelj Stane 336	Rajhenav 26, 632
Pucihar Jože-Fistrov 649	Rajko (glej Fimar Anton)
Pucljeva hiša 568, 571, 572	Rajndol 136, 195
Pudob 207, 226, 335, 337, 382, 388, 416, 426, 433, 470, 474, 493, 517, 526, 625	Rajšel Anton 620
Pugelj Ignac 596	Rakek 109, 133, 171, 226, 248, 249, 251, 254-257, 267, 274-276, 283-285, 288, 305-308, 315-318, 324, 325, 327, 332, 334-336, 340, 346, 362, 366, 380, 401, 416, 426, 433, 456, 458, 461, 464, 466, 469, 478, 490, 515, 526, 528-530, 532, 544, 548, 549, 561, 574, 587, 603-605, 613, 624, 631, 649
Pugled 414, 517, 552, 648	Rakič Miodrag 612
Puhar Lidija-Lajdi, por. Dobrovoljc 40, 83, 278, 594, 622	Rakitna 109, 122-124, 129-131, 164, 165, 247, 284, 332, 526
Puhar Marija 278	Rakitnica 87, 88, 159, 177-179, 181, 184-186, 574, 578, 580, 591, 595, 606, 608, 617, 647, 648
Puhar Rudi-Razin 140, 191, 193, 241, 244-246, 278, 361, 400, 421, 468, 484, 508, 509, 511-515, 518, 591, 620, 637-643	Rakitniška planota 101, 339, 490
Puhlice 28, 29	Rakitovec 62
Pulj 370	Rakov hrib 340
Puntar Janez 611	Rakov Škocjan 90, 285-288, 305, 306, 310, 312, 324, 328, 335, 336, 461, 468, 469, 649
Purkarški grič 104	
Purkart Dana (glej Hribar Dana)	
Purkart Franc-Cop 212, 228, 230	
Purkart Vida 245, 246	
Pust Vincencij 322, 323	

Rakovnik (Medvode) 647

Rakovšld grič (kota 646) 286, 305, 308, 317, 318, 320, 328

Ramovš Jakob (župnik) 571, 572

Rancareber 259, 272

Ranta š 560

Rasen 29

Raskovec (kota 656) 340, 347

Raščlca 212, 213, 216, 227, 228, 432, 463, 468, 561, 562, 564, 573, 646, 650

Ratež 396

Ratje 86

Ravan 472

Ravbarkomanda 305, 311, 313, 315, 325-328, 335, 336, 368, 456, 468, 469, 634

Ravldičeva lz Vukovcev 96

Ravna gora 372, 373

Ravnace 142, 268, 395

Ravne na Blokah 100, 467, 519, 545, 546

Ravne pri Bohinjski Bistrici 649

Ravne pri Zahribu 107

Ravne pri Zdolah 647

Ravnice 100

Ravnihar dr. Božena-Nataša 637

Ravnihar Evgenij-Gregor 16

Ravnik 100, 646

Ravnikar Andrej-Paver 578

Ravnikar Franc 268

Ravnikar Štefanija-Podbevšek 246, 510

Ravšeljnova mama lz Markovca 457

Razbore 26

Razdrto 367, 368, 376

Razin (glej Puhar Rudi)

Razinger Jože-Rudi 188, 553, 608, 610

Razvaje (greben) 92

Rdeči Kal 58, 62, 63, 630

Rdeči Kamen 412, 413

Reber 29, 54, 628, 629

Reber (kota 317) 29, 30, 58

Reber pri Vrbici 480

Rebolj Miroslav-Slavko 176

Rebolj Pavle-Danilo 457, 516

Rebrce 34

Rebmice 484, 485

Regrča vas 632, 644

Reka (Rljeka) 188, 248, 249, 368, 385, 397, 471

Reka (reka) pri Stmičaiju 385, 487

Remih Dušan-Duško 95, 96, 214, 258, 262, 269, 280-282, 566, 570, 590

Remih Milan 85, 214, 238, 245, 255, 281, 332, 359, 360, 414, 509, 510, 553, 639

Remškar Ciril 256

Repče pri Šmajju-Sapu 162, 476

Repče pri Trebnjem 40, 51, 85, 331

Repič Jože-Miha 104

Repičnik (kota 920) 165, 167, 212, 217

Repina Jože-Miloš 50

Replje 629, 630

Repnik 105

Republiška geodetska uprava 10

Resje (kota 820) 101, 106, 107

Resman Jože 224

Reteče 216

Retje 171, 561, 565

Retlova vila v Kočevju 579

Reva 52

Režek Janez 268

Režen Stane 331

Ribče 650

Ribič Franc-Mirko 595

Ribnica 10, 88, 135, 159, 177-182, 184, 186, 189, 190, 198, 200-202, 204-208, 212, 227, 243, 244, 307, 318, 320, 321, 323, 324, 329, 330, 333, 338, 344, 345, 350-357, 364, 382, 388, 395, 400, 401, 404, 405, 433, 435, 436, 444, 447, 458, 468, 469, 474, 485, 513, 519, 522, 541, 561, 566, 567, 570, 571, 576-578, 580, 586, 587, 595, 596, 599, 605-608, 616, 622-624, 640, 647

Ribnica na Pohorju 650

Ribničan 430

Ribnik 133, 441

Ribniška dolina 620, 622, 631

Ribniška kotlina 580

Ribniški grad 204, 318

Rlbno (Bled) 276, 647

Rigler Matija 312

Rihar Jaka 53, 61, 592

Rihtarjeva apnica v Krvavi Peči 104

Riko (glej Pevec Jože)

Rim 11, 12, 18, 20-22, 174

Rlnža 580, 583, 585-587, 589, 591-594, 599, 612
Riple 54
Ris (glej Lepin Jože)
Ris Jože 331
Rismani 426, 427, 430
Rižarna 458
Rob 101, 104, 106, 164-166, 169, 171, 216, 220, 247, 248, 368, 432, 433, 490, 530, 561, 562, 573, 574, 640
Rob Ivan 548
Robarska vas 572
Robek Vinko 157
Robotti Mario 489
Rode Venčeslav-Nande 94, 198, 244, 260, 267, 283, 359, 471, 513, 645
Rodine pri Otovcu 28, 97, 632
Rodine pri Trebnjem 649
Rog (glej Kočevski Rog)
Rog (hotel) 600
Rogati Hrib 183, 647
Rogelj Rudi 649
Rogovila 221
Rogozno 372
Rojšek Franc-Jaka 14
Rokodelski dom v Ljubljani 156
Rolihova hiša na Pijavi Gorici 132
Romanič Peter 240, 244
Römergrund 136, 139, 240
Romih Rihard-Riki 92, 282, 326, 332
Rommel Erwin 366, 523
Ronkova hiša v Cerknici 263
Ronkova kapelica 267
Rosalnice 393
Rosano Raffaele 45, 50, 55, 56, 82, 83
Rösener Erwin 523-525, 528, 529
Roška cesta v Kočevju 580, 585-587, 589, 592, 599, 602, 606
Rot Filip 125
Rotar Alojz-Čerčkovken 321, 322
Rovinj 370
Rovte 527
Rovte pri Podnartu 103
Rozman Anton-Bukovc 243
Rozman Ciril-Ivan 243
Rozman Franc-Stane 15, 23, 31, 121, 131, 145, 148, 157, 173,176,181, 184, 206, 207, 231, 232,241,287, 319, 339, 412, 458, 518-520,586, 587, 590, 598, 603, 645
Rozman Henrik 649

Rozman Ivan-Lev 467, 468, 649
Rozman Janez 176
Rozman Jože 649
Rozman Lojze 172
Rožanc Anton 311, 314, 594, 597
Roženpelj 65, 68, 69
Rožman dr. Gregorij 524
Rožman pri Goričici 146
Rožna dolina v Ljubljani 645
Rožni Dol 35, 93
Rtač Franc 592
Ručetna vas 325, 326, 413
Rudeževa cesta 88
Rudnik v Kočevju 579, 580, 582, 584, 585, 588
Rudnik pri Ljubljani 210, 447
Rudno pod Jelovico 197, 436, 437
Rudolf Janko 211, 212, 216, 245, 246
Rudolf Jože 534
Rudolfovo 109
Rugasti vrh 426, 427, 431
Ruhna vas 649
Rumanja vas 32
Runarsko 89, 99, 100, 106, 135, 172, 605
Runci 166, 170, 426, 428-130
Rupa 426
Ruparjevi v Rupah 102
Rupe 100, 102, 104, 106, 169, 369
Ruperčvrh 633
Rupnik Lev 268, 340, 520, 521, 524, 525, 527, 528, 634
Rupnik Vuk 526, 527, 530
Rus Alojz 385
Rus Anton-Aleks 112
Rus Anton 26, 263, 264
Rus Franc 222, 223
Rus Jakob 344
Rus Jože-Andrej Hribar 138
Rus Jože-Vrbčev 187
Rus Maks 649
Rusija 12
Rusov valjčni mlin v Grosupljem 573
Rusova žaga (Loški Potok) 472
Rustja Franjo-Čanči 173, 175, 242
Ruše 138
Rutar Franc 649
Rutar Jože 272
Rutar Marija 514
Rutar Matevž 458
Rutar Miloš-Ružo 10

Rute 100, 104, 135, 562
Ržek Miroslav 308
Ržencl 424

S

Sabljakl 373
Sad 58, 62-65, 70
Sadlnja vas pri Semiču 325, 413, 648
Saje Franček 8, 31, 81, 194, 240-242, 245, 246, 364, 637
Saje Stanislav-Slavček 649
Sajevec 272, 326, 329, 333, 468
Sajovic Ladislav-Bizgec 162, 163
Saksida Zora-Vojka 40, 414
Saly Vencelj 548
Samobor 380
Samsa Ivan 620, 643
Samsa Jože 486
Sapeta Ivan 410
Sarsko 222
Sašek Milka (glej Žvokelj Milka)
Sava 25, 26, 365, 524, 634
Savron Silvano 420
Scalcino Umberto 182, 200, 201
Schafferer (nemški poročnik) 529
Schlaff (gostilna v Kočevju) 579
Schumacher Erich (nemški kapetan) 529
Schweiger Pavle 485
Scietti Emanuelo 153
Sebanc Ciril 178
Seč 97
Sečje selo 95
Sedej Ferdinand-Nande 32, 82-84, 238-240, 279, 334, 409, 411, 412, 414-416, 434, 435, 437, 438, 441, 471, 554, 555, 560, 576, 626, 639-643, 645
Sedej Janez 351
Sedevčič Cveto-Marko 67, 140, 332
Sedmak Aleksander 429, 430
Sedmak Jernej 384
Seglaček Ivan (trgovec) 34
Sekirišče 232, 253, 462
Sela pri Črničah 98
Sela pri Hinjah 541, 621, 626
Sela pri Otovcu 35, 95
Sela pri Podbočju 343, 344
Sela pri Šentpavlu 62

Sela pri Šumberku 31, 34, 46, 47, 52, 58-63, 70, 71, 87
Sela Zaknje (SRH) 632
Selan Ludvik-Marcel 649
Selce 60, 66, 68, 70
Selič (partizan) 649
Seliškar dr. Vladimir-Peter 476, 477, 513, 516, 637
Seljak Jože 266
Seljak Ludve 541, 542
Seljan 435
Selo pri Robu 100, 102, 104, 106, 135, 165, 169, 171, 626, 647
Selški hrib 415
Selšček 254, 332
Selško bukovje 66
Semenič 94
Semič 29, 35, 93, 140, 195, 396, 441, 546, 582, 634
Semič Jože 545
Semič Jože (oče) 545
Semič Marija (mati) 545
Semič Marija (sestra Dakijeva) 545
Semič Matija 545
Semič Stanko-Daki 30, 36, 55, 66, 68, 82, 83, 87, 89, 99, 102, 105, 110, 111, 127, 128, 144, 146-148, 151, 152, 155, 160-163, 168, 170-172, 174, 178, 179, 182, 184, 186, 191, 202, 205-208, 212, 213, 215, 216, 225, 241-243, 245, 246, 248, 253, 255, 257, 259, 260, 267, 268, 272-275, 279, 288, 311, 314, 317, 328, 332, 333, 335, 339, 341, 344, 345, 360-363, 382, 383, 386, 397, 401-403, 407, 416, 418, 420-423, 426, 443, 444, 448-450, 452-455, 460, 461, 464, 468-471, 493, 494, 508-511, 515-518, 520, 531, 536, 538-541, 544-546, 548, 550, 562, 582, 584, 586, 587, 591, 596, 609, 610, 616, 619, 637-643
Semiški predor 94
Senjsko 372
Senožeče 67, 367
Senožeti 557
Senožeti (kota 606) 461
Sepaher Žan 649
Sercia Paolo 645
Semelj Franc-Dušan 243
Sesljan 367

Sevnica 380
Sežana 370
Sežanje (kota 1317) 420, 421, 447, 474, 493
SGP Gradišče 256
Sicilija 15, 18, 20, 22, 156
Sili Boris-Mali 281, 649
Silni (glej Boldan Jože)
Silosi v Velikih Laščah 572
Simčič Marica 96
Simčič Vladoša 271
Slmich Alexander 19
Simončič Vinko-Gašper 41
Slncič Stane-Sine 187, 244, 248
Siniši Giuseppe 13, 14
Sinji Vrh 92, 98, 194
Sinovica 571
Sirakuze 174
Sitar Ivan 356, 357
Skednajeva mesnica v Petrini 379
Skentjakovi na Kozjeku 68
Sket Vinko 470, 520
Skodovnik 400
SKOJ (Savez komunističke omladine Jugoslavije) 244, 269, 363, 519
Skol Leopold-Polde 191, 194, 244, 245, 255, 256, 282, 285, 339, 348, 349, 359, 360, 363, 364, 383, 384, 386, 400, 476, 477, 509, 516, 517, 550, 562, 578, 637, 639, 640
Skol Lojze 260, 282, 285, 386, 417, 464, 492
Skrad 375, 376
Skrajnik (kota 652) 254, 257, 259, 260, 284, 305, 469
Skube Ivan 649
Skubičevi na Pijavi Gorici 132
skupine (partizanske)
- kulturniška skupina 14. divizije 255, 256, 271, 517, 519, 546, 574, 580, 598, 611, 620
- tankovska 14. divizije 281
- udarna ZDO 32, 41, 47, 53, 57
italijanske skupine
- 5. Guardia alla Frontiera 489
- 11. polkovna Guardia alla Frontiera 154, 171
- 23. polkovna Guardia alla Frontiera 189, 194
- bojna Canatta 47, 53, 55, 56, 58, 59

- bojna Di Pumpo 59
- bojna Mancini 59
- bojna Morandi 28, 59
- bojna Pelazzi 28, 42, 45-47, 56, 59, 63, 70
- jurišna polkovna 21. Aprile 46, 154, 183, 184, 188-190, 200-203
Skvarča Jože 338, 442, 483, 485, 486
Sladek Ludvik 649
Sladin Vekoslav 142
Sladka voda 418
Slak Zvone-Tilen 173, 202, 203, 221, 222, 248, 254
Slatnik 336, 468, 469
Slavič France 96
Slejko (puškomitraljezec) 564
Sleme (kota 649) 123
Sleme (kota 878) 128
Slivce pri Rakeku 307, 317, 647
Slivnica pri Cerknici 110, 256, 258, 259, 262, 265, 268, 269, 272, 275, 328, 455, 458, 465^167, 531-533, 548, 647
Sloka gora 628
Slovenec Jože-Kavboj 82, 84, 146, 170, 173, 239-243, 245, 272, 360, 363
Slovenija, Slovensko 15, 16, 21, 23, 24, 57, 71, 81, 82, 87, 144, 155, 183, 194, 197, 203, 209, 238, 240, 241, 243, 245, 249, 279, 325, 336, 352, 359, 365, 374, 489, 508, 510, 514, 525, 582, 637
Slovenska Istra 279, 494
Slovenska ljudska stranka 155, 209, 525
Slovenska protifašistična ženska zveza 19, 96, 515
Slovenska vas 223, 487, 555, 579, 608, 610, 617
Slovenska zaveza 155, 209, 525
Slovensko domobranstvo 525, 526
Sluga Torči-Lim 282, 331, 383, 398, 428, 443, 450, 537, 538, 567, 568, 577
Smilka (glej Mohar Anica)
Smoleč Jože-Smreka 134, 204, 240, 607, 609, 642
Smolenja vas 649, 650
Smoletova hiša v Žužemberku 37

Smrajc Franc-Miklavž 8, 140, 141, 176, 241, 243, 244, 351, 364, 476, 513, 549, 619, 639, 643
Smrečje (gozd pri Turjaku) 111, 213, 216, 217
Smrečje pri Podlipi 156
Smrečjl rob 342, 463
Smreka (glej Kočevar Lojze)
Smrekar Feliks 644
Smrekovec 122, 124
Smrika 372
 Smijene 25, 133, 247, 254, 322, 595
Smuka 34, 35, 37, 46, 158, 200, 396, 407-412, 414, 432, 433, 583, 603, 625, 626, 631
Snežnik 337, 385, 397, 400, 417, 418, 420, 432, 442, 444, 448, 451, 452, 454, 471, 474, 491, 495, 511, 512, 637, 650
Snežnik (grad) 329
Snoj Alojzij 381
Snoj Jože-Piki 143, 218, 241, 244, 245, 258, 282, 332, 414, 510, 558, 610, 639
SNOO (Slovenski narodnoosvobodilni odbor) 396
Sobrače 646
Soča 367
Sočan Jule-Tomaž Skala 149, 151, 203, 249, 287, 288, 309, 310, 330
Sodja Janez 178
Sodovnc v snežniških gozdovih 445
Sodražica 89, 159-162, 172,204, 272, 273, 353, 388, 410, 436, 522, 530, 531, 546, 548, 574-577, 603-605, 613, 614, 624, 642
Somrak Anton 329, 362, 363
Sora pri Medvodah 134, 135, 323
Soška dolina 367
Soteska 32, 34, 38, 48, 52, 200, 389, 396, 397, 408, 463, 583, 629, 630
Spaje 66
Spikas P. (seržant ameriške vojske) 548
Spodnja Hrušica 168, 597
Spodnja Pohanca 272
Spodnja Slivnica 215
Spodnje Jelenje 285, 464
Spodnji Kašelj 259
Spodnji Mahovnik (kota 466) 589
Srebotnik ob Kolpi 386
Srebrniče 22, 30, 97, 526
Srebrnjak Franc 263, 264
Srečko (glej Bukovec Jože)
Sredgora 27, 632
Srednja vas pri Črmošnjicah 28. 324, 377, 441
Srednja vas pri Goričah 323, 325
Srednje 32
Srednji hrib 130, 131, 135
Srednji hrib (kota 836) 129
Srednji Lipovec 629
Srnjak 274, 305, 315, 317, 469
Srobotnik 38, 208
Stadler Franc-Pepe 57
Staje 29
Stajnica 373
Stalingrad 8, 11, 45
Stan pod Debencem 157
Stane (glej Rozman Franc)
Stanko Ivančič 330
Stankovič Ivan-Stanki 65
Stanovnik Jože 158
Stante Jože 548
Stante Peter-Skala 594
Stara Cerkev 545, 555, 575, 579, 580, 610, 611, 615, 617
Stara Fužina 175, 312
Stara gora (kota 343) 627
Stara Lipa 27, 93
Starc Anton 458
Starc Boris 458
Stare Leopold 54
Stare Miloš 209
Stare Ogence 478, 487
Stare Vinko-Cene 323-325
Stare Žage 85, 88, 191, 551, 575, 633
Starešinič Alojz 263, 264
Starešinič Janez 219
Starešinič Leopold 649
Stari Breg 352, 356, 374, 468, 476, 479, 521, 522, 549, 551-557, 559, 560, 574-576, 590, 591, 593, 611, 615, 632, 639, 647
Stari grad Ortnek 154, 159-165, 176, 178, 553
Stari Kot 546
Stari Log 31,34, 35, 88, 200, 396, 408, 409, 411, 412, 432, 433, 551, 552. 554, 560, 575, 579, 615, 616, 625, 626, 628, 632, 644
Stari trg ob Kolpi 173, 376, 378, 394

Stari trg pri Ložu 401, 433, 649

Stariha Božo 244

Stariha Marija 10

Staro Apno 213, 216

Starod 369

Staudohar Franc 219

Stavča vas 627

Stegovec Albert-Milan 84, 150, 241

Stelniki 106

Stepan Marko 51, 83, 124, 125, 187, 239, 240, 242, 243, 307, 309, 321, 322, 330, 344, 360-363, 513, 583, 619, 641, 642

Stepančič Pepi 404

Stepišnik Drago 408

Sterle Ivan-Jemejevčev 8

Sterle Vilko-Radi 90, 322

Sterletov laz pri Mašunu 453

Stična 59. 62, 156, 157, 376, 415, 435

Stiska 432

Stojkovič Rajko 260, 261

Stope 322

Stopiče 158

Storžič 362

Stožice 650

Strahomer 112, 134, 135, 150

Strajnar Jože 626

Stranje 630

Stranska vas pri Novem mestu 647

Stranska vas pri Semiču 649

Stranska vas pri Žužemberku 627-629

Straža pri Novem mestu 14, 30,34,38, 48, 52, 87, 97, 396, 648

Stražišar Franc 450

Stražišče 108, 460

Stražnica (kota 577) 483

Stražnik (kota 646) 284, 285, 305, 306, 316, 328

Stražnji hrib (kota 404) 604

Stražnji Vrh 93

Strgar Stanko 32

Strle Alojz 626

Strle Franci 10, 82, 216, 232, 238-241, 243-246, 285, 286, 359-365, 411, 414, 415, 434, 436, 438, 509-512, 522, 588, 610, 618, 622, 623, 637-643

Strle Vojko 10

Strmca 473, 603

Strmca (kota 662) 605

Strmec 87, 185, 531

Strnad Janez-Lado 337

Strnad Jaroslav 330, 464, 465, 492

Strojan Jana 9

Struge 156, 434, 435, 554

Struna Bogdan-Jan 95, 96, 98, 238, 263, 282, 360, 394, 409, 410, 509, 510, 552, 610, 641, 642

Stružnica 376, 377, 379, 389, 390, 392-396, 408

Stržen 461

Stubelj Roman 100, 135

Studena Gora 337

Studenec na Blokah 204, 605

Studeno 522

Suha krajina 58, 60, 85, 86, 412, 416, 434, 437, 444, 554, 556, 615, 620, 624, 634, 648

Suhadolc Anton-Uran 282, 332

Suhadolc Franc 649

Suhadolnik France 239

Suhadolnik Janez-Špen 125

Suhi vrh 173, 474

Suhor pri Metliki 396, 574

Suhorje 487

Suša (vas) 132

Suša Zora-Sava 84, 186, 242, 243, 585, 620, 640, 641, 643

Sušak 158, 249, 371, 380, 385

Sušice 97, 220

Sušje pri Ribnici 311, 322, 329, 404, 405, 410, 411, 416, 420, 468, 566, 567, 585, 587

Suvajdžič Dejan 527

Sveta gora 367

Svete Anton-Gustl 145, 182, 185, 203, 239-243, 245, 330, 337, 361, 362, 457, 458, 513, 619

Svete Jakob-Zakoritarjev 126

Svetek Alojz 409, 410

Svetli Potok 138

Sv. Ahac 215

Sv. Ana 438, 439

Sv. Andrej 172

Sv. Florjan na Cvibljju 49

Sv. Gregor 99, 154, 159, 160, 162, 163. 353, 435. 437, 561, 573, 605, 638

Sv. Janez v Cerknici 257, 258, 262

Sv. Jernej 66

Sv. Jeronim 338

Sv. Jurij nad Cajnarji 355

Sv. Jurij pri Starem gradu 159, 162

Sv. Križ (kota 428) 52

Sv. Lenart (kota 805) 104, 165, 166, 168, 170

Sv. Lovrenc 217, 224

Sv. Marija 573

Sv. Marjeta 186, 606

Sv. Martin pri Rihemberku 368

Sv. Miklavž 112, 531

Sv. Miklavž nad Grahovim 328

Sv. Nikolaj 253

Sv. Ožbalt (kota 796) 171

Sv. Rok pri Šentvidu 208

Sv. Rok pri Velikih Laščah 60, 562

Sv. Rok pri Žajfnici 256

Sv. Rok pri Zužemberku 62, 560, 564, 627, 629

Sv. Trije kralji 111, 155, 156, 281

Sv. Trojica (zdaj Šivče) 101, 461

Sv. Urh 107, 210, 246, 510

Sv. Urh pri Zavrhu 101

Sv. Vid (Zilce) 109, 171, 251, 253, 254, 332, 526

Svibnik 191, 193

Svinja gorica 256-258, 260, 262

Svinjski grič (kota 505) 605, 607

Svinjski hrib 626

Svinjski rigelj 254, 267

Svinjska planina 90

Sviščaki 382, 404, 407, 417, 448-152, 463, 472, 473, 479, 481

Svržaki 94

Szopko Ana-Boža, roj. Vičič 649

Szopko Janez-Milavec 649

Szvankovsky Lado 566, 567, 570, 573

Š

Šabič Miloš 597, 602

Šabidrova hiša na Blokah 546

Šahen (kota 749) 610

Šajn Karel 104

Šajn Stane 573

Šaljeva enota 97

Šalka vas (kota 492) 281, 309, 579, 580, 584, 585, 590, 593, 603, 606, 608, 611, 615, 623

Šaranovič Milovan 14, 31, 33, 58, 61

Ščita (goščava) 562

Ščurkovo 107

Šega Franc-Fihtarjev 472

Šega Stanko 329

Šega Vinko 540

Šegina Ignac 620

Šegina Ivan 649

Šegina Leopold 84, 162,239, 242, 553, 639-642

Šegova vas 472

Šembije 338, 383, 409, 411

Šempas 367

Šempeter pri Gorici 449

Šenica Janez-Ivan 565

Šeničevi v Sodražici 89

Šenkinc Franc 409, 411

Šenkinc Jože 411, 438, 509-511

Šentandraž 649

Šentjernej 23, 103, 231, 396, 558, 593

Šentjošt nad Horjulom 155, 527

Šentjunc Lidija-Joža 143, 241

Šentjurje (Podtabor) 210, 214, 230, 561, 562

Šentlovrenc 60, 62, 157

Šentpavel 259

Šentrupert 157, 526

Šentvid pri Stični 62, 157

Šercer Miroslav 383

Šerkovi objekti v Cerknici 256, 259, 262, 264, 267

Šestako Fjodor 574

Šeškov dom v Kočevju 327

Šetina Franci 649

Šetinc Jože-Pepe 650

Šetinov laz 403

Šibje 136

Šilc Ivanka-Landovceva 329, 363

Šilc Ludvik 326, 333

Šilih Niko-Boris Nikič 81-84, 238

Šiljigovič (družina iz Grahovega) 329

Šinkar Anton 39, 158

Širaj Alojz 158

Široka draga 373

Šiška v Ljubljani 163

Šivče 541

Škabrijel 367

Škafar Rajko 172

Škalnica 369

Škanski grič (kota 702) 460

Škarja Anica-Špela 179, 280

Škedelj Franc 269, 393, 395, 650
Škedelj Martin 467, 468, 650
Škemljevec 142
Škender Franc 164, 320, 455, 464
Škender Ivan 420
Škender Janez 320, 362
Šket Ivan-Trček 134, 344, 483, 619
Škilje 332
Šklebec (gostilna) 112
Škocjan 210, 335
Škodnik Vanda 181, 182, 243, 244, 513
Škof Martin 268, 326, 413
Škof Slavko 396
Škofjeloško 487
Škofljica 133,215, 221, 226, 233, 530, 604, 605
Škoporc Ivanka 415
Škoporec Gorazd-Borut 194, 203,348, 349, 572
Škrabar Stane-Braškar 7, 9, 192, 199, 262, 270, 324, 362, 364, 386, 400, 476, 477, 509, 513, 516, 518, 637, 640
Škrajnek 438, 440
Škrapna 481
Škratovica 33, 48, 52
Škrilje 132, 133, 154, 183
Škrjanc Ivan 269
Škrjance 632
Škrk Bojan 508
Škrl Anton-Tone 646, 650
Škrlj Ančka 511
Škufca Jože-Martin 141, 258, 332
Škulj Aleksander 217, 218, 221, 223, 245
Škulj Frančiška 229
Škulj Karel (župnik) 88, 528
Šlajpah Franc-Pogačev 282, 333, 383, 480, 483, 582
Šlekovec Jože 650
Šmajd dr. Albin 209, 210, 523
Šmalc Janez 385
Šmalec Jože 350
Šmaraška gora 226
Šmarata 470, 519
Šmajje-Sap 214, 215, 261, 263, 463, 530, 573, 604
Šmihel pri Novem mestu 29, 632
Šmihel pri Žužemberku 649
Šmit Jože 396

Šmuc Jože-Srečko 306, 312
Šnuderl dr. Makso 82
Šoba pod Petelinjekom 439, 440
Šobar Anton-Miha 650
Šorli Ferdinand-Nande 644
Šorli Karel 650
Šorovič Danilo 110, 200
Špacapan Mirko-Matiček 555-557, 559
Špacapani 404
Šparemblek Tone 256
Špeglarica (kobilica) 446
Špehar Rudolf 263, 264
Špeharji 92
Špilja 626
Šporar Anton 607, 608
Špur Katja 20, 81
Šrangarjev hlev 271
štabi (partizanski)
- Vrhovni štab NOV in PO Jugoslavije 19, 252, 374, 396, 575, 582
- Glavni štab NOV in PO Hrvatske 14, 15, 98, 279, 374
- Glavni štab NOV in PO Slovenije 12-16, 19, 22-24, 31, 33, 50, 61, 63, 70, 87, 91, 107, 121, 131, 143, 173, 176, 181, 184, 192, 193, 197-199, 206, 231, 232, 236, 247-252, 279, 287, 288, 306, 327, 335, 338-340, 350, 356, 373, 374, 376, 389, 396, 397, 408, 409, 412, 413, 441, 494, 519, 550, 551, 553, 555, 557, 571, 573-576, 586, 590, 598, 603, 616, 618, 620, 623, 629, 631, 633, 640
- 7. korpusa NOV In POJ 287, 339, 376, 377, 380, 381, 396, 488, 522, 543, 574, 603, 616, 619, 620, 622-625, 627-629, 631, 640, 642
- 8. divizije 373
- 13. divizije 371, 373
- 14. divizije 17, 107, 108, 110, 112, 121, 122, 128, 129, 131, 133, 149, 154, 162, 164-168, 171, 173, 174, 176, 177, 181, 182, 186, 189, 200, 212, 215, 216, 227, 232, 236, 250, 252, 255, 281, 288, 314, 316, 327-329, 335, 338-341, 343, 352, 364, 376, 381, 382, 384, 388, 389, 397, 407, 416, 433, 452, 456, 470, 471, 486, 488, 491, 495, 509, 511-515, 517-522, 530, 531, 543, 545, 546,

548, 550, 561, 566, 571, 575, 593, 594, 598, 604-606, 614, 616, 623, 624, 627, 631, 637-639

- 15. divizije 17, 376, 488, 628, 629

- 18. divizije 374, 376, 488

- Dolenjske operativne cone 32, 42, 53, 57, 59-61, 63, 71

- operativni 377, 378, 388, 389, 391, 394, 407, 603

- operativni za zahodno Slovenijo 250

- poveljstvo Ribniškega vojnega področja 546

- Tomšičeve 28, 89, 100, 102, 104, 106, 107, 109, 111, 123,128,134, 145, 149, 151, 154, 173,175,178, 181, 182, 184, 185, 194,208,214, 247, 248, 253, 255-258,264,275, 276, 305, 307, 312, 319,327,330, 335, 338, 341, 350, 360,361,363, 381, 382, 384-386, 400, 404, 406, 407, 416-418, 420, 423, 424, 426-428, 432, 443, 444, 447, 448, 450-453, 455-457, 460, 461, 463, 468, 470, 478, 479, 484, 486,493,515-518, 520, 522, 530, 531,536,540, 544-548, 561-563, 574, 575, 580, 589, 590, 605-607, 609, 615, 616, 618, 619, 626, 628, 639

- Šercejve 38, 53, 111, 180, 341, 387, 521, 522, 530, 531, 564

-Gradnikove 173, 257, 258, 264, 328

- Cankarjeve 631

- Gorenjske 228, 229

- Duletov 231

- Levstikove 550, 618, 642

- Ljubljanske 247, 376

-Železničarske 389, 414

-3. brigade 13. divizije 371

-4. brigade 13. divizije 372

- Severnoprimsorskega odreda 12

-ZDO 198

- 1. bat. Tomšičeve 89, 173, 222, 247, 248, 253, 383, 402, 405, 423, 455, 493, 619

- 2. bat. Tomšičeve 407, 480, 484, 519, 619

- 3. bat. Tomšičeve 94-96, 138, 141, 191-194, 254, 255, 259, 276, 279, 305, 328, 390, 395, 408, 409, 435, 436, 442, 551-558, 575, 576, 619

- 4. bat. Tomšičeve 68, 353, 453, 456, 457, 460, 481, 493, 518, 546, 613, 616

- 2. bat. Šercerjeve 212

- 4. bat. Šercerjeve 53

- 1. štajerskega bataljona 645, 646

- 2. štajerskega bataljona 645, 646

sovražnikovi štabi in poveljstva

- Slovenske planinske brigade Triglav 211

- Slovenskega domobranstva 529

- Slovenske domobranske legije 525

- 51. pehotnega polka divizije Cacciatori delle Alpi 166

- divizije Cacciatori delle Alpi 65, 87, 111

- divizije Isonzo 70, 87

- Nemško vrhovno poveljstvo 11

- Operativni štab za uničevanje tolp 529

- 132. grenadirskega polka 375

- 2. tankovskega korpusa SS 315, 365, 366, 371, 380, 487, 488

- 44. grenadirske divizije 367, 370, 375, 380

- 71. pehotne divizije 266, 380

- polka planinskih lovcev Admont 332

Štajer (vas pri Pirčah) 376

Štajerska 17, 25, 87, 105, 222, 249, 250, 334, 382, 419, 446, 541, 547, 618, 643, 647, 648

Štalceiji 376, 394, 407, 608, 616

Stale 403

Štampetov most 5, 111, 339-341, 343-349, 363, 364, 373, 381, 399, 403, 463, 494, 634

Štampohar Anton 353

Štanjel 367, 368

Štefan s Finkovega 458

Štefancič Ladi slav-Edi 99, 239

Štefanič Mavricij-Mavriče 136, 224, 240, 244-246

Štehanska hosta pri Krušnem Vrh 69

Štemberger Anton 650

Štemberger Avgust 447

Štemberger Miro 8, 509

Štenta Franc 276, 277

Štepanja vas 633

Štih Anton 555, 557, 575

Štih Jože-Marko 168, 556

Štimac Anton-Tone 639

Štojs Jože 69	Tajčarji 424, 426-428, 430
Štrajhar Ivan 269	Tanaskovič Rajko 121, 148, 550, 590, 598
Štravs Franc 100, 135	Tanča Gora 27, 28
Štravs Matija 131, 135	Tanko Jože 468, 469
Štrekljevec 395	Tastarl v Grahovem 537, 539
Štrikl nad Danami 184	Tašič Anton 40
Štrukelj Jože 259	Tašič Julij 465, 468
Štular Ivan-Člro 243	Tatre 481, 483-486, 489, 492
Šturm Jože 93, 349, 360, 510, 511, 557, 639, 641	Tavčar Avgust-Gustelj 43
Šubic Janek 14	Tavčar Franc-Rok 168, 171
Šubic Mlran-Janez 39, 126, 127, 146, 149, 150, 240, 241	Tavčar Franc iz Zaloga 584
Šukov grič (kota 593) 305, 306, 309-315, 318-321, 323-327	Tavčar Ivan-Vilko 586, 592
Šumberk 71	Tavčarjeva vila v Novakih 109
Šumik na Pohorju 281	Tavisokih (Levstikov mlin) 472
Šumnik 122	Tavš Milan 351
Šuperina Zvonimir 650	Tcshinklov hlev v Kočevju 593
Šura (Rusinja) 626	Tekavčeva hiša v Cerknici 259
Šušnjevisa 369	Tekavec Alojzij 282
Šuštar Vinko 329	Tekavec Jože 267
Šuštarjevi na Tatrah 128	Teklo (glej Nemec Severin)
Šuštarjevi v Zabočevem 486	Tekstilana 582
Šuštaršič Stane-Boštjan 472, 473, 536	Temenica 37
Šušterjeva hiša na Velikem Osolniku 220	Temeniška dolina 157, 340
Šuštersič Anton-Kovač 228, 231	Terčič Lojze 179, 242-244, 310, 327, 336, 351, 353, 357, 363, 364, 457, 619, 643
Šuštersič Jože 338	Terpin Zdravko 27, 94, 136, 138, 139, 279
Šuštersič Miha 650	Teršnik Silvo 57
Šuštersič Miro 641-643	Težka Voda 632, 633
Šuštersič Stane-Boštjan 244, 314, 331, 361-363, 383, 384, 448, 449, 473, 509, 512-514, 518, 539, 577, 637, 638, 640, 641	Tičnica 267, 274, 305
Švajger Jože-Pepe 650	Tiger (glej Marčenko Bogdan)
Švara Dušan-Dule 36, 57, 185, 186, 222, 228. 229, 231, 232, 235, 243	Tihaboj 131
Švara Ivanka-Irena 243	Tihovo 375, 378
Švejk (glej Gruden France)	Tilen (glej Slak Zvone)
Švigelj (glej Makovec)	Tine (puškomitraljezec) 65
Švigelj Franciška 364	Tinjan v Istri 370
T	Tiran Jože 271
Tabor pri Prvačini 244	Tisovec 377
Tabor v Loškem Potoku 546, 548	Tišenpolj 376, 379
Taborska jama 216	Tito (glej Broz Josip)
Tabrč nad Perkosom 466	Tjaša (glej Kovač Julka)
	Tkačenko (inž. iz Bakuja) 555
	Tlake 649
	Tolmin 12, 647, 649
	Tolminsko 250
	Tolsti grič 315
	Tolsti vrh (kota 681) 305
	Tolsti vrh (kota 803) 108

Tolsti vrh (kota 905) 108, 110, 170, 308, 312. 314, 315, 342, 347, 463	Travni Dol 634
Tomačevica 368	Travnik v Loškem potoku 354, 430, 436, 466, 472, 545, 546
Tomazin Ludvik 356	Trdan Jože 607
Tomažič Anton 451	Trebelnik 346
Tomaž) a vas 419	Trebelno 87
Tomc Vinko 275, 359-361	Trebni vrh (kota 581) 41, 42, 46, 48, 51, 58
Tominc Anton 329	Trebnje 31-35, 37, 38, 40, 41, 46, 48, 51, 53, 55, 59, 60, 63, 83, 85, 87, 157, 174, 434, 490, 630, 634
Tominec Milan 107, 124	Trešnik Silvo 42
Tominje 483	Tretjak pri Robu 220
Tomiš Nikola 650	Trg odposlancev v Kočevju 593
Tomšelj 131, 210	Tribuče 95, 650
Tomšič Danilo 351	Trlnko (domobranec) 559, 600
Tomšič Gregor 404	Tmec 458
Tomšič Janez 173, 175, 248, 253, 338, 382, 385, 418, 421, 427, 428, 443, 447, 451, 453, 461, 515, 518, 520, 544, 639	Trnje ob Želimeljščici 220, 222
Tomšič Jeronim 450	Trnovec 142, 554, 556
Tomšič Jože 333	Trnovec (Medvode) 649
Tomšič Mirko 283, 322, 323	Trnovec (Metlika) 595, 597, 648
Tomšič Tone 10	Trnovo 367
Tomšič Živko 555	Trnovo v Ljubljani 459
Tončkova hiša 43	Trnovska planota 250
Tone Žagar-Poljec 240	Trnovski gozd 366, 368
Toni Vinko-Cene 82, 281, 361	Trošmarije 95
Tonih Filip 363, 364, 403, 421, 423, 458, 510-512, 514	Trošt Antonija-Ljuba 109
Tonščev gozd 451	Trpčane 384
Topla Reber 28, 37, 85	Trsat 650
Toplice 25, 633	Trst 5, 86, 87, 91, 108, 109, 134, 145, 154, 164, 174, 206, 217, 250, 366, 368, 370, 386, 404, 420, 458, 476, 524, 590, 593, 594, 596
Topol (na Blokah) 519, 544, 545	Trst (hotel v Kočevju) 599
Topol pri Begunjah 253, 254	Trstenik 369
Topol pri Medvodah 323-325	Tršan Milan 338
Topolšek Albert-Igor 9	Tršče 381, 420, 423, 424, 427, 442
Tovarna Brest 256	Trška gora 13
Trata 580, 582, 584, 587, 588	Trški boršt 86, 627
Tratar Filip 650	Truden Stanko-Dušan 338, 363, 508
Tratar Ignac-Nace 137	Tržič 128, 447
Tratenšek Simon 140, 197, 198, 220	Tržič (Vrh) 434
Tratna 175	Tschinkel (gostilna v Grčaricah) 176, 177, 180, 183, 590, 591, 593, 612
Tratnik (mesar) 533, 535	Tschinklova hiša in hlevi v Kočevju 180, 183, 589-591, 593, 612
Tratnik Fellks-Felče 134, 135	Tuk 372
Tratnik Janez-Johan 33, 145, 170, 521, 554	Tumče 460
Trava nad Čabrom 174-176, 199, 381, 546	Tunis 12
Travica 473	Turjak 205, 207-217, 226-228, 231-233, 236, 237, 244-248, 253, 256,
Travna gora 89, 99, 180, 184, 185, 238, 413, 436, 444, 458, 460, 465, 466, 476, 491, 515, 517	

353, 354, 359, 433, 435, 462, 478, 530, 542, 550, 561, 566, 570, 578, 603-605, 616, 623, 634, 646, 650	Uršič Alojz 8, 51, 83, 127, 239-245, 282, 307, 331, 343, 361-363, 385, 428, 482, 483, 509, 512, 514, 538, 564, 567, 585, 587, 638, 640, 641
Turjaška cesta 133, 222	Uršič Vincenc 608, 610, 617, 642
Turk Drago-Mogo 129, 240, 243-245, 275, 344, 359-363, 400, 450, 480, 481, 508-510, 512, 514	Uršli laz 172
Turk Ivan 322, 324, 650	Uršna sela 29, 35, 227, 632-634
Turk Jakob-Dolinar 472	Usenik Franc-Borut Bečnikov 513
Turkov kozolec in skedenj v Cerknici 263, 267	Ustje 131, 165
Turkova Draga 617	Ušaj Mirko 131, 153, 240, 650
Turkovi v Benetah 89	Ute 173, 423
Turner Franc-Kostja 65	Uzar Boris 433
Turnher Tone 30, 82, 244, 363	Uzmani 166, 169, 561, 562
Turšič Jože-Branko 68	V
Turšič Ludvik 565	Vagovka 436
Turzanski inž. Helmut 602	Vahta 396
Tušar Jože 527	Vahtnica 315
Tušev Dol 313	Valencič Avgust-Zvonko 584, 587
Tuškov laz 431, 472	Valična vas 34, 629
U	Valjavec Jožko 650
Učakovci 95, 96	Vanberger Ivan 57
Učka 369	Vareje v Brkinih 395, 413
Udine 12	Varh 335
Udnik 449	Varnostno obveščevalna služba - VOS
Udovč Jože 277	OF 12, 13, 16, 21, 24, 81, 176, 228, 241, 252, 310, 327, 351, 352, 523, 556, 575, 579, 584, 590, 591, 637, 639-642
Ugar 356, 463, 476	Vas 375, 378, 379, 389, 391
Uhemik Stanko 650	Vatikan (v Velikih Laščah) 550, 561, 568, 570, 572
Ulaka na Blokah 467, 522, 531, 543	Vavpški hrib (kota 386) 51
Ulaka pri Velikih Laščah 436, 564	Vavta vas 28-30, 98, 633
Ulce 69	Vegovec 628
Ulčarjev vrt in domačija v Kamenju pri Dobrniču 65, 68, 69	Vehovčeva hiša v Žužemberku 37
Ule Alojz 650	Veksel 418
Uljančič Alojzija, por. Kozlevčar 446, 511, 512	Vele Mune 369
Ume Anton 650	Velika Bučna vas 13
Umek Vencelj 559	Velika Dobrava 584
Unec 310, 316, 320, 323, 361	Velika gora 87, 88, 178, 518
Union (pivovarna) 579	Velika Loka 64
Urbanc Alojz 447	Velika Milanja (kota 1099) 449
Urbančič Ivan 429	Velika reber 483
Urbas Jakob-Enžlinov 267	Velika Slivnica 532
Urbas Jože 276	Velike Bloke 171, 227, 248, 253, 330, 532
Urbeča hosta 69	Velike Brusnice 595
Urh 226, 410	Velike Dole 62
Urh Franc 272, 273	

Velike Lašče 85, 86, 103, 106, 159, 161, 164, 167, 169, 171, 200, 205, 207, 208, 212, 232, 236, 245, 247, 253, 314, 322, 324, 329, 330, 332, 353, 396, 409, 411^13, 420, 432, 434-437, 463, 492, 495, 529-531, 546-548, 550, 560-564, 566, 567, 569-575, 583, 590, 591, 603-605, 620, 623, 627, 634, 638, 640

Velike Poljane 223, 259, 595, 611

Veliki Gaber 126

Veliki Korinj 617, 618

Veliki Lipovec 32, 39-41, 58, 59, 71, 85

Veliki Ločnik 215-217, 253, 604

Veliki Osolnik 216, 217, 219-221, 223, 225, 237, 241, 245, 247, 252, 259, 271, 276, 278, 435, 526, 542

Veliki Snežnik 447, 479

Veliki Trebelnlk 346

Veliki Vrh 172, 420, 549

Veliki vrh (kota 540) 340

Veliki vrh (kota 597) 483

Veliki Žmovec (kota 765) 159

Veliko Globoko 628

Veliko Lipje 414, 620

Veliko Sošje (kota 551) 340

Velišček Anton-Zoran 8, 187, 205, 207, 208, 242-245, 309, 320, 359-362, 540, 638

Velišček Maijan-Diko 267

Velo Brdo 483

Velunjski graben 649

Velušček Marjan 267

Vendramin Anton 267

Verbič Lojze 186

Verd 90, 108, 110, 124, 339, 340, 344-346, 478

Verderber Franc 192, 193

Vergot Tone 650

Verletova trgovina v Cerknici 266

Vesel Francka, por. Vršnik 137, 265, 360

Vesel Jože 406, 423, 466, 510-513

Vesela gora 157, 158

Vevče 330

Vicenza 12

Vičič France-Oljkov 276, 277

Vičič Stane 410

Vidarl Umberto-Vidmar 141, 142, 241, 258, 268

Videm 12, 186, 254, 285

Videm Dobropolje 213, 230, 432, 561

Videm pri Veliki Loki 650

Vider Ludvik-Ludve 66, 133, 354, 355, 518, 534, 540, 645

Videtič Ivan 93

Vidic Jože 81, 650

Vidmar Josip 23

Vidmar Maks-Ljubo 238, 244, 272, 310, 361

Vidmar Tone-Luka Suhodolc 61, 82, 177, 189, 243, 244, 486, 598

Vldoši 93, 194, 195

Vidovič Jože 469, 513, 514

Vidovič Miklavčič Anka 8, 238

Vidovska planota 528

Vidrgar Rado-Polde 577

Vidrgar Rudi-Brane 94, 136, 139, 191-195, 199, 216, 218, 240, 244-246, 258, 262, 269, 270, 273, 274, 279, 359-361

Vidrih Ignac-Nace 438, 554

Vidrih Irma Vida-Slovenka 40, 83

Vimolj 136, 138, 231

Vinica 92, 93, 95, 98, 192, 194, 195, 238, 644, 647

Vinice 202

Vinji Vrh 609

Vinji vrh 93

Vinji vrh (kota 984) 346

Vino 210

Vinska cesta 88

Vinska gora 28

Vintari 435

Vipava 649

Vipavska dolina 250, 257, 315, 366, 487

Visejec 415, 556, 595, 645

Visoko 220, 247, 253, 650

Visoko (Vitovlje) 153

Višnje 283

Viševek pri Ložu 90, 267, 322

Višnja Gora 248, 435, 561

Višnjevar Tonček-Puškin 650

Višnjici 62

Vitovlje 131, 650

Vivoda Marijo 267

Vizjak Milko 529

Vlahovič Mirko 93

Vnanje Gorice 352

vodi Tomsičeve

Volčji hrib 173
 Volčji vrh 457
 Volek Janez 534
 Volk Alojz 461
 Volk Karolina 461
 VOS za cerkniško okrožje 517, 603,
 604, 606
 VOS za kočevski rajon 578
 Vošnar Pavle-Vidmar 183
 Vošnjak Mitja 551
 Vouk Avguštin-Jurče 386, 387, 431,
 509, 644, 646
 Vrabec Vinko 8
 Vrančičar Alojz 242, 244, 364, 487,
 510, 514, 518. 538, 619, 637, 638,
 640, 641
 Vranje pečine 111, 112
 Vranji vrh (kota 783) 456
 Vranoviči 483, 485, 486, 650
 Vrata (pri Čepovanu) 367
 Vrata pod Javorom (kota 1323) 453,
 479, 491
 Vrbanetovi (družina Logar) 482
 Vrbanja vas 329
 Vrbča hiša 261
 Vrbica 165, 449, 461, 480, 481
 Vrbovec pri Polomu 560, 575, 576,
 580, 616
 Vrbovo 480, 482
 Vrbovško 372, 373
 Vrčice 94, 97, 380, 551
 Vreg France-Mile 149, 150, 243
 Vremščica 370, 493
 Vresnik Drago 8
 Vreš Franc-Zoro 594
 Vreščajeva kapelica 221
 Vrh v Rutah 100, 102-106, 169, 394,
 626, 646
 Vrh (kota 258) 181
 Vrh (kota 528) 178, 184-188, 190
 Vrh Klanca 89, 449, 451, 481
 Vrh Korena 153, 335, 400, 455, 531
 Vrh lazov 166, 167
 Vrh nad Dobrničem 59, 630
 Vrh pri Fari 389, 394
 Vrh pri Hinjah 86, 626
 Vrh pri Poljanah 434
 Vrh-Sobrače 178, 646
 Vrhe 561
 Vrhe (kota 814) 171

Vrhnika 10, 153, 156, 239, 248, 278, 280, 340, 344, 347, 348, 363, 380, 395, 414, 434, 478, 516-519, 522, 527, 549, 559, 590	Zadnik Janez 511
Vrhnika pii Ložu 90, 176, 397, 471, 515, 518, 519, 649	Zadnik Jože 272
Vrhovci 181, 650	Zadnik Maks 514
Vrhovec Alojz-Sergej 94, 240, 476, 516, 543, 546	Zadnik v Boštetjah 102
Vrhovec Alojz-Sergej 94, 240, 476, 516, 543, 546	Zadnikar Anton 310
Vrhovec Mirko-Planinko 181, 187, 650	Zadniki 99
Vrhovlje pri Lukovici 283	Zadolje 184
Vrhtrebnje 34, 40, 41, 59	Zadvor 439, 440, 648
Vršičke vode 388	Zafara 31, 34-37, 40, 42-45, 49-51, 54, 56, 60, 82, 84, 628
Vršiče 387, 388	Zagore pri Knežaku 458
Vršiče pod Tatinskim vrhom 386	Zagorica pri Dobrniču 644
Vrški 128, 129	Zagorje (Gorski kotar) 373
Vršnlk Francka (glej Vesel Francka)	Zagradec 31, 32, 34, 59, 60, 628, 629, 650
Vrtača 54	Zagreb 139, 372
Vrtojba 367	Zahribence 317, 537
Vučkovič Vučko-Pero 19	Zahribški most 308, 315-317, 335
Vukovcl 27, 91-93, 95, 96, 98, 138	Zajagodišče 104
Vukšlnič Boris 137	Zajc Ančka, por. Tavčar 94, 141, 220
Vukšlnič Jože 263, 268	Zajc Anton-Tone 311
Vukšlnič Martin-Boris 650	Zajc Anton 335
	Zajc Lojze 167-169
	Zajc Rudolf 595
	Zajčev vrt 39
	Zajčevi v Žužemberku 39, 43
	Zajčji studenec 354, 580, 588
	Zajčnekovi blizu Globeli 436, 437
	Zajelšje 476
	Zaknje 647
	Zakojca 647
	Zakraj 100
	Zakrajšek Alojz 650
	Zakrajšek Ivan 468, 615
	Zakrajšek Janez 272, 322
	Zakrajšek Julij 321
	Zakrajškov mlin in žaga v Vrhnikih pri Ložu 384, 470, 515, 517, 518
	Zakriž pri Cerknem 477
	Zala 461
	Zalar Anton-Žan 122
	Zalar Anton 410
	Zalar Jože 594, 597
	Zaletelove dolinke 66
	Zalisec 54, 55
	Zalog 584
	Zalog pri Novem mestu 648
	Zalokar Franc 269, 310
	Zalokar Jože 447
	Zalokarjeva vila v Velikih Laščah 561, 565, 572

Zaluže 181
Zameško 526
Zamostec 574, 576
Zaplana 111, 155, 527
Zaplaz 131, 157
Zaplotnik Bogdan 157, 158
Zapotok 160, 202, 205, 210-212, 216, 217, 220, 245, 247, 248, 253-255, 257, 359, 435, 476, 549, 567
Zapudje 27
Zarečje 482
Zastava (Pavičlči) 465
Zavrh (nad Žužemberkom) 34, 54, 107, 346, 462
Zavrh nad Borovnico 346
Zavrh nad Iško 34, 54, 107, 346, 462
Zavrllov grič 267
Zavrllovi 533
Zbačnik Ivan 408, 410, 412, 413, 510, 514
Zbitke 472
Zbure 157
Zdenska vas 208, 215, 227, 438
Zdešar Mirko 562-565, 568, 571, 599, 600
Zečevič Vladimir 232
Zelinšek Ivan 650
Zelinšek Janez-Tazor 650
Zelše 257, 262, 276, 285, 286, 305, 316-318, 325, 326, 328, 454, 456, 460, 461, 469
Zemelj 181, 187
Zemljak Jože-Domen 150, 161, 162, 279, 317, 318, 327, 331, 345, 429, 479, 480, 520, 546, 574, 650
Zevnik Anton-Viktor 179, 351, 437, 440
Zevnik Dušan 650
Zgonc Jože 392
Zgonc Karel 408, 436
Zgonc Tatjana 622
Zgonče 169, 562
Zgončeva hiša 126
Zgornja Zafara 57
Zgornje Poljane 172, 173
Zgornji Razbor 647
Zidani most 87, 380
Zidar (glej Mirtič Jože)
Zidar Franc 463
Zidar Tone 260
Zilje pri Vinici 223, 647

Zima Polde 88
Zlobin 372, 373
Zmideš ograja 175
Zobec Janez 595
Zobec Karol 343, 344
Zore Ivan-Jernej 8, 167, 168, 204, 242, 244, 332, 429, 511, 512, 514, 535, 568, 570, 572, 585, 592, 638-641, 643
Zorn Alojz 428, 650
Zrimšek Hieronim 620
Zrnec Ivan-Milče 645
Zrniči 373
Zupanc Ciril 244
Zupančič Anton-Marjan 538
Zupančič Julij-Sine 650
Zupančič Marijan 381
Zupančič Matija-Matiček 282, 332
Zupančič Miha 650
Zupančič pod Sv. Križem 59
Zverinjak 402-404
Zveza komunistične mladine - ZKM 121, 286, 287, 338, 353, 411, 423, 438, 542, 547, 551, 562, 598, 622
Zveza slovenske mladine - ZSM 19, 338, 363, 515
Zvlrkovvrh 268, 322, 324
Zvone z otoka Krka 192, 553, 610
Zvomik 322

Ž

Žabja vas 650
Žabkar Roman 447
Žaga na Mokrcu 134, 462
Žaga pod Jelovico (ob Kolpi) 389
Žaga pri Čabru 390, 546
Žaga Rog 409, 413, 414, 491, 551, 553, 554, 611
Žagar Anton-Kramar 8, 472, 511-513
Žagar Franc 595, 597
Žagar Tone-Poljec 90, 109, 131, 238
Žagar Valentin 586, 587
Žajfnica v Cerknici 259, 260, 272, 273
Žalostna gora 144, 157
Žalostni vrh 424
Žavlje 369
Ždrocla (kota 1478) 447
Žebot dr. Ciril 209
Žejanski gozd 370

707

Želebej 142, 263, 268, 393, 650

Železenskl boršt 52, 66

Železna vrata 448

Železnica (kota 509) 213

Železnikar Valerija 246, 359-361

Železniki pri Metliki 135

Železno 52

Želimeljščica 165, 221, 222, 226, 229

Želimlje 132, 133, 157, 215, 216, 221, 223, 237, 247, 252-254, 374, 490

Želinje 650

Željko Franc 650

Željne 414, 551-555, 579, 580, 583, 584, 602

Žepič Franc 269

Zerjav Franc 362, 363, 641

Žerovnica 330, 466, 517, 565, 586, 607

Ževart dr. Milan 10

Žgajnar Emil 408

Žgajnar Ivan 322, 324

Žgavc Franc-Dušan 269

Žibert Franci 650

Žibert Ivan-Gašper 51, 64, 84, 145, 146, 241

Žigon Zorka (glej Kodrič Zorka)

Žimarice 89, 435, 574, 605

Žiri 111, 112, 125, 280, 281,322,382, 386

Žirovski vrh 649

Žitnik Franc 172

Žitnik Rudolf 156, 202, 210

Živic Alojz-Florjan 218, 245, 263, 285, 286, 360, 361

Žleb (pri Strugah) 435

Žlebič 159, 160, 202, 272, 273, 429, 430, 436, 437, 522, 561, 570, 571, 605, 623

Žlogar Jože-Pavček 268, 360, 395, 509

Žnidaršič Alojzij 343, 344, 476

Žnidaršič dr. Ludvik 382, 419, 423, 515

Žnidaršič Jakob 267

Žnidaršič Jože 324

Žnidaršič Stane 381

Žnidaršič Vlado 183

Žnuderl Bogomir 616

Žontar Vinko-Aleksandrov 243

Žorž Alfred-Jovo 96, 98, 483

Žugel Franc-Zvone 94, 140, 191, 192, 194, 195, 224, 244, 268, 279, 280, 336, 360, 363, 364, 418, 453, 508, 510-513, 540, 575, 619, 620, 638

Žugelj Franc-Boris 96, 238, 241, 244-246, 264, 265, 271, 359, 360, 392, 393, 509

Žugelj Rudi 269, 286, 338, 359-361, 363

Žukovo 437, 439-441

Žumberk 91, 139, 620, 624, 647

Žumrova gostilna in hotel v Cerknici 255, 256, 266, 267

Žunič Janez 109

Žuniči ob Kolpi 27

Županci (kota 818) 131

Županov laz 422-424, 470

Župenca 127

Župeno 107, 108

Žuraj Franc 229, 232, 236

Žužemberk 25, 27, 28, 31-40, 42-46, 49, 53, 55-60, 65, 70, 71, 84, 87, 396, 397, 434, 490, 615, 628, 629, 631, 632

Žvan Viktor 344

Žvenglovec 86

Žvirče 86, 87, 159,248,411,412, 433, 434, 478, 617, 620, 621, 623

Žvokelj Milka, por. Sašek 224, 246

KAZALO

UVODNA BESEDA.....	5
USTANOVITEV PRVIH DVEH SLOVENSKIH DIVIZIJ IN POTEK ŽUŽEMBERŠKE OPERACIJE	
Vojaške priprave na zlom fašistične Italije.....	11
Drugi ukrepi za doseg strateških prednosti . . .	.18
Priprave, premiki in spopadi okoli Toplic.....	25
Prvi dan širokopotezne bitke za Žužemberk	33
Tomšičeva v senci uspehov Gubčeve in Šercejjeve .	.42
Delni uspeh na Zafari, prodor Canatte in umik ...	49
Neuspešni napad Šercejjeve na Sela pri Šumberku .	.58
Drago plačani zmagi pri Sadu in Krušnem Vrhju ...	63
Skice št. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 in 8.....	73
Opombe o virih.....	81
OPERACIJE V SESTAVI 14. DIVIZIJE NA NOTRANJSKEM DO RAZOROŽITVE ITALJANSKE VOJSKE IN UNIČENJA BELE GARDE	
Pohod od Brezove Rebri čez Suho krajino do Benet .	.85
Dejavnost 3. bataljona v Vukovcih in na Mavrlenu .	.91
V globinski zasedi od Runarskega do Krvave Peči .	.99
Snidenje še z dvema brigadama in skupne akcije . .	.107
Skice št. 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15 in 16	113
Hud udarec za belogardizem v Borovniškem kotu . .	.121
Bojni posegi na območju Krma in obrobju Barja . .	.129
Dolžnosti, spopadi in krepitev 3. bataljona	135
Napadi na nemške vojaške prevoze pri Goričici . .	.144
Napad na plavogardiste pri Starem gradu Ortnek . .	.154
Delež Tomšičeve v srditi bitki pri Krvavi Peči . . .	.164
V deževju čez Bloke in dogodki okoli Drage . . .	.172
Napad na Grčarice in bitka pri Dolenji vasi . . .	.178
Vkorakanje 3. bataljona v Črnomelj in Kočevje . .	.191

Osvoboditev Ribnice in pohod do Velikih Lašč	200
Namere izdajalcev in prvi boji okoli Turjaka	209
Klavrni konec belogardistične brigade Triglav	216
Zanimivosti pri obleganju in zavzetju Turjaka	226
Opombe o virih.....	238
NOVO OPERACIJSKO OBMOČJE IN AKTIVNA OBRAMBA	
OSVOBOJENEGA OZEMLJA V PRENOVLJENI DIVIZIJSKI	
SESTAVI	
Razlogi za premik na novo operacijsko območje	247
Poraz in hude izgube 3. bataljona v Cerknici	255
Rešilni nasprotni napad 2. bataljona čez Črvivnik	267
Urejanje in prvi val poveljniških sprememb	278
Skice št. 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 24, 26, 27, 28, 29, 30 in 31.....	289
Bitka za železniško progo pri Ravbarkomandi	305
Zmaga ob Zahribškem mostu in poraz na Šukovem griču	315
Dogodki po umiku na drugo stran Cerkniškega jezera	327
Tomšičeva zavzame in razstreli Šampetov most	339
Zdravljenje paratifusa in naloge 4. bataljona	350
Opombe o virih.....	359
HUDI BOJI IN IZGUBE TOMŠIČEVE BRIGADE MED	
VELIKO NEMŠKO OFENZIVO OD 21. OKTOBRA DO 12.	
NOVEMBRA 1943	
Nemški načrti in poprejšnje ofenzivne operacije	365
Varnostni ukrepi in boji z mostiščem na Kolpi	373
Prihod na snežniško pogorje in prvi spopadi	381
Tretji bataljon pri Brodu na Kolpi in pri Soteski	389
Srditi bitki pri Goljaku in v Leskovi dolini.....	397
Usodni vdor nemške tankovske kolone čez Smuko	407
Zasede, nemška obkolitev in preboj proti vzhodu	416
Bitka pri Milanovem vrhu in umik proti zahodu	424
Kako se je Nemcem izvila glavnina 3. bataljona	432
Iz obkolitve v Blatni dragi v past na Snežniku	442
Delni preboj, delitev in stiske na Javornikih	451
Skozi pasti v Iški, na Padežu in po Menišiji	460
Skupine, ki so ostale zunaj nemških grabelj	470
V zatišju na Sviščakih, Goljaku in v Brkinih	479
Nemška taktika in premoč, izgube in izkušnje	487

Skice št. 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41 in 42-b	. 497
Opombe o virih	508
PROTIOFENZIVA 14. DIVIZIJE ZA UNIČENJE DOMOBRANSKIH POSTOJANK V NOVEMBRU IN DECEMBRU 1943	
Zbiranje enot in ukrepi zoper izdajčilske družine	. . . 515
Povezava s Hitlerjem in nova izdajalska vojska	. . . 522
Uničenje domobranske postojanke v Grahovem	. . . 530
Poveljniško urejanje, rušenje cest in novačenje	. . . 543
Varovanje Roga in presenečenje na Starem Bregu	. . 551
Nov strahoten poraz domobrancev v Velikih Laščah	. . 560
Od Roba do vključitve 3. bataljona na Mali Gori	. . . 573
Napad na Kočevje do vdora čez Rinžo z vzhoda	. . . 583
Stiskanje obroča, nemške zvižace in zažig gradu	. . . 593
Šibke točke varovanj, boji na zaporah in umik	. . . 603
Premik v Suho krajino in preureditev v Gradencu	. . 615
Boji in nevšečnosti s 314. grenadirskim polkom	. . . 624
Sklepne misli ob koncu bojevanja južno od Save	. . 634
Opombe o virih.....	637
POPRAVKI	
tiskovnih in vsebinskih napak iz knjige Tomšičeva brigada 1942-1943	644
SEZNAM BORCEV TOMŠIČEVE BRIGADE ZA ČAS OD 16. JULJA 1942 DO 13. JULJA 1943, KI SO BILI IZPUŠČENI IZ SEZNAMA 2. KNJIGE ALI PA SO SE DODATNO PRIJAVILI.....	
	647
KAZALO ORGANIZACIJ, ENOT, KRAJEV IN IMEN .	. 651

Knjižnica NOV in POS 5/III
Ureja komisija za zgodovino pri predsedstvu
Republiškega odbora ZZB NOV Slovenije -
predsednik Zdravko Klanjšček

Franci Strle
TOMŠIČEVA BRIGADA
1943

Rokopis sta odobrili
Komisija za zgodovino pri predsedstvu
Republiškega odbora ZZB NOV Slovenije in
komisija za zgodovino Tomšičeve brigade
Strokovna recenzenta
Lado Ambrožič-Novljan in dr. Milan Ževart
Lektorica
Alenka Logar-Pleško
Opremil
Urh Slamič
Tehnična urednika
Goran Berkopec in Franci Strle
Skice izdelal
Severin Nemec-Teklo
Imensko kazalo
dipl. inž. Vojko Strle
Korektor
Srečko Mrak

Izdala in založila Republiška konferenca Zveze rezervnih vojaških starešin
Slovenije - Naša obramba z denarno pomočjo Mednarodnega podjetja
Slovenijales
Za založbo glavni urednik
dipl. ing. Slavko Korbar

Organizacija in vodenje projekta Darko Petelin, elektronska obdelava besedila
dipl. inž. Vojko Strle, izboljšava fotografij Mariča Kisovec in Ludvik Burnik,
besedilo z disket je presnelo in izdelalo prelom podjetje Mikrohit v Ljubljani,
slikovno gradivo in barvne skice reprofoto Foremo - Stanko Lužar, tisk tiskarna
Orbital v Ljubljani, tiskano na papirju Papirnica Vevče, kvalitete - JADRAN
OPAKO

Ljubljana 1989 - naklada 4000 izvodov

PREDSTAVITEV MECENA

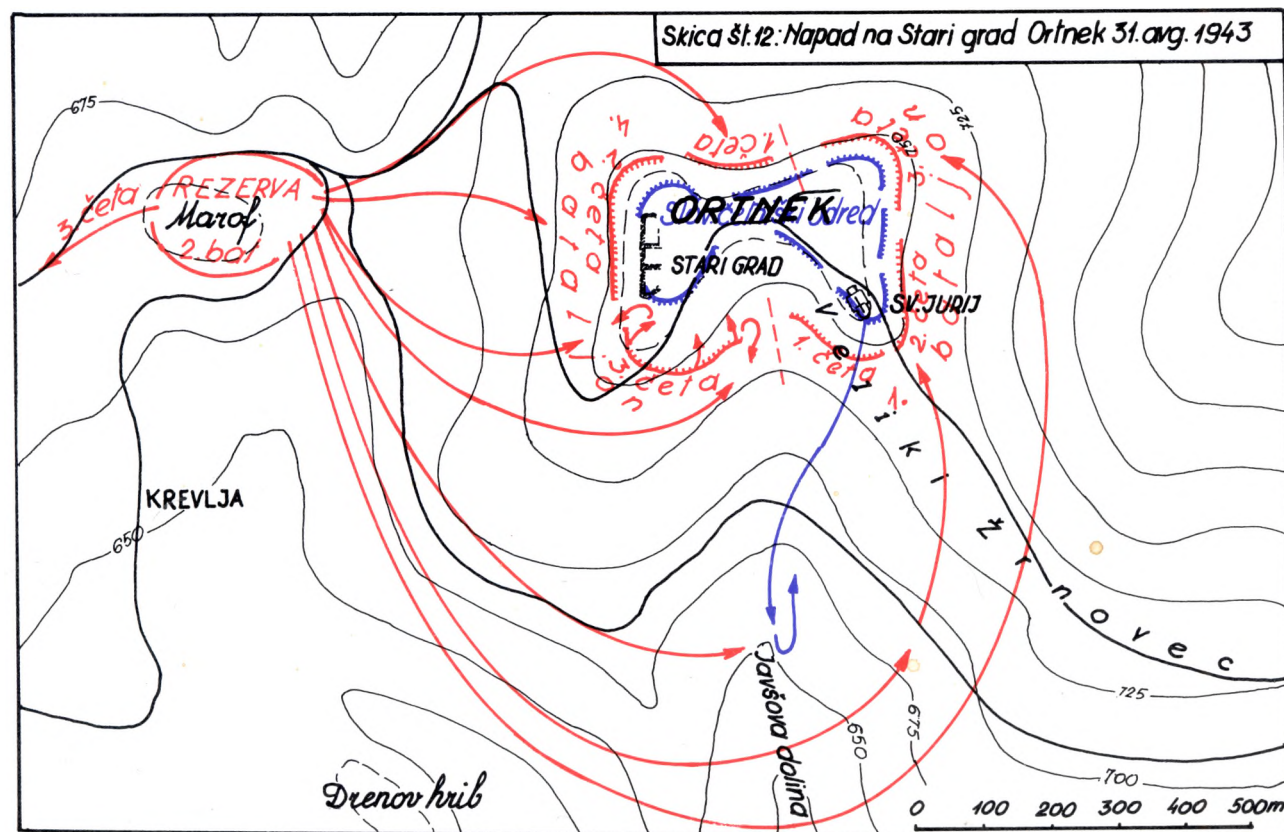
Mednarodno podjetje Slovenijales je iz organizacije za izvoz slovenske lesne industrije preraslo v mednarodno korporacijo za trgovino, inženiring, proizvodnjo, zastopanje in konsignacije z blizu 200 maloprodajnimi, proizvodnimi, skladiščnimi in poslovnimi enotami v Jugoslaviji ter 22 predstavništvi in podjetji na vseh petih celinah sveta.

Čeprav les, lesni polfinalni in finalni izdelki, gradbeni in instalacijski materiali za vse faze gradenj stanovanjskih, industrijskih in drugih objektov ter pohištvo in vsa druga stanovanjska oprema ostajajo tradicija SLOVENIJALESA, vsa ta leta izvaja eno temeljnih načel svoje poslovno-razvojne strategije - povečevanje raznovrstnosti programov na domačem in tujih tržiščih.

Tako trži kemične surovine, polizdelke in končne izdelke, celulozo in papir, strojne naprave in tehnološke linije ter repromateriale in nadomestne dele za lesnopredelovalno, papirno in druge industrije, energetske surovine in opremo, nudi celoten inženiring od colsuntinga in projektiranja do izvedbe objektov in tehnologij na ključ, montažne hiše, izdelke tekstilne in usnjarske industrije, medicinsko opremo, športne naprave in opremo za prosti čas, rekreacijo in razvedrilo, opremo za otroke, izvaja kooperacije in druge oblike poslovne kombinatorike finančnega in poslovnega značaja, sodeluje z drobnim gospodarstvom v razvojni, nabavni in prodajni funkciji, ponuja hobby program, vzpostavlja verigo brezcarinskih prodajaln, zastopa v Jugoslaviji številne tuje in v svetu uveljavljene proizvajalce ter izvaja konsignacijo, prodajo in servis njihovih izdelkov.

Poslovna filozofija SLOVENIJALESA v Jugoslaviji in v svetu temelji na širokem krogu partnerijev, s katerimi skupaj načrtuje prodajno-nabavne programe in oblike sodelovanja tako, da so zadovoljeni interesi kupcev in dobaviteljev. Še večji prodor v svet, osvajanje novih svetovnih tržišč, poslovanje po načelih sodobnega tržnega gospodarstva, uveljavljanjenega v svetu in nadaljnje povečevanje raznovrstnosti programov so temeljni cilji njegovega razvoja in uveljavljanja kot mednarodne korporacije. Ob vsem tem se drži vodila, da se morajo njegovi poslovni kadri in njihovi sodelavci za doseganje trajnih uspehov zavedati svojih nacionalnih korenin. Od tod posebno razumevanje za zgodovinopisje o osvobodilnem boju slovenskega naroda.

Odbor sklada za oskrbo
zgodovinopisja o NOB in revoluciji

Pred nami je 3. knjiga o Tomšičevi brigadi. Njena posebna vrednost in privlačnost je zlasti v tem, da iz nje govori Franci Strle, avtor, ki je opisani del brigadne bojne poti doživiljal tudi sam, in to prav v času mladostniškega zorenja, ko so z njegovega obraza odsevale še vse poteze otroške zvedavosti, poštenosti in resnicoljubnosti - kar je mogoče razbrati iz pričujoče fotografije, ki ga kaže kot snovalca žepnih časopisov in voditelja mladih komunistov v 2. bataljonu. Pred sabo imamo torej pričevanje iz prve roke, ki pa ga obenem odlikujeta znanstveni pristop in absolutna nepristranskost.

Knjiga prepričljivo utemeljuje smiselnost trpljenja in žrtvovanja slovenskih partizanov, katerih usode so pogosto zelo pretresljive, tragične ali veličastne. Pravzaprav gre za slikovito epopejo, ki ne pozna črnobelega prikazovanja. Življenje v brigadi opisuje takšno, kakršno je bilo v resnici, z vsemi nadlogami, napakami in zablodami, vendar tudi z neštetimi junaštvji in drugimi bojnimi odlikami, ki so lahko Slovincem v ponos in trajno spodbudo. Obenem gre za napeto in sugestivno branje - za nekakšen vojni roman, ki pa je do vrha nabit s podatki, pravimi imeni in priimki ter neovrgljivimi zgodovinskimi dejstvi, tako da more o upravičenosti, nujnosti in veliki humanosti narodnoosvobodilnega boja prepričati tudi najhujše dvomljivce.

Pripoved zajema obdobje od ustanovitve prvih slovenskih divizij (13. julija 1943) do konca njenega bojevanja na Notranjskem in Dolenjskem (1. januarja 1944). Razdeljena je na 5 delov ali vsebinskih sklopov, vsak izmed njih pa na več poglavij, ki jih je skupaj 61. Njihovi naslovi že sami nakazujejo vsebino in zgoščeno brigadno zgodovino. Ta razdelitev je dokaz avtorjevega temeljitega poznavanja bojne poti Tomšičeve brigade, ki jo je prikazal v povezavi s širšim dogajanjem. Pri tem se je oprl na sistematično zbiranje pričevanj, preučevanje virov in na obsežne preiskave na terenu, ki so mu omogočile, da je brigadno bojno pot rekonstruiral do vseh potankosti.

»Bogastvo podatkov in podrobnosti, ki jih vsebuje monografija, ne zamele ni na celoto zao-

dovinskega dogajanja«, je v svoji recenziji poudaril Lado Ambrožič-Novljan, ki je med ocenjevanjem brigadnega bojevanja med veliko nemško ofenzivo pristavil še, da je bil »prvi del bojev Tomšičeve silno uspešen, Tomšičevci so na področju snezniskih in javorniških gozdnih kompleksov postavile sovražnikove čete večkrat v težke bojne razmere« in da se v opisu njenih operacij »zrcali vsa moralna moč brigade in njena presenetljiva vztrajnost in vzdržljivost.« Recenzent je posebej poudaril tudi to, da je avtor monografije našel tak način pisanja zgodovine partizanskih enot, »ki je posvečen zlasti borcu«, tako da je tudi ta knjiga »bogata zakladnica osebnih usod borcev, poveljniškega in politkomisarskega kadra«.

Ta knjiga je neprecenljiv vir za študij partizanske taktike. Se več, je pričevanje in vir moči za krepitev slovenske vojaške samozvesti, tako potrebne za ustvarjalnost, vztrajnost in trdoživost v kriznih pretresih. ki utegnejo zdaj ali kdaj v prihodnje od vsakega Slovenca zahtevati neustrašenega moza.

(Iz ocen Lada Ambrožiča-Novljana, dr.
Milana Ževarta in Alenke Logar-Plesko)

Načrt za naslednji dve knjigi:
TOMŠIČEVA BRIGADA -1944
(Knjižnica NOV in POS 5 IV) za obdobje od
1. januarja do 27. julija 1944

TOMŠIČEVA BRIGADA -1944-1945
(Knjižnica NOV in POS 5 V) za obdobje od
27. julija 1944 do 21. maja 1945